תנ״ך · ראשונים

צרור המור על התורה

רבי אברהם סבע

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

צרור המור על התורה

רבי אברהם סבע

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/צרור-המור-על-התורה/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

בראשית 6
פרק א 6
פרק ב 16
פרק ג 36
פרק ד 44
פרק ה 49
פרק ו 51
פרק ז 61
פרק ח 63
פרק ט 70
פרק יא 73
פרק יב 75
פרק יג 78
פרק יד 83
פרק טו 88
פרק טז 92
פרק יז 94
פרק יח 97
פרק יט 107
פרק כ 110
פרק כא 112
פרק כב 116
פרק כג 122
פרק כד 129
פרק כה 134
פרק כו 142
פרק כז 146
פרק כח 152
פרק כט 171
פרק ל 176
פרק לא 217
פרק לב 222
פרק לג 230
פרק לד 234
פרק לה 239
פרק לו 243
פרק לז 245
פרק לח 252
פרק לט 257
פרק מ 258
פרק מא 260
פרק מב 269
פרק מג 274
פרק מד 278
פרק מה 282
פרק מו 288
פרק מז 295
פרק מח 303
פרק מט 306
פרק נ 327
שמות 332
פרק א 332
פרק ב 336
פרק ג 339
פרק ד 346
פרק ה 349
פרק ו 351
פרק ז 356
פרק ח 358
פרק ט 359
פרק י 362
פרק יא 365

פרק יב 367
פרק יג 378
פרק יד 381
פרק טו 387
פרק טז 392
פרק יז 394
פרק יח 398
פרק יט 402
פרק כ 409
פרק כא 414
פרק כב 418
פרק כג 419
פרק כד 421
פרק כה 423
פרק כז 430
פרק כח 430
פרק כט 435
פרק ל 437
פרק לא 441
פרק לב 444
פרק לג 453
פרק לד 461
פרק לה 465
פרק לו 466
פרק לח 468
פרק לט 470
ויקרא 472
פרק א 472
פרק ו 487
פרק ז 490
פרק ח 492
פרק ט 493
פרק י 495
פרק יא 499
פרק יב 502
פרק יג 505
פרק יד 511
פרק טז 517
פרק יז 523
פרק יח 523
פרק יט 525
פרק כ 528
פרק כא 530
פרק כב 532
פרק כג 534
פרק כד 538
פרק כה 541
פרק כו 545
פרק כז 555
במדבר 556
פרק א 556
פרק ג 562
פרק ד 565
פרק ה 567
פרק ו 571
פרק ז 578
פרק ח 582
פרק ט 585
פרק י 587
פרק יא 591
פרק יב 598
פרק יג 600
פרק יד 607
פרק טו 610

פרק טז 612
פרק יז 616
פרק יט 621
פרק כ 624
פרק כא 628
פרק כב 630
פרק כג 638
פרק כד 642
פרק כה 646
פרק כו 652
פרק כט 656
פרק ל 657
פרק לא 659
פרק לב 660
פרק לג 663
פרק לד 666
פרק לה 669
פרק לו 670
דברים 670
פרק א 670
פרק ב 675
פרק ג 680
פרק ד 684
פרק ה 691
פרק ו 702
פרק ז 704
פרק ח 708
פרק ט 710
פרק י 712
פרק יא 714
פרק יב 718
פרק יג 719
פרק יד 722
פרק טו 725
פרק טז 727
פרק יז 729
פרק יח 731
פרק יט 732
פרק כ 734
פרק כא 740
פרק כב 747
פרק כג 759
פרק כד 761
פרק כה 762
פרק כו 766
פרק כז 772
פרק כח 778
פרק כט 784
פרק ל 793
פרק לא 805
פרק לב 814
פרק לג 841
פרק לד 863

בראשית

פרק א

פסוק א

בראשית ברא אלקים את השמים ואת הארץ. להיות ענין מעשה בראשית ענין נשגב מאד כאומרם ולא במעשה בראשית בשנים. ואמרו האומר מה למעלה מה למטה מה לפנים מה לאחור. ופרש"י ז"ל מה לפנים קודם שנברא העולם. לכן אין ראוי להאריך ולדבר בו. אלא על דרך כלל נוכל להוציא מכאן שני דברים. האחד יכולת השם וגודלו. והשני מעלת ישראל שכל העולם לא נברא אלא בשבילם. יכולת השם וגדלו ומעלתו זה ידוע ממעשה בראשית באומרו בכל יום ויום ויאמר אלהים להורות כי השם לא ייעף ולא ייגע אלא במאמרו ברא הכל כמלך היושב על כסא מלכותו משם גזר אומר והכל נעשה במאמרו. וזהו בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ שהם כסא המלכות כאומרו השמים כסאי והארץ הדום רגלי. ומשם גזר אומר ויאמר אלקים יהי אור ויאמר אלהים יהי רקיע. ולכן אמר הנביא הלא ידעת בידיעת מעשה בראשית ואם לא ידעת מצד היות מעשה בראשית דבר עמוק. שמעת איך אלהי עולם ה' ולו היכולת הגמור מצד בריאת העולם וזהו בורא קצות הארץ. ולפי שאמר בורא נראה שעמל בו וגדלו. לזה אמר אינו כן לא ייעף ולא ייגע. ולפי שידוע שמי שפועל וטורח ואינו יגע אינו מצד חכמה. לזה אמר אינו כן כי אין חקר לתבונתו. ורמז בזה ג"כ כי בבריאת העולם יש דברים נעלמים ואינו כמו שנראה מן הנגלה כי גדולים חקרי לב אשר אתו וזהו ואין חקר לתבונתו ואחר שהוא מעמיד כל הדברים על קיומם ועל תבונתם אף על פי שברא יש מאין וזהו מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית. כלומר אף על פי שאני אומר מעשיך לא היה מעשה בידים ולא כלם בחכמה עשית יש מאין. ואף על פי כן מלאה הארץ קנייניך כי הכל קנין גמור ודברים קיימים בלי העדר. וזהו שאמרו בראשית נמי מאמר הוי ותרגומו בחכמתא כנגד כלם בחכמה עשית והחכמה היא המאמר וזאת חכמה גדולה לבראת כל הדברים במאמר. וזהו מי פעל ועשה קורא הדורות מראש כי כל פעולותיו היו בקריאה וזהו ה' דבר ויקרא ארץ ומקריאתו עמדו כל הדברים עשוים ונגמרים. וזהו בדבר ה' שמים נעשו וגו' באומרו ורוח אלהים מרחפת על פני המים וזהו רצונו הפשוט כמו שנפרש בע"ה. וזה להורות על יכולתו הגמור וחכמתו הנפלאה שכל הדברים בראם במאמר בלי יגיעה. ומכאן נדע שיש גוזר ומקיים וברא העולם מאין וזאת היא התולדה שנוציא מכל מעשה בראשית. וזהו המכוון אצלי באומרו בסוף מעשה בראשית אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. כי אחר שמעשה בראשית עמקו ומי יגיע עד תבונתם למה הזכירם התורה

כמאמר ר' יצחק לא היה צריך להתחיל התורה אלא מהחדש הזה לכם ראש חדשים. לזה השיב ואמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. כלומר הפרי והתולדה שהוציא מכל מעשה בראשית הוא שהשם עשה שמים וארץ והוא היוצר והוא הבורא בענין שמכאן נדע שלו היכולת הגמור והוא המחדש והוא המהוה העולם. לכן הזכיר בכאן ה' מה שלא הזכיר בכל מעשה בראשית להורות שהוא המהוה כל ההויות ומחדש כל הדברים. ואמר אלהים להורות על יכולתו שברא הכל במאמר וזהו ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. וזהו הכלל הראשון שנוציא ממעשה בראשית:

והשני להורות על מעלת ישראל שכל העולם לא נברא אלא בשבילם כאומרו קדש ישראל לה' ומה היא קדושתו שהיה ראשית תבואתו וכשאמר בראשית ברא אלהים בשביל ישראל אמר. וזהו שאמרו בשביל ישראל שנקראו ראשית. וכן אמרו מחשבתם של ישראל קדמה לעולם ואם לא בשביל ישראל לא נברא העולם. וזהו תחלת המחשבה סוף המעשה. תחלת המחשבה היא בראשית ברא אלהים. סוף המעשה הוא אלה תולדות השמים והארץ בהבראם באברהם. וכן אמרו יום הששי הוא ששה בסיון שבו יקבלו ישראל התורה. ולכן תמצא כי בכל יום משמת ימי המעשה רמוזים ישראל להורות על מה שאמרנו. ביום הראשון אמר בראשית ברא אלהים וכו'. אלו ישראל שנקראו שמים וארץ שנאמר האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ ונקראו שמים וארץ ע"ש שיש להם נפשות אצולות מכסא הכבוד לא עשה כן לכל גוי. וזהו מאמרם ז"ל יקרא אל השמים מעל זו הנשמה ואל הארץ לדין עמו זה הגוף. וכן אז"ל והארץ לעולם עומדת אלו ישראל שנקראו ארץ שנאמר כי תהיו ארץ חפץ. והארץ היתה תוהו ובוהו וכו' אלו רשעים דכתיב בהם ורשעים בחשך ידמו וכתיב כי הנה החשך יכסה ארץ. ועליך יזרח ה' אלו ישראל דכתיב ויאמר אלהים יהי אור. וירא אלהים את האור כי טוב אלו ישראל דכתיב אמרו צדיק כי טוב. ולכן ויבדל אלהים בין האור ובין החשך והבדילם לעצמו דכתיב ואתכם לקח ה'. ולכן אנו מברכין במוצאי שבת בורא מאורי האש כנגד וירא אלהים את האור כי טוב שהוא כנגד כל ישראל. המבדיל בין קודש לחול כנגד ויבדל אלהים בין האור ובין החשך שהם כנענים. ולכן כתיב בזה היום יום אחד ולא כתיב יום ראשון כנגד ישראל שנקרא גוי אחד בארץ וכנגד הקב"ה שנקרא ה' אחד. ולכן תמצא כי זה היום הוא שלמות כל הימים ומיוחד בכל הימים ולכן אמר בו יום אחד שהוא דבר קיים בלי שינוי אבל בכל שאר הימים היה בו שינוי כמו שאמרו ז"ל. ולכן ביום השני התחיל בו השינוי ולא נאמר בו כי טוב לפי שבו נברא המחלוקת דכתיב ויהי מבדיל בין מים למים. כי ההבדל בו המחלוקת ובמקום שיש בו מחלוקת אין בו טוב עד שאמרו ומה מחלוקת

שהוא קיומו של עולם כך מחלוקת שהוא חרבנו של עולם עאכ"ו כי הרקיע שמבדיל בין מים למים הוא קיומו של עולם ועכ"ז לא נאמר בו כי טוב. וזהו סוד מחלוקת קרח ועדתו דכתיב ביה המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם וקרח כפר במעשה בראשית כמו שכתוב בזוהר וכמו שנפרש במקומו בע"ה. וכן אמרו שלא נאמר בו כי טוב לפי שבו נברא גיהנם שנאמר כי ערוך מאתמול תפתה אי זה יום שיש בו אתמול ואין בו שלשום הוי אומר זה יום שני שביום הא' נברא העולם ועדיין לא היה בו שלשום. וכן אמרו בזוהר הטעם האמיתי מה טעם לא נאמר כי טוב בשני לפי שאין טוב אלא באחד שהוא הקב"ה דכתיב והוא באחד ומי ישיבנו. וזהו ירא את ה' בני ומלך ועם שונים אל תתערב כי אין טוב אלא בה' אחד וזהו יום אחד ולא יום ראשון. ולכן מיום שני ואילך אין לך יום שאין בו קללה. ביום השני כמו שאמרנו. ביום הג' שחתה הארץ מאמר ה' שהשם אמר עץ פרי טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן אלא עץ עושה הפרי ולא העץ פרי. ביום ד' נאמר יהי מאורת מארת כתיב משום האסכרה שנופלת בתינוקות ולכן היו מתענין אנשי משמר ביום ד'. ביום הה' נאמר ויברא אלהים את התנינים הגדולים לויתן ובת זוגו והרג הנקבה ומלחה לצדיקים וזהו תנינם ולא תנינים. ואולי לזה לא אמר ויהי כן ביום ה' כמו בשני הימים אחר שלא היה הויה גמורה שהרג את הנקבה והוא דבר סוד. בששי נברא אדם ועבר על מאמר השם ולכן לא נאמר טוב בבריאת אדם הראשון כמו שאמר בבריאת שאר הדברים אלא שכללו עם שאר הדברים דכתיב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. הרי לך כי שלימות כל הימים הוא יום ראשון ולכן נאמר בו יום אחד לפי שהוא מורה על אחדות השם ועל מעלת ישראל אבל בשאר כל הימים היה בהם שינוי כמו שכתבנו. ביום השני רמוזים ג"כ ישראל שעלו במחשבה והם יסוד העולם וזהו יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים אלו ישראל שמבדילים בין קודש לחול. ובין טמא לטהור יודעים:

פסוק ו

ואמר **יהי רקיע בתוך המים** על התורה שהיא עץ החיים בתוך הגן ונקראת עץ חיים. וזהו בין מים למים בין מים מתוקים למים סרוחים ובין מים טהורים למים טמאים. ועו"ג דולים מבארות טמאים ובורות נשברים כאומרו לחצוב להם בורות בורות נשברים אשר לא יכילו המים. וזהו ויבדל אלקים בין המים אשר מתחת לרקיע הם העו"ג ובין המים אשר מעל הרקיע אלו ישראל דכתיב בהם ויתן אותם אלקים ברקיע השמים ולא נתנם תחת שר ומזל כשאר האומות שהם מתחת לרקיע. ביום הג' כתיב יקוו המים והוא גמר מלאכת המים ולפי שענין הרקיע הוא מהדברים הנפלאים והנוראים של מעשה בראשית

כמו שכתבו בזוהר. תפש בשני הימים להודיענו דרך ארץ לבני אדם כי הדברים הגדולים ראוי שיעיינו בהם ויסתכלו בהם יותר מבשאר הדברים. כי הש"י כל מעשה בראשית היה יכול לעשות ביום אחד כ"ש ענין המים ביום אחד ונראה שלא נגמרה ביום הראשון לסבה ידועה כמו שזכרנו. ובכאן רמז ג"כ על ישראל אל מקום אחד אלו ישראל ותראה היבשה אלו אומות העולם. וכן עץ פרי עושה פרי אלו ישראל עץ עושה פרי אלו א"ה שהם עושים פרי אבל אינם עץ פרי. ביום הד' נאמר יהי מאורות כנגד ישראל שהם מאירים לעולם דכתיב ומצדיקי הרבים כככבים לעולם ועד. לפי שיש לישראל שני מאורות אור ה' ואור התורה והם נותנין אור לשמים בסבת אור התורה. וכמו שפירשתי באומרו אשר תנה הודך על השמים. שפירושו אצלי כי האדם השלם נותן אור לשמש כשרוצה ומסיר ממנו האור כשרוצה כמו שמוזכר ביהושע דכתיב שמש בגבעון דום. וזהו אשר תנה כמו תנה את נשי ולא נתת כפי המפרשים. ופירש זה האור מאין בא ואמר מפי עוללים ויונקים יסדת עוז שהיא התורה שנותן אור לשמים:

פסוק יד

ואמר **להבדיל בין היום ובין הלילה** דכתיב אם לא בריתי יומם ולילה וגו' והיו לאותות ולמועדים אלו ישראל דכתיב אלה מועדי ה' אשר תקראו אתם אתם ולא אחרים. ואמר והיו למאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ כמו שכתבתי שהם מאירים לעולם. ולכן אמרו במדרש את המאור הגדול זה רבינו הקדוש ואת המאור הקטן רבינא ורב אשי ואת הככבים אלו התלמידים דכתיב ומצדיקי הרבים כככבים. ויתן אותם אלהים ברקיע השמים כמו שאמרו בזוהר שאר עמים יהב להון הקב"ה לככבים ממנן ישראל באן אתר יהיב לון. שלח ליה ויתן אותם אלהים ברקיע השמים. והענין לומר כי שאר אומות הם נתונים תחת שר ומזל אבל ישראל אינם נתונים תחת שר ומזל אלא ויתן אותם אלהים ברקיע השמים. ביום החמישי נאמר ישרצו המים שרץ נפש חיה אלו ישראל שיש להם נפש חיה יחידה אצולה מתחת כסא הכבוד. ויברא אלהים את התנינים הגדולים אלו רשעים שנקראו תנינים שרוצים לבלוע לישראל. וכן ביום הששי אומר תוצא הארץ נפש חיה למינה אלו ישראל בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה אלו רשעים. וירא אלהים כי טוב אלו ואלו כי אלמלי מוראה איש את רעהו חיים בלעו. הרי לך מפורש איך בכל ששת הימים רמוזים ישראל. ולפי שישראל עלו במחשבה במלת בראשית שהיא ראשית המחשבה. אמר בסוף המעשה ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו. הוא האדם הרמוז בשאר הימים כאומרם אדם אתם כו' ועליו נאמר דמות כמראה אדם עליו מלמעלה רמז לישראל שהם למעלה מהמרכבה דבקים בהש"י. ולכן אדם עולה מספרו מ"ה כמו

שעולה שם יו"ד ה"א וא"ו ה"א במלואו. וזה מה ה' אלהיך ואז"ל אל תיקרי מה אלא מאה הוא שם ה' הכלול בי' ספירות שעולות י' פעמים שהם ק'. ולכן לפי סוד זה אי אפשר שרשעים יקראו אדם וכו'. והקשו בזוהר והא כתיב בישמעאל והוא יהיה פרא אדם. והשיב פרא אדם כמה דאת אמרת מסעף פארה במערצה. וזהו פרא אדם נצר וחלק מאדם ולא אדם. לפי שיש להם מילה ולא פריעה וכבר הארכתי בזה בפי' מסכת אבות במשנת ר' יוסי שאמר ופגע בי אדם אחד. ולכן אמר בכאן נעשה אדם בצלמינו כמו שפירשתי שהאדם הוא צלם השם ועולה כמספרו. ואמר נעשה ולא אעשה להורות על מעלת האדם שנמלך בפמליא של מעלה. והפי' האמיתי מה שכתבו בזוהר שאמר נעשה לאומנים של מעשה בראשית שהיו עושים כל הדברים במאמר השם דכתיב תוצא הארץ ישרצו המים. וכן כל ד' יסודות נבראו בראשונה כדכתיב בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ אש ומים ואת הארץ ורוח אלהים מרחפת. הרי כל ד' יסודות שמהם נתהוו כל הדברים במאמר השם והם היו האומנים כדכתיב תוצא הארץ ישרצו המים. ועכשיו בבריאת אדם שהוצרך ה' לתת בו נשמה כדכתיב ויפח באפיו נשמת חיים הוצרך לומר נעשה לארץ ולמים שמהם נעשה גוף האדם כעיסה הנילושה בקמח ומים ומלח והמלח היא הנותנת טעם בעיסה כן הנשמה נותנת טעם בגוף שהיא ברית מלח עולם. ולכן אמר נעשה אדם אני ואתם אתם הגוף והנפש אני. בזוהר בצלמינו. אבל למטה לא אמר אלא ויברא אלקים את האדם בצלמו שהוא הנפש. לומר שהאיש הקדוש אפילו חומרו וגופו ישוב נפש כי כלו קדוש הוא לאלהיו כאומרו ברבי אלעזר שישו בני מעי שישו ואמרו משמת רבי בטלה כהונה לפי שהיה כלו קדוש. ולכן נקרא רבי הקדוש וזהו בצלמו אבל למעלה אמר בצלמנו. ואמר כדמותינו לפי שאמר בצלמנו והשם אין לו צלם לזה אמר כדמותינו שיהיה דומה לו ודבק בו בדרכי ה' כאומרו ובו תדבק:

פסוק כו

וירדו בדגת הים כלומר אחר שכל הדברים נבראו בשבילו והוא תחלת המחשבה ראוי שיהיה מושל בכל הדברים וזהו וירדו בדגת הים ובכל הדברים הנזכרים למעלה. ויברא אלהים את האדם בצלמו וכאן לא אמר בדמותו אלא בצלמו. לפי שכשרצה השם לבראתו היה לתכלית שיתדמה אליו בכל חלקיו באופן שיהיה חלק אדם מאל. אבל בשעת היצירה לא אמר אלא בצלמנו וזה להורות על מעלות האדם שנברא בצלמו ממש וזהו אדם עליון ואדם תחתון ואין לנו עסק בנסתרות. ובזוהר כתבו פירוש זה הצלם. ואמרו שהשם ברא ג' עולמות עולם עליון ועולם האמצעי והעולם השפל והשם מצוי בעולם העליון ולפעמים מצוי בעולם האמצעי ולפעמים בתחתון. וזהו מי כה' אלהינו המגביהי

לשבת המשפילי וכו'. המגביהי לשבת כשבני אדם רעים מסלק שכינתו למעלה. המשפילי לראות בשמים ובארץ כשבני אדם טובים. וכן אמרו שם כי השם ברא באדם ג' נפשות כנגד אלו הג' עולמות והם נפש רוח ונשמה. נפש כנגד זה העולם. רוח כנגד עולם אמצעי. נשמה כנגד עולם העליון. ולכן באלו השלשה נפשות זוכה אדם להשיג אלו הג' עולמות ולפעמים האדם יושב בעולם התחתון ולפעמים באמצעי ולפעמים בעליון והכל לפי זכותו ולפי זכות אלו הנפשות. ולכן כשהאדם נפטר מזה העולם כפי זכותו עולה למעלה ומיד מסתלק מעולם התחתון שהוא נמצא בו בחייו וזה כנגד הנפש. ואח"כ בחצי השנה פורח באויר ביסוד הרוח והולך לעולם האמצעי כנגד הרוח. ובסוף השנה נשמה עולה לעולם העליון ואינה יורדת בסוד הנשמה העולה למעלה. וזהו ויברא אלהים את האדם בצלמו כי כמו שהשם נגלה ונסתר פעמים בזה העולם פעמים בעולם העליון פעמים באמצעי כן האדם פעמים עומד בעולם התחתון וכו'. וכן רמז ויברא אלהים את האדם בצלמו על התדבקות מחשבתו ממעלה למעלה עד רום המעלות וזה בחיים חייתו כל אחד לפי דבקותו והשגתו כי עיר פרא אדם יולד ומעט מעט משיג שלימותו כפי התדבקותו בתורה ובמצות בהפך מן הבעלי חיים כי מיד נולדים בשלמותם האחרון. וזהו שור או כשב או עז כי יולד עגל או טלה או גדי לא כתיב אלא שור או כשב או עז. כי מיד כשנולד נולד בשלמותו האחרון הפרש האדם שהולך וגדל. ולכן לא נאמר באדם כי טוב בבריאתו כמו שאמר בשאר הדברים לפי ששאר הדברים בצורתם נבראו ובשלמותם האחרון ולכן נאמר בהם כי טוב. אבל באדם לא נאמר כי טוב לפי שעיר פרא אדם יולד ועדיין אין בו הטוב והשלמות עד שיקנה אותו קו לקו צו לצו בענין שכפי פעולתם פעמים זוכין להתדבק בעולם האמצעי ופעמים בעולם העליון:

ועוד נ"ל שרמז באומרו ויברא אלהים את האדם בצלמו. מה שאמרו בסדר נזיקין בסנהדרין פרק אחד דיני ממונות לפיכך נברא אדם יחידי בעולם ללמדך שכל המאבד נפש אחד מישראל כאילו אבד עולם מלא וכל המקיים נפש אחד מישראל כאלו קיים עולם מלא. ומפני שלום הבריות שלא יאמר אדם לחבירו אבא גדול מאביך ושלא יאמרו המינים רשויות הרבה בשמים. ולהגיד גדולתו של הקב"ה שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד וכולם דומים כאחד זה לזה ואלו הקב"ה טובע את כל האדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהם דומה לחבירו. תניא אדם בערב שבת נברא ומפני מה נברא בע"ש שלא יהו המינים אומרים שותף היה להקב"ה במעשה בראשית. ד"א שאם תזוח דעתו עליו אומרים לו יתוש קדמך במעשה בראשית. ד"א כדי שיכנס למצוה מיד ע"כ. הורה בזה המאמר כי מפלאות מעשה בראשית היה בריאת האדם עד שלזה כתב שברא

האדם בצלמו. וידוע כי השם אין לו צלם ודמות כאומרו ומה דמות תערכו לו לא אמר תשימו לו אלא תערכו לו ותאמרו זה נערך ביכולתו לזה א"א כי אין צור כאלהינו כי לו היכולת הגמור לפי שהוא אחד ואין זולתו שימחה בידו. ורצה ה' לבראת האדם בצלמו כדמותו בענין שיהיה יחידי בעולם כאומרם במשה רבינו ע"ה הן קרבו ימיך למות במה שקלסתיך הן לה' אלהיך השמים וכו' אתה קונס עלי מיתה. וכוונתם כי אלו האותיות אין להם זוג כמו שנפרש בע"ה א"ל אני אין לי זוג ואתה אין לך זוג דכתיב ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אבל אני חי וקיים ואתה קרבו ימיך למות. וכן אמרו ביעקב ע"ה אני אלוה בעליונים ואתה בתחתונים וז"ש הן האדם היה כאחד ממנו וכל זה להורות על מעלת האדם. וז"ש במאמר לפיכך נברא האדם יחידי בלא זוג וכל שאר הבעלי חיים נבראו עם זוגם. ואולי לזאת הסבה נאמר בהם כי טוב לפי שנבראו בזוגם ובשלימותם האחרון. אבל באדם לא נאמר כי טוב לפי שלא נברא בזוגו כאומר אין טוב אלא אשה דכתיב לא טוב היות אדם לבדו. ואמר כי הטעם שנברא האדם יחיד ללמד שכל המאבד נפש אחד מישראל כאלו אבד עולם מלא לפי שהאדם הוא עולם קטן. וכן מפני שלום הבריות שלא יאמר אדם לחבירו אבא גדול מאביך כלומר להודיע שלימות האדם כי לפי הבריאה כלם שוים וכלם באו מאדם אחד וכל אחד יש לו הכנה טובה לעסוק בתורה ובמושכלות כמו חבירו. וכן כדי שלא יאמרו המינים רשויות הרבה בשמים. ואם היו נבראים שנים היו אומרים רשות אחד עשה אחד ורשות אחר עשה הב'. או רמז כי אחר שהוא אלוה יחיד ברא אדם יחיד ואם ברא שנים היו אומרים רשויות הרבה בשמים כי אלוה אחד אינו יכול לבראת דברים מחולקים ובני אדם שנים וזה כפי סברת המינים כי בערך ה' אין דבר נמנע אצלו. ולהגיד גדולתו של הקב"ה שאדם טובע וכו' כי בזה ניכרת גדולת השם שברא כמה רבבות מבני אדם ואין אחד מהם דומה לחבירו כמו שהשם אם תרצה לדמותו לאחד אין לו דמות כן האדם אם תרצה לומר פלוני דומה לפלוני אי אפשר לפי שאין אדם דומה לחבירו בכל. ואם ידמה אליו במראהו לא ידמה אליו בגופו או באיבריו וזה מנפלאות תמים דעות כי האדם טובע מאה מטבעות בחותם אחד וכלם דומים כאחד והקב"ה אינו כן ואין אחד מהם דומה לחבירו כמו שהשם אין דומה לו. וזה שאמר ויברא אלהים את האדם בצלמו וידוע כי הש"י אין לו צלם וא"כ איך יאמר שבראו בצלמו. אבל פירושו כי כמו שבמין האדם אין אחד דומה לחבירו כן השם אין דומה לו וא"כ אין לו צלם. אבל זה להורות כי כמו שהשם יחיד ויכול בעליונים ובתחתונים כן האדם הוא יחיד בעליונים ובתחתונים כי צדיק מושל ביראת אלהים. וא"כ לפיכך נברא אדם יחידי בעולם להודיע גדולתו של הקב"ה כי אם האדם שהוא

יצירת כפיו של הקב"ה אין לו צלם ודמות. ולפי שבזה שאמרנו אנו נותנין מעלה גדולה לאדם שהוא דומה להקב"ה ואין לו דמות. ואולי בזה יטעו לומר ח"ו שיש לו יכולת מה. לזה סמך מיד ואמר תניא אדם בע"ש נברא כדי שלא יאמרו שותף היה להקב"ה במעשה בראשית ולכן נברא אחר כל המלאכות בענין שלא יטעו בזה. או לפי שאם יתגאה בשכלו ובמעלתו אחר שהוא דומה להקב"ה לכן נברא באחרונה שיאמרו לו יתוש קדמך ולכן נאמר ביהודה שהוא הראשון בדגלים וקרבנו שאם יתגאה לומר אני ראשון יאמרו לו אתה אחרון כאלו כלם הקריבו לפניו וזהו וקרבנו. או כדי שיכנס למצוה מיד בענין שעול המצות ישפיל גאונם כי כן צריך לנכנסים בברית חדשה להטיל עליהם עול המצות. כמו שמצינו ביתרו דכתיב ביה ויקח יתרו עולה וזבחים לאלהים ר"ת עול. ולכן אמר כדי שיכנס למצוה מיד:

ובמדרש מצאתי והקב"ה טבע את כל האדם בחותמו של אדם הראשון ואין א' מהם דומה לחבירו והכל הולך לדרך אחד כי חותמו של אדם כחותמו של הקב"ה ושם נתנו טעם למה אין אדם דומה לחבירו כדי שלא יאמר זה הבית שלי וכו'. ואולי אמר ויברא אלהים את האדם בצלמו והצלם הוא זכר ונקבה ברא אותם כי כמו שלמעלה גבוה מעל גבוה שומר וזה נותן וזה מקבל כדכתיב וקרא זה אל זה ומתרגמינן ומקבלין דין מן דין כי כל אחד מקבל מה שאומר חבירו הגדול ממנו ואח"כ אלו ואלו מקבלין עול מלכות שמים לעשות מאמר השם שהוא עליון על כלם. וזהו להקדיש ליוצרם בנחת רוח ר"ל ברצון שלם כי הם אין להם פה לדבר כאומרו אין אומר ואין דברים וכו' וזהו בשפה ברורה ובנעימה קדושה לפי שיש שני מיני דיבור דבור הפה ודיבור הלב דכתיב אמרתי אני בלבי ודבור הלב ומחשבתו מגיע דיבור הפה וא"כ הדבור האמתי והברור והנבחר הוא דיבור הלב וזהו הדיבור שהמלאכים מדברים בלבם וברצונם. וזהו בשפה ברורה ונבחרת משתי הלשונות והוא נועם שיח סוד שרפי קודש שאומרים בנקדישך שהוא הטוב והנעים שבלשונות והוא שיח המלאכים שעושים רצון קוניהם בלבם ובמחשבתם ולכן אמר כולם כאחד ר"ל בלב אחד עונים ואומרים קדוש קדוש קדוש. שאף על פי שכולם נקראים קדושים כלם מודים לקדושת הקב"ה שהיא למעלה מכולם וזהו קדוש ה' צבאות כי כולם צריכין אלו לאלו והוא אינו צריך אליהם. וזהו אין קדוש כה' כי אין בלתך כי כולם צריכים אליך ואין להם מציאות בלתך ומציאותיך תלוי בך ולא בהם. וא"כ כולם צריכין לקבל ממנו כמו הנקבה שמקבלת מן הזכר. ולכן אמר בכאן ויברא אלהים את האדם בצלמו ומהו הצלם זכר ונקבה ברא אותם וכמו שלמעלה יש נותן ומקבל כן האדם נברא זכר ונקבה נותן ומקבל. ואמר זכר ונקבה להורות שאע"פ שהאדם נברא

יחידי דו פרצופים נבראו בו כדכתיב ויקח אחת מצלעותיו וכו'. אח"כ הכין להם מאכלם כדכתיב הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע כי הוא מאכל דק כמו שהיו דקים בשכלם ואינן צריכין חומר עכור ממאכל בהמה ושאר שרצים:

פסוק לא

ואמר **וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד**. להורות שאע"פ שבכל הימים נאמר בהם טוב לא היתה טובתם שלימה אחר שחסר התכלית שהוא האדם שכל הדברים נבראו בשבילו. ואחר שנברא אדם נתן תיקון וקיום לכל הדברים וזהו טוב מאוד. ולזה רמזו טוב מאוד טוב אדם אותיות של זה כאותיות של זה. ובזוהר אמרו כי הטעם שאמר כן לפי שמעשה בראשית עמוק והלבבות נלאו מלדרוש ואולי יאמר אומר למה היה זה בזה האופן או מה טעם זה. לזה אמר כי אין לו תשובה אחרת אלא אל תתמה על החפץ כי ה' ראה שהוא טוב ואין לך לשאול איכה ואיככה. כי הוא לבדו יודע סודם ובא עד תכונתם. וראה שכך היה ראוי להיות ולכן שתוק:

ואומר **יום הששי** הידוע להורות כי זה יום נבחר מכל הה' ימים אחר שבו נברא התכלית שהוא האדם הידוע שהוא ישראל. וכן אמר יום הששי להורות על מעלת זה היום כי בכל שאר הימים רמוזים בהם ישראל וא"ה כמו שכתבנו אבל ביום הששי בבריאת אדם לא נרמזו הישמעאלים אבל עם כל זה נרמזו בתחלתו באומרו בהמה ורמש וחיתו ארץ. ובזה נ"ל שיש בכאן סוד גאלתינו שהיא באלף השישי. ואע"פ שימשלו הישמעאלים בתחלת האלף הו' לשיבא אדם הרמוז הוא צמח צדיק הוא משיח. לא יהיה להם שום ממשלה לעד לעולם. וכל הממשלה תנתן לישראל הוא האדם הידוע. וזה נעשה אדם ואי זה האדם ירדה וימשול בעוף השמים ובבהמה ובכל הרמש הם ד' מלכיות. בענין שלא יהיה עוד גלות לישראל כמו שהיה בכל שאר הימים. שיש בכולם רמיזה על הישמעאלים כמו שכתבתי למעלה. אבל יום הששי הוא יום נבחר הוא האלף הששי שבו גאולתנו הוא יום שהב"ה ימלוך לבדו על כל העולם והאלילים כליל יחלוף ונשגב ה' לבדו ביום ההוא. ולזה רמזו חז"ל באומרם השיר שהיו אומרים הלוים על הדוכן ביום הראשון היו אומרים לדוד מזמור לה' הארץ ומלואה הוא כנגד יום ראשון שהיה ה' אחד ולכן נאמר בו יום ראשון ואז לה' הארץ ומלואה כי הכל היה שלו ולא היה מי שיכיר יכלתו ואחדותו. ביום השני היו אומרים גדול ה' ומהולל מאד כנגד האלף השני שבו הכיר אברהם לבוראו וגדלו בפי כל האומות והמלכיות. ביום הג' היו אומרים אלהים נצב בעדת אל לפי שבו ישב על כסא המשפט וירד על הר סיני לתת תורה לישראל ואף עפ"כ נתרבו המלכיות ולא ידעו ולא יבינו. ביום הרביעי היו אומרים אל נקמות ה' כנגד האלף

הרביעי שבו נחרב ב"ה ועתיד ה' לנקום נקמתנו ונקמת ביתו. ביום החמישי היו אומרים הרנינו לאלהים עוזנו כנגד האלף החמישי שבו תהיה הגאולה. ולכן צריך לשוב בתשובה ולעבור הרנה במחנה כדכתיב קומי רוני בלילה. ואנו מובטחים שהשם יגאול גאולתינו כמו שגאל ליוסף והצילו מצרתו ומגלותו. ולכן הזכירו בזה המזמור גאולת יוסף כדכתיב עדות ביהוסף שמו בצאתו. ביום הששי היו אומרים ה' מלך גאות לבש לפי שבו תהיה הגאולה השלימה לישראל והיה ה' למלך על כל הארץ. וזהו ה' מלך גאות לבש לבש ה' עוז התאזר בגבורה ועוז. ואע"פ שאני אומר עוז התאזר לא נתחדשה עתה המלוכה כי נכון כסאך מאז מעולם אתה והיכולת לך בכל הזמנים בשוה. לפי שבתחלת האלף הששי יתגברו המלכיות ויעלה לשמים שיאם. הבטיחנו בזה המזמור כי באותו יום יפלו ולא יקומו עוד. וזה נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם וכו' אע"פ שישאו נהרות קולם וישאו נהרות דכים שהם האומות. כדכתיב הוי המון עמים רבים. עכ"ז לא תירא ולא תחת מקולם ומהמונם כי אדיר במרום ה' והוא אדיר ועליון על כלם והוא יכניעם והוא ישמידם לפניך. ולכן תמצא שרמז בכאן כל ד' מלכיות ולקח כנגדם ד' לשונות של נהרות ומים והם נשאו נהרות ג' מקולות מים רבים אדירים משברי ים ונקראו אדירים. ולכן יבא אדיר אחר חזק מהם להפרש מהם. ורמז בזה שכמו שמקולות מים רבים נעשו אדירים משברי ים לפי שכל הנחלים הולכים אל הים ואז עולים גלי הים ויורדים ומשתברים ואין להם יכולת לעבור את גבולם כדכתיב גבול שמת בל יעבורון. וכל זה לפי שאדיר במרום ה' וגזר עליהם כן כדכתיב בשוא גליו אתה תשבחם. שמי שהוא אדיר במרום שהוא ה' ישברם כמו שמשבר גלי הים ואחר שעדותיך נאמנו מאד וכל דבריך ויעודיך וגזירותיך הם קיימות ונאמנות אמונת אומן כמו שראינו בעינינו וגזרת הים והמונו כי יתגעש ושטף ועבר מיד חשבה להשבר. וכן יהי רצון מלפניך כי לביתך נאוה קדש ותקיים דבריך ויעודיך שיעדת על ידי הנביאים לבנות ביתך. כן רמז באומרו לביתך נאוה קדש ה' לאורך ימים כי היה מתאונן על גלות ישראל ועל צרתם עד שכמעט לרוב הצרות נשארו מעט מהרבה ואם ה' ימתין לגאול לישראל עד אותו היום הרמוז בנביאים כדכתיב והיה באחרית הימים וכן הבטיחנו. ולכן אמר ירמיה ע"ה על זה היה דוה לבנו על הריגת זקנים ונערים. אבל על הר ציון ששמם אתה ה' לעולם תשב כסאך וכו' ואתה תבנה אותה כשרצה וא"א לה להפסד כי הארץ לעולם עומדת אבל לנו שאנו הולכים ומתמעטים בכל יום ויום עד שכמעט לא נשאר שריד למה לנצח תשכחנו לאותו נצח הרמוז בנביאים תעזבנו לאורך ימים האמור בנביאים באחרית הימים. ובמגילת איכה הארכתי בזה. וכן אמר בכאן עדותיך נאמנו מאד ואנו יודעין שהם אמת ותקיים דבריך שדברת לנביאים

שהוא לאחרית הימים וזהו לביתך נאוה קודש שיהיה לאורך ימים לפי שהארץ לעולם עומדת אבל לישראל אין ראוי שתמתין להם לזמן ארוך כזה כי לפי שהצרות מתחדשות עליהם בכל יום כשיגיע אותו זמן לא ישאר מהם מאומה. וכן רמז המשורר אלו המלכיות במקום אחר באומרו לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם זה רמז לגלות בבל. ואמר בקום עלינו אדם על נבוכדנצר הרשע שהוא האדם הגדול בענקים. אזי חיים בלעונו בחרות אפם בנו כנגד גלות מדי כי שם נאמר להשמיד להרוג ולאבד ביום אחד בגזירת המן וזהו אזי חיים בלעונו. ואמר בחרות אפם בנו כמ"ש שם וימלא המן על מרדכי חמה ויבז בעיניו וכו'. אזי המים שטפונו כנגד גלות יון ולכן אמר בו נחלה עבר על נפשנו לפי שידוע מענין בגריס הרשע שכל כוונתו היתה להעבירם על דת ולבטל מהם מילה ושבת ושאר מצות בענין שיאבדו נפשותם וזהו נחלה עבר על נפשנו. נפשנו כצפור נמלטה להורות על רוב הצרות. ואמר עזרנו בשם ה' עושה שמים וארץ לרמוז על מה שאמרנו כי בששת ימי בראשית רמוזה גאולתנו ובפרט ביום ו' שבו נברא אדם ואין בו רמיזה על אומות העולם. וסוד אדם הוא סוד משיח כאומרו כבר אינש אתי. ותכלית הבריאה הוא בשביל ישראל כאומרם אלה תולדות השמים והארץ בהבראם באברהם. ואמר אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וכו'. וזה עזרנו בשם ה' כלומר אנו מובטחים שהשם יעזרנו אע"פ שאנו בצרה. אחר שהוא עשה שמים וארץ בסבתנו ולכן אנו מובטחים שיגאלנו ה' באלף ו' שהוא כנגד יום ששי שאנו אומרים ה' מלך גאות לבש. ביום ז' היו אומרים מזמור שיר ליום השבת שהוא יום מנוחה יום קדש ואין בו גלות ושעבוד כלל וזהו שאמרו לעתיד לבא אומרים מזמור שירו לה' שיר חדש שכלו שבת ומנוחה לחיי העולמים ועל זה כתוב בכאן יום הידוע לפי שהוא יום גאולתינו. וכן רמז באמרו יום הששי להורות כי בשם ה' נבראו שמים וארץ כאומרו כי ביה ה' צור עולמים. וזהו יום הששי ויכולו השמים ר"ת ה' ולכן שם יהו"ה רמוז בסוף הבריאה:

פרק ב

פסוק א

ואמר **ויכולו השמים והארץ**. להורות כי מעשה שמים וארץ לא נבראו אלא במאמר ולא ביגיעה ולכן אמר ויכלו כאלו הם מעצמם נגמרו וכן כתב הקדוש ז"ל כי הדברים הקדושים הם מעצמם נעשים ונגמרים. ולכן תמצא שאמר במשכן הוקם המשכן מעצמו וכן כתיב במקדש והבית בהבנותו כאשר בנותו לא כתיב אלא בהבנותו שמעצמה נבנית אבן שלימה וכו' ולכן אמר בכאן ויכולו השמים והארץ. והרמז בזה כי כל מעשה בראשית נבראו בדברה' ובשמותיו הקדושים וזהו יום הששי ויכלו השמים שהוא שם ה' ויכלו

עולה מספרו ע"ב רמז לשם המפורש של ע"ב מתגלגל בצירופו ועולה ע"ב לרמוז כי בשם זה נעשו שמים וארץ להיות כסא ה' כאומרו השמים כסאי. וזהו ההר חמד אלהים לשבתו כדכתיב וימתחם כאהל לשבת. ולזה אמרו כי ויכלו הוא לשון חמדה כמו נכספה וגם כלתה. ויכל אלהים ביום ז' ויחמד כי ה' חמד בהם להכינם לשבתו וזהו ויכלו שנכספו לפניו שמים וארץ. וכן ויכל אלהים ביום השביעי ויחמד ביום ז' מכל שאר הימים. וזהו שאמרו חמדת ימים אותו קראת. וכן ויכל אלהים ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה לפי שהשבת נתן קיום לכל הדברים. ולכן חמד השם ביום ז' יותר מכל המלאכות שעשה אחר שהיום הזה נתן קיום לכל הדברים ולכל המלאכות ולפי שיום השבת נותן כח לכל הדברים. ולכן צותה התורה שור או כשב או עז כי יולד והיה שבעת ימים וכו' בענין שיעבור עליהם יום השבת ויתן להם כח וקיום. וכן צוה השם המילה שתהיה בשמיני בענין שיעבור עליו שבת ויתן לו כח וקיום לסבול המילה. ואם יהיה פי' ויכל אלהים כפשוטו זהו הפי' הנכון והאמיתי כי אע"פ שנגמרו כל המלאכות בו' ימים עם כל זה לא היה להם קיום גמור כאומרו עמודי שמים ירופפו עד שבא יום שבת ונתן להם קיום וזהו ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה כי ביום השבת כלה כל המלאכות ואחר השבת נתן להם הכח הראוי לכל אחד ואחד. ובזה לא יקשה מה שהקשו איך אמר ויכל אלהים ביום השביעי עד שתרצו כי האדם אינו יודע עתיו ורגעיו וכו'. והנראה כי פי' ויכל אלהים ביום השביעי להורות על מה שאמרנו שבכל מעשה בראשית אף על פי שנאמר בהם בריאה ועשייה שלא הי' בהם טורח כלל אלא הכל נברא במאמר ובמנוחה כמלך שיושב על כסא ממשלתו וגוזר ואומר והכל נעשה במאמרו בענין שהש"י ברא כל הדברים במנוחה וזהו ויכל אלהים ביום השביעי כלומר מהו יום השביעי מנוחה כן הקב"ה כל מלאכתו במנוחה. וזהו ויכל אלהים ביום השביעי כלומר יום השביעי. וזהו שאמרו כי ביה ה' צור עולמים העה"ז נברא ביו"ד והעה"ב נברא בה"א ופי' רי"ף במסכת שבועות כי הטעם שאמרו העה"ב נברא בה"א להורות שהשם ברא עולמו בלי טורח ועמל ויגיעה וזהו אומרם העה"ב נברא בה"א לפי שכל האותיות יש טורח באמירתם בשפתים או בשינים או בחיך או בגרון מלבד הה"א שאין טורח כלל באמירתה לא בלשון ולא בחיך ולא בשפתים לפי שמכלי הנשימה היא יוצאה בלי טורח ועמל. כן העו"ה נברא בלי טורח ועמל אלא במנוחה ויכל אלהים ביום השביעי ר"ל במנוחה:

פסוק ב

ואמר **וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו**. לרמוז שבשאר הימים היה גוזר ואומר יהי רקיע יהי מאורות אבל ביום השבת נח אפילו מהדיבור שהיה מדבר בשאר הימים. ומכאן

אמר הנביא ממצוא חפצך ודבר דבר כי אפילו הדיבור אסור בשבת וזהו וישבות ביום השביעי ואפילו מהדבור ובזה ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו שהפרישו בזה משאר הימים. וכן רמז בזה שקדשו בנפש יתירה משאר הימים כמאמרם ז"ל. ולכן אנו אומרים נשמת כל חי בשבת לרמוז שיש לנו נפש יתירה בשבת ובה אנו משיגים חכמה יתירה בשבת לפי שהוא יום מוכן לכל השגה ובפרט לצדיקים שהם חיים וזהו נשמת כל חי. ולכן הצדיקים הראשונים היו זריזים בכבוד השבת והיו יוצאים לקבל השבת בע"ש לפי שאז באה לחול על ראשיהם והיא נקראת כלה והיו אומרים בואו ונצא לקראת שבת כלה היא כלה מהכל כלולה והיא כנסת ישראל היא מלכות בית דוד. ולכן היו אומרים ג"כ בואו ונצא לקראת שבת מלכתא והיא נפש דוד דכתיב והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים וכו' היא קשור הצדיקים שמתקשרים בה שנקראים חיים וזהו נשמת כל חי. ולכן אנו אומרים בכניסת שבת ופרוס עלינו סוכת שלומך כי היא סוכת שלום והיא סוכת דוד הנופלת ומתחברן עם ישראל כדכתיב לא מאסתים ולא געלתים לכלותם לכלתם כתיב. והיא נקראת שבת דמעלי שבת שבכניסת שבת היא באה וחלה על ראש הצדיקים. ולכן אמר ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו:

והנה תמצא בכאן ג' פעמים יום דכתיב ויכל אלהים ביום הז' וישבות ביום הז' ויברך אלהים את יום הז' וכן תמצא ג' שביעיות בכאן לרמוז על שלש שבתות הנזכרים בדברי רז"ל שבת דמעלי שבתא. שבת היום שבת הגדול. שבת דמעלי שבת' היא שבת כלה היא כנסת ישראל. שבת היום הוא יסוד העולם הוא תפארת ישראל. שבת הגדול הוא למעלה בסוד בינה כי שם סוד השביעיות כולם הוא יובל. ולכן תמצא בתורה השבת בלשון זכר ובלשון נקבה בסוד זכור ושמור זכור לזכר שמור לנקבה בסוד שבת דמעלי שבתא היא ליל שבת. וכנגד אלו הג' שבתות אנו אומרים בשבת ג' תפלות חלוקות. כנגד מעלי שבתא אומרים אתה קדשת את יום השביעי וכו' וזהו תכלית בסוד תכלת הציצית וזהו תכלת דומה לים וים לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד. וזהו ולכל תכלית את חוקר. כנגד שבת היום אנו אומרים ישמח משה במתנת חלקו וכו' זהו שבת היום שנקראת תפארת ישראל. והכלל שלו היא עטרת בינה חמישים שערי בינה נבראו בעולם וכלם נמסרו למשה חוץ מאחד. אתה אחד כנגד שבת הגדול. כי כאן מתאחדים כל הספירות וזהו תפארת גדולה ועטרת ישועה מנוחה וקדושה שהם הג' שבתות הנזכרות. תפארת גדולה כנגד תפארת. ועטרת ישועה כנגד מלכות בית דוד. מנוחה וקדושה לעמך נתת כנגד שבת הגדול ששם המנוחה והקדושה. ושב לפרש אברהם יגל יצחק ירנן יעקב ובניו ינוחו בו. מנוחת אהבה ונדבה כנגד אברהם אוהבי. מנוחת אמת ואמונה כנגד יצחק ירנן.

מנוחת שלום השקט ובטח כנגד יעקב ובניו. ולכן אמר בכאן ג' שביעיות כנגד ג' שבתות שאמרנו. וג' זמנים לפי שהם בג' זמנים חלוקים בשלשה תפלות כמו שהזכרתי. וכן רמז בכאן באלו הג' ימים כנגד ג' עולמות שברא האלהים עולם העליון ועולם האמצעי ועולם התחתון. וזהו ויכלו השמים וכו' ויכל אלהים וכו' כנגד עולם התחתון. וישבות ביום השביעי כנגד עולם האמצעי. ויברך אלהים את יום השביעי כנגד עולם העליון שיש בו ברכה ותוספת טובה וקדושה נוספת מצד המלאכים שנקראים קדושים. ואומר קק"ק ה' צבאות להורות שהקדושה האמתית היא קדושת ה' לפי שהוא קדוש ונורא עליהם. ולכן אנו אומרים ויכלו השמים ג"פ בליל שבת א' בתפלת עמידה ואחד כשחוזר החזן ואחד בקידוש. להורות שאנו מעידין שה' ברא אלו הג' עולמות ולכן אנו אומרים אותו בעמידה כדכתיב בעדים ועמדו שני האנשים וקבלנו שהם העדים. וכן אנו מעידים בעמידה לפי שהעדות על ה' ועל המלאכים שהם עומדים דכתיב בשם והוא עומד בין ההדסים. וכן אמרו ואשב בהר אין ישיבה אלא עכבה כי אין דרך התלמיד להיות יושב והרב עומד. וכן המלאכים נקראים עומדים דכתיב שרפים עומדים. ועל כל זה אנו מעידין ואומרין ויכלו השמים ויכל אלהים וישבות ביום השביעי אע"פ שלא ראינו אותו בעינינו. והכתוב אומר או ראה. ולכן אמר במדרש שבליל שבת כשרואה שלחן ערוך אומר וסר עונך וחטאתך וכו' הוא הענין שאמרנו:

וכן רמז בכאן אלו הג' ימים להורות שחייב אדם לעשות ג' סעודות בשבת כנגד אלו ג' שבתות הללו שלמדום רז"ל מפסוק ויאמר משה אכלוהו היום כמוזכר במסכת שבת. ת"ר כמה סעודות חייב אדם לעשות בשבת ג' רבי חדקא אמר ד' רבי יוחנן אמר שניהם מקרא אחד דרשו ויאמר משה אכלוהו היום כי שבת היום לה' היום לא וכו' מר סבר היום היום שלשה ומר סבר היום היום היום שלשה ומה תלמוד לומר היום בעצומו של יום הרי ג' סעודות ליל שבת הרי ד'. הורו בכולן כי ענין ג' סעודות רמוזות באמרו היום ג"פ. אלא שת"ק סבר כי היום והלילה נקראו יום והלכה כמותו לפי שבכלל הג' שבתות הוא שבת דמעלי שבתא. ורבי חדקא סבר כי בעצומו של יום צריך ג' סעודות כנגד ג' שבתות וכנגד ג"פ היום מלבד סעודת הלילה. ואין להפריד ביניהם וכנגד אלו השלשה סעודות כתיב בכאן ג"כ שלשה פעמים היום מלבד סעודת הלילה כמו שכתוב בפסוק אכלוהו היום ג"פ היום להורות שאנו חייבים לכבד השבת בג' סעודות ולענגו בכל מיני עונג ובכל מיני פירות בענין שנשלים אלו הג' שבתות הכלולים בעשר ספירות שעולות לק' ברכות עליונות. ולכן אנו צריכין לברך ק' ברכות בכל יום ובשבת צריך להשלימן בכל מיני פירות כמוזכר בשבת חייב אדם לברך מאה ברכות בכל יום שנאמר

ועתה ישראל מה י"י אלהיך אל תיקרי מה אלא מאה כנגד ק' אותיות שיש בזה הפסוק עם האלף שמוסיפין. ר' חייא בריה דרב הוה אמר בשבתא וביומא טבא טרח וממלא להו באספרמקי ומגדי בענין שנשלים אלו השלשה שבתות בק' ברכות עליונות ובק' ברכות תחתונות וזהו וקראת לשבת עונג ואם אין ידו משגת לפירות (למעט) ישלים אותם בשלשה סעודות ובזה יקיים וקראת לשבת עונג. כי ענין שלשה סעודות אלו הוא דבר גדול והוא מהמצות הגדולות שבתורה לפי שהם רומזות לאלו השלשה שבתות שהזכרנו והמקיים אותם זוכה להתעדן בגן עדן שלמטה ובג"ע של מעלה וזהו ענג ראשי תיבות עד"ן נה"ר ג"ן כדכתיב ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן. ובכאן רמוזים אלו הג' שבתות. שבת דמעלי שבתא הוא כנגד הגן. שבת היום כנגד נהר כי תרגום הבקר אור צפרא נהר. שבת הגדול הוא כנגד עדן העליון. וזהו ונהר יוצא מעדן עליון שהוא בינה כי משם נמשך תפארת ישראל להשקות את הגן היא כנסת ישראל כנגד ליל שבת. ולכן צריך אדם ליזהר מאד בשלשה סעודות ובפרט בסעודה שלישית שהיא העליונה מכולם שהיא כנגד עדן עליון. כי בראשונות אין צריך להזהיר לפי שהלב בקי בהם והרעב כבד בארץ אבל בסעודה שלישית שהאדם שבע ומלא כריסו מעדניו ולא הניח מקום לעדן של מעלה ואין רוצים לקיימה והיודעין מדקדקין לקיימה מיד אחר אכילת שחרית. ולא ידעו כי סחרה ואתננה קדש לה' ועדיין לא הגיע זמנה ולא יצאו ידי חובתה כמוזכר בדברי הפוסקים. ובפרט רבי יונתן ז"ל הכריח זה בראיות ברורות והדבר מוכרח מצד עצמו שצריך להיות סעודה שלישית אחר מנחה לפי שכבר התפללנו אתה אחד ובכאן אנו מיחדים כל הג' שבתות בעשר ספירות כמו שפירשתי למעלה. וזאת היא מנוחה וקדושה לעמך נתת ואחר שהתפללנו ליחד הכל צריך לשמח הכל בשמחת שלשה סעודות לקיים וקראת לשבת עונג לפי שאז הגיע זמן העדן שלמעלה. ואם אין אדם מקיים סעודה ג' זכה לגן שהוא גן ונהר ולא זכה לעדן ולא נכנס בתוכו כמי שנכנס לגן ולא אכל מפירותיו שהם העידון. ולכן צריך אדם להן הרבה מאד לפי ששכרם מרובה כמוזכר בשבת כל המקיים שלשה סעודות ניצל מג' פורעניות מדינה של גיהנם ומחבלו של משיח וממלחמת גוג ומגוג כתיב הכא יום וכתיב התם לפני בא יום ה' וכתיב ומי יכלכל את יום בואו. וכתיב לפני בא יום גוג. והנה הזכירו בכאן שלשה פעמים יום כנגד ג"פ שכתוב יום בפסוק אכלוהו היום וכן ג"פ בפרשת ויכלו ובאחרונה כתיב ויברך אלהים את יום השביעי אבל בשנים הראשונים כתיב ביום ובפסוק אכלוהו היום כתיב היום אבל יום לא כתיב אלא בסעודה שלישית שהוא ויברך אלהים את יום השביעי כמו שהזכרתי למעלה שהיא מבורכת ומקודשת משאר סעודות. ולכן לא אמרו כתיב הכא היום או ביום אלא כתיב

הכא יום והוא יום הנזכר בפרשת ויכולו בסעודה שלישית דכתיב ויברך אלהים את יום השביעי להורות כי כשמדבר המאמר אינו מדבר אלא בסעודה שהיא העיקרית ואין בני אדם נזהרים בה לפי שהם שבעים מהמאכל והמשתה. ולהורות שהשכר האמיתי הוא בשביל סעודה שלישית תמצא כי שכרה הוא שכר רוחני הבא באחרית הימים שהוא נקרא עולם הבא בדברי חכמים. וזה שאמר כל המקיים שלשה סעודות ניצול משלשה פורעניות מדינה של גיהנם שהוא בעולם הבא ומחבלו של משיח שהוא גם כן בעולם הבא וממלחמת גוג ומגוג שהוא גם כן בעולם הבא. וזהו כנגד שבת הגדול שנקרא עולם הבא והוא עדן שבמלת עונג שהוא עדן של מעלה והוא עולם הבא. ואם האדם אינו זהיר בג' סעודות ואינו מקיים וקראת לשבת עונג נהפך מענג לנגע כי אותיות של זה כאותיות של זה כי מי שאינו רוצה להתענג ולהתעדן בגן עדן של מעלה ראוי שיהיה מנוגע בנגעי אדם ובנגעי בתים מאותו נגע תחתון של נגעי בני אדם אשר עליו הבטיח ונגע לא יקרב באהליך. ולכן אנו אומרים בתפלותינו כנגד אלו השלשה שבתות ישמחו במלכותך כנגד שבת מלכתא. שומרי שבת כנגד שבת היום. קוראי עונג כנגד שבת הגדול שהוא עדן. ויש פירושים אחרים בזה ואיני רוצה להאריך:

סוף דבר כי בזאת הפרשה הקטנה של ויכולו שאין בה אלא חמשה ושלשים תיבות יש בה כמה תלי תלים של הלכות בסוד שם המפורש של שבעים ושנים כמנין ויכלו וכמנין התיבות שבה שהם חמשה ושלשים שהם חצי השם ועם השם או עם הפרשה הם ששה ושלשים שהם חצי שם המפורש של שבעים ושנים. וכן יש בה חצי השם של י"ה שהוא ויכלו השמים עם י"ה של יום הששי להורות שאלו הו' ימים קשורים עם יום הז' שהוא ויכל אלהים ביום השביעי והם סוד שבעת ימי בראשית בסוד השביעיות כולם בלי פירוד וחילוק. וכן יש בזאת הפרשה סוד שלשה שבתות וסוד שלשה שביעיות וסוד שלשה סעודות וסוד שלשה עולמות. וכן יש בכאן רמז לברכת היין בשבת דכתיב ויברך אלהים את יום השביעי וסוד הקדוש דכתיב ויקדש אותו לכן אמר זכריהו על היין אחר שצויתיך לברך עליו דכתיב ויברך אלהים בסוד יין המשמח אלהים ואנשים. ולפי שיש בויכולו ע"ב אמרו שבקידוש הלילה עם ויכולו יש שבעים ושתים תיבות שהם קדושי הכלה. ולכן צריך לברך על היין בכל שלשה סעודות כמו שאמר בשחר קדושא רבה שהוא בורא פרי הגפן לבד בלא קדוש כי אין מקדשין לאשה אלא פעם אחת כן מברכין בסעודה שלישית אחר המנחה בורא פרי הגפן. ובזה צדקו דברי החכם רבי משה בר מיימוני ז"ל מדברי החכם רבי אשר ז"ל שכתב שכמו שמברכין בשחר בורא פרי הגפן כן מברכין בסעודה שלישית בורא פרי הגפן אחר שהיא הסעודה העיקרית

ובה נאמר ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו. ואין להאריך בזה יותר אלא שעל זאת הפרשה שיש בה שלשים וחמשה תיבות רמז הכתוב הלה' תגמלו זאת עם נבל ולא חכם. שאינך זוכר מה שעשה במעשה בראשית בבריאת שלש עולמות הנזכרות בפרשת ויכלו שיש בה שלשים וחמשה תיבות כמנין הלה'. וזהו הוא עשך ויכוננך שכל מעשה בראשית לא היה אלא בשביל ישראל בעניין שישמרו אלו השלשה שבתות הנזכרים כאן. וזהו זכור ימות עולם וגומר. וחתם הפרשה ואמר כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות ולא אמר אשר ברא אלהים ועשה להורות על מה שאמרנו. שהשם ברא כל הדברים במאמר לא ייעף ולא ייגע ולא עשה אלא שברא הכל במאמר יש מאין והיה אומר לאומנים שיעשו הדברים כאומרו תוצא הארץ ישרצו המים. ולכן אמר אשר ברא אלהים לעשות ולא עשה אלא שצוה לאחרים שיעשו והוא היה גוזר ואומר. וכן רמז בזה על בריאת השדים שנבראו בע"ש כמאמרם זכרונם לברכה ולפי שקדש עליהם היום ולא נגמרה עשייתם מכל וכל נשארו פורחים באויר ולא נגלמו בגולם גמור ונשארו חסרים. ולכן אמרו שיש בהם דברים כבני אדם ודברים כמלאכים אוכלים ושותים ופרים ורבים כבני אדם. ופורחים באויר ועולים וגונבים דברים מאחרי הפרגוד. ולכן רוב דבריהם הם כזבים ולכן אין נכנסין לפני השם כדכתיב לא יגורך רע. וכבר רמזתי באומרו הוא ענה אשר מצא את הימים במדבר שרמז על השדים. ולכן נכתב הימם חסר יו"ד לפי שנשארו חסרים משמת ימי בראשית. וזהו אשר מצא את הימים. ולכן אמר בכאן אשר ברא אלהים לעשות ולא עשה שלא נשלמה מלאכת השדים ונשארו חסרים על שקדש היום. ולכן הם בורחים מהשבת כאומרו ליל שמורים הוא לה' משומר מן המזיקין. כי בשבת אין שטן ואין פגע רע כי כלם בורחים להררי חשך ואין נראין כל יום שבת לפי שהוא יום מקודש והם טמא טמא יקראו. ולכן מזומנים במוצאי שבת ופוגעים בבני אדם ומזיקין אותם. ולכן אנו אומרים ויהי נועם ה' שהוא שיר של פגעים שהוא מסוגל להבריח המזיקין שהם נקראים נגעי בני אדם וזהו לא תאונה אליך רעה ונגע וכו'. ולפי שאילו המזיקין נתהוו מכח אדם הראשון באותם ק"ל שנה שנפרש מאשתו ונתהוו מהזיבה שלו נקראו נגעי בני אדם. ולכן יש בזה המזמור ק"ל תיבות עם פסוק אורך ימים אשביעהו שכופלים אותו לעמוד כנגד המזיקין שנתהוו מאדם באלו ק"ל שנה. ולפי שזאת הנחלה הניח אדם לבניו כשאדם רואה קרי בלילה נתהוו ממנו מזיקין ופוגעין בני אדם. ולכן אמרה תורה ונשמרת מכל דבר רע שלא יהרהר אדם ביום ויבא לידי טומאה בלילה מצד זה הבליעל שנקרע רע עין ולפעמים נראה כעין נקבה והיא לילית כאומרם שדה ושדתים שדים זכרים ונקבות. וזהו כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה כי אחר

שקרה עמו זה הצד א"א שלא יטמא אחר שנגע בכף ירך יעקב. ואלו המזיקין שנתהוו מזוב האדם מתחברים כולם כשנפטר האדם אצל אביהם ליגע בו לטמאו. ולכן צוו חז"ל לעשות הקפות לאדם ולהזכיר שם דברים בענין שבאלו הקפות בורחים כולם ואין נוגעים בו. וצוו שיעשו שבעה הקפות להבריח שבעה כתות של מלאכי חבלה שמתחברים שם. וזה שהזכירו חז"ל שבע מעמדות. וזהו בשש צרות יצילך ובשבע לא יגע בך רע זהו איש רע בליעל שבאילו השבעה הקפות כולם בורחים ואין נוגעים בו. ולכן צריך לעשות ההקפות אצל הקבר בענין שמיד כשישלימו ההקפות יכניסוהו אל הקבר ויריצוהו אל הבור בענין שלא יגע בו רע. ובספר צרור הכסף הארכתי בזה:

וכל זה רמז באומרו אשר ברא אלהים לעשות ולא עשה כן רמז באמרו אשר ברא אלהים לעשות לכלול בכאן הדברים שהיו בעולם עד סוף כל הדורות שנראין מחודשים ואינן מחודשים כאומרו אין כל חדש תחת השמש וכמו שפירש קהלת אם יאמר אדם זהו מחודש אינו כן כי כבר היה לעולמים. וזהו אשר ברא אלהים לעשות כאלו אמר שהשם ברא ביום הששי כל הדברים שעתידים להעשות ונתן בהם כח להעשות כאלו בו ביום נבראו בענין שכשראו דבר שנראה מחודש כבר היה ניתן אותו כח ביום הששי להעשות. וזהו שאמרו במסכת אבות ז' דברים שנבראו ע"ש בין השמשות פי הארץ פי האתון פי הבאר וכו' להורות כי אלו הדברים הם כמו אבות מלאכות לכל שאר המלאכות והדברים שנתהוו אחר כך הם כמו תולדות לאלו הדברים. ולכן כשנפתחה הארץ אינו דבר מחודש לפי שהיא נגררת ונמשכת אחר פי הארץ או אחר שאר הדברים הנזכרים שם. וכשנראה דבר אחד שעשה צורף אחד או נפח אחד מצוייר במיני ציורים דקים שנראה שיד האדם לא נגעה בהם זה הדבר נמשך ובא מהצבת בצבת עשויה שנעשית מאיליה בע"ש. וכן הכתב והמכתב אם נראה סופר או חכם עושה מלאכה דקה או מחבר ספר או ספרים מחודשים אין כל חדש תחת השמש כי בערב שבת ניתן זה הכח בכתב ובמכתב לעשות זה. וכבר הארכתי בזה בפירוש מסכת אבות כי מרגלית טובה היתה בידי ונאבדה ממני בעונותי בפורטוג"ל כי טמנתיהו וקברתיהו בלשבונה תחת האלון כמו שכתבתי בהקדמת זה הספר.

פסוק ד

ואח"כ אמר **אלה תולדות השמים והארץ בהבראם** כבר רמזתי פירושו כי לפי שלמעלה הזכיר מעשה בראשית שנבראו בששת ימים ענייני מעשה בראשית עמקו ואחר שאין לנו עסק בנסתרות למה נזכר מעשה בראשית או מה תועלת נמשך לנו מספורו. לזה אמר אלה תולדות השמים והארץ כלומר הפרי והתולדה שנוציא ממעשה בראשית הוא

דבר גדול ושורש כל התורה כלה. להודיענו שיש מחדש ובורא עולם יש מאין. וזהו ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. וזהו עיקר גדול ונוציא ממנו השגחת השם ויכלתו שהכל בידו כחומר ביד היוצר והוא סותר ובונה וכמו שבנאו יכול לסותרו וזה לגמול ולענוש פרטי האדם וכתותיו כמו שראינו בדור המבול. וזהו ביום עשות ה' ברחמים כאומרו אמרתי עולם חסד יבנה. ואמר אלהים בדין להורות שהוא ישפוט תבל בדין ויענישם כפי רצונו. וכן נוציא ממעשה בראשית שהוא ממית ומחיה אחר שהוא סותר ובונה. וכמו שראינו במעשה בראשית כתוב תוצא הארץ נפש חיה כן יכול השם להחיות המתים שחוזרים לעפרם שישובו חיים מרגישים כאומרו אני אמית ואחיה. ואמרו מאי דלא הוה הוה מאי דהוה לא כל שכן ואין צריך להאריך כי כל עיקרי התורה ושרשיה תלויין בזה השורש:

או שיאמר אלה תולדות השמים והארץ בהבראם להורות לנו כי העולם כלו לא נברא אלא בשביל האדם ובריאת האדם נתן קיום לכל הדברים. וזהו אלה תולדות השמים והארץ ירמוז אלה לנזכרים באחרונה אחר כל מעשה בראשית והוא בריאת אדם ואשתו שהולידום שמים וארץ כדכתיב נעשה אדם. ואמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים על הנפש ועל הגוף כאומרם יקרא אל השמים מעל זו הנשמה ואל הארץ לדין עמו זה הגוף להורות כי תכלית הבריאה בעבור נפש האדם. ולפי שעדיין לא הזכיר יצירת הנפש בא עתה לפרש בריאת האדם בארוכה ונתינת הנפש. וזהו אלה תולדות השמים והארץ הנזכרים למעלה בריאת אדם ואשתו והוא עיקר כל מעשה בראשית אבל כל שאר הדברים אעפ"י שנראה שנבראו בראשונה ה"ל כאלו לא נבראו אחר שלא היה להם קיום בלי האדם. וזה שאמר וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ כלומר אע"פ שאתה רואה צמחים ואילנות ועשבים שנבראו עדיין לא היה להם קיום וזה טרם יהיה טרם יצמח עד לא צמח. והטעם לפי שאדם אין לעבוד את האדמה ואחר שלא היה אדם מצוי כל ענייני העולם היו לבטלה. ולכן ואיד יעלה מן הארץ לעשות העיסה ואז וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים. ורבותינו רמזו לזה באומרם אלה תולדות השמים והארץ בהבראם באברהם. להורות כי תכלית הבריאה כולה לא היה אלא בשביל האדם הידוע האדם הגדול בענקים הוא אברהם וכל זה בשביל ישראל. וזהו העיקר השני שכתבתי בתחלת הפרשה שנוציא ממעשה בראשית שהכל היה בעבור ישראל. ולכן בכל ששת ימים יש רמיזה מהם כמו שכתבתי. ולכן אמר בסוף מעשה בראשית אלה תולדות השמים והארץ בהבראם באברהם. וזהו אמרתי עולם חסד יבנה ר"ל בעבור חסד אברהם כדכתיב חסד לאברהם וזה תמצאהו רמוז במזמור רננו צדיקים

בה' שזה רמז על ישראל שנקראו צדיקים דכתיב ועמך כלם צדיקים. ואמר שראוי להם לרנן ולשורר בשם ה' אחד שהם דבקים בו וכל העולם לא נברא אלא בשבילם ולכן ראוי השיר היותר נעלה שבשירים שהוא בנבל עשור ולכן שירו לו שיר חדש אחר שחדש העולם בשבילכם כי ישר דבר ה' וכל מעשהו שהוא בראשית הוא בעבור אמונת אברהם דכתיב והאמין בהשם וכן בעבור אמונת ישראל דכתיב והיה אמונת עתיך חוסן ישועות. אוהב צדקה ומשפט. רמז בזה שאהב לאברהם ובעבורו ברא העולם דכתיב כי ידעתיו למען אשר יצוה ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט. ולכן חסד ה' מלאה הארץ שהוא חסד לאברהם. ולכן בשביל בדבר ה' שמים נעשו. רמזו בזה שהכל במאמר ולא ביגיעה. והזכיר בכאן כל ד' יסודות שמהם נתהוה העולם כאומרו שמים רמז על יסוד האש. וברוח פיו על הרוח. כונס כנד מי הים על המים. נותן באוצרות תהומות על הארץ כדכתיב ומתהומות הארץ תשוב תעלנו. וא"כ אחר שאלו הדברים שאין מקוים שכר ועונג עשו מאמר ה' כ"ש שראוי שייראו מה' כל יושבי הארץ אחר שמקוים שכר ועונש. אחר שלו היכולת כי הוא אמר ויהי הכל במאמרו. כאומרו ויאמר. הוא צוה ויעמוד:

ואמר **ויהי כן** למשך הוית הדברים לעד וזהו הוא צוה ויעמוד. ה' הפיר עצת גוים וכו' עצת ה' לעולם תעמוד. בכאן רצה להורות איך תחלת המחשבה בבריאת העולם היתה בישראל ואע"פ שנראה שברא העולם בשביל כולם. וכן במ"ת נראה שקראם לסוד נכמס לא היתה זאת כוונתו לפי שאין בהם אמונה וצדק שבעבורם יברא העולם ועם כל זה קראם ובראם בענין שלא יהיה להם פתחון פה ולכן קראם להפר עצתם וזהו ה' הפיר עצת גוים. אבל מחשבותם של ישראל שקדמה לעולם שהיה עצת ה' לעולם תעמוד. ואמר אשרי הגוי ולא אשרי ישראל להורות שכולם היו מוכנים לקיבול הטוב והשם היה ממתין ומצפה איזה עם ידבק בו ובו יבחר כי מחשבת ה' אינה מכרחת לשום דבר בעתיד. וזה בהכרעה סגוליית נפלאה משאיר כל הדברים על מציאותם. ואע"פ שזה נראה דבר נמנע בחק השם הוא דבר קל מאד הוא לבדו ידע לפי שידיעתנו קצרה מהשיג. ולכן במעשה בראשית ומ"ת שהוא עולם חדש כל הבריות היו שוין לפניו וכל אחד בבחירתו עומד להדבק בה' כאומרו וזרח משעיר למו וכו' ולא רצו אלא ישראל שאמרו תורה צוה לנו וכו'. וזה שאמר בכאן אשרי העם אשר ה' אלהיו לראות העם בחר לנחלה לו. וזה שאמר התנא חביב אדם שנברא בצלם כי כל האדם נבראו בצלם שוה ובהכנה אבל לא רצה אחד מהם עד שבאו ישראל וזהו חביבים ישראל שחבבו לשם ולכן ניתן להם כלי חמדה שהיא התורה. ולפי שנראה כי משוא פנים יש בדבר כי ה' רצה ובחר בישראל לתת להם התורה לפי שהם קדמו לעולם. לזה סמך מיד ואמר הכל צפוי והרשות נתונה כלומר

לא תאמר כן ולא תחשוב על ה' תועה כי הכל היה צפוי מתחלת העולם כל מה שעתיד להיות ועם כל זה הרשות נתונה לכל אחד ולכל אומה ולשון וכדת אין אונס. ובטוב העולם נידון כי במדת טובו בראו באופן שכל אחד יבחר הטוב והנאות. והמחשבה אינה כלום כי הכל הולך אחר המעשה ולא אחר המחשבה כי דברים שבלב אינם דברים וזה קישור נפלאה בדברי רבי עקיבא. ובעמלי שטרחתי לפרש מסכת אבות ולקשר הכלה מראשה ועד סופה הארכתי בה. וכן אמר בכאן אשרי הגוי אשר ה' אלהיו. כי בבחירת כל אחד תלויה הדבר והשם היה ממתין לזה. וזהו משמים הביט ה' בהסתכלות נמרץ וראה את כל בני האדם לראות היש משכיל דורש את אלהים ולא מצא כי הכל סר עיין באותו מזמור. וכן במזמור ה' אדונינו כי השם הוא אדיר בארץ ועכ"ז הניח הודו על השמים ולא הכריח לשום בריה אלא כל הרוצה ליטול את השם יבא ויטול ואפי' עולל ויונק. וזהו מפי עוללים ויונקים יסדת עוז וזה להשבית אויב ומתנקם שלא יהיה לו פתחון פה לחלוק ולומר בישראל בחרת כי לכל מין האדם ברא בשוה וכל תכלית הבריאה בעבורו. ואע"פ שהשמים גבהו בערכו בראם לתכלית האדם וזהו כי אראה שמיך וגומר מה אנוש כי תזכרנו ותחסרהו מעט מאלהים בנפש שנתת לו. וזהו וכבוד והדר תעטרהו כי הנפש נקראת כבוד ובזה תמשילהו במעשה ידיך אחר שכלם נבראו בעבורו. ואחר שבחרו ישראל ה' לנחלה אמר ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ שהם ישראל שנקראו ארץ חפץ אבל לא אמר אשר תנה הודך כמו שאמר למעלה וכן הזכיר במזמור אמר נבל בלבו אין אלהים כל זה כי קרא נבל לכל אומה ואומה מעובדי כוכבים שלא בחרו בשם וכפרו בו בחשבם שאין משגיח. ולכן התעיבו עלילה והוא יסוד הכל כאומרו והכל לפי המעשה ולכן אין עושה טוב אבל ה' היה ממתין לראות מי יבחר בו וזהו ה' משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דורש את אלהים (ולא תורתו) ולא מצא כי הכל סר משמוע אין עושה טוב ולא די זה אלא שהם רוצים לכלותם על שדבקו בתורתי וזהו הלא ידעו כל פועלי און כי אין עושה טוב ופועלים רע והם אוכלי עמי כאלו אכלו לחם או על שאכלו ושב אל לחמה של תורה והם ה' לא קראו אע"פ שהוא קרא אליהם וכשרואים הנסים שאני עושה עמהם פחדו פחד לפי שאלהים בדור צדיק שהוא ישראל וכשהם חוטאים ואני מלקה ומגלה אותם אתם מגנים עצתם שבחרו להדבק בי ואתם מביישים עצת עני שהוא שואל ואומרים ה' מחסהו הם לקחוהו למחסה ולמסתר כד"א איך יושיעם כמו שאמר טיטוס ואמר אי אלהימו צור חסיו בו כנגד ה' מחסהו. והשיב המשיב ואמר מי יתן מציון ישועת ישראל ואז נראה בשביל מי נזרע השדה באומרם על בטנך ערמת חטים וכו' וזה שאמר בכאן משמים הביט ה' וכן ממכון שבתו השגיח אל כל יושבי הארץ בשוה

לפי שהוא יוצר יחד לבם ולכן מבין את כל מעשיהם כי הכל תלוי במעשה. ואמר אין המלך נושע ברוב חיל לרמוז כאלו כל האומות עברו לפניו ולא עבד איש אתו וזהו אין המלך כאילו הביט במלכי האומות ובפרט במלך המיוחד שבהם הוא נבוכדנצר. ומה שאינו נושע ברוב חיל וכן גבור לא ינצל הוא נמרוד אשר התחיל להיות גבור בארץ ומרד בשם וכן הביט במלך מצרים שמשם הסוסים וראה כי שקר הסוס לתשועה. וא"כ כי מי הביט הנה עין ה' אל יראיו שהם ישראל למיחלים לחסדו ולכן ראוי להציל ממות נפשם ועכשיו אומרים ישראל נפשנו חכתה לה' יותר מכל הישמעאלים. ואם כן ראוי שיהיה עזרנו ומגננו ואמר כי בו ישמח לבינו להורות שהעזר והמגן ששואלין אינו מטובות העולם הזה אלא מטוב האמיתי שהוא הדבוק בשם שהוא העונג האמתי כאמרם נגילה ונשמחה בך. ואומר והתהלכתי בתוככם אטייל עמכם בג"ע וזהו כי בו ישמח לבינו וכו' ולא בדבר אחר. ולפי שאולי יאמר אומ' כי ישראל לא נתקרבו אל ה' אלא בעיקר טובת העולם הזה. לזה אמר יהי חסדך ה' עלינו כלומר יהי רצון שיהיה חסדו עלינו כאשר יחלנו לו לפי שאנו יודעים האמת כי לא היה אלא לתכלית האמיתי:

וכל זה רמזו באומרו אלה תולדות השמים והארץ בהבראם באברהם. להורות כי תכלית הבריאה הוא בשביל אברהם ובניו ולכן אמרו מחשבתן של ישראל קדמה לעולם ולכן כל הדברים נבראו בשבילם ולכן אע"פ שנבראו לא היה להם קיום עד שבא אדם וזהו ואדם אין כמו שפירשתי. ואמר ואיד יעלה מן הארץ לפרש סדר הבריאה. ובירושלמי אמרו כי אין הגשמים נעצרים אלא בשביל הגאוה ולכן כשלבות בני האדם נשברים למטה כי זהו ואיד יעלה מן הארץ מיד והשקה את כל פני האדמה כאמרו לב נשבר ונדכה וכו':

פסוק ז

ואמר **וייצר ה' אלהים עפר מן האדמה** בעבור הגוף ויפח באפיו נשמת חיים בעבור הנפש. ואמר ויהי האדם לנפש חיה להורות כי השם ברא את האדם ישר ולכן עשה בידיו העיסה ויפח באפיו הנשמה בפיו כאילו רצה לחבבו ולנשקו בענין שיהיה דבק בו וזהו ישקני מנשיקות פיהו. והמה בקשו חשבונות רבים והלכו אחרי ההבל ויהבלו עד שחזרו להיות נפש חיה כבהמות השדה כחיתו ארץ. וזהו ויהי האדם לנפש חיה הוא מעצמו כי מיד נטה אחר האשה:

פסוק ח

ואמר **ויטע ה' אלהים** להורות על מעלת האדם כאילו הצמיח כל העולם עתה מחדש בעבור האדם להכין לו מקום טוב לשבת אע"פ שכבר היה זה במעשה בראשית. וזהו ויטע ה' אלהים ויצמח ה' אלהים. ולפי שהגן בלא מים אינו כלום כאומרו יזל מים מדליו. לזה אמר ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן בענין שלא יחסר טובו ויהיו שם כל העידונים.

ולפי שהאדם מצד נטייתו אחר התענוגים יאבד עולמו ואם לא יקח אלא המיצוע מעט כדי לשמירת הבריאות ומעט דבש ללקיחת תענוג. אמר שהיה בתוך הגן עץ החיים ועץ המות שהוא עץ הדעת טוב ורע שהוא רמז לתענוגים כאמרו חמאה ודבש יאכל לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב. וכן רמז באמרו ונהר יוצא מעדן על התורה שנקראת מים שהיא מקררת רתיחת האדם ותענוגיו לפי שהעוסק בה יש בה כל התענוגים וכל העושר והצלחה כאומרו ומתוקים מדבש ואומר הנחמדים מזהב ומפז רב. וזהו ומשם יפרד והיה לד' ראשים רמז לתורה שיש בה ארבע ספרים כי ספר ואלה הדברים הוא משנה תורה והוא ספור העברה. וכן זכורני שכתוב במרדכי בענין גט שיש בו י"ב שיטין כמנין גט כמנין השיטין שמניחין חלק בין ספר לספר שהם ג' בכל ספר וספר והם י"ב בד' ספרים. כי ספר אלה הדברים אינו ספר בפני עצמו. ולכן אמר בכאן כי זה הנהר יפרד לד' ראשים הם ד' ספרים שבתורה. שם האחד פישון הוא כנגד בראשית כי שם נתרבה העולם ונתברך אדם בברכת פרו ורבו דמתרגמינן פושו וסגו וזהו פישון. אשר שם הזהב רמז לסודות מעשה בראשית שהם זהב סגור כאומרו במזמור השמים מספרים כבוד אל הנחמדים מזהב ומפז רב וזהו הבדולח ואבן השוהם שהם מרגליות וסודות צפונים. וכן רמז בזהב ובדולח ואבן השוהם כנגד אברהם יצחק ויעקב שהיו בזה הספר. זהב כנגד יצחק שהוא מדת הדין. הבדולח כנגד אברהם שהוא מדת החסד. והלובן כמו הבדולח. ואבן השוהם כנגד יעקב שהוא ממוצע בין הדין והרחמים כדכתיב בו יושב אוהלים והשהם ממוצע בין המראות ולכן לקח אבן השהם כנגד יעקב שנאמר בו אבן ישראל. וכתיב ויקח את האבן. ולכן אמר והאבנים תהיין על שמות בני ישראל. ולא אמר על שמות בני אברהם או יצחק. ושם הנהר השני גיחון הוא כנגד ספר ואלה שמות כי שם נכנסו ישראל תחת ממשלת מצרים שבא מחם דכתיב ובני חם כוש ומצרים ונשתעבדו בהם וענו אותם בחומר ובלבנים עד שהיו כפופים כהולכי על גחון וזהו גיחון הסובב את כל ארץ כוש. ושם הנהר השלישי חידקל הוא כנגד ספר ויקרא אל משה שנקרא חדקל חד וקל לעבודת ה' וישראל. ובת ק"ל שנה היתה אמו כשנולד משה והיה בקי בי"ב צירופין של ג' שמות של י"ב אותיות וזהו ח"ד ק"ל. הוא ההולך קדמת אשור שיהיה הולך ובא להביא האושר לישראל דכתיב וילך משה וישב אל יתר חותנו וכתיב ויאמר ה' אל משה לך אל העם וקדשתם. וכן רמז בחדקל על ספר ויקרא לפי ששם סוד הקרבנות דכתיב בהו ואם מן העוף קרבנו שהוא קל על פני המים וסוד הקרבנות הוא הולך קדמת אשור שזורח האושר אבל אינו מביאו. כי טוב הוא שלא יחטא משיחטא ויביא קרבן. והנהר הרביעי הוא פרת כנגד ספר רביעי ספר במדבר סיני שבו נמנו ישראל ונתרבו

דכתיב שאו את ראש כל עדת בני ישראל וזהו פרת שפרה ורבה. ואחר שהכין התורה לאדם אמר שלקחו והניחו בג"ע לעבדה ולשומרה בסוד זכור ושמור:

פסוק טז

ויצו ה' אלהים על האדם מצות התורה דכתיב בהו צו את בני ישראל. מכל עץ הגן אכל תאכל כדכתיב את זה תאכלו. ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל כדכתיב וזה אשר לא תאכלו. כי ביום אכלך ממנו מות תמות כדכתיב ואוכליו עונו ישא ונכרתה וכתיב מות יומת וכן אמרו העובר על דברי חכמים חייב מיתה. וזהו מות תמות כי הוא מעצמו ימות כי אחר שעבר על מאמר השם מיד נתרחק מהשם וחשוב כמת כאמרו ואתה חלל רשע. ואמרו הרשעים בחייהם קרויין מתים. ואדם אחר שעבר על מאמר השם מיד סר מעליו כבוד ה' ונתחייב מיתה וחשוב כמת מאותה שעה אפי' ימות לשנים מרובות כמו שנאמר אחרי מות שני בני אהרן למה חזר ואמר וימותו אלא מיד כשהיה נותן התורה חטאו כמו שארז"ל ויחזו את האלהים ומיד נגזר עליהם מיתה ומתו בכח. ומפני שלא לערבב שמחת התורה המתין להם עד הקמת המשכן. וז"ש אחרי מות. ר"ל כבר היו קרוים מתים משעה שחטאו ועכשיו מתו בפועל. כי מה חידוש אתא לאשמועינן בזה הדיבור אחרי מות שני בני אהרן. וזהו וימותו עתה וכו' בארוכה ואם לא יעבור מאמר ה' הוא חי בחיים האמתיים. ואולי שאע"פ שהוא מורכב יכול לחיות חיים ארוכים ברצון השם הוא לבדו ידע. ואפילו אם ימות בפועל אחר שהוא עתיד לחיות הוא חי וזהו שאמר ואם ימות יחיה. ואיני רוצה להאריך בענין אדם אם נברא מתחלה ע"מ למות או ע"מ לחיות כי בפרשה יש פנים לכאן ולכאן. וכן בדברי רז"ל ומחשבות ה' עמקו. ואין להפליא איכה ואיככה אלא שהשם צוה עליו לשמור דברו להיות סימן לבניו להיות טובים או רעים בשמירת המצות או בעברם עליהם. ומחטא אדם נתגלגלו כל הדברים והגליות כמאמרם ז"ל והמה כאדם עברו ברית. אמר הקב"ה אני בראתי לאדם והכנסתיו לג"ע וציויתיו ועבר על צווי ודנתי אותו בשילוחים דכתיב וישלחהו ה' ודנתי אותו בגירושין דכתיב ויגרש את האדם וקוננתי עליו דכתיב ויקרא ה' אלהים את האדם וכתיב ויקרא ה' אלהים לבכי ולמספד ויאמר לו איכה אל תקרי איכה אלא איכה. כן עשה הקב"ה לבניו הביאם לארץ ישראל דכתיב ואביא אתכם אל ארץ הכרמל וצויתי' דכתיב צו את בני ישראל ועברו על צווי דכתיב כי עברו בריתך בני ישראל. ודנתי אותם בשלוחים דכתיב שלח מעל פני. ודנתי אותם בגירושין דכתיב מביתי אגרשם. וקוננתי עליהם דכתיב איכה ישבה בדד וגו'. הורה בזה על מה שאמרנו כי ה' בראו ויצרו בידיו ונפח בו נשמה והכניסו לג"ע וצוה לו קצת מצות לסימן לבניו והוא חטא והחטיא את בניו מדרך השכל עד שגלו

גלות שלימה בד' מלכיות. ולכן נראה שרמוזים ד' מלכיות בזאת הפרשה בסוד אלו ד' נהרות וכמו שרמזתי למעלה בפסוק נשאו נהרות ה' נשאו נהרות קולם ישאו נהרות דכים מקולות מים רבים הרי ד' גליות בד' נהרות. וכן בכאן אמר ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן כשהם טובים ודבקים בשם ה'. וכשהם חוטאים ונפרדים מה' אז צורם מכרם ביד ד' מלכיות. וזהו ומשם יפרד כשנפרד משם כדכתיב ויהי שם עם ה' מיד יפרד ונחלק ונשבר ונמסר ביד ד' ראשים ביד ד' מלכיות כדכתיב נתנה ראש. שם האחד פישון הוא גלות בבל ביד נבוכדנצר הרשע אשר עשו פרשיו ומלך על כל העולם כולו. וזהו הוא הסובב את כל ארץ החוילה אשר שם הזהב כדכתיב אנת הוא רישא דדהבא וכתיב איך שבת נוגש שבתה מדהבה. וזהב הארץ ההיא טוב זה רמז על דניאל שהיה במלכות בבל שהיה טוב עם ה' ועם אנשים וכל דבריו היו חמודות כזהב כדכתיב הנחמדים מזהב והוא נקרא איש חמודות. וכן זכה להמניכא דדהבא. ואמ' כי חמודות אתה כמאמרם ז"ל נחמד למטה ונחמד למעלה. וזהו וזהב הארץ ההיא טוב ונקרא ג"כ טוב לפי שהיה בעל תורה שנקראת טוב. שם הבדולח ואבן השוהם דכתיב ביה עד דאתגזרת אבן די לא בידין וגו' וזכה להנצל מגוב אריות שנסתם באבן גדול ונחתם בטבעת המלך כדי שלא יעשו לו רע השרים וכל זה בזכות יהודה שהציל ליוסף מן הבור כמאמרם ז"ל. וכן זכה לחותמת האבן בשביל החותמת והפתילים ששאלה תמר אם אמו וזהו ואבן השוהם. וכן רמז ג"כ בכאן על חנניה מישאל ועזריה שהיו עם דניאל ולכן נרמזו בכאן שם הזהב. וזהב הארץ שם הבדולח ואבן השוהם שהם ד' כנגד ד'. ושם הנהר השני גיחון כנגד גלות מדי שהיו ישראל מעונים וכפופים כהולכי על גחון בסבת גזירות אחשורוש והמן. וכל זה בסבת צלם המן שהיה מביא בחזה ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה. ועל זה אמר ושם הנהר הב' גיחון הוא הסובב את כל ארץ כוש שמלך על כל העולם שנאמר כל ממלכות הארץ נתן אלהים בידי. ונאמר באחשורוש המולך מהודו ועד כוש. ושם הנהר השלישי חדקל כנגד מלכות יון. וחדקל רמז על אלכסנדרוס מוקדון שהיה איש חכם קל וחד ומפולפל עד שבשכלו ובתחבולותיו רצה לעלות לגובה השמים ולירד לתהומות והגיע עד להט החרב המתהפכת כמוזכר במסכת תמיד. ולכן נקראת חדקל. ואמר הוא ההולך קדמת אשור לפי שהיה מלך טוב והגיע קדמת האושר והשתחוה לשמעון הצדיק ואומר לעבדיו דמותו של זה אני רואה במלחמות ונוצח וזהו הוא ההולך קדמת אשור. וכן רמז הוא ההולך קדמ' אשור שהיה טוב כאשור דכתיב ביה מן הארץ ההיא יצא אשור לפי שהיו בניו רשעים ולכן אמר גם אשור נלוה עמם אע"פ שהיה טוב. והנהר הד' הוא פרת כנגד מלכות אדום שהוא מלכות רביעית שנתגדל ונתרבה לרוב משאר מלכיות וזהו פרת.

ופתע ישבר ולא יהיה לו שם על פני חוץ ולא יועיל לו גדולתו וריבויו וזהו אם תגביה כנשר כנגד המעלה ואם בין כוכבים כנגד הריבוי עד שיהיו ככוכבי השמים לרוב משם אורידך. ואמר שים ולא תשים כאלו השם אמר לו שים בצווי כענין שיעלה לשמים שיאו ויפול ממקום גבוה וזהו משם אורידך. או יאמר אני מצוך שתשים בסלע קנך ועכ"ז משם אורידך עד המעלה התחתונה. ולפי שהוא אחינו ואיש גאולתנו ועשה לנו את כל הרעות האלה קראו בזוי מאד לפי שהוא עוכר שארו. וכן נקרא בזוי ע"ש ויבז עשו את הבכורה. ואחר שלא רצה להיות בכור וגדול יהיה קטן וזהו הנה קטן נתתיך בגוים. ואיך נתנו קטן בגוים. לפי שתמצא בכאן בכל הג' מלכיות נאמר בהם שם דכתיב שם הא' פישון ושם הנהר השני גיחון ושם הנהר הג' חידקל אבל בנהר הד' שהוא רמז למלכות רביעי לא נאמר בו ושם הנהר הד' פרת אלא והנהר הד' הוא פרת לפי שזה המלכות לא היה לו שם ולא יהיה לו שם על פני חוץ. וזהו הנה קטן נתתיך בגוים ולא כשאר קטנים שהם חביבים אע"פ שיהיו מלאים אבל אתה בזוי אתה מאד. וישראל יעלו במעלות על מזבחו ולא יהיו עוד בז לגוים. ולזה סמך מיד ויקח ה' אלהים את האדם הידוע הוא ישראל ויניחהו בג"ע וכו':

וע"ד הפשט רמז באלו הנהרות שהשם ברא את האדם ישר והניחו במבחר המקומות שהוא ג"ע שהוא מקום נהרים יאורים. ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן ואחר שיוצא מעדן מסתמא הם מים טובים מים חיים כמוזכר במסכת תמיד שאלכסנדרוס מוקדון הגיע לנהר אחד שיצא מעדן ואצרו שם הדגים לאכול וניתן בהם חיות. ועכ"ז מצד החילוק והפירוד של בני אדם עושים קצתם מים מלוחים מים עבים כבדים מזיקים לשותים ומעבים שכלם ומטפשים אותם. וזהו ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים. לפי שאין טוב אלא באחד. ולכן קרא שם הנהר האחד פישון מגדל טיפשים לפי שמימיו אינן זכות כ"כ ולכן לא כתב בכאן שם הנהר האחד אלא שם האחד לפי שלא יהיו מימיו זכים ומאירים. ולכן אמר בו אשר שם הזהב שנמשכים אחר הגוף והחמדה. ושם הנהר השני גיחון שהיו מימיו טובים ומאירים אלא שסובב את כל ארץ כוש שהם פתאים בשר חמורים בשרם. ושם הנהר הג' חדקל לפי שהיו מימיו חדים וקלים וכמו שאמרו יש מים מגדלים טפשים ויש מים מגדלים חכמים וזהו ההולך קדמת אשור. והנהר הרביעי הוא פרת שמימיו טובים וזכים מגדלי חכמים כאומר' אוירא דארעא דישראל מחכים מצד זכות המים וזכות האויר. ויקח ה' את האדם ויניחהו בגן עדן כדי להחכימו באופן שלא ישתה מימי הנהרות. ועכ"ז לא הועיל לו כלום ונתפתה מאשה אחת ונצחהו ולכן התחיל לצוותו לראות אם יעמוד על משמרתו או אולי ילך לאכול מעץ החיים:

פסוק יח

ויאמר ה' לא טוב היות האדם לבדו כי האדם לפי שלימותו אין ראוי שיהיה לבדו כי טובים השנים מן האחד בענין שהאחד יעזור את חבירו להכנת צרכיו ולתיקונם בענין שיהיה פנוי לעסוק בתורה ובמצות. ואם אינו יודע לעסוק בתורה וצריך להשתדל בבקשת פרנסתו ימצא בבית מי שיתקן מאכלו וישמור ביתו והוא יקום והתהלך בחוץ על משענתו משען לחם ומשען מים. וזהו אעשה לו עזר כנגדו ר"ל הפרי לו כי הוא יש לו לצאת ולהשתדל בימים ובמדברות והיא יושבת בבית כאומרו כל כבודה בת מלך פנימה. וזהו שאמרו שלא תהא יוצאנית כי לא היתה זאת כוונת השם. וכן רמז לא טוב היות האדם לבדו כי צריך קיום המין ואין ראוי שיהיה האדם לבדו וצריך שיוליד בדמותו בענין שלא יאבד מין האדם. אחר שהוא יחידי. וזהו אעשה לו עזר בענין שאיש את רעהו יעזורו. ואמר כנגדו להורות כי אע"פ שהוא עזר מצד אחד מצד אחר אויבי איש אנשי ביתו. כי תמיד לוחמים עמו שיביא מאכל ומלבוש ודברים אחרים. ואע"פ שהם כנגדו הם עזר לו. כי בזה ישכח רישו ויצרו ולא יהיה להוט אחר התאוות אחר שיצר לב האדם רע מנעוריו וכל היום התאוה תאוה תערב לנפשו. וכשיראה רבים לוחמים לו יהיה טרוד אחר עסקיו ולא יפנה לבו לבטלה בענין שמחשבות יטרידוהו. וכן רמז לא טוב היות האדם לבדו כי אין מי שיהיה יחידי בתחתונים כי אולי יטעו אחריו כשיראו ממשלתו וחכמתו ולזה צריך עזר כנגדו בענין שיכחיש כחו כמו השמש לירח והירח לשמש כמוזכר בפסוק מי העיר ממזרח ואחר שיהיה אחר שימחה בידו וכמעט שוה לו לא יטעו אחריו. ולזה לא רצה השם לבראת מין האדם מן הארץ כמו שמתהוים הרמשים וצוה לבראת לו עזר מאשה שבה יוליד כדומה לו. ולזה ויפל ה' אלהים תרדמה ויקח אחת מצלעותיו בענין שיהיה חלק ממנו ויאהבה כאשר יאהב אדם את עצמו. ונכנסו בכאן פסוק ויצר כל חית השדה ופסוק ויקרא האדם שמות בנתים להורות על מה שאמרנו כי ראה שאין טוב לבראת אדם ואשתו כמו הבהמות והעופות. ולכן הזכיר בכאן ויצר כי לא היה לו לומר אלא ויבא את כל הבהמה והחיה לקרוא להם שם אבל כשיאמר אעשה לו עזר כנגדו אולי יחשב השם לתת לו אותו עזר כמו שנתן לבהמות ולחיות שיצרם מן האדמה ואולי ראוי שיהיה עזרו נבראת מן האדמה. ולזה הביאם אל האדם והעבירם כולם לפניו לשני דברים האחד לקרות להם שמות והשנית אולי יסכים אדם שיהיה עזרו כמו שהי' עזר השמות שנבראו זכר ונקבה מן האדמה. וראה והבין אדם בהם ובשמותיהם וראה שאין ראוי שיהיה עזרו הראוי לו נבראת מן האדמה כי עכשיו שנברא

מבשרו הם הפכים ומנגדים איש ואשה כ"ש אם יהיו מן האדמה כבהמות השדה. וזהו ולאדם לא מצא עזר שהוא כמו ולעצמו לא מצא עזר. והוא כמו ואל משה אמר: וז"ש שבא אדם על כל בהמה וחיה כלומר שבא עליהם וירד עד תכונתם ולא מצא עזר אמתי לו אם יהי' נברא מהאדמה כמו הבהמות. ואם יהיה ולאדם לא מצא עזר כפשוטו יהיה פירושו שראה ה' שלא נתקררה דעת אדם בזה ולקח אחת מצלעותיו ואז אמר זאת הפעם. ועכ"ז נשאר לי לשאל למה אמר בזה הלשון לא טוב כי היה ראוי שיאמר ויאמר ה' אעשה עזר לאדם או שיאמר טוב לעשות לו עזר אבל אמר לא טוב. שנראה לא טוב היות האדם לבדו אבל הוא רע. או לא טוב היות האדם לבדו אבל אינו רע. ובזה נראה לי לתרץ קושיא אחת בבריאת האשה כי מצינו בבריאת אדם שלא כתב אלא זכר ונקבה ברא אותם ויברך אותם כאלו כבר נבראו והאשה עדיין לא נבראת. אלא שרמז שעתידה להבראות כי אין איש בלא אשה. וא"כ כשספר בריאת האדם אמר ואיד יעלה מן הארץ:

פסוק יט

וייצר ה' אלהים למה לא נבראת האשה עם האדם מיד. וכאן הי' מקומו. כי כשנפח באפיו נשמת חיים היא ג"כ יש לה נשמה וראוי היה שיאמר ויפח באפיהם נשמת חיים. ועוד כשאמר לא טוב היות האדם לבדו מיד היה ראוי לומר ויקח אחת מצלעותיו למה הפסיק בנתיים. ועוד כי כשנצטוה אדם על העץ עדיין לא נבראת האשה ואיך נענש' הא לא ענש הכתוב אא"כ הזהיר. אבל נראה שכל זה מתורץ במלת לא טוב כי השם ראה צורך האשה ושהיא מוכרחת לקיום המין וראה רוע מזגה ורוע תכונותיה ומיעוט שכלה וראה כי בקלות דעתה תהיה נוטה אחר התאוות ותחטיא לבעלה כמו שהיה. ולכן נתאחר השם בבריאתה לפי שהיה רואה את הנולד. ולכן תמצא שבירך אותם השם קודם בריאתה לראות אם יועיל לה ברכתו אחר שנבראת בכח כי בבריאת האדם נבראת האשה עמו כאומ' מ' יום קודם יצירת הולד הכרוז יוצא בת פלוני לפלוני. ולכן בבריאת האיש נבראת האשה עמו בכח ולכן האשה אינה צריכה אזהרה כי באזהרת האיש די לאשה אחר שהיא חלק ממנו. וכן לא היה צריך השם ליפח באפיה נשמת חיים כי אחר שלא נבראת מן האדמה אלא מצלעותיו וכבר נפח השם נשמה באדם כבר נטלה חלק באותו צלע אלא שהיה מעט מזער. ולכן נשארו חסרות כאמרם דעתן של נשים קלה. ולכן נתאחר השם בבריאתה ולא רצה לבראתה כסדר הבריאה השנית כשאמר ויפח באפיו נשמת חיים. וכן כשאמר לא טוב היות האדם לבדו לא בראה מיד. והפסיק בקריאת השמות לאחר בריאתה לפי שראה הרע המעותד ממנה וטוב היה לו להיות לבדו ולא עם חבר רע. ולכן אמר לא טוב היות האדם לבדו אבל אינו רע היותו לבדו ולכן לא אמר טוב

לעשות לו עזר כי לא היה טוב אחר שהביא' חטא. ומה נמלצו אמרי יושר מאמרם ז"ל שאמרו כי בכל מעשה בראשית לא נזכר אות סמ"ך עד בריאת אשה דכתיב בה ויסגור בשר תחתנה. כי בביאת האשה בא גם בוז כי דבר ה' בזתה ומיד בא עמה השטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות הוא סמאל. וזאת היא אות סמ"ך של ויסגור אות סמ"ך של סמאל הוא נחש שהטיל סם המות וזוהמא בחוה וסיבב מיתה לאדם באכילת הפרי וזהו ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה ויאכל ותפקחנה עיני שניהם וכו'. ר"ת מות לאשה מות לאדם כי מיד באוכלם מתו. ולכן ותפקחנה עיני שניהם כמו המתים שבמיתתם מיד נפקחו עיניהם כמו שרמזתי בפסוק ויוסף ישית ידו על עיניך אחר מיתתם לסותמם. וזהו ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי ערומים הם. אבל לא אמר ויראו כי המתים אינם רואים אבל מידע ידעי כמוזכר בברכות. ולכן לא אמר ויראו כי הם עורים ומתים כי החוטא חשוב כמת וכל זה בסבת האשה. ולכן איחר ה' בריאתה כי טוב אשר עדיין לא היתה. ולכן לא אמר בבריאתה אלא לא טוב. וכן נראה שהפסיק בכאן בקריאת השמות להורות על מעלת האדם ועל חסרונו שנהנה בבריאת האשה כי קודם החטא היה שלם בכל השלמיות והיה יודע כל הדברים מסוף העולם ועד סופו. כאמרם קומתו של אדם הראשון כלומר קומתו ומעלתו וידיעתו היתה מסוף העולם ועד סופו כדכתיב ולמקצה השמים וגו'. עד שידע דעת עליון בקריאת שמות לכל הדברים אמתיים ומסכימים עם תכונת כל אחד ואחד. כאמרם ז"ל שהשם שאל למלאכים שאלה זאת ולא ידעו מענה ואמר לאדם שיקרא שמות לכל הבהמות והעבירם לפניו ואמר זה יקרא חמור על שום מה על שום חומר שעורים. ולזה יקרא שור לפי שהוא יפה ע"ש אשורנו. נשר ע"ש תכונותיו שפורחת באויר עד יסוד האש ונשרפה ונופלת בים ומתחדשת ועל זה נאמר תתחדש כנשר נעורייכי. וזהו נשר לשון נפילה מלשון חז"ל משיר את השער ומעדן את הבשר על שמן אפרסמון. וכן אותיותיו מורות על פעולותיו הנו"ן נפילה השי"ן אש הרי"ש רוח ע"ש שעולה עד יסוד האש ונופלת. סוס ע"ש שהוא שמח מכל הבעלי חיים כי הוא שמח בטבעו עד שאומרים שאם יהיה אחד עצב ודואג על בנו או על אבידתו שאם ירכב על סוס אחד מיד ישמח ויגל וזהו ס"ס כמו ש"ש כי הם אותיות מתחלפות. וכשקרא שמות לכל הבהמות א"ל אני מה שמי א"ל ה' למה שאתה מהוה המציאות. וז"ש אני ה' הוא שמי הוא שמי שהתניתי ביני לבין עצמי הוא שמי שקרא לי אדם הראשון. וזה פלא גמור שהגיע דעתו לדעת ה' והשם שהסכים בינו לבין עצמו הוא עצמו קרא לו אדם הראשון בחכמתו. וחכמתו לא עמדה לו ומיד בבריאת האשה נתפתה לעצת נחש הנחשת וחטא. וכן הפסיק כמו שאמרתי למעלה כי קריאת השמות היתה בענין שיראה אם תתקרר

דעתו בבת זוגו לבראתו (מהארי ב"ה) ולזה אמר בסוף קריאת השמות ולאדם לא מצא עזר כנגדו שנראה שהבאת הבהמות היתה תשובה למה שאמר לא טוב היות האדם. ולזה כשנבראת האשה מצלעו מיד אמר לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת שזאת נופל על קריאת השמות. ונראה ג"כ מזה כי כל השמות היו באופן זה כי כמו ששם האשה היה ע"ש כי מאיש לשון נופל על הלשון כן כל שמות הבהמות היו מסכימים על תכונתם ועל מקריהם. וכמו שהוא אמר האמת באשה כי מאיש לוקחה זאת אע"פ שלא ראה הדבר כן אמר האמת בכל שאר הדברים בבהמות ובחיות ושם להם שמות מורות על תכונתם ועל אמתתם:

פסוק כב

ואמר **ויבן ה' אלהים את הצלע** ולא אמר ויעש לרמוז שעשאה כבניין חזק לקבל הולד ולהיות משרתת לבעלה בחזקה ולכן היא קשה כסלע ועזה כעצם לפי שנבראת מן הצלע ועשאה ה' כבניין חזק. ומה שאבדה מן השכל קנתה מן הקושי וזהו ויבן. ובסדר טהרות אמרו דרש רבי מנסייא ויבן ה' אלהים את הצלע מלמד שקלעה הקב"ה לחוה והביאה אצל אדם רצו בזה שקשטה ה' והביאה לאדם לפי שלא כתב ויעש אמרו שהוא לשון כלה והב"ה מקשט כלות. והנראה בזה שרצה ה' להודיענו בזה שהשם מחיה מתים ולזה אמר ויבן כי תחיית המתים אינו בריאה חדשה כי לא יקרא תחייה אבל יבנה על העצמות כמוזכר במתים שהחיה השם ע"י יחזקאל כה אמר ה' לעצמות האלה וגו' ונתתי עליכם גידים והעליתי עליכם בשר וקרמתי עליכם עור ונתתי בכם רוח וחייתם. ולכן אמרו בסתרי התורה כי יש עצם א' בצואר קשה מאוד שאפי' מכניסין אותו באש אינו נשרף ובעפר אינו נרקב וע"ז תהי' התחייה. ולכן אמר בכאן ויבן ה' אלהים שבנה על העצם גידים ובשר ועור ונפח בו רוח חיים ויביאה אל האדם לרמוז שאע"פ שימות אדם שעתיד לחיות לעתיד כמו שראינו בכאן שמעצם מתבנה בנין חזק מגידים ובשר והחיה אותו. ולזה אמר עצם מעצמי כי התחייה תהיה לאדם על עצמותיו. ולהורות על זה אמר לזאת יקרא אשה בזמן העתיד ולא אמר אני קורא אלא יקרא כמו יקרא חפצי בה:

פסוק כד

ואמר **על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו** כי מן הראוי היה אחר שהאשה חלק מאיברי האדם שידבק בה ולא באביו כי קרוב אדם אצל עצמו ואשתו כגופו דמיא כמו שאמרו אשת חבר הרי היא כחבר וימשך מזה כי יהיו לבשר אחד מצד הולד כמו שהיו מעיקרא. ולכן אמר ויהיו שניהם ערומים ולא יתבוששו כי אחר שהם כגוף אחד כמו שלא יתבייש אדם מעצמו כך לא יתבייש מאשתו. והנכון שהיו ערומים וחכמים בכל חכמה כמו כל ערום יעשה בדעת. ובא להודיע חכמתם ובינתם שהיו מגיעים לעומק

הדברים בסודות התורה ולא היה דבר נעלם מהם לפי שאור ה' הופיע עליהם ונשקם מנשיקות פיהו עד שהיו משיגים כל הדברים הקשים והעמוקי' בנקל בלי איחור ועכוב. וזהו ולא יתבוששו כמו כי בשש משה ועכ"ז היה הנחש ערום מהם אחר שהיה לו כח להטעותם והם לא נשמרו מתחבולותיו וערמותיו. והחכם האמיתי ראוי לו שידע ליזהר מתחבולות היצר הרע הוא נחש הקדמוני כמו שפירשתי במשנה איזו היא דרך רעה שיתרחק ממנה האדם כי האדם צריך לידע הדברים הרעים בענין שידע להתרחק מהם כמו שהסנהדרין היו יודעים כשפים לבטל הכשפים ולהשמר מהם. ועל זה אמר שלמה וראיתי אני שיש יתרון לחכמה ומהיכן ידעתי זה מן הסכלות שהייתי בקי בו שהוא הפכו. וכן רמזתי זה באומרו פעמון זהב ורמון על שולי המעיל סביב כי ראוי לכהן אע"פ שהוא משרת בבגדים סרוחים ושוליו מלאים את ההיכל שיהיה נפעם רוחו לדעת כל מיני ערמות ותחבולות בענין שידע ליזהר מהם. אבל אדם וחוה אע"פ שהיו חכמים לא ידעו להשמר לפי שלא טעמו טעם מלח ואכלו תפל מבלי מלח. וזהו ולא יתבוששו כמו היאכל תפל מבלי מלח שתרגומו היתאכל בששא וזהו ויהיו שניהם ערומים וחכמים אבל לא יתבוששו שלא טעמו טעם מלח להשמר מהתחבולות. ועל זה אמר טעמו וראו ולא אמר דעו וראו אבל הנחש היה ערום בתחבולות ובשקרים ומיד התחיל לשקר ואמר אף כי אמר אלהים לא תאכלו וזה היה שקר. ולכן התחיל באף לפי שהוא אף וחמה משחית והביא אף לעולם. ולכן דיבר עם האשה לפי שהיא קלה להתפעל והיא שקרנית כמוהו ולכן הוסיפה ואמרה לא תאכלו ולא תגעו בו פן תמותון. וכן שם ספק ואמר פן תמותון והשם לא אמר אלא מות תמות ודאי ולכן אמר הנחש לאשה בריא ושמא בריא עדיף הוא אמר פן תמותון ואני אומר ודאי לא מות תמותון. והטעם שאמר לכם פן תמותון הוא כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים. כלומר הרי אתם סומים וחשובים כמתים ואני אומר לכם שלא תמותון ואפילו אם תמותון אינו כ"כ רע כמו הרע הגדול שישיג אתכם בהיותכם סומים. וכ"ש כי כל זה שקר כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם וזה טוב גדול שלא תשארו סומים. ועוד שתהיו כאלהים יודעי טוב ורע שהם המלאכים שיודעים הטוב והרע ואין פועלים ממנו:

פרק ג

פסוק 1

ותרא האשה כי טוב העץ למאכל ר"ל ראתה כי זה העץ הוא טוב למאכל והדבר שהוא ממית כמו שאומר השם ראוי הוא שיהיה בו סם המות או שימית האדם בראייה או יעוור עיניו או יהיה בו ריח רע וכיוצא בזה. אבל אני רואה כל הדברים בהפך כי טוב

העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים והעינים מתאוים לראותו לפי שמחזיקין הראות ונחמד העץ להשכיל כי מצד הריח הטוב נהנית הנשמה כאומרם ז"ל כל הנשמה תהלל יה איזה דבר שהנשמה נהנית בו זה הריח ולכן מברכין על הריח וזהו ונחמד העץ עד שמצד הריח נהנית הנשמה ומשגת המושכלות כאומרו לריח שמניך טובים ותרגום לא תחמוד לא תירוג שהוא כמו אתרוג שמריח. ולכן ותקח מפריו ותאכל. או יאמר שראתה דבריו של שטן שהיו טענות אמיתיות כאמרו שהיו סומים ומתים ואם יאכלו שיפקחו עיניהם ולפי שהיו סומים היו מתאוים לראות והיו דואגים מאד על חסרון הראיה. אמרה כי טוב העץ למאכל ירצה תאוה הוא לעינים והם מתאוים לראות וזאת היא רפואתם והעץ שיש בו ב' סגולות אלו הוא טוב טוב למאכל וטוב לרפואה כאומרו אשר פריו יתן בעתו כנגד המאכל ועלהו לא יבול כנגד הרפואה אפי' עלה שלו הוא מועיל לרפואה וזהו כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים לרפואה. ונחמד העץ להשכיל בפועל מה שהיה להם בכח. ולכן ותקח מפריו ותאכל. וי"א שעשתה פשרה כוזבת ואמרה השם אמר לי שלא אוכל והנחש אומר שאוכל איני רוצה לאכול מהפרי אלא מהקליפה ואם היא טובה מסתמא הפרי הוא טוב ולקחה מהקליפה ואכלה וזהו ותרא האשה כי טוב העץ למאכל ותקח מפריו ותאכל. כי אחר שהקליפה היתה טובה כל שכן הפרי. והנה חטא אדם ואשתו הוא חטא המלאכים שחטאו כאומרם ז"ל עזה ועזאל שנפלו מן השמים וזהו הנפילים היו בארץ והמלאכים היאך חטאו אחר שהם פשוטים מחומר וכן אדם הראשון שהיה ערום בכל חכמה ולא ידע בין טוב לרע כאלו היה פשוט מחומר איך חטא. אבל ידוע שהחוטא כשחוטא יורד ממעלתו והמלאכים כשחטאו נתגאו ורצו לעשות עצמם אלוהות לעלות למעלה עליונה יותר ממעלתם הראשונה וזהו חטאם שעלה במחשבתם. וכן אדם הראשון לא חטא כדרך החוטאים אלא חשב שעלה למעלה עליונה ממעלתו שא"ל הנחש והייתם כאלהים ואם כן כשחטא על זה הערך חטא. והנה חטא אדם הראשון הוא ענין עמוק עמוק מי ימצאנו. וכבר רמזתי אותו במשנת בן זומא אומר שהוא א' מד' שנכנסו לפרדס והם בן עזאי בן זומא רבי עקיבא ואחר. וכנגדם יש ד' אחרים בתורה שנכנסו לפרדס והם אדם הראשון ונח ואברהם ובני אהרן. ואיני רוצה עתה להאריך בו:

פסוק ז

ותפקחנה עיני שניהם כבר פירשתי למעלה שמיד בחטאם מתו ותפקחנה עיניהם כמתים שפותחים עיניהם אחר מיתתם ולכן נאמר וידעו כי ערומים הם ולא אמר ויראו כי המתים אינם רואים אבל מידע ידעי. ועל דעת הפשט אמר ותפקחנה להורות שעד כאן

היו סתומים. וכן האמת כי האדם השלם אף על פי שיש לו עינים ואזנים אינו רואה ואינו שומע בענייני זה העולם. ולזה אמר דוד ע"ה גל עיני ואביטה כי מי שאומר כן נראה כי עיניו סתומות ומכוסות וצריך לגלותם. וכן אמרו עלובים ואינם עולבים שומעין חרפתם ואינם משיבין עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. והרמז כי השלמים אין ראוי שיראו ושישמעו חרפתם וכשיעשו כן השם עונה בעבורם. וזהו עליהם הכתוב אומר כאומרם בכתובות לא השם המביאם לידי מכות וכו'. ופרש"י ז"ל הכתוב המביאם לידי מכות אינו מביאן לידי תשלומין וזהו עליהם השם אומר ועונה כמו שענה בעניין השמש שכשאמרה הלבנה אי איפשר לב' מלכים שישתמשו בכתר א' והשם ענה ואמר לכי ומיעטי עצמיך. וכן אמר שלמה ע"ה גם לכל הדברים אשר לא תשמע לא תשים לבך אשר לא תשמע עבדך מקללך. והטעם כי אתה יודע כי פעמים רבים קללת אחרים. וזהו שאז"ל וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו כלומר כשתחשוב ותאמר כי אתה צדיק בדינך ולמה באה אליך הצרה הזאת תשוב אל לבבך ותזכיר הראשונות ואז תדע כי כאשר ייסר איש את בנו וכו'. וזהו כי גם אתה קללת אחרים. ולזה אמר ואני כחרש לא אשמע וגו'. ולז"א הנביא החרשים שמעו וגו' מי עור כי אם עבדי שרמז בזה שראוי לעובדי ה' להיות חרשים ועורים בענייני העולם הזה. ולפי שקרא אותם עורים וחרשים אמר שלא היה אומר שיהיו עורים אלא רואות ואינו רואה ובזה תתרבה התורה וזהו ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר והוא עם בזוי ושסוי הפח בחורים כולם כי הם מבזים התורה. והביזוי נשאר עמם וכבוד התורה במקומו מונח. ולכן בכאן ותפקחנה עיני שניהם כי קודם החטא היו עיניהם סתומות ולא היו רואים ענייני זה העולם ולא יודעים אותם כדכתיב ולא יתבוששו ועכשיו שחטאו נפקחו עיניהם בענייני זה העולם ונשארו עורים ועד עכשיו שהיו סתומים היו רואים וזהו וידעו כי ערומים הם וידעו שזה היה בושת להם. ולכן כסו ערותם ויעשו להם חגורות. ראה והבן כי למעלה אמר ערומים וכאן אמר עירומים ביו"ד כמו עירום ועריה. כי עד כאן היו מכוסים בחכמתם וברוח ה' ועכשיו שחטאו נשארו עירומים בלי לבוש והיו רוצים לכסות על חטאתם בטענות מזוייפות וכוזבות לתת התנצלות על חטאם. וזהו ויתפרו עלה תאנה שאין בהם ממשות ואינם סובלות תפירה ויעשו מהם חגורות חזקות כאלו היו מעור תחש. וזה רמז על התנצלות שנתנו על חטאתם. וכן רמז ויתפרו עלה תאנה שחברו עלות ותואנות כשראו חטאתם וזהו שתרגם רב יוסף וחברו להון תסקופי מילין עשה עלה תאנה כמו עלות ותואנות. וישמעו את קול ה' אלהים קודם החטא היו רואים כבוד ה' מדבר עמם ועכשיו שחטאו לא ראוהו אלא שמעו קולו מתהלך בגן לרוח היום. ואמר לרוח היום להורות

על חטאם שחזרו אחוריהם לשכינה ופניהם קדמה כדכתיב באותם חוטאים אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה והמה משתחוים וגו'. ואולי רמז לרוח היום שבא השם ברוח קדים הוא הרוח שהשם נפרע בו מהרשעים כדכתיב ברוח קדים עזה:

פסוק ח

ויתחבא האדם ואשתו מפני ה' אלהים. זה יורה פשעם שחשבו שהיו מתחבאים ולא ראו כי השם ידע מה בחשוכא וכתיב אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו לאחרים להודיע קלונו כ"ש שהוא יראנו. ובזה כפרו בעיקר ומצד חטאם חרדו מקול הצפור ונתחבאו כדכתיב פחדו בציון חטאים וגו'. ובאומרו מפני ה' אלהים ולא אמר מפני קול ה' אלהים הודיע לנו אחדות השם ושאין הקול דבר א' והוא דבר א' ח"ו. ולזה אף על פי שבראשונה אמר קול ה' חזר לומר מפני ה' אלהים להודיענו שהכל דבר א' בלי פירוד וזהו ואשמע אחרי קול רעש גדול ברוך כבוד י"י ממקומו. כי הקול הוא כבוד ה' וכשראה שנחבא אמר ויקרא ה' אלהים אל האדם להודיעו כי לפניו חשכה כאורה. וזהו ויאמר לו איכה. כלומר למה נחבאת לברוח ואתה נחבאתה שאתה מגולה והכל רואין אותך. ורמז באומרו ויקרא כי לא היה לו לומר אלא ויאמר לו איכה. וכן באומרו איכה כי יודע היה היכן הוא. אלא להורות לו שהיה מרוחק מהשם בחטאתו כי אם עונותיכם היו מבדילין ואמר רחוק מרשעים ישועה ולכן הוצרך לקרוא בקול גדול כמי שעומד מרחוק. וזהו וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו. וזהו קרא בגרון אל תחשוך בבחינת היות מסך עב מבדיל בינם לבין אלהיהם ולפי ריחוקם צריך שופר גדול שישמעו הקול וזה כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם. וזה שאמר איכה כלומר עד כאן היית קרוב אלי ועכשיו נתרחקת ממקומך והלכת לרוחב עצי עדן. והוא השיב את קולך שמעתי ואירא כי עירום אנכי ולא אמר ואירא מחטאתי והתחיל לכסות על חטאתו כאומרם ז"ל מכסה פשעיו לא יצליח זה אדם הראשון ומודה ועוזב ירוחם זה קין. וזהו שאמרנו למעלה ויתפרו עלה תאנה עלילות ותואנות שתלה הדבר שהיה ערום. ובזה היה כולל גם כן שהיה ערום בלי לבוש השכינה. והשם השיב לו כמי שלא הבין דבריו ואמר מי הגיד לך כי עירום אתה כי אתה מצד עצמך אין אתה יכול לידע אם אתה ערום כדכתיב בראשונה ולא יתבוששו. ואחר שאתה יודע שאתה ערום אני גוזר אומר שאכלת מן עץ הדעת טוב ורע. וי"א מי הגיד לך מי מדבר עמך אם אתה ערום אם לאו כי כשאמרתי לך איכה לא אמרתי לך אלא היכן היית כשחטאת ואתה חשבת שאתה ערום מי הגיד או דבר לך אם אתה ערום איני אומר לך אלא אם חטאת ואכלת מן העץ אשר צויתיך. ואז השיב תשובה קשה מהראשונה ואמר האשה אשר נתת עמדי השוה עבד לאדוניו האם זאת תשובת חכם

שגזר המלך עליו שלא יאכל דבר פלוני ואכלו והתנצל ואמר עבד א' צוה לי לאכול. ועוד שעמד במרדו ולא שב מחטאתו אלא שאמר ואוכל לא אמר ואכלתי אלא ואוכל עוד מהנשאר ולכן נענש כפלים. אבל האשה אמרה הנחש השיאני בקלות דעתי. ולנחש לא שאל לפי שאין מהפכים בזכותו של מסית. וקללו על גחונך תלך ועפר תאכל להורות שהשקר אין לו רגלים. ואנו בעונותינו משימים לו רגלים של ברזל. ועפר תאכל להורות שהוא החטיא לאדם וסבב לו שימות ויחזור עפר כדכתיב כי עפר אתה וגו' לזה היה עונשו מדה כנגד מדה שיאכל עפר כדכתיב ונחש עפר לחמו. ולכן אנו משימים כלי עם עפר בשעת המילה ליתן שם הערלה שכורתין מג"ש דכתיב בערלות פלשתים וימלאום למלך וכתיב וימלאום עפר. והטעם לפי שהשם צוה לכרות הערלה להחליש אותו אבר ולהחליש כח הטומאה של נחש וכתיב אם רעב שונאך האכילהו לחם ולכן אנו משימין לו עפר שהוא לחמו:

פסוק טו

ואמר **הוא ישופך ראש** בכאן רמז ענין נחש הקדמוני הוא סמאל שבא בבריאת האשה כמו שפי' בפסוק ויסגור בשר תחתנה והוא סמאל הוא עשו הוא אדום הוא הראש אשר ישתחוו שם דכתיב ויצא הראשון אדמוני הוא אופן מרכבותיו שעולה מספרו ק"ל כמניין סמאל. וזהו הוא ישופך ראש לפי שהוא ראש הפעור וזהו היו צריה לראש ולזה אמרו כל המיצר לישראל נעשה ראש כי כן היה סמאל מיצר לישראל מתחלת בריאת העולם ואנו מובטחים שהשם ישבר ראשי לויתן על המים ויפיל ראש סמאל למטה כדכתיב יפקוד ה' על צבא המרום במרום וזהו הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב. בכאן רמז מה שאמר וידו אוחזת בעקב עשו ולכן הנחש נושך עקבי סוס ומתדבק לנשך עקבותיהם של חכמים השומרים שכר התורה דכתיב בה עקב תשמעון ולכן נגע בכף ירך יעקב כמו שאפרש בפרשת וישלח יעקב:

פסוק טז

אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך והרונך שלש לה העונש כנגד עונג חטאתה שהתענגה באכילת העץ כאומרו ותרא האשה כי טוב העץ למאכל. וכנגד זה אמר הרבה ארבה עצבונך והרונך מתענוג המאכל. בעצב תלדי בנים כנגד וכי תאוה הוא לעינים לפי שהבנים הם מחמד עיניו של אדם. ואל אישך תשוקתך כנגד ונחמד העץ להשכיל כי האדם עץ השדה והתשוקה כנגד החמדה ועם כל זה והוא ימשול בך. ובפרשת ויחי יעקב תמצא פירוש זה הפסוק בארוכה כי זאת היא קללה גדולה לאשה שכל זה העצבון והצער בא לה מצד הבעל ועם כל זה ואל אישך תשוקתך כי זה חוץ מן הטבע שיאהב אדם למי שעושה לו רע ולכן אהבת הנשים היא מופרשת משאר אהבות. ולכן אמר דוד

נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים לפי שהמלכות היה של יהונתן ודוד לקחה ממנו ועכ"ז היה אוהב לדוד שלא כמנהג העולם וזהו נפלאתה אהבתך לי ממין אהבת הנשים שאוהבות לבעליהן ורוצות שיהיו בעליהן עמהן בשעת הלידה אע"פ שיודעות שמהם בא להם זה הרע וחבלי יולדה. וזהו על דרך שפירש רבי דוד קמחי ז"ל באומרו ה' בצר פקדוך אע"פ שיודעים שמאתך באה להם הצרה הזאת וקרה להם כמו שקרה לנשים עם בעליהן בשעת לידתן. וזהו כמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק וכו' ואז אוהבת לבעלה ורוצה שיהיה אצלה על המשבר כן היינו מפניך ה'. וזה שאמר אין תשוקת אשה אלא לבעלה שנאמר ואל אישך תשוקתך כי תשוקה הוא דבר שאין לו טעם וכן תשוקת האשה לבעלה אין לה טעם כמו שאמרנו. ואין תשוקת הארץ אלא למים שנאמר פקדת הארץ ותשוקקה כי לולא שהיינו צריכין להם היינו מתפללים עליהם שלא ירדו כאומרם ואל יכנס לפניך תפילת עוברי דרכים. ואין תשוקת יצר הרע אלא לחוטא שנאמר ואליך תשוקתו ואע"פ שמגיע לו רע ממנו כמוזכר בזוהר בפרשת ויעל לוט מצוער שמתחבר יצר הרע עם החוטא עד שמוליכו לגיהנם והוא נכנס ונידון עמו כדכתיב ויעל לוט מצוער לוט הוא כמו ארור אתה מכל הבהמה. מצוער מצערה של גיהנם ועכ"ז ואליך תשוקתו. ולכן אמר בכאן הרבה ארבה עצבונך והרונך בעצב תלדי בנים ועכ"ז ואל אישך תשוקתך:

פסוק יז

ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך וגו' כפל לו גם כן העונש ועונש אחר בעבור החטא ועונש אחר כנגד מה שאמר האשה אשר נתת עמדי. ולכן אמר כי שמעת לקול אשתך ולא לקולי תענש. ועונש אחר כי אכלת מן העץ אשר צויתיך כנגד שמיעת האשה אמר ארורה האדמה בעבורך כי האדמה לאדם כאשה לזכר ואם אדם חטא אדמה מה חטאה. אלא לפי שאדם חטא בעבור שמנינות האדמה ופירותיה המתוקים כאומרו ותרא האשה כי טוב העץ למאכל ולכן ארורה האדמה בעבורך. וכן רמז בזה שקללת האשה היתה בעבורו ולא בעבורה כי היא חטאה בקלות דעתה. ועוד שלא צוה לה דבר אלא לבעלה וזהו ארורה האדמה בעבורך ולא בעבורה כי היא לא חטאה. ולכן תמצא שקללו בקללת האשה בעצבון תאכלנה כנגד הרבה ארבה עצבונך והרונך. וקוץ ודרדר תצמיח לך כנגד בעצב תלדי בנים כי בן כסיל תוגת אמו. וזהו וקוץ ודרדר תצמיח לך כנגד הבנים הבלתי הגונים שהם כמו קוצים כסוחים כמאמר ר' אלעזר קוצים אני מכלה מן הכרם. ואמר ואל עקרבים אתה יושב על האנשים הרשעים. וזה רמז על דור אנוש ודור הפלגה ודור המבול שהיו כולם רשעים. ואם יקרה ויבא צדיק אחד ביניהם כמו הורד בין הקוצים. ואכלת את עשב השדה שתאכלנו בחייך כמו שהיה בבני אהרן כמו שפירשתי במקומו

וכמו שאמרו בהדי הוצא לקי כרבא. בזעת אפך תאכל לחם כנגד ואל אישך תשוקתך כי האשה הרעה צרעת היא לבעלה מצודים וחרמים ידיה עד שמייגעו ומכשילו. וזהו בזעת אפך תאכל לחם הנאמר על האשה כדכתיב כי אם הלחם אשר הוא אוכל. וכן רמז באומרו ארורה האדמה בעבורך לפי שהעולם כלו לא נברא אלא בשביל האדם ואחר שאדם חטא האדמה חסרה שלמותה כמו שפירשתי אצל וכל שיח השדה. ואדם אין. וזהו ארורה חסרה כמו ארור אפם וכן צרעת ממארת ובעבור חטאת האדם אם נזרעה חטים צמחה קוצים. וכנגד ותאכל מן העץ שהוא החטא עצמו אמר בזעת אפך תאכל לחם אתה אכלת מן העץ והתענגת מפריו בשכר זה בזעת אפך תאכל לחם. כי אחר יגיעה רבה משיג פת לחם וכל שכן שאר תענוגים וזה יתמיד לך זמן רב עד שתמות כמו שגזרתי עליך מות תמות וזהו עד שובך אל האדמה כי לא היית ראוי למעלה שהיית בה והראוי לך שתשוב ליסודך. וזהו כי עפר אתה ואל עפר תשוב. ואולי נאמר כי בעבור אכילת העץ קללו ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה. וזהו בעבורך כלומר זה העונש בעבורך. ובעבור שמיעת קול אשתך בזעת אפך תאכל לחם שהיא רמז לאשה כמו שאמרתי:

פסוק כ

ויקרא אדם שם אשתו חוה אחר שראה שכל זה הרע בא לו מצדה. אמר שקראה שמה חוה על שהיא דברנית ומצפצפת ודברה עם הנחש דברים שלא לצורך עד שתפשה בדבריה וחטאה והחטיאה לבעלה ועל כן קראה שמה חוה כמו אחוה דעי. ואמר כי היא היתה אם כל חי לומר כי בחטאה סבבה להיות אם כל חי. וכן רמז כי היא היתה אם העונות כאומרו ובחטא יחמתני אמי וכן בני אמי נחרו בי לא אמר בני אבי. ובפירוש שיר השירים הארכתי בזה ואמרתי שהוציאו כל זה ממאמר מרע"ה שאמר כי יסיתך אחיך בן אמך ולא בן אביך לרמוז על מיכה שהיה בן אשה אלמנה כמוזכר במקומו. וזהו בן אמך שאמר זה על פסל מיכה וכן אמר בכאן אם כל חי על חוה. ואחר שהכירו חטאם שבא מצד נחש הקדמוני חויא דנחשא והיא שתקה וקבלה דברי בעלה קבלה השם בתשובה וכסם מערומיהם. וזהו ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם והסיר מהם כתנות עלה תאנה שעשו להם חגורות. וזהו שאמרו כתנות עור כתנות אור שהאיר עליהם אור השם וחמל עליהם ברחמיו ולא כילם אחר שהם יגיע כפיו. וכן אמרו כתנות עור כתנות עור להורות על מה שאמרנו שבראשונה היו פקחים ואחר החטא היו עורים ועכ"ז קבלם השם בתשובה והלבישם מערומיהם. ולהורות על זה תמצא שאמרו במדרש תהלים מזמור שיר ליום השבת זה שאמ' מכסה פשעיו לא יצליח זה אדם הראשון שהשם אמר שישוב בתשובה דכתיב ועתה פן ישלח ידו אין

ועתה אלא תשובה דכתיב ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך והוא אומר פן וכו'. נראה שבשביל כך סמך לכאן הן האדם היה כאחד ממנו לפי שהשם רחום וחנון והראה לו דרכי התשובה וזהו שאמרו אין ועתה אלא תשובה. והוא אמר פן כלומר שבתחילה היה משים ספק לשון פן שהוא בתשובה כי היה נראה לו כי לפי חטאו שחטא כנגד אדון הכל אין ראוי שיקובל בתשובה כי העובר מאמר המלך חייב מיתה כפי הדין. אבל השם אינו רוצה בכך כי הוא רחום וחנון כאומרו דרשו ה' בהמצאו יעזוב רשע דרכו וישוב אל ה' וירחמהו שלא כדרך העולם. וזהו כי לא מחשבותי מחשבותיכם לפי שגבהו דרכיו מדרכינו. ועוד כי בדיני האדם אם מודה האדם מחטאו נענש'. ובדיני שמים הוא להפך. וזהו מכסה פשעיו. ואומר המאמר כי כשראה אדם שחטא קין בנו כשיצא מן הדין שאל לו מה נעשה בדינך א"ל עשיתי תשובה ונתפשרתי ואז אמר אדם א"כ שגדול כח התשובה טוב להודות לה'. ולכן סמך בכאן אצל וילבישם.

פסוק כב

ויאמר ה' אלהים הן האדם וכו'. להורות שאחר שחטא ושב בתשובה כבר שב לקדמותו והיה כאחד ממנו ועתה לפי חכמתו אולי ישלח ידו ואכל גם מעץ החיים בענין שיהיה חי נצחי ואולי יטעו אחריו לזה צריך תיקון והתיקון הוא וישלחהו ה' אלהים מג"ע. והנכון שכל זה הוא מעונש אדם הראשון וכן כתנות עור הי' עונש מאתו יתברך כי בראשונה היו לו כתנות עור וקרנים מידו לו ועכשיו אחר החטא נהפכו לכתנות עור הם עורות בהמה כאומרו אדם ובהמה תושיע ה' ועכשיו בא להשלים עונשו. ואמר הן האדם היה כאחד ממנו כלומר זה העונש העבר הוא על חטאתו שעבר מאמרי והוא עונש גופני אבל עונש אחר ראוי לו רוחני על שהיה בג"ע אצל עץ החיים ואצל עץ הדעת ולקח מעץ המות ולא מעץ החיים ולפי דקותו וחכמתו שהיה שלם כאחד ממנו היה ראוי לו לנטות אחר עץ החיים. וזהו הן האדם היה קודם החטא כאחד ממנו כמעט פשוט מחומר ערום בכל חכמה לדעת טוב ורע ולפי דקותו ושכלותו היה ראוי לו למאוס ברע ולבחור בטוב אחר שהוא בעל בחירה וכמו שאמר שם ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב וכו'. כן אמר בכאן לדעת טוב ורע. והוא לא עשה אלא בחר ברע ומאס בטוב ועתה פן ישלח ידו אחר שראה הרע שעשה ויתחרט על אשר לא שלח ידו בעץ החיים אחר שהרשיתי לו לאכול מכל עץ הגן חוץ מעץ הדעת טוב ורע והיה ראוי לו לבחור בטוב אחר שאמרתי לו ובחרת בחיים. ולכן שמתי עץ החיים בתוך הגן בפרסום ולא טמנתיו לשומו בקרן זוית אלא במקום שיראהו באמצע הגן. ואולי עכשיו לתקן את אשר עותו ישלח ידו ואכל גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם. לכן צריך למנוע ממנו זה הטוב ואלו הם דרכי השם

כשמראה לאדם הדרך הטוב ואינו רוצה לילך בה למנוע ממנו אותו הטוב וזהו השמן לב העם הזה. וא"כ אחר שנטה מדרך הטוב ראוי שלא יהיה בגן עדן כי אין זה מקום ראוי לו אלא שיחזור למקומו הראשון אשר לוקח משם. וכן כמו שהוא חטא רוחני כן נתן לו עונש רוחני וזהו וישלחהו מגן עדן. ואם באולי אפשר שבחכמתו יעשה באופן שיחזור לגן לזה חזר לומר ויגרש את האדם כמי שמגרשין אותו מבית המלכות. ולהורות שזה הגירוש הוא תמידי אמר וישכן מקדם לגן עדן את הכרובים ואת להט החרב לשמור את דרך עץ החיים בענין שלא יכנסו בו אלא הצדיקים כמו שאמרו לאלכסנדרוס מוקדון כשהגיע לשער גן עדן זה השער לה' צדיקים יבואו בו כמוזכר במסכת תמיד:

פרק ד

פסוק א

והאדם ידע את חוה אשתו לפי שזיווג הצדיק עם אשתו היא קדושה וטהרה ונקיות להוליד כדמותו. נכתב בתורה בלשון ידיעה דכתיב והאדם ידע את חוה אשתו לפי שהטפה זרעית נמשכת מן המוח שהוא מקום הדעת. ולכן אמרו צריך אדם לקדש עצמו בשעת תשמיש ואם לא נמצא ביוני בליעל שמץ מינות לא היה אומר חוש המישוש חרפה היא לנו כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר. כי היא מצוה גדולה וקדושה מביאה את האדם לחיי עולם הבא. ולכן בכאן לפי שהיה ראוי לצאת מכאן הבל הצדיק הנרמז בדבריהם בין הצדיקים כתוב והאדם ידע את חוה אשתו. ולפי שזה היה אחר החטא והבן הילוד ראשונה היה ראוי להיות בו חלק מזוהמת נחש הקדמוני שהטיל בחוה. לכן לא יצא הבל ראשונה ויצא קין מלוכלך בדמים מן האדום האדום הזה והרג להבל אחיו. וא"כ איך אמר ותאמר קניתי איש את ה' אבל הוא מאמר אמו כדרך הנשים שאומרים לנער היולד שיהיה מלך וחכם וזהו ותאמר קניתי איש את ה'. היא אמרה אבל לא היה כן. וכן נאמר במיכה ותאמר אמו ברוך בני לה' והוא לא היה ברוך אלא ארור כדכתיב ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה אלא הוא מאמר אמו שאומרת שהוא ברוך ולא היה כן. ואולי אמרה כן על כפרת החטא כאומרם ברא מזכי אבא וזהו קניתי איש את ה':

פסוק ב

ותוסף ללדת את אחיו את הבל. רמז בזה שאע"פ שהיה צדיק היה אחיו של קין לפי רוב זוהמת חוה. ולזה אמרו ז"ל שנולדו עמו שתי תאומות בענין שתתחלק הזוהמא בשלשתם. וזהו את אחיו את הבל שני ריבויים ולפי שיצא קין בראשונה הוא ותאומתו ואח"כ יצא הבל עם ב' תאומות הי' הבל דבק בשם יותר מקין ולכן היה אומנותו רועה צאן כמוזכר באבות הראשוני'. ולכן וירעם בתום לבבו אבל קין נטה אחר עבודת האדמה

ואחר התענוגים ולכן נאמר בו ויהי מקץ ימים לפי שנתדבק במדת הדין ובזוהמת אמו כמו קץ שם לחושך וכן קץ כל בשר בא לפני שהוא מכלה מנפש ועד בשר והאות הריגת הבל. ואות שנית מנחתו שהביא מפרי האדמה מה שלא נזכר בתורה קרבן כזה. ועוד שאמרו שהיה זרע פשתן וסימנם סופי אותיות קרבן במילואם כזה. קוף ריש בית נון והוא פשתן וזהו שעטנז וערבוב כאומרו לא תלבש שעטנז צמר ופשתים. ולכן לקחוהו לעבודה זרה כדכתיב ובושו עובדי פשתים שריקות. והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו זה מורה על צדקתו שנדבק בקרבן התורה דכתיב והקריב מזבח השלמים אשה לה' את החלב. ועם כל זה אחר שהיה בו קצת מזוהמת אמו אמר בו והבל גם הוא הביא מבכורות צאנו כאחיו. ועוד שנראה שהיה נגרר אחר אחיו ולפי שהביא קין בראשונה הביא גם הוא ולא נתעורר מעצמו. ואולי עשה כן לכבודו כדין התורה ואת לרבות אחיך הגדול ולכן לא רצה להקריב לפני אחיו הגדול. ולכן וישע ה' אל הבל ואל מנחתו ועוד שהיה כדין קרבן התורה. ואל קין ואל מנחתו לא שעה לפי שלא היה כדין התורה לכן לא הביט אליו ולא ירדה אש מן השמים אבל להבל פנה אליו ואל מנחתו וירדה אש מאת ה' ותאכל את החלבים. ויחר לקין מאד שהוא הקריב ראשונה ונתן הערה לאחיו והיה ראוי לקבל מנחתו ראשונה ויפלו פניו על שלא קבל מנחתו כלל. ויאמר ה' אל קין במדת רחמים מה שלא דבר לנביא אלא במדת אלהים לפי שנגמר בטהרה ביד השם ויפח באפיו נשמת חיים. אבל זה שכמעט זה בא לו מצד זוהמת אמו נגלה לו במדת רחמים ואמר לו למה חרה לך אף על פי שלא היה ראוי לדבר עמו על שקרא תגר נגד השם. הלא אם תטיב שאת כי אין ראוי לחרות אפך כי כל זה עשו לך מעשיך ועל ה' זעף לבך. ולכן אם תטיב מעשיך יתר שאת ומעלה יהיה לך ואם לאו לפתח חטאת רובץ ולא די שלא יהיה לך מעלה אלא שיהיה לך חסרון וחטאת. ועם כל זה אתה תמשול בו כי הכל תלוי בך. או יאמר למה חרה לך על שלא קבלתי מנחתך אחר שאינה ראויה כי אם היתה ראויה הייתי מקבל מנחתך ויהיה שאת כמו משאת בנימין. ולכן אם תטיב מנחתך ותקריב לפני קרבן ראוי שתקובל מנחתך ויהיה שאת מורכב ממנחה ומקבלה כמו כי תשא. ואם לא תטיב מנחתך להביאה ממין הראוי לפתח חטאת רובץ הוא שטן הוא יצר הרע הבא מכח הרכבת כלאים ומכח שעטנז שהוא זרע פשתן שהקרבת בקרבנך. ועם כל זה אתה תמשול בו אם תרצה:

פסוק ח

ויאמר קין אל הבל אחיו הרמז בזה כי קין היה מחשבתו להרוג את אחיו לפי שהוא מזוהמת נחש הקדמוני אחיו של אדום. ולכן כדי שאחיו לא ישמר ממנו התחיל לספר

לו דברי השם שאמר לו הלא אם תטיב שאת להודיעו שהוא צדיק וה' דיבר עמו. וזהו ויאמר קין אל הבל אחיו. ויהי בהיותם בשדה בשלום יחדיו כשבת אחים ויקם קין על הבל ויהרגהו בלי סבה אלא קנאת איש מרעהו. ובמדרש אמרו שהיו מריבים זע"ז בשדה והפיל הבל לקין ולא רצה להרגו ואח"כ קם קין עליו והרגו ואז שאל לו השם אי הבל אחיך לראות אם יודה על חטאתו והוא כסה על חטאתו ובזה חטא כפלים כאומר לא ידעתי שנראה שכופר בהשגחת ה'. ואז אמר לו השם מה עשית כי אני יודע מה שעשית שהרגת לאחיך ואין כל דבר נעלם ממני כל שכן זה שהוא בעין שהדם על פני האדמה ועדיין לא נבלעה במקומה והיא צועקת לנגדי. ובמדרש אמר לא ידעתי השומר אחי אנכי כי לא השיב לא ידעתי כפשוטו אלא שהשם אמר לו אי הבל אחיך ולמה הרגת אותו והוא אמר לא ידעתי איך הרגתי אותו השומר אחי אנכי אתה הוא שומר כל העולם ולא שמרת אותו ולי אתה שואל. ואולי על זה השי' השם מה עשית כי אף על פי שאני השומר אתה העושה וההורג ויש נספה בלא משפט כמאמרם ז"ל:

פסוק י

קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה. כלומר רע גדול עשית בהריגה זו לפי שדמיו צועקין מן האדמה ואינו יכול לעלות למעלה כי דין ההרוגים הוא עומק גדול ונפשותם אינם עולות למעלה עד יקום גוי באויבו. כי אולי הנהרג אגב צעריה קאמר מילתא כלפי שמיא. כמוזכר בתעניות בהריגת יאשיה המלך ונפשותם הולכות נעות ונדות בעולם ופוגעים בהם כתות של מזיקים. ועל זה אמר הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי כי הכלבים עזי נפש לא ידעו שבעה והמה נוהים אחרי'. ובפרשת ויחי יעקב תמצא סיום זה בע"ה:

פסוק יא

ועתה ארור אתה מן האדמה. כלומר עונשך מרובה בהריגה זאת מתמדת כל זמן שדמי אחיך צועקים מן האדמה ואינן עולות למעלה. אבל עתה בעת הזאת אם מעניש אותך שתהיה ארור וחסר מן האדמה אשר פצתה את פיה והיא סבבה כל זה ברוב שמנינותה וטובה עד שלזה בעטת בי כדכתיב שמנת עבית כשית ויטוש וכו' ולכן לא תוסיף תת כחה לך אפילו אם תזרענה. וכל שכן כי נע ונד תהיה בארץ ולא תהיה פנוי לחרוש ולזרוע בענין שלא יושלם כוונתך שנתכוונת להשאר יחידי בכל הארץ לאכול מפריה ולשבוע מטובה ולא תקום ולא תהיה כי לא תוסיף תת כחה לך. וכן שתהיה נע ונד בארץ מגורש ממקום למקום כמו שדמי אחיך הולכות נעות ונדות בארץ:

פסוק יג

ויאמר קין אל ה' שהוא רחמים שירחם עליו ויכפרהו אחר שעמו הסליחה וזהו לה' אלהינו הרחמים והסליחות לאלפים ולרבבות ואע"פ שאנחנו חטאנו ומרדנו בו רחמיו מרובים מעונינו. ולכן אמר גדול [עוני] מנשוא כלומר וכי גדול עוני יותר מהסליחה שעמך אינו כן כי רחמיך וסליחותיך מרובים. ולכן ראה כי גרשת אותי היום והיה כל מוצאי יהרגני כי אני חייב מיתה. ומן הדין יוכל להרוג אותי. אבל יש לך לרחם על עולמך שלא ישאר שמם מבלי יושב. ואז קבל דבריו וישם ה' לקין אות. ואם יהיה כפשוטו בניחותא יאמר גדול עוני מנשוא אחר שאני הרגתי אחי על לא חמס בכפיו ודמיו נעים ונדים באדמה ואני מודה על חטאתי ויודע שהוא גדול מסלוח. אבל רחמיך יקדמו רוגזך ותראה איך גרשת אותי היום מעל פני האדמה וזה העונש לשעה כמו שאמרת ועתה ארור אתה מן האדמה וזהו היום אבל אחר כך תתן לי עונש אחר ונראה מזה שאיני מכופר והסתרת פניך ממני. וזהו ומפניך אסתר. שזה העונש האמיתי באופן שכל מוצאי יהרגני. ואז השיב לו השם ברחמים ואמר לכן כל הורג קין כמו לכן נשבעתי לבית עלי. ואחר שנשבע מי יהרגנו ואחר זמן שבעתים יוקם קין וישם ה' לקין אות שהיה בעל תשובה. ואולי הוא אות משמו כמאמרם ז"ל. ואולי היה אות ה"א מתשובה:

פסוק טז

ויצא קין מלפני ה' כמו שיצא בורח מן הדין ואינו מקבלו בשמחה. והאומר שיצא בשמחה ראייתו מויצא המן ושניהם אמרו אמת והעד שלא נתקבל מכל וכל דכתיב וישב בארץ נוד. כי למעלה אמר נע ונד תהיה בארץ וכאן אמר בארץ נוד ללמד שויתר לו מחצית העונש כמו שלא היתה תשובתו שלימה. וזה שאמרו במדרש שכתבתי למעלה עשיתי תשובה ונתפשרתי כי הפשרה היא מחצה במחצה. ובכאן תראה מעלת התשובה שבשביל שהודה ואמר גדול עוני מנשוא אף ע"פ שלא היה בכל לבו נתקבל בתשובה. וזה לא בלבד בישראל אלא אפילו באומות העולם כמו שאמרו ז"ל באדני בזק שקצצו בהונות ידיו דכתיב וינס אדני בזק וירדפו אחריו ויאחזו אותו ויקצצו את בהונות ידיו ורגליו ויאמר אדני בזק שבעים מלכים בהונות ידיהם ורגליהם מקוצצים היו מלקטים תחת שולחני כאשר עשיתי כן שלם לי אלהים ויביאוהו ירושלם וימת שם. מה צריך לומר ויביאוהו ירושלים אלא להורות שעל שהודה על חטאתו זכה להקבר בירושלם לפי שאמר כאשר עשיתי כן שלם לי אלהים שהודה שבא לו זה על חטאתו ואמר גדול עוני כמו שאמר קין:

פסוק יז

וידע קין את אשתו. אחר שעבר זמן מהגירוש רצה להוליד בן להקים לאחיו שם ולכן קרא שמו חנוך לחנכו בתורה ובמצות כמו שהיה הבל מהביל עצמו ומקטין גופו בעבודת השם. ולהיות זה השם קיים אמר שקרא שם העיר כשם בנו חנוך בענין שיהיה יותר קיים. ואמר בונה לפי שלא בנאה בבת אחת לפי שהיה הולך נע ונד בארץ להשלים גירושו וזהו ויהי בונה עיר. אחר כך ספר כי לקח למך שתי נשים האחת לבנים והאחת לנוי כמאמרם ז"ל. ותלד עדה את יבל הוא היה אבי יושב אהל ומקנה. רמז בזה לפי שזה היה שביעי לקין לקיים כי שבעתים יוקם קין קם במקום הבל והיה דומה לו ולכן ספר שהיה אבי ואדון כל יושב אהל ומקנה כמו שהיה הבל רועה צאן. ושם אחיו יובל שהיה מסייעו במקנה והיה אבי כל תופש כנור ועוגב והיה אומן בזה כמו הרועים שמתלמדים לנגן בכנור ועוגב וזה לאות כי כבר היה קיום להבל ולכן היו מנגנים בצלצלי שמע. וצלה גם היא ילדה. אע"פ שלא היתה לילד אלא לנוי עם כל זה ילדה את תובל קין ונקרא תובל קין לפי שזה היה במקום קין ולכן היתה אומנותו לוטש כל חורש נחושת וברזל כמו שהיתה אומנותו של קין רציחה ומצד הדין מצד זוהמת נחש הנחושת וזהו נחושת וברזל. וכן אחות תובל קין נעמה אימיהון דשידי כמוזכר בדבריהם. אח"כ אמר וידע אדם עוד את אשתו לפי שהראשונים לא היה להם קיום אמר שרוצה להוליד בן שיהיה לו קיום ויהיה משתיתו של עולם. לפי שהראשונים באו מכח זוהמת הנחש שהטיל בחוה ועכשיו שפסקה קצת זוהמת' הוליד בן ותקרא את שמו שת שפירושו יסוד כמו כי השתות יהרסון. ואמר תחת הבל לרמוז שרצה להקים שם לבנו שנהרג ורצה לפדותו ולהוציא ממסגר נפשו לפי שהוא היה גואל קרוב כי לפעמים האדם נפדה מצד האח כאומרו להקים לאחיו שם בישראל ולפעמים נפדה מצד האב או מצד הגואל הקרוב כמוזכר בענין בועז. ולכן אמר שזה הבן היה במקום הבל בנו שהרגו קין ואע"פ שקין רצה לפדות אחיו וקרא שם בנו חנוך כמו שכתבנו לא היתה גאולה שלימה כי לא היו זרעו הגונים ולכן לא נזכרו בתורה כי אם אדם שת אנוש. וזהו ולשת יולד גם הוא יולד בן. כמו שנולד לאביו בן תחת הבל כן יולד בן לשת. וקרא שמו אנוש שהוא תרגום אדם להורות כי ברא מזכי אבא ורצה לפדות אביו בבן זה שיהיה במקום אדם הראשון. וזהו אז הוחל לקרוא בשם ה' כי בימיו התחילו לקרוא בשם ה' כמו שהיה ראוי לקרוא בימי אדם הראשון. וזהו הוחל לקרוא שהוא כמו התחלה והימים הראשונים יפלו כי טמא נזרו מצד אדם הראשון ואשתו שחטאו וקין שהרג להבל:

פרק ה

פסוק א

ולזה סמך בכאן זה ספר תולדות אדם. לפי שכל הנזכר מראש הספר לא היה בו ממשות מצד חטא נחש הקדמוני ואדם ואשתו וקין והבל. לזה אמר זה ספר תולדות אדם כלומר כבוד אלהים הסתר דבר ולא תחוש לכל הדברים שעברו כי אין בהם ממשות ויופי ובמקום צדק וקשט יתן דופי איך קרה מה שקרה ביצירת ידיו של הקב"ה וכן כל הדברים שנתגלגלו עד כאן היו כיוצא בזה. לכן אמר זה ספר תולדות אדם שתדע דרך כלל שהשם הוא הבורא וברא אדם שהוא מבחר היצורים כולם ובו כלולים כל שאר הנבראים ובדמות אלהים ברא אותו בענין שיהיה קיים לעד. וכן יש לידע כי האדם לפי שלימותו לא היה ראוי להיות בלא עזר אשה ולכן זכר ונקבה בראם. ויקרא את שמם אדם כי אין איש בלא אשה ואין אשה בלא איש ולפי שהם דבר אחד ועצם מעצמיו ויקרא את שניהם אדם. זהו כלל הספר ושאר הדברים לא תחוש אליהם כי הנגלה מהם הוא דבר זר מאד. והפנימי לית דמסבר ביה סבר. וכבוד אלהים הסתר דבר. אחר כך ספר חיי אדם ושהוליד בדמותו ובצלמו את שת כי הראשונים לא היו בצלמו. ואמר בו ויהיו כל ימי אדם אשר חי מה שלא אמר בכל האחרים. להורות שהיו חייו חיים אמתיים אחר אשר שב בתשובה ולכן אמר בו אשר חי כמו שנאמר באברהם אשר חי ומערת המכפלה לעד. וכן בחנוך לא אמר מיתה אלא ויתהלך חנוך את האלהים לפי שעדיין הוא חי והוא דבר סתר. ולכן הוליד בדמותו את מתושלח הצדיק שהיה אדם גדול בחכמה כפי מה שהזכירו חכמי' ז"ל שהיה יודע שש מאות סדרי משנה. והוליד למך בדמותו ולמך הוליד. לנח שהיה צדיק יסוד עולם. ולכן אמר בו ויקרא את שמו נח לאמור זה ינחמנו כלומר שאביו קרא לו נח לאמר כלומר שיאמרו כל העולם זה ינחמנו. לפי שמימות אדם עד עכשיו בכל יום קללתו מרובה משל חבירו והארץ אינה מוציאה פירותיה כתקנה בסבת קללת אדם דכתיב ביה ארורה האדמה בעבורך וכן בסבת קין דכתיב ביה ארור אתה מן האדמה ונתקיימה קללת אדם דכתיב בעצבון תאכלנה. וז"ש בכאן זה ינחמנו ממעשינו ומעצבון ידינו מן האדמה אשר אררה ה'. ואם כן למך היה נביא וקרא שמו ע"ש העתיד ובכל זה אמרו שראה זה לפי שנולד מהול:

פסוק כט

ובמדרש אמרו ויקרא את שמו נח הקב"ה קרא שמו נח על שם העתיד לפי שבחטא אדם הראשון היה העולם רופף כאלו לא היה לו קיום והיה קרוב ליחרב ולכן אמר זה ינחמנו ממעשינו שעשינו במעשה בראשית כענין שבזה יתקיים העולם כדכתיב וצדיק יסוד עולם. וכן אמר זה ינחמנו ממעשינו על דור המבול שנחרב העולם במים ובשביל נח שם

לעולם שארית כדכתיב ונח מצא חן בעיני ה'. וכן מעצבון ידינו לפי שהקב"ה כביכול הוא עצב באבידת עולמו כמו שאמר למטה וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ ויתעצב אל לבו. וז"ש כאן זה ינחמנו ממעשינו ומעצבון ידינו מן האדמה אשר אררה ה' כדכתיב והנני משחיתם את הארץ. ולפי שלידת נח היה אות על דור המבול תמצא שכתוב בלמך ויהי כל ימי למך ובכולם כתיב ויהיו כל ימי קינן לפי שכל מקום שנאמר ויהי הוא לשון צער כמוזכר בדבריהם. וכאן כתיב בו ויהי ולא ויהיו להורות על שלימותו ועל צדקתו שהיו כל ימיו כיום אחד והיו חייו חיים אמתיים בלי שום שינוי כאלו לא היה אלא יום אחד בלבד. וכן שהעמיד בן צדיק שהעמיד העולם. ולכן תמצא שכתוב מיד ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם את חם ואת יפת שהעמיד ג' בנים כעין שלשה יסודות שבהם העולם עומד והם על הדין ועל האמת ועל השלום. וכנגד אלו השלשה היו בניו שם חם ויפת. על הדין כנגד חם שהיה חם ואדום אחוז במדת הדין הקשה. ועל האמת כנגד יפת כי יופי הדבר ונעימותו הוא מצד האמת. וזהו כן דברת יפה דברת ובזמנו דברת אמת שלא אוסיף עוד ראות פניך. וכן תמצא שאמרו במדרש הנעלם כי בק"ש יש רמ"ח תיבות וחסרו להשלים רמ"ח שלשה תיבות. ואמרו כי לכן חוזר החזן ה' אלהיכם אמת להשלים אלו השלשה תיבות. ומי שלא שמעם מן החזן קרא עליו מעוות לא יוכל לתקון וחסרון לא יוכל להמנות. ואמרו שם מאי תקנתיה ליעיין בט"ו ווי"ן שיש באמת ויציב עד ויפה הדבר הזה. ונראה לי הטעם בזה לפי שהם ט"ו כנגד שם י"ה שעולה ט"ו שהוא כמו שם שלם. והוא להשלים ה' אלהיכם אמת שהוא כמו דבר אחד כדכתיב וה' אלקיכם אמת והאמת הוא אלקינו (והאמת הוא אתה) ולכן סדרו בכאן חמשה עשר ווי"ן כנגד שם ה' שהוא ה' אלהיכם אמת והחמשה ווי"ן הראשונים הם כנגד ה'. והאמצעיים כנגד אלקיכם. והאחרונים כנגד אמת. וזהו סידורן. ויציב ונכון וקיים וישר ונאמן כנגד השם הראשון של ה' כמוזכר בדבריהם אני ה' נאמן לשלם שכר. ואהוב וחביב ונחמד ונעים ונורא כנגד אלקיכם כי שם אלקים הוא נורא מאד לפי שהוא דין וזהו מי כמוך באלים ה' נורא תהלות. וכן מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים. ואדיר ומתוקן ומקובל וטוב ויפה כנגד אמת. כי יופי הדבר הוא האמת כמו שכתבנו בענין שהמכוין באלו הט"ו ווי"ן הוא כאלו אמר ה' אלקיכם אמת וחסרון לא יוכל להמנות אבל בלילה לא אמרו מאי תקנתיה לפי שתפלת ערבית רשות. ועוד כי בפסוקים יש פדית אותי ה' אל אמת. שהוא כנגד ה' אלקיכם אמת. ואם כן יפה נאמר כי יפת הוא כנגד אמת. ועל השלום הוא כנגד שם כי שם הוא מלך שלם והוא החזיק בתורת ה' שנקראת שלום דכתיב ה' יברך את עמו בשלום. ולכן אמר בסוף המבול שלשה אלה בני נח ומאלה נפצה כל הארץ. ולפי

שהם קיום העולם מצד נח הצדיק היו שלשה עמודים שהעולם עומד עליהם והם שם וחם ויפת. והם הדין והאמת והשלום והם אמת ומשפט שלום וכו'. והם יותר מסודרים בסדר הפסוק שהמשפט באמצע והרחמים מצדדיו שלא יצא לקטרג בעולם. וזהו סדר הפסוק שם וחם ויפת. חם באמצע שהוא הדין אלא שבמשנה לקח הדין בראשונה לפי שהוא יותר צריך לעולם שאלמלא מוראה איש את רעהו וכו':

פרק ו

פסוק א

ויהי כי החל האדם לרוב על פני האדמה. בכאן התחיל בענין דור המבול איך נשחת העולם בעבור הגזל והניאוף וזהו ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו והיו גוזלים ואונסים הנשים מתחת בעליהן. ואמר ויהי כי החל האדם לרוב להורות כי לפי שראה השם פרי הנשים שהוא רע מאד כמו שהיה בחוה. וכמו שאמר חכם אחד שראה אשה תלויה באילן ואמר מה טוב היה אם ישאו כל האילנות זה הפרי. ולכן רצה השם לטובתם שלא ירבו הנשים אלא הצריכות לקיום המין. אבל הרבה מין האדם וזהו ויהי כי החל האדם לרוב במאד מאד ובנות מועטות יולדו להם. וזהו היה סבת חטאתם כי כשראו בני האלהים הם הענקים הגדולים בני האדם הגדול בענקים את בנות האדם כי טובות הנה. לסבת מיעוטן. ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו אפילו הנשואות. וזהו על דרך שאמרו ז"ל ואנכי אפדם בממונם והמה דברו עלי כזבים:

פסוק ג

ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר וגו'. הרצון בזה כי השם ראה כי אלו האנשים היו מכוונים למרות עיני כבודו בדברים שהשם היה עושה לטובתם בענין הנשים שכתבתי. וכן בענין אריכות ימיהם שהיו חייהם קרוב לאלף שנים אולי יזכרו וישובו אל ה' באורך ימיהם. וראה השם שהיה להיפך שברבוי הימים היו מכעיסים יותר בענין שבכל שנה ושנה היו מכעיסים לפניו יותר. כענין שהשם היה אומר טובה היתה עצת המלאכים שאמרו מה אנוש כי תזכרנו וכל שכן לתת להם חיים ארוכים. עד שבכל הימים כביכול היה השם בזאת המלחמה למה בראתי אותם או למה נתתי להם חיים ארוכים כי ראוי היה כי שנות רשעים תקצורנה. וזהו שאמר ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם לעולם כלומר לא יתרעם ויתקוטט וידין ויריב רוחי ונפשי ורצוני בקרבי בשביל האדם לעולם כלומר לאורך ימים שהם אלף שנים של כל אדם ואדם מהם. כי בכולם יש לי זאת המריבה בשבילם כאומרו הוגעתני בעונותיך ואמר צור ילדך תשי. בשגם הוא בשר כלומר ואף כי הם בשר בושה סרוחה רמה. ואם היתה זאת המריבה על דבר טוב

ניחא אבל הוא על דבר מאוס ונבזה זה רע גדול. ולכן איני רוצה להיות בזאת המלחמה הערוכה בלי ארוכה זמן רב כזה אלא מהרע המועט. ולכן ראוי לקצר ימיהם שיחזרו לק' שנה ולא יחיו חיים ארוכים וזהו והיו ימיו מאה ועשרים שנה:

או יאמר לא ידון רוחי באדם לעולם על מלחמת הנפש עם הגוף. כי רוח בני האדם ונפשם לוחמת עם הגוף להחזירו למוטב כאומרו אויבי איש אנשי ביתו. ולכן אמר איני רוצה להטריח לרוחי שהיא רוח האדם שיהיו לוחמים זמן רב וזהו לא ידון רוחי לא יתקוטט או לא יעמוד רוחי באדם לעולם ביאת המלחמה. בשגם הוא בשר ואף שהוא לוחם עם בשר מאוס ואין מתקנאים ואין לוחמים אלא גבור בגבור. ולכן התיקון לזה הוא שאחר שזאת המלחמה היא מוכרחת שלא תהיה זמן רב אלא והיו ימיו ק"כ שנה. או יאמר בשגם הוא בשר אין ראוי לי שיעמוד זמן רב רוחי שנתתי באדם בזאת הקטטה לפי שאפשר שבאורך הזמן שזהו לעולם. רוח בני האדם העולה למעלה ישוב לרדת למטה לארץ ורוח החיים ישוב לבשר. וזהו בשגם הוא בשר כי ברבוי הזמן הוא נהפך לבשר כי גם הוא מרבה על לעולם כענין שברבוי הזמן ישוב הרוח בשר. וזה יקרה ברשעים שברשעתם נוצחים נפשם ורוחם עד שאובדים נפשם כגופם כאומרו הכרת תכרת הנפש ההיא לפי שיש להם כח לחזור רוחם ונפשם בשר טמא. כי הרשעים כחם גדול כאמרו ישובו המה אליך לתכונתם הרעה ואתה לא תשוב אליהם. והצדיקים הם בהפך שיש להם כח לחזור גופם ובשרם רוחניים וטהורים כנפשם הטהורה כאומרו לבי ובשרי ירננו אל אל חי בשוה. וכן אמר ומבשרי אחזה אלהי כי בשרם שבה ספיריית וזכה כנפשם עד שמבשרם יחזו הצדיקים האל יתברך וישיגו מעלה גדולה. וזה שאמר רבי אליעזר שישו בני מעי שישו כי אפילו בני מעיו הסרוחים הם ששים ושמחים לעשות רצון קוניהם. ולכן הם זוכות לתענוג האמתי כמו הנפש. וזה שאמר ברכי נפשי את ה' וגו' השוה הנפש והקרבים ביחד להלל את שם הקדוש אע"פ שהקרבים הם סרוחים חזרו לקדושה יותר מהנפש. וכן אמרו משמת רבי בטלה כהונה לפי שרבינו הקדוש לא נהנה אפילו באצבע קטנה היה נופו וגופו כולו קדוש ולכן היה לו כח לכבוש יצר הרע. וזה שאמרו בקידושין על הנהו שבוייתא דאתו בי רב עמרם איני זוכר המאמר אלא שנפל זהורא בבית מהשבויות ונכנס בו יצר הרע והרים קולו ואמר נורא בי עמרם אתו כולי עלמא ואמרו לו ביישתנו. ואמר להם מוטב דתכספו מיני בהאי עלמא ולא תכספו מיני לעלמא דאתי נפיק מיניה כדיקלא דנורא אמר חזי דאת נורא ואנא בישרא וכו'. רוצה לומר שכבש יצרו עד שיצא ממנו כמין עמוד אש ואמר ראה שאני בשר סרוח ורימה ותולעה ואת נורא ונצח הרך את הקשה וזה דבר נהוג בצדיקים. וברשעים הוא להפך שברוב תאותם חוזרים רוחם

לבשר וזהו לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר שבריבוי הזמן חוזרין הרוח לבשר. ולכן ראוי לקצר ימיהם שיחזרו למאה שנה. ולכן תמצא שאחר דור המבול במעט זמן נתקצרו ימיהם למאתים ולמאה שנה לסבה שזכרנו. ובזוהר אמרו בשגם הוא בשר זה משה במספרו. והיו ימיו מאה ועשרים שנה כדכתיב בן מאה ועשרים שנה אנכי היום. דרשו בזה שלא היה מתקיים הדור הרע הזה לפניו אלא בשביל שראה שהיה עתיד לבא משה רבינו עליו השלום לתת תורה לישראל:

פסוק ד

הנפילים היו בארץ רמז בזה שנוספו גם הם על הראשונים והיו יותר רשעים מהם בענין שנתמלאה סאתם בענין הזימה והחמס כמו הראשונים. וזהו הנפילים היו בארץ בימים ההם שנתחברו עם בני האלהים. וזהו הנפילים כמו ומדין ועמלק נופלים בעמק רוצה לומר מחוברים. כן בכאן נקראו נפילים על שנתחברו בראשונים להוסיף רשע על רשעם וגבורים כמותם. ואם פירוש הנפילים כדעת רז"ל שהם עזה ועזאל שנפלו מן השמים בעבור חטאם כמו שרמזתי למעלה בחטא אדם הראשון. אמר כי אלו נפלו מן השמים והיו מחטיאים את בני האדם ומסייעים אותם לחטוא בנכליהם ובכישופם. כי משם יוצאים כל הכישופים כאומרו בבלעם נופל וגלוי עינים לפי שהיתה חכמתו מצד הנפילים. וזהו בימים ההם שהראשונים היו רשעים וניתוסף זה בימים ההם להרבות רשעם. וגם אחרי כן נשאר להם זה הרע אשר יבואו בני האלהים אל בנות האדם בין נשואות בין פנויות וילדו להם. ואולי רמז הנפילים לפי שלמעלה אמר שהיו לוקחים הנשים הנשואות מכל אשר בחרו והיו יולדות בנים והיו משליכין אותם בגנות ובנהרות כדי שלא יכירו בהם בעליהן וזה כטעם שהזכירו חכמים שתוקי ואסופי. וזהו הנפילים שהיו מושלכים ונפולים בחוצות וכן נקראו נפילים לפי שהיו עושים לנשים כשפים בענין שיפילו הוולדות. וזהו הנפלים חסר יוד לפי שהיו נפילים כנפל טמון וזה הרשע היו עושים בימים ההם. וגם אחרי כן אשר יבאו בני האלהים אל בנות האדם הנשואות וילדו להם היו עושים כן להשליך הוולדות בחוצות והם הם היו הגבורים אשר מעולם לפי שבאו מאיסור ומרתיחת הדם ויצר הרע ולכן היו עזי פנים וגבורים. ובזוהר אמרו המה הגבורים שהיו ממזרים וזהו אנשי השם כי היו מצויינים בשם זה של ממזר ובזה היו ניכרים וזהו אנשי השם הידוע של ממזר. נתכוונו למה שאמרתי:

פסוק ה

ואמר **וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ**. להורות על מה שאמרנו שבכל יום ויום היו מתחזקים ברשעם לעשותו בפועל. וזהו כי רבה רעת האדם בארץ בפועל. וכל זה יצר מחשבות לבם רק רע כל היום כי אף על פי שהיה אדם בתכלית הרשע לפעמים חושב

מחשבות טובות אף על פי שאין עושה אותם. לזה אמר שלא היה כן אלא כל יצרם ומחשבתם לעשות רע וזה על דרך הולך תמים ופועל צדק כי יש שני מיני אנשים אחד שכל מחשבותיו ופעולותיו טובות וזהו הולך תמים. ואחר שמחשבותיו רעות אבל כשבא לפעול פועל באמונה וזהו פועל צדק אבל בכאן כל מחשבותם לרע. וכן רמז רעת האדם בארץ שחטאם היה בארץ. רוצה לומר בבריאת העולם שהיו כופרים בחדוש העולם והיו חושבים על ה' תועה כמו שנפרש למטה בע"ה. ולכן וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ בעני' שיהיו נהנים מפריה ומטובה ויתעצב אל לבו על חרבי העולם. ועם כל זה אמר אמחה את האדם ויפה דרשו בארץ. יפה עשיתי שבראתיו בארץ שאלו היה בשמים היה בועט בי. ואמר ויאמר ה' אמחה את האדם למי אמר. ואולי היה מדבר זה אל לבו. והנכון מה שכתבו בזוהר להודיע רחמי השם על ברואיו שאינו רוצה במיתתם של רשעים אלא שמכריז בקולי קולות שישובו בתשובה ולא ימותו ואינו עושה כמלך בשר ודם שנוטר איבה לשונאו ומעלים ממנו כדי שלא ישמר אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן אלא אומר לכל בני עולם שישובו בתשובה. וזהו ויאמר ה' אמחה את האדם להתרות בהם שישובו וזה שאמר הכתוב כי לא מחשבותי מחשבותיכם וגומר. ולכן אמרו שנבראת התשובה קודם שנברא העולם כאומרו בטרם הרים יולדו ותאמר שובו בני אדם. כי לפי חטאת האדם אם לא ראה השם מתחילת הבריאה תיקון לזה אי איפשר להתקיים העולם. ומלבד זה רמז באומרו ותאמר שובו בני אדם כי הוא בעצמו אומר להם שישובו. והטעם לזה כי אלף שנים בעיניך. כי האדם שמעלים הדבר משונאו הוא כדי שלא ישמר ממנו וכן לפי שירא כי אולי ימות בנתים ולא ינקום נקמתו. לזה אמר בכאן כי השם אינו ירא מזה כי הוא חי לעולם וזהו כי אלף שנים בעיניך. וכן רמז בזה כי לפי קוצר ימי האדם ולפי המקרים שיקרו לו אין ראוי להענישו כל כך וזהו כי אלף שנים בעיניך. זרמתם שינה יהיו כלומר כי כל חייהם אינם חשובים אלא כשינה אחת קטנה וכ"ש כי כלינו באפך בבהלות ובלהות ואף וחמה. ואם כן ראוי לך שלא תעניש אותנו בערכנו אלא בערכך וזה שתה עונותינו לנגדך לפי שכל ימינו פנו בעברתך וגומר. כלומר כי כל ימינו אינן חשובות כדיבור אחד קטן. ימי שנותינו בהם שבעים שנה כלומר כשתחשב כל ימינו שהם שבעים שנה ותחלקם באלף שנים שלך לשבעים שבעים תמצא שאינם עולין שבעים שנה לשיעור דיבור אחד קטן. וכל שכן כי רהבם עמל ואון ואם כן מי יודע עוז אפך אם כיראתך תהיה עברתך. כלומר אם כמו שאתה יראוי וגדול ונורא תהיה עברתך ואם כן נוציא מכאן כי ימינו הם קצרים ולפי מיעוטם נוכל בטוב למנותם. וזהו למנות ימינו כן הודע. ואפי' שיהיה אותו אדם נביא לבב חכמה שהוא יותר מנביא כאומרם

חכם עדיף מנביא. ואחר כך שובה ה' שבענו בבקר שלך בחסדך ונרננה ונשמחה וכו' אחר שהם כל כך קצרים. ורמז גם כן בבקר שיהיה בפנים מאירות אחר שאתה מכריז ואומר ותאמר שובו בני אדם וכן ויאמר ה' אמחה את האדם וכל זה כדי שיזכרו וישובו אל ה' ויאמרו נירא נא את ה' אחר שהוא מעניש ומזכיר ואומר שרוצה למחות אותנו מאדם עד בהמה:

פסוק ז

ואמר **כי נחמתי כי עשיתים** כלומר ובזה אני מתנחם בעשייתם אחר שאני יכול לנקום מהם כל זמן שארצה. ובכל זאת לא שמו אלהים לנגדם ולא שבו בתשובה אף על פי שהשם מכריז ואומר שישובו אבל נח מצא חן בעיני ה' ושמע לקול השם וה' נטה אליו חנו לסייעו ולחזקו בעבודתו. וזהו ע"ד שאמר הנביא כה אמר ה' אי זה ספר כריתות אמכם לפי שאמר למעלה ואת יריבך אנכי אריב ואת בניך אנכי אושיע. ואולי יאמרו ישראל כי כבר נואשו בגלות ישן ואין להם עוד תקוה לזה אמר זה שקר כי אי זה ספר כריתות אמכם וכו'. כי מעולם לא נתתי לה גט פטורין ואגרת שבוקין אבל כל זה עונותיכם ואם תשובו מיד תחזרו לקדמותכם. וזהו שאמר הן בעונותיכם נמכרתם ובפשעכם וגומר ואם תשובו מעונותיכם ומפשעכם תשובו איש אל אחוזתו וכל זה היה אומר השם כדי שיתנו לבם לשוב אל ה' ואין איש נחם על רעתו. וזהו שסמך מיד מדוע באתי ואין איש קראתי בקול רם שובו מעוונותיכם ואין עונה. ואולי הם חושבים כי כבר קצרה ידי מפדות. זה שקר כי הן בגערתו אחריב ים ולי היכולת הגמור בכל הזמנים. וכן אמר בכאן ויאמר ה' בקול רם אמחה את האדם כדי שישובו ואין איש שב מדרכו הרעה אלא נח וזהו ונח מצא חן. וכן רמז בזה כי אפילו נח לא היה שלם בכל כאומרם ז"ל נח מקטני אמנה היה וסבת שלימותו היה לפי שמצא חן בעיני ה' אף על פי שלא היה ראוי לכל כך כאומרו תמים היה בדורותיו. וכל זה כדי לתת שארית לעולם אבל תכלית השם היה לכלותם כלם מאדם ועד בהמה והטעם כי נחמתי כי עשיתים. ועם כל זה נח מצא חן בעיני ה' על דרך מציאת חן:

פסוק ט

אלה תולדות נח. לפי שאמר למעלה וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ וכולם ראויים לכלייה זולת נח שמצא חן בעיני ה'. סמך מיד ואמר אלה תולדות נח כלומר הפרי והתולדה שנוציא מנח מצא חן הוא שנח היה תמים בדורותיו ולא נשאר מכל דורו אלא הוא לבדו וכולם תמו בעונם. ובזה לא יקשה למה לא הזכיר תולדותיו וזה על דרך שפירשתי אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. ואמר תמים היה בדורותיו שהיה טוב עם אנשים. את האלהים התהלך נח שהיה טוב עם ה'. וכן רמז באומרו את האלהים

התהלך נח להורות על שלימותו כי כן נאמר באברהם התהלך לפני והיה תמים. עם היות שיש הבדל גדול ביניהם כי שם אמר והיה תמים בהחלט וכאן לא אמר אלא תמים היה בדורותיו רוצה לומר בסבת דורותיו. ועוד כי שם אמר התהלך לפני ואחר כך והיה תמים אבל כאן אמר תמים היה ואחר כך את האלהים התהלך נח. וזה להורות כי אברהם אחר שהלך לפני השם ונתדבק בו היה תמים וזה השלימות קנהו אחר כך מצד דיבוק השם ולא מצד אחר וזהו התהלך לפני ולא אמר התהלך לפני האלהים. אבל בנח אינו כן אבל היה תמים מצד דורותיו שהיו רשעים ובעבור שלא יענש כמותם במדת הדין. וזהו את האלהים שהוא מדת הדין התהלך נח. בענין שדיבוקו אל השם לא היה אלא מצד היראה. ולא מצד אהבת השם. וכן בנח לא אמר תמים הוא אלא תמים היה מצד דורותיו ולא מצד עצמו. ועם כל זה הלשון נאמר בצדיקים כמו באברהם וכן האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו וכן ויתהלך חנוך וכן ונתתי לך מהלכים וכו'. וזה הלשון מורה על שלימות הצדיקים ועל מעלתם שיש להם מעלה גדולה על המלאכים בטוב הצפון להם כאומרו בזה הלשון והתהלכתי בתוככם ואמרו ז"ל אטייל עמכם בגן עדן להורות כי שכרם הוא ליהנות מזיו השכינה ולחסות בצלו. ואמרו בסנהדרין בפרק חלק אמר ליה הקדוש ברוך הוא לירבעם חזור בך ואני ואתה נטייל בגן עדן אמר ליה מי בראש אמר לו דוד בראש אי הכי לא בעינא. נראה שהשכר הגנוז לצדיקים הוא להלוך עם השם הלוך ונסוע וזה מעלה גדולה באדם כי אפי' מלך ב"ו אין אדם שליט להלוך אם הוא הולך אלא כולם עומדים במקומם והמלך הולך ושוב. ואם יהלך עמו שום אדם לא יהיה אלא מי שהוא משנה למלך ואפי' המשנה אינו הולך בשוה עמו אלא מתאחר מעט מעט מאחרי המלך. ולכן כתב בשכר יהושע הצדיק ונתתי לך מהלכים וגו'. שזהו דבר גדול שהשם מטייל עם הצדיקים בגן עדן והצדיקים הולכים ושבים עם השם והמלאכים עומדים במקומם כדכתיב שרפים עומדים ממעל לו. וזהו התהלך לפני. ובזה תהיה תמים יותר מן המלאכים. וכל זה בסבת שהם הולכים עם השם בחייהם זוכים להלוך עמו אחר המיתה. וזהו הולך בתום ילך בטח בדד עם השם בעולם הנפשות וזהו ילך ולא הולך. אבל מעקש דרכיו בזה העולם יודע. יהיה נודע וניכר לבעלי הדין וכתות של חבלה להלוך עמהם. ולכן אמר בנח את האלהים התהלך נח בזה העולם ולכן זכה להלוך עמו בעולם הנפשות. ואחר שאמר שהיה תמים ספר גם כן שילד ג' בנים עמודי עולם כי מהם נפצה כל הארץ והם שלשה דברים שהעולם עומד עליהם והם על הדין ואמת ושלום כמו שמפורש למעלה באומרו ויולד נח את שם את חם ואת יפת. וחם מפני שהיה אחוז במדת הדין עשה מה שעשה ועם כל זה הוא צריך לקיום העולם:

פסוק יא

ואמר **ותשחת הארץ לפני האלהים**. להורות שהיו רשעים והפכים לנח. כי נח היה טוב עם ה' ועם אנשים והם היו להפך שהיו רעים וחטאים לה' וזהו לפני האלהים. ותמלא הארץ חמס. שהיו רעים לבריות וזהו שאמרו אוי לרשע רע. רע לשמים ורע לבריות. וכן רמז שהיו חוטאים בסתר ובגלוי. כנגד הסתר אמר לפני האלהים. וכנגד הגלוי אמר ותמלא הארץ חמס:

פסוק יב

ואמר **וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה**. לרמוז כי נתמלאתה סאתם כי בראשונה אמר וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ לומר שרבו הרעות יותר מהטובות ועכ"ז היה בהם תקוה ורחמים. אבל בכאן אמר וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה כלה בענין שלא היה להם תקוה כי מדת הדין מתוחה כנגדם. וזהו וירא אלהים ולא אמר וירא. ורמז גם כן באומרו וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה כי השם הוא רחום וחנון והיה רוצה להאריך להם יותר. אבל אמר שהארץ באה לתבוע דין כנגדם לפי שהשחיתוה וטמאוה בתועבותם ובשקוציהם ולכן לא יכול השם להעלים הדין. וזהו וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה לפי שהשחית כל בשר את דרכו על הארץ. ולכן ויאמר אלהים קץ כל בשר בא לפני ולכן הנני משחיתם את הארץ. וזה ע"ד וזכרתי את בריתי יעקב שהיה רוצה לרחם עליהם בעבור זכות האבות ואחר כך באה הארץ וצעקה לפניו שלא שמרו שמיטת הארץ ושהיו ראויים לעונש והשם זכר עניה ומרודיה ולא העלים הדין. וזהו והארץ אזכור ולכן והארץ תעזב מהם ותירץ את שבתותיה. וכן אמר כי השחית כל בשר את דרכו להורות שלא די שחלפו תורות ועברו חק שבעה מצות שנצטוו. אלא שאפי' הדברים הרצויים להם לעשות כפי טבעם ודרכם חטאו בהם וזהו כי השחית כל בשר וכו':

פסוק יג

ואמר קץ **כל בשר בא לפני** להורות שמדת הדין שנקראת קץ כל בשר לפי שמנפש ועד בשר מכלה בא לפניו לתבוע דין עליהם. וזהו קץ כל בשר כדאמר קץ שם לחשך והוא שטן הוא יצר הרע שמחשיך פני הבריות ומכלה אותם. וזהו ולכל תכלית הוא חוקר שתכליתו ותאותו אינו אלא לעשות תכלית וכלייה והוא עומד לענות אדם בריבו ולהזכיר עונם. כמו שעשה בדוד שתבע דין עליו עד ששב בתשובה ואז כתיב גם ה' העביר חטאתך מכנגדו ולא אמר סלח לחטאתך. וכן אמר בכאן קץ כל בשר בא לפני לתבוע דין עליהם ורוצה לכלותם מנפש ועד בשר יכלה. וזה סוד הקרבנות ליודעים לפי שהאדם חטא וזה הבלען שואל דין על החוטא ולפי הדין היה ראוי החוטא להמסר בידו. והשם חושב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח ורצה לתת עצה לבניו באופן שינצלו ממדת הדין המכלה

הבשר. וצוה שיקריבו לפניו קרבנות בענין שיהיו כופר גופם ונפשם. וזה המקטרג רוצה להשביעו מבשר המת ושיאכל לשבעה מבשר הקרבנות בענין שלא ישאל בשר אדם בענין שיהיה זה תחת זה כאומרו מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני אהבתיך ואתן אדם תחתך. כי כשאין קרבנות לתת לו בשר נותן לו אדם אחד רשע תחתיו כאומרם ז"ל אל תיקרי אדם אלא אדום ולאומים תחת נפשך כדאמר ולאום מלאום יאמץ. ולכן נקרא קץ כל בשר לפי שהוא מכלה מנפש ועד בשר והוא מחשיך פני הבריות הוא שטן הוא יצר הרע הוא צפוני. והיינו דתנינן פרים הנשרפים שעירים הנשרפים שחיטתן בצפון כדי להשקיט רוח צפוני. ובכאן היה ראוי לנח כשראה שהשם אמר ליה שהשטן עומד לפני השם לבקש דין ולהתפלל עליהם. או להקריב עליהם קרבן להסיר חרון אף מן העולם ולמסור נפשו על צאנו כמו שעשה משה רבינו עליו השלום שאמר ואם אין מחני נא. אבל הוא לא עשה כן אלא שאל צרכיו והצלת עצמו ואמר כשאמר השם והנני משחיתם את הארץ ולי מה אתה עושה ואז השיב לו השם עשה לך תיבת עצי גופר לך להצלתך. ולכן כתבו בזוהר שאמר הכתוב כי מי נח זאת לי מי המבול נקראו ולא מי נח ולמה אמר מי נח שנקראו על שמו לפי שהוא סבת השחתת העולם אחר שלא התפלל או לא הקריב קרבן עליהם וזהו עשה לך. אבל משה רועה נאמן כשאמר לו הקב"ה ואעשה אותך לגוי גדול לא נתקרר דעתו בכך והתחיל להתפלל ואמר ויחל משה את פני ה' אלהיו שהוא כמו ותתחלחל המלכה מאד. לומר שבתפלתו הכאיב פני ה' אלהיו שהם פנים של זעם עד שהעבירה מלפניו. ואמר וינחם ה' על הרעה לומר שכשראה איש כזה רועה נאמן מסר עצמו על צאנו לקח נחמה גדולה על הרעה שדיבר לעשות לעמו. ואמר אם לא עשיתי זה אלא כדי לבחון זה האיש די:

וכן תמצא בענין גדעון כשנראה אליו מלאך ה' והוא היה חובט חטים בגת להניס מפני מדין ואמר לו המלאך ה' עמך גבור החיל כי כן צריך לומר מתקנת חכמים כמוזכר בסדר זרעים כל חותמי ברכות שהיו במקדש היו אומרים מן העולם משקלקלו המינים ואמרו אין עולם אלא א' התקינו שיהיו אומרים מן העולם ועד העולם. והתקינו שיהא אדם שואל את שלום חבירו בשם שנאמר ויאמר לקוצרים ה' עמכם ואומר ה' עמך גבור החיל. כי זאת התקנה ג"כ לסתום פי המינין שלא יאמר ששואל את שלום חבירו בשם אחר עד שיחשבו חס ושלום שיש שתי רשויות. לזה אמר לו המלאך ה' עמך גבור החיל ויאמר אליו גדעון בי אדני ויש ה' עמנו ולמה מצאתנו כל זאת ואיה נפלאותיו אשר ספרו לנו אבותינו לאמר הלא ממצרים העליתנו ה' ועתה נטשנו ה' ויתננו בכף מדין ויפן אליו ה' ויאמר לך בכחך זה והושעת את ישראל מכף מדין הלא שלחתיך. עתה ראה והתבונן

ענותנותו וגבורתו של גדעון איך מסר נפשו על ישראל ובשביל כך עלה למעלה גדולה. כי אחר שהוא היה בצרה גדולה חובט חטים בגת להניס מפני מדין ונראה אליו מלאך ה' ואמר לו ה' עמך גבור החיל הי' ראוי שיאמר לו בבקשה ממך שתעזרני להניס החטים לעיר. והוא לא חשש לצרתו וחשש לצרת ישראל שכתוב בהם למעלה והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק וישחיתו את יבול הארץ עד שכתוב וידל ישראל מאד מפני מדין. ולכן אמר בי אדוני ואם יש ה' אתנו ואיה כל נפלאותיו. ואע"פ שהמלאך לא אמר לו אלא ה' עמך הסב הדבר כנגד ישראל לפי שהוא העריך עצמו קטן שבהם כמו שאמר הנה אלפי הדל במנשה ואנכי הצעיר בבית אבי. והתחיל לדבר דברים קשים כנגד השם כמו שדבר משה רבינו עליו השלום ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך כן אמר גדעון ואיה כל נפלאותיו וא"ת שאנו רשעים ואין אנו ראויים לגאולה הלא ממצרים העלנו שהיו רשעים ממנו. כאומרם ז"ל לבא לקחת לו גוי מקרב גוי וכו' ועתה נטשנו ה' כאלו אין לו כח להציל ויתננו בכף מדין גוי נבל בנים בלי שם ואין זה כבודו. ויפן אליו ה' למה אמר ויפן אליו וכי עד כאן לא ראהו. ועוד למעלה נגלה אליו מלאך ה' וכאן ויפן אליו ה'. אלא פירושו ברור כי כשראה השם יופי דיבורו וקושי אמריו התחיל להסתכל בו ואמר מי הוא זה העלם שכך מסר עצמו על ישראל. ואז אמר הנה באתי אני בעצמי ולא ע"י מלאך אלא אני ה' כי אין ראוי שידבר אליו מלאך. ולכן ויפן אליו ה' שעלה למעלה גדולה. ויאמר לך בכחך זה. לא אמר לך בכח זה אלא בכחך זה שהראית כח גדול וגבורה גדולה להתחזק ולדבר דברים כאלו ולא רצית לשאול צרכיך אלא צרכי רבים לכן לך ותושיע את ישראל מכף מדין אחר ששמת נפשך בכפך הנה שלחתיך כמו ששלחתי למשה רבך דכתיב וזה לך האות כי אנכי שלחתיך. וזהו לך בכחך זה ואינך צריך אות אחר. וחזר לומר בענותנותו כמו שאמר משה מי אנכי כי אלך אל פרעה כן אמר בכאן במה אושיע את ישראל הנה אלפי הדל במנשה ואנכי הצעיר בבית אבי. ויאמר אליו ה' כי אהיה עמך כמו שהייתי עם משה רבך דכתיב ביה ויאמר כי אהיה עמך והכית את מדין כאיש אחד. ולפי שלמשה נתן לו אות שאמר כי יאמרו לא נראה אליך ה' כן אמר בכאן ויאמר אליו אם נא מצאתי חן בעיניך ועשית לי אות שאתה מדבר עמי. הרי גדעון ששם נפשו בכפו על ישראל ועלה למעלה גדולה על זה. ונח הצדיק נתעצל לבקש צרכי רבים ושאל צרכי עצמו ואמר ולי מה אתה עושה והשיב לו השם עשה לך תיבת עצי גופר. ע"ד שאמרו במדרש הנעלם כי אחר שראה נח העולם חרב התחיל להתאונן ולהצטער ואמר רבונו של עולם חנון ורחום נקראת למה נהגת אכזריות עם בניך. ועל זה הרמז אמרו ששלח את העורב לפי שהוא אכזרי על בניו כדכתיב לבני עורב אשר יקראו.

ואז אמר לו ה' אתה עשית את כל זאת לפי שלא התפללת קודם המבול וכשראה נח שחטא בזה וחטא במחשבתו התחיל להעלות עולה ע"כ. ולכן תמצא שהאריך השם עם נח בעניין עשיית התיבה ובהבאת הבהמה והמאכל אולי יתן אל לבו ויעיר רוחו ויתפלל לפניו. ולכן אמר לו וזה אשר תעשה אותה:

פסוק טז

צוהר תעשה לתיבה והיא אבן טובה להאיר כדעת רז"ל כי באופן אחר יכנסו המים בה. וזה לרמוז לו כי אף על פי שחשך העולם נשאר אור אחד וצוהר אחד להאיר העולם והוא נח ובניו שלשה עמודי עולם. ולרמוז העמודים האלה צוה לעשות בה תחתיים שניים ושלישים כנגד שלשה בניו והצוהר כנגד. וכן ואל אמה תכלנה מלמעלה להורות שתהיה משופעת למעלה לרמוז לו שצריך להמשיך כוונתו למעלה כנגד השם להתפלל לפניו עד שיעלה תפלתו בשער השמים וזהו ופתח התיבה בצדה תשים. ואני הנני מביא את המבול מים לשחת כל בשר וכל זה כדי להעיר רוחו. ובכל זה הוא שותק וחזר לפרש לו יותר ואמר והקימותי את בריתי אתך ולא עם האחרים ובאת אל התיבה והוא שותק. אחר שהוא היה מובטח בשמירה ובהצלה. וחזר לומר לו ומכל החי מכל בשר שנים מכל כדי שיעיר רוחו ויאמר רבון העולמים אתה אמרת שנים שנים ואם ימות אחד מהם הרי אותו מין בטל. יהיו ה' או עשרה בענין שאם יפולו האחד יקים את חבירו. ובכל זה שתק ולא דיבר דבר עד שאמר לו הקדוש ברוך הוא ואתה קח לך מכל מאכל אשר יאכל ואספת אליך. ולמה הוצרך לומר והיה לך ולהם לאכלה כי ידוע הוא. אבל רמז לו בזה שאחר שלא העיר רחמיו להתפלל או לדבר דבר קטן אין לו יתרון ומעלה על הבהמה. אבל נחשב כבהמות נדמו ולכן אמר כי המאכל יהיה לו ולהם לאכלה בשוה. ולכן אמר והיה לך ולהם לאכלה. וזה כענין המוזכר בכתובות אבסוה שערי לאלעזר לפי שהוא מאכל בהמה. ולהורות על זה אמר ויעש נח ככל אשר צוה אותו אלהים כן עשה ולא מה שהיה בלבו ובמחשבתו ולא היה ציר נאמן לידע כוונת אדוניו השולחו ולעשותו אלא כמו השליח העצל ואינו שואל וחוקר על שאלת אדוניו ואחר כך באמצע הדרך חוזר ושואל. ולפי שהוא לא העיר לבו לדבר מה שהיה צריך ומה שהיה בדעת השם חזר השם לגלות לו כוונתו ומה שהיה לו לשאול תקנו השם. ולכן חזר השם ואמר בא אתה וכל ביתך כי אותך ראיתי צדיק בדור הזה אבל בדור אחר לא היית צדיק. ולכן תמצא שבכאן לא אמר צדיק תמים כמו למעלה לפי שראה השם שלא השתדל כמו שהיה ראוי. ולכן חזר לומר מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה ובראשונה אמר שנים שנים אולי יתעורר נח לומר יהיו שבעה או עשרה וכשראה ששתק חזר לומר שבעה בענין שאפילו

יאבד אחד מהם ישארו רבים. וכל זה אני עושה לפי שאני רוצה להביא מבול לעולם. וזהו כי לימים עוד שבעה וזה גם כן להעיר רוחו אולי כשיראה זמן קצר כזה. יתחיל להתפלל או לדבר ועכ"ז לא דיבר ולא ענה דבר אלא ויעש נח ככל אשר צוהו ה' ולא מה שהיה בדעת השם:

פרק ז

פסוק ו

ואמר **ונח בן שש מאות שנה**. להורות כי לא נאמר שעשה כל זה ולא העיר רוחו לפי שהיה נער ועלם ועדיין לא נצנצה בו רוח חכמה. כי יש לך לדעת כי היה בן שש מאות שנה והוא שנת שהמבול היה מים על הארץ. ולזה תמצא שחזר לומר אחר כך פעם אחרת בשנת שש מאות שנה לחיי נח ובאחד מהם די. ולהורות על זה אמר מפני מי המבול כמאמרם ז"ל שעדיין לא היה מאמין. ואולי כל זה ששתק היה לפי שחשב שהשם לא היה אובד עולמו מפני השוטים. או מפני שהיה רואה בעצמו שלא היה ראוי לבקש על עצמו כל שכן על אחרים ולכן שתק ולא ענה דבר כי מי יבא אחרי המלך את אשר כבר עשה וגזר:

פסוק יא

ואמר **בשנת שש מאות שנה לחיי נח**. כי די שיאמר בשנת שש מאות שנה לנח למה אמר לחיי נח. להורות שעד כאן היו חייו חיים אבל עתה בשנת המבול לא היו חייו חיים לפי שהיה לו צער וטורח הרבה מאבידת העולם ומצער הבהמות כמאמרם ז"ל שהכישו ארי וזהו וישאר אך נח. ולכן תמצא כי בכאן אמר בשנת שש מאות שנה והמבול היה שנים עשר חדשים כדכתיב ויהי באחת ושש מאות שנה וכל שניו היו תשע מאות וחמשים שנה והוא היה בן שש מאות שנה קודם המבול ואחר המבול חיה שלש מאות וחמשים שנה ואם כן שנת המבול לא היה בכלל שניו מהטעם שאמרנו ולכן אמר בכאן לחיי נח. ואמר בעצם היום הזה בא נח ולא אמר ביום הזה כמו שאמר למעלה להורות לנו יום הכניסה שהיה ביום רביעי. ומכאן נראה שהוציאו דין התלמוד באומרם אין מפליגין בספינה פחות מג' ימים לפני השבת ולכן אמר בכאן בעצם היום הזה שפירושו בעיצומו של יום ואיזהו יום שהשמש הוא יותר חזק משאר הימים הוא יום רביעי שבו נתלו המאורות ואז החמה בחזקתה לפי שאז הוא כחתן יוצא מחופתו אחר שבו ביום האיר וזרח. ולכן נח נכנס ביום רביעי בענין שיהי' שלשה ימים לפני השבת וביום השביעי שבת וינפש לפי שכשאדם נכנס בספינה כל שלשה ימים הראשונים דעתו מטורפת ומשובשת עליו. ולכן אמר בכאן בעצם היום הזה שפירושו בעיצומו של יום רביעי:

פסוק טז

ואמר **ויסגור ה' בעדו** כי סגר השם פי המזיקין והאריות שלא יאכלוהו בעונו. ולכן אמר בכאן ויסגור ואמר בדניאל וסגר פום אריותא וכל זה במדת רחמיו ובשם של ה' שהוא רחמים גמורים וזהו ויסגור ה' ולא אלהים. ואמר ויהי המבול ארבעים יום על הארץ וכן אמר והמים גברו מאד על הארץ. להורות בו כי במים חטאו ובמים נענשו. ובכאן נבין עון דור המבול מה היה כי אף על פי שמפורסם היה הגזל והחמס עכ"ז עון אחר היה שם נסתר. וכל זה נבין מצד העונש כי לפעמים יודע העון מצד העונש כאומרו כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ומצד העונש מכיר האדם חטאו לפי שידוע שבמדה שאדם מודד בה מודדים לו. ואם לא היה כאן עון נסתר מה טעם היה כאן מבול ולא דבר אחר כי השם היה יכול להביא עליהם ערוב ויאכלם או עונשים אחרים אבל להביא מבול לכלות כל העולם ולחזור העולם תוהו ובוהו כמו שהיה בראשונה זה היה דבר גדול. ואם הם חטאו הבהמות מה חטאו ואם הבהמות חטאו כדעת חז"ל הארץ מה חטאה דכתיב ותשחת הארץ. ואמר וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה ומה טעם שיאמר והנני משחיתם את הארץ כי די שיאמר והנני משחיתם. וכן מה שאמר למעלה כי רבה רעת האדם בארץ כי ידוע הוא כי רעתם לא היתה בשמים. וכן מ"ש וימחו מן הארץ הוא מיותר והארץ מה ענינה לכאן. או על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת מה חרי האף הגדול הזה. אבל יש לך לידע כי עונם גדול מנשוא והם חטאו בארץ כשראו בתיהם שלום מפחד ופירות הארץ היו שלא כמנהג העולם כמאמרם ז"ל שהיו זורעים הארץ בפעם אחת והיתה מצמחת להרבה שנים. ולכן נגזר אחר דור המבול דבר יום ביומו זרע וקציר בכל שנה ושנה בענין שיהיו עיניהם נשואות למרום בכל יום ויום. בענין שבראשונה היו חושבים כי זה מטבע הארץ ועולם כמנהגו נוהג ומי יוכל לשבור דלתים ובריח של טבע הארץ. בענין שבזה כפרו בבריאת העולם וכחשו בה' ויאמרו לא הוא. ולכן רצה השם להשחית הארץ בענין שידעו כי יוצר הכל הוא. והוא בראה והוא יכול להפכה תהו ובהו. וזהו וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ שנסתכל ה' בחטאם ורעתם שהיתה בארץ והיו מכחישים בבריאתה וחושבין על ה' תועה וזהו וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום. ולכן אמר ותשחת הארץ וכן והנה נשחתה. וכן והנני משחיתם את הארץ שהיא גרמה להם לחטוא כמאמרם ז"ל ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה כי טובתם גרמה לכם לחטוא כאומרו וישמן ישורון ויבעט. ולכן רצה השם להביא מבול ממים לחזור העולם תהו ובהו כמו שהיה מתחילה שהיה העולם מכוסה ממים עד שאמר יקוו המים. וכן אמר בכאן ויגברו המים ויכסו כל ההרים הגבוהים עד שנענשו כלם וימחו מן הארץ ואף הארץ נשחתה

בריבוי המים בענין שלא יאמרו עולם כמנהגו נוהג והכל בטבע ולכך כל ימות המבול לא שמשו המאורות. ולכן צוה צוהר תעשה לתיבה כמו שכתבתי. ואחר שפרעו חובם רצה השם לחדש העולם כקדם. ולכן ויזכור אלהים את נח ויעבר אלהים רוח על הארץ כמו שאמר במעשה בראשית ורוח אלהים מרחפת על פני המים. וכמו שכתוב שם ויאמר אלהים יהי אור כן אמר בכאן ויפתח נח את חלון התיבה. וכמו שבמעשה בראשית כתיב ועוף יעופף על הארץ כן אמר בכאן וישלח את העורב וישלח את היונה עד שאמר יבשה הארץ כמו שאמר שם ותראה היבשה. וכמו ששם נבראו אדם ואשתו כן בכאן ויאמר אלהים אל נח לאמר צא מן התיבה אתה ואשתך. הרי כאן עולם הפוך ועולם מחודש והכל מיד השם. וכן היה קרח ועדתו שהכחישו בבריאת העולם כמו שכתבו בזוהר בפרשת בראשית על ויהי מבדיל. קרח במעשה בראשית הכחיש והיה חושב עולם כמנהגו נוהג וזה ניכר מצד עונשו דכתיב ותפתח הארץ את פיה ושם הארכתי בראיות ברורות. ולכן אמר בכאן ויהי המבול וירבו המים ויגברו המים:

פסוק כא

ואמר **ויגוע כל בשר**. להורות על גבורת האדם ועל גובה קומתו כי אחרי שגברו המים ויכסו כל ההרים וחמשה עשר אמה למעלה מכל ההרים באופן שגוע כל בשר הרומש על הארץ ועוף ובהמה ואחר כל זה כתב וכל האדם. להורות כי אולי עלו על ההרים להציל עצמם וכשגברו חמשה עשר אמות המים על הארץ דחו ולא יכלו קום באופן שכל אשר נשמת רוח חיים באפיו שהוא האדם מתו. ובמדרש הנעלם אמרו כי הנשמה אין הכל זוכין לה אלא הצדיקים גמורים. ואם כן איך אמר בדור המבול שהיו כלם רשעים כל אשר נשמת רוח חיים. אבל אמרו שם כי הרצון בזה שאם היה באותו דור אדם אחד שהיה בו נשמה לא ימותו מדכתיב מנשמת אלוה יאבדו. אבל בכאן כל אותם שהיה נשמת רוח חיים באפם כבר מתו ונסתלקו מן העולם כגון חנוך ומתושלח הצדיק:

פסוק כג

ואמר **וימח את כל היקום** וחזר לומר וימחו מן הארץ. להורות שבתחלה נפלו שרים של מעלה וזהו כל היקום שהם מעמידים האחרים. ואחר כך וימחו מן הארץ כל יושבי תבל ושוכני ארץ. וכמו שדרשו יפקוד ה' על צבא המרום במרום ואחר כך על מלכי האדמה באדמה:

פרק ח

פסוק א

ואמר **ויזכור אלהים את נח ואת כל החיה**. לרמוז שהשם זכרם במדת הדין כי אף על פי שכלם חטאו בהמות וחיות ועופות וכן נח חטא בשלא התפלל על דורו. עם כל זה

כבר נענשו בעונשים גדולים בהיותם נסגרים בתיבה שנים עשר חדש כי כן ימלאו ימי מרוקיהן ומשפט רשעים בגיהנם שנים עשר חדש. כן נענשו אלו בדיני גיהנם שהם קור וחום נור דליק וצנת שלג. כדכתיב תשלג בצלמון. וזהו ששה חדשים בשמן המור שהוא קר ולכן אינו מריח אלא כשמחממים אותו. כאומרם זכרונם לברכה צרור המור דודי לי זה אברהם מה המור ראש לבשמים כך אברהם היה ראש לצדיקים ומה המור אינו מריח אלא מכח האש כך אברהם לא נודעו מעשיו עד שהושלך לכבשן האש דכתיב אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. וששה חדשים בבשמים שהם חמים ובתמרוקי הנשים שחטאו בהם. ולכן נח והחיה והבהמה זכרם אלהים במדת הדין אחר שכבר קבלו עונשם ביסורים. ולכן ויעבר אלהים רוח על הארץ וישוכו המים הזדונים מים המרים בורות נשברים הם בעלי מדות הדין. אבל בתחלה כתיב ויסגור ה' בעדו במדת רחמים כי לולי רחמי השם היו ראויים כלם לכלייה. ולכן אמר ה' למבול ישב כלומר לולי שהשם ישב על כסא רחמים בשם ה' שהוא רחמים וברחמיו הציל לדור המבול ראויים היו כלם ליענש. וזה כאומרו ויסגור ה' בעדו ולא אמר ויסגור אלהים בעדו. ובזה וישב ה' מלך לעולם כלומר כי אחר שדור המבול היו רשעים גמורים ועם כל זה רחם עליהם ונתן לעולם שארית. כן יעשה לעולם כי אף על פי שיהיו רשעים לא יגיעו לרשעת הראשונים ובהכרח הוא שירחם עליהם בשם ה' וזהו וישב ה' מלך לעולם. או יאמר וישב ה' מלך לעולם אחר שדור המבול כחשו בה' ויאמרו לא הוא והשם נקם נקמתו מהם והשיב העולם תוהו ובוהו וחשך על פני תהום ואחר כך חזר לבראת עולם חדש. בזה יהיה מלך לעולם. כי ממנו יגורו כל יושבי תבל:

פסוק ד

ואמר **ותנח התיבה בחדש השביעי** לפי שכבר נחו המים הזדונים. ובכאן רמזו במדרש הנעלם על מעלת החדש השביעי הוא חדש תשרי שבו נברא העולם ובו תקנת המועדות ובו כפרת יום הכיפורים שהוא בחדש השביעי ואז ישב השם על כסא קדשו לשפוט תבל בצדק. וזהו ותנח התיבה שהוא כדוגמת כסא הכבוד כדכתיב בכסא ליום חגינו בחדש השביעי הוא חדש תשרי. על הרי אררט הם כל מיני מדות הדין שיצאו מכח נחש הקדמוני שנתקלל בארור אתה מכל הבהמה ותרגומו ליט את וזהו דוגמת לוט ההולך את אברם. ולולי זה מה לנו שיכתוב בתורה שנחה התיבה בחדש השביעי או בחדש העשירי וכן על הרי אררט או על הרי חשך. אלא להודיענו רמיזה גדולה מרחמי השם שנהג עם בריותיו ורחם עליהם לתת לעולם שארית כמו שהוא מרחם ביום הכפורים ואולי על זה נרמז בכאן ויהי מקץ ארבעים יום רמז לארבעים יום של יום הכיפורים שירד משה

מן ההר דכתיב ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה עד שנתקבל ברצון ונפתחו שערי שמים לכל בעלי תשובה וזהו ויפתח נח את חלון התיבה אשר עשה. וכן רמזו גם כן כל זאת הפרשה על העתיד בענין העורב והיונה עד שאמרו עד יבשת המים זה אליהו התשבי שהוא מתושבי גלעד וזהו יבשת כמו תשבי וכתוב באליהו והעורבים מביאים לו לחם ובשר. וכן אמרו במדרש הנעלם כי בענין היונה רמוזים הגליות וכנסת ישראל היא משולה ליונה דכתיב יונתי בחגוי הסלע. ובעונה נשתלחה ונתגרשה כדכתיב שלח מעל פני. וזהו וישלח את היונה מאתו בגלות בבל ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה שהכביד מלך בבל עולו עליהם וכתיב שם ובטרם יתנגפון רגליכם על הרי נשף:

פסוק ט

ותשב אליו אל התיבה שחזרה בתשובה וקבלה. וזהו וישלח ידו ויקחה כדכתיב וידי אדם מתחת כנפיהם. חזרה לחטוא כבראשונה ויוסף שלח את היונה בגלות יון. ותבא אליו היונה לעת ערב שחזרה בתשובה. ולפי שגלות יון החשיך פניהם של ישראל כשולי קדירה. אמר לעת ערב לפי שחשך עליהם היום וערבה כל שמחה. והנה עלה זית טרף בפיה לולי שהעיר השם רוח הכהנים המשוחים בשמן זית שהם חשמונאי ובניו כמעט אבדה שארית ישראל. וממה שכתב בכאן בגלות יון לעת ערב אני סבור כי מזמור שיר חנוכת הבית לדוד נתקן על חנוכת הבית של חשמונאי כדתנן בחמשה ועשרים בכסליו ותמניא ימי חנוכה אלין. כי בשביל הנס שעשה עמהם בשמן קבעום ימי חנוכה להדליק בהם נרות לפי שהוא נס גדול מושפע משפע החכמה הקדומה ומשם יורד לזקן אהרן שהוא גדולה כדכתיב כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן שיורד על פי מדותיו. ולפי שזה נס גדול ובמקום קדוש מושבו תמצא שכתב כד הקמח לא כלתה וצפחת השמן לא חסר כי בכד הקמח כתיב לא כלתה אבל חסר. לפי שכד הקמח היא למטה בספירת מלכות. אבל צפחת השמן לא חסר לפי שהיא למעלה במקום חכמה עליונה. ולכן נעשה נס בשמן והדליקו ממנה שמנה ימים. ועל זה סדר מזמור שיר חנוכת הבית כמו שאמרו שאמר הקב"ה לחנוכה אחרת אתה שמור וכמו שפירש הרמב"ן ז"ל. ולזה אמר ארוממך ה' כמו שרוממתני והעליתני מבור היון ולא שמחת אויבי לי הם היונים. ולפי שכל זה היה מצד העונות אמר שועתי אליך ותרפאני רפואת נפש כאומרו רפאה נפשי כי חטאתי לך. ובכפרת העונות העלית משאול נפשי וכו' ואם כן זמרו לה' חסידיו הם הכהנים הנקראים חסידים כדכתיב תומיך ואוריך לאיש חסידיך וכן אמר כהניך ילבשו צדק וחסידיך ירננו. ולוייך ירננו מיבעי ליה. אלא לפי שדוד אמר קומה ה' למנוחתך. ואמרו בזוהר שהיה בדיחא דמלכא ואמר שהיה רוצה לעשות משתה גדול ושיבא השם

לשמוח עמו. ולפי שידוע כי מלך אחד שמזמין מלך אחר לביתו ראוי לו שיעשה רצון המלך ולא ישתמש בכליו (ובמי ניגוניו) אלא שיעזוב הכל לכבוד המלך שהוא מזומן אצלו. ולכן אמר דוד אחר שאתה מזומן לשולחני יש לך לעשות כרצוני ואף על פי שמן הדין הלויים הם המשוררים שלך. אני רוצה להעבירם ושישוררו החסידים וזהו וחסידיך ירננו ואף על פי שאין זה ראוי בעבור דוד עבדך אל תשב וכו'. ולא די שהורה לו זה אלא שנתן לו מתנות רבות וזהו נשבע ה' לדוד מפרי בטנך וכו'. ואם כן זמרו לה' חסידיו בכאן הם הכהנים שנעשה הנס על ידם. ולפי שמי יוכל להודות למי שאינו מכיר וכן השם לפי גודלו מי יוכל להללו. לזה אמר והודו לזכר קדשו רוצה לומר לזכרון הנסים והנפלאות והוא מצד מעשיו כי רגע באפו חיים ברצונו. בכאן רמז איך הגיעו לדכדוכה של נפש ולא נשארו אלא חשמונאי ובניו אבל הוא נתן להם חיים ברצונו אף על פי שישראל לא היו ראויים. בערב ילין בכי זהו מה שאמר בגלות יון ותבא אליו היונה לעת ערב שהיו בצרה ובחשך גדול. וזהו בערב ילין בכי ולבקר רינה כי פתע פתאום היתה תשועתם של חשמונים. ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם זה אמר כנגד ישראל שהיו אומרים כשהיו בשלום שבהמ"ק קיים. בל אמוט לעולם אחר שבהמ"ק של מטה מכוון כנגד בה"מ של מעלה וכמו שאי אפשר למקדש של מעלה ליחרב כך אי אפשר למקדש של מטה. וזהו מה שאמר הנביא אל תבטחו לכם אל דברי שקר לאמר היכל ה' היכל ה' המה שהיו אומרים כי היכל של מטה והיכל של מעלה הכל דבר אחד. וזהו היכל ה' המה זה שקר כי הכל תלוי ברצון השם. וזהו ואני אמרתי בשלוי בל אמוט לעולם וזה שקר לפי שהכל תלוי ברצונו. וזהו ה' ברצונך העמדת להררי עוז שהוא ירושלם כדכתיב הרים סביב לה אבל כשהסתרת פניך ממני הייתי נבהל ומיד נחרב בית המקדש. ולא נצטרך לדעת המפרשים שאומרים להררי לשכלי ולכן אליך ה' אקרא אחר שהכל תלוי בך. מה בצע בדמי זהו בחרבן בית שני היודך עפר שהם ישראל שנמשלים לעפר הארץ ורמוסים כעפר. וכן היודך עפר הבית כשהיא נחרבת עד היסוד בה לכן שמע ה' וחנני מבנין בית שלישי ואז הפכת מספדי למחול לי ותאזרני שמחה כדכתיב כי בשמחה תצאו ואז יזמרו כבוד כדכתיב גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון ולא אמר השני. ולא ידום כמו שהיה בשאר בתים אלו ישראל. אלהי לעולם אודך דכתיב לקרוא כלם בשם ה' וזהו לעולם אודך בלי הפסק לא כמו בבתים הראשונים. ולכן אמר בכאן בגלות יון ותשב אליו היונה לעת ערב וזהו בערב ילין בכי כמו שכתבתי. אח"כ חזרה לחטוא כבראשונה וגלתה גלות רביעי הוא גלות אדום וזהו וייחל עוד שבעת ימים אחרים וישלח את היונה בגלות אדום ולא יספה שוב אליו עוד היא מעצמה אלא שהקדוש ברוך הוא

יעורר אותה ויקימה מעפרה כדכתיב אקים את סכת דוד הנופלת. וזהו נפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל שפירושו לא תוסיף קום מעצמה אלא שהקדוש ברוך הוא יסייעה ויתן לה יד. וזהו אקים את סוכת דוד וזהו ולא יספה שוב אליו עוד מעצמה לפי כובד הגלות והשעבוד עד שהשם יסייעה:

אחר כך אמר שיצא נח מהתיבה ובנה מזבח לה' על טובות גמלתהו ושהצילהו מהמבול ומצער הבהמות. ויעל עולות במזבח לכפר על הרהור הלב ועל חטאתו אשר חטא לפי שלא התפלל על דורו אף על פי שהיו רשעים. כמאמרם ז"ל כל מי שיכול לבקש רחמים ואינו מבקש נקרא חוטא שנאמר חלילה לי מחטוא לה' מחדול להתפלל בעדכם. ולכן אמר וירח ה' את ריח הניחוח ברחמים ולא אמר את ריח ניחוחו כמו שאמר בהבל וישע ה' אל הבל ואל מנחתו. לומר שלא היה ראוי אלא מצד הקרבן וזהו וירח ה' את ריח הניחוח. ויאמר ה' אל לבו לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם. הרמז בזה כי אחר שיצר לב האדם רע מנעוריו והם חוטאים תמיד אין ראוי לתת להם מקום לחטוא כי הם אינם טובים כי אם מיראת העונש ואם הם יודעים שהשם נשבע ואמר לא אוסיף עוד להכות את כל חי בכל יום יוסיפו לחטוא. ולכן אמר שזה לא אמרו אלא כמדבר עם לבו ועם עצמו ודברים שבלב אינם דברים. וכן רמז בזה כי השם אמר לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם ונראה שע"כ קלל האדמה בעבור האדם. ולזה חס ושלום נראה עול בחוקו יתברך כי לא יומתו אבות על בנים מפורש בתורה ואם האדם חטא אדמה מה חטאה וזה משל הדיוט בשביל עון הנפח הרגו החייט. וזה דבר שאין צריך פרסום בשביל הפתאים כי ליודעים אין זה עול אבל הוא משפט צדק. אחר שהכל נברא בעבור האדם אם אדם חוטא כל הדברים ראוי שיחסרו שכמותם שניתן להם בעבור האדם אם אדם חוטא. ולכן אמר שזה לא אמרו בהקהל כי הדברים הנאמרים בהקהל המון העם ימירו הדברים או יבינו הפך המכוון. ולכן אמר ויאמר ה' אל לבו כי כן צריך לדבר כזה כבוד אלהים הסתר דבר. וכל זה לפי שיצר לב האדם רע מנעוריו כל היום התאוה תאוה וחשב מחשבות רעות עד שכמעט האדם מחוייב לחטוא. וזהו חטאת נעורי ופשעי אל תזכור כחסדך וכו' שאני מורכב הדברים הפכיים ומטעמי האומר לרעהו שרשי רתמים. וז"ש בברכות אלולי שלשה מקראות הללו נתמוטטו רגליהם של שונאי ישראל כשיבואו לדין דכתיב כי כחומר ביד היוצר כן אתם בידי לסייע אתכם ולא לסור מכם הבחירה. וכן מה שאמר אספה הצולעה והנדחה אקבצה. ואשר הרעותי שפירושו אני גרמתי לכם שבראתי יצר הרע בכם. ומכאן אמרו עלובה עיסה וכו'. וזהו כי יצר לב האדם רע מנעוריו ולכן לא אוסיף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי במבול. אבל לא תטעו בזה לומר

אף ע"פ שנחטא לא יענישנו כי אף על פי שלא אעניש אתכם במים עונשים אחרים נשארו בידי. וזהו עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקור וחום ובידי הזרע והקציר לתת הגשם בזמנו או שלא בזמנו. וכן בידי קור וחום שהם מיני חלאים כמו שכתוב יככה ה' בשחפת ובקדחת וכו'. וכן קיץ וחורף כי בהתעות סדריהם יוסיפו סרה וחלאים חדשים גם ישנים גדולים מנשוא. ולא תאמר כי זה יהיה מזמן לזמן או משנה לשנה אלא אפי' מיום ליום אני יכול לחדש גזירות וזהו ויום ולילה לא ישבותו כאומרם ז"ל ואדם נדון בכל יום. ואם יהיה פי' ויאמר ה' אל לבו כמו צור לבבי וחלקי פירושו ידוע ליודעים:

אחר כך ספר שבירך השם את נח ואת בניו והשליטם על החיות והתיר להם הבהמות והחיות לאכול כירק עשב שהתיר לאדם הראשון לפי שאדם הראשון היה יציר כפיו של הקדוש ב"ה. ולפי דקות שכלו ורוח בינתו לא היה ראוי שיטמטם שכלו במאכל הבהמות לפי שחייו היו חיים ארוכים וכל הנמשכים ממנו היו חזקים ויכולים לקיים עצמם בירק עשב. ואולי היה עונש מאתו יתברך בעבור חטאתו שנמשל כבהמות וכתיב ונתתי עשב בשדך לבהמתך אבל עכשיו לנח ובניו התיר להם הבשר לפי חולשת הבאים מכחו וקוצר ימיהם. וכן לפי ששלטו בעצמם ולא נמשכו אחר הבהמות רצה לתת להם מעלה במאכלם מבהמות ואסר להם בשר בנפשו דמו כי רצה להתיר גופם ולא נפשם כי הדם הוא הנפש ואע"פ שהתרתי לכם הבהמות אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש. ואמר שופך דם האדם באדם דמו ישפך לאסור הרציחה וזהו שופך דם האדם באדם אחר דמו ישפך. וכן שופך דם האדם באדם אע"פ שלא יצא דמו לחוץ דמו ישפך. וכן שופך דם האדם באדם אחר שהוא הגורם והמצוה דמו ישפך. כי עונש הגורם כעונש העושה. וכן שופך דם האדם באדם הידוע שהוא הצדיק באדם דמו ישפך. אבל הרשע הותר דמו לכל אדם. אבל הצדיק אינו כן כי בצלם אלהים עשה את האדם הידוע אבל הרשעים אינם בצלמו. וכן שופך דם האדם באדם אחר שהוא בנו או קרובו דמו ישפך כדכתיב גואל הדם הוא ימית את הרוצח. ולכן סמך ואתם פרו ורבו בענין שיהיה לכם גואל לדרוש דמכם. ולכן אמרו ביבמות כל מי שאינו עוסק בפריה ורביה כאלו שופך דמים ומבטל את הדמות כי הוא שופך דמו אחר שאין לו בן לדרוש דמו. וזהו ומבטל את הדמות כי האדם מוליד בדמותו ואחר שאין לו בן מבטל את הדמות כלומר מבטל דמותו. רבי עקיבא אומר כאלו ממעט את הדמות לפי שהאדם עשוי בדמות דיוקנו של הקב"ה ואחר שאין לו בנים כביכול הוא ממעט את הדמות אבל לא מבטל. ואחרים אומרים גורם לשכינה שתסתלק מישראל שנאמר להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך בזמן שזרעך אחריך שכינה שורה עליכם אין זרעך אחריך שכינה על מי שורה על העצים או על אבנים. אחרים

לא באו לחלוק כי כולם אמרו דבר אחד אבל הוא מפרש דברי רבי עקיבא שאמר כאלו ממעט את הדמות וכי מי יוכל למעט את הדמות. לזה אמר תדע היאך ממעט את הדמות שגורם לשכינה שתסתלק מישראל ובזמן שהשכינה בקרבנו יש לנו צלם ודמות ובצלו נחיה בגוים. אבל כשהשכינה מסתלקת כביכול כאלו ממעט את הדמות שבקרבנו. ולכן סמך אצל שופך דם האדם ואתם פרו ורבו:

אחר כך אמר ואני הנני מקים את בריתי אתכם ואת זרעכם אחריכם. לפי שלמעלה אמר לא אוסף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי. ומכאן אמרו שא"ה אשר נשבעתי מעבור מי נח לפי שכפל דבריו בין שיהיה הכפל מלא אוסף לא אוסף שני פעמים בין שיהיה מכפל ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ וחזר לומר ולא יהיה עוד המים למבול זהו כמו שבועה. ונראה שאין אנו צריכין לכל זה אחר שהשבועה מפורשת לפי שבראשונה אמר לא אוסף עוד להכות את כל חי ונראה שאלו היו דברים בעלמא. לזה חזר לומר ואני הנני מקים את בריתי לרמוז שהיה רוצה להקים דברו בשבועה ולכרות עליו ברית. וזהו הנני מקים דברי בברית חדשה שלא תופר. ולפי שלמעלה לא אמר אלא ולא אוסיף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי סתם. בא לפרש שזה משמע גם כן על הבהמה והחיה ולזה אמר ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול ולפי שזה משמע ולא יכרת להזיק אבל יהיה מבול ולא יזיק לזה חזר לומר ולא יהיה עוד מבול. ורצה לתת אות לזה הברית וזה שאמר זאת אות הברית אשר אני נותן ביניכם את קשתי נתתי בענן בעניין שכשיהיה חרון אף בעולם כי זהו בעניי ענן על הארץ. באותה שעה נראתה הקשת בענן וזכרתי את בריתי אשר ביני וביניכם כי זאת היא השבועה שאמר אשר נשבעתי מעבור מי נח באופן שלא יהיה עוד המים למבול לשחת כל בשר. וחזר לומר והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכר ברית עולם. לרמוז כי לפי שלמעלה אמר ונראתה הקשת בענן ואחר כך וזכרתי את בריתי ונראה שהקשת דבר אחד והברית דבר אחר. לזה חזר לומר שאינו כן כי הכל דבר אחד וזה שאמר והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכר ברית עולם באופן שהקשת והברית הוא דבר אחד אין הבדל ביניהם. ולחזק זה חזר לומר בסוף זאת אות הברית אשר הקימותי כי אות הברית והקשת הכל דבר אחד כי כשנראה הקשת הוא הברית שכרת השם כאלו הוא נמצא בברית כאומרו העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו. ובאברהם נאמר והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה. וכן בכאן הקשת שנראה הוא אות הברית שלוחו של שכינה ולכן אמרו המסתכל בקשת עיניו כהות לפי שנסתכל בשכינה ואין ראוי לעשות כן אלא כמו שעשה משה דכתיב ויסתר משה פניו כי ירא וכו'. ולכן המסתכל בקשת לא חס על כבוד קונו כי כבוד אלהים הסתר דבר.

ואפילו הנביא כתיב בו כמראה הקשת אשר יהיה בענן הוא מראה דמות כבוד ה' ואפול על פני. לפי שהוא מראה השכינה הנקראת זאת אות הברית וזהו וראיתיה לזכור ברית עולם. ולפי שנח היה צדיק זכה לאות הקשת כי אין להפריד ביניהם בין המלך והכלה. ולכן תמצא שיש בה סימני אבות הם אברהם יצחק ויעקב בסוד לבן ואדום וירוק. לבן הוא חסד לאברהם. אדום הוא פחד יצחק. ירוק הוא יעקב באמצע המראות. כדכתיב יושב אהלים. והרי אמרו האבות הם הם המרכבה ואם כן בסוד הקשת סוד המרכבה. ולכן אמרו שאין להסתכל בקשת. ולכן כתב הקדוש רשב"י ז"ל לא תצפה לרגלוי דמלכא משיחא עד דתחזי גוונוי דקשת נהירין. כי כן האמת כי עכשיו בעונותינו השכינה עמנו בגלות שחורה ונאוה וכשיאירו פניה וגווניה אז החשך יכסה ארץ ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה פנים בפנים. לא כמו עכשיו כי כבוד אלהים הסתר דבר:

אחר כך אמר ויחל נח איש האדמה שהתחיל להיות עובד אדמה ונטע כרם. והרמז שחלל עצמו מהדיבוק האלהי ונטע אחר עבודת האדמה והנאותיה. וזהו ויטע כרם ושתה מפריו ונתגל בתוך אהלו. ולברר זה דק ככפור רמז כי בראשונה נקרא איש צדיק תמים מוכן לכל טובה וכשנתעצל לבקש רחמים על דורו נקרא צדיק לבד. ועכשיו אחר שנחרב העולם לא נקרא צדיק ולא תמים אלא איש אדמה שפירושו איש שבעבורו נאבדה האדמה. וזהו ויחל שנעשה מקדש חול. ומצדיק תמים ירד לאיש אדמה עד ששתה מן היין ונתגל בתוך אהלו. וזה דבר סתר בעומקי התורה. ולכן נכתב אהלה בה"א אהל ה"א כמו שכתב באברהם ויט אהלה אהל ה"א. וכבר רמזתי בחטא אדם הראשון שהוא היה הראשון מאותם שנכנסו לפרדס החכמה ולא עמדו בהם. ונח הי' שני מהנכנסים לפרדס ולא עמד בו. וזהו וישכר ויתגל שנטרף דעתו עליו ולא יכול להשיג הדברים על אמתתם. ואברהם נכנס לפרדס גם כן ועמד טעמו בו וריחו לא נמר וזהו ויעל אברהם ממצרים. ובני אהרן ג"כ נכנסו לפרדס החכמה ולא השיגו השגה שלימה ונשרפו. והם כנגד ארבע שנכנסו לפרדס וכו'. וכבר פירשתי זו במשנת בן זומא ועוד אפרש זה בעז"ה:

פרק ט

פסוק כב

ואמר **וירא חם אבי כנען**. להורות שהוליד בדמותו כמו שהיה חם ואדום דגול מרקמה הוליד כנען בידו מאזני מרמה. ורמז בזה כאלו מה שראה מהערוה היה בסבת רשעת כנען ולא די רשע שראה הערוה אלא שהגיד לשני אחיו בפרהסיא. וזה מורה על עזותו. והם רצו לתקן את אשר העוה חם ויקחו את השמלה ויכסו ערות אביהם. והרמז בזה כי ברא מזכי אבא כמו שהיה בר"ש אפקולי מאי אפקולי אפיקלי מדינה של גיהנם שהוציא

לאביו מגיהנם בתורתו. ואע"פ שנמצא באביו קצת ערוה הוא כסה אותם. וכן הרשע הוא להפך כי הוא מחייב אביו ומביאו לגיהנם על שלא הדריכו בדרכי התורה. וכן נח אם היה לו קצת ערוה וחטא בשלא התפלל על דורו בא חם וכנען הרשע וגלו ערותו וחטאתו. ושם ויפת כסו אותה בשמלה חדשה לכסות בשר ערוה בזכותם ובצדקתם. וזהו וילכו אחורנית שהפכו עצמם מדרכי אחיהם חם:

פסוק כד

וייקץ נח מיינו וידע את אשר עשה לו בנו הקטן. אבל הם לא הגידו לו מפני כבודם. ויאמר ארור כנען אחר שהוא הגורם ברשעו ועוד כי קללת הבן ישיג לאב כמו שמקללת האב ישיג לבן. וכן לענין הברכה כתיב ויברך את יוסף ולא בירך אלא לבניו דכתיב יברך את הנערים. וכן רמז ארור כנען ולא אמר ארור יהיה כנען להורות שכבר הוא ארור משנים קדמוניות. וכן הוא כי נחש הקדמוני שנתקלל בארור דכתיב ארור אתה מכל הבהמה. וחם הוא אבי כנען כי [הוא] סבת חמימותו ואדמימותו. ולכן אמר מה קללה אתן לו כי כבר הוא ארור מימי אדם הראשון ועכשיו גם כן נחש השיאני ואוכל ונשכני והטעני כהתעות השכור בקיאו. ולכן אותה קללה אני נותן לו שיהיה עבד עבדים לאחיו כמו שנא' שם בנחש עפר לחמו שיהא נרמס ברגלים בעפר. ונאמר בקין ואתה תמשול בו וזה דוגמת עבד עבדים יהיה לאחיו. והרמז בזה כי יצר הרע הוא עבד ליצר הטוב והאדם השלם כובש אותו ומושל בו ולוקח אותו לעבד עולם. וזהו ואתה תמשול בו וזהו עבד עבדים יהיה לאחיו כי הם ימשלו בו. אבל הרשע הוא להפך כי יצר לב האדם רע מנעוריו ומושל בו וקונה אותו לעבד עולם והולך אחרי שרירות עיניו ותאוותיו. וזהו טוב נקלה ועבד לו ממתכבד וחסר לחם. טוב נקלה מי שמבזה עצמו בעבור כבוד השם קונה לעבד לו ליצר הרע. אבל המתכבד בכבוד עצמו ומיקל בכבוד השם הוא חסר לחם. חסר השלימות והתורה שנקראת לחם. ועל זה הרמז אמר עבד עבדים יהיה לאחיו:

פסוק כו

ברוך ה' אלהי שם. הנה ברכו הפך מן אחיו. כי למעלה אמר ארור כנען. וכאן אמר ברוך ה' אלקי שם. ולא אמר ברוך שם אלא ברוך ה' אלקי שם. כי שם לפי שהוא ברוך זוכה לברך את השם כאומרו במלכי צדק שהוא שם בן נח וברוך אל עליון וזהו ברוך ה' אלקי שם מצד שהוא אלקי שם הוא ברוך והכל מברכין אותו. והברכה היא הדבוק הרוחני והשכר האמיתי. אבל ליפת נתן לו השכר הגשמי מטובות הזמן. וזהו יפת אלקים ליפת שייפהו בכל מיני יופי וכן של טובות העולם הזה וכן שירחיב גבולו מכל אחיו. ואמר וישכן באהלי שם לרמוז שאע"פ שנתן לו טובות העולם הזה. עם כל זה חלק יש לו באלקי ישראל לפי שהוא מתדבק ושוכן עם שם אחיו ולמד מדרכיו וזהו

וישכון באהלי שם. ולכן תמצא כי כל מלכי פרס היו דבקים אל השם וקרובים ושכנים לישראל ועושים להם טובות כמו שמצינו בכורש מלך פרס שאמר מי בכם מכל עמו יהי ה' אלהיו עמו ויעל והיו נודרים נדרים לעבודת בית אלהינו. ואמרו במדרש פרה אדומה זו מלכות בבל דכתיב ביה אנת הוא רישא דדהבא. תמימה זו מלכות מדי שהיו תמימים וכל מלכיהם הטיבו לישראל. ולכן כתיב במגילת אחשורוש ויהי בימי אחשורוש לפי שנראה שבימיו נהפכה הקדירה על פיה שלא כמנהג מלכי מדי שכולם היו טובים. לז"א בתמיה ויהי בימי אחשורוש. איך אפשר שבימי אחשורוש היה דבר רע וזר כזה להשמיד להרוג ולאבד כמו שפירשתי במקומו. לז"א בכאן וישכון באהלי שם ויתדבק עם אחיו שם וישכון באהלו. ויהי כנען עבד למו. כמו שאמר בשם להורות על שלימותו. ואם כן יוצא לנו מזה כי נח קלל כנען לפי שהוא יצר הרע הוא נחש הקדמוני שהטעה לאדם והטעה לנח ומטעה לכל העולם ולכן קללו השם. וקללו נח באותה קללה עצמה. ולפי מה שכתבתי למעלה כי שם ונח ואברהם נכנסו לפרדס. ומקום טעות הראשונים והאחרונים הוא במקום א"י שהיא ארץ החיים והיא נקראת ארץ כנען וכשנכנס אברהם לפרדס החכמה כתיב שם ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם עד והכנעני אז בארץ הולך וכובש. א"כ מכאן תבין למה קלל נח לכנען ולא לחם והוא מסודות התורה. וכן רמז בקללת כנען. כי השם רחום וחנון ומרחם על ישראל ואע"פ שיחטא האדם אינו רוצה השם להלקותו בעצמו אלא תולה הקללה והיסורים באחרים לכפר על בניו. וכן אמרו רז"ל כי תבואו אל ארץ כנען ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם. חטא אדם ומביא נגעים על ביתו ועל בגדיו. לכן אמר אל תתמה על החפץ כי לזה הזכיר בכאן ארץ כנען ללמד כי כמו שחם חטא וקלל לכנען. כן ראוי כשיחטא האדם שינגע (האדם) את ביתו וכל זה רמיזה לעתיד:

פסוק כט

אחר כך אמר ויהי כל ימי נח ולא אמר ויהיו כמו שאמר בלמך אביו ויהיו כל ימי למך. להודיע על צדקתו שכל ימיו היו כיום אחד בלי שינוי לעבוד את ה'. וסיפר תולדות בני נח להורות שכל תולדות חם היו רשעים ולכן מכוש יצא נמרוד רשע גמור כמו כנען. והוא החל להיות גבור בארץ. לפי שכל תולדות שאחר המבול היו חלשים בערך הראשונים בסבת מי המבול. וזה הוא החל להיות גבור למרוד בה' כי שמו מורה פלא. ע"כ יאמר על כל איש מרשיע זה כנמרוד. ולכן ותהי ראשית ממלכתו בבל. ארץ רעה מגדלת רשעים כאומרו וימצאו בקעה בארץ שנער. ולכן מן הארץ ההיא יצא אשור לפי שהיו רשעים ולא רצה ללמוד מהם. ואחר כך חזר לרשעתו וזהו גם אשור שהיה טוב נלוה עמם:

פרק יא

פסוק א

אחר כך אמר ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים. הנה כמו שאמר בסוף בראשית ויהי כי החל האדם לרוב. כן אמר בסוף פרשת נח ויהי כל הארץ שפה אחת להורות על רשעם שהיו כפויי טובה. וכמו שהראשונים אחר שראו בריאת העולם והטובות שגמלם שבראם במדת החסד כפרו בטובה ועשו הרע בעיני השם. אמר גם כן אחר דור המבול שראו בריאת עולם חדש וכולם ספו תמו ונשארו נח ובניו בחמלת ה' עליו. ומיד היו כפויי טובה ונתאחדו בעצה אחת למרות עיני כבודו במחשבה ובמעשה. וזהו שפה אחת ודברים אחדים כי הלב הוא מבין ומעורר הדבור שאדם רוצה לדבר. ולכן אמר אמרתי בלבי דברתי אני עם לבי כי שם המחשבה. וזהו שפה אחת בלב אחד. והוא ע"ד שפירשתי למעלה בשפה ברורה הנאמר במלאכים כי הם אין להם שפה אבל הם חושבים ומכוונים לעבוד את ה' בשפה ברורה שהיא דיבור הלב שהיא ברורה מדיבור הפה. וזהו כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה כנגד הלב. שיהפוך לבם כאומרו הפך לבם לשנוא עמו. לקרוא כולם בשם ה' כנגד הפה. וכן אמר שפה אחת כנגד דברי הלב ודברים אחדים כנגד דיבור הפה. והם היו רשעים בלב ובפה. וכן במחשבה ובמעשה. במחשבה כמו שאמר וימצאו בקעה כאומרם ז"ל מציאה אשכחו מספרי הראשונים ובו נתחכמו ועשו והצליחו. ולזה אמר ויהי בנסעם מקדם שהוא מקום הכשופים והנחשים כאומרו כי מלאו מקדם וגו'. וכמו שפירשתי אצל וילך ארצה בני קדם שהיו שם לבן ובלעם כאומרו מהררי קדם. במעשה כאומרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים להלחם עמו ולהתגאות בחכמתם. ולהורות על אחדותם אמר ויאמרו איש אל רעהו וגו'. ותהי להם הלבנה לאבן. הרמז בזה כי יש לשאול אחר שהיו כלם בלב אחד כאיש אחד למה נענשו. והרי אמרו חבור עצבים אפרים הנח לו. אבל אמר זה האחדות שלהם לא היה טוב אעפ"י שכלם היו מסכימים בדבר אחד. לפי שהסכמתם היתה שוה בין באמת בין בשקר. וזה האחדות אינו טוב כי טובים השנים שהם בהסכמה אחת כשהסכמתם היא באה מהאחד שהוא האמת שהיא אחת מכל צד. אבל כשאין אחדותם באה מאחדות אחד אינה טובה. ובכאן אמר שג"כ היו מסכימים על האמת כעל השקר. וזהו ותהי להם הלבנה לאבן והיו מסכימים על זה. וזה שקר כי הלבנה אינה אבן כמו שמסכימים על החמר שהוא חומר וזה אמת. באופן שלא היו מבחינים בין טוב לרע. והרמז בזה שהיו מסכימים כלם בדברי שקר למרוד בה' והיו אומרים שהוא טוב ללחום עם השם. כמו שהיו מסכימים על תועבתם וכישופיהם שהיו טובים. ולכן אמרו הבה נבנה לנו עיר

שנהיה כולנו אחדים בה ושותפים בממונינו ובבנינו ונשינו ולא יהיה חולק בינינו ולא מחלוקת. וזה בצד מה הוא טוב בענין האחדות אבל השאר שקר. כי רק לבנות מגדל וראשו בשמים נגד השם ותורתו. ולכן אמר כי שם מבוני המגדל היה. לפי שתחלת מחשבתם היתה לשם שמים באחדות גמורה. ולכן אמרו גם כן מגדל שליש נשרף שליש נבלע שליש עומד במקומו. כי ענין האחדות נשאר עומד במקומו. ושליש נשרף שאין לו קיום. ושליש נבלע בין החכמים שקצת מהם חושבים שזה היה טוב בענין שיסייעו אלו לאלו ולא יהיה בהם אביון:

פסוק ה

ואמר **וירד ה'** לפי שזה היה דבר גדול ונמנע בחק האדם. כי ידוע בחכמת הבנאים כי כשרוצים לעשות מגדל גבוה וחלול. כפי הגובה שהם רוצים לעשות המגדל כן צריך לעשות רוחב יסוד המגדל. והם אמרו ומגדל וראשו בשמים. וא"כ רוחב יסוד המגדל היו צריכים לעשות בזאת המדה וזה דבר נמנע בחק בני אדם. ולהיות דבר גדול הוצרך לומר וירד ה'. כי היה ראוי לירד ולראות דבר גדול כזה אשר בנו בני אדם. כי אם היו מלאכים לא היה דבר נמנע אצלם אבל היות בני אדם הבונים הוא דבר פלא. ולזה אמר ויאמר ה' הן עם אחד ושפה אחת לכולם וכלם באגודה אחת במחשבת' ובפעולתיהם וזה החלם לעשות. ואחר שהתחילו פעולה גדולה כזאת ישלימוה בפועל. כי ידוע כי הטעות הנופל בהתחלות הוא מעוות לא יוכל לתקון ואם ההתחלה היא בלא טעות שוב לא יפול בה טעות. ולכן אמר אחר שזה החלם לעשות בלי טעות עתה לא יבצר מהם מכאן והלאה כל אשר יזמו לעשות. או יאמר אם עתה בהתחלה לא יבצר מהם. כל אשר יזמו לעשות יעשו. ולכן הבה נרדה ונבלה שם שפתם בענין שנסתור כוונתם ומגורת רשע היא תבואנו ונבלבל לשונם בענין שלא ישמעו איש שפת רעהו. ולפי שהיה בטחונם בשרים של מעלה שהיו עובדים להם ומצליחין. לכן אמר ויפץ ה' אותם משם כנגד שרים של מעלה. וחזר לומר ומשם הפיצם ה' כנגד בוני המגדל. ובמדרש הנעלם אמר שחכמתם היתה גדולה נגד ה' והיו רוצים בחכמתם לעשות זה לעומת זה. וכמו שלמעלה יש עיר ה' וכן מגדל עוז שם ה'. כן היו רוצים לעשות בחכמתם לפי שכל חכמתם היתה לרע. אבל לעתיד לבא יתן ה' חכמה בלבם לא כראשונים אלא ועשיתי אשר בחוקי ילכו. ולפי שכל בני נח לא נתיחסו אלא בשביל שם שיצא ממנו אברהם חזר לומר אלה תולדות שם וגומר:

פסוק יא

ואמר **ויחי שם**. לפי שהיה צדיק גמור אמר שחייו קדמו לשניו. אבל בארפכשד ושלח שלא היו כל כך צדיקים אמר בהם וארפכשד חי ושלח חי. ואחר שבא עבר שהיה צדיק

ועליו נקרא אברהם העברי. אמר בכלם ויחי עבר ויחי שרוג. להורות שחייהם קדמו לשנותם עד שבא לתרח שהוליד אברהם כי כלם נתיחסו בעבורו. וסיפר איך לקח תרח ונחור להם נשים ואיך שרי היתה עקרה לפי שהיה ראוי לצאת ממנה יצחק עולה תמימה בענין שלא תלד תולדות אחרים. ובכאן רמזו במדרש הנעלם כי עקרות שרה בעונותינו היתה סיבת הגליות על שהוצרך אברהם ליקח הגר לפלגש וילדה לו את ישמעאל ואמר אברהם לו ישמעאל יחיה לפניך. כענין שעל זה השליט לישמעאל בארץ ישראל ואנחנו תחת ידם ושם אאריך בזה. ואמר ויקח תרח את אברם בנו ללכת ארצה כנען להורות שהתעורר מלבו ללכת לארץ ישראל לפי שהיו בארץ טמאה ואולי אברם העירו לזה. ולזה אמר ויצאו אתם על תרח ואברם:

פרק יב

פסוק א

ויאמר ה' אל אברם. סמך פרשה זו לכאן להודיענו מה שאמרו חכמינו ז"ל בא לטהר מסייעים אותו. כי לפי שלמעלה כתב שנתעוררו תרח ואברם לצאת מארצם ללכת ארצה כנען לפי שהיא ארץ טובה. מיד סייעו השם ואמר לו לך לך אל הארץ אשר אראך שהיא ארץ כנען. כי אחר שהאדם בעל בחירה. ראוי לו לקום משינתו. ואם באולי אין כחו משגת. יחדש השם בקרבו רוח נכונה ויסייעהו כאומרו דרכיו ראיתי וארפאהו ואנחהו. וכן כתב בתורה ושבת עד ה' אלהיך. כי לך ראוי לשוב ולהתחזק. ואם באולי אחר שיתעורר לבו לא ידע דרך זו ילך. לזה חזר לומר ומל ה' אלהיך את לבבך וכתב ר"י ז"ל כמה שאין כח ידך משגת יחדש השם בקרבך רוח נכונה. וכן סמך בכאן זאת הפרשה להודיענו מאמרם ז"ל שאמרו המתחיל במצוה גומרה. ואם אינו גומרה מורידין אותו מגדולתו כמוזכר בסוטה על וירד יהודה. ולפי שבכאן נתעורר אברהם למצוה לעלות לארץ ישראל והלכו עד חרן ונתעכבו שם כדכתיב וישבו שם. לזה אמר לו השם לך לך ואל תעמוד על הפרק כי אחר שהתחלת במצוה אומרים לו גמור. ואמר ואעשך לגוי גדול כי המתחיל במצוה ולא גמרה מה עונשו שמורידין אותו מגדולתו. כדכתיב וירד יהודה ומתה בת שוע ושכיבו נמי ער ואונן. לזה אמר בכאן אם תגמור המצוה ואעשך לגוי גדול כנגד הבנים והאשה. וכנגד הגדולה אמר ואגדלה שמך. והוצרך לומר השם לאברם אל הארץ אשר אראך. לפי שאברהם בתחילת ימיו הכיר את השם מצד חכמתו ותבונתו. וכפי מה שאמרו במדרש הנעלם כי בחכמתו השיג כל הדברים והיה שואל כל המולדות וכל הארצות לידע תכונתם. וכן השיג השרים של מעלה של כל ארץ וארץ. וכשבא להשיג עמקה של ארץ ישראל ושר שלה לא השיג דבר ורצה לידע מנהיג כל אלה. וחשב

שהוא השמש שהוא גדול המזלות. וכשראה שהוא שוקע אמר אין זה המנהיג. וזהו מי העיר ממזרח שהעיר רוחו ולבו מצד אור השמש. ולפי שהיה מבולבל בזה צדק יקראהו לרגלו. והעיר השם שנקרא צדק לבו ורוחו עד שראה שארץ ישראל היא מעולה מכל הארצות ושאין לה שר שוטר ומושל אלא ה' דורש אותה. ואז השיג שהשם מניע כל אלה הדברים בסיוע אלהי ואורו שזרח עליו:

ואמר **לך לך מארצך וממולדתך** ולא תחוש לדברי המזלות והמולדות ולא לתכונת הארץ. כי כל אשר יורו הככבים הבל וריק. וזהו לך לך מארצך וממולדתך אל הארץ אשר אראך. היא ארץ ישראל שאתה מבולבל בה ואי אפשר להשיגה אם אני לא אראך מה שאתה מבקש. ובזה לא יקשה מה שאמרו והלא כבר יצא משם ובא עד חרן. וזה כעין מה שאמרו ויוצא אותו החוצה צא מאצטגנינות שלך. ואמר ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך כנגד מארצך וממולדתך ומבית אביך. לפי שהאדם שעוזב ארצו והולך אל ארץ אחרת הוא כמו גר ויחידי. לזה אמר ואעשך לגוי גדול. ולפי שאדם כשהוא בארץ מולדתו יש לו אחים וקרובים עד שבסיבתם יגדלוהו ויצא שמו בכל הארצות לזה אמר ואגדלה שמך. כי בידי היכולת והגדולה. ולפי שהעוזב ארצו ומולדתו ובית אביו כל העולם יתקללו בו היאך עזב בית אביו והלך תועה במדבר. לזה אמר והיה ברכה. כי אתה תהיה הברכה עצמה ובברכה א"א לחול הקללה. ואם באולי איפשר שיקללוך לא תחול קללתם לפי שהיא קללת חנם ואני אקללם כי ברכתי וקללתי תחול. וזהו ואברכה מברכיך ומקללך אאור. וחזר לומר ונברכו בך כדעת המדרש שאינו לשון ברכה אלא הוא כעין שאמרו אחד המבריך ואחד המרכיב. בכאן הודיענו כי כל משפחות האדמה יקראו על שמו וכלם יהיו נכללים ונברכים בו. כאומרו כי אב המון גוים נתתיך:

פסוק ד

אחר כך אמר שעשה מאמר השם ויצא מחרן והלך לארץ ישראל ונראה אליו השם לבשרו בבנים ובנתינת הארץ. לפי שלמעלה לא אמר אלא ואעשך לגוי גדול ואין ידוע אם הם בני בית רבים או בנים. לכן אמר ליה לזרעך אתן את הארץ הזאת. ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו. ואמר ויקרא בשם ה'. להודיענו מעלת התפלה שהתפלל על בניו. ובנה מזבח אחר על זה כי הראשון לא היה אלא על שנראה אליו. ולהודיענו שהיה מתפלל על בניו אמר ויקרא בשם ה'. שהוא סוד שלשה עשר מדות שלמד הקב"ה למשה לכפר על ישראל. וכמו שאמר שם ויעבור ה' על פניו כן אמר בכאן ויעבור אברם בארץ. לפי שכבר היה יודע סוד צירוף השמות ושם המפורש של ע"ב הנרמז במלת ויעבור. כי ע"ב שבו הוא שם המפורש היוצא מויסע ויבא ויט שיש בהם ע"ב אותיות בכל פסוק ופסוק

ועולים אותיותיו למניין רט"ז שהוא כמו אריה וזהו סוד ויעבור. ולא היה ראוי לידע סוד זה לפי שאלו השלשה פסוקים הם כנגד אברהם יצחק ויעקב. ויסע הוא כנגד אברהם שהוא רחמים ויש בו ע"ב אותיות כמנין חסד לאברהם. ולכן אמר ויעבר אברם בארץ וכן ויקרא בשם ה':

ובמדרש הנעלם רמזו בזאת הפרשה ענין הנפש והגוף וענין יצר הרע שנדבק באדם משעת לידתו. ואמרו כי אברהם סוד הנשמה שנחצבה מתחת כסא כבודו. וכשהשם רוצה להורידה לגוף האדם מברך אותה בברכות הרבה. וזהו ויאמר ה' אל אברם זאת הנשמה. לך לך ממקום מושבך ומבית אביך שהוא כסא הכבוד. אל הארץ אשר אראך זה גוף האדם. ואעשך לגוי גדול אלו הן הברכות שמברך אותה. כמוזכר בלידת הולד במקומו ויורני ויאמר לי יתמוך דברי לבך. ומה שבועה משביעין אותו אומרים לו הוי צדיק ואל תהי רשע. ואמר וילך אתו לוט. זה יצר הרע נחש הקדמוני שהוא ארור תרגום ליט. להורות שמיד כשננער מבטן אמו הולך עמו. וזהו וילך אברם וגו'. ואברם בן שבעים וה' שנה בצאתו מחרן לרמוז שיצר הטוב לא בא אל האדם עד י"ג שנה וזהו ע"ה הם שבעה וחמשה שהם י"ב כי בכל אלו השנים עשר שנה שולט יצר הרע קודם יצר הטוב. וזהו טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל. מלך זקן זה יצר הרע שקדם באדם י"ב שנה משעת הלידה. וזהו כי מבית הסורים יצא למלוך. לא אמר מבית האסורים אלא מבית הסורים רוצה לומר מבית הסרחון תרגום ויבאש הוא וסרי. וזהו משננער מבטן אמו מלוכלך ברירין ובסרחון. ובשנת י"ג בא יצר טוב ושולט ביצר הרע ויוצא מחרונו. וזהו בצאתו מחרן. ויקח אברם את שרי אשתו זה הגוף ואת לוט זה יצר הרע ואת כל רכושם אלו המצות. וזהו ואת הנפש אשר עשו בחרן על כרחו של יצר הרע. ויצאו ללכת בעולם הזה שהוא ארץ כנען ומאזני מרמה. ויעבר אברם בארץ שמוליכין אותה לבית מדרשו של שם שמשם יוצאים ההוראות וזהו עד אלון מורה. והכנעני אז בארץ כבר רמזתי למעלה כי יצר הרע נקרא גם כן כנען. ואז נראה אליו ה' לברכו ולהבטיחו בבנים. ויעתק משם ההרה כי ביד האדם לפי פעולתיו בזה העולם אחר שנעתק ממקום שלמעלה לשכון בהר הזה החרב. או לעלות למעלה. או לירד למטה לעי השדה. וזהו ויט אהלה. או להיות בין בית אל מים והעי מקדם. ולכן צריך לעסוק בתורה ובמצות. וזהו ויבן שם מזבח לכפר עונותיו. ויקרא בשם ה' להתפלל. בענין שכל מסעיו יהיו לצד דרום לעלות למעלה וזהו הלוך ונסוע הנגבה עד כאן:

פסוק י

אחר כך אמר ויהי רעב בארץ. זה היה בסבת לוט שהיה הולך עם אברם שהיה רשע גמור ולא למד מאברהם אלא מעט מזער. וכן היה לנסותו כמאמרם ז"ל לפי שבא מתרח שהיה כלו סיגים הוצרך השם להכניסו בכור הברזל להשלים נפשו וכאומרו הגו סיגים מכסף וגומר. וכן היה זה רמיזה על העתיד כי מצד הרעב ירדו בניו מצרימה לעול הגלות. ולכן אמר אל שרה הנה נא ידעתי כי בעבור שאת יפת מראה יקחו אותך המצרים ולכן צריכה את לגדור עצמך מן הערוה. כענין שיהיה סימן לבניך שיגדרו עצמם מן הערוה במצרים. כי בזכות זה יצאו ישראל ממצרים כאומרם ז"ל בזכות ארבע דברים יצאו ישראל ממצרים וכו'. ולכן בבא אברם מצרימה ויראו המצרים את האשה ויראו לקחתה להם לפי שהיא ראויה למלך ולא להם ולכן כשראו אותה שרי פרעה לקחוה למלך. ולאברם הטיב בעבורה לפי שאמרה היא שהיתה אחותו כמו שהיה במצרים שכתוב שם וישאילום וינצלו את מצרים. וינגע ה' את פרעה ואת ביתו. לאות על מכות פרעה בשביל ישראל. ויקרא פרעה לאברם. כמו שאמר שם ויקרא למשה ולאהרן לילה. ועתה הנה אשתך קח ולך. כמו שאמר שם גם צאנכם גם בקרכם קחו וגומר. ויצו עליו פרעה אנשים וישלחו אותם. כמו שאמר שם ויהי בשלח פרעה את העם. ויעל אברם ממצרים ולוט עמו. כמו שאמר שם וגם ערב רב עלה אתם. ואברם כבד מאד במקנה בכסף ובזהב. כמ"ש שם וינצלו את מצרים. ואמר וילך למסעיו להורות שאף על פי שהיה כבד מאד בזהב ובכסף לא רמה לבו ולא עיניו אלא הלך למסעיו כבראשונה. וזהו אל מקום המזבח:

פרק יג

פסוק ה

ואמר **וגם ללוט**. אעפ"י שלא היה ראוי לפי שהלך עם אברהם בזכותו היו לו צאן ובקר ואהלי'. ולפי שרמזתי לך למעלה בענין אדם ונח ענין ארבעה שנכנסו לפרדס. אגיד לך בכאן מהרשום בכתב אמת בקצרה מה שאזכור ממה שכתבתי בפירוש התורה ובפירוש מסכת אבות במשנת בן זומא. ארבע שנכנסו לפרדס החכמה לחבר את האהל להיות אחד הן בן עזאי ובן זומא רבי עקיבא ואלישע אחר. בן עזאי הציץ ומת עליו הכתוב אומר יקר בעיני ה' המותה לחסידיו כמוזכר בחגיגה. ואלו הארבעה ירדו לגן לרעות בגנים וללקוט שושנים והוא מסתרי התורה. ואמר כי קצת מהם נטרפו ולא יכלו להשיג השגה שלימה. ולכן אמרו כי אחד מהם נדבקה מחשבתו למעלה ולא השיג אמתת הדבר עד שנתפרדה חבילה. ובן זומא הציץ ונפגע מצד רוח עועים ונטרף ונשתבש. עליו אומר דבש מצאת. רבי עקיבא נכנס בשלום ויצא בשלום. ואף רבי עקיבא בקשו מלאכי השרת

לדוחפו אמר להם הקדוש ברוך הוא הניחו לו לזקן כדאי הוא להשתמש בכבודי. אלישע אחר קצץ בנטיעות לפי שנכנס ולא ידע ליזהר וטעה בייחוד והפריד הבנין והוא נרגן מפריד אלוף. ולכן תמצא שחלק בן זומא משנתו לארבעה חלקים כנגד ארבעה שנכנסו לפרדס. ולכן אמר בן זומא אומר איזהו חכם הלומד מכל אדם לפי שהוא הציץ ונפגע מצד חסרון החכמה ולא נתישב בדברי החכמה. לזה אמרו אם כן הוא איזהו חכם הלומד מכל אדם לפי שאני רואה שמקרה הכסיל גם לי יקרני. וכן קשרתי שם זאת המשנה עם סוף הפרק שאמר. רבי אלעזר חסמא אומר קינין ופתחי נדה הן הם גופי הלכות תקופות וגימטריאות וכו'. רבי אלעזר חסמא היה תלמיד רבי עקיבא כמוזכר בויקרא רבה ונקרא חסמא לפי שחסמוהו שלא ידע לברך ברכת חתנים וכיוצא בו מהדברים הקלים. ולכן אמר כי החכם אינו ראוי ליקרא חכם אם לא ידע בכל אלה. ולכן אמר כי קינים ופתחי נדה הם גופי הלכות וכן תקופות וגימטריאות אף על פי שהם דברים קלים הם פרפראות לחכמה ונותנות טעם לחכמה. והחכם לא יקרא חכם אם לא ידע כל זה כמו שקרה לי בדבר קל שחסמוני ולא ידעתי להשיב. ולכן אמר בן זומא סמך לזה. אחר שבדברים קלים כאלו יקרא החכם חכם. לכן אני אומר איזהו חכם הלומד מכל אדם ואפילו ברכת חתנים או ברכת אבלים או קשר של תפילין ואין לאדם להתבייש כי דוד אמר מכל מלמדי השכלתי ולא היה לו בשת. ונתן טעם לזה כי עדותיך שיחה לי ומה שאומר לי (דעתי). הקטן שבתלמידים הוא מהתורה. כדאמרינן במדרש קהלת על פסוק דברי חכמים כדרבונות מנין שאם שמע אדם דבר תורה אפילו מהקטן שבתלמידים יהא דומה עליו כשומע מפי הסנהדרין שנאמר בעלי אסופות. ואין אסופות אלא סנהדרין שנאמר אספה לי שבעים איש. ולא כשומע מן הסנהדרין אלא כשומע מפי משה ע"ה שנאמר כלם נתנו מרועה אחד. ולא כשומע מפי משה אלא כשומע מפי יחידו של עולם שנאמר כלם נתנו מרועה אחד דכתיב ה' אחד עד כאן. לפי שהתורה כולה שמותיו של הקדוש ברוך הוא וכמו שהשם אחד כן נתן לנו תורה אחת ולכן כשאני שומע תורה מפי הקטן אין לי בושת לפי שהתורה מדברת עמי וזהו כי עדותיך שיחה לי מדברת עמי. ולכן אמר בן זומא איזהו חכם הלומד מכל אדם ואמר איזהו גבור הכובש את יצרו כנגד בן עזאי הציץ ומת לפי שנכנס לפנים ממחיצתו. ולכן יש לו לאדם לכבוש יצרו ורוחו בעניין שלא יטרף ולא ימות. ועליהם אמר שלמה ע"ה למה תשומם על הטירוף. וכן למה תמות בלא עתך כמו שקרה לבן זומא ולבן עזאי וזהו שאמרו במה שהורשית התבונן אין לך עסק בנסתרות. ולכן אמר דוד אביר הרועים גדול הסנהדרין במזמור השמים מספרים. אחר שספר מעלת התורה כאומרו תורת ה' תמימה. פקודי ה' ישרים יראת ה'.

שבכל פסוק יש י' תיבות כמניין י' דברות וי' ספירות וי' מאמרות. ולפי שכאן כלולים כל סודות התורה והאדם נגרר אחריהם כמו אחר הדבש. אמר ומתוקים מדבש ונופת צופים. ולכן אמר דבש מצאת אכול דייך. ואין לך להמשך אחר מתיקותם אחר שהם כבשונו של עולם. וזהו גם עבדך נזהר בהם שהיה חכם וראש הסנהדרין נזהר בהם ומה יעשו האחרים. ועל זה אמר איזהו גבור הכובש את יצרו שנאמר ומושל ברוחו מלוכד עיר. איזהו עשיר השמח בחלקו. כנגד רבי עקיבא שנכנס בשלום ויצא בשלום. לפי שהיה עשיר בתורה והיה דורש בתגי אותיות תלי תלים של הלכות והיה שמח בחלקו בהשגתו ולא היה נכנס לפנים ממחיצתו. ולכן ירד לסוף הדברים בלי ערבוב וטירוף וזכה למעלת השלום בעולם הזה ובעולם הבא וזהו אשריך בעוה"ז וטוב לך לעה"ב. ומהראייה הזאת תוכל להבין הדבר על בוריו. איזהו מכובד המכבד את הבריות כנגד אלישע אחר שקיצץ בנטיעות הגן והפריד אלוף ונפק וחטא. לפי שחשב ח"ו שהיו שתי רשויות ומיעט כבוד המקום ולא חס על כבוד קונו. ולכן לקח הדבר ברמז כנגד כבוד השם לקח כבוד הבריות. ואמר איזהו מכובד משום כבוד אלהים הסתר דבר. אבל מן הראייה שהביא תוכל להבין העניין שאמר כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו. והוא מאמר השם על בני עלי שהיו מבזים את השם ואת מזבחו. וזהו כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו כי בוזי השם ומכבדים עצמם יקלו מעצמם. וזה נאמר על אלישע אחר:

ואלו הד' הם כנגד ארבע אחרים שכתובים בתורה ברמז. והם אדם הראשון שנכנס לגן החכמה ועבר מאמר השם וקיצץ בנטיעות הגן ואכל מפרי עץ הדעת טוב ורע ונגזר עליו מות תמות בעה"ז ובעה"ב כמו שהיה באלישע אחר. לולי רחמי ה' לפי שהיה יציר כפיו של הקדוש ברוך הוא ואם הוא ימות העולם כולו יחרב ויבש. ולכן אמרו עץ שאכל אדם הראשון גפן היתה וי"א חטה היתה וי"א תאנה היתה והוא יין חמר מלא מסך מצד נחש הקדמוני. נח גם כן וישת מן היין וישכר ויתגל בתוך אהלה אהל הראשון. כי שם הוא מקום הטעות ליודעים ונכנס לפרדס החכמה ולא עמד בעצמו ונטרפה דעתו כשכור. ויתגל שגלה הסוד ולא עמד על תכונתו מצד נחש הקדמוני. וזהו ארור כנען כמו שפירשתי למעלה. והוא כנגד בן זומא שהציץ מן החרכים ונפגע מצד הצר הצורר ונדחף לחוץ. אברהם עליו השלום נכנס לפרדס החכמה ויעבר אברם בארץ וירד לארץ מצרים כי שם כל הכשופים וחכמות חיצוניות מצד טמאה ופגע בכולם ולא הזיקוהו ועמד בעצמו. לפי שהיה שלם בכל החכמות וידע שיש יתרון לחכמה מן הסכלות ולכן נכנס בשלום ויצא בשלום דכתיב ויעל אברם ממצרים. וכן ואברם כבד מאד ומיושב בדעתו בכל החכמות הנמשלות לכסף ולזהב. וילך למסעיו שעלה ממדרגה למדרגה

מנגב ועד בית אל. כסדר הייחוד הרמוז בסוד הקרבנות דתנן עלה לכבש ופנה לסובב ובא לו לקרן דרומית מזרחית צפונית מערבית. וזהו מנגב ועד בית אל עד המקום אשר היה שם אהלה בתחלה. כי עלה למעלה וירד למטה כדרך הייחוד ממטה למעלה וממעלה למטה. והוא היה כנגד רבי עקיבא שנכנס בשלום ויצא בשלום כמו אברהם. בני אהרן נכנסו לפרדס החכמה ונכנסו לפנים ממחיצתם דכתיב בקרבתם לפני ה' וימותו וטעו בעץ הגן ולקחו איש מחתתו לחתות אש. מיקוד ויתנו בהם אש וישימו עליה קטורת ולא אמר וישימו עליהם. וכאן סוד עונם כי לא ידעו להזהר מאש זרה ושתו מהיין ששתה נח כאומרם שתויי יין נכנסו למקדש. והכל טעם א' בעניין שבזה מתו בלא עתם לפי שהתבוננו במה שלא הורשו. והם היו כנגד בן עזאי שקצץ ומת ועליהם נאמר יקר בעיני ה' המותה לחסידיו. קצרתי ועליתי בקנצי למילין ואם הייתי מאריך יותר אולי היה הדבר מובן יותר אלא מיראת האריכות והשם יכפר בעדי:

פסוק ז

אחר כך אמר ויהי ריב בין רועי מקנה אברם. לפי שהיו מוכיחין אותם על הגזל. ויאמר אברם אל תהי מריבה ביני וביניך. לפי שידוע כשיש מלחמה בארץ מצד מלך נכרי שבא על הארץ אין ראוי ללחום בני המלכות אלו עם אלו עד שיושלם מלחמת המלך הנכרי ואז ישארו הם במלכות. לכך אמר לו אברהם אתה יודע כי הכנעני והפריזי הולכים ולוחמים בארץ וזה הריב של רועי ורועיך הוא בלא זמן. וזהו ויהי ריב בין הרועים בזמן שהכנעני הולך בארץ. ולכן אמר לו אברהם אל נא תהי מריבה כי אין עתה זמנה אחר שהמלחמה לנו פנים ואחור ואם ירצו ללחום אנשים אחים אנחנו ואנו נשארים בארץ וזה דרך הלצה. ופשוטו ידוע כי הם היו לוחמים על המרעה כאומרו ולא נשא אותם הארץ ולכן היו מריבין. ואז אמר לו אברהם אל נא תהי מריבה בשעת הפרידה כי אנשים אחים אנחנו והיא בושה גדולה לנו הלא כל הארץ לפניך הפרד נא מעלי בשלום. כי יותר ראויה לך ההפרדה ויותר בנקל תעשנה משתשאר אתה בארץ ואלך אני. וכל זה סבה אלהית כדי שיתפרש מן הרשע. ולוט היה רוצה בזה גם כן כי היה נראה לו שהיה אסור בכבלי ברזל בהיותו עם אברהם לפי שהיו הפכים זה לזה ולכן קבל דבריו ושתק. כי היה לו לומר איני רוצה להפרד מאהבתך כי לא נשאר לי אב אחר אלא אתה. ולכן וישא לוט את עיניו שהלך אחר מראה עיניו ואחר שרירות לבו ואחר התאוות לפי שהארץ היתה טובה ולא זכר ברית אבות וצדקת אברהם. ויפה אמרו ויסע לוט מקדם מקדמונו של עולם. ולכן אמר ויבחר לו לוט ולא אמר ויבחר לוט כי בבחירה ורצון מאס בטוב ובחר ברע. ולכן אמר ויבחר לו לוט ולא אמר ויבחר לוט אלא ויבחר לו בבחירת עצמו בלי שום סבה אלא

שלבו הרע הניעהו. וזהו ויפרדו איש מעל אחיו בלבבם. אברם ישב בארץ כנען בארץ הקדושה. ולוט ישב בארץ טמאה ובמושב לצים. וזהו ואנשי סדום רעים וחטאים של לוט. ואמר רעים וחטאים עם ה' ועם אנשים:

פסוק יד

וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו. לפי שאולי היה נראה לו שהיה נשאר יחידי בלא בן ובלא קרוב ואולי היה מתחרט. אחר שראהו בשכונת סדום אנשים רעים וחטאים ואם היה עמו היה למד מדרכיו ולא היה ראוי לדחותו בשתי ידים. לזה בא השם לחזקו ואמר לו אל תקנא בעושי עולה לפי שנשא עיניו ולקח ארץ שמנה כי כל הארץ היא שלך. ולכן שא נא עיניך כי כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם ולא תחוש לפרידתו. כי אני אתן לך בנים רבים בענין שלא תשאר יחידי. וזהו ושמתי את זרעך כעפר הארץ קום התהלך בארץ להחזיק בה ובכל מצרניה כי לך אתננה. ולפי שהשם אמר לו קום. קם ממקומו והלך בארץ ויאהל אהלו וישב באלוני ממרא שהיה איש טוב בענין שלא יהיה יחידי. ויבן שם מזבח לה' על פרידת לוט ועל בשורת הבנים. ועל דרך הנעלם כל הפרשה משלמת ענין יצר הרע שכתבנו למעלה כי אברהם רומז לנשמה ולכן לא יכלו שבת יחדו יצר הטוב ויצר הרע. ואף על פי שהם אחים מחוברים בגוף אחד הם אויבים זה לזה. ולכן ויריבו הרועים יחדיו הם כחות הגוף והנפש. והנשמה אומרת הפרד נא מעלי כי אין אדם דר עם נחש בכפיפה. ואיך ידור זאב עם כבש. אם השמאל ואימינה כי אפילו שאראה שדבריך נכוחים מצד הימין לא אעשה אותם. כי טובתם של רשעים היא רעה אצל הצדיקים. ולכן הפרד נא מעלי אצל שאר אנשים רבים שיש בעולם רשעים כמותך. וכשראה היצר שלא היה לו מקום בכאן נשא עיניו והלך לבקש אנשים רעים שהולכים אחר תאוותם בשקתות המים על מי מנוחות ונחלי עדן. וזהו ככר הירדן כי כולה משקה ושם שוכנים אנשים רעים וחטאים אנשי סדום אחיהם של לוט שנקראת חטאת דכתיב לפתח חטאת רובץ. ואז כשרואה השם שהאדם כובש יצרו ומגרשו ומשלחו. נותן לו מתנות רבות ומשליטו בכל העולם צפונה ונגבה. ואעפ"י שאם אין יצר הרע באדם אינו מתאוה לא אשה ולא בנים. לז"א ושמתי את זרעך כעפר הארץ. ואז ויאהל אברם ונטה אהלו עם אנשים טובים ומתחבר עמהם ומתפלל אל השם. וזהו ויבן שם מזבח לה':

פרק יד

פסוק א

ויהי בימי אמרפל מלך שנער. סמך זה לכאן להורות כי פרי הרשעים נפילה. ולפי שלמעלה סיפר איך אנשי סדום היו רעים וחטאים לה' מאד שהביא השם עליהם אנשים רעים כמותם להנקם מהם והם אמרפל וחביריו והוא היה נמרוד הרשע כמאמרם ז"ל. וכן סמך זה לכאן להורות לנו כי זאת המלחמה לא היתה אלא בסבת אברהם ומשנאתם אותו נתעוררו להלחם עם אנשי סדום. לפי שידעו שאברהם היה קרוב לשם וכן ידעו כי לוט בן אחיו היה שם. ואחר שילחמו עם סדום וחברותיה וישבו שביתם ולוט עמהם ידעו שיצא אברהם להצילו כמו שהיה וילחמו עמו. וזה תמצאהו מפורש בפרטי הפרשה בעז"ה:

פסוק ב

ואמר **עשו מלחמה את ברע מלך סדום וגו'**. להורות על רשעם ועל פחיתותם כי שמם יורה על רשעתם. ברע מלך סדום על שם שהיה רע. ברשע על שם שהיה רשע. שנאב שונא אב לאביו שבשמים ולאברהם שהיה אב המון גוים. שמאבר שם אבר לעוף. מלך בלע שהוא נבלע במעשיו. ולהורות על פחיתותם מצד חטאם אמר שהיו ה' מלכים והאחרים היו ארבע. ואמר שחברו אל עמק השידים הוא ים המלח. להורות גם כן על פחיתותם כי אחר שהיו במקום מסוכן כזה והמלחמה להם פנים ואחור והנס מקול פחד המלכים יפול אל הפחת שהיה עשוי בארות בארות חמר. ואחר שזה כן היה ראוי להם להתחזק ולשום נפשם בכפם ולא היה להם לנוס אחר שבין הכי ובין הכי היו בסכנה. ואמר שתים עשרה שנה וגומר להורות גם כן על פחיתותם. כי אם באו עליהם אלה המלכים פתע פתאום לא היה תימה אחר שלא היה להם זמן להשמר ולאסוף אנשי חיל. וכן אם לא היו עבדים להם בראשונה ניחא אבל אמר כי בי"ב שנה עבדו את כדרלעומר ובי"ג שנה מרדו. (ולא) [ואם] בא עליהם מיד ניחא. אבל אמר כי בראשונה באו ויכו את רפאים ואת הזוזים ואת האמים ואת החורי ובזה עבר זמן מה בנתים ואחר כך שבו ויכו את כל שדה העמלקי וגם את האמורי. ובתוך זה הזמן היה ראוי להם להשמר ולהחלץ. ואחר כך יצאו אל עמק השידים שהוא מקום מסוכן כמו שכתבנו ולא היה להם לנוס. ועוד שהיו ארבע מלכים את החמשה. ועוד כי עמק השידים היה בארות בארות חמר והיו בסכנה ועם כל זה וינוסו מלך סדום ועמורה ויפלו שמה. וכל זה בסבת פחיתותם ופחדתם וחטאם כאומרו פחדו בציון חטאים:

פסוק יא

ויקחו את כל רכוש סדום ויקחו את לוט ואת רכושו. בכאן נראה כי כל כוונתם היתה בעבור אברהם ולוט כי לא היה לו לומר אלא ויקחו את כל רכוש סדום ואת לוט ואת

רכושו. לכן מה צריך לומר ויקחו את לוט פעם אחרת. ועוד מה צריך לומר בן אחי אברם כי ידוע היה. אבל מזה נראה כי סבת המלחמה לא היתה אלא בשביל אברם. לכן חזר לומר לקיחה אחרת בלוט. כי תכליתם היה זה. ולזה אמר בן אחי אברם בסבת היות אחי אברם. או שחשבו שהיה אברהם אחר שהיו דומים זה לזה ולכן אחר שלקחו אותו וילכו לדרכם כי כבר השיגו המבוקש. ויבא הפליט ואולי היה מהם כדי שיצא אברהם ויקחוהו. והוא שוכן באלוני ממרא עם בעלי בריתו ולא רצה ליקח מהם עזר כי אולי היו עובדי ע"ז ואין מעצור לה' להושיע בין רב למעט. וזה כענין שלש מאות איש המלקקים. אבל הם הלכו אתו מעצמם אחר שהם בעלי בריתו והם לא היו בכלל ילידי ביתו. ולכן לא סיפר שלקח מהם וז"ש וחלק האנשים אשר הלכו אתי מעצמם ענר אשכול וממרא. ולזה נתכוונו רז"ל באומרם שלא הוליך עמו אלא אליעזר שעולה שי"ח. להורות שהוא לא בטח ברוב חיל אלא בחסד ה' ולכן לא הוליך עמו אלא אליעזר לרמוז שבטח בחסד האל ולא בחיל ולא בכח. אבל ענר אשכול וממרא לפי שהיו בעלי בריתו הלכו אתו מעצמם עם אנשים רבים:

פסוק יד

ואמר **וישמע אברם כי נשבה אחיו**. להורות על מה שאמרתי כי אחר שאמר ויגד לאברם העברי ידוע הוא שידע כי נשבה אחיו ואם כן איך אמר וישמע אברם. אבל הרצון בו כמו כי שומע יוסף כלומר ממה שידע מזאת המלחמה הבין ורצה כי לא נשבה לוט אלא בשביל שהיה אחיו ומשנאתם אותו עשו זה. ולכן אמר וירק את חניכיו ילידי ביתו מחונכים במצות ומגודלים בנעוריהם עמו ולא רצה שילך עמו איש אחר. וזאת היא דעת רז"ל שאמרו כי אליעזר לבדו היה בגימטריא מספרו כך. והרי הכתוב אומר וקורא ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכם. אבל הכוונה להם כי כולם היו מחונכים במצות וילידי ביתו כאליעזר ולא עבר זר בתוכם. ולכן אליעזר היה לבדו הולך עמהם כי אלקי אברהם היה בעזרם. וזהו הוא ועבדיו כי הוא עומד בין ההדסים. ולהורות כי סבת המלחמה היתה בשביל אברהם תמצא שאמר וישב את כל הרכוש וגם את לוט בן אחיו. כי לא היה לו לומר אלא וישב כל הרכוש ואת לוט אחיו. למה אמר וגם את לוט. אבל נראה כי לפי שהמלכים כוונתם היתה על לוט שמו אותו באמצע המערכה לשומרו. ולכן הוצרך אברהם להשיב את כל הרכוש בראשונה. ואח"כ אמר כי גם נכנס באמצע המערכה להציל את לוט אחיו. וכאן לא אמר בן אחיו אלא אחיו ממש לפי שהם היו סוברים שהיה אחיו. אח"כ אמר מלך סדום לקראתו. להורות על מה שאמרנו כי הוא נפל באחת הפחתים והיה ראוי למות שם כפי סכנת הבארות אלא שיצא לקראת

אברהם ובזכותו כפי דעת רז"ל. ולזה אמר אחרי שובו מהכות את כדרלעומר כי ידוע הוא. אבל הרצון בו שזה היה פלא גמור שעמד מלך סדום בבור בעוד שהלך הפליט להגיד לאברהם ולקח חניכיו וילדיו ורדף אחריהם והכם. ואחר כל זה יצא מלך סדום לקראתו בזכות אברהם. וראוי היה שיאמר מיד אחר ויצא מלך סדום וגו' ויאמר מלך סדום אל אברם תן לי הנפש. ולמה הפסיק בינתיים ומלכי צדק מלך שלם וגו' ויברכהו ויאמר ברוך אברם. ואולי הרמז בזה כי מלך סדום נתיירא לשאול שאלה זו כי היתה גדולה כי מן הדין הכל היה שלו אחר שקנאה במלחמה. וכשראה הכבוד שעשה לו מלכי צדק וראה נדבת לבו של אברהם שנתן למלכי צדק מעשר מכל. אז אמר נדיב הוא זה ולא ישיב פני ריקם. ולכן אמר מיד ויאמר מלך סדום אל אברם תן לי הנפש וכו'. ואולי הטעם בזה גם כן לפי שמלך סדום יצא לקראת אברהם והוא היה משולל מכל והיה ראוי לו כשיצא לקראת אברהם שיוליך בידו מנחה ונסך לתת לו כדרך המלכים וכל שכן שעשה לו טובה גדולה והציל נפשו ונפש עמו וכשלא ראה בידו מאומה ומיד יצא מלכי צדק ומנחה בידו מלחם ויין. הפסיק הענין וכתב ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין. ואחר שקיבל מנחתו וברכו התחיל לסדר שאלתו ואמר תן לי הנפש. ואמר הוציא לחם ויין כי כן עושין ליגעי המלחמה להחזיקם ולסעדם. כמו שעושים להולכי המלחמה שמאכלם ראוי שיהיה לחם ויין בענין שיתחזקו. ולכן תמצא שכתוב בסוף פרשת כי תבא לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם ותבאו אל המקום הזה ויצא עוג מלך הבשן. להורות הנסים שהשם עשה עמם כי היה מזונם המן שהיה מאכל דק מאד וזה היה טוב למשרתים לפני המלך ואין יוצאים מהיכל המלך לשום דבר. אבל מי שצריך להלחם עם מלכים רבים ועצומים כמו סיחון ועוג אשר גובה ארזים גבהם היה ראוי שיאכלו מאכל חזק כמו לחם ויין שהם סועדים ומחזקים הלב. ואמר בכאן שהיה להפך כי לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם אלא המן מאכל דק מאד. ועם כל זה ותבאו אל המקום הזה ויצא סיחון מלך חשבון ועוג מלך הבשן ונכם שלא כמנהג העולם אלא בדרך פלא. ולכן אמר בכאן ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין לחזקם לפי שהם יגעים. ואולי נתייירא גם כן שיבאו עליו מלכים אחרים או קרובי המלכים למלחמה ולכן הוציא לחם ויין. ואולי הוציא לחם ויין להורות לו שהיה בשלום עמו ומבקש אהבתו ולא היה בלבו שנאה כלל כאומרם ז"ל על שהיו אלו מבניו. ולחם ויין הוא כמו שאלת שלום כמו שאמר על אשר לא קדמו את בני בלחם ובמים. והלא לחם ומים היו לישראל אלא על שלא קדמו אותם לשלום. וכן בכאן אמר הוציא לחם ויין:

פסוק יט

ואמר **ברוך אברם לאל עליון וברוך אל עליון וגו'**. היודע דרך האמת באלו הפסוקים לא יקשה מה שאמר ברוך אברם בראשונה ואחר כך וברוך אל עליון. לפי שידוע שכשנראה דברים בלתי מסודרים יש להביט מי אמרם. כמו הענין בשלמה שדברי שלמה אף עפ"י שנראין במקומות מה בלתי מסודרים. אחר שאנו יודעים שכתוב בשלמה ויחכם מכל האדם כי ידוע מזה שלא נפל מכל דבריו ארצה. וכן בכאן דברי מלכי צדק יש לידע לכל מעיין בדבריו שהם דברים גדולים אחר שהוא היה גדול והיה שם בן נח. או יהיה מי שיהיה אחר שיש לו שלשה תוארים עליונים. האחד שנקרא מלכי צדק שנראה שהוא מלך הצדק והמשפט. והשני שנקרא מלך שלם. לרמוז שהוא שלם בכל השלמיות. והרצון שהיה שלם. בדעותיו ובמעשיו שהם שני חלקי האדם הנכללים בעיון ובמעשה והם שני חלקי המצות. וכנגד המעשה אמר מלכי צדק שפועל פעולותיו בפועל וזה כנגד ופועל צדק. וכנגד העיון אמר מלך שלם וזה כנגד הולך תמים. והשלישי שנקרא כהן לאל עליון שזה רמז שהיה יודע דעת עליון והיה בו רוח נבואיי. וא"כ. כל דבריו מן הראוי שיהיו צודקות. ולזה אמר ומלכי צדק מלך שלם והוא כהן לאל עליון וא"כ אין בהם נפתל ועקש. ולכן התחיל בברכתו ואמר שבח לאברהם שלוחם מלחמות ה' והרג שונאיו. ולזה אמר ברוך אברם לאל עליון לא אמר ברוך יהיה אברם אלא ברוך אברם. כלומר כבר הוא ברוך לאל עליון או מאל עליון. או ברוך היה אברם לאל עליון אחר שהוא קונה שמים וארץ. והוא סבב שהשם ברא עולמו בעבורו כאומרו אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ואמרו חכמינו ז"ל אל תיקרי בהבראם אלא באברהם כאומרו אמרתי עולם חסד יבנה וכתיב חסד לאברהם. ואם כן אשריו ואשרי חלקו שהכריע עצמו וכל העולם כולו בזכותו. ואם איש כזה לא היה ברוך ומבורך לא היה השם קונה שמים וארץ בעבורו. וזה שאמר אברהם קנין אחד. וזהו ברוך אברם לאל עליון וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידך. וכן ברוך אל עליון שמסר אויביו בידיו כי אחר שהוא תכלית בריאת העולם ובעבורו נברא ראוי הוא שאל עליון ימסור הכל בידו והוא יהיה מלך על הכל. וכל שכן שראוי שימסור ויתן צריו ושונאיו בידיו. אחר שכל זאת המלחמה לא עשו אלה המלכים אלא בעבור אברהם:

פסוק כ

ויתן לו מעשר מכל. אחר שהיה כהן לאל עליון. או שרמז שבאלו הברכות השלימות בשלימות האמיתי וכאן בישרו שהיה מבורך בכל כאומרו וה' בירך את אברהם בכל. וזהו ויתן לו מעשר מכל. או שרמז מעשר מכל שעתיד הקב"ה להוסיף לו אות ה"א ויהיה שמו אברהם וזהו מעשר מכל. וכל עולה במספרו נ'. והמעשר מנ' הוא ה' אחד

מי'. וזהו ויתן לו מעשר מכל. וכאן רמז לו שיהיה שלם בנ' שערי בינה כי שם מושב הה"א ראשונה של שם זה נראה דרך הפשט. ועל דרך הנעלם כאן רמוזות כל הברכות כולם בברכת מלכי צדק והיא מקשרת כל הברכות כולם בסוד עולם עליון ובסוד עולם תחתון בסוד מלכי צדק. ובברכתו כללם ברוך אברם לאל עליון כנגד עולם עליון. קונה שמים וארץ כנגד עולם תחתון. וזהו בא"י אשר קדשנו לנוכח ושלא לנוכח. ובפרט תפלת עמידה רמוזה כולה בברכותיו. ולכן הוצרך לומר ברוך אברם בראשונה. ואחר כך וברוך אל עליון. כי כן אנו אומרים בברכת מגן אברהם בא"י אלקי אברהם ואלקי יצחק ואלקי יעקב כנגד ברוך אברם לאל עליון. גומל חסדים טובים כנגד וברוך אל עליון. קונה הכל כנגד קונה שמים וארץ. והעד כי בליל שבת אנו אומרים אל עליון קונה ברחמיו שמים וארץ. ברוך מגן אברהם כנגד אשר מגן צריך בידיך. ובאומרו קונה שמים וארץ כלולים אתה גבור ואתה קדוש. וכנגד האמצעיות שהם שאלת צרכים כמו שובר אויבים וכיוצא בה אמר אשר מגן צריך בידיך. וכנגד שלשה אחרונות אמר ויתן לו מעשר מכל כנגד רצה ומודים ושים שלום. כי בשוב העבודה ישובו המעשרות. והמעשר הוא כנגד הנפש. וזהו על נשמותינו הפקודות לך. מכל כנגד שים שלום כי בשלום כלולים כל הדברים. וזהו עושה שלום ובורא את הכל. וזהו ויתן לו מעשר מכל:

פסוק כא

ויאמר מלך סדום אל אברם תן לי הנפש. הנה מלך סדום אע"פ שהיה רשע דיבר בחכמה גדולה ואמר איני שואל ממך ממון אלא נפשות. כי זה אומנותך לקנות נפשות דכתיב ואת הנפש אשר עשו בחרן. ולכן תן לי הנפש והרכוש קח לך. ואז א"ל אברם הרימותי ידי אל ה' אל עליון. כלומר זה אומנותי לקנות נפשות. וכשאני הרימותי ידי והניעותי ידי ועצמי לדבקה בו. לא היה בשביל ממון כי אני עזבתי את ביתי ונטשתי את נחלתי וארצי ומולדתי בשביל כבודו. וזהו הרימותי ידי. ולא אמר אני מרים ידי אלא הרימותי ידי בתחלה בשביל אל עליון ולא בשביל ממון וחמדה. ולכן אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך. ובלא זה היה גנאי לאיש כמוני לקבל ממך מתנה כי היום או למחר תאמר אני העשרתי את אברם. בלעדי אשר אכלו הנערים וחלק האנשים כי זה אינו שלי כי כבר הם זכו בחלקם. ורמז גם כן באומרו הרימותי ידי אל ה' אל עליון קונה שמים וארץ. שלמד זה מדברי מלכי צדק שאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ. באופן שרמז מלכי צדק בדבריו שהיה ראוי לעבוד את ה' בשביל שני דברים. האחד ראוי לעובדו מצד מעלתו וגדולתו בלי שום סבה אחרת. וזהו שרמז באומרו אל עליון מצד גדולתו. והשני שראוי לעובדו מצד הטובות והחסדים שעשה עמנו בבריאת שמים

וארץ שהכל ברא לכבוד האדם והיה הכל מסודר לפניו כשלחן ערוך דכתיב תוצא הארץ וכן ישרצו המים. ואחר זה סדר הנרות לשלחן דכתיב יהי מאורות. והכל בשביל האדם. וזהו קונה שמים וארץ. וזהו הוא תהלתך והוא אלהיך מצד עצמו שיש לו היכולת. ומצד שני אשר עשה אתך את הגדולות ואת הנוראות. ולזה אמר אברהם הרימותי ידי אל ה' אל עליון אשר אני מחויב אליו מצד מעלתו וגדולתו. וכן אני מחוייב אליו מצד הטובות שעשה עמי. וזהו קונה שמים וארץ:

פרק טו

פסוק א

אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם. לפי שהיה מצר על הנפשות שנהרגו על ידו אחר שעליו נאמר חסד לאברהם. והוא היה קדוש השם קונה נפשות ומחזירן למוטב שנאמר גם ענוש לצדיק לא טוב ומי נתן לו חרב מצומדת על מתניו אחוז בחרב פיפיות להרוג קרוביו ובניו. לזה היה מצטער וירא וחרד עד שבאתהו התשובה אל תירא אברם אנכי מגן לך מן האויבים שכרך הרבה מאד על הריגתם. והאלקים אנה ובאבוד רשעים רנה. אלא שיש לשאול בכאן מה טעם אמר היה דבר ה' אל אברם במחזה. כי מחזה הוא תרגום מראה והיא נבואה קטנה כאומרו ה' במראה אליו אתודע ומחזה למטה ממראה. כי כמו שיש הבדל בין תרגום ללשון הקדש כן יש הבדל בין מראה ובין מחזה. כמו שפירשתי אצל משגיח מן החלונות מציץ מן החרכים כי חרכא הוא תרגום חלון וחלון הוא גדול וחרכא היא קטנה. כן היתה נבואת הנביאים קודם חורבן הבית כחלון גדול ואחר חורבן הבית היתה כחלון קטן. ואם כן מה טעם עד כאן היה נראה אליו בשם ה' ויאמר ה' וה' אמר אל אברם וכאן אמר היה דבר ה' אל אברם במחזה בכבדות גדול ולא אמר ויאמר אליו ה' אל תירא אברם. ועוד שאמר במחזה. ואם נאמר בעבור שהציל ללוט שהיה רשע גמור לא נתיחד אליו הדבור כמו שאמר למעלה וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו. זה אינו מספיק כי אחר שהיה אחיו וראהו ביד אויביו וכל שכן שהיתה המלחמה בעבורו ראוי היה להצילו. ואולי נאמר כי הטעם לזה הוא לפי שדמים רבים שפך ונתגאל בדמי הטמאים האלו ונתחבר עם מלך סדום וחביריו לא רצה השם לדבר עמו אלא במחזה. והעד דוד עליו השלום כי מלחמות ה' הוא נלחם ולא חטא בזה כלל ונאמר לו לא תבנה הבית יען כי דמים רבים שפכת. והנכון בטעם כי לפי שבזאת המראה נאמר לו בשורת גלות מצרים. ולפי דעתם ז"ל בכאן נתבשר בכל ארבע גליות לזה נגלה אליו השם במראה ולא במראה ממש אלא במחזה. כמלך שהוא נעצב על בניו כן הקב"ה נאמר בו בכל צרתם לו צר. ולכן לא נתיחד אליו הדבור בשמחה אלא בעצבון

ובמחזה. ואולי על זה אמר לו אל תירא אברם. אע"פ שתראה גלות מצרים ושאר גליות. כי אנכי מגן לך בענין שלא יכלו בניך בארץ לא להם. ואע"פ שבזה העולם יעברו עליהם צרות משונות. שכרך הרבה מאד בעולם הנפשות וזה בשורה לו ולבניו. וכן יאמר אנכי מגן לך בעולם הזה שכרך הרבה מאד בעולם הבא:

פסוק ב

ויאמר אברם ה' אלהים מה תתן לי. הנה הספק בכאן מבואר. שנראה שהיה כפוי טובה האם ראוי למי שנותנים לו מתנה שיאמר [אין] אני חפץ בה. וכל שכן שיאמר מה מתנה היא זו. ועוד מהו שחזר לומר ויאמר אברם הן לי לא נתת זרע כי זאת האמירה הראשונה שאמר ואנכי הולך ערירי. אבל הכוונה לאברהם בזה לפי שהשם א"ל שני דברים האחד אנכי מגן לך בעולם הזה. והשני שכרך הרבה מאוד בעולם הבא. ולכן אברהם הוצרך לומר ב' אמירות כנגד השני דברים הנזכרים. והשיב תחלה למאן דסליק מיניה לפי שהיא העיקרית מעולם הנפשות. כי דברי העולם הזה הם הבל. ולכן התחיל להההביל ואמר ה' אלהים מה תתן לי. כי כל דברי העולם הזה אינם חשובים בעיני לכלום בערך טובות העולם הבא. ואתה אמרת אנכי מגן לך בעולם הזה שכרך הרבה מאד לעולם הבא. ולכן השיב על דברי העוה"ב ואמר ה' אלהים מה תתן לי ואנכי הולך ערירי. כי ידוע כי מי שמת בלא בנים אינו זוכה להכנס בהיכל המלך פנימה כאומרו בחזקיהו ע"ה מת אתה ולא תחיה. מת אתה בעה"ז ולא תחיה לעולם הבא לפי שלא היו לו בנים כמוזכר בברכות. ואם כן אחר שאני הולך ערירי בלא בנים איך איפשר לקבל שכר עולם הבא שאמרת שכרך הרבה מאד. ולכן אמר ערירי כמו ערירים ימותו ותרגומו בלא ולד והרי הוא נכרת. ואחר שאני נכרת וזרעי נכרת מה תתן לי בכל טובות העולם הזה אחר שאין לי חלק לעולם הבא. אחר שבן משק ביתי הוא דמשק אליעזר איש נכרי כנעני. והנה אם כן באומרו מה תתן לי הורה מעלתו וצדקתו שהיה מהביל כל הדברים בערך דברי העה"ב. וכנגדו מה שאמרת אנכי מגן לך שכרך בעולם הזה חזר לומר ויאמר אברם הן לי לא נתת זרע. כלומר מה שאמרת שתהיה לי למגן בעולם הזה ושתטיב לי בטובות העה"ב. אלו הטובות איני רואה אותם טובות. כי אחר שלי לא נתת זרע עצם מעצמי ובשר מבשרי וזהו לי. ואני רואה בן אחד נכרי כנעני יורש אותי. זה הרע הגדול שבכל הרעות שיאכלו זרים יגיעי. וא"כ כל טובות העולם בערך הרע הגדול הזה אינם כלום. ולפי שראה השם כי דבריו צדקו בזה קבל דבריו ואמר לא ירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך. בענין שבזה נכלל השני דברים הנזכרים כי אחר שיהיה לו יורש ירש עולם הבא וירש העולם הזה כי לא יבוזו נכרים יגיעו. ולכן אמר והנה דבר ה' אליו

בשמחה ולא בעצבון בנבואה ולא במחזה כמו שאמר למעלה. וזהו והנה דבר ה' אליו כי לתועלתו נתייחד הדיבור אליו:

פסוק ד

ואולי יאמר והנה דבר ה' אליו שהוא סיפור התורה. והרצון בזה כי באומרו מה תתן לי ואנכי הולך ערירי כנגד עולם הבא. והנה התורה באה עתה לתפוש לאברהם במה שאמר מה תתן לי ואנכי הולך ערירי וזהו ויאמר אברם הן לי לא נתת זרע. כלומר איך איפשר שאמר אברהם דבר כזה הן לי לא נתת זרע אחר שהיה יודע שהיה דבר ה' אליו לאמר לא יירשך זה. אחר שאמר לו פעמים רבות לזרעך אתן את הארץ הזאת ושמתי את זרעך כעפר הארץ ואין נקרא זרע אלא היוצא מן המעים כי כן לפעמים יאמר על בן בית כמו ובני בית רבים. וזהו ויאמר פעם שנית כמתמיה על אמירתו הראשונה אחר שהובטח בזרע. ולפי שאמר לו הוא יירשך שנראה שהוא אחר ולזה אמר הבט נא השמימה. והאמין בה' בבשורת הזרע ויחשבה לו לצדקה. כי ראה שהשם עשה לו זה למען צדקו ולא בעבור זכותו. וזה יורה מה שאמר ויאמר אליו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים כלומר שנתרעם השם ממנו איך לא זכר מה שאמר לו כשיצא מאור כשדים ואעשך לגוי גדול וכן הבטחות רבות על הזרע. וזהו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים והצלתיך מכבשן האש והבטחתיך בבנים וברגע אחד שכחת הכל ואמרת ה' אלהים מה תתן לי ואנכי הולך ערירי. וכן אמרתי לך קום התהלך בארץ כי לך אתננה וזהו לתת לך את הארץ הזאת לרשתה. והוסיף על חטאתו ואמר במה אדע כי אירשנה והרי הרבה פעמים אמר לו שיתן לו הארץ ועכשיו לא אמר ואני אתן לך את הארץ הזאת אלא לתת לך והוא שאל אותו ואמר במה אדע. ואולי לפי שראה עתה עת רצון עשה עצמו כמי שלא הבין ואמר במה אדע כי אירשנה כלומר כבר אתה יודע שאני מאמין בך ולא שאלתי אות על בשורת הזרע לפי שהוא דבר שלי וראוי לי. אבל בבשורת הארץ שהוא דבר שראוי לאחרים ראוי לי להשתדל יותר על צרכם מעל צרכי עצמי כמו שפירשתי בפרשת נח ממשה וגדעון שהניחו צרכי עצמם בשביל צרכי רבים. ולכן הערים הטבע בחכמת בוראו לשום יותר תאוה בתאות המשגל מבתאות המאכל כי זה לעצמו וזה לאחרים. ואולי יאמר אדם מה לי לחסר את עצמי בשביל אחרים ולחסר מאור עיני. ואז נתן לו השם אות ואמר קחה לי עגלה משולשת לכרות ברית עמו כאלו הוא עצמו עבר בין הגזרים. ולזה ויבתר אותם בתוך כי זאת היא אות הברית העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו. לרמוז שמי שיעבור הברית יהא נחלק לשנים כעגל הזה. וזאת היא סוד האהבה והאחדות. לרמוז שאע"פ שהם שנים בגוף אחד ונפש אחת. וזהו אהבה שעולה למנין אחד בסוד ה' אחד

בסוד שלש עשרה מדות. ולכן נקרא אברהם אחד כאומרו אחד היה אברהם וכל ישראל נקראו עם אחד:

ויפה אמרו קדמונינו זכרונם לברכה שלא שאל אות אלא באיזה זכות יתקיימו בניו ולכן השיב לו בזכות הקרבנות. וזהו קחה לי עגלה משולשת כדכתיב והקריב מן התורים או מן בני היונה. וכן אמרו שרמז לו בכאן שעבוד מלכיות. ולכן אמר קחה לי עגלה משולשת כנגד עגלה יפיפיה מצרים בבל. ועז משולשת הצפיר בשעיר מלך יון. ולכן לא אמר ועז משולש כמו שאמר ואיל משולש. לפי שהאיל הוא רמז על האיל בעל הקרנים מלך אדום. ונכללו בו ישראל במקום אילו של יצחק. ולכן אמר בו משולש בזכיות. אבל בעז שהוא על אומות העולם שהם עזים אמר משולשת לרמוז על חולשתם כמו הנקבה. אבל תור וגוזל הניחם שלימים בכוחם. וזהו ואת הצפור לא בתר. ולפי שבכאן רמוזים כל הגליות אמר וירד העיט על הפגרים לרמוז שהאומות יתאספו על ישראל. אמר וישב אותם אברם לרמוז שבזכותו יהיו ניצולים. ולפי שאברהם היה בצער גדול על גלות בניו ואמר ויהי השמש לבא כלומר כאילו חשך השמש בצאתו. והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו אלו ארבעה גליות. אימה זו גלות בבל. חשכה זו גלות מדי. גדולה זו גלות יון. נופלת עליו זו גלות אדום. ולפי שזה היה ברמז התחיל להזכיר גלות מצרים ואמר ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם. להורות שלא היה מדבר אלא בגלות מצרים כפי הנראה. אבל בגלות מצרים רמוזים כל הארבע גליות כמו שהזכרתי בארבעה כוסות של שר המשקים. ולכן תמצא שהם רמוזים במזמור של פסח תעו במדבר כנגד גלות בבל. דכתיב במדבר ארבו לנו. אסירי עני וברזל כנגד גלות מדי. וזהו ויכנע בעמל לבם בגזירת המן. כל אוכל תתעב נפשם כנגד גלות יון. שהגיעו עד שערי מות כמו חולים בחולי הנפש כאומרו במזמור חנוכת הבית. שועתי אליך ותרפאני. יורדי הים באניות כנגד גלות אדום. כי טיטוס הוליך כלי בית ה' דרך הים ועמד עליו נחשול של ים ואמר אין כח של אלהיהם אלא בים כמוזכר בפרק הניזקין. ולכן אמר בזה וממצוקותיהם יוציאם מה שלא אמר בשלשה הראשונים. להורות כי ההולך בים הוא כמו תועה במדבר ואסור בבית האסורים וכל אוכל תתעב נפשו ומחיתו לחם מצרה היא. וזהו וממצוקותיהם שהוי"ו מוספת על הראשונים. כן בזה הגלות האחרון בעוונותינו היינו כמו תועים במדברות ואסורים בבית האסורים וחולים שהגענו עד שערי מות ועברנו ביום צרה. ולכן אמר בכאן אימה חשיכה לרמוז לכל ארבע גליות. ואחר כך כתב בפירוש גלות מצרים שבו רמוזים כל הגליות. וזהו ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וגומר. ואתה תבא אל אבותיך בשלום ולא תראה את כל אלה:

והנה יש לתמוה מאברהם שהיה אב רחמן על כל העולם ובקש רחמים על אנשי סדום ולא בקש רחמים לבניו. וכן השם בשכר כל עבודתו שעבדו נתן לו בשורה כזו מגלות בניו בלי סבה. ולפי שבשר לו בשלום שתק ולא התפלל. כמו שעשה נח שאמר לו עשה לך תיבת עצי גופר ושתק. אבל הכוונה בכל זה ידועה כי השם בשכר צדקתו בישר לו בשורה טובה של גלות מצרים. כי מכאן זכו בניו למעלת התורה והכהונה והמלכות. ואם לא ירדו למצרים שנתנסו שם בכור הברזל לא היו ראויים לכל אלו המעלות. כאומרם ז"ל שלשה מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכלם לא נתנם להם אלא על ידי יסורין תורה וארץ ישראל ועולם הבא. ולכן שתק אברהם וקבל הבשורה:

וחזר להזכיר כל ארבע גליות ברמז. ויהי השמש באה בגלות בבל. כדכתיב אוי נא לנו כי פנה היום. ועלטה היה בגלות מדי. והנה תנור עשן בגלות יון. ולפיד אש בגלות אדום. אשר עבר בין הגזרים האלה. רמז לשכינה שנמצאת בכל ד' גליות דכתיב לא מאסתים ולא געלתים לכלותם כמוזכר במגילה. ולהורות שזה מדבר בגאולה העתידה. אמר ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית חדש על העתיד לזרעך נתתי את הארץ הזאת וגומר את הקני ואת הקניזי ואת הקדמוני. ולא תמצא שירשו ישראל אלו השלשה אומות במלחמות יהושע ולא במלחמות ישראל אלא שעתיד הקב"ה לתת אותם לישראל לעתיד לבא. וכן לא נזכרו בתורה אלא שרמזום רבותינו ז"ל באומרו כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך לרבות קני וקניזי וקדמוני:

פרק טז

פסוק א

אחר כך אמר ושרי אשת אברם לא ילדה לו. להורות על הגליות וסבתם כי לפי שהיתה שרי עקרה הוצרך לבא אל שפחתה ואמרה אולי אבנה ממנה כי אני זקנה. ולא ראתה כי יצא מכאן ישמעאל שלקח ארצנו ובית קדשינו והוא שולט בכל א"י וכל זה בא לו בזכות המילה שנשאר להם אע"פ שאין להם פריעה כמוזכר במדרש הנעלם. וכל זה סיבב אברהם באומרו ה' אלהים מה תתן לי וכן בשמעו לקול שרי ליקח פילגש מצרית אחר שהשם הבטיחו בבנים מה לו למהר את הקץ. ולכן כתב בכאן ותקח שרי אשת אברם את הגר המצרית מארץ טמאה ומעם טמא. ועוד היות שפחתה והיא היתה הגברת ונהפוך הוא ושפחה כי תירש גבירתה. והעד על זה ותקל גבירתה בעיניה עד שחזרה להיות שפחה. וכשראתה שרי הרע שעשתה. התחילה לדבר דברים לא כן כנגד אברהם חמסי עליך ותשובתה בצדה כי בפיה אמרה כי היא עשתה הדבר. וזהו אנכי נתתי שפחתי בחיקך ואם כן מה חטא אברהם. אבל היא אמרה אמת שאני אמרתי בא נא

אל שפחתי במיעוט דעתי כי דעתן של נשים קלה. אבל אתה ראוי שתאמר לא אחלל בריתי בשפחתי. ולכן ישפוט ה' ביני וביניך. והוא לא השיב לה דבר לומר בענותנותו או לפי שראה שהוא חטא בזה. ועתה הוסיף לחטוא ואמר הנה שפחתך בידך וגומר ואיה רחמנותו ואיה תורתו שלמד שכתוב בה לא תסגיר עבד אל אדוניו. ובלא תורה השכל יחייבהו בעניין שבעון זה נמסרו בניו ביד ישמעאל. ורעה עוד מזאת ותעניה שרה. האם זה דרך מוסר הצדקת שאברהם אמר לה עשי לה הטוב בעיניך לקרר דעתה. והיא עשתה והצליחה ותעניה שרה. והיה ראוי שתקרר דעתה ותאמר עכשיו שנתנה בידי לא יגע בה רע כי זה מדרך מוסר. ולכן ברחה מפניה. ממדרש אמריה צועקת ברוב כחה בוכה משתי עיניה ואומרת. אוי ואבוי כי הגביר הסגירני והבעל והגברה עיניתני. והשם שמע צעקתה וראה דמעתה ושלח אליה מלאך והשגיח בה. וזהו וימצאה מלאך ה' על עין המים כמו מי יתן ראשי מים. וכפל ואמר במדבר על העין לרמוז שבכתה בשתי עיניה ולכן השגיח בה וזה בדרך שור כמו עלי שור. וכל זה להורות כי שערי דמעה לא ננעלו. ולכן אמר לה אי מזה באת כלומר למה ברחת כי כל זה לטובתך שובי אל גבירתך והתעני תחת ידיה. כי זה יסבב כי ברוב הימים תענה את בניה וזהו הרבה ארבה את זרעך. ולכן תמצא בכאן ארבעה פעמים גברת. ותקל גבירתה בעיניה ותברח מפניה שהוא כמו מפני הגבירה. מפני שרי גבירתי אנכי בורחת שובי אל גבירתך. הרי ד' כנגד ארבע גליות אשר שפחה תירש גבירתה. או יהיה הראשון הנה שפחתך בידך כי זה אכזריות גדולה. ולכן חזר מלאך ה' ואמר לה הנך הרה ויולדת בן וקראת שמו ישמעאל כי שמע ה' אל ענייך וברוב הימים תמצאנו:

פסוק יב

והוא יהיה פרא אדם ולא אדם. כי לא נקרא אדם אלא ישראל דכתיב אדם אתם וכו'. אבל אמר פרא אדם כד"א מסעף פורה במערצה. וכן זה יהיה חלק אדם ונצר משרשיו. אחר שהוא מל אבל לא יהיה אדם גמור לפי שאין לו פריעה. כדאמרי' מל ולא פרע כאלו לא מל. ועם כל זה הועיל לו כי בעונש זה ניתן לישמעאל ממשלה בא"י:

פסוק יג

ואמר **ותקרא שם ה' הדובר אליה**. אף על פי שלא דיבר אליה אלא המלאך להורות שההשגחה היא מצד השם והמלאך הוא כמו שליח ולזה אמרה אתה אל ראי ולא המלאך. וכך רמזה באומרה אל רואי ולא אל שמע כמו שאמר המלאך כי שמע ה' אל ענייך. להורות שהשגחת השם עליה ביותר נאות שאפשר והיא מצד ראיה ולא מצד שמיעה כי ידעה שיש הבדל בין ראיה לשמיעה. וזהו כי אמרת הגם הלום ראיתי כלומר אחר שאמרת לי הרבה ארבה את זרעך ושיהיה לי בן ראוי למלכות כאומרו וקראת

שמו ישמעאל זה דבר גדול. ולכן אמרה הגם הלום ואין הלום אלא מלך כאומרם בדוד כי הביאותני עד הלום ואין הלום אלא מלך. וכן בכאן אמרה מוסף על השגחתך נתת לי בן מלך בגוי גדול ועצום וזהו הגם הלום ראיתי בן מלך אחרי שהשגחתך עלי פנים בפנים. וכן רמזה באומרו הגם הלם ראיתי מן הלמוני בל ידעתי. להורות כי מצד המכות והייסורים והעינוי שעשו לה ראתה וזכתה לכל זה. וכן רמזה הגם הלום ראיתי מייסורי המלאך שאמר לי שובי אל גבירתך והתעני תחת ידיה אחרי רואי שהלמה ראשי גבירתי בעניין שאני רואה כי זה וזה סיבת טובתי. ולכך קרא לבאר באר לחי רואי כלומר שהוא אלהים חיים ומלך עולם רואה ושומע בדמעות העשוקים:

פרק יז

פסוק א

ואמר שהיה אברם בן תשעים שנה כשנולד ישמעאל. להורות כי אולי נדבק אברם עם הגר לפי שראה בעצמו זקן ואימתי יעמיד תולדות. ואולי אמר זה להורות על חטאתו שעדיין לא היה זקן כי תרח חיה יותר ממאתים שנה ואברם עדיין לא היה מגיע לסוף ימיו ולא היה ראוי שיהיה נחפז לקחת שפחה. ולפי שלא הגיע העת הראוי ללידת יצחק שהוא היה עולה תמימה סמך מיד ויהי אברם בן תשעים ותשע שנים. להורות שכבר הגיע אברם לשלימות האמיתי להיות בן מאה שנה שהוא מספר מכוון למאה ברכות. ומספר מכוון לעשר ספירות שהם עשר פעמים עשרה שהם מאה. ולפי שהיה חסרון אצלו לפי שהיה ערל לזה אמר התהלך לפני והיה תמים יותר מהמלאכים. וכבר פירשתי למעלה בפסוק התהלך נח פירושו. ולפי שאמר לו והיה תמים שנראה שעד כאן היה חסר בא לפרש חסרונו והוא ויפול אברם על פניו. כי לפי שהיה ערל לא היה לו כח לעמוד ברגליו לדבר עם השם:

פסוק ד

אני הנה בריתי אתך והיית לאב המון גוים. אבל קודם הברית לא רצה לתת לו בן. ולפי שידוע שמי שעלה למעלה גדולה כזאת להיות מלך גוים צריך שינוי השם לזה אמר ולא יקרא עוד את שמך אברם והיה שמך אברהם לעד לעולם. וכן רמז באומרו והיה תמים לפי שעד כאן היה חסר בלא מצות מילה ובמצות מילה היה תמים ברמ"ח מצות עשה. וזהו והיה שמך אברהם שעולה רמ"ח כמניין רמ"ח מצות. וכן אמרו אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ברמ"ח מצות ברא העולם כמנין בהבראם. וכן רמז לו בתוספת הה"א לפי שהיא אות ברית קדש אות אחרונה של שם שנקראת ברית. וזהו והיה תמים:

פסוק ז

ואתנה את בריתי ביני וביניך. שיהיה לך אות ה"א אחרונה של שמי. וזה האות יהיה ביני וביניך. כי המצא תמצא בשמי ובשמך. בענין שיהיה שמי בקרבך. וזהו והיה שמך אברהם. ובזה האות והפריתי אותך במאד מאד. ולפי שזה האות נראה שהיה נותן לאברהם לבדו. לזה אמר והקימותי את בריתי ביני וביניך ובין זרעך אחריך. כי זה האות יהיה בהם גם כן באופן שאהיה לך לאלהים ולזרעך אחריך. ולפי שזה האות היא נקראת ארץ חפץ ארץ החיים. אמר מיד ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך את כל ארץ כנען. ורמז בזה ג"כ שבברית מילה ישיגו עולם העליון שהוא ארץ החיים. כי בזה אנו דבקים בשם ה'. כאומרו ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כולכם בארץ החיים. וזה שאמרו במדרש הנעלם על פסוק מי יעלה לנו השמימה. בר"ת מילה. ובסופי תיבות ה'. להורות כי במצות מילה אנו דבקים בשם ה' בסוד מילה ופריעה. לפי שבזה אנו שולחים את הזמורה מעלינו ואנו כורתים ממנו הערלה והקליפ'. בעבור בענין יקטרג עלינו הצורר הוא נחש הקדמוני אנו משימים בשעת המילה כלי עם עפר לתת שם הערלה. לקיים מה שנאמר אם רעב שונאך האכילהו לחם וכתיב ביה ונחש עפר לחמו. וכבר הארכתי בזה בספר צרור הכסף בהלכות מילה:

פסוק ט

ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמור. כלומר גם אתה שאתה מתחיל במצוה בריתי תשמור בשמחה. מיד כל הנמשכים אחריך יעשוה בשמחה וזהו אתה וזרעך אחריך לדורותם. ופי' הברית שהוא המול לכם כל זכר הנולדים לכם. וכן אתם ונמלתם את בשר ערלתכם. ופי' הזמן ובן שמנת ימים ימול לכם כל זכר. בענין שיעבור עליו יום שבת קדש. שנקרא גם כן אות ויתן לו כח. ובזה והיתה בריתי בבשרכם. וזה לרמוז על מעלת זאת המצוה. כי שאר מצות כמו תפלין וציצית הם זמניות. כי אחר שמסירים אותם נשארו ערומים מהם. אבל מצות מילה היא תמידית לפי שנשארת בבשר. וזהו והיתה בריתי בבשרכם. וזהו שאמרו רז"ל בשעה שנכנס דוד למרחץ מצא עצמו ערום בלי מצות. וכשנזכר על המילה שבבשרו אמר עליה שירה שנא' למנצח על השמינית על המילה שנתנה בשמיני. וזה לאות על מעלת מצוה זו שאע"פ שיהיה אדם ערום בלא מצות זאת המצוה תכסה ערותו. ואחר שמצוה זו היא גדולה. וכל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההיא מדה כנגד מדה. כי אחר שמצוה זו היא נקראת ארץ החיים. והיא קושרת הנפשות למעלה. אחר שזה אינו רוצה למול את עצמו עונשו הראוי לו הוא ונכרתה הנפש ההיא מעמיה את בריתי הפר:

פסוק טו

ויאמר אלהים אל אברהם שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי וגו'. הרצון בזה כי אחר שהבן הנולד לך הוא משרה. ראוי הוא שנשנה שמה כמו ששניתי שמך. וא"כ ראוי הוא שיהיה שרה שמה. בענין שיהיה בה גם כן אות ה"א שהיא סוד אות ברית קדש. כמו שהוא באברהם. בענין שתהיה מוכנת לקיבול הולד. וזהו וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן. וברכתיה ברכה שנית בענין שמלכי עמים ממנה יהיו. כמו שאמרתי לך ומלכים מחלציך יצאו. וה"ר יצחק קאנפנטו"ן ז"ל אמר כי פי' הפסוק שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה. לפי שידוע כי כשהמלך עושה אלוף לאדם אחד אין ראוי שיעשה לאשתו אלופה. כי אחר שהבעל כאשתו ואשת חבר הרי היא כחבר אין צריכה היא שינוי השם. וזה שאמר שרי אשתך הרי היא כגופך. ולכן לא תקרא את שמה שרי כי שרה שמה. מיום שאתה נקראת אברהם. וזהו כי שרה שמה לא אמר יהיה שמה שרה:

פסוק יז

ויפול אברהם על פניו וגו'. הנה בכאן נחתמה הגזירה שהותחלה מפסוק ה' אלהים מה תתן לי. כמו שכתבתי למעלה יהיה זה הדיבור כפשוטו. או יהיה כמאמרם ז"ל שאמרו איני ראוי לקבול שכר כזה. היה טוב את אשר עדן לא היה. ולא היה חושב בלבו הלבן מאה שנה יולד. ולא די זה אלא שאמר בפיו לו ישמעאל יחיה לפניך. בענין שבזה נחתמה הגזירה להיות בניו ביד בני ישמעאל כמו שכתבתי למעלה. ומן הראוי היה שהשם ישלים דברו ושלא יתן לו את יצחק אחר שהוא רוצה להשתעשע בישמעאל. ולכן אמר לו השם אבל שרה אשתך יולדת לך בן. אע"פ שלא היה ראוי. וקראת שמו יצחק לפי שיושב בשמים ישחק משחוק שלך. ורוזנים יצחקו לך ומבניך בעון זה. ועם כל זה והקימותי את בריתי אתו מצדו. ולזרעו אחריו ולא עם זרעך. ואני רוצה להשביע צמאך וזהו ולישמעאל שמעתיך ונתתיו לגוי גדול. בענין שבניך יפלו בידו ועם כל זה ואת בריתי אקים את יצחק באריכות הימים. אחר שהוא מקודש מן הבטן. וזהו שתקנו עליו אשר קידש ידיד מבטן. ר"ת אקי"ם ואמר ויכל לדבר אתו ויעל אלהים מעל אברהם:

פסוק כג

ויקח אברהם את ישמעאל בנו. להורות כי מיד שעלה מעליו אלהים לקחם כולם ומל אותם לקיים המצוה. ואמר ויכל לדבר אתו דרך כבוד למעלה שהשם היה מדבר עם עצמו ואברהם שומע. כמו שנאמר וישמע את הקול מדבר אליו. ואמר ואברהם בן צ"ט שנה. לרמוז שאעפ"י שהיה זקן לא עכב הדבר. וכן ישמעאל בנו אעפ"י שהיה בן י"ג שנה לא עכב לעשות מאמר אביו. וחזר לומר בעצם היום הזה נימול אברהם וגו'. לרמוז שכמו

שאברהם וישמעאל בנו עשו הדבר ברצון שלם. כן בעצם היום הזה נימול אברהם וכל אנשי ביתו ומקנת כספו. לפי שהיו מחונכים במצות נמולו אתו ברצון שלם בלי עיכוב:

פרק יח

פסוק א

וירא אליו ה'. לפי שאמר למעלה בעצם היום הזה נמול אברהם. בא לספר עכשיו המעלה הגדולה שקנה אברהם בזאת המצוה. שעד כאן כשהשם היה מדבר עמו היה נופל על פניו ולא היה לו כח לעמוד על עומדו בזקיפה. כדכתיב ויפול אברהם על פניו וידבר אתו. אבל עכשיו אחר שנמול אמר שנראה אליו ה' והוא יושב פתח האהל. וזאת מעלה גדולה באברהם היות מלך המלכים עומד והוא יושב. והרי אמרו רז"ל במשה ראש הנביאים ואשב בהר אין ישיבה אלא לשון עכבה כמו ותשבו בקדש. תדע שהרי אין דרך כבוד שיהא הרב עומד והתלמיד יושב וכו'. ובאברהם שהוא ראש הנמולים נאמר והוא יושב. ולפי שעכ"ז אין זה דרך מוסר לפי ענותנותו של אברהם. אמר רבי חמא בר חנינא יום שלישי למילתו היה ובא הקב"ה לבקר את החולה. וידוע כי החולה אינו יכול לעמוד על רגליו אבל הוא מושכב על מטתו וכל העם עומדים עליו מימינו ומשמאלו. ולכן אמר בכאן והוא יושב פתח האהל כחום היום. להורות כי סתם זקנים חולים הם אצל חמין וכל שכן אברהם שהיה זקן וחולה ממילתו. והיה צריך לצאת לחום היום לרפאות כאבו וצערו כדכתיב שמש צדקה ומרפא בכנפיה. וכל זה להורות לנו מעלת אברהם. שאעפ"י שאין שכינה שורה מתוך עצבות אלא מתוך שמחה. כדכתיב ועתה קחו לי מנגן. לפי שהיה אלישע עצב על פרידת אליהו. או על ראיית יהורם כדכתיב אם אביט אליך ואם אראך. כי הרשעים מעכבים הנבואה מהנביאים. כדכתיב ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה וידבר ה' אלי. וא"כ אחר שאברהם היה עצב ומצטער על כאב מחלתו. לא היה ראוי לראיית שכינה. לזה אמר שעכ"ז נראה אליו ה' אעפ"י שהוא יושב בלא התבודדות. לבקש רפואה וחום למילתו. לפי שהוא היה שמח וטוב לב במצותו כאומרו שש אנכי על אמרתיך. ולזה וישא עיניו וירא במראה השכינה שלשה אנשים נצבים עליו לנחמו ולפקח צערו. וירץ לקראתם כנער ועלם להזדרז למצות השם. ולהורות יותר על מעלת אברהם בנבואה. לא כתב בכאן מי נראה אליו. כי ראוי היה שיאמר וירא ה' אל אברהם כמו שאמר למעלה. אבל אמר וירא אליו ה'. ונראה לי שהוא כמו ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וגו'. כי זה נאמר אחר שהוקם המשכן ונתבשם העולם והקריבו י"ב נשיאים קרבנם. חתם ואמר ובבא משה אל אהל מועד. להורות [על] משה רבינו עליו השלום שלא היה השם מדבר עמו כבראשונה. אלא כשהיה משה נכנס אל אהל מועד

היה השם מדבר הדבר בינו לבין עצמו ומשה היה שומע מה שהיה צריך. וזהו וישמע את הקול מדבר אליו. ר"ל מתדבר בינו לבין עצמו. וזהו דרך כבוד למעלה שלא היה השם מדבר עם ההדיוט. ודרך כבוד למשה ומעלה גדולה בנבואתו. וכן נאמר באברהם עליו השלום אחר מילתו וירא אליו ה'. לא אמר שנראה לאברהם אלא וירא אליו ה'. כאלו הוא יתברך נראה אל עצמו ומשם השיג אברהם נבואתו. כמו שהיה משיג משה רבינו עליו השלום. וזהו וישא עיניו וירא כי עין בעין נראה אליו ה'. וירא ג' מלאכים כדמות אנשים:

ואמר **כחום היום**. ולא לצל היום. להורות שהצדיקים אינם חסים לא בצל השמש. כמאמרם ז"ל כנפים לארץ שנאמר הוי ארץ צלצל כנפים. כנפים לשחר שנאמר אשא כנפי שחר. כנפים לשמש שנאמר שמש צדקה ומרפא בכנפיה וכו'. לרמוז שקצת בני אדם טועים במחשבתם וחושבים שעולם כמנהגו נוהג והארץ שמנה וטובה. ויש לה כנפים וצל להסתופף בצלה מצד עצמה. וכן חושבים שהשמש הוא המנהיג הגדול ויש לו כנפים להנהיג העולם בסיבובו ולכתו. ונותן כנפים לשחר בענין שהזמן מונהג אתו. וכן שאר דעות הטועים. וכבר הארכתי בזה בפי' מגלת רות באומרו אשר באת לחסות תחת כנפיו. ולכן אמרו בזה המאמר שהצדיקים אינם חסים לא תחת כנפי השמש ולא בצל כנפי שחר ולא בצל כנפי השמש ולא בצל כנפי הרוח. לפי שהם יודעים כי כולם ישא רוח ואין להם צל וחוזק מצד עצמם אלא מה שחננם בוראם. והוא יתברך מנהיג כולם. ובצל מי הם חסים בצל מי שאמר והיה העולם. וזהו ותחת כנפיו תחסה. וכן ובצל כנפיך אחסה. ולא בצל כנפי השמש ולא בצל כנפי הארץ. ואין לוקחים מהם אלא מה שצריך לשמירת בריאות גופם. מעט צרי ומעט דבש ללקיחת תענוג. וזהו והוא יושב פתח האהל ולא לפנים ממחיצתו בבית. כחום היום ולא בצל השמש. אלא בצל כנפי השכינה. וזהו וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו וחופפים עליו בצלם כמלאכי ה'. ולכן אמר ויאמר ה' אל נא תעבור מעל עבדך כמדבר עם השכינה. לפי שהמלאכים כולם הם אור לבושו של הקב"ה וכולם נאצלו ממנו. והוא והם דבר אחד בלי פירוד וחילוק. וכמו שפירשתי אצל מחנה אלהים זה:

פסוק ב

וחזר לומר וירא וירץ לקראתם. להורות כי בראשונה נשא עיניו והבין בעליונותם המופלא וראה איך היו נצבים עליו והוא היה מרכבה להם. ואחר שנפרדו ממנו ראה אותם מוגשמים בצורות אדם מצד חולשתו וצערו. וירץ לקראתם ולגדול אמר אל נא תעבור מעל עבדך. כלומר איני שואל ממך דבר אחר אלא שתתעכב מעט בכאן בעבורי

ותנוחו מיגיעת הדרך תחת צל האילן ורחצו רגליכם. ולפי שאין ראוי לכם ללכת בלא אכילה אקחה פת לחם סמוך להליכתכם. וזהו אחר תעבורו. ואמר תעבורו להורות שהכל היה דבר קל דרך העברה פת לחם. וכל זה דרך מוסר באברהם ודעתו היה לעשות סעודה. וזהו פת לחם כמו עבד לחם רב. וכן אמר לושי ועשי עוגות ויקח בן בקר רך וטוב: **ובמדרש** הנעלם אמרו כי מה שאמר והשענו תחת העץ. וכן הוא עומד עליהם תחת העץ. שהיה לו לאברהם אילן אחד שבו היה יודע האנשים שהיו ראוים לחסות תחת כנפי השכינה. ולכן אמר והשענו תחת העץ ואם היו ראויים. האילן היה פושט ענפיו עליהם ומכסה אותם. ואם לא היו ראויים האילן היה מתתמר ועולה. ואז היה יודע אברהם שלא היו ראויים לחסות תחת כנפי השכינה. ולכן אמר והוא עומד עליהם תחת העץ. ואולי רמזו בזה על התורה שנקראת עץ החיים. ואברהם היה מלמדם בדרכי התורה והיה מוציא מלבם מלין לידע אם היה לבם שלם עם ה'. ואם היה יודע בהם שהיו דבקים בה'. היה מאכיל אותם על שלחנו ומלמדם בדרך ה'. כמאמרם ז"ל אחר שאכלו היה אומר להם ברכו למי שאכלתם משלו והיו מברכים לאברהם. והיה אומר להם כסבורים אתם שאכלתם משלי לא אכלתם אלא משל מי שאמר והיה העולם. ואם לא היו ראויים לחסות תחת כנפי שכינה לא היו אוכלים על שלחנו. משום שנאמר אל תלחם את לחם רע עין. ואולי על זה סמכו בפסוק לושי ועשי עוגות. לומר וצדיק על שלחן יבא. שהוא בגימטריא ועשי. לרמוז שאם היה צדיק וראוי להתדבק בה' על שלחן אברהם. יבא ואם לאו לא יבא. וכל זה היה יודע מצד התורה שנקראת עץ חיים היא למחזיקים בה. וזהו והשענו תחת העץ. וכן והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו. ומלבד כ"ז למדנו מכאן כמה גדול כח הכנסת אורחים כאומרם ז"ל גדולה הכנסת אורחים. ויותר מהקבלת פני השכינה וכו'. וכן שראוי לשמשם הוא בעצמו כאומרם במסכת ברכות מצינו גדול ששימש וכו'. וכן אמרו במציעא פרק השוכר אמר רב יהודה אמר רב כל מה שעשה אברהם אבינו ע"י עצמו למלאכים. עשה הקב"ה בעצמו לבניו. וכל מה שעשה להם ע"י שליח. עשה הקב"ה לבניו ע"י שליח. ואל הבקר רץ אברהם. ורוח נסע מאת ה' ויגז שלוים וגו'. ויקח חמאה וחלב. הנני ממטיר לכם לחם. והוא עומד עליהם. הנני עומד לפניך שם על הצור. ואברהם הולך עמם לשלחם. וה' הולך לפניהם יומם. יוקח נא מעט מים ע"י שליח. והכית בצור ויצאו ממנו מים. ולכן צריך האדם לעשות המצוה על ידי עצמו ולא ע"י שליח. שהרי אמרו במדה שאדם מודד בה מודדין לו:

פסוק ט

ואמר **ויאמרו אליו איה שרה אשתך**. כי אחר שראו כבוד אברהם ושכבדם הוא בעצמו כמו שאמרנו. אמרו ראוי זה לבשרו בבן הגון. כאמרם ז"ל פרק במה מדליקין מאן דמוקיר רבנן הוו ליה בנין תלמידי חכמים וכו'. וזהו שוב אשוב אליך בעבור כבודך וזכותך והנה בן לשרה אשתך:

פסוק י

ואמר **ושרה שומעת פתח האהל**. לפי שהם שאלו לאברהם איה שרה אשתך לפי שהיו רוצים לומר לה הבשורה. וכשאמר אברהם הנה באהל היה ראוי שיאמרו לאברהם הבא אותנו אליה לבשרה. ולא אמרו דבר אלא מיד אמר שוב אשוב אליך. וכל זה למה. לפי שהם ידעו שהיא היתה באהל במקום שתשמע הבשורה. וזהו ושרה שומעת פתח האהל והוא אחריו. כלומר המלאך היה אחר אברהם ושרה פתח האהל. בענין שלא היה הפסק ביניהם. ולכן לא חששו להביאה. ואולי לא רצו שתבא לפניהם לפי שהם ידעו ששרה תצחק בקרבה ולא תאמין כי יסופר. כמו שאמרה מיד אחרי בלותי היתה לי עדנה. ועוד שאדוני זקן ומצדי ומצדו אי אפשר זה. ואעפ"י שהם ידעו זה לא רצו לומר למה זה צחקה שרה מפני כבודו של אברהם וזכותו. כמו שאמרו והנה בן לשרה אשתך. כלומר בעבור שהיא אשתך אבל השם יתברך לא ישא פנים. ולכן ויאמר ה' למה זה צחקה שרה היפלא מה' דבר ועכ"ז למועד אשוב אליך. ובעבור זכותך אשלים עצת מלאכי ולשרה בן. ואעפ"י ששתים רעות עשתה. האחת שצחקה בקרבה. והב' שאמרה בפה אחרי בלותי היתה לי עדנה. ולזה אמר היפלא מה' דבר בין במחשבה בין בדיבור. ואולי שהיא לא דברה כלל אלא שצחקה בקרבה ובמחשבתה אמרה אחרי בלותי. וזהו ותצחק שרה בקרבה לאמר לא אמרה בפיה אלא בקרבה צחקה וזאת היתה כוונתה. וזהו ויאמר ה' למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד. אעפ"י שלא אמרה היפלא מה' דבר אעפ"י שיהיה טמון בלבה:

פסוק טו

ותכחש שרה לאמר לא צחקתי. כלומר שכחשה באמירה ובמחשבה לפי הפי' הראשון ולפי הפי' השני יאמר ותכחש שרה לאמר. שכחשה באמירה אבל לא בשחוק וזהו לא צחקתי כי יראה. כלומר מצד יראה אמרה לא צחקתי. ויאמר לא כי צחקת אעפ"י שלא אמרת דבר בפיך צחקת בלבך ובזה טעית:

פסוק טז

ואמר **ויקומו משם האנשים**. לרמוז כי לפי שצחקה שרה וכחשה ואמרה שקר. לא רצו להתעכב שם המלאכים במקום השקר כי דובר שקרים לא יכון לנגד עיניו. וזהו ויקומו

משם. ולא אמר ויקומו האנשים. אלא ויקומו משם האנשים. וישקיפו על פני סדום מקום השקר להחריבו. ואברהם הולך עמם לשלחם. לפי שהוא החזיק באמת:

פסוק יז

ואמר **והשם אמר המכסה אני וגו' מאברהם**. לפי שאמר שאברהם הולך עמם לשלחם והוא לא היה יודע שהמלאכים היו הולכים להשחית את סדום. אבל היה הולך בתום לבבו לעשות להם לויה. לזה רצה השם לגלות לו הדבר שידע שהיו שלוחים להשחית. ולזה סמך מיד וה' אמר המכסה אני מאברהם שאין ראוי שילך בתום לבבו בלא ידיעה. ואני סבור שאין ראוי לומר שאברהם לא היה מרגיש בדבר כי נביא היה. ועוד שכבר ידע שהיו מלאכים ממאמר השם ושהיו באים בשליחותו. אבל לא היה הדבר ברור אצלו. ואחר שראה שהשקיפו על פני סדום לבו נוקפו שהיו הולכים בשליחות מה ולא רצה לחזור בביתו. אבל הלך עמם ולא רצה להניחם. וזהו וישקיפו על פני סדום ואברהם הולך עמם לשלחם לראות תכלית הדבר. וכשראה השם שהיה הדבר בספק אצלו. אמר בלבו אין ראוי שיהיה נבוך בדבר זה ואני רוצה לגלות לו עניין סדום. וזהו וה' אמר המכסה אני מאברהם וגו'. ואולי יאמר וה' אמר המכסה אני מאברהם על דרך מצוה גוררת מצוה. וכן ששכר מצוה מצוה. כי בשכר מצות הלויה דכתיב ואברהם הולך עמם לשלחם נזדמנה לו מצוה אחרת להתפלל על בני דורו. וה' אמר וגו'. ואולי אמר וה' אמר למלאכים. המכסה אני מאברהם אחר שעתיד להיות לגוי גדול ונברכו בו כל העולם. ואם אשמיד אלו הערים יתנו ללבם ויאמרו איה צדקתו וזכותו שהיה בגבולם ולא התפלל עליהם. והטעם שעתיד להיות לגוי גדול לפי שהוא עתיד לצוות והוא מצוה את בניו ושישמרו דרכי וידריכם בסדר העבודה הנכונה. והוא בב' דרכים הא' שידריכם שיעבדו את ה' בעבור כבודו וגדלו ולא לתכלית אחר. והב' שידריכם שיעבדו את ה' בעבור שיתן להם השם טובות גדולות. או בעבור שיצילם מהעונשים. ואעפ"י שהם דרכים הפכים זה לזה. שניהם יצטרכו להשיג המבוקש. כי הדרך הראשון אינו ראוי אלא לשרידים אשר ה' קורא המשיגים אורחות יושר. אבל למתחילים ולאנשים הפתאים. אם לא יאמרו להם שיעבדו את השם בעבור טובות העולם הזה. וכיוצא בזה. לא יעבדו את ה' מצד גדולתו ורוממותו. ואולי אחר כך הם יכירו האמת ויאמרו זה דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות. וכיוצא בזה אמרו ברבי יוחנן שבא לפניו תלמיד אחד ואמר שהיה רוצה ללמוד תורה על מנת להיות עשיר וקבלו. וצוה לתלמידיו שיקראו לו ר' יוסי מארי דעותרא. ועסק בתורה והצליח והיה אומר שהיה לו שם טוב ולא היה לו עושר. יום אחד בא לפני ר' יוחנן איש עשיר מאד שהניח לו אביו עושר גדול ומרגליות כלי פז ולא קרא ולא

שנה ובא לבית מדרשו. וא"ל שאחר שהוא לא עסק בתורה שהיה מביא עמו כלי פז לתתו לתלמידים. והרב קבלו ונתנו לרבי יוסי מארי דעותרא וקרא שמו ר' יוסי בן פזי והיה עוסק בתורה בשמחה. אחר שקרה ושנה ונכנס לעומקה של תורה וראה חמדת התורה הנאמר עליה הנחמדים מזהב ומפז רב. אמר בלבו אוי ואבוי שהנחתי חיי עולם בשביל חיי שעה. והלך ואמר לו לרב למה רמיתני ואתה צודה את נפשי לקחתה. כי אין לי לעסוק בתורה אלא בשביל גדולת השם. ולא בשביל כסף וזהב. וחזר אותו כלי פז לרב לחלקו לעניים. והכיר האמת ולכן נקרא על שמו ר' יוסי בן פזי בכל התלמוד. וזהו שאמרו לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצות אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה. ולכן הדרך הראשון הוא הדרך האמיתי כאומרם במדרש הנעלם ראשית חכמה יראת ה' שהוא גדול ונורא ולא יראת העונש. אלא למתחילים ולטפשים הדרך השני הוא דרך נאות. ולכן אמר בכאן כי ידעתיו לכלול בזה הפסוק שאברהם היה בקי באלו ב' הדרכים. הדרך הראשון והעיקר הוא מה ששבח בו השם לאברהם אחר פטירתו כאומרו עקב אשר שמע אברהם בקולי. ולא בשביל סבה אחרת. וישמור משמרתי מצותי חוקתי ותורתי מצד היות מצותי וחוקותי. ולא מצד אחר. וזהו שאמר בכאן כי ידעתיו בשביל שני סבות. האחד למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט. כי זהו הדרך הראשון לאהוב הצדק בשביל הצדק עצמו ולא בשביל דבר אחר. וזהו צדק צדק תרדוף. והוא היה מצוה את ביתו שמרו דרך ה' בשביל הצדק והמשפט ולא בשביל דבר אחר. והדרך השני הוא שהיה מצוה את ביתו שמרו דרך ה'. בשביל שיביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו מהטובות הגדולות והנוראות כירושת הארץ וכיוצא בו. ולפי שבזה הפסוק יוכל לומר אלו השני דרכים תמצא שיש בו שני פעמים למען. לפי שהם שני סבות ושני דרכים כמו שפירשנו. ולכן אמר כי איש כזה שיודע להדריך בני אדם רשעים וצדיקים ופתאים באלו השני דרכים. אינו ראוי לכסות ממנו שום דבר. ולכן ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה. עם אברהם ידבר כי המלאכים כבר היו יודעים זה כי להשחית את סדום באו. אבל רצה לגלות הדבר לאברהם בעניין שיתפלל עליהם:

פסוק כ

ואמר **כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד**. לפי שלפעמים הצעקה וקול ההמון היא יותר מהרע הנעשה. לזה אמר בכאן כי הצעקה היתה גדולה. והחטאת יותר גדול וכבד מהזעקה. וכן רמז שעונותיהם היו גדולים בכמות עד שרבו מארבה וזהו כי רבה. וכן היו גדולים באיכות עד שהיו קשים וכבדים. וזהו כי כבדה מאד. והנרצה אצלי עוד

באומרו כי כבדה מאד. לפי שידוע שאף על פי שהאדם חוטא בעונות גדולים רחמי השם מרובים. כאומרו רב חסד מטה כלפי חסד. וכשהשם שוקל העונות והזכיות בפלס ומאזני משפט ורואה שהעונות מרובים מהזכיות. חסדו וזכותו מצרפו עם הזכיות. בעניין שישקלו הזכיות יותר. וזהו מטה כלפי חסד. וכן אמרו נושא עון ועובר על פשע כי כשהקב"ה רואה שכף העונות מכרעת. חוטף עון אחד ולקחו מהעונות. בעניין שיכריע כף של זכות. וזהו נושא עון ומיד עובר על פשע. וכן פירשתי במגלת אסתר ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות. כי אף על פי שהיו שם נשים רבות ובתולות יפות מאד. אסתר הצדקת לקחה וחטפה החן והחסד מכל הבתולות. עד שאמרו נושא עון חוטף עון ולוקחו. ואם כן בכאן בסדום היה ראוי לשם יתברך להיות נושא עון ועובר על פשע. ואף על פי שתהיה כף של עונותיהם מכרעת משל זכיות. שישא ויקח עון אחד מהעונות בעניין שתהיה מכרעת כף של זכיות. לזה אמר כבר נסיתי כל זה ולא עלה בידי לפי שכף של חטאתיהם כבדה מאד. בענין שאע"פ שאקח אחת או שנים מעונותיהם לא יקל המשא אשר עליהם. וזהו וחטאתם כי כבדה מאד. ואחר שזה כן ארדה נא ואראה כלומר ארד ממדה למדה. כאומרם ז"ל כי הנה ה' יוצא ממקומו יוצא ממדה למדה:

או יאמר אף על פי שחטאתם כבדה מאד והיו ראויים לכלייה. ארדה נא ואראה. כלומר ארד ואשפיל חרוני וזעפי עד שאראה סוף מעשיהם. ואראה הכצעקתה של מדת הדין הבאה אלי. לשאול דין עליה' ולענות אדם בריבו. כמו שפירשתי אצל קץ כל בשר בא לפני. וכן בכאן הבאה אלי וצועקת לעשות בהם דין עשו כלה. ואם לא אדעה. כלומר אני רוצה לידע אם עשו כלה וסוף. וכבר הגיעו לתכלית מעשיהם. או לא עשו ולא הגיעו עדיין עד סוף מעשיהם ויש להם עוד תקוה לתקן מעשיהם. אדעה איזה יכשר או זה או זה. וכן אעשה עמהם טוב או רע והכל לפי רוב המעשה. וכל זה הערה לסניגור לשאול עליהם רחמים ושיתפלל עליהם אברהם. וכל זה לפי שהשם חפץ בתשובתן של רשעים. ואומר ויפנו משם האנשים. אחר שהדבר היה שקול אם עשו כלה או לא עשו ואברהם היה באמצע. פנו עצמם ממדת הדין וילכו סדומה לאטם. עד בא עתם בערב וישהו בדרך זמן רב לראות מה יהיה רעה בעיר. ואם ינצח אברהם בתפלתו. או מדת הדין בזעפו. וזהו ואברהם עודנו עומד לפני ה' מתחילת הענין שנאמר לו ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה. ואולי היה מתפלל ואומר רחום וחנון נקראת רחם על מעשה ידיך. ולפי שראה שלא הועיל כל זה. ויגש אברהם (בעוצמ') לדבר קשות ואמר האף תספה. ואולי אמר ויגש לפי שמדת החסד של אברהם כדכתיב חסד לאברהם. ובמדת החסד בורחים כל מיני אף וחמה כדכתיב ואל זועם בכל יום. לא אמר נזעם אלא זועם לכל מיני מדות הדין וגוער

בהם. לפי שאל הוא מדת חסד כדכתיב חסד אל כל היום. ולכן נגש אברהם במדת טובו וחסדו לגעור בכל מיני אף וחימה. וזהו האף תספה כלומר למה ה' יחרה אפך ותתן מקום למדת הדין לספות צדיק עם רשע. אינו ראוי כן אלא שרחמיך יקדמו את רוגזך ותאריך אפך ולא תקצר. וזה על דרך למען שמי אאריך אפי. כי כשהאף והחמה ארוכה קודם שיצא החרון מתקרר ואינו מזיק. אבל אם האף קצרה החרון יוצא פתע פתאום ומזיק. ולכן מי שיש לו חוטם ארוכה מאריך אפו. ואם קצרה מקצר. וזהו האף תספה ולא תאריך הזעם יהי הסבה שתמית צדיק עם רשע. אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר. ואם זכותם לא יספיק להגין עליהם. למה ימותו הצדיקים כי אין ראוי שכולם ימותו. ולא במיתה לבד אין ראוי שיהיו שוים. אלא אפילו בשום דבר אין ראוי שתהיה הויתם שוה. וזהו והיה כצדיק כרשע. ואפי' אם נודה שאין בהם צדיק. חלילה לך להמיתם כלם. כי מי שהוא שופט כל הארץ. אין ראוי שיעשה משפט וכלייה בארץ. כי זה גנות גדולה לו שיאמרו לו שהוא דיינא קטיעא ומלכות קטיעא:

פסוק כד

והאריך אברהם לבקש מחמשים עד עשרה. אע"פ שהיה יודע שלא היו שם אפי' עשרה צדיקים. להורות לנו מעלת אברהם שהיה רועה נאמן ושם עצמו בסכנה. וכן ראוי לעשות לכל פרנס להשתדל על בני עמו. ויאמר ה' ברחמיו אם אמצא בסדום וגו'. ואז חזר אברהם ואמר הנה נא הואלתי לדבר אל ה'. אעפ"י שלא היה ראוי אחר שהודית לדברי לחזור ולבקש דבר אחר. אבל אני עפר ואפר מן האדמה בעל שינויים מורכב מדברים הפכיים. ולכן אל תתמה על זה השינוי. כי טבע יצירתי יחייב דבר זה. וזאת הקדמה של פיוס לכל שאלותיו ושינוייו. וזהו ויוסף עוד לפי שינויו. וכן אל נא יחר לה' ואדברה. אחר שאני מוכרח ובעל שינויים. ובפעם האחרת אמר הנה נא הואלתי לדבר אל ה'. כלומר בשלשים הייתי מוכרח מצד טבע יצירתי. ועכשיו הואלתי ברצון לשאול אולי ימצאון שם עשרים. ובאחרונה אמר אל נא יחר לה' ואדברה אך הפעם. אחר שאני מוכרח מצד יצירתי להיותי בעל שינויים. אולי ימצאון שם עשרה. ואמר בראשונה לא אשחית. לפי שהוא אמר התשחית בחמשה. השיב לו השם לא אשחית. כלומר לא אתן מקום למשחית. והוא על דרך ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף. כן בכאן למשחית לנגוף. אבל אביא עונש אחר ביסורין אבל כשאמר לא אעשה. פירושו לא אעשה דבר לא בייסורים ולא במיתה אחר שכבר נתמעטו הצדיקים. אבל באחרונים אמר לא אשחית כי לא יתן משחית. אבל אייסרם בייסורין. בעניין שלא ילכו בלא עונש ויקחו מוסר ולא יעשו כתועבות הראשונות:

פסוק לג

ואמר **ואברהם שב למקומו**. להורות על מעלת נבואתו. שאע"פ שעמד זמן רב בזה הויכוח עם השם. לא קבל התפעלות ולא נטרד בשכלו כשאר נביאים. אלא עמד בדעתו ומיד שב למקומו בלי ערבוב. והוא על דרך ושב אל המחנה. וזהו וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם כאשר ידבר איש אל רעהו. וכן ואברהם שב למקומו ולמדרגתו הראשונה. לא גבה לבו ולא רמו עיניו. כמו שאמר ואנכי עפר ואפר. וזאת מעלה גדולה באברהם שהניח בענותנותו הטוב הפרטי הצריך לו. והוא להתפלל על לוט בן אחיו. בשביל טוב הכללי. ולכן לא הזכיר ללוט ובעבור זה הציל השם ללוט. וזהו ויזכור אלהים את אברהם. כי בשפלותו לא הזכיר ללוט. והשם הזכירו והצילו:

ובמדרש הנעלם דרשו זאת הפרשה על נשמת הצדיק הרמוזה באברהם. ואמרו כי לכן לא אמר בתחלת הפרשה וירא ה' אל אברהם אלא וירא אליו ה' כדכתיב תוסף רוחם יגועון. והוא יושב פתח האהל לצאת מהעולם. וזהו כחום היום הוא יום המות. כי הוא יום רע ומר אכזרי וחמה הוא. ואז וישא עיניו וירא מראה השכינה מה שלא ראה בחייו. ומזאת המראה נשארו עיניו פתוחות כמו שכתבתי על פסוק ויוסף ישית ידו על עיניך. והנה שלשה אנשים הם אברהם יצחק ויעקב הבאין ללוותו. וכן אמרו שהם מלאכי שלום היוצאים לקראתו. ושם זוכר כל מעשיו וחותם עליהם דכתיב ביד כל אדם יחתום וכו'. ואין דבר בעולם שיגן עליו אלא התורה והמצוה. ובפרט אינו מוצא תועלת גדול כמו בקרבנות. וזהו וימהר אברהם זו הנשמה. אל שרה זה הגוף. ואין וימהר אלא כפרת הקרבנות. כתיב הכא וימהר. וכתיב התם והולך מהרה אל העדה וכפר עליהם. קמח סלת זהו סלת בלולה בשמן. ואל הבקר רץ אברהם. להציל גופו ונפשו בקרבנות. פרים תודה וכפורים. וכאן רמזו תחיית המתים. וזהו שוב אשוב אליך כעת חיה. וזהו ותצחק שרה ע"ש ישמח ה' במעשיו. ואע"פ שנראה זה דבר נמנע הגוף הבלוי בעפר אחר כמה שנים שיחיה. וזהו אחרי בלותי היתה לי עדנה. דבר נקל הוא בעיני ה'. וזהו היפלא מה' דבר. למועד הקבוע לתחייה אשוב אליך. ולפי שהנשמה חצובה מתחת כסא הכבוד. אמרו שם שכשהשם רוצה לעשות שום דבר בעולם הן לשרוש הרשעים מן העולם הן לענוש נכסיהן. אינו עושה אלא בהסכמת הנשמה. שנאמר מנשמת אלוה יאבדו. ולכן אמר בכאן וה' אמר המכסה אני מאברהם. שהיא הנשמה אשר אני עושה. וכשהנשמה רואה חרון אף בעולם. מיד מתעוררת לבקש רחמים על העולם וללמד סניגוריא על הרשעים. וזהו ואברהם עודנו עומד לפני ה'. אע"פ שנסתלקה מן העולם עודנו באיבה לא יקטף. ויגש אברהם להשקיט האף והחמה. ומה אומרת אולי יש חמשים צדיקים בתוך

העיר. רבונו של עולם אולי יש ביניהם אנשים צדיקים שעסקו בנ' פרשיות של תורה שהם כנגד חמשים שערי בינה והם ראויים להציל כל העולם כלו בצדקתם. והשם הודה לדבריה. וכשראתה שלא מצאה. אמרה אולי יחסרון חמשה. אולי יש בהם בני אדם צדיקים שעסקו בידיעת שמך שהוא שם ה' במילואו מ"ה כמספר אדם שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך. וכשלא מצאה חזרה לומר אולי ימצאון שם ארבעים. אולי יש ביניהם אנשים שקבלו עונשים וייסורים ומכות כמו שכתבת בתורתך ארבעים יכנו לא יוסיף. וכשלא מצאה אמרה אולי ימצאון שם שלשים. אולי יש ביניהם אנשים צדיקים שהשיגו שלשים מעלות הרמוזים בפסוק ויהי בשלשים שנה. והם כלולים בל"ב נתיבות שהם כ"ב אותיות עשר ספירות. לפעמים הם כלולים בשמונה. וכשלא מצאה חזרה לומר אולי ימצאון שם עשרים. אולי יש ביניהם אנשים צדיקים שהוליכו בניהם לבית המדרש שני פעמים ביום וחשוב עליהם כאלו קבלו עשרת הדברים שני פעמים ביום. וכן אולי יש ביניהם אנשים צדיקים ויחידי סגולה המיחדים שמך שני פעמים ביום בפסוק שמע ישראל בשם ה'. שבו כלולים עשר ספירות. ושני פעמים ביום הם עשרים. וכשלא מצאה חזרה לומר אולי ימצאון שם עשרה. אולי יש ביניהם מי שעוסק בעשרה מאמרות ובעשר דברות. כל אלו הדברים מלמדת זכות וסנגוריא הנשמה על האדם ועל העולם. להשקיט אף וחמה. וכשאינה יכולה נסתלק הדיין נסתלק הסניגור והקטיגור מקטרג. וזהו ויבאו שני המלאכים סדומה בערב. ולוט יושב. הוא שטן הוא יצר הרע. בשער סדום. כי שם ביתו דכתיב לפתח חטאת רובץ. ומתחבר עמהם ומטעה בני אדם עד שמורידם לבאר שחת והוא יורד עמהם עד צערה של גיהנם. וזהו הנה נא העיר הזאת קרובה לנוס שמה הרוצח. הוא עשו שופך דמים. והיא מצער. ואף על פי שיורד ונידון שם. עם כל זה כל תאותו וחשקו להטעות אחרים. וזהו ויעל לוט מצוער מצערו של גיהנם. וישב בהר בגוף החרב בהר. ושתי בנותיו הם הכחות המתאווה תאוה. כי ירא לשבת בצער. היינו דכתיב לעלוקה שתי בנות וגומר. עלוקה בגימטריא במספר כי ירא לשבת בצוער קקי"א כמנין עלוקה. הוא שטן הוא דרך עקלתון המעוות אדם בריבו. וכל היום התאוה תאוה. ואומרת הב הב ואינה שבעה. וזהו שאול ואבדון לא תשבענה. וישב במערה לצוד נפשות נקיים הוא וכחותיו שהם שני בנותיו. ולפי שהיין בוגד וזנות יין ותירוש יקח לב. הולכות אחר התאוות ואומרות לכה נשקה את אבינו יין ונשכרה עמו ונחיה מאבינו זרע. היא טומאת הקרי שמשם נתאוו כל העם המתאוים וכל כחות הטומאה. ועל זה אמרו ונשמרתם מכל דבר רע הוא איש הדמים איש רע ובליעל נחש עקלתון. וכל התאוות היו לו לברות ולמנות לעלוקה שתי בנות הב הב. לכה נשקה את

אבינו יין הב פעם שנית נשקנו יין גם הלילה. בענין שבזה באין לידי קרי בלילה. ועל זה הזהירן שלא יהרהר אדם ביום ויבא לידי קרי בלילה ע"כ:

פרק יט

פסוק א

אחר כך אמר ויבואו שני המלאכים סדומה בערב. לרמוז שחשך השמש לאנשי סדום וערבה כל שמחה. ולוט יושב בשער סדום רשע כמותם. ועם כל זה נשארו לו שיריים מבית אברהם. וירא לוט שראה בהם דבר משונה ובשביל זכותו של אברהם נצנצה בו קצת רוח הקדש. וירץ לקראתם כמו שעשה אברהם. וישתחו אפים ארצה כמו שכתוב וישתחו ארצה. ויאמר הנה נא אדוני סורו נא. למה נא נא שני פעמים. והרצון בזה שהוא אמר אנשי סדום רעים ואין ראוי לי לעבור על גזרתם שגזרו לכלות רגל עני מן העיר. ואם היה בבקר או בחצי היום לא הייתי אוסף אליכם הביתה. אבל העת עוזר אתכם שהוא עת ערב ולפי העת תוכלו לבא באישון לילה ואפילה. וזהו הנה נא עת ערב ולכן גבירי סורו נא לפי העת והזמן ובואו בדרך עקלתון. ובתנאי שתצאו קודם אור הבקר בטרם יכיר איש את רעהו. וזהו והשכמתם והלכתם לדרככם בעניין שלא יראו אתכם. והם אמרו לא תשים עצמך בדוחק בזה כי ברחוב העיר נלין. ויפצר בם מאד. לפי שנצנצה בו רוח הקדש. ואף על פי שבאו בהחבא הרגישו בהם בני העיר ואמרו הוציאם אלינו ונדעה אותם. וכל זה להעיד על רשעם שהיו פרוצים בעריות ובמשכב זכור. ואז אמר לוט אל נא אחי תרעו. כלומר אחר שהם בביתי אין ראוי לכם עתה להרע להם וכשיצאו מביתי תעשו מה שתרצו. וזהו כי ע"כ באו בצל קורתי. והם ענו לו עתה בעת הזאת שאתה אומר אל נא אחי תרעו. נרע לך מהם ודייך להציל עצמך:

פסוק יא

ואמר **ואת האנשים אשר פתח הבית הכו בסנורים**. לרמוז על רשעת אנשי סדום ואיך נסתמו מהם דרכי התשובה. כי מן הדין ראוי היה שאלו האנשים ירגישו ויתנו אל נפשם לאמר יד ה' היתה זאת. איך אפשר ששני אנשים יחזיקו בלוט ויכניסוהו לבית ע"כ של כל אנשי העיר שהיו סביב הבית. וכן היה ראוי שירגישו איך הוכו כלם בסנורים שהיא מכה מאת השם. וראוי היה שיחשבו בלילה ההוא בזה ויחזרו בתשובה. אבל אמר כי לפי רוב עונם כבר נסתמו מהם דרכי התשובה והוכו בסנורי הפתיות ולא הרגישו בזה. וזה מדרכי השם להעניש הרשעים אחר שלא רצו לשוב. כאומרו השמן לב העם הזה. וכן ואני אקשה את לב פרעה. ולזה אמר שהוכו בסנורים ויללו למצוא הפתח היא פתח התשובה. ולפי שלוט היה מעכב עצמו להציל חתניו וילדיו ולאספם הביתה. ויחזיקו

האנשים בידו. וזה לא מעצמם אלא בחמלת ה' עליו והוא צוה להם להצילו ולביתו. ולפי שפחדו בציון חטאים נתירא ואמר פן תדבקני הרעה הנה נא העיר הזאת הקרובה. יפה אמרו ז"ל שלא נתמלאה סאתה והם לא נצטוו להחריבה. ומה שאמרו הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה. אולי היה זה להחניפו כאומרם מחניפים את הרשעים בעה"ז. כי אם נצטוו להחריבם לא ישאו פניו. ואמר וה' המטיר גפרית ואש. לפי שנתגאו בעושרם כדכתיב הלא זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם. לפיכך נדונו באש כאומרם במדרש הנעלם פי' זאת תורת העולה. כל המעלה עצמו סופו ליפול באש שנאמר היא העולה על מוקדה על המזבח. וכן אתה מוצא בדור המבול ובסדומיים שנתגאו ונפלו באש שנאמר גפרית ואש. וכן פרעה נתגאה ואמר מי ה' נדון באש. דכתיב ותחת כבודו יקד כיקוד אש ע"כ. וכ"ז לפי שיסוד האש הוא הגאה והגבוה מכל שאר היסודות. ראוי שכל הגאים יפלו באש הגבוה. ואמר מאת ה' מן השמים. להורות שהשם פועל שני דברים הפכים בדבר אחד. ללוט הציל בשמש צדקה ומרפא בכנפיה. כאומרו השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה. ולאנשי סדום השחית בגפרית ואש מן השמים:

פסוק כז

וישכם אברהם בבקר. כי גם בלילה לא שכב לבו לפי שהיה מיצר על אנשי סדום. ובשרו נעשה חדודין מצר על קרובו לוט בן אחיו שחשב שהיה נכרת עמהם. ולפי שראה השם ענותנותו של אברהם שלא הזכירו בתפלתו. נזכר השם ממנו בשביל זכותו של אברהם. וזהו ויהי בשחת אלהים את ערי הככר ויזכור אלהים את אברהם. שלא הזכיר ללוט בענותנותו. לפי שהיה חושב שלא היה ראוי להצלה. וישלח את לוט מתוך ההפכה בהפוך את הערים אשר ישב בהן לוט. כי אולי ישיבתו בהן גרמה להחריבן. כאומרם ז"ל אין פורענות באה לעולם אלא בשביל ישראל. ולוט שהיה יושב אצל אברהם ורצה להתדבק באנשי סדום לעשות כמעשיהם ראוי היה שיחרבו כל הערים אשר ישב בהן לוט:

ובמדרש הנעלם אמרו אשר ישב בהן לוט. וכי בכולן ישב והלא לא ישב אלא באחד מהן. מהו אשר ישב בהן לוט. ללמדנו שהצדיק אע"פ שעומד במקום מיוחד הוא יושב בכל העולם אחר שצדיק יסוד עולם. וזהו הנראה באומרו באלישע איש אלהים עובר עלינו תמיד. וכי תמיד היה עובר עליהם. אבל פירושו איש אלהים קדוש ומצד קדושתו עובר עלינו תמיד וזכותו מקיימת אותנו. כאלו כל הימים עבר עלינו. ולכן אמר בלוט אשר ישב בהן לוט אחר שכלם היו רשעים ולא היה מקיים כל הערים אלא הוא. כי לפי עריהם היה צדיק ולא היה יושב בכל אותן הערים אלא הוא:

פסוק ל

אחר כך סיפר איך עלה לוט מצוער. יושב במערה ונזדמן להם יין. כמאמרם ז"ל לפי שעתידות עמון ומואב לצאת מהן. ובפרט שכל טובתם של ישראל לצאת ממואב. ולכן אמרו בסתרי התורה כי על בקומה של בכירה נקוד על הוי"ו. לרמוז כי עתידה רות המואביה לצאת ממואב שעתיד מלך המשיח לצאת ממנה שעתיד לשבת על כסא ה' למלך. וכן עתיד ליקח שבט מישור שבט מלכות בידו שהוא מטה האלהים והוא מקל תפאר'. ולכן כתוב בקומה של בכירה מלא וי"ו והנקודה עליה. לרמוז שהוי"ו היא שבט המשפט הניתן לדוד ושלמה ולמלך המשיח. אבל בקמה של צעירה הוא חסר וי"ו. ולכן כתיב בכאן ותשכב את אביה. וברות נאמר ותשכב מרגלותיו. וכאן כתיב ולא ידע בשכבה ובקומה. ושם כתיב ותקם בטרם יכיר איש את רעהו. ולפי שלוט נתכוון לעבירה והיה להוט אחר בולמוס של עריות כמאמרם ז"ל. ובנותיו נתכוונו לשם מצוה להעמיד העולם. כאומרם ואיש אין בארץ לבוא עלינו כדרך כל הארץ. זכו הנקבות של עמון ומואב להיות מותרות לבא בקהל ה' כמו שדרשו עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית. והזכרים נאסרו לבא בקהל ה' לפי שלוט נתכוון לשם עבירה. ולפי שכבר היה מושג המבוקש בבכירה שיצא ממנה דוד ולא היה ראוי לשנות ביאתם בלילה השנית. אמר ותשקין גם בלילה ההוא. אף על פי שלא היה ראוי. לפי שגם בלילה הזה יצאת מכאן נעמה העמונית. כמאמרם ז"ל אל תצר את מואב בשביל שתי פרידות טובות שעתידות לצאת מהם רות המואביה ונעמה העמונית. וזהו והצעירה גם היא ילדה בן כאחותה. לפי ששניהן נתכוונו לשם שמים. ואע"פ שעשו עבירה לפי שנתכוונו לשם שמים. לפי שהקדימה בכירה לצעירה לילה אחת הקדימה ארבע דורות לישראל. קל וחומר מי שמקדים לעשות מצוה. דגרסינן בהוריות פרק כהן משיח ובנזיר פרק מי שאמר הריני נזיר אחרון. אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן לעולם יקדים אדם לדבר מצוה שבשכר לילה אחת שקדמה בכירה לצעירה זכתה וקדמתה ד' דורות לישראל במלכות. עובד וישי ודוד ושלמה. אמרינן עלה בפרק שור שנגח את הפרה אמר רבי חייא בר אבין אמר רבי יהושע בן קרחה לעולם יקדים אדם לדבר מצוה. שבשביל לילה אחת שקדמה בכירה לצעירה זכתה וקדמתה ארבע דורות. ואלו הן עובד ודוד וישי ושלמה. ואלו צעירה עד דאתא רחבעם. דכתיב ושם אמו נעמה. ואם תאמר מניין שנתכוונו לשם מצוה. דגרסינן בהוריות ובפרק הריני נזיר וצדיקים ילכו בהם ופושעים יכשלו בם. משל ללוט ושתי בנותיו הן נתכוונו לשם מצוה וצדיקים ילכו בם. והוא נתכוון לדבר עבירה ופושעים יכשלו בם ע"כ:

פרק כ

פסוק א

ויסע משם אברהם ארצה הנגב להתרחק מלוט שיצא עליו שם רע כמאמרם ז"ל. ויאמר אברהם אל שרי אשתו לשואלים בעבורה אחותי היא. כי כן התנה עמה כאומרו זה חסדך אשר תעשה עמדי אל כל המקום אשר נבוא שמה אמרי לי אחי הוא. ולכן לא הוצרך לומר לה דבר כמו במצרים. ויבא אלהים אל אבימלך בשביל כבודו של אברהם אף על פי שהוא לא היה ראוי. וכבר ידעת כי זאת המלה היא מלה משותפת לשופטים ולמנהיגים ולמדות הדין ולמלאכים ולשדים. דכתיב זובח לאלהים יחרם. וכתיב יזבחו לשדים לא אלוה. ובכאן היתה מדה ידועה ראוייה לבא אל אבימלך בחלום הלילה. כדכתיב באליהו בחלום חזיון לילה בנפול תרדמה על אנשים אז יגלה אוזן אנשים. ולכן גלה אזנו במלאכות השם. ואמר לו הנך מת על האשה אשר לקחת. לפי שזאת היא אחת משבעה מצות שנצטוו בני נח. דגרסינן בפרק נגמר הדין תנו רבנן שבעה מצות נצטוו בני נח דינין וברכת השם ועבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים וגזל ואבר מן החי. ואמרינן התם רב הונא ורבי יהודה וכולהו תלמידי דרב אמרי על ז' מצות בן נח נהרג. ותו אמרינן התם בן נח נהרג בדיין אחד ובעד אחד ושלא בהתראה וכו'. ולכן אמר בכאן הנך מת על האשה אשר לקחת. אחר שאתה בן נח ונהרג אפילו בלא התראה. ולכן הותרה דם שכם לשמעון וללוי:

פסוק ד

ויאמר ה' הגוי גם צדיק תהרוג לפי שאמר לו הנך מת והמלך הוא ככל העם. לכן אמר הגוי גם צדיק תהרוג. כי במות המלך ימותו כולם. וכל שכן כי זה המלך שהוא ככל הגוי הוא צדיק ונושע בלא חטא. ואתה רוצה להורגו. או יאמר הגוי גם צדיק תהרוג כמטיח דברים כלפי מעלה. די לך מה שעשית שהרגת אנשי סדום ועמורה. ואף על פי שהיו רשעים הוא גנות גדולה להרוג אומה אחת בכללה. ולא די לך זה אלא שעתה מחדש גוי כלה אף על פי שהוא צדיק הגוי הגדול הזה אתה הרגו. ואם כן אין לתמוה מאנשי סדום שהיו רעים וחטאים. הלא הוא אמר לי וגומר. באופן שאני ועמי נקיים. ואז השיב אותו. גם אנכי ידעתי כל זאת. ולפי שידעתי שהיית עתיד לחטוא. באתי לחשוך אותך מחטוא לי. ולכן השב אשת האיש כי נביא הוא ויודע כמוך שלא קרבת אליה ויועיל לך בתפלתו. ואם אינך משיב אע"פ שלא תגע אליה דע כי מות תמות. ואז קרא לאברהם ואמר ליה מה עשית לנו לגוי הגדול הזה. ומה חטאתי לך. וזה כענין מה שאמר למעלה הגוי גם צדיק תהרוג. ובכל אלו הדברים לא השיבו אברהם דבר עד שחזר לומר. ויאמר אבימלך אל אברהם מה ראית. וכל זה לפי שדברי אבימלך היו בלתי מסודרות. כי אע"פ

שהיתה אחותו לא היה לו ללוקחה בחזקה ובלא דעתו. וזהו אולת אדם תסלף דרכו וגומר. וכן בכאן הוא עשה והוא ישא ואומר מה עשית לנו. או הטעם ששתק לפי שראה אברהם כי תשובתו הרמתה לא היה ראוי לאומרה למלך. ולכן שתק ולא א"ל רק אין יראת אלהים במקום הזה כי זה נגד המלך. ולכן כשחזר לומר לו מה ראית אחר שאני מכיר בך שאתה חכם ולא תתנועע לדבר כזה בלי סבה חזקה. ולכן לא תירא ולא תחת ואמור לי מה ראית בי ובעמי שעשית הדבר הזה לומר אחותי היא. כי מה שאמרתי בראשונה מה חטאתי לך ידעתי שחטאתי. אחר שהיא אשת איש. אבל אתה הטעיתני בדבריך. לזה השיבו לפי שראיתי כי אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני על אומרי שהיא אשתי. לכן אמרתי שהיא אחותי. ועוד כי מוצא שפתי לא אשנה. כי אחותי בת אבי היא ותהי לי לאשה. כדין התורה כי בת אב מותרת לבן נח. וזה הדבר אינו חדש אצלי כי מעת שיצאתי מבית אבי התניתי עמה זה חסדך אל כל המקום אשר נבוא שמה אמרי לי אחי הוא. וזה לא בארצך בלבד. וזה אמר לו להתנצלות מה שאמר לו אין יראת אלהים במקום הזה ונראה שבשאר המקומות היה יראת אלהים. לזה אמר אינו כן כי זאת רעה חולה בכל המקומות:

פסוק יג

ואמר **כאשר התעו אותי אלהים**. לרמוז כי מעת ששיבר צלמי אלהי תרח ונמרוד ושרף אותם באש והשליכוהו לכבשן האש ויצא מאור כשדים. הלך נע ונד ממקום למקום תועה במדברות למלאות רצון בוראו. לזה א"ל זה הדבר. וזה כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי. וסיפר שנתן לאברהם צאן ובקר לפייסו והשיב לו את שרה אשתו כמו שלקחה ואמר לו הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב ולא תירא מבני מלכותי כי לא יגעו בך. אע"פ שאמרת אין יראת אלהים במקום הזה. ולשרה אמר הנה נתתי אלף כסף לאחיך. אחר שפייס לאברהם ונתן לו מתנות רבות לכסף ולזהב דמי בשתו. בא לפייס לשרה ואמר לה הנה נתתי אלף כסף לאחיך. ולא לך לפי שהוא דבר גנאי לתת מתנות לאשה. הנה הוא לך זה הכסף לכסות עינים ממני אחר שאני יודע האמת. אבל לכל אשר אתך מאנשי ביתך ואת כל בני עולם. אני יודע שאת אשה משכלת ותוכלי להתוכח עם כלם ולתת טענות צודקות להם עד שתכסה עיניהם ולא ידברו. או יאמר הנה לך כסות עינים שחוזר לאחיך ויאמר כן הנה נתתי אלף כסף לאחיך דמי בשתך. הנה הוא לך זה האח והבעל לכסות עינים ולמחסה ולמסתור ולמכסה עתיק לכל אשר אתך ואת כל. כי לא יהיה להם פה לדבר. אחר שהוא חכם ונביא ובו תתנחמי. אחר שהוא לך כסות של כבוד. ולא תחוש לכל מה שידברו ממך. אחר שהוא נביא והוא יודע האמת. ובעצתו

תוכלי להתוכח עם כל באי עולם. או יאמר ונוכחת ועם כל זה תיסרך זאת ולא תעשי כדבר הזה עוד. וה"ר דוד קמחי פי' הנה נתתי אלף כסף לאחיך הנה הוא לך לקנות ממנו בגדי צבעונים וזהו כסות עינים. כמו חכלילי עינים מיין והוא דרך הלצה:

פרק כא

פסוק א

וה' פקד את שרה כאשר אמר. סמך פרשת זו לכאן להודיענו שכבר נפקדה שרה בהריון קודם ענין אבימלך. בענין שזה אות כי הולד הוא של אברהם ולא של אבימלך. וזהו ותלד שרה לאברהם בן לזקניו ע"ד פלא בהיותו זקן מאד. וכן שרה היתה זקינה מאוד. וזהו ותלד שרה בן לאברהם. ועוד שהי' לזקוניו כמאמרם ז"ל שהיה זיו איקונין שלו דומה לאברהם. למועד אשר דבר אתו אלהים בשנה האחרת. ולא למועד אבימלך כי זו אי איפשר להתעבר ולילד מיד אבימלך. ואמר שקרא שמו יצחק כמו שאמר לו השם בזמן העבר ואת בריתי אקים את יצחק. וזה להורות שהיה מעשה נס לקיים השם מאמרו. כי מצד אברהם ושרה לא היו ראויים. וזהו ויקרא אברהם את שם בנו הנולד לו. אף על פי שהיה זקן וכן אשר ילדה לו שרה שהיתה זקנה יצחק. וזה שאמר ואברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו שלא בדרך העולם:

פסוק ו

ותאמר שרה צחוק עשה לי אלהים. כלומר אני שמחה אחר שאני אם הבנים וילדתי בן לזקוני. ואף על פי שכל השומע יצחק לי לפי שאני זקנה. איני חוששת אחר שצחוק ושמחה ותענוג עשה לי אלהים. ואמר צחוק עשה לי אלהים. להורות על הנס הגדול שהיתה זקנה בת תשעים ואברהם בן ק'. ועכ"ז נתן להם בן נמול לח' ימים. וזהו צחוק. או שאמרה צחוק עשה לי אלהים. כי מרוב שמחתה אמרה אני יודעת כי יושב בשמים ישחק ממני לפי שאני זקנה. וכן כל השומע דבר זה יצחק לי לרוב זקנותי. ועם כל זה אני אומרת ומתפללת יהי רצון שאותו שדבר לאברהם שנתן לו את יצחק. יעשה לי חסד אחר שיתן לי בנים אחרים להניק אותם אחר שילדתי בן לזקוניו. וזהו מי מלל לאברהם הניקה בנים שרה. ואם פירוש מי מלל לאברהם הוא כמו ימלל פירושו ידוע והוא דוחק:

פסוק ח

ויגדל הילד ויגמל ויעש אברהם משתה גדול. לפי שהיו שם גדולי הדור שם ועבר ואבימלך. כמאמרם ז"ל. ולא נתפרשו שמותם כמו שנתפרשו רעי איוב לפי שבאו לנחמו. ואם הוא כפשוטו של מקרא היו נוהגים לעשות המשתה ביום הגמל הנער. ודרך המדרש צלולה שאמרו ביום הגמל את יצחק ביום שמיני למילתו. וזהו ביום ה"ג מל:

פסוק ט

ותרא שרה את בן הגר מצחק. אם הענין כפשוטו הוא שהזקנים מקפידים מאד כשצוחקים האנשים. לפי שחושבים שצוחקים מהם. ולפי ששרה היתה זקנה ואמרה כל השומע יצחק לי. כשראתה לישמעאל מצחק חשבה שצחק ממנה. ולכן אמרה גרש את האמה הזאת ואת בנה. ויש להודות על חכמים זכרונם לברכה שאמרו שראתה הצדקת בו דברי עבירה ויראה שיוציא את בנה לתרבות רעה. ולכן אמרה את בן הגר המצרית ולא אמרה את ישמעאל כי היה דומה לאמו המצרית והכשפנית. אף על פי שילדתו לאברהם. ואמר כי לא יירש בן האמה הזאת. כלומר ומה היא ממתנת בכאן אם לא שתמות בלא עתך לירש אותך. ואין הדין כן כי לא יירש בן האמה הזאת עם בן הגבירה. וירע הדבר מאד בעיני אברהם. וכל זה לחזק גלות בניו ביד ישמעאל בעון זה. כמו שפירשתי למעלה בלידת ישמעאל. ולכן אמר לו השם אל ירע בעיניך על הנער. הלואי שלא היה. כי שרה רואה למרחוק יותר ממך. ולכן שמע בקולה. כי היא רואה מה שעתיד לעשות לבניך. ולכן וישכם אברהם בבקר לקיים מצות בוראו. ולולי העונות בכאן היה ראוי למות כשכלו המים. בענין שלא ימית את בני ישראל בצמא. אלא ששמע אלהים את קול הנער באשר הוא שם בצער. ועוד לקיים הבטחת אברהם אביו שנאמר לו והפריתי אותו. וזהו כי לגוי גדול אשימנו. ויפקח אלהים את עיניה. לפי ששערי דמעה לא ננעלו וכתיב ותשא את קולה ותבך. ולכן פקחה עיניה וראתה באר מים. ואמר שגדל הנער ותקח לו אמו אשה מארץ מצרים לחזור לגלוליה:

פסוק כב

ויהי בעת ההיא שראו כבוד עושרו ורוב בניו ביום חתונת מילתו ובכל אשר יפנה ירשיע. ויאמר אבימלך ופיכל שר צבאו אלהים עמך בכל אשר אתה עושה. ועתה השבעה לי באלהים הנה הוא האלהים אשר הוא עמך בכל אשר אתה עושה. וכל זה לפי שפחדו ממנו אולי יטור לו איבה על לקיחת שרה. ולכן אמר ועתה השבעה לי לפי העת שאתה גדול המעלה. ואלהים עמך. ואתה קדוש ה'. ואין ראוי לנטור לך לעולם איבות. ועתה השבעה לי לפי העת. אף על פי שלא היה ראוי לפי המעשה שעשיתי עמך. ויש לי לזכור הטובות מהחסד שעשיתי עמך ולא הרעות שעשיתי לך. ואם אני איני ראוי לכך. עשה בשביל הארץ אשר גרת בה. וזהו כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי ועם הארץ אשר גרת בה. ולפי שראה טענותיו צודקות בדברים רבים. לא רצה להוכיחו בראשונה אלא מיד הודה לדבריו. ואמר אנכי אשבע כשיצטרך או כשתרצה. אבל יש לך לידע כי איני זוכר ראשונות ממה שאתה חושב. אבל אני מודיע לך כי עבדיך גזלו באר מים לעבדי. וראוי לך להשיב את הגזילה אשר גזלו עבדיך:

פסוק כו

ויאמר אבימלך לא ידעתי מי עשה את הדבר הזה. כלומר איני אשם בזה כי לא ידעתי מי עשה את הדבר הזה. אבל אתה אשם בדבר זה שידעת הדבר ולא הגדת לי. ולא היה ראוי לך להעלים הדבר בלבך בדרך נטירה. כי האוהבים ראוי שיהיו בלב אחד כאיש אחד. ואם תאמר שאף על פי שאתה לא הגדת לי ששמעתי הדבר מאחר. אינו כן כי גם אנכי לא שמעתי בלתי היום. ורמז בכאן ידיעה והגדה ושמיעה. לפי שהדבר נודע מצד שלשה דברים. או מצד ידיעה. או מצד שמיעה. או מצד הגדה. הידיעה היא שיודע הדבר מצד ידיעתו וחכמתו או מצד סבותיו. וכשלא ישיג זה ישיג הדבר מצד הגדה שהגידו וספרו לו הדבר. או מצד שמיעה אף על פי שלא יגידו לו הדבר נשמע מצד עצמו. כאמרו כי יבא אלי העם לדרוש אלהים. ואני משיב על פי שאלתם. ולפעמים אין בארץ לפני אלא הדבר נשמע אלי מצד עצמו. וזהו כי יהיה להם דבר בא אלי הדבר בעצמו. ולכן אמר בכאן וגם אנכי לא שמעתי. ואלו השלשה. ספרם הנביא באומרו הלא תדעו הלא תבינו הלא הוגד מראש לכם. הלא תדעו מצד ידיעתכם. הלא תבינו מצד שמיעה שההבנה היא בכלל שמיעה. כמו כי שומע יוסף. ואם לא תדעו ותבינו הלא הוגד לכם מצד המגידים. ולכן אמר בכאן אבימלך אלו השלשה לא ידעתי מי עשה זה ולא מצד הגדה ולא מצד שמיעה בלתי היום שהגדת לי אתה. ולכן אין לך להאשימני:

פסוק כז

ויקח אברהם צאן ובקר ויתן לאבימלך ויכרתו שניהם ברית. למה הוצרך בכאן זאת המתנה לכריתת הברית. אבל הרצון בזה לפי שאברהם קבל מתנות מאבימלך בענין שרה. כדכתיב ויקח אבימלך צאן ובקר ויתן לאברהם. ודרך כורתי ברית להיות שוין זה אצל זה במעלה ובכבוד. בענין שתהיה ביניהם אהבה שוה בלי חלוק. וכאן אברהם היה מלך גוים. ואבימלך היה גם כן מלך. והוא יבא לבקש את אברהם. ולפי שאברהם קיבל מתנות מאבימלך והכתוב אמר ושונא מתנות יחיה לפי שמקבל המתנה הוא מתבייש כשרואה הנותן. עד שנראה לו שהוא משועבד כעבד עולם לנותן. וכמו שאמרו בברכות מפני שמתנתם מעוטה וחרפתם מרובה. ובזה נראה שאברהם היה משועבד לאבימלך במתנות שקבל. וזה דבר בלתי ראוי לאברהם. וכל שכן לכריתת הברית שצריך שיהיו שניהם שוין. לזה אמר בכאן ויקח אברהם צאן ובקר ויתן לאבימלך. בענין שחזר לו מתנתו. או למעט כמו שקיבל אברהם מתנות מאבימלך כן קבל אבימלך מתנות מאברהם. ואז ויכרתו ברית שניהם. כי אז שניהם שוים ויכולים לכרות ברית באמת ובתמים. ולכן אמר העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו. לרמוז שאחר ששניהם שוין ונכנסו בברית אין ראוי להיות חילוק ביניהם אלא אהבה ואחדות. ולכן אהבה

עולה י"ג כמנין אחד ומי שיפריד הבניין ויחלק האהבה ראוי שיהיה נחלק לשנים כמו העגל. ולכן תמצא כי אפילו מלך המלכים שאין דמות וערך לו כשכרת ברית עם אברהם. הוצרך לעבור בין הגזרים כדכתיב והנה תנור עשן ולפיד אש. רמז לשכינה שהיא אש אוכלה. וכל זה לקיים האהבה והאחדות בין ישראל ובין השם. בענין שראה השם שכמו שהוא נקרא ה' אחד. כן ישראל גם כן נקראו עם אחד. ואברהם שנכנס בברית עם השם נקרא אחד. שנאמר אחד היה אברהם. ולכן רצה השם להכניס עצמו בברית עם ישראל. כאומרו לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו אשר ה' אלהיך כורת עמך היום למען הקים אותך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלהים. מכאן תבין מה שכתב שם הרב הגדול רש"י ז"ל כל כך הוא נכנס בטורח בשבילכם וכו'. ולכן כתב בכאן ויכרתו שניהם ברית. אחר שקבל אבימלך מתנת אברהם כמו שקיבל אברהם מאבימלך:

ולפי שאבימלך היה עובד עבודה זרה. ולא היה ראוי לאברהם להכנס בברית עמו. כי אולי הוא יציב לו אבן או מצבה או שום בהמה לכריתת הברית ויהיה כוונתו לעבודה זרה. לזה אמר ויצב אברהם את שבע כבשות הצאן לבדהן. להציבם הוא לשם שמים. כמו שעשה יעקב עם לבן. ויקח יעקב אבן וירימה מצבה. ולכן שאל אבימלך מה הנה שבע כבשות הצאן האלה. והשיב כי את שבע כבשות תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי את הבאר הזאת. שהוא באר מים חיים. ואין לי בורות נשברים מאלהים אחרים כמוך. ולזה הצבתי אותן לבדנה. בעניין שלא יתערבו עם צאן לבן. ולפי שיש בכאן סוד גדול בזה הבאר. קרא אותו באר שבע. לפי שהוא שביעי לבארות. ותמצא שבעה בארות בפרשת וירא. והנה באר בשדה שם תמצאנו כי הוא רמז לשם ה' שנקרא באר מים חיים. ואמר כי שם נשבעו שניהם. אף ע"פ שאין השבועה מפורשת בכאן. ידוע שאברהם נשבע בשם הקדוש. ואבימלך באלהיו כמו שמוזכר בלבן אלהי אברהם ואלהי נחור. ואולי אברהם לא נשבע אלא מה שאמר אנכי אשבע. וחשב אבימלך שהוא כמו אנכי נשבע. וכל זה כדי שלא לישבע עם עובד עבודה זרה. וחזר לומר ויכרתו ברית בבאר שבע אחר שאמר ויכרתו שניהם ברית. לרמוז מה שפירשתי בו. כי אז היו מוכנים שניהם ושוים לברית ועכשיו כרתו הברית בבאר שבע. ואולי כריתת הברית היה על אשר כרתו לשנים או שזבחו זבחים ואכלו שם:

פסוק לב

ויקם אבימלך. תקומה היתה לו שנכנס בברית עם אברהם הצדיק. ועם כל זה וישובו אל ארץ פלשתים לתועבותם ולכשופיהם. ולא למדו מדרכי הצדיק. אבל אברהם ויטע אשל בבאר שבע. הוא עץ חיים מהתורה שלמד לכל העולם והכניסם תחת כנפי שכינה

באכילה שתייה לוויה. ובסבת זה ויקרא שם בשם ה' אל עולם. ואמר שהתמיד זה זמן רב. וזהו ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים. ורמז בזה שאף על פי שישב שם שנים רבות. לא למד מדרכיהם אבל נדבק יותר בתורה ובמצות בראות מעשיהם ותועבותם כמה מקולקלים. וזהו ויגר אברהם וכו':

פרק כב

פסוק א

ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם. כבר דרשו ז"ל אחר דבריו של שטן וכו'. לפי שדרשו סמוכים לפי שהתורה כולה קשורה כעדרי הרחלים הקשורים. ואף על פי שכתב בכאן ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים. לא הוקשה להם לקשרו עם משתה מילת יצחק. ואף אנו נצא בעקבותיהם ונאמר כי זאת הפרשה קשורה עם ברית אבימלך בשני דרכים. האחד כי הוצרך זה הנסיון בכאן. לפי שלמעלה סיפר מעלת אברהם כמה היא גדולה עד שאויביו השלימו אתו והוצרך אבימלך מלך פלשתים ופיכל שר צבאו להכנס בברית עמו ושאל ממנו שיעשה עמו חסד ועם הארץ אשר גר בה. ואולי בזה גבה לבו בדרכי השם ורמו עיניו בהיותו רואה עצמו מאושר בעושר ובבנים ובמעלה וכבוד ככבוד המלכים. לזה רצה השם לנסותו בכור הברזל לראות אם נשאר בקרבו שום סיג. בענין שבזה ה' צדיק יבחן ויהיה דכא ושפל רוח אחר שמושב השם עמו כאומרו ואת דכא ושפל רוח:

והדרך השני שהוצרך זה הנסיון בכאן. לפי שאולי שגג אברהם בהכנסו בברית עם אבימלך עובד עבודה זרה ונשבע אבימלך בשם עבודה זרה שלו. ועבר על ושם אלהים אחרים לא תזכירו. כמאמרם ז"ל. ויעקב אמר קטונתי מכל החסדים ולא נמצא בידו עון אשר חטא. זולת שנכנס בברית עם לבן ושגיאות מי יבין. ולפי שהקדוש ברוך הוא סביביו נשערה מאד ומדקדק עם הצדיקים כחוט השערה. הוצרך השם בכאן לנסות את אברהם בשביל ברית אבימלך. ולכן אמר ויהי אחר הדברים האלה של ברית אבימלך. והאלהים נסה את אברהם ללבנו ולזככו ככסף צרוף מזוקק עשר פעמים. ודרך המדרש הנעלם צלולה. ובשמן אפרסמון בלולה. ובעיקרי ושרשי התורה כלולה. ולרחם על עם בחר לנחלה. ובכאן נכמרו רחמי אב על בני סגולה. ובכאן נתעטר אברהם בעטרת זהב גדולה. וזהו והאלהים נסה אברהם לשם ולתהלה. כמו ארים נסי בהר גבוה ותלולה. והנה זה שמן אפרסמון כקול המולה. לכל מחנה עם רב וקהלה. כי כולם יבינו זה כי בזה קנה אברהם מעלה. ליקח בנו יחידו רצתה נפשו בן הזקונים. ולהר אלהים עלה. בשמחה ובטוב לבב בדרך סלולה. לשוחטו לשם עולה. זאת תורת העולה. היא העולה על כל

המעשים ועל כל הנסיונות מעולה. בכתם זהב ואופיר ועל ראשה גולה. הביאי עצה וחקירה ועשי פלילה. ותמצא כי על זה זכו בניו לגאולה. ובשעה שיפתחו לפניו ספרי האף והחמה ויהיו בניו מכעיסין לפניו. ראוי שיזכור איך האב על בנו לא חמל ויכבוש כעסו ויגולו רחמיו על מדותיו. הנה אלה קצות דרכי הפרסום איך בזה קנה אברהם מעלה גדולה בזה הנסיון. והאלהים נסה את אברהם ובזה השמן של אפרסמון מעורבים ריח שמניך טובים גנוזים בסתר החכמה. שכל זה היה לכלול מדת הדין עם רחמים. בענין שלא תוכל להזיק. כי יצחק סוד הפחד והדין. כאומרו בענין ופחד יצחק היה לי. ולולי שגברו רחמי אברהם על פחד יצחק היה משחית העולם. ולכן אמר והאלהים שהוא מדת הדין נסה את אברהם ורוממהו והעלהו לכלול את יצחק עם הרחמים. וזהו שאמרו והאלהים נסה את אברהם לרבות את יצחק. כי ג"כ נתנסה יצחק בהיותו בן שלשים ושבעה שנים. ואם היה רוצה היה בועט באביו הזקן ומשליכו על אחד ההרים. אבל קבל הדבר בשמחה וברצון נפשו נעקד והושם על גבי מזבח להיותו סימן לבניו. שבזכות זה יעקו' השם כל מדות הדין ויכפה אותם ויכבשו רחמיו את כעסו. כדכתיב ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו. וזהו ענין נסיון אברהם ועקידת יצחק שעקדו אברהם וקשרו במדת רחמיו כדי שלא יצא להשחית העולם. ולכן יצחק הוא אמצעי בן אברהם. ויעקב רחמים מכאן ורחמים מכאן. בענין שלא יצא לקטרג. וכאן נתבשר ביעקב דכתיב ביום השלישי וישא אברהם את עיניו. הוא יעקב משולש בזכות החוט המשולש. ולכן בר"ה אנו אומרים ועקידת יצחק היום לזרעו תזכור. כמו שהוא נעקד ונקשר כן תקשור ותכפה כל מיני מדות הדין. וזהו סוד תקיעה תרועה תקיעה יצחק באמצע. וכן בכאן סוד ויסע ויבא ויט. כנגד אברהם יצחק ויעקב. וזהו סוד ובכן ובכן ובכן. כמו שפירשתי בספר צרור הכסף בהלכות ראש השנה הנה הוא נמצא בפא"ס היא העיר הגדולה. וכל זה ברחמי השם על בניו ונתן לנו עצות טובות. איך נהיה נצולים מכל מיני זעם ועברה. אחר שמדת הדין ודרך המשפט טובה שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו:

פסוק ב

ויאמר קח נא את בנך. פירושו לפי הדרך הראשון אחר שאתה עתה במעלה וכבוד אני רוצה לראות אם תעמוד בנסיוני ותשוב נשבר ונדכא להשלים מאמרי. ולפי הדרך השני ששגג בבואו בברית עם אבימלך. עתה צריך התיקון מיד. כאומרם תענית חלום אפילו בשבת לפי שהוא על עון מה וצריך התיקון מיד. כי לא תדע מה ילד יום ואם עבר יומו בטל קרבנו. וזהו ואתחנן אל ה' בעת ההיא מיד בעת הגזירה. ושם הארכתי בזה. ולכן אמר בכאן קח נא בעת הזאת מנחתי אשר הובאת לך כופר נפשך. וזה שאמר בשלמה

עליו השלום לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו. עיין בפירוש רבי לוי בן גרשון בפירוש נביאים ראשונים:

פסוק ג

ואמר **וישכם אברהם**. להזדרז למצות בוראו וכבש יצרו. ויחבוש את חמורו יפה אמרו רז"ל מיום שנברא העולם לא היה אדם שחבש חמורו עד שבא אברהם עליו השלום. ויבקע עצי העולה ראויים להעלות על המערכה כמוזכר במסכת תמיד החלו לעלות בגזרין לסדר את המערכה. וכי כל העצים הם כשרים למערכה. אלא כל העצים כשרים חוץ משל גפן ושל זית. אבל באלו רגילים במורביות של תאנה ושל אגוז ושל עץ שמן וכו':

פסוק ד

ביום השלישי וישא אברהם את עיניו. זהו מראה שכינה כמו וישא עיניו וירא. וכאן נתבשר ביעקב שהוא שלישי לאבות. וזהו וירא את המקום מרחוק הנאמר ביעקב ויפגע במקום. ואחר שראה המקום שהוא מקום השכינה לא רצה שילכו נעריו עמו. לפי שהיו מעם טמא שפתים. ושם העצים על יצחק לראות אם ישאל או ינסה. והוא הבין הדבר ושתק. ואח"כ שאל ואמר הנה האש והעצים שהוא רמז למדת הדין. ואיה השה לשכך החמה ולהעלותו עולה. כמו שנאמר לך והעלהו שם לעולה. ואז השיב אברהם אלהים יראה לו השה לעולה. כדי להסיר מלבו הדברים. אבל כוונת תשובתו היתה אם השם צריך שם יראה לו לעצמו השה שירצה. כי עולה השלימה היא בני. ועם כל זה וילכו שניהם יחדיו. ולהורות על כוונתו של אברהם ולהודיע לכל באי עולם לב יצחק בזה. אמר שבנה בפועל המזבח ועקד את יצחק בנו כאלו היה בן שנה וקבל הדבר בשמחה:

פסוק י

וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת לשחוט את בנו. בלבב שלם ובנפש חפצה כדי לזכות את בניו. ויפה דקדקו רבותינו ז"ל כי לכך נקרא מאכלת כי מזכות זה אוכלים ישראל. כי השם לקח רצונו ונפשו כאלו עשאו. ולכן אמר לו אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה ממה שאתה רוצה. כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא חשכת. רבו הפירושים בזה הפסוק. והמחוור שבכולם מה ששמעתי להחכם הכולל רבי יצחק די ליאון ז"ל שהוא כמי שאומר עכשיו יש לי שני ספרים ואינו שולל בזה שלא היה לו ספר כלל אלא שהיה לו אחד בראשונה ועכשיו שקנה אחר יש לו ב'. וכן אמר בכאן עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא חשכת. ובזה אינו אומר שעד כאן לא היה יודע שהוא ירא אלהים. ועוד אחרת שלא חשכת את בנך שהיה מחודש עתה אבל לא בידיעתו. ועוד אמר פירוש אחר שלא נתחדש בכאן דבר כלל. כי הכל היה גלוי אצלו קודם הפועל. וזהו

עתה קודם הפועל ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא חשכת. ולא נתחדש אצלי ידיעה. כל אלו דבריו ז"ל:

ובפירוש התורה שהנחתי בפורטוגאל בגירוש מצאתי פירוש אחר בפרשיות הראשונות שהיו לי מרבינו נסים ז"ל הביאו בשם רבינו יונה ז"ל וכתבתיו שם ואיני זוכרו בעונותי. ואיני יודע במה נתחבטו גאוני עולם כי דבר ידוע כי ידיעות השם מקפת כל הדברים אבל בעניני האדם אין ידיעתו נרשמת עד שיעשה הדבר בפועל ובסגולה נפלאה. ובידיעה נפלאה לא נדע ערכה. אבל יודעת כל הדברים ומשארת טבע מציאותם לבחירת האדם למאוס ברע ולבחור בטוב. או הפכו ואין אונס כאלו לא היה לו ידיעה כלל ח"ו. וכבר הארכתי בזה למעלה בפרשת בראשית. ולכן אמר השם בכאן עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה. ולא ירא הבן. אחר שבפועל לא חשכת את בנך ממני כביכול. כי קודם שיעשהו בפועל לא היה חושב שהיה אדם בעולם מורכב מהפכים עפר ואפר שניתן לו בן יחיד לעת זקנתו אחר כמה הבטחות ובשביל שיאמר לו העלהו עולה שירצה לשוחטו. כי מי הוא זה אשר לא הערה למות נפשו וחיתו לשאול יגיע בשביל אהבת בן יחיד. ועכשיו שראה אברהם שונא בנו וקושרו ושוחטו בפועל וזה דבר פלא. וזה שאמרו במדרש הנעלם אברהם אברהם. בתראה שלים קדמאה לא שלים. כי עכשיו אחר הפועל הוא שלם. אבל קודם הפועל לא היה שלם. כי היה בחיריי וראוי להטות אחר דעת רוב בני אדם. ולזה אמר עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא ירא הבן. אבל עד כאן הייתי חושב שתהיה ירא את בנך יותר ממני. וכשראיתי שלא חשכת בפועל את בנך את יחידך ממני. אני רואה כי בן ואח אין לך בערך כבודי. ולכן המעלה הגדולה שבכל המעלות. הוא ירא אלהים מצד מעלתו וגדולתו. ולא מצד סבה אחרת. ולכן אמר ראשית חכמה יראת ה' ולא יראת דבר אחר. אבל מי שירא בשביל העונש. או בשביל הבנים והעושר אינה יראה אמיתית. ולכן אמרו ששני מיני יראה הראשונה עליונה והשנייה תחתונה וחסרה והראשונה למעלה מאהבת השם. ולכן לא נתבשר בכאן עתה ידעתי כי אוהב ה' אתה. אלא ירא אלהים ולא ירא הבן. אבל לא נוכל לומר שעד כאן לא היה השם יודע שהוא ירא אלהים. כי זה שקר כי יודע היה השם שהיה ירא את ה' בדברים אחרים. אבל ביראת הבן דיבר בכאן כמו שפירשתי. וזהו שאמרו במדרש קהלת יש אחד ואין שני. יש אחד זה הקב"ה שנקרא אחד ואין שני. תכחד חיותו למ"ד שיש שני לו וכ"ש כי בן ואח אין לו. דבר אחר יש אחד זה אברהם דכתיב אחד ואין שני. גם בן ואח אין לו גם בן אין לו בשעה שאמרתי לו קח נא את בנך את יחידך. עשה כמי שאין לו בן. ואח אין לו בשעה שאמרתי

לו לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך ע"כ. רמזו למה שאמרתי כי ירא אלהים אתה ולא ירא הבן. שעשה עצמו אכזר כמי שאין לו בן:

פסוק יג

וישא אברהם את עיניו. להורות שעד כאן השפיל עיניו כי ירא מהביט אל האלהים מרוב ענותנותו. ואחר שהשלים הדיבור נשא עיניו. וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו הוא אילו של יצחק שנברא בע"ש. כי מאותו העת ניתן אותו כח ואותה הכנה להיות עולה תמימה. כמו שניתן בשאר הדברים שנבראו בע"ש. וכאותם הנסים שהתנה עליהם השם משׁשׁת ימי בראשית. וכמו ויאמר ה' אלקים לא טוב היות האדם וגו'. כי מאותו עת ניתן לו אותו כח לפעול ולעשות רצון בוראו. וזהו וישא אברהם את עיניו במראה השכינה. וירא את האיל מרחוק שנברא ונזדמן שם אחר זמן רב כימי השמים על הארץ. וזהו וירא והנה איל אחר נאחז בסבך. או וישא אברהם את עיניו אל ההרים מאין יבא עזרי. וירא והנה איל אחר המדבר נאחז בסבך. או יאמר וירא והנה איל אחר שנאחז בסבך בקרניו. לפי שהוא היה בא לקראתו ונאחז בסבכי היער בקרניו. או בקרניו של המנגח עמים בקרניו. הוא שטן הוא מלאך המות שהיה מסבכו ומעכבו בין האילנות לשהותו כדי שישחטהו אברהם. והרמז בזה שאברהם היה מתאוה לשוחטו ולא נשא עיניו מיד עד אחר זמן רב שנאחז בסבך בקרניו. ואז ויקח את האיל ויעלהו לעולה:

פסוק יד

ויקרא אברהם שם המקום ההוא ע"ש הנס ה' יראה. כמו שקרא משה שם המזבח ה' נסי. ופי' השם ואמר כנגד ה' אשר יאמר היום בהר ה'. וכנגד יראה אמר יראה. והרמז בזה כי לעולם יהיה שם המקום הזה ה' יראה. בענין שכל העולם יאמרו לכו ונעלה אל הר ה'. ויורנו מדרכיו וזהו ציון ישאלו דרך הנה פניהם. וזהו אשר יאמר היום לכו ונעלה אל הר ה'. כי בהר ה' יראה השגחתו ומדת טובו. ועל זה רמז בתורה שלשה פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ה' כנגד בהר ה' יראה. וכן רמז ה' יראה אשר יאמר היום. כי לעולם יזכור השם אלו הדברים שעברו ונזכרו בכאן בעקידת יצחק בהר ה' יראה שהוא ירושלם. כי שם יתקבלו התפלות והקרבנות בסבת עולת יצחק ובזכותו. וכן רמז ה' יראה אשר יאמר היום. כי אחר שהלך אברהם ולא שחט את בנו. כל העולם היו מרננים זה אומר בכה וזה אומר בכה. זה אומר בכל הנסיונות עמד אברהם אבל בזה לא עמד. כי זה הבן נכבד מנפשו. ואחרים אומרים המלאך מנעו והשם שלחו וא"כ דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין. לזה אמר ה' יראה אשר יאמר היום שאומרים בהר ה' יראה. כי שם נראה אברהם ועשה מודעא ושב לביתו ולא קיים מאמר השם. או ה' יראה אשר יאמר

היום בכל העולם. ולהוציא מלבם אלו השקרים בהר ה' יראה שכינתך ויבנו בהמ"ק בכאן בעין שיאמרו שזה המקום נתקדש בעולת יצחק ובקדושתו:

פסוק טו

ויקרא מלאך ה' אל אברהם שנית. לפי שהפסיק הענין בעשיית העולה ובדברי אברהם. חזר המלאך שנית לדבר אליו. והנראה בזה כי אולי אברהם בכל זאת היה עומד ומשתומם על המראה ואומר בלבו איך פתני יצרי שלא לשחוט את בני. כי מה טעם האמנתי לדברים האחרונים ולא לדברים הראשונים. כי בראשונה נאמר לי והעלהו לעולה ועכשיו אמר לי אל תעש לו מאומה. היה לי להעמיד הדבר על דין תלמוד אוקי חד לגבי חד. ולא היה לי לעשות כדברים האחרונים. לזה בא אליו מלאך ה' שנית. בענין שיהיו תרי לגבי חד ותתיישב דעתו עליו. וזהו ויקרא מלאך ה' אל אברהם שנית. ועוד כי בראשונה אמר והאלהים נסה את אברהם. ובאחרונה אמר מלאך ה'. לזה חזר לומר בי נשבעתי נאם ה'. כי אני אני הוא המדבר הנני והכל מראה השכינה. ואני מבטיחם כי יען אשר עשית את הדבר הזה שהבאת בנך יחידך לעולה. כי בזה היה די לפי איכות הדבר. ועוד ששמת אותו בפועל ולא חשכת את בנך את יחידך. כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך וגו'. לפי שהעושה פועל כזה לשחוט בנו יחידו כל העולם יתקללו בו ויאמרו שהוא רשע ונבזה. ועוד רעה אחרת שישאר בלא בנים ובלא זרע. ועוד שכל העולם ישנאוהו ויהיו לו לאויבים. כנגד הקללה אמר כי ברך אברכך. וכנגד הזרע שישאר בלא בנים. לזה אמר הרבה ארבה את זרעך. וכנגד האויבים אמר וירש זרעך את שער שונאיו. ולא די זה אלא שיתברכו בזרעך כל גויי הארץ. ואם ברך אברכך והרבה ארבה הכל תוספת טובה על הבנים יהיה כנגד המקללים. והתברכו בזרעך כל גויי הארץ. וכל זה עקב אשר שמעת בקולי. ולא קול בנך. ולא לקול כל העולם. ולא מנעך לבא בדמים שום סבה מהסבות המונעות. אלא לשמוע בקולי בערך מעלתי ולדבקה בי. וישב אברהם אל נעריו. להורות שלא גבה לבו ולא רמו עיניו בדרכי ה'. אלא שחזר כאחד מנעריו בשוה. וזהו ויקומו וילכו יחדיו אל באר שבע:

פסוק כ

ויהי אחר הדברים האלה. לפי שהיה אברהם מצטער למי יזדווג בנו כמאמרם ז"ל סמך לכאן לידת רבקה בת זוגו לנחמו. וזהו ויוגד לאברהם לאמר הנה ילדה מלכה גם היא לנחור אחיך. ואמר גם היא להורות שבזכות אברהם נעשה נס לנחור ולמלכה אשתו. כי ידוע כי התורה ספרה לנס לידת יצחק בעבור היות אברהם ושרה זקנים. ואם כן נחור ומלכה היו זקנים כאברהם ושרה או קרוב להם ועכשיו ילדה מלכה בנים לנחור זה נס ופלא כמו באברהם ושרה. וזהו ילדה מלכה גם היא כמו שרה. ואם נאמר שנולדו

קודם לכן זמן רב למה לא ספרה אותו התורה. ועוד שיש לנו להודות לקבלת חכמים ז"ל שאמרו שהיתה רבקה קטנה כבת שלש שנים. ולפי שזה היה בדרך נס תמצא באלו התולדות. שהיו שנים עשר בנים כנגד שנים עשר שבטי ישראל שהיו ליעקב. זה לצד ימין. וזה לצד שמאל. וכמו שהיו בבני יעקב שמנה בני גבירה וארבעה בני שפחה. כן בכאן ילדה מלכה שמונה בנים את עוץ בכורו וגו'. שמונה אלה ילדה מלכה לנחור אחי אברהם. ופילגשו ושמה ראומה ילדה ארבעה. את טבח וגו'. וכמו שיעקב הוליד לדינה בתו בין הבנים. כן בכאן נאמר ובתואל ילד את רבקה וגומר לבדה. להורות כי כל זה נס גמור. וכנגד התולדות. וכל זה בזכות אברהם ואם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו על אחת כמה וכמה. לזה סמך בכאן זאת הפרשה אחר פרשת העקידה. להודיענו שכל דברי התורה יש בהם סודות גדולים. ואפילו במה שנראה לנו ספורים ואגדות:

פרק כג

פסוק א

ויהיו חיי שרה נסמכה מיתת שרה ללידת מלכה. להורות שנתבשרה שרה שפקד השם את מלכה אחותה גם היא ונתן לה בנים. ובתוכם רבקה הצדקת הראויה לבנו. וכל זה להורות שבאתה אל אבותיה בשלום והיו חייה טובים כולם שוין לטובה. שפקד השם אותה בבן צדיק ואף על פי שאברהם קיים מאמר השם והעלהו על אחד ההרים. השם עשה עמו נס ושלח מלאך מן השמים והצילו מחרב רעה. באופן שאם הבנים שמחה. ואחר כך נתבשרה בבשורות בני אחותה וברבקה כלתה. ואחר שהשם השלים כל מאוייה. סמך מיד ויהיו חיי שרה קכ"ז שנה. להורות שהיו כל חייה חיים טובים. וחזר לומר שני חיי שרה להורות על הפרטים. זהו דרך פשט הפרשה לפי הפשט:

ורבותי אמרו שנסמכה מיתתה לעקידה. להורות שעל ידי העקידה פרחה נשמתה ומתה. ויש לנו להודות לדבריהם לפי שכל דבריהם דברי קבלה. ואנחנו הולכים ממששים כעורי קיר לסמוך עצמנו אליה. ואף על פי שיראה לנו דברינו כנים ואמתיים. יש לנו להשליך אמת ארצה לפי שהאמת אתם. ויש לנו להוציא מדבריהם דבר גדול בענייני העולם תמצאהו רמוז בפרשת ויגש. והוא שכל טובות העולם הזה אינן טובות אמתיות בערך טובות העולם הבא. וכן רעות העולם הזה אינן רעות בהחלט בערך רעות עולם הבא. וכן הטובות והרעות אינן טובות ורעות בערך עצמם. ולפעמים הטובות רעות. והרעות טובות. והתורה מליאה מזה ואיני מאריך. ולכן יש לכל אדם כשישיג טובות העולם הזה שלא יראו לו טובות בהחלט. וישים באותו טוב שום גמגום. או חסרון ועלילות מצעדי גבר. בענין שכשיחסר טובו יאמר כל מה דעבדין מן שמיא לטב. ואני כבר ראיתי בחלקי.

האפשר שזה הטוב לא היה טוב גמור ושהיה בו חסרון. ועל כן לא יחיל טובו. וכן יש לו לעשות ברעות העה"ז. שיחשב שאין רע שאין בו טוב כמשל הדיוט. וזהו החכם עיניו בראשו לראות הדברים שיוכלו לימשך מראשית הדבר ועד סופו. בענין שכשיבואו לא יהיו חדשים אצלו. ולכן אמרו איזהו חכם הרואה את הנולד. בענין שלא יראה תחלת הדבר בלא סופו. ולא ישפוט הדבר במה שיראה בעיניו. כאומרו הוי חכמים בעיניהם. ולכן אמר טעמו וראו כי טוב ה'. ולא אמר דעו וראו כי טוב ה' אלא טעמו. שצריך האדם לטעום הדבר וללועסו ולהדקו היטב ולטועמו. ולא יבלע הדבר שלם בלא טעם. ואז יראה כי טוב ה' וכל דרכיו משפט. ואם יראה הדברים לכאורה ולא יטעמם. אולי ישפוט בהיפך וזה בטובות העולם וברעותיו כענין צדיק ורע לו רשע וטוב לו. כי אותו טוב אינו טוב. וכן הרע בזה הערך. ואז יראה אשרי הגבר יחסה בו. אף על פי שלכאורה נראה שאינו מאושר. וזה הדבר לא יוכל אדם להשיג אותו אלא בהסתכלות נמרץ. מצד התורה ועומק סתריה אשר היא מחכימת פתי ומישרת האדם בדרך ישר לא יכשל בה. לפי שהשם לישראל לאב וליוצץ. והוא שופטינו והוא מחוקקינו. וחקק וצייר בה כל הדברים לא יחסר כל בה. ולכן נקראת התורה ברית מלח עולם. לפי שהתורה מעמדת כל הדברים על בוריין וריחן. כריח לבנון בלי סירחון וריח רע. ולכן צותה התורה על כל קרבנך תקריב מלח התורה. בענין שיתן טעם טוב לכל הדברים. וזו שאמר התנא פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה. להזהירנו שלא יאכל אדם פת התורה פת חרבה ויבשה. אלא שימלחה ויטעמה כענין המצה. לפי שהיא יבשה בלי מלח אין לברך עליה המוציא. ולכן אמרו בירושלמי וטמיש לה במלחא. וכל זה אי אפשר להשיגו אלא בתורה התמימה. לכן תמצא בהלל הזקן שנאמר בו אף הוא ראה גולגולת אחת שצפה על פני המים. וכי האחרים לא ראו הגלגלת שצפה אלא הלל. אבל הרצון בו לפי שהלל היה יודע במעלת התורה. ולכן אמר בו אף הוא ראה מה שלא ראו אחרים. לפי שלא ירדו לעומקן של דברים וחושבים שכל דברי העולם מקרה הוא היה להם. אבל הוא חזר הדבר להשגחה גמורה וכל דבריו משפט. ולכן אמר על דאטפת אטפוך. כי במדה שאדם מודד בה מודדין לו. וללבן ולצרף זה דק ככפור תמצא שרמז בזה. אף הוא ראה גלגולת אחת. כמו שראה אלישע אחר גלגולת אחת על פני הארץ. כמוזכר בסוף קידושין. מאי חזא לישנא דגברא רבא חזא דקא גריר לה דבר אחר. פירוש שגוררת אותה פי חזיר. ואמר פי שהפיק מרגליות לוחכת העפר. נפק וחטא וכו'. ובסבת זה אמר לית דין ולית דיין. אבל הלל הזקן גם הוא ראה גלגולת אחת שצפה על פני המים כאלישע. משם ראה והבין השגחת השם ואמר על דאטפת אטפוך וכו'. וכל זה לפי שראה והסתכל בעומקן של

דברים ופנימיותם ולא בנגלה מהם. וכ"ז מצד התורה. ושם הארכתי בפי' מסכת אבות. ואוי ואבוי כי מרגלית טובה היתה בידי ונאבדה ממני בפורטוגאל בעונותי:

היוצא לנו מזה כי לשפוט ענייני העולם הזה על נכון צריך רוחב לב ודין אין חקר. ולכן תמצא כי שרה אע"פ שהיתה גברת הנשים. תולדתה היא חלושה ורכת הלבב ובצאתה מרחם אמה נאכל חצי בשרה. ודעתם של נשים קלה ובכאן לא אמרינן חוץ כמו שאמרה ברוריה אשת ר"מ חוץ מברוריה כמוזכר בע"ז. ולכן כשהשם נתן לה ליצחק חשבה בלבה. זה עת לשחוק ואמרה צחוק עשה לי אלהים. לפי שחשבה שזה היה טוב גמור ואין למעלה ממנו. ולכן כשהלך אברהם לשוחטו לשם בעליו. חשבה שאבדה כל הטובות שבעולם ולמה לה חיים. ולכן אמרו שפרחה נשמתה ומתה. אבל אברהם הצדיק היה חכם גדול מוכתר בתורת השם ולא העריך זה הטוב מעת בואו לטוב אבל חקר בחלקי האפשר. וראה שזה הטוב לא היה טוב גמור אבל היה בו חסרון. כי היה חושב ודואג ואומר מה אעשה ומה אומר ולבי מאד חמרמר. ויען אברהם ויאמר הנה לשלום מר לי מר. מה אעשה לבני כי לכל העולם יש להם זוג ולבני אין לו זוג. מה אעשה לי ומה אשה אתן לו. אם מבנות כנען או מבנות ישמעאל. ועל זה ביום ובלילה שינה בעיניו איננו רואה. באופן שכשאמר לו השם קח נא את בנך את יצחק. שמח ואמר האח כי אין לי בן ואח לבקש לו אשה. ולכן השכים בבקר לקיים מצות יוצרו בלי התפעלות ובלי עצבון. ולפי שראה השם גודל לבבו ושמחתו. בישרו בלידת רבקה להסיר תוגתו. אבל שרה לפי שהיתה אשה. ולא היתה לה גודל הלב כאברהם. כשראתה שנזדמן בנה לשחיטה וכמעט לא נשחט פרחה נשמתה ומתה. כמאמרם ז"ל ולכן נסמכה מיתתה לעקידה וזה כפתור ופרח. וזהו שאמרו במדרש הנעלם ויהיו חיי שרה מנין ויהיו שהם שלשים ושבעה. כמניין חיי יצחק באותה שעה היו חיי שרה. לרמוז שכל שאר השנים לא היו חייה חיים. ולכן כשראתה שנזדמן בנה לשחיטה. חשבה כי בכאן ספו תמו כל הטובות ותקרב לשחת נפשה. ואולי לטעם זה כתב בכאן מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים. שכתב במועט שנים. ובמאה כתב שנה. וראוי היה להפך. אבל הרמז בזה כי השנים האחרונים היו נחשבים לה לשנים רבות בסבת יצחק. אבל השנים הראשונים היו נחשבות לה כשנה אחת. והנה לפי זה היה ראוי שיאמר גם כן בעשרים שנים כמו בשבע. לכן נראה הטעם בזה מיוסד על מאמרם ז"ל בסדר קדשים שמעון בן עקשיא אומר זקני עם הארץ כל זמן שמזקינין דעתן מטרפת עליהם. שנאמר מסיר שפה לנאמנים וגומר. אבל זקני תורה אינם כן כל זמן שמזקינין דעתן מתישבת עליהם שנאמר בישישים חכמה וגומר ע"כ. ולכן בכאן כתב בשנים הראשונים שנה שנה. לפי שכולם אינם חשובין

כשנה אחת בערך האחרונים. לפי שזקני תורה כל זמן שמזקינים דעתן מתישבת עליהן. ויותר עושים בשנה אחד משני הזקנה ממה שעושים בכל השנים הראשונים. והטעם בזה לפי שהם קרובים יותר אל המלך. ולכן תמצא שכתב בשלמה עליו השלום ויהי לעת זקנותו ונשיו הטו את לבבו. כאלו היה בן עשרים לרדוף. ולכן בשרה שהיתה אשה חכמת גברת על כל הנשים. אמר שדבקה נפשה באלהים לעת זקנתה. עד שבשבע שנים האחרונות עשתה בהם יותר מבכל שאר השנים. ולכן כתב במאה שנה ובז' כתיב שנים. ולכן תמצא לפי שהיא גברת על כל הנשים כתב מיתתה בתורה באורך. להזכיר שניה ומקור הפטירה. ואיך עשו לה כבוד במותה. כאילו היתה אם כל חי. וזהו ויהיו חיי שרה ותמת שרה ויבא אברהם לספוד לשרה. ואיך כל בני המקום בטלו ממלאכתן ובאו לגמול לה חסד. ושנקברה במערת המכפלה שהוא מקום מקודש מימות אדם הראשון. וכן שהיתה בקרית ארבע היא חברון המקום הנבחר מכל ארץ ישראל. לפי שמתחילת בריאת העולם נקרא כן על שם ארבע זוגות שעתידים להקבר שם אדם וחוה אברהם ושרה וכו'. וזהו קרית ארבע. וכן היא חברון לפי שהוא מוכן להתחבר הנפשות למעלה. ולכן נקרא חברון. וכל זה בארץ כנען שהיא ארץ קדושה. וזה להורות על מעלת שרה מכל הנשים. ולכן כתיב בה ויהיו חיי שרה וגומר:

שני חיי שרה לומר שכל שניה היו טובים ושוים בטובה. ואף על פי שכתוב ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות וכו'. ואין להם קיום והויה. אבל בכאן אע"פ שהיו שנותיה מאה ועשרים ושבע שנה היה להם הויה וקיום. וזהו ויהיו חיי שרה. ואחר שסיפר כל אלו המעלות שהיו בה אמר ויבא אברהם לספוד לשרה וכו'. ולא אמר לבכות לשרה ולסופדה. כי לאשה כזאת אין ראוי לבכות עליה. אחר שדבקה נפשה בצרור החיים. אלא לסופדה ולעשות לה כבוד גדול בקבורתה. ולפי שא"א לאדם שלא לבכות על מתו. אמר בסוף ולבכותה. ובכף קטנה. להורות שהבכי ראוי שיהיה מעט מהרבה. וכן סיפר לספוד לשרה בראשונה. להורות על מעלת אברהם שהיה מלך ואין ראוי לו לבכות בעצם ובראשונה. כי גנאי הוא לו. וכן לא היה לו לבכות לשרה בראשונה. לפי שעדיין לא היו לה צרכי קבורה ולא קברה. ואיך יאמר שבא לבכות לשרה וגם קבורה לא היתה לה. לכן מן הראוי הוא להשתדל בכל עוז על קבורתה ועל כבודה ועל הספדה. ואחר שימצא לה קבורה וזהו כבודה ונכנס בכלל ההספד. אחר כן ראוי לעשות לה בכי וזהו ולבכותה. וכן ספר כבוד גדול לה ולנפשה כאומרו ויבא אברהם לספוד לשרה. להורות שמתה בחיי בעלה הצדיק ושזכתה שיקברה אברהם. כי זה כבוד גדול לאשה למות בחיי בעלה. בענין שלא יהיה בה שמץ קטלנית:

פסוק ג

ואמר **ויקם אברהם מעל פני מתו**. להורות לנו שאין לאדם לקום מעל פני מתו. אם לא יהיה לסבת כבודו לבקש לו צרכי קבורה. וזהו תנו לי אחוזת קבר. ואמר מעל פני מתו. ולא אמר מעל מתו. להודיענו מה שאמרו רז"ל ביוסף ויבך עליו וישק לו זו נשיקת פרישה. מכאן שחייב אדם לנשק מתו. ולכן אמר בכאן מעל פני מתו:

פסוק ד

גר ותושב אנכי עמכם. התחיל להשפיל עצמו במדתו. לפי שהיה צריך להם. ואמר אף על פי שאני גר. כבר נתישבתי עמכם זמן רב. והריני חשוב כאחד מכם. ולכן תנו לי אחוזת קבר עמכם. אחר שאני מכם. ואקברה מתי מלפני. כי אין ראוי לעכב המת. כאמרם ז"ל במועד קטן ולא של נשים לעולם מפני שקרובות להתנוול. ולפי שהוא השפיל את עצמו. סבב הגבהתו ואמרו לו נשיא אלהים אתה בתוכנו. ואמר לאמר לו כדי שיאמר. ויענו בני חת את אברהם. אבל אמר לאמר לו. להורות שרצו להשיב לו כפי דבריו מלה במלה. וכן תשובה ראויה והוגנת לו לפי מעלתו. וזהו לאמר לו. כנגד וידבר אל בני חת שהוא כמו בני האלהים. אמרו שמענו אדוני. כנגד גר ותושב. אמרו נשיא אלהים. אינך גר אלא נשיא. ואינך תושב. אלא אדון ומלך. וזהו אלהים. וכנגד תנו לי אחוזת קבר. אמרו במבחר קברינו קבור את מתך. כלומר אחר שאתה נשיא ומלך. מי יתן לך. כי ממך הכל ומידך נתנו לך. והנשיא נוטל בראש מן המובחר. ולכן במבחר קברינו קבור את מתך. ולא די זה אלא שאיש ממנו את קברו המוכן ועשוי וחצוב לעצמו. לא יכלה ממך. ולפי שבכאן לא דיברו אלא הגדולים והשופטים. כי אין ראוי לכל העם להשיב לכבוד אברהם אלא הם נתנו רשות לגדולים לדבר זה. אמר וישתחוו לעם הארץ. שהוא כלל העם. ולהם ראוי ליתן הכבוד בראשונה. ואחר כך לבני חת שהם הגדולים. וחזר לומר להם שמעוני ופגעו לי בעפרון בן צוחר ויתן לי וכו':

והנה השאלה בכאן ברורה. למה לא שאל שאלתו בראשונה שיפגעו מעפרון בן צוחר שיתן לו המערה. ועוד מה רצה לומר תנו לי אחוזת קבר עמכם. וכי יעלה על הדעת כמו שכתבו בספרי שיורה שהיה דעתו ליקבר בין טמאים. עד שהם השיבו לו איש ממנו את קברו לא יכלה ממך. ועוד אמר בקצה שדהו כי הוא מיותר. וכן למה אמר ועפרון יושב בתוך בני חת כי ידוע הוא שהוא הגדול. וכן למה חזר לומר לעיני בני עמי נתתיה לך. אחר שאמר השדה נתתי לך. ועוד איך כתב וישתחו אברהם לפני עם הארץ. כי לעפרון היה לו להשתחוות. אחר שהוא אמר השדה נתתי לך והשדה שלו היה. ועוד מה צריך לומר לאמר לו כי די שיאמר ויען עפרון את אברהם. ועוד מה ר"ל וישמע אברהם לעפרון. והנה כל זה מובן בשאלה הראשונה כי הוא היסוד. עד שכתב הקדוש רשב"י כי מכאן

נוכל להוציא דבר גדול לענייני העולם. והוא זה כי מי שרצונו וחפצו להשיג דבר מה. אין ראוי לו לגלות דעתו וחפצו בפירוש. אלא יש לו להסתיר הענין ולסבב פני הדבר. באופן שמתוכם יראה שאין דעתו על הדבר ההוא. ואחר כך יגלגל הדבר ויסבבהו קו לקו. בענין שלא ירגישו השומעים הדבר. והנה אברהם בכאן זמן גדול עבר עליו שהיה זה הדבר טמון בלבו של מערת המכפלה משבאו המלאכים אצלו. וכתיב שם ואל הבקר רץ אברהם ואמרו שנכנס אחריו באותה מערה וראה נר דלוק שם והכיר שהיה קבור שם אדם ואשתו. ובזה הראה חכמתו שלא רצה לדבר במערה עד שהוצרך לדבר בענין שלא ירגיש עפרון הדבר. ועכשיו כל כוונתו היתה על זאת המערה ולא להקבר בין טמאים. והוא סבב פני הדבר וכסה דעתו. ואמר להם תנו לי אחוזת קבר עמכם. אני חפץ להקבר ביניכם. ולא להפרד מכם ואפי' במות כמו שלא נפרדתי בחיים והייתי תושב עמכם. והם חשבו שזה היה דעתו. והשיבו לו לפי דבריו במבחר קברינו קבור את מתך אחר שאינך רוצה להבדל ממנו. ולפי שכל ישעו וחפצו היה במערת המכפלה לפי שידע שמששת ימי בראשית היתה מוכנת לו. וזה ידע והבין מצד שם מכפלה שעולה קע"ה כמנין שנותיו של אברהם. כמו שהודיעו למשה מניין חייו בענין הסנה שעולה ק"כ. לכן כשהם אמרו איש ממנו את קברו לא יכלה ממך. שמח מאד לפי שעפרון שם היה כמו שאמר ועפרון יושב בתוך בני חת. בענין שעפרון לא היה ראוי להשיב פניהם ריקם אחר שבגבולו היה הקבר הראוי לו. ואמרו איש ממנו את קברו לא יכלה ממך. ולכן ויקם אברהם בשמחה וישתחו לעם הארץ. ואז התחיל לגלות כוונתו מעט מעט. ואמר שמעוני ופגעו לי בעפרון בן צוחר ויתן לי את מערת המכפלה אשר לו. והתחיל להביל להם השאלה ואמר אשר בקצה שדהו. כלומר איני שואל ממנו השדה אלא המערה שהיא בקצה שדהו. באופן שלא יבא לו כל כך נזק. ועוד כמו שכתבו שם כשנכנס עפרון במערה היתה נראית לו חשך ואפלה בתוכה. לפי שאין המטמון נראה אלא לבעליו. ולפי שאמר ויתן לי שנראה במתנה. חזר לומר בכסף מלא יתננה לי. ולא תחשבו שאני רוצה להבדל מכם. אלא בתוככם אני רוצה להקבר. ועפרון כשראה שהדבר היה נוגע בו. לא הניח לבני חת לדבר לפי שעפרון שם היה. וכבר היה נכלל בכלל איש ממנו את קברו. ולא היה יכול להשמיט עצמו. ולכן רצה עפרון לדבר בשביל בני חת ולהודיעו שבשביל כבודם היה רוצה לתת לו המערה. וזהו ויען עפרן את אברהם לפני בני חת לכל באי שער עירו. כלומר בשביל שער עירו ומה אמר לו לא אדוני שמעני השדה נתתי לך. לא תטריח לבני עירי על כך. כי השדה והמערה נתתי לך יותר ממה שאתה שואל. וזה יורה כי יותר חפץ עפרון לצאת (ממנה) [ממה] שהיה רוצה אברהם לקבלה. ואז כשראה

אברהם שכל זה היה עושה עפרון בשביל כבוד בני חת. ובשביל ההכרח שהכריחוהו באומרם איש ממנו את קברו לא יכלה ממך. השתחוה לבני חת ולא לעפרון. ואז דיבר אל עפרון ואמר לו אך אם אתה לו שמעני. כלומר כל זה שדברנו עד עכשיו הוא חנופה וקול דברים. אבל אם אתה חפץ לשמוע לי בלא סרסור בני חת. נתתי כסף השדה קח ממני. ואז אמר ויען עפרון את אברהם לאמר לו. כלומר היה הראשון כמדבר עם בני חת ומפני כבודם. אבל עכשיו היה מדבר עם אברהם באמת בבחינת עצמו. וזהו לאמר לו ומה אמר לו. אדוני שמעני ארץ ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה היא. שבדבריו לפי הנגלה היה אומר שיקח השדה בלא דמים. ובנסתר אמר לו שיבין דבריו ויראה איך שם סכום בשדה. וזהו אדוני שמעני. וזהו וישמע אברהם לעפרון שהבין דבריו כמו כי שומע יוסף. וישקול אברהם לעפרון את הכסף אשר דבר כי זאת היתה כוונתו:

פסוק יז

ויקם שדה עפרון וכל גבולו לאברהם למקנה. וזה הקנין היה בכסף כמאמר הכתוב שדות בכסף יקנו. וכן קנאו בשטר. וזהו לאברהם למקנה. כי בכסף אמר ארבע מאות שקל כסף. וזהו ויקם שדה עפרון וגו'. שזה רמז על קיום השטר. ולהורות על קנין השטר חזר לומר לאברהם למקנה בשטר ועדים. וזהו לעיני בני חת. ולהורות שהיו בכאן כל הקנינים שבמשנה שהקרקע נקנית בהם בכסף בשטר ובחזקה. חזר ופירש דין החזקה. ואמר ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו. ובזה ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחוזת קבר. שהיא החזקה שהחזיק בקרקע וחפר שם קבר. בענין שהיו בכאן כל דיני הקנין:

ובמדרש הנעלם אמרו ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו לשרה אשתו לא נאמר. אלא את שרה אשתו. לרבות את חוה. והרמז בזה כי בעבור חטא אדם הראשון ואשתו. אע"פ שנקברו בכאן לא היה להם קיום אמתי. עד שבא אברהם לקיים העולם ולתקן את אשר עוותו אדם וחוה כאומרם בעוברם על מאמר השם שאמר להם ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו והם חטאו באכילה. ואברהם תקנו באכילה שהאכיל לכל באי עולם והחזירם למוטב. וכמו שחטאו בעץ הדעת טוב ורע. כך אברהם נטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה' אל עולם. ולכן כתב באברהם והשענו תחת העץ. כי מה הוצרך לזה. וכן מה שאמר והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו. אלא להורות שבעץ כשלו ובעץ נתקנו. ולכן חוה אע"פ שנקברה שם לא קבלה הארץ מצד חטאה. כאלו לא היתה קבורה. עד שבאת שרה ונקברה שם. וזהו ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו. את לרבות חוה שעכשיו נקברה ונכנסה למקומה הראוי:

ובמדרש הנעלם רמזו בזאת הפרשה ענין הגוף והנשמה. וענין שוכני עפר וזמן התחייה. ענין הגוף והנשמה. ותמת שרה זו הגוף. בקרית ארבע היא חברון שנתחבר בארבע דברים מחולקים. ויבא אברהם זו הנשמה. לספוד לשרה דכתיב ונפשו עליו תאבל. ותנן כל שבעת הימים הראשונים הנפש הולכת מהבית לקבר ומקבר לבית. וידבר אל בני חת הם שוכני עפר שנתנו חתיתם בארץ חיים. ומה אומר להם. תנו לי אחוזת קבר עמכם לקבור גופי שם. והם מקדימים לו שלום ואומרים לו נשיא אלהים אתה בתוכנו במבחר קברינו קבור את מתך. וחוזרת הנשמה ואומרת שמעוני ופגעו לי בעפרן בן צוחר. הוא השר המכונה על שוכני עפר שנקרא דומה שמכניסן במספר ומוציאן במספר. ונקרא עפרון לפי שממונה על שוכני עפר. ורוצה הנשמה שיכנס גופה במספר שאר מתים. בענין שישוב מספר לזמן תחיית המתים. ואז נותן לה רשות שיכנס הגוף בכלל שאר מתים לזמן התחיה. שהיא רמוזה במספר בני חת שהיא ארבע מאות ושמונה כמנין ח"ת. שאז יתנערו מן העפר ויוציאם השר הרמוז בעפרון במספר לאותו זמן. כמו שהכניסם במספר. וזהו המוציא במספר צבאם לכלם בשם יקרא. הנאמר על הככבים. והצדיקים נמשלו לככבים. שנאמר ומצדיקי הרבים כככבים לעולם ועד. והענין לפי שחסרון הככבים אינם אלא בערך ראותנו. הם מאירים ביום ובלילה. כך הצדיקים בפטירתם אינן חסרים כלום אבל מוספים אור דכתיב תוסף רוחם יגועון. אבל החסרון הוא לנו. כאומרם ז"ל הצדיק אבד לדורו אבד. וזה גם כן רמזוהו במקום אחר דכתיב בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו. והיא סוד גאולתנו ותחיית מתינו האחרונה בשנת חמשת אלפים וארבע מאות ושמונה. וזהו הזאת זאת מנוחתי עדי עד. וכן בזאת יבא אהרן אל הקדש. וכתבו שם כי שני תחיות הם. והאחרונה היא הנרמזת בכאן בבני חת. וקודם זה הזמן יהיה בנין ירושלם וקיבוץ גליות ואחר כך תחיית המתים. ושלשתן בפסוק א'. בונה ירושלם ה' בראשונה. ואח"כ נדחי ישראל יכנס. ואחר כך הרופא לשבורי לב ומחבש לעצבותם היא תחיית המתים. דכתיב אני אמית ואחיה וגומר. ועל אותה תחיה האחרונה אמר בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו. ואמר בני חת. והם הם סתרי התורה ואין לנו עסק בנסתרות:

פרק כד

פסוק א

ואברהם זקן בא בימים. כבר אמרו ז"ל כי עד אברהם לא נזרקה הזקנה בשום אדם על שאמרו מה הדרי שאני ובני נכנסים במדינה ואין הבדל בין האב לבן. ואח"כ לן ומצא עצמו זקן וגם שיבה זרקה בו. ואמר אברהם רבונו של עולם עשיתני דוגמא. רמז למה

שאמר ועתיק יומין יתיב שעריה כתלג חיור. ולכן אמר ואברהם זקן. ולפי הפשט ראה עצמו זקן ומאושר ומבורך בכל דרך כלל. אבל חסר לו פרט אחד. היות בנו בלתי נשוי. ולכן השביע לעבד שלא יקח אשה לבנו מבנות כנען אם הוא ימות בנתים. לפי שראה עצמו זקן. ואמר בא בימים יוצא מן הימים היה לו לומר ולמה אמר בא בימים. אבל פירושו האמיתי בא בימים האמתיים. הם הימים העליונים הנקראים ימות עולם. ויוצא מעולם השקר הוא עולם הזה הדומה ללילה. כדאמרינן במציעא תשת חשך ויהי לילה זה העולם הזה הדומה ללילה וכו'. ולפי שבא בימים האמתיים. וה' בירך את אברהם בכל לא יחסר כל בה:

פסוק ב

ויאמר אברהם אל עבדו המיוחד לו. המורה על מעלת האדון ומתואר בתואריו ובמדותיו. וכמו שהוא נקרא זקן כך נקרא הוא זקן ביתו. וכמו שנאמר באברהם וה' בירך את אברהם בכל. כך נאמר בו המושל בכל אשר לו. לפי שלומדו אברהם תורתו וחכמתו. כאומרם ז"ל הוא דמשק אליעזר שדולה ומשקה מתורתו לאחרים. וזהו המושל בכל אשר לו שהוא רמז על חמשים שערי בינה. שהשם בירך את אברהם בכל כמנין כל:

פסוק ג

ואשביעך בה' אלהי השמים ואלהי הארץ. הטעם שהשביעו באלהי השמים. לפי שאברהם היה סבת קיומם. כאומרם אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. וכמו שפירשתי באומרו ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ. שחוזר לאברהם שהוא קונה שמים וארץ והעמידם. וזהו אברהם קנין אחד. וכל זה בשביל מעשיו. ובפרט בשביל ברית מילה שקבל בראשונה. וזהו אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי. שהוא ברית מילה של אברהם. ואחר שהוא סבת קיום שמים וארץ. רצה להשביעו באלהי השמים והארץ. בענין שהשם יזכור לו זה הזכות. ולכן חזר לומר ה' אלהי השמים ואלהי הארץ. ואמר אשר אנכי יושב בקרבו. לרמוז שלא יטעה לומר אחר שהוא יושב בקרבם אם לא היו ראויים והגונים. לא היה יושב עם חברת מתי שוא. לזה אמר עם כל זה לא תקח אשה לבני משם. ולפי שבדברי אברהם היה ספק כי לא השביעו אלא שיקח לו אשה ממשפחתו. ואם ילך יצחק וישא אשה ממשפחתו היה נקי מהשבועה. לזה אמר העבד כציר נאמן. אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי ההשב אשיב את בנך. והשיב לו השמר פן תשיב את בני שמה. כי אם תשיבהו שם הייתי עובר מאמר השם שלקחני מבית אבי ואמר לי לזרעך אתן את הארץ הזאת. ואם היה רצונו שאשוב אני או בני שמה. למה לקחני מבית אבי כי טוב לי היותי בבית אבי. ואם תאמר שזה יספיק לי אבל בני חוזר. זה שקר כי הוא אמר לי לזרעך אתן את הארץ הזאת ואחר שבני

הוא מלך הארץ הזאת. הראוי למלך לילך למלכות אחרת להיות שם עבד עולם. ואחר שזה כן הוא ישלח מלאכו לפניך ויצליח דרכך. אבל בשום ענין את בני לא תשב שמה. אח"כ אמר שהתקין עצמו לשלשה דברים לדורון ולמלחמה ולתפלה. לדורון ויקח העבד עשרה גמלים וכל טוב אדוניו בידו. למלחמה ויקם וילך אל ארם נהרים להורות שנזדרז מאד למצות אדוניו. עד שקם בזריזות וילך מיד אל ארם נהרים בו ביום. כמו שאמרו חכמים ז"ל שקפצה לו הארץ דכתיב ואבא היום אל העין היום יצאתי והיום באתי. ולתפלה אלהי אדוני אברהם הקרה נא לפני היום ועשה חסד עם אדוני אברהם. כלומר לי אע"פ שאיני ראוי הקרה נא לפני על צד הקרי. אבל עם אדוני שהוא ראוי עשה חסד. וסדר בקשתו הנה אנכי נצב וגומר. ולפי שזה היה דבר פלא ואי אפשר להעשות אלא על הצד הנס ובצירוף זכיות הרבה. צירף ליצחק עם אברהם. ואמר אותה הוכחת לעבדך ליצחק מצד זכותו. ובה אדע כי עשית חסד עם אדוני. ולפי שרבו הזכיות. ויהי הוא טרם כלה לדבר והנה רבקה יוצאת וגומר. להורות שהשם השלים עצת מלאכו ואע"פ שהוא לא אמר אלא והיה הנערה. אחר שכוונתו היתה שתהיה ממשפחת אברהם והוגנת לו. כן השלים השם דברו וכוונתו. וזהו אשר ילדה לבתואל. ומצד הנערה והנערה טובת מראה מאד. ולפי שבכאן היה חסר תנאי אחר. כי אע"פ שתהיה ממשפחתו ואשה יפה. אולי היא סרת טעם. לזה אמר שהיתה ג"כ נאה במעשיה. וזהו שאמרה שתה אדוני. לפי שהוא אמר דרך מוסר וענוה הגמיאני נא מעט מים שהוא כמו גמיאה קטנה. השיבה היא בנדבת לבה שתה אדוני כנפשך שבעך. וכשראה עוצם זריזותה וחריצותה. אמר והאיש משתאה לה מחריש. כלומר כי מן הדין ומדרך המוסר היה לו לדבר ולומר גברת לא תטריח עצמך פעמים רבות כי די בזה. לזה אמר כי כן היה ראוי אלא שנבהל ונאלם כאלם לא יפתח פיו והחריש אף על פי שהיה לו לדבר. וזהו מחריש לדעת ההצליח ה' דרכו. או אם היה מקרה:

פסוק כב

ויהי כאשר כלו הגמלים לשתות. כלומר כאשר ראה נערה קטנה טובת מראה ובעלת שכל ונתלבשה בעוז וגבורה להשקות עשרה גמלים יגעים מטורח הדרך שכל אחד היה צריך עשרה כדים מלאים מים עד ששבעו כלם כאלו היתה בת עשרים שנה. מיד גזר אומר ואמר כי יד ה' עשתה זאת. וזהו ויהי כאשר כלו הגמלים לשתות יצא מכל ספיקותיו. ונתן לה נזם זהב לשים על אפה שהיא תפארת הפנים. ושני צמידים על ידיה לפי שיגעה אותה בהשקאת הגמלים. ואח"כ שאל בת מי את לפי שכבר ידע בהשתדלותה שהיא האשה הראויה. כמו שהוא אמר ובה אדע. בהשתדלותה ובנדבת

לבה כי עשית חסד. וכשראה תשובתה שהסכימה עם מעשיה. נתן הודאה לשם ותלה הדבר בזכות אדוניו ולא בהשתדלותו. וזהו ברוך ה' אלהי אדוני אברהם אשר לא עזב חסדו ואמתו מעם אדוני. וסיפר שיצא לבן לקראתו לפי שראה הנזמים ושמע שהאיש היה מבקש מלון. ויאמר בא ברוך ה'. לפי שרבקה אמרה לו מוסרו הטוב. ועוד שראה אותו בחוץ ולא רצה ליכנס אע"פ שכבר פרע המלון. אמר בא ברוך ה' מיושר מדרכיו וממוסרו. למה תעמוד בחוץ. ואם אולי תחשב שאתה מביא שיירא גדולה הבית קטנה מהכיל. כבר פניתי הבית ומקום לגמלים. וכשנכנס לא רצה לאכול. לפי שאע"פ שהשם הצליח דרכו ולא נפל מכל דברו ארצה. עדיין נשאר הספק ששם לו אדוניו כאומרו אולי לא תאבה האשה. ולא ידע אם ירצו לתת לו בתם. ואולי לא רצה לאכול כי לפי חסידותו היה נראה לו שזאת היתה חנופה שמחניפים לו בעבורו. ובעבור כספו וזהבו. לזה אמר עבד אברהם אנכי ובשבילו יש לכם לעשות ולא בשבילי. כי אני עבד עולם. ובזה תראה ענותנותו כמו שכתב הקדוש רשב"י על פסוק בן יכבד אב זה עשו הרשע. שבשביל שכיבד אביו השיג כל הכבוד הזה. ועבד אדוניו זה אליעזר עבד אברה'. שהיה יכול לומר שהיה קרובו או אהובו ולא אמר אלא עבד אברהם אנכי. ואז סיפר להם כל הענין והודיע להם איך אמר לו אם לא תאבה האשה והשיבו שבשום ענין לא ישיב את בנו שמה. באופן שיראו מה שראוי להם לעשות. ועל זה נאמר החכם עיניו בראשו. וכן סיפר להם תפילתו והצלחתו. בענין שידעו כי מהשם היתה לו. ואין בידם לעשות דבר אחר. וזהו ואומר ה' אלהי אדוני אברהם אם ישך נא מצליח דרכי וגו'. ועתה אם ישכם עושים חסד ואמת את אדוני. עתה בזה העת יש לכם לעשות. אחר שהשם מסייעו בדבר. ואם לאו ואפנה על ימין או על שמאל. וזה עשה בחכמתו ליראם שיקפצו לתת בתם כי הוא כבר היה נקי. וכ"ש אין כאן ימין כי הכל היה שמאל:

פסוק נ

ויען לבן ובתואל כי אולי היה מנהגם להשיא האשה בעצת האח הגדול. ולכן אמר לבן ובתואל. וכן למטה אמר ויאמר אחיה ואמה. ואמרו ז"ל זקני רשעים כ"ז שמזקינים דעתם מטורפת בהם. ויאמר מה' יצא הדבר. כלומר אין לנו צורך לדבר כי אתה השואל והמשיב ובדברך נמצא דבריך ונאכלם. ולכן לא נוכל דבר אליך רע או טוב כי הכל בכלל דבריך. ואז נתן הודאה לשם ונתן להם מתנות לשמחם. ואולי לפי שראו שלה נתן כסף וזהב ולהם לא נתן אלא מגדנות. לקחו עצה לנפשם ואמרו מה ממון ניתן לנו שנגרש את בתנו ונתנה לאיש שלא כדרך כל הארץ. תשב הנערה אתנו ימים או עשור. וביני וביני יבא הנער לראות הארוסה ואחר כך תלך. ויאמר אליהם אל תאחרו אותי וה' הצליח דרכי.

כלומר אין דבר זה בידכם אחר שמהשם יצא הדבר. ואין לכם רשות להתריס נגד השם ומאמרו. ויאמרו נקרא לנערה ונשאלה את פיה. ובזה נראה אם מה' היתה לו כמו שאתה אומר. וכשאמרה אלך ולא חששה לדבריהם ראו כי מה' היתה הסבה:

פסוק נט

וישלחו את רבקה אחותם. וקראה אחותם על דרך שקרא יעקב לבניו אחים. ויאמר יעקב אל אחיו לקטו אבנים. ואמרו רז"ל והלא לא היה אלא אחד ולואי קבריה. אלא כיון שהגיע הבן לכתף אביו נקרא אחיו. וכן אמר בכאן רבקה אחותם. ואמר ויברכו את רבקה ויאמרו לה אחותנו את היי לאלפי רבבה. להורות איך השם שלח מלאכו לפניו כמאמר אברהם ושם הדברים בפיהם. ולזה תמצא כי נצנצה בהם רוח הקודש וברכו אותה בברכה עצמה שבירך מלאך ה' אל אברהם בשעת העקידה. מה נאמר שם הרבה ארבה את זרעך כככבי השמים. וכאן אמר אחותנו את היי לאלפי רבבה. וכן אמר שם ויירש זרעך את שער אויביו. וכאן נאמר ויירש זרעך את שער שונאיו. וספר שקמה רבקה בזריזות והלכה עם נערותיה אחרי האיש. ויקח העבד את רבקה כי היא העיקר. ואולי שאר האנשים שבאו עם אליעזר לקחו נערותיה:

פסוק סב

ויצחק בא מבא באר לחי רואי. להתדבק עם אל חי. ולהתפלל לפניו שיצליח השם דרך אליעזר. ולכן אמר והוא יושב בארץ הנגב דבק בדרכי אביו. דכתיב ביה הלוך ונסוע הנגבה. שהוא סוד הייחוד. כאומרם ז"ל בא לו לקרן דרומית מזרחית צפונית צפונית מערבית מערבית דרומית. שזהו נעוץ סופן בתחלתן וכו'. ולפי שהייחוד הוא בתפלה. אמר ויצא יצחק לשוח בשדה להתבודד ולהתפלל בכוונה. ועל זה הדרך שאמרו רז"ל יצחק תיקן תפלת מנחה. וזהו לפנות ערב שהוא זמן המנחה. כי ינטו צללי ערב ובאה מדת הדין של יצחק לעולם. דכתיב ביה ופחד יצחק היה לי. ולכן צריך כוונה גדולה כאומרם ז"ל לעולם יזהר אדם בתפלת המנחה. שהרי אליהו לא נענה אלא בתפלת המנחה. לפי שהיה צריך דין לכלות נביאי הבעל. ולכן אומרים בשבת ואני תפלתי לך ה' עת רצון כי כשמתגלים פני הרחמים כל מיני מדות הדין בורחים. ולהורות על כוונת תפלתו אמר וישא עיניו וירא והנה גמלים באים. נראה שעד כאן היה משפיל עיניו וסותמם לכוין בתפלתו. כמו שכתב הקדוש כי המתפלל תפלת עמידה שכינה כנגדו. ולכן אסור לו לפקוח עיניו להסתכל בכותל. ולמעט אמר שצריך להשפילם. ולכן נ"ל שאמר בכאן וישא עיניו וירא אחר תפלתו. אבל בתפלתו לא נשא עיניו ולא ראה:

פסוק סד

ואמר **ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק**. להורות שהיא בת זוגו. וכמו שהוא נשא עיניו. כן היא נשאה עיניה וראתה במראה השכינה את יצחק והכירתו. ותפול מעל הגמל לרמוז שהשפילה עצמה ועיניה בענותנותה בראותה אותו. ואם לא הכירתו למה הפילה עצמה. ומה ששאלה מי האיש הלזה. הוא לאמת הענין. וכשאמר הוא אדוני ותקח הצעיף ותתכס. וספר שהביאה אל אהל שרה אמו להיות במקומה. ואולי רמז שהביאה האהלה לעשות לה חופה. ויקח את רבקה בקיחת כסף שהיא קידושין. ותהי לו לאשה בכתובה. ויאהבה ויבא אליה וינחם יצחק אחרי אמו. להורות שאע"פ שנעצב מאד על אמו. בביאת רבקה ובאהבתה התנחם על אמו כאלו לא מתה:

ודעתי עוד בזה כמו שפירשתי בפירוש רות. כי דבר ידוע הוא שהתורה אמרה על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו. וטבע הנשים הוא לשנוא הכלות לפי שרואות כי אשר טפחו וריבו בניהם ועברו עליהם צרות רבות ורעות. וביום ובלילה שינה בעיניהן אינן רואות לגדלם ולהניקם בדדי בתוליהן. ומיד כשנושא אשה גם אלה תפשענה ואז יפשע בנה בעת ההיא ומתיחד עם אשתו אשת נעורים. ואמה נהפכה לו לאויבת. וזהו אומרם ז"ל כשתדור זאב עם כלב תדור כלה עם חמותה. לרמוז כי כשיבא משיחנו ויתקיים וגר זאב עם כבש. יתקיים וסרה קנאת אפרים. וקנאת כלה עם חמותה. ובכאן תראה מעלת רות המואביה על כל הנשים כי דבקה בנעמי חמותה. אחרי היות לה לאויבת בהיותה כלתה. ועוד שכבר מת מחלון בנה בידה. ואולי מעין גורם. והיה ראוי לה לשנאתה יותר. ועם כל זה אהבה כנפשה. כמו שהארכתי שם. וא"כ בכאן יפה אמר הכתוב ויקח את רבקה ותהי לו לאשה ויאהבה אהבה נפשיית. כדין התורה. ואם שרה היתה בחייה איך תוכל לראות כי בנה היחיד רצתה נפשה. יהיה אוהב לרבקה יותר וישכח תגמוליה ואהבתה וידבק באשתו. לזה אמר כשראה יצחק שהיתה לו לאשה ויאהבה אהבה גמורה. לקח נחמה גדולה אחר שמתה אמו. כי טוב לה המות משתראה בעיניה יצחק בנו קשור ואהוב עם רבקה אשתו ומפרד אהבתו ממנה. וזהו וינחם יצחק אחרי אמו. והוא כפתור ופרח:

פרק כה

פסוק א

ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה ותלד לו את זמרן. כבר כתבתי למעלה בענין הגר כשנתנה לו שרה שעשה אברהם שלא כהוגן. אחר שכבר הובטח ביצחק. ואע"פ ששרה נתנה לו אולי יבנה ממנה. לא היה לו לשמוע לדבריה. בענין שבזה חטא ונולד

מזה ישמעאל. והוסיף על חטאו ואמר לו ישמעאל יחיה לפניך. ולא נתקרר בהגר והוסיף על חטאתו. ויקח אשה במקום שרה את קטורה. והוליד בנים רבים ממנה לפח ולמוקש לישראל. מוסף על בני ישמעאל. ולזה הזכיר שמותם את זמרן זמיר עריצים ואת יקשן פח יקוש. ואת מדן לדין עמו ואת מדין מדנים וכעס. ואת ישבק עיקר שרשוהי בארעא שבוקו. ואת שוח שוחה עמוקה. בענין שכולם היו לפח ולמוקש לשני בתי ישראל. ולכן כשראה מה שעשה נתן להם מתנות וישלחם מעל יצחק. לקיים אל תתחר במרעים. ורז"ל אמרו שמות הטומאה מסר להם ושלחם אל הררי קדם. כי שם נמצאו כל הכישופים באומרו כי מלאו מקדם וגו'. ואמר בבלעם הקוסם מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם. וזה שאמר בכאן קדמה אל ארץ קדם. לפי שראה אברהם שלא היו ראויים לידבק בשם. ולא להיות אצל יצחק לפי שנטו אחר הטומאה לצד שמאל. ולכן אמר בעודנו חי ולא המתין להם עד שימות. כי היו רבים וילחמו עם יצחק. ולכן ראה לשלחם לארץ מרחק לפי שהם כלי זעמו. ולכן לא הזכיר בכאן שמל אותם לשמונה ימים. כמו שסיפר בישמעאל לפי שידוע הוא שכל ילידי ביתו ומקנת כספו היה לו למול. וכשראה רעתם שחזרו לגלולי אמם. ולא היה להם ברית. שלחם מעל יצחק לפי שראה שאין בהם ממש. כי באופן אחר דבר קשה אצל אברהם איך לא למדם בדרכי ה'. כמו שנאמר עליו כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו. כי פירושו הנמשכים אחריו. אבל אלו לא בחרו בדרך ה' ולכן רחקם:

פסוק ז

ואלה ימי שני חיי אברהם אשר חי. אמר אשר חי להורות שהיו חייו חיים אמתיים בין בחיי העולם הבא. בין בחיי העולם הזה. וזהו וימת אברהם בשיבה טובה זקן ושבע. מחובות העולם הזה. אבל לא אמר בכאן זקן ושבע ימים. לפי שכבר ידעת מאמרם ז"ל שקיצר הקב"ה חמשה שנים מימיו. בענין שלא יראה עשו בן בנו יוצא לתרבות רעה. אבל ביצחק תמצא שכתוב בו זקן ושבע ימים לפי שחיה ק"פ שנה. אבל אברהם היו חייו קע"ה.

פסוק ט

ויקברו אותו יצחק וישמעאל. לפי שהיה בן גבירה. אל מערת שדה המכפלה. בענין שיצדק השם שכפולה בזוגות. וזהו שמה קובר אברהם ושרה אשתו. וסיפר שבירך השם את יצחק אחרי מות אברהם. והוא נתדבק בדרכי אביו עם באר לחי רואי. וסיפר תולדות ישמעאל שהיו י"ב נשיאים ורוח ויכלו באפס תקוה. כנגד י"ב שבטי ישראל. כי זה לעומת זה עשה האלהים שיראו מלפניו. ולפי שעשה ישמעאל תשובה כמאמרם ז"ל. סיפר מספר חייו כמו שסיפר באברהם. ואמר בו מאה שנה ושלשים שנה אבל בשבע כתיב

שנים. להורות מה שרמזתי בתחלת הפרשה במספר שנות שרה. וכן באברהם אמר וחמש שנים ובשאר הכללים כתוב שנה. להורות שהצדיקים יותר עושים בה' שנים האחרונים ממה שעושים במאה מהראשונים. ולכן הראשונים חשובים כשנה אחת. והאחרונים אע"פ שהם מעטים חשובים שנים רבות. וכן בישמעאל כל השנים הראשונים חשובים כשנה אחת. לפי שכלה בהבל ימיו. אבל באחרונים כתיב שנים. לפי שחזר בתשובה בהם. ולכן חשובים כשנים רבות אף ע"פ שהם ז'. וזהו ושבע שנים. ואמר וישכנו מחוילה עד שור אשר על פני מצרים. להורות שנתקיימה בו ברכת השם בשביל זכות אברהם שהבטיחו י"ב נשיאים יוליד ושיהיו רבים מארבה. וזהו וישכנו מחוילה וגו'. ואמר אשר על פני מצרים. להורות שלא דבקו בדרכי ה' אלא שחזרו לגלולי אמם שהיתה שפחה מצרית. ולכן הלכו למצרים להתדבק עם אחיהם המצריים ולהתחבר בהם. ולא דבקו ביצחק אחי אביהם. וזהו על פני כל אחיו נפל. נתחבר כמו מדין ועמלק נופלים בעמק. וכן מלאך רשע יפול ברע. אפילו שיהיה כמלאך ישוב רשע. אם יתחבר באיש רע. אבל ציר אמונים מרפא. שהוא משה דכתיב ביה בכל ביתי נאמן הוא. נתן רפואה לזה דכתיב לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי. וכן אלו היו בנים של אברהם הצדיק והיו קרובים לבד אל האושר האמיתי של אברהם אביהם. וזהו באכה אשורה. ולא רצו אלא לשוב למצרים ולהתחבר עם רשעים. וזהו על פני כל אחיו נפל ונתחבר. אבל השם לא אמר אלא ישכון. כי בבחירתם היה לשכון או ליפול. ובבחירתם נפלו. אבל הצדיק שבע יפול וקם:

פסוק יט

ואלה תולדות יצחק. לפי שסיפר למעלה תולדות ישמעאל שהיו כולם רשעים. סמך מיד ואלה תולדות יצחק שהיו עשו ויעקב. ולפי שעשו היה רשע מישמעאל. כתב בכאן ואלה תולדות יצחק בוי"ו להוסיף על ענין ראשון. ואמר אברהם הוליד את יצחק. ולא אמר יעקב ועשו. להורות כי תולדותיו לא היו אלא היות בן אברהם צדיק כאביו והולך בדרכי ה'. בענין שהיה ניכר במעשיו שהיה בן אברהם וכל הרואה אותו אומר בודאי אברהם הוליד את יצחק. כי הוא דומה לאביו במעשיו. ולזה רמזו ז"ל באמרם אברהם הוליד את יצחק שהיה זיו איקונין שלו דומה לאביו. בענין שכל העולם יאמרו אברהם הוליד את יצחק. וכ"ז להורות על מעשיו שהיו מתוקנים כמו שהיו דרכי אביו. וכמו שהיה דומה במעשיו כך היה דומה בצורתו. ולזה צר איקונין שלו דומה לו. ואע"פ שזה אמרוהו על אבימלך שלא יהיו אומרים מאבימלך נתעברה שרה. עם כל זה נוטה למה שאמרנו. וכן אמרו במדרש על דוד כשלקח לאביגיל אשת נבל הכרמלי היו ליצני הדור אומרים שהיתה אביגיל מעוברת מנבל כשלקחה דוד. מה עשה השם צר קלסתר פניו של כלאב

שהיה דומה לדוד אביו. והיינו דכתיב ויהי בכורו אמנון לאחינועם היזרעאלית ומשנהו כלאב לאביגיל אשת נבל הכרמלי. ובדברי הימים כתיב והשני מפיבושת לאביגיל. ולמה נאמר שם מפיבושת שהיה מבייש פני אחיתופל בהלכה. ולמה נקרא שמו כלאב לפי שהיה קלסתר שלו דומה לדוד אביו מאי כלאב כלו אב. וכן נאמר בכאן על זה הדרך אברהם הוליד את יצחק:

פסוק כ

ויהי יצחק בן ארבעים וגו' ויעתר יצחק לה' וגו' לנכח אשתו. הנראה מפשט הפרשה כי סבת עקרות רבקה וסבת לידת עשו הרשע היתה בסבת רבקה. אע"פ שהיתה צדקת היתה בת רשע ואחות רשע ומקומה אנשי רשע. ולכן יצא ממנה עשו. אבל יצחק היה צדיק בן צדיק. וזה יסתייע ממה שאמר ויהי יצחק בן ארבעים שנה. דבק בדרכי ה' דומה לאביו. עד שהכל היו אומרים אברהם הוליד את יצחק. וזה התמיד ארבעים שנה. ובסבתו לא יבא רע לעולם. אבל לקח את רבקה בת בתואל הארמי מפדן ארם שהיה רשע אנשי רשע אחות לבן הארמי אחות רשע רמאי בן רמאי. ולכן ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו. ר"ל על אשתו כי עקרה היא. ויעתר לו ה' לפי שהיה צדיק בן צדיק. וכן יסתייע ממה שאמר ויתרוצצו הבנים בקרבה. שלא היה לו לומר אלא ויתרוצצו הבנים. למה אמר בקרבה כי ידוע הוא. אבל רצה לומר כי סבת הריצוץ היה בסבתה וזה בקרבה:

פסוק כב

ותאמר א"כ שכל זה בסבתי. למה זה אנכי בעולם. ותלך לדרוש את ה' להתפלל להשלים חסרונה. ולכן ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך. כלומר אל תתמה מזה כי שני גוים בבטנך ושני לאומים הפכיים ממעיך יפרדו. כלומר מצד מעיך ובטנך הם נפרדים ומחולקים לשתי ממלכות. ורז"ל אמרו שני גוים גאים כתיב אלו אנטונינוס ורבי שלא פסקו משלחנם לא צנון ולא חזרת לא בימות החמה ולא בימות הגשמים. וזה להורות על מעלתם וחכמתם שהיו עוסקים בתורה. והיה רבינו הקדוש מלמד לאנטונינוס כמוזכר בע"ז שהיה לו מערה בביתו לבית רבי שהיה הולך בכל יום לבית רבי והיה מוליך עמו שני אנשים א' היה הורג בתחלת המערה וא' בסופה. וצוה לו שבעת הקבוע לו שלא יהיה שם אדם. פעם אחת מצא שם לרבי חנינא בר חמא וא"ל אין זה ילוד אשה וא"ל שילך לקרות לו אדם אחד שהיה במערה והלך ומצאו מת. אמר מה אעשה כי אין מבשרים בשורות רעות למלכות התפלל עליו והחיהו והביאו לפניו אמר לו רבי לא אמרתי לך שאין זה ילוד אשה. א"ל ידעתי שאפילו קטנים שבכם יודעים להחיות מתים. ועכ"ז לא יהיה כאן אדם באותה שעה. ושם היה לומד עמו ומלמדו תורה ושואל ומשיב ומקשה ומתרץ. וז"ש שלא פסקו משלחנם לא צנון ולא חזרת. והרמז בזה שהיו עוסקים בתורה

ע"ד הנגלה ועל דרך הנסתר. וזהו לא צנון ולא חזרת שהם הפכיים. כי הצנון האוכל טמון בארץ והעלין בחוץ. והחזרת להפך מה שאוכלים ממנה הוא הנגלה בחוץ והנזרק הוא בפנים. וכן בדברי התורה יש בהם פנים ופני פנים. כאומרם שבעים פנים לתורה. ואין להבין בחיצוני לבד כי אין החכם נקרא חכם בשביל מה שרואה בעין. כאומרו הוי חכמים בעיניהם. אלא צריך לחפש התורה כמי שמחפש אחר המטמון. עד הגו סיגים מכסף ואז יוציא כלי למעשהו וידע האמת. ולכן כל דברי שלמה ע"ה יש בהם נגלה ונסתר כמו שיש בתורה. ולכן אמר אם תבקשנה ככסף שזהו הנגלה. וכמטמונים תחפשנה. שזהו הנסתר. אז תבין יראת ה' מהנגלה. כי אעפ"י שלא ידע האדם טעם וסוד המצוה למעט. מהנגלה ממנה בקיומה. יבין יראת ה' ושמירת מצותיו. ומהנסתר והפנימי ממנה דעת אלהים ימצא. שידע ויבין דעת השם וכוונתו וסודו והודו. כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו. ובזה כ"ע מודו כאומרו סוד ה' ליריאיו ובריתו להודיעם. ולזה אמר שלא פסקו משלחנם עסק התורה בנגלה ובנסתר. וזהו שכתב בכאן ב' גוים בבטנך גיים כתיב שהיו גאים וגאונים בתורה ובפנימיותה. וכמו שאמרו במדרש משלי כי כשהחכם יושב ודורש וצופה ומביט היאך כסא הכבוד עומד ויודע לעלות במעלותיו כאומרו ושש מעלות לכסא לפי שהוא דבר מכוסה. הקב"ה משתבח בו ואומר זהו יופי וזהו הדרי וכו'. וכן יסתייע זה ממה שאמר הכתוב וימלאו ימיה ללדת כי להשלים חסרונה הוצרכה ללכת ט' חדשים שלימים לזכך גופה. וזהו וימלאו ימיה ללדת. וכן והנה תומים ולא תאומים אלא שלימים. בענין שתהיה מורגשת צער העיבור:

פסוק כה

ויצא הראשון אדמוני כלו כאדרת שער בענין שתתחלחל מאד. כי העובר שיש לו שער מזיק לאשה וגורמת לה הקיא' והחימוץ. וכל שכן זה שיצא עשוי ונגמר. ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת בעקב עשו. לרמוז שאע"פ שיעקב היה ראשון ליצירה. נתן מקום לעשו לצאת וליטול חלקו בראש בזה העולם. כמו שא"ל יעבור נא אדוני לפני עבדו בזה העולם. ואני אתנהלה לאטי סובל עול המלכיות. בענין שאטול שכר באחרית הימים. כאומרו ואחריתך ישגא מאד. וזהו עקב תשמעון. וזהו עקב אשר שמע אברהם בקולי. ששמע בקולו להשיג השכר האחרון שהוא כמו עקב. ולכן אמר וידו אוחזת בעקב עשו. ולכן אמרו כי עשו לקח השמש לחלקו בטובות העולם הזה. ויעקב הלבנה. וזהו החדש הזה לכם. ולכן אמרו במדרש כי אם ישראל ילכו בדרך ה' יקנו העולם הזה ועולם הבא בעשיית מעשים טובים כדאמרינן ואנכי אפדם בממונם. אבל עשו הרשע אין לו חלק לעולם הבא כמו שהשמש אין ממשלתו אלא ביום. אבל הלבנה לפעמים נראית ביום אף

ע"פ שעיקר ממשלתה בלילה. כן ישראל אע"פ שגמולם הוא בעולם הבא ג"כ אוכלים קצת העולם הזה. כאומרו אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו. אף על פי שאינו שלכם. כמו הלבנה שהיא שלכם. וזהו מי זאת עולה מן המדבר יפה כלבנה בראשונה. ואחר כך ברה כחמה. כי ג"כ יש לכם חלק באור החמה. ולכן סובלים ישראל הגלות והצער בראשונה לזכות בשכר לבד האחרונה שהוא העיקר. וזהו פי' לכי ומיעטי את עצמך. כפי' המדרש הנעלם לכי ומיעטי את עצמך בגלות. כמו שהלבנה מתמעטת. ועסקו בתורה. ועלי לתת לכם שכר טוב על כל האומות. וזהו הביאו עלי כפרה על שמיעטתי את הירח. עסקו בתורה ובקרבנות ועלי להשלים חסרונכם במיעוט הירח. עד שיהיה אור הלבנה כאור החמה. וכל זה הוציאוהו ממאמר וידו אוחזת בעקב עשו. ולכן נקרא שמו יעקב על שם עקב. והיו"ד על סוד עשרת הדברות שבהם זוכים לעלות למעלה:

פסוק כז

ויגדלו הנערים וגומר. איש שדה ע"ש שדה ארם. כי זה נטה לצד אמו. ויעקב איש תם יושב אהלים אהל אברהם ואהל יצחק ודומה להם. ויאהב יצחק את עשו. בכאן נפל כל הבנין וצריך אבנים אחרות אבנים יקרות אבנים שלימות לרפאת את מזבח ה' ההרוס. כי רבקה אולי אהבה את יעקב לפי שהיה איש חלק בלא שער. ולא ציער אותה. אבל עשו ברוב שערו וצפרניו גרם לה הקיא והחמוץ והצער. ולכן שנאה אותו. והנה יש לנו עיר ומגדל לבנות עוז בו ירוץ. כי באהבת יצחק לעשו הקושיא בלי תירוץ. ולכן יש לנו להודות לקבלה כי כל זה בא מצד יצחק שהוא מדת הדין. כאומרו ופחד יצחק היה לי. כי רוב צחוק מביא בכיה ואף וחמה. וזהו יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו אז ידבר אלימו באפו. וזהו צחוק עשה לי אלהים כל השומע יצחק לי. ולכן אין היין טוב אלא על שמריו. ולכן נאמר ביצחק ויבא לו יין. וזהו סוד יין המשמח אלהים ואנשים. ולכן הנזיר נקרא נזיר אלהים לפי שהיה פרוש מן היין ופרוש ממדת הדין ואחוז במדת רחמים. ולכן יצחק יצא ממנו עשו. הוא סמאל הוא נחש הקדמוני שממנו יוצאים כל מיני מדות הדין והם ילדי נכרים. וזהו שא נא כליך תליך וקשתך. כמתלהלה היורה חצים בקשת רמיה. וצא השדה. לצוד ציד הבריות במדת הדין. להביא לפני השופט ולומר פלוני חטא בזה ובזה. והוא המסבב והוא המלשין והוא ההורג. לפי שאי אפשר העולם בלא משפט. וכל זה בא לו מצד הדין של יצחק. ולכן ויעקוד את יצחק בנו בענין שלא יצא לקטרג. כמו שפירשתי במקומו. וזה גלה אותו יצחק באומרו ולך איפה מה אעשה בני שפירשו הקדמונים ז"ל כי מלת בני מיותר. אבל פירשו שכל זה הדין והמחלוקת בא לו מצד היות בנו ולא מצד רבקה הצדקת. כי היא נתנה עצה להציל את נפשותנו ממות. כמו

שנפרש בפרשה בע"ה. ולכן כתב שהיה יצחק בן ארבעים שנה בתקפו וגבורתו בקחתו את רבקה הצדקת. ולכן כתב בה שהיתה עקרה. כי כך היה ראוי בענין שלא תלד בנים רבים. ואף עשו טוב לו את אשר עדן לא היה. אם לא בשביל יעקב הצדיק. ולכן ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו. כי אולי תפלותיהם היו הפוכות. ועם כל זה ויעתר לו ה'. כי לא תוהו בראה. ויתרוצצו הבנים בקרבה מצד היות שני הפכים. ולכן אמרה למה זה אנכי מעוברת. ותלך לדרוש את ה' לבקש רחמים עליהם. ויאמר ה' לה שני גוים הפכים. זה דין וזה רחמים. ממעיך יפרדו. מצד הפירוד שיש בינך לבין בעליך. ויצא הראשון אדמוני כמו החטא שהוא אדום כתולע. רמז למדת הדין מצד יצחק. וידו אוחזת בעקב עשו. כי מדת רחמים אוחזת במדת הדין ומעכבה. כאומרם יהי רצון שיכבשו רחמיך את כעסך. ולכן יעקב אחז בעקב עשו שלא יצא לקטרג על בניו כשהוא אחוז בתקפו של יצחק. ויצחק בן ששים שנה כשהוא בגבורתו בלדת אותם. ולכן ויאהב יצחק את עשו בנו. שהוא אחוז במדת דינו ואת כל עורב למינו. ורבקה הרחמנית על בניה אוהבת את יעקב:

פסוק כט

ויזד יעקב נזיד. כמאמרם ז"ל לפי שאותו היום מת אברהם לפי שלא יראהו יוצא לתרבות רעה ורצה להברות לאבל. ויאמר עשו הלעיטני נא מן האדום האדום הזה כי לי ראוי זה המאכל שאני אדמוני. ויאמר יעקב מכרה כיום את בכורתך לי. הנה המלחמה לנו פנים ואחור מצד הענין וקדושת יעקב ואיה רחמנותו להתנהג באכזריות עם אחיו. והכתוב צוח אם רעב שונאך האכילהו לחם וכ"ש אחיך בשרך. ומצד הלשון כאומרו מכרה כיום. וכן השבעה לי כיום. מה היום מיומים. ובמדרש הנעלם אמרו שיעקב היה יושב אהלים אהלו של שם ואהלו של עבר והם שנתנו לו עצה זו. וזהו ויזד יעקב נזיד. כמו כי בדבר אשר זדו שתרגומו דחשיבו. ולכן יעקב חשב בעצה זו שאמרו לו שם ועבר יש לך לידע כי זה האיש הוא יועץ בליעל ועתיד לענות אדם בריבו. וכל מלחמתו עם בניך והוא בלען והוא שתיין והולך אחר התאוות. וסימן זה יהיה בידיך כי אתה סימן לבניך. שאם זה האיש ימכור בכורתו בעד ככר לחם יהיה סימן לבניך. כי ביום הדין הגדול לא יוכל עם בניך ויתפרש מהם מכח האכילה והלעטה משעיר עזאזל. ואחר שראה שמכר לו הבכורה בשביל אכילה והלעטה שמח. כי כן יעשה לבניו. והקטיגור יעשה סניגור כאומרם בפרקי ר' אליעזר שאמר סמאל יש לך עם כמלאכי השרת וכו'. ואני סבור כי לפי דרכם ז"ל יאמר מכרה כיום וכן השבעה לי כיום. לרמוז על יום הדין שכמו שעושה עתה מכח האכילה. כן יעשה לבניו לאותו יום המיוחד שהוא יום הדין מכח האכילה של שעיר עזאזל:

וע"ד הפשט אני אומר להתיר המלחמה. כי יעקב לא עשה שלא כהוגן. כי הבכורה שלו היתה ועשו גזלה ממנו ופרץ עליו פרץ עוזא. ויצא הראשון אדמוני ברוב התגברותו ולכן הגוזל מן הגזלן פטור ויכול לבא עליו בעקיפים ליקח אשר לו מתחת ידו. ולכן בבטן עקב את אחיו ועכבו שלא לצאת. ולפי שהיה לו זה הכח מן הבטן לאחוז בו ולעכבו. היה סבה כי באונו שרה את האלהים הוא סמאל שרו של עשו. לפי שהשקר אין לו רגלים ולכן אחז בעקבו. וכשראה שלא יכול לו ולקח בכורתו בחזקה. כשבא לידו רצה ליקח את שלו. ולכן לא נתן לו כסף וזהב אלא נזיד עדשים להשיב נפשו אליו. ולכן כשאמר לו מכרה כיום את בכורתך לי שלקחת ממני בחזקה. השיב לו הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכורה. כי לך יאתה שאתה יושב אהלים. ועוד כי לו הונח שנודה שלו הבכורה אחר שהוא פטר רחם. אע"פ שלא היה שהרי נתערבו שני הולדות וידו אוחזת בעקב עשו. עם כל זה יעקב עשה מה שהיה ראוי לו לעשות. כי אחר שעשו היה רשע שופך דמים גזלן ונואף. לא היה ראוי שתהיה עבודת הקדש עליו. וכל הרוצה ליטול את השם יבא ויטול כדין הרואה תפילין ביד כותים שחייב להוציאם ממנו בכל ענין שיוכל. ולכן יעקב כשראה שעשו היה רשע ורוצח והוא עיף לרציחה. וידע שהרג לאברהם בלא זמנו. וראה שהיה בידו חפץ של מצוה. רצה להוציאו ממנו בכל ענין. ואם הוא היה איש טוב ראוי לשרת בבכורה. לא היה יעקב הצדיק עושה זה ולא כיוצא בו. ולכן אמר לו מכרה כיום. ולא אמר מכרה את בכורתך. אלא מכרה כיום. כפי הזמן והיום שאתה עומד בו. שאתה רשע ורוצח והרגת זקני. מכור לי זה החפץ של מצוה. שאינו ראוי לך. והוא השיב והסכים בדבר. ואמר הנה אנכי הולך למות בין החיות ובין אויבי קרובי הרוצח הוא נמרוד ואחרים שהרגתי. די לי להשמר מהם ולמה זה לי בכורה. כי לך יאתה. ולפי שאלו היו דברים בעלמא. אמר השבעה לי כיום כפי הזמן והיום שאתה בו רשע גמור. וישבע לו לקיים הדבר. ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים. כי בעד פת לחם יפשע גבר. לפי שכל זה היה אונס גמור כי כל אשר לאיש יתן בעד נפשו ואין לך מודעה גדולה מזו. ואולי יאמרו כי פירוש מכרה כיום הוא כיום הזה שהולך למות והיה עיף. וכן השבועה היתה לפי העת שהיה באונס וזהו השבעה לי כיום. ויש כאן טענת אונס. לזה נראה לי כי הפירוש הראשון הוא האמת שהרי אני רואה שאכל ושתה והיה בדעתו ויקם וילך ועבר זמן בנתים. ואחר כל זה ויבז עשו את הבכורה. ואחר שדבר ה' בזה ומצותו הפר הכרת תכרת. הפירוש השני ניתר ממקומו כי יעקב לא עשה כל זה אלא לפי שהיה רשע גמור באותו יום ולא היה ראוי שתהיה לו עבודה קדושה. והעד כי אחר כל זה ויבז עשו את הבכורה. ובמדרש הנעלם רמזו בזאת הפרשה תחיית המתים. וזהו תולדות יצחק.

כי באותו זמן רב השחוק בעולם. דכתיב ישמח ה' במעשיו. ויהי יצחק בן ארבעים שנה אלו ארבעים שנה שיש בין תחיה לתחיה. בת בתואל הארמי הוא אותו עצם שבמפרקת שעליו יבנה הבנין להחיות המתים. שכן בכרכי הים קורין לאותו עצם ארמי. אחות לבן הארמי הוא יצר הרע שנקרא רמאי. ובמקרא נקרא לוט ועכשיו שהוא מלובן ואת הצפוני ארחיק מעליכם דכתיב וחרפת עמו יסיר. נקרא לבן הארמי. ויעתר יצחק לה' כי עקרה היא. לפי שיצר הרע בטל מן העולם ואין מקום להאריך:

פרק כו

פסוק א

ויהי רעב בארץ. כבר פירשתי במקומות רבים כי אין פורענות בא לעולם אלא בשביל ישראל והקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה. ולכן סמך זה לכאן להורות. כי אחר שלפי הפרסום נראה זה דבר זר מאד. היות עשו בדוחק רעב ויעקב בצדקתו לקח בכורתו ונתן לו נזיד עדשים להברותו. ואולי עשו הגיע לשכרותו של לוט ולהשלים תאותו. לזה אמר זו בסבת זה ויהי רעב בארץ. וזהו מלבד הרעב הראשון שהיה בימי אברהם שהיה ג"כ בעון דבוק לוט. כמו שכתבתי במקומו. וילך יצחק בלי רשות השם וירא אליו ה' וא"ל אל תרד מצרימה כמו שעשה אביך. ובשום זמן לא תניע עצמך לשום מקום בלי מאמרי. וזהו שכון בארץ אשר אומר אליך. ועתה גור בארץ הזאת אחר שכבר יצאת. ולפי שחטא בזאת ההליכה. א"ל והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך. אע"פ שלא תהיה ראוי והרביתי את זרעך:

פסוק ה

עקב אשר שמע אברהם בקולי בבחינת קולי ומשמרתי. ולא בשביל סבה אחרת. וזהו תכלית העבודה האמיתית. ומה שאמר למעלה ושמרו דרך ה' למען הביא ה' על אברהם. כבר כתבתי למעלה שזה הדרך היה לפתאים ולתינוקות להכניסם במסורת הברית. ואמר וישמר משמרתי כפי הירושלמי שאמרו כשהיה אברהם בעולם לא הוצרכתי לעשות מלאכתי. רמזו בזה כי קודם שבא אברהם לעולם היה הקב"ה צריך לזון לכל באי עולם במדת חסד מביצי כנים עד קרני ראמים. כי זו היא מלאכת השם משיב הרוח ומוריד הגשם מכלכל חיים בחסד. משבא אברהם לעולם שנאמר בו חסד לאברהם. לקח מלאכת השם והשיג גבולו והיה מאכיל ומשקה לרעבים ומחזיר נשמות לפגרים. ויטע אש"ל. אכילה שתייה לוייה. שהיא לוית חן בחיבור הנפש. כאומרו ואת הנפש אשר עשו בחרן. וזאת היא מלאכת השם כדכתיב ונשמות אני עשיתי. וכתיב נותן לחם לכל בשר.

וזהו וישמור משמרתי. כמו והלא אין משמרתי ומשמרתך שווים. ובזה כלולות מצותי חוקותי ותורותי:

פסוק ז

וישאלו אנשי המקום לאשתו ויאמר אחותי היא כי ירא לאמר אשתי. אם התורה נותנת סבה לא היה לומר אלא פן יהרגוהו. ואם הוא משיב לאנשי המקום אם כן ידעו הדבר וזה שקר. ואולי היא תשובה לאנשי ביתו ולרועיו שכשיראו שאמר אחותי היא שאלוהו למה לא אמרת שהיא אשתך. והוא השיב כי אני ירא לאמר אשתי פן יהרגוני. ואולי היה זה לזרזם שלא יאמרו שהיא אשתו כי יש בדבר סכנת נפשות:

פסוק ח

וישקף אבימלך בעד החלון. בדרך כישוף כמו בעד החלון נשקפה ותייבב אם סיסרא בעד האשנב שהם מיני כישוף לראות למרחוק. ואם סיסרא הביטה בעד החלון שהוא כישוף מפורסם כמו החלון. ולפי שלא השיגו הדבר על בוריו חזרה לעשות כישוף אחר יותר דק. וזהו בעד האשנב שהוא חלון דק. ואמר חכמות שרותיה תעניגה. להורות שאף הנשים החכמות שבמלכותם עשו כישופיהן וכולן הסכימו והשיגו מה שהשיגה אם סיסרא. וזהו אף היא תשיב אמריה לה באופן שהחכמות ואם סיסרא כלן אמרו הלא ימצאו יחלקו שלל. לפי שרואות ואינן יודעות מה רואות. וכשראו דם ואש בסיסרא והמונו. פתרו הדבר שהיה רחם רחמתים מדם בתולי הנערות ושלל צבעים רקמה. וכל זה היה שקר. אבל בזה נתקררה דעתה כאלו היה אמת. ולכן סמך מיד כן יאבדו כל אויביך ה' שיחשבו שהם נוצחים ויהיו מנוצחים כמו בסיסרא. אבל ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. בלי ספק וגמגום אלא ברור כשמש. וכן אבימלך בכישוף הזה ראה שהיא אשתו. וזהו וירא והנה יצחק מצחק שאמרו ראהו משמש מטתו. כי בכישופיו שידה ושידים הראוהו שהיה משמש מטתו. כי באופן אחר לא יצוייר זה ביצחק הצדיק. וזה ידוע באותה מלאכה שמראין השדים איש אחד בקצה הארץ אוכל או עושה מלאכה אחרת. ולכן אמר אך הנה אשתך היא. כי נתן לו סימן מהזמן וכיוצא בו. ולזה לא הכחיש יצחק אבל אמר פן אמות עליה. ולפי שהיה לו ברית עם אברהם אמר הנוגע באיש הזה:

פסוק יב

ויזרע יצחק בארץ ההיא. זה בא להורות על צדקתו באומרו זרעו לכם לצדקה. וז"ש אומד זה למעשר היה. ויברכהו ה' ברכת ה' הביאו את כל המעשר. ואמר שבסבת גדולתו וברכתו שהיה שלא כדרך כל הארץ קנאו בו פלשתים. עד שבסבת קנאתם עשו רע לעצמם. וכל הבארות שחפרו בימי אברהם אביו סתמום עתה פלשתים וימלאום עפר. אע"פ שהיו נהנים מהם. וזה מעין הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם:

וכל זה כדי לגרש את יצחק משם. ואולי היה מאמר המלך בהחבא. וכשראה שלא הועיל ערמתו. ויאמר אבימלך הוא בעצמו לך מעמנו. ולפי שלא היה ראוי לו לילך בלא מאמר השם. אמר ויחן בנחל גרר שנופל על לשון גור בארץ הזאת קרוב לגרר:

פסוק יח

וישב יצחק ויחפור את בארות המים. לפי שענין אלו הבארות הם רמז לאמונת ישראל הוא באר מים חיים. אמר ששב יצחק והחזיק באמונת אביו. ואף על פי שפלשתים סתמום חזר וחפרן. וזה להורות על מעלתו וגובה לבו שבטח באלהיו וחזר לחפור הבארות על כרחם. אחר שהם עשו שלא כהוגן וסתמום אחרי מות אברהם. ויקרא להם השמות שקרא להם אביו. לפי שהאמת לא תשתנה. ולכן תמצא בכולן שבעה בארות עם באר שבע שהוא השביעי. ואלו הבארות ובארות אברהם ויעקב בפרשת ויצא הכל דבר אחד. רמז לשם ה' המיוחד כי שלשתם החזיקו באמונה זו. ועיין בהרמב"ן ז"ל שכתב שבכאן רמוזות השלשה בתים. כי השנים היו בערעור ומריבה. והשלישית שיבנה במהרה בימינו היא כנגד רחובות. ואולי הם כנגד מה שאמרו אברהם קראו הר. כי זה רמז אל מקדש ראשון שנעשה הר. וזה כנגד ויקרא שם הבאר עשק. יצחק קראו שדה כנגד בית שני דכתיב ציון שדה תחרש וזה כנגד ויקרא שמה שטנה. יעקב קראו בית זה כנגד הבית השלישי שאינה עתידה ליחרב. וזה כנגד ויקרא שמה רחובות. עיין בתחלת פרשת ויצא יעקב כי שם יהיה מפורש ביותר בע"ה. ויעל משם באר שבע. ולפי שעלה בלי רשות נראה אליו ה' בלילה ואמר לו אל תירא מהפלשתים לפי שעברת מאמרי. כי אני אברכך ושמרתיך בעבור אברהם עבדי. אע"פ שלא תהיה ראוי. ויבן שם מזבח לכפר חטאתו. ויקרא בשם ה' כמו שעשה אברהם:

פסוק כו

ואבימלך הלך אליו מגרר. להורות השגחת השם על יריאיו ששם בלבם שילכו הם לבקש אהבתו בכבוד גדול כי באברהם לא נאמר אלא ופיכול שר צבאו. וכאן אמר ואחוזת מרעהו שהולך בסיעת אוהביו. וכל זה לפייסו על מה שעשו לו. והוא בגודל לבבו לא שת לבו למלך ושרים ואמר להם מדוע באתם אלי עתה. אחר הנבלה הגדולה שעשיתם שלא כדין לשלחני מאתכם בהיותי תושב עמכם. והם אמרו ראה ראינו כי היה ה' עמך אף על פי שעשינו שלא כהוגן בלא ראות. עתה ראה ראינו ופקחנו עינינו שהיו עורים:

פסוק כח

ונאמר תהי נא אלה בינותינו בינינו וביניך. הרצון בזה לפי שבאו עמו גדולי העם הם אחוזת מרעהו והוא ופיכל שר צבאו. רצה לכבד גדולי יועציו בענין שלא יראה שבאו לבטלה. ואמר תהי נא אלה בינותינו. כאלו צריך שתי בריתות אחד לגדולים ואחד למלך

ושר צבאו וליצחק. וזה שאמר תהי נא אלה בינותינו שזה רמז על כלל הגדולים. בינינו וביניך רמז למלך ומשניהו ויצחק. לפי שאין ראוי שיהיו המלך ויצחק שהם המלכים שוים עם האחרים. ואולי היה זה הברית לפי שבברית אברהם לא נאמר אלא אם תשקור לי ולניני ולנכדי ולא נכנסו בכאן כלל העם. לכן עתה שבאו אחוזת מרעהו לכלול כל העם בברית הוצרך לומר בינותינו בינינו וביניך. אם תעשה עמנו רעה וגומר ונשלחך בשלום. ולפי שאלו לא היו דברים מסודרים ולא ראויים למלך ואפילו להדיוט. שהיו משבחים עצמם שלא עשו רע ושלא גזלוהו ושלחוהו בשלום. לזה אמר עתה אתה ברוך ה' ולפי גודל מעלתך וברכתך שאתה קדוש וברוך ה' אין ראוי לך ליטור איבות ולא לחוש לדברינו. ולכן תמצא כי לפי שראה דבריהם בלתי נכונים לא רצה להשיבם דבר אלא שאכלו עמו וישבעו איש לאחיו. ולא חשש לשבועת אוהבו. כי אולי אבימלך לא אמרו אלא לכבודם וכנגד ונשלחך בשלום אמר וישלחם יצחק וילכו מאתו בשלום. והרמז שלא נתן להם מתנות כמו שעשה אברהם אלא שעשה להם לויה ואמר להם לכו בשלום. וכמו שבאברהם כתיב והוכיח אברהם את אבימלך על אודות הבאר. כן אמר בכאן שהגידו לו עבדיו שמצאו באר מים חיים. ולכן קרא שמה שבעה שהוא שביעי לבארות להורות שהיה דבק באמונת אביו. ולכן נשאר זה השם לעולם מזה העיר באר שבע. להורות שהשגחת השם לא יסיר משם כאומרו ושם העיר מיום ה' שמה:

פסוק לד

ויהי עשו בן ארבעים שנה בתקפו ובגבורתו כאביו. ויקח אשה מהחתי והאמורי. לעבור על מאמר זקנו ואביו ואמו ושלא כרצונם. וזהו מורת רוח ליצחק ולרבקה. ולכן סמך ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות. יפה אמרו חכמים ז"ל כל המעמיד תלמיד שאינו הגון עיניו כהות למדנו מאחיה השילוני שהעמיד לירבעם. וכן יצחק על שגדל לעשו ותכהן עיניו מראות מראה השכינה. כי העינים שראו מראה השכינה בשעת עקידה לא היה ראוי שיראה לעשו הרשע. כמאמר אלישע אם אביט אליך ואם אראך ולא שת לבו גם לזאת. ויקרא את עשו בנו הגדול וגו'. ועתה שא נא כליך תליך וקשתך. כי זה שבח גדול לו לראות את לחם רע עין ולתאו מטעמותיו. הלא טוב לומר לו שא נא ספרך ספר יצירה שחיבר זקנך. וספר תולדות אדם ועסוק בתורה. והוא לא אמר לו אלא שא נא כליך תליך וקשתך ועשה לי מטעמים בעבור תברכך נפשי. והוא לא ידע כי לא חפץ בברכה ותרחק ממנו. ורבקה אמרה אל יעקב שמע בקולי כמו ששמעת לקול שם ועבר שנתנו לך עצה כנגד זה האיש. ובהלעטה ואכילה לקחת בכורתו. כן עתה על ידי אכילה תקח ברכתו. ולך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים ואעשה אותם מטעמים בעבור אשר

יברכך. כי לך ראויה הברכה אחר שלקחת הבכורה. והוא נתיירא ואמר אולי ימושני אבי והייתי בעיניו כמתעתע. בשתי טעיות. הטעות הראשון שלקחתי בכורתו בנזיד עדשים. והשני ליקח ברכתו. כי הטעות הראשון אולי תלה הדבר בנערות. אבל עכשיו בטעות שני יחשבני כמורגל. והבאתי עלי קללה על לקיחת הבכורה ולא ישאר לי הברכה. ותאמר לו אמו עלי קללתך בני. מהבכורה שלקחת ושמע בקולי על הברכה. ולך קח לך השעירים. וילך ויקח כאשר אמרה לו אמו:

פרק כז

פסוק טו

ותקח את בגדי עשו בנה הגדול החמודות. כי היה מכיר אותם יצחק כשעשו נכנס לפניו מלובש בהם. ונאמר בעשו בנה הגדול וביעקב בנה הקטן. להודיענו הנס הגדול שנעשה עמו שהיו הבגדים של עשו בנה הגדול והלבישה אותם ליעקב בנה הקטן והיו כמדתו כאלו נעשו לעצמו. וזה כענין שאמרו במדי שאול שהיה ארוך משכמו ומעלה על כל העם ועשו לדוד הקטן כמדתו כאלו היו שלו. והטעם בזה לפי שכבר אמרו חכמים ז"ל שהיו אלה הבגדים של אדם הראשון ובם היו מצויירים כל החיות והעופות כאלו היו חיים ובאו לידי נמרוד. ולכן נקרא נמרוד גבור ציד לפי שכל החיות והעופות היו באים מעצמם אצל הבגדים וצד אותם נמרוד. וחמדם עשו הרשע והרג לנמרוד וגזלם ממנו. ולכן נקרא איש יודע ציד גם כן. ואותו היום סבב השם שלא לבשם. ונתאחר בצידה בענין שיקבל יעקב הברכות. ולפי שיעקב בא לתקן העולם שהשחית אדם הראשון בקללותיו. ולכן היו ברכותיו של יעקב מעין קללותיו של אדם הראשון כמו שנפרש בע"ה. לכן היה ראוי שילבש יעקב אלו הבגדים לכבוד ולתפארת לקבל הברכות:

פסוק טז

ואת עורות גדיי עזים הלבישה על ידיו. להטעות את אביו. ולכן הטעוהו בניו בגדי עזים בענין יוסף. וכמו שנאמר כאן האתה זה בני עשו אם לא. כך נאמר שם הכתונת בנך היא אם לא. וכמו שאמר כאן ולא הכירו כי היו ידיו שעירות בסבת עורות גדיי העזים. כך נאמר שם ויכירה ויאמר כתונת בני היא זאת. ומזה היה מתיירא יעקב כשאמר והבאתי עלי קללה ולא ברכה. ולפי שלנתינת הברכה צריך שמחה לשתחול הנבואה. לזה אמר הגישה לי ואוכלה למען תברכך נפשי. ולכן לשמחו ויבא לו יין וישת. ולפי שצריך המברך לראות פנים בפנים למי שרוצה לברך ויצחק כהו עיניו. אמר גשה נא ושקה לי בני. כמו שאמר ביעקב ועיני ישראל כבדו מזוקן לא יוכל לראות וינשק להם. ולפי שיעקב לא היה כל כך זקן אמרו ז"ל כבדו מזוקן מזוקן של יצחק. רצו לומר כי בעבור

שהוא הטעה לאביו דכתיב ביה ויהי כי זקן יצחק ותכהן עיניו מראות וקבל הברכות. לכן כבדו עיניו מזוקן של יצחק:

פסוק כז

ואמר **וירח את ריח בגדיו**. ולא אמר את ריחו. להורות כי בבגדים היה הריח כריח שדה אשר ברכו ה' הוא ריח ג"ע. לפי שהיו הבגדים של אדם הראשון שעמדו בגן עדן וקבלו אותו ריח משם. ולכן אמר ויאמר ראה את ריח בני. כאלו מדבר עם אדם הראשון שהיה עומד שם לצאת מקללותיו. וא"ל ראה אתה שעמדת בגן עדן ואתה מכיר ריח גן עדן. כי ריח בני הוא כריח שדה אשר ברכו ה'. ואם כן ראוי הוא לברכה אחרת ויתן לך האלהים. או יאמר ראה ריח בני כמדבר עם השכינה העומדת שם להסכים בברכותיו. וזהו ראה ריח בני איך הוא ראוי לברכה. והוא כמו ראה אנכי נותן לפניכם. וכן ראה אתה אומר אלי. והביטה ריח בני שהוא כריח שדה אשר ברכו ה'. ואם ריח בני הוא מבורך כ"ש הוא עצמו. ולכן ויתן לך האלהים מטל השמים. רוצה לומר האלהים הנזכר במלת ראה ריח בני:

פסוק כח

ויתן לך האלהים. בכאן רצה להוציא לאדם הראשון מקללותיו. ולברך ליעקב העומד במקומו לתקן העולם שנשחת מקללתו של אדם הראשון. ולזה רמזו במדרש הנעלם שופריה דיעקב כעין שופריה דאדם קדמאה. כי היופי והנעימות שהיה לאדם הראשון קודם החטא נסתלק ממנו בחטאו. ולקחו יעקב בברכתו וחזרה הארץ ליופיה הראשון והוציאה מהקללה. וכנגד מה שנאמר בקללת אדם הראשון ארורה האדמה בעבורך. נאמר כאן בברכת יעקב ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ. כי אז השמחה בכל העולם ולא יוסיף עצב עמה. אבל כשיש קללת חוסר גשמים כל העולם בעצב ודאגה. וזהו בעצבון תאכלנה. וכנגד מה שאמר בקללה וקוץ ודרדר תצמיח לך. אמר בכאן בברכה ורוב דגן ותירוש ולא קוץ ודרדר. וכנגד מה שאמר שם ואכלת את עשב השדה. אמר בכאן ותירוש וזה בארץ ישראל. וכנגד מה שנאמר בקללה בזעת אפך תאכל לחם לפי שהוא יגע בעבודת האדמה ואין לו שכירים ויוגבים. אמר כאן בברכת יעבדוך עמים והם יהיו עובדי האדמה כמו שנאמר ובני נכר אכריכם ויוגביכם. וכנגד מה שאמר בקללה כי עפר אתה ואל עפר תשוב שפל ונבזה. אמר בכאן בברכה הוי גביר לאחיך. הרי בכאן אדם הראשון מופשט מהקללות ומלובש בברכות. ולא די זה אלא שנתן לו רשות לברך ולקלל לאחרים. וזהו אורריך ארור ומברכיך ברוך:

פסוק ל

ויהי אך יצא יצא יעקב מאת פני יצחק אביו. לא אמר מאת יצחק אביו אלא מאת פני. לרמוז על השכינה שהיתה שם שנקראת פני ה' כדכתיב פני ילכו. ואולי לזה אמר יצא יצא שתי יציאות. א' לו וא' לשכינה שנסתלקה מיצחק בביאת עשו. ולכן אמרו ויחרד יצחק חרדה גדולה שראה גיהנם פתוח תחתיו אחר שנסתלקה ממנו שכינה. ולכן שאל לפי דעת רז"ל מי איפה מי נאפה בתנור זה של גיהנם. והתשובה הצד ציד עשו הרשע. ואמר ואוכל מכל. לרמוז על השכינה שנקראת כל. ואמר זה להורות שכל מה שאכל היה בו טעם כל. ולפי שיצחק הרגיש בדבר זה. חזר לומר גם ברוך יהיה. כשמוע עשו את דברי אביו חרה לו עד מאד. שנראה שאביו הסכים בברכה ולא עשה יעקב הדבר מעצמו. ושכח לאחיו וחזר לאביו וצעק צעקה גדולה ומרה. ויאמר ברכני גם אני אבי כמו שברכת לו. או רמז ברכני גם אני אבי על מה שאמר יעקב האתה זה בני עשו ויאמר אני. כלומר שברכת ליעקב לפי שאמר אני בנך בכורך עשו. לפי שחשבת שהיה עשו. כל שאר שיש לך ברכני שאני עשו באמת. וזהו ברכני גם אני אבי. ולזה השיב יצחק ואמר בא אחיך במרמה ויקח ברכתך. כלומר שהוא קבל ברכתך יותר כבר. ואיך אברכך אחר שבמרמה לקח הברכה הראויה לך:

פסוק לו

ויאמר הכי קרא שמו יעקב. כלומר עכשו אני רואה שלכן קראת שמו יעקב לפי שעתיד לעקבני זה פעמים. באופן שעכשיו נתברר לי שמתחלת הסכמת השם בדבר זה אחר שקראת שמו יעקב. ואחר שאלו הברכות ראויות לו מתחלה. בהכרח הוא שאצלת לי ברכה מיוחדת לי. כי אחר שאין האנשים שוים. הברכות לא יוכלו להיות שוות כי ברכת ראובן אינה ראויה לשמעון. ולכן אמר הלא אצלת לי ברכה:

פסוק לז

ויען יצחק ויאמר לעשו הן גביר שמתיו לך. ואין ברכה מיוחדת. אחר שבכלל ברכותיו ברכתיך. כי אני שמתי אותו אדון לביתך ומושל בכל קנייניך ואתה כעבד לו. ולפי שהיה עשו בנפש מרה לא רצה לומר בפירוש שהיה עבדו. אלא אמר הן גביר שמתיו לך. וחזר ופירש ואמר ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים. וידוע שלא היה לו אח אחר. והוא הסתיר הדבר מפני צערו. ורצה לומר לו שהברכה שהיתה ראויה לו. היא היות גביר ומלך לפי גאותו שיהיו לו עבדים אלף אלפין. ושיהיה מושפע מטובות זה העולם שהן דגן ותירוש. ואלו הברכות כבר קבלם יעקב באופן שלא נשאר לך ברכה מיוחדת. ולכן שאר הברכות שלא היו ראויות לעשו לא הזכירם לו. לפי שזה השיב על מה שאמר הלא אצלת לי ברכה מיוחדת לי ואלו הברכות היו מיוחדות לו. אבל הברכה הראשונה והאחרונה שהם

העיקריות לתגמול הנפש. שזהו כריח שדה אשר ברכו ה' שהוא גן עדן ועולם הבא. וכן אורריך ומברכך שזה כח אלהי מצד הנשמה החצובה מכסאו שיש לעם ישראל. לא עשה כן לכל גוי שיהיה לו כח לברך ולקלל. לא הזכירם לו. לפי שלא היו ראויות לו ולא מיוחדות לו ולמאמרו שאמר הלא אצלת לי ברכה. ולכן תמצא שאמר כאן ויען יצחק ויאמר לעשו הן גביר. כי לא היה לו לומר אלא ויאמר הן גביר. כאומרו למעלה הן גביר ויאמר בא אחיך. אבל הרצון בזה כי על כל העבר לא היתה תשובה אלא דחייה שדחה אותו בקש כאומרו בא אחיך ויקח ברכתך. ידוע שלכל אחד מהבנים ראוי שיהיה לו ברכה מיוחדת כאומרו איש אשר כברכתו ברך אותם. אבל עכשיו שהיתה תשובה אמיתית כמו שראויה מאב לבן. אמר ויען יצחק ויאמר לעשו. לפי שכאן גלה לו הטעם האמתי שלא היה רוצה לברכו. ולכן אמר ולך איפה מה אעשה בני. כי בני אתה והייתי רוצה לברכך. אבל איני יכול. ויאמר עשו אל אביו. כלומר אחר שאתה אבי. איך אתה מתנהג עמי באכזריות. הברכה אחת היא לך אבי. ברכני גם אני אבי כמו שברכת לו. אחר שקראת אותי בני ברכני גם אני אבי כאב לבן שחייב לברכו. ואע"פ שלא תתקיים. וישא עשו קולו ויבך. אחר שראה שאין לו תקוה. ורמז גם כן באומרו הברכה אחת היא לך אבי. לפי שאע"פ שהפציר עשו ביצחק. לא רצה לברכו אלא אמר בא אחיך במרמה. וכן גם ברוך יהיה. ושילש ואמר הן גביר שמתיו לך ולך איפה מה אעשה בני. באופן שבכל זה היה מחזיק בדברו הראשונה. לכן אמר לו הברכה אחת היא לך. אין זה ראוי לאדם כמוך בעל שינויים. כי לשם יתברך ראוי זה. כי באחת ידבר אל ובשתים לא ישורנה. ואמר אני ה' לא שניתי. אבל אתה שאתה אדם ולא אל. אין ראוי לעמוד בדבור אחד קיים. וזהו הברכה אחת היא לך. ובפרט שאתה אב לבנים רבים. ולכל אחד צריך שינוי בברכתו לפי הכנתו ולפי פעולותיו. וזהו אבי. ולכן ברכני גם אני אבי כאב לבנים יהיה מה שיהיה. ולכן אמר ויען יצחק אביו ויאמר אליו. כאב לבן בלי נבואה ורוח הקודש. ולכן לא אמר ויתן לך האלהים כמו ביעקב. אלא ברכה הפוכה בלי ברכה. הנה משמני הארץ יהיה מושבך. ואחר כך ומטל השמים מעל. והנה משמני הארץ א"א שיהיו בלא טל בראשונה. וכאן אמר הטל באחרונה. אבל ליעקב אמר ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ:

פסוק מ

ועל חרבך תחיה שהוא אומנות רציחה. ואחר שאתה רוצח אין ראוי שתהיה ארצך אלא בנחל איתן אשר לא יעבד בו ולא יזרע אלא בדרך מקרה. כמו שאמר דוד על שאול הרי בגלבוע אל טל ואל מטר עליכם. ולכן לא אמר לו מטל השמים בראשונה. ואת אחיך

תעבוד. אף על פי שתהיה בעל החרב. וכן רמז לו ועל חרבך תחיה שיהיה בעל דילטורא על ישראל. להיות רכיל לעלות ולהשטין בלשון רמיה הנקראת חרב פיפיות כאומרם הוא שטן וכו'. ועם כל זה ואת אחיך תעבוד וכו'. כי אתה כעבד תלך לפניו שרוצה להרוג לאדוניו והיה כאשר תריד בשיחך ותדבר האמת מרוע מעשיהם. ופרקת עולו. ודעתי עוד בזה באומרו ויען יצחק אביו ויאמר אליו הנה משמני הארץ יהיה מושביך. לפי שיש בכאן מקום עיון למה אמר ויען יצחק אביו. כי די שיאמר ויאמר אליו הנה משמני הארץ וגו'. ועוד למה אמר יהיה מושביך שנראה שבהכרח הוא שיהיה משמני הארץ מושבו. ועוד למה אמר משמני הארץ בראשונה ומטל השמים באחרונה. והיה ראוי להיפך. ועוד מה רצה לומר והיה כאשר תריד. והנראה שיצחק עמד על משמרתו הראשונה שאמר בא אחיך ויקח ברכתך. באופן שבשום ענין לא רצה לברכו. וכשראה שעשו נשא קולו ויבך. נכמרו רחמיו עליו והמו מעיו לו ומצד זה ענה לו כאב לבן. וזהו ויען יצחק אביו ויאמר אליו הנה משמני הארץ יהיה מושביך. כלומר אינך צריך לברכתי. כי אחר שאתה רשע והולך אחר מראה עיניך ואחר התענוגים לרעות בגנים ובשדות לצוד ציד להביא. לא יחסרו לך טובות העולם הזה כי דרך רשעים צלחה ויציצו כל פועל און. ולכן בהכרח הוא כי משמני הארץ יהיה מושביך. ואמר ומטל השמים מעל לרמוז כי אף על פי שזה אינו מן הראוי שיצליחו דרך הרשעים. כן הוא דרך העולם. ואף על פי שהוא דרך הפכי. כן ראוי שתהיה ברכתך הפוכה. משמני הארץ בראשונה ואחר כך טל השמים מעל. לרמוז לו שברכתו הפוכה ושלא כדין. אבל ביעקב אמר מטל השמים ומשמני הארץ. וכל זה אמר לו כאב לבן בלי נבואה ובלי שכינה. ולזה לא הזכיר בכאן ויתן לך האלהים אלא ויען יצחק. שהוא מאמר מופשט כאב לבן. ואף על פי שאתה רשע וגזלן ושופך דמים וחרב פיפיות בידך לא יועיל לך כלום. ולעולם תהיה לו עבד עולם. ולא תחשוב כי בחרבך הקשה תוכל להנצל ממנו. וזהו ועל חרבך תחיה. ואע"פ שהכל מתיראים מבעל החרב ועובדים אותו. אתה לא תהיה כן אלא ואת אחיך תעבוד. אבל התיקון שלך הוא והיה כאשר תריד כלומר כאשר תריד ותצטער ותתחרט ממעשיך הרעים. מיד ופרקת עלו מעל צוארך ותהיה שוה לנו ולא תהיה לו עבד עולם שגדול בעל תשובה. אבל באופן אחר ואת אחיך תעבוד:

או יאמר והיה כאשר תריד. כשתצטער באורך הזמן ולא תוכל לסבול המשא ופרקת עולו מעל צוארך. באורך הזמן יחטאו ישראל ותמשול עליהם. אבל אם הם יהיו טובים ואת אחיך תעבוד. ובזוהר כתבו הכי קרא שמו יעקב מלה בלי טעמא נפק רוקא מפומיה. רמזו בזה על רשעת עשו שאמר הכי קרא שמו ולא אמר לכן קרא שמו או לשון אחר.

אלא הכי מלה בלי טעם. באופן שכשאמר' יצא הרוק מפיו כאומרו הכי לרמוז שבמר נפשו שלא היה יכול להרוג ליעקב רק למעול ולקלל במלכו ואלהיו ואביו. לומר כי אביו או אלוהו קראו יעקב מתחלה לעשות אלו הערמות והתחבולות. והתחבולה נראית אחת והם שתים. ולכן לא אמר ויעקבני אלה פעמים אלא זה פעמים. דבר אחד שהיא כשתים. וזהו את בכורתי לקח ועתה לקח ברכתי. ובכורתי הוא שוה באותיותיו. וכן כי עתה שבנו זה פעמים. לא אמר אלא פעמים. אלא זה דבר שהוא כשתים. שבנו כמו בשנו. כלומר כבר שבנו ולא היינו בבושת עם האיש. אחר כך אמר וישטום עשו את יעקב על הברכה אשר ברכו אביו. הרמז בזה כי עשו ידע והכיר בדברי אביו שהוא הסכים בברכה ומדעתו נתנה לו. ועם כל זה נטר איבה ליעקב וגזמו ואמר יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי. וזה משל הדיוט אשם החמור וכו'. וזהו על הברכה אשר ברכו אביו:

פסוק מב

ויוגד לרבקה את דברי עשו בנה הגדול. להורות על מוסרה וטוב טעמה. שאף על פי שיעקב לקח הבכורה והברכה. היתה נוהגת עם עשו כבן בכור ועם יעקב כבן קטן בענין שלא יוסיף לשנוא ליעקב יותר. ואמרה ליעקב ועתה בני שמע בקולי. כמו ששמעת פעם אחרת. ולך בני בא בחדריך עתה בזה העת שהוא עת הכעס חבי כמעט רגע עד יעבור זעם. מאלו השני דברים שעשית לו מהברכה ומהבכורה. ולכן כפלה ואמרה עד אשר תשוב חמת אחיך מהברכה. כי עתה חמתו בערה בו. וכן עד שוב אף אחיך ממך מהברכה ושכח את אשר עשית לו. וכשאראה שיעבור זעמו ושלחתי ולקחתיך משם:

פסוק מו

ותאמר רבקה אל יצחק קצתי בחיי מפני בנות חת. בא זה להורות על חכמתה וחסידותה שלא גלתה ליצחק דברי עשו בנה שהיה רוצה להרוג ליעקב. כדי שלא לשלח מדנים בין אחים. ועוד לפי שהיתה יודעת שבחיי אביו לא יעשה לו רע כמו שאמר יקרבו ימי אבל אבי. ולכן תלתה הדבר בבנות חת ואמרה קצתי בחיי מפני בנות חת. וזה יורה ג"כ על חכמתה שרצתה לידע מצפוני לבו של יצחק. כי אולי לפי אהבתו עם עשו היה בלבו שמץ איבה עם יעקב. לפי שלקח את הבכורה והברכה מעשו בנה הגדול. ולכן תלתה הדבר בבנות הארץ ואמרה בלבה אם יצחק לבו שלם עמו הוא יצוהו ויברכהו עתה מחדש. בענין שתהיה הברכה מדעתו ותהיה קיימת מהראשונה. ולכן אמרה אם לוקח יעקב אשה מבנות חת כאלה. ואעפ"י שכולם היו אסורות כנעני חתי חוי אמורי. אבל אולי היו יותר יפות מהאחרות. או היו בגבולם. וזהו מבנות חת כאלה שאנחנו בתוכם. ואולי רמז כאלה על נשי עשו שהיו בת בארות החתי ובת אילון החתי. ולכן אמרה אם לוקח יעקב כמו שלקח עשו מבנות חת כאלה לאשה שהן כלותינו והן מורת רוח. למה

לי חיים. ולפי שיצחק הבין דבריה. אמר שקרא מיד ליעקב ויברך אותו ויצוהו. ולכן אמר בכאן ויקרא שהוא לשון חבה. שחבבו בברכות רבות. וזהו ויברך אותו ויאמר אליו:

והנה בכאן הזכיר קריאה וברכה וצואה ואמירה. סימן שיקבלו בניו התורה בקריאה ואמירה וצואה וברכה. כי כולם נזכרו בתורה. וכולם רמוזים בכאן בדבריו. קריאה לשון חבה שחבבו בדבריו ובברכותיו. אמירה ויאמר לו לא תקח אשה מבנות כנען לכלול כולם. צואה שהוא לשון זירוז הוא מה שאמר קום לך פדנה ארם בזריזות וקח לך משם אשה מבנות לבן הכשרות הראויות לך. וזהו וקח לך משם אשה יראת ה' ברוכה ואל שדי יברך אותך. ואולי הברכה והצואה הוא דבר אחד כי אחר שציוהו שלא יקח אשה מבנות כנען אין לך ברכה גדולה מזאת. וזהו ויברך אותו ויצוהו לא תקח אשה. אבל ואל שדי יברך אותך ויתן לך את ברכת אברהם אינה ברכת יצחק. אלא ברכת השם שיברך אותו לעתיד בברכת אברהם. ואולי שבירך אותו באל שדי שהוא שם חזק לשדד המערכות והמזיקים. לפי שהיה הולך לפדן ארם אצל לבן הארמי שהיה מכשף וקוסם. והיה צריך זה השם לשדד ולשבר ולבטל כישופיו וקסמיו. וזהו ואל שדי יברך אותך ויפרך וירבך בבנים ובבנות ולא תשאר בארץ טמאה. אלא מיד תבא לארצך שהיא ארץ קדושה. וזהו ויתן לך את ברכת אברהם לרשתך את ארץ מגוריך:

פרק כח

פסוק ה

וישלח יצחק את יעקב. מיד לפי שכבר היה גדול וראוי לישא אשה. וילך פדנה ארם אל לבן בן בתואל הארמי אחי רבקה אם יעקב ועשו. כבר כתב המפרש הגדול איני יודע מה מלמדנו. והנראה אצלי כי אם הכתוב היה אומר אם עשו ויעקב לא היה חדוש. אבל עכשיו שאמר אם יעקב ועשו הוא מלמדנו חדוש גדול. כי דבר ידוע כי חברת הרעים מזקת אפילו לטובים. כמו שפירשתי למעלה בפסוק מלאך רשע יפול ברע וציר אמונים מרפא. כי אפילו מלאך ה' ישוב רשע אם יתחבר לרשע. וזהו יפול ברע כמו אל הכשדים אתה נופל. אבל ציר אמונים שהוא משה רבינו עליו השלום דכתיב ביה בכל ביתי נאמן הוא. נתן רפואה לזה שאמר לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי. ולכן אמר אל תתחר במרעים. לא אמר ברעים אלא במרעים לאחרים. וזהו ישובו המה אליך לרשעתם. ואתה לא תשוב אליהם. ואם כן אחר שאמר שרבקה היתה בת בתואל אדם רע מפדן ארם אנשי רשע אחות לבן רשע גמור. וכן אמר בכאן וילך פדנה ארם אל לבן בן בתואל הארמי אחי רבקה מקום רשעים ואחי רבקה רשע גמור. ראוי היה אע"פ שרבקה שלא למדה ממעשיהם. שלמעט תדבק נפשה בעשו בנה שהיה דומה לאחיו ולמשפחתו. לזה אמר

בכאן שאף על פי שהיתה אחות לבן הארמי. היתה אם יעקב ועשו. בראשונה אם יעקב ולו היתה מחבב לפי שהיה צדיק כמותה. ואח"כ היתה באחרונה אם עשו:
ואולי רמז גם כן בפרשה שאף על פי שנראה שקראה לעשו בנה הגדול וליעקב בנה הקטן. עם כל זה בדעתה וברצונה היתה אם יעקב ועשו כאלו יעקב היה בנה הגדול. וזה להורות על חסידותה וישרותה וחכמתה. שראתה עינה מה שלא ראה יצחק שהיה אוהב לעשו הרשע שונא השם. והיה מטעה אותו בדבריו ובמעשרות המלח. אבל רבקה אוהבת את יעקב ולעולם היא רחמנית על בניה ונתנה עצה ליעקב להשמר מעשו הרשע. ולבניו לדורותם להשמר מעצת נחש הקדמוני ביום הדין וביום הקדוש שהוא יוה"כ בשעיר עזאזל הרמוז בזאת הפרשה. וזהו שאמרו במדרש הנעלם ויהי כי זקן יצחק ותכהן עיניו מראות. זה שאמר כי הנה החשך יכסה ארץ. כי זהו ביום הדין הגדול הוא יום ראש השנה שמדת הדין מתפשטת בעולם מכח פחד יצחק. ויקרא את עשו בנו הגדול הוא שטן הוא נחש ההולך לשוט בארץ. כי אז ניתן רשות לבעל הדין לחלוק הוא וכל כתותיו. וזהו שא נא כליך תליך וקשתך. הם ילדי נכרים מדת הדין וכלי זעמו לחבל כל הארץ. וצא השדה לצוד בני אדם ולידע מעשיהם. ורבקה הרחמנית רמוזה בכנסת ישראל אמרה אל יעקב בנה. השמרי בנפשך ובתפלתך באלו הימים והכיני צידה לדרך לאותו יום הקדוש. וקח לי שני גדיי עזים הם שני השעירים הנזכרים בפרשת אחרי מות דכתיב ונתן אהרן על שני השעירים גורלות לכפר עונותיהם של ישראל. וזהו טובים לטובתן של ישראל. ויעש אותם מטעמים מתפלות וברכות. וזהו הקול קול יעקב שמדבר בלשון רכה ותחנונים בתפלתו ובזה נבהל בשתי הקולות קול השופר וקול התפלה. וזהו הקול קול יעקב כי השופר בהיל ולא בהיל. ובקול השופר מדת הדין נרתע כאומרו עלה אלהים בתרועה. ואז נאחז יצחק באמצע אברהם ויעקב. וזהו תקיעה כנגד אברהם. תרועה כנגד יצחק. תקיעה כנגד יעקב. בענין שלא יצא יצחק להזיק העולם במדת דינו. וכן בקול התפלה הוא נרתע ונאחז בתוך הרחמים ואינו יכול לצאת להזיק בזה הדרך. ובכן יתקדש שמך כנגד אברהם. ובכן תן פחדך כנגד פחד יצחק. ובכן תן כבוד לעמך כנגד יעקב. וכשהם מכוונים באלו השני קולות נוצחים. ואם לאו הידים ידי עשו באף וחמה להשחית. וכשהם טובים השם יתברך מתאוה לתפלתם ואוכל מהם. וזהו ויגש לו ויאכל בכמה תפלות שזאת היא הגשה לתפלה. ויבא לו יין וישת יינה של תורה. ואז וירח את ריח בגדיו שיש להם כסות נקיה ביום הכיפורים. ובזה זוכים לריח גן עדן שהוא ריח שדה אשר ברכו ה' ונותן להם ברכות מטל השמים ומשמני הארץ ונחתמים לחיים. וכל זה בסבת שעיר עזאזל שבו נהפך מדת הדין לרחמים והקטיגור נעשה סניגור. ואומר

גם ברוך יהיה כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה ראה סמאל שאין בהם חטא ואמר וכו' וכן בר"ה שהוא יום דין אין לו כח בקול קול יעקב באותם שני קולות של שופר ושל תפלה. וכל זה לפי שהשם ממרק עונותיהם של ישראל בכל השנה בחלאים וביסורים ובאבדת ממון בענין שאין לו כח להשטין. וזהו ואוכל מכל. וכשראה שלא נעשתה עצתו ויצעק צעקה גדולה ומרה וגזם לישראל ביוה"כ. וזהו וישטום עשו את יעקב וכשמוליכין שעיר עזאזל לארץ גזירה ביוה"כ נהפך לאויב. וכן כשרואה אותם מחוברים בבתי כנסיות בתפלות טף ונשים. וזהו וישא עיניו וירא את הנשים ואת הילדים עד שאומר אציגה נא עמך נהפך לאוהב. כמו שתמצאהו רמוז באותה פרשה ואז וילך עשו לדרכו שעירה הוא שעיר עזאזל. ויעקב נסע סוכתה לעשות מצות סוכה בשמחה. וכל זה בסבת עצת רבקה הצדקת הרחמנית כנשר על בניה ונתנה עצה ליעקב מאלו השני שעירים. ודבקה נפשה ביעקב בנה הקטן ושנאה לעשו בנה הגדול. ולפי זאת הפרשה סובבת לתת עצה ליעקב מהשעירים לקבל הברכות. ואחר כך שלח אותו לפדן ארם להציל עצמו ממשטמת עשו. כתב בכאן אם יעקב ועשו. אחר כך אמר וירא עשו כי בירך יצחק את יעקב. לחתום הפרשה ברשעתו ובהטעתו שהיה מטעה לאביו בדברים שקרים. כי לפי שראה שהיו רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו. הלך ליקח את מחלת בת ישמעאל על נשיו. כלומר אחר שהיו לו ששים נשים ושמונים פילגשים מהכנעני והחתי והחוי והאמורי. חשב שהטעה לאביו במחלת בת ישמעאל. לפי שהיה בן אברהם אבינו עליו השלום:

פסוק י

ויצא יעקב. לפי שפחד יעקב מעשו הפסיק הענין וכתב וירא עשו וגו'. להורות לנו שכשראה יעקב שהלך עשו ליקח את מחלת בת ישמעאל והיה עסוק בשמחתו ובנישואיו. יצא יעקב לדרכו בלי פחד. ולכן חזר לומר ויצא יעקב אחר שכתב למעלה וילך פדנה ארם והרמז בזה כי לפי שגיזם עשו ליעקב על הבכורה. כדכתיב וישטום עשו את יעקב. נטמן יעקב במקום שמור מיראת עשו. ויצא קול בעיר שיעקב הלך לדרכו. וזהו וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם. ואולי עשו רדף אחריו ולא מצאו ולכן נתירא ממנו בחשבו שהלך לפדן ארם. ויעקב אחר שעמד שם זמן מה הלך לדרכו. וזהו ויצא יעקב. וזה הדבר תמצא נהוג בענייני בני אדם שהם יראים מאויביהם. ותמצאהו מפורש בעצת רחב הזונה בענין המרגלים ששלח יהושע. ויותר מפורש בדברי רז"ל באומרם שנטמן יעקב בבית שם ועבר י"ד שנה. ואולי זאת היתה כוונתם. ולכן חזר לומר ויצא יעקב מבאר שבע. ואמר וילך חרנה לרמוז שכוונתו היה להשלים מאמר אביו ואמו ותחלת המחשבה סוף המעשה. ואמר ויפגע במקום. להורות לנו מעלת יעקב על

האבות. כי אפילו אברהם שהיה ראש היחס לא השיג מעלת זה המקום הקדוש. ולכן אמר בו וירא את המקום מרחוק שהוא כמו מרחוק ה' נראה לי. וביצחק נאמר ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב. אבל ביעקב אמר ויפגע במקום. כי מיד בצאתו מבאר שבע פגע במקום הקדוש הזה והשיג מעלתו. ולכן רצה לנהוג בו כבוד וללון שם לפי שראה שם האור האלהי אשר עתיד לשכון בבית מקדשו. וזהו כי בא השמש. ר"ל בא האור האלהי כאומרו כי שמש ומגן ה' אלהים. ולפי שיעקב הכיר מעלת זה המקום שהוא מקום מקדשנו. חבבו ולקח מאבני המקום לחבבם ולנשקם. כאומרו כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו. וארז"ל רבי פלוי כד הוי חזי עפרא דארעא דישראל הוה מחבבה ומנשקה לקיים ואת עפרה יחוננו. וכן יעקב לכבוד זה המקום. לקח מאבניו ושם אותם תחת מראשותיו. ולא די שפגע במקום הזה והשיג מעלתו בלי ערעור ואיחור. אלא שנח שם ושכב במקום ההוא. כאומרו זאת מנוחתי עדי עד. וזהו וישכב במקום ההוא. והטעם שיעקב פגע בזה המקום ולא שאר האבות. לפי שידוע שאין המטמון נראה אלא לבעליו. ולכן בכל התורה תמצא בית יעקב כאומרו אל בית אלהי יעקב. ולא אמר בית אברהם או בית יצחק אלא בית יעקב. ולפי שיעקב היה בעל הבית פגע במקום הזה. ואמר להלן אין זה כי אם בית אלהים. וזה שאמרו חכמים ז"ל אברהם קראו הר. יצחק קראו שדה. יעקב קראו בית וכו'. לפי שהוא היה בעל הבית. ולכן נגלה אליו קדושתו ומעלתו. ורמז שאברהם קראו הר וכו'. להורות לנו כי שלשה בתי מקדש יהיו לישראל כנגד שלשה אבות. והשנים עתידים ליחרב. והשלישי לא יהיה חרב. אלא יהיה קיים לעולם. כנגד בית הראשון שעתיד ליחרב אמר. אברהם קראו הר שנאמר בהר ה' יראה. וזהו הר חרב ושומם. כאומרם ז"ל במדרש תלים קולי אל ה' אקרא כשבית המקדש קיים. ומנין שכשהוא חרב שעונה אותנו שנאמר ויענני מהר קדשו סלה. וכנגד הבית השני שעתיד ליחרב אמר. יצחק קראו שדה שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה שהוא לשון בור. ולכן אמר הנביא ציון שדה תחרש. וכנגד הבית השלישי שאינה חרבה לעולם אמר. יעקב קראו בית שנאמר יהיה בית אלהים. שפירושו יהיה מכח ההכרח בית אלהים לעולם. שזהו כנגד הבית הג' אשר עליה אמר גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון. וכתיב ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה. כאומרו בית אלהים. ועל זה אמר מקדש ה' כוננו ידיך. אבל שני הבתים הראשונים היו בידי אדם. ולכן לא היה להם קיום. וזה שאמר שוא עמלו בוניו בו. ולכן אמרו יעקב קראו בית קיימת לעולם לא כראשונים שקראום הר ושדה. ולכן תמצא שאמר מיד אין זה כי אם בית אלהים. אין זה כראשונות שנקראו הר ושדה אלא בית אלהים סלה. ועל זה אמר הנביא הנה

ימים באים נאם ה' ונבנתה העיר לה' וגו'. וחתם המאמר לא ינתש ולא יהרס עוד לעולם. ולכן אמר והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים. שזהו הר ה' שאמר אברהם. ונשא מגבעות כנגד יצחק שקראו שדה. אבל זה יהיה בית ה' שהוא בית יעקב. כאומרו במקום אחר לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב שהיא קיימת:

ולכן תמצא שיעקב אבינו רמז אלו שלשה בתים בפסוק ויפגע במקום שתמצא בפסוק זה שלשה פעמים מוזכר מקום. ויפגע במקום. ויקח מאבני המקום. וישכב במקום ההוא. כנגד הבית הראשונה אמר ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש. שפגע במקום המקדש ולן שם. לרמוז שאע"פ ששהה זמן רב היתה כמו פגיעה ומקרה. כי מיד חשך השמש וקדר בחרבנה. וזהו כי בא השמש כאומרו אוי לנו כי פנה היום וגו'. וכנגד הבית השני אמר ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו. שרמז שראה עת להשליך אבנים בחרבנו ועת כנוס אבנים בבנינו. ושם אלו האבנים מראשותיו. לרמוז כי זה היה בבנין בית שני שהיו בונים אותו בפחד ואימה. עד שהיו חצים מחזיקים ברמחים וחצים מחזיקים במלאכה. ולא היו ישנים שנת קבע אלא כמי שיש לו אבנים תחת מראשותיו ואינו יכול לנוח ולישן. וזהו ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו. וכנגד הבית השלישי אמר וישכב במקום ההוא. לרמוז כי שם ינוחו יגיעי כח וינוחו על משכבותם. וישבו איש תחת גפנו ותחת תאנתו ואין מחריד כמו בבתים הראשונים. ולכן אמר בכאן וישכב שהוא לשון מנוחה כאומרו הנך שוכב עם אבותיך שדרשוהו לשון מנוחה. ואמרו אין הנך אלא לשון מנוחה כמה דאת אמר והנחה למדינות עשה. לפי שזה כנגד הבית השלישי שהוא בית אלהי יעקב. ושם יתגלו כל הטובות הצפונות לישראל. וכל הנבואות העתידות בין ייעודי הנפש בין ייעודי הגוף. ותרבה התורה ולומדיה. כאומרו וכל בניך למודי ה'. ואמר קודם הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים אני ולא אחר. וזה רמוז במלת וישכב. י"ש כנגד להנחיל אוהבי יש. כ"ב כנגד אותיות התורה כדכתיב נגילה ונשמחה בך בתורתך. וכן לקח מאבני המקום לרמוז לאבני המזבח שעתיד להעשות שם. וכן רמז ע"ד רמז שראוי לכל אדם כשיפגע באנשים קשים כאבנים שידבר אליהם רכות וישימם לו לראש. וזהו ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו. כמו שעשה הוא לעשו הרשע שקראו אדון כמה פעמים. או שאמר ויקח מאבני המקום להורות שהם אבנים שלימות אבנים קדושות שנים עשר למספר בני ישראל. והרמז בזה שכוונתו להשלים מאמר אביו שאמר לו וקח לך משם אשה מבנות לבן אחי אמך. בענין שיהיו בניך זרע ברוכי ה'. ומכאן זכו בניו שכתב בהם והאבנים תהיין על שמות בני ישראל. ולפי שהיה מפחד מעשו פן יבא והכהו. וכן היה תמה ומצטער איך רשע מכתיר את הצדיק אחר שידע שעשו אחיו היה

רוצח ונואף גזלן ולא נאמן. והיה רואה הצלחתו והיה מתרעם לפני השם וחושב בכל זה. ולכן בא החלום ברוב ענין ויחלום והנה סולם. וכל דברי החלום היו לישב בדעתו תשובה על תלונתו כמו שנפרש בעז"ה. וזהו שכתב הקדוש רשב"י וילן שם הוא כמו וילן העם. ומה היתה תלונתו כי בא השמש לחלקו של עשו. ולקח זה העולם ונטה אחר תאוותיו והיה מאריך ימים בשלוה וכל עמו בתיהם שלום מפחד ולא שבט אלוה עליהם. ויעקב מנעוריו גדלוהו כאב לא שלו ולא שקט. וכל עמו ובניו בצער ובדאגה. ועם כל זה באתהו התשובה בחלומו. ובראיית הסולם הראה לדברים הרבה. ובפרט לרמוז כי כמו שבסולם מעלות מעלות כן יש גבוה מעל גבוה שומר. והדברים עתיקים ועמוקים עמוק עמוק מי ימצאנו. ואין להפליא איכה ואיככה הוא לבדו ידע פשר דבר. כל שכן כי יעקב הוא נער ומתחיל בהשגות האלהיות. ואם ישיג דבר מה לא יהיה אלא במעלה התחתונה של הסולם. ועדיין נשארו בה מעלות הרבה מן הארץ עד לשמים. ומי יגיע עד תכונתם. וכן רמזו לו בסולם כי העולמות קשורים אלו באלו וכל הדברים קשורים אלו באלו. תחתונים בעליונים ועליונים בתחתונים. כמו שהסולם מוצב בארץ וראשו מגיע השמימה. ולכן הצדיקים יכולים לקשר מחשבותם בתפלתם בדברים עליונים. ולהוריד השפע והשכינה מהעליונים לתחתונים. כמו שקרה ליעקב שקשר מחשבתו למעלה בחשבו בצוואת אביו ואמו. וכן היה מחשב ומצטער בדעתו מפחד אחיו. עד שבעבור זה השיג בחלומו בכח נבואי בשורת הבנים ושמירה והצלה מעשו ומלבן. כאומרו והיה זרעך כעפר הארץ ואמרו ושמרתיך בכל אשר תלך. וכל זה מצד קישורו ודיבוקו בשם ובדברים עליונים:

ולזה תמצא שרמז הנביא באומרו שמעו את הדבר הזה אשר דבר ה' עליכם בית ישראל על כל המשפחה אשר העליתי מארץ מצרים לאמר. שהיה הנביא רוצה לומר לישראל איך הם קשורים ודבקים בה'. עד שבסבת הטובים שבהם מתיחדים הדברים ומתקשרים אלו באלו. ולזה חזר לומר על כל המשפחה אשר העליתי. לרמוז שאע"פ שהדבר ראוי לכל בית ישראל. יותר ראוי לטובים ולדבקים שהם המשפחה אשר העליתי מארץ מצרים אשר הם זרע קדש בלי עירוב. ואמר רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה וגו'. לרמוז כי השם רוצה לדבקם אליו כאשר ידבק האזור אל מתני האיש. ולכן פוקד עליהם את כל עונותיהם. בענין שיהיו נקיים וטהורים ראויים לדיבוק האלהי ולקשור הדברים אלו באלו. כאומרו והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני. ואמרו רז"ל הוי יודע שהקב"ה טהור ומשרתיו טהורים ונשמה שנתן בך טהורה וכו'. בענין שנשמת שדי תבינם לקשר עליונים בתחתונים. ולכן רצה השם לצרפם וללבנם ולטהרם מעונותיהם.

בענין שיהו דומים לו יתברך כאומרו ולדבקה בו. ולכן סמך מיד הילכו שנים יחדיו בלתי אם נועדו. לרמוז על הקישור הנזכר. ושם משלים לזה ואמר הילכו שנים יחדיו. כי אי אפשר שיהיו שני בני אדם אהובים אם לא יהיה דבר מה ביניהם לקשרם וזהו בלתי אם נועדו. וכן השם יתברך ידע את ישראל וחבבם מכל משפחות האדמה. נראה שקישור ודיבוק מה יש ביניהם שמקשרם ומיחדם. ושם משל אחר ואמר הישאג אריה ביער וטרף אין לו. שנראה שיש דמיון וקשור מה בין שאגת אריה וקול הכפיר הטריפה. כי האריה והכפיר כששואגים בקולם נשמעת קולם למרחוק ומפחדתם עומדת הטריפה במקומה עד שטורפים אותה. וכן התפול צפור על פח הארץ ומוקש אין לה וגו'. נראה שיש דמיון וקישור מה בין הצפור ובין הפח אחר שלא יעלה פח מן האדמה בלתי אם לכד. וכן אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו. שנראה שיש קישור ודמיון בין השופר ובין העם. וזה מצד קול השופר שמחברם והעם מקבלים פחד וחרדה מקול השופרות וכו'. ואם כן מכאן תוכל להוציא כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים. וזה מצד הקישור וההדמות שיש בין השם יתברך ובין חסידיו. ואחר שזה דבר ברור ובחון בדברים של מטה שיש דבר מה שמקשרם. כל שכן בדברים של מעלה. וזה שאמר אריה שאג מי לא יירא ה' אלהים וכו'. כלומר אחר שהאריה בשאגתו ובקולו לוכד הטריפה ממוראו ומפחדו. אם ה' אלהים דבר בקדשו ובקולו מי לא ינבא. נראה מכל זה שהדברים מקושרים עליונים בתחתונים ותחתונים בעליונים. בענין שכל העולמות קשורים אלו באלו. ולכן ראה יעקב בחלומו סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. להורות שהעולם התחתון קשור בעולם העליון. וכל זה מצד דיבוק החסידים בשם יתברך בתפלתם ובמחשבתם. כמו שקרה ליעקב כי מצד מחשבתו ותפלתו בא לו החלום ברוב ענין לתקן תלונתו ולהצילו מרעתו. ולפי שהוא היה מצטער על עצמו ועל זרעו כי מה שאירע לאבות סימן לבנים בראות אותם רחוקים ורמוסים כעפר הארץ. ראה סולם מוצב ארצה שזה רמז על בניו שיש בהם מעלות מעלות כמו בסולם. והם רמוסים בגלות ושביה ארצה מצרים. וזהו סולם מוצב ארצה. אבל ראה כי בסוף יעלו משפלותם ויגיע לשמים שיאם. וזהו וראשו מגיע השמימה כאומרו ובני ישראל יוצאים ביד רמה. והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו. אלו משה ואהרן שנקראו מלאכי אלהים שבאמצעותם יצאו. וזהו עולים ויורדים ר"ל הולכים ושבים כאומרו ויצא משה ואהרן אל פרעה:

וכן רמז באומרו והנה סולם מוצב ארצה. על מעלת המקום הנזכר שהוא מקודש ומכוון כנגד בית המקדש של מעלה כאומרו מקדש ה' כוננו ידיך. וזה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו. אלו הנביאים שנקראו

מלאכי אלהים שעולים במחשבתם למעלה. ויורדים השפע והנבואה למטה. וכן רמז לכהני עליון שנקראו מלאכי אלהים. כאומרו כי שפתי כהן ישמרו דעת וגו' כי מלאך ה' צבאות הוא. והם עולים ויורדים ברום המעלות. כאומרם עלה לכבש ופנה לסובב ובא לו וכו'. ואולי זה רמז על המזבח. וזהו מוצב ארצה כנגד מזבח אדמה תעשה לי. וראשו מגיע השמימה. זהו בכל המקום אשר אזכיר את שמי וכו'. והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו. אלו הכהנים שעולים במעלות להיטיב המנורה. כמוזכר בסדר התמיד ושני מעלות היו שם שבהם עולה להדליק את הנרות. וכן רמז באומרו והנה סולם מוצב ארצה על מעמד הר סיני. וזהו סולם עולה בגימטריא כמו סיני. מוצב ארצה כאומרו ויתיצבו בתחתית ההר. וראשו מגיע השמימה כאומרו כי מן השמים דברתי עמכם. וכתיב מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה. והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו. אלו משה ואהרן שנקראו מלאכי אלהים שנאמר בהם ומשה עלה אל האלהים. וכתיב ועלית אתה ואהרן עמך. וכן רמז מלאכי אלהים מלאכים ממש. כי במעמד הר סיני ירדו כמה רבבות של מלאכים עם השכינה. כאומרו מלאכי צבאות ידודון ידודון ונות בית תחלק שלל. וכתיב רכב אלהים רבותים אלפי שנאן וכו'. וכתיב ה' מסיני בא ואתא מרבבות קדש. וכמו שבסולם מעלות יש. כן היו בישראל בהר סיני מעלות. משה מחיצה לעצמו. אהרן מחיצה לעצמו. והזקנים מחיצה לעצמן. והעם כל עיקר אל יהרסו לעלות בסולם. שהוא כמו סיני. וכן רמז והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו. יש להם עלייה לישראל או ירידה. כאומרו התרפית ביום צרה צר כחך. ודרשו רבותינו ז"ל התרפית מן התורה ביום צרה סר כחך. וכן אמרו ותשלך אמת ארצה. מה כתיב בתריה ועשתה והצליחה. מיד המלכות גוזרת על ישראל והצליחה. וכן כתיב על מה אבדה הארץ. ויאמר ה' על עזבם את תורתי. וזהו עולים ויורדים בו. כי בסבת התורה שהיא הסולם לעלות למעלה באים כל הטובות והרעות. ולכן אמרו אין פורענות באה לעולם אלא בשביל ישראל. ואמרו ששאל הגמון אחד לרבי אליעזר כתוב בתורתכם אם שמוע תשמעו ונתתי מטר ארצכם בעתו. ואם לאו ועצר את השמים. וא"כ ראוי היה שיתאספו עליכם כל האומות להרוג אתכם. אחר שאתם סבת כל הרעות והטובות. והשיב לו אתם הגורמים בסבת הגזרות. א"ל אותו הגמון עון גורם. אחר שהלך לו אותו הגמון אמר הרב יפה אמר אותו הגמון כדכתיב וחטאתיכם מנעו הטוב מכם. וזהו סולם מוצב ארצה. זאת התורה שניתנה לקדושים אשר בארץ. וראשו מגיע השמימה כדכתיב כי מן השמים דברתי עמכם. וכתיב השמים מספרים כבוד אל שהיא התורה כדכתיב ונגד זקניו כבוד. וזהו אמת מארץ תצמח שהיא תורת אמת. וזהו כנגד סולם מוצב ארצה.

וראשו מגיע השמימה כנגד וצדק משמים נשקף. וזהו האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי. כנגד סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו. לקבל התורה. וזהו יערף כמטר לקחי וגומר כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו. עליונים ותחתונים שמים וארץ וכל צבאם. וזהו והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו. עולים ומשבחים ויורדים ומשבחים:

וכן רמז סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. על ענין מעשה בראשית כדכתיב בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. כי בחלום הזה לימדוהו עומק מעשה בראשית. לפי שהוא התחלה וסולם והכנה למעלת הנבואה. כמו מעשה מרכבה. כאומרם ולא במעשה בראשית בשנים ולא במרכבה ביחיד. והנה מלאכי אלהים כנגד ויאמר אלהים יהי אור. שזה רמז על אצילות המלאכים שנקראו אור. על שהם מאירים מאורו יתברך כדכתיב משרתיו אש לוהט. ולפי שבמלאכים מעלות מעלות יש. כמו בסולם גבוה מעל גבוה שומר. לכן אמר והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו. ואחר שהשיג בעומק מעשה בראשית והויית האור והמלאכים. באיזה אופן עולים ויורדים. מיד נשאר מוכן למראה הנבואה. וזה שאמר מיד והנה ה' וכו'. וכן רמז והנה סולם מוצב ארצה על איש הצדיק. וראשו מגיע השמימה על הנשמה שהיא סולם ומדרגה לעלות למעלה. ורמז בזה שאף על פי שהאדם מוצב ארצה מאדמה. בסבת הנשמה עולה למעלה עד השמים. וזהו וראשו מגיע השמימה להיות קיים לעולם. כאומרו ויהיה אדם לנפש חיה. והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו. אלו בני אדם שזוכים מצד הנשמה להיות מלאכי אלהים. כאומרם בפירקי ר' אליעזר יש לך עם כמלאכי השרת וכו'. ואמרו ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו. כגון יוסף הצדיק ופלטי בן ליש ור' צדוק וחביריו שכבשו יצרם כמה פעמים. והם זוכים לעלות ולראות את פני האדון. וזהו עולים ומסתכלים בדיוקנו. ויורדים בשליחותו כאליהו ושאר צדיקים ז"ל. ולפי זה יהיה סולם מוצב ארצה על הגוף. וראשו מגיע השמימה על הנשמה. וע"ד רז"ל יקרא אל השמים מעל זו הנשמה. ואל הארץ לדין עמו זה הגוף. וע"ד זה פירשתי האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי על הגוף והנשמה. ומשה היה מדבר עם ישראל ועם הנשמות העתידות לירד לזה העולם. כאומרו בפרשת אתם נצבים ואת אשר איננו פה עמנו היום:

וכן רמז והנה סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. על סוד הייחוד שהוא קישור העולמות כולם וכל הדברים עליונים ותחתונים אלו באלו. ובזה הפסוק סוד שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. ויש לך לדעת כי יעקב זכה למעלה עליונה משאר האבות וזכה שיהיו מיחדים את השם על שמו. כאומרו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. לפי שלו

ראוי הייחוד והקישור. אחר שהוא קשר וייחד כל הדברים עליונים ותחתונים במראה הסולם במה שראה סולם מגיע השמימה. וכמו שפירשתי למעלה. ולכן הייחוד האמתי כמו שפירשתי בספר צרור הכסף הוא במלת אחד. שצריך ליחד את השם באותיותיו כולם במלת אחד. בענין שיהיה הכל קשור כשלהבת קשורה בגחלת ולא יהיה פירוד ביניהם. וסוד הכל ליחד ולקשר כנסת ישראל שהיא השכינה שנקראת ארץ החיים. עם האדון ה' אלהים הצבאות. בענין שלא יהיה פירוד ביניהם. וזה שאמר בכאן סולם מוצב ארצה. שזהו סוד השכינה שהיא האשה הנצבת עמך בזה שהיא ארץ החיים. והיא הולכת עמנו בגלותינו ודלותינו. כאומרו לא מאסתים ולא געלתים לכלותם. והיא סולם לעלות למעלה ולהעלותנו מהגלות. כאומרו ושב ה' אלהיך את שבותך. וזהו סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. שצריך ליחד השכינה עם השם הגדול שהוא אלהי השמים ואלהי הארץ. שזה צריך המיחד לידע ולקשר וליחד הספירות כלם הנזכרות בפסוק לך ה' הגדולה בשם ה' אחד. וזהו וראשו מגיע השמימה. כאומרו כי כל בשמים ובארץ. ולכן אמרו ז"ל צריך ליחדו מעלה ומטה ובד' רוחות העולם. וזה כנגד סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו. זה רמז על סוד הייחוד שמיחדים הצדיקים את השם ועולים במחשבתם למעלה עד הכתר במעלות הסולם. ויורדים במחשבתם ממדרגה למדרגה וממעלה למעלה במדרגות הסולם עד כנסת ישראל. שהיא המלכות שהיא דלי"ת של אחד. שזהו סוד הייחוד ממטה למעלה וממעלה למטה. וזהו עולים ויורדים. ולכן תמצא בשיר השירים שלפעמים התחיל סוד הייחוד ממטה למעלה. כאומרו מה יפו פעמייך בנעלים ולפעמים מתחיל ממעלה למטה מהראש וגומר ברגלים וכל זה בדלי"ת של אחד. ולכן אמרו שצריך להאריך בדלי"ת של אחד כדי להמליכו מעלה ומטה בשמים ובארץ בארבע רוחות העולם. שהם שש קצוות שבהם כלולות כל י' ספירות. ולכן אמרו בספר יצירה עס"ב נעוץ סופן בתחלתן ותחלתן בסופן לקשר אותן כשלהבת קשורה בגחלת. בענין שלא יהיה ביניהם פירוד כאומרו ונרגן מפריד אלוף. כי זהו קצץ בנטיעות וזהו סולם מוצב ארצה ותרגום אונקלוס והא סולימ' נעוץ בארעא. ולא אמר קאים בארעא אלא נעיץ. וזהו כעין מה שאמרו נעוץ סופן בתחלתן וכו'. וזהו מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. בעניין שיהיה הכל נקשר אחד ויהיה משכן אחד. ולכן תמצא כי כל ענייני המשכן הם לתכלית הייחוד. וזהו לחבר את האהל להיות אחד. וכן ענין הדלקת המנורה הולכת על סוד הייחוד כאומרו אל מול פני המנורה יאירו שבעת הנרות. וכן בסדר העשייה דכתיב וזה מעשה המנורה מקשה זהב וכו'. וענין זה של הייחוד העירני תרגום של אונקלוס ז"ל שתרגם נעיץ בארעא. סוף דבר

איני רוצה להאריך יותר. אלא שרצה יעקב לקשר כל הדברים וכל העולמות אלו באלו כענין זה הסולם. ובשביל זה אנו עושים זה הייחוד על שמו. ואומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. כי לך ראוי לשמוע ולקבל ולהבין סוד היחוד זה. אחר שאתה ראית סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה לקשר העליונים בתחתונים והתחתונים בעליונים: **וממה** שכתבנו תוכל להבין איך התורה בכללה כלולה במראה הסולם. בין מעשה בראשית בין מעשה מרכבה. וכן גלות מצרים ושאר הגליות ובנין בית המקדש ומעמד הר סיני. וענין הנפשות וסוד היחוד והדיבוק. וכל זה יורה מעלת יעקב על שאר האבות. עד שאמרו שצורת יעקב חקוקה בכסא הכבוד בלבנה. ועל זה תקנו ראה והתקין צורת הלבנה. וזהו סולם מוצב ארצה שהיה נברא מן האדמה וראשו מגיע השמימה. כי צורתו חקוקה בלבנה. והנה מלאכי אלהים כולם משתוקקים לראותו. לפי שהשם יתברך היה מתפאר בו שנאמר ישראל אשר בך אתפאר. ובו היו משבחים לשם ואומרים ברוך ה' אלהי ישראל. ולא היו יודעים מי הוא עד שאמרו ז"ל כשבא אדם הראשון אמרו מלאכי השרת זהו. ואמר להם בוראם זה גנב הוא לפי שעבר מאמר השם יתברך בענין פרי עץ הדעת. וכשבא נח אמרו זהו. אמר להם זה שכור הוא. כשבא אברהם אמרו זהו. אמר להם זה גר הוא כלומר שלא היה לו זכות אבות. וכשבא יצחק אמרו לו זהו. אמר להם זה אוהב שונאי. וכשבא יעקב אמרו לו זהו. אמר להם זה האיש אשר אתם מבקשים. ולכן אמר בכאן והנה מלאכי אלהים עולים ומסתכלים בדיוקנו וכל זה בא לו מצד דיבוק מחשבתו בשם יתברך. ולהורות על מעלת החלום הזה ושהוא עמוק עמוק מי ימצאנו ואין אדם ומלאך שיוכל להשיג אמתתו ולבא עד תכונתו ואין פותר אותו. הוצרך השם יתברך בעצמו לפתור אותו. וזהו והנה ה' נצב עליו לפתור חלומו. ולכן תמצא כי כל דברי השם יתברך עד ויקץ יעקב משנתו הם פתרון החלום אות באות תיבה בתיבה. ואמר ה' נצב עליו להורות על מעלת יעקב שהוא היה ישן על מטתו וה' נצב עליו ממתין ומצפה עד שישלים חלומו לפותרו. הראיתם אדם ישן והמלך עומד עליו ממתין מתי יקיץ. ובעוד שהוא ישן המלך בעצמו מפריש ממנו הזבובים והיתושים. וכביכול כתב בשם והנה ה' נצב עליו. ואמרו חז"ל לשומרו. כלומר מן המזיקים והפרעושים. ועל זה אמר המשורר שיר למעלות אשא עיני וכו'. כי אולי זה השיר אמרו יעקב או תקנוהו עליו. ולכן אמר למעלות על שני מעלות של הסולם שהם כנגד שלשים מעלות של המלכות. ולכן לא נכתב למ"ד בשאר השירים אלא בכאן. ואמר אשא עיני אל ההרים. לפי שהוא יושב בהר המוריה ועליו נאמר ירושלם הרים סביב לה. או שרמז אל ההרים על אברהם ויצחק שנקראו הרים והיה סומך על זכותם. ומצא שהעזר האמתי הוא מה' ולא מהם. כי

ההרים ימושו כנגד אברהם שקראו הר ונחרב זה המקום. וכן יצחק שקראו שדה ונחרב. וזהו והגבעות תמוטנה. אבל יעקב קראו בית ותהיה קיימת בבנין בית שלישי. וזהו עזרי מעם ה'. כאומרו ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב. ואמר עושה שמים וארץ כנגד סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. אל יתן למוט רגלך זהו והנה מלאכי אלהים וכו'. ומה אמר לו ושמרתיך בכל אשר תלך בענין שלא יתמוטטו רגליך. כענין שנאמר וישא יעקב רגליו. וכמו שאמר על כפים ישאונך פן תגוף וכו'. אל ינום שומרך כלומר אף על פי שאתה ישנת כדכתיב וילן שם אל ינום שומרך כדכתיב והנה ה' נצב עליו. וזה דבר גדול כי לא ינום ולא יישן שומר ישראל. וישראל היה ישן והקדוש ב"ה שהוא שומר ישראל היה ממתין ומצפה לפתור לו חלומו. וזהו שומר כמו ואביו שמר את הדבר. ואם כשהוא היה ישן היה הקב"ה שומרו. כל שכן שישמרהו ויגן עליו כשיעור משנתו וישים יד ימינו להשתדל בעבודת השם יתברך. וזהו ה' שומרך ה' צלך על יד ימינך. יומם השמש לא יככה בכאן רמז לו שאע"פ שילך לבית לבן וירעה את צאנו ויהיה לחורב ביום ולקרח בלילה שלא יהיה ניזוק. וזהו יומם השמש לא יככה וירח בלילה. וחזר לומר ה' ישמרך מכל רע. לרמוז שאע"פ שיעקב אמר הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה לא קיבל נזק בעצמו אלא ששזפתו השמש. ואע"פ שצורתו קבלה שינוי מחום השמש לא הגיע רע בגופו כלל. וזהו ה' ישמרך מכל רע. ואמר ישמור את נפשך לרמוז שאף על פי שקבל שינוי בגופו מצד השמש. נפשו שמורה וקיימת בלי שינוי כלל. וזהו ישמור את נפשך. ואמר ה' ישמור צאתך ובואך. לרמוז שהשם יתברך ישמרהו ביציאתו שיצא עתה מבית אביו כדכתיב ויצא יעקב מבאר שבע. וישמור גם כן ביאתו מבית לבן כדכתיב ויבא יעקב שלם:

וכן רמז באומרו והנה ה' נצב עליו על הסולם. וזה יורה על מעלת השם שהוא מקומו של עולם כאומרו הנה מקום אתי. אבל הוא אין לו מקום מוגבל כי מלא כל הארץ כבודו. ולכן לא אמר נצב בו אלא עליו. לרמוז כי רוח השם וכבודו מרחף על הסולם. וזה על דרך שאמר הנביא ראיתי את ה' יושב על כסאו. ולפי שנראה שהיה יושב על הכסא. אמר רם ונשא. כלומר לא תחשוב שיש לו מקום מוגבל ויושב על הכסא. כי אינו כן אלא הוא רם ונשא מהכסא ולא יושב בו. ולכן אמר בכאן והנה ה' נצב עליו. אבל במלאכים אמר עולים ויורדים בו ולא עליו. וכן רמז באומרו והנה השם נצב עליו להורות. כי הוא יתברך מקשר כל העולמות כולם והוא עומד למעלה מן הסולם לקשר כל חלקי הסולם וכל מעלותיו ומדרגותיו אלו באלו. וזה שאמר אני ה' המקשר כל הדברים כולם ואני אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק. לומר שאע"פ שהוא אלוה בעליונים הוא אלוה בתחתונים

ושכינתו דבקה באבות ובצדיקים ובחסידים. כמו שראה הסולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. ואמר אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק. והיה ראוי שיאמר אלהי אברהם ואלהי יצחק אביך. להורות על מעלת יעקב שהוא דבק בסוד החסד והרחמים ולא בפחד יצחק אביו. לפי שאברהם דבק במדת החסד ויצחק במדת הפחד והדין ויעקב הוא דבק בסוד הרחמים. ולכן לא אמר אלהי יצחק אביך אלא אלהי אברהם אביך. לדבקו במדת רחמים ולא במדת הדין. ולכן תמצא שאמר יעקב ללבן לולי אלהי אבי אלהי אברהם ופחד יצחק היה לי. שאמר אבי על אברהם ולא על יצחק. לפי שהוא דבק בסוד הרחמים. ואמר ופחד יצחק היה לי להזכיר מדת הדין ללבן. כי כן נראה אל לבן במדת הדין כדכתיב ויבא אלהים אל לבן הארמי בחלום הלילה. ובשביל רצועת מדת פחד יצחק שהיא אלהים נתירא לבן. לפי שאמר לו השמר לך פן תדבר עם יעקב. ולכן אמר ויאמר יעקב לולי אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק. והזכיר אלהי אבי אברהם ראשונה. ומה שאמר ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק ולא אמר לאלהי אביו אברהם. לפי שהזבחים שחיטתן בצפון מצד הגבורה ומדת יצחק אש אוכלת אש. ולפי שיעקב היה דבק באברהם ולא ביצחק. אמר בכאן אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק. ולא אמר אלהי יצחק אביך. אבל עשו היה דבק ונאחז במדת הדין ובפחד יצחק. ולכן אמר יצחק ולכה איפה מה אעשה בני. כי בני הוא מיותר. אלא שרמז לו שמצד היות בנו דומה לו במדת הדין. קרה מה שקרה לו שלא רצה השם יתברך לברך אותו. ואולי לזאת הסבה אמר בכאן אלהי אברהם אביך ולא אמר יצחק אביך. לרמוז לו שאברהם היה אביו ובזכותו קיבל הברכות. אבל יצחק נראה שלא היה אביו אבל היה אכזרי כנגדו. שאמר לעשו בעבור תברכך נפשי בטרם אמות. וזהו אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק. ומה אמר לו הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך להבטיחו בבנים. להשלים מאמר אביו שאמר לו וקח לך משם אשה מבנות לבן. ואחר שהוא יצא להשלים מאמר אביו השם יתברך ישלים כוונתו. וזהו פתרון כנגד וישכב במקום ההוא. לפי שהוא שכב ונח במקום ההוא כמי שיושב בביתו א"ל השם יתברך הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך. כי שלך היא ואתה קנית אותה והחזקת בה בשכיבה. ולכן אמר הארץ אשר אתה שוכב עליה. והיה ראוי לומר הארץ הזאת לך אתננה. והיה זרעך כעפר הארץ הוא פתרון והנה סולם מוצב ארצה. לפי שיעקב היה מצטער על צרתו ועל צרת בניו. וכן היה מצטער על שלות עשו ובחלומו ראה סולם מוצב ארצה. בא הש"י לפתור לו חלומו להצילו מרעתו. ולכן אמר לו והיה זרעך כעפר הארץ. כלומר מה שראית סולם מוצב ארצה. הוא רמז שיהיה זרעך רמוס כעפר הארץ שהכל רומסים אותו. ורמז לו ג"כ שיהיו כעפר הארץ כי כמו

שהעפר הכל רומסים אותו ואח"כ העפר רומס אותם. כשחוזרים לעפר ונקברים הם תחת הארץ והארץ רומסת אותם כאומרו הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר. כן יהיו זרעך שאף על פי שיהיו נרמסים כעפר. בסוף יתנערו מעפר וירמסו כל העולם. כאומרו התנערי מעפר מהיות רמוסה. קומי לרמוס כל העולם. ושבי במצב קיים ירושלים. וזהו שייסד הפייט הרב דון שם טוב זכרונו לברכה למה רומסין מעט אנשים הארץ במהלכם אנשים שהיא רומסת לעד לעולם הם דוממים. וזהו מה שאמרנו שיהיה זרעו כעפר הארץ רמוסים. אבל בסוף הם ירמסו כל העולם. וזה שאמר בדניאל וביומיהון די מלכיא אינון יקים אלה שמיא מלכו די לעלמין לא תתחבל ומלכותיה לעם אחרן לא תשתבק. תדק ותסיף כל אילין מלכוותא והיא תקום לעלמין כל קבל די חזיתי די מטורא איתגזירת אבן די לא בידין וגומר:

ואולי רמז והיה זרעך כעפר הארץ שיהיה זרעו מבחר היצורים כולם. כמו העפר שהוא מבחר כל הארצות כולם. כי העפר הוא כמו סלת נקייה לקוח מן האדמה. ומזה העפר נברא אדם הראשון כאומרו וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה. כלומר עפר לקוח ממבחר האדמה. ולכן אמר ועפרות זהב לו. ולזה רמזו זכרונם לברכה הכל היה מן העפר ואפי' גלגל חמה. ולכן אמר ורבים מישני אדמת עפר יקיצו. כי זה רמז על היחידים הדבוקים בשם. שיקומו לעת התחייה. ויחיו מכח טל אורו של הקדוש ברוך הוא היורד על העפר מגלגל חמה. וזהו כי טל אורות טליך. וזהו כעפר הארץ מבחר היצורים. כאומרו והייתם לי סגולה. כמו הסגולה והמטמון שיוצאה מהעפר. וזהו ימצאהו בארץ מדבר. ועוד אדבר בזה בעזרת האל. וזהו סולם מוצב ארצה הם היחידים והשרידים אשר ה' קורא לעמוד בארץ. ונפשותם יורדות מן השמים. והן חלק אדם. וזהו סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. לא עשה כן לכל גוי. ופרצת ימה וקדמה הוא פתרון וראשו מגיע השמים. לרמוז שאף על פי שיהיו רמוסים כעפר הארץ. לסוף יעלה שיאם לשמים ויפרו וירבו וישגו ישע בארבע רוחות העולם. וזה כטעם וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ. וזהו וראשו מגיע השמימה. לרמוז שאף על פי שיהיו רמוסים ונעוצים בארץ כמו הסולם מוצב ארצה. שהיה עם כל זה ראשו מגיע השמימה. כן הם יעלו במעלות עד השמים. כמאמר דניאל וארו עם ענני שמיא כבר אינש אתי הוה ועד עתיק יומין מטא. או שרמז והיה זרעך כעפר הארץ לרמוז שילחמו עם כל העולם וינצחו אותם שלא כמנהג העולם. וזהו כעפר הארץ המוזכר באברהם אבינו יתן בעפר חרבו וגומר. ובההיא עובדא דנחום איש גם זו המוזכר בתעניות וזה פלא גמור שיזרקו עפר על העיר וילכדוה. ולכן אמר בכאן ופרצת ימה וקדמה שיפרוץ ויהרוג בשונאיו שלא כמנהג העולם. והוא

כמו ופורץ גדר. ולכן תמצא ביעקב שנאמר ויפרוץ האיש. ואמרו זכרונם לברכה שלא כמנהג העולם. וכמו שדרשו באיוב ומקנהו פרץ בארץ פרץ גדרו של עולם דרך הזאבים לטרוף הרחלים ומקנהו של איוב הורגות הזאבים. וזהו כנגד סולם ארצה. כלומר אף על פי שהוא מוצב ארצה שפלים מכל העמים. ראשו מגיע השמימה ונוצחים אותם שלא כמנהג העולם אלא מאת ה' מן השמים. והרמז בזה שאף על פי שיהיו כעפר הארץ מפוזרים בכל העולם בכל הגלות. יבא זמן שיתאספו מארבע רוחות העולם וזהו ופרצת ימה וקדמה. והרמז בזה שיהיו קיימים לעולם ולא יכלו. כמו שא"א שיכלו ארבע רוחות העולם. כאומרם בתעניות כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם. אילימא דבדרינהו בד' רוחי עלמא בד' רוחות מבעי ליה. מאי כד' רוחות העולם. כשם שא"א לעולם בלא רוחות כך א"א לעולם בלא ישראל. וזה שאמר ופרצת ימה וקדמה. וזה פתרון סולם מוצב ארצה ר"ל מוצב ארצה מצרים ובשאר הגליות. ועכ"ז וראשו מגיע השמימה. כי יצאו גאולים וה' בראשם. וזהו כנגד ופרצת ימה וקדמה וגו'. ונברכו בך כל משפחות האדמה. הוא פתרון והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו. והרמז בזה שיהיה זרעו זרע ברך ה' עד שיעלו למדרגת מלאכי אלהים. כן נקראו הנביאים מלאכים שנאמר ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים וגומר וכתיב וישלח מלאך ויוציאנו. ואמר בכהן כי שפתי כהן ישמרו דעת וגומר. ולכן אמר ונברכו בך כל משפחות האדמה. כי זאת היא ברכה עליונה שאין למעלה ממנה והכל מתקנאים בדבר זה. היות אדם מורכב מהאדמה עולה למעלת מלאך. וזהו והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו שהוא רמז לצדיקים כדכתיב ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו. ואמרו בקדושין כגון רבי צדוק וחביריו. ואולי רמז ונברכו בך כל משפחות האדמה. שהקב"ה אספם מארבע רוחות העולם אשר נפוצו ימה וקדמה וצפונה ונגבה ויבא זמן שכל העולם יחזרו למוטב. כאומרו כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה'. וזה שאמר ונברכו בך ר"ל יהיו מורכבים וכלולים בך כל משפחות האדמה. ואם כן יהיה ונברכו כמו אחד המבריך ואחד המרכיב המוזכר בגמרא. וכן מצאתי בילמדנו שדרשוהו על אברהם בפרשת לך לך שאמר שם ונברכו בך. והוא כנגד והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו שאז יהיו כל העולם במדרגת מלאכים וקדושים. כאומרו והיה הנשאר בציון והנותר בירושלם קדוש יאמר לו:

פסוק טו

והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך. הוא פתרון והנה ה' נצב עליו. כי השם היה עומד עליו לשמרו ולהצילו מעשו ומלבן ולהושיבו אל האדמה הזאת. ואולי והנה אנכי עמך הוא פתרון גם כן ממה שאמר והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו. כי אחר שחונה

מלאך ה' סביב ליראיו ידוע הוא שהשם יתברך ישמור את יראיו וחסידיו לעולם נשמרו. וזהו והנה אנכי עמך ושמרתיך כנגד והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו כדכתיב כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך. בין שתלך בארץ בין בחוצה לארץ. ולכן לא אמר כי מלאכים יצוה לך. אלא מלאכיו הידועים לו והדבקים בו. כדכתיב ילך מלאכי לפניך המיוחד לי והוא מטטרון ששמו כשם רבו שנאמר כי שמי בקרבו. ולכן יש לו יכולת לשמרך בכל דרכיך בארץ ובחוצה לארץ. מה שאין יכולים מלאכים אחרים לעשות. כאומרם זכרונם לברכה עולים ויורדים בו מלאכים שליווהו בארץ אין יוצאין חוצה לארץ. ולכן אמר בכאן ושמרתיך בכל אשר תלך בין בארץ בין בחוצה לארץ. ולכן אמר יעקב כשפגעו בו מחנה אלהים מחנה אלהים זה. כלומר מחנה קיים ואינו כראשונים שהלכו להם אלא מחנה אלהים זה כאומרו זה אלי ואנוהו:

כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי וגו'. כלומר אחרי שראית סולם מוצב ארצה וקשור כל העולמות. והשם יתברך עומד עליהם ומקשרם בכח נשמות הצדיקים ודיבוקן בשם יתברך כאומרו ואתם הדבקים בה' אלהיכם. א"כ אי אפשר שהשם יתברך יעזוב את חסידיו כאומרו אותך לא אעשה כלה וגומר ועוד אפרש בזה בע"ה:

פסוק טז

ויקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש ה' וכו'. הרצון בזה לפי שידוע שדרך החולמים להיותם בהולים וטרודים אחר הפתרון. כמו שמצינו בשר המשקים ושר האופים והנם זועפים. וכן בפרעה ואין פותר אותם לפרעה. ובנבוכדנצר כתיב ותתפעם רוחו ושנתו נהיתה עליו. ובדניאל כתיב נהייתי ונחלתי ימים. וכשראה יעקב בעומק חלומו ולא נפעם רוחו לדעת החלום ולא הוצרך לפותרים. כי השם פתר חלומו והודיעהו מה די ליהוי בתר דנא. ולא היה בהול אחר הפתרון כדרך שאר החולמים. וגם בלילה שכב לבו במקום ההוא. וזהו ויקץ יעקב משנתו בלי פחד בהלה אלא מיושב בעצמו. אמר אכן יש ה' במקום הזה אחר שהוא עומד עלי לפתור חלומי כאומרו והנה ה' נצב עליו. ומה שאמר ואנכי לא ידעתי אינו מן התימא כי הוא לא היה נביא מפורסם כאליהו ואלישע שאמר וה' העלים ממני ולא הגיד לי. אבל הרצון בזה לפי שידוע שהאדם שמשיג איזו השגה הוא מצד שני דברים. או מצד הכנתו. או מצד הכנת המקום. כי לפעמים כשהאדם בלתי מוכן יסייעהו הכנת המקום. ולכן אמרו זכרונם לברכה אוירא דארעא דישראל מחכים. ולכן אמר אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים. לרמוז שהיה קהלת מקהיל החכמות כמו שאמר בו ויחכם מכל האדם. והסבה לזה שהיה מלך ישראל על עם חכם ונבון. וכן היה בירושלם מקום החכמה עומדת על טבור הארץ. וזה היה סיוע להכנתו. ולכן אמר

יעקב אני רואה בעצמי שהייתי בלתי מוכן מטורח הדרך ועצב ודאג וירא מעשו אחי. וידוע שאין שכינה שורה אלא מתוך שמחה. ועם כל זה ראיתי מראות אלהים. וא"כ מי סבב זה וחקרתי ומצאתי שאין זה אלא מצד הכנת המקום הקדוש הזה. וזהו אכן יש ה' במקום הזה מצד המקום כי מצידי ידוע שלא הייתי מוכן. וזהו ואנכי לא ידעתי. כלומר מצדי לא ידעתי בי שום הכנה שבעבורה אזכה למראה הזה. ואחר שראה עצמו ערום בלי לבוש נתירא מצד היותו בלתי מוכן. וזהו ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה. אחר שאני בלתי מוכן והשגתי השגה גדולה. אני אומר כי מצד המקום הוא ולא מצדי. וזהו מה נורא המקום הזה:

ומה שאמר אין זה כי אם בית אלהים. והיה ראוי לומר זה בית אלהים. הרצון בזה כי אולי יעקב היה מסתפק בזה והיה חושב שזאת ההשגה השיג מצד הכנתו ולא מצד המקום. או מצד הכנתו והכנת המקום. והיה אומר או זה או זה או שניהם כאחד טובים. לזה גזר אומר ואמר אין זה מצד הכנתו אלא מצד הכנת המקום שהוא בית אלהים. וזהו אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים. וכאן נשפע ויורד השפע האלהי. או שיאמר אין זה כי אם בית אלהים כי כשיעקב הקיץ משנתו והשיג מראות אלהים היה אומר באי זה מקום אני יושב וחשב מחשבת אמת. ואמר בלוז אני יושב כמו שאמר ואולם לוז שם העיר לראשונה. ואחר כך חשב ואמר אין זה לוז כי לוז לא היה מקום מוכן להשגות הקדושות האלו. ואין אני עומד אלא בבית אלהים. אחר שהשגתי מראות אלהים. ולזה אמר אין זה לוז כמו שחשבתי. אלא בית אלהים שהוא מקום קדוש ונורא. וזהו מה נורא המקום הזה. ואחר שהוא נורא אין זה לוז כי אם בית אלהים. ולפי שראה שהוא בית אלהים ולא לוז. השכים בבקר ויקח את האבן אשר שם מראשותיו. כי היא אבן השתיה והכיר במעלתה שמצד המקום שהיה בו באה לו זאת ההכנה. וישם אותה מצבה שזה כנגד סולם מוצב ארצה. ויצוק שמן על ראשה כנגד וראשו מגיע השמימה. לרמוז שמצד זה המקום היה קישור לכל הדברים. ולהורות על מעלת המקום אמר ויקרא את שם המקום ההוא בית אל אף על פי שלוז היה שם העיר לראשונה. וזה היה שם בטעות כי שמו האמתי הוא בית אל. אחר שהוא מוכן לכל השגה קדושה. ולכן קרא שמו בית אל בנקיבת שם ובהכרזה. בענין שיהיה זה שמו לעולם:

או יאמר אין זה כי אם בית אלהים. כמו שפירשתי למעלה במאמר אברהם קראו הר שנאמר בהר ה' יראה. ויצחק קראו שדה שנאמר לשוח בשדה. וכשראה יעקב עצמו בזה המקום שנקרא הר ושדה. ואני רואה שהמקום הזה נורא מאד מי יכילנו. ואין ראוי להקרא הר שהוא מקום חרב. וזהו מה נורא המקום הזה. ואין ראוי שיקרא שמו הר. אלא

בית אלהים וזהו אין זה הר כי אם בית אלהים קדוש. וכן חשב במסורת אביו שקראו שדה. ואמר אין זה ראוי שיקרא שדה אחר שהוא נורא מאד. וזהו מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים. כלומר אין זה ראוי להקרא שדה בור ולא שדה הארץ. כי אם בית אלהים קדוש. ולכן קרא שמו בית אל להורות על קדושתו. וזהו שאמרו יעקב קראו בית. וכבר כתבתי למעלה פי' המאמר הזה ורמזתי בו ענין נאות מאד בענין הג' בתים. השם יתברך יראינו מתורתו נפלאות ויראנו בבניינו אמן:

פסוק כ

וידר יעקב נדר לאמר אם יהיה אלהים עמדי. הספק בכאן מבואר איך שם ספק בדברי השם. ורבו הפירושים. ורבותינו זכרונם לברכה תירצו ואמרו במקום אחר. כי אסור לנסות את השם חוץ מבמעשרות שכתב בפי' הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ובחנוני נא בזאת. ונראה כי בזאת תירצו זה הספק ביעקב. וכן אמרו שאסור לנסות את השם שנא' לא תנסו את ה' אלהיכם. והנסיון כמו שעשו במסה שאמרו היש ה' בקרבנו אם אין כי הנסיון הוא אין. ולא כמו שאמר יעקב אם יהיה אלהים עמדי. ואם כן איך נסה יעקב את השם. לזה אמרו בכל אסור לנסות חוץ מבמעשרות שאמר בהם ובחנוני נא בזאת. והנסיון הוא אין ולא. וזהו אם לא אפתח לכם. והיה ראוי שיאמר ואני אפתח לכם. אבל אמר ובחנוני נא בזאת. והבחינה והנסיון הוא שתוכלו לומר אם לא כמו שאמר יעקב אם יהיה אלהים עמדי. וזהו אם לא ואז אני אפתח לכם. וזה ההיתר מאין מצאו הנביא מיעקב שאמר במעשרות אם יהיה אלהים עמדי וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך. ולכן אתם עשו כמוהו והביאו את כל המעשר ובחנוני נא בזאת אם לא. אם תתן לי אתן מעשר ואם לא מהיכן אתן מעשר מן הגורן או מן היקב. ולכן תמצא שאמר יעקב ראש לנודרים שנאמר וידר יעקב נדר מהו לאמר. לאמר וללמד לכל בני עולם כשיהיו בצרה לא יאמרו מקרה הוא היה לנו. או שיקללו במלכם אגב צעריהו כמוזכר בתעניות ביאשיהו דכתיב ביה ויורו המורים והוה רחיש בשפותיה. וגחין עליה ירמיהו דילמא אגב צעריה אומר מילתא כלפי שמיא. שמע דהוה אמר צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי. ומה יש להם לעשות שיזכרו וישובו אל ה' ויאמר ה' הצדיק וידרו נדרים לשיצילם השם. אחר שהוא הגורם בעונותיהם. ולכן שמו ליעקב ראש לנודרים. אחר שתכליתו לא היה אלא ללמד בני יהודה לשוב אל ה'. וזהו לאמר לאחרים. וכן נראה שתירצו רז"ל באופן אחר כאומרם אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה. ואין דרך אלא ע"ז שנאמר הנשבעים באשמת שומרון ואמרו חי אלהיך דן וחי דרך באר שבע. ואין דרך אלא ניאוף שנאמר כן דרך אשה מנאפת. ואין דרך אלא לשון הרע שנאמר וישמע את דברי בני לבן. וכתיב שם וישם דרך

שלשת ימים. ואין דרך אלא שפיכות דמים שנא' דרך ירצחו שכמה. והרצון בזה כי יעקב לא שם ספק בדברי השם יתברך. כי יודע היה שכולם אמת. אבל ביקש מהשם יתברך שיצילהו משפיכות דמים ומלשון הרע ומגילוי עריות. לפי שאלו דברים שהם ביד השם לתת סיוע והכנה לאדם להעבירו מראות הדברים הבלתי ראויים. כאומרו העבר עיני מראות שוא. וכן אמר דרך שקר הסר ממני וכן רבים. ואמר כי אם השם יסייעהו באלו הדברים. להוציא מרשת רגליו יהיה סבה שישלים השם דברו הטוב אשר דבר עליו ואז יוכל להשלים נדרו. ולפי שהשם ית' השלים דבר עבדו והוא איחר נדרו שאמר אם יהיה אלהים שנכשל באלו הדברים כולם. ע"ז הסירו את אלהי הנכר. שפיכות דמים וגילוי עריות משכם. ובמדרש הזוהר תירצו באופן אחר איך אמר אם יהיה אלהים עמדי. אמר יעקב לפי שהיה חלום והחלומות מהם אמת ומהם שקר. אם יהיה אמת כל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך:

ויש אומרים כי מלת אם במקום הזה אינו תנאי. אלא אמיתית אם יהיה היובל. ושאל מאת השם יתברך שישלימהו האל בענינים אחרים הכרחיים והם שני דברים. אחד טבעי ואחד רוחני נפשיי. ועל אלה השני דברים נדר נדרו. והטבעי הוא ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש. ובזה כלולים כל הדברים ההכרחיים כולם. והנפשיי הוא במה שאמר והיה ה' לי לאלהים. רצה שתהיה השגחתו עליו תמיד לא בלכתו לדרך ובשובו לבד. ובשאלה הקדים הטבעי. וכנגד הנפשיי אמר. והאבן הזאת יהיה בית אלהים לי ולזרעי לדרוש את השם ית' ולהתפלל אליו. וכל אשר תתן לי מהקניינים עשר אעשרנו לך. לאות כי ממך הכל עד כאן. והנראה בזה כי יעקב אמר לפי שהוא ראה עצמו שלם במראה הזאת שהשיג דבר שלא השיגו הראשונים והאחרונים. ומצד אחר ראה עצמו חסר מאבותיו במה שאמר לו השם אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק. ומן הדין היה ראוי שיאמר אני ה' אלהיך או אני ה' אלהי אברהם ואלהי יצחק ואלהיך. ולכן היה מצטער ואומר כמו שאמר חזקיהו הנה לשלום מר לי מר. אפילו בשעה שהקב"ה נתן לי שלום מר לי מר שאמר שם וגנותי על העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי כמוזכר בברכות. וכן אמר יעקב אני הייתי רוצה שיבשרני השם יתברך בזכותי ולא בזכות אבותי. ואפילו המשל הדיוט מסכים על זה. ולכן כשהקיץ משינתו. ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה. כי מצד השגתו הקדושה השגתי זו ולא מצדי. וזה לך האות שהשם יתברך אומר לי אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק. ולכן התחיל בנדרו ואמר אם יהיה אלהים עמדי. כלומר בשבילי ולא בזכות אבותי. וזהו ונתן לי לחם לאכול בשבילי. ושיהיה שם ה' נקרא עלי לומר אלהי ישראל. כמו שאמר אלהי אברהם ואלהי יצחק. וזהו אם יהיה אלהים עמדי

כמו שהוא נקרא עליהם. ופירש מאמרו ואמר והיה לי לאלהים. שיהיה שמו נקרא עלי לומר אלהי יעקב כמו עליהם. ואז כשאהיה שלם עם אבותי. האבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים. שתקרא עליה שם אלהי יעקב כאומרו אל בית אלהי יעקב. וכל זה להשלים נפשו ולעלות במעלות אבותיו ולהתיחד בסוד המרכבה להיות רגל שלישי מהמרכבה. בוא וראה איך השם ית' השלים דברו ועצת מלאכו. כי בשובו מפדן ארם בנה מזבח להשלים נפשו כמו שעשו אבותיו. ומיד ייחד השם ית' שמו עליו מתחלה ועד סוף. וקרא שמו עליו אלהי ישראל. וזה שאמר שם ויבא יעקב שלם עיר שכם ככל אבותיו. מה כתיב שם ויצב שם מזבח ויקרא לו אל אלהי ישראל. כמו שאמר למעלה אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק. ולכן אמר אם יהיה אלהים עמדי ואע"פ שנראה דבר זר. אחר שהיה להשלים נפשו בשלימות האמיתי לא היה לו גנות בזה:

פרק כט

פסוק א

אחר כך אמר וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם. הרצון בזה לפי שיעקב קודם המראה היה ירא מעשו ומלבן. לפי ששמע שהיה לבן רמאי גדול ומכשף גדול ולבן היה מושבו בארץ קדם שהיא ארץ טמאה מלאה גלולים וכישופים. ולכן אמרו רז"ל ולבני הפלגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות. שמות הטומאה מסר להם וישלחם קדמה אל ארץ קדם מקום ראוי להם. כי שם נמצאו כל הכישופים. כאומרו כי מלאו מקדם ומעוננים כפלשתים. ולכן היה יעקב מתירא מהם ולא היה רוצה ללכת שם. אבל משהובטח בשמירה וא"ל השם יתברך והשיבותיך אל האדמה הזאת. נעשה קל ברגליו כאחד הצבאים אף ע"פ שהיה הולך לארץ קדם. ארץ אוכלת יושביה היא וארץ טמאה. וזהו וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם. ולכן רצה יעקב להתרחק משכונתם ובחר להיות רועה צאן בהרים ובגבעות. וסיפר שראה באר בשדה ושלשה רועים רובצים עליה ממתינים לשאר הרועים לגלול האבן מעל פי הבאר כי רבה היא. ושאל לרועים על שלום לבן ויאמרו שלום והנה רחל בתו באה עם הצאן. לרמוז כי לא היה ללבן שלמות אחר. אלא היתה רחל בתו באה עם הצאן. כי היא שלימה בתכלית השלימות ביופי וביראת ה'. וכאשר ראה אותה הכיר בשלימותה וחשקה נפשו בה וגלל האבן והשקה את צאן לבן. זהו פשט הפרשה:

ורז"ל נתעוררו שישב על הבאר לבקש בת זוגו וכן עשה משה. ואולי לזה רמז וירא והנה באר בשדה שראה במחשבתו ובהתעוררות שכלו הנבואיי. שהיה באר בשדה. היא רחל בת זוגו. כאומרו שתה מים מבורך. וראה אותה בשדה. רמז על אמו שנקראת שדה חמד

וגפן פוריה. ואמרו ועתידה בשדה היתה לו זו האשה. ואמו נתנה לו זאת העצה דכתיב קצתי בחיי וגו'. ורמז ג"כ בשדה על אביו יצחק שצוהו וקח לך משם אשה מבנות לבן אחי אמך. ואביו נזדמנה לו רבקה בשדה דכתיב ויצא יצחק לשוח בשדה והנה גמלים באים. וכן בכאן נזדמנה לו רחל בשדה כמו לאביו. וזהו וירא והנה באר בשדה מה כתיב אחריו והנה רחל בתו באה עם הצאן. ורז"ל גילו בכאן מסתורים גדולים שהם כבשונו של עולם בענין קץ משיחנו ועיכוב הגאולה. בסבת אבן הזאת הגדולה שהיא לב אבן. הנם כתובים בספרי הזוהר ואינם בידי כי נגזל ממני בעונותי בגירוש פורטוגא"ל. ונראה שזאת הפרשה קשורה עם של מעלה. ובכאן התחיל יעקב להשלים נפשו בשלימות האמתי. והתחיל השם יתברך להשגיח עליו ולהשלים דברו. שנאמר והיה ה' לי לאלהים. שיהא נקרא אלהי יעקב כמו האבות. בענין שגם כן האבות יהיו המרכבה. ולכן אמר וירא והנה באר בשדה. וזה הבאר היא אבן הראשה. האבן אשר שם מראשותיו משם רועה אבן ישראל. וזהו והאבן גדולה על פי הבאר. וזה הבאר נקרא באר שבע. כי כן תמצא בזו הפרשה שבעה פעמים באר הבאר. וכן תמצא ז' פעמים באר בבארות של יצחק. ולכן נקרא באר שבע. וכן אמר ויקרא אותה שבעה כי שם נשבעו שניהם. לפי שהי' באר שביעי. וכל הבארות של מעלה מריקים בה. ומן הבאר ההיא ישקו העדרים של מטה:

פסוק ב

ולהורות על שלימות יעקב. הראהו שם שלשה עדרי צאן רובצים עליה. שהם גדולה גבורה תפארת. שהם כנגד אברהם יצחק יעקב. בענין שיעקב חבל נחלתו והוא משולש בזכיות והוא רגל ראשון מהמרכבה. וזה וירא והנה באר בשדה. זהו שדה אשר ברכו ה' שאמר יצחק ליעקב. והיא באר שבע. ועליה יושבים שלשה עדרי צאן הם האבות. והאבן גדולה על פי הבאר. היא אבן נגף וצור מכשול לשני בתי ישראל שנתן עיניו במקדש ראשון ובמקדש שני והחריבם. וזהו סכות בענן לך מעבור תפלה. וצריך סיוע וזכות אבות להסיר האבן מעל פי הבאר. לפי שהיא סתומה וצריך שיאספו כל העדרים של מעלה ושל מטה להסיר האבן מעל פי הבאר. וזהו סבת עיכוב גאולתינו בעונותינו. כמו שאמר כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלהיכם. ובסבת זה הן עוד היום גדול. הוא יום גאולתנו. כאומרו היום אם בקולו תשמעו. ולכן צריך שנתעסק בתורה. ונשקה הצאן במי התורה. וזהו השקו הצאן. והם השיבו לא נוכל עד אשר יאספו כל העדרים של מעלה ושל מטה להעביר האבן מעל פי הבאר. ואנו מחכים לאבן הראשה אבן ישראל שיבא לפוצץ סלעים. ולהסיר האבן הגדולה מעל פי הבאר. כאומרו בדניאל

חזה הוית עד די איתגזירת אבן די לא בידין ומחת לצלמא על רגלוהי. וזה יהיה בסיוע האבות והאמהות. ובפרט רחל שהיא עקרת הבית צריכה להתחנן על בניה. כאומרו קול ברמה נשמע רחל מבכה על בניה וגו'. וזהו עודנו מדבר עמם ורחל באה עם הצאן אשר לאביה כי רועה היא. ועומדת בשדה. ולכן לא נקברה בעיר מושב אלא בדרך אפרת. והשם יתברך משיבה ושבו בנים לגבולם. ואז יתחזק יעקב שהוא בעל הבית השלישי כמו שכתבתי. ויעמוד לסייע לרחל ולגאול את בניו מן הגליות. ולהסיר האבן שעל פי הבאר שהיא אבן נגף וצור מכשול. וזה שאמר ויהי כאשר ראה יעקב את רחל בת לבן אחי אמו. שהיא בוכה ומתאוננת על בניה. ויגש יעקב בתפלה ובתחנונים. ויגל את האבן מעל פי הבאר. לפי שלו משפט הגאולה לגאול בגלות רביעי. בענין שיבנה בית יעקב על מכונה. ולכן תמצא בגלות רביעי וזכרתי את בריתי יעקב וגו': והזכיר ליעקב בראשונה. לפי שהוא בעל הקורה. והוא לקח הוא"ו של אליהו והוסיפה על שמו למשכון שיבא לגאול את בניו. ולכן כתב יעקוב מלא בוא"ו. וכן רמז בכאן יעקוב מלא בוא"ו. וכן רמז בכאן שיבא אליהו לגאול את בני יעקב באלף הששי שאנו עומדים בו. ולכן נכתב מלא וא"ו. וכן תמצא שכמו שבכתה רחל דכתיב רחל מבכה על בניה. כן בכה יעקב. ולזה אמר וישא את קולו ויבך כדכתיב קול על שפיים נשמע בכי תחנוני בני ישראל. השם יתברך יראנו מתורתו נפלאות:

פסוק ט

אחר כך אמר עודנו מדבר עמהם וגו' ויהי כאשר ראה יעקב את רחל וגו'. הרצון באומרו עודנו מדבר עמם שנראה שהוא מיותר. לפי שידוע שיעקב היה שלם בתכלית השלימות ומגדר השלם להיות טוב ומטיב. ואם כן אחר שראה יעקב שאלו הרועים לא היו יכולים להשקות צאנם והוא היה יכול לגול את האבן לבדו. למה המתין עד שראה לרחל באה עם הצאן. שנראה שבעבור רחל עשה מה שעשה. ולא בעבור טבע האמת. לזה אמר שאינו כן. כי לא היה לו לשהות לגלול האבן כי עודנו מדבר עמם קודם שישלימו הענין. ורחל באה ובדעתו היה לגלול האבן לרועים. אבל כאשר ראה יעקב את רחל נזדרז יותר במהירות ויגש יעקב ויגל את האבן. ואולי רמז ויהי כאשר ראה יעקב את רחל. כי בראותו אותה חשקה נפשו בה. וידוע כי החושקים ואוהבים אשר אומרים שיעשו גבורות ונפלאות עד אין מספר. וכ"ש אם החשוקה היא לפני החושק והאוהב. שיכניס עצמו בסכנה לעשות מה שאין בחוקו לעשות. וכמו שהביאו משל משלמה המלך שהיה יושב על מגדל ציון. ושלמה היה מכיר בצפצופי עופות. ושמע שני צפרים קטנים מצפצפים ואומרת האחת לחבירתה. תרצי שאהרוס בנין זה המגדל שעומד שלמה עליו ברגליו.

ואז כששמע שלמה כך תמה ואמר איך אפשר זה. וצוה לפרוש מצודות ללכדו ולכדוהו. והביאוהו למלך ואמר לו המלך איך יתוש נואש רצוץ כנפים כמוך תרצה להרוס המגדל החזק שאני יושב שם. ואז השיב לו הצפור שלמה איה פה חכמתיך איה חכמיך. הלא ידעת אם לא שמעת כי דרך החשוקים לדבר גוזמות גדולות ונפלאות לפני החשוקה. בענין שתהיה אוהבת אותו. וכן אני הייתי מדבר עם חשוקתי גוזמות גדולות למצוא חן בעיניה. ולכן אמר בכאן ויהי כאשר ראה יעקב את רחל בת לבן אהובתו וחשוקתו. הכניס עצמו בסכנה עצומה ובגדולות ונוראות. ויגש יעקב ויגל את האבן בענין שיהיה בעיניה כמוצאת שלום. וכן אביה יחפוץ לתתה לו ברצון שלום. כמו שאמר מיד ותרץ ותגד לאביה במהירות גדול מרוב חשקה. וכן אביה דבק נפשו בו כשספרה לו רחל מה שעשה יעקב. וזהו ויהי כשמוע לבן את שמע יעקב ויביאהו אל ביתו. לפי שהיו לו שני בנות וישא את רחל או שתיהן ביחד. ולהורות על זה אמר מיד ויאהב יעקב את רחל מיום שראה אותה. ויאמר אעבדך שבע שנים בה. ולפי שלבן היה חפץ בזה מיום שבא אל ביתו. ולזה הביאו. אמר טוב תיתי אותה לך. ודיבר סתם ולא הזכיר רחל. אלא כפל שני פעמים אותה אותה כנגד רחל ולאה. וזהו טוב תתי אותה לך מתתי אותה לאיש אחר. כי זאת היתה כוונתו והסתירה מיעקב. וכן עשה בסוף שהחליף לאה ברחל כדי שישא שתיהן. וזאת היתה סבה אלהית בענין שיצאו מהן השבטים.

פסוק כ

ואמר **ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אותה**. ואם הוא להפך כי האוהב הדבק כל יום ויום נראה לו שנה תמימה. אבל הרצון שעבד שבע שנים ואע"פ שהיו ימי העבודה ימים רבים בעבור אשה אחת. היו בעיניו כימים אחדים באהבתו אותה. אח"כ סיפר התחבולה שעשה לבן ליעקב ומה' היתה הסבה כמו שפירשתי. ואיך נתן לו גם כן רחל במלאת ימי החופה. ואמר ויתן לו את רחל בתו לו שני פעמים מה שלא אמר כן בלאה. לפי שנתינתה היתה בסתר ובתחבולה ורחל בפרהסיא. על כן אמר לו לאשה כלאה שתיהן בנישואין. ע"כ אמר לו לאשה זו כזו. ואולי אמר לו ב' פעמים. לפי שלאה הביאה לבן בחדר באפילה. בענין שלא יראה אותה יעקב. ויעקב עתה נשמר מתחבולה אחרת שלא יחליפה בבלהה. ולכן אמר ויתן לו את רחל בתו לו בעצמו כאלו נתנה בידו. בענין שיראה לאור שהיא רחל. והכפל לחזוק. ואמר ויבא גם אל רחל מיד אחר שבעת הימים. ולכן ויאהב גם את רחל אהבה רבה מלאה. כי בראשונה אמר ויאהב יעקב את רחל. ועכשיו אהבה יותר לפי שבא עליה אחר שבעה הימים ונראה לו שלא עבד ברחל אלא שבעת הימים. ובלאה שבע שנים. וזה טעם ויבא גם אל רחל ויאהב גם את רחל. ולכן

אמר מיד וירא ה' כי שנואה לאה. לא שהיתה שנואה ח"ו. אלא בערך רחל שחזר לומר בה ויאהב גם את רחל מלאה. על האהבה הראשונה נראה שהיתה שנואה. ולכן ויפתח את רחמה אעפ"י שהיתה עקרה כרחל. ורחל נשארה עקרה עד בוא עתה. ולהורות שלא היתה שנואה בעיני יעקב. אמר ותהר לאה ותלד בן. ואמר כי ראה ה' בעניי. לרמוז שיעקב קבע עיקר דירתו באהל רחל. לפי שהיא היתה עיקר הבית ואעפ"י שלא היה יעקב גורע ממנה עונתה. חשבה זה לעינוי ואיחור. ולכן אמרה כי עתה יאהבני אישי בעת שאני יולדת:

פסוק לב

אחר כך אמר כי שמע ה' כי שנואה אנכי. לרמוז שאף על פי שלא היתה שנואה בעיני יעקב. עם כל זה היה עושה לה דברים אחרים נעתרים. שמתוכם היתה מובנת השנאה. ולכן אמר כי שמע ה'. כמו כי שומע יוסף לשון הבנה. כי לא היה לו לומר אלא כי ראה ה' כי שנואה אנכי. כמו שאמר למעלה וירא ה' כי שנואה לאה. אבל אמר שמע. כי אולי אחר שילדה ראובן היה מראה לה יעקב אהבה. והיא היתה רואה דברים אחרים נסתרים יורו על שנאתה. לכן אמר כי שמע ה'. ולכן תמצא שאמרה בבן השלישי הפעם ילוה אישי אלי ולא תהיה עיקר דירתו עם רחל. ולפי שיעקב כל מעשיו היו לשם שמים. ולאה ראתה שנתחברה אליו בבן הרביעי. אמרה הפעם אודה את ה'. כלומר אודה עלי פשעי לה' שחטאתי במחשבה או בדיבור כנגד יעקב. ואולי לעומת עונה נאמר בכאן בה ותעמד מלדת. כי ראויה היתה לילד כל בניה זה אחר זה בלי הפסק. ולפי שהכירה זה אמרה ותרא לאה כי עמדה מלדת בעונה. ולכן השתדלה לתת שפחתה לאישה וכן בענין הדודאים. ולהורות כי יעקב היה הולך עמה בתום לבבו. תמצא שאפילו רחל כשקנאה באחותה אמרה תנה לי בנים ואם אין וכו'. שחשבה שיעקב היה חפץ בלאה ולכן נתן לה בנים. וזהו הבה לי בנים כמו שנתת לאחותי. ולכן חרה ליעקב ואמר אני ראוי לכך. אחר שאני אהבתיך אהבה עזה יותר מלאה. ונראה שהיא צדקת ממך. אחר שהש"י מנע ממך פרי בטן ולא ממנה:

ואולי חרה ליעקב על שאמרה הבה לי בנים שנראה שהיתה עושה ממנו אלוה. ולכן אמר לה התחת אלהים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן. כלומר אע"פ שאהיה במקום האלהים לדברים אחרים. זה [לא] מסרו לשום שר ואדם אלא הוא בידו. כמו שאמרו שלשה מפתחות ביד הקב"ה של חיה ושל גשמים ושל תחיית המתים. וזהו אשר מנע ממך פרי בטן כי הוא המונע והנותן ולא אחר. ואולי רחל לא היתה דעתה כמאמרה אלא שיסייעה בתפלתו ובהתחכמותו. כמו הבה נתחכמה לו. כי היא כוונתה היתה לשם

שמים. וכן מצאתי במדרש שאם אמרה תנה לי בנים לא היתה לה תקומה. אבל אמרה הבה לרמוז כנגד הקב"ה. כמו שאנו כותבים הב"ה בראשי תיבות. ולזה אמרה הבה ולא אמרה תנה לי בנים. וכשראתה שחרה ליעקב על זה. אמרה בלשון רכה ותחנונים. הנה אמתי בלהה ותלד על ברכי ואהיה לה כמילדת. ואולי כראותי יתעורר טבעי עלי. כי הראות פועל בעניינים הטבעיים. כאומרו ויחמו הצאן אל המקלות. ואולי בטבעה לפי שהיתה עקרה לא היתה לה תאות המשגל. ולכן היתה מבקשת שתלד על ברכיה. ויורה על זה ענין הדודאים שלקחם. לפי שהם מעוררים תאות המשגל. ולכן אמרה ואבנה גם אנכי ממנה לקנות כח הלידה. ואמרה גם אנכי כאחותי או כשרה. ושרה אמרה אולי אבנה ממנה כי מפני שהיא זקנה אמרה אולי. ורחל על שהיא בחורה אמרה ואבנה גם אנכי ממנה. ואמר' דנני אלהים וגם שמע בקולי. כמצדקת את הדין ואומרת כי לפי מעשיה דן השם יתברך דינה למנוע ממנה פרי בטן. ועכ"ז הוא רחום וחנון וגם שמע בקולי לתת לי בן כמו ששמע לאחותי. ולכן אמרה נפתולי אלהים נפתלתי עם אחותי ונתקבלה תפילתי גם כן. כי אחר שהיא היתה אחותי ראוי היה להיות שוות. וזהו גם יכולתי. אחר כך סיפר שנתנה לאה שפחתה ליעקב והולידה שני בנים גם כן. ואמרה בראשון בא גד כלומר המזל שנסתלק ממני כאומרו ותעמד מלדת כבר חזר אלי וזהו בא גד. והרמז בזה שראתה ברוח הקדש שהשם יתברך יתן לה עוד בנים. וגד הוא סימן ומזל טוב שיזיל בנים אחרים. ובשני אמר באשרי כי אשרוני בנות. כלומר אחר שזה הבן סימן לאחרים אני מאושרת בין הבנות והנשים. ואולי רמזה על נשי יעקב שלשתן שיהיו לה בנים ככולן והיא מאושרת כנגד כל נשיו.

פרק ל

פסוק יד

אחר כך אמר וילך ראובן בימי קציר חטים וימצא דודאים בשדה להשלים תאות אמו. ורמז במלת דודאים על התורה של ישששכר שבא מריח הדודאים כאומרו הדודאים נתנו ריח. ואולי רמז על מעלת ראובן שהיה בעל תורה ובעל נבואה כאומרם הושע בן בארי והוא בארי הוא בארה אשר הגלה תגלת פלאסר לראובני. ולמה נקרא בארה שהיה בארה של תורה וכו'. ולכן הזכיר בראובן וימצא דודאים בשדה. ולהורות על זה אמר בימי קציר חטים. כי מה לנו אם היה קציר חטים או קציר שעורים. אבל הרמז בזה על התורה שנמשלה לחטה כדכתיב בטנך ערמת חטים. לפי שבתורה יש נגלה ונסתר כאומרם ע' פנים לתורה. ולכן הורגל בפיהם הכל צריכין למארי חטיא. ולפי שראובן היה בעל תורה סבב בדודאים שיצא משם ישששכר שהוא בעל תורה. ולפי שלאה היתה חושקת התורה

כי כבר היו לה כהונה ומלכות. על כן אמר ותצא לאה לקראתו לכבוד התורה כמו שאמר במ"ת ויוצא משה את העם לקראת האלהים. ובזוהר אמרו לכבודה שהיא לא יצאת אלא דגעא חמרא וכששמעה קול חמורו [של] יעקב יצאתה לקראתו. וזהו יששכר חמור גרם. חמור גרם:

ובמדרש הגלוי אמרו כי ראובן יצא לרעות חמורו של אביו וקשרו בשורש אחד של דודאים והלך לו. וכשחזר מצא החמור מת שעקר שורש הדודאים שהעוקרם מת ולקח הדודאים והביאם לאמו. וזהו יששכר חמור גרם. ולפי הפשט אינו קשה שתצא לקראתו ותאמר אלי תבא. כי בדברים המוכרחים והטבעיים אין בושה בעשייתם כמו שאין בושה באכילה או ברוק. אחר שהוא דבר טבעי שאין עמידה בלתו. וכמו שאין הלידה בושה. כן בתשמיש להוליד בנים אין בו בושה. ולכן אמר וישכב עמה בלילה הוא שהקב"ה סייע בהריונה שנקרא הוא. ולפי שיצא מכאן יששכר שהוא בעל תורה. אמרו בזוהר שאמר בכאן לשון ישכב לרמוז על התורה ועל שמו וזהו יש שכר לפעולותיך. וזהו י"ש כ"ב. יש מאין. כד"א להנחיל אוהבי יש. וזהו יש כ"ב רמז על כ"ב אותיות של תורה. וזהו נגילה ונשמחה בך. ולכן אמר בה וישמע אליה אלהים. שידע כוונתה לשמים. וכן וישמע אליה שאמרה לאחותה בלב נשבר ונדכה המעט קחתך את אישי וגומר. ואולי אמר וישמע אליה אלהים. כי אולי בעלה היה מתרחק ממנה לפי שעמדה מלדת. ואולי על זה מה שאמר בזבולון הפעם יזבלני אישי. ר"ל תהיה דירתו עמי אחר שאני שקולה ככל הנשים וילדתי לו ששה בנים:

פסוק כב

אחר כך אמר ויזכור אלהים את רחל וישמע אליה אלהים. לרמוז שכל השתדלותה וחריצותה שקר. בין מה שנתנה שפחתה לבעלה בין מה שלקחה הדודאים מאחותה. כי הדודאים מיד בלקיחתם הם פועלים. ולכן סבב השם יתברך שתתאחר שנה שנים או שלשה שנולד בזה הזמן יששכר וזבולון ודינה אחותם ואחר כך זכרה. ולכן אמר בה זכירה כאילו היתה שכוחה. בענין שתתן אל לבה כי הכל הבל בטבע ותעתועיו. אלא שם ה' הדובר אליה. וזהו ויזכור אלהים את רחל במדת הדין. כי מדת הדין היתה נותנת שיהיו לה שני בנים כמו לשפחתה. וזהו וישמע אליה אלהים. רוצה לומר לקול תפלתה. ולא הביט און ולא ראה עמל. חריצותה אחר ההבלים והטבעים. ויפתח רחמה הוא ולא הדודאים. ואז אמרה אסף אלהים את חרפתי. כי חרפה גדולה היא לאשה היות עקרה. שנראה כי תוהו בראה ולא לשבת יצרה וטוב לה את אשר עדן לא היה. ובזה הכירה

שהכל מאתו יתברך. וזהו אסף אלהים את חרפתי ולא אחר. ולפי שהיתה יודעת ברוח הקודש שלא יהיה לה אלא בן אחר להשלים הבנין והמנין. אמרה יוסף ה' לי בן אחר: **והנה** יש לספק בזאת הפרשה. אחר שיעקב הוליד י"ב שבטי ישראל לרמז גדול אחוזים במרכבה בסוד י"ב חותמות וי"ב גבולי אלכסון וי"ב מזלות. איך יעקב אבינו ע"ה לא קרא שמות לבניו אחר שהיה בהם סודות גדולים. ועזב לנשיו שיקראו להם שמות. כי לא תמצא בכולם אלא ותקרא את שמו. קראה את שמו. חוץ מלוי שנאמר בו על כן קרא שמו לוי. ואף בזה אמרו ז"ל הקב"ה קראו כן ללותו במתנות כהונה. ויעקב היה מחריש בכולם ואין דובר דבר. וכן בלקיחת השפחות היה עושה מאמר הנשים שאומרים בא נא אל שפחתי וכן היה עושה. וזה דבר גדול לא ידענו סודו. אלא שיש לנו להודות לקבלה שאומר שכל אלו הדברים היו ברוח הקודש. והן היו נביאות ונחה עליהן הרוח והיו יודעות שהיו עתידות לילד י"ב שבטים שבטי יה עדות לישראל. ולפי שיעקב ידע כל זה מענין הסולם לקח ד' נשים. כי כן היו ראויות לו מששת ימי בראשית. וידע ג"כ שהיה עתיד להוליד י"ב שבטים. ולפי שהוא ידע שנשיו כל מה שעושות הוא ברוח הקדש. לא היה מקפיד בקריאת השמות. כי אולי כולם היו בהסכמת השמות קודם שיקראום. ויעקב היה אומר שם זה ראוי לזה ושם זה ראוי לזה. או שיעקב היה יודע שהם היו נשים חכמות ורוח הקדש שורה עליהן. ולכן הן היו משימות שמות בארץ. ולמעלה היו מסכימין עמהם. ולכן בכולם כתיב ותקרא שמו קראה שמו חוץ מלוי שכתוב בו קרא שמו לוי. כי אולי אביו קרא שמו כן או הקב"ה כמאמרם ז"ל. לפי שהיה מיוחד בשבטים. ואפילו בזה יש לנו להודות שלא היה רצונה לקרוא לו לוי במה שאמרה הפעם ילוה אישי אלי. ובהכרח הגמור שמו היה ראוי להודות על זה החיבור. כי אולי בעלה היה נפרד ממנה. ואמר שבסבת זה הבן יתחבר בעלה אליה. וזה ילוה אישי אלי. ואם כן ראוי יהיה שיאמר בכאן גם כן קראה או תקרא. אחר שהיא במאמרה כבר שמה השם. אלא שיש לנו לומר שהשם הסכים על ידה וקראה שמו לוי. וזהו היה כענין הכהנים שמברכים את העם והשם יתברך היה מסכים על ידם. וכשהיו מוציאין המלה מפיהם היה בה תערובת רוח הקדש. וכמו שאמר וענו הלוים ואמרו אל כל ישראל קול רם. ואמרו בירושלמי בקולו של רם ועוד אפרש זה בעז"ה. וכן היה בכאן בכל שמות השבטים בהתעוררות רוח הקדש ובקולו של רם. אלא שבשבט הלוי מפני כבוד התורה והכהונה קפץ השם יתברך וקרא שמו לוי. כמו שהיא אמרה ילוה אישי אלי. וזהו על כן קרא שמו לוי. ואולי על זה נקרא שמו לוי על סוד החבור שנתחבר השם עם לאה. כאלו חצי השם שמה לאה כאומרה ילוה אישי אלי. וחצי השם האחר קרא לו הקב"ה לוי וזה מחובר משניהם. וכל

זה להורות מעלת האמהות שכלם היו נביאות. ולהורות על מעלת לוי תמצא שנאמר בו על כן קרא שמו לוי מה שלא נאמר בכל השבטים אלא בשבט יהודה ודן. והטעם שכתב באלו השלשה על כן. אמרו רבותינו ז"ל כל מקום שנאמר בו על כן מרובה באוכלוסים חוץ משבט לוי שהארון מכלה בהם. רמזו כי ראוי היה להיות מרובה באוכלוסים אחר שנאמר בו על כן. כי על כן יש בו ברכה ותוספת טובה כאומרו על כן ברכך אלהים לעולם. וכן אמרו נאום הגבר הוקם על. על בגימטריא מאה ברכות. ואם כן אחר שנאמר בו על כן. ראוי היה שיהיה מרובה באוכלוסים והיה ממועט באוכלוסים. והטעם לפי שהארון היה מכלה בהם. כלומר כי מצד קדושת הארון היו נפרשים מנשותיהן. ולכן לא היו יכולים לפרות ולרבות. ואולי נאמר כי הטעם שנאמר בלוי על כן להורות על מעלת השבט לפי שהוא היה מברך את ישראל בברכותיו. כדכתיב אמור להם יברכך ה'. ולפי שבהם סוד הברכה והשלום כדכתיב וישם לך שלום. לפיכך כתב בו על כן. כי על כן יש בו ברכה כדכתיב על כן ברכך אלהים. וכן הוקם על. אלו ק' ברכות כמנין על. וזה לפי שהברכות ראויות לכהן אחר שהם מברכים לעם. וזהו ואני אברכם. וכן ברך ה' חילו. וכן מלת כן עולה בגימטריא שבעים רמז לשם המפורש של ע"ב הראוי לכהן שבו היה מכפר ומברך לישראל כמו שאמר אנא בשם כפר נא וגו'. בין שיהיה שם של ד' אותיות שמתגלגל בצירופו ע"ב. בין שיהיה שם המפורש של ע"ב ממש. סוד השמות והברכות לא ניתן אלא לשבט לוי:

וזהו על כן הנאמר בשבט לוי. וזהו על כן לא היה ללוי חלק ונחלה. לפי שהם טרודים בעבודת בית המלך להקריב קרבנות ולברך את העם ולא היה להם פנאי לחרוש ולזרוע שהם דברים גופניים אלא בדברים רוחניים מהש"י וברכותיו. וזהו על כן לא היה ללוי חלק ונחלה עם ישראל ה' הוא נחלתו להזכיר את השם ולברך יברכך ה' יאר ה' ישא ה'. וזהו ה' הוא נחלתו. וראוי שיהיהלו פרס מזומן מבית המלך בענין שלא יהיו טרודים בשום דבר. אלא בברכת השם היא תעשיר. ולכן כתיב בלוי על כן. וכן ביהודה על כן קראה שמו יהודה לפי שמיהודה יצא המלכות. ולמלך ראוי לברך הש"י באילו ק' ברכות. ולהורות לנו ולירא מפניו כדכתיב וכתב לו את משנה התורה הזאת למען ילמד ליראה את השם והיתה עמו וקרא בו. לפי שהתורה כולה שמותיו של הקב"ה כדכתיב כי שם ה' אקרא. וכן ראוי למלך לברך את העם כמו שמצינו במשה עליו השלום שהי' בישורון מלך וכתיב ביה וזאת הברכה וגומר. וכן בדוד כתיב ויברך דוד את ה' לעיני כל הקהל. ובזה היה מברך גם כן לקהל כאומרו ברוך ה' אלהי ישראל כי זה שבח וברכה לישראל. וזהו לעיני כל הקהל. ומה היה ברכתו בשם המפורש שהוא סוד הספירות. וזהו שאמר

לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת והנצח וההוד כי כל בשמים ובארץ. וכן בשלמה נאמר בסוף תפלתו ויעמוד ויברך את כל קהל ישראל קול גדול ברוך ה' אשר נתן מנוחה לעמו ישראל. וכן במקום אחר אמר ויברך את כל קהל ישראל וכל קהל ישראל עומד. ויאמר ברוך ה' אלהי ישראל אשר דבר בפיו את דוד אבי ובידו מלא לאמר. הרי לך מבואר כי ברוך ה' אלהי ישראל היא ברכת השם וברכת הקהל. כי אין ברכה גדולה מזאת שיקרא השם יתברך אלהי ישראל וזכרו לא יסוף מזרעם. כאומרו ה' אלהי אבותיכם אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור. שאם לא כן היכן היא ברכת הקהל. ואם תאמר שאע"פ שלא נזכרה ברכה איך אפשר זה שיברך את העם בראשונה ואח"כ יברך לשם ית'. והי' אומרו אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק שאבד הכהונה בעבור שאמר ברוך אברם לאל עליון ואחר כך אמר וברוך אל עליון. אלא שבכלל ברכת השם יתברך ברכת הקהל. וא"כ אחר שלמלך ראויות הברכות בזכירת השם הנכללות במלת על כן כמו שפירשתי למעלה. היה ראוי לומר בשבט יהודה שבו המלכות על כן. וכן ראוי לומר בדן על כן לפי שבו היה שמשון מלך דומה ליהודה. כאומרו דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל. שפירושו המיוחד שבשבטים וזה דוד. וכן אמר משה דן גור אריה כמו שאמר יעקב גור אריה יהודה. ואולי אמר כן במלכים ובכהנים לרמוז לשבעים איש שהם הסנהדרין הראויים למלך ולכהנים לשפוט משפט צדק. ולכן נאמר באלו השלשה שבטים על כן:

ולכן תמצא במזמור רחש לבי דבר טוב שאמר שני פעמים על כן. כנגד הכהן וכנגד המלך. כנגד הכהן אמר על כן ברכך אלהים לעולם. כי להם ראויות הברכות. וכנגד המלך אמר על כן משחך אלהים אלהיך שמן ששון מחבריך. לפי שלהם ראויות הברכות כמו שהזכירו. ואולי נאמר כי הטעם שנאמר באלו השלשה על כן. לפי שהכהן הוא מורה התורה שנקראת תורת אמת. ופירוש על כן על האמת. כי כן הוא לשון אמת כמו כן בנות צלפחד. ואם כן על כן קרא שמו לוי על האמת נקרא כהן ולוי. כאומרו כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יגומר. וכן המלך ראוי לו להחזיק במשפט אמת כאומרו מלך במשפט יעמיד ארץ וגומר. ולו ראוי שבט מישור שבט מלכות כאומרו אמת ומשפט שלום וגומר. וכמו שאמרו חותמו של הקב"ה אמת כן הוא חותם המלך. ולזה אמר ביהודה שהוא מלך חותמך ופתילך. ולכן אמר צדקה ממני והודה על האמת. וזה על כן משחך אלהים על האמת משחך אלהים. וכן בכהן על כן ברכך על האמת ברכך אלהים. וכן על כן המו מעי לו על האמת המו מעי לו. וכן על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו כאומרו האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו. ולכן חתם המזמור ואמר אזכירה שמך. כלומר יבא זמן שנזכיר

שמך כמו שאמרו בכל המקום אשר אזכיר את שמי. על כן עמים יהודוך לעולם ועד. כלומר על האמת יהודוך שיבואו כולם להכיר שמך שנקרא אמת. כאומרו כי אז אהפוך אל כל העמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' וגו'. וזה יהיה לעד לעולם בלי הפסק. ואם כן לזאת הסבה נאמר בלוי ויהודה ודן על כן מה שלא אמר בשאר כל השבטים:

וכן יוצא לנו מזה שיעקב לא שם שמות בניו אלא רחל ולאה לסבה שהיו חכמות ונביאות. עד שלפי דעתי ראתה עינם בענייני אלו הבנים ובקריאת השמות. כל מה שראה יעקב בברכת בניו בפרשת ויחי יעקב. וכל מה שראה משה בברכת השבטים בפרשת וזאת הברכה. ולא די זה אלא שאני סובר שכל הדברים העתידים שיקרו להם עד סוף העולם. כלם כלולים בדברי האמהות. ומדבריהן הוציא יעקב אבינו ומשה רבינו עליו השלום כל מה שאמרו בברכתם. וכל זה להורות על מעלתן. ולהורות שכל מה שאמרו הן היה ברוח הקודש נבואיי. ואחר שכל דבריהן היתה נבואה לא תשתנה כלל לעולם. וכמו שנחה רוח הקדש בפיהן. הוא עצמו נחה על יעקב ומשה רבינו עליו השלום. ולכן יש בפרשה הזאת עניינים גדולים ונוראים מסודות התורה. ואין בכל התורה למעלה ממנה. כמו שפירשתי וכמו שאפרש בעזרת השם:

בלידת ראובן כתיב ותהר לאה ותלד בן ותקרא שמו ראובן כי אמרה כי ראה ה' בעניי כי עתה יאהבני אישי. ובברכת יעקב כתיב ראובן בכורי אתה וגו' פחז כמים אל תותר וגו'. ובברכת משה כתיב יחי ראובן ואל ימות. הנה לאה קראה שמו ראובן סתם ולא אמרה ראובני. אלא ראובן כלומר ראו בן. ולא פירשה ממי הוא. ובזה רמזה כל מה שאמר יעקב ראובן בכורי אתה וגו' פחז כמים אל תותר. כי היא רמזה במאמרה כי זה הבן היה כמו גנוב. בסבת תחבולת לבן הרשע שהחליף לאה ברחל. ויעקב חשב שהיתה רחל בענין שביאה זו היתה בטעות ובלא דעת. כי שמוש מצוה זו צריך להיות בדעת ובכוונה שיתן דעתו באשה זו ולא באשה אחרת. ולא לחנם כתב בתורה וידע אדם עוד את אשתו. ולא כתב ויבא אדם אלא וידע לפי שהטפה זרעית היא מן הדעת. שהוא מקום הדעת והתבונה. בענין שהורה שהאדם ידע ויכוין במחשבתו באשה זו ולא באשה אחרת. בענין שיהיה זרע ברך ה'. ולכן אמרו אשר פריו יתן בעתו זהו עונת ת"ח משבת לשבת. כי הוא פרי עץ הדעת. וזה ענין גדול מסודות התורה. ולפי שנמצא פיסול ומינות באיש היוני הבליעל. אמר כי חוש המישוש חרפה היא לנו כי זה שקר גמור. כי היא מעלה גדולה באדם וקדושה. ולכן אמרו צריך האדם לקדש עצמו בשעת תשמיש. בענין שידע ויכוין באשה זו ולא באשה אחרת. והנה יעקב שגג בזה שחשב שהיתה רחל והיתה לאה. בענין שלא היו הפועל והכוונה כאחד טובים. ולפי שידעה לאה זה קראה שמו ראובן

סתם. ולא אמרה בני או בן יעקב. אלא ראובן ולא פירשה ממי הוא. ומאלו הדברים של לאה לקח יעקב מה שאמר ראובן בכורי אתה. כלומר איני יכול להכחיש שאתה בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי במחשבתי שחשבתי שהיתה רחל. ולכן לא אמר ראובן בני אתה. כי בנו האמיתי היה יוסף. לפי שהכל הולך אחר הכוונה. ולכן אמר בו ויקרא לבנו ליוסף. בנו ודאי. כי בו היתה מחשבתו. ולכן חזרה אליו הבכורה כאומרו ובחללו יצועי אביו ניתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל. ולכן אמר יעקב ראובן בכורי אתה כחי וראשית אוני. כי אתה טפה ראשונה שלי. ועל זה בהכרח אתה בכור ויתנו לך אחיך כבוד. וזהו יתר שאת. וכן תהיה בעל גבורה עז כנמר. וזהו ויתר עז. אבל יש לך לידע כי זה אינו דבר קיים אלא דבר מקרי. כמו שנולדת על צד הקרי וההזדמן. וזהו פחז כמים אל תותר. וזה לפי שעלית משכבי אביך. לא אמר משכב אלא משכבי שנים. האחד עלית ונסתלקת מעל משכבי. כי מחשבתי לא היתה בך אלא ביוסף. והשני מה שכתב וישכב את בלהה פלגש אביו שעלה למשכב אביו. ובלבל יצועו. ואיחר אביו מלשמש שמוש מצוה. וזהו ישכב. וכן תמצא בבני עלי אשר ישכבון את הנשים. חס ושלום שיעשו דבר כזה. אלא לפי שהיו נוטים אחרי הבצע והיו מענות את הנשים הבאות לשאול להם על וסתם ודמם. ולפי שהיו מאחרים אותן לבעליהן קראן הכתוב אשר ישכבון את הנשים. וכן וישכב את בלהה שאיחר שימוש אביו בבלבול המשכב. וזהו כי עלית משכבי אביך. ולפי שחללת יצועי באלו השני דברים עלה מי שרגיל לירד על משכבי:

ובמדרש אמרו יצועי עלה. שעלה וסלק ברכתו למשה דכתיב ביה ומשה עלה אל האלהים. ולכן בא משה וברכו דכתיב יחי ראובן ואל ימות. ואמרו שם כי כל העם היו מרננים אחר ראובן באותו מעשה. עד שבא משה והודיעם שהיה נקי בלא חטא. וזהו כשהיו על הר גריזים ועל הר עיבל דכתיב ואלה יעמדו על הקללה. מה עשה משה שם לראובן עם המקללים בענין שיאמר הוא בפיו ארור שוכב עם אשת אביו. ואמרו שבאותה שעה האירו אותיות ראובן שהיה באורים ותומים שהיו אפלות. ואז הכירו כל ישראל שלא חטא. ואז אמר יחי ראובן ואל ימות אחר שלא חטא. ולפי שיעקב סלק ברכתו למשה מפני אותו מעשה. בא משה וברכו ופייס להקב"ה עליו ועל יהודה ואמר ה' מסיני בא לתת התורה לאומות ולא קבלוה וישראל תוכו לרגליך. ראוי שתכפר להם. וכן אמר סבה שניה כי ידוע ברוב עם הדרת מלך. וכמו שאמר יהושע והכריתו את שמינו מן הארץ ומה תעשה לשמך הגדול. וזה שאמר ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם. רוצה לומר להיות השם מלך בישורון. ראוי שיהיו יחד שבטי ישראל. ואם כן יחי ראובן ואל ימות ויהי מתיו במספר השבטים. וכן אני אומר על יהודה. וזהו וזאת ליהודה וכל זה

הוציאו יעקב ומשה ע"ה מדברי לאה ותקרא שמו ראובן. וכן רמזה זה באומרה כי ראה ה' בעניי כי עתה יאהבני אישי. כי לפי הפשט איך אפשר שתאמר כי ראה ה' בעניי. וכי עלה על הדעת שיעקב היה מענה ללאה והלא כתיב אם תענה את בנותי וגומר. ועל הכל כרתו ברית וישבע יעקב בפחד אביו יצחק. אבל הרמז כי ראה ה' בעניי התנבאה על ראובן שהיה מעונה מאחיו ומאביו בחשבם שחטא באותו מעשה. ועל זה אמר יעקב ראובן בכורי אתה פחז כמים אל תותר. ולפי שיעקב סלק הדבר למשה כמו שאמרנו. וכן כתוב בזוהר שלא רצה יעקב לברכו עד שיבא מארי דביתא הוא משה שהיה בעל הבית. דכתיב בכל ביתי נאמן הוא. לכן אמר' כי עתה יאהבני אישי. כלומר עת יבא שיאהבני אישי. הוא משה רבינו ע"ה שנקרא איש האלהים והוא בעל הבית. וזהו אז חללת יצועי עלה. וזאת האהבה היה מה שאמר משה רבינו ע"ה יחי ראובן ואל ימות. וכן יאהבני אישי הוא השם יתברך שנאמר תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי. שהיה מרוחק מהשם יתברך בעבור אותו מעשה. עד שבא משה והאיר פני האותיות. וכן רמזה באומרה כי ראה ה' בעניי על גלות תגלת פלאסר מלך אשור שהגלה בארה לראובני. והיה גלותו קודם לכל הגליות. וזה שאמר יעקב ראובן בכורי אתה כחי וראשית אוני. כלומר ראשית צערי ואוני כמו בן אוני בן צערי כלומר ראשון לגלות ישראל. ועם כל זה יתר שאת ויתר עז כי עת יבא שיתגברו ויעלו מהגלות. וזהו כי עתה יאהבני אישי. כלומר עתה יאהבני אישי כמו שאמר אני ה' בעתה אחישנה. וכמו שמהרת להראות כעסך כך תמהר בגלותך. וזהו פחז כמים אל תותר כי עלית משכבי אביך. ולפי שלאה אמרה כי עתה יאהבני אישי. אמר יעקב יתר שאת ויתר עז. ולפי שנראה שגלה בראשונה ונשכח כמת מלב. אמר משה יחי ראובן ואל ימות. וכן לפי שאמרה לאה כי עתה יאהבני אישי. וישורני בעין אהבה ויתן לי גבורה וכח ואילות לצאת אמר יעקב ראובן בכורי אתה. כי כל בכור חביב בעיני אביו ואפילו הוא חרש שוטה יורש פי שנים. לכן אמר כחי וראשית אוני. וכמו שאמרה התורה כי הוא ראשית אונו לו משפט הבכורה. ולכן כתבו בזוהר כי לפי שהם גבורים עתידים לעשות שני מלחמות אחת בים ואחת ביבשה. ואמר שיעקב רמז בכאן על ארבע גליות. כחי בגלות מצרים. וראשית אוני בגלות אשור. יתר שאת בגלות שלישי. ויתר עז בגלות רביעי. ולהורות על מה שאמר יעקב מגבורתם. אמר משה ויהי מתיו מספר. אנשים חשובים ראוים להיות נמנים עם הגבורים. וכן רמזה לאה כי ראה ה' בעניי כי עתה יאהבני אישי. על מחלוקת קרח ועדתו שהיו עמו משבט ראובן. כדכתיב ודתן ואבירם בני אליאב ואון בן פלת בני ראובן וזהו כי ראה ה' בעניי שנתן פליטה לשבט ראובן בעבור אשה אחת. כאומרם ז"ל און אשתו הצילתו. וזהו כי עתה יאהבני

אישי. אחר שאני הייתי סבת הצלתו. ומזה הוציא יעקב מה שאמר ראובן בכורי אתה ומה לך אצל מחלוקת. כחי וראשית אוני. בכאן נתנבא בפירוש על און בן פלת שהיה ראשון למחלוקת. וזהו ראשית אוני. ועם כל זה יתר שאת ויתר עז כי אשתו הצילתו. ועל זה אמר משה יחי ראובן ואל ימות בעבור המחלוקת. כי המחזיק במחלוקת חייב מיתה שנאמר ולא יהיה כקרח וכעדתו. ואם ימותו יהיו מעטים וזהו ויהי מתיו מספר:

בלידת שמעון כתיב ותהר עוד ותלד בן ותאמר כי שמע ה' כי שנואה אנכי ויתן לי גם את זה ותקרא את שמו שמעון. ובברכת יעקב כתיב שמעון ולוי אחים כלי חמס מכרותיהם בסודם אל תבא נפשי וגומר ארור אפם כי עז וגומר. ובברכת משה כתיב שמע ה' קול יהודה ואמרו ז"ל אין שמע אלא שמעון שנאמר כי שמע ה' כי שנואה אנכי. משל לשור שעסקיו רעים מה עשה ציירו צורת אריה על אבוסו כדי שיפחד מפניו. וכן כתבו מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון. רצונם שאע"פ שמשה לא ברכו משום מעשה זמרי. עם כל זה כללו בברכת יהודה. לאה הצדקת ראתה במראה הנבואה כל מה שעשה שבט שמעון בענין כזבי בת צור. וכן מה שכתב בשמעון ושאול בן הכנענית שחטאו בנשים. והזמה הוא דבר אשר שנא ה' אלהים כאמרם אלהיהם של אלו שונא זמה. ולכן אמר בכאן כי שמע ה' כי שנואה אנכי. והשנאה שלא תמצא בכל השבטים מי שנשא כנענית חוץ משמעון. ועל זה אמר כי שמע ה' כמו שמע ה' ויתעבר. וכן בענין פטור כתיב למעול מעל בה' שני מעילות מעילת עבודה זרה ומעילת זמה. ואמר ויתן לי גם את זה. כלומר הלואי שלא יתנהו לי אחר שהוא משוי עון. כאומרם זכרונם לברכה ויקצוף על אלעזר ועל איתמר בני אהרן הנותרים דישתארון ולואי לא אשתארן. וכן אמרו ויקרא לאחיו לאכול לחם והלא לא הוה ליה אלא חד אח את עשו הרשע ולואי קברי'. וכן בכאן ויתן לי גם את זה ולואי שלא נתנו לו. ולהורות על זה קראה שמו שמעון והוא כמו שם עון. כי עון הזמה ועון כל ישראל בדבר פעור שם הוא. כי רוב המתים באותה מגפה משבט שמעון. לפי החשבון שחסר ממנו ממנין למנין. וכן רמזה בזאת השנאה שנאת יוסף כאומרו וישנאו אותו. וכן אמר ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלומות מי הם שאמרו הם שמעון ולוי. וכן בענין דינה ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עכרתם אותי ואף על פי שנתחבר עמו לוי. שמעון היה בעל הקורה והוא היה המתחיל והגומר. ולכן קראה שמו שמעון כלומר שם העון תלוי. ומדברי לאה הוציא יעקב מה שאמר שמעון ולוי אחים כלי חמס וכו'. כלומר אף על פי שהם אחים שמעון הוא המפתה ללוי. כי לוי הוא קדוש ה' ושוליו מלאים את ההיכל. ואין נאות לו החרב וכלי זיין. וזהו כלי חמס מכרותיהם כאלו הוא גזול בידם. וזהו בסודם אל תבא נפשי. כלומר בסוד שניהם אל תבא נפשי. אבל

בסוד האחד שהוא לוי יבא נפשי. כי אני יודע כי סוד ה' ליריאיו הם הכהנים המשמשים בהיכלו. אחר שהם מורי התורה שנקראת סוד ה' ליריאיו. כמו שאמר יורו משפטיך ליעקב. אבל בסוד שמעון לא יבא נפשי כי שם העון. ולפי שלוי למד משמעון מנעוריו החברה והאחוה. רצה לחלקם ולהפרידם זה מזה. כי החברה מזקת אפילו לצדיקים. כאומרו מלאך רשע יפול ברע. כלומר אף על פי שיהיה מלאך יפול ברע כשיתחבר עם הרשע. וזהו יפול ברע כמו אל הכשדים אתה נופל. וציר אמונים מרפא רוצה לומר מי שהיה ציר אמונים שהוא משה דכתיב ביה בכל ביתי נאמן הוא. נתן רפואה לזה דכתיב לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי. ולכן יעקב רצה לחלקם ולהפרידם זה מזה. וזהו אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל. זהו לפי הפשט. אבל לפי האמת שמעון ולוי אחים כי הם בעלי הדין. וכמו ששמעון היה בעל חמה ומדין כן לוי היה קשור במדת הדין. וכל הלוים היו קשורים במדת גבורה. ולכן צוה בהנפתם והעבירו תער על כל בשרם. אבל בכהנים תער לא יעבור על ראשו. ולכן אמר שמעון ולוי אחים. ולהיות זה כן תמצא בתורה בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי שהבדילם מן הכהנים. וכן אמר המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם וגו'. ולכן אמר יעקב אחלקם ביעקב. וכן אמר ארור אפם כי עז שהוא מדת הדין הקשה. ולפי שראה שכללו בברכת יהודה כאומרו שמע ה' קול יהודה. ואמר כי שמע ה' כי שנואה אנכי. ולכן כללו בברכת יהודה. כי זה היה ברכה לשמעון ולחבירו ביהודה. בענין שיירא מלפניו ויניח עסקיו הרעים. וזה שאמרו משל לשור שהיו עסקיו רעים וציירו אריה על אבוסו. וכן עשה משה שכלל לשמעון שהיה שור צייר באבוסו. יהודה שהוא אריה. ולפי שלא בירך משה לשמעון. אמרו שלא היה מלך בשבט שמעון. לפי שהוא שנוי ממנו וזהו מה שאמרה לאה כי שנואה אנכי:

בלידת לוי כתוב הפעם ילוה אישי אלי כי ילדתי לו שלשה בנים על כן קרא שמו לוי. ובברכת יעקב כתיב שמעון ולוי אחים וכו' בסודם אל תבא נפשי וכו'. ובברכת משה כתיב תומיך ואוריך לאיש חסידיך וגו'. האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וגו'. יורו משפטיך ליעקב וגו'. ברך ה' חילו ופועל וגו'. לאה הצדקת ראתה במראה הנבואה איך לוי הוא גזע נבחר ועתיד להיות קדוש ה'. מקרב קרבנות על מזבחו ומורה התורה לעמו. עד שבסבת כל זה הוא מוריד השכינה למטה. ומקשר את ישראל עם אביהם שבשמים. שכל אלו הדברים נקראו יחוד בקרבנות מקשרים הדברים כולם ומיחדים אותם. וזהו קרבן קירוב הדברים כולם. וכן בתלמוד תורה מיחדים השם. כי התורה כולה שמותיו של הקב"ה. ואפילו שיהיה האדם רחוק מהשם. בסבת הקרבנות הוא קרוב אליו לרצון לו לפני ה'. וכן בלמידת התורה נעשו רחוקים קרובים. שנאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב.

וכשראתה לאה כי לוי היה מחבר כל הדברים ומטיל שלום בעולם. אמרה עתה הפעם ילוה אישי אלי. כלומר עתה הוא עת לחבר כל הדברים אלו באלו. בענין שהשם יתברך נקרא אישי ילוה ויתחבר אלי בסבת לוי ועבודתו ותורתו. וכל זה רמוז באומרו ילוה אישי אלי. ולא אמרה בעלי אלא אישי. שהוא סוד שני אישי. אש התורה שנקראת אש כדכתיב מימינו אש דת למו. ואש הקרבנות דכתיב את קרבני לחמי לאישי וגו'. וזה שאמר יעקב בסודם אל תבא נפשי. אבל בסוד האחד שהוא לוי תבא נפשי. כי סוד ה' ליריאיו. סוד התורה שהוא יינה של תורה בסוד ע' זקנים. וזהו נכנס יין יצא סוד. וכן סוד הקרבנות והמעשרות כאומרו ואפיצם בישראל לחזור על בית הגרנות. וכנגד אלו השני אישים. אמר משה רבינו עליו השלום יורו משפטיך ליעקב כנגד אש התורה. וכליל על מזבחך כנגד אש הקרבנות. דכתיב את קרבני לחמי לאישי. וכתיב אשי ה' ונחלתו יאכלון. וכל זה רמוז במלת ילוה אישי אלי. כי לוי קדוש ה' מחבר את השם שהוא אש אוכלה עם ישראל. כאומרם ז"ל ולדבקה בו. והלא אש אוכלה הוא. אלא הדבק בתלמיד חכם. וזהו שאמרו בסדר עבודת התמיד על הכהן הגדול מאחיו. ואם הוא כהן אומר לו הממונה אישי כהן גדול הקטר וכו'. וזה לשון מוסכם בתלמוד. ואיני יודע מה טעם אמרו אישי כהן גדול. כי אחר שאמרו אישי כהן גדול הוא שמו הגדול. כאומרו והכהן הגדול מאחיו. ולמה לא אמר אדון כהן גדול או שם אחר אלא אישי כהן גדול. אבל נראה שטעמו כמו שכתבתי כי שם אישי הוא השם שאמרה לאה. באומרה הפעם ילוה אישי אלי. וזה הזכיר בלוי מה שלא הזכיר בכל השבטים לפי שהיה עתיד להיות כהן משמש ע"ג המזבח באש על המזבח תמיד וחלקו היה מן האש. כאומרו את קרבני לחמי לאישי. וכן אמרה לוי ילוה אישי אלי. כי בסבת הכהן היה מחבר השכינה שהיא אש אוכלה עם ישראל. ולכן הכהן היה כמו בעל אשת נעורים שהם ישראל. באומרו תקראי אישי וגו'. וזה בקרבנות וכמו שאמרו למה נקראו שלמים שמטילים שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה. כאומרו יעשה שלום לי שלום יעשה לי. ולכן היו קורין שמו של כהן גדול אישי כהן גדול. כי זה שמו אשר קראה לו לאה. וזה שמו גם כן מצד אומנותו שהיה באש ומאכלו באש. כדכתיב אשי ה' ונחלתו יאכלון. ואם כן אחר שזה הבן הנולד לי הוא מלוה ומחבר לישראל עם אביהם שבשמים אע"פ שיהיו רחוקים. ראוי שיקרא שמו לוי ע"ש החבור. וזהו על כן קרא שמו לוי. וכבר כתבתי למעלה למה נאמר בו על כן. שהוא על סוד מאה ברכות שזהו על. וכן על סוד ע' שמות של הקב"ה. או ע' סנהדרין כמנין כן. וזה ראוי ללוי ולכהן בסוד יברכך ה'. וכן ויצאו ויברכו את העם. וכן כתבתי למעלה למה אמר בכאן קרא. ולא אמר קראה או תקרא כמו שאמר בכולם. כי זהו לכבוד ולמעלת

לוי. כאומרם ז"ל הקב"ה קראו לוי על שליווהו במתנות כהונה. ואם אביו קרא לו לוי כפשוטו. הוא ג"כ לכבודו ולמעלתו. והיא בדעתה היתה לקרותו לוי אחר שאמרה הפעם ילוה אישי אלי. אלא שקפץ הקב"ה או אביו וקראו לוי. לרמוז שהיה שם מוסכם מכולם. כאלו היו כולם בחבור אחד בזה השם. והיא שמה חצי השם כאומרה עתה הפעם ילוה אישי אלי. והקב"ה שם חצי השם. וזהו לוי מחבור שניהם. וזהו על דרך שפירשתי בבועז שקרא שמו עובד שעובד לכאן ולכאן.

וכל זה מורה על מעלת לאה שראתה כל זה ברוח הקודש. ורצה יעקב שידעו כל העולם שאעפ"י שהן בנות לבן. היו ראויות מצד עצמן כי רוח ה' דיבר בם ומלתו על לשונם. ולכן הניח יעקב לרחל וללאה שישימו שמות לי"ב שבטי ישראל. להורות על מעלתם. והאות על זה לוי שהקב"ה ויעקב הסכימו בזה השם שהיא התחילה בו. באומרה הפעם ילוה אישי אלי. שהוא רמז על סוד החיבור. ולכן אמרה קרא שמו לוי. ולהורות על זה אמר יעקב שמעון ולוי אחים בעצה אחת. אבל כלי חמס מכרותיהם. כי שמעון הסית והדיח ללוי בעצתו. כאומרו ויאמרו איש אל אחיו. כמאמרם ז"ל איש זה שמעון דכתיב והנה איש מבני ישראל בא וכו'. וזהו כלי חמס מכרותיהם ואומנות של רציחה זו גזול הוא בידם. כי אין דרכו של לוי בכך. והם הפכים זה מזה. לוי דרכו לדבק את ישראל עם השם. ושמעון בהפך כי בדבר כזבי בת צור רחק השכינה מישראל ותהי המגפה בעדת ה'. וכן הם הפכים כי שמעון אוהב נשים. ולוי שונא הנשים ואפי' נשיו. כי בסבת הארון היו פרושים מנשותיהן. וזהו כלי חמס מכרותיהן. ולכן בסודם אל תבא נפשי. כלומר בסוד שניהם אל תבא נפשי. אבל בסוד האחד שהוא לוי תבא נפשי. כי לשבט לוי ניתן הסוד והתורה והקרבנות והייחוד. ולשמעון ניתן הפירוד והרחקת השכינה. וזהו כי באפם הרגו איש וגו'. רוצה לומר רצונם ותאותם הוא לעקור מראה השכינה שנקראת שור כמו אשורנו. ולכן ראוי לי לברכה ולחסר אפם. וזהו ארור אפם כמו צרעת ממארת. ומה ראוי להם שלא יהיו מחוברים אחר שהם הפכים זה לזה. וזהו אחלקם ביעקב ואחר שיהיו נפרדים זה מזה. לוי יתחבר אל השם ובקרבנותיו ובתורתו יקריב השם אל ישראל. כמאמר לאה ילוה אישי אלי. שזהו סוד החיבור בשם שהוא סוד ה' ליריאיו שאמר יעקב בסודם אל תבא נפשי. אבל בסוד לוי שהוא סוד התורה וסוד הקרבנות שזה הסוד הוציאו יעקב ממאמר לאה שאמרה ילוה אישי אלי. שהוא סוד השני אישים אש התורה ואש הקרבנות כמו שפירשתי:

ולפי שראה משה רבינו עליו השלום מאמר לאה וכוונת יעקב בברכתו שנתן הסוד והחיבור ללוי. אמר לו בברכתו תומיך ואוריך לאיש חסידיך. כלומר דבר עם השם

התמימות והאור שלך למי ראוי שתתנהו לאיש חסידיך שהוא לוי. ואם תאמר שאין ראוי כמאמר יעקב שמעון ולוי אחים וכן ארור אפם כי עז. לזה אמר אשר נסיתו במסה. כלומר כן היה בתחלה. אבל עכשיו כבר נסית אותו ובחנת אותו בכור הברזל ויצא כסף צרוף וזהב סגור. וכן תריבהו על מי מריבה כאומרו לכן לא תביאו. או רמז תריבהו על מי מריבה שהשקית לו כמו שמשקין לסוטה. כדכתיב בענין העגל וישק את בני ישראל. ואמרו רז"ל נתכוון לבודקן כסוטות והם שתו מי המרים מי מריבה ונמצאו צדיקים. כאומרו ויאספו אליו כל בני לוי. זה היה בסבת מה שאמרה לאה ילוה אישי אלי. כי כבר היה השם יתברך רחוק מישראל. אלא בסבת שבט לוי שנאספו אל השם. וזהו שאמר בכאן האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וגו' יורו משפטיך וגו'. רמז בזה לפי שהם קדשו את השם יתברך בשני דברים האחד באמירה והשני בפועל. האמירה היא האומר לאביו ולאמו. והפועל הוא ואת בניו לא ידע ואת אחיו לא הכיר אלא היו הורגים אותו לפי שהיו מצד האם. וכנגד זה קדשם שני דברים גדולים מדה כנגד מדה. כנגד האמירה שהיא האומר לאביו ולאמו. אמר יורו משפטיך ליעקב. וידברו להם תורתך וילמדו פושעים דרכיך. וכנגד הפועל שהיא הריגת הבנים והאחים. אמר ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך. שזהו ענין הקרבנות והזבחים בהריגת פרים וכבשים והקרבת אמורים לכפר על מעשה העגל וכיוצא בו. והקרבת הקטורת שהיא לקשר הכתרים כולם ולחבר לישראל עם השם. וזהו קטורת כמו משרי קיטרין. וזהו כנגד ילוה אישי אלי. ולא אמר בעלי אלא אישי. לרמוז אשני אישים. אש התורה דכתיב בה מימינו אש דת למו. ואש הקרבנות דכתיב את קרבני לחמי לאישי. וזהו יורו משפטיך ליעקב כנגד אש התורה. ישימו קטורה באפך כנגד אש הקרבנות. וכנגד אלו הב' אמר ברך ה' חילו ופועל ידיו תרצה. כנגד האמירה שהיא התורה שמתשת כחו של אדם. אמר ברך ה' חילו. וכנגד הפועל שהוא הקרבנות. אמר ופועל ידיו תרצה שהקרבנות באים לרצות:

וכן רמז ברך ה' חילו על חשמונים שהם כהני ה' שעשו מלחמה עם היונים וכן עתידין לעשות בגאולה העתידה. כי על זה רמזה לאה עתה הפעם ילוה אלי. כלומר בעתה. כמו אני ה' בעתה אחישנה שהיא בגאולה הד' של אדום. ילוה אישי אלי. לא כמו בשאר גליות שנפרד בעלי ממני פעם אחת ופעם אחרת מתחבר. אבל עתה בפעם הזאת שהיא בעתה. ילוה אישי אלי לעד לעולם לקרוא כולם בשם ה'. כאומרו תקראי אישי וגו'. ועל זה רמז יעקב באומרו שמעון ולוי אחים יהיו בעצה אחת לעקור המלכיות. ואז יתנהגו בכלי חמס ובכלי זיין להרוג אויביהם בחרב. וזהו הודם והדרם כאומרו חגור חרבך על ירך גבור. שזהו המלך שהזכיר אומר אני מעשי למלך. ואע"פ שנראה דבר מגונה למלך

לשום חרבו על יריכו. עם כל זה הודך והדרך. וזהו כלי חמס מכרותיהם. בסודם אל תבא נפשי כי ה' איש מלחמה ולא בחרב וחנית אלא בשם ה'. וזהו ה' שמו כמאמר דוד עליו השלום. אתה בא אלי בחרב ובחנית וכידון ואני בא אליך בשם ה' צבאות. וכן אמר אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' ולא בחרב ולא בחנית. וזהו ואשר חרב גאותך. כלומר אע"פ שהחרב הוא מסולק ממך ונתון לעשו. וזהו בסודם אל תבא נפשי. כי באפם הרגו איש כמו יהרגו ויעקרו שור ויחרימו וישחיתו כל העולם וקריה בצורה יפילוה ויעשוה תל עולם. וזהו ארור אפם כי עז כי באפם משימים הכל בחרם. וכל זה למה אחלקם ביעקב בשביל ד' חלוקי גליות שהיו ביעקב. ובשביל לקבץ נפוצות ישראל שנפוצו בכל הארצות. וכנגד זה אמר משה רבינו עליו השלום ברך ה' חילו. כי בגלות ראשון של בבל נתעוררו הלוים והכהנים לחזק את בית ה' אלהינו כמו שהיה במצרים שיצאו על ידי משה ואהרן. ופועל ידיו תרצה בגלות מדי שהיתה הגאולה על ידי מרדכי ואסתר שהיו משבט בנימין שבחלקו היה בהמ"ק והרגו בשונאיהם כרצונם. וזהו ופועל ידיו תרצה. מחץ מתנים קמיו כנגד גלות יון שהחשמונים הרגו קמיהן. ומשנאיו מן יקומון בגלות ד' שהוא גלות אדום שם יהיה ג"כ על יד הכהנים ושמעון עמהם. שזה רמזה במאמר הפעם שהוא בעתה. אחישנה ילוה אישי אלי:

בלידת יהודה כתיב הפעם אודה את ה' על כן קראה שמו יהודה ותעמוד מלדת. ובברכת יעקב כתיב יהודה אתה יודוך אחיך וגו'. גור אריה יהודה וגו'. לא יסור שבט מיהודה וגו'. אוסרי לגפן עירה וגו'. חכלילי עינים וגו'. ובברכת משה כתיב וזאת ליהודה ויאמר שמע ה' קול יהודה ואל עמו תביאנו. הנה לאה הצדקת ראתה במראה הנבואה כי יהודה גבר באחיו ויצלח למלוכה מכל בניה. ולכן אמרה הפעם אודה את ה'. כלומר כי ידוע כמו שכתב הקדוש רבי שמעון בן יוחאי בפסוק ומשה עלה אל האלהים. כי האדם כשזוכה זוכה למעלה או לעושר או למלכות. ומשה עלה מעלה אחת למעלה שעלה למדרגת אלהים. וזהו ומשה עלה אל האלהים. וכן אמרה לאה אחר שראתה שהיו לה בנים והיו להם הבכורה והברכה כראובן ולוי. ועכשיו ביהודה השיגה המלכות שאין במעלות האדם מעלה למעלה ממנה. לכן אמרה הפעם במלכות הזה. אודה את ה'. אחר שהשגתי קדושה ומלכות בלוי ויהודה. ולכן אמרה על כן קראה שכתב בכאן על כן כמו בלוי כמו שכתבתי למעלה. כי על כן הוא סוד ק' ברכות כמלת על. כמו שאמר נאום הגבר הוקם על. שזהו המלך שהוקם על מעלות שאר האנשים. וכן מכאן סמכו ק' ברכות ולמלך ראוי הברכות וההודאות כמו שאמר ויברך דוד את ה'. וכן בשלמה כתבתי למעלה. וא"כ שלמלך ראויות הברכות וההודאות. ראוי שיקרא שמו יהודה שהוא מורה

הודאה. וכן מורה על מלת כן שהם ע' שהוא רמז על ע' סנהדרין הראוים למלך. וכן מורה על שם המפורש של ע"ב שהוא שם ה' העולה בצירופי שבעים ושנים. ואחר שזה כן ראוי לקרוא שמו יהודה שיש בו שם יהו"ה שעולה ששה ועשרים. ודלי"ת של יהודה הרי שלשים כנגד שלשים מעלות של מלכות. ולכן כתבתי בספר קהלת שנקרא שמו קהלת. על שם שהיה דומה לקהת בחכמתו והיה מקהה שיני מולידיו. כמאמרם זכרונם לברכה והלמ"ד נוספת בו כנגד שלשים מעלות של המלכות שהיו נוספות בשלמה. כאומרם והמלכות בשלשים מעלות. ולפי שהשיגה מעלה גדולה ביהודה תמצא שכתב בכאן ותעמוד מלדת. מה שלא כתב בשאר השבטים. וכן ראתה במראה הנבואה שיהודה אף על פי שיהיה מלך לא יתבייש מחטאתו. אבל יודה עלי פשעיו לה' בענין תמר שאמר צדקה ממני והודה ולא בוש. וכן בענין יוסף הודה על חטאתו ועל מכירת אחיו שהוא סבב הדבר. אחר שאחיו היה נשמעים אליו. ולכן כתיב פה וירד יהודה מאת אחיו שהוא עצמו נפרש מאחיו להתאבל ולהצטער על חטאתו אשר חטא והלך למקום שאין מכירין אותו. כאמרם זכרונם לברכה. ילבש שחורים וילך למקום שאין מכירין אותו. ולכן שם שמות בניו להורות על חטאתו ועל צערו כמו שאפרש בעזרת השם יתברך. ולפי שהוא ירד מגדולתו מעצמו והיה בעל תשובה. אמר השם יתברך כשישראל אמרו מי יעלה. יהודה יעלה בתחילה. אחר שהוא ירד מעצמו מגדולתו. ראוייה לו העלייה. וזהו יהודה יעלה. ואחר שיהודה עמו ההודאה ראוי שיקרא שמו יהודה. ולכן אמר יעקב בברכתו יהודה אתה יודוך אחיך. אחר שלא קראה שמו יהודה [אלא] על שם ההודאה. וכן קראה שמו יהודה על שם המלכות כמו שכתבנו יהודה אתה יודוך. כלומר אחר שאתה בעל הודאה ראוי שיודוך אחיך. כי המכבד את השם גופו מכובד על הבריות מעין הכבוד שהוא נתן לשם יתברך. ולכן אמר יהודה אתה. כלומר מצד שאתה יהודה בלי מעלת מלך. אלא מצדך שאתה בעל הודאה ראוי שיודוך אחיך. ומצד השני שאתה מלך ואמך נתנה לך המלכות במה שאמרה הפעם אודה ה'. וכן במה שקראה שמו יהודה להורות על שלשים מעלות של המלכות שזהו ידך בעורף אויביך. וכולם ינוסו מלפניך כמאמר דוד עליו השלום. ואויבי תתה לי עורף. ראוי שישתחוו לך בני אביך. אחר שאתה המוציא והמביא את ישראל. ומושיעם מאויביהם. ולפי שנתן לו המלכות והגבורה רצה לתת סבה למה זכה לכך. וזהו שאמר גור אריה. כלומר אחר שהוא כמו האריה שלא ישוב מפני כל וכולם נסים ושבים לאחור מפניו ראוי שיהיה מלך. או שרמז כי מצד שמו זכה למלכות. אחר ששם ה' נקרא עליו ובשמו כלול שם ההויה שהוא שם המפורש של שבעים ושנים שמות. והוא שם היוצא מויסע ויבא ויט. ובכל שם ושם מאלו השבעים

ושנים יש בו שלשה אותיות בזה הסדר. וה"ו יל"י סי"ט על"ם. וכל אותיותיו עולות מאתים ושש עשרה כמנין אריה. וזהו ויעבור ה' שיש בו מאתים ושש עשרה שבעים ושנים והוא יהו"ה שמתגלגל בצירופו לשבעים ושנים. וזהו ה' כאריה ישאג. אם כן ראוי הוא שיהיה מלך אחר שהיא אריה. ומהיכן זכית לכך מצד ההודאה שהודית במעשה תמר ובמעשה יוסף. וזהו מטרף בני יוסף עלית וסילקת עצמך והודית על עוניך. וכרעת ורבצת כמו האריה שכורע ומשתחוה על טרפו. ורמז בזה שאף על פי שהוא מלך אין לו גאוה ושררה אלא השתחואה וכריעה כמו האריה שהוא גבור בבהמה. והוא כורע ורובץ תחת משאו וטרפו. ואם כן מי יקימנו ויסירנו ממלכותו. וזהו שסמך מיד לא יסור שבט מיהודה. אחר שלו ראוי המלכות מצד מדותיו. וכן לא יסור שבט מיהודה. אחר שיש בשמו שם ה'. וכמו שהשם קיים ומלכותו קיימת כן יהיה הוא קיים במלכותו. עד כי יבא שילה הוא מלך המשיח:

ורמז גם כן עד כי יבא שילה על מלך המשיח שיבנה בניין בית ד' וישרה ה' שכינתו בישראל בירושלם שיקרא שילה שעולה שמה כענין שילה. על שם ושם העיר מיום ה' שמה. ולא יסור השגחתו ושכינתו מישראל מאותו זמן והלאה ולעולם יאמרו ה' שמה. וכן רמז עד כי יבא שילה על מלך המשיח ובאותו זמן יהיה ה' אחד ושמו אחד. ויאמרו כולם ה' הוא האלהים וכו'. וזהו ושם העיר מאותו יום ה' שמה כמו ה' ה' בהפוך אותיות. וזהו סוד משיח אלהי יעקב. כי מלת משיח עולה כמנין שנ"ח ובו כלול שילה שהוא עולה [שמה] (ה'). והשלשה עשר הנשארים הם כנגד אחד שעולה שלשה עשר. בענין שכשאנחנו אומרים משיח הוא כמו ה' אחד במספרו. וזה שאמר ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. וזהו עד כי יבא שילה. כי אז יהיה מלכות בית דוד קיימת ולעלמין לא תתחבל ויהיה ה' שמה בעיר אלהינו. ואז אוסרי לגפן עירה ולשורקה בני אתונו. שהוא העיר ושער האיתון כמו שתרגם המתרגם. ובאותו הזמן יתגלה ה' לעשות נקמה באדום דכתיב מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה וגומר פורה דרכתי לבדי. וזהו כבס ביין לבושו ובדם ענבים סותה. ואם הוא רמז על דוד ושלמה שאז ישבו איש תחת גפנו ותחת תאנתו. כמאמרם זכרונם לברכה אם כן יהיה עד כי יבא שילה. על משה רבינו עליו השלום. ורמז יעקב כי יהודה גבר באחיו ולא יסור שבט מושלים מיהודה ושרים יחוקקו סלה עד כי יבא שילה שהוא משה. כי הם מכוונים במספר. והוא יתן לו המלכות והממשלה מכל וכל. כאומרו שמע ה' קול יהודה ואל עמו תביאנו והוא עשאו מלך. דכתיב דגל מחנה יהודה בראשונה. וכתיב ויהי המקריב ביום הראשון נחשון בן עמינדב למטה יהודה. וזהו עד כי יבא שילה שהוא מרע"ה ומלך על כל ישראל. כדכתיב ויהי

בישורון מלך בהתאסף ראשי עם. וזהו ולו יקהת עמים. ואם הוא על דוד רמז שיתאספו אליו כל ישראל מדן ועד באר שבע. וכתיב הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו. ולפי שראה משה רבינו עליו השלום מאמר לאה שנתנה לו ההודאה והמלכות ברמז. ויעקב נתן לו אלו השני דברים בפירוש. באומרו יודוך אחיך ידך בעורף אויביך. בא הוא והסכים עמה ואמר שמע ה' קול יהודה. אחר שהוא בעל הודאה. ואחר שהוא מלך ואל עמו תביאנו לשלום מן המלחמות. או עם עמו תביאנו שלא יחסר מהם איש. ידיו רב לו שיהיה גבור כארי. כמאמר יעקב ע"ה בענין שישלחם בידיו ובכחו כמו הארי. ואם לא יהיה גבור בכחו אתה תהיה עוזר לו. כאומרו ויגוף ה' את הכושים לפני אסא. וכתיב ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור. וזהו ועזר מצריו תהיה. ואולי על זה עשה ד' חלוקות בפסוק שמע ה' קול יהודה. ואל עמו תבואנו. ידיו רב לו. ועזר מצריו תהיה. כנגד ד' מלכים שכתב בזוהר בפסוק למה אירא בימי רע וגו'. בפרשת ויגש אליו. דוד היה מכה בידיו. דכתיב ארדוף אויבי וגומר. אסא היה רודף ולא היה מכה. דכתיב ויגוף השם את הכושים לפני אסא. חזקיה לא היה מכה ולא רודף אלא היה מתפלל שנאמר ויתפלל חזקיהו אל ה' לאמר: (חסר כאן)

ואם הוא רמז למלך המשיח כמו שכתבתי למעלה. שזהו עד כי יבא שילה מלך המשיח שהמלוכה שלו. אם כן ברכת יעקב ומשה רבינו עליו השלום אף על פי שיש בהם פנים רבים על מלכי ישראל. עיקרם לעתיד לבא על מלך המשיח ועל ארבע גליות. ולכן אמר יעקב גור אריה יהודה. כי אז יראה חזקתו וגבורתו. מטרף בני עלית כלומר מטרף האומות בד' גליות בני עלית לשלום. אף על פי שנפלת וכרעת באלו ארבע גליות וזהו כרע בגלות בבל. רבץ בגלות מדי. כאריה וכלביא בגלות יון. מי יקימנו בגלות אדום. או כאריה בגלות יון. וכלביא בגלות אדום. שחזרו מאריה לביא. ועם כל זה מי יקימנו. כאומרו מי זה בא מאדום וגומר. וכתיב אקים את סוכת דוד הנופלת. כי היא מעצמה אין בה כח לקום. כמו שאמרו בזוהר נפלה ולא תוסיף קום מעצמה. וזהו מי יקימנו ויעלנו אף על פי שנפל וכרע. ואז יהיו קיימים במלכותם לעולם. וזהו לא יסור שבט מיהודה. וזה יש לך להמתין עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים. כדכתיב ונלוו גוים רבים אל השם. ואז יתענגו ברוב שלום. וזהו אוסרי לגפן עירה וכו'. כמו שפירשתי למעלה על הנקמה. וכנגד זה אמר משה רבינו עליו השלום שמע השם קול יהודה בגלות בבל. ואל עמו תביאנו בגלות מדי. ידיו רב לו בגלות יון. ועזר מצריו תהיה בגלות אדום. אחר שאין לו כח מצד עצמו. וכל זה הוציאוהו יעקב ומשה רבינו עליו השלום ממאמר לאה שאמרה הפעם אודה את השם. יותר מבשאר הגליות שקמתי במהרה. אבל עכשיו שהייתי שכולה וגלמודה

שכוחה ועזובה מאוסה כנדה. וה' עזרני ומעפר הקימני. ראוי לי להודות לה' על טובות גמלני. וזהו הפעם אודה את ה'. וכן הפעם אודה את השם יותר מבשאר גליות. לפי שבשאר גליות לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי וכו'. כי מעט קט עמדתי. ובגלות אחר גלות נפלתי. אבל עכשיו בגלות רביעי. נתעוררתי וקמתי ולא אוסיף עוד לראות רעות. כמאמר תמים דעות ועיניתך לא אענך עוד. וכן ראוי לי להודות לאלפים ולרבבות. וזהו הפעם אודה את השם. ולהורות על זה תמצא שאמר בכאן ותעמוד מלדת מה שלא אמר כן בשאר השבטים. לרמוז שילדה ד' בנים כנגד ד' גליות. ובראשון אמר כי ראה ה' בעניי בגלות בבל. כמו שאמר בו אני הגבר ראה עני. ובשני אמרה כי שמע ה' כי שנואה אנכי בגלות מדי על יד המן. ובג' אמרה הפעם ילוה אישי אלי בגלות יון. שהושחרו פניהם של ישראל כשולי קדירה. עד שהעיר ה' רוח הכהנים והחשמונים וחבבו את ישראל עם השם יתברך. וזה ילוה אישי אלי. שהוא רמז לכהנים כמו שכתבתי. ובד' אמרה הפעם אודה את השם בגלות אדום. אחר שלא אוסיף לדאבה עוד בגלות אחר. וזהו שאמר בזה ותעמוד מלדת אשר פירושו אצלי. ותעמד מלדת לגלות. וזה למדתי ממה שמצאתי במדרש רני עקרה לא ילדה. וכי בשביל שלא ילדה רני אלא לא ילדה בנים לגיהנם. וכן בכאן ותעמוד מלדת לגלות כמו שהולידה עד עכשיו. וזהו וכל בניך למודי ה' ולא לימודי גלות. ורב שלום בניך כי אז יברך את עמו בשלום ולא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה:

בלידת דן כתיב דנני אלהים וגם שמע בקולי ויתן לי בן על כן קראה שמו דן. ובברכת יעקב כתיב דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל יהי דן נחש עלי דרך שפיפון עלי אורח הנושך עקבי סוס ויפול רוכבו אחור לישועתך וכו'. ובברכת משה כתיב ולדן אמר דן גור אריה וכו'. הנה רחל הצדקת ראתה במראה הנבואה ענין דן ושבטו. ואיך הוא אחוז במדת הדין וכל דרכיו משפט. בין בענין שמשון אשר לקח בת אל נכר והלך אחר ראות עיניו. כאומרו אותה קח לי כי ישרה היא בעיני כלומר בעיני ולא בעיני המקום עכ"ז התריס כנגד הש"י. וכן מה שעשו בענין עגלי הזהב דכתיב וישם את האחד בדן וגומר. וכן מה שעשו בענין פסל מיכה. בענין שכל מעשיהם היו נגד השם יתברך. ואחוזים במדת הדין הקשה ובאלהים אחרים. עד שבסבת זה היו לאחור ולא לפנים. ולכן תמצא בשבט דן שכתוב בו לאחרונה יסעו. לרמוז שכל העובד עבודה זרה הוא הולך לאחור ולא לפנים. ולכן אמרה רחל דנני אלהים. כלומר במדת הדין נתנהג עמו לתת לי בן כזה אחר זמן רב. ולואי שלא יתן לי. וזהו ויתן לי בן. ואמרה וגם שמע בקולי. כלומר עם כל זה גם שמע בקולי. כמו ששמע לאחותי ויתן לי בן גבור כארי. כמו שנתן לה

ליהודה שנקרא אריה. ומזה הוציא יעקב מה שאמר דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל. כאומרם ז"ל על שמשון נתנבא שידין עמו כמיוחד שבשבטים שהוא יהודה. ורמז בזה להסיר ממנו מדת הדין שאמרה לאה דנני אלהים. ויתקיים בשיהיה דיין ושופט לעמו וזהו ידין עמו. וכן מה שאמרה לאה שהוא אחוז במדת הדין הקשה. כאומרם זכרונם לברכה הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות נחש המפתה הבריות כאומרו הנחש השיאני ואוכל. בא יעקב ואמר יהי דן נחש עלי דרך שיתקיים בזה שיהיה כנוחש ואורב בדרכים. כמו שהיה שמשון אורב בדרכים והורג לפלשתים סוס ורוכבו. ועם כל זה רמז בזה ענין העגלים שהושיב ירבעם בדרכים. כאומרם באביה יען נמצא בו דבר טוב. מאי דבר טוב שבטל פרדסאות שהושיב ירבעם. וזהו יהי דן נחש עלי דרך. להודיע רשעו שהיה יושב באם הדרכים להטעות את ישראל בפרהסיא. שפיפון עלי אורח. רמז שגם כן היה מטעה ומפתה את ישראל בצינעא בכישופיו וקסמיו הנעשים בנחש ושפיפון. כאומרו בבלעם וילך שפי שפירושו שהלך אחר הנחש ושפיפון לעשות כשופיו. ולכן לקח בזה עלי אורח שהוא הנתיב הצר. לרמוז שהיה הולך בהחבא. ואמר נחש עלי דרך כאומרו כי עמד מלך בבל על אם הדרך קלקל בחצים שאל בתרפים ראה בכבד. ולפי שראה אלו הדברים בשבט דן שלא היו ראוים מצד עצמם. אמר לישועתך קויתי ה'. כלומר הושיעה ימינך ועננו. אף על פי שלא יהיה ראוי. וזה הוציאו ממה שאמרה רחל דנני אלהים ואף על פי כן שמע בקולי. וזהו וגם אף על פי שאיני ראויה שמע בקולי כן יהיה בבני:

וזהו מאמר יעקב אע"פ שדן יהיה נחש עלי דרך. לישועתך קויתי השם. שתושיעהו בחסדך ותשמע תפלתו. כמו שאמר בכאן וגם שמע בקולי. ולדמותו יותר ליהודה אמרה וגם שמע בקולי כמו שכתוב ביהודה שמע ה' קול יהודה. ולכן בברכת משה רבינו עליו השלום כתיב דן גור אריה. לדמותו ליהודה שכתוב בו גור אריה יהודה. ולהסכים עם יעקב שאמר כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטים שהוא יהודה. וכל זה הוציאוהו ממה שאמרה לאה וגם שמע בקולי כמו ששמע לאחותי ביהודה. ולכן כתב בו על כן קראה שמו כמו שכתב ביהודה על כן מהטעם שכתבתי למעלה. לפי שהיה מלך ביהודה ולכן אמר דן גור אריה. ואמר יזנק מן הבשן על שמשון לרמוז שיזנק ויקלח ממנו קלוח וזרם מים. אע"פ שהוא יבש במעשיו. וזהו יזנק מן הבשן. וזה רמז למאמר רחל וגם שמע בקולי אע"פ שאיני ראויה. ולמאמר יעקב שאמר לישועתך וגו' אע"פ שהוא נחש עלי דרך. וכן רמז באומרו יזנק מן הבשן על תשועת הנפש. שכמו שהשם יתברך יושיעהו וינקמהו מאויביו כן יושיעהו תשועת הנפש. כמו שאמר שמשון זכרני נא בתשועת

הנפש שתהיה אזכרתה לה'. וחזקני נא לנקום מאויביו כאומרם זכרונם לברכה ואנקמה נקם אחת משתי עיני. והעין האחר ישאר לזכות לי לעולם הבא ולתחיית המתים. וזהו יזנק מן הבשן כאומרו אמר השם מבשן אשיב אשיב ממצולות ים. וזהו שאמר יעקב לישועתך קויתי ה'. כלומר אף על פי שיפול ביד אויביו על כל זה לישועתך קויתי ה' שתושיע נפשו. וזהו מאמר רחל שאמרה דנני אלהים ובמדת הדין נתנני ביד אויבי. עם כל זה ישמע בקולי להושיע ולהחיות נפשי. וזהו וגם שמע בקולי. וזהו יזנק מן הבשן. וכן רמז בזה שנפשו תעלה למעלה מן היבשה. ולא תהיה נשארת למטה כנפש הבהמה יורדת למטה לארץ. וזהו יזנק מן הבשן. לפי שקראו אריה רצו לדמותו לאריה שמדלג ומזנק מהר להר כאומרו הר אלהים הר בשן. כן היה שמשון עולה ומדלג מהר להר ועוקר השערים ומניחם בהרים. וזה על דרך שאמר יעקב יהי דן נחש עלי דרך שפיפון עלי אורח לנשוף ולנשוך הולכי דרכים וזהו יזנק מן הבשן:

בלידת נפתלי כתיב ותאמר רחל נפתולי אלהים נפתלתי עם אחותי וכו'. ובברכת יעקב כתיב נפתלי אילה שלוחה. ובברכת משה אמר נפתלי שבע רצון וכו'. רחל הצדקת ראתה במראה הנבואה ענין נפתלי. ומה שאירע לו עם דבורה וברק מקדש נפתלי. בענין מלחמת סיסרא והמונו. וראתה איך בסבת דבורה וזכותה ונבואתה היה השם יתברך לוחם מלחמותיהם. וכן ראתה רחל כי יעל אשת חבר הקיני תעשה המלחמה בטוב שכלה ובזכותה. כאומרו כי ביד אשה ימכור ה' את סיסרא. וכתיב תבורך מנשים יעל אשת חבר הקיני. ולכן כתב בלידת נפתלי נפתולי אלהים נפתלתי עם אחותי. מה שלא הזכיר אחותי בכל השבטים. לרמוז שבסבת תפלת דבורה אחותה ונבואתה. וכן בסבת יעל אשת חבר הקיני אחותה. נצחו זאת המלחמה. ולכן נפתולי אלהים נפתלתי. כלומר תפלות חזקות התפללתי עם אחותי דבורה. ועם אחותי יעל. גם יכולתי ונצחתי המלחמה. לא בחיל ולא בכח כי אם ברוח השם ותפלת הצדקת. וזהו גם. ולכן ותקרא שמו נפתלי אחר שבתפלה נצח זאת המלחמה. וזהו שאמר בשירת דבורה ונפתלי על מרומי שדה. לרמוז על התפלה העולה למרום. כמו ויצא יצחק לשוח בשדה. ומדברי רחל הוציא יעקב מה שאמר נפתלי אילה שלוחה. למלחמת סיסרא כמו שנאמר בעמק שולח ברגליו. ולכן קראו אילה שלוחה ע"ש אילת אהבים ויעלת חן. כי בתפלה סוד החן ואהבת השם יתברך. כאומרו ואהבת את ה' אלהיך. וזהו הנותן אמרי שפר. שהתפלה היא אמרים נאים ונעימים. שעל ידם שוררו דבורה וברק כאומרו ותשר דבורה וברק וכו'. וזהו נפתולי אלהים נפתלתי. באמרי שפר וחן וחסד. שהם מתוקים מדבש ונופת צופים. ושמו יורה על זה. וזהו נפתלי כלומר כל דבריך הם נופת לי. כמו אילת אהבים.

וזהו שאמר משה רבינו עליו השלום נפתלי שבע רצון. בסבת תפלתו העולה למעלה לרצון לפני ה'. וכשהשם יתברך מקבל התפלה משביע לכל חי רצון. ואמר רצון יריאיו יעשה. וזהו נפתלי שבע רצון בסבת התפלה שהיא נפתלי. משביע לכל חי רצון. והציל לנפתלי ומסר אויביו בידיו. וכן רמז נפתלי בתפלתו ושירתו שבע רצון. בענין שמלא אותו ברכת ה' בזה העולם. וכן ים ודרום ירשה לעולם הבא. וכן רמז נפתלי שבע רצון בשירתו ותפלתו שהיתה רצויה ומקובלת. ותהיה מלאה ברכת ה' כדכתיב בהתנדב עם ברכו השם. וכן תבורך מנשים באהל תבורך. וזהו מלא ברכת ה' וגומר. ואמר ים ודרום ירשה. כנגד מה שאמר שם נחל קישון גרפם נחל קדומים. כי נחל קישון נעשה ערב לנחל קדומים. שהוא הים שנעשה נחל יבש לעבור ישראל לבטח. וזהו תדרכי נפשי עוז. כמוזכר בפסחים על פסוק ואמת ה' לעולם שרו של ים אמרו וכו'. וזהו נחל קדומים שנעשה ערב מקודם ונתן לו השם תשע מאות רכב ברזל בשביל שש מאות רכב בחור של מצרים כמוזכר שם. ולכן אמר בכאן ים ודרום ירשה בשביל ברכת ה' ותפלתו ים ודרום ירשה. כלומר שנצח המלחמה בים וביבשה. בים נחל קישון גרפם והוליכם לים שהוא נחל קדומים. ביבשה דכתיב ויהם ה' את סיסרא וגו'. ויפול כל מחנה סיסרא לפי חרב לא נשאר עד אחד. וזהו ים ודרום ירשה כמו ים ויבשה. כמו הלוך ונסוע הנגבה שתרגום דרומא. והוא לשון ניגוב כמו חרבו המים נגובו מיא. והוא לשון דרום. וכל זה בענין שיכירו השם יתברך יכול בים וביבשה. לא כמו שאמר טיטוס הרשע אין כחו אלא בים. כמוזכר בגיטין פרק הניזקין. וכל זה מכח התפלה שנקראת רצון. דכתיב ואני תפלתי לך השם עת רצון. וזהו שבע רצון. וזהו הנותן אמרי שפר. וזהו נפתולי אלהים נפתלתי עם אחותי. דבורה או יעל. ועם אחותי היא לאה. ואמר שנתקבלה תפלתה כלאה אחותה שוה בשוה. וזהו גם יכולתי. וזה יורה על חסידותה וצדקתה של רחל אמנו. כי אחותה היו לה ארבע בנים כבר. והיא לא היה לה בן ובת אלא שילדה שפחתה שני בנים. והיא שמחה בהם שמחה גדולה ונסתפקה בהם. ושמחה בחלקה כאלו היו לה מאה בנים. וזה לאות שקנתה מדת ההסתפקות בשלימות. וזהו עם אחותי גם יכולתי. וזהו מאמר יעקב נפתלי אילה שלוחה הנותן אמרי שפר ודברי' נאים. כאלו היו לה בפועל בנים רבים. ולא היה אלא אמרי שפר. וזהו שאמר משה רבינו עליו השלום נפתלי שבע רצון. אחר שרחל אמו היה לה מדת ההסתפקות ושמחה בחלקה. כאלו השם יתברך השלים רצונה מכל וכל להוליד בנים ובנות. ראוי שיקרא שבע רצון. אחר שנפשה ורצונה שבעה לה בבן שפחתה כאלו היה שלה. וזהו על דרך ומשביע לכל חי רצון. שהשם יתברך כשפותח ידו משביע לכולם כרצון איש ואיש וכולם שבעים. ואף על פי שאין כל החלקים שוים.

אחר שזה האיש השלים רצונו ונתקררה דעתו בזה. והוא שמח בחלקו כעל כל הון. הוא נקרא שבע רצון כאלו היה לו כל העולם. וזהו ומלא ברכת השם. רוצה לומר אחר שנפשו שבעה לו. הוא כאלו מלא ברכת השם ים ודרום ירשה. וכל זה הוציאוהו ממה שאמרה נפתולי אלהים נפתלתי עם אחותי גם יכולתי:

בלידת גד כתיב ותאמר לאה בגד ותקרא את שמו גד: ובברכת יעקב כתיב גד גדוד יגודנו והוא יגוד עקב. ובברכת משה כתיב ולגד אמר ברוך מרחיב גד כלביא שכן וטרף זרוע אף קדקד וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון ויתא ראשי עם צדקת וכו'. לאה הצדקת ראתה במראה הנבואה מה שעתידים שבט גד לעשות בחלוק הארץ ובירושתה. ואיך עתידים לילך עם ישראל כל חלוץ צבא למלחמה עד התנחל בני ישראל איש נחלתו. ואיך עתידים לחזור בארצם ולירושתם ולא יפקד מהם איש לפי שהיו כולם גבורים. ולזה אמרה לאה בא גד. כלומר יבא גד וישוב לארצו בגדודיו ואנשיו. וזהו שאמר יעקב גד גדוד יגודנו. כלומר גדודים יגודו ממנו ללכת עם ישראל כל גבור חיל. ואותם הגדודים עצמן ישובו במסלותם ובעקביהם ובדרך אשר הלכו בה ישובו. וזהו והוא יגוד עקב. וז"ש משה ברוך מרחיב גד כלביא שכן. לרמוז על גבורותם. ולהורות שהלכו עם בני ישראל ושבו במסלותם. אמר ויתא ראשי עם ובזה צדקת ה' עשה וכן ראתה לאה במראה הנבואה הבגידה הגדולה שעתידים שבט גד לעשות. בהשארם אשר נשארו חוצה לארץ בארץ טמאה בארץ סיחון ועוג. כאומרם יותן את הארץ הזאת לעבדיך לאחוזה. וזה מרד גדול במאסם בארץ טובה ורחבה ארץ קדושה צבי היא לכל הארצות. וחשבו לפי שהיה להם מקנה רב וגדודים רבים שארץ ישראל קטנה מהם. ולא תשא אותם הארץ כי רכושם רב. ולא ראו שלא אמר אדם לחבירו צר לי המקום גשה לי ואשבה. ולא ראו שנקראת ארץ צבי כמאמרם ז"ל מה צבי זה אינו מחזיק עורו לבשרו. כך ארץ ישראל. ולא ראו שנקראת ארץ חמדה שחמדוה אבות העולם וניתנה להם בשבועה לאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת. ולא ראו מה שעשה משה עליו השלום בשביל ליכנס בה. ולא זכה בכל תפלותיו בעונותיהם. והם מאסו בה נהפכו כקשת רמיה. ולא ראו שהיא ארץ קדושה אפי' כשהיא חרבה. כאומרו יסודתו בהררי קדש. מוכנת ליכנס תפלות ישראל לשמים כדכתיב וזה שער השמים. ולא ראו שהיא מכפרת על יושביה כדכתיב וכפר אדמתו עמו. ואמר רבי אלעזר לא היה אדם לן בירושלם ובידו עון שנאמר העם היושב בה נשוא עון. ולא ראו שהיושב בחוצה לארץ אינו זוכה בדברים הללו. ולא עוד אלא שדומה כמי שאין לו אלוה. שנאמר להיות לך לאלהים לרשתך את ארץ מגוריך. וכן בדוד הוא אומר ארורים הם לפני ה' כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים.

וכי דוד עובד ע"ז היה. אלא לומר לך שכל הדר בחוצה לארץ כאלו עובד ע"ז. ולכן תמצא כי מיד ששבו לארצם כששלחם יהושע וברכם. מיד נחשדו בעבודה זרה כשבנו אותו מזבח. כדכתיב ויבואו אל גלילות הירדן אשר בארץ כנען ויבנו בני ראובן ובני גד וחצי שבט מנשה שם מזבח על הירדן מזבח גדול למראה. וכששמעו בני ישראל שלחו שם את פנחס ועשרה נשיאים עמו. וכן אמרו להם מה המעל הזה אשר מעלתם באלהי ישראל לשוב היום מאחרי ה' בבנותכם לכם מזבח למרדכם היום בה'. המעט לנו את עון פעור אשר לא הטהרנו ממנו עד היום הזה וגומר. ואך אם טמאה ארץ אחוזתכם עברו לכם אל ארץ אחוזת ה' וגומר. הרי שנחשדו מכל ישראל כעובדי עבודה זרה וגלוליהם. בדבריהם שהיו עומדים בארץ טמאה. והם ענו להם אל אלהים ה'. אל אלהים ה' הוא יודע. וישראל הוא יודע. אם במרד בה' ואם במעל בה' וגומר. ואם לא מדאגה מדבר עשינו את זאת לאמר מחר יאמרו בניכם לבנינו לאמר מה לכם ולה' אלהי ישראל. רצונם לומר כי ח"ו שתהיה זאת כוונתם למרוד בה'. כי הם יודעים כי לו היכולת הגמור. והוא בעל הדין לפרוע מהם. והוא בעל הרחמים לרחם עליהם. ולזה הזכירו אלו הג' שמות אל אלהים ה'. ומי שמכיר זה איך יקרא מורד באדוניו. אחר שהוא יודע שלו היכולת לגמול ולענוש פרטי האדם וכחותיו. ונתנו התנצלות כי מדאגה מדבר עשו זה. רמזו בדבריהם שכבר נתחרטו ממה שעשו והיו דואגים ועצבים על שנשארו בארץ טמאה. ואיך יעלה על דעת כי הם יעשו דבר כזה למרוד בה' אחר שראו את מעשה ה' אשר עשה עם ישראל וילחם באויביהם. ולכן תמצא שכתוב בבנין המזבח מזבח גדול למראה. כלומר למראה ולא לקרבנות וזבחים:

ואולי לטעם זה לא הוזכר יהושע כלל בכל הענין הזה. אלא וישמעו בני ישראל ויקהלו כל עדת בני ישראל וישלחו בני ישראל את פנחס וגו'. וראוי היה שיאמר וישמע יהושע וכל ישראל. וכן וישלח יהושע. וכן בחזרה לא כתיב אלא וישב פנחס אל בני ישראל וישיבו אותם דבר וייטב הדבר בעיני בני ישראל. ולא הזכיר יהושע כי הוא לא חשדם בכך. כי ידע לבבם וידע שהוא הזהירם בכך קודם שישלחם. ואמר להם רק שמרו מאד לעשות את כל המצוה והתורה אשר צוה אתכם משה עבד ה' לאהבה את ה' ולדבקה בו ולעבדו בכל לבבכם. שרמז להם בדבריו שכבר חטאו ועברו על התורה אחר שנשארו בארץ טמאה. ולכן אמר להם רק שמרו מאד. למעט אבל מכאן והלאה. שמרו מאד את כל התורה ותהיו דבקים בו ולא באל אחר. וזהו ולדבקה בו. ורמז להם גם כן באומרו ולעבדו בכל לבבכם. כי לא היה להם לעבוד עבודת הקרבנות בחוצה לארץ. כאומרם ז"ל וכי יש פולחן בבבל. אלא זו עבודת הלב וכוונת התפלה. ואחר שזה כן איך יחשדם

בדבר זה. ועוד שידע כי הוא נביא ה' וה' לא יעלים ממנו דבר זה. ולכן לא הוזכר בכל זה הענין אלא ישראל שקנאו קנאת ה'. והוא סבר וקביל ושתק כי הם ראויים לעונש זה שיחשדום. אחר שברצון נפשם נשארו חוצה לארץ. ולכן תמצא שמשה רבינו עליו השלום גער בהם ואמר להם כה עשו אבותיכם וכל הענין. וחשב שיכוו במי פושרין. וכשראה שלא כוו בחמין וענו לו נחנו נעבור חלוצים. שתכף אחר שלא הבינו דבריו אז לא רצו לקבלם. או כמאמרם זכרונם לברכה בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו. אחר שהוא בעל בחירה והם ברצונם עקרו שור ועשו בגידה גדולה כזאת. ולכן בראות כל זה לאה הצדקת אמרה בגד בלא אלף. לומר שבגד בו ואמר לא הוא. אחר שנשארו חוצה לארץ בארץ טמאה. ואחר שהוא בוגד ראוי שיקרא על שמו ע"ש הבגידה גד. וזהו בגד ותקרא את שמו גד אחר שבגד בוגדים בגד. ויעקב ע"ה בברכתו רמז זה ואמר גד גדוד יגודנו. כלומר גדודים רבים יגודו ממנו. ולכן חשב שקצרה יד הארץ מנשוא אותם ורצה ליקח נחלה בארץ סיחון ועוג בראשונה. ולא היה כן אלא והוא יגוד עקב. וזהו מאמרם זכרונם לברכה נחלה מבוהלת בראשונה. זו נחלת בני גד ובני ראובן:

וכן מרע"ה רמז זה יותר בפירוש ואמר ברוך מרחיב גד לפי שהבין דעתו וכוונתו שנשאר בחוצה לארץ לפי שחשבו שארץ ישראל קצרה ידה מהכיל. ולכן בקש ארץ רחבה. לז"א ברוך מרחיב גד. כלומר ברוך ה' אשר הרחיב את גבולך והשלים תאותך כנפשך שבעך. ומזה תבין למה סמכו אצל זבולון. ואחריו בירך לדן ונפתלי שהיו גדולים ממנו. והטעם בזה לפי שלמעלה בברכת זבולון כתיב עמים הר יקראו שם יזבחו זבחי צדק. כמאמרם זכרונם לברכה שא"ה היו באים למכור ולקנות פרקמטיא לארץ זבולון לפי שהיה חוף ימים. וכשהיו רואים שבח הארץ ושבח ישיבת יששכר שהיו נודרים נדרים ומביאין קרבנות לשם על טובות שגמלם. וכשראה משה שבח ארץ ישראל ואיך יאמרו עמים רבים לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב. וראה שבט גד שהיו מישראל שנשארו חוצה לארץ והסיתו לראובן ומנשה שישארו עמהם. סמכו לכאן ואמר ברוך מרחיב גד. כי אני רואה עמים הר יקראו. ואע"פ שהם מעם אחר ומארץ אחרת. מכירים שבח ארץ ישראל ושמעו שמועה. ציון ישאלו דרך הנה פניהם לזבוח שם זבחי צדק. וגד שהוא מישראל ויודע שבחה של א"י וסגולתה וקדושתה ומאס בארץ חמדה בשביל מקנהו וקניינו לבוש כר נרחב. ברוך ה' אשר הרחיב גבולו ומלא תאותו הבהמית. כאומרם ולעבדיך מקנה. וזהו מרחיב גד כלביא שכן. כלומר אחר שנשאר בארץ טמאה בלי חומה דלתים ובריח עומד מעותד למקרים. וראוי לו להיות ער ולא ישן כלביא שכן על טרפו שלא יבא אחר ויקחנו כי אינו יכול להתקיים מאד כמו שראינו שגלה בראשונה.

ואולי זה רמז שיהיה לו אריה ולביא לשכן רע. כאומרם עלה אריה מסבכו. וזהו רמז על סנחריב. וזהו כלביא שכן וטרף זרוע אף קדקד. ולהורות על חטאתו שחשב שלקח נחלה בראשונה ונשאר באחרונה. אמר וירא ראשית לו. כלומר הוא חשב שהיה ראשית ולא ראה יפה. כי הוא אחרון וארץ ישראל נקרא ראשון. דכתיב מרום מראשון. וזהו וירא ראשית לו. לו היה ראשית ולא אחרית. וזהו יגוד עקב שנשאר באחרית בעקב. כמו שאמר נחלה מבוהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך וגו'. ואמר כי שם חלקת מחוקק ספון. כמתנצל על חטאתו ואומר שזה עשה בעבור שראה כי שם בחוצה לארץ חלקת מחוקק ספון שהוא מרע"ה שנקבר שם. ואע"פ שנשאר בחוצה לארץ זכות משה יגן עליהם. והוא יהיה להם לראש ואין ראוי שישאר שם משה קבור לבדו ויעלו כולם לא"י. וכן נתן התנצלות שני עליהם ואמר ויתא ראשי עם. כלומר אחר שראו שבאה נחלתם בעבר הירדן בארץ טמאה. התנדבו לעלות ולראות עם ישראל בראשי גייסות עד התנחל בני ישראל איש נחלתו. ושהו שם י"ד שנה של כיבוש וחילוק. והזכיר בכאן שני דברים להתנצלות על בגידתם. כנגד שני דברים שאמר למעלה. כנגד מרחיב גד שלבשו כר נרחב בח"ל ומאסו בארץ חמדה. אמר כי הטעם בזה היה כי שם חלקת מחוקק ספון. ולכן נשארו חוצה לארץ. וכנגד מה שאמר וירא ראשית לו אע"פ שלא היה ראשית. אמר ויתא ראשי עם כלומר בשביל זה הראשית שלקח. ותקנוהו בבואם בראש בני ישראל כל חלוץ צבא למלחמה. ובזה צדקת ה' עשה. אחר שנשאר שם משה קבור ולא רצו להפרד ממנו. וכנגד השני ומשפטיו עם ישראל. שעשו מה שראוי לעשות בשורת הדין. וכל זה הוציאוהו ממלת בא גד ובגד שאמרה לאה. וכן רמזה בדבריה במלת בא גד בא מזל טוב. כלומר שמזל הלידה שנסתלקה ממנה כאומרו ותעמוד מלדת. וכן באומרו כי עמדה מלדת. חזר אליה ובא לה מזל טוב בבן זה. כי הוא סימן ומזל שיתן לה השם יתברך בנים אחרים. וזה הבן ירבה זרע וגדודים רבים יגודו ממנו וזהו בא גד. וזהו מאמר יעקב עליו השלום גד גדוד יגודנו גדודים יגודו מגד. והוא יגוד עקב שהביא בשורה באחרונה. בעקבו על גדוד אחר שהוא זבולון וישששכר. וכנגד הראשונה אמר משה ברוך מרחיב גד. בגדודים רבים וגבורים כלביא שכן. וכנגד השנית של הבשורה אמר וירא ראשית לו. כנגד התורה של ישששכר שנקראת ראשית דכתיב ה' קנני ראשית דרכו. וזהו כי שם חלקת מחוקק ספון. הוא בעל התורה שנקרא מחוקק שם ספון. ורמוז זבולון וישששכר זבולון מושכים בשבט סופר. שהיו מסייעים ומושכים פרנסה בשבט סופר. שהוא ישששכר שסופר אותיות של תורה. וסופר החדשים והמולדות והשנים. דכתיב ומבני ישששכר יודעי בינה לעתים. וכל זה רמוז וספון בגד שהוא לשון הגדה וסיפור. שמגידים לדעת מה יעשה ישראל על פי

יששכר וזהו חלקת מחוקק ספון. ואם הוא נאמר על מרע"ה שם חלקת מחוקק ספון. בגד כי משה מגיד העתידות. וכתיב ביה וידבר משה את דברי העם אל השם. ולזה רמזו באומרם שהמן היה מודיע לישראל אם בן תשעה לראשון או בן שבעה לאחרון. כי זה הוציאוהו ממה שכתוב והוא כזרע גד לבן שהמן היה כזרע גד מגיד העתידות. ואולי על זה קראתו לאה גד ואמרה בא גד. לפי שהיה עתיד לישאר בחוצה לארץ. וכמו שכתוב בזוהר והוא כזרע גד לבן. מה זרע גד לא עבר לארץ. אף המן לא עבר לארץ. דכתיב את המן אכלו עד בואם אל ארץ נושבת אל קצה ארץ כנען. והכתוב יסתום וירמוז. ולכן אמר יעקב והוא יגוד עקב שישאר באחרונה. ומזה אמר מרע"ה ברוך מרחיב גד וירא ראשית לו. וכל זה הוציאוהו ממאמר בא גד:

בלידת אשר כתיב ותאמר לאה באשרי כי אשרוני בנות ותקרא את שמו אשר. ובברכת יעקב כתוב ולאשר אמר ברוך מבנים אשר. יהי רצוי אחיו וטובל בשמן רגלו. הנה לאה הצדקת ראתה במראה הנבואה. כי שבט אשר יהיה מאושר בבנים ובארץ שמנה וטובה יותר מכל השבטים. ולכן אמרה באשרי כי אשרוני בנות. ומזה הוציא יעקב מאשר שמנה לחמו. וכן משה רבינו ע"ה אמר ברוך מבנים אשר וטובל בשמן רגלו. וממה שאמרה כי אשרוני בנות ולא אמרה בנים. נוכל לומר שראתה כי שבט אשר יהיה מאושר בבנות מלכים יפות וצנועות מכל בנות השבטים. ולכן אמרה באשרי כי אשרוני בנות. עד שאמרו ז"ל שהיו בנותיו נשואות לכהנים גדולים ולמלכים. וז"ש בדברי הימים הוא אבי ברזית. ולכן אמר יעקב עליו השלום מאשר שמנה לחמו. ומלת לחמו בתורה כנוי לנשים. כאומרם כי אם הלחם אשר הוא אוכל זו אשתו. כמאמר יוסף ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו. וכן קראן לו ויאכל לחם ישא אחת מכם. וכן עד ככר לחם. וסימניך לחם אשה. וזהו מאשר שמנה לחמו מאכל ופרי הבנות שבא ממנו הוא מאכל שמן ויפה. עד שבסבת זה והוא יתן מעדני מלך. כי אחר שהיו בנותיו נאות ויפות תואר ומראה. הוא היה נותן מעדני מלך כל מעדני המלך ותענוגיו הם הנשים היפות. והעד אחשורוש ומלכי ישראל. ולזה צותה התורה ולא ירבה לו נשים לבקש אשה יפה וסרת טעם. אחר שאשה יראת השם היא תתהלל. שהיא התורה היתה עמו וקרא בה. דדיה ירווהו בכל עת באהבתה ישגא תמיד. וז"ש משה ברוך מבנים אשר. אחר שבנותיו יפות תואר ויפות מראה שהמלכים והכהנים גדולים ראו כי טובות הנה ויקחו מהן נשים. אם כן הן טובות מהבנים הזכרים. וזהו ברוך מבנים אשר. ואמר באשר ברוך מבנים מה שלא אמר כן בשאר השבטים. לפי שידוע שבבנות אין בהם ברכה. וכמו שאמרו יברכך בבנים וישמרך בבנות. לפי שהבנות צריכות שמירה. כלומר שישמרהו

שלא יתן לו בנות ואם יתנם לו שישמרם. וכן אמרו שלשה דברים אין אדם רוצה ואי אפשר לעולם בלא הם. נקבה בבניו. קמה בשדהו. חומץ ביינו. לפי שהם סימן קללה. ולכן אנו מברכין שלא עשני אשה. שהאשה סימן קללה. אלא שא"א לעולם בלא הם. הלא תראה חוה יציר כפיו של הקב"ה וסבבה קללות לאדם ולכל העולם. ואחר שזה כן ואמרנו כי אשר היו לו בנות יפות תואר. והבנות אין בהם ברכה. לפי שאין אדם רוצה שתהיה נקבה בבניו. לזה אמר ברוך מבנים אשר כלומר אע"פ שבבנות אין בהן ברכה. באשר לא תאמר כן. כי אע"פ שהיו לו בנות הוא ברוך ומבורך. לפי שבנותיו היו טובות מבנים. וזהו ברוך מבנים אשר. ומכאן תבין מה שאמרו בספרי ברוך מבנים אשר. אין לך בכל השבטים שנתברך בבנים כאשר. ואע"פ שהרב הגדול ז"ל כתב בפירושיו ואיני יודע כיצד. לכאורה נראה כמו שכתבתי. ואמר יהי רצוי אחיו לפי שהיה מרצה לאחיו בבנותיו. כמו שאמר בדברי הימים הוא אבי ברזית. כלומר שהיו בנותיו נשואות לכהנים גדולים ולמלכים הנמשחים בשמן זית. ולזה אמר וטובל בשמן רגלו. לרמוז שאע"פ שהוא לא היה מלך היה טובל בשמן רגלו בטיבול מעט פרי כמי שטובל בחומץ. וזהו וטובל בשמן רגלו ולא גופו בסבת בנותיו הנשואות למלכים. וכל זה הוציאו ממה שאמרה לאה באשרי כי אשרוני בנות. כלומר אע"פ שהעושר והברכה אינו מצוי בבנות אלא בבנים כמו שכתבתי למעלה. עכ"ז אני אומרת שאני מאושרת בבנות ושראוי שיאשרוני כל העולם. אחר שבנותיהן ראויות לברכה ולמלוכה. וכן רמז באשרי כי אשרוני בנות מה שכתבתי למעלה בגד. כי לפי שראתה לאה שעמדה מלדת ונסתלקה מזלה. כשילדה שפחתה אמרה בא גד. כלומר כבר חזר המזל. זה הבן יהיה הסימן שיתן לי השם יתברך בנים אחרים. שהם זבולון ויששכר כמו שכתבתי בלידת גד. וכשראתה שחזרה שפחתה לילד בן אחר. אמרה כי זה הבן ג"כ הוא סימן לה שיתן ה' לה הריון מבנות. ולכן קראה שמו אשר. כלומר מאשר ומישר ומדריך להיות לה בנות. וז"ש לאה באשרי כי אשרוני בנות. כלומר להיות אני מאושרת ראוי שיאשרוני בנות. ואף ע"פ שיש לי בנים לא יצאתי ידי חובתי. לפי שאין הלכה כב"ש שאמרו שני זכרים. אלא כב"ה שאמרו זכר ונקבה. שנאמר זכר ונקבה בראם ויברך אותם ויקרא את שמם אדם. וזהו באשרי כי אשרוני בנות. וזה רמז על מה שכתב אחר זבולון ואחר ילדה בת ותקרא את שמה דינה. וז"ש יעקב מאשר שמנה לחמו. כי אשר הביא עמו מאכל שמן. וכן אמר מרע"ה ברוך מבנים אשר. כי בנותיו טובות מהבנים:

בלידת יששכר כתב נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי ותקרא שמו יששכר. ובברכת יעקב כתיב יששכר חמור גרם רובץ בין המשפתים. ובברכת משה כתיב

ולזבולון אמר שמח זבולון בצאתך וישכר באהליך. ימים הר יקראו שם יזבחו זבחי צדק כי שפע עמים יינקו ושפוני טמוני חול. לאה הצדקת ראתה במראה הנבואה איך הדודאים נתנו ריח תורה. ולכן היתה מתאוה ומתפללת על בנים אחרים. והענין שבתחלה כשילדה ליהודה שהוא מלך. חשבה עצמה מאושרת. אחר שהיו לה ארבעה בנים ובהם היה המלכות. והאדם כשיעלה במעלות לא יוכל לעלות למעלה מן מעלת המלכות. ולכן אמרה ותעמוד מלדת. כאלו היא עצמה עמדה מלדת. אחר שהשיגה חפצה ורצונה להשיג המלכות. אח"כ חשבה מחשבה אחרת וראתה בעצמה חסרה. כאלו לא השיגה דבר. ותקטן בעיניה דבר המלוכה אחר שידעה שהמלך נושע בה' ובתורתו. והיה ראוי למלך להיות נשמע לבעל התורה והסנהדרין ולעשות על פי התורה אשר יורוהו. ואם יסור מן התורה אפילו במצוה קלה של נביא ראוי שיאבד מלכותו. בענין שראוי למלך שיהיה נכנע למורה התורה. ולכן חזרה לעמוד על משמרתה הראשון להתחנן ולבא אל המלך לבקש מלפניו שיתן לה בן עוסק בתורה. וזהו וישמע אלהים אל לאה ותהר ותלד ליעקב בן חמישי עוסק בחמשה חומשי התורה. וזאת ההערה באה ללאה מראובן שמצא דודאים בשדה והביאם אל לאה אמו. כאלו לא ילדה מעולם. ולכן אמרה לאחותה המעט קחתך את אישי. כי אחר שאין לי בן בעל תורה הריני חסרה כאלו לא ילדתי מעולם. וכל זה לפי שהריחה ריח התורה שנקראת דודאים. כאומרם ז"ל ערבים עלי דברי דודים יותר מיינה של תורה. ומכאן זכה ראובן גם כן להיות בעל תורה בסבת הדודאים. כאומרם הושע בן בארי לפי שהיה בארה של תורה. וכשהשלים השם חפצה בבן בעל תורה. אמרה נתן אלהים שכרי. כי זהו השכר האמיתי שכר הנפש העולה למעלה כאומרו מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך. אבל כל דברי זה העולם והמעלה והשררה והמלכות. הם דברים גופניים כלים ואובדים. אבל שכר הנפש הוא דבר קיים לפי שהוא מתנה אלהית. וזהו נתן אלהים שכרי. ואמר אשר נתתי שפחתי לאישי. ואולי לא רצתה לתלות בדבר הדודאים כי הוא דבר נשים ותלתה הדבר בשפחתה. והעיקר הוא כמו שכתבתי למעלה במאמר בא גד. כי היא חשבה כשעמדה מלדת נסתלקה מזלה. וזהו ותרא לאה כי עמדה מלדת. וכשנתנה שפחתה לאישה וילדה בן. אמרה בא גד כלומר המזל שנסתלק כבר בא. בענין שמיד ראתה שזה הבן הוא מזל וסימן שיתן לה השם ית' בנים אחרים. ובפרט שיששכר הוא בעל תורה מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל. כמו שכתבתי למעלה. וכן בבן השני אמרה באשרי כי אשרוני בנות ותקרא את שמו אשר. לרמוז שהוא סימן לבן אחר שתלד היא שהוא מאשר העם בדברי תורה והמצוה שהוא האושר האמיתי. ולכן אמרה באשרי כי אשרוני בנות. להיות אני

מאושרת ראוי שיאשרוני בנות. ואחר שסימן הבנים באו לה משפחתה מצד הדודאים. אמרה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי אע"פ שהיו לי בנים. כי רחל אמרה אולי אבנה ממנה. לפי שלא היו לה בנים. אבל אני כבר היו לי בנים ועכ"ז נתתי שפחתי לאישי כאלו אין לי בנים. לפיכך נתן אלהים שכרי וכו':

ואמר **ותקרא שמו יששכר**. להורות על מעלת התורה שהיא השכר האמתי הקיים. וזהו יששכר כמו יש שכר לפעולתיך. ויש הוא דבר קיים. כמו יש מאין. כי שכרו אתו. כאומרו ששכר מצוה מצוה. ולכן נקרא יש שהוא דבר קיים לא כמו שאר הדברים שהם הווים ונפסדים. אבל זה יש לו מציאות וקיום. וז"ש עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות כמנין יש. שכן אמר להנחיל אוהבי יש. לרמוז שהוא שכר קיים. וזהו שכר העולם הבא מעין העוה"ז לימות המשיח. וזהו יובילו שי למורא. וכן עד כי יבא שילה. ואמרו רז"ל שי לו יובילו שי למורא והיא מנחה טהורה מעין עוה"ב. כי אז יהיו במעלת מלאכים. וכבר רמזתי למעלה שזה השכר הוא מעלת התורה רמוז במלת לכן ישכב עמך הלילה. יש כנגד יש. כ"ב כנגד כ"ב חפצים של האותיות. כמאמרם ז"ל נגילה ונשמחה בתורתך. ולפי שיששכר היה לו לעסוק בתורה ולהמית עצמו עליה שהיא מתשת כחו של אדם. אמר יעקב יששכר חמור גרם. שיהיה חזק ובעל עצמות לעסוק בתורה אחר שהיא מתשת כחו של אדם. ודמהו לחמור רמז למה שאמרו לא בשמים היא. כי אחר שהיא מביאה השכר האמיתי ראוי שהעוסק בה יהיה מהביל ענייני העוה"ז ולא יהיה בעל גאוה ושררה. אלא שישים עצמו כחמור מוכן למשא. כאומרו ישא מדברותיך. וכן רמז באומרו חמור גרם. שיהיה חזק בכל רמ"ח איבריו. ושיהיה זהיר ברמ"ח מצות. כי כן הוא בהפוך אותיות. ואם לא יהיה זהיר בהם יתהפך לנגע ותועבה כי חרם הוא. וכן דימהו לחמור להורות על התורה שנקראת כרם חמר יין חמר. שבו סוד יין המשומר בענביו מששת ימי בראשית. וזהו כי טובים דודיך מיין. וזהו יששכר חמור גרם. ואמר רובץ בין המשפתים. לרמוז שאחר שבו סוד יין והתענוג. אין ראוי שיבקש תענוגים אחרים ומטות סרוחים זהב וכסף וכלי מילת שטוחים. רובץ בין המשפתים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. כאומרם ז"ל פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן. ולא אחר התענוגים. כאומרו ובני קני חותן משה עלו מעיר התמרים. לפי שהיה מקום שמן וטוב מבושם בפירות. ואין ראוי לעשות כן בעל התורה. כי ראוי לו שיתענג בעונג התורה שהיא מתוקה מדבש ונופת צופים. והיא התענוג האמיתי שאינו כלה ואובד כמו תענוגי העוה"ז. וזהו וירא מנוחה כי טוב. היא מנוחת התורה כאומרו על מי מנוחות ינהלני. שהם מי תורה. ומיד נפשי ישובב וינוח בגורלה בארץ החיים. וזהו ואת הארץ כי

נעמה. היא ארץ חפץ ארץ החיים ששם נועם ה' הוא השכר הקיים. ואחר שכל זה השכר והנועם משיג מצד התורה. ויט שכמו לסבול עול התורה בלי גאוה ושררה כמו החמור: ואמר **ויט שכמו לסבול**. לרמוז שהחכם בחכמתו מפרק הרים ומשבר סלעים המחלוקות ומחלקה לכמה פעמים. כאומרו הלא כה דברי כאש נאום השם וכפטיש יפוצץ סלע. כן החכם בפלפולו משבר הרים הקשים ומחליקן בדברי פיו. ולכן קראו שם החכמים סיני ועוקר הרים. לפי שהם שוחקים ופוצצים הסלעים וההלכות הקשים והעמוקים. וזהו אבנים שחקו מים. וזהו שאמר קהלת מי כהחכם ומי יודע פשר דבר חכמת אדם תאיר פניו ועוז פניו ישונה. אשר פירושו אצלי בפירוש קהלת. שבא להורות על מעלת החכם שידע בחכמתו להפשיט ולהחליק הדברים הקשים כאבן והמים השורפים האש וזהו מי הוא זה ואי זה הוא שיהיה לו כח כאיש החכם שיודע בחכמתו להפשיר ולצנן הדברים השורפים והקשים לעשותן מיד פושרים. וזהו פשר דבר הקשה כמו דבר אדוני הארץ אתנו קשות. חכמת אדם תאיר פניו רוצה לומר חכמת אדם מאיר פני הדבר. ולא פני אדם. כענין שישאר דבר דבור על אופניו. כאומרו תפוחי זהב במשכיות כסף וגומר. כי הזהב הוא יותר קשה מהכסף ויותר שוה. ובזהב ובדברים הקשים עושים משכיות וציורים בכסף. כן הוא דבר דבור על אופניו. כי בדבר הקשה שהיא התורה משיבין ומחליקין כל הדברים להיות דבר דבור על אופני הדבר. והוא כמו לבעבור סבב את פני הדבר. וזהו תאיר פניו פני הדבר. ועוז פניו ישונה. כלומר חכמת אדם מאיר פני הדבר הקשה והחשוך. ואף אם יהיה זה הדבר יותר עז וקשה. החכם בחכמתו משנה פני אותו דבר העז והקשה. וכל זה בעיון נמרץ ובהשקפה נפלאה ובטורח גדול עד שמתישים כחם. ולכן בירך לומדי התורה ברך השם חילו. שיהיו חזקים בכחם ובגבורתם להחליק הדברים. וזהו ישששכר חמור גרם. בעל עצמות ובעל כח להגות בתורה יומם ולילה. וזהו רובץ בין המשפתים. ולא ע"ג מטה. כי לפעמים החכם ישן על הארץ ולא ינום ולא יישן עד יוציא כנוגה צדקו ודינו. ולכן אמר ויט שכמו לסבול. שמטה שכמו על הדבר החזק והקשה להפשירו ולפוצצו ולכובשו לו לעבד עולם. וזהו ויהי למס עובד. רוצה לומר זה הדבר הקשה הוא למס עובד לו וכעבד לעולם יתננו. אל כל אשר יחפוץ יטנו. וכל זה עושה לפי שממתין התענוג האמתי והשכר הקיים מאת השם ית'. כמאמר לאה נתן אלהים שכרי. ולכן אמר משה רבינו עליו השלום שמח זבולון בצאתך וישששכר באהליך. זבולון היה מרויח שכרו בצאתו בדרכים ובימים. וישששכר היה קונה עולמו ושכרו אתו בהיותו באהלי החכמה והתבונה. כמו שהיה עושה אביו יעקב איש תם יושב אהלים אהלו של שם ואהלו של עבר. וכן אהל של מעלה ואהל של מטה. וזהו התענוג האמתי

כשהוא יושב בישיבתו וכל צבא השמים והתלמידים עומדים עליו מימינו ומשמאלו והוא יושב ושבע מקול הקורא. כמו שפירשתי במסכת אבות על מרבה ישיבה מרבה חכמה. שהוא כנגד מרבה בשר מרבה רמה. כי מצד תענוגיו מרבה בשר. והבעל ישיבה מרבה חכמה וקנה שם טוב וקנה לעצמו ד"ת. וזהו כנגד שם טוב וזהו וישכר באהליך. עד שבסבת זה עמים הר יקראו לקבל הוראות החכמה. ואז יזבחו זבחי צדק. לרמוז מה שאמר עושה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח. ואם הוא על אוה"ע יהיה כמו שאמר והלכו עמים רבים וגומר כי מציון תצא תורה. ואם הוא על ישראל שהולכים לירושלם למקום הסנהדרין ושם יזבחו זבחי צדק מהקרבנות כי שפע ימים יינקו שיונקים מהוראות התורה. ומדדי התורה שבכתב ותורה שבע"פ. וזהו שפע ימים יינקו ב' ימים. ובאותם ב' ימים שהם תורה שבכתב ותורה שבעל פה ספונים וטמונים סודות התורה. וזהו ושפוני טמוני חול. ואמר טמוני חול להורות שהסודות הן דבר שבחשאי. כמו שאמר דבש וחלב תחת לשונך. ואמר דברים שהם כבשונו של עולם. וכמו שאמרו חגור חרבך על ירך גבור מה ירך בסתר אף ד"ת בסתר. וזהו רמז על סודות התורה שראוי שיהיו בחשאי ולא בקולי קולות. וזהו ושפוני טמוני חול. כי החול אם תמצא כלי מנוקב לא ישמיע קול. מה שאין כן בדברים אחרים. וזהו שאמר ויך את המצרי ויטמנהו בחול שאמרו בילמדנו. שטמן זה הסוד בין ישראל שנדמו לחול שנאמר וכחול אשר על שפת הים. וחשב משה שיהיה טמון ביניהם כמו שאמרו שלא גילו מסתורים שלהם ובא אותו רשע וגילה הדבר. ולכן אמר בכאן ושפוני טמוני חול על הסודות שנתגלו בשבט יששכר ולחכמי ישראל ולנביאים. כאומרם לך אני מגלה טעם פרה אדומה ולא לאחרים. וזהו שאמר להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא מהשכר האמתי. וכל זה כנגד ותקרא שמו יששכר:

בלידת זבולון כתיב ותאמר לאה זבדני אלהים זבד טוב הפעם יזבלני אישי כי ילדתי לו ששה בנים ותקרא שמו זבולון. ובברכת יעקב כתיב זבולון לחוף ימים ישכון. ובברכת משה כתיב ולזבולון אמר שמח זבולון עמים הר יקראו. לאה הצדקת ראתה במראה הנבואה שהשם יתברך מלא חפצה ורצונה ביששכר שהוא בעל תורה. וראתה גם כן כי אם אין קמח אין תורה. ואם שבט יששכר יהיו עוסקים בתורה יומם ולילה כמאמר התורה. מלאכתם היכן נעשית ומה יאכלו. כמאמרם ז"ל לא ניתנה התורה אלא לאוכלי המן. לזה חשבה מחשבת אמת ואמרה צריכה אני איש אחר ובן אחר שיכין צידה לדרך ויתן מזונות לפיו של יששכר. שאם לא כן תורתו אימתי נעשית. לזה אמרה זבדני אלהים זבד טוב. כלומר עכשיו שנולד זבולון שהוא יתן מזונות לפיו של יששכר. נתן אלהים שכרי נתן לי אלהים חלק טוב. כי יששכר יושב באהליו לעסוק בתורה שבע"פ בסבת

זבולון שהוא בן ששי. ואולי על זה רמז ותלד בן ששי ליעקב כנגד שיתא סדרי משנה. והם ס' מסכתות כנגד ששים המה מלכות. וזהו זבד טוב כי בזה יוכל לעסוק בתורה שנקראת לקח טוב. אחר שיש לו מאכל ומזון. ולכן נראה לי שאמרה זבדני אלהים זבד טוב שהוא לשון צדה. כמו צדה לדרך שתרגום צדה זוודין לארחא והבי"ת מתחלפת בוא"ו. וזהו זבדני אלהים נתן לי צדה ומזון לשבט יששכר והוא מזון טוב וצידה טובה בלי חרפת אנוש. כי אחר שהם אחים ושותפים מה שירויחו יהיה לאמצע. ולכן אמרה זבדני אלהים זבד טוב. ולא אמרה נתן לי אלהים חלק טוב או זבול טוב כמו שאמרה הפעם יזבלני אישי. אבל רמזה בדבריה כי אחר שיש מאכל ומזון לאדם יש לו שלום בזבולו. ואם לאו אין שלום באהלו. כאומרו מעת דגנם ותירושם רבו מיד בשלום יחדיו אשכבה ואישן. אבל כשאין דגן ותירוש יש מלחמה בבית. וזהו זבדני אלהים זבד טוב וצדה טובה ואם כן מיד יזבלני אישי בשלום יחדיו. ורמז גם כן בזה כי זבולון היה עיקר הבית. אחר שהוא יוצא וטורח אחר המזונות ולכן אמרה יזבלני כאומרו בנה בניתי בית זבול לך. אבל בישששכר לא כתיב זבול אלא וישששכר באהליך. שהוא כמו אהל עראי בערך דירת זבולון. כמו שאמרו עץ חיים היא למחזיקים בה ללומדיה לא נאמר אלא למחזיקים. הם המסייעים לחכמים שהם מקבלים שכר בראשונה. ולכן אמר יעקב זבולון לחוף ימים ישכון. כלומר אחר שהוא בעל הצדה ראוי שיהיה לחוף ימים לפי שריוח הים הוא מרובה. וזהו שאמר בברכת משה עמים הר יקראו. כי השם יתברך היה מסבב שיבואו אומות העולם לארץ ישראל עם פרקמטיא בסבת אניות זבולון. וכשרואין שבחה של ירושלם שם יזבחו זבחי צדק. באופן כי שפע ימים יינקו. כלומר כי זבולון וישששכר שפע כל הימים יונקים שבאים שם משאר ימים לקנות ולמכור. וכן היה להם שפע טמוני חול כמאמרם ז"ל. ולכן אמר שמח זבולון בצאתך בימים אע"פ שהוא מקום סכנה. אחר שישששכר יושב באהליך הם אהלי התורה ועוסק בתורה ומתפלל עליך כי אתה בטוח שהשם יתברך יצילך. ולכן הזכירו בראשונה שמח זבולון בצאתך. ואם פי' שפע ימים יינקו כמו שכתבתי למעלה. שהוא רמז על תורה שבכתב ועל תורה שבע"פ. לכן אמר יעקב זבולון לחוף ימים ישכון וכפל והוא לחוף אניות. כי אע"פ שזבולון אינו בעל תורה. בשכר שהוא נותן לתוך פיו של יששכר. הוא יושב לחוף ימים. וחלק יש לו כאלו ב' ימים שהם תורה שבכתב ותורה שבע"פ כאלו היה עוסק בה אחר שהוא מסייעו. וזהו שאמר ומזבולון מושכים בשבט סופר. כלומר אחר שהם מושכים מזונות לשבט סופר שהוא יששכר. זבולון עצמו יכול להקרא חכם וסופר. וזהו לחוף ימים התורה ישכון ויהיה לו חלק. אחר שהוא הולך לחוף אניות וממרחק הביא לחמו. ורמז בזה ג"כ מה

שאמר לו משה שמח זבולון בצאתך ולא תירא. אחר שישכר יושב באהליך והבית נקרא על שמך ה' יצילך מכל רע. וזהו זבולון לחוף ימים ישכון לפי שהשם שנקרא ה' הוא האלהים יושב לחוף אניות. וזהו והוא לחוף אניות. וזהו מה שאמרה לאה הפעם יזבלני אישי. אישי שהוא אישי כדכתיב תקראי אישי. יזבלני וידור עמי באהלי כדכתיב והוא לחוף אניות. וכן רמזה יזבלני אישי הפעם אני יודעת שהשם יתברך שהוא אישי ידור עמי אחר שיש לי בן בעל תורה. כי עד עכשיו לא היה לו מדור. וכמו שאמרו אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד. וזהו הפעם יזבלני אישי. ולכן אמר וישכר באהליך ולא אמר באהליו אלא באהליך. רמז לאהלי יעקב כדכתיב מה טובו אהליך יעקב:

בלידת יוסף כתיב ותהר ותלד בן ותאמר אסף אלהים את חרפתי ותקרא את שמו יוסף לאמר יוסף ה' לי בן אחר. ובברכת יעקב כתיב בן פורת יוסף בן פורת עלי עין בנות צעדה עלי שור וימררוהו ורובו וישטמוהו ותשב באיתן קשתו מאל אביך ויעזרך וברכות אביך וגומר. ובברכת משה כתיב וליוסף אמר מבורכת ה' ארצו ממגד שמים מטל וממגד תבואות שמש ומראש הררי קדם וממגד ארץ בכור שורו הדר לו. רחל הצדקת ראתה במראה הנבואה כל מה שעתיד לעבור על יוסף עם אחיו. ומכירתו ועבדותו ודבת אשת אדוניו ומעלתו ומלכותו. ולכן תמצא בלידת יוסף מה שלא תמצא בלידת כל השבטים. כי בכל השבטים השם מאוחר לסבת השם. כגון נתן אלהים שכרי ותקרא שמו יששכר. וכן הפעם אודה את השם ע"כ קראה שמו יהודה. וכן בכולם זולת בראובן שכתב השם בראשונה ואח"כ סבת השם. שנאמר ותקרא שמו ראובן כי אמרה כי ראה ה' בעניי. ואולי עשה כן בראובן לפי שראובן לא היה שם גמור כמו שכתוב בזוהר בסבת מחשבת יעקב שהיתה ברחל. וזהו ראובן סתם ולא ראובני או שם אחר. ולכן שינה בו בקריאת שמו ואמר בראשונה ותקרא שמו ראובן ואחכ"א כי ראה השם בעניי. ואולי הזכיר ראובן בראשונה לפי שאם היה אומר ראה השם בעניי כי עתה יאהבני אישי. לא היה יכול לומר ותקרא שמו ראובן כי אולי שמו הראוי לו כפי הסבה. ראוי להיות אהבה. אחר שאמר כי ראה השם בעניי כי עתה יאהבני אישי. כמו שתאמר בזבולון שאמר זבדני אלהים זבד טוב הפעם יזבלני אישי ותקרא שמו זבולון. בסבת יזבלני הסמוך לו. ולא קרא שמו זבד טוב כטעם זבדני. ולכן קרא שמו ראובן בראשונה ואח"כ נתן סבה לזה השם. אבל ביוסף שינה וכתב סבה בראשונה ובאחרונה. דכתיב אסף אלהים את חרפתי ותקרא שמו יוסף לאמר יוסף השם לי בן אחר. וראוי היה לקרוא לו אסף בשביל אסף אלהים את חרפתי. ויוסף בשביל יוסף השם לי בן אחר. אבל הכוונה לרחל בזה לפי שראתה עניני יוסף

והקורות שבא עליו ממינים שונים ושבעה עידנין יחלפון עלוהי. לפיכך רמזה בדבריה שני דברים אחד אסף אלהים את חרפתי כנגד הרעות שעברו עליו. והש"י אמר לצרותיו די ואסף חרפתו. והשני כנגד הטובות שבאו עליו אח"כ. וזהו יוסף השם לי בן אחר. כאלו היה בן אחר ולא היה הראשון. כאומרו לעם נולד כי עשה לו טובות כאלו היום נולד בלא חטא. וכן בכל כאלו היה בן אחר. קרא שמו יוסף כאלו היו לו שני שמות בב' אלו זמנים. ולכן תמצא שמזה שאמרנו היה מקום לאסף לשנות שמו ולומר עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים. כי לפי שהיה שמו אסף המשורר הגיע לסוף תכונתו של יוסף. כמאמר אמו שאמרה אסף אלהים את חרפתי. כאלו היה שמו אסף ויוסף. ולכן שינה שמו ואמר עדות ביהוסף שמו. כלומר העדות והסוד של ענייני יוסף בשמו תמצאנו. כי הוא אסף והוא יוסף. וזהו יהוסף כמו יה אסף. וזהו אסף אלהים את חרפתי. וזהו בצאתו על ארץ מצרים כדכתיב ויצא יוסף על ארץ מצרים שאז נשתנה שמו ומזלו. וכל זה רמזה רחל בדבריה. וכן יעקב ומרע"ה האריכו בברכתו להורות על אלו הדברים. רחל אמרה אסף אלהים את חרפתי. להורות על דבת אחיו ועל מכירתו שמכרוהו אחיו. כי זה רעה גדולה וחרפה רצופה ליוסף בהוצאת הדבה דכתיב ויבא יוסף את דבתם רעה. כי זה דבר מכוער מאד בעיני אלהים ואדם להוציא דבה והיה חרפה גדולה. ולכן אז"ל שנאסר עשר שנים כנגד עשרה אחים שהוציא דבה עליהם. וכן מה שעשו לו אחיו באכזריות שמכרוהו לישמעאלים היא רעה גדולה אשר כמוה לא נהייתה. על מכרם בכסף צדיק וזו חרפה גדולה. אשר לזו הסבה בהודעו אליהם אמר גשו נא אלי ויגשו ויאמר אני יוסף אחיכם. כדי שלא ישמע הדבר לפי שהיא חרפה גדולה. עד שלזה אז"ל כי בעון זה נהרגו י' הרוגי מלכות וי' בכל דור ודור ועדיין החטא קיים. ולזה אמרה רחל חרפה שברה לבי ואנושה לעבד נמכר יוסף וענו בכבל רגלו. אבל בטחתי בה' שיאסוף השם את חרפתי. וזהו אסף אלהים את חרפתי ותקרא שמו יוסף. כי עד כאן לא היה שמו יוסף ולא היה ראוי להזכר בשם זה. אבל אחר עבור חרפה זו ותקרא את שמו יוסף לאמר יוסף השם לי בן אחר. כלומר יוסף השם לי בן אחר שהוא למעלה וכבוד. כאומרו ויוסף הוא השליט על הארץ ואז ראוי להקרא יוסף. אבל לענין החרפה אין ראוי שיקרא שמו יוסף שמשמע יוסף השם יגון על יגונו או חרפה על חרפתו. אבל יאמר אסף אלהים את חרפתי וכנגד זה תמצא שברכו יעקב ברכות כפולות. ברכות ראשונות כנגד הרעות של אסף אלהים את חרפתי. וברכות אחרות כנגד יוסף ה' לי בן אחר. וזהו בן פורת יוסף בן פורת עלי עין. כלומר ראוי שתפרה ותרבה בברכות כנגד אלו השני זמנים. בן פורת יוסף כנגד הזמן הב' של המעלה שאז נקרא יוסף השליט. בן פורת עלי עין כנגד הזמן הא'

של המכירה והשעבוד שאז לא היה יוסף. ולכן לא הזכיר בכאן בן פורת יוסף עלי עין. אלא בן פורת עלי עין. כלומר ראוי שתפרה על עין הרע ששלט בך מאחיך בסבת כתונת הפסים ועל עין אדונתך ששלט בך לומר שכבה עמי בסבת היותך יפה תואר ויפה מראה. עד שבסבת זה בנות צעדה עלי שור. כלומר כדי לראותו. וימררוהו ורובו פוטיפר ואשתו וישטמוהו אחיו וזה כנגד אסף אלהים את חרפתי. ועכ"ז ותשב באיתן קשתו שעמד על עומדו וקיומו נקי ובר. וריחו לא נמר ועמד בצדקו. ולכן ויפוזו זרועי ידיו ונתחזקו מידי אביר יעקב. לפי שהיה בן יעקב שהוא אביר וחזק בכל הצרות שעברו עליו. ובזכות זה משם רועה אבן ישראל שהוא יוסף דכתיב רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף. וכל זה לפי שעמד בגבורתו ובחזקתו כאבן. ולכן אתה ראוי לברכות רבות מאל אביך ומאל שדי שהוא שודד המערכות והגזירות. וזהו כנגד אסף אלהים את חרפתי. כי בכח הדין ובכח שדי אסף החרפה והגזירה. וכן אתה ראוי לברכות אחרות כנגד יוסף ה' לי בן אחר. וזהו ברכות שמים מעל ברכות תהום רובצת תחת. כי עליונים ותחתונים כולם הסכימו בברכה שברכך אמך. כאמרה אסף אלהים את חרפתי. וכאומרה יוסף ה' לי בן אחר. וזהו ברכות שדים ורחם. ורמז ג"כ בזה לפי שלא שמע לאשת אדוניו ראוי לברכות אלו של שדים ורחם. ואחר שאמך נתן לך ברכות כפולות. ג"כ. אני שאני אביך ראוי שאברך אותך בברכות כפולות כנגדן. וזהו ברכות אביך גברו עליו ונתרבו על ברכת הורי שהם עד סוף העולם. וזהו עד תאות גבעות עולם שהוא גן עדן בראשי תיבות. או יאמר עד שתשתלם תאותם של האמהות שנקראו גבעות עולם. וא"ת כל אלו הברכות למה. לזה אמר תהיין לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו. כאלו יש בכאן שני אנשים מחולפים וצריכים ברכות מחולפות. ולכן הברכות האלו תהיין לראש יוסף כשהוא יוסף בכבודו ובמלכותו. כמו שאמרה אמו יוסף ה' לי בן אחר. והאחרות יהיו כנגד נזיר אחיו שזה בזמן שהיה פרוש מאחיו במכירתו ובמאסרו ובשעבודו. שזהו כנגד אסף אלהים את חרפתי כי אז היה לחרפה וללעג וקלס לסביבותיו מצד הדבה ומצד המכירה. ומצד דבת אשת אדוניו שהיו אומרים ששכב עמה. וזו רעה גדולה וחרפה חזקה. וזהו תהיין לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו. וכל זה הוציאו ממאמר רחל שאמרה אסף אלהים את חרפתי. וכן במאמר יוסף ה' לי בן אחר:

וכן משה ברכו מעין יעקב כאומרו מבורכת ה' ארצו. ממוזגת בפירותיה כמו שהוא היה ממוזג בטבעו. לא כמאמר האומרים ששכב עם אשת אדוניו. ומה שהוסיף משה תבואות שמש וגרש ירחים. הוא כלול במאמר מאל אביך ויעזרך ליודעיך. ומה שהוסיף בכור שורו וגומר הוא כלול באומרו בנות צעדה עלי שור. כמאמר המתרגם תרין שבטין יפקון

מבנוהי. ולכן משה כפל ברכותיו ביעקב. קצת ברכות על ראש יוסף וקצת ברכות על נזיר אחיו. ויעקב חתם במאמר תהיין לראש יוסף. ומשה אחר שאמר ולקדקד נזיר אחיו אמר בכור שורו הדר לו. לרמוז שהברכות הראשונות היו כנגד יוסף. והאחרונות כנגד נזיר אחיו. וזהו לקדקד נזיר אחיו אני מברכו בכור שורו וגומר. ומשה פירש מה שסתם יעקב. וכולם לדבר אחד נתכוונו למאמר רחל שאמרה אסף אלהים את חרפתי ולמאמר יוסף ה' לי בן אחר. ולפי שהם ראו כי שבעה עידנין יחלפון עלי'. הושלך לבור ארבעה פעמים נמכר כמו שדרשו במלת פסים פוטיפר סוחרים ישמעאלים מדינים. שביה. מאסר. הרי ז' כנגד זה אסף אלהים את חרפתי. וכן נזיר אחיו כי בזה הזמן היה בחרפה גדולה פרוש מאחיו. וכנגד ז' זמנים וז' ענויים ברכו משה בז' ברכות שברכו יעקב. שהם כלולות במאמר רחל שאמרה יוסף ה' לי בן אחר ובמאמר תהיין לראש יוסף. ולכן אמר משה וליוסף אמר מבורכת ה' ארצו. כלומר ברכות כפולות לראש משביר עד שאפילו ארצו תהיה מבורכת. והתחיל בשבעה ברכות ממגד שמים מטל א'. ובתהום רובצת תחתיו ממגד תבואות שמש ג'. וממגד גרש ירחים ד'. ומראש הררי קדם ה'. וממגד גבעות עולם ו'. וממגד ארץ ומלואה ורצון שוכני סנה ז'. וכל אלו הז' ברכות תבאתה לראש יוסף. אבל לקדקד נזיר אחיו אני נותן לו ברכות אחרות. והם בכור שורו הדר לו. כלומר לאחר שהיה פרוש מאחיו וימררוהו ורובו וישטמוהו ונגחוהו. אני נותן לו הדר השור וקרני הראם. בענין שבהם ינגח יחדיו אפסי ארץ כמו שנגחוהו. וזה כלול במה שאמר יעקב בן פורת יוסף בנות צעדה עלי שור. וימררוהו ורבו ותשב באיתן קשתו וגומר שכל זה רמז שעמד בצרותיו קיים כאבן. וזהו משם רועה אבן ישראל. וכנגד זה אמר משה ומראש הררי קדם. ואחר שאמר שהיה קיים בעצמו. כאבן. התחיל לברכו בז' ברכות של משה. והם מאל אביך ויעזרך אחד. ואת שדי ויברכך ב'. ברכות שמים מעל ג'. ברכות תהום רובצת תחת ד'. ברכות שדים ורחם ה'. ברכות אביך גברו על ברכות הורי ו'. עד תאות גבעות עולם ז'. ולפי שיוסף זכה לאלו הז' ברכות מצד אמו ומצד אשת אדוניו יותר מבשאר השבטים. אנו מברכין לבנות ישראל ז' ברכות לכבוד חתן וכלה שהם כנגד שמש וירח. וזהו וממגד תבואות שמש וממגד גרש ירחים. ולכן אמרו כלה בלא ברכה אסורה. לפי שבברכת יוסף יש ז' ברכות ומדברת בענין הנשים דכתיב בנות צעדה עלי שור. וכן אמר ברכות שדים ורחם. ולכן צריך שיברכו לכלה שבע ברכות. ולכן אמרו האוכל מצה בערב פסח כבועל ארוסתו בבית חמיו. כלומר שלא המתין לברך שבע ברכות. כן האוכל מצה ערב הפסח לא המתין שיברכו עליה שבעה ברכות. כי ז' ברכות אנו מברכים בליל פסח קודם שנאכל מצה. וכל זה לפי שבזכות יוסף הצדיק יצאו ממצרים ונקרע הים דכתיב

הים ראה וינס. ואחז"ל מה ראה ארונו של יוסף דכתיב וינס ויצא החוצה. ולכן אנו מברכין שבעה ברכות בליל פסח קודם אכילת מצה. כנגד שבעה ברכות של יוסף של (ברכת) יעקב ומרע"ה. שהם כנגד שבעה ברכות של כנסת ישראל שנקראו באר שבע. שכל שבעה בארות וברכות מריקין בה:

בלידת בנימין כתיב ויהי בצאת נפשה כי מתה ותקרא שמו בן אוני ואביו קרא לו בנימין. ובברכת יעקב כתיב בנימין זאב יטרף בבקר יאכל עד. ולערב יחלק שלל. ובברכת מרע"ה כתיב לבנימן אמר ידיד ה' ישכון לבטח עליו חופף עליו כל היום ובין כתפיו שכן. רחל הצדקת במראה הנבואה בשעת מיתתה ראתה כל עניני בנימן ומקריו שיקרו לו. טובות שיבואו עליו לפי שהוא ילד שעשועים קטן. ולכן יבחר בו השם לבנות בית מקדשו בחלקו. וזה פלא גדול כי אין נבואה שורה אלא מתוך שמחה ולא מתוך עצבות. והיא יושבת על המשבר מיללת על מר נפשה ובוכה ומצטערת על צער בנה שראתה כמעט שהגיע בנה לשערי מות. בענין פלגש בגבעה עד שלא נשאר לו שריד כמעט. אבל זה אינו דבר פלא בצדיקים כמאמרם ז"ל תוסף רוחם יגועון. ואמרו כי לא יראני האדם וחי בחייהם אינם רואים אותי אבל במיתתם רואים. ולכן ראתה עינה מה שלא ראתה בחייה. כי בחייה האריכה בענייני יוסף. ואמרה אסף אלהים את חרפתי ותקרא את שמו יוסף לאמר יוסף ה' לי בן אחר. ואחר שהאריכה נוכל להבין בדבריה דברים רבים. אבל בכאן שלא אמרה אלא מלה אחת והיא ותקרא שמו בן אוני. ובזו המלה רמזה דברים נפלאים מכל עניני בנימן. זה יורה על מעלתה וחכמתה. ולא לחנם כתב בה קול ברמה נשמע. שתרגם יונתן בן עוזיאל קל ברום שמיא אשתמע נהי בכי תמרורים. שני בכיות הבכי שבכתה בצאת נפשה כי מתה על שבט בנימן. ובכי אחר גלות בניה. וזהו רחל מבכה על בניה. ולכן אמר בצאת נפשה כי מתה. כלומר עד שכמעט היתה מתה ותקרא שמו בן אוני. כלומר כי זה הבן הנולד לה יגיע לשערי מות על ענין פלגש בגבעה. וזהו בן אוני בן צערי בן אבלי. והיא אמרה זה כמצטערת ומיללת ואומרת. אני הייתי חושבת שאתה תהיה ילד שעשועים ילד זקונים קטן ושאשמח בך. ואחר שאני קרובה למות ולא אזכה לראות בשמחתך אני קורא לך בן אוני בן צערי בן אבלי. כמו לא אכלתי באוני ממנו. וזאת הנבואה היתה על ענין פלגש בגבעה שכמעט מתו כולם על אותה נבלה. כמו שכתוב שם אותי דמו להרוג ואת פלגשי ענו ותמת. ולכן אמר בכאן בצאת נפשה כי מתה. כי די שיאמר בצאת נפשה. מה צריך לומר כי מתה. אלא שיש בכאן כי בעת צאת נפשה ראתה אותו ענין של פלגש איך אנסוה בני בנימין עד שמתה. וזהו בצאת נפשה ראתה כי מתה אותה פלגש כמו שאמר ואת פלגשי ענו ותמת. ולכן קראה שמו בן אוני

בן צערי כי אני גולה וסורה ועצבה ומתאוננת על בני. שיהיה ביניהם רעה ונבלה כזאת. ועוד רמזה בדבריה שאמרה בן אוני בן כחי. כמו מצאתי און לי. הוא ראשית אוני. מרוב אונים. וראתה בכאן צרת ישראל בעניין המן שגזר עליהם להשמיד להרוג ולאבד. שהיו כולם חשובים כמתים לולי שהעיר השם את מרדכי ואסתר המלכה לעמוד על נפשם. והם היו כח ישראל וראשית אונו. ולכן אמרה בצאת נפשה כי מתה ותקרא שמו בן אוני. לרמוז שאף על פי שיגיעו לדכדוכה של נפש ויהיו קרובים לצאת נפשם. זכות הצדיקים ואונם וכחם יגינו עליהם. וזהו ותקרא שמו בן אוני בן כחי. כי בכח ידו ובחכמתו של מרדכי ניצולו ישראל מהמיתה. כי הצדיקים נקראו כח ה'. לפי שהם פועלים בכח שם ה' בתפלותיהם. ועתה יגדל נא כח ה'. ומהו כח ה' ה' ארך אפים וגומר. כי בכח ידו ובחכמתו של מרדכי ניצולו ישראל מהמיתה. כי הצדיקים נקראו כח ה' לפי שהם פועלים בכח שם ה'. ובכח י"ג מדות של רחמים ישראל נענים. וזהו אנשי אמונה אבדו באים בכח מעשיהם. ר"ל בכח תפלתם ובכח שמותיו יתברך. ובזה הם הגבורים לעמוד בפרץ לסתום פי שטן ולגדור הפרץ שפרצו הדור ויעבירו. כאומרו לולי משה בחירו עמד בפרץ לסתום פי שטן ולגדור הפרץ. וזהו כח הצדיקים וחכמתם שיש להם כח ה'. וזהו חכמה כח מה. שהוא שם שעולה במילואו מה. וזהו מה ה' אלהיך שואל מעמך. וזהו דמות כמראה אדם עליו מלמעל'. הוא שם יהו"ה שעולה למספר אדם. ולכן הצדיקים יש להם כח ואון לבטל הגזרות. כאמרו צדיק מושל ביראת אלהים. וכשהצדיקים מסתלקין מן העולם כשל כח הסבל. כאומרו התרפית ביום צרה צר כחך. וכן אמר כי השתות יהרסון שהם צדיקים שהם יסוד וכח העולם כאומרו וצדיק יסוד עולם. ולכן כשראתה רחל מרדכי ואסתר שהם כחם של ישראל. קראה לבנימין בן אוני בן כחי. וזהו איש יהודי כמו וחזקת והיית לאיש. כי מרדכי הראה כחו להמן ולא קם ולא זע ממנו עד שנפל בידו בכח תפלתו ותעניותיו. ומסר עצמו למיתה לעבור מאמר המלך בשביל מלכו של עולם. ואביו קרא לו בנימין. כלומר בן ימין שעמד לימין אביו להושיע משופטי נפשו המן ואחשורוש. וכן עומד לימין השם שהוא רחמים לרחם ישראל ולהושיעם ולשבר האויב בכוחו וגבורתו. וזהו ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב. כלומר נאדרי בכח הצדיקים ותפלתם לפי שהם ימין ה'. וזהו איש יהודי חזק וגבור. היה בשושן הבירה והוא איש ימיני. כאומרו ואביו קרא לו בנימין בן ימין השם. וזהו איש ימיני. וזהו בן אוני. וכן ראתה במראה הנבואה בנימין שהיה ידיד השם ילד שעשועים שבו היה משתעשע השם בבית קדשו ותפארתו שהיה בחלק בנימין. וזהו בהמ"ק שהיא עוזם ותפארתם וכחם של ישראל. כדכתיב עוז ותפארת במקדשו. וזהו בן אוני בן עוזי וכחי. כי אין עוזם ותפארתם

של ישראל אלא ב"ה. שנאמר הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם. וכן ושברתי את גאון עוזכם. כי היא גאונם ועוזם של ישראל. ובה היו מתגאים שהיו מתפללים בה על כל צרה שלא תבא על הצבור ונענים. כמוזכר בתפלת שלמה. וזהו בן אוני בן כחי ועוזי. כי בית המקדש היה מכפר על כל עונותיהם. וזהו מעוזם ותקפם היות נקיים בלי עון. כאמרם ז"ל א"ר אליעזר לא היה אדם לן בירושלים ובידו עון שנאמר ובל יאמר שכן חליתי העם היושב בה נשוא עון. ולכך היו חזקים ובריאים כאולם. אבל כשהיו חוטאים היו חלשים וחולים מפחד ומדאגה. כדכתיב פחדו בציון חטאים בלי עון וחטא. וזהו שאמר מצאתי און לי ומהו האון והכח כל יגיעי לא ימצאו בי עון אשר חטא. וזהו בן אוני. וכל זה כלל יעקב בברכתו באמרו בנימין זאב יטרף. זהו עון פלגש בגבעה שכמעט מתו כלם. והנשארים לא היו יכולים ליתן להם נשים מפני השבועה. וכדי שלא יחסר שבט אחד מישראל התירו להם וחטפתם לכם איש אשתו. ושם נתקיים בן אוני בן אבלי. וזהו בנימין זאב יטרף. בבקר יאכל עד זה שאול שהיה מלך ראשון בתחלת בקרן של ישראל. ולערב יחלק שלל זה מרדכי ואסתר שעמדו להם לעת ערב כשהם בגלות ובחשך בנשף בערב יום ושללו שלל עמלק והמן. וזהו בן אוני בן כחי. וכן רמז על ב"ה שהיה בחלקו של בנימין שהיה עוזם ואונם של ישראל וכפרתם בסבת המקום והקרבנות. וזהו בנימין זאב יטרף טרף הקרבנות. כאומרו טרף נתן ליריאיו. ואמר בכהן ואתנם לו מורא וייראני. בבקר יאכל עד ולערב יחלק שלל כנגד את הכבש א' תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים. וכן משה כלל בברכתו ואמר ידיד ה' ישכון לבטח עליו. כלומר שאע"פ שאמו קראתו בן אוני בן צערי. לפי שלא שמחה להשתעשע בו כילד זקונים קטן. הקב"ה קראו ידיד ומשתעשע בו ומחבבו תחת אמו. ואע"פ שחטאו לפניו בענין פלגש בגבעה. ואח"כ היה ידידו ואהובו בסבת בהמ"ק שבחלקו שנקראת ידיד שנא' מה ידידות משכנותיך. ואף על פי שנחרב ונתמשכן בעונותיהם. כמאמר רחל בן אוני בן אבלי וצעק' על חורבן פעמים. עוד יבא זמן שיהיה ידיד ה' בלי הפסק. ישכון לבטח עליו בבנין בית שלישי שלא יחרב עוד. כאומרו גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון. ולא אמר השני מן הראשון. ואז יתקיים מקדש ה' כוננו ידיך. ואז ובמקום הזה אתן שלום השקט ובטח עד עולם. לא כבית הראשון שהיה חופף עליו ומצטער כל היום. כאמרו כי על אפי ועל חמתי היתה לי וגומר. ולא כבנין בית שני ששכן בין כתפיו ולא בכל גופו שחסרו בו ה' דברים. כאומרם וארצה בו ואכבדה ואכבד כתיב שחסרו בו ה' דברים. וזהו ידיד ה' ועוזו ומקדשו ישכון לבטח עליו לימות המשיח. חופף עליו כל היום בבית ראשון. ובין כתיפיו שכן בבית שני. וזהו בן אוני בן כחי ועוזי.

וכן רמז ידיד ה' על מרדכי הצדיק שהיה ידיד ה' ואוהבו וראש לכל הבשמים. כאומרו ואתה קח לך בשמים ראש מר דרור ומתרגמינן מירא דכיא. ובשבילו שכן ישראל בטח בדד. וזהו ישכון לבטח עליו בזכות שהיה חופף עליו כל היום ומצטער כדכתיב וילבש שק ואפר ויצעק צעקה גדולה ומרה. וזהו ג"כ בן אוני בן צערי שהיה מתאונן על צרתם של ישראל. וזהו חופף עליו. וכן דרשו רז"ל חופף עליו בנימין היה מצטער על שהיה ליהודה רצועה קטנה בהיכל. ולכן בין כתיפיו שכן בגובה שבגוף דכתיב וגדול ליהודים. וכל זה הוציאוהו יעקב ומרע"ה ממלת בן אוני. וכל זה להורות על מעלת רחל ולאה שהסכימה דעתן לדעת המקום ב"ה. וקראו הן שמות לבניהן מורים על העתידות. ועל כל מה שהתנבאו הנביאים. ואדון הנביאים ע"ה ומבחר האבות ע"ה יעקב. שתו מימיהן ונתחבטו בדבריהם ונשאו ונתנו בהן והגיעו לסוף דעתן. וכל ברכותיהן והעתידות שבהן עד סוף כל הדורות הוציאו מדברי רחל ולאה. ראה נפלאות תמים דעים איך אלו הגבירות בנות לבן. ליבנו ובירורו דבריהם כמצרף לכסף וכור לזהב. ולא לחנם אמר יצחק ע"ה קום לך פדנה ארם. כי הגיע השעה וקח לך אשה מבנות לבן אחי אמך הצדקת. ובהכרח הוא שיהיו בנותיו טובות. וזאת היתה תאות רבקה אלא שלא רצתה לגלות ליצחק עד ראות רצונו. הרי לך מה שעלה בדעתי בענין לידת השבטים וחקרתי ופשפשתי ומצאתי דברי חפץ מחופש. לא יערכם זהב ומופז כאלו כבוד ה' עלי זרח. ומלתו על לשוני ערך. בלי מלמד ובלי ספר. אלומותי אני מאלם. מי הקדימני ואשלם. ואם שכחתי או שגגתי פרסת העלם. המעיין בהם ידינני כנער ועלם. כי כפי הזמן והמקום אני ממשש בכל תלם ותלם. והשם יכפר בעדי כי שגיאות מי יבין. שוב מצאתי בדברי רז"ל סיוע לדברי שאמרו כל שמות השבטים ע"ש העתיד נקראו. ראובן על שם ראה ראיתי את עני עמי וגו'. שמעון ע"ש וישמע את נאקתם. לוי ע"ש ונלוו גוים רבים אל ה'. יהודה ע"ש אודך ה' כי אנפת בי. דן ע"ש וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי. נפתלי ע"ש נופת תטופנה שפתותיך כלה. גד ע"ש מגיד דבריו ליעקב. אשר ע"ש ואשרו אתכם כל הגוים. ישששכר ע"ש יש שכר לפעולתכם. זבולון ע"ש בנה בניתי בית זבול לך. יוסף ע"ש אולי יחנן ה' צבאות שארית יוסף. בנימין ע"ש ימין ה' עושה חיל. ואיני רוצה להאריך בפי' המאמר. כי המעיין יראה שבו כלול כל מה שאמרתי בה:

פסוק כה

אחר לידת יוסף כתיב ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר שלחני. הטעם בזה לפי שראה שהשם השלים תאותו לזכור לרחל. לפי שכל עצמו של יעקב לא עבד אצל לבן אלא ברחל. ולכן כשנולד יוסף שאל לו רשות דרך מוסר. וי"א כי הטעם בזה כי כל עוד

שלא ילדה רחל היה מפחד שיקחה ממנו. כאלו אינה הוגנת לו או הוא שונא לה אחר שלא ילדה עד כאן. ואז א"ל נחשתי כלומר בנסיון ראיתי בדבריך. ולכן לא תעזבני כי כל אשר תשאל ממני אתן לך. ואולי אמר זה לפי שאמר נחשתי. וידוע בדברי הנחש כי המבקש דבר מה לעשותו צריך שיתן כל מה שמבקשים ממנו בין רב למעט. ולכן השיב לו יעקב פעם שנית. אתה ידעת את אשר עבדתיך באמונה. ויברך ה' אותך לרגלי בסבת תפלתי. כמו שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים ולא לסבת נחושך. והוא חזר לסבת הנפש ואמר מה אתן לך. כי הכל תלוי בפיך. לזה השיבו לא תתן לי מאומה כי לא נחש ביעקב. אלא אם תעשה לי את הדבר הזה אשוב לרעות צאנך. ובזוהר אמרו שאמר לא תתן לי מאומה. לפי שלבן אמר נקבה שכרך עלי לפי שראה לבן שיעקב היה חומד הנשים עד שהיו לו ד' נשים. ולכן א"ל אם אתה חפץ בנקבה אחרת אמור לי. וזהו נקבה שכרך עלי מה נקבה תרצה בשכרך ואתן לך. לזה א"ל לא תתן לי מאומה. כי כל שעשיתי היה לשם שמים. ואולי לזה א"ל לא תתן לי מאומה. לא תשים לי מום בזה. כמו שאחז"ל ואל תעש לו מאומה. הסר משם כל שה. כלומר אני יודע שאתה רמאי ובעלילה אתה בא עלי. לכן אני רוצה לשמור עצמי מכל החשדות. הסר משם כל שה נקוד וטלוא. והנולדים מכאן ולהבא מאלו המראות והיו שכרי. בענין שתענה בי צדקתי כשתחשדני. ולכן לפי שחשב לבן שכל זה היה עושה יעקב לרמותו ולילך לגנוב צאנו. סיפר ששם דרך שלשת ימים בינו ובין יעקב. ויקח לו יעקב מקל לבנה לח לעשות במקלות ציורים נקודים עקודים בגלוי הקליפות. והציב המקלות ברהטים בענין שיחמו הצאן אל המקלות. כי הדברים הטבעיים לפעמים פועלים מצד הראות. כמו שמתעוררת תאות המאכל בראות אדם כנגדו אוכל טוב. וזהו ויחמו הצאן ותלדנה הצאן עקודים נקודים. וזהו היה עושה בזמן מיוחד כאמרו והיה בכל יחם הצאן המקושרות. אבל בהעטיף הצאן לא ישים. בענין שהזמן יסייע לראיית המקלות:

פסוק מג

ואמר **ויפרוץ האיש מאד מאד**. שלא כדרך העולם ולא כדרך טבע כמו שחשב לבן. אלא בעזרת ה'. וזה שאמרו ז"ל שפרץ גדרו של עולם כאומרו ומקנהו פרץ בארץ וכו'. לרמוז שזה היה בהשגחה גמורה לא במקרה ובטבע. כי המקרה לא יתמיד. אבל בכאן אמר מאד מאד אחר ששנה בענין שבזה פרץ גדרו ומנהגו וטבעו של עולם כמו באיוב שהרחלים היו טורפות הזאבים. ובזוהר אמרו כי ענין המקלות עשה יעקב לפי שבכאן בירר חלקו וגורלו להדבק ולהתקשר בשם יתברך. כאומרו כי חלק ה' עמו וגו'. לפי שאברהם נתדבק במדת החסד כדכתיב חסד לאברהם. ויצחק במדת הדין דכתיב ופחד יצחק היה לי.

ויעקב הוא יושב בין שני אהלים אלו בין הלובן והאודם שהוא המיצוע כמו האמת. וזהו תתן אמת ליעקב. ויעקב רצה להתדבק במדת הלובן. ולא במדת האודם. וזהו ויקח לו יעקב מקל לבנה לח כדי לגוללו ולחלקו. מקל לבנה סוד הלובן והרחמים. וזהו כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו. וזהו מחשוף הלבן לגלות פני הרחמים מתוך הדין. וזהו מקל לבנה לח ולוז וערמון. רמז לג' האבות ויעקב באמצע. והוא לוז כאומרו ויבא יעקב לוזה. ולכן הפריד יעקב הכשבים בענין שלא יתערב זרעו זרע הקדש בזרע פסול. וזהו וישת לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן הארמי לפי שהוא רמאי. כי נראה לבן מבחוץ והוא שחור ואדום מבפנים. אבל יעקב אינו כן כי הוא קשור ודבוק בשם ה'. ולכן חותמו אמת היפך מלבן שהוא רמאי שהוא ארמי בהפוך אותיות. ולכן נקרא צאנו הצאן המקושרות. לפי שכל בניו דבקים וקשורים בשם ה' כאמרו ואתם הדבקים בה'. וזהו וישם יעקב את המקלות ברהטים. לקשר הדברים כולם אלו באלו כמו שראה בחלום הסולם וסוד שניהם שוים. וזהו מלך אסור ברהטים כאלו אסור בכבלי ברזל בעבותות אהבה. כמו שפירשתי בעבותות החשן שהכל קשור באחדות בסבת זכות האבות. כמאמרם ז"ל מלך אסור ברהטים בזכות ואל הבקר רץ אברהם. ובזכות ברהטים בשקתות המים עד שבסבת זה הקשור א"א שיכלו. כדכתיב ואותך לא אעשה כלה. וזהו והכריתו את שמנו מן הארץ ומה תעשה לשמך הגדול. וזהו יעקב חבל נחלתו. כי הוא חבל ארוך שמקשר דברי הארץ בשמים. כדכתיב סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. וז"ש בירושל' משל למלך שהיה לו פותחת קטנה לבית גנזיו אמר המלך אם תפול בארץ מיד תאבד. אמר הריני עושה לה חבל ארוך וקושר בה וכו'. רמזו שאלולי שנתקשר יעקב בחבל ארוך עם השם אחר שהם המעט מכל העמים מיד יאבד. כדכתיב מי יקום יעקב כי קטן הוא. לכן קשרם הש"י עמו בענין שאפילו יפול לא יוטל כי ה' סומך ידו בחבל ארוך משולש בג' גדילים של ג' אבות. וזהו הצאן המקושרות. אבל צאן לבן הם מעוטפים ברעב וחלושים. וזהו והיה העטופים ללבן והקשורים בלי קשור וחזוק. עד כאן:

פרק לא

פסוק א

אח"כ סיפר ששמע יעקב את דברי בני לבן ולא שת לבו להם לפי שהיו נערים. אבל כשראה את פני לבן זועפים שעשה התפעלות בלבן. מיד נתירא ונגלה אליו האלהים לחזקו שלא ייירא ממנו. וא"ל שוב אל ארץ מולדתך ואהיה עמך. ואז שלח וקרא לנשיו להסכים עמהן. ולפי שידוע שקשה לאיש לפרוש מארצו וממולדתו וכל שכן לנשים. לזה הוצרך לומר להן ואתנה ידעתן כי בכל כחי עבדתי את אביכן באמונה ואביכן התל

בי. ולא זה בלבד אלא שהיה מבקש להרגני ולא נתנו אלהים להרע עמדי. ולכן ראוי לכם שתשכחו את אביכן. אחר שהתל בי כאלו הייתי איש נכרי. והש"י אשר רואה דמעת העשוקים השגיח עלי ואם כה יאמר נקודים וגו'. עד שבהשגחה גמורה הציל אלהים את מקנה אביכן ויתן לי. לפי שהיה שולח מלאכיו ומביאים העתודים עקודים נקודים מצאן לבן אל צאני להוליד דוגמתן. ולא הגיד להן דבר המקלות לפי שאין סוד בנשים. כאומרו משוכבת חיקך שמור פתחי פיך. ואולי לא הגיד להן לפי שהוא דבר סתר מסודות התורה כמו שכתבנו. ואולי דבר המקלות עשה על פי הש"י שגלה לו סודו בענין שיצליח בנכסיו וילדו הצאן עקודים נקודים דוגמתן כמו שעשה מלאך האלהים בחלום. ולכן אמר שא נא עיניך וראה במראה הנבואה וראה כולם עתודים עקודים נקודים כמו שגליתי אליך בענין המקלות. ולפי שענין החלום והמקלות היה שוה לא הזכיר להן אלא אחד מהן. ואמר אנכי האל בית אל להודיע שהשם רמז לו שאיחר נדריו ולכן באה לו הצרה הזאת ושצריך לשלם נדריו. ולכן עתה במהרה בלא איחור קום צא מן הארץ הזאת שהיא ארץ טמאה וארץ מהתלות. ואין ראוי לאיש אמונים כמוך לשבת בה. וכל זה להודיענו שהיה מושגח מהש"י ומוכרח לעשות מאמרו ולא מעצמו. ואין ראוי להן למאן בדבר הזה. והן ענו לו העוד לנו חלק כלומר למה לך להאריך בדבר זה ולתת סבות להליכתך כאילו היה לנו חלק ונחלה לירש. ובעבור זה נעכב ההליכה. אינו כן כי הלא נכריות נחשבנו לו. וכן אין אתה צריך להודיענו סבת הצלחתך כי אנו יודעין שהיה בהשגחה אלהית. וזהו אשר הציל אלהים מאבינו לנו הוא. ועתה בלי איחור צא מן הארץ הזאת כמאמר הש"י:

פסוק יז

אח"כ סיפר שנשא את בניו ואת נשיו כמאמר הש"י. ונהג את כל מקנהו וקניינו. להורות על מעלת יעקב שלא הוליך עמו אפי' שוה פרוטה מלבן. כאומרו כי משמת את כל כלי מה מצאת. וזה דבר פלא כמאמרם ז"ל וכי יש חתן שיוצא מבית חמיו שאינו מוליך בידו שני מחטין. ויעקב אמר לו מה מצאת. א"ל הקב"ה חייך בזה הלשון אני מנחם את בניך ומדבר עמהם בלשון רכה. דכתיב מה מצאו אבותיכם בי עול. ולכן אמר בכאן שלא הוליך בידו אלא קניינו שרכש ולא דבר אחר. ואמר לבא אל יצחק אביו. לרמוז שאולי היה מתאחר יותר להגיד ללבן הליכתו. אלא שכוונתו היתה טובה לקיים כבוד אביו. אחר ששהה בכאן זמן רב ולא רצה להתאחר יותר. ואולי שכתב להתנצלות מה שאמר ויגנוב יעקב את לב לבן הארמי. ואמר ותגנוב רחל את התרפים כדי שלא יגידו ללבן ענין הבריחה. או להפריש אביה מעבודה זרה. לפי שהתרפים מין ע"ז היו. כמו שכתוב בזוהר שהיו מכבדין ומרביצין ומקטרין לפניהם והיו עושים אותן בשעות ידועות. ולכן

נקראו תרפים. שהאומן אומר שעה זו תעשה. שעה זו תרפה. וזהו תרפים. וכן אמרו שם שנקראו תרפים לשון גנאי כמו אל בית התורף. וכתבו שם שאע"פ שרחל עשתה זה לכוונה טובה כיון שציערה לאביה נקנסה עליה מיתה בא וראה כמה גדול כבוד אב ואם ע"כ:

פסוק כ

ואמר **ויגנוב יעקב את לב לבן הארמי**. להגיד שיעקב עשה שלא כהוגן בהליכה זו בלי רשות לבן. כי אחר שהש"י הבטיחו בשמירה. והשם יתברך אשר לו היכולת היה יכול לומר ללבן אעפ"י שידע שהיה רוצה לילך. השמר לך פן תדבר עם יעקב מטוב עד רע כמו שא"ל בדרך. ולכן סיפר הכתוב כי יעקב נזהר משלוח ידו בנכסי חמיו ושלא גנב ממנו אפי' מחט אחד. כמו שאמר למעלה את כל קניינו. ולא נזהר מלגנוב את לב לבן. וזה נראה כאומרם אבא היאך מעשרין את התבן. ולזה ספרה התורה כי יעקב הקפיד שלא לגנוב כלום משל לבן ואח"כ רחל גנבה את התרפים. ויעקב גנב את לבו ולזה כתיב ויגנוב יעקב את לב לבן. כי התורה קראו גנב וזה על בלי הגיד לו כי בורח הוא. כי ראוי היה ליעקב שיגיד ללבן הליכתו והיה לו לישען באלהיו: אח"כ סיפר שעבר את הנהר. ואולי ששינה הדרך כדי להטעות ללבן כמו שעשה לעשו. וכשהשיג אותו סיפר שבא אליו האלהים וא"ל השמר לך פן תדבר עם יעקב מטוב עד רע. הטעם בזה כמו שכתבו בזוהר כי לא היה לבן הולך להלחם עמו ברוב עם כי רבים היו עם יעקב מעם לבן. אבל כוונתו היתה לעוקרו מן העולם בדברי כישוף ונחש. ולכן לא א"ל השמר לך מעשות לו רע. אלא מדבר בדברי פיך און ומרמה עם יעקב. כי יש לך לידע כי לא נחש ביעקב וזה חסד גדול שעשה הש"י עם יעקב. ולזה צותה התורה בהבאת הבכורים ועניית ואמרת ארמי אובד אבי. כלומר תעיד ותאמר ארמי בקש לעקור את הכל. כמו לא תענה ברעך עד שקר. או יאמר מטוב עד רע לדבר טוב או לעשות לו רע כדי שישוב עמך או רע על שברח. וכשהשיגו אמר לו מה עשית ותגנוב את לבבי. וחזר ואמר למה נחבאת לברוח ותגנוב אותי. והרצון בזה שנתרעם משני דברים. האחד שגנב את לבבו ודיבר אחד בפה ואחד בלב וגנב דעתו כששמע דברי בני לבן וראה פניו רעים דיבר עם לבן דברי שלום. והסתיר ממנו כוונתו בענין שבזה גנב דעתו. והב' למה נחבאת לברוח ותגנוב אותי. נתרעם ממנו שנחבא לברוח וברח בהחבא ולא הרגיש בו אדם. ואולי ברח בלילה. ובזה ותגנוב אותי לומר שגנבו כולו ולא לבו וזה רמז על גניבת בניו ובנותיו שהם עצמו ובשרו. וזהו ותגנוב אותי. ואשלחך בשמחה ובשירים לפי שאנו הפכים זה לזה. ובזה גלה לו שאולי היה מעכב בניו ובנותיו. ולכן אמר ולא נטשתני לנשק לבני ולבנותי:

פסוק כט

יש לאל ידי לעשות עמכם רע. רמז בזה ב' דברים. האחד שכפר בעיקר ואמר יש לאל ידי כלומר אע"פ שהשי"ת אמר לי שלא אעשה עמכם רע. יש בידי לעשות עמכם. אע"פ שאלהי אביכם אמר אלי השמר לך מדבר עם יעקב. והשני שאמר יש לאל ידי שלא כפר בעקר. אלא אמר יש לאל ידי לעשות עמכם רע. אעפ"כ שאשמור דברי הש"י. אבל מדבריו למדתי לשקר. כי הוא לא אמר לי אלא השמר לך מדבר עם יעקב. ולא אמר השמר לך מעשות לו רע. ולכן אמר יש לאל ידי לעשות עמכם רע או לעשות עמכם ולא עמו. אחר שלא אמר אלא מדבר עם יעקב. או שיאמר אחר שגנבת את לבבי והסכלת עשו ואתה החלותה. יש לאל ידי לעשות רע אבל אלהי אביכם אמר אלי וכו'. ועתה הלוך הלכת. כלומר ידעתי שיש לך התנצלות להליכתך בסבת אביך להשלים תשוקתך. כי אולי יעקב סיפר לו פעמים אחרות שהיה כוסף לילך לבית אביו. או אולי בחכמתו השיג סבת הליכת יעקב שאמר למעלה לבא אל יצחק אביו. כמו שהשיג בחכמתו לומר ותגנוב את לבבי. כמו שאמרה התורה למעלה ויגנוב יעקב את לב לבן. ואחר שיש לך התנצלות להליכתך. אני שואל ממך למה גנבת את אלהי בלא תועלת. אחר שהם אסורים לך ואתה גנבת אותם אחר שאתה מכסה הגנב. ולפי שהזכיר אלהי אמר ויען יעקב קודם זמנו. כדי שלא יזכיר לבן פעם אחרת. ואולי היה עובר על לא ישמע על פיך. ואמר כי יראתי להשיבו על הגנבה. ואמר פן תגזול את בנותיך מעמי לקחתו גזלן ולא נאמן לפי שהוא קראו גנב שני פעמים ותגנוב את לבבי ותגנוב אותי. כנגד שני פעמים שגנב יעקב הבכורה והברכה. ואולי יעקב גלה לו סודו והוא גלהו כרכיל מגלה סוד. ולכן אמר ותגנוב את לבבי כמו שגנבת לבב אביך ואמרת אני בנך בכורך עשו. ותגנוב אותי כנגד גניבת הבכורה. ולכן א"ל יעקב אם לא חרשת בעגלתי לא מצאת חידתי. אבל אני לא גנבתי כלום אלא משלי. כי בקו הדין שלי היתה הבכורה והברכה. אבל אתה גזלן ולא נאמן. גזלן פן תגזול את בנותיך שאמרתי לך ותחליף את משכורתי עשרת מונים. וכנגד גניבת אלהיך עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה. כי אני לא ידעתי מי גנבתם. ומאותה קללה מתה רחל. ולפי שהיתה קללת חנם ארז"ל לא תבא. לו תבא שחזר ליעקב ולכן נתקצרו ימיו ל"ג שנים מחיי אביו כמנין יחיה. וזהו ולא ידע יעקב שאלו ידע לא היה מקללה:

פסוק לד

ורחל לקחה את התרפים. כדי שלא ידברו. ותשב עליהם לנהוג בהם מנהג בזיון. כי כשהיו מדברים היו מכבדים אותם בכבוד וריבוץ. ולפי שהיה חושד לרחל אע"פ שאמרה אל יחר בעיני אדוני. חזר לחפש. וזהו ויחפש פעם אחרת ולא מצא. ולפי שלא מצא חרה ליעקב ודיבר כנגדו מה שלא דבר קודם לכן. לפי שלא היה יודע אם ימצא הגניבה

בביתו. ואז א"ל מה מצאת בידי שקראת אותי גנב. וזה מה פשעי בגניבת הלב ומה חטאתי בגניבת הגוף שאמרת ותגנוב אותי. וא"ת שהפשע הוא גניבת התרפים. זה שקר כי מששת את כל כלי מה מצאת מכל כלי ביתך. הודיעו בזה שגניבת התרפים היתה עלילה לחפש כל ביתו אם ימצא שם דבר גנוב. וזהו כי מששת את כל כלי מה מצאת שיש בה אותו כלי או אותו דבר שמצאת. נגד אחי ואחיך שהם דיינים בלי חשד. אחר שהם קרובים זה לזה. והתחיל לסדר טענותיו ואמר. זה עשרים שנה וגו'. כלומר ואחר זמן רב כזה אינו מן התימא שתמצא בידי דבר זה. ואפילו תמצאוהו בהיתר הגמור הייתי יכול ללוקחן. אחר שעבדתיך י"ד שנה בבנותיך. שלא כדין התורה ולא כמנהג המדינה. ופירש לו בכאן תנאי הרועים. כי הרועה אינו חייב אם ישבו לו הבהמות. וכן הרועה יכול לאכול גדי אחד ואיל אחד בלי תנאי. וכן אינו חייב בטריפת ארי או דוב. וכן אינו חייב בגניבה אם באו עליו לסטים רבים ביום או בלילה בלי ראות. וזה שאמר רחליך ועזיך לא שכלו בהשגחה. ואילי צאנך לא אכלתי אע"פ שהייתי יכול לאוכלם. וכן טריפה לא הבאתי אליך אע"פ שהייתי פטור. וכן גנובתי יום וגנובתי לילה. הכל שלמתי. וזהו מידי תבקשנה כאלו אחטנה בפשיעה. ולכן הייתי שומר ביום ובלילה שלא כמנהג השומרים. והייתי עומד לחורב ביום ולקרח בלילה. עד שבשמירה העצומה נדדה שנתי מעיני בסבתך. ועם כל זה ותחליף את משכורתי עשרת מונים. וכוונתך לא היתה זאת אלא לשלחני ריקם. לולי אלהי אבי ופחד יצחק. שאיים לך במדת הדין של אלהים. דכתיב ויבא אלהים אל לבן הארמי וגו'. וזהו ראה אלהים ויוכח אמש. וכשראה לבן שלא היה לו מענה לענות ליעקב. אמר ויען לבן ויאמר אל יעקב. כמו שאמר למעלה ויען יעקב ויאמר ללבן כלומר גם לי מענה כמוך. ומענהו ותשובתו היתה תשובת גזלן ואלם בכח. וזהו הבנות בנותי והבנים וגו' וכל אשר רואה לי הוא. כדין ושלא כדין. ומכאן הוציאו האומר שלך שלי רשע. אבל מה אעשה לאלה להרע עצמי. ועתה נכרתה ברית אני ואתה. וכשראה יעקב כוונתו נתייירא שמא ירים לבן אבן לשם ע"ז. ולא דיבר לו כלום אלא הקדים הוא והרים אבן מצבה לשם ה'. ואז אמר בזריזות לאחיו שהם בניו לקטו אבנים ויעשו גל. כדי שלא יעשו הגל לבן ואחיו עובדי ע"ז:

וזהו שרמזו במדרש ויאמר יעקב לאחיו והלא לא היה לו אלא אחד ולואי קבריה. אלא אלו בניו שכיון שיש לאדם בנים שמגיעים לכתפו נקראו אחיו. וכשראה לבן שלא הניח לו יעקב לעשות גל. הקדים לקרות לו שם. וזהו ויקרא לו לבן יגר שהדותא וגו'. ועכשיו בא לפרש למה הוצרך גל ומצבה כי די באחד מהם. ואמר הגל הזה עד וגו' והמצפה אשר אמר וגו'. וחזר לומר עד הגל הזה ועדה המצבה וגו'. והרצון בזה כי בתחלה אמר

כי היה צריך גל ומצבה. שהאחד הר שפל והאחד הר גבוה ותלול. רמז לשני דברים האחד הדברים והתנאים שעברו ביניהם בסתר. שזה רמז לגל השפל. והאחרת הדברים העתידים לבא לזמן רחוק ולמקום רחוק. ולזה צריך לעלות למקום גבוה לראותם כמו המצבה שהיא גבוה. כנגד הראשונה אמר הגל הזה עד ביני וביניך היום. שהם הדברים והתנאים שעברו היום בינו לבינו. וכנגד השנייה אמר והמצפה אשר אמר יצף ה' ביני וביניך. שזהו לשון מצפה כמו הצופה שעומד במקום גבוה לראות למרחוק. וזהו כי נסתר ולא נראה איש את רעהו. צריך אז לזכור המצפה שהיה המצבה. וזהו כי נסתר איש מרעהו למקום רחוק. והזכיר התנאים אם תענה את בנותי וגו' ראה אלהים עד. כלומר מדת הדין של אלהים הוא פחד יצחק הוא עד ביני וביניך. באלו הדברים שהם בינינו מענין הנשים כאמרו אם תענה את בנותי וגו'. ואחר שהשלים בענין הנשים. חזר לומר ויאמר לבן ליעקב הנה הגל הזה והנה המצבה וגו' עד הגל הזה. לרמוז כי ענין הגל והמצבה היו מורים על ברית אחרת שהיו צריכים לעשות והוא אם אתה לא תעבור אלי. ואם אני לא אעבור אליך בשום זמן ובשום מקום לא אתה ולא זרעך וכן אני וזרעי. וזה ברית אחרת שלא מעין ברית הנשים אלא לעד לעולם. ולזה תמצא כי הוא עבר תחלה זאת הברית שהוא אמר אם אני לא אעבור אליך את הגל הזה. והוא עבר הברית בזמן בלעם כשאמר גדר מזה וגדר מזה וארז"ל סתם גדר של אבנים. לרמוז כי לפי שבלעם עבר ברית הגל נראה לו המלאך במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה והוא של אבנים של לבן. וכדי להבהילו שלא יעבור הברית. אמר וישבע יעקב בפחד אביו יצחק שהוא מדת הדין ורצועה להלקותו. כאמרו ופחד יצחק היה לי. ובזוהר אמרו שנשבע בפחד יצחק ללמדנו חומר השבועה ושאין לאדם לישבע. ואם ישבע שלא ישבע במקום העליון. שהרי בכאן לא נשבע באלהי אברהם אלא למטה ממנו:

פרק לב

פסוק א

אחר כך אמר וישב לבן למקומו. ויעקב הלך לדרכו. והרצון בזה כי ראוי היה לבן אחר שנראה אליו מלאך בחלום בשביל כבוד יעקב וראה יושר לבבו וטענותיו וכולם צודקות שיכיר האמת ויודה באלהי אמן. אחר שזכה להתדבק ביעקב. וכל זרעו זרע הקדש היה מבנותיו. ולא הועיל לו קסמיו. לכן אמר שלא היה כן אלא ששב לרשעו ולמדרגתו הראשונה בל למד צדק. וזהו וישב לבן למקומו. וכן רמז שישב למקומו שנתבצר לו בגיהנם. ע"ד שאמרו ברעי איוב איש איש ממקומו. איש מביתו איש מארצו לא כתב. אלא איש ממקומו. שנתבצר להם בגיהנם ובזכות שבאו לגמול חסד לאיוב נמלטו. אבל

יעקב הלך לדרכו הראוי לו דרך ה' הנאמר באברהם אבינו כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה'. וכן רמז וישב לבן למקומו ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלהים. אבל כל זמן שהוא מחובר לרשע כביכול השכינה נתפרדה ממנו. כמו שאמרו והשם אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו. אבל כל זמן שהוא מחובר לרשע כביכול לא נדבר עמו:

פסוק ג

ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה. אלה היה לו לומר. למה אמר זה. ואולי רמז זה על מחנה ישראל שהם י"ב כמנין זה. והרצון בזה לפי שעדיין לא נשלמה השורה שלא נולד בנימין להיותם שבטי יה שנים עשר. באו המלאכים להשלים המספר. ולכן כאשר ראם יעקב אמר מחנה אלהים זה למספר שבטי ישראל. ויקרא שם המקום ההוא מחנים. אחד ממחנה שכינה. ואחד ממחנה ישראל. ויותר נכון שיאמר מחנה אלהים זה על השם שנאמר בו זה אלי ואנוהו. הנה אלהינו זה. ואמר זה לפי שאמר למעלה ויפגעו בו מלאכי אלהים שהם מדת הדין. ולכן אמר לשון פגיעה כמו פגע בו. ואולי היה זה שנכנס בברית עם לבן עובד ע"ז ועבר על לא ישמע על פיך. ויעקב נסתכל בהם בראיית העין ובמראה הנבואה. ואחר העיון והשקפה נפלאה הבין שהי' שם ה' של רחמים דבק בהם. לכן אמר מחנה אלהים זה מחנה קיים של רחמים הוא זה. כאומרו הנה אלהינו זה. וזהו כאשר ראם. כי לא היה לו לומר אלא ויאמר יעקב מחנה אלהים זה. אבל כאשר ראם ונסתכל בהם והשיג השגה זו של ה'. וללבן זה דק ככפור אמר זה. לפי שהוא אמר מלאכי אלהים לשון רבים. וידוע שהמלאכים כולם דבקים בשם ה' ושמו בקרבם. כאמרו הנה אנכי שולח מלאך וגו'. ואמר שם כי שמי בקרבו. וכולם יוצאים משם ה' ולכן הם כולם אחדים בפטרונם כי אפילו ישראל נקראו גוי אחד מצד פטרונם ה' אחד. ולכן יעקב כאשר ראם והסתכל בהם ובאחריתם אמר אע"פ שפגעו בי מלאכי אלהים רבים. כולם אחדות אחד יש להם. וזהו מחנה אלהים זה ולא אמר אלהי. ואם כן איך קרא שם המקום ההוא מחנים ל' רבים. אבל היה זה לפי שיש בהם דין ורחמים מצד אלהים הם דין. מצד זה הם רחמים. כי ז"ה הם רמז לי"ב הוויות לכן אמר מחנים לשון רבים. ואין צורך לזה כי לא אמר ויקרא שמם מחנים. אלא ויקרא שם המקום ההוא מחנים. כי מצד המקום שנתגשמו בו היו נראים מחנים. אבל הם מחנה אלהים זה. וכל זה השיג יעקב מצד מעלתו ודבקותו בהש"י. ולכן אמרו בזוהר כי כשיצא מבית אביו שהיה יחידי בלא אשה ובנים. אמר ויפגע במקום שהוא פגע והתחנן במקום. אבל עכשיו שהיו לו י"א שבטים והיה שלם בכל. המלאכים התחננו אליו. וזהו ויפגעו בו מלאכי אלהים. ואל תתמה על

זה שהרי כתיב וישר אל מלאך ויוכל בכה ויתחנן לו בית אל ימצאנו וגו' ע"כ. ואולי אמר ויפגעו בו כי מצד שהן פגעו בו לפי שכרת ברית עם לבן. ומצד הרחמים שהתחננו בשבילו והתפללו בעבורו שלא כדרכם לפי שהם דין. ולכן אמר ויאמר יעקב כאשר ראם מתחננים. אמר אין אלו מחנה אלהים מצד הדין. אלא מחנה אלהים זה של רחמים. אחר שהתפללו בעדי. וע"ד זה פרשתי הן אראלים צעקו חוצה מלאכי שלום מר יבכיון. לפי שאראלים הם מלאכי דין ונקמה. ובחרבן הבית צעקו חוץ מדרכם וממנהגם לפי שדרכם לשמוח בדין. אבל מלאכי שלום של רחמים מר יבכיון. וכן בכאן כאשר ראם שהתחננו בעבורו אמר מחנה אלהים זה:

פסוק ד

וישלח יעקב. כבר אמרו בזוהר כי יעקב היה מחזיק באזני כלב עובר. ומה לו לצרה הזאת לשלוח מלאכים אל עשו אחיו. ותירצו כי יעקב היה יודע שעשו אחיו היה מכבד אביו ביותר. וכל עוד שיצחק קיים לא הי' ירא ממנו. ולכן שלח אליו מלאכים. וכן אמרו שעשה זה לפי שראה מלאכי אלהים סביביו. ובזה היה בוטח בהש"י שיחלצהו. כדכתיב חונה מלאך ה' סביב וגו' והוא הנכון. ואולי יעקב עשה זה בהתחכמות גדולה ע"ד שאמרו רז"ל אוקיר לאסיא עד דלא תצטריך ליה. ולכן לא רצה יעקב להמתין עד יבא עשו אלא לשלוח לו מלאכים מארץ רחוקה. להודיעו כי בכל מקום שהוא יושב הוא ברשותו. ושהוא יודע שלא יוכל להציל עצמו ממנו בשום זמן ובשום מקום. והיה רוצה להודיעו שהוא בא אליו אחר שאין לו מנוס מפניו. ולכן אמר ארצה שעיר שדה אדם. וכ"ז התחכמות והשתדלות מאתו כדי שלא לסמוך על הנס. ויצו אותם באיזה סדר ידברו עמו. ושיהיו נזהרים בדבריהם לחלוק לו כבוד. כמי שמדבר עם המלך. ואלו השלוחים היו מעבדיו. ואין צריך בפי' המפרשים שהיו בני הנביאים. ועליהם אמר ויפגעו בו מלאכי אלהים שיצאו לקראתו ומהם שלח. כי עבדיו הרועים לא היו ראוי שיהיו שלוחים ולא ידעו לדבר לפניו. כי זה שקר כי אחר שהיו בני ביתו מגודלים יהיו בדרך המוסר והחכמה. וכ"ש שיש להודות לקבלה שהיו מלאכים ממש. והיו הולכים עם השלוחים להצילם. ולהיות להם לפה. ואמר כה תאמרון לאדוני לעשו לכבדו כאח בכור. כמאמרם ז"ל לרבות אחיך הגדול. ורמז בזה כי הבכורה שמכר לו אינו כלום. ושהוא אדוניו ומשתחוה לו מרחוק כעבד. וכן הברכה שנתן לו אביו הן גביר שמתיו לך לא נתקיימה בו. כי הוא היה עבד ושכיר ללבן. ומשכר פעולתו כ"ב שנה לא היה לו אלא שור וחמור. והוא וכל אשר לו היו מזומנים לעבודתו. וזהו למצא חן בעיניך. וזאת התחכמות גדולה ביעקב. שהיה רומז בדבריו שהיה לו עבד עולם. והיה מודיע לו עם לבן גרתי שהוא אדם רע ובליעל רמאי

מכשף והוא ניצל ממנו בחמלת ה' עליו וכן יעשה עמו. וזה על דרך כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים להבהילו. ויפה משלו משל בזוהר לאדם שהולך בדרך ושמע שהיה אדם אחד בא בדרך שאין איש נמלט ממנו והלך לקראתו. וכשפגע בו התחיל משתחוה וכו'. ואמר באנו אל אחיך. ואולי דברו עמו והוא לא השיב לשלוחים דבר. ואולי נתחמם לבבו לפי שיודע בו שהוא איש חכם ובעל תחבולות. ואולי שלח אליו להגיד הדברים הממעטים המקטינים ההם לגנוב דעתו ולא האמין לו. ולכן יצא לקראתו. או ידעו דבר זה מאנשיו שראו אותם אורבים בדרך. וזהו וגם הולך לקראתך הוא באנשיו. כי שלחם בכל הדרכים לחפש אחריו. ואולי עשו סדר שני מחנות. האחת שהיה הולך הוא וגבוריו. ואחרת של שאר העם. ולכן ויירא יעקב מאד וייצר לו מעשו וגבוריו כי לבו כלב האריה. ויצר לו ממחנהו. ולכן ויחץ את העם אשר אתו לשתי מחנות. כמחנות עשו מערכה מול מערכה. ואמר אם יבא עשו בגבורתו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר. כנגד מחנהו לפליטה. לפי שאין בקיאין במלחמה כמוהו. ואולי סידר שני מחנות כנגד שני מחנות של מלאכים שפגעו בו דכתיב ויקרא שם המקום ההוא מחנים. ולפי שהוא אמר מחנה אלהים זה. מחנה קיים כנגד י"ב שבטים שנתחברו עמם המלאכים. וזהו ז"ה שכתבתי למעלה. לכן אמר אם יבא עשו אל המחנה האחת של העברים והכהו. המחנה הנשאר של מחנה אלהים זה הם המלאכים עם בניו שהם זה במספר יהיה לפליטה:

פסוק י

והתחיל לסדר תפלתו ואמר אלהי אבי אברהם. כלומר החוט המשולש לא במהרה ינתק. וזהו אלהי אבי אברהם. ואמר אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק. וכן ה' האומר אלי והנה אנכי עמך כמו עמהם אני בוטח בו שיושיעני. והטעם בזה קטונתי מכל החסדים כלומר כי ממעוט זה עשני עושני בתחלה כשעברתי במקלי הירדן יחידי בלי כסף ובלי זהב ובלי בנים. והוא עשה עמדי חסדים גדולים. ועתה הייתי לשני מחנות. א"כ ראוי שיצילני מיד אחי. כי אין ראוי למלך הנותן מתנה לעבדו שיחזור ויטלנה ממנו. כמו שאמרה אשת מנוח לו חפץ ה' להמיתנו לא לקח מידינו וגו' וכעת לא השמיענו כזאת. וזהו שרמזו במדרש על פסוק מחלת בת ישמעאל. ג' עונותיהם נמחלים גר שנתגייר והעולה לגדולה ומי שנושא אשה. כי הדין נותן כי אחר שהעלהו האדון לגדולה. אין ראוי שישוב אחור ימינו. וכן אמר יעקב קטונתי כמו שפירשתי. ואולי רמז הצילני נא מיד אחי על מחנה עשו וגבוריו. מיד עשו על מחנה שאר עבדיו. ועכ"ז ירא אנכי אותו כי לבו כלב האריה פן יבא והכני. כאומרו ויירא יעקב מאד ואחר שסידר תפלתו סידר מנחתו. וסדר התפלה. נראה לי שמדברי יעקב ומרע"ה תקנו תפלת עמידה. בדברי יעקב

כתיב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק ה' האומר אלי. כנגד אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב. שהם הגדול הגבור והנורא. וזה כנגד ג' ראשונות. הצילני נא מיד אחי כנגד האמצעיות שהם שאלת צרכים. ג' אחרונות הם כנגד ואתה אמרת היטב איטיב עמך בברכת הטוב שמך. ושמתי את זרעך כחול הים בברכת שים שלום. בדברי משה כתיב את גדלך ואת ידך החזקה אשר מי אל בשמים ובארץ. כנגד ג' ראשונות. אעברה נא ואראה. כנגד אמצעיות של שאלת צרכים. ההר הטוב הזה והלבנון. כנגד ו' אחרונות. רצה כנגד ההר ששם העבודה. וזהו והשב העבודה לדביר ביתך. הטוב הזה כנגד מודים שחותם בה הטוב שמך וכו'. והלבנון כנגד שים שלום. כדכתיב ונתתי שלום בארץ. ואיני רוצה להאריך בזה ואם כי הוא מקום להאריך. ובזוהר אמר שהמתפלל צריך לשאול שאלתו בפירוש. ולכן אמר הצילני נא מיד אחי. ושמא תאמר אח אחר יש לי. מיד עשו. למה כי ירא אנכי אותו:

פסוק יד

ואמר **וילן שם בלילה ההוא**. לרמוז שחשב שהשי"ת יראה בעוניו ובצערו כמו שראה בראשונה. דכתיב וילן שם כי בא השמש. כי בא חלומו ברוב עוניו והשיבוהו במראה הסולם לפקח צערו. וכן בכאן כשראה עצמו בצער גדול סידר תפלתו וצערו באופן שחשב שהשם יענהו משמי קדשו. ולכן וילן שם בלילה ההוא. ואולי רמז וילן שם שנתרעם שם על הצלחת אחיו. כמו שפירשתי על פסוק וילן שם כי בא השמש. וכשראה שגם בחלומות לא ענהו. התחיל לסדר מנחתו. ויקח בידו מנחה. ויצו את עבדיו כי יפגשך עשו אחי. וזה לאות כי עבדיו היו ערומים בכל חכמה ומוסר ובדרך ארץ. ואין צורך לומר שהיו המלאכים בני נביאים. כי אחר ששם הדברים בפיהם הם יסדרו המנחה ויעשו מאמרו. וכל זה רמיזה לעתיד. כאמרם בב"ר אמר יעקב לפני הקב"ה רבונו של עולם אם יהיו צרות באות על בני לא תביא אותם זו אחר זו אלא הרווח להם מצרותיהם וכו'. ולזה תמצא שרמז בדבריו כל ד' גליות. וזהו ויצו את הראשון לאמר כי יפגשך עשו אחי בגלות ראשון. ויאמר למי אתה. מנחה היא שלוחה וגו'. ויצו גם את השני בגלות שני. גם את השלישי בגלות שלישי. גם את כל ההולכים אחרי העדרים בגלות רביעי. כדבר הזה תדברון אל עשו ותאמרון אליו מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו. ותבקשו רחמים מהשם יתברך שיתן ריוח בין הדבקים. ואמרתם גם הנה עבדך יעקב גם הוא אחרינו. כי בכח המנחות והארנוניות הם נכנסים אחריהם בהיכלי המלכים. וזהו כי אמר אכפרה פניו במנחה. כמו שאמר מתן בסתר יכפה אף ושחד בחיק יכפה חמה עזה. וזהו ותעבר המנחה על פניו כדרך ויעבור ה' על פניו. כלומר שעבר ה' והעביר על מדת

הדין שלו. ויקרא ה' שהוא רחמים לרחם על בניו. והוא לן בלילה ההוא במחנה ערוך כאיש למלחמה לראות אם יבא עשו. או שרמז שלן בלילה ההוא במחנה לראות מה ידבר בו ומה ישיב על תוכחתו. ובראותו שלא דיבר אליו השם ולא ענהו בחלומות. אמר אין הדבר תלוי אלא בי. ויקח את ב' נשיו ואת שתי שפחותיו ואת י"א ילדיו אחרון אחרון חביב. ויעבור את מעבר יבוק. אם הוא שם הנהר איך חזר לומר ויקחם ויעבירם את הנחל. אבל הרמז אצלי שיעקב אבינו הראה עצמו בצער גדול כשראה שלא ענהו השם בחלום או בהקיץ להצילו מרעתו. ולכן לקח נשיו ובניו לפניו להתפלל עליהם. ואמר עשה למען יונקי שדים וגמולי חלב שלא חטאו. ואז בתפלתו דבק מחשבתו למעלה בסוד הקשור. וידוע אצלו מהסולם להכניס תפלתו בשער השמים. וזהו ויעבור את מעבר יבוק. ויעבור בסוד ויעבור אברם בארץ. וכן ויעבור ה' על פניו ויקרא שהוא שם המפורש של ע"ב היוצא מפסוק ויס"ע ויב"א וי"ט שיש בכל פסוק ע"ב אותיות והם עולים רי"ו כמנין ארי"ה שאג. וזהו ויעבור ע"ב רי"ו בסוד שמסרו לו אבותיו ובסוד הסולם. ואז בתפלתו עלה למעלה ועבר כל הרקיעים בכוונתו בכח צירוף של ג' שמות שיש בהם י"ב אותיות. והוא שם של אלישע שהוא אהי"ה יהו"ד אדוני שיש בהם י"ב למספר שבטי בני ישראל ועולה מספרם קי"ב שהוא שם אלהי יעקב. יב"ק. כי ביעקב יש יב"ק רמז שאלו הג' שמות של ג' אבות כלולים בו נשאר משמו ע' שהוא שבעים רמז לשם של ע"ב. ורמז לע' סנהדרין שיצאו ממנו וזהו יעקב וזהו יב"ק שהוא בראשי תיבות יעננו ביום קראנו. ובכח זה השם נכנס יעקב בתפלתו לפי שראה עצמו בצרה. וזהו ויעבור את מעבר יבוק: **ולזה** תמצא זה השם רמוז באמרו יענך ה' ביום צרה. אשר לפי דעתי זה המזמור נתקן על יעקב כשהיה בצרה זו ועל בניו שהיו בצרת הגלות. וזהו ישגבך שם אלהי יעקב שהוא הנזכר בסוף המזמור של ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו. ואמר ישלח עזרך מקדש כי הוא הגיע מחשבתו לבית קדשי הקדשים של מעלה. ומציון יסעדך כי מציון אלהים הופיע והמשיך עזרו. יזכור כל מנחותיך שנתת לעשו דכתיב ותעבור המנחה וכן מנחה לעשו אחיו. ועולתך ידשנה סלה. של עזים מאתים וכן פרות מ' יהא צבור כדשן על המזבח. וכן רמז ועולתך ידשנה סלה על מה שאמר במדרש הנעלם על פסוק היא העולה כל המתגאה סופו ליפול באש. כמו שמצינו בדור המבול שנידונו במעינות רותחים שנאמר בחומו נדעכו ממקומם. סדום דכתיב גאון שבעת לחם. וכתיב וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש. וכן סנחריב ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור. ואז"ל כמו שני חוטי אש נכנסו בחוטמיהן וכן אדום המרשעת בגובה לבה עתידה ליפול באש שנאמר הנה על אדום תרד. וכתיב ויהיבת ליקידת אשא. וזהו היא העולה על מוקדה על

המזבח כל הלילה עד הבקר. וכן בכאן ועולתך ידשנה סלה כי השם יזכור כל המנחות והמסים שלקחו מישראל בגאוה ובוז בענין שבזה ישרפם באש. וזהו ידשנה סלה. ואז יתן לך כלבבך וגו'. נרננה בישועתך שתושיע ליעקב. לפי שהוא סימן לישועת בניו. וזהו עתה ידעתי כי הושיע ה' משיחו כמו שהושיע ליעקב. יענהו משמי קדשו כמו שהושיע ליעקב בתפלתו שעלתה לשמי קדשו. אלה ברכב ואלה בסוסים כמו שכתוב וד' מאות איש עמו רוכבי סוסים כולם. וכן רמז על אדום וישמעאלים אלה ברכב עם אדום ואלה בסוסים עם ישמעאל. ואנחנו בשם ה' אלהינו נזכיר דכתיב אלהי אבי אברהם. המה כרעו. רוכבי הרכב ונפלו רוכבי הסוסים. ואנחנו וגומר ה' הושיעה המלך שהוא מלך המשיח יעננו ביום קראינו בזכות יעקב שיש בו יב"ק שהוא שם אלהי יעקב. וזהו ויעבור את מעבר יב"ק בכח תפלתו. ואחר שסידר תפלתו ועבר מעבר יבוק בכח אלו הג' שמות שעולים למספר יב"ק. ויקחם ויעבירם את הנחל. לרמוז שאחר שהתפלל לנכח נשיו ובניו לכוין בהם לקחם מלפניו והעבירם את הנחל ואת כל אשר לו. ויותר יעקב לבדו לרמוז שהתבודד בתפלתו ובמחשבתו לראות אם יתעורר כח השם עליו או מלאכיו יצוה לו להודיעו איך ינצל מעשו. ומיד ויאבק איש עמו הוא סמאל איש יודע ציד איש שדה היה שלוח מהשם לתת לו סימן שהש"י יצילהו מצרתו:

פסוק כו

וירא כי לא יכול לו. לרמוז כי כוונתו היתה להפילו בארץ לסימן שיוכל עם בניו. וכשראה אותו חזק ובריא אולם ולא מצא בו עילה ושחיתה. כי היה מסובב מאברהם ויצחק מימינו ומשמאלו. וגופו כברוש רענן שלא מצא בו עון אשר חטא. מלבד כי לפי שלימותו וצדקתו לא היה ראוי לישא שתי אחיות. וזהו ויגע בכף יריכו ובזה ותקע כף ירך יעקב:

פסוק כז

ויאמר שלחני כי עלה השחר. לפי שסמאל אין ממשלתו אלא בלילה כדרך הגנבים והנואפים. דכתיב ועין נואף שמרה נשף. וכתיב לכו נרוה דודים עד הבוקר. וכתיב אם גנבים באו לך אם שודדי לילה. ולפי שאינו הולך אלא כגנב אמר שלחני כי עלה השחר. והטעם לפי שהוא מדת הדין. ומדת הדין רחוקה מהשם יתברך לפי שהוא רחמים ולא לפניו חנף יבא. ולכן אינו יכול להראות לפני השם לפי שחסד אל כל היום. ואז א"ל לא אשלחך כי אם ברכתני. לא שאל יעקב שיברכהו כי ברכת ה' היא תעשיר. והוא אין בידו לברך. וכ"ש כי היה שונא לו ומבקש רעתו ואיך יברכהו. ואם יברכהו בפיו יברך ובקרבו יקלל. ועוד מי יתן טהור מטמא כמו שאמר בזוהר כתיב הכא כי נגע. וכתיב התם כל הנוגע במת בנפש. מה להלן טמא אף כאן טמא. ואחר שהוא טמא אסור בהנאה. כמו

שאמרו ע"ז אסורה בהנאה. והרי הוא אל אחר אל זר הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות הוא טמא הוא מכשול הוא אבן נגף. ועליו נאמר פן תגוף באבן רגלך וא"כ איך היה יעקב רוצה ליהנות ממנו ולקבל ברכתו. ומזה נשמר רש"י ז"ל ואמר כי אם ברכתני תודה לי על הברכות. רצה לפרש שלא שאל ממנו ברכה אלא שא"ל שאחר שהוא שרו של עשו שיודה לו על הברכות שעשו מקנטרו עליהם. ולכן תמצא שלא ברכו אלא ששינה שמו לשון שררה ולא עקבה ורמאות. ולכן כתב הרב ז"ל סופך שהקב"ה נגלה עליך בבית אל והוא יברכך שהברכות מצויות בידו. והנראה בעיני שלא שאל לו ברכה ח"ו אלא ששאל ממנו שיודה איך צדיק מושל ביראת אלהים. ושהוא משועבד לו אחר שהוא ברשותו אינו יכול לילך בלא רשות. כאמרו ויאמר שלחני כי עלה השחר. ואז אמר לו לא אשלחך כי אם ברכתני. ותתן לי הודאה כעבד לאדוניו לאות שאתה עבד לי. והוא כמו עשו אחי ברכה דסנחריב מלך אשור שלא היה שואל מהם ברכה אלא הכנעה והודאה שהם משועבדים לו. וכן בכאן. וזהו לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל. בענין שלא יאמרו שהברכות בעקבה ורמאות. ואני מודה כי שרית עם אלהים ועלית עליהם ואני כעבד לך ועם אנשי עשו ולבן. כאן נתן לו סימן שינצל מעשו הרשע. ומה שא"ל ויאמר אליו מה שמך בדרך תימה. כי אחר שראה שלא היה יכול לילך בלא רשותו. תמה ואמר ראיתי אלהים עולים מן הארץ ואיך איפשר כי ילוד אשה ימשול בי. ולכן שאל לו מה שמך שאני רוצה לראות אם אתה אל או אדם. וכשאמר לו לא יעקב יאמר עוד שמך כי אינך אדם אלא אל. ולכן קרא שמו ישראל אחר ששרה עם אלהים. וכל זה לפי שהיה יודע שהקב"ה יקרא לו שם זה מיד. ועוד שאמר ויקרא לו אל אלהי ישראל. ולהורות על מעלות יעקב תמצא ששאל למלאך ואמר הגידה נא שמך. כלומר לא תחשוב שיש לך מעלה עלי כי כמו שאתה שאלת מה שמי כן אני שואל לך מה שמך. ואז א"ל למה זה תשאל לשמי מה תועלת יש לך בשאלת השם. אחר שאני נותן לך הודאה ואני נכנע למאמרך. וזהו ויברך אותו שם כמו שפרשתי:

ואולי רמז לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל. על מה שאז"ל שמלאכי השרת היו מקלסין להקב"ה ואומרים ברוך ה' אל אלהי ישראל קודם שנברא העולם ולא היו יודעים מי הוא. וכשבא אדם הראשון אמרו זהו. אמר להם זה גנב הוא שאכל מן העץ. וכשבא נח אמרו זהו. אמר זה שכור הוא. וכשבא אברהם אמרו זהו. אמר להם גר הוא ר"ל שלא היה לו זכות אבות. וכשבא יצחק אמרו לו זהו. אמר להם זה אוהב שונאי הוא שאוהב לעשו. כשבא יעקב אמרו זהו שאנו מקלסין להקב"ה בשמו שנאמר ברוך ה' אלהים אלהי ישראל. ולכך כשראה המלאך כח יעקב וזכותו א"ל מה שמך שיש לך כח כנגד

המלאך. וכשאמר לו יעקב. אמר אינו כך כי לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל. כמו שאנו מקלסין להקב"ה בשמך לומר ברוך ה' אלהי ישראל. וכשיעקב שאל לו הגידה נא שמך. א"ל למה זה תשאל לשמי כי אין לנו שם קבע. ולפי שלא ידע שמו והוא לא הגיד לו. אמר שקרא שם המקום פניאל ע"ש המלאך. לרמוז שהם פני האל הדבקים בו. ורמז ג"כ שזה המלאך היה דין מצד פנים של זעם כמו פני ה' חלקם. וז"ש כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי. כלומר נס גדול היה זה לראות אלהים במדת הדין הקשה. ועכ"ז ותנצל נפשי שלא כמנהג העולם. וזה להורות שהשי"ת יציל גופו מעשו הרשע. ולכן אמר ויזרח לו השמש. כי עכשיו היה נעצב אל אחיו ומצטער. ועכשיו שניצל מן המלאך ונתן לו בשורה טובה. אמר שהאיר לו השמש ושמח בלבו והאירו פניו כאור פני מלך חיים אע"פ שהוא צולע על ירכו וכואב ממחלתו. וזהו והוא צולע על ירכו. ולפי שיעקב נצטער על בניו כמו שאמר פן יבא והכני אם על בנים. ועל כן באה אליו הצרה הזאת ויגע בכף יריכו על כן ראוי להם להצטער ג"כ בצרתו. וע"כ לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה אשר על כף הירך. והטעם כי נגע בכף ירך יעקב. ואין זה דרך האמת אלא כמו שכתבתי למעלה שכתבו בזוהר כתיב הכא כי נגע. וכתיב התם כל הנוגע במת בנפש. מה להלן טמא אף כאן טמא וזה הוא שאמרו שם כשראה סמאל כי לא יכול לו לפי שהיה חוט משולש. ויגע בכף יריכו הם יוצאי יריכו נדב ואביהו ודורו של משה. ולכן אמרו שאמר ויאבק איש עמו. ולא אמר ויתחבר או ויתקשר. אלא ויאבק שהוא כמו אבק שאין בו ברכה. כי בעפר יש בו ברכה אבל באבק אין בו ברכה. כמו שאין ברכה בסמאל. ואחר שלא יכול לו נתן עיניו להרע לבניו. וזהו ויגע בכף יריכו. ולכן אמר ויזרח לו השמש ועכ"ז והוא צולע על יריכו שהיה מצטער על בניו שהם נדב ואביהו ועשרה הרוגי מלכות. וכן בכל דור ודור עומד על הצדיקים לכלותם. ולפי שנגע בכף הירך לסימן מה שיעשה בבניו. אמר על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה. והטעם כי נגע בכף הירך וטמאו. לפי שהוא נקרא טמא כמו שכתבתי:

פרק לג

פסוק א

אח"כ אמר וישא יעקב עיניו וירא והנה עשו בא. והרמז בזה כי עד עכשיו היה יעקב ירא ומצטער מאחיו מתי יבא וכמעט שלא היה נושא עיניו מפחדתו. אבל עכשיו שנתבשר בשורה טובה מהמלאך שינצל ממנו. כאומרו כי שרית עם אלהים ועם אנשים ונשא לבו ועיניו. וזהו וישא יעקב עיניו. ולכן לא פחד ממנו כמו שפחד בראשונה כאומרו ויירא יעקב מאד ויצר לו. ומן הדין היה להפך אבל הסבה כמו שזכרנו. ואז עשה התחכמות

גדולה ויחץ את הילדים על לאה ועל רחל בענין שיכמרו רחמי עשו על הילדים והנשים. וכמו שכתב מיד וירץ עשו לקראתו ויחבקהו ויבכו. ולהורות שנכמרו רחמיו בסבת הנשים והילדים. אמר וישא את עיניו וירא את הנשים ואת הילדים. לרמוז שמה שראה יעקב ראה עשו. וכמו שיעקב נשא עיניו וראה את עשו וסדר את הילדים באופן שיכמרו רחמיו. כן נשא עשו עיניו ג"כ וראה את הנשים ואת הילדים ונכמרו רחמיו עליהם. ואמר מה הדבר הזה אשר אני עושה והלא אמרו אין מתקנאים אלא גבור בגבור. ואיך אערוך מלחמה עם הנשים ועם הילדים. ואיה גבורתי ואיה קנאתי ללחום עם הנשים ועם הילדים כי אין זה שבחי. בענין שקרה לו כמו שקרה לאלכסנדרוס מקדון כשכבש מלכות הנשים שכתב על שערי המדינה כשנצחוהו הנשים ואמרו לו למה באת לכאן אלו נצחת אותנו מה שבחך כי לא יאמרו אלא שנצחת נשים. ואם היינו נוצחים אותך איה גבורתך וקנאתך שנצחוך נשים. ואז אמר או צוה לכתוב בשערי המדינה מעולם לא נצחני אדם אלא אשה שהיא הגברת והמולכת על הנשים. וכן אמר עשו כשנשא עיניו וראה הנשים והילדים אמר איה גבורתי ללחום עם הנשים והילדים. כי אז יאמרו שאני גרוע מהב"ח. כי ידוע בטבע הב"ח שכשרואים בריה פחותה וקטנה שאין מעריכין אותה ואין עושים לה רע. וזה ידוע מענין האריה שמכניסים עמו כלב קטן ואין עושה לו רע והוא שוחק עמו. וזהו שהיה מגנה המשורר לאנשי דורו שהיו פחותים מהבעלי חיים. וזהו יארוב במסתר כאריה בסוכה יארוב לחטוף עני יחטוף עני במשכו ברשתו. יאמר שהרשעים שבדורו היו מעלילים עלילות ברשע כנגד הצדיקים והיו פורשים להם מצודות וחרמים ללכדם. ורע אחר שהיו עושים הרשתות והמכמורות בסתר בענין שלא ירגישו בהם. וז"ש יארוב במסתר כאריה בסוכה. שמטמין עצמו בסוכתו. ואמר יחטוף עני לרמוז שהוא גרוע מהאריה כי האריה כשאורב אורב לחיה אחרת כיוצא בו כדוב או פיל או חמור הבר. אבל לא לחיה קטנה שנראה לו גנות גדולה להראות גבורתו בבריה קטנה. לפי שאין מתקנאים אלא גבור בגבור. ולכן נמצא ששוחק עם כלב קטן כשהוא בבית משמרתו. וכן כשהולך בשדה מתחברים עמו חיות קטנות ידועות ואינו עושה להם רע לרוב פחיתותם ולרוב גבורתו. אבל אלו אינם עושים כן אלא אורבים כאריה במסתר. ואינן עושים כאריה שהאריה עם גבורתו אינו טורף אלא כיוצא בו אבל לא חיות קטנות. אבל זה הרשע אינו כן אלא יארוב לחטוף עני ומדוכה ושבור מעצמו. ואם זה העני יגזלהו או יענהו בפרהסיא לא היה כ"כ רע. אבל יחטוף עני במשכו ברשתו. באופן שהעני אינו רואה הרשת והוא מושך בחבל ארוך ללכדו. וז"ש בכאן וישא את עיניו וירא את הנשים ואת הילדים. ונבהל ואמר גנותי גדולה להראות כחי וגבורתי וד' מאות איש אשר עמי

בנשים וילדים. ולכן אמר הילדים אשר חנן אלהים את עבדך ואתה רוצה להרגם. ואז נגשו השפחות ורחל ולאה זו אחר זו שלא היה לו פנאי לחשוב מחשבה ולא לעשות רע. ואז שאל לו מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי. ויאמר למצא חן בעיני אדוני. ועשו השיב לו שני דברים. הא' יש לי רב ואיני צריך למנחתך. והשני אחי יהי לך אשר לך. לרמוז שהיה לו טפול מבנים ובנות ונשים והיה צריך לפרנסם עכז"ן. לזה השיב יעקב שני דברים כנגד האחת שאמר יש לי רב. אמר אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי. כי למלכים ולשרים אע"פ שמלאים בתיהם כסף עובדים אותם במנחות להראות מעלתם. ואחר שבאו פנים חדשות לכאן כי יש זמן רב שלא ראיתי פניך. והם חשובים לי כראיית פני המלאך. ראוי שתקבל מנחתי מידי. ולשני שאמרת יהי לך אשר לך. חזר לומר קח נא את ברכתי אשר הובאת לך. כלומר אחר שהובאת לך לא תשיב פני ריקם. ולא תאמר שאני צריך זה ויותר מזה לבני ביתי. כי יש לך לדעת כי חנני אלקים וכי יש לי כל צרכי וכל ספוקי ולא יחסר כל ביתי. וכשראה שאמר לו טענה נצחת קבלה. וזהו ויפצר בו בטענותיו ונצחו ויקח. ואמר בכאן ברכתי ולא אמר מנחתי כמו שאמר למעלה. לרמוז על מה שאמרנו למעלה שלא שאל ברכה מהמלאך כאומרו כי אם ברכתני. לפי שטוב עין הוא יבורך ולא רע עין. ויעקב היה ראוי לברך לעשו ולשריו. וזהו קח נא את ברכתי ולא אמר מנחתי. ורז"ל דרשו בזה שיעקב דיבר בלשון נסתר ולקחת מנחתי מידי. תחת ברכתי אשר הובאת לך בכוונת אבי ולקחתיה ממך. כי חנני אלהים בעבורה וכי יש לי כל אשר אמר אבי. ואז אמר לו נסעה ונלכה ואשלם לך מעט ממה שאני מקבל. וכן אמר אציגה נא עמך ולא רצה לקבל ממנו כלום ולהשביע עינו. ואמר לו אדוני יודע כי הילדים רכים לרמוז. כי אחר שהוא נכמרו רחמיו על הילדים. ובעבור זה לא עשה מלחמה עמו. שיכמרו רחמיו עליהם עתה ג"כ ולא ירצה ליגעם ולהוליכם בחפזה לרגלו. בענין שימותו כולם. ואמר וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה לרמוז. כי היה ראוי אחר שעשו ראה עניני יעקב והשגחתו מהש"י בראיית המלאך פנים אל פנים שישוב מדרכו הרעה וילמד מיעקב ומצדקתו ומחכמתו ומסודות מחניהו ולא ילך כליסטים מזוין בהרים ובדרכים. וספר שלא עשה כן אלא ששב לרשעו ולדרכו הראשונה והלך לשעיר מקום אשר שעירים וגנבים ירקדו שם:

פסוק יז

ויעקב נסע סוכתה לקיים מצותו ותורתו כבראשונה ויבן לו בית לחכמה ולתבונה. ולמקנהו עשה סוכות לרמוז על הנהגתו במדינה ובבית. ואולי אמר ויבן לו בית לרמוז. שאע"פ שעבר כל זה. היה יעקב ירא ממנו פן יבא והכהו פתע פתאום כי עברתו שמרה

נצח. ולכן זרז עצמו ויבן לו בית ומגדל וראשו בשמים להשגב בו ולהשמר ממנו ולהלחם עמו אם יבא. ולא ימצאהו בשדה בלי חומה דלתים ובריח. ולכן אמר שקרא שם המקום סכות. להורות שעשה שם מקום מיוחד לו ולכל ביתו ולמקנהו עד שנשאר שם המקום סכות. וכמדומה לי שראיתי במדרש במלחמות יעקב עם עשו שיעקב היה יושב במגדל ובא עשו והקיף המגדל כמוזכר שם. ורז"ל אמרו במדרש כי זאת הפרשה לעד כי עשו הרשע רצה לאכול הנאות זה העולם. ויעקב לא רצה בהנאות זה העולם אלא לעה"ב. כמו שאמרו על פסוק אם לא כי צורם מכרם. כי אברהם בירר לו שעבוד מלכיות. ולכן אמר עשו בכאן נסעה ונלכה שיחלקו בשוה זה העולם. ויעקב לא רצה ואמר לו אדוני יודע כי הילדים רכים. כלומר אדוני יודע כי האוכל הנאות זה העולם סופו יורש גיהנם. והילדים רכים ואינם יכולים לסבול אש הקשה של גיהנם. ודפקום יום אחד בדינה של גיהנם ימותו כולם. לכן יעבר נא אדוני לפני עבדו ואכול בשמחה הנאות זה העולם. ואני אתנהלה לאטי סובל עול גלות ועול מלכות. כדי לירש עה"ב:

ואולי בפסוק זה רמז לו כל הגליות יעבור נא אדוני לפני עבדו בגלות מצרים. ואני אתנהלה לאטי בגלות בבל. לרגל המלאכה אשר לפני זה גלות מדי. ולרגל הילדים זה גלות יון. עד אשר אבא אל אדוני שעירה זו גלות אדום. ובזוהר אמרו כי זאת הפרשה היא רמיזה לעתיד. וזאת המנחה של עזים מאתים היא רמז על שעיר עזאזל. שמכפר עונותיהם של ישראל. וזהו כי אמר אכפרה פניו במנחה והוא לן בלילה ההוא. מכאן סמך ללון בב"ה ביום הכפורים. ויקחם ויעבירם את הנחל. זה רמז לטבילת יום הכיפורים. ויאבק איש עמו זה סמאל שבא להזכיר עונותיהם של ישראל. ויגע בכף ירכו זה הרואה קרי ביוה"כ בסבת סמאל ובת זוגו. וכשרואה טהרתם של ישראל נהפך לאוהב ואומר יש לך עם רב כמלאכי השרת. וזהו כי שרית עם אלהים. כי ראיתי אלהים פנים אל פנים זה גלוי שכינה לכ"ג ביוה"כ. וישא יעקב עיניו וירא והנה עשו בא זה סמאל וסיעתו. ויחץ את הילדים כי ביוה"כ אנשים ונשים וקטנים חייבים להיות בבית הכנסת. וישתחו ארצה ז' פעמים ז' הזאות אחת ואחת. כן אמר שם כורעים ומשתחוים וכו'. וישא את עיניו וירא את הנשים ואת הילדים שהם נאספים ביוה"כ בתפלות ותחנונים. קח נא את ברכתי זהו שעיר של עזאזל. ואז נהפך לאוהב ואמר יש לך עם כמה"ש וכו'. וזהו נסעה ונלכה והוא אינו רוצה בטובתו. וזה אדוני יודע כי הילדים רכים וגומר. יעבור נא אדוני לפני עבדו עד אשר אבא אל אדוני שעירה הוא שעיר עזאזל. ואז אמר אציגה נא עמך וגו'. ולא רצה לקבל שילך עמו לא הוא ולא עמו לפי שהם כולם מ"ה אחוזי חרב. וישב עשו לדרכו שעירה הוא שעיר עזאזל שמקבלו והולך לו. ויעקב נסע מיוה"כ לסכות לעשות מצוה

סוכה בשמחה. ורמזו ענין זה השעיר בכאן. לפי שכבר הוזכר למעלה ענין השעירים בברכת יעקב כשאמר לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים טובים. וכתבו שם מאי טובים לטובתן של ישראל לכפר עונותיהם. כמו שהוזכר בתורה ונתן אהרן על שני השעירים גורלות עד כאן:

פסוק יח

אחר כן סיפר ויבא יעקב שלם. להורות שהשם יתברך הצילהו מעשו ומלבן. ואחר שנפרד מהם נמצא שלם בכל. ואם הוא שם המקום אולי היו שנים. והנכון כי השלם שב אל יעקב. ורמז שכל עוד שהיה בחוצה לארץ לא היה שלם לפי שהיא ארץ טמאה ואין השכינה שורה בחוצה לארץ. כאומרם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך לרשתך את ארץ מגוריך. ולכן אמר ויבא יעקב שלם עיר שכם לפי שהיה בארץ כנען. ואמר ויחן את פני העיר. להורות שע"כ לפי שהיה ירא מעשו. וכן היה ירא לפי שהיה חוצה לארץ הוצרך לבנות לו בית ומגדל. אבל עכשיו שבא לארץ כנען וניצול מאחיו. אמר שלא רצה להכנס בעיר אלא שחנה מחוץ לעיר ונטה שם אהלו ולא בנה בית. ולכן אמר שם ויצב שם מזבח. כי מן הראוי שיעשה זה המזבח מיד כשניצל מעשו ובנה בית בסכות. אבל הטעם בזה לפי שהיה בח"ל ואינו מקום ראוי לבנות מזבח כמוזכר במזבח בני גד. ולכן עכשיו שהיה בארץ ישראל אמר ויצב שם מזבח. שם ולא במקום אחר. ושם הודה לה' על טובות גמלתהו ויקרא לו אל אלהי ישראל. להורות שלו היכולת וזהו אל. והראה יכולתו וגבורתו בהיותו אל אלהי ישראל משגיח עליו ומצילו. וזהו ויקרא יעקב לאל אלהי ישראל במזבח. והפי' הנכון מה שפירשתי בפרשת ויצא יעקב. כי יעקב מצא עצמו חסר כשא"ל השם יתברך אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק ולא אמר לו אני ה' אלהיך. ולכן אמר אם יהיה אלהים עמדי. כמו עם אבותי שיהיה נקרא אלהי יעקב כמו אלהי אברהם. ועד היום הזה לא השיג מעלה זו. ועכשיו כשנכנס לארץ אמר שבא שלם בכל. כמו אבותיו. ושם ה' ראוי להקרא עליו. ומיד ה' יתברך השלים עצת מלאכו ויקרא לו אל אלהי ישראל. לומר שהשם יתברך קרא שמו עליו לומר אלהי ישראל. כמו שאומרים אלהי אברהם:

פרק לד

פסוק א

ואמר **ותצא דינה בת לאה**. להורות כי לא שלו ולא שקט. ובהיותו שלו ושלם. מיד והנה אשה לקראתו יוצאת שלא כמנהג בנות ישראל הצנועות. וזהו בת לאה ולא בת יעקב. ואע"פ שנולדה ליעקב לא למדה מדרכיו ומוסריו. וזהו לראות בבנות הארץ ולעשות

כמעשיהן. ולכן וישכב אותה. כמו שאמר בפסוק ותצא לאה לקראתו וגומר וישכב עמה בלילה ההוא. כי די שיאמר ויקח אותה ויענה. ואמר ותדבק נפשו בדינה בת יעקב ולא בת לאה. להורות שהנושא אשה ראוי להביט בב' דברים. האחד לבדוק במשפחת בית אביה. והשני לבדוק בה שתהא ראויה. ולכן אמר בכאן ותדבק נפשו בדינה. מצד האב אמר בת יעקב. ומצדה אמר ויאהב את הנערה. ויעקב שמע כי טמא דינה בתו. ולא אמר כי ענה או שכב את דינה אלא טמא. כי על זה חרה לו איך רוח טומאה נחה על זרעו זרע טהור וקדוש. ועכ"ז החריש יעקב עד בואם. וזה להורות על חכמתו וסבלנותו מורגל בתלאות ובלהות. ואולי רמז כמו וידום אהרן שהצדיק הדין ושתק. כי הוא המסבב בשלוח כל בניו עם המקנה. כי אם היו קצתם בבית ילווה וישמרוה. ולפי שראוהו מחריש אמר שיצא חמור לדבר אתו. אחר שלא ראוהו בוכה וצועק בקול מר:

פסוק ז

ובני יעקב באו מן השדה. בענין שלא היה לו מקום לדבר אתו. ויתעצבו האנשים מצד היותם גבורים ונשתה גבורתם ולא הועיל להם גבורתם. ויחר להם מאד אע"פ שלא יהיו גבורים. מצד הנבלה שעשה בישראל. וכ"ש היות נבלה מזמה ובבת יעקב. וכן לא יעשה באיש אחר כ"ש בבת יעקב. ואז דבר חמור ואמר שכם בני חשקה נפשו בבתכם. לומר חשקה נפשו בלי טעם. כי אחרות היו בארצנו יפות ממנה. והוא ע"ד כי בי חשק בלי טעם ודעת שאפלטהו. אבל כשידע שמי אשגבהו. ולפי שדברי חמור בלי טעם ודעת שאמר והתחתנו אותנו ואתנו תשבו. כי אחר שלקחו בתם באונס היו רוצין להתחתן ולא יעשה כן. לא השיבו לו דבר. ולפי שראה שכם דברי אביו שהיה שלא כהוגן. וראה אותם נעצבים בלבם ועלה חרונם באפם ונראה בפניהם. אמר להם אמצא חן בעיניכם. כלומר איני מבקש מכם כלום אלא שאמצא חן בעיניכם ושתראו לי פנים שוחקות וכל אשר תאמרו אלי אתן. או שאמר אמצא חן בעיניכם. כלומר אני רואה דברי אבי שאין הדין עמו לאנוס האשה ולשכב עמה ולהתחתן אח"כ. ולכן אני שואל מכם דרך חן וחסד ולא מתורת דין ומנהג. וזהו אמצא חן בעיניכם. ע"ד ונח מצא חן ולא מכח הדין:

פסוק יב

ואמר **הרבו עלי מאד מהר ומתן**. לפי שאמר ואשר תאמרו אלי אתן ונראה ע"ד מתנה. לזה אמר הרבו עלי מאד מהר ומתן. לפי שאני חייב מן הדין כמוהר הבתולות. ולפי שהיו דברי שכם יותר מקובלים מדברי אביו. אמר ויענו את שכם בראשונה ואח"כ ואת חמור אביו. ואמר במרמה על שדברו אחד בפה ואחד בלב והראו להם פנים שוחקות כמאמר שכם. ובקרבם ארבם. או שיאמר הסבה שענו בני יעקב קודם שיענה אביהם היתה. לפי שהיו רוצים לדבר במרמה כפי עושי הנבלה. כי אם היה דבר חכמה לא היו מדברים

לפני אביהם ולהם היה ראוי לדבר במרמה. כי יעקב נקרא איש תם שאינו חריף לרמות. ולכן השיבו זה בלי עצת אביהם. כי יעקב בכל אלו הדברים לא דיבר דבר לפי שהיה עצב וכואב על דבר הנבלה כי חרפה היא לו. כאומרו לשכב את בת יעקב. וכמאמר התורה את אביה היא מחללת. ולהם היה ראוי לדבר בדבר הנבלה בלי עצתו לפי שהיו כלי חמס מכרותיהם. ולכן אמר להם בסודם אל תבא נפשי. ואולי ויענו בני יעקב הם שמעון ולוי ולא כולם. והם נכנסו בעובי הקורה יותר מאחיהם ונתנו זאת העצה. ולכן אמר בשעת הפועל ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה. לפי שהם מסרו עצמם עליה בעצה ובמעשה וראו כולם שהיתה עצה נכונה ושתקו והסכימו עמהם בפועל. דכתיב בני יעקב באו על החללים ויבוזו העיר אשר טמאו אחותם. כי שמעון ולוי לא ראו לעשות זה אלא להרוג הזכרים אבל הנשים והטף מה חטאו. וכן לא רצו לשלוח יד בביזה בענין שלא יאשימום שבעבור חמדת הממון עשו מה שעשו. ולא היה כן אלא בשביל היותם אחי דינה. ולכן ויקחו את דינה מבית שכם ויצאו. כי זה היה תכליתם. אבל הנשארים אמרו שראוי שיבוזו כל העיר אחר אשר טמאו אחותם. וכולם היו במעל וכולם חייבים ואשמים. ואחר שלא מיחו ביד שכם ראוי להחרים כל רכושם. וזאת היא הסבה עצמה שהרגו שמעון ולוי כל הזכרים אחר שלא מיחו בידם. ובזה מסולק הספק שיש בזאת הפרשה. כי אם שכם חטאה העיר כולה מה חטא. וכ"ש שקבלו עליהם ברית מילה ולא שאלו יותר מהם. אבל היה הענין כמו שכתבנו כי כולם חייבים אחר שלא מיחו בידם. והברית שקבלו לא היה לשם שמים אלא לשם חמדה וגזל שאמרו להם מקניהם וקניינם וכל בהמתם הלא לנו הם. ורבותינו זכרונם לברכה עשו מדרש ואמרו כי כשאמרו להם האנשים האלה שלמים הם אתנו. אמרו להם כבר אתם יודעים כי זאת הארץ עתידים בני יעקב לכבשה ולהרוג כל נשמה. כי כן היה מסורת בידם. ואם ילכו עכשיו יפרו וירבו ויעשו רצונם. ועכשיו הם מתי מספר והם שלמים ושלוים אתנו ורוצים לישב בארץ ואינם נשמרים. מוטב שנחתוך אבר מן החי כדי להציל כל הגוף. ופתע פתאום נבוא עליהם ונכם ונקח כל שללם. הדא הוא דכתיב מקניהם וקניינם הלא לנו הם. והמשל אומר הבא להרגך השכם להרגו. ומכאן הותרו בני יעקב להרגם ולשלול שללם. והנראה לפי פשט הפסוק כי בני יעקב לא עשו דבר שלא כהוגן. כי כל מה שעשו להם התנו עמהם. ולפי שהם לא הבינו הדבר שהיו פתאים בני חם. אמר הכתוב שהיה במרמה. וזהו ויענו בני יעקב במרמה. והם אמרו להם שני דברים. האחד אשר טמא את דינה אחותם. והב' לא נוכל לתת את אחותינו לאיש אשר לו ערלה. ולכן תמצא שאמר בראשונה וידברו אשר טמא את דינה אחותם. ואחר כך חזר לומר ויאמרו לא נוכל לעשות הדבר הזה. וחמור

ושכם לא הבינו זה לפי שהיה דברו דק וזך מאד. כי הם חשבו שאחר שהמולו בשר ערלתם היו פטורים. כמו שאמרו להם לא נוכל לתת את אחותינו לאיש אשר לו ערלה. והם לא ראו ולא ידעו בחשיכה יתהלכו ולא הבינו מה שאמרו להם בראשונה. ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחותם. אשר פירושו אצלי שדברו את שכם ואמרו לו בפירוש אשר טמא את דינה אחותם. ודבר הטומאה הוא דבר מכוער מאד אין לו תשלומין בממון. באומרו ואשר תאמרו אלי אתן לא יכופר להם עד ימותון. ועל מה שאומר להם ותנו לי את הנערה לאשה. השיבו להם בפנים שוחקות לא נוכל לתת את אחותנו לאיש אשר לו ערלה. וראוי לכם למול בשר ערלתכם. ואם לא תשמעו להמול נקח את בתנו ונלך ולא תהיה לך לאשה. אבל דבר הטומאה ישאר ליום מחר. והם היו פתאים אשר בשר חמורים בשרם. והבינו כי בזה היה הכל מכופר. ולא ראו כי דבר הטומאה היא העיקרית כמאמרם באומרם וידברו אשר טמא את דינה אחותם. ובזה היו חייבים מיתה הם וכל בני העיר. ולכן אמרו וייטבו דבריהם ועשו מאמרם בהמול להם כל זכר. ולפי שלא עשו כלום במה שעשו בענין הטומאה שטמאו לדינה נשאר עדיין בידם. לזה אמר וייטבו דבריהם ועשו מאמרם בהמול להם כל זכר. ולפיכך ויקחו שני בני יעקב אחי דינה שטמאו אותה איש חרבו ויבואו על העיר שהיו יושבים בטח בחשבם שכבר פרעו חובם. וזהו שאמר מיד בני יעקב הנשארים שהבינו כוונת לוי ושמעון בענין הטומאה. באו על החללים ויבוזו העיר אשר טמאו אחותם. שהוא היה התנאי הראשון כמאמרם למעלה וידברו אשר טמא דינה אחותם. וזהו אשר טמאו אחותם. וכולם היו חייבים ואשמים. כי באופן אחר מיותר הוא מה שאמר אשר טמאו אחותם. ולפי ששמעון ולוי היו בעלי העצה והפועל. כתוב בו ויאמר יעקב אל שמעון ואל לוי עכרתם אותי. רמז בזה שדעת יעקב היתה צלולה ולא היה בעצה נבערה כזאת. כאומרם בסודם אל תבא נפשי. ועכשיו עכרתם אותי כי יאמרו הכל שבעצתי היה כל זה. ועוד שאני נבאש ביושב הארץ ולא יתנו לי מקום ליכנס ביניהם ואשאר בשדה ונאספו עלי והכוני. והם השיבו לו הכזונה יעשה את אחותנו. ונראה שרצונך היה שנהיה לעם אחד ונשב עמהם ונקח מהם שדות וכרמים בשכר הנבלה. כמו שעושים לזונה. וכן תשאר דינה בבית שכם ויעשה ממנה זונה. כי כל בעילותיו בעילת זנות. ורעה עוד מזאת שתשאר הדבר לשמצה בקמינו שיאמרו זאת אחות שמעון ולוי הזונה אשר שכב אותה ויעניה ואחר כן נתנוה לו לאשה ואנה נוליך חרפתנו וכלימתנו. ואיה פה גבורתנו אשר ראינו צרת נפשה בהתחננה אלינו. ואומרת אוי נא לי כי בא בי ערל וטמא וענני ולחצני ושפך לארץ דמי בתולותי וקירות לבי הומה לי. ולכן כלה מדברותיך המולות המולות

ומה לך אצל נגעים ואהלות. כי השם דבר בנו ומלתו על לשוננו זכר. במאמר המול לכם כל זכר. וכשראה יעקב קושט דבריהם שמח ושתק ולא ענה להם. ולפי שבאולי אפשר שהיה לו ספק בזה באתהו מיד הדבור. וא"ל קום עלה בית אל ושב שם לא תירא ולא תחת. כי אני הסכמתי עמהם ושמתי שמי עליהם ואני אברכם. וזהו ויאמר אלהים אל יעקב קום לך עלה בית אל ולא תירא ולא תחת כי אתה עשית את כל אלה לקנות חלקת השדה לישב בתוך עם טמא שפתים. ולכן קום עלה מזה לבית אל שהוא מקום קדוש ושב שם ולא תשב בכאן. ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך בברחך מפני עשו אחיך. רמזו לו בכאן שאיחר נדריו שנדר בשעת הצרה. ועתה רצה לישב ברווחה. ובראשונה בנה לו בית וסכות ושהה בה שנה וחצי כמאמרם ז"ל. ואחר כך הלך לעיר שכם וקנה לו חלקת שדה לישב. ובסבת זה בא לו צרת דינה והוא מעצמו היה לו להרגיש זה ולשלם נדריו. ולמה המתין שיאמר לו השם קום לך מזה ועשה מזבח בבית אל. כי בכאן אינו מקום ראוי לבנות מזבח. כי החכם עיניו בראשו. ולו ראוי החריצות וההשתדלות אחר שהוא בחיריי. ואין ראוי להתעצל בדברים הקדושים. אחר שהוא עצמו נדר ואמר והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים. וזהו שאמרו בזוהר בראשונה נשכו נחש ועכשיו נשכו חמור ולא הרגיש. וביארו ואמרו כי לפי שהיה מתאחר בדרך נשכו נחש הקדמוני הוא שטן הוא יצר הרע הצד ציד הוא סמאל שר של עשו. דכתיב ביה ויגע בכף יריכו לפי שנשכו כנחש. ולפי שלא יכול לו נגע בכף ירכו הם צאצאיו ונביאיו וחכמיו ודורו של גזירות שנוגע בהם ומכלה אותן. ולפי שנגע בכף הירך לא היתה נבואתו לישראל ממשה עד שמואל. כביכול שנחלש מקום הנבואה שהוא סוד הירכים הם יכין ובועז. ולפי שנגע בכף הירך והיא שלו ונטלו השם ממנו. וזהו כי לא יכול לו. נתן לו השם בטן וירך של סוטה כדכתיב בתת השם את ירכך נופלת ואת בטנך צבה. וזהו סוד שעיר עזאזל בענין שיעסוק בו ולא יקטרג את ישראל. וכן מים אחרונים הם חלקו וגורלו מהסעודה. ואם לא עשו כן הוא נוטר איבה וירדפם עד חובה. וכן ירך הסוטה תחת ירך יעקב. וכשבא שמואל והיה נביא נאמן כמו שנאמר במשה. חטף ממנו הירך כאשר בירך הזבח בבית שאול. ולכן כתב שם וירם הטבח את השוק ואת האליה וישם לפני שאול וגו'. וזה לרמוז שהירך שנחלש מימות משה עליו השלום עכשיו נתחזק בנבואה וידעו כל העם כי נאמן שמואל לנביא. ולכן תמצא שאומנתו של סמאל וסיעתו הוא להחליש הירך והאליה. הם החכמים שהם ירך ויסוד הבית כמו שהירך יסוד האדם. ומכאן תבין מה שאמרו בברכות הני ברכי דרבנן דחלשי וכו'. לפי שכתות של מלאכי חבלה נתהוו בעולם ולא ניתן רשות לעין לראותן. ולפי שהם דבקים בחסידים ובחכמים להרע להם. ותורתם משמרתם

ואין לו רשות בהן. אבל תמצאם כולם חלושים ויגעים וברכיהם כושלות ובגדיהם בלות ומטולאות מדבוקם שנדבקים בהם בצערם ולשבר ירכותיהם. ולכן אמרו הני ברכי דרבנן ולא אמרו ידי דרבנן וכיוצא בזה. והטעם בזה כי נגע בכף ירך יעקב. וזהו והוא צולע על יריכו. רוצה לומר מצטער על יוצאי יריכו שעתידין לפול בידו. ולכן כתיב יוצאי ירך יעקב שבעים הם ע' סנהדרין והחכמים שבאו מצד הירך. וזה הצר הצורר הלוך אחריהם עד יתקיים מאמר הכתוב וברכים כושלות אמצו. וזהו שאמרו שנשכו הנחש הוא סמאל הוא נחש הקדמוני. ובאחרונה נשכו חמור הוא חמור אבי שכם במעשה דינה שנשכו וטמא דינה בתו. סמאל שנגע בכף הירך וטמאו כדכתיב כי נגע בכף ירך יעקב. עכ"ז לא הרגיש יעקב והחריש עד בואם. כי לבניו ניתן הנקמה של חמור ונזדווגו עמו שור וחמור. הם שמעון שנקרא שור. ולוי נקרא חמור. שהיה עוסק בתורת יששכר שנקרא חמור. ואנו מקווים שיבא מורה צדק עני ורוכב על חמור. וינקום נקמת השם כנחש וחמור שנשכו ליעקב ולזרעו וכן יהי רצון:

פרק לה

פסוק ב

אחר כך אמר ויאמר יעקב אל ביתו ואל כל אשר עמו הסירו את אלהי הנכר וגו'. לפי שהשם אמר לו עלה בית אל. והעולה לבית אל צריך להכין עצמו ובגדיו כדכתיב הכון לקראת אלהיך. וכתיב שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים. ורמז בזה שיהיה תוכו כברו. וזהו הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם והטהרו כנגד החיצוני. ורמז אלהי הנכר אשר בתוככם כאומרו לא יהיה בך אל זר. ונקומה ונעלה ואעשה שם כמאמר השם ועשה שם מזבח. ואמר ויתנו אל יעקב. להורות כי הוא לא אמר אלא והסירו. והם נתנו לו הכל לשמוע בקולו. ואמר ואת הנזמים אשר באזניהם. רוצה לומר הנזמים שלקחו מהצלמים כדכתיב לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך. ולפי שלא יהנו מע"ז אמר שטמן אותם הוא לבדו תחת האלה. בענין שאיש אל ידע בדברים האלה. אח"כ אמר שבא יעקב לוזה הוא וכל העם אשר אתו. להורות שלא נפקד מהם איש. ואולי בכאן רמז מה שאמרו במדרש שאע"פ שעכשיו לא נלחם עמהם. אחר זמן יצאו לקראתו וערכו מלחמה עם יעקב כמוזכר בספר מלחמות. ואמר שבנה שם מזבח במאמר האל. והוסיף בכאן אל בית אל. להורות על המלאכים שנגלו אליו בברחו מפני עשו אחיו. והשם הצילו ממנו ונתן שם הודאה והקריב שם קרבנות ושלם נדריו. ולא הזכיר הכתוב שנתן מעשר מכל אשר לו כמו שאמר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך. לפי שידוע שהשלים נדרו והפריש כל מעשרותיו כראוי. ואפילו מבניו כי לוי היה הוא קדש. כמאמרם ז"ל וכך אמרו במדרש

א"ר פלוני למה נתנה תורה קורת רוח לישראל בעשרת ימי תשובה. בזכות יעקב דכתיב ביה ויתן לו מעשר מכל. ואולי לא ספרה התורה שהפריש מעשרותיו. לפי שכבר אמרו רז"ל שהמסים והארנוניות שנותנים למלכים הם במקום מעשר וצדקה. כדכתיב ושמתי פקודתך שלום ונוגשיך צדקה. ואחר שיעקב שלח לעשו מן הבא בידו שפירושו מכל נכסיו שהיו בידו. וכן שלח עזים מאתים ותישים עשרים. וכן כל הנשאר לפי חשבון המעשרות. זה היה במקום מעשר. שאם לא כן למה פרט אלו המספרים מכוונים. אם לא היה לענין המעשרות. וכמו שאמר ביצחק מאה שערים אומד זה למעשר היה. וכן ביעקב מספר זה למעשר היה:

פסוק ח

ותמת דבורה מינקת רבקה. אין טעם למיתת דבורה בכאן. וכן מה טעם לומר אלון בכות על מיתת המינקת. אלא שיש לנו להודות לקבלה שכאן שמע מיתת רבקה אמו. וזהו אלון בכות שעשו שם בכיה עצומה על מיתתה. ולא פרסמה הכתוב לטעם ידוע. והאות על זה מה שכתב אחר כך. ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע. ולא הזכיר אמו הצדקת אשר שילחו לפדן ארם ועשה לו כל הכבוד הזה. לפי שכבר מתה. ואולי שהזכיר מיתת דבורה בכאן ושנקברה תחת האלון. לכפר על אלהי הנכר שנקברו תחת האלה אשר עם שכם. אחר כך כתיב וירא אלהים אל יעקב עוד. להשלים אותו בשלימות האמתי ולשמחו ולנחמו מצערו ומאבלו ומקורותיו שבאו אליו בבאו מפדן ארם מעשו ומדינה ומדבורה ומרבקה. וזהו וירא אלהים אל יעקב עוד בבאו מפדן ארם שנפרד מעשו ומלבן. והשלימות הוא שינוי השם שלא יקרא שמו יעקב לשון עקבה והוא חסרון לו. אלא ישראל יהיה שמו. שזה מורה על יושרו ועל מעלתו ועל שלימותו הנפשית שהוא דבר קיים. וזהו ישראל יהיה שמך לשון שררה בענין שהשם יורה על יושר מפעליך ועל יושר נפשך. לפי שאתה חלק אדם מאל. וזהו ישראל. ולכן תמצא שהש"י לא אמר בכאן כמו שאמר המלאך כי שרית עם אלהים ועם אנשים. לפי שהוא כמעט דבר גופני כמו מעלת הגבורה והשררה שלפעמים אובדת. אבל ישראל סתם הוא דבר קיים לעולם הנשמות. וזה יהיה שמך. וכן רמז ישראל יהיה שמך להבטיחנו על מעלת ישראל ועל קיומו שלא יאבד לעולם. לפי שהם דבקים בשם בסוד המרכבה בסוד י"ב שבטים הקשורים במרכבה. וזהו שבטי יה עדות לישראל לעולם. כי כמו ששם יה הוא קיים. כן ישראל יהיה קיים. ולכן אליהו כשהקים י"ב אבנים אמר למספר שבטי בני יעקב. אמר שם אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהיה שמך לעולם. בהכרח גמור לפי דבקותם בשם. ולכן אמר ואותך לא אעשה כלה. ויהושע אמר והכריתו את שמינו

מן הארץ. ומה תעשה לשמך הגדול הקשור בישראל. ולכן אמר אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם. לפי שהשם דבר בקדשו ישראל יהיה שמך לעולם קיים כמו ששמי קיים. ואני מכלה כל הדברים. וזהו המה יאבדו ואתה תעמוד קיים. וכולם כבגד יבלו וישתנו ואני השם לא שניתי. ואחר שזה כן בני עבדיך ישכונו וזרעם לפניך יכון לעולם. כמו שנכון כסאך מאז. ולכן אמר בכאן כי אם ישראל יהיה שמך קיים לעולם. ומה שאמר שמך יעקב והוא מיותר. רמז בזה לפי שהמלאך שאל לו מה שמך לכן א"ל הש"י שמך יעקב. כלומר אין דבר נעלם ממני כמו מהמלאך. כי אני יודע כי שמך יעקב אבל לא יקרא יעקב שמך לבדו כי אם ישראל. אבל המלאך לא אמר כן אלא לא יעקב יאמר עוד שמך. כי זה הלשון מורה ששולל השם מכל וכל. ואינו כן כי מיד אמר וישאל יעקב ויאמר הגידה נא שמך. ולכן בא השם ותקן הלשון ואמר לא יקרא עוד שמך יעקב לבדו. ואולי יאמר שמך יעקב רמז למה שכתבנו כי לפעמים יקרא שמו יעקב ולפעמים ישראל. וזה רמז על הגליות ועל הגאולה העתידה. כי בזמן הגליות נקרא יעקב לשון עוקבה לפי שהם חיים בעמל ויגיעה מדוחק צרות הגלות. ולכן נמצא ביניהם עלילות ועקבות ואונאות כי בלא זה לא יוכלו להתקיים בעולם. ולכן תמצא שזאת השגחת השם גמורה והוא ברכם בזה. כאומרו ויברך אותו ויאמר לו אלהים שמך יעקב שהברכה ג"כ שמך יעקב כמו ישראל יהיה שמך. כי אם לא כן הי"ל אלא ויברך אותו ישראל יהיה שמך. וכשיאמר ויברך אותו לא יעקב יאמר עוד וגו'. אבל באומרו ויברך אותו ויאמר לו אלהים שמך יעקב. הוא גם כן ברכה על הדרך שכתבנו. כי בגלות שמו יעקב ובעוקבה או ביושר יעבור גלותו. אבל בגאולה העתידה לא יקרא שמך עוד יעקב כמו בזמן הראשון. כ"א ישראל יהיה שמך לעולם בלי הפסק. וחזר לברכו אני אל שדי פרה ורבה. לרמוז שהוא שודד המערכות והגליות. ומלכים מחלציך יצאו בזאת הגאולה. ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה עכשיו. ולזרעך אחריך אתן את הארץ בגאולה העתידה:

ולהורות על מעלת יעקב בהשגה זו בין בהווה בין בעתיד. אמר ויעל מעליו אלהים במקום אשר דבר אתו. כי לא הי"ל אלא ויעל מעליו אלהים. ולכן כתב הרב הגדול ז"ל איני יודע מה מלמדנו. והנראה כי זה הפסוק מורה על מעלת השגת יעקב. לפי שידוע כי שאר הנביאים מלבד מרע"ה היתה השגתם באספקלריא שאינה מאירה. ולכן לא היתה השגתם שלימה אלא ברעש ובקולות. כמו שקרה ליחזקאל ולישראל במתן תורה. עד שלסבת זו לפעמים היו זעים וחרדים ונבהלים ומתנועעים ממקום למקום. כמו שאמר במתן תורה וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק. ואמר בדניאל וראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים אשר היו אתי לא ראו את המראה אבל חרדה גדולה נפלה

עליהם. ואמרו ז"ל מי הם אלו האנשים חגי זכריה ומלאכי. ואין לתמוה על זה כי דניאל לא היה נביא ולא חרד. והם היו נביאים וחרדו. לפי שלפעמים צורף גדול אחד יתמה ויחרד כשיראה לנפח אחד עושה מחט ברזל אחד. לפי שאינו אומנותו. וכן דניאל היה אומן במראה הזאת שהוא כמו חזיון. והאחרים היו נביאים והיו תמהים וחרדים שלא היתה אומנותם. ואפי' רבי עקיבא אמרו עליו כשהיה מתפלל היו מניחים אותו בזוית זו ומוצאין אותו בזוית אחרת מרוב התבודדתו וממוראו של שכינה. אבל משה רבינו עליו השלום שהיתה נבואתו באספקלריא המאירה לא היה מתפעל ולא היה מתנועע. אלא כאשר ידבר איש אל רעהו. ויש בזוהר ודבר ה' אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו. בלי זיע וחרדה ובלי התפעלות בגופו ובדעתו. בענין שמיד שב אל המחנה כאלו לא נדבר עמו. ואף יהושע נערו ותלמידו לא ימיש מתוך האהל בזמן הדיבור. ולא היה מתפעל ממנו. אבל שאר הנביאים היו מתפעלים ומתנועעים ממקום למקום ממוראו של שכינה. ולכן אמר ביעקב עליו השלום ויעל מעליו אלהים במקום אשר דבר אתו. להורות על מעלתו שהורגל בנבואה פעמים שלש. כאומרו ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה בית אל. וכתיב וירא אלהים אל יעקב עוד. וחזר ואמר ויאמר לו אלהים וחזר לומר ויאמר לו אלהים אני אל שדי. עד שלרוב הרגלו בנבואה לא היה מתפעל וזע וחרד ומתנועע ממקום למקום. אלא במקום אשר דבר אתו אלהים עלה מעליו אלהים ולא במקום אחר כשאר נביאים. ולכן אמרו שופריה דיעקב כעין שופריה דמשה. ואמרו שראוי היה יעקב שתנתן התורה על ידו אלא שלא הגיע הזמן. ולכן תמצא שכתב בכאן ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר אתו מצבת אבן מה שלא כתב במקום אחר. להורות לשם על השגתו ומעלתו. ולא די זה אלא שקרא למקום אשר דבר אתו אלהים בית אל. מוכן לכל השגה כאלו היה בית אל. וזה השם נשאר לעולם על מעלתו. וזהו ויסעו מבית אל ותלד רחל ותקש בלדתה. להורות כי לא שלו ולא שקט אלא בכל מסעיו היו ייסורין באין עליו מלבן ומעשו ומדינה ומדבורה. וזה האחרון הכביד בעוד כברת ארץ לבא אפרתה מתה רחל ולא נתנו לו מקום להכנס לעיר. וכל זה לטובתו ועל פי הדיבור כמאמרם זכרונם לברכה ברחל. וכן דבורה לכפר על מעשה שכם. וכל זה לפי שלא נתן מקום ליצר הרע לשלוט עליו כדכתיב וירא כי לא יכול לו. אבל נגע בבת עינו היא רחל. ולכן כתיב ותקש בלדתה כי קושי הלידה בא מצד הדין שנקרא אבן ומכשול. ולכן נקרא מושב היולדות אבנים ומשבר שמצד אבן נגף בא. ולכן צותה תורה שבר תשבר מצבותיהם. ואמר בצאת נפשה כי מתה. להורות על מעלתה שבעת יציאת נפשה וצערה קראה שמו בן אוני בן צערי בן אבלי וראתה ענין פלגש בגבעה. וכל העתידות של שבט בנימין כמו שפירשתי בפרשה

של מעלה. ואמר ויצב יעקב מצבה על קבורתה. להורות שראה יעקב שהדבר היה מאת השם יתברך שתהא עזרה לבניה דכתיב קול ברמה נשמע וכו'. ולכן הציב עליה מצבה. ולהורות שענין קבורה זו היתה לעתיד. אמר היא מצבת קבורת רחל עד היום הידוע יום הגאולה:

פסוק כא

ויסע ישראל ויט אהלה. הטעם שאמר בכאן ישראל. ובכל פרשה של מעלה כתב יעקב. ויצב יעקב ויקרא יעקב. לפי שיעקב לפי שלימותו היה לו חסרון גדול להיות לו שני נשים. ולכן קודם מיתת רחל קראו יעקב. אבל אחר מיתתה קראו ישראל. וזהו ויסע ישראל ויהי בשכון ישראל וישמע ישראל. להורות על מעלתו ושלמותו כי הוא שלם ואיננו חסר. ומה שאמר ויהיו בני יעקב הוא על ענין ראובן שנראה שחטא. וכן לפי שבעוד שנקרא יעקב נולדו לו אלו הבנים. וזהו אלה בני יעקב אשר יולד לו בפדן ארם קודם שנקרא שמו ישראל. ומה שאמר ויבא יעקב אל יצחק אביו להורות על מעלתו ושפלותו. כי אע"פ שהיו לו בנים ומעלה. לגבי אביו היה יעקב. ואמר היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק. ואם הוא ידוע. לרמוז בכאן כי מעלת יעקב שנתחבר עם אברהם ויצחק להיות רגל שלישי למרכבה. כאומרם האבות הם הם המרכבה. ולכן נקרא קרית הארבע. כי עתיד דוד להתחבר עם האבות להיות רגל ד' מהמרכבה. וזהו היתה לראש פנה. וסמכוהו לפסוק ויבחר בזרעם אחריהם זה דוד. וזהו בחברון מלך ז' שנים לפי שנתחבר עם האבות וזהו קרית ארבע היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק. ועכשיו בא יעקב להתחבר עמהם. ולפי שהשלים ה' מאויי יצחק בביאת בנו. כתב מיד ויהיו ימי יצחק ק"פ שנה ויאסף אל עמיו. להורות על מעלתו שמיד נאסף בג"ע ולא הלך מדחי אל דחי כמו שאר האנשים שאחר מיתתם נפשם הולכת לשוט בארץ ולא מצאה מנוח מיד. אבל בכאן וימת ויאסף זקן ושבע ימים. לרמוז שמלא ה' כל ימותיו לא כאברהם שנאמר בו זקן ושבע ולא שבע ימים. לפי שקצר השם ה' שנים משנותיו בעבור עשו:

פרק לו

פסוק א

אח"כ כתב ואלה תולדות עשו. להורות שברכת יצחק לעשו עשתה פירות. ונתן לו הש"י בנים ובני בנים ואלופים ומלכים ויכולת וגבורה להוריש החורי מפניו. וכן זכה לזאת המעלה לפי שהכיר מעלת יעקב וקדושתו ולו היתה ראויה הארץ הקדושה. ולכן לקח כל אשר לו וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו והלך לו אל ארץ שעיר טמאה אשר שעירים ירקדו שם. וזהו וישב עשו בהר שעיר. והטעם לפי שעשו הוא אדום אחוז במדת הדין.

והזכיר באלופי עשו הוא ענה אשר מצא את הימים במדבר. וכתבו בזוהר כי אלו הימים הם השדים והמזיקים שנמצאים במדברות כדכתיב שם הרגיעה לילית. ונקראו השדים ימים לפי שנשארו חסרים משׁשׁת ימי בראשית כמאמרם זכרונם לברכה שהם מהדברים שנבראו בע"ש בין השמשות. כאומרם במסכת אבות אף המזיקים ואמרו שקדש היום ולא נגמרה מלאכתם ונשארו חסרים. ולכן נכתב הימם חסר יו"ד לפי שנשארו חסרים משׁשׁת ימי בראשית. ועליהם אמר אשר ברא אלהים לעשות ולא עשה הם השדים שנשארו חסרים בבריאתם. וענה היה ממזר והביא שדים לעולם ולכן כתב ימם חסר:

פסוק לא

וסיפר אח"כ המלכים שמלכו בארץ אדום לפני מלוך מלך לבני ישראל. כמאמרם זכרונם לברכה שקדמו אלה המלכים למלכי ישראל בשביל שבעה פעמים שהשתחוה יעקב לעשו ואחרת בדיבורו שאמר עבדך יעקב. ואע"פ שלא היה מלבו אלא להחניפו. כמאמרם ז"ל כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים מכאן אמרו מותר להחניף את הרשעים. עם כל זה הקדוש ברוך הוא מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה. וכל שכן כי הוא לא השתחוה לו כאומרם בזוהר ולא תשתחוה לאל נכר ועשו היה אל נכר ואיך השתחוה לו. ותירצו כי הכתוב אמר והוא עבר לפניהם שהוא רמז לשם השם דכתיב והוא עומד בין ההדסים ולו היה משתחוה ולא לעשו. והכתוב מסייענו שכתוב וישתחו ארצה שבע פעמים עד גשתו עד אחיו ולא לאחיו. ולפי שעשו היה סבור שלו היה משתחוה. אמרו שנענש שקדמו מלכי עשו למלכי ישראל מדה כנגד מדה. אחר שלא היה לו לב כנגד עשו בהבטחת השם יתברך. ראוי שיוסר ממנו הלב שהוא המלך כדכתיב לב מלך ביד השם. וענין אלו המלכים הוא סוד נשגב בסוד בונה עולמות ומחריבן אין לנו עסק בנסתרות. לפי הפשט נ"ל שנוכל להוציא מענין תולדות עשו ענין גדול ונורא מאד מי יכיל ענייני התורה ועומקה. כי אפילו מן הדברים שנראים לנו מיותרים ובלתי צריכין יש להם רמזים גדולים. ולכן כל התורה כולה קשורה בסוד ל"ב נתיבות חכמה מבראשית עד לעיני כל ישראל:

ולכן התחילה התורה בבית וסיימה בלמד. בענין שיש לשים לב לכל התורה לפי שאין הפרש בין שמע ישראל ובין ותמנע היתה פלגש. ולכן שמתי לבי ועיני לראות מה זה. כי בזאת הפרשה בהתחלתה כתיב עשו הוא אדום. ובסופה כתיב גם כן עשו הוא אדום. וכן מה זה שמנה בתחלה אלופי עשו ואח"כ מלכי אדום ואלה המלכים. ואחר כך חזר לכתוב אלופי אדום וחתם הפרשה בעשו הוא אדום. ועלה בידי זהב סגור ומזוקק שבעתים בהבטחת גאולתינו. ובהשפלת עשו שונאינו. ולכן תמצא כי גדולות עשו היתה בלי סבה.

כי פתע פתאום עלה למעלת אלופים. כי בתחלה היה איש רגלי וזהו עשו הוא אדום. ומיד עלה לאלופים. וכתב אלה אלופי עשו. ומיד עלה למעלת מלכים כדכתיב ואלה המלכים וגומר. ואחר כך ירד ממעלתו וממלך ירד למדרגת אלוף. וחזר לומר אחר כך אלה אלופי עשו. ואחר כך ירד ממדרגת אלוף וחזר לאיש רגלי. וחתם המאמר ואמר הוא עשו הנזכר למעלה. שהיה אלוף ומלך ואלוף. ועכשיו חזר להיות איש רגלי. וזהו חסרון גדול ולעג וקלס לסביבותיו. ולכן אמר הנביא הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד. וכל זה להורות על מפלתו. כי כמו שעלה בלי סבה ירד בלי סבה. כשיהיה במעלה עליונה ירד עד התחתונה. כמאמר הנביא אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך משם אורידך נאם ה'. פתע פתאום כמו שעלית בלי סבה. אבל גאולת ישראל אינה כן אלא יעלו ממעלה למעלה מקו לקו צו לצו. וכמו שאמרו במדרש שיר השירים על פסוק מי זאת הנשקפה כמו שחר כך היא גאולתן של ישראל מיד תהיה כמו שחר. שמתחלת להאיר ואחר כך יפה כלבנה. ואחר כך ברה כחמה. ואחר כך איומה כנדגלות שהם דגלי מעלה בסוד ד' מחנות שכינה המאירים לשמש. והיה זה לפי שישראל הם חלושים מכח הצרות והגליות ולא יוכלו לסבול האור החזק. ולכן צריך לחזקם מעט מעט בענין שיעלו ממעלה למעלה מאור השחר לאור הלבנה. ואחר כך לאור החמה. וכן אמרו על פסוק מגדול ישועות מלכו במדרש תהלים בתחלה מגדיל הולך וגדל ואחר כך מגדול זה מלך המשיח שנעשה גדול. כן תהיה גדולתן של ישראל גדולה והולכת ממעלה למעלה אבל מלכות אדום. כמו שעלו שלא כמנהג העולם מעשו הוא אדום לאלופים. ומאלופים למלכים. וממלכים חזרו לאחור לאלופים. וחזרו כמבראשונה לאיש רגלי עשו הוא אדום. כן תהיה מפלתם כאומרו משם אורידך מאותה מעלה. וזה נחמה גדולה לישראל שנראה שאף על פי שהמלכות הרשעה עומדת במעלות עד לשמים. אנו מובטחים שיפלו ולא יוכלו קום וירדו ראמים כמאמר ז"ל אל תיקרי ראמים אלא רומיים. וזה היה כתוב בספר ארוכה ודרשתי אותו בהיותי בקאשטילייה בקבוץ החכמים ושבחוהו. וחכם אחד מהמקובלים בזוהר היה מגמגם ואומר שנראה לו שהוא מהזוהר ואמרתי לו שאם ישלחהו אלי עבידנא יומא טבא לרבנן. ולא ראיתיו עד הנה ופשפשתי בספרי הזוהר ולא מצאתיו:

פרק לז

פסוק א

וישב יעקב לפי שלמעלה סיפר כי עשו הלך לו לארץ שעיר ארץ טמאה כמו שהיה טמא. טמא טמא יקרא ארץ טמאה. והלך לעם טמא שפתים ללמוד ממעשיהם הרעים. סיפר שיעקב עליו השלום היה להפך שנתישב בארץ מגורי אביו הקדוש ללמוד ממעשיו.

וישב בארץ הקדושה היא ארץ כנען. ורמז באומרו מגורי אביו ולא אמר מושב אביו אלא מגורי כמו מגורי אל חרב וכן מגור מסביב. להורות שכל ימיו היה במורא ובפחד כמו שנאמר באביו ופחד יצחק היה לי. שהוא רמז על מדת הדין. כן היה יעקב בעל ייסורין. כאלו מדת הדין מתוחה כנגדו יומם ולילה. כמו שאמרו על פסוק לא שלותי מלבן ולא שקטתי מעשו ולא נחתי מדינה ויבא רוגז זה רוגזו של יוסף. בענין שלעולם היה לו מגור מסביב. וזהו מגורי אביו. ורז"ל דרשו בארץ מגורי אביו בארץ שחשב אביו שהוא תושב בה. לכן אמר וישב יעקב בארץ מגורי אביו:

פסוק ב

ואלה תולדות יעקב יוסף. הרצון בזה כי לפי שלמעלה נאמר אלה תולדות עשו וסיפר איך היו כולם רשעים וממזרים. אמר בכאן כי תולדות יעקב בהפך. שכל תולדותיו היו צדיקים. והזכיר יוסף לבדו משום מעשה שהיה בו. כי לפי קורותיו ומכירתו ושעבודו לא היה מן התימא שיחטא ואשם. וכן לפי גדולתו ומעלתו לא היה מן התימא שיחטא ויסור לבבו. ועם כל זה עמד בצדקו במלכותו ובדלותו. זה לאות על צדקתו. ולזה אמר אלה תולדות יעקב יוסף כולם צדיקים וכשרים. והאות על כולם יוסף הצדיק היה רועה את אחיו בצאן וקרה לו כזה וכזה מה שכתוב עד סוף הספר. והרי הוא עומד בצדקו הפך תולדות עשו:

או יאמר אלה תולדות יעקב יוסף. כאלו לא היה לו תולדות אחרים אלא יוסף. כי בו היתה מחשבתו וכוונתו כשהחליפו לו רחל בלאה וחשב שהיתה רחל וראובן שנולד חשב שהוא יוסף. ולכן חזרה הבכורה ליוסף כאומרו ובחללו יצועי אביו ניתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל. ולכן הזכיר בכאן אלה תולדות יעקב יוסף הבכור. והוא עיקר תולדותיו כאלו לא היו לו תולדות אחרות. ועוד כי לפי חכמתו של יוסף לא היה לו בן אחר חכם כמוהו כאומרו כי בן זקונים הוא לו. ולכן אביו אהבו מכל בניו והעמידו לשרת לפניו. וזה תראה ברור מענין חלומותיו שהיו צודקים וישרים כחלומות אביו בענין הסולם. ולכן היה ראוי להיות רועה את אחיו בצאן כאומרו רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף. והאות על חכמתו ושפלותו כי החכם הוא דומה לעץ פרי כל עוד שיש לו יותר פרי הוא משפיל ענפיו. כן החכם ראוי להיות. כאומרו הולך תמים ופועל צדק. לפי שיש שני מיני אנשים. האחד שכל מחשבותיו ופעולותיו טובות. והשני הוא שמחשבותיו אינם טובות אבל כשבא לפעול פועל בצדק. לזה אמר כנגד הא' הולך תמים. וכנגד השני ופועל צדק. וכן דובר אמת ולא רגל על לשונו וגומר. ובכל אלו התוארים הוא נבזה בעיניו נמאס ושפל רוח. וכן יוסף היה חכם וצדיק וראוי לרעות אחיו לפי חכמתו. ועם כל זה היה

שפל ועניו ומתדבק עם אחיו הקטנים שהם בני בלהה ובני זלפה. וזהו והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה:

ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם. כי לפי חסידותו היה נראה לו דבה לא ח"ו שהיו אוכלים אבר מן החי ומזלזל בני השפחות והיו חשודים על העריות. אבל הרמז בזה כי לפי צדקתו היה נראה לו שהיו אוכלים ושותים ושמחים כאומרם לא הלכו אלא לרעות את עצמן. זה היה נראה לו כאלו אכלו אבר מן החי. וכן לפי שהיו חולקים כבוד לאחיהם היה נראה כאלו מזלזלים בהם. וכן חשודים על העריות לפי שהיו נותנים עיניהם בבנות הארץ. היה נראה לו כאלו הם חשודים על העריות. ואם כן למה נענש אלא כי לפי צדקותו וישרותו היה חשוב לו כהוצאת דבה. כאומרם וסביביו נשערה מאד. או שנענש לפי שהיה דבר עריות ולא היה ראוי שיעיד לבדו כאומרם במסכת מכות טוביה חטא וזיגוד מינגד כו'. וסבת שנאת אחיו היתה לפי שישראל אהב את יוסף מכל בניו לפי שהיה חכם ובן זקונים. וזהו כי בן זקונים הוא לו. ולכן עשה לו כתונת פסים ואחיו חשבו שאביו אהבו בעבור הדבה. וזהו ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם מכל אחיו וישנאו אותו מצד אהבת אביו ולא יכלו דברו לשלום מצד הדבה. ויחלום יוסף חלום ויגד לאחיו. בענין שידברו אליו. והם לא יכלו דברו לשלום. בענין שבזה נתוספה השנאה כי אם היו מדברים עמו. אולי היו מתאפקים כאומרם דאגה בלב איש ישחנה. ואמר שמעו נא החלום הזה. לרמוז כי החלומות הולכים אחר הפה וכן הולכין אחר העת. ולכן אמרו שמעו נא בעת הזאת החלום הזה ופתרו אותו לטוב. וכמו שאמרו לעולם לא יספר אדם חלומו אלא לאוהבו. שהרי יוסף לפי שאחיו היו שונאים אותו נתעכב חלומו שנים ועשרים שנה. והתחיל לספר חלומו:

פסוק ז

ואמר **והנה אנחנו מאלמים אלומים בתוך השדה**. הנה זה החלום מורה על חכמתו של יוסף ועל קשורו בחכמת אביו. ואף על פי שהיה נער ורך בחכמתו חלם חלום צודק מעין חלומו של יעקב. עד שבסבת זה היה אוהב אותו כי שני דברים הם סבת אהבה. הא' הדברים הקטנים הם נאהבים לעולם. וכן הקטנים כמאמרם ז"ל גם את העולם נתן בלבם. אהבת עוללים נתן בלבם שאם יש לאדם שני בנים הגדול יפה והקטן מכוער מלא רירין. אוהב את הקטן. וזהו תועבה יבחר בכם. והשני כי האדם אוהב את החכמה. ואלו השנים היו ביוסף היה קטן מאחיו בן י"ז שנה והיה חכם מאחיו כדכתיב בן זקונים בן חכם הוא לו דומה לו. ולכן וישראל אהב את יוסף. ולכן ראה חלומו מעין חלום אביו. מה ראה יעקב סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה שזהו קשור כל הדברים. כן ראה

יוסף והנה אנחנו מאלמים אלומים מאסרין אסרין מקשרין האלומות וכל הדברים אלו באלו. כי כמו שיעקב מקשר כל הדברים באחדות שלימה. כן בניו פתחו כלם ואמרו שמע ישראל וגומר כשם שאין בלבך אלא אחד כך אין בלבנו אלא אחד. וזה הקישור מצד שבטי ישראל. וזהו שבטי יה עדות לישראל מצד שהם קשורים בו והוא בהם. וזהו סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה לקשר הדברים כולם. וזהו מאלמים אלומים. והנה קמה אלומתי שהיתה נפולה בארץ. וגם נצבה בזקיפה עד לשמים. וזהו סולם מוצב ארצה מצרים זה יוסף. וראשו מגיע השמימה. ויוסף הוא השליט. וזהו וגם נצבה. והנה תסובינה אלומותיכם ותשתחוינה לאלומתי. זהו והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו להשתחוות לי. ומלאכי אלהים הם השבטים דכתיב ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו. ופתרון חלום יעקב היה והיה זרעך כעפר הארץ רמוס בין הרגלים שזהו מוצב ארצה כמו יוסף. ואח"כ ופרצת ימה וקדמה שזהו ראשו מגיע השמימה. וזהו קמה אלומתי וגם נצבה. וכן הראה לו בוראו בזה שהיה לו אדנות וקימה וממשלה עליהם בסבת השבלים שהוא בר ולחם. ויאמרו לו אחיו דרך לעג ופתרו לו האמת המלוך תמלוך עלינו לרצוננו. כפי חלומך שאמרת שאלומתך קמה וגם נצבה. ואלומתינו תסובינה אליה ברצונם. המשול תמשול עלינו על כרחינו כאמרך שהשתחוו לאלומתך:

פסוק ט

ויחלום עוד חלום אחר צודק כראשון אשר פתרו לו אחיו דרך לעג. וזה פתר לו אביו בהעלם והנה השמש והירח וגומר. הנה זה החלום קשור גם כן בחלום יעקב כאומרו סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. השמים בו נמצאים השמש והירח והכוכבים. וזהו וראשו מגיע השמימה שהם השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי. זהו כנגד סולם מוצב ארצה להשתחוות. כי צדיק מושל ביראת אלהים באופן שחלום יעקב ויוסף שניהם שוים. והנה הראה הש"י ליוסף בחלום זה שני דברים. האחד קיום מה שראה בחלום הראשון. והשני הזמן ומספר השנים שישלם לו האדנות והממשלה. ופתרון החלום ההוא כי בחלום הראשון הראו לו הממשלה ועל איזו סבה. ובחלום הזה הראו לו הזמן שהוא נמשך מהשמש והירח. ע"כ אמר והנה השמש והירח בפרטם. ואחד עשר כוכבים בכללם. ובא להודיע שיהי' תשלום הממשלה והפתרון אחר י"ג שנים כמספר שני המאורות וי"א כוכבים:

פסוק י

ויגער בו אביו בגערה פתר לו חלומו. כי כן היה ראוי. והגערה היתה לפייס לאחיו. אח"כ סיפר ששלחו לראות את שלום אחיו. ולא היה לו עבד או נער אחר. אלא בנו יחידו רצתה נפשו. ושלחו בדרכים במקום סכנה יחידי שלא כדין. אלא שהיה רצון

הבורא שיושלמו חלומותיו וגזרתו. והוא הלך לשכם כמאמר אביו ולא מצאם שכבר נסעו משם. ויראו אותו מרחוק בלב רחוק שהיו רחוקים מאחוותו. ויתנכלו אותו ויאמרו הנה בעל החלומות הלזה בא בדרך לעג. והיו אומרים אמת כי הוא אדון כל החלומות הצודקים. ופותר אותם כיד אלהים הטובה עליו. ואולי היה בלבם כאש קנאה בוערת והיו יראים מחלומו שפתר לו אביו. ולכן אמרו לכו ונהרגהו בענין שלא יתקיימו חלומותיו. וכששמע ראובן דבריהם רצה להצילו מידם בדברים טובים שלא יהיו שופכי דמים. ואמר השליכו אותו אל הבור הזה והוא ימות מעצמו. ולפי הקבלה שאומרת שהיה מלא נחשים ועקרבים. איך אמר להצילו מידם להשיבו אל אביו. וכתבו בספרי כי ראובן ראה כוונת שמעון ולוי שהיתה להמיתו. ואיש לא יצילהו מידם לפי ערמתם וגבורתם. ולכן אמר ראובן אני רוצה שימות בבור על ידי נחשים ועקרבים ולא יכנס ביד אלו. שאם יכנס בידם לא ישאר ממנו עצם. וזהו למען הציל אותו מידם. לא למען הציל אותו. אלא מידם להשיבו אל אביו בין חי בין מת. אבל בידם לא ישאר ממנו מאומה. ולכן אמרו שם נוח לו לאדם להפיל עצמו בגוב של אריות. כי אולי ימצא לו זכות. ולא יפול ביד שונאיו שלא ירחמו עליו. ואח"כ אמר וישבו לאכול לחם וישאו עיניהם ויראו. לרמוז שישבו והסיבו בשמחה לאכול לחם עני כאומרו אוכלי עמי אכלו לחם. והענין בא לומר שמזמן החלומות ועד כאן. לרוב שנאתם אותו לא אכלו לחם ערב לנפשם כמו זה הלחם. אחר שהשלימו תאותם. ובהיותם אוכלים נשאו את עיניהם ויראו ארחת ישמעאלים. אולי הוא כמו וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים. כן בכאן נשאו עיניהם ויראו למרחוק מה די להוי בתר דנא. כי מה' היתה זאת בענין שיורידוהו מצרימה. וכשראה יהודה תאותם להורגו ולאוכלו כלחם. אמר להצילו מידם מה בצע כי נהרוג את אחינו. כי הרוצח הוא מצד חמדה. ובכאן מה תועלת נמשך לנו להורגו. ולא די שנהרוג אותו אלא שנשקר וכסינו את דמו. או יאמר וכסינו את דמו. האם נאמר שלא שלחנו בו יד. ושלא שפכנו דמו אם ימות בבור. וא"כ לכו ונמכרנו לישמעאלים ויהיה לנו בצע ממנו. והנמכר אין לו יד ושם. כ"ש ממשלה ומלכות כאשר ראה בחלומו. ובזה ישלים רצוננו שלא ימלוך עלינו. וידנו אל תהי בו להמיתו כי מי שלח ידו בו ונקה:

פסוק כז

וישמעו אחיו שטענתו מספקת ונכונה. וכוונתו היתה להצילו מידם כי יש לחי תקוה. ולכן ארז"ל בזכות שהציל יהודה ליוסף מן הבור הציל הקב"ה לדניאל שהיה מבני יהודה מן הבור. וסיפר איך מכרוהו לישמעאלים הם אותם שראו בשיירא. והם המדינים לפי הפשט שהיו תחת יד ישמעאלים. כי ישמעאל היה ראש למדינים. ואולי בני יעקב לא

רצו לסלקו מן הבור משום אכזריות. או משום שלא ידע יוסף שמכרוהו. והוא הבין הדבר. כי מי הגיד לישמעאלים שהיה יוסף בבור. אם אחיו לא מכרוהו לישמעאלים. והישמעאלים צוו למדינים שיעלוהו מן הבור כי הם עבדים להם. ואולי על זה אמר יוסף כי גונב גנבתי מארץ העברים. וז"ש ויעברו אנשים מדינים וימשכו ויעלו את יוסף הם עצמם. וא"כ וימכרו הוא מוקדם. ולפי דעת רז"ל שנמכר פעמים רבות יצא כהוגן:

פסוק כט

וישב ראובן אל הבור ובמכירתו לא היה שם. וא"כ יש לשאול אחר שראובן ידע כוונת אחיו שהיתה רעה להרגו. איך הלך לו והניחו בין האריות והדובים. כי אולי אם היה שם היו מרחמים עליו. או היו חולקים לו כבוד כדין התורה. בענין שבהליכתו סבב כל זה. עד שלזה קרע בגדיו במר נפשו כמו שקורע על מתו. ולפי שחשב שאולי העלוהו אחיו להברותו לחם בחמלתם עליו. וישב אל אחיו לראות אם היה עמהם. וכשראה שלא היה עמהם. אמר הילד איננו לא בבור ולא בכאן ואני אנה אני בא. כלומר מהיכן אני בא. או היכן הלכתי. כי אני חבתי במיתתו ומה אעשה ומה אומר ולבי מאד חמרמר. ואען ואומר בלשון מר אנה אני בא ואנה אוליך חרפתי כי אין לי התנצלות על חטאי. וכתב מחבר אחד ואני אנה אני בא לשון קינה והספד הוא. ואני סבור שהוא צעק בקול מר על אחיו ובקול קינה. וכן היה צועק על אחיו ואומר אני אנה אני בא. שהוא כמו אל נקמות ה' אל נקמות הופיע. אל נקמות ה' שהוא בראשי תיבות אני אנה אני. כי לא ידע מה לעשות אלא לצעוק על אחיו ועל עצמו שעזב הנער בידם להורגו אחר שהוא הגורם בהליכתו. והש"י שמע צעקתו כמאמרם ז"ל בענין אכזריות זה מתו עשרה הרוגי מלכות ועשרה בכל דור ודור ועדיין החטא קיים. וא"כ היה ראוי ראובן לעונש על הליכתו והשאלה במקומה עומדת. ורז"ל תירצו על זה ואמרו להציל ראובן מעון. שהיה עסוק בשקו ובתעניתו על בלבול יצועי אביו. ואחרים אמרו שהגיע יומו לשמש את אביו והלך לו ואז מכרוהו. ולפי שכל זה אינו מספיק כי פקוח נפש דוחה שבת וכבוד אב ואם ותשובה וכל מצות התורה. וא"כ למה הלך. יש לומר כי אחר שכוונת ראובן היתה להצילו כדכתיב למען הציל אותו מידם. רחמנא לבא בעי ולא נחשב לו לעון אלא למצוה. והוא בכלל יראי ה' וחושבי שמו. כמאמרם ז"ל חשב לעשות מצוה ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה. ואחר שראובן רצה להצילו. ומצד אונס התשובה או שמוש אביו לא הצילו. ויחשב לו לצדקה. כאומרם ז"ל מר ואהלות קציעות כל בגדותיך אל תיקרי בגדותיך אלא בגידותיך. ואמרו גדול בעל תשובה שזדונות נעשו לו כזכיות. ולכן נחשב לראובן לזכות ולמצוה. כאומרם ז"ל ראובן היה ראש להצלה דכתיב וישמע

ראובן ויצילהו מידם. לפיכך נתן לו הקב"ה עיר מקלט להציל הרוצחים בשגגה דכתיב את בצר במדבר בארץ המישור לראובני. הרי גילו בכאן שעכ"פ היה בשוגג. אבל אחר שכוונתו טובה נחשב לו לזכות ונתן לו הש"י מצות עיר מקלט במקומה. וכן אמרו בענין התשובה שהיה עסוק בשקו ובתעניתו שהוא היה ראש לבעלי תשובה דכתיב וישב אל אחיו. נתן לו הקב"ה בשכרו נביא אחד בשבטו ראש למשיבים. הוא היה הושע בן בארי הוא בארי הוא בארה אשר הגלה תגלת פלאסר לראובני ופתח בתשובה דכתיב שובה ישראל עד ה' אלהיך. גילו בכאן כי אולי כמו שהיה בע"ת. כן השיב לאחיו בתשובה. בדבריו שאמר ואני אנה אני בא. כי אולי כשראו צעקתו נתחרטו. ונתן לו השם יתברך שכר על זה אע"פ שנראה שהיה ראוי להציל ליוסף ושיניח התשובה. ועל דרך הפשט נראה לי שראובן לא שגג בזה כלל ולא החזיק בכבוד ללכת לאביו ולא לעשות תשובה כי פקוח נפש דוחה הכל כמו שביארנו. ודעתו היה להצילו להשיבו אל אביו. וכשראה אותם שישבו לאכול לחם לפי שהוא לא היה אוכל. אולי היה מתענה נפרש מהם. ואמר שהיה הולך אל אביו או לדבר אחר מוכרח. והוא נחבא באחת הפחתים ויצא ועיקם הדרך לסלקו מן הבור להשיבו אל אביו. ולא נתאחר כלל אלא מיד שב אל הבור ולא מצאו. לפי שהם לא נתאחרו כלל באכילה כי מיד כשישבו לאכול נשאו עיניהם וראו הישמעאלים. ועלו אותו מן הבור ומכרוהו כהרף עין כי הצליח מעשה שטן. או לקיים הגזירה. ולכן תמצא שנכנס פסוק וישב ראובן אל הבור בנתים. וכתב אחר כך ויקחו את כתונת יוסף וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתונת בדם. להורות כי לפי שלא נתאחר ראובן לא היה להם שהות קודם בא ראובן לשחוט שעיר עזים ולהטביל הכתונת בדם בין המכירה לביאת ראובן. כי באופן אחר מיד היה ראוי לכתוב וישחטו שעיר עזים אחר וימכרו. אבל הפסיק בנתים וישב ראובן אל הבור להורות שלא נתאחר ראובן כלל. ואחר שבא ראובן וצעק בקול מר והלך לו. לקחו שעיר עזים ושחטוהו לרמות ליעקב אביהם. כמו שהוא רמה ליצחק אביו בעורות גדיי העזים לקבל הברכות. כמאמרם זכרונם לברכה וכמו שאמר בכאן זאת מצאנו הכר נא כי זאת עצת יהודה. ולפיכך רמוהו ליהודה בענין תמר שאמר אנכי אשלח גדי עזים מן הצאן. וכמו שאמר בכאן זאת מצאנו הכר נא. כן נאמר שם הכר נא למי החותמת. באופן ששלם השם יתברך לאיש כמעשהו. ואם לא שהיו סבות אלהיות לקיים דברו היה אכזריות גדולה בהם יותר מהמכירה. כי מה להם. אלא לומר לאביהם לא ראינו אותו אלא שהוצרכו לשחוט שעיר עזים ולטבול הכתונת בדם ולקורעה בשנים. לנקום נקמתם בכתנת הפסים לפי שלא יכלו לעשותו ליוסף. ושיוליכוהו לאביהם ויאמרו זאת מצאנו הכר נא. בענין שידאג ויתעצב יותר על

בנו. אלא שכולם סבות אלהיות למרק חטאתו שחטא עם אביו לרמותו בעורות גדי עזים. שם נאמר האתה זה בני עשו אם לא. כמו שאמר בכאן הכתונת בנך היא אם לא. ולפי שחשב שחיה רעה אכלתהו ולא זכה לקבורה. קרע שמלותיו וילבש שק ואפר ויתאבל ימים רבים שלא כדין התורה ולא רצה לקבל תנחומים. ואולי עשה כל זה לפי שהוא חב במיתתו ששלחו יחידי בדרך בענין שחיה רעה אכלתהו. ואם אחיו עשו לו זה כמו שאמר טרוף טורף יוסף. כמאמרם זכרונם לברכה. גם כן אני חבתי במיתתו אחר שידעתי שנאת אחיו עמו. ועל זה אמר אספדה ואיילילה אלכה ערום בלבוש שק ולא אתנחם כל ימי וארד על בני אבל שאולה אחר שאני הרגתיו. ולכן ויבך אותו אביו כל ימי חייו. ואולי יהיה ויבך אותו אביו כמו ויקבור אותו בגיא הוא קבר את עצמו. כן בכאן בכה על עצמו ולא על בנו. וזהו ויבך אותו אביו. או אמר ויבך אותו. לפי שלמעלה גמר כל דיני האבל דין קריעה ויקרע יעקב שמלותיו. דין כיבוס וישם שק במתניו ולא בגדים מגוהצים. דין אבלות ויתאבל על בנו ימים רבים ולא שבעה ושלשים להספד. דין תנחומי אבלים וימאן להתנחם. דין השנה שהנשמה עולה ויורדה כל י"ב חדש. כי ארד אל בני אבל שאולה עד יום מותי. כנגד שלשה לבכי אמר ויבך אותו אביו. ואולי יאמר ויבך אותו אביו שלא כמנהג העולם. כי האבל בפטירת המת ובקבורתו בוכה ואח"כ מספיד ומתאבל. אבל לא יבכה באחרונה כי כבר נשכח כמת מלב. אבל בכאן אמר ויבך אותו אביו באחרונה להורות על צערו:

פסוק לו

ואמר **והמדנים מכרו אותו אל מצרים**. להורות כי שערי דמעה לא ננעלו ובכיית יעקב הועיל שלא הוליכוהו לאיי הים. אלא שקנה אותו פוטיפר ושמו אדון לביתו. שאם לא כן זה הפסוק היה לו לסמוך אצל ויוסף הורד מצרימה. או לא היה צריך לכותבו כלל כי הוא מיותר. אלא כדי לסומכו אצל ויבך אותו אביו כמו שכתבתי:

פרק לח

פסוק א

ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו. יפה דרשו רז"ל סמיכות הפרשה לפי שהורידוהו אחיו מגדולתו. והנראה מפשט הכתוב כי יהודה ראה בצרת אביו שהיה בוכה ומתאבל תמיד על בנו. וראה יהודה בעצמו שהוא הגורם מכירת אחיו. ולפי שלא יכול להתאפק לראות בצרתו נתחרט מחטאתו והודה על פשעו וירד מגדולתו הוא מעצמו. לפי שאינו דומה המתבייש מעצמו למתבייש מאחרים כמוזכר בתעניות. ולכן נפרש מאחיו ורצה להתבודד ולהצטער ולא לישב בסוד משחקים. ורצה לילך אל ארץ אחרת למקום שאין

מכירין אותו ללבוש שחורים כמאמר ר' אלעאי. וזהו וירד יהודה מאת אחיו לעשות תשובה שלימה ולהודות על חטאתו. כי יהודה שמו והודאה עמו. כמאמר אמו הפעם אודה את ה'. וכמאמר אביו יהודה אתה יודוך אחיך. וכמאמר מרע"ה שמע ה' קול יהודה בהודאתו. ולפי שהודה על חטאיו וירד מעצמו מגדולתו. מדד לו השם מדה כנגד מדה. ואחרי מות יהושע היו ישראל רוצים לשים עליהם שר ומנהיג לצאת ולבא לפניהם והיו מסופקים בזה. ואולי כל אחד מהשבטים היה מתנשא לאמר אני אמלוך עד ששאלו מי יעלה בתחלה. ויאמר ה' יהודה יעלה. כלומר למה אתם מסופקים בדבר הברור. כי אחר שיהודה עשה הודאה והוא בעל הודאה וירד עצמו מגדולתו כדכתיב וירד יהודה מאת אחיו. ראויה לו העלייה מדה כנגד מדה ולכן יהודה יעלה. ואמר בעת ההיא להורות על תשובתו הנכונה. כי החוטא ראוי לו לשוב מיד מחטאתו כמאמרם ז"ל אם ראית ת"ח שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שמא עשה תשובה. שמא ס"ד אלא אימא ודאי עשה תשובה. והטעם שאם הוא ת"ח ביום החטא ישוב מיד כי לא ידע מה ילד יום. ולכן אמר במשה ואתחנן אל ה' בעת ההיא מיד ולא אחר כך. וכן אמר בכאן להורות על מעלת יהודה ויהי בעת ההיא בעת החטא מיד עשה תשובה. וירד יהודה מאת אחיו ר"ל מעצת אחיו ומחבור אחיו. ויט עד איש עדולמי. שהיה איש נכבד בדורו יושב לבדו או עם חבור עם מעט. וראה שם אשה הוגנת לו בת אדם גדול סוחר ושמו שוע ונדיב. ויקחה ויבא אליה להקים לאחיו שם בישראל כי הוא גואל וקרוב. ואחר שהוא היה בעל העצה ראוי להשיב האבידה לבעליה. כי הוא הגואל הקרוב כענין בועז. או שרצה להוליד בנים ולשום להם שמות מורים על צערו ועל צער אחיו. כמו שעשה בנימין לבניו כמוזכר בדבריהם. ולהורות על זה תמצא ששם שם בנו הבכור ער דכתיב ויקרא את שמו ער. להורות על אבידת אחיו ואיך הוא ואחיו אכלוהו ויכלוהו ועקרוהו מן העולם וגלוהו מאביו. והוא מן ערו ערו וכן ערות על יאור. וכן קרא שמו ער להורות על צערו שירד מאחיו ונפרש מהם להיותו לבדו בלי חבור אחים וקרובים והוא כמו ער ועונה. והבן השני קראה אשתו שמו אונן להורות כי אולי אשתו הצדיקתו בדבריה למה היה מצטער ומשתומם כל כך בלי סבה. ושואלת ממנו למה שם שם בנו ער. ואולי היה גילה לה קצת הדברים לא מענין המכירה כי זה לא היה יכול לגלות לה. אבל גילה לה ענין יוסף איך נאבד מאביו ושאביו מתאבל ומתאונן עליו זה ימים רבים. ושהוא ירד מאחיו כדי שלא לראות בצרת אביו ולכן קרא שמו ער כמו שכתבתי. וכשראתה היא שגלה לה סודו. ותקרא שם בנה אונן להורות על צערו וצרת אביו. לרמוז שיהודה בעלה היה מתאונן ומצטער עליו תמיד כמי שמתו מוטל לפניו שנקרא אונן. וכן הבן השלישי

קראה שמו שלה על שם החטאת והעון שנקרא שלו. כדמתרגמינן בשגגה שלו. ואולי אלו השמות היו מוסכמים מיהודה שהיה יודע סוד הדבר והיה מתחרט על עונו ועל שגגתו. ולכן קרא שמו שלה:

פסוק ו

אחר כך סיפר מיתת ער ואונן ומיתת אשת יהודה. להורות כי לפי שנתחרט יהודה מעונו. הש"י קבל תפלתו וישלח בניו ביד פשעם להיות כפרה על חטאתו. כמאמרם בברכות בחסד ואמת יכופר עון וכתיב ומשלם עון אבות אל חיק בניהם. וכן מיתת האשה מכפרת על עון בעלה. כאומרם ז"ל אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתיך זו אשה. ולזה רמזו רז"ל באמרם כל המתחיל במצוה ואינו גומרה מורידין אותו מגדולתו דכתיב וירד יהודה וכו'. ושכיבו נמי ער ואונן. רמזו בזה כי מיתת בניו ואשתו היתה על שהתחיל במצות יוסף להצילו ולא גמרה. ולמדנו בכאן כי קודם מ"ת היו זהירין במצות ייבום לפי שהיא מצוה גדולה. כמו שאפרש במקומו בעז"ה. וכן גם היו נזהרים מהקטלנית כאומרו כי אמר פן ימות גם הוא כאחיו. ולמדנו בכאן דתרי זימני הויא חזקה כדין התלמוד וכמו שפסק הרא"ש ז"ל בכתובות שלא תנשא עוד וכופין אותו להוציא דחמירא סכנתא מאיסורא כמוזכר במקומו. אח"כ סיפר ענין תמר שהיתה מתאוה לבנים וכוונתה לשם שמים. ולפי שראתה שיהודה היה דוחה אותה בקש באומרו עד יגדל שלה בני הפקירה עצמה לזה. אעפ"י שהיה נראה דבר זר ורע מאד להזקק ליהודה. ולפי שהיא היתה צדקת גמורה והיה לה זה בושה גדולה. אמר שמחמת הבושה נתקו מורשי לבבה ונתעלפה. וזהו ותתכס בצעיף ותתעלף. והוא כמו ויתעלף דיונה. ויאמר שחשבה לזונה אע"פ שכסתה פניה. כמו כי עם קשה עורף הוא:

פסוק טז

ואמר **ויט אליה אל הדרך**. לרמוז שלפי מעלת יהודה נטה מדרך הצניעות והמוסר וכ"ש בהיותו נזוף על אחיו לעשות דבר כזה. ואומר בפיו הבה נא אבוא אליך אף על פי שלא ידע כי כלתו היא. והיא חשבה מחשבת אמת שיבא הדבר לידי גילוי. ורצתה ליקח עדים נאמנים ושאלה ממנו חותמו ופתילו ומטהו אשר בידו. ואחר שהושתל ממנה מלכות בית דוד ומלך המשיח. יש לנו לידע שהיא היתה צדקת וחכמה וידעה סוד הייבום והגאולה כמו שהוא בסתרי התורה. כי אחר שהש"י חושב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח. וזהו טעם הייבום להקים לאחיו שם בישראל. וכשאין ייבום פעמים יהיה נגאל המת מצד קרובו כמוזכר בבועז. ולפעמים האב יגאל הבן כמו שמצינו ביהודה שגאל ממכר בניו ומלא חסרונם בפרץ וזרח וזו גבורה גדולה ביהודה. ולכן קראו אביו גור אריה. ולכן אמר בכאן מה פרצת עליך פרץ. כי זאת פרצה וגבורה גדולה. כי שאר בני

אדם נגאלים מצד האחים. ובני יהודה נגאלו מצד האב. וזהו מצד זוהר הש"י ואורו שזרח על יהודה וקרא שמו זרח כי אלו היו שני בניו הראשונים. ער שהיה רע בעיני ה' הוא פרץ ע"ש הפרצה. וזהו מה פרצת עליך פרץ. כלומר פרצה ותמורה זאת עליך ישוב. ואונן שהיה מורה על אבלות ועצבות ואפלה קראו זרח כי אור ה' עליו זרח. וכל זה הסוד ידעה תמר ומסרה עצמה למות להשיג דבר זה. ולכן אמרו בסתרי התורה כי ענין תמר הוא מסודות התורה ואין לנו עסק בנסתרות. ולכן נראה ששאלה ממנו החותמת והפתילים והמטה ודי היה לדבר כזה בא' מהם. אבל נראה שנצנצה בה רוה"ק וידעה שמכאן יקום שבט מישראל במלכות בית דוד. ולכן שאלה ממנו אות אמת. וזהו חותמך כי חותמו שלהקב"ה אמת. והוא היה חותמו של מלך כמוזכר במזמור המלך שהוא מזמור טוב מאד על מלך המשיח. כמעט כלול מכל המזמורים. ולכן יש בהתחלתו רמז לרוב השירים יש מהם שמתחילים לבני קרח או למנצח או משכיל או שיר. ולכן התחיל בכאן בכולן למנצח על שושנים. וזהו שיר ידידות שהוא מיוסד על דוד ושלמה ומלך המשיח שהוא ידיד ה'. וכן נאמר בשלמה ויקרא את שמו ידידיה. ואמרו שזה המזמור אמרו אחרי העיון והמחשבה. וזהו רחש לבי דבר טוב. וכן בסידור הדיבור אומר אני מעשי למלך בשביל המלך. ולפי שלפעמים האדם לא יסדר דבריו בטוב בשפתיו כמו שיסדרם בעטו. לכן אמר לשוני עט סופר מהיר. יפיפית מבני אדם כלומר יש לך היופי שבא מבני אדם והחן שבא מצד הש"י. כדכתיב ויתן חנו. וכן ונח מצא חן בעיני ה'. על כך ברכך אלהים לעולם על האמת שהיה עולה על הכל. כמו שפירשתי בלידת יהודה דכתיב על כן קראה שמו יהודה. וכתיב על דבר אמת וענוה צדק. וזהו חותמך חותם ואות אמת. חגור חרבך על ירך גבור. ואע"פ שאין זה דבר נאות למלך הוא הודך והדרך. ופתילך רמז לפתילי הזהב הראוים למלך. כדכתיב וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים. ונאמר במזמור המלך לרקמות תובל למלך. כי לבוש המלך משי ורקמה. ומטך אשר בידך זהו מטה האלהים ושבט המושל בו. הוא המוזכר במזמור של מלך שבט מישור שבט מלכותך. וכתיב לא יסור שבט מיהודה. ואלו הם כלי זיינו של מלך ואלו הן חותמיו. ולכן שאלה ממנו תכסיסי מלוכה. ולפי שראויות לה לא מנעם ממנה ונתנם לה במתנה. וזהו ויתן לה. ואם החותם רומז על חותם התורה הראויה למלך. דכתיב וכתב לו את משנה התורה. והפתילים על המצות דכתיב ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת. וכן ויתנו עליו פתיל תכלת. והמטה על סומכי התורה ועמודיה הנקרא משען ומשענה. ראתה עינה עניני התורה ואין להאריך. ולהורות על זה אמר ותהר לו גבורים כיוצא בו. מלכים כיוצא בו תאומים הצריכים לו למלא חסרון ער ואונן. וכן רצה הש"י שכמו שיהודה רמה לאביו

בגדי עזים. כן יפול ביד אשה כאומרו אנכי אשלח גדי עזים. ושישלח גדי העזים והיה לבוז ולחרפה לכפר על חטאתו. וכמו שאמר הוא תקח לה פן נהיה לבוז. וכשראתה עצמה בדוחק שלחה לו לאמר הכר נא כנגד הכר נא הכתונת בנך וגו'. והוא השיב צדקה ממני. לומר שאלו החותמות הם שלו ולא של אדם אחר משבט ישששכר. וכל זה לפי שהוא היה בעל הודאה כשמו כן הוא. ולפי שזה היה דבר גדול להורות דבר כזה בפומבי רבתה ששכב עם כלתו. וארז"ל שבזכות זה הציל הקב"ה חנניה מישאל ועזריה מכבשן האש שהיו מבני יהודה. כמו שהוא הציל לתמר ושני בניו מן האש כאומרו צדקה ממני:

פסוק כז

ואמר **והנה תאומים** להשלים חסרון ער ואונן. כמו שכתבתי למעלה פרץ כנגד ער. זרח כנגד אונן. ולפי שאונן רצה להאיר ולזרוח קודם ער ולכן נתן ידו ונתחזק ער לצאת לפי שהוא היה בכור. וזהו מה פרצת עליך פרץ. ואח"כ יצא אחיו ויקרא שמו זרח ע"ש שזרח קודם זמנו. וכן לפי שהאיר אפלת אונן שהיה כמו אונן. ולפי שיהודה שם שמות בניו ע"ש יוסף כמו שכתבתי לגאול גאולתו. ולפי שהשמות הראשונים היו על רעת אחיו וצרתו ומתו. ובאו אחרים לגאול גאולתם וגאולת יוסף. קרא שמם פרץ וזרח. להורות שעתיד הש"י לגאול את יוסף ביד חזקה ולהזריח אורו. ולכן סמך מיד ויוסף הורד מצרימה בתכסיסי מלוכה ובסימני גאולה של פרץ וזרח. וזהו ויוסף הורד מצרימה. כי עד כאן לא היה ראוי לירד מצרימה. ואמר ויוסף הורד מצרימה על צרותיו. כי היה ילד שעשועים בחיק אביו אשר אהבו בן חורין ממשפחת רם והורד מצרימה כאיש רגלי אחר הבהמות. ורעה עוד מזאת ויקנהו פוטיפר שר הטבחים שותפו של עמלק איש מצרי ממשפחת העבדים. וקנהו מיד עבד אחר. וזהו מיד הישמעאלים. ורמז גם כן שהורידוהו מארץ טהורה וקדושה לארץ טמאה. ואמר ויהי ה' את יוסף. לרמוז שנתן לו הקב"ה שלשה הויות טובות כנגד ג' רעות שקבל. כנגד ויוסף הורד מצרימה. אמר ויהי ה' את יוסף. וכנגד ויקנהו פוטיפר. אמר ויהי איש מצליח. וכנגד מיד הישמעאלים. אמר ויהי בבית אדוניו המצרי. והרמז בזה כי ההויה הראשונה היתה מצד יוסף. והשני מצד היותו איש שכלי יוסף היה מצליח. והויה אחרת יותר עצומה היותו מצליח בהיותו בבית אדוניו המצרי שהיה איש טמא שפתים ולא היה ראוי לברכה. ועכ"ז היה מצליח. וי"א שהיו ליוסף ג' הויות הוית הצלחה הוית השגחה הוית חן. הוית השגחה כאומרו ויהי ה' את יוסף משגיח עליו תמיד. הוית הצלחה. ויהי איש מצליח. כי ההצלחה אחר השגחה נמשכת. מצליח לעצמו ולזולתו. לעצמו כי כן כתיב ואשר הוא עושה ה' מצליח בידו. ולזולתו כאשר אמר ויברך ה' את בית המצרי וגו'. הוית חן כאמרו ויהי בבית אדוניו

המצרי נושא חן לפניו. ולכן לא שלחו לעבוד חוץ לביתו ע"כ. ועכשיו בא לפרש אלו הג' דברים ויהי אדני את יוסף. אמר וירא אדוניו כי ה' אתו. לרמוז שלא היה מושגח מצד עצמו לבד אלא השגחה ניכרת לעיני הכל. וזהו וירא אדוניו כי ה' אתו. וכנגד ויהי איש מצליח. אמר שלא היה מצליח לעצמו אלא לאדוניו. וזהו וכל אשר הוא עושה ה' מצליח בידו של אדוניו. וזהו כעין מה שאמרו כל העולם לא נברא אלא בשביל חנינא בני וכו'. כנגד ויהי בבית אדניו המצרי. אמר וימצא יוסף חן בעיניו וישרת אותו וכו'. ואמר ויהי מאז הפקיד אותו. לרמוז שהיתה השגחה ניכרת שמאותו עת שהפקיד אותו בביתו היתה ברכת ה' בבית ובשדה. בענין שלא יאמרו שמצד אחר וממקום אחר היתה ההצלחה. ואמר ויעזוב כל אשר לו. להורות על מעלת יוסף שאע"פ שהיה במעלה וכבוד ועזב המצרי כל אשר לו בידו. לא נתגאה ולא חטא בשפתיו להתגאל בפת בג אדוניו וביין משתיו אלא אכילתו היתה פת יבש או פת במלח. וזהו ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם אשר הוא אוכל. ולא מאכל ועונג אחר. ועכ"ז ויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה. כי מן הראוי היה שישתנה צורתו בלא מאכל ומשתה כמו שתמצא בדניאל ויתנו לנו מן הזרעונים. ואומר נס נא את עבדיך וגו'. ועכ"ז היו יותר שמנים ובריאים משאר הנערים. וזה הדבר לימד דניאל מיוסף הצדיק ובטח בה' שיעשה לו נס כמו שעשה ליוסף. וכן למדה אסתר המלכה ממנו ואמרה וצומו עלי וגו'. גם אני ונערותי אצום כן ובכן אבא אל המלך אשר לא כדת. והנכון אצלי במקומו כי אסתר המלכה ראויה לישב בתענוגים ובתמרוקי הנשים ולא בתעניות וסיגופים. ולכן אמרה אבא אל המלך בסוף אלו השלשה תעניות אשר לא כדת המלכה. בכח שם ובכן. שהוא עולה ע"ב למספר שם המפורש. וכן יוסף אע"פ שלא אכל אלא לחם. ויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה. וז"ש במדרש ולקדקד נזיר אחיו ראוי זה ליטול הברכות שכל הגוים כורעים ומשתחוים לו. ונהג נזירות בעצמו שלא רצה לשתות יין עד ששתה עם אחיו שנאמר וישתו וישכרו עמו ע"כ:

פרק לט

פסוק ז

ויהי אחר הדברים האלה. הרצון בזה אחר שראתה שהיה יוסף יפה תואר ויפה מראה בלא אכילה ושתיה. חשקה נפשה בו ונשאה עיניה אל יוסף שלא כמנהג העולם הגברת חושקת בעבד. ועוד היות תובעת בפה לאמר שכבי עמי כי זה גנאי גדול לאשה עם בעלה. כ"ש עם אחר כמוזכר בכתובות על שתיית היין לאשה שניה תובעת בפה שלישית נרבעת אפילו לחמור. ולכן אמר בכאן ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף לאמר שכבה עמי. ויאמר אל אשת אדוניו כלומר. אע"פ שהיתה אשת אדוניו והיה חייב לעשות מאמרה.

לא חלק לה כבוד בטענות צודקות. ואמר שלא היה ראוי להיות כפוי טובה למי שנתן לו את כל הכבוד הזה מהממון וכל אשר לו נתן בידו מהשררה איננו גדול בבית הזה ממני. ואולי אמר זה לפי שהיא היתה נודרת לו מתנות רבות לזהב ולכסף. וכן אומרת שתתן לו מעלה ושררה ושיעשה רצונה. כנגד הא' אמר איני צריך לזה כי כל אשר יש לו נתן בידי. וכנגד הב' אמר איננו גדול בבית הזה ממני. ומה מעלה תוכל לתת לי בענין שאחטא בדרך ארץ ומדרך המוסר. וגדולה מזאת וחטאתי לאלהים. ואמר ויבא הביתה לעשות מלאכתו. מלאכת הבית המוטל עליו. ולדעת חז"ל שהוא בא לעשות צרכיו עמה. ושנראה לו דמות דיוקנו של אביו. דרשוהו מן הכתוב שאמר ואין איש מאנשי הבית שם בבית. לפי שלא היה לו לומר אלא ואין איש בבית. אבל אמר מאנשי הבית לא היה שם בבית. אבל איש אחר היה שם ומנו יעקב. ואולי לדעת זה יאמר ותתפשהו בבגדו כמו בבגדו בה. וכשראתה שלא עשתה רצונה קראה בקול גדול בענין שיאמינו לה. וסיפר שחרה אף אדוניו אבל לא האמינה מכל וכל ולכך לא הרגו. אבל כדי שלא להוציא לעז על אשתו נתנו בבית הסוהר. ואמר ויקח אדוני יוסף אותו. לרמוז שלקח כל אשר היה בידו וקבל חשבונותיו ואח"כ נתנו בבית הסוהר ועשה לו כבוד גדול שנתנו במקום אשר אסירי המלך אסורים. ומה' היתה לו בענין שיהיה מזומן לפתור חלום שר המשקים. ויהי שם בבית הסוהר ימים רבים. ויהי ה' את יוסף כאשר היה עמו עתה. ואולי לפי שלא היה ראוי מצד עצמו נטה אליו חסד אבותיו. או יאמר ויט אליו חסד עם אחרים נטיי"ה קטנה אבל בעיני שר בית הסוהר נתן חנו. וזהו ויתן חנו. או שרמז ויט אליו אזנו לקבל שועתו ולעשות עמו חסד. ולכן ויתן שר בית הסוהר ביד יוסף וגו':

פרק מ

פסוק א

אחר כך אמר חטאו משקה מלך מצרים והאופה. בענין שתבא רפואה לצדיק על ידם. ואמר לאדוניהם למלך מצרים לומר שחטאו בשני פנים. הא' מצד היות אדוניהם שעשה עמהם טובות שלא היו ראוים להם לתת חייו בידם כי אולי היו קטני הערך. והב' שחטאו מצד היות מלך מצרים מלך גדול. וז"ש ויקצוף פרעה על שני סריסיו. ולא אמר שני הסריסים אלא שני סריסיו. שהוא עשאם סריסים אע"פ שלא היו ראוים. וכן שהיו סריסיו המיוחדים בנאמנות חיי המלך. ואם היו ממונים על דבר אחר לא היה חטאם גדול. אבל היו שר המשקים ושר האופים. ומאכל המלך ויין משתיו צריך שמירה רבה כמוזכר בסריסי אחשורוש ובסריסי אלסכנדרוס מוקדון. ויחלמו חלום בהיותם אסורים בבית הסוהר בענין שבא החלום ברוב ענין. ולכן חלם שר המשקים והנה גפן לפני ובגפן

שלשה שריגים. להורות על שלשה ימים אחר שראה תכיפות הדברים כפורחת עלתה נצה הבשילו אשכלותיה ענבים בבת אחת. לכן אמר בעוד ג' ימים ישא פרעה את ראשך. יפקוד או יסלח חיוב ראשך. ולפי שראה יוסף שהיה החלום טוב. אמר איש טוב זה ואל בשורה טובה יבא לבשר גאולתם של ישראל. כדכתיב גפן ממצרים תסיע ומעלתם של ישראל בתורה נביאים וכתובים כנגד שלשה שריגים וכנגד כהנים לוים וישראלים. כמוזכר במקומו במסכת חולין. וכן רמוז בסתרי התורה שראתה עינו של שר המשקים עניינים גדולים בעתיד. ולכן הזכירו ד' כוסות בפרשה זו כנגד ד' כוסות שעתיד פרעה לשתות. וכנגד ד' לשונות של גאולה שכתוב בגלות מצרים. ולקחתי וגאלתי והוצאתי והבאתי. וכנגד זה אנו עושים ארבעה כוסות בליל פסח. וכוס חמישי לא הוזכר. ולדעת האומר כוס חמישי. הוא סומך על כוס האחרון של הפרשה. ויתן את הכוס על כף פרעה והוא הכוס הנזכר. וכן רמז בדבריו ארבעה גליות שעתידות לעבור על ישראל כנגד ארבעה כוסות. וכוס ה' לא הוזכר דכתיב ועיניתיך לא אענך עוד. והנה גפן לפני הוא גלות מצרים שהיה סמוך לפניו. ובגפן ג' שריגים משה ואהרן ומרים. וכוס פרעה בידי הוא גלות בבל. ואקח את הענבים הנותרים ואשחט אותם אל כוס פרעה. זה גלות מדי בימי המן ששחטו הענבים בשתיית המלך והמן. וכן שחטו הענבים ישראל מיין נסיכם. ואתן את הכוס על כף פרעה זה גלות יון. ונתת כוס פרעה בידו זה גלות אדום דכתיב גם עליך תעבור כוס. ואז ישובו ישראל כמשפטם הראשון כדכתיב חדש ימינו כקדם. ואז יתקיים פורה דרכתי לבדי וגומר. ולפי שכל אלו הבשורות בפיו פתר לו לטוב ואמר לו כי אם זכרתני אתך כאשר ייטב לך אחר שאני כלול בחלומך בכלל הגפן. וזה כשתראה פתרון חלומי שנתקיים לטוב. וזהו כאשר ייטב לך אחר שאני המבשר. ועשית נא עמדי חסד ואיני שואל ממך דבר אלא הזכירה. וזהו והזכרתני אל פרעה לפי שאיני יכול לצאת בלי מאמר אחר שאני אסור במקום אסירי המלך. ואיני שואל ממך דבר גדול אלא והוצאתני מן הבית הזה ולא מן הבור. כי אתה רואה בעיניך שאיני אסור בבית האסורין אלא פקיד וממונה עליהם. והטעם כי גנוב גנבתי מארץ העברים וגם פה לא עשיתי מאומה בפועל ממה שדברו עלי כי שמו אותי מתחלה בבור. ורמז באומרו כי גנוב גנבתי שלא יחשוב שהוא היה מן המכשפים והקוסמים ובחכמת הכישוף פתר חלומו. שאינו כן אלא גונבתי מארץ העברים זכה וברה מגדלת חכמים. ואוירא דארעא דישראל מחכים. וכן עם העברים עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה הוא וביניהם נתגדלתי וקניתי חכמה. ולא תאמר שאע"פ שאני חכם ונבון. מעשי אינם הגונים. כי גם פה לא עשיתי מאומה ממה שהעלילו עלי:

פסוק טז

אחר כך סיפר שר האופים חלומו. והתחיל באף וחרון ואמר אף אני בחלומי והנה שלשה סלי חורי על ראשי. אמר יוסף באף וחרון התחלת באף תספה. ואמר שראה העוף אוכל אותם מעל ראשו. בכאן ראה גליות של ישראל וחרבן בתיהם והריגת הצדיקים והעוף אוכל אותם כדכתיב נתנו את נבלת עבדיך מאכל לעוף השמים כמוזכר בספר הזוהר. וכשראה יוסף כך השיב גמולו בראשו בענין שיתקיים בו חלומו כדכתיב ותלה אותך על עץ. וזהו בענין חלמא לשנאך ופשריה לערך. ולכן אני סבור כי לפי שראה דבריו קשים ורעים נגד ישראל חטף דברים מפיו ולא הניחו לו לדבר. וז"ש בכאן ויען יוסף ויאמר כלומר. קודם שהשלים דברו ענה לו בענין שלא ידבר יותר. מה שלא אמר בשר המשקים שלא אמר כן בו אלא ויאמר לו יוסף שהניח לו לדבר ולהאריך. לפי שהיו כל דבריו בשורה טובה לישראל. אבל בכאן אמר ויען ויאמר זה פתרונו שלשה הסלים שלשת ימים הם. כך עולים בגימטריא חשבונו של זה כחשבונו של זה. וסיפר שביום הולדת את פרעה שהוא יום שנולד בו עשה משתה כמנהג המלכים. וסיפר ששב המלך לשר המשקים על משקהו כאשר פתר לו יוסף. ועכ"ז לא זכר שר המשקים את יוסף אפי' בינו לבין עצמו כמו שאמר לו כי אם זכרתני אתך. וישכחהו מלהזכירו אל פרעה כמו שאמר לו והזכרתני אל פרעה:

פרק מא

פסוק א

ויהי מקץ. לפי שלמעלה סיפר ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו. רצה לפרש זמן הזכירה והשכחה. כי האדם זוכר הדבר בתוך שנתו. וכשעבר שנה שניה הדבר נשכח מכל וכל. וזהו ולא זכר שר המשקים את יוסף בשנה הראשונה. וישכחהו בשנה שניה. ולכן אמר ויהי מקץ שנתים ימים הנזכרים. ופרעה חולם והשם זכרו. ואמר ויהי מקץ לרמוז כי עין ה' אל יריאיו לראות העת הקבוע לגאולתם ואינו שוכחם אפילו רגע אחד. וזהו ויהי מקץ שלשים שנה וד' מאות שנה יצאו כל צבאות ה'. באותה שעה ובאותו רגע ויזכרהו ה'. ואמר לשון קץ להורות שעכשיו היה סוף וקץ לכל צרותיו. אבל עד עכשיו היה שקוע בבור גלות ושביה כמי שיושב בחשך. וזהו קץ שם לחשך ולכל תכלית הוא חוקר. וזה רמז למדת הדין המעות אדם בריבו ובא לשאול דין. וזהו קץ כל בשר בא לפני לתבוע דין. הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות השואל דין ואומר פלוני חטא בזה. כמו שעשה לדוד בענין בת שבע שעמד לפני ה' לשאול דין עליו. וכשאמר חטאתי נאמר שם גם ה' העביר חטאתך. לא אמר סלח חטאתך אלא העביר מדת הדין מלפניו שנקרא

חטאת. כדכתיב לפתח חטאת רובץ. וכן בכאן ביוסף מדת הדין היתה מתוחה עליו כל אלו השנים העשרה. לפי שהוציא דבה על אחיו שהיו י'. ואחר שנשלמו העשרה. מיד התחיל לקום. כמו שאמר קמה אלומתי בחלום שר המשקים ושר האופים. בענין הסלים שעולה קמ"ה כמנין הסלים כמו שכתבתי למעלה. ולכן לא חשש יוסף לשלוח לאביו שליח שהיה חי כשהיה כל טוב אדוניו בידו והיה גדול הבית. לפי שידע סוד הדבר כי מחשבות השם עמקו ולא שלם עונו עד הנה ורצה למרק עונותיו. וכ"ש כי יוסף ידע במראה החלום כי זמן מפלתו וצערו לא היה יותר מי"ג שנים הי"א היו כנגד ואחד עשר ככבים. והשנים היו כנגד השמש והירח. כמו שכתבתי למעלה. וזהו ויוסף בן שלשים שנה בעמדו לפני פרעה. וכתיב בן י"ז שנה היה רועה וגומר. ולכן לא שלח מלאך ג"כ כשהיה יוסף שליט על הארץ להגיד לאביו מעלתו או שהיה חי. לפי שלא רצה למהר את הקץ עד עת בא דברו לתשלום י' שנים אחרים ז' שני שבע וב' שני רעב. כדכתיב כי זה שנתים הרעב עברו ובעשירי באו אחיו עשרה להשתחוות לו ארצה. להשלים חלומו שראה והנה תסובינה אלומותיכם ותשתחוינה לאלומתי. ואמר והנה קמה אלומתי וגם נצבה לעמוד בזקיפה. ויסובבו עליו עשרה שנים לשיבואו אחיו להשתחות לו. וזהו והנה תסובנה אלומותיכם כלומר יסובבו עלי אלומותיכם. ואחר סיבובם שהוא עשר השנים ותשתחוין לאלומתי. ולכן לא הגיד לאביו עד תשלום הסיבוב ההוא. ושהם יבואו מעצמם להשתחוות לו קודם שיבא אביו. ואמר זה בחלומו. השני אמר והנה השמש והירח שיבא אביו להשתחוות לו באחרונה. ולכן רצה לקוות רחמי שמים ולסבול עד עת בא דבר השם. ולכן בהגיע הזמן והקץ של שנתים ימים על הנזכר. סבב השם שיחלום פרעה חלומות אלו להקים דבר עבדו. ולכן המפרש שפירש שנתים שתי שנים וימים שנים או שלשה ימים יותר על השני שנים לא יפה כיוון. אבל פירושו שנתים של ימים. להורות שהיו שלימים יותר משנתים של חדשים. וכך הוצאתיו מן הגמרא ואיני זוכר מקומו:

ואמר **ופרעה חולם**. לרמוז שאע"פ שלא היה ראוי לחלום הזה מצד פרעה. היה ראוי מצד שהגיע אורו של יוסף. וזהו ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חולם כמו שחלם יוסף. ולזה אמר ופרעה ולא אמר פרעה. להורות שחלומות אלו היו להשלים חלומות יוסף. ולהשלים מאמר השם שאמר כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם. וכמו שאחז"ל ראוי היה יעקב לירד למצרים בשלשלאות של ברזל ומפני זכותו וזכות יוסף סבב השם שירד בכבוד גדול למצרים. ולכן בזכות יוסף גלה סודו לפרעה הרשע להשלים עצת מלאכו שחלם. והנה אנחנו מאלמים אלומים וכן והנה השמש והירח וגומר. וכמו שיוסף חלם שני חלומות מענין אחד. כן פרעה חלם שני חלומות מענין אחד והכל חלום אחד. כי

רוב תבואות בכח שור. וכנגד חלום אלומות יוסף. חלם פרעה והנה ז' שבלים. וכנגד והנה השמש והירח. חלם פרעה והנה מן היאור וכן עומד על היאור. כי היאורות הם כמו מאורות ותרגום יאור נהרא. ונהר הוא לשון אור כמו הבוקר אור תרגומו צפרא נהר. וכן יפיץ ענן אורו הוא כמאמרם ז"ל לשון אור המוזכר באליהו הוא לשון מטר. ופרות פרעה ראויות ליוסף כמאמרם ז"ל בן פורת יוסף בן פורת עלי עין בין פרות יוסף. וכל זה לפי שהקב"ה מגלגל גלגולים בונה עולמות ומחריבם להשלים דברו. לפי שארץ מצרים היתה ריקנית מכסף וזהב. והקב"ה הבטיח לאברהם אהובו ואח"כ יצאו ברכוש גדול. הביא רעב על כל הארצות ובארץ מצרים היה לחם. בענין שיביאו הכל כספם וזהבם אתם לשם ה'. בענין שימלא ארץ מצרים כסף וזהב לתת לישראל שכר טרחם. עד שלסבה זה רצה הקב"ה להשפיע על פרעה שפע נבואיי ולגלות לו סודות גדולים מהעתידות. בענין שבזה וינצלו את מצרים ועשאוה כמצולה שאין בה דגים. וזה רמוז בחלומו שראה ז' פרות יפות מראה ובריאות בשר. כמו שהיו המצריים שמנים וטובים בארץ טובה כגן ה' כארץ מצרים. ובאו עליהם ז' פרות אחרות רעות מראה מבחוץ ולא מבפנים. הם ישראל מעונים בכור גלות ותאכלנה לפרות היפות. וכן שבע שבלים דקות ושדופות קדים בולעות שבעה שבלים בריאות וטובות. בעניין שנשארו המצריים ריקנים מכל ואוכלים אותם שאר עמים ועורם מעליהם הפשיטו:

ובמדרש רמזו באלו הפרות הטובות והרעות ענין העשירים והעניים רמז למה שכתבתי. ואמרו והנה שבע פרות אחרות. כיון שהשנים רעות כל הבריות נעשות אחרים לחביריהם. לכך כתב אחרות שרואים אלו את אלו והופכין פניהם. עולות אחריהן כשהשנים רעות עניים הולכים אחר עשירים ואין משגיחין בהם. רעות מראה כשהשנים רעות הבריות נעשות רעות אלו לאלו. ורקות בשר כשהשנים רעות גופן של בריות מעלה חטטין. ותעמודנה אצל הפרות כשהשנים רעות אין העניים יכולים לעמוד בעולם אלא אם כן העשירים מפרנסים לעניים. ד"א ותעמודנה אצל הפרות כשהשנים רעות הבריות עומדות לשאול צדקה זה מזה. ותאכלנה הפרות וגו' בשני רעבון הבריות אוכלות זו את זו ע"כ. רמזו בדבריהם שהעניים עומדים אצל העשירים כמו שעמדו ישראל אצל מצרים לפרנסם בשני הרעב. ולפי שכל זה רמוז בחלומו נבהל ונפעם רוחו. וזהו ויהי בבקר ותפעם רוחו וקרא לחרטומים ואין מגיד לו. לפי שאין המטמון נראה אלא לבעליו עד שיבא בעל החלומות:

פסוק ט

וידבר שר המשקים את פרעה מה שהיה ראוי לדבר קודם שתי שנים. אבל המשל אומר יותר טוב המאוחר מאשר עדן לא היה. וז"ש את חטאי אני מזכיר היום מה שלא זכרתי קודם לכן. ורמז באומרו את חטאי ולא אמר חטאתי. שחטא בב' פנים הא' שהיה כפוי טובה ליוסף שעשה עמו טובה והשיבו על כנו. וא"ל כי אם זכרתני אתך ובזה חטא שלא הזכירו עד היום וזהו אני מזכיר היום. והב' הוא פרעה קצף על עבדיו ויתן אותי בעבור שחטאתי כנגד המלך. ואף עפ"י שלא היה לי להזכיר חטאתי אני מזכיר היום. וזהו את חטאי שני חטאות. ואמר ויתן אותי במשמר. וחזר לומר אותי ואת שר האופים. להורות על חכמת יוסף. כי אולי יאמר אומר כי לא מחכמה פתר החלום. אלא שראה שר האופים בסוהר הפנימית. מקום אשר אסירי המות אסורים. וראה לשר המשקים אסור בסוהר החיצונה. ומכאן גזר אומר כי שר האופים ימות ושר המשקים יחיה. לזה אמר אינו כן. כי אני ושר המשקים היינו אסורים בסוהר אחת בשוה. וזהו ויתן אותי במשמר בית שר הטבחים. אותי ואת שר האופים בשוה. ועכ"ז אותי השיב על כני ואותו תלה. זה יורה על חכמתו. ובאמרו פרעה קצף. יורה שלא היה פרעה שם המלך. כי אין דרך כבוד לקרא למלכים בשמם. וכן אמר קצף ולא קצפת. כמדבר לנוכח. דרך כבוד למלך. וכן מצאתי במדרש פרעה קצף מכאן אמר פרעה לא היה שם ממש. אלא כינוי השם לענין גדולה כגון אפרכוס. שאלו היה שם ממש וכי קורים את המלך בשמו כשם שקורין להדיוט ואינו מחייב ראשו למלך. ולכך כל מלכי מצרים נקראו פרעה ע"כ. ואמר ושם אתנו נער עברי עבד. להורות על חכמתו היותו נער וחכם ובישישים חכמה. וכן היותו עבד שאין ברשותו ללמוד החכמה. ועכ"ז ונספר לו החלום דרך סיפור. ומיד בשמיעה לבד פתר החלום בלי עיון. ואמר איש כחלומו פתר. כי אם לא היה חלום אלא אחד לא היה כ"כ פלא. אבל היו ב' חלומות מב' אנשים והפתרון מוחלף זה מזה. ועכ"ז איש כחלומו פתר ויהי כאשר פתר לנו כן היה מיד בלי הפסק. לא כדרך הכוזבין שמאריכין הזמן:

פסוק יד

ואמר **וישלח פרעה ויקרא את יוסף**. לרמוז שחרה לפרעה בהיותו כפוי טובה. ועוד שהיה מעלים מן המלך שהיה איש חכם כזה במלכותו ולא הגיד לו. ולכן שלח לאחר שיקראהו. כי באופן אחר ראוי היה שיאמר פרעה קריינא דאגרתא איהו להוי פרוונקא. ואמר ויריצוהו מן הבור. כמו שאמרו בזוהר רוצה ה' את יריאיו. ולכן ממקום שנצטער דכתיב וישליכו אותו הבורה. משם קבל מעלה. וזהו ויריצוהו מן הבור. כאמרם אתם נצבים היום. שהייסורים מעמידים את האדם. וז"ש נאמרה ברית במלח ונאמרה ברית

ביסורין. מה מלח ממתקת הבשר ומעמדת אותה. כן הייסורין ממתיקין את הבשר ומעמידין את הגוף. ולכן כתב ויגלח ויחלף שמלותיו ששינה מדותיו ומלבושיו:

פסוק טו

ואמר **חלום חלמתי ופותר אין אותו**. להודיעו שבכל חכמי פרעה לא היה בהם מי שיוכל לפתור החלום. ואני שמעתי עליך שבשמיעה לבד בלי דבר אחר אתה פותרו. וזהו תשמע חלום. ולפי שאולי חשב פרעה שחכמתו היתה כחכמת החרטומים או החכמים. ענה לו ואמר בלעדי לא תחשוב דבר כזה. כי לא מחכמה דאית בי מכל חייא. כי זאת לא תקרא חכמה. אלא אלהים יענה את שלום פרעה כי הוא המשיב ברוח אלהין קדישין. ורמז לו בזה כי למלך מודיעין אותו דברי מלך ודברים גדולים. באלו הדברים אין יכולת ביד האדם להשיגם אלא מי ששם הדברים בפי. הוא יענה מה שראוי למלך דברי שלום ואמת. ואז סיפר לו פרעה החלום כמו שהזכירו בתחלה. ולפי שמצאו חכמים ז"ל שינוי מה בזה הסיפור מהראשון. כגון צנומות דלות שלא הזכיר בראשון. אמרו שפרעה היה רוצה לבדקו לראות אם ירגיש בדבריו מקום הטעות וכשראה שיוסף הרגיש בדבריו. ובפתרון לא הזכיר צנומות. וא"ל לא ראית צנומות. שאם ראית צנומות לא היתה תקומה ליושבי הארץ. א"ל אחרי הודיע אלהים אותך. אחרי היית ושמעת הדברים על בוריין מה שלא ראיתי אני. וכמו שכתבנו למעלה במלת ופרעה חולם כמו יוסף. לפי שזה החלום היה של יוסף. בשבלים הטובות אמר עולות וברעות צומחות. וזה שכל מה שעולה בזמן רב יורד בזמן מועט. כי בשנת בצורת בשנה אחת תשחת הארץ וכל אשר עליה. יותר ממה שירבה ויגדל בג' שני שבע:

וז"ש במדרש צומחות. איני אומר עולות אלא צומחות. רמז לו ששני רעב יצמחו אבל לא יעלו. וכן היה כיון שגמרו שתי שנים רעב ירד יעקב למצרים וכלה הרעב. וכן אמרו שם בשבע השבלים הבריאות. כשהוא מונה פרות ושבלים רעות לא אמרו שבע. אבל בטובות אמר שבע. לפי שלא גמרו שבע שני הרעב. אבל בשבע שגמרו ז' שני השבע אמר שבע. ד"א למה הזכיר הכתוב מנין פרות הרעות ומנין השבלים הדקות. לומר לך שכל מה שכנסו המצריים כל שבע שני השבע. כלו בשתי שנים מן הרעב. שנאמר ותתם השנה ההיא וגו' למה נמות לעיניך וגו'. ע"כ זה יורה על מה שכתבנו למעלה במלת צומחות. ואמר חלום פרעה אחד הוא. להורות על חכמתו ומוסרו הטוב שרצה לתת התנצלות בשביל החכמים. מה טעם לא ידעו הפתרון כאומרו ואומר אל החרטומים ואין מגיד לי. וההתנצלות הוא חלום פרעה אחד הוא. והחרטומים חשבו שהיו שני חלומות. אחר שיש הפרש בין פרות לשבלים. ופרעה עשה מהם שני חלומות. ואינו כי הכל חלום

א'. ובכאן היה מקום לטעותם. ועוד התנצלות אחר כי את אשר האלהים עושה הגיד לפרעה. ואין זה חסרון בחוקם. כי אין אדם שליט ברוח לדעת דעת עליון. וזאת היתה התחכמות גדולה ביוסף לתת התנצלות בשביל החכמים. בענין שלא יקנאו בו ויסכימו כולם בגדולתו. ובזה היה מגדיל עצמו שהיה בו דעת עליון. וכן הודיע בזה לפרעה כי יש אלהים שופטים בארץ אשר כל המלכים והחכמים תחת ממשלתו. וכן רמז באומרו את אשר האלהים עושה גוזר ומקיים. הגיד לפרעה בחלומו זה. להודיע שהכל אפילו החלומות ופתרונם הוא מיד האלהים. ושהוא משגיח בשפלים. ע"כ אמר שני פעמים את אשר האלהים עושה הגיד והראה לפרעה:

פסוק כז

והתחיל לבאר בשני הרעב ואמר יהיו ז' שני הרעב. וראוי היה להתחיל בשבע כמו שהתחיל בחלום. אבל הכוונה שהתחיל בשני הרעב הוא להפחידו ולהחרידו כדי שישמע לדבריו. כי השבע איננה ראיה גמורה לדבריו. לפי שאין מרגישים אותו האנשים. אבל בשני הרעב ניכר הדבר כי כולם יראים וחרדים. ולכן אמר להלן ותחלנה ז' שני הרעב לבא כאשר אמר יוסף. לפי שאז ניכרת חכמתו. אבל בשני השבע לא אמר כן. וכן אמר בכאן הראה את פרעה כללו הוא רואה הרעב בעינו. ולכן קצר בשני השבע והאריך בשני הרעב. כדי שלא יאמר אחר עבור ז' שנים יהיה מה שיהיה. ולכן אמר וקמו כאלו קמו בחזקה ולא אמר ובאו. ועל השנות החלום בלילה אחת פעמים. להורות כי נכון דבר השבע מעם האלהים וממהר האלהים הרעב לעשותו. ועתה ירא פרעה. אחר שהראה השם יתברך אותך החלום הזה. ראוי לך לבקש עצה הראויה לדבר זה מהעת הזאת ולא תמתין לשנת הרעב. כי החכם עיניו בראשו לתקן הדבר בראשו ובתחלתו. כאומרם איזהו חכם הרואה את הנולד. ולכן עתה בעת הזאת יתקן מה שבידו לתקן. בענין שלא יפול טעות בהתחלות. והעצה היעוצה היא שלא יתנהג המלכות מנהיגים רבים אלא איש חכם ונבון יחידי. וזהו יסוד המלכות ומשתותו של עולם. ולכן אמר וישיתיהו על ארץ מצרים. ולא אמר וישימהו או יתנהו. אבל באופן אחר הוא חרבנו של עולם. כאומרו בפשע ארץ רבים שריה. וזה בענין שתהיה כל התבואה תחת ידו:

פסוק לד

יעשה פרעה הוא בעצמו וממנו יראו ויקחו מוסר וכן יעשו הם. וזהו וחמש את ארץ מצרים. כי אחר שפרעה יתן החומש מתבואת ביתו וכולם יעשו כמוהו. ויקבצו את כל אוכל השנים הטובות שברוב התבואות מבזבזים אותה. ואותו האוכל יהיה לפקדון לארץ. כמו הפקדון שאין לשלוח יד בו. בענין שלא תכרת הארץ ברעב. או שיאמר יעשה פרעה ויפקד פקידים רבים בכל הארצות. ועכ"ז וחמש זה המנהיג המיוחד. והראשון

נכון מיוסד על מאמרם ז"ל שאמרו יעשה פרעה בתחלה יפריש הוא משלו. ואח"כ ויפקד פקידים. למה כן מי רואה את פרעה נתן חומש ואינו נותן. ודכותיה ויעל אבימלך הר צלמון הוא וכל העם ויקח אבימלך את הקרדום בידו. מי רואה אבימלך נוטל קרדום ולא נטל. לישא על שכמו והוא לא ישא. מיד ויכרתו כל העם איש שוכו וילכו אחרי אבימלך. אף כאן הוא אומר יעשה פרעה בתחלה ואח"כ ויפקד פקידים על הארץ. מכאן למדנו שהיה יוסף דורש המבזבז אל יבזבז יותר מחומש כדי שלא יעני ויצטרך לבריות ע"כ. ועל זה אמר וייטב הדבר בעיני פרעה אע"פ ששעבד אותו ליתן חומש שלא כמנהג המלכים. ובעיני כל עבדיו כי אחר שהמלך נותן חומש מי לא יתן. ופרעה לא רצה לעשותו משנה לו. לפי שאין ממנים פרנס על הצבור אלא מדעתם. דכתיב ראו קרא ה'. וכ"ש ביוסף שהיה עבד ואין עבד מולך. לזה אמר פרעה לעבדיו הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו. ואחר שאין כמוהו ראוי הוא למעלה. והם לא ענו לו דבר ושתיקה כהודאה דמיא. או לא ענו לו לפי שלא היה מקום תשובה כי אחר שהמלך אמר שהיה רוח אלהים בו אין להכחישו כ"כ. ואולי הם ענו איש אשר רוח אלהים בו לפי שהוא אמר סתם הנמצא איש כזה. והם אמרו ודאי איש טוב הוא אחר שרוח אלהים בו. ואחר שהם הודו לדבריו. אמר ליוסף אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך. כלומר אני רואה כי החכמה שלך אינה כשאר חכמות שלמדים מבני אדם. אלא שהשם הודיע אותך את כל זאת והוא רב לך. לכן אין נבון וחכם כמוך. כי שאר החכמים לומדים משאר חכמים בנ"א כמותם. אבל אתה אלהים הודיע אותך את כל זאת. ובאמרו אחרי הודיע אלהים. ולא אמר אלהים הודיע אותך. יורה על מאמרם ז"ל אחרי היית כשהודיע אלהים אותך את כל זאת. וכמו שדרשו שאמר צנומות ודלות. ויוסף אמר לו לא ראית כן. וזה לבחון חכמתו שאמר לו שר המשקים ונספר לו ויפתור לנו. ואחר שראה חכמתו הודה ואמר הודיע אלהים אותך את כל זאת ואין חכמה ואין תבונה נגד ה'. ובכאן נתן כבוד לשם אלהים וכפר באלוהו וביאורו שהיה לו אלוה כאומרו לי יאורי. ואע"פ שחלק כבוד לאלוהו בתחלה כמאמרם ז"ל. כשסיפר פרעה ליוסף אמר והנה מן היאור עולות שבע פרות בריאות בשר. אבל בפרות הרעות לא הזכיר מן היאור. דכתיב והנה שבע פרות אחרות עולות אחריהן וגו'. למה כן ללמדך שחלק פרעה הרשע כבוד לאלוהו. והזכיר שמו על הטובה וכסהו על הרעה. ומנין לך שהוא אלוהו שנאמר לי יאורי. ומכאן אתה דן ק"ו כלפי המקום. ומה פרעה הרשע עשה כן לאלוהו שאין בו ממש. עאכ"ו נגד הקב"ה שצריך להזכיר שמו על הטובה ולא על הרעה. שנאמר לא יגורך רע. שאין להזכיר שמו על הרעה. שכן אתה מוצא ויקרא אלהים לאור יום ועל החשך לא הזכיר שמו שנאמר

ולחשך קרא לילה. וכן אתה מוצא באדם וחוה בברכתן הזכיר השם ובקללתן לא הזכיר שמו. שנאמר ואל האשה אמר. וכן בנח בברכת בניו הזכיר שמו. ובקללת כנען לא הזכיר שמו ע"כ. וזה דקדקו חז"ל לפי שבתחלה אמר מן היאור בפרות הטובות ורעות. ובספור יוסף לא הזכיר מן היאור ברעות. לרמז ליוסף שהיה חולק כבוד לאלהיו. ולכן א"ל יוסף אל תבטח על דברי השקר כי נילוס אלהים עולה ומשקה את הארץ. כי אם אלהים לא יענה את שלום פרעה שוא תשועת אלהיך ויאורך. כי כשהשם ירצה לא יעלה יאורך. וז"ש במדרש ואם משפחת מצרים לא תעלה ולא באה ולא עליהם. ואינו אומר ולא עליהם הגשם כשם שכתב במשפחות הארץ. אלא ולא עליהם. לפי שאין ארץ מצרים שותה מי גשמים. אלא פישון עולה ומשקה כל ארץ מצרים. ולכך כתב ולא עליהם שאין נילוס עולה על הארץ. ולכך חלם פרעה מן היאור לפי שאין חיותם אלא מן היאור ע"כ. ולכן א"ל יוסף אלהים יענה את שלום פרעה ולא אלהיך. ובהכרח יש לך להודות באלהותו. ולכן על כרחו הודה ואמר אחרי הודיע אלהים אותך. וכן תמצא בפרעה שהיה מלך ומתקן דבריו לפני יוסף. אחר שראה חכמתו כי בתחלה אמר יפות מראה ובריאות בשר. ואחר כך אמר בריאות בשר ויפות תואר. לפי שהיופי בא מצד הבריאות כדי שלא יתפשהו בדבריו. ובמקום אחר היה משנה לנסותו כמו שכתבנו:

פסוק מ

אתה תהיה על ביתי. כלומר אחר שאין חכם כמוך. אתה תהיה ממונה על ביתי ועל מלכותי. ולפי שיוסף היה מפחד לפי שהוא נער עברי ועבד. אמר לו ראה נתתיך. נתתי אותך שלי היכולת. ולפי שאליו היו הדברים אמר שנתן לו טבעתו והלבישו בלבוש מלכות. והרכיב אותו במרכבת המשנה בפועל. ולפי שבכל זה היה ירא מדיני המלכות. חזר לומר אני פרעה שיש בידי יכולת לבטל דיני המלכות. ואני גוזר ובלעדיך לא ירים איש את ידו וגו'. וזה לפי שתלה החכמה בהקב"ה והשפיל את עצמו לומר בלעדי. זכה למעלת ובלעדיך כמאמרם ז"ל. יוסף לפי שמיעט כבודו ואמר בלעדי. ורבה כבוד המקום אלהים יענה. וחלק כבוד למלכותו ואמר אלהים יענה את שלום פרעה כדי שיתן הרשע שבח להקב"ה. לפיכך נתרבה כבוד המקום. שאמר פרעה אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת. תלה הגדולה בבעליה. וגם נתגדל שמו בחכמה. שא"ל אין נבון וחכם כמוך. ונתרבה כבודו בגדולה שנתן לו. שנאמר אני פרעה. ובלעדיך לפי שמיעט עצמו בלשון בלעדי. קבל מלכות בו בלשון ובלעדיך ע"כ. וכן אז"ל שכל הגדולה שלו היתה מדה כנגד מדה. הפה שלא נשק לאשת אדוניו. ועל פיך ישק כל עמי. היד שלא משמשה בעבירה. ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו ויתן אותה על יד יוסף. הצואר שלא נהנה מן העבירה.

וישם רביד הזהב על צוארו. הגוף שלא נהנה מן העבירה. וירכב אותו במרכבת המשנה. ברכים שלא כרעו לעבירה. ויקראו לפניו אברך. ולפי שדרך העולים בגדולה לשנות שמם מאיש רגלי לאלוף וכיוצא בו. אמר שקרא שמו צפנת פענח. ואולי עשה כן לקרר דעתם של המצריים שהיו אומרים עבד שקנאו רבו בעשרים כסף אתה ממליך עלינו. לפיכך שינה שמו להראות שאין זה עבד הראשון. ולפי שהאיש בלא אשה הוא חסר. אמר ויתן לו את אסנת בת פוטיפרע מגדולי המלכות לאשה. ולא לפילגש אלא בקידושין וכתובה. ולפי שהיו אומרים שהיה נער ואינו ראוי לגדולה. אמר ויוסף בן שלשים שנה. ורמז ג"כ שנתקיים חלומו שחלם והנה קמה אלומתי. וכן והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים. שמורים על זמן השעבוד שהיו י"ג שנה. כנגד השמש והירח וי"א כוכבים שהם י"ג. ובזמן החלום היה בן י"ז שנה. ובזמן הגדולה היה בן שלשים שנה הרי י"ג. ושאר הפרשה תורה על קיום ותשתחוין לאלומתי. ואחר שהושלמו בו כל החסרונות. אמר ויצא יוסף בתכסיסי מלוכה. כמו ומרדכי יצא מלפני המלך. ויעבור בכל ארץ מצרים. לתקן דברי המלכות לתת גדולה ולהעביר גדולה. כמו שאמר לו פרעה ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת מקומו ומעלתו וסבתו. וזהו ידו ורגלו בכל ארץ מצרים. ולפי שפרעה נתן לו מעלה אחרת בענין התבואה והחומש. כדכתיב ועל פיך ישק כל עמי שזהו ענין המזונות. אמר ותעש הארץ שעצתו עשתה פירות. והתחיל לקבץ ולאסוף כל התבואה באוצרות בענין שלא יתעפש. וזהו ויקבוץ את כל האוכל וגו' ויצבור יוסף בר. ולפי שהאדם איננו שלם בלא בנים למלא מקומו ומעלתו. אמר וליוסף יולד שני בנים. בענין שיהיה ברוך מבנים כדעת ב"ש. ואמר אשר ילדה לו אסנת. לומר שלא היו בני זנונים אלא מאשתו המיוחדת לו. ולכן אמר שקרא שם הבכור מנשה. להורות שנגדר ונשמר מזנות בהיותו נער. עד שזה היה בנו בכורו ראשית אונו כמו אביו שנאמר בו ראובן בכורי אתה. ואמר כי נשני אלהים את כל עמלי ואת כל בית אבי. זכרה ירושלם ימי עוניה ומרודיה כל מחמדיה. וכן בכאן בימי עוניו ועמלו היה זוכר הכבוד שהיה לו בבית אביו. ועכשיו במעלה הזאת שכח הראשונות. ואמר באפרים כי הפרני אלהים בארץ עניי. לומר שזה היה נס אחר גדול מהראשון. שהגדולה שנתן לו היתה בארץ עוניו שהיו מכירים הכל שהיה עבד. ושם העלהו השם לגדולה. והוא כדרך להושיבי עם נדיבים עם נדיבי עמו. ונאמר בסוטה יתן ה' אותך לאלה ולשבועה בתוך עמך:

פסוק נד

אח"כ אמר ותחילנה שבע שני הרעב לבא כאשר אמר יוסף. ולא אמר כן בשני השבע. להורות כי בשני הרעב נראו דבריו וחכמתו. כי בשני השבע לא היו כ"כ נכרות. ואמר

ותרעב כל ארץ מצרים. להורות כי מיד נתחזקה הרעב כאלו עברו שנים הרבה כמו שאמר יוסף וקמו שבע שני רעב בחזקה. ויצעק העם אל פרעה ללחם לפי שהיה מלך קדמון ותושביו. ירחם עליהם יותר מיוסף שהיה מלך חדש. והוא השיבם לכו אל יוסף כי לו היכולת בזה. ועכ"ז לא נתן להם מאומה. כי אולי אמר להם שילכו אצל העשירים שהיה להם לחם וישאלו מהם. כמו שאמר ותעמודנה אצל הפרות שכתבנו למעלה. שהוא רמז שיעמדו עניים אצל עשירים. ולכן כתב מיד והרעב היה על פני כל הארץ שהם העשירים כי כבר אכלו לחמם העניים והעשירים. ואז ויפתח יוסף האוצרות ולא קודם לכן. בענין שכולם ילכו אצלו. ואמר ויחזק הרעב לרמוז. שאחר שהוא היה המשביר ולא אדם אחר והתחזק' הרעב. כי איך יוכל אדם אחד לשבור לכולם כי ביני וביני ימותו מקצתם. והוא עשה זה מתחלה בענין שכשיבואו אחיו יבאו לפניו. ואמר וכל הארץ באו מצרימה על שאר הארצות והמלכיות. והעד וירא יעקב כי יש שבר במצרים שראה אנשי כנען באים ממצרים:

פרק מב

פסוק א

ויאמר יעקב לבניו למה תתראו. י"א שהוא כמו המה יביטו יראו בי. ויש אומרים למה תתראו לילך לארץ כנען למקום שבאים לקנות תבואה. פן יכירו בכם או יעלילו בכם. טוב לכם לילך למצרים. ובמדרש אמרו למה תתראו להראות עצמכם שיש לכם תבואה. אחר שכל העולם רעבים. כאומרם ז"ל אמר רב יהודה אמר רב בשם רבי כל המרעיב עצמו בשנת רעבון ניצל ממיתה משונה. שנאמר ברעב פדך ממות. פדך ברעב מבעי ליה. אלא פדאך ממות ממיתה משונה. והרצון בזה שצריך להרעיב עצמו ולא יאכל לשבעה. אלא שיחלוק מפתו שראוי לו לאכול לעניים. כמאמר שלח לחמך על פני המים ולא אמרה הלחם. ואולי אמר להם למה תתראו. כמי שיש לו תבואה ולא תשתדלו לראות מהיכן תביאו תבואה. כי אין לכם להמתין עד שתכלה הפת מן הבית. כי החכם עיניו בראשו בתחלת הדבר לראות את הנולד. ואני שמעתי כי יש שבר במצרים לכו שמה להביא תבואה. ונחיה שנקיים התבואה שבידינו ולא נמות ביני וביני שתביאו תבואה אחרת. והנכון שאמר למה תתראו. לפי שראה אותם עצלים ועצבים לפי שכמו ששמע יעקב שיש שבר במצרים כן שמעו הם. וכמו שראה אביו כן ראו הם כי לא היו חרשים ועורים. אבל נתנו אל לבם במכירת יוסף שמכרוהו לישמעאלים ההולכים להוריד מצרימה. ולכן נתעצלו ויתעצבו האנשים מאד ויאמרו איך נרד למצרים לראות אחינו שבוי ואסור בכבלי ברזל כעבד. ואם באולי לא נמצאהו שם. יהיו שם הישמעאלים

אשר מכרנו אותו להם ויהיה חרפה גדולה לנו ותכסנו כלימתנו. כי יאמרו לנו שאנו בוגדים גדולים שמכרנו אחינו בשרינו. ואולי יתנו לנו כמרגלים את הארץ. ואולי יחייבו אותנו בדין המלכות. כי לכל הדתות אנו חייבים מיתה. וכזה וכזה היו מדברים אלו עם אלו עד שהיו מראים חרונם ועצבונם בפנים והיו מבוהלים ודחופים ועצלים. לפי שראו ההליכה למצרים היתה מוכרחת. ולכן אמר להם אביהם בני למה תתראו פניכם רעים ועצלים וחלשים ואתם גיבורים כאריות. רדו שמה בלי פחד ודאגה ועצלה. והוא לא ידע כי פחדו בציון חטאים. ויורה על זה מה שאמר וירדו אחי יוסף עשרה. כי למה צריך עשרה כי בשנים מהם די. ועוד למה הזכיר בכאן אחי יוסף כי ידוע הוא. אבל זה הויכוח היה ביניהם בענין שלא רצו מקצתם לילך בטענה מספקת. כי אחר שכולם היו במכירה ראוי שיהיו כולם בעונש. או יקבלו כולם הבושה. או אולי איש את רעהו יעזורו אם יצטרכו לכך. וזה היה בעון הויכוח שהיה להם כשהיו אסורים כשאמר להם שלחו מכם אחד כמו שנפרש בעז"ה. ולכן אמר וירדו אחי יוסף עשרה. כי בסבת היותם אחי יוסף ומכרוהו ירדו עשרה. ואולי הם היו רוצים להוליך לבנימן עמהם. בענין שבזכותו ינצלו או שיעזור להם. ויעקב לא רצה כי אמר פן יקראנו אסון בהם אחר שהם נעצבים וחרדים. או אולי שלא יעשו לו כמו שעשו ליוסף. ולסבת זה היו מטמינים עצמם בתוך הבאים וחשבו שכן יהיה במצרים שיטמינו עצמם. והם לא ראו כי יוסף הוא השליט לא יוכלו להתעלם. ועם מעלתו הוא עצמו היה המשביר לכל עם הארץ. בענין שאין נעלם מנגד עיניו. ולכן ויבואו אחי יוסף להשלים חלומו וישתחוו לו ארצה. וחזר לומר וירא יוסף את אחיו. לומר שמיד כשהשתחוו ראה שהיו אחיו ולא היה מאמין הדבר. ולכן חזר לראותם פעם אחרת ויכירם וידבר אתם קשות ויאמר אליהם מאין באתם. ואח"כ חזר לומר וידבר יוסף את אחיו וגומר ויאמר אליהם מרגלים אתם. ואם כן היכן הם הדברים הקשים שדבר עמהם. כי באמרו להם מאין באתם לא היו קשות. אבל זה יורה על מה שכתבתי כי אחר שהם היו מפחדים לירד למצרים פן יקראום אסון. מהצל היו מפחדים. ולכן כששאל להם מאין באתם. אמרו עלילה היא זאת כי מה לו למלך לשאול מאין באנו או להיכן הלכנו מה שלא שאל לאחרים נראה כי מגורותינו בא לנו. ולפי שהיה ספק ליוסף. שאולי כמו שהוא הכיר להם כן הכירו הם ליוסף בדיבורו שאמר מאין באתם. לכן אמר כי אחר שראה שלא הכירוהו והשיבו לו מארץ כנען. בזה ידע שהוא הכיר לאחיו והם לא הכירוהו. ולכן חזר לומר ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו בדיבורו. וכשראה כן אמר זה עת לשחוק ולזכור חלומותי. בענין שיתקיימו מכל וכל. ויאמר להם מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם. כלומר סוד וסתר הארץ באתם

לראות. כי ערוה נופלת על דבר שראוי להסתר כמו ערות אביך לא תגלה. והם אמרו שלא היו מרגלים. ונתנו טעם לדבריהם ואמרו כולנו בני איש אחד ולא יצאנו כולנו מרשותו לרגל את הארץ. אחר שהוא מיוחד תמים בדרכיו. ואמר להם לא כי ערות הארץ באתם לראות וזאת איננה ראיה. כי אולי יצאתם שלא ברשותו ויש צדיק מוליד רשע. והם אמרו י"ב אנחנו. זאת התשובה אינה ראיה יותר מהראשונה. אבל הרצון בזה שהחזיקו עצמם בדברים הראשונים כדי להשמר מהשינוי. כי השינוי בדבר הזה הוא דבר סכנה. ולכן אמרו י"ב אנחנו בני איש מיוחד להסכים לדברים הראשונים. בארץ כנען. לקיים מה שאמרו מארץ כנען באנו לשבור אוכל. ונתנו טעם למה לא באו השנים האחרים עמהם לאמת לו דבריהם. ואמרו האחד איננו והקטן נשאר עם אבינו לשרת אותו. ואחר שהוא חי לא ישלח עשרה בנים להכניסם בסכנת המרגלים. וכשלא מצא יוסף שינוי בדבריהם. החזיק בדבריו לומר מרגלים. כי לא דברתם נכונה. ואין זאת ראיה שאתם כנים. כי אולי יצאתם שלא ברשותו. בזאת תבחנו חי פרעה אם תצאו מזה. וכוונתו לא היתה להשבע לשקר. כי מי שנתן לו כל הכבוד הזה. אבל יוסף חשב מחשבת אמת. כשראה כל אחיו שאמרו שבאו לשבור אוכל. אמר איך איפשר שכולם כמו שמכרוני. באו לשבור אוכל. כי די בשנים מהם. אלא שיצאו לבקש אחיהם בטענת לשבור אוכל והיא כוזבת. ולכן אמר להם לבקש ולראות אי בהסתר באתם כמרגלים שבאו לרגל ולגלות איזה דבר. ולכן כשא"ל (בשאר) בני איש אחד. לא האמין להם אחר שבאו כולם ביחד. וזהו מה שאמר על תשובתם לא כי ערות הארץ סוד וסתר הארץ. או סוד וסתר אדון הארץ באתם לראות. ובאמרם שנים עשר והאחד איננו החזיק בדברו. ואמר הוא אשר דברתי שבאתם לבקש אותו אחד שנאבד מכם. אחר שבאתם כלכם ביחד. ולפי שלא ראה אתם לבנימן רצה לידע ממנו. כי אולי עשו לו כאשר עשו ליוסף. ולכן אמר בזאת תבחנו חי פרעה כי אם בבא אחיכם הקטן. וזה יהיה לאות עליכם. ואם לא תביאוהו חי פרעה כי מרגלים אתם כי לבקש איזה סוד וסתר באתם. ושבועתו היתה אמיתית כי חשב שבאו לבקש אותו. והשבועה היתה אמיתית שלא יצאו כולם וזהו שלחו מכם אחד. ואמר להם שאינו איש מצרי כי אין יראת אלהים במקום ההוא. אבל את האלהים אני ירא. ואם האמת שבאתם לשבור אוכל לטפכם אחיכם אחד יאסר והנשארים יביאו שבר רעבון בתיהם. ואת אחיכם הקטן תביאו אלי כי זאת היתה כוונתו. ואולי אמר את האלהים אני ירא אע"פ שנשבעתי באפי בחי המלך אם תצאו מזה יש בשבועה הזאת סכנת נפשות ועל סכנה לא חלה השבועה. ויראת אלהים יקרה היא בעיני מהשבועה. ועכ"ז יש לשאול מה טעם אמר בראשונה שלחו מכם אחד. ואח"כ אמר אחיכם אחד יאסר. ואחר שאמר

אחיכם אחד יאסר. למה לקח הוא מאתם את שמעון ולא הניח הדבר בבחירתם. ועוד מהו שאמר ויעשו כן. וי"א כי כשאמר להם יוסף את האלהים אני ירא ודיבר להם דברים טובים דברי ניחומים והיה חומל עליהם ועל טפם שלא ימותו. נשאו ק"ו בעצמם ואמרו. ומה זה שאינו מדתינו הוא ירא אלהים. ואף על פי שדבר אתנו קשות ואסף אותנו אל משמר עכשיו הוא מתחרט ואומר שהוא ירא אלהים. כ"ש אנחנו שיש לנו להתחרט מעונותינו ולחזור לשם ולירא מלפניו ולעשות כמו שהוא עשה. וזהו ויעשו כן שאמרו איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו ונתחרטנו מעונותינו וזהו דרך הלצה. כי פירוש ויעשו כן שהסכימו לעשות דברו. לפי שהיו דבריו על נכון. אבל כשאמר שלחו מכם אחד. לא אמר ויעשו כן. לפי שלא הסכימו לדבריו והיו אונסים. ולכן אסף אותם אל משמר שלשה ימים. ועכ"ז לא הסכימו בזה לפי שכל אחד היה רוצה לילך כדי לפטור עצמו. ולכן חזר ואמר להם זאת עשו וחיו את האלהים אני ירא. כי מה שאמרתי אליכם בראשונה אינו מן הדין כי כל אחד יאמר אני אלך. אבל אם כנים אתם אין לכם לפחוד וישאר אחד מכם. וכשתביאו אחיכם הקטן את אחיכם אתן לכם. וכשראו דבריו על נכון אמר ויעשו כן. לומר שהיו רוצים לעשות כאשר אמר והתחילו לדבר בזה לראות מי הוא זה שישאר. ואולי היו אומרים שמי שנמצא אשם בדבר יוסף הוא ראוי שישאר. ואז אמרו כולם אבל אשמים אנחנו על אחינו. כלומר לא תאמר כן כי כולנו אשמים וחייבים בשוה. אחר שראינו צרת נפשו בהתחננו. ולכן השם מודד לנו מדה כנגד מדה שאנו צועקים ואין אנו נענים כמו שהתחנן אחינו אלינו ולא שמענו אליו. וע"כ באה אלינו הצרה הזאת. וראוי לנו להצדיק דין שמים ולהסכים באיש אחד ממנו שישאר ואז אמר ראובן הלא אמרתי אליכם אל תחטאו בילד. ולא תאמרו שכולנו חייבים ואשמים. כי אני לא חטאתי בזה. ורצה להודיעם כי חטא אחר היה בכאן זולת הנער. כי אם לא היה בכאן אלא חטא הנער אני לא חטאתי בזה. אבל מחיתי בידיכם ולא שמעתם. ועכ"ז אני רואה שגם דמו נדרש ממני ומכם. באופן שאני אומר כי חטא אחר יש כאן. וגם דמו של אותו עון נדרש כמו דם הנער. באופן שלא הסכימו מי הוא שישאר. ואולי ראובן אמר זה לפי שכולם היו מסכימים שישאר הוא אחר שהוא בכור. וכמו שמתחילין ממנו בגדולה כך מתחילין ממנו בפורענות. ולכן אמר להם איני רוצה בכך אחר שמחיתי בידכם ולא שמעתם. וראוי היה לכם לשמוע דברי כפי דין התורה. ולא די שלא שמעתם בקולי אלא שגם דמו תדרשו ממני להשאר בבית האסורים. וכששמע יוסף שלא היה הסכמה ביניהם לא רצה להניח אליהם בבחירתם:

פסוק כד

וישב אליהם וידבר אליהם קשות. כמו וישב משה אל ה'. ואמר להם עכשיו אני רואה שאתם מרגלים. ולכן אתם מפחדים ולא הסכמתם במאמרי. ואני רוצה לסלק המחלוקת מכם ויקח מאתם את שמעון. ואמר כי המליץ בינותם. לרמוז שחשבו שלא היה מבין לשון הקודש אחר שיוסף היה מליץ בין כל הבאים לשבור אוכל ומבין לשונם כאומרו שפת לא ידעתי אשמע. כ"ש שאשמע לשוני שהוא לשון קדש. ועוד אני סבור כי כשנפל זה המחלוקת ביניהם זה אומר ישאר פלוני וזה אומר ישאר פלוני. שמעון ולוי ידעו סוד הדבר וראו שכל אחיהם מבחוץ והם מבפנים. ונתחרטו מעונותיהם והודו על פשעיהם. ודברו זה עם זה ואמרו אבל אשמים אנחנו. כלומר באמת אנחנו אשמים וחייבים בדבר אחינו בשרנו שראינו צרת נפשו ולא שמענו אליו. ואחינו כולם מבחוץ ובעונינו באה לכולנו הצרה הזאת. ואז אמר להם ראובן כן אמרתם ואתם יודעים שהייתם מותרים ממני ולא שמעתם. ועכשיו גם דמו נדרש ממני ומכם. וכששמע יוסף דבריהם שב לדבר קשות עם כולם ולקח מאתם את שמעון בענין שלא יבינו הדבר. וזה לפי שהוא ידע האמת כי שמעון ולוי עשו לו כל זאת כמו שהודו עכשיו. ולפי ששמעון היה מסית ללוי כמו שכתבתי למעלה לקח מאתם את שמעון. ועוד לפי שהוא לקחו להשליכו לבור דכתיב ויקחהו וישליכו אותו הבורה ויקחהו כתיב בלא וא"ו. להורות כי אחד לקחו והוא שמעון. ולכן ויקח מאתם את שמעון. וזה נ"ל דרך האמת צלולה אחר שכתוב כאן ויאמרו איש אל אחיו. וכתיב במכירה ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלומות הלזה בא: שוב מצאתי בזוהר שהסכימו על זה ואמרו בזאת הפרשה. ויאמרו איש אל אחיו. מי הוא איש ומי הוא אחיו. איש זה שמעון דכתיב והנה איש מבני ישראל בא ויקרב אל אחיו את המדינית. אחיו זה לוי דכתיב ביה ואת אחיו לא הכיר ע"כ. ובמדרש אמרו בתחלה כשאמר להם שלחו מכם אחד ולא אמר להם שיוליך תבואה לבתיהם לא קבלו ממנו. אמרו כל כך אנו מתעכבים עד שילך זה לארץ כנען וישוב. אם כן הוא בני בתינו מתים ברעב. אלא נעמוד כולנו עד נראה איך יפול דבר. כיון שאמר להם את האלהים אני ירא איני חפץ שימותו בתיכם ברעב. שאם אחד מכם ילך אינו יכול להוליך תבואה ע"י כלכם. אלא הא' מכם יאסר והט' ילכו. מיד קבלו ממנו הה"ד ויעשו כן. אח"כ סיפר שהלכו להם. ויפתח הא' את שקו הוא לוי שנשאר יחידי. כמאמרם ז"ל שהוצרך לפתוח שקו ולא האחרים. לפי שהאחרים קנו תבואה במצרים כולם לחמוריהם. ולוי לא היה דעתו מיושבת עליו משמעון ושכח והוצרך לפתוח שקו. ואמר וגם הנה באמתחתי כסף שמעון עם כספי. ויאמרו מה זאת עשה אלהים לנו. יצר הרע יסלף דרכו ועל ה' יזעף

לבו. וסיפר שהגידו לו את כל הקורות אותם בלי תוספת ומגרעת. והכתוב פעם יחסר פעם יוסיף. וסיפר דברי יהודה לפי שהיו נכונים ונתישבו על לב יעקב לפי שא"ל אנכי אערבנו. וכן לפי שעצת יהודה היתה שימתינו עד שתכלה הפת מן הסל. ולכן א"ל כי לולי התמהמהנו כי עתה שבנו זה פעמים. ולא אמר אלה פעמים אלא זה. דבר שהוא כפעמים. וזה שבנו שהוא כמו בשנו. כי אנחנו בבושה גדולה על שלא שבנו אליו. וכן ויעקבני זה פעמים ולא אמר אלא דבר א' שהוא כשתים. וזהו את בכרתי שמתחלף לברכתי:

פרק מג

פסוק יא

ואמר א"כ **איפה זאת עשו קחו מזמרת הארץ**. כי אולי על שלא הולכתם לו מנחה עשה עמכם מה שלא עשה עם אחרים. וכן אמר זאת עשו כמו שעשיתי לעשו דכתיב אכפרה פניו במנחה. ובכאן התקין עצמו לג' דברים לדורון למלחמה ולתפלה. לדורון קחו מזמרת הארץ. למלחמה י"א כי אחר שיהודה אמר אנכי אערבנו. המלחמה לו פנים ואחור. ול"נ שמלחמה היא רמוזה בזה הפסוק באומרו מעט צרי מעט דבש. כי בכאן למדם סוד צנ"ד לב"ש. היוצא מזה הפסוק מראשי אותיות של צרי דבש נכאת לוט בטנים ושקדים. והוא מסוגל לכל צרה. דכתיב בשש צרות יצילך. לפי שיש בו ו' אותיות ובו כלול סוד סמני הקטרת. דכתיב קח לך סמים נטף ושחלת וחלבנה סמים ולבונה זכה. ובכח זה השם נכנסו למלחמה והיו בטוחים שהשם ילחם מלחמותיהם. וזהו באים בכח מעשיהם בכח שמות ובכח תפלתם ואמונתם. ואמר להם זאת עשו לרמוז לזאת אות הברית זאת התורה זאת התרומה. וזהו וזאת אשר דיבר להם אביהם כשאמר להם זאת עשו. וזאת רמז לשכינה והיא היא זמרת הארץ ארץ החיים. ולכן אז"ל כי הנכנס למדינה שיש בה דבר או דבר רע. יאמר כשיכנס בשער העיר זה הפסוק ג"פ ואינו ניזוק. לפי שיש בו כ"ד תיבות. וג' פעמים כ"ד הם ע"ב רמז לשם המפורש של ע"ב. וכן לפי שמצאו בו סוד זה השם הקדוש היוצא ממנו. הנרמז בשכינה אשר נתמעטה בגלות בסוד הלבנה שאמר לה לכי ומעטי את עצמך. בסוד מעט צרי ומעט דבש. וזה שהיא המלחמה הכתובה בספר מלחמות ה'. וזה תמצאהו מפורש במלחמת דוד עם גלית דכתיב אתה בא אלי בחרב ובחנית ואני בא אליך בשם ה'. וזהו ה' ילחם לכם. והתפלה היא ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש. כי בכאן התפלל עליהם לשעה ולדורות. כאומרם ז"ל ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש. כד"א ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם. ושלח לכם את אחיכם זה גלות עשרת השבטים. אחר זה יהודה ובנימן. ואני כאשר שכלתי בחרבן ראשון שכלתי בחרבן שני ולא אשכל עוד ע"כ:

פסוק טו

אח"כ סיפר שבאו למצרים ועמדו לפני יוסף. וכשראה יוסף אתם את בנימן שמח שמחה גדולה וצוה לעשות סעודה גדולה לכבודו. וזהו וטבוח טבח והכן. ובמדרש אמרו וטבוח טבח שישחוט לפניהם שחיטה הגונה וידקדק בה' דברים המפסידים את השחיטה. ובע' טרפיות כמנין הכ"ן וכן אמרו והכן שיכין הבשר ויסיר גיד הנשה כמאמר התורה. וכן אמרו אין והכן אלא שבת. כתיב הכא והכן וכתיב התם והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו. עד שאמרו ששמר יוסף עשרת הדברות. כתיב התם אנכי ה' אלהיך ולא יהיה לך וכתיב הכא את האלהים אני ירא. כתיב התם לא תשא וכתיב הכא חי פרעה. כתיב התם זכור את יום השבת וכתיב הכא והכן. ואין והכן אלא שבת כדכתיב והכינו את אשר יביאו. כתיב התם כבד את אביך וכתיב ביוסף ויאמר הנני. כתיב התם לא תרצח והוא לא רצה להרוג לפוטיפר. כתיב התם לא תנאף והוא לא רצה לשכב את אשת אדוניו. כתיב לא תגנוב וכתיב וילקט יוסף את כל הכסף ויבא אותו ביתה פרעה. כתיב לא תענה והוא לא הגיד לאביו מכירתו. ומה אם האמת לא רצה לדבר. השקר עאכ"ו. כתיב לא תחמוד והוא לא חמד אשת אדוניו. בענין שהיה מדקדק בכל המצות. ולכן כתיב בתורה וטבוח טבח והכן. שאל"כ השבטים לא היו אוכלים עמו. כי לא נמצא בהם עון אשר חטא רק בדבר יוסף. ולכן אז"ל מתוך גנותם למדנו שבחם. שכשהיו בבית האסורים בדקו אם יש בידם עון אשר חטא ולא מצאו אלא עון יוסף דכתיב אבל אשמים אנחנו על אחינו:

פסוק יח

אח"כ אמר וייראו האנשים כי הובאו בית יוסף. וכתבו במדרש הנעלם וכי עשרה אנשים גבורים כארי היו מתיראים מן נער אחד של יוסף. אלא שפחדו מן החטא. ומה יעשה האדם כשיבא אותו יום הגדול והנורא מי יכילנו שיש לירא מפניו. ואמרו על דבר הכסף המושב לא נאמר אלא השב. כאלו שב מעצמו. ולמדו לשונם לדבר דרך כבוד ולשון איני יודע כמוזכר בברכות בפ"ק. ולכן אמרו לא ידענו מי שם כספינו. ולמדו זה מיעקב אביהם שאמר אולי משגה הוא. ואע"פ שבתחלה אמר יעקב המושב והם אמרו הושב כספי. לאחר שנתישבה דעתם לא אמר כן. ויהי כי באנו אל המלון. רמזו בדבריהם שאלו לא היו רחוקים כ"כ היו חוזרים למצרים. ולפי שהם אמרו לא ידענו. אמר להם יש לכם לידע כי אלהיכם ואלהי אביכם נתן לכם מטמון בדרך נס. ואמר ויתן מים וירחצו רגליהם. להורות שהיו נתונין בדין כמאמרם ז"ל. אלא שעמד להם זכות אברהם דכתיב ביה יוקח נא מעט מים ורחצו רגליכם וכן אמרו ויתן מספוא לחמוריהם. שעמד להם זכות רבקה

דכתיב גם תבן גם מספוא רב עמנו. ואמר ויכינו את המנחה. לרמוז שעמד להם זכות יעקב דכתיב ביה ותעבור המנחה על פניו. וכן והורידו לאיש מנחה:

פסוק כו

ואמר **וישתחוו לו ארצה**. לקיים חלומו וי"א כוכבים משתחוים לי. וישאל להם לשלום. לפי שבראשונה דיבר אתם קשות. ואמרו עודנו חי. לפי שהוא אמר השלום לאביכם הזקן עודנו חי לרמוז על יצחק הצדיק ויעקב. אמרו הם שלום לעבדך לאבינו עודנו חי אבל הזקן איננו חי. וישא עיניו וירא את בנימין. לפי שכבר אמר למעלה וירא אתם את בנימין. אמר בכאן וישא עיניו וירא. כאלו ע"כ לא ראהו ונשא עיניו מחדש. הזה אחיכם הקטן. אם דרך תמיהה הזה אחיכם הקטן והוא גדול מכם. כאב לעשרה בנים. ואם דרך שאלה להעלים מהם הענין. ויבקש לבכות. אולי שנזכר מאמו ונתעצב על אמו ובקש לבכות כי הדמעות מקררות רתיחת הלבבות. ואולי היה הבכי משמחה. ואמר וישימו לו לבדו וגו'. להורות על מעלת יוסף ושכל בני המלכות היו מפחדים ממנו כי המצריים אינם אוכלים בשר לפי שהם עובדים למזל טלה. והוא היה שוחט את אלהיהם בפניהם בלי פחד והיה אוכל ומאכיל לאחרים. ויפה דרשו רז"ל כי לפי שהוא היה חושדם שהיו אוכלים אבר מן החי רצה הקב"ה שבדבר שחשדם בו יחשדוהו. וזהו וישימו לו לבדו ולהם לבדם:

פסוק לג

ואמר **ויתמהו האנשים**. בשביל שני דברים. האחד לפי שראו מעלתו. והב' לפי שהושיבם כסדר לידתם. ותרב משאת בנימין וגו'. אולי זה רמז על מה שדרשו במגילה על פסוק ולבנימין נתן שלש מאות כסף וחמש חליפות שמלות. אמר רבי בנימין בר יפת אפשר בדבר שנתקל בו אותו צדיק וכו'. כי זה רמז על כתונת הפסים שהוסיף לו אביו וקנאו בו אחיו. ועכשיו הוסיף קנאה על בנימין. אלא שרמז לו על מעלת מרדכי דכתיב ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש וגו'. הרי חמשה כנגד חמש חליפות שמלות. ואולי בכאן רמז לו גם כן על זה. וזהו ותרב משאת בנימין. בנימין סימן לבניו. כשם שנטל בנימין משאות יותר מכל אחיו כך נשתנת אסתר בת בנו לטוב בקבלת מתנות משאר הנשים שנאמר וישנה ואת נערותיה לטוב בית הנשים. ואת גביעי גביע הכסף. בנימוסי מצרים היה כתוב שאין יכול לשתות אדם בגביע כסף אלא המלך ומשנהו. ולכן אמר הלא זה אשר ישתה אדוני בו. הבקר אור והאנשים שולחו. זה בקר של אברהם דכתיב וישכם אברהם בבקר. רמזו שאלולי זכותו של אברהם לא שולחו לפי שהיתה מדה"ד מקטרגת עליהם. ואמרו במדרש כל בקר חסר וי"ו למה שאין בקרו של עולם זה בקר. עד שיבא בקרו של עולם הבא. שנאמר אתא בוקר וגם לילה. ד"א לפי שלא לן אדם ביקר עד שנחשב לבקר

שנאמר אדם ביקר בל ילין. ד"א שאדם צריך לבקר בכל שעה. ד"א למה בבקר א"ר לוי כל כחה של חיה בלילה. והם משולים כחיה שנאמר גור אריה. נפתלי אילה שלוחה. יהי דן נחש. בנימין זאב יטרף. אמר אם יוצאים בלילה אין כל בריה יכולה להם. הם יצאו את העיר. לא אמר מן העיר אלא את העיר. שעדיין היו בתוך התחום של העיר אלפים אמה כמה דאת אמר אך רחוק ביניכם וביניו כאלפים אמה. קום רדוף שאם מתרחקים מן העיר מיל אחד אין כל בריה יכולה להם. רבים שואלים למה רצה יוסף לצער אחיו בגביע זה. ובמדרש אמרו למה צוה יוסף כן. בקש לבחון ולידע באחיו אם ימשכו אהבה לבנימין אחיו ואם ימסרו נפשם עליו אם לאו ע"כ. וכן מה שאמר לאחיו למה שלמתם רעה תחת טובה שהיה מצער אותם. וארז"ל חנון ורחום וצדיק זה יוסף הצדיק. ואיה רחמנותו. אבל תכליתו היה שישאר בנימין אצלו ולמרק עונם בייסורין. אחר שהם אמרו אבל אשמים אנחנו כדי לנקותם לעוה"ב ולהקל מעליהם עונשם. ולכן אמר להם הלא זה אשר ישתה אדוני בו. שפירושו הלא זה אשר גנבתם. הוא אשר ישתה אדוני בו. וזה יורה מה שאמרו חלילה לעבדיך שנראה שדבר של גנאי יאמר להם. ובמה שאמרו ואיך נגנוב מבית אדוניך נראה שקראם גנבים לנקותם מהגנבה שגנבו אותו. וזהו הלא זה אשר גנבתם והוא נחש ינחש בעבורו למנחשים. וכן יאמר הלא זה הכוס שאתם מוליכים ישתה אדוני בו. כאלו מורה אותו באצבע והעלים הגנבה לכבודם. גם עתה כדבריכם כן הוא. זה הפסוק או יחזור להתנצלות או לעונש. להתנצלות כדבריכם כן הוא שאני מודה שאתם נקיים. אמנם אשר ימצא אתו הגנבה יהיה לי עבד. והרצון בזה כי לפי החלוקה השכלית כן הוא. אמנם אם החוש יכחיש זה בהכרח הוא שלמעט יהיה לי עבד. ואם שב אל העונש יאמר לפי שהם החמירו עליהם העונש. והשיב כמתמיה על דבריהם גם עתה כדבריכם כן הוא. הדין אינו כן כי אין ראוי להעניש למי שאין לו חטא. אשר חטא יענש ואתם תהיו נקיים. גם יוכל לחזור למה שאמרו וגם אנחנו נהיה לאדוני לעבדים. והשיב גם עתה כדבריכם כן הוא משפט ומנהג הארץ הזאת שהגנב יהיה עבד לבעל הגניבה והוא יהיה עבד לבדו. או יאמר כדבריכם כן הוא. מנהג הארץ שהגנב יומת ואתם תהיו עבדים. ואני רצוני להקל העונש מעליו ומעליכם. הגנב יהיה לי עבד ואתם תהיו נקיים. וכל אלו הדרכים רמזום במדרש. גם עתה כדבריכם כן הוא והלא לא השיבם כן. אמר רבי הונא הכהן ב"ר אבון בשם רב אידי אמר להם יפה אמרתם וכך הוא הדין י' בני אדם שנמצא באחד מהם הגניבה הוא נהרג והשאר ניתנין בסירא. שיאמר להם אלולי שקבלתם ממנו לא היה גונב. ואני איני עושה כן אלא אשר ימצא אתו וגו'. ורבנן אמרי גם עתה כדבריכם כן הוא. מה שאתם אומרים שנאמנים אתם שהרי הכסף שמצאתם

באמתחותיכם השיבותם אלי מארץ כנען. הוו יודעים שאני מאמין לדבריכם שנאמנים אתם. וגם עתה שנגנב הגביע בחזקת נאמנים אתם עומדים. לפי שמי שגנב הגביע לא עשה מדעתכם. הוא לבדו אני מחזיק בחזקת גנב והוא יהיה לי עבד. ואתם תהיו נקיים שלא ידעתם בו ע"כ. בכאן כלול כל מה שנתחבטו המפרשים אם תעיין בדבריהם ולשון גם עתה נופל יפה במדרש ע"כ:

פרק מד

פסוק יא

וימהרו ויורידו. לפי שראו שהפשרה היתה טובה. ולפי שהיו בטוחים באמונתם הם פתחו איש אמתחתו כדי שיעשה הדבר במהירות להוציא עצמן מידי חשד. ויחפש בגדול החל ובקטון כלה וימצא ולא אמר וימצא. יפה דקדקו במדרש שהוא לא מצאו שהרי היה יודע בו. אבל גבי דידהו נעשה מציאה שהם לא היו יודעים בו. כיון שנמצא באמתחת בנימין התחילו מביטים זה בזה והיו אומרים גנבא בר גנבתא והיו רוצים לילך ולהניחו. ונשבע חיי אבא ושביה דיוסף שלא גנב. ואף עפ"כ היו רוצים כולם לילך אמרו מוטב שיצטער הוא לבדו. אבל יהודה שהיה ערב אמר להם אחי מניחים אתם אותנו. אמר להם הרי אנו כאן בבית הכנסת לא דומה צרת אחד לצרת עשרה. ולא תפלת אחד לתפלת עשרה. בואו לכם עמנו בין בתפלה בין בדבר אחר והקב"ה יעזור לנו. כיון ששמעו כך קרעו בגדיהם ע"כ. וז"ש הכתוב ויבא יהודה ואחיו. הלא ידעתם שאין דבר נסתר ממני כי איש כמוני יודע סתר מעשיכם כי למלך מתגלים הדברים הנסתרים כמוזכר בספר יוסף בן גוריון בענין טיטוס כשהרומיים קרעו כריסם של היהודים להוציא מהם המרגליות ועברו מאמר טיטוס אמרו בואו ונגלה לו הדבר שעשינו בתנאי שיכפר לנו כי אם לא נגלה לו הדבר הוא מעצמו ידעו כי אין דבר נעלם ממנו. ובמדרש אמרו כי לעלות הגניבה אמר להם שפרעה ג"כ היה מנחש בו. וזהו איש אשר כמוני. מה נאמר לאדוני האלהים מצא את עון עבדיך. שם אלהים נופל על הדיינים ועל האדונים ועל האלהים. דיינים מה נאמר לאדוני וכו' מצא וגזר עונש עבדיך. ומן הדין אנחנו חייבים אע"פ שלא חטאנו. אדונים מה נאמר לאדוני כי אין לנו פה אחר שהאדון מצא את עון עבדיך והוא הגניבה. אלהים מה נאמר לאדוני. אם נאמר שלא ידענו מי שמהו באמתחותינו. מה נצטדק במעשינו והאלהים מצא. והאלהים נגדנו כי חטאנו לו ומצא מקום להענישנו בעונינו. והדיבור בענין כזה ראוי להיות בשלש פנים. אם על צד התחנה. או על צד הויכוח. או על צד הדין. אם על צד התחנה מה נאמר לאדוני. איך נתחנן לפניו. ואם על צד הויכוח מה נדבר כי אין מלה בפינו והוא כמו מי בעל דברים. ואם על צד הדין מה נצטדק במעשינו.

והאלהים מצא את עון עבדיך בידינו. ואחר שאין לנו טענה לא על צד התחנה ולא על צד הויכוח ולא על צד הדין. הננו לעבדים לאדוני כולנו ואמר גם אשר נמצא הגביע באחרונה. והיה לו לומר בהפך. אבל הכוונה לפי שהם העלו מדבריהם שאע"פ שהדין יחייבם האמת לא יחייבם. אלא שהיו חייבים ממקום אחר. והאלהים הפגיע בו את עון כולנו אע"פ שהוא לא חטא. וז"ש גם אנחנו שאנחנו חייבים ממקום אחר. כמו אשר נמצא הגביע בידו שאינו חייב כלל. לא בגביע ולא בעון אחר:

ודרך המדרש צלולה אמרו ויאמר יהודה מה נאמר לאדוני. מי ששומע דבריו של יהודה הוא סבור ליוסף אמר כן ואינו אומר אלא על אביו. מה נאמר לאותו זקן שיושב על האפר. ויאמר לנו יוסף איננו ושמעון איננו ואת בנימין תקחו. מה נאמר לא"א שבארץ כנען על יוסף. מה נדבר בשביל שמעון. מה נצטדק בשביל בנימין. ד"א מה נאמר לאדוני על כסף ראשון. מה נדבר על כסף שני. מה נצטדק על הגביע. ד"א מה נאמר אם נאמר. שחטאנו בכספים ובגביע. גלוי לפני הקב"ה שלא חטאנו. ואם נאמר שלא חטאנו. היאך אנו נאמנין שהרי האלהים מצא וגומר. אמר ר' לוי לאחד שהיה מלוה לעשרה בני אדם כאחד כל זמן שהיו מפוזרים אינו יכול לגבותם. נתכנסו כולם הוא מוצא ידיו לגבות. אמר רבי יצחק מצא בעל חוב לגבות חובו. בעון המכירה היינו שותפין. לשעבר לא היינו כולם מקובצים ביחד אלא וירד יהודה מאת אחיו. אבל עכשיו הרי כולנו מכונסין האלהים מצא אותו עון. ולא עון הגניבה. אמר לו יוסף אם כדבריך אחיכם זה מה חטא. א"ל יהודה כל הנתפס עם הגנב נידון עמו. וזה בעונינו נתפס ולא בעון הגביע. א"ל יוסף לא איכפת לי בדברים אלו. למי שחטאתם הוא יגבה חובו מכם שעל ידי לא יגבנו. כי אני מדת הדין אני תופש. גנב אתפש לעבד. ואתם עלו לשלום ע"כ. ולזה אמר יוסף חלילה לי מעשות זאת. כי אני איני רוצה להיות נוגש שלכם. כי זה עון פלילי כאומרו וגם רשע ליום רעה. כמו שהיו נבוכדנצר וסנחריב נוגשים של ישראל. כדכתיב הוי אשור שבט אפי. כלומר אוי לאשור אחר שהוא שבט אפי. וכן אמרו על פסוק והאלהים אנה לידו ולמה תצא זאת מלפניו ז"ש מרשעים יצא רשע הקדוש ברוך הוא מזמנן לפונדק וכו'. וכן כתב רשב"י כי זה היה עון פלגש בגבעה שנפלו ישראל ביד בנימן. לפי שעשו עצמם נוגשים לגבות חובו של בנימין והם לא היו ראוים לכך כי אם בב"ד או בסנהדרין או השם יפרע חובו מהם. וכ"ש אם הנוגשים הם חייבים יותר מהאחרים כמו שהיו ישראל באותה שעה. ולכן אמר יוסף חלילה לי לאיש כמוני מעשות זאת להיות נוגש. הוא יהיה לי עבד ואתם עלו לשלום:

פסוק יח

ויגש אליו יהודה. לפי שלמעלה דבר יהודה בשביל כל אחיו כאמרו מה נאמר לאדוני. בא לדבר עכשיו בשביל עצמו ובשביל ערבותו. וזהו ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדוני. כלומר בשבילי אני מדבר עכשיו. ולא בשביל אחי כמו שדברתי עד עכשיו. וזהו בי אדוני. ואמר **ויגש אליו יהודה**. לפי שהוא אמר ואתם עלו לשלום אל אביכם. ונראה שבדיבור זה היה יוסף מתיאש מהם כמי שרוצה לילך. לזה אמר ויגש אליו יהודה לעכבו ולפייסו שלא ילך לו. ולזה א"ל בי אדוני מפיל אני תחנתי לפניך שאף על פי שתהיה נחפז ללכת אל בית המלך. תשמע דברי כי לא אטריח לך בדברים אלא בדבר אחד. וזהו ידבר נא עבדך דבר. ולפי שזה אינו מדרך מוסר שיעכב איש הדיוט למלך. לזה אמר ואל יחר אפך בעבדך. כי איני עושה זה לפי שאיני מעריך כבודך. כי כמוך כפרעה:

ואולי יאמר ויגש אליו. לפי שיהודה היה רוצה לדבר אליו דבר סתר ולהודיע אליו סוד העלילות הנרמזות בדבריו. ולא היה ראוי שישמעו אלו הדברים כולם כי אינו כבוד למלך. לז"א שנגש אליו לדבר באזניו ולומר לו דבר סתר לי אליך השר. וזהו ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני ולא לאזני אחר. ולפי שזה אינו מדרך המוסר שאיש הדיוט ירצה לדבר לאזני המלך שנראה שאינו מעריך כבודו. לזה אמר ואל יחר אפך בעבדך כי כמוך כפרעה:

ואולי יאמר ויגש אליו יהודה. לפי שיהודה היה מלך כמוהו. היה ראוי שהוא יגש לדבר אליו ולא אחר. וזהו ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדוני. כלומר עמי אדוני יש לך לדבר ולא עם הנער. כמאמרם ז"ל. אין מתקנאים אלא גבור בגבור. או יאמר בי אדוני העון ולא בנער. ולכן ידבר נא עבדך דבר אחד כי לא אטריח עליך. ואם יקרה שאטריח עליך בדברים רבים אל יחר אפך בעבדך כי כמוך כפרעה. ומדרך המלך לשמוע ולתת אוזן למדברים לפניו אחר ששואלים משפט. כאומרו מלך במשפט יעמיד ארץ. ר"ל שיושב על כסא המשפט ושומע ורואה דמעת העשוקים. אבל איש תרומות שמרים עצמו מהכסא ומהמשפט והולך לו ואינו שומע יהרסנה. כמו שאתה עשית כאומרך ואתם עלו לשלום. כמו שפוטר אותנו ואינו רוצה לשמוע ואין זה מדרך המלך. כאמרם ז"ל על פסוק קרוב ה' לכל קוראיו למלך שבא אחד וצעק לפניו והוא שומע. נתן קולות והוא שומע ולא השיב לו. אמרו לו עבדיו אין זה מדרך המלך. אמר להם אדם זה פעמים רבות אמרתי לו שישמע לדברי ולא רצה. ועכשיו איני רוצה לשמוע לו. וזהו לכל אשר יקראוהו באמת. ולכן אמר בכאן כי כמוך כפרעה ומדרך המלך לשמוע. וזה הדרך האחרון רמזו במדרש הנעלם ואמרו ויגש אליו יהודה. ז"ש הכתוב כי הנה המלכים נועדו יוסף ויהודה. עברו יחדיו

יהודה ויוסף אתרגיזו כחדא. עשו אותו מלשון עברה. המה ראו כן תמהו כל העומדים שם וכו' זהו מה שאמרתי ויגש אליו יהודה נגש מלך במלך. וי"א ואל יחר אפך בעבדך שגנב הגביע. שאמרת עליו הוא יהיה לי עבד. ואל יחר אפך בעבדך להשגיח בדבר קטן כזה ואין זה מדרך המלכים. וזהו כי כמוך כפרעה. והוא דרך הלצה. וע"ד הפשט היה אומר זה כמי שמדבר לפני המלך בתחנונים וזהו בי אדוני. וכן המדבר לפני המלך אין לו להאריך. לזה ידבר נא עבדך דבר. וכן המדבר לפני המלך צריך שיבקש עת רצון. לז"א ואל יחר אפך בעבדך. אע"פ שאתה שרוי בכעס מענין הגביע:

ובמדרש הגלוי אמרו בי אדוני בי אתה מעביר עלינו. א"ר סימון כך א"ל אי אתה דן אותנו לא בדיני המלכות ולא בדיני שמים. בדיני מלכות מי שנמצא גנב נוטלים כל מה שבידו. ובדיני שמים משלם כפל שנאמר אם ימצא הגנב ישלם שנים. אם בדיני המלכות טול כל מה שבידינו. ואם בדינינו אנחנו נשלם הכפל. ד"א בי אתה מעביר עלינו. בנוהג שבעולם מי שלוקח עבד ומוצא אותו גנב מחזירו לאדונו. זה שנמצא גנב מבקש אתה לקנותו כעבד. ואל יחר אפך בעבדך א"ל יהודה אל יזוח דעתך עליך לומר היאך הדיוט זה מתוכח עמי שאני מלך. אל תכעוס עלי שאני גדול כמותך בארצי. הדא הוא דכתיב כי כמוך כפרעה. מה פרעה מלך ואתה שני לו. כך אבא מלך בארץ כנען ואני שני לו ע"כ:

פסוק יט

אדוני שאל את עבדיו לאמר. הנה האריך יהודה הרבה בדבריו עד שהוא פלא איך יוסף הקשיב לדבריו. סיפור כל המאורע מראש ועד סוף והדברים שעברו ביניהם שלא ספרה. וזה התחכמות גדול ביהודה להשיג בקשתו. והשומע סבור שהוא ספור העבר מקודם לכן. ואינו כן כי היה מספר העבר. ובתוך סיפורו היה מודיע לעומדים שם כי כל ענייני יוסף היו תחבולה עמהם בשאלותיו. ומה לו ולהם אם יש להם אב או אח. בענין שכל דברי יהודה היו תפוחי זהב במשכיות כסף. כי הנגלה היה משכיות כסף. ודברים נגלים בסיפורו ככסף. והנסתר היו כמו תפוחי זהב. בענין שהיה דבר דבור על אופניו. להעיר רחמיו ורחמי העומדים שם. ולזה אמר יש לנו אב זקן וראוי לך לרחם עלינו. וכן סיפר לו אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי. לרמוז לו שלא יאמר אחר שיש לזה הזקן י"ב בנים לא ידאג כ"כ על זה. כי יש לך לידע שכל בניו ונשיו אינן חשובין בעיניו לכלום. אלא אלו השנים שילדו לו אשתו העקרית והקרובה לו. והאחד נטרף ולא ראיתיו עד הנה. ובזה נראה שהיה לו תקוה לראותו. ועכשיו כשלא יראה זה ימות מיד. וזהו ונפשו קשורה בנפשו ומיד תתפרד נפש הזקן ממנו להתקשר בנפש בנימן. וכן הודיעו שהוא היה ערב לאביו ולכן הוא מבקש ממנו על צד החסד שיקחהו לעבד עולם תחת הנער. אע"פ שלא

יהיה הדין כך. ואם לא תרצה אין לי לעלות אל אבי בלא הנער. וזהו כי איך אעלה אל אבי. והודיעו בזה שברצונו או בעל כרחו יטלנו. ושהמלחמה לו פנים ואחור. באופן שכשראה זה יוסף מצא עצמו נצוח מיהודה. וזהו ולא יכול יוסף להתאפק. ורבותינו זכרונם לברכה משלו משל לשור שעסקיו רעים מנגח לזה ונושך לזה. וכשראה האריה לא מצא עצמו. כן יוסף שהוא שור היה מנגח לזה בדבריו ויאסוף אותו אל משמר. ונושך לזה ויקח מאתם את שמעון. אבל כשבא יהודה שהוא האריה וסדר טענותיו ומלחמתו כנגדו. לא מצא עצמו דכתיב ולא יכול יוסף להתאפק. ואולי לא היה יכול להתאפק לפי שהיה רוצה לבכות כי נכמרו רחמיו על אביו ועל אחיו. ולפי שאין נאות למלך לבכות בפני העם שנראה שהוא רך הלבב. אמר שיוציאו כל איש מלפניו. וכצאתם ויתן את קולו בבכי׃

פרק מה

פסוק ג

ויאמר יוסף אל אחיו אני יוסף העוד אבי חי. כי פלא הוא אם לא מת מרוב היגון והאבל. ולא יכלו אחיו לענות אותו מרוב הבושה והבהלה. ולפי שראה שהיו יראים ממנו. אמר גשו נא אלי ולא תיראו מפני. כי אני יוסף אשר מכרתם אותי כלכם ולא עשיתם לי רע. כ"ש אני לבדי שלא אוכל לעשות לכם רע. ובמדרש אמרו גשו נא אלי לומר להם אשר מכרוהו. וזה אין דבר ראוי לאומרו בפני המצריים ע"כ. ד"א למה אמר להם גשו נא אלי לפי שלא רצה לדבר עמהם על ענין מכירתו בפני בנימן. כדי שלא יתביישו אחיו מבנימן וכדי שלא יגיד לאביו. ואמר להם שלא יגידו לאביו והריני מכסה מבנימן אחי. אף אתם תכסו מאבי ולא תיראו ממני שאגלה הדבר. לכך כתוב גשו נא אלי ויגשו. ויפה דרשו והכתוב מסייעם דכתיב אשר מכרתם אותי והלא בנימן לא מכרו. נראה שלא היה מדבר אלא עם שאר האחים. וכן צריך לומר שלא אמר בפניו כל הסיפור עד מהרו ועלו אל אבי. בענין שלא יבין בנימן את הדבר. ולפי זה יתישב יפה מה שאמר והנה עיניכם רואות ועיני אחי בנימן. כי פי המדבר אליכם. שנראה מזה שהיו שוים כולם הם ובנימן כאומרו כי פי המדבר אליכם. אבל בדיבור הראשון של גשו נא אלי וכל הסיפור לא היו עיניהם ועיני בנימן שוים. אלא עיניהם לבד. שאם לא כן למה הזכיר בכאן ועיני אחי בנימן. ואמרו במדרש כי יוסף שאל לבנימן בסתר מה אמרו אחי לאבי בשעה שנגנבתי מאצליכם. והגיד לו איך הביאו הכתונת טבולה בדם ואמרו זאת מצאנו. א"ל יוסף כן היה. לקחוני אנשים רעים והפשיטו בגדי ממני. והאיש שלקח בגדי ממני הלך להחביאם

במערה ואכלו ארי ולי מכרוני חבריו הנה. ראה כמה היה יוסף צדיק. שלא רצה לגלות מכירתו אפילו לבנימין ע"כ. וזה להורות שלא ידע בנימין מהמכירה:

פסוק ה

ועתה אל תעצבו. לפי שאתם רואים אותי במעלה וכבוד. ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי אף על פי שהוא דבר מגונה מאד כי לא אתם שלחתם אותי הנה ולא עשיתם מאומה. כי האלהים אשר לו נתכנו עלילות. וזהו וישלחני אלהים לפניכם. ואמר ועתה אל תעצבו לרמוז להם. כי ענין המכירה היה דבר מגונה מאד והיו ראויים לעונש גדול. והיה ראוי לכם להתעצב ולידאג. ולכן אמר להם ועתה אל תעצבו. אבל לאחר זמן תעצבו. כי בכאן רמז להם ענין עשרה הרוגי מלכות שהיה בעונם. וכמו שאז"ל עשרה הרוגי מלכות מתו בעונם ועשרה בכל דור ודור ועדיין החטא קיים. ובסוף פרשת ויחי יתבאר זה יותר בעז"ה. ובמדרש אמרו ועתה אל תעצבו בשבילכם. ואל יחר בעיניכם בשבילי. אע"פ שכשחטא אדם הראשון נגזרה עליו גזרה עצבון מאכלו. כד"א בעצבון תאכלנה. אבל אתם אל תעצבו. שאין לכם עצב בעון זה במאכלכם אל הרוח'. הה"ד כי למחיה שלחני אלהים לפניכם. לא יצאת גזרת מכירתי מכם. אלא הקב"ה גזר כן כדי שתהיה לכם מחיה בשבילי. שנאמר כי למחיה שלחני. וחזר לומר ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה. להורות להם מה שאמר להם וישלחני אלהים לפניכם ולא אתם. והטעם לפי שהם כשמכרוהו ושלחוהו שם היה לעבד עולם ולא לכבוד ולמעלה. ואמנם הוא עכשיו מולך ומושל על ארץ מצרים. אם כן השם הוא השולח. כי מאתו לא יצא כי אם טוב. וז"ש ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה. אעפ"י שבאותו העת אתם השולחים הזמורה. בזה העת אין אתם השולחים כי האלהים. וישימני לאב לפרעה ולאדון לכל ביתו. ואחר שזה כן בזה תראו כי לא אתם שלחתם אותי הנה כי אם אלהים. מהרו ועלו אל אבי ותגידו לו את כל כבודי. וזהו ואמרתם אליו כה אמר בנך יוסף שמני אלהים וגומר. ואמר והנה עיניכם רואות ועיני אחי בנימן כי פי המדבר אליכם בלשון הקדש כמאמרם ז"ל. והנראה ע"ד הפשט כי לפי שיוסף אמר להם שיגידו לאביו איך הוא מושל בכל ארץ מצרים וידוע כי אין ראוי לשום אדם לשבח עצמו והוא גנות גדולה. כאמרו יהללך זר ולא פיך. לכן אמר להם יוסף והנה עיניכם רואות. כי פי המדבר אליכם ואין ראוי לי לשבח מאמרי. ולכן לא אמרתי לכם אלא ראשי דברים מכבודי. אבל אתם תוכלו להגיד את הגדולות והנוראות שראיתם מכבודי. ולכן יוסף לא אמר להם אלא דברים כוללים מכבודו. וישימני לאב לפרעה ולאדון לכל ביתו. אבל פרטי הפרטים לא אמר להם. לפי שאין ראוי לשבח עצמו בפיו. וזהו והנה עיניכם רואות ועיני אחי בנימן. כי פי המדבר

אליכם. ולכן אין ראוי להאריך בעניני כבודי. אבל אתם והגדתם לאבי את כל כבודי ואת כל אשר ראיתם בעיניכם מפרטי פרטי כבודי. כי לכם משפט הגאולה. ואף מה שהגיד יוסף מכבודו בדרך כלל לא היה ראוי לאיש המעלה כמוהו. אלא להודיעם שענייני העולם הזה ותענוגיו הם הבל. וכסף וזהב הם אוצרות הבעל. לבד מה שמוציא בפדיון נפשו. כמאמרם ז"ל מהו ואנכי אפדם בממונם. והמה דברו עלי כזבים. לאצור אוצרות לבעל. ותמצא זה מפורש באחאב כששלח לו בן הדד מלך ארם כספך וזהבך לי הוא וגו'. והשיבו ישראל לך אני וכל אשר לי. וכששלח אליו פעם שנית לאמר כי אם כעת מחר אשלח את עבדי אליך וחפשו את ביתיך ואת בתי עבדיך והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו. ואז קרא המלך לכל אדוני ישראל ויאמר דעו נא וראו כי רעה זה מבקש. והשיבו לו כולם אל תשמע ולא תאבה. ומה הקשה לשאול בשניה מבראשונה שהוצרך לומר רעה זה מבקש. והזקנים וכל העם אמרו אל תשמע אליו. עד שהוצרכו חז"ל לומר שבקש בשנייה שיקחו ממנו חמדת התורה. דכתיב בה הנחמדים מזהב ומפז רב. וז"ש כל מחמד עיניך. ולכן אמר המלך רעה זה מבקש כנגד התורה. ואמרו לו הזקנים לא תשמע אליו. כל הטובות הם הבל בערך התורה. ולכן נ"ל שאמרו הזקנים וכל העם אל תשמע ואל תאבה לפי שדנוהו כמסית. כי בראשונה לא אמר אלא כספך וזהבך והודו לו. וחזר להסית שיקח מחמד עיניהם. והשומע סבור שהיה שואל חמדת המרגליות והאוצרות הטמונים וזהו וחפשו את ביתיך. ולא היה כן אלא חמדת התורה היה רוצה ליקח ולהעבירם על דת בענין שיעבדו ע"ז. כמוזכר במסית נלכה ונעבדה אלהים אחרים. ולכן כמ"ש במסית לא תאבה לו ולא תשמע אליו כ"כ בכאן אל תשמע ולא תאבה. ולפי שכתב במסית ולא תחוס עינך ולא תחמול ולא תכסה כי הרוג תהרגנו. נתן השם למלך ארם ולכל עמו ביד ישראל דכתיב ויכו בני ישראל ארם מאה אלף רגלי ביום א'. ולפי שאלו היו רוצים להסית את ישראל. דנם השם כדין עיר הנדחת. שכתוב שם יצאו אנשים בני בליעל מקרבך וגו' וכתיב הכה תכה את יושבי העיר ההיא. וכתיב ושרפת את העיר ואת כל אשר בה. ולכן כתוב בארם וינוסו הנותרים אפקה אל העיר. ותפול החומה על כ' ושבעה אלף איש הנותרים. כי למה לא מתו כולם ביד ישראל. אלא שרצה השם לדונם כדין עיר הנדחת ותהיה חרם העיר וכל אשר בה. ולכן ותפול החומה עליהם בענין שתהיה תל עולם לא תבנה עוד. ולפי שבמסית כתיב כי הרוג תהרגנו. סיפר שם ובן הדד נס ויבא אל העיר חדר בחדר. ויאמרו לו עבדיו הנה נא שמענו כי מלכי בית ישראל מלכי חסד הם. נשימה נא שקים במתננו וחבלים בראשנו ונצא אל מלך ישראל אולי יחיה את נפשך. ועשו כן והלכו אל מלך ישראל. ואמר שהיה אחיו ויעלהו על המרכבה

ויכרות עמו ברית. ואז בא איש האלהים ואמר לו יען שלחת את איש חרמי מידך והיתה נפשך תחת נפשו ועמך תחת עמו. ועתה ראה והתבונן במה שכתבתי. כי למה ענשו בעונש זה והוא לא הוזהר שימיתנו. ועוד למה קראו איש חרמי. אבל כמו שכתבנו הוא כמין חומר. כי אחר שהוא היה המסית הגדול וכל עמו עמו הנם כמסיתים וכעיר הנדחת ותפול החומה עליהם. הנה בן הדד היה המסית הגדול. והכתוב אמר בו כי הרוג תהרגנו. וכן היה ראוי שיעשה מלך ישראל לבן הדד שיהרגנו וידו תהיה בו בראשונה. בענין שיהיה חרם הוא וכל עמו. ככתוב בעיר הנדחת הכה תכה את יושבי העיר ההיא לפי חרב החרם אותה וגו'. וכתיב ולא ידבק בידך מאומה מן החרם למען ישוב ה' מחרון אפו. וא"כ מלך ישראל עבר על זה וחמל על הדד שהיה איש חרמי ולא הרגו. לכן חרה אף ה' בו ובעמו אחר שהם דנוהו תחלה כמסית ואמרו אל תשמע ולא תאבה. ולהורות שבן הדד ועמו היו רוצים להסית את ישראל בנחש ובקסם. תמצא שכתב שם כשיצאו אל מלך ישראל אולי יחמול עלינו. כתיב שם והאנשים ינחשו וימהרו ויחלטו הממנו. ואין להאריך בזה אלא שיצא לנו מזה שכל טובות העולם הם הבל. לבד טובות הנפש שהיא התורה. ולכן יוסף הצדיק אע"פ שנראה שהיה משבח עצמו לומר וישימני לאב לפרעה. לא היה אלא להודיע כי טובות הנפש הם טובות אמיתיות. ורעות הנפש הם רעות באמת. ולא רעות הגוף כי הייסורין והעיניין מעמידין האדם. והעמידו לו כל תלאותיו ליוסף עד שעלה למעלה זו. ואחר שהוא בזאת המעלה. ידוע הוא שהשם העלהו במעלות על מזבחו. וכפר על עונותיו. כאמרם ז"ל במדרש על מחלת בת ישמעאל. שלשה מוחלים להם על כל עונותיהם גר שנתגייר. והעולה לגדולה. והנושא אשה. וטעמם ידוע כי הגר אחר שהכיר לבוראו ונבדל מסורו הרע הוא מכופר. והעולה לגדולה ידוע כי אחר שהוא היה בשפלות והשם נזכר ממנו והעלהו לגדולה אין לו עון אשר חטא. שאם היה בו עון היה מעכב גדולתו. ואחר שהוא בגדולה אין ראוי שאדוניו ישיב אחור ימינו להשפילו. וכמו שאמרה אשת מנוח כשאמר מות נמות כי אלהים ראינו. לו חפץ ה' להמיתנו לא לקח מידינו עולה ומנחה. כי אין מדרך האדון להעלות עבדו במעלה ואח"כ להשפילו ולהמיתו. כי טוב לו את אשר עדן לא היה. וכן הנושא אשה אחר שהאשה משלמת הגוף ומצלת אותו מהעון. כאומרם און אשתו הצילתו. ראוי הוא שיהיה מכופר. וכל זה אסמכוהו אקרא דמחלת בת ישמעאל. וא"כ אחר שיוסף חטא עם אחיו בהוצאת דבה והשם ענהו ויסרהו מלכת בדרכיו הראשונים. ואח"כ העלהו לגדולה. מן ההכרח הוא שהוא מכופר מעונותיו. ולכן סיפר להם מעלתו וכבודו להודיעם מעלת נפשו. כי כל טובות העולם הזה תוהו המה. כי באופן אחר לא היה ראוי לשבח עצמו. ולכן אמר להם

אתם רואים כי פי המדבר אליכם. ואין ראוי להאריך ולדבר במעלתי אלא לסבה הנזכרת. אבל אתם והגדתם לאבי את כל כבודי:

פסוק יב

ובמדרש אמרו. והנה עיניכם רואות. א"ר בנימין בשם ר' אלעזר כך אמר להם כשם שבנימין יכול להבחין שאין בלבו מחשבה רעה על מכירתי. כך אין בלבי שנאה עמכם לפי שמהקב"ה יצא זה לטובתי ולטובתכם. תדעו ותבינו. וכמו שפי מדבר אליכם טובה. כן לבי עליכם לטוב לקיים מה שאמרתי בפי הה"ד כי פי המדבר אליכם. ולכך והגדתם לאבי ע"כ. עיין בדברי הרמב"ן ז"ל ותמצא זה המדרש בדבריו. אח"כ סיפר שנשק לאחיו ובכה עליהם ואח"כ דברו אחיו אתו אבל לא בכו. לפי שעדיין לא היו מתחרטים מכל וכל. ואולי היו מצטערים על מעלתו. ולכן אחר כל זה לא בכו עמו אלא דברו עמו בשפה רפה. והרמז בזה שאע"פ שבראשונה כתיב ולא יכלו דברו לשלום עכשיו דברו אחיו אתו. ובמדרש אמרו שלא הזכיר בהם צוארי כמו שהזכיר בבנימן. לפי שבנימן בחלקו היה בהמ"ק שנקראת צואר. וכן בחלק יוסף משכן שילה שנקרא צואר. ולכן בכו זע"ז על חרבנם. אבל הם שלא היה בחלקם מקדש לא בכו ולא נאמר בהם צואר ע"כ:

פסוק טז

ואמר **וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני עבדיו**. בענין שלא יאמרו שהיה מושל בהם עבד א'. ויוסף היה אומר לפרעה ולעבדיו שהיו לו אחים רבים ונכבדים. וכשראו דבריו אמת שמחו. וצוה פרעה ליוסף שיקח עגלות לפי שהיה כתוב בנימוסי מצרים שלא היו עגלות נמצאות בכל הארצות ההם זולת במצרים. ולכן לא היה רשות להוציאם בלא רשות פרעה. וזהו ויתן להם יוסף עגלות ע"פ פרעה לפי שפרעה היה רוצה שיבא יעקב. ולכן אמר וקחו את אביכם ואת בתיכם. וז"ש במדרש וכי מה טיבו של פרעה אצל יעקב. אלא כיון ששמע פרעה שיוסף בן בנו של אברהם נתירא ואמר זה בן מלכים הוא עכשיו יניחנו וילך לו. לכך בקש על יעקב ובניו שירדו אצלו. ונדר להם שייטיב להם כשם שהטיב לאברהם דכתיב ולאברם הטיב בעבורה וכתיב הכא ואתנה לכם את טוב ארץ מצרים. ולפי שמצריים אין מצווים בכיבוד אב ואם הקדים בניהם לאביהם. אבל בבני יעקב כתיב וישאו בני ישראל את יעקב אביהם. לכולם נתן לאיש חליפות שמלות להוציא מלבם שאין בלבו שום קנאה עליהם. הם הפשיטו כתנתו שנאמר ויפשיטו את יוסף. והוא שלם להם טובה תחת רעה כדי שידעו שמחל להם:

פסוק כב

ולבנימין נתן וגומר אפשר דבר שנצטער בו אותו צדיק כבר כתבתיו למעלה. אלא רמז רמז לו שעתיד לצאת ממנו בת שתשאל מן המלך שיהרגו בשונאיהם ונפלו על פיה

באותו היום ג' מאות איש. הה"ד ותאמר אם על המלך טוב ינתן גם מחר וגומר. ולכך נתן לו כסף רמז להרוגים כנגד הכסף שנתן המן להרוג ישראל. ונהפך הדבר ושלטו הם בשונאיהם. ולאביו שלח כזאת מהו כזאת כשם שנתן מתנות לאחיו כך שגר מתנות לאביו שוקלות כנגדן. וזהו כזאת נושאים מטוב מצרים זה גריס של פול. ר' בנימן בר יפת בשם ר"א. שיגר לו יין שדעת זקנים נוחה הימנו. עד ארבעין שנין מיכלא מעלי. מכאן ואילך משתיא מעלי ע"כ. וע"ד הנעלם אמר לאביו שלח כזאת עשרה חמורים רצה להודיע לאביו שאף על פי שישב בארץ מצרים. שלא שכח תלמודו וקבלתו שמסר לו. אבל השלים עצמו בחכמה במצרים שהיה כור הברזל וכור ההתכה. כי שם כח חכמת הטומאה. ולכן ירד אברהם למצרים ושם נתנסה בחכמה זו ועלה לשלום כמו שכתבו בסתרי החכמה. ולכן אמר בו ויעל אברם ממצרים לשלום. וזהו רמז ארבעה נכנסו לפרדס כמו שהארכתי במשנת בן זומא בפי' מסכת אבות. ואינה נראית מעלת החכמה הקדושה אלא מכח חכמת הטומאה. ולכן אמר שלמה המלך ע"ה וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך. לרמוז שכמו שהאור אינו ניכר אלא מתוך החשך. כן החכמה הקדושה אינה ניכרת מעלתה וטהרתה אלא מתוך כח הטומאה. ולכן אמר וראיתי אני שהוא ראה זה יותר מכל האדם. לפי שהוא חקר בחכמתו לדעת זאת החכמה. ולכן אמר בספרו שבתי וראיתי וגומר. מהיכן שב אלא כשחזר מהררי חשך ומהררי קדם שהלך שם לדעת אותה חכמה כמוזכר בספרי הזוהר. ולפי שהוא היה בקי בזאת החכמה אמר שיתרון החכמה גדול מאד. וזה ידוע מן הסכלות שהיא חכמת הטומאה שאינה חכמה אלא סכלות והעדר. כמו שאנו מכירים יתרון האור מן החשך. ולכן אמרו כי הסנהדרין היה להם לידע חכמת הכישוף לבטל הכשפים כשיצטרכו. וכן לדעת מעלת החכמה הקדושה. ולכן אמר גם זה לעומת זה עשה האלהים. כי כמו שיש ימין יש שמאל. וכמו שיש טהרה יש טומאה. והכל זה כנגד זה. ולכן מנו החכמים היכלות קדושה והיכלות טומאה. כי כמו שיש עשר ספירות מקדושה כן יש עשר ספירות טומאה. וכמו שבקדושה יש מעלות משפיע ומקבל כמו זכר ונקבה. כן יש בכח הטומאה משפיע ומקבל זכר ונקבה. ולכן אמרו שידה ושידין זכרים ונקבות. ולפי שיוסף הצדיק עמד במצרים ועמד על זאת החכמה שלח לאביו רמז מן החכמה. וזהו ולאביו שלח כזאת זהו זה לעומת זה. עשרה חמורים זכרים. ועשרה אתונות נקבות. רמז לחכמת הטומאה שהיה בקי בה. ואע"פ שישב במצרים שנים רבות ניצל מאשת זנונים ומנכריה אמריה החליקה. הרמוזה באותה פרשה של שית זונה ונצורת לב שהיא יושבת בהיכל ששי מהיכלות הטומאה. ולפי שהדברים עתיקים אין להאריך יותר.

פסוק כו

אחר כך סיפר שבאו לאביו וספרו לו כבוד יוסף ויפג לבו. לומר שנהפך מחום לקור ונתקרר ויחלש. וכשומעו דברי יוסף וראה בפועל העגלות שלא נמצאו בכל הארצות זולתי במצרים. ותחזק לבו ורוחו. ולפי שקנה מיד השלימות שאבד. אמר ויאמר ישראל ולא אמר יעקב. ורבותינו אמרו כי רמז העגלות הוא סוד עגלה ערופה. והוא האמת כי הוא ממסורת הברית שמסר לו יעקב. וזהו לפי שאמר וירא את העגלות אשר שלח יוסף. ולמעלה אמר אשר שלח פרעה. ובמדרש הגלוי אמרו אותן עגלות ששלח פרעה לשאת אותו. היתה ע"ז חקוקה עליהם ועמד יהודה ושרפם. למוד הוא אותו השבט לשרוף ע"ז שנאמר ויעזבו שם את עצביהם וישאם דוד ואנשיו. מהו וישאם וישרפם. כד"א ותעל משאת העיר. עמד יוסף ונתן להם עגלות אחרות ולכך כתיב וירא את העגלות אשר שלח יוסף ע"כ:

פסוק כח

רב עוד יוסף בני חי. יפה דרשו לפי שהיו בניו מאריכין בגדולתו. אמר להם ישראל אביהם רב לכם אל תאריכו בספור גדולת מעלתו. כיון שהוא חי אלכה וארא‍נו ואודה לאל כעל גמולות. כי לא הלכתי בגדולות. וזהו ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק. ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה וגו'. הרמז בזה כי יעקב היה מתירא לירד למצרים כמו שנתירא אביו. וזהו ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק. שהשם א"ל אל תרד מצרימה אולי יאמר לו כן. וזה תוכל להבין מהתשובה שהשיב לו השם ואמר אנכי האל אלהי אביך אל תירא מרדה מצרימה. נראה שהיה מתירא ועל זה הקריב זבחים:

פרק מו

פסוק ג

ויאמר אנכי האל אלהי אביך. כשם שנגלה לאברהם באנכי כשנתירא דכתיב אל תירא אברם אנכי מגן לך. וכן נגלה ליצחק בנו כשא"ל אל תירא דכתיב אל תירא כי אתך אנכי. וכן נגלה ליעקב באנכי דכתיב אל תירא אנכי האל אלהי אביך. ולכן לא אמר ביצחק האל אלהי אביך. לפי שלא היה שם אלא אברהם. אבל כאן שהיו אברהם ויצחק. לכך אמר האל כנגד אברהם. ואלהי אביך כנגד יצחק. ללמדך ששלשתם היו שוים. כי לגוי גדול אשימך שם. אע"פ שכתוב וישימו עליו שרי מסים וגומר. אינן מועילים כלום. לפי שהקב"ה גלה אותם. הה"ד וכאשר יענו אותו כן ירבה וגומר. אנכי ארד עמך מצרימה. לפי שהיה יעקב מהרהר איך אעזוב ארץ אבותי ארץ שכינתו של הקב"ה וארד אל ארץ טמאה בתוך בני חם. לכך אמר לו אל תירא שאין שכינתי זזה ממך. ומהו שאמר הכתוב

אנכי ארד עמך ולא אמר אהיה עמך. לומר לך כל זמן שישראל בירידה כביכול הקב"ה שותף עמהם בירידה. אין לי אלא לשעבר לעתיד מניין שנאמר עמו אנכי בצרה וכו':

פסוק ד

ואמר **ויוסף ישית ידו על עיניך**. כאן בישרו שימות בחיי יוסף וישית ידו על עיניך אחר מיתתך. ומכאן כתבו בזוהר שראוי לבן הבכור כשמת אביו שישים ידו על עיניו ויסגרם. לפי שבשעת מיתתו נשארו עיניו פתוחות ממראה השכינה שראה באותה שעה. כדכתיב כי לא יראני האדם וחי. ואמרו בחייהם אינן רואים אבל במיתתם רואים. לפי שאז משיגים אותה מעלה. כדכתיב תוסף רוחם יגועון ומאותה מראה נפלאה נשארו עיניו פתוחות. וצריך הבן הבכור לשים ידו עליהם. ולפי שיעקב כשנתנו לו ללאה חשב שהיא רחל לכן ניתנה הבכורה ליוסף. ולזה אמר בכאן ויוסף ישית ידו ולא ראובן. ונתבשר יוסף בכאן בזאת המעלה לפי שהוא היה קם תחת אביו. וזה רמז ויוסף ישית ידו על עיניך לסוגרם בענין שלא יראו מראה אחרת. כי אמרו שם שמיד בשעת מיתת האדם נזדמנה שם מראה אחרת טמאה. ולכן צריך לסוגרם מיד כדי שלא יראנה ויטמא כל אשר בבית. ולכן רמז ויוסף ישית ידו על עיניך. לרמוז שנסתם העולם הזה מאביו ונשאר לבן הזה. ויש לו לבן ללמוד מאביו אם הוא צדיק שיחיה באמונתו ללכת בדרכי ה'. וכן רמזו בכאן שהעין יש בו שלשה מראות כנגד שלשה עולמות. וזה האדם נסתלק מזה העולם לילך לעולמות הנשארות לאור באור פני מלך חיים שהוא אור בת עין. וכן אמרו שם שצריך זה הבן להשליך עפר על עיניו. לרמוז כי עפר אתה ואל עפר תשוב. וזהו ויוסף ישית ידו על עיניך. להורות כי האדם אינו שבע בזה העולם כדכתיב אוהב כסף לא ישבע כסף. ואינו שבע אלא במעט עפר שנותנין על עיניו. כמוזכר במסכת תמיד בההיא עובדא דאלכסנדרוס מוקדון. כששב ממלכות הנשים והגיעו לנחל מים. ושרו שם הדגים והתחילו הדגים להתנועע ולהיות בהם חיות. וכשראה המלך כך הלך בשפת הנחל עד שהגיע ללהט החרב המתהפכת ורצה ליכנס. ואמרו לו זה השער לה' צדיקים יבואו בו. וכשראה שלא רצו להניחו ליכנס שאל אות כדי יאמינו שהגיע לאותו מקום. ונתנו לו מרגלית אחת קטנה. וכשהגיע למלכותו התחיל לשוקלה והיתה שוקלת יותר מכל אוצרותיו. ושאל לחכמיו ולא ידעו מהו. ושאל לחכמי ישראל ואמרו לו שהיא עין אדם. ובזה יראה כי כל האוצרות כולם אינם חשובים לכלום. ושהוא כבש כל העולם ולא שבעה עינו. ואמר לו שיתן מעט עפר על אותו אבן וישקול יותר ממנה. לקיים מה שנאמר שאול ואבדון לא תשבענה ועין האדם לא תשבע. וכן האדם אינו שבע אלא במעט עפר שנותנין על עיניו בשעת פטירתו. ובספר צרור הכסף הארכתי בזה בדיני אבילות.

ולכן אמרו שהבן הבכור יתן עפר על עיני אביו לרמוז זה. וזה נרמז באומרו ויוסף ישית ידו על עיניך:

ובמדרש הגלוי אמר ויוסף ישית ידו על עיניך. אמר הקב"ה אותו יד שלא שמשה בעבירה. תבא ותנתן על עיניך. כדי שידעו הכל שהוא נקי מאשת פוטיפר. ד"א מי גרם ליוסף שירד למצרים. על ידי שכיבד אביו כששלחו אל אחיו ויאמר הנני. אע"פ שידע שאחיו היו שונאים אותו. אמר לו הקב"ה על שכבדך יוסף הורד למצרים. אף אתה כשתרד לשם כבדהו. שתחלוק לו כבוד שהוא ישית ידו על עיניך בשעת מיתה עד כאן:

פסוק ה

ואמר **ויקם יעקב מבאר שבע**. לרמוז שעמד שם כורע על ברכיו. מודה על העבר ומתפלל על העתיד וקם מכרוע על ברכיו. ולפי ששהה שם זמן רב להתפלל ולהתחנן על בניו. כמעט שבזקנותו ובחלשת גופו אינו יכול לעמוד על רגליו. והוצרכו בניו לשאת אותו ולהרימו. ואולי כתב כן להורות שהיו זריזין בכבוד אביהן כדין התורה. לפי שראו מעלת יוסף על כבוד אביו כמו שכתבנו באומרו ויוסף ישית ידו על עיניך אחר שהוא בכורך. ובמדרש אמרו קימה היתה לו. שבישרו שהשכינה תרד עמו וגואל את בניו. ואמר יעקב וכל זרעו אתו. כי הוא ראש המנין. על כן אמר וכל זרעו הביא אתו שלשה פעמים. כי הוא ראש הסכום. וכן אמר ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרים יעקב ובניו. ויעקב נמנה עמהם וסך כולם שבעים. וזהו בשבעים נפש ירדו אבותיך רמז לשבעים סנהדרין. ורמז לשם של שבעים ושנים שישראל כלולים בו. והוא עי"ן יעקב שכתבתי למעלה במעבר יבק. וע"ד רז"ל יעקב לא היה במספר. אלא נפש בניו היו ע'. והשם שירד עם יעקב השלים למנין שבעים. וזהו שאמר במדרש אנכי ארד עמך מצרימה. כשבאו למצרים נתיחסו כל הזכרים ששים וששה. ויוסף ושני בניו ששים ותשעה. וכתיב כל הנפש הבאה מצרימה שבעים. מה עשה הקב"ה נכנס במנין עמהם והיו שבעים. לקיים מה שנאמר אנכי ארד עמך מצרימה. וכשעלו ישראל ממצרים נתיחסו כל הגברים ששים רבוא חסר אחד. מה עשה הקב"ה נכנס במנין עמהם ועלו מספרם ששים רבוא. לקיים מה שנאמר ואנכי אעלך גם עלה. אעלך זו עליית גלות מצרים. עלה זו עליה לעתיד לבא. כמה דאת אמר והיה ביום ההוא יוסיף ה' שנית ידו לקנות וגו'. גם זו עליית גלות בבל מן מדי. כמה דאת אמר מי בכם מכל עמו יהי ה' אלהיו עמו ויעל ע"כ. ואמר בנותיו ובנות בניו על דינה וסרח בת אשר. וכן אמרו במדרש בנותיו. רבנן אמרי זו דינה. ובנות בניו זו סרח בת אשר. וכן הוא אומר ובני דן חושים. ובני פלוא אליאב. עיין בהרמב"ן ז"ל שתפס לרש"י ז"ל בפירושו ופירש הוא פירוש המדרש ולא הזכירו:

פסוק ח

ואמר **ואלה שמות בני ישראל יעקב ובניו**. להורות שכולם היו צדיקים כמותו. וזהו וכל זרעו הביא אתו. הם זרע ברוכי ה'. ובני ראובן. בני ראובן היל"ל אלא ללמדך שכולם היו צדיקים כאבותיהם הוסיף תולדותיו על תולדות אביו. וזהו ובני ראובן. ושאול בן הכנענית זו דינה בת לאה. לפי דעת המדרש שאמרו בן דינה שנבעלה לכנעני וזה היה זמרי בן סלוא. ששה שמות נקראו לו שאול בן הכנענית. זמרי בן סלוא. שלומיאל בן צורי שדי. שאול שהשאיל עצמו לעבירה. בן הכנענית שעשה מעשה כנען. ומה שמו שלומיאל בן צורי שדי שמו. כלומר ועכ"ז לא הועיל שמו:

פסוק טז

ובני גד. מצאתי במדרש ענינים נפלאים בפרשה זו בענין השמות ובשנוי השמות ובחסרון שחסרו מהם. ולא אאריך בכולם אלא בקצת מהם. ובני גד צפון ואצבן וגו'. זכו בני גד שלא כלתה משפחה מהם. אלא ששינה שם לאצבן וקראו אזני. שבשעה שאהרן היה מתנבא ואומר איש שיקוצי עיניו השליכו. שמע אזני דבריו של אהרן והאזין לתוכחתו. ולכך קראו אזני מיד חזר בתשובה ועשה צביונו של הקב"ה. לכך קראו אצבן. באשר כתיב וסרח אחותם. רבי יוסי אומר סרח בת אשר היתה מבאי מצרים ומבאי הארץ. ולפי שזכתה ליכנס לארץ ולישב שם שנים רבות מרוב צדקתה קראה הכתוב אחותם. ובכל מקום היא נמנית עם אחיה כשם שהיה לאחיה שם בארץ. כך היה לה שם שנכנסה לשם. והיא אותה אשה חכמה שמסרה לשבע בן בכרי ביד יואב ובסוף נכנסה לחיים בג"ע. ובני בריעה חבר ומלכיאל. הם זכר לברכת יעקב והוא יתן מעדני מלך. שארצם היתה משובחת ומעלה כל מעדני מלך. ולכן נקרא שמם חבר ומלכיאל שהיו חברים למלכים. וכה"א ובני בריעה חבר ומלכיאל הוא אבי פרזות. שארצם היתה אב בשבח לשאר פרזות ארץ ישראל:

פסוק יח

אלה בני זלפה אשר נתן לבן ללאה בתו. את מוצא כשבאו יעקב ובניו מפדן ארם הקדים בני לאה ובני רחל לבני השפחות. והקדים בני בלהה לבני זלפה. וכאן הוא מקדים בני לאה ובני זלפה לבני רחל ובני בלהה. ולמה כן. מכאן אתה למד שהקב"ה חולק כבוד לרבים. ולכן קדמו בכל מקום בני לאה מפני שהם מרובין מבני רחל ומבני השפחות. ולכך כשבאו יעקב ובניו מארם נהרים והיו בני לאה ששה ובני רחל ובני השפחות שנים שנים. הקדים לאה לרחל שבניה מרובין. והקדים בני רחל לבני השפחות שהם היו בני הגבירה והם בני שפחות. הקדים בני בלהה לבני זלפה מפני שנולדו תחלה. ולפי ששלשתן היו שוות במספר הבנים. הקדימן הכתוב בסדר זה. אבל כשירדו למצרים

נתרבו כולם בבנים ומנאן הכתוב דרך ריבויין. הקדים בני לאה לבני זלפה שהם היו ג"ל ובני זלפה לא היו אלא י"ו ובני רחל י"ד. הקדים בני רחל לבני בלהה שהם ז' ותלד את אלה ליעקב כל נפש ז'. ומפני מה הקדים בכולן הנפשות קודם המנין וכתב בהם כל. ובבני זלפה הקדים המנין לנפשות וחסר כל. לפי שכולן נזדווגו ליעקב בשמחת לבב להעמיד לו תולדות. לכך ריבה הכתוב כל בנפשות בניהם. והקדים הנפשות למנין. אחר שכתב בהם ברכה זכר מניינם שלא יענשו על המנין. אבל זלפה שלא רצתה להזדווג ליעקב עד שלקחה אותה לאה בדברים. כמה דאת אמר ותקח לאה את זלפה שפחתה וגו'. לכך בתולדות שהעמידה לא כתב בהם כל. והקדים המנין לנפשות ללמדך שבמדה שאדם מודד בו מודדין לו. היא העמידה תולדות ליעקב בעין צרה. לכך כשזכר הכתוב תולדותיה הכניס בהם עין צרה:

פסוק כ

ויולד ליוסף בארץ מצרים וגו'. לפי שהוא אומר אלה תולדות יעקב יוסף שיוסף היה דומה לאביו בכל דבר. לכך זכר הכתוב שם אשתו ושם אבי אשתו כשם שהזכיר בתולדות יעקב שם נשיו ושם לבן אביהם. מנשה ואפרים לא נאמר. אלא את מנשה ואת אפרים. לומר לך כשם שזכו בני יעקב הם ובניהם ובני בניהם להיות בתי אבות למשפחות. כך זכו מנשה ואפרים הם ובניהם ובני בניהם להיות בתי אבות למשפחות:

פסוק כא

ובני בנימין וגו'. הרי כאן י' בנים. ובכניסתן לארץ לא מנה אלא ה'. מלמד שה' משפחות נתכלו מהם במצרים מפני שהיו רשעים ולא חזרו בתשובה. ומפני מה חסרו בני בנימין ממחיצתם מה שלא חסרו השבטים יותר ממשפחה אחת. לפי שאמו קראה לו בן אוני בן מתאונן והולך. ואביו קרא לו בנימין בן חזק ומיומן. ודברי אמו הרגו מחצה. ודברי אביו קיימו מחצה. ומן מספר בנימין אתה למד שלא חסרו משפחות השבטים בעון זנות שטים אלא במצרים נתכלו. שאל"כ שבנימין חסר ה' משפחות בשבטים. והלא כשנמנו בני בנימין בשנה שנייה לצאתם ממצרים עלה מספרם ל"ה אלף וכשנמנו בערבות מואב היו מ"ה אלף ומאתים. נתרבו י' אלפים ומאתים על מנין מדבר סיני. אתמהא. כשהיו עשרה משפחות לא היו ל"ה אלף. וכשמתו מהם ה' היו יתרים י' אלפים ומאתים. אלא במצרים מתו. ומי הם אותם משפחות שנשתיירו בלע ואשבל אחי מופים וחופים. בלע ואשבל היו צדיקים. אחי מופים וחופים היו בעלי תשובה. ולכך כשמינה הכתוב משפחותם שינה את שמם. לאחי קרא אחירם שאיחה בעצמו לרם העולם קרוע היה ונתאחה. למופם שפופם שדכדך עצמו בתשובה. ואין שפופם אלא לשון עינוי שנאמר ושפו עצמותיו לא ראו. לחופים קרא חופם שנקה עצמו מעון שנאמר חף אני בלי פשע. ואף ע"פ שהכל

אחד שינה מעט בקריאתו ללמד שבעל תשובה היה. וכן את מוצא כשנמנו בדברי הימים ה' בני בנימין. אף הם קראו השלשה בשמות אחרים להודיע מעשיהם. הדא הוא דכתיב ובנימין הוליד את בלע בכורו ואשבל השני ואחרא השלישי נוחא הד' ורפה הה'. אחרא זה היה אחי ולמה נקרא אחרא אח שנתן ריח. כמה דאת אמר והגפנים סמדר נתנו ריח. נוחא היה מופים ולמה נקרא נוחא שעשה נחת רוח ליוצרו. רפה הוא חופים ולמה נקרא שמו רפה שרפא מעשיו הרעים. ד"א שרפא עצמו שלא נתכלה. ואע"פ שנתכלו ה' משפחות לבנימין זכו בני בלע השנים שנקראו בניהם על שמם. שנאמר ויהיו בני בלע ארד ונעמן וגו'. ולמה נקרא שמו ארד שהיה רודה ביראת אלהים. כמה דאת אמר ויהודה עוד רד עם אל. נעמן שהיו מעשיו נעימים ביותר. אלו שנים שגלו מעשים טובים שנקראו בניהם על שמם ולא על שם בלע אביהם. כשם שסגלו בני גרשון קהת ומררי ונקראו בניהם על שמם:

פסוק כב

אלה בני רחל וגו'. את מוצא בני לאה ובני זלפה על שהיו להן בנות ונכנסו הבנות במנין עם הבנים. הוא מונה חשבונם בלשון נקבה. בלאה כתיב כל נפש שלשים ושלש. ובזלפה כתיב שש עשרה נפש. אבל ברחל ובלהה על שלא היה להן בנות שנכנסו במנין עם הזכרים. לפיכך מונה חשבונם בלשון זכר. ברחל כתיב כל נפש י"ד. ובבלהה כתיב כל נפש שבעה:

פסוק כד

ובני נפתלי וגו'. זכו בני נפתלי שלא כלתה משפחה מהם ולא שינה שמם בשום מקום. ועל שם זכות משפחתם נקראו שמם יחצאל שעשו חציצה בין הקב"ה לעבודה זרה. שבטחו בהקב"ה ומאסו בע"ז. וגוני שעשה הקב"ה להם נס ומגן. ויצר ושלם. כל כך למה על שהיה יצרם שלם להקב"ה. כל נפש ששים ושש. לפי שנכנסו נקבות עמהן במנין. כתב המנין בלשון נקבה. אבל בבני יוסף שלא היתה נקבה עמהם. אמר בלשון זכר שנאמר ובני יוסף וגו'. כל נפש שבעים. והא חסר אחד אלא זו יוכבד. רבי אליעזר אומר כביכול נכנס הקב"ה עמהם לקיים אנכי ארד עמך. ולכך הוסיף נפש אחת בבני לאה. שאין שכינתו שורה אלא בתוך שבט לוי מפני שכולם היו צדיקים שנאמר עיני בנאמני ארץ. אבל שאר משפחות השבטים לא היו כולם צדיקים והיו בהם בינונים ורשעים. לכך לא שרתה שכינה עמהם במצרים. ע"כ כתבתי מן המדרש לפי שדקדקו בה כל מה שאפשר לדקדק. ולא ראיתי להאריך בכל הפרשה:

פסוק כט

אחר כך סיפר איך יצא יוסף לקראת אביו כדי לכבדו. כי בזכות יוסף ירד יעקב בכבוד למצרים לא כאשר נגזר עליו. ולכן אסר יוסף מרכבתו הוא בעצמו כדי שישאלו הכל מה זה. ולא ידעו הדבר שהיה לכבוד אביו. ומי הוא שיראה יוסף יצא ולא יצא אחריו. בענין שיצא עמו רכב ופרשים ומחנה כבד יותר ממה שעלו עמו לקוברו. ולא רצה הכתוב לספר זה להודיענו מעלתו של יעקב. ושהשם רצה בכבודו וירד עמו כמו שהבטיחו ועמו רכב אלהים רבותים אלפי שנאן. ולמה יספר שיצאו ממצרים רכב ופרשים ואינם חשובים לפני ה' כסוס ורכב. ועוד יודיע בזה מעלתו על שאר האנשים. כי בכולם כתיב אין שלטון ביום המות. כאומרו וישכב דוד עם אבותיו. וביעקב סיפר שיצאו לקברו רכב ופרשים מחנה כבד מאד יותר מבחיים. כי בחיים לא הזכיר אלא ויעל לקראת ישראל אביו. והדבר ידוע שלא יצא לבדו כמו שכתבנו. ובשאר האנשים והמלכים בחיים עושים להם רכב ופרשים ועשרה אלפים יחלצו חושים. ובמות לא יעשו כזה אנשים עשירים וראשים:

ואמר **ויבך על צווארו עוד**. הרצון בזה שנפל יוסף על צווארי אביו בוכה וצועק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו. ולא נתקרר בזה אלא שבכה על צווריו עוד יותר ממה שבכה בראשונה. ויעקב לא בכה על צווריו לפי שהיה קורא ק"ש כמאמרם ז"ל. והרמז בזה מה שכתבתי בסוד הסולם. כי יעקב ידע לייחד את השם מכל האדם. ולקשר כל הדברים וכל העולמות אלו באלו בסוד סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. ולפי שבו סוד הייחוד. זכה להקרא הייחוד על שמו ולא ע"ש האבות. ואנו אומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד. ואחר שהיה קורא ק"ש הוא סוד הייחוד. לא היה לו לדבר ולא להפריד כוונתו מיחודו. וכן לא היה לו לבכות. לפי שסוד הדבור והייחוד הוא סוד השמחה. כמו שפירשתי במגילת שיר השירים. וזה ישקני מנשיקות פיהו שהוא סוד הייחוד והדיבוק בשם. ואז השמחה בכל העולמות. וזהו כי טובים דודיך מיין. המשמח אלהים ואנשים. וזהו בו ישמח לבנו בייחודו. ולכן אמר נגילה ונשמחה בך בייחודך ובתורתך. וכשיהיה ה' אחד ושמו אחד. אז יתקיים ישמח ה' במעשיו. ועל רמז זה אמר ישקני מנשיקות פיהו. מי יתן והיה שבאותו זמן של שיר השירים שהיא שיר של עתיד. שישקני השם מנשיקות פיהו. ואז ישמח ה' במעשיו. וזהו נגילה ונשמחה בך לפי שבשמחה נשיג הדיבוק האמתי. ולכן סמך מיד לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי. כי אחר שהשיג סוד השמחה והדבוק. ראוי לדמותו לסוס השמח. לפי שאין בכל הב"ח ב"ח שתהיה בו השמחה בטבע יותר ממנו. וזהו סוס שנחלף בשש לפי שהם ממוצא אחד ושם הארכתי

בזה. ולכן המייחד את השם ראוי לו להסיר ממנו עניני זה העולם וכל מיני עצבון בענין שלא יטרידו כוונתו. ואם כן אחר שיעקב היה אומר ק"ש שהיה ראוי להעביר מלבו כל ענייני העולם וכל מיני עצבון. ולכן לא נפל על צואריו ולא בכה כמו שבכה יוסף. ובזה תבין מה שאמרו בברכות כל הסומך גאולה לתפלה אינו ניזוק. ואמר שם אנא אסמכי גאולה לתפלה ולא פסק חייכא מפומיה כל ההוא יומא. להודיענו כי סוד הייחוד והדיבוק הוא סוד השמחה. וסמיכת גאולה לתפלה הוא סוד הייחוד האמיתי. ולכן אין מפסיקין בו אפילו באמן. והאומר אמן בין גאולה לתפלה הוא מאחר פעמי מרכבותינו. ולא תשמע לדברי האומר כי ויבך על צואריו עוד חוזר ליעקב. כי דמעת הזקן העצב מצויה. ונפלאתי הפלא ופלא מדברי הרמב"ן ז"ל. שדרך קשתו עם נושקי רומי קשת ודרך בדרך שאר המפרשים. אחר שהוא היה בקי בזאת החכמה. וזה ההרגש לא ירגישו בו כל חכמי הגלילות אם לא נכנס להיכל המלך פנימה. ואחר שהשלים יחודו וקריאתו. התחיל לדבר ואמר אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך. כלומר אמותה הפעם בשמחה אחרי ראותי את פניך. ואני תמה אחר שהיית גדול בחקי והיית אוכל מפתי ומשתעשע בי. איך אודך חי בצער גלות ושביה. וזה על דרך שאמר יוסף העוד אבי חי:

פסוק לא

ואמר **אעלה ואגידה לפרעה**. לתת התנצלות להליכתו. כי מן הראוי היה שישב יוסף שם עם אביו ועם כל ביתו וישמח בהם והם ישמחו עמו. אחר כמה שנים שלא ראוהו. לכן אמר להם והודיעם שהליכתו מיד היא מוכרחת להגיד לפרעה ביאתם קודם שילך מגיד אחר. בענין שישבו בארץ גושן לפי שהיא מקום מרעה. וכן היתה ראויה להם באופן שיהיו רחוקים מן המצריים ולא יתערבו עמהם וילמדו מלשונם. והעיר להם שאם יקראם פרעה שיסכימו עמו ושם הדברים בפיהם באופן שלא יכשלו בלשונם. וז"ש ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך. באופן שתסבבו דבריכם ותאמרו לו שארץ גושן ראויה לכם וזהו בעבור תשבו בארץ גושן. ולזה תמצא שכששאל להם מה מעשיהם. השיבו לו ב' דברים. האחד אנשי מקנה. והשני ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו. וזה כנגד מה שאמר יוסף בעבור תשבו בארץ גושן. וזהו שאמרו וסבבו דבריהם ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גושן:

פרק מז

פסוק ה

ואמר **ויאמר פרעה אל יוסף אביך ואחיך באו אליך**. אחר שאמר לו יוסף אבי ואחי באו להורות ששמח פרעה בביאת אביו ואחיו עד שכמעט לא היה מאמין הדבר. ולכן אמר האם זה אמת שאביך ואחיך באו אליך והיה זה לפי שיוסף אמר לפרעה שהיו לו אב

ואחים נכבדים מאד מזרע אברהם. ושלא היה עבד כמו שהיו אומרים לו עבדיו שהיה עבד שקנאו רבו בעשרים כסף ושאין ראוי למלוך עליהם. ולכן אמר ומקצה אחיו לקח ה' אנשים מהיותר גבורים ויותר נכבדים והעמידם לפני פרעה לאמת דבריו הראשונים. ולכן שמח פרעה ואמר אביך ואחיך באו אליך. ולזה אז"ל שאמר למעלה בהתודע יוסף אל אחיו וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני עבדיו. ולא אמר כל עבדיו כמו שאמר למעלה בחלום פרעה וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני כל עבדיו. אבל בכאן לא שמחו כולם אותם שאמרו שהיה יוסף עבד. ואמרו שם שתפס אותם יוסף בקולרין עד שיתברר הדבר אם הוא עבד. ולכן אמר פרעה עכשיו שנתברר הדבר שאינך עבד ואביך ואחיך באו אליך הושב אותם במיטב הארץ. וכדי לאמת דבריו יותר הביא אביו לפני פרעה כדי שירך אותו. אחר שפרעה היה כמו בן ליוסף כדכתיב ויקראו לפניו אברך וכתיב וישימני לאב לפרעה. א"כ יעקב היה כמו אבי אביו וראוי שיברכהו. וזהו ויברך יעקב את פרעה. וכשראה תוארו שהיה נראה זקן מאד עד שנאמר לו שלא היה זקן כמותו בכל הארץ. או שהיה נראה יותר זקן מאבותיו ובפרט אברהם שהכירו ויצחק ששמע שומעו. שאל לו כמה ימי שני חייך. ולזה השיב לו איני זקן כ"כ לפי שנותי. אבל מצד העצבון והרוגז שעברתי מעודי עד היום הזה אני נראה זקן מאד מאבותי. אבל אינו כן כי לא השיגו את ימי אבותי:

פסוק ו

והזכיר שעשה מאמר פרעה והושיבם במיטב הארץ. והשלים גם כן מאמרו שאמר אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם. וזהו ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו לחם לפי הטף. ולא דבר אחר. וזה להורות על נאמנותו. ולפי שאולי יחשדוהו שהיה נותן להם כסף וזהב ומגדנות לרוב. אמר שרצה להוציא עצמו מיד חשד ואסף כל הכסף הנמצא בכל הארצות והביא אותו לבית פרעה לא חסר דבר. וזהו את כל הכסף וגו'. ורז"ל אמרו ג' מטמונות טמן יוסף אחד בא לידי קרח. ואחד בא לידי אנטונינוס. ואחד לעתיד לבא תגלה לימות המשיח. דעתם לומר שכל זה עשה ברצון פרעה ובמאמרו כי כבוד המלכים לאצור אוצרות רבות לכסף ולזהב. ואמר שכולם באו ליד ישראל אחר שיוסף טרח בהם. ואף אנטונינוס היה שולח לרבינו הקדוש מנרתא דדהבא ואפומיה הטיא כמוזכר בע"ז. ואולי דרשו אלו המטמונות ממה שאמרו ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה ולא אמר את כל הכסף כמו שאמר למעלה. ואחר שתם הכסף אמר שבאו כל מצרים אל יוסף לאמר הבה לנו לחם ולמה נמות נגדך כי אפס כסף. הרצון בזה שאמרו לו שאחר שהוא היה יוסף הצדיק. וצדיק יסוד עולם. ראוי לו לרחם עליהם ולכלכלם בענין שלא ימותו. אחר שהוא המשביר

והוא נותן מחיה לכולם. אין ראוי שימותו בסבתו. אחר שבידו החיים כי זה דבר הפכי לו. ולזה אמר הבה לנו לחם בדרך צדקה. אחר שאתה צדיק והכל בידך. ולמה נמות נגדך כי אחר שבידך החיים אם נמות הוא דבר נגדיי והפכי לך. והטעם שאנו שואלים ממך הוא לפי שבודאי אפס כסף. ואז השיב יוסף הבו מקניכם. כי אע"פ שלא יהיה לכם כסף. שוה כסף ככסף. ובמקניכם אתן לכם לחם. ומי שיש לו מקנה ונכסים אין ראוי שישאל בדרך צדקה. וכל שכן כי איני יודע אם אפס כסף אם לאו. וזהו אם אפס כסף ולא כמו שהם אומרים כי אפס כסף. ולכן תמצא כי לפי שחשדם בענין הכסף. אחר שנתנו מקניהם וחזרו אליו לשאול לחם. אמרו לא נכחד מאדוני כי אם תם הכסף. ולא אמרו כי תם הכסף אלא כי אם תם הכסף כמו שאמר יוסף. כלומר לא נכחד ממך דבר כי אין דבר נעלם מן המלך. ואנו אומרים כי אם היה לנו כסף לא היינו נותנים המקנה. אבל יהיה כמו שאמר כבודך כי אם תם הכסף. כבר בא המקנה אל אדוני ולא נשאר לנו כי אם גויתנו. ואחר שהוא כן אנו שואלים ממך פרנסה וראוי שתתן לנו. ואם לא תתן לנו אתה הוא הגורם מיתתנו. ובעיניך אתה רואה מיתתנו. כי עד עתה אחר שהיה לנו מקנה לא היה לך עון אשר חטא. אבל עכשיו שלא נשאר בלתי אם גויתנו למה נמות לעיניך. כי אתה הוא הגורם אחר שלא תרחם עלינו. ואם ראוי לנו למכור עצמנו ואדמתנו הננו לך לעבדים ותן זרע ונחיה ולא נמות לעיניך ולסבתך. ואע"פ שנהיה חייבים ואשמים למות. האדמה מה חטאה. ועשה למענה באופן שהאדמה לא תשם:

פסוק כ

ואמר **ויקן יוסף את אדמת מצרים**. להורות שנהג עמהם ברחמנות ולא רצה שימכרו עצמם. אלא אדמתם. ולהחזיק בארץ העביר העם לערים. ואמר שעשה להם חסד אחר. כי אע"פ שהיו ראוים להיות עבדים. לא רצה אלא שנתן להם זרע לזרוע על תנאי שיתנו חמשית לפרעה בכל שנה ושנה. וזהו וישם אותה לחוק על אדמת מצרים. ואמר וישב ישראל בארץ מצרים. לרמוז שהמצריים היו בדוחק ועוני ורעב עד שמכרו עצמם ואדמתם. וישב ישראל בארץ גושן כמלך בתוך עמו. וזהו ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד. ואמר ויאחזו בה ולא יאחוז. להורות שבזכות יעקב נאחזו בה בניו ופרו ורבו מאד. אבל אחר חייו בא להם צער וגלות. וזהו וישב ישראל בארץ מצרים ובסבת זה ויפרו וירבו מאד:

פסוק כח

ויחי יעקב. כבר נתנו רז"ל טעם למה פרשה זו סתומה. ובזוהר אמרו שהיא סתומה להורות שכמו שסיפר למעלה שישראל ישב בארץ גושן בנחת ובהשקט ובעידוני מלכים כדכתיב ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד. כן היו הימים שישב ישראל בארץ מצרים

בהשקט ובתענוגי מלכים. ולכן לא רצה להפריש ביניהם אלא כתיב מיד בלי הפסק ויחי יעקב אצל וישב ישראל. והנראה כי הטעם שפרשה זו סתומה וחתומה לפי שהיא מפתח וחותם ומנעול הספר הזה. ומפתח וחותם כל התורה כולה. ומפתח וחותם כל מה שהתנבאו הנביאים כולם עד לימות המשיח. כמו שנבאר בעז"ה. כי ידוע כי עניני הספר הזה הם מסובבים על גלות מצרים. ומאברהם ע"ה התחיל הגלות כמו שאמר ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם. ועיקר בריאת העולם היתה בשביל אברהם כדכתיב אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. ואז"ל אל תיקרי בהבראם אלא באברהם כמו שפירשתי במקומו. וכן רמוז בששת ימי בראשית סוד הגליות והגאולות. כדכתיב והארץ היתה תוהו ובהו וחשך על פני תהום. זהו סוד הגליות כאמרו כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה'. וזהו ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור. וזהו אור של אברהם דכתיב וישכם אברהם בבקר וכתיב מי העיר ממזרח. ורוח אלהים מרחפת על פני המים זהו ויעבר אלהים רוח על הארץ וישוכו המים עד שהאיר העולם ממי המבול. בסוד צוהר תעשה לתיבה שהוא זוהר אברהם. כי מאותם תולדות האיר וזרח אברהם. ואורו וגדולתו של אברהם היה יעקב ע"ה. כדכתיב כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם. ובברכות יעקב נאמר ויתן לך את ברכת אברהם. ובמראה הסולם של יעקב נתקיים העולם ונקשר קצתו בקצתו דכתיב סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. וכאן נתבשר יעקב בגלות מצרים ובגאולתו. וחלומות יוסף נתקשרו בחלומות אביו. להורות על ירידת מצרים בענין שיתקיים גזירת בין הבתרים. בענין שיעקב ובניו ירדו מצרים לסבול הגלות הנרמז לאברהם ע"ה. ולפי שזאת הפרשה חותם בכל ענייני הספר הזה. היא סתומה וחתומה לחתום כל הנזכר. וכן זאת הפרשה היא חותם נאחז. לפי שאוחז כל התורה עד לעיני כל ישראל. בזכירת י"ב שבטי ישראל ובנחלתם ותורתם. ובעשיית משכן וכלים ובסידור ודגליהם לבית אבותם כמו שסידרם יעקב בנטילת ארונו. וכל זה רמוז בברכת כל אחד ואחד כמו שרמזתי בלידת השבטים. ולכן זאת הפרשה סתומה וחתומה לפי שהיא חותם ומנעול כל התורה. עד ברכת משה שהיא כעין ברכת יעקב כמו שפירשתי. וכן זאת הפרשה חותם ומנעול לכל מה שהתנבאו הנביאים עד לימות המשיח. לפי שבברכת יעקב רמוזות כל הגליות והגאולות עד יבא מורה צדק. כדכתיב עד כי יבא שילה. וכן בכל ברכת שבט ושבט כלולות דברים הרבה מהעתידות. כמו שביארתי וכמו שאבאר בעז"ה. ולכן פרשה זו סתומה וחתומה לפי שבה צרור התעודה וחותם התורה. וכן נראה שפרשה זו סתומה בלי הפסקה. לפי שכבר אז"ל ומה היו הפסקות משמשות ליתן ריוח למשה להתבונן בין פרשה לפרשה. ואחר שבפרשה

זו נסתם קץ המשיח ואין מי שיבין בו דבר. כאומרו כי יום נקם בלבי. ראויה היא להיות סתומה בלי הפסקה. אחר שלא ניתן ריוח למשה להתבונן בה:

ואמר **ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה**. להורות על גמול הצדיק שגמל לו השם מדה כנגד מדה. לפי שיוסף היה בן שבע עשרה שנה כשנפרש מאביו ונמכר והיה יעקב בוכה ומילל. ואומר אוי ואבוי על יוסף ועל שניו כי מעט ורעים היו י"ז שנה ולא הגיע לחופה כמו שכתוב בזוהר. ולכן נתן לו השם כנגד ימי הצער של י"ז שנה י"ז שנה אחרים של שלום והשקט ותענוגים כנגדם. ואמר ויהי ימי יעקב ולא אמר ויהיו. להורות שכל ימיו היו בצער ובדאגה כאמרם אין ויהי אלא לשון צער. ורמז גם כן בזה כי כל ימיו לא היו אלא י"ז שנה של מצרים שהיו במנוחה עם יוסף. כי כל שאר הימים אחר שהיו בצער לא היו נחשבים לכלום כמו שפירשתי בחיי נח. כאלו אמר ויהי כל ימי יעקב ושנות חייו אלו הי"ז שנה הנזכרים בתחלת הפסוק. אבל שאר השנים אינם בכלל חיים:

ואמר **שבע שנים וארבעים ומאת שנה**. והיה ראוי לומר שבע שנה וק"מ שנים ולא עשה כן. אלא במנין המועט אמר שנים ובמנין הרב אמר שנה. להורות לנו מה שאז"ל בסדר קדשים ר"ש בן עקשיא אומר זקני עם הארץ כל זמן שמזקינים דעתם מטרפת עליהם שנאמר וטעם זקנים יקח. אבל זקני תורה אינן כן. אלא כל זמן שמזקינין דעתם מתיישבת עליהם. שנאמר בישישים חכמה ואורך ימים תבונה ע"כ. ולכן זקני תורה בזקנה מתוספת דעתם עליהם ומשיגים דברים הרבה שלא יכלו להשיג בבחרות. וזהו תוסף רוחם יגועון כשמגיעין לזמן הגויעה תוסף רוחם ודעתם. ולכן תמצא שכתב בשלמה ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו לפי שכתב בו ויחכם מכל האדם. ואחר שהיה בן תורה היה ראוי שבימי זקנותו יתישב דעתו עליו יותר. ואמר כאן שהיה להפך כי לעת זקנת שלמה החכם מכל האדם נשיו הטו את לבבו והיה דעתו מטרפת עליו. ולכן החכמים הזקנים יותר עושים בעשרה שנים האחרונים של ימיהם ממה שעושים בכל ימיהם. ולכן כתב בכאן שבע שנים במספר המועט שבסוף ימיו. לרמוז שאע"פ שהיו מועטים היו חשובים כשנים הרבה. אחר שהיו קרובים אל המלך. אבל בק"מ הנשארים כתיב שנה. להורות שלא היו חשובים כולם אלא כשנה אחת בערך האחרונים. וכן תמצא באברהם שכתב מאה שנה ושבעים שנה וחמש שנים. לפי שהחמש שנים האחרונים היו חשובים לו כשנים הרבה. לפי הדבקות והקורבה שהיה לו עם השם. וכן תמצא בשרה שכתב בה ק' שנה ועשרים שנה וז' שנים מהטעם שזכרנו. אבל ביצחק תמצא שלא כתב בו אלא מאה שנה ושמונים שנה ולא כתב בו שנים. לפי שלא הזכיר בו מספר קטן. ורמז עוד בזה לפי שיצחק לא היה כאברהם ויעקב. לפי שהוא היה עולה תמימה בלא מום ונתקדש

בהר המוריה וכשנעקד ע"ג המזבח וראה הסכין על צוארו פרחה נשמתו ממנו והגיע לדכדוכה של נפש כאילו היה בזמן הגויעה. ולכן כתב בו שנה ולא שנים לפי שכל ימיו היו כשנה אחת והשלימות האחרון היה לו בזמן הנערות. ועוד כי נזיר אלהים היה מן הבטן ונתקדש קודם שיצא לעולם. שאמר עליו ואת בריתי אקים את יצחק אשר על זה תקנו אשר קדש ידיד מבטן ראשי תיבות אקי"ם. לרמוז שהשם יתברך קדשו מן הבטן. והקים בריתו אתו להיות כן כל ימי חייו בלי מגרעת ושינוי. וכל ימיו היו חשובים כשנה אחת ולכן אמר בו שנים. ועכ"ז מצאתי שינוי ביעקב מבשאר האבות. כי באברהם כתיב מאה שנה ושבעים שנה. וכן ביצחק כתב מאה שנה ושמונים שנה ובשרה כתב מאה שנה ועשרים שנה. אבל ביעקב כתב שבע שנים וארבעים ומאת שנה. המספר המועט קודם למספר הרב. הפך מהראשונים. וזה להורות על מעלתו שהיה מבחר האבות לפי שהיה משולש בזכיות. ולכן אמרו יעקב אבינו לא מת לפי שלא נאמרה בו מיתה כבשאר האבות. וזהו ויקרבו ימי ישראל למות ולא מת. לפי שהוא היה באר שבע. וזהו בחברון מלך ז' שנים. ולכן אמר בו וישכב דוד עם אבותיו ולא אמר וימת. וזהו שאז"ל דוד שהניח בן ראוי לא נאמר בו מיתה. לפי ששלמה כתיב בו וה' נתן חכמה לשלמה היא מדת דוד אביו וירש אותה ממש. וכן ויקרבו ימי ישראל למות אבל לא מת. והרצון בזה שלא מת כשאר האבות. כי בשאר האבות אמר בהן מאת שנה וביעקב אמר שבע שנים. וזה רומז שנכנס בחיים האמתיים של מעלה. הנקראים שבע שנים. והיא שנת השמיטה אשר שם החירות והחיים. כדכתיב ובשביעי יצא לחפשי. ובכאן סוד השבת וסוד השביעיות כולם. וזהו סוד באר שבע. לפי שכל ז' בארות מריקים שם חיים. ושם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם. ולכן התחיל ביעקב למנות ימיו משבע שנים האחרונים. לפי שנכנס בחייו בסוד באר שבע ולא מת כשאר האבות אלא הוא בחיים. וכמו שדרשו שם מקרא אני דורש ואת זרעך מארץ שבים. מה זרעו בחיים אף הוא בחיים חייתו. וזהו שאמרו צורתו של יעקב חקוקה בלבנה. היא באר שבע שאמרנו והוא קיים ועומד לנס עמים יותר משאר האבות. ולכן התחילו בו ממנין המועט שהוא ז' שנים דכתיב ודוד הוא הקטן. ועליו אמרו לכי ומעטי את עצמך. וזאת היא דלי"ת של אחד. והיא מלכות בית דוד. ושם יש להאריך בסוד הייחוד. וסימניך למען יאריך ימים על ממלכתו. ולפי שביעקב סוד הייחוד בפסוק שמע ישראל ה' אלהינו. לפי שהוא ייחד את השם בסוד הסולם. לכן תמצא שכתב בכאן ויהי ימי יעקב ולא כתב ויהיו. לרמוז שכל ימיו היו כיום אחד בסוד הייחוד. ולכן ירשו בניו זאת המדה של מלכות שהיא דלי"ת של אחד. כמאמר שמואל יפה עניותא לישראל. והם נקראים גוי אחד כנגד ה' אחד. ולכן בשביל זאת הרמיזה שינה

בו יותר מבשאר האבות. וע"ד הפשט טעמו ידוע. כי לפי שכתב בכאן ויהי ימי יעקב שני חייו שרמז בזה על השנים של חיים שהם י"ז שנים של מצרים. ולא על השנים של צער הראשונים. ואם כן היאך יכול להתחיל ולומר מאה שנה כאלו לא היו חייו חיים. כי מיד התחיל יעקב להצטער מן הבטן כדכתיב בבטן עקב את אחיו. ובדרך זה היו כל ימיו בצער ובדאגה ושני חייו היו השנים האחרונים של מצרים. ולכן התחיל בהם ואמר שני חייו שבע שנים ומאת שנה. אבל באברהם ויצחק שבלו רוב ימיהם בטוב ושנותם בנעימים. אמר בהם מאה שנה ושבעים שנה וביצחק ק' שנה ושמונים שנה:

פסוק כט

ואמר **ויקרבו ימי ישראל למות**. לרמוז על מעלתו כי ידוע כי כל האנשים יראים מיום הדין ובורחים ממנו ונשמרים ומטמינים עצמם. כאומרו חבי כמעט רגע עד יעבור זעם. ואמר דוד כי יצפנני בסכה ביום רעה. ואמר שלמה עד אשר לא יבואו ימי הרעה הם ימי הזקנה. ואין אדם שלא יירא ויפחד מיום המות. מי מכלכל את יום בואו ומי הוא ערב לגשת אליו. לזה אמר ביעקב שהיה להפך כי הוא מעצמו נקרב אל האלהים שהוא מדת הדין בלי פחד ויראה. לפי שכל ימיו הלך בדרכי ה' ולא שמע לעצת נחש הקדמוני הוא שטן הוא יצה"ר. לא כן הרשעים שהם פוחדים ורועשים מיום הדין. כדכתיב פחדו בציון חטאים. והם רוצים להתרחק מהשם ולא להתקרב אליו. כדכתיב רחוק מרשעים ישועה. ולכן כתוב באדם הראשון ויאמר לו איכה. כי קודם החטא היה דבק בשם. ואחר החטא נתרחק ממנו. ולפי שהיה רחוק אמר לו איכה שאתה רחוק מבראשונה. לכן אמר ביעקב ויקרבו ימי ישראל למות שהם מעצמם נתקרבו אל יום הדין בלי יראה ופחד. לפי שיודעים שיתנו חשבון טוב מכל המעשים שעשו באותן הימים. אבל האחרים יראים לפי שאין להם חשבון ודעת ותבונה בשאול אשר הם הולכים. לפי שחשבו לית דין ולית דיין. ועל זה הדרך תפרש ויקרבו ימי דוד למות בלי יראה ופחד. וכן הן קרבו ימיך למות. וכי ימים מתים וכו'. אלא אלו הצדיקים שימיהם בטלים מן העולם. אבל הם אינם מתים שאפילו במיתתם קרויים חיים שנאמר ובניהו בן יהוידע בן איש חי. אטו כ"ע בני מתי נינהו אלא אלו הצדיקים וכו'. אבל הרשעים אפילו בחייהם קרויין מתים שנאמר ואתה חלל רשע וכתיב כי יפול הנופל ממנו שהוא מעצמו נופל. למה שחמה זורחת ואין מברכין יוצר אור יוצר המאורות. שוקעת ואין מברכין מעריב ערבים. ועל זה הדרך פירשו ויקרבו ימי ישראל למות. הימים מתים ובטלים אבל הצדיקים אינם מתים. וזהו ויקרבו ימי ישראל למות:

ואמר **ויקרא לבנו ליוסף**. על דרך שכתבו בזוהר והוא גלי עמיקתא ומסתרתא ידע מה בחשוכא. להורות שמחשבות השם עמקו. ולא יאמר אדם הריני בחדרי חדרים מי רואני ומי יודעני. כי השם רואה כליות ולב ולפניו חשכה כאורה. ולכן תמצא שיעקב ע"ה עבד ברחל ובבקר והנה היא לאה. והוא שמש מטתו במחשבה שהיא רחל וחשב שהבן הנולד לו מרחל הוא הבכור. וכשנולד ראובן ניתנה לו הבכורה כסדר הלידה. וזהו ראובן בכורי אתה. אבל השם היודע הנסתרות ידע מחשבת יעקב שהיתה ברחל. ולכן סיבב שישוב הבכורה ליוסף כמו שהיתה לו מן הדין. ולכן אמר בכאן ויקרא לבנו ליוסף וכי שאר הבנים לא היו בניו אלא יוסף. אלא רמז בזה מה שכתבנו כי יוסף היה בנו יחידו בנו אהובו רצתה נפשו ובו היתה מחשבתו וכוונתו מתחלה. ולפי שתחלת המחשבה סוף המעשה. חזרה הבכורה ליוסף. ולזה רמז מה שאמר יעקב אז חללת יצועי עלה. כי יש בו נגלה מבלבול יציע בלהה. ויש בו נסתר מיציע יעקב באותו לילה ממחשבתו. ומכאן יש ללמוד לכל אדם שלא יעשה דבר בחדרי משכיתו ויאמר מי רואני כי הוא גלי עמיקתא ומסתרתא. ואם ביעקב כך שהיה תמים ולא ידע שחטא ומחשבתו היתה תמימה. כל שכן שאר בני אדם שחושבים מחשבות ומעמיקין לסתור עצה מהם. שהם חייבים ואשמים ויחדיו יהיו תמים לפני עושה שחר עיפה. שמורה בכל וערוכה. וידע מה בחשוכא ועד סופא דדרי נהורא עמיה שרי:

פסוק ל

ואמר **ושכבתי עם אבותי**. לרמוז על מעלת האבות שנפשותם יש להם מנוחה ומרגוע מיד ליכנס במחיצתן. ואינן הולכות רצוא ושוב כמראה הבזק עולות ויורדות. כמו שאר הנשמות הנאמר בהם כל י"ב חדש נשמה עולה ויורדת. אבל נשמת האבות מיד בהפרדן ישובו אל האלהים אשר נתנן במנוחת מרגוע. וזהו ושכבתי עם אבותי. וכן במרע"ה כתיב הנך שוכב עם אבותיך. ואמרו אין הנך אלא לשון מנוחה. וכן בדוד אומר וישכב דוד עם אבותיו:

ואמר **אנכי אעשה כדבריך**. לרמוז שאין צריך שבועה כי הבן מושבע הוא לקיים מאמר אביו כמו שבועה. והוא לא רצה אלא שישבע לו וזהו השבעה לי. ואולי אמר השבעה לי כדי שיבא השבועה באחרונה על כל הנזכר. כי השבועה הראשונה לא היתה אלא שלא יקברוהו במצרים. ועכשיו באה השבועה לקיים כל הנזכר והודיענו בזה שאע"פ שהאדם יבטח בה' וישען באלהיו. יש לו לעשות השתדלות בעניניו. כי בכאן אע"פ שהשם אמר לו אנכי אעלך גם עלה. לא רצה לסמוך על הנס והשביע ליוסף שיעלהו. ואולי לימד זה מדברי השם שאמר לו ויוסף ישית ידו על עיניך. לרמוז לו שלא יעלהו השם בעמוד ענן

אלא ע"י יוסף שישים ידו ועזרו ויהיה לו לעינים להעלותו אל הארץ ההיא. אחר כך סיפר שחלה יעקב והביא יוסף בניו כדי שיברכם. ולפי שהיה רוצה יעקב להשוותם לשבטים. רצה יעקב להורות מאין לו מקום לעשות זה. וזהו שאמר אל שדי נראה אלי בלוז ויש די בברכותיו לבני ולבני בני. ואחר שאמר לי ונתתיך לקהל גוים שני בניך הנולדים לך כראובן ושמעון יהיו לי. ורמז בזה כי יהיו כראובן ושמעון ולא כיהודה ולוי או שאר בניו. להורות לו שלא היו ראויים כ"כ. כמו שאמר מי אלה מהיכן יצאו אלה שאינן ראויין לברכה. ולכן ציין ראובן ושמעון לפי שהיה בלבו עליהם. ראובן משום מעשה בלהה. ושמעון משום מעשה שכם. והכתוב ירמוז ויפרש:

פרק מח

פסוק ז

ואני בבואי מפדן. לפי דעת המפרשים היה ראוי להיות מוקדם. ולכן פירושו אצלי שחוזר למאמר אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי. שפירושו יהיו לי כאלו אני הולדתים. וא"ת מאין לך זה. לזה אמר הטעם בזה לפי שבבואי מפדן מתה עלי רחל בדרך קודם זמנה. כי מן הדין היה לי להוליד ממנה שני בנים אחרים בענין שיהיו י"ב שבטים. ולפי שמתה עלי בדרך קודם זמנה אני רוצה שיהיו אלו השני בנים שלך במקומם ויהיו לי כאלו היא הולידה אותם אבל השאר יקראו על שמך. ואמר ויאמר מי אלה. להורות על מה שאמרנו באמרו כראובן ושמעון יהיו לי. ולפי שיוסף התחנן אליו ואמר בני הם אשר נתן לי אלהים בזה. ר"ל בזה המלכות. ולפי שהזמן והמקום והנושא שהייתי בו עבד ומלך ראוי שתברכם. ואמר קחם נא אלי ואברכם. לפי העת ולפי הזמן. וזהו קחם נא אלי. ואמר לא יוכל לראות. כלומר לא יוכל לראותם בטוב עין בעין כדי שתחול הברכה עליהם. ולכן וישק להם ויחבק להם. כדי להדביק מחשבתו בהם ולברכם. ואז א"ל ראה פניך לא פללתי. כלומר דברים הנמשכים ממך לא חשבתי לראות. ועכשיו הראה אותי השם במראה הנבואה. גם את זרעך והדברים הנמשכים מהם. וסיפר שלקחם יוסף לישבם הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו. ויעקב לא רצה בזה אלא שכל את ידיו כי מנשה הבכור. ורבינו יונה ז"ל פי' הבין את ידיו מידי יוסף כי מנשה הבכור. ולפי שהרגיש שהביא אליו מנשה בימינו. שכל וידע כי מנשה הבכור. או יהיה פירושו שכל את ידיו פועל יוצא והידים פעולות. כלומר נתן בשכל ידיו כאלו עשה בשכל ובחכמה מה שעשה. כי מנשה היה הבכור וראה בנבואתו שהיה קטן בברכה. וזה היה שכל ודבר גדול. כי אם היה נותן ימינו על ראש מנשה כן דרך העולם. וכן דעת התרגום אחכמינון לידוהי. ומענין זה השרש ניתן הסכל במרומים. ואע"פ שהוא כתוב בסמך וכבר כתבנו

שעם הסמך ג"כ יתפרש כזה וכזה. ודעת המסרה כל לשון טפשותא הוא בס"מך חוץ מהוללות ושכלות שהוא בשי"ן ע"כ. וי"א שכל בידיו עם ידיו. שהיה לו דבר אלהי לכבד הקטן מהם על הגדול שבלא ראיה מכרת ומבדלת הצורות. שם ידו הימין על ראש הצעיר. להורות שהוא גדול בברכה אף כי מנשה הבכור. או יאמר שכל את ידיו. שכל בשכלו את ידי יוסף. בלוקחו את בניו להביאם אליו. שלוקח יוסף את אפרים בימינו כדי שיבא לשמאלו ואת מנשה בשמאלו כדי שיבא לימינו. וישלח יעקב את ימינו לנגד כוונת יוסף וישת אותה על ראש אפרים אע"פ שהוא הצעיר. גם שכל יוסף בידי אביו באיזה אופן יקח את בניו בידם להביאם אליו. כשישים אביו את ימינו על ראש הבכור ויקח הבכור בשמאלו להיות לימין אביו. ואביו ברוחו הנבואיי שם ימינו על ראש הצעיר. ובכאן היה ראוי שיאמר וירא יוסף כי ישית אביו. והפסיק ואמר ויברך את יוסף. לרמוז כי יעקב ראה מה שעשה ושחרה ליוסף. ולכן קפץ לברכו קודם שידבר יוסף כדי לקרר דעתו:

פסוק טו

ואמר **לו האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק וגומר**. ולא בירכו אלא בירך לבניו. ובזוהר אמרו כי בברכת הבנים כלולה ברכת האב. והנרצה אצלי כי לפי שיעקב רמז ליוסף בדבריו שלא היו ראוים לברכה. וכן שינה הסדר לשים ימינו על ראש הצעיר. להורות לו שהבכור נמצא בו שמץ דבר. לכן לקרר דעתו אמר לו לא תחשוב שזה חסרון אצלך. כי כבר ידעת כי אחרים גדולים ממך קרה להם כזה וכזה והיה בזרעם זרע כשר ופסול. כי אברהם הוליד לישמעאל. ויצחק הוליד לעשו. ולזה הזכיר בכאן ברמז האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק. ולא בעבור פיסול בניהם הניחו הם לעבוד את ה' ולהתהלך בארצות החיים. והוא האלהים הרועה אותי מעודי עד היום הזה בלי הפסק באופן שמטתי היתה שלימה. ולכן לא תחשוב כי זרעך הוא כזרעם. כי המלאך הגואל אותי מכל רע יברך את הנערים. כמו שבירך לנערי ולבני. ויקרא בהם שמי בראשונה. ואחר כך שם אבותי. ואחר שבמיטתי אין פיסול והם חשובים כבני ממש. איך אפשר שיהיה בהם פיסול. והרמז בזה שהפיסול יהיה מעט. והכשרות יהיה מרובה. וזהו וידגו לרוב בקרב הארץ. ואולי רמז כי סבת שלימותו היה היסורים שעבר מנעוריו. וזהו האלהים הרועה אותי ורודה אותי במדת הדין מנעורי עד היום הזה. ולכן המלאך הגואל אותי מכל רע. יברך את הנערים ויגאלם מכל רע כמו שגאל אותי:

פסוק יז

ואמר **וירע בעיניו**. להורות שבכל זה לא נתקררה דעתו. ויתמוך יד אביו לסייעה ולהרימה. לפי שחשב כי אולי בחולשתו נפלו ידיו ככה. והיה רוצה להסירם מעל ראש אפרים ומעל ראש מנשה. וכשראה יעקב היה מכביד ידיו בכוונה. אמר לו לא כן הדין

והמשפט להעביר הבכורה מהבכור. וכמו שאמרו אין רוח חכמים נוחה הימנו. ואז אמר לו אביו. ידעתי בני מה שאתה אומר. וידעתי דין הפשוט ודין הבכורה. ויש לי לידע כי קטן וגדול שם הוא. כי אחיו הקטן יגדל ממנו. וזה ראוי להקרא בכור אחר שזרעו יהיה מלא הגוים. ורמז בזה על יהושע שעתיד לצאת ממנו שעתיד ללחום מלחמות ה' ולהרוג ולהכרית כל מלכי כנען. וזהו וזרעו יהיה מלא הגוים כורת הגוים כמו בלא יומו תמלא. ולפי שיוסף לא נתקררה דעתו בברכה הראשונה. חזר לברך ליוסף ולבניו. וזהו ויברכם ביום ההוא. שיאמרו הבאים אחריו כן. כמו שהוא אומר בך יברך ישראל שזה רומז ליוסף ולברכת בניו. לאמר שיאמרו גם כן כמו שהוא אומר ישימך אלהים כאפרים וכמנשה. וזהו לאמר פעם שנית. ואחר שאומרים ישימך אלהים כאפרים וכמנשה אם כן שניהם כאחד טובים. אבל הראשון הוא מוקדם. ולפי שעד עכשיו ברכם באמירה שיאמרו כן. אמר שעכשיו ברכו בפועל שיהיה קודם לכל דבר. וזהו וישם את אפרים לפני מנשה. לפי שאולי חשב יוסף כי זה בא לו מצד אסנת אשתו ולפי שלא היתה ראויה. אמרו רבותינו בזוהר כי לכך אמר בכאן וימאן אביו. ואמר ביוסף עם אשת אדוניו וימאן ויאמר אל אשת אדוניו. לרמוז כי בזכות אשת אדוניו זכה לכל הכבוד הזה. ואסנת בת פוטיפר היא אשה ראויה ומה' היתה לו. ולהורות לנו זה סמך מיד ויאמר ישראל אל יוסף הנה אנכי מת וגומר ואני נתתי לך שכם אחד וגומר. כי מה ענין זה לכאן לומר והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם עם ואני נתתי לכם שכם אחת בוי"ו כי הוא מיותר. ואם אינו מיותר הוי"ו נוספת. לכן אני אומר כי כל זה הזכירו למעלת יוסף. וכמו שבזכות וימאן נזדמן לו וימאן אחר בברכת בניו. כן בזכות יוסף באשת אדוניו דכתיב ביה וינס ויצא החוצה זכו ישראל לצאת ממצרים. כמאמרם ז"ל בזכות וינס ויצא החוצה. הים ראה וינס. ולכן ויקח משה את עצמות יוסף עמו. וכל זה בזכות שנגדר מן העבירה. ולכן אמר ויאמר ישראל אל יוסף הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם. ואע"פ שאני אומר והיה אלהים עמכם. עכ"ז ואני הנה נתתי לך שכם אחד על אחיך ומעלה יתירה עליהם שתהיה נחלק לשני שבטים. וכן אני נותן לך הבכורה בזה שתקח פי שנים כבכור בענין שכל אחיך יתנו לך כבוד. אחר שזכותך גדול וכן אני נותן לך עיר שכם שתהיה נוספת לך בעבור אסנת אשתך שהיא בת דינה שהשליכוה בסנה. כמאמרם ז"ל. ושכם נתנה לדינה בכתובתה כדכתיב הרבו עלי מאד מוהר ומתן. ואחר שראויה לאשתך כפי דין התורה אני נותן לך עיר שכם נוספת על אחיך:

פרק מט

פסוק א

אחר כך אמר ויקרא יעקב אל בניו. לפי שלמעלה דבר יעקב עם יוסף ועם בניו ובירך אותם ולא כן עשה לשאר הבנים. לזה התחיל לקרוא לבניו בלשון רכה ותחנונים ובלשון חבה. וזהו ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם. האספו ובואו כולכם באגודה אחת בלי שנאה וקנאה. כי מה שאמרתי ליוסף ולבניו היו דברים זמניים פרטיים לו. אבל עכשיו האספו כולכם ואגידה לכם דברי סתר וחכמה. וזהו לשון ואגידה בכל מקום ענין המשכת חכמה. כתרגומו משכו נגידו וכן ויגד לכם את בריתו. ותגד לבני ישראל. ומה הם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים לכל אחד ואחד מכם. ולכן אמר האספו עם ואגידה. כי לשון אסיפה יאמר על חכמה כמו בעלי אסופות. וכן אספה לי ע' איש. ולכן נקרא קהלת לפי שהיה מקהיל ומאסף דברי חכמה. ואחר שמהיום הזה היה רוצה לומר להם הדברים שיהיו באחרית הימים. אין לך חכמה גדולה מזאת. והיאך תזכו לאלו הדברים. כשתהיו כולכם באגודה אחת ולא יהיה פירוד ביניכם אלא שתהיו באחדות אחד. כמו שעשיתי אני שקשרתי וייחדתי כל הדברים כולם בסוד הסולם ובסוד הייחוד. וזהו הקבצו ושמעו בני יעקב לשמוע דברי חכמה ומוסר. כי השמיעה עיקר הכל כאמרו שמעו ותחי נפשכם. ומכאן למדו לומר במ"ת נעשה ונשמע. ולכן אמר שם ויחן שם ישראל כאיש אחד בקבוץ אחד כמו שאמר כאן הקבצו ושמעו. ואם תשמעו לדברי כבנים השומעים מוסר אב. מיד תזכו לשמוע דברי השם שהוא ישראל אביכם. כאמרו כי אתה אבינו. וכל זה להורות לנו שדברי יעקב וברכותיו כולם היו מוסכמים מהשם. ולכן תמצא שרמזו ז"ל על פסוק וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב. שכל ברכות משה היה מעין ברכותיו של יעקב. לפי שאל אחד אמרן. וזהו אומרם אתה מוצא ביעקב שהסכים הקב"ה עמו כשאמר האספו ואגידה. שכן מצינו שמשה ברכן כן. הוי כי מי גוי גדול שהסכים הקב"ה עמהם. וכן אמרו שהסכים הקב"ה עם יהושע כשלמד הקב"ה ליהושע להכות יריחו לא קבל עליו לתקוע בשופרות כדי שלא יחללו בני ישראל שבת. והקב"ה הסכים עמו ותקע הוא תחלה. הה"ד וירע העם ויתקעו בשופרות. אימתי ויהי כשמוע את קול השופר. השופרות לא נאמר אלא השופר. זהו שופר של מעלה שהריע הוא עמהם. דכתיב ויריעו העם תרועה גדולה. מהו גדולה שהריע עמהם גדולו של עולם. הה"ד כי מי גדול וגו'. ולכן אמרו יעקב לא בירך לראובן אלא קנטרו. ועלה הדבר למשה ובא משה וקרבו הה"ד יחי ראובן. וכן קנטר יעקב לשמעון. ומשה לא ברכו אבל כללו בברכת יהודה דכתיב שמע ה' קול יהודה. וכן לוי לא נתן לו חלק בארץ אלא ברכו

בקרבנות שנאמר ישימו קטורה באפך. ולכן היו נפוצים בכל ישראל לקבל המעשרות כמו שאמר יעקב אחלקם ביעקב. יעקב בירך ליהודה ידך בעורף אויביך ומשה בירכו ידיו רב לו. יעקב בירך לזבולון בסחורה וישכר בתורה כד"א זבולון לחוף ימים ישכון וישכר חמור גרם. ואף משה ברכו שנא' שמח זבולון ואמר כי שפע ימים יינקו. יעקב בירך לדן דן ידין עמו כאחד המיוחד בשבטים זה יהודה שקראו אף משה דן גור אריה יזנק וכו'. יעקב בירך לגד גד גדוד יגודנו כשיוצאין למלחמה נוצחין והיו הרוגיהן ניכרים מפרק הראש עד הזרוע. וכן ברכו משה וטרף זרוע אף קדקוד. יעקב בירך לאשר שיהא שמן רב בחלקו שנאמר מאשר שמנה לחמו. וכן ברכו משה וטובל בשמן רגלו. יעקב בירך לנפתלי אילה שלוחה שארצו מבורכת. וכן ברך משה ומלא ברכת ה'. יעקב בירך ליוסף ברכת שמים מעל. וכן ברכו משה שנאמר ממגד שמים מטל ומתהום רובצת תחת. יעקב בירך לבנימין שתהא השכינה שורה בגבולו שנאמר בנימין זאב יטרף. וכן ברכו משה שנאמר ידיד ה' ישכון לבטח. הוי אומר ותגזר אומר ויקם לך. כמו שגזר יעקב כך קיים הקב"ה ע"י משה ע"כ. ולפי שבישראל סוד הייחוד. אמר האספו ואגידה לכם. כי באסיפה וקיבוץ יזכה האדם לעולם הנפשות שהוא שכר באחרית. וזהו את אשר יקרא אתכם באחרית הימים. ולפי שזכה האדם בייחוד הנפשות עם ייחוד השם והתורה. אמר ושמעו אל ישראל אביכם. וז"ש במדרש בקש יעקב לגלות הקץ לבניו כד"א האספו ואגידה לכם ונסתלקה ממנו השכינה והתחיל לומר דברים אחרים. התחיל לומר שמא יש פיסול במטתי פסולת וכו'. או שמא אחר שאני נפטר מן העולם אתם משתחוים לאל אחר. אמרו לו שמע ישראל אבינו כשם שאין בלבך מחלוקת וכו'. באותה שעה השתחוה על מטתו וגו'. ואמר בשכמל"ו. אמר לו הקב"ה ליעקב מתאוה היית שיהיו בניך מיחדים שמי ומשכימין ומעריבין וקורין ק"ש על שמך הה"ד ה' אלהינו ה' אחד. א"ר לוי ומה ישראל אומרים עכשיו שמע ישראל אבינו שבמערה. אותו דבר שצויתנו נוהג בנו ה' אלהינו ה' אחד. ולפי שענה יעקב אחר בניו בשכמל"ו. לפיכך אנו אומרים אותו אחר שמע ישראל ע"כ. הרי לך מבואר עיקרים גדולים בענין הייחוד. וטעם הייחוד שכתבתי למעלה כמתנבא ואינו יודע למה ביעקב יותר מבשאר אבות. מצאתיהו בכאן והוא ענין נפלא מאד. וכן מה שכתבתי במלת האספו. ואח"כ אמר הקבצו ושמעו לפי שנסתלקה ממנו שכינה. ובמדרש אמרו למה האספו הקבצו. אלא להודיעם שהן גולין שני פעמים ויצטרכו אסיפה וקיבוץ מגלות בבל ומגלות אדום. ד"א אסיפה לנדחים וקיבוץ לנפוצים. הה"ד ואסף נדחי ישראל ונפוצות יהודה יקבץ. ד"א האספו מכל ארץ מצרים. והקבצו לפני מטתי ע"כ:

פסוק ג

ראובן בכורי אתה וגו'. לפי שהיה רוצה לקנטר קצת מהשבטים. אמר בראשונה דרך בקשה ושמעו אל ישראל אביכם. אף ע"פ שיקנטר אתכם ואל תקוצו בתוכחתי. כי את אשר יאהב ה' יוכיח. וזהו ראובן בכורי אתה בני הראשון החביב לי. אבל מה אעשה כי בכורי פשעי פרי בטני חטאת נפשי. ולכן אל תותר ליטול כל אלו המעלות:

ואמר **יתר שאת**. כלומר אחר שאתה בכורי. ראוי שיתנו לך אחיך כבוד וינשאוך כדין תורה ואת לרבות אחיך הגדול. וזהו יתר שאת. וכנגד כחי וראשית אוני אמר ויתר עז. כי אחר שאתה ראשית הכח והאון. ראוי שתהיה גבור כארי. וזהו ויתר עז. ואלו המעלות הם טבעיות אצלך והם ראוים לך. בסיבת פחיתותך אבדת אותם. וזהו אל תותר. כי עלית משכבי אביך בענין בלהה. ובענין לאה שנחלפה ברחל ונתחלל יציע יעקב. לפי שהיתה מחשבתו ברחל ויוסף. וזהו משכבי אביך ולא משכב. וכבר הארכתי בזה בלידת ראובן עיין שם. ובמדרש אמרו ראובן בכורי אתה ברכו שיהיו בניו גבורים בתורה גבורים בגבורה. ואין כח אלא גבורה שנאמר לך בכחך זה. וכה"א בני ראובן וגד וחצי שבט מנשה מבני חיל אנשים נושאי מגן וחרב וגו'. ואין כח אלא תורה כד"א גבורי כח עושי דברו. וכה"א בארה בנו אשר הגלה תגלת פלאסר מלך אשור נשיא לראובני. ולמה נקרא שמו בארה שהוא בארה של תורה. וכן משה מברכו כן ויהי מתיו מספר. ואין מתים אלא גבורים בכח דכתיב מתיך בחרב יפולו. גבורים בתורה דכתיב בדיך מתים יחרישו ע"כ. הרי ביארו איך ברכת יעקב ומשה מכוונות בראובן. וכן דרשו וראשית אוני על מחלוקת קרח שניצל און בן פלת. וכן דרשו שגלה בראשונה שבט ראובן שנאמר ויער אלהי ישראל את רוח פול מלך אשור ויגלם לראובני ולגדי וגו'. וזהו ראשית אוני לשון צער כמו בן אוני ע"כ:

פסוק ה

שמעון ולוי אחים. בעצה אחת היו על שכם ועל יוסף. כלי חמס מכרותיהם נהגו בחמס בארץ מגורותם. וכן נהגו בכלי חמס וגזל על שמכרו ליוסף וזהו מכרותיהם. וכן רמז שאע"פ ששמעון ולוי היו אחים. שמעון פתה ללוי. כי לפי קדושתו של לוי לא היה ראוי לו להיות חרב צמודה במתניו. כי אין זה אומנתו אלא לעסוק בתורה דכתיב יורו משפטיך. אבל לא ספרא וסייפא וזה האומנות הוא כלי חמס לו. ואחר שהם עשו מה שעשו בשכם בלא עצתי. כדכתיב ויקחו שני בני יעקב שמעון ולוי והוא מיותר. אלא לומר שעשו זה בלא עצתו כאלו לא היו בניו. לזה אמר בסודם אל תבא נפשי. אחר שהם עשו בלא עצתי. ויצאו מן השורה. וזהו וברצונם עקרו שור אחר שנתרצה דעתם משכם שהרגו. עקרו את השורה שהרגו אנשי העיר בלי פשע וכו'. ורמז באומרו בסודם

אל תבא נפשי. בסוד שניהם לא יבא אבל בסוד האחד שהוא לוי יבא. כאן נתן ללוי סוד התורה שנקרא סוד ה' ליריאיו. ובקהלם אל תחד כבודי. אבל בקהל האחד שהוא לוי יבא. זהו סוד הקרבנות שמקרב ומקהיל הדברים של מטה בשל מעלה. ומכאן נתן לו משה סוד התורה והקרבנות דכתיב יורו משפטיך ישימו קטורה באפך. וכל זה לפי שהפרידם יעקב זה מזה. ואמר ארור אפם כי עז כנגד יוסף אחיהם. ועברתם כי קשתה כנגד שכם. אחלקם ביעקב בענין שלא יהיו מחוברים. וכבר הארכתי בזה בלידת שמעון ולוי. ובזה הייתי מתנבא ואיני יודע בפרשת ויצא יעקב. ועכשיו זיכני השם ומצאתי מאמר אחד מסייע לדברי. שאמרו אחלקם ביעקב ברכו שיעמיד שמעון סופרים בבתי כנסיות ותלמידים וחזנים. ואפיצם בישראל בירך ללוי שיעמיד חכמים בבתי מדרשות מורים הוראות בישראל. ואין ואפיצם אלא לשון הוראה שנאמר יפוצו מעינותיך חוצה. וכן משה מברכו יורו משפטיך ליעקב. מלמד שעל פיהם יהיו כל ההוראות שנאמר ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע. ריבי פרה ועגלה ערופה ונגעי בני אדם ובתים ובגדים ע"כ יורה על מה שאמרתי. וכך אמרו שמשה כללו לשמעון בברכת יהודה באומרו שמע ה' קול יהודה. ואין שמע אלא שמעון שנאמר כי שמע ה' כי שנואה אנכי כדי שיתיר מיהודה משל לשור שעסקיו רעים וכו' מלמד שהתפלל משה על שמעון בצער את מעלה אותה מתוכה. ואל עמו תביאנו שקרבו עם יהודה שנאמר ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי בגורלי וגו'. ידיו רב לו בשעה שנאמר ויקחו שני בני יעקב וגו'. ועזר מצריו תהיה שנאמר ויסעו ויהי חתת אלהים. ולפי שלא ברכו בפירוש לא העמיד שמעון שופט וכו' ע"כ. הרי לך מפורש שאף עפ"י שקנטרו יעקב. ברכו בתוך תוכחתו. וכן משה בירך לשמעון בתוך ברכת יהודה. והטעם לפי ששמעו תוכחת אביהם. ולכן תמצא שאמרו רז"ל שזכו אלו השלשה שבטים הראשונים להתיחס במצרים עם משה ואהרן. אמר רבי אלעזר אע"פ שקנטר יעקב שלשה שבטים הראשונים. לפי שקבלו תוכחת אביהם הוא מונה אותם לעצמם בספר ואלה שמות אצל משה ואהרן. שנאמר אלה ראשי בית אבותם בני ראובן וגו' ובני שמעון וגו' ואלה שמות בני לוי. ובתחלת הפרשה כתיב וידבר ה' אל משה ואל אהרן. ואחר כך אמר אלה ראשי בית אבותם ולבסוף ותלד לו את אהרן ואת משה הרי ראובן ושמעון ולוי מיוחסים באמצע לקיים מה שנאמר אוזן שומעת תוכחת מוסר בקרב חכמים תלין. עיין בלידת לוי ותראה דברים נפלאים:

פסוק ח

יהודה אתה יודוך אחיך. כבר כתבתי למעלה כי יהודה נתחרט מעצמו מעונו וירד מגדולתו בענין יוסף. כאומרו וירד יהודה מאת אחיו. ולכן אחר שהודה על חטאתו

לכבוד השם. ראוי שיכבדוהו אחיו ויתנו לו הודאה. ורמז באומרו יהודה אתה. והיה די שיאמר יהודה יודוך אחיך. לומר כי מצד שאתה יהודה בלי מעלת מלך אלא מצדך שאתה בעל הודאה. ראוי שיודוך אחיך. ומצד שאתה מלך ולך ניתן שבט מלכות ללחום מלחמות ה'. ראוי שישתחוו לך בני אביך. ונתן סבה למלכותו לפי שהיה גור אריה. וכבר פירשתי זאת הפרשה בלידת יהודה. ועל דרך האמת הוצרך לומר יהודה אתה. לפי שהוא סוד הברכות. והוא כמו ברוך אתה לה'. לפי שיהודה יש בו שם ה'. והדלי"ת נוספת הוא דלי"ת של אחד. והוא סוד ההודאה והייחוד. והייחוד וההודאה ניתן למלך כמו שפירשתי בלידת השבטים. ולכן אמר יהודה אתה שהוא כמו אתה ה'. ולפי שבכאן סוד ההודאה אמר יודוך אחיך וישתחוו. בסוד תכרע כל ברך תשבע כל לשון. ולפי שיהודה הוא מלך והיה לוחם מלחמות ה'. בסוד שמו ולא בכלי זיין. כדכתיב אתה בא אלי בחרב וחנית ואני בא אליך בשם ה'. לכן הטיל שם י"ה בשם יהודה. ולכן הוצרך לכתוב יהודה אתה. לפי שבכאן בזאת הברכה רמוז שם אנל"א שהוא חצי שם המפורש עם השם והוא הנקרא מגן דוד. ועליו אמר מגיני וקרן ישעי. וזה היה מגן וצנה לדוד ובו היה לוחם מלחמותיו. וזהו אנל"א. וראשי תיבותיו אתה גבור לעולם אדני. לרמוז שאע"פ שהיה דוד גבור ואריה. גבורתו היא מצד שמו. ולפי שזה השם רמוז בברכת יהודה. הוצרך לומר יהודה אתה. לפי שמתיבת אתה מתחיל זה השם. אל"ף מאתה. גימ"ל מגור אריה. למ"ד מלא יסור שבט. אל"ף מאסרי לגפן. ובפירוש קהלת כתבתי למה נקרא שמו קהלת. להורות על חכמתו שהיה חכם כמו קהת שהיה מקהה שיני מולידיו בחכמתו. והלמ"ד הנוספת בו היא כנגד ל' מעלות של המלכות שהיו נוספות לשלמה על החכמה. וכתבתי שם כי אלו הל' מעלות של המלכות הם כנגד שם יהודה שעולה לשלשים. ובארץ עניי בארץ ישמעאל הפרני אלהים. ומצאתי מאמר מסכים לזה. וארז"ל יהודה אתה יודוך אחיך. יודו לך אחיך שתמלוך עליהם מלכים כמנין שמך בעולם הזה ובעולם הבא. ולפי שבירכו אביו עמדו ממנו ל' מלכים מן דוד ועד יכניה. ולעוה"ב ודוד עבדי נשיא להם לעולם. ובחשבון אות ראשונה שלו עמדו ממנו עשרה דורות מיהודה עד דוד. ע"כ יורה על מה שאמרתי כי המלכות ראויה ליהודה מצד שמו. והמלך שזכה באלו הל' מעלות היה דוד ושלמה ועליהם נאמרה כל זאת הפרשה. ועל זה זכה דוד להיות בעל הודאה מחטאתיו כמו יהודה. כי ע"ש ההודאה נקרא שמו יהודה כמאמר אמו הפעם אודה את ה'. ודוד למד מיהודה ואמר אלמדה פושעים דרכיך. וכן יהודה סבב לראובן שיודה כמאמרם ז"ל על פסוק זובח תודה יכבדנני. מדבר ביהודה עם תמר שהודה במעשיו וכבש יצרו. ואף ראובן לא הודה אלא מכח יהודה. ולפי שגרם לראובן שיודה כשבא

משה רבינו עליו השלום להתפלל על יהודה סמך יהודה לראובן שנאמר יחי ראובן וגו' וזאת ליהודה. אמר משה מי גרם לראובן שיודה יהודה ובשבילו נטל חיים. לפיכך זאת תהיה ליהודה שתתן לו חיים שתצילהו מאויביו הה"ד שמע ה' קול יהודה. ועליהם נאמר אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם. זה יהודה וראובן להם לבדם נתנה הארץ. זה ראש לשבטים וליוחסין. וזה ראש לדגלים ולקרבנות ולמסעות. ולא עבר זר בתוכם. שהיה לו לברך לשמעון ולוי אחר ראובן. והוא לא עשה כן לפי שהודו שניהם במעשיהם סמך יהודה לראובן. הוי ושם דרך אראנו בישע אלהים. לפי שהודה זכה למלכות ויצא ממנו משיח שיושיע לישראל דכתיב בימיו תושע יהודה. וז"ש לו אביו יהודה אתה יודוך אחיך. אמר לו אתה הודית במעשה תמר. לכך יודוך אחיך להיות מלך עליהם שעל ידך עתידין להושיע עד כאן. וכן מה שאמר ידך בעורף ידך רמז על דוד דכתיב ואויבי תתה לי עורף. וכל זה בזכות הודאת תמר. כמאמרם ז"ל ידך בעורף אויביך. אמר לו יעקב בני אתה הקשית ערפך שעה אחת וביישת עצמך במעשה תמר. תזכה שתהרוג אויביך בדבר שנושקו על עורפו ומניחו הולך והורגו ואיזה זה הקשת. שנאמר ויאמר ללמד את בני יהודה קשת הלא היא כתובה על ספר הישר. רבי שמואל בר נחמני אמר זה ספר שופטים. ואמאי קרי ליה ספר הישר דכתיב ביה בימים ההם אין מלך בישראל איש (את) כל הישר בעיניו יעשה. והיכא רמיזא למען דעת דורות בני ישראל מלחמה. איזהו מלחמה שצריכה לימוד. הוי אומר זה קשת וכתיב ויאמר ה' יהודה יעלה. רבי אליעזר אומר זה ספר משנה תורה. ואמאי קרי ליה ספר הישר דכתיב ביה ועשית הישר והטוב. והיכא רמיזא ידיו רב לו. איזו היא מלחמה שצריכה שתי ידיו הוי אומר זה הקשת. ר' חייא בר אבא בשם ר' יוחנן אמר זה ספר אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים דכתיב בהו תמות נפשי מות ישרים. והיכא רמיזא ידך בעורף אויביך. ואיזו היא מלחמה שצריכה יד כנגד עורף הוי אומר זה קשת ע"כ. מפני שראיתי בזאת הפרשה פירושים שונים מהדרשנים. הבאתי מאמר זה לפי שיש בו כל הפירושים שעושים והם מהמדרש שדרשו ז"ל באומרו על ספר הישר:

והואיל ואתא לידן נימא ביה מילתא אחר שהוא מענין יהודה. כי דוד עשה קינה על שאול שהיה משבט בנימן. וזהו ויקונן דוד ויאמר ללמד בני יהודה קשת. לפי שדוד היה משבט יהודה ויהודה נעשה ערב על בנימן דכתיב אנכי אערבנו. ולכן אמר דוד אחר שהרגו פלשתים לשאול. ראוי ללמד בני יהודה קשת בענין שידעו להלחם עם פלשתים אחר שנעשו ערבים. וזהו הלא היא כתובה על ספר הישר שהיא תורת משה דכתיב בה אנכי אערבנו. וכן רמז באומרו ללמד בני יהודה קשת. דברים קשים להספיד על שאול

ויהונתן. לפי שהקינה וההספד הם דברים מועילים מאד לנפש המת. וכל שכן לנפש הנהרג שנפשו הולכת נעה ונדה בעולם ואינה מוצאה מקום להכנס. כאומרו קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה. לפי שמוצאה פתח השמים סגורה. והטעם כמו שהוזכר בתעניות כי יאשיהו גחין עליה ירמיהו ואמר דילמא אגב צעריה קאמר מילתא לגבי שמיא. ושמע דהוה אמר צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי. וזה לפי שההרוג מצד צערו חושב על ה' תועה ואומר לית דין ולית דיין. בענין שכשעולה למעלה מקטרגים פוגעים בה ואין מניחין אותה ליכנס. ולזה אמר דוד הצילה מחרב נפשי וכו'. ולכן דברי התורה או הקינה וההספד מועילים מאד לנהרגים וכן לשאר המתים. כמו שאמרו על פסוק כפר לעמך ישראל אשר פדית אלו המתים שנפדים בממון החיים. ואמרו שם מה הקשת מעלה חץ כן ההספד מעלה המת. ונ"ל שעל זה רמז דע"ה ויאמר ללמד בני יהודה דברים קשים והספד ודברים קשים לומר על שאול ויונתן. בענין שנעלה אותם מהעונש כמו הקשת שמעלה החץ. וזהו ויאמר ללמד בני יהודה קשת. הלא היא כתובה על ספר הישר. שהוא ספר התורה דכתיב כפר לעמך ישראל אשר פדית. שזה היו אומרים הכהנים על אותו הנהרג כמו הספד. הצבי לישראל על במותיך חלל. ואמר הצבי לפי שהיה שאול תפארת לישראל כאומרו משכמו ומעלה גבוה על כל העם. ולכן אמר הראיתם אשר בחר בו ה'. וכן אמר הצבי ישראל. לפי שהיה קל ברגליו כאחד הצבאים כאומרו למטה מנשרים קלו מאריות גברו. וכנגד מאריות גברו אמר איך נפלו גבורים. ואמר על במותיך חלל. כלומר בעודך בתוקפך נהרגת. או על במותיך חלל דרך קינה. על גבהותך שגבהת מכל העם נפלת חלל. ולכן אל תגידו בגת כדי שלא ישמחו. ועכשיו התחיל לקלל אל ההרים שבם נהרגו כדין המקום שמצאו שם חלל דכתיב ביה אשר לא יעבד בו ולא יזרע. וזהו הרי בגלבוע אל טל ומטר עליכם ולא שדה שיוציאו ממנו תרומה. אחר ששם נגעל מגן גבורים מגן שאול בלי משוח בשמן. פירשו בו כאלו לא היה שאול משוח בשמן המשחה. והנכון שבא להורות על גבורתו כי כל המגינים מושחים אותם בשמן כדי להחליק מכת החץ שלא יקוב העור. ואומר בכאן כי מגן שאול בלי משוח (לא בשרטן היה נמשח) בשמן. אלא מדם חללים מחלב גבורים שהיה הורג ודם חללים וחלבם היה ניתן במגן שאול עד שהיה חלק מאד. בענין שקשת יהונתן לא נסוג אחור וחרב שאול לא תשוב ריקם לפי שמדמם וחלבם היה נמשח. ועכשיו קשתם וחרבם נסוג אחור. ועכשיו בא לתארה בתואר אחר שהיו נעימים ואהובים וקלים כנשרים כמו שהיו גבורים. וזהו שאול ויהונתן הנאהבים והנעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו. אע"פ שהיה ראוי שיפרדו כמאמרם ז"ל אדם שהולך לסעודה אינו מוליך כל בניו עמו. ושאול הוליכם עמו אע"פ שידע משמואל

ומחר אתה ובניך עמי. וזהו שבח גדול לשאול וליהונתן. ועכשיו בא לומר כמו שיש לבכות על גבורתם כך יש לבכות על ההנאות הנמשכות מהם. וזהו בנות ישראל על שאול בכינה המלבישכם שני עם עדנים וגו'. ודיבר זה כנגד הנשים לפי שלבם רך לבכות כאומרו התבוננו וקראו למקוננות וגו'. וחזר לומר איך נפלו גבורים. לרמוז על מעלתם שלא רצו שישחקו בהם פלשתים והרגו עצמם. ואמר בתוך המלחמה. לרמוז על מעלתם שלא רצו לברוח לפי שלא היה כבודם. כאומרו למי תנוסו לעזרה ואנה תעזבו כבודכם. כי קלון גדול מקבל הבורח ויותר טוב לו לקבל המות. יהונתן על במותיך חלל בתקפך כשהיית ראוי להיות מלך נהרגת. ולפי שדוד לקח המלכות שהיה ראוי ליהונתן. ואולי יאמרו ששמח בזה אע"פ שהיה מקונן. לזה אמר צר לי עליך אחי יהונתן היית לי כאח לצרה יולד. לשום נפשו בכפו עם שאול על שהטיל לו החנית. נעמת לי מאד רצה בזה שכבר חלקו המלכות דוד ויהונתן כאומרו ואני אהיה לך למשנה. וזהו נעמת לי מאד שהוא עצמו נתן לדוד המלכות ויפהו בו. ואע"פ שזה נראה דבר זר מאד איך אפשר שיאהב יהונתן את דוד שהיה ראוי ליקח ממנו המלכות. לזה אמר אל תתמה על החפץ כי נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים. כלומר זה פלא גמור. אבל זאת האהבה היא ממין אהבת הנשים. שמצינו שהנשים אוהבות לבעליהן שלא כדרך העולם כי הנשים יודעות שהן מתעברות מבעליהן וכשחבלי יולדה יבואו להן והן בצרה גדולה יודעות שכל זה הרע בא להן מצד הבעלים. ועכ"ז כשיושבות על המשבר הן מתאוות לראות בעליהן וכשיבואו לה צירים וחבלים יתחבק בעלה עמה ויקחה על זרועותיו וזה פלא גדול. כי היא יודעת שבעלה עשה לה זה הרע ואז אוהבת אותו יותר. וכן יונתן היה יודע שדוד יקח מלכותו ועכ"ז היה אוהב אותו כנפשו. וזהו נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים. ר"ל ממין אהבת הנשים לבעליהן שאוהבות אותם אע"פ שעושות להן רע. וכבר רמזתי זה בפרשת בראשית באומרו בעצב תלדי בנים ועכ"ז ואל אישך תשוקתך. וכן הארכתי בזה בפרשת אשה כי תזריע. וזהו כעין מה שכתב הר' יוסף קמחי ז"ל בפירוש נביאים אחרונים בפסוק ה' בצר פקדוך שפי' שאע"פ שהשם מלקה לישראל בעונותיהם. והם יודעים כי כל הרעות הצרות באים להם מצד השם. ועכ"ז הם מתדבקים בו וזהו ה' בצר פקדוך וכן צקון לחש ומתפללים לפניו כשמיסר אותם. והנה קרה להם כמו שקרה לאשה הרה שתחיל תזעק בחבליה וכל עוד שתזעק ותחיל בחבליה אוהבת יותר לבעלה משתוקקת שיהיה אצלה. כן היינו מפניך ה' שידענו שמאתך באה לנו הצרה הזאת ואז אנו מתדבקים בך יותר. וכתב הוא ז"ל מה שראיתי לפרש בזאת הפרשה כאלו הנבואה דברה בי. ואם לא פירשתי דבר אחר בזה הספר די לאנשי השכל אלו דבריו ז"ל. וזה הפי'

מסכים עם מה שפירשתי באומרו מאהבת נשים. וחתם המאמר במה שהתחיל בו. ואמר איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה. כלומר אע"פ שאני אומר נפלו גבורים לא נפלו אלא קמו. אחר שמתו על קדושת השם ומלחמות ה' הם לוחמים. אבל אני אומר נפלו בערך שאבדו כלי מלחמתם של ישראל שהיו לוחמים עם אויביהם. ואחר שאבדו כלי מלחמתם של ישראל. ראוי ללמד בני יהודה קשת ומלחמה ללחום מלחמות ה' ולנקום נקמת שאול ויהונתן. וכל זה למד דוד מברכת יעקב אביו שאמר ידך בעורף אויביך. וכמו שכתבתי במאמר ואיזו היא מלחמה שצריכה יד אצל עורף הוי אומר זה קשת. וכל זה בא ליהודה מצד תמר כלתו שהודה ולא בוש לומר צדקה ממני. וזהו יהודה אתה יודוך אחיך ידך בעורף אויביך:

פסוק ט

ואמר **גור אריה יהודה לא יסור שבט מיהודה וגו'**. לרמוז שהיה ראוי למלוכה אחר שהיו בו השלשה דברים שראוי לכל מלך. הא' ראוי לכל מלך שיהיה גבור כארי ואמיץ לבו בגבורים באופן שיוכל להושיע עמו. והשנית שיהיו לו יועצים וחכמים. בענין שיהיו מועצותיו כדת נתונות להנצל מאויביו להושיע עמו. כאומרו כי בתחבולות תעשה לך מלחמה ותשועה ברוב יועץ. שרמז בכאן אלו השנים הנזכרות. הראשונה היא הגבורה. והגבורה לפעמים יועיל תחבולה אחת יותר מק' גבורים כענין המארב והשופרות. וזאת היא הגבורה האמיתית שהיא כמו גבורת האריה ששוכב על טרפו כמי שמתנמנם. וזהו גור אריה יהודה מטרף בני עלית. שעושה כמי שמסלק עצמו ואינו רוצה לטרוף. וזהו כרע רבץ כאריה שהוא נראה שרובץ ושוכב במקומו ופתע פתאום דולג על הטרפה ומי יקימנו. וזהו כי בתחבולות תעשה לך מלחמה. אבל התשועה האמיתית היא ברוב יועץ כי העצה והתבונה היא המשלמת כל הדברים. והג' ריבוי העם כי ריבוי העם יעשו המלחמות כאמרו ברב עם הדרת מלך. אבל השם אינו כן כי השם מלך עולם ועד אע"פ שאבדו גוים מארצו. וכנגד הראשונה אמר גור אריה יהודה וגו' וכנגד השנית אמר לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו. שזה רמז על הסופרים והחכמים והסנהדרין. וכנגד ריבוי העם אמר ולו יקהת עמים אסיפת עמים. ואלו השלשה רמוזים במקומות הרבה. ובפרט הזכירם הנביא באמרו רועו עמים וחותו התאזרו וחותו עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום וכו'. שרמז בזה על מפלת סנחריב שבא עם כל גבוריו ושריו ומלכיו ועמים רבים אתו על ירושלים. ואמר שאע"פ שיבא זה המלך בעם רב ועצום ובגבורים רבים וביועצים רבים שהם הג' דברים הנזכרים. עכ"ז יהיה המנוצח. וזהו רועו עמים שהוא כמו רועה דוד. וכן עוצו התחברו עמים רבים. ועכ"ז שהיו נשברים

וחתו. וכנגד השניה שהיא הגבורה אמר התאזרו וחותו. וכנגד היועצים אמר עוצו עצה ותופר וגו'. והטעם פי' למטה. ואמר כי ילד יולד לנו בן ניתן לנו שהוא חזקיהו. והוא ינצחהו בתפלתו. ותהי המשרה על שכמו שזה רמז לג' דברים של מלכות שאמרנו. כנגד הראשונה והעקרית. אמר ויקרא שמו פלא יועץ. שזהו כנגד העצה. כי זה הגדיל והפליא עצה יותר טובה ממלך אשור. וכנגד הגבורה אמר אל גבור. וכנגד ריבוי העם אמר אבי עד שר שלום. כי הוא שר ומלך על האומה השלימה. כי מלת שלום תורה על שלימות האומה ועל ריבויה. וחזר לספרם כולם. וזהו למרבה המשרה ולשלום אין קץ. כנגד ריבוי האומה. על כסא דוד ועל ממלכתו. כנגד הגבורה. שהיה דוד גבור כארי. להכין אותה ולסעדה במשפט ובצדקה. כנגד העצה. כאומרו הן לצדק ימלוך מלך. ואולי יאמר למרבה המשרה כנגד הגבורה. ולשלום אין קץ כנגד ריבוי האומה. על כסא דוד כנגד היועצים והסנהדרין היושבים על כסא המשפט שהיא ירושלים שנקראת כסא ה'. ואמר כי שמה ישבו כסאות למשפט. וזהו להכין אותה ולסעדה במשפט ובצדקה קנאת ה' צבאות תעשה זאת. רצה שהשם קנא על גאוה וגודל לבב של מלך אשור כאומרו מי בכל אלהי הארצות אשר הצילו את ארצם מידי כי יציל ה' את ירושלים מידי. ואחר שנתלבש בלבוש הגאוה שהוא מלכות השם כאומרו ה' מלך גאות לבש. [ראוי] שיפשיטוהו ברחוב העיר. אחר שהוא מלבוש נכרי. ולכן ויקנא ה' לארצו ויחמול על עמו ויהרוג משמניהם. כמו שאמר למטה לכן ישלח האדון ה' צבאות במשמניו רזון ותחת כבודו יקד יקוד כיקוד אש. כי כן דרך כל המתגאה נופל באש כמו שכתבתי למעלה. וזהו ותחת כבודו. כמאמרם ז"ל כמין חוטי אש נכנסו בחוטמיהן ונשרפו מבפנים ונשארו גופם ומלבושם. וזהו ותחת כבודו. ולא כבודו. וכבודו של אדם מלבושיו. ומפני שהיו מבני שם כדכתיב ובני שם עילם ואשור. רצה הקב"ה לפרוע להם מה שעשה אביהם בענין נח דכתיב ויקח שם ויפת את השמלה ולכן נשארו בגדיהם. וכן נראה שפרע השם חובו לשם ועשה טובה לחזקיהו ועמו שישללו שללם ויבוזו חילם כאומרו אז חולק עד שלל מרבה. וכן קיים מה שקראו אבי עד אבי השלל. ואלו השלשה אמרם הנביא למטה באומרו ביום ההוא יהיה ה' צבאות לעטרת צבי ולצפירת תפארה לשאר עמו. וזהו כנגד ריבוי העם. ולרוח משפט ליושב על המשפט כנגד היועצים. ולגבורה משיבי מלחמה שערה כנגד הגבורה. וכן תמצא אלו הג' במזמור שמחתי באומרים לי בית ה' נלך. אחר שהיא בנויה בכל מיני יופי והיא יסוד העולם וכן אמר שמחתי כמאמרם ז"ל. לפי שהיה שומע דוד שהיו אומרים מתי ימות זקן זה ויבנה בנו בה"מ לפי שנאמר לו רק אתה לא תבנה הבית. ועכ"ז היה שמח. והטעם לפי שהיא קיום ישראל. וזהו עומדות היו רגלינו והיה להם קיום

בשביל שעריך ירושלם שהיו עוסקין בתורה. ואמר ירושלם הבנויה. באלו הג' דברים שהם יופי ותכשיט המלכות או המדינה כמו שהיו נמצאים בעיר שחוברה לה יחדיו והיא מכוונת כנגדה שהיא ירושלם של מעלה. וזהו כעיר שחוברה לה יחדיו. או שרמז בזה על ריבוי העם שבה. וזהו ירושלם הבנויה ומיוסדת ברוב עם כעיר שחוברה לה כל העם יחדיו. וכנגד הגבורה אמר ששם עלו שבטים גבורים משולים לאריות ולזאבים. וזהו שבטי יה שבטים חזקים כמו שלהבת יה. ואחר שהם האבות והם חזקים הם עדות לבנים שהיו כולם גבורים. וזהו עדות לישראל. ואמר להודות לשם ה'. לרמוז שלא היתה גבורתם בעניני העולם להרוג ולכלות. אלא להודות לשם ה'. כאומרו וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים. וכן אמר ואל יתהלל הגבור בגבורתו כי אם בזאת יתהלל המתהלל. ולכן אמר כי כל אותם שנדמו לאדם הראשון בדברים ידועים. לקו בהם. אבשלום בשערו בו נתלה. שמשון בכוחו בו לקה. צדקיהו בעיניו ואת עיני צדקיהו עור. אסא ברגליו חלה את רגליו. והטעם כמו שכתבו בזוהר כי אלו הדברים הם נתונים מהשם לכבד את השם. כאומרם כבד את ה' מהונך אל תיקרי מהונך אלא מחונך. ואם האדם הולך אחר מראה עיניו כמו שמשון שאמר אותה קח לי כי ישרה היא בעיני. ולא בעיני המקום. ראוי היה שינקרו פלשתים את עיניו. וכן אבשלום ואסא וצדקיהו הכעיסו השם באותם הדברים עצמם. והם ראוים לעונש מדה כנגד מדה. וכן אמרו גבורים לעמוד בפרץ דוחים וכו'. ולסותמו ולא לפרוץ הגדר. ולכן אמר בכאן להודות לשם ה'. כי גבורתם לא היתה אלא לעבוד את ה'. וכנגד העצה אמר כי שמה ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד. שזה רמז לסנהדרין היושבים בלשכת הגזית על דבר המשפט. כסאות לבית דוד דכתיב ביה ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו. ואחר שכל אלו השלשה דברים נמצאים בה הראוים למלך. אמר שאלו שלום ירושלם ישליו אוהביך. כי אחר שהיא שלימה כשלמיות האלו ישליו אוהביך. כי בשלומה יהיה לכם שלום. וז"ש למן היום אשר הוצאתי את עמי מארץ מצרים לא בחרתי בעיר ואבחר בדוד. ואבחר בירושלם מבעי ליה. אלא להורות מה שאמרנו כי כשהמנהיג נמצאו בו אלו השלמיות. מיד המדינה מאושרת. וכשהמדינה מאושרת. המנהיג מאושר והעם מאושר. וזהו אשרי העם שככה לו אשרי העם וכו'. בראשם להנהיגם. וכן בכאן אמר ישליו אוהביך. וכיצד ישליו אוהביך כשהקטנים ישמעו לגדולים. וזהו יהי שלום בחילך שהיא החומה הקטנה. מיד יהיה שלוה בארמנותיך. שהיא החומה הגדולה והבירניות הגדולות. וזה רמז ומשל ופירוש המשל. ואמר למען אחי ורעי. שהם כלל העם. אדברה נא שלום בך. שהם היחידי סגולה. ובזה רמז שראוי לגדולים להנהיגם בנחת ובשלום ולשמוע אותם. וזהו שאמרו וכל שכן

אם הגדולים נשמעים לקטנים. וזהו אדברה נא שלום בך. כלומר בבקשה מכם שתדברו שלום אל עמו ואל חסידיו. וכן למען בית ה' אלהינו שראוי לה להיותה שלימה שיהיו בה מנהיגים ויועצים. אבקשה טוב לך בהנהגה הזאת ותקבלו שכר טוב. כאומרו אני כברוש רענן שממני פריך נמצא. ואם פירוש יהי שלום בחילך הוא על חיל האומה וריבויה. יהיו אלו השלשה דברים הנזכרים במזמור כסדר הפסוק. כנגד הגבורה. אמר ששם עלו שבטים. כנגד העצה. אמר כי שמה ישבו כסאות למשפט. וכנגד רבוי העם. אמר יהי שלום בחילך. שהוא כמו חיל גוים והוא כנגד ולו יקהת עמים:

ולפי שאלו השלשה מעלות נמצאו ביהודה זכה למלכות. ולכן אמר יהודה ראוי שיודוך אחיך. אחר שנמצאו בך הגבורה והיועצים וריבוי העם. וכנגד הגבורה אמר גור אריה יהודה. וכנגד היועצים אמר לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו וגו'. וכנגד ריבוי העם אמר ולו יקהת עמים. ולפי שהיועצים היו משבט לוי או משבט ישששכר. אמר בכאן ומחוקק מבין רגליו. כלומר שהמחוקק עצמו יהיה משבט יהודה שנאמר יהודה מחוקקי. וזהו רמז על דוד שהיה גדול בתורה. וזה שאמרו במדרש ראה יעקב שהיה עתיד דוד לעמוד מיהודה שיטול מלכות לעולם כד"א ונאמן ביתך וממלכתך וגומר. וגם הוא יהיה מחוקק כשם שמשה על שכתב ה' חומשי תורה דכתיב כי שם חלקת מחוקק ספון נקרא מחוקק. כך דוד כתב ספר תהלים ה' ספרים ונקרא מחוקק דכתיב יהודה מחוקקי. ועליו אמר יעקב דוד לא יהא כשאול שניטלה המלכות ממנו. אבל דוד אף על פי שתנטל מלכותו ממנו לא תנתן לאחר. כי שמורה תהיה לזרעו לעת קץ. וזהו לא יסור שבט מיהודה. וכתיב וחסדי לא אסור ממנו כאשר הסירותי מעם שאול ע"ה. הרי שנקרא מחוקק החכם שמורה הוראה למלך והוא יושב בין רגלי המלך כשיושב על כסא המשפט. וזהו שאמרו במדרש מחוקק זה סופר כד"א כי שם חלקת מחוקק ספון. והמתרגם אמר וספרא. ואולי נקראו כן שם החכמים כאומרם סופר מברך ובור יוצא. לפי שהוא סופר אותיות התורה ומדקדקים במצותיה כאומרו מעיר חכמים אני ושל סופרים אני. ואולי שעל זה נקרא מחוקק שעולה מספרו רמ"ח כמספר המצות וכמספר איבריו של אדם. וכל מצוה ומצוה חקוקה בכל אחד מאיבריו. וזה ע"ד שאמרו ישששכר חמור גרם חמר כתיב שקיים ישששכר רמ"ח מצות עשה כמנין איברי גופו. וכן מחוקק עולה כמנין זה. ואולי שעל זה אמר אל למלכים שתו יין פן ישתה וישכח מחוקק. כלומר וישכח רמ"ח מצוה עשה כמנין מחוקק. ולכן אין ראוי למלך לשתות יין פן ישכח המצות וישנה הדין. ולמי ראוי היין תנו שכר לאובד ויין למרי נפש. ישתה וישכח רישו ומרירותו ויתחזק לעבוד את ה':

פסוק יא

אוסרי לגפן עירה. אם הוא על מעלת א"י אמר שהיתה מושכת יין כמעין ושיינותיה חזקים ובעלי טעם מבושם. ולזה אמר כבס ביין לבושו. וכנגד הטעם אמר חכלילי עינים מיין כמאמרם ז"ל כל חיך שטועמו אומר לי לי מהרבה טעמים שהיו ביין. שמא תאמר לנערים יפה לזקנים אינו יפה. ת"ל ולבן שנים אל תקרי לבן שנים אלא לבן שנים. ואתיא כההיא דא"ר יצחק טוב יין לזקנים יותר מחלב לנערים. שנאמר ולבן שנים מחלב ע"כ. ואם הוא על מעלת התורה יאמר כבס ביין לבושו על יינה של תורה. כאומרם ז"ל יין המשומר בענביו וכו'. וכן דרשוהו על דוד כבס ביין לבושו שהיה בעל צדקה בתורה. כמה דאת אמר צדק לבשתי וילבשני. ובדם ענבים סתה. זה מסוה שלו. מלמד שהיה שופט יפה. כמה דאת אמר כמעיל וצניף משפטי. וכה"א ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו:

אוסרי לגפן עירה. רמז בזה הפסוק כל הענין שקרה לשלמה. והתיבות כפולות בפסוק. והאשה נמשלת לגפן כאומרו אשתך כגפן פוריה. ושלמה לעד ויהי לעת זקנת שלמה ונשיו הטו את לבבו וגומר. ונאמר שם קרוע אקרע את הממלכה מידיך. וזהו לא יסור שבט מיהודה על כל ישראל. עד כי יבא שילה בשגגה. וע"ז כי אז קרע את מלכות ישראל מעליו. מצד שנטה אחר האשה ואסר נפשו בידה. ובעבור זה מגפן ישוב לשורק. ומאריה ישוב לעירה ולבן אתון. ראה זה ברחבעם שהלך אחר עצת הנערים הנדמים לעיירים ולשורק. שלא נשאר לו אלא שבט אחד דומה לשורק מהגפן. וזה המחבר אמר שאם הוא שילה על מלך המשיח למה גלה סוד זה ליוסף החביב. ולא ידע ולא הבין שאין המטמון נראה אלא לבעליו ועתיד מלך המשיח לצאת מיהודה ולא מאחר:

פסוק יב

חכלילי עינים מיין אדמוני עם יפה עינים. ד"א חכלילי עינים חך לילי מה נמלצו לחכי אמרתיך עינים מיין שהיה דורש כמה ענינים בתורה. ולבן שינים מחלב בזכות התורה הלבין הקב"ה עונותיהם של ישראל מחלב. כמה דאת אמר תכבסני ומשלג אלבין. וכן דרשו זה על נקמת אדום דכתיב פורה דרכתי לבדי. וכבר הארכתי בזה בלידת יהודה עיין שם. וי"א לא יסור שבט לאחד מאחיו בעוד שיהיה עובד אלהים. ואם יסור מעבוד אלהים יוסר מלכותו. וזהו עד כי יבא שילה. מן על השל ותרגום שגגה שלותא. ולו יקהת עמים יחסר ממשלתו על העמים. והוא מן אם קהה ברזל. והיו"ד איתנית ושרשו קהה ודגשות הקו"ף לחסרון אות השורש. וזהו יקהת יחלש ויחסר יכלתו:

פסוק יג

זבולון לחוף ימים ישכון. לפי שהיה מפרנס לישששכר שהיה בעל תורה הקדים זבולון לישששכר. לפי שהיה מכין צידה לישששכר כמו שפירשתי באומרו זבדני אלהים שהוא לשון צידה שתרגומו זוודין. והיה הולך בסכנת הימים כדי להרויח לישששכר. ואמר והוא לחוף אניות. להורות שלא די שהיה שוכן אצל הימים אלא שהיה הולך לחוף אניות וממרחק הביא לחמו. וכן רמז שהיה לו חלק בתורת ישששכר שנמשלת למים. וזהו לחוף ימים תורה שבכתב ותורה שבעל פה. וכבר פירשתי זה בלידת זבולון עיין שם. וכן פירשתי ברכת ישששכר שנקרא חמור גרם. לפי שהיה לו לעסוק בתורה והיה ראוי להיות חזק לפי שהתורה מתשת כחו של אדם. וכן היה מקיים מצות התורה. וכמו שאמרו במדרש מגיד שקיים ישששכר רמ"ח מצות עשה כמנין איבריו. רובץ שריבץ תורה בישראל. בין המשפתים. אילו תלמידי חכמים שנאמר אם תשכבון בין שפתים. ד"א ששופתים שלום בעולם שנאמר ה' תשפות שלום לנו. ואומר וכל בניך לימודי ה' ורב שלום בניך עד כאן. וכן רמזתי שם שדימהו לחמור. לומר שאין ראוי הבעל תורה להיות גס רוח ובעל שררה אלא כחמור המוכן למשא ואינו בועט באדוניו. וכן שאין ראוי לו להלוך אחר התענוגים והעושר. אחר שיש לו תענוג התורה כאומרו הנחמדים מזהב ומפז רב וגומר. וזהו וירא מנוחה כי טוב ע"ש:

פסוק יד

וסמך ישששכר וזבולון ליהודה. לפי שהיו בני גבירה. ואם כן היה לו להקדים ג"כ יוסף ובנימן לדן ונפתלי. אבל הטעם הוא לפי שהוא אמר ביהודה שהמלך ראוי לו להועץ בתורה כאומרו לא יסור שבט מיהודה ומחוקק וגו'. שרמז שראוי למלך שיהיה החכם והמחוקק בין רגליו כשישפוט העם. לכן בא לפרש מיד מי הוא זה המחוקק. שהוא משבט ישששכר כאומרו ומבני ישששכר יודעי בינה לעיתים וגומר. והם היו הסנהדרין. ולפי שהסנהדרין היו יושבין בלשכת הגזית אמר וירא מנוחה כי טוב. כאומרו כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה לפי שהיא היתה המנוחה האמיתית. ולכן סמך ישששכר ליהודה. ואח"כ חזר לדן ואמר דן ידין עמו. לפי שהיה ראוי לחברו עם יהודה לפי שנקרא אריה כיהודה ושפט עמו כ' שנה כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטי ישראל. ואמר יהי דן נחש עלי דרך. לרמוז שמלכות בית דוד הושתלה מצד רות המואביה שבאת ממואב לחסות תחת כנפי השכינה. ומלכות שמשון שבא מדן נאבדה מצד אשה. היא האשה הזרה אשה נכריה אשר רגליה יורדות מות שאסרה לשמשון בעבותים עד אשר נקרו עיניו. וזה לפי שהוא אמר אותה קח לי כי ישרה היא בעיני וכל זה להנקם מפלשתים. ואביו ואמו לא ידעו כי מה' הוא כי תואנה הוא מבקש. ואמר כי מה' הוא.

כמו שא"ר יצחק אם ללצים הוא יליץ. לרמוז כי בדרך שאדם רוצה בה מוליכין אותו. ועל זה רמז יהי דן נחש עלי דרך. שזהו דרך ארץ פלשתים שהלך שם לקחת לו אשה. וז"ש במדרש שפיפון עלי אורח מי גרם לשמשון שפישף בגופו שעוורו פלשתים את עיניו. עלי אורח ע"י שהלך אחר עיניו ונשא פלשתית כד"א אותה קח לי כי היא ישרה בעיני. ואין אורח אלא אשה כד"א חדל להיות לשרה אורח כנשים ע"כ. אבל יהודה הושתל מלכותו מצד אשה היא תמר כלתו ורות המואביה. ואולי שעל זה רמז אוסרי לגפן עירה שנתחברו לגפן שהוא אשה יראת ה' אשתך כגפן פוריה:

פסוק טז

ואולי הטעם שסמך דן לישכר. לפי שנמצאו בשבט דן אנשים חכמים כמו שנמצאו בישכר דכתיב ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן וגו'. וסייעו במלאכת המשכן. וכן סייע בבה"מ חירם שהיה מדן דכתיב בן אשה מבנות דן ואביו איש צורי וגו' והוא בנה המקדש ועשה לשכת הגזית מושב לסנהדרין שהיו בני ישכר. ולפי שהוא עשה כסא המשפט ראוי הוא שיהיה שופט לישראל. וזהו דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל שהוא ישכר. ורבותינו נתנו טעם אחר ואמרו לא ניכר שוע לפני דל מלמד שקטן וגדול שם הוא ושוין לפני הקב"ה. א"ר חנינא שוע זה שבט יהודה שנאמר כי יהודה גבר באחיו. ולזה שבט דן שלא היה ירוד בשבטים כשבט דן שהיה מן הלגיונות וכתיב בו לאחרונה יסעו. ואעפ"כ מצאנו בהרבה מקומות שהשוון הקב"ה במלאכת המשכן דכתיב ראה קראתי בשם בצלאל וגו' ואתו אהליאב וגו'. ואף בהמ"ק עשה אותו שלמה מיהודה. וחירם מדן. שנא' בן אשה מבנות דן וגו'. וכן המשיח הוא מב' שבטים אביו מיהודה ואמו מדן. שלכך נקראו יהודה ודן גור אריה שהמשיח יוצא מבין שניהם. וכן זכר יעקב בברכתו שמשיח יצא ממנו שנאמר כאחד שבטי ישראל זה המשיח שעתיד לדון כהקב"ה שנקרא אחד. מה הקב"ה בלא ראיה ובלא שמיעה. כן המשיח שנאמר לא למראה עיניו ישפוט וגו'. והריחו מאי והריחו. א"ר אלכסנדראי מלמד שהטעינו מצוה כריחים. רבנן אמרי שמריח ודן ע"כ. רמזו בכאן דבר גדול שאין גבהות לפני המקום. ובעולם הזה אין אנו יודעין מי הוא קטן וגדול. וזהו קטן וגדול שם הוא. בעולם הנפשות הם ניכרין. ולכן רצה השם לסמוך דן הקטן ליהודה הגדול. ולולי חטא שמשון כוחו גדול כיהודה ולכן נקרא שמשון בשם רבו שנאמר כי שמש ומגן ה' צבאות. אף שמשון הגין על ישראל ולא בחייו בלבד הגין על ישראל אלא לאחר מותו. כאמרם ז"ל רבנן אמרי את מוצא עשרים תיבות יש מדן ידין עמו עד ויפול רוכבו אחור. כנגד עשרים שנה ששפט שמשון את ישראל שנא' וישפוט את ישראל בימי פלשתים כ' שנה. א"ר חייא מלמד שהיו פלשתים

יראים ממנו כ' שנה אחר מותו כדרך שהיו יריאים ממנו עשרים שנה בחייו ע"כ. ונ"ל שדרשו זה לפי שבחייו כתיב וישפוט את ישראל בימי פלשתים עשרים שנה ואחר מותו חזר לכתוב והוא שפט ישראל עשרים שנה. נראה שאחר מותו היו יראין ממנו ג"כ עשרים שנה אחרים. וזה להורות על מעלתו. לולי שגרם חטא האשה הזרה שלקח והלך אחר מראה עיניו והיא סבבה מיתתו. ולכן נראה לי כי מיד כשהלך ליקח אותה אשה עם אביו ואמו והרג האריה וכששב באותו דרך ומצא עדת דבורים בגוית הארי ודבש וירדהו אל כפיו וילך הלוך ואכול ויתן להם ולא הגיד להם כי מגוית האריה רדה הדבש. רמזו לו הרעה הגדולה שעשה לעבור על התורה בלקיחת אשה זרה והוא כעובד ע"ז ובעבור מתיקותה ויופיה מאס בתורה. ולכן לא הגיד לאביו כדי שלא יבינו הדבר ויפתרו לו החידה. כי מיד יאמרו לו מה מתוק מדבש לחכך לקחת זאת האשה ומרה תהיה באחרונה. ואח"כ כששאל החידה אל מריעיו והציקתהו אשתו להגיד לה ויאמר לה הנה לאבי ולאמי לא הגדתי ולך אגיד. ואחר כך הגיד החידה לאשתו לקיים מה שנאמר על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו. ואתר כך פירשו לו החידה ואמרו מה מתוק מדבש ומה עז מארי. שפירושו ברור מה מתוקה מדבש זאת האשה הרעה. ומה עז מארי כי זה עזות גדולה כנגד השם והוא כעובד ע"ז. וזהו ומה עז מארי. כי השם היה משלים דברו הטוב אשר דבר ביד עבדיו הנביאים שקראוהו גור אריה. ולכן כפיר אריות שאג לקראתו. בענין שיתקיים ברכתו ותצלח עליו רוח השם וברכת יעקב ומשה רבינו ע"ה וישסעהו כשסע הגדי. ואח"כ מגוית הארי רדה הדבש והלך ליקח עגלה יפיפיה מתוקה כדבש ומרה כלענה. וזהו מתוק מדבש ומה עז מארי. והוא לא הבין פתרון החידה. ועכ"ז רמז פירושה ואמר לולא חרשתם בעגלתי לא מצאתם חידתי כי היא עגלה יפיפיה מתוקה מדבש. ועגלה ערופה מרה כלענה כי בעבורה נהרג וכמעט אבד עולמו. אם לא שאמר ואנקמה נקם אחת מב' עיני והעין האחר ישאר לעוה"ב. ועל זה רמז יעקב באמרו לישועתך קויתי ה'. כי אע"פ שעשה הרע בעיני ה' תשועת עולמים יש לו בבית המלך. וכן רמז לישועתך קויתי ה'. לפי שהוא אחרון מהשופטים שהקים להושיעם ולא יקום מושיע אחר להושיעם. אמר לישועתך קויתי ה' שהיא תשועת עולמים ושוא תשועת אדם. וז"ש במדרש ראה יעקב לשמשון שהיתה גבורתו מעין של מעלה וראה שישועתו פוסקת לפי שעה. אמר יעקב לא לישועתו של שמשון אני מקוה אלא לישועת ה' דכתיב עם נושע בה' ע"כ. ובלידת דן פירשתי אותו גם כן שרמז יהי דן נחש עלי דרך על העגלים של ירבעם עיין שם:

פסוק יט

גד גדוד יגודנו. כבר פירשתי בלידתו ענין גד וברכת יעקב ומרע"ה. איך תפשוהו על מה שעשה שנשאר בארץ טמאה ועזב ארץ חמדה ארץ קדושה. ועל זה אמר בגד שבגד ועשה בגידה גדולה. והוא חשב שהיה נוטל חלק בארץ בראש ונשאר באחרונה. וזהו והוא יגוד עקב שנשאר באחרונה כמו העקב עיין שם. ומפני זה נ"ל שסמך גד לדן. כי מן הראוי היה שיסמוך נפתלי לדן אחר שהם אחים בני אם אחת היו. אלא שראה יעקב שכמו שדן אבד מלכותו שהוא שמשון בעבור האשה הרעה הטמאה כמו שכתבתי למעלה. כן גד אבד כבודו בעבור שנשאר בארץ טמאה ולא רצה להכנס לארץ ישראל ארץ קדושה. ולכן גלה בראשונה. ולכן סמך גד לדן. ואם נחש עלי דרך הוא רמז על ירבעם שסתם הדרכים שלא יעלו לירושלים בעבור העגלים לעבוד אל אחר. סמך גד לדן להורות שכמו שטעה דן באל אחר. כן טעה גד שנשאר בארץ טמאה. שהרי אמרו כל הדר בח"ל דומה כמי שאין לו אלוה. וכן בדוד אומר כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים. וכי דוד עובד ע"ז היה. אלא לומר שכל הדר בח"ל דומה כמי שאין לו אלוה. ולכן תמצא שבעון זה חשדום בני ישראל כשבנו המזבח שהיה בהם שמץ דבר מאל אחר. ולכן כמו שחטא דן היה באל אחר. כן חטא גד היה באל אחר. ובמדרש מצאתי טעם אחר שאמרו מה ראה יעקב לברך גד אחר דן. אלא כיון שראה יעקב מעלתו של שמשון התחיל לומר לישועתך קויתי ה' אין זה מביא את הגאולה. ולאיזה גאולה אני מיחל. לתשועה של הקב"ה שעתיד איש מזרעו של גד לבשרה. הה"ד והוא יגוד עקב. יגד כתיב שאליהו הבא משבט גד עתיד להגידה. והוא ימשוך לב ישראל לאביהם שבשמים. שנאמר והשיב לב אבות על בנים וכו':

פסוק כ

מאשר שמנה לחמו. סמך אשר לגד לפי שהיו אחים ולא רצה להפסיק ולהכניס ביניהם לנפתלי. וכן סמכו לגד לפי שגד מאס בארץ חמדה זבת חלב ודבש ונשאר בארץ טמאה. ואשר אחיו היה להפך שנכנס לארץ טובה ורחבה ושמנה. וזהו מאשר שמנה לחמו מושכת שמן כמעין כאומרו וטובל בשמן רגלו. עד שבסיבת זה יתן מעדני מלך שארצו היתה מגדלת שמנים ומעדנים למלכים בשמן אפרסמון ושמן זית למקדש. וכן אמר זה שמן אנפוקנון שהיו נשי מלכים סכות בו והוא משיר את השער ומעדן את הבשר. ולפי שהיו בני אשר רגילין בשמן היו חכמים הרבה שהשמן מפקח את הלב. ולכך הלך יואב לתקועה שנא' וישלח יואב תקועה ויקח משם אשה חכמה ותקועה בנחלת אשר היה ע"כ. ואולי שלזה אמר מאשר שמנה לחמו על התורה שנקראת לחם שנא' לחם אבירים אכל איש וכתיב לכו לחמו בלחמי וגו'. וזהו והוא יתן מעדני מלך דכתיב ומתוקים מדבש

ואמרו מאן מלכי רבנן. לפי שהם מאשרים העם ומיישרים אותם. וזהו מאשר שמנה לחמו ואין המ"ם נוספת. ופי' מאשר לעצמו ולזולתו והוא שמח בחלקו. לכן אמר שמנה לחמו והוא יתן לנפשו כל מעדני מלך. כי נפשו שבעה עליו ומסתפק בעצמו כאלו היו לו כל מעדני מלך וזה בסבת התורה. ולכן לא אמר כאן אשר שמנה לחמו כמו שאמר גד גדוד או דן ידין. אלא מאשר לסבה שזכרנו. נראה מכאן כי ברזל ונחושת הוא מברכת אשר. ובלידת אשר כתבתי שזה רמז על שהיו בנותיו נאות וזהו באשרי כי אשרוני בנות וגומר. וזהו שמנה לחמו הנאמר על האשה שנאמר כי אם הלחם אשר הוא אוכל. וכן מצאתי במדרש ברוך מבנים אשר על בנותיו של אשר שהזקנה כבתולה ובתולה אין לה דמים שנאמר ברזל ונחושת מנעליך וגו':

פסוק כא

נפתלי אילה שלוחה. כמו שבירך לאשר בארץ שמנה וטובה. כך בירך לנפתלי בארץ טובה ממהרת לרוץ ולבשל פירותיה. עד שלסבת זה נותן אמרי שפר ומשבח להקב"ה בברכת שהחיינו קודם לכל אחיו. לפי שארצו מברכת פירותיה קודם לכל הארצות. ובלידת נפתלי פירשתי שזה רמז על שירת דבורה וברק מקדש נפתלי. וזהו הנותן אמרי שפר עיין שם. ובמדרש אמרו נפתלי אילה שלוחה על נפתלי נאמר שהיה איש שלום. ולו עשו אביו ואחיו שליח לבשר שלום. והוא בישר ליעקב ביוסף ואמר לו עוד יוסף חי. כשהיה רואה יעקב לנפתלי שהיה בא מרחוק היה אומר הנה נפתלי בא אדם טוב מבשר שלום שנאמר הנותן אמרי שפר. ד"א לפי שהיו גדולים בתורה שנקראת אילת אהבים. ומה אילה זו חסידה כך מקיימי התורה חסידים. ויעלת חן שמעלת חן על לומדיה כד"א כי לויית חן הם לראשך. הנותן אמרי שפר שהיה לשון בני נפתלי מתוק מדבש. וכשהיו מדברים בבית המדרש דבש וחלב היה נוטף מפיהם. ולכך נקרא שמו נפתלי נופת לי דבריו בתורה נופת שניתנה לארבעים יום מנין ל"י כד"א נופת תטופנה שפתותיך כלה וגומר. ד"א נפתלי אילה שלוחה מלמד שהיה נפתלי רץ כאיל לעשות רצון אביו שבשמים. הנותן אמרי שפר א"ר יוסי בר' חנינא בשם ר' אידי בשם רב אחא אלו דברי תורה שניתנו לארבעים יום ע"י שופר ע"כ:

פסוק כב

בן פורת יוסף בן פורת עלי עין וגו'. הנה יוסף הצדיק זכה לברכות כפולות מה שלא זכו שאר השבטים. לפי שהיה ראוי לברכו שתי ברכות כנגד שני זמנים שעברו עליו. האחד זמן השעבוד והגלות. והשני זמן המעלה והכבוד. ובשניהם עמד קיים בעבודת השם. והם כנגד יוסף ה' לי בן אחר וכנגד אסף אלהים את חרפתי כמו שפירשתי במקומו. ולכן אמר ב' פעמים בן פורת יוסף בן פורת עלי עין. ולכן כפל ברכותיו ונתן לו ברכות ראשונות

כנגד לראש יוסף. וזהו מאל אביך וגו'. וכן אתה ראוי לברכות אחרות כנגד נזיר אחיו וזהו ברכות שמים מעל. ולכן הברכות הראשונות יהיו כנגד לראש יוסף והאחרון כנגד נזיר אחיו. ולפי ששם פירשתי הברכה בארוכה איני רוצה להאריך בכאן עיין שם. ואולי קראו נזיר אחיו לפי שהיה פרוש מאחיו לכבוש יצרו כמו שעשה באשת אדוניו וזהו נזיר אחיו במצוה הזאת. כי ראובן בא אל אשת אביו ושמעון לקח את אחותו ויהודה נטה אל כלתו ויוסף לא הטה אזנו אל אשת אדוניו והוא עבד לה. ולכן קנה המעלה והבכורה לעצמו וזהו נזיר אחיו. ולכן ברכו מרע"ה מבורכת ה' ארצו שהיה ממוזג ומבורך בטבעו וחומרו. ובמדרש אמרו בן פורת יוסף שנתגדל ע"י הפרות שעלו מן העין כמה דאת אמר והנה מן היאור עולות ז' פרות. ד"א בן פורת בן מלכות כמה דאת אמר אפריון עשה לו המלך שלמה. שנמשכה מלכותו כאלו נמשך על העין. דתנינן מושחים את המלכים ע"ג מעין כדי שתמשך מלכותם. בן פורת עלי עין בשכר שלא נגע במעין של אשת פוטיפר כד"א גן נעול מעין חתום. בנות צעדה עלי שור בנות צלפחד שנטלו חלק בארץ עלי שורת הדין שהדין עומד בדבריהם הה"ד כן בנות צלפחד דוברות. וימררוהו שמכרוהו לעבד. כמה דאת אמר וימררו את חייהם בעבודה קשה. בעלי חצים שאותן כ' כסף שנתנו בדמיו חלקוהו ביניהם הוי חצים כד"א וחצו את כספו. ד"א בעלי חצים מי היו אלה שעשו אותה רעה ליוסף. שמעון ולוי שנקראו בעלי חצים. שיעקב חלקם והפיצם בין השבטים כד"א אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל. משם רועה אבן ישראל. לפי שאו"ה נקראו חרסים שנאמר ולא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש כמתכות חרס. ויעקב נקרא אבן. מתלא אמר נפל קדירה על כיפא ווי לקדירה נפל כיפא על קדירה ווי לקדרה תרגום כיפא סלע. כך בין שרשעים יזדווגו לישראל. בין שישראל יזדווגו להם אוי להם. כד"א כל אוכליו יאשמו. א"ר חנינא לא ניתנה התורה אלא בזכות ישראל שנקרא אבן שנאמר משם רועה אבן ישראל. בית המקדש אינו נבנה אלא בזכות יעקב שנקרא אבן שנאמר משם רועה אבן ישראל. בהמ"ק אינו נבנה אלא בזכות יעקב שנאמר הנני יסד בציון אבן בזכות יעקב שנאמר משם רועה אבן ישראל. מלך המשיח אינו בא אלא בזכות יעקב שנאמר חזא הוית עד דאיתגזרת אבן די לא בידין ע"ש יעקב. שנאמר משם רועה אבן ישראל. ברכות שדים ורחם ששדר לו מלכים ורחם וראם שכן מתחלפת חי"ת באל"ף. מאל אביך אלו הברכות ראשונות שנתברך יעקב באלהים כד"א ויתן לך האלהים. ויעזרך. לפי שנתברך יעקב במלכות שנאמר יעבדוך עמים והיה צריך לעזר. כד"א שויתי עזר על גבור. ואומר ישלח עזרך מקדש. ואל שדי. אלו ברכות אחרונות שנברך בזה השם. דכתיב ואל שדי יברך אותך. ויברכך לפי שהיא ברכת פריה ורביה כשם שכתב להלן

יברך אותך ויפרך. אבל בברכה ראשונה לא נאמר יברך אותך אלא ויתן לך. ברכות שמים מעל. כד"א מטל השמים. ברכות תהום רובצת תחת. כד"א ומשמני הארץ. ברכות שדים אל תקרי שדים אלא שדים. כד"א ורוב דגן. ורחם כד"א ותירוש הוא רחם הוא חמר אתווי דדין הוא אתווי דדין. תהיין לראש יוסף כל אלו הברכות יהיו נזר ועטרה על ראש יוסף. ולקדקד נזיר אחיו לאותו קדקד שהיה רב ושליט מונזר בנזר מלכות. והיה זהיר בכבוד אחיו שמכרוהו ע"כ. זהו מה שאמרתי למעלה שהיו לו ברכות בשני זמנים. ומה שאמר ברכות אביך גברו על ברכות הורי. רמז שהוא הוסיף ברכות על ברכות הוריו עד שנראה שברכותיו היו מסורות כנגד ברכות יצחק כמו שמכוונות במדרש. וזהו תהיין לראש יוסף אותן של אבותי ואינן שלי כולן תהיין שלך. וזהו ולקדקד נזיר אחיו שהופרש מאחיו במכירתו. ואמר ברכות אביך גברו. כמו שאמרו במדרש אמר יעקב הברכות שברכני המקום היו תוספת על ברכות הורי אלו אברהם ויצחק. את מוצא אותה ברכה שבירך הקב"ה לאברהם בירך ליצחק לא הוסיף כלום. אבל כשבירך ליעקב היו כל ברכותיו נוספות על הראשונות. הה"ד והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה. ברכו כעפר הארץ ובפריצת ד' רוחות העולם. מה שלא נתברכו הם. הוי גברו על ברכות הורי. ה' מקראות כתובים בברכת יוסף בב' מקומות בברכת יעקב ומשה. כנגד ה' חומשי תורה. ללמדך שקיים יוסף כל מה שכתוב בתורה ולכך זכה לברכות אלה:

פסוק כג

ואמר **ויכל יעקב לצוות את בניו**. להורות שהשלים השם תאותו שהיה חומד לצוות את בניו. וזהו ויכל יעקב וגו' ומיד ויאסוף רגליו אל המטה. להורות שלא היה כחולה מושכב על מטתו כפוף. אלא רגליו נטויות כבריא. בענין שתהיה ברכתו ומתנתו מתנת בריא. ובדעתו בירך לכל בניו. וזהו ויכל יעקב לצוות את בניו כולם. ואז ויאסוף רגליו אל המטה ויגוע ויאסף אל עמיו. אבל לא נאמרה בו מיתה כמו שכתבתי בתחלת הפרשה. ורבותינו אמרו באברהם ויצחק נאמרה מיתה מה שלא נאמרה ביעקב. לפי שהניח אברהם בנים רשעים בני ישמעאל ובני קטורה לפיכך נאמרה בו מיתה. וכן יצחק הניח עשו ואלופיו. אבל יעקב שהיו כל בניו צדיקים לפיכך לא כתב בו מיתה. ללמדך שכל מי שמת והניח כל בניו עוסקין בתורה ובמצות כאלו לא מת:

פסוק כז

בנימן זאב יטרף. כבר רמזתי בלידתו ענין פלגש בגבעה וזהו בנימן זאב יטרף. ורמזתי על המקדש שהיה בחלקו להקריב קרבן בבקר ובערב דכתיב את הכבש אחד תעשה בבקר. זהו בבקר יאכל עד ולערב יחלק שלל. עד שבסבת הקרבנות שורה השכינה בישראל. וכן בסבת התפלות מורידין השכינה לישראל. וזהו בנימן זאב יטרף שתרגום אונקלס

בנימן בארעיה תשריה שכינתא. והרמז בזה כי כמו שהזאב טורף ואוכל. כן הכהנים בסבת הקרבנות והחסידים בסבת התפלות מורידין וטורפים השכינה ממעלה למטה. ולפי שבנימן היה בחלקו בהמ"ק. ששם הכהנים והסנהדרין המורידין השכינה למטה. דימהו לזאב הטורף. וזהו בארעיה תשריה שכינתא. ולכן תמצא כי בסבת שביוה"כ נאמר סלחתי כדבריך ושרתה השכינה בישראל. נקרא אותו חדש תשרי לפי שבו שרתה שכינה בישראל. וזה השם של תשרי הוציאוהו ממאמר בנימן זאב יטרף תשרי. לרמוז שבתשרי תשרה השכינה בישראל וכן רמזתי שם על שאול ומרדכי עיין שם. וכן אז"ל נמשל בנימן לזאב על שהוא טורף ובורח. וכן לא נמשכה מלכות בית שאול. ויהודה נמשל לאריה לפי שנמשכה מלכות בית דוד. ובמדרש דרשו אותו על אהוד. מה זאב טורף לפניו ולאחריו. אף אהוד בן גירא בן הימיני עשה לו חרב שהיתה אוכלת לפניה ולאחריה. שנאמר ויעש לו אהוד חרב ולה ב' פיפיות שהיא אוכלת בשני עולמות שהיה עוסק בתורה דכתיב בה חרב פיפיות בידם. וכן דרשו על שאול ולערב יחלק שלל אע"פ שהעריב עליו שמשו שנפל במלחמה. יחלק שלל ומחר חלקו עם הצדיקים בג"ע שנאמר ומחר אתה ובניך עמי. מאי עמי במחיצתי. ד"א מדבר באסתר המלכה שהטריפה מאכל לאותו זאב המן. שנאמר ויבא המלך והמן אל המשתה. בבקר יאכל עד זה יום שני שאכל המן עמה בבקר. שנאמר ויבא המלך והמן לשתות עם אסתר המלכה. ולערב יחלק שלל. ויתלו את המן. מה כתיב אחריו ביום ההוא נתן המלך וגו'. ד"א מדבר במרדכי שטרף לאותו זאב המן. בבקר יאכל עד כד"א ויקח המן את הלבוש ואת הסוס ובבקר היה אותו מעשה. מהו עד עדי. ולערב יחלק שלל ותשם אסתר למרדכי על בית המן. לג' חלקים נחלק ממונו של המן א' למרדכי ואסתר וא' לתלמידי מרדכי וא' לבנין בית המקדש. ושלשתן בפסוק א' יאכלו ענוים וישבעו זה מרדכי ואסתר. יהללו ה' דורשיו אלו ת"ח. יחי לבבכם לעד זה בנין בית המקדש. כד"א ויהיו עיני ולבי שם כל הימים ע"כ:

פסוק כח

כל אלה שבטי ישראל שנים עשר. רצה בזה שהשלים הש"י מאוויי צדיק שראה י"ב יחד לפי שהוא קיום העולם כנגד י"ב חותמות וי"ב מזלות. ועל כן היה בוכה וימאן להתנחם על יוסף לפי שנתפרדה החבילה ונהרס הבנין. ואע"פ שהיו לו י"א בנים לא היו בעיניו לכלום. אחר שלא נשלמה השורה. ולכן אמר כל אלה שבטי ישראל שנים עשר והם קיום העולם. כאומרו ויהיו כל אלה נאם ה' בזכות כל אלה. ולכן ויברך אותם איש אשר כברכתו. ולא כולם יחד. לפי שהם כנגד י"ב מזלות וי"ב חדשים. וכל א' צריך ברכה לעצמו. ואחר שהשלים השם תאותו. אמר אני נאסף אל עמי והולך להשתעשע ואיני

מת. וזהו נאסף בלי עכוב. ולכן קברו אותי אל אבותי אל המערה הידועה אשר בשדה עפרון. במערה אשר בשדה המכפלה. לפי שהיא כפולה בזוגות ומששת ימי בראשית ראויה לנו ולא לאדם אחר. וזהו אשר קנה אברהם את השדה לאחוזת קבר. שזה רמז לג' אבות שהם אחוזה ואגודה אחת של ג' קלחין כאגודת אזוב. ופי' הדבר ואמר שמה קברו את אברהם ואת יצחק ושמה קברתי את לאה. ולכן קברו אותי אל אבותי ולא אדם אחר. וכן היה כי מעולם לא קבלה אדם אחר מערה זו. ושמא תאמרו שמא יערערו בני חת. לזה אמר מקנה השדה והמערה אשר בו מאת בני חת. ואולי אמר זה שנתן להם שטר המכירה וזהו מקנה השדה:

פרק נ

פסוק א

ויפול יוסף על פני אביו. זהו לקיים מה שנאמר ליעקב ויוסף ישית ידו על עיניך. ולכן נפל על פני אביו לשים ידו על עיניו ולסותמם מן הטעם שכתבתי למעלה. ויבך עליו כמו שיעקב בכה עליו. וישק לו מכאן אמרו זו נשיקת פרישות. מכאן שצריך אדם לנשק את מתו על פרישותו. וצוה לחנוט את אביו בענין שיהיה גופו קיים. וזה יורה על מה שאמרו מה זרעו בחיים אף הוא בחיים. ולא לחנם כתב בו חניטה יותר מבשאר אבות. ואמר וימלאו ארבעים יום ויבכו אותו מצרים שבעים יום. להורות שלא היו כפויי טובה. ואחר שקבלו טובה מיעקב שבזכותו לא כלה הרעב את הארץ וזרעו וקצרו כדכתיב ותן זרע. עשו לו כל הכבוד הזה לספדו ולבכות עליו. ואע"פ שהם פרעו חובם. השם נתן להם גמול כמאמרם ז"ל בשביל ארבעים יום שנתעסקו המצריים בחניטת יעקב. נתן ארוכה לננוה ארבעים יום שנאמר עוד מ' יום וננוה נהפכת. לפי שמלך ננוה באותה שעה היה פרעה מלך מצרים. א"ר אבהו את מוצא שבעים יום יש בין אגרות המן לאגרות מרדכי שאגרות המן היו בי"ג בניסן שנאמר ויקראו סופרי המלך בחודש הראשון בי"ג בו. ואגרות מרדכי היו בכ"ג בסיון שנאמר ויקראו סופרי המלך בחדש השלישי הוא חדש סיון בכ"ג יום בו. ולמה כן כנגד שבעים יום שבכו מצרים את יעקב שנאמר ויבכו אותו מצרים ע' יום. כיון שעברו ימי בכיתו וידבר יוסף אל בית פרעה. ולמה לא הלך הוא לפי שלא היה רוצה לפרוש מאביו בשביל כבוד אביו. ד"א כדי שישאוהו עצה שיניחוהו לעלות שהיה מתייירא מהם שלא יעצוהו שלא לעלות. מתלא אמר קיימין לקטיגורא כי היכא דלא לטרדך ע"כ:

פסוק ז

אחר כך סיפר שעלו עם יוסף כל זקני ארץ מצרים חכמי פרעה ויועציו. וכשראו שעלו הזקנים. עלו עמו גם רכב גם פרשים מזויינים אולי יקרה להם מלחמה. וכל זה להורות על מעלת יעקב כי בחייו ברדתו למצרים לא הזכיר כן לקיים ויום המות מיום הולדו. ואמר ויהי המחנה כבד מאד. להורות על כבוד אלהי ישראל שעלה עמהם שנאמר אנכי אעלך גם עלה. ואמר שעשו מספד גדול בגורן האטד עד שקראו שמו אבל מצרים. וראוי היה שיאמר אבל ישראל. אבל אמרו בזוהר כי חכמי יועצי פרעה וזקניו וחרטומיו ראו בכישופם הרעה הגדולה העתידה לבא למצרים בסבת ישראל. והמכות הגדולות שעתידות לבא עליהם כאומרו הנה י"ד ה' הויה במקנך. וזהו גורן האטד כי אט"ד עולה י"ד. וזהו ויבואו עד גורן האטד ויספדו שם מספד גדול מאד. וכשראה יושב הארץ הכנעני את האבל בגורן האטד אמרו אבל כבד זה למצרים עד שהוקבע שם המקום אבל מצרים. ורמז גם כן שהכנעני ראה גם כן הרעה הגדולה העתידה לבא עליהם כדכתיב נמוגו כל יושבי כנען ולכן תלוי קללתם במצרים. וזהו וירא יושב הארץ הכנעני את האבל וייראו מאד והסבו הקללה למצרים ויאמרו אבל כבד זה למצרים. וזה וזה נתקיים בידם. ונהרגו אלו ואלו וניצולו ישראל מהאבילות הזה. ולכן תמצא שהפסיק בתוך זה האבילות וכתב ויעש לאביו אבל שבעת ימים וירא יושב הארץ הכנעני את האבל וגו'. ויעשו בניו לו כן כאשר צום. וכאן היה ראוי לכתוב ויעש לאביו אבל שבעת ימים. אבל הפסיק בין אבילות מצרים וכנען וכתב ויעש לאביו אבל. להורות ולרמוז שזה האבילות יהפך עליהם ולא על ישראל. ואם באולי היה ראוי לבא על ישראל שום אבילות. אמר שנתקיים בשבעת ימי אבלות של יעקב. ולכן כתב בנתיים ויעש לאביו אבל שבעת ימים. וקצת רמיזה מצאתי מזה במדרש ויבואו עד גורן האטד. רבי ישמעאל בר נחמני אמר אלו הכנעניים שהיו ראוים לידוש כאטד. ובזכות מי ניצולו בזכות וירא יושב הארץ הכנעני את האבל בגורן האטד. ויספדו שם מספד גדול וכבד מאד אפילו סוסים ואפילו חמורים בכותו. ואולי רמזו סוסים על כנען דכתיב ואת סוסיהם תעקר. וחמורים על המצריים שנאמר אשר בשר חמורים בשרם. ואמר וישאו אותו בניו ארצה כנען. לרמוז שנשאוהו משם לגורן האטד. והוליכוהו למערב וקברו אותו במערת המכפלה:

פסוק יד

וישב יוסף מצרימה הוא ואחיו בראשונה. וכשיצאו ממצרים היה להפך. להורות שעכשיו כשראו הכבוד הגדול שנעשה ליעקב עד שתלו כל המלכים כתריהם על ארונו נהגו בהם כבוד ונתנו להם תלוי ראש. וי"א שהסבה לזה שלא יברחו לפי שהיה דעתם להשתעבד בהם. ואין צורך. ואמר וכל העולים אתו. להורות שלא נפקד מהם איש בזכות

הצדיק ולא ניתק שרוך נעליו. ואולי מכאן סמכו חז"ל מלחמת עשו שבא לעשות עמהם על מערת המכפלה. וזהו אחרי קברו את אביו כי שלוחי מצוה אינן ניזוקין. ולכן שבו כולם אחר שעלו לקבור את אביו ולעשות לו כבוד:

פסוק טו

אחר כך אמר ויראו אחי יוסף עשרה כי מת אביהם. כבר אמרו במדרש מה ראו. אלא שראו ליוסף שעמד על הבור שהשליכוהו בו לברך כדין התורה ברוך שעשה לי נס במקום הזה. ולכן ראו ופחדו אולי יזכור הרעה אשר גמלו אותו ולכן אמרו לו ישטמנו יוסף. ואולי הם נתחרטו מעונותיהם. ולכן אמרו ע"כ לא היינו יריאים כי זכות הצדיק היה מגין עלינו. ועכשיו שראו שמת אביהם יראו ממה שעשו. ולכן רצו לפייס ליוסף בענין שלא תקטרג עליהם מדת הדין. ולכן שבו בתשובה ושמו חטאתם לנגדם ואמרו לו ישטמנו יוסף. ולכן צוו לבני בלהה שהיו תדירין אצלו שיאמרו לו אביך צוה. כלומר אע"פ שאביך מת זכרהו ושמור מאמרו וצוויו כמו ששמרת אותו בחיים. ובמדרש אמרו ויראו אחי יוסף מה ראו. רבי אבא בר כהנא אמר לפי שכשהיה יעקב קיים היה יוסף אוכל אצל אביו ואחיו ופעמים הם אוכלים בביתו. וכיון שמת אביו שלח לכל אחד ואחד לביתו ויוסף לא עשה זה אלא מענוה. אמר כל זמן שהיה אבי קיים היה גוזר עלי להסב בראש והייתי עושה בכח גזרתו ואיני נענש. ועכשיו אקרא אותם ואשב בראש ראובן שהוא הבכור. או למעלה מיהודה שהמלכות שלו. והם נתיראו ואמרו כבר מת אבינו ושינה דעתו עלינו. לכך אמרו לו ישטמנו יוסף לא אמר ישטמנו. אלא יש טמון בלבו ויזכיר הרעות הראשונות הדא הוא דכתיב והשב ישיב לנו. ויאמרו אנא שא נא. אמר הקב"ה חייכם בזה הלשון כהן גדול מכפר עליכם ביוה"כ אנא השם כפר נא ע"כ. כה תאמרון ליוסף אנא שא נא. הורה בזה שהם גלו לו דבר במכירה. וזהו כי רעה גמלוך. ולכן ויבך יוסף בדברם אליו לפי שחרה לו על שגילו הדבר לאביו כפי הנראה. ובמדרש לפשע עבדי אלהי אביך כלומר דיו לעבד להיות כרבו. ואחר שחטאנו לך ואנו מבקשים שתגמלנו טובות. ראוי לך ודייך שתהיה שוה לאלהיו של אביך בגמילות חסדים. אדם חוטא ושב בתשובה ומיד מקבלו. וזהו לפשע עבדי אלהי אביך. ואולי בכה יוסף לפי שנראה לו שאחיו חשדוהו בדבר כזה. ולפי שלא השיב דבר לשליח אלא שבכה וראו בזה שלבו שוה עמם. וילכו גם אחיו ויפלו לפניו ויאמרו אליו חטאנו לך חטאה גדולה שמכרנוך לעבד. ולכן מדה כנגד מדה הננו לך לעבדים. ואז השיב להם אל תיראו כי התחת אלהים אני להרע לכם. אחר שאתם קיומו של עולם כאומרם ז"ל י"ב שעות ביום. י"ב שעות בלילה. י"ב מזלות. י"ב חדש בשנה. י"ב אבנים עתידים להיות על לבו של

אהרן. י"ב למספר שבטי ישראל. וכי אלוה אני שאוכל לסלק סדרו של עולם. הוי כי התחת אלהים אני ע"כ. וזהו מה שכתבתי למעלה באומרו כל אלה שבטי ישראל שנים עשר:

והקדוש רשב"י ז"ל כתב שאחי יוסף היו בני נביאים וראו הרעה הגדולה שעשו. וראו העונש הגדול המעותד לבא עליהם ועל זרעם בעון זה. ובפרט ראו עשרה הרוגי מלכות שנענשו בעבור זה. ולכן שאלו ממנו ב' דברים. האחד שא נא לפשע אחיך וחטאתם בענין שלא יהיו נענשים. והב' שא נא לפשע עבדי אלהי אביך. הם עשרה הרוגי מלכות שהיו עבדי האלהים. ולא היה בכל ישראל כמותם והיו שקולים כנגד עשרה אחי יוסף שהיו במכירה. כאומרם ומימותם לא נמצאו כמותם. ולכן כשהרגיש יוסף דבר זה ונצנצה בו רוח הקדש. בכה בכי גדול על הריגת הצדיקים. וזהו ויבך יוסף בדברם אליו. ולכן כשבאו אחיו לפניו השיבם. לפי שזאת התשובה לא היתה ראויה לאומרה לשליח. והשיב להם שני דברים כנגד השני דברים שאמרו אחיו. כנגד הראשונה שאמרו שא נא לפשע אחיך. אמר ויאמר להם יוסף אל תיראו. וכנגד השנית שאמרו שא נא לפשע עבדי אלהי אביך שהם עשרה הרוגי מלוכה. אמר כי התחת אלהים אני. אמר וכי במקומו אני לסלוח לכם. אינו כן כי עמו הסליחה. ומה שחטאתם לי אני סולח ואומר לכם אל תיראו. אבל מה שהוא ביד השם איני יכול לסלוח ומה תבקשו ממני. ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטובה. ולמה אעשה עמכם רעה. ועכ"ז ועתה אל תיראו כלומר בעת הזאת אל תיראו. אבל לאחר זמן תיראו. וזהו מה שפירשתי באומרו ועתה אל תעצבו. אבל אחר זמן תעצבו. שזהו בעשרה הרוגי מלכות שהם בניכם ועצמכם. וזהו כענין מה שפירשתי ג"כ באומרו והוא צולע על ירכו שאע"פ שהיה שמח ויזרח לו השמש והאירו פניו. הוא צולע ועצב על יוצאי ירכו:

פסוק כא

ואמר **אנכי אכלכל אתכם**. לאות שחזר הרעב למצרים אחר פטירת יעקב כאמרם ז"ל לקיים דברי יוסף שאמר וקמו שבע שני רעב. וכן אמר ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר. ומפני זכותו של יעקב נסתלק הרעב ועכשיו חזר. וזהו אנכי אכלכל אתכם כמו שאמר למעלה בירידתם למצרים. ובזה וינחם אותם בנתינת המזונות. וידבר על לבם דברים המתיישבים על הלב. ואולי זה הוא מה שאמר וישב יוסף במצרים הוא ובית אביו. כי בזה נחמם ודבר על לבם והקריבם אליו יותר ממה שהיה מקרב אותם בימי אביו. וזהו הוא ובית אביו שישבו יחד הוא והם. ואולי לפי שלמעלה אמר ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ודרשו בו שלא הוליכם לבית אביו כבראשונה. לכן אמר בכאן שחזר

להיות עמהן בישיבה אחת והיו באוכלי שולחנו. וזהו הוא ובית אביו. ואמר ויחי יוסף מאה ועשרים שנה שלא כדרך שאר המלכים. ואע"פ שהיו שנים מועטים בערך אבותיו. אמר שראה בני שלישים מברכת יעקב כאלו חיה מאתים שנה:

פסוק כד

ואמר **ואלהים פקוד יפקוד אתכם**. שנתן להם קבלת אביו שמסר לו. כשאמר לו הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם בפקידה. ולכן אמר יוסף אנכי מת ואלהים פקוד יפקוד אתכם. כמאמר אבי כי זה אני אומר משמו. וכן אני אומר לכם ומשביע אתכם שתאמרו כן לבניכם פקוד יפקוד אלהים אתכם. וזהו וישבע יוסף את בני ישראל לאמר לאחרים. וזהו שאמרו השבע השביע השביעם שישבעו לבניהם. יאמר להם כשתראו איש אחד שיבא ויאמר לשון זה של פקוד יפקוד תדעו שהוא גואל אמיתי. ולכן והעליתם את עצמותי מזה. אחר שהורדתם אותי הנה. ראוי לכם להעלות עצמותי מזה. וסיפר שמת יוסף ויחנטו אותו. כי זה לאות על קיום גופו ועל היותו צדיק כאביו. וזהו ויישם בארון במצרים ב' שימות בעולם הזה ובעולם הבא. וזהו ויישם בשני יודי"ן כאומרו וייצר שתי יצירות בעוה"ז ובעוה"ב:

פסוק כו

ואמר **בארון**. להורות על מעלתו שהיה כמו ארון הברית אדון כל הארץ. וכמו שאמרו ב' ארונות היו מהלכים לפניהם במדבר והיו אומרים מה טיבו של ארון המת אצל ארון הקדש. והתשובה קיים זה מה שכתוב בזה. ואמר במצרים. להורות שהיתה ארץ טמאה ולכן לא נקבר בה. אלא הושם בארון במצרים לנס עמים. כי בזכותו יצאו ישראל ממצרים כמו שכתבתי למעלה. וזהו שאמרו ז"ל בזכות ארבעה דברים יצאו ישראל ממצרים שלא שינו שמם. ולא שינו את לשונם. ולא גילו מסתורים שלהם. ולא נפרצו בעריות. אחת היתה ופרסמה הכתוב דכתיב ושם אמו שלומית בת דברי למטה דן. ואולי על זה אמר למטה דן כמו שכתבתי למעלה בברכת דן שאמר שפיפון עלי אורח. על שמשון שטעה באשה זרה שנקראת אורח דכתיב אורח כנשים. והוא היה מדן וכן שלומית בת דברי למטה דן חטאה באורח הנשים הצנועות. ואלו הד' דברים שהיו בישראל כולם למדו מיוסף אביהם. לא שינו שמם כיוסף שלא שינה שמו דכתיב ויוסף היה במצרים. ולא שינו לשונם כיוסף דכתיב עדות ביהוסף שמו. ולא גילו מסתורים שלהם כיוסף שלא גילה לאביו סוד מכירתו. כמו שפירשנו למעלה בפסוק וטבוח טבח והכן ששמר יוסף עשרת הדברות עיין שם. ולא נפרצו בעריות כיוסף דכתיב ביה וימאן ויאמר אל אשת אדוניו. ואחר שבזכות אלו הד' הדברים יצאו ישראל ממצרים ואלו הדברים למדום מיוסף אביהם. אם כן בזכותו יצאו ישראל ממצרים. ולכן ויישם בארון במצרים לנס עמים. כי

זה סימן הגאולה אחר שהשביעם והעליתם את עצמותי מזה אתכם. ובזה היו יודעים שהיו עתידים להגאל. ואפילו המצריים היו יודעים זה כמו שאמרו שהשליכו ארונו של יוסף בפרת כדי שלא יצאו ישראל ממצרים. ואולי שעל זה אמר ויישם בארון ב' שימות אחד במצרים ואחד בנילוס. ודרכי השם יתברך עמקו וכן היה ראוי ליוסף להיות בנילוס להגין על ילדי ישראל שהושלכו ביאור. ועל זה אמר מילדי העברים זה. זה משה דכתיב ביה כי זה משה האיש. והילד הב' היה יוסף שנאמר לו נסעו מזה. וזהו ילדי העברים. ולא ילד העברים. וכן היה ראוי ליוסף הצדיק להיות בנילוס במים טהורים ולא לעמוד בארץ טמאה כאומרם היה היה דבר ה' אל יחזקאל בן בוזי הכהן בארץ כשדים וכו'. והלא אין שכינה שורה בארץ כשדים. לכן אמר על נהר כבר שהוא מקום טהרה ושם נראה אליו. וכן ראוי ליוסף הצדיק שיהיה בנהר פרת שהוא מקום טהרה. ולכן אמר ויישם בארון במצרים בב' יודי"ן. להורות על ב' שימות כמו שכתבתי:

אל המחבר תן מנוח. רבו סודיו מני ארבה:

האל הנותן ליעף כח. ולאין אונים עצמה ירבה:

נשלם ספר בראשית. בשם יוצר אחרית וראשית.

שמות

פרק א

פסוק א

אמר בכאן ואלה שמות בוא"ו. להורות על שלימותם. כי כמו שיוסף ואחיו אשר הזכיר למעלה היו צדיקים גמורים ולא שינו את שמם. כן היו כולם בניהם ובני בניהם צדיקים נוספים על הראשונים. וזהו ואלה בוא"ו התוספת. ואע"פ שבאו למצרים ונכנסו בכור הברזל והגלות לא שינו שמם. וזהו הבאים מצרים. את יעקב צדיקים כמוהו. או יאמר ואלה שמות בני ישראל אשר הביאו למצרים את יעקב. בסיבת מכירת יוסף. ראובן שמעון לוי. ואמר בתחילה ישראל ואח"כ יעקב ואין דרך הכתוב. כי אמר הקבצו ושמעו בני יעקב ושמעו אל ישראל אביכם. לפי שכן היה שמו בראשונה יעקב. אבל בכאן אמר ישראל בראשונה. לפי שישראל הוא לשון שררה וכבוד. אבל בירידתם למצרים שירדו להכנס בגלות ולשעבוד אמר יעקב. וזהו ואלה שמות בני ישראל לשון כבוד. הבאים מצרימה את יעקב לגלות להיות נכנעים תחת עקב המצריים. ואמר איש וביתו. להורות שהשם עצמו שנקרא איש מלחמה. ירד עמהם עם פמליא שלו לקיים אנכי ארד עמך מצרימה. וזהו איש וביתו באו. וכל זה להורות על חיבתם. כאמרם ז"ל שנמשלו לככבים

שמוציאם במספר ומכניסין במספר. ולהורות הנס הגדול כי בשבעים נפש ירדו מצרימה וגו'. וזה להודיענו שהם קיימים בחיים ובמות. כמו הככבים שהם קיימים במקומם ביום ובלילה ומחוסר ראותנו אינן נראות לנו ביום. כן הצדיקים אע"פ שנפטרין מהעולם הם עומדים וקיימים. וחסרון הוא לנו. כאמרם הצדיק אבד לדורו אבד. וזהו ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד. ולכן חזר למנותם עתה מחדש כאלו היו בחיים חייתם. וכן חזר למנותם להודיע הנס הגדול שעשה עמהם. כי בשבעים נפש ירדו מצרים ובהרף עין היו רבבה כצמח השדה. וזהו שאמר ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש. ומיד ובני ישראל פרו וישרצו. ועוד נס אחר שיצאו כולם מאיש אחד. וזהו יוצאי ירך יעקב. והרמז בירך יעקב. כי אלו כולם יצאו מירך אחת. כי מהאחרת היה צולע על יריכו עד שלסיבת זה נחלש. כאומרו והוא צולע על יריכו שפירושו שהיה עצב על יוצאי יריכו. שלא יצאו רבים יותר בסבת זה. ועוד יוסף שהיה במצרים שבוי ונבוך ואסור בכבלי ברזל. ואלו היה אצל אביו היה מוליד בנים כבנימן אחיו. ולא תאמר שזה הריבוי היה בחיי יוסף ואחיו ובזכותם. כי יש לך לדעת כי מת יוסף וכל אחיו ואחר כך ובני ישראל פרו וישרצו. והכל בדרך נס ולקיים שבועת האבות:

פסוק ח

ויקם מלך חדש על מצרים. הרצון בזה כי המצריים כשראו רבויים היו כקוצים בעיניהם. לא רצו לשום עליהם מלך ממשפחת המלכים הראשונים. לפי שהיה בלבם על יוסף שהמליכו עליהם בהיותו עבד. ולכן בחרו להם איש צר ואויב אכזרי. ולכן אחר שסבת מלכותו לא היתה אלא בשביל זה. ויאמר אל עמו שהיו כולם מסכימים עמו. הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו. כלומר יש להם ג' סבות נשגבות להשחית כל העולם. האחד היותם בני ישראל מלומדים בניסים ובתחבולות. וכבר ידעתם מה שעשה לאחיו ובא כנגדו בד' מאות איש עמו ולא יכול לו. וכן ידעתם מה שעשו שני בניו לכרך גדול של שכם. וכן ידעתם שהם בוגדים ובגדו באחיהם ומכרוהו ומה יעשו לכם. והב' היותם רבים מארבה. והג' היותם עצומים. וזהו שאמר הן עם בני ישראל רב ועצום ממנו. הבה נתחכמה לו כנגד חכמת ישראל ותחבולותיו. וכנגד רב ועצום אמר פן ירבה ויתגדל. באופן שאם עכשיו בהתחלה לא נקום כנגדן. כי תקראן מלחמה מהמקרה היותר קטן שבעולם נוסף גם הוא על שונאינו. והרמז בזה כי הוא היה ירא לפי שהיה מלך חדש משונאיו. והם היו משפחת המלכים הקודמים. פן יתחברו ישראל עמהם וינצחום. ויעלו הם מן הארץ לארץ כנען ויחזרו המלכים לקדמותן. ולכן צוו בתחלה שיבנו ערים חזקות להשגב בהם מפני השונאים. ולפי שראו שהיו פרים ורבים שלא כדרך הארץ. חרה להם

על היותם בני ישראל כי משם נולד הכל. וזהו ויקוצו מפני בני ישראל. וכאשר ראו שלא הועיל להם זה. התחילו בתחבולות ובלשון רכה. וזהו ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך בפה רך. כמאמרם ז"ל שהלך פרעה ביום ראשון ולקח דפוס הלבנים והתחיל לעשות. ומי הוא שיראה זה למלך. שלא יזדרז וימהר במלאכתו. אחר שלפני מלכים יתיצב. וזה כענין המוזכר באבימלך ממני תראו וכן תעשו. ובסכום שעשו אותו יום נתנו עליהם כל הימים. ובזה וימררו את חייהם בעבודה קשה. כפי העבודה שעבדו בהם בפרך ביום הראשון. ואמר וימררו את חייהם. לפי שמכרו את יוסף וימררוהו ורובו. אמר בכאן וימררו את חייהם. וכאשר ראו שלא הועיל להם זה:

פסוק טו

ויאמר מלך מצרים למילדות אשר שם האחת שפרה ושם השנית פועה. כשרות וצדקניות אשר לא יחושו למאמרו. אם בן הוא והמיתן אותו. כי השי"ת סכל עצתם. כמאמרם ז"ל במדרש תהלים על פסוק על ה' ועל משיחו. א"ר לוי ארורים הם הרשעים שהם מתעקשים בעצות על ישראל וכל אחד אומר עצתי טובה מעצתך. פרעה אמר שוטה היה עשו שאמר יקרבו ימי אבל אבי. ולא היה יודע שאחיו פרה ורבה בחיי אביו. אבל אני איני עושה כן אלא עד דאינון רכיכין תחות כורסיא דאמהון מחינא להו. דכתיב אם בן הוא והמיתן אותו. המן אמר שוטה היה פרעה ולא היה יודע שהבנות נשואות לאנשים. אבל אני איני עושה כן אלא להשמיד להרוג. גוג ומגוג עתיד לומר. שוטים היו הראשונים שלא היו יודעין שיש להם פטרון בשמים. אני איני עושה כן בתחלה אזדווג לפטרונם ואח"כ להם. הלא הוא דאמרינן על ה' בקדמיתא והדר על משיחו עד כאן. ותיראנה המילדות את האלהים. ולא למאמר המלך. וזאת היראה היא בלב כאומרו את ה' אלהיך תירא בלב. אותו תעבוד בפועל. וזהו יראת ה' ראשית דעת. וזהו ותיראן המילדות את האלהים בלב ולא עשו בפועל כאשר דיבר אליהן מלך מצרים. וענו לו בחכמה ואמרו אתה קראת לשתי נשים חכמות. בחשבך שאין נשים חכמות אחרות זולתנו. יש לך לידע כי כל הנשים העבריות הם חיות וחכמות ואינן צריכות לזולתן. וייטב אלהים למילדות וירב העם ויעצמו מאד. באופן שהיה ירא מלך מצרים לעשות להן רע:

פסוק כא

ויהי כי יראו המילדות את האלהים ויעש להם בתים הרמז בזה ששם בלב ישראל לבנות להם בתים חזקים להשגב בהם. וסיפר בכאן שתי טובות שעשה להם. א' כנגד הפועל והוא וירב העם. והב' כנגד היראה ויעש להם בתים. ואולי על שהיראה היא בלב דקדקו רז"ל ואמרו בתי כהונה ומלכות שהוא טוב העתיד הצפון. ולזה סמך מיד וילך איש וגומר ותהר האשה ותלד בן הרמוז למעלה. וזהו ותרא אותו כי טוב הוא. לפי שהאיר

העולם בתורה. וזהו שנתמלא כל הבית אורה. נאמר כאן כי טוב ונאמר להלן את האור כי טוב הוא אור התורה דכתיב ותורה אור. וכתיב מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך. וזהו ותצפנהו. ולפי שהוא רמיזה על התורה שנקראת טוב. אמר ותצפנהו שלשה ירחים. כנגד בחדש השלישי לצאת בני ישראל. ותקח לו תיבת גומא כנגד ארון הברית שהיה מצופה מבית ומחוץ. לפי שיש בתורה נגלה ונסתר פנימי וחיצון. וזהו ותחמרה בחמר ובזפת כנגד הנגלה והנסתר. ותשם בסוף על שפת היאור. רמז למכת היאור ע"י משה. ורמז לתורה שנקראת מים. ותתצב אחותו כדכתיב אמור לחכמה אחותי את. מרחוק כדכתיב מרחוק ה' נראה לי. ולפי שהשם שומר רגלי חסידיו. סבב שתלך בת פרעה ליאור בענין שתראה הילד ותחמול עליו. וזהו שאמרו שראתה עמו שכינה. והטעם לפי שלא אמר ותרא. ואמר ותראהו הוסיף חצי השם שהוא ו"ה שהוא רמז לשכינה. ותאמר מילדי העברים זה. ולא אמר ילד העברים זה אלא ילדי העברים. הם משה ויוסף שהושלכו ליאור לרחם על ישראל כמו שרמזתי בסוף ויחי יעקב. וכל זה סבה אלהית שיגדל משה בהיכלי המלכים. ויתחזק לבו בגבורים להביא אותם מכות על פרעה. וזהו ויגדל הילד ותביאהו לבת פרעה ויהי לה לבן. משרת בהיכל המלך. ותקרא שמו משה. זה נראה לי אות על מה שכתבתי בזאת הפרשה שהיא כולה סתרים גדולים. ולזה דרשו שירדה לרחוץ מגילולי בית אביה. והאריכו בצדקתה ובמעשיה. שאם לא כן איך נשאר זה השם למשה שקראה לו בת פרעה. וכי לא מלו אותו אביו ואמו ולא קראו לו שם. ולא ראינו שנשאר לו שם אחר אלא זה. אלא שיש לך להודות כי זה היה שמו מתחלה. והתורה קדמה לעולם והיה כתוב בה ויאמר ה' אל משה כמה פעמים. וראתה עינה מה שלא ראו אביו ואמו ואחותו בנבואתם. והסכימה דעתה לדעת המקום ולדעת התורה. כי זה השם של משה הוא פלא והוא מעמקי התורה. כי משה עולה כמו השם בהפוך אותיות. ולכן לא ידע איש את קבורתו. וכן משה בראשי תיבות הוא כמו מטטרון שר הגדול. והוא שדי בחשבון מטטרון. והוא רמוז מתחלת העולם. כאמרו ממכון שבתו השגיח ראשי תיבות מש"ה. וכל זה לאות כי זאת הפרשה יש בה רמזים גדולים לעתיד. ולכן אמרו במדרש והנה נער בוכה זה ישראל דכתיב כי נער ישראל ואוהבהו. בוכה דכתיב בבכי יבואו וגו'. והוכרחו לזה לפי שהיל"ל והנה ילד בוכה. אבל אמר והנה נער בוכה. נראה שנער אחר היה בוכה ולא הילד. לזה אמר שרומז לישראל שהם בצרה. והוא בא להוציאם מצרתם:

פרק ב

פסוק יא

ויגדל משה ויצא אל אחיו להצטער בצרתם. וזהו וירא בסבלותם. והבין בדבר וראה דבר זר מאד. איש מצרי מבני חם העבדים מושל באיש עברי. וזהו תחת עבד כי ימלוך וכו'. ועוד היות מאחיו קרובים למלכות. ובגודל לבו וגבורתו ויפן כה וכה וירא כי אין איש. מהמצריים. ויך את המצרי ויטמנהו בחול. כי לא פחד מאחיו העברים שיגידו דבר כזה. ואחר ששם עצמו בסכנה לטובתם. ולזה רמזו ז"ל באומרם ויטמנהו בחול. אלו ישראל שנמשלו לחול שנאמר ושמתי את זרעך כחול הים. מה החול גדר לים כך ישראל גדר לעולם. ומה החול אינו משמיע קול אם ימלא אדם כלי ממנו כמו שעושים האבנים או העצמות. כך ישראל הם בעלי סוד. ולכן אמר שטמן הדבר בתוך אחיו. וכמו שפירשתי למעלה במאמר ולא גלו מסתורים שלהם. אבל הרשעים אינם בכלל ישראל ולכן גילו הדבר ואמרו. הלהרגני אתה אומר כאשר הרגת את המצרי. ובזה גלו סוד אחר שהיה טמון בין ישראל. מהריגת המצרי בשם המפורש כאומרם ז"ל הלהרגני אתה אומר מכאן אנו למדים שהרגו בשם המפורש. כי התורה רצתה לגלות לנו זה הסוד וזהו אנו למדין. אבל כל העולם היו חושבים שהרגו בחרב כדעת החולק עם ת"ק דאמר בדפוס של לבנים הכהו. והאמת שהרגו בשם המפורש. וזה הדבר היה בסוד בין היחידים ועכ"ז גילו הדבר. וזה תמצאהו רמוז בפרשה ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי. הוא המצרי שהרג משה כתיב וירא איש מצרי מכה איש עברי והוא בעלה של שלומית בת דברי. וזהו בן הישראלית כמאמרם ז"ל אחת היתה ופרסמה הכתוב. וינצו במחנה בן הישראלית ואיש הישראלי. ולזה ויקוב בן האשה הישראלית. ומה טעם שיקוב את השם בעבור המחלוקת שהיה זה עם זה. אבל חכמי האמת גלו הדבר ואמרו כי בן המצרי ידע זה הסוד. איך הרג משה את אביו בשם המפורש. ואולי איש הישראלי אמר זה בתוך המחלוקת. כי באפם הרגו איש ולא יעלימו דבר. וזה מצוי בינינו בעונותינו. ולכן כשא"ל שנהרג אביו בשם. ויקוב בן האשה הישראלית את השם ויקלל הוא השם שהרגו משה בו. כי אמר השם הוא לרחם אבל לא להרוג ובכלל זה יובן שיקלל ג"כ למשה. כי זה בכלל ויקוב את השם. בהפוך אותיות הוא משה. ולכן אמר ויקוב את השם ויקלל למשה ושם הארכתי. ולכן אמר בכאן הלהרגני אתה אומר. ואז נתירא ואמר נודע הדבר מצד ישראל. ולא די זה אלא שהלשינוהו. ולכן ויברח וישב על הבאר. כמו יעקב שעמד על הבאר. וכן אליעזר עבד אברהם. ובעבור זה הצליחו דרכם לפי שדבקו בבאר מים חיים. וכן משה בטח בה' אלהיו שיצילהו ויצליח דרכו. ולפי שמשה בשני הימים שיצא עשה שני גבורות ושם

נפשו בכפו בעבור צאנו. בענין שהיה ראוי להיות רועה ישראל. ולפי שידוע דבתלתא זימני הויא חזקה. לזה סיפר בכאן ענין בנות מדין שהושיעו מן הרועים. וכן סמך זה לכאן לפי שלא נאמר. שמה שעשה היה בשביל קנאת אחיו. שהיה איש מצרי מכה איש עברי. אבל אם היה מעם אחר לא היה מצילו. לזה אמר כי טבע האמת יחייבהו. והעד בנות מדין שהיו מעם אחר. לפי שראה הגזל שהיו עושין להם הרועים ויושיעו וישק את צאנם. ומה שאמרו איש מצרי הצילנו. כי הן חשבו שהיה איש מצרי. ומשה לא הוצרך לומר שהיה עברי לפי שלא שאלו לו. ובמדרש הרגישו זה ואמר איש מצרי הצילנו. כי המצרי שהרג משה הצילם. לפי שבסיבתו ברח משה ובא למדין והושיעו:

פסוק כא

ואמר **ויואל משה לשבת את האיש**. לפי שהיה האיש ההוא חכם מכל בני קדם. ולפי שהוא הכיר בחכמתו. רצה ברצון נפשו להתדבק אליו לראות חכמתו. ואולי ברוח קדשו הכיר בו שראוי לחסות תחת כנפי השכינה. ולכן רצה לשבת אצלו להחזירו למוטב. ולפי שיתרו ג"כ הכיר בחכמת משה ומעלתו. ויתן את צפורה בתו המיוחדת לו בענותנותה ובמעשיה. ואמר שהוליד בן וקרא שמו גרשם כי אמר גר הייתי. גר אנכי היל"ל. אבל רמז בדבריו כי בראשונה היה גר ועכשיו שמו אדון לביתו. כי השגחת השם עליו. וכן רמז בזה השם. על ישראל ועל צרותם וגלותם שהיו גרים בארץ אחרת. והשם עתיד להצילם כמו שהצילו. ולזה תמצא כי כשהוליך יתרו בתו ובניה. אמר אשר שם האחד גרשום ושם האחד אליעזר. להורות כי שם שמות בניו על רמז הגלות ועל הצלתם. כי באופן אחר הוא מיותר שם:

פסוק כג

ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים. אחר שמשה נסהו השם בג' דברים כמו שהזכרתי. ראה שהיה נאמן לרעות בניו. וסמך זה לכאן ואמר ויהי בימים הרבים ההם. לפי שהיו ימי צער ותוקף השעבוד קראם רבים. וימת מלך מצרים ויאנחו. לפי שפחדו שיבא מלך אכזרי ממנו ולכן ויאנחו בני ישראל. ועל דעתי ויאנחו הוא מוקדם. כי בסבת אנחתם וצעקתם מת מלך מצרים האכזרי. ולהורות על גודל צערם. אמר שלא היו יכולין להתפלל ולצעוק בפיהם. אלא ויאנחו משברון מתנים ויצעקו מכאב לבם לומר אוי ואבוי. אלא שברוב צערם היו נושאים עיניהם לשמים. וזהו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה. כי פי' שועה לפי הזוהר הוא נשיאת עינים כמו ושוע אל ההר. ולכן אמר שמעה תפלתי ה' כשאתפלל לפניך. ואם לא יהיה בי כח להתפלל ושועתי האזינה כשאני נושא עיני לשמים. ואם לא יהיה בי כח לישא עיני אל ההרים. אל דמעתי אל תחרש אחר שהיא באה מעצמה. ואם לא אוכל להוריד דמעות. עשה בשביל זכות אברהם שאמר גר ותושב

אנכי. וזהו כי גר אנכי עמך תושב ככל אבותי. וי"א ויאנחו בני ישראל לחוזק העינוי ואורך זמנו. ויאנחו מן העבודה מקושי העבודה ומאכזריות. ויצעקו על אורך זמנם. ותעל שועתם מקושי העבודה ואורך זמנם. ויש הנה אנחה. זעקה. שועה. נאקה. אנחה בלב. זעקה בפה. שועה בלב ובפה. נאקה בנפש. וכולן עוזרות לפתוח רחמי שמים. וכנגד אלו הד' הזכיר הכתוב ד' מיני השגחות יחד. וישמע אלהים. ויזכור אלהים. וירא אלהים. וידע אלהים. כנגד ויאנחו אמר וישמע אלהים. כי הקול הנאנח והנשבר שומע אלהים. וכנגד ויזעקו כי זעקת הנאנחים מעוררת הרחמים. אמר ויזכור אלהים. כי בעבור זכותם יקצר ימי הגלות. וכנגד השועה שהיא פעולה מורכבת מהלב והפה יחד. אמר וירא אלהים את בני ישראל. שתוכם כברם ושהפה והלב יחד אמר וירא אלהים שבו אליו. וכנגד הנאקה שיוצאה מעומק צרת הנפש. אמר וידע אלהים. כמו כי יודע ה' דרך צדיקים וירחם עליהם ע"כ:

פסוק כד

ואמר **וישמע אלהים את נאקתם**. לפי שהאדם עושה טובה לאחר בשביל ג' דברים. או בשביל זכות האדם עצמו. או בשביל זכות אבות. או בשביל זדון האיש המדכא עני בשער. אע"פ שלא יהיה לו זכות ולא זכות אבות. וזה תמצא מפורש בנביאים ראשונים בכמה מקומות באחאב עם מלך ארם. וכן בירבעם בן יואש שהיה רשע גמור. ונאמר בו כי השיב את גבול ישראל כי ראה ה' את עוני ישראל. וכנגד זאת אמר בכאן וישמע אלהים את נאקתם. שהם נואקים מן העבודה. וכנגד זכות אבות אמר ויזכור אלהים את בריתו את אברהם וגומר. וכנגד זכותם אמר וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים. כי למה אמר וירא אלהים וכי עד עכשיו לא ראה אותם. ועוד מהו וידע אלהים. אבל הרצון בזה כי השם אמר אע"פ שיש בכאן זדון ועושק המצריים וזכות אבות. ראוי לי לראות אם הם ראוים קצת מצד עצמם או אם שינו שמם ולשונם. לז"א וירא אלהים את בני ישראל אם היו בני אביהם או אם נהפכו כקשת רמיה. לז"א וידע אלהים. כלומר שראה אותם שהיו בני ישראל והכירם במעשיהם שהיו דומים לאביהם. כי עדיין היו בהם קצת מעשים טובים והיו ראוים לגאולה. וכשראה זה שלח להם מושיע ורב ונאמן. וזהו שסמך מיד ומשה היה רועה את צאן יתרו חותנו בנחת ובבטחה. וראוי לרעות צאן ישראל האובדות והנדחות. ולזה וינהג את הצאן אחר המדבר ששם מרעה טוב. ויבא אל הר האלהים חורבה. אולי שעזב הצאן אחר המדבר והלך הוא לבדו אל הר האלהים. והטעם לפי שראה בחכמתו שאותו הר חמד אלהים לשבתו כי ראה ב' סימני שכינה. ולזה אמר ויבא עד הר האלהים. כי מאין ידע כי הוא הר האלהים. אלא שראה בו מראה

שכינה וראה עינו שלא היה ראוי לרעות שם צאן. כפי מה שנאמר לו בסוף גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא. ולזה ויבא לבדו אל הר האלהים. לפי שהוא היה נקרא איש האלהים לפי שהיה ראוי. ואמר בלבת אש. להורות על הצער הגדול שהיו ישראל בו ועכ"ז לא יוכלו להם. וזהו וירא והנה הסנה בוער באש. ועם כ"ז איננו אוכל כן יהיו ישראל:

פרק ג

פסוק ג

ואמר **אסורה נא וגומר**. שרצה לראות מה טעם לא יבער הסנה שהם ישראל. אחר שהם בגלות איך לא יבער הסנה. לא אמר מדוע לא אוכל. אלא אפילו הבערה פשוטה ושום נזק אין בהם ושער ראשיהון לא יתחרך. כמו שאמר וכאשר יענו אותו כן ירבה. אחר שהם בתוך הסנה והסנה לא יבער. ולפי שרצה לידע הסבה. השיב לו השם אלהי יצחק ואלהי יעקב. להורות על זכות האבות כמו שפי' לו יותר בדיבורו. ואמר אסורה נא ואראה. ולא היה לו לומר אלא אתקרב ואראה. כי אם היה מתרחק איך יראה. ועוד למה אמר וירא ה' כי סר לראות ולא אמר וירא מלאך ה'. ועוד למה אמר ויקרא אליו. כי אם היה קרוב לא היה צריך קריאה. ועוד היאך אמר אסורה נא. היאך היה רוצה להתקרב אצל האש והלא כבר אמרי' במס' תמיד אומרים לו הזהר שמא תכוה. והקדוש ז"ל כתב כי משה לא היה ירא מן האש לפי שנאמר בו כי מן המים משיתיהו. ולכן אמר אסורה נא ואתקרב אל האש אחר שאיני ירא ממנו. וארא דעתו לומר כי משה ניתנה על ידו התורה שנקראת מים. וזהו כי מן המים משיתיהו. והתורה נכתבה באש שחורה ע"ג אש לבנה והיא אש אוכלה וכבר אמרו כי יש אש אוכלת אש. ולפי שאש התורה אוכלת כל האישים. אמרו שאפי' רשעים שבישראל אין אש של גיהנם שולטת בהם ק"ו מסלמנדרא שהיא בריה שנבראת באש והסך מדמה אין אש שולטת בו. כ"ש אלו האנשים שהם מלאים מצות כרימון שאין אש של גיהנם שולטת בהם. ולכן משה באש התורה לא היה ירא מאש המלאך. ולכן אמר אסורה נא ואראה. והרצון אצלי שהוא כפשוטו. ובזה יורה על מעלת משה ועל ענותנותו. כי בדברים העמוקים צריך האדם להתרחק מהשגתם פן יקבל נזק מהם. כאמרו דבש מצאת אכול דייך. שזה רמז על מתיקות התורה. ואמרו דבש וחלב תחת לשונך דברים שהם כבשונו של עולם יהיו תחת לשונך ולא תעסוק בהם. ולזה אמר דוד ע"ה אחר שסיפר מעלת התורה כאומרו תורת ה' תמימה הנחמדים מזהב. לרמוז שד"ת הם מתוקים מדבש ובני האדם נגררים אחר מתיקותם. ולפי שאולי יטעה אדם בהבנתם לפי עמקם. אמר גם עבדך שהוא דוד שהיה ראש הסנהדרין נזהר בהם

מלהתעסק בעומקם ומה יעשו אזובי קיר. והטעם לזה בשמרם עקב רב. לפי שד"ת יש בהם דברים גדולים. והוא כמו שמר את הדבר. ולפי שהאדם יחטא בזה בשוגג או במזיד שאומר בגובה לבו ובעומק שכלו אין דבר נעלם ממני. לז"א שגיאות מי יבין גם מזדים חשוך עבדך. ולכן אמרו אם רץ לבך החזירהו למקומו וכו'. במה שהורשית התבונן אין לך עסק בנסתרות. ולכן מי שמתרחק מאלו הדברים הוא ראוי להקרא חכם אחר שמכיר מקומו. ובזה ישיג כל הדברים. כי בדברים הבלתי נשגים. המניעה מההשגה היא השגה. אבל אם הוא חושב שמשיג ויודע. לא ידע ולא יבין. וזהו אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני. שפירושו אצלי אימתי אני אומר שאחכמה כשהיא רחוקה ממני. אבל אם אני חושב שאני קרוב אצל הדברים ומשיגם. אני סכל. וזהו אמרתי אחכמה אם אני אומר שאני חכם. היא רחוקה ממני. בענין ששני הפירושים בו והוא מתהפך. ולכן אמר משה כשראה המראה הגדול הזה אי אפשר לי להשיגו. אסורה נא אתרחק עתה בזה העת אחר שאיני ראוי. ומיד אראה ואשיג מדוע לא יבער הסנה. כי אחר שאני יודע שלא השגתי הדבר. אסתכל בו בעיון נמרץ ובהשקפה תמידית. בענין שברוב הימים תמצאנו. וז"ש אליהו אם תראה אותי לוקח מאתך יהיה לך כן. לפי שאלישע שאל מאליהו ויהי נא פי שנים ברוחך אלי. ולפי שזה נראה דבר נמנע. א"ל הקשית לשאול. אבל אם תראה אותי לוקח מאתך. ר"ל אם תתמיד להלוך עמי ולא תתפרש ממני. אפשר שתשיג ברוב התמידות. או שאמר והוא הנכון. אם תראה אותי לוקח מאתך. כלומר אם תעריך אותי לוקח מאתך. בענין שכשיהיה לך ספק מה. לא תאמר אלך אצל אליהו והוא יפרש לי הצפונות. אז יהיה לך כן. שכשתדע שאיני עומד עמך אלא שיש לך לטרוח ביום ובלילה לעיין בעיון נמרץ. אז תוכל להשיג כל דבר ויהיה לך כן. וז"ש במדרש קהלת דברי חכמים כדרבונות וגו' בעלי אסופות אימתי ד"ת מתקיימים באדם. בזמן שבעליהם נאספים מהם. כל זמן שרבו קיים וכו'. אמרו בפירוש מה שאמרנו כי דברי תורה א"א לאדם להשיגם כשיש לו רב תמיד אצלו לשאול ממנו. אבל כשבעליהם נאספים מהם שהם החכמים. ונשארו ערומים בלי לבוש. יעיין בעיון נמרץ להשיג הדבר. ובפי' שיר השירים פירשתי פרשת אליהו ואלישע פירוש נפלא. ולכן אמר משה אסורה נא ואתרחק מזאת המראה. אחר שהיא עמוקה ומיד אראה ואשיג בהשקפה נפלאה ובעיון נמרץ. אחר שאני יודע שהיא רחוקה ממני. וכשראה השם ענותנותו. אמר וירא ה' כי סר לראות. להורות שעלה למעלה גדולה מבראשונה. כי בראשונה ע"י מלאך. ועתה וירא ה' הוא בעצמו כי סר לראות. ר"ל שנתרחק מההשגה לראות ולהשיג. ויקרא אליו אלהים בקול גדול. לפי

שהיה מתרחק. ויאמר משה משה. נראה מזה לפי שנתרחק והחזיק עצמו בבלתי ראוי. מיד השיג הדבר. באופן שהרחקתו הקרבתו. והקרבתו הרחקתו:

פסוק ה

ולפי שכשאמר ויאמר הנני נזדרז להלוך לכבוד השם. א"ל השם **אל תקרב הלום**. כלומר עמוד במקומך ושם אדבר אתך. ולפי שאני רואה אותך מוכן מכל האדם. אני אומר לך של נעלך מעל רגליך. שזה רמז להרחקת הגשמות ותכלית הפרישה מדברי העולם. כמו שנאמר לו ואתה פה עמוד עמדי. אבל יהושע שלא היה דבק כ"כ נאמר לו של נעלך. וישאר לו המנעל האחר להשתמש במותרות ובענייני העולם. ולהורות מעלת משה על יהושע ועל כל הנביאים. תמצא שבמשה כתיב אל תקרב הלום ואין הלום אלא מלך כמאמרם ז"ל. וכאן ניתן לו המלכות. אבל ביהושע לא אמר הלום. וכן במשה אמר אדמת קדש הוא. וביהושע קדש הוא. להורות על מעלת המקום המקודש של משה שהוא אדמת קדש מבחר המקומות כמו אדמת עפר. וכן נאמר באדם הראשון עפר מן האדמה ממבחר המקומות צבר עפרו. וכן ביהושע אמר ויעש כן. אבל במשה לא אמר ויעש כן. להורות כי יהושע הוצרך לעשות הכנה ולהפשיט כתנתו מעליו. אבל במשה לא הוצרך לעשות שום דבר ולא שום הכנה. בא לו מיד בדיבור זה ונמצא מוכן ושלם מצד עצמו. וכל זה להורות על רוב מעלתו שהוא מוכן בלי הכנת מקום. לפי שלפעמים אע"פ שלא יהיה אדם מוכן יסייעהו המקום. כמו שפירשתי אצל אין זה כי אם בית אלהים. אין זה מצד עצמי אלא מצד היות בית אלהים. ולכן יהושע הוצרך הכנה והכנת המקום שהוא קדש. אע"פ שהוא לא היה כ"כ מוכן ולכן אמר ויעש כן. אבל משה לא היה צריך הכנה ולא הכנת מקום אע"פ שנאמר לו אדמת קדש הוא. וכל זה הוא בדרך הפשט. אבל דעתי עוד בזה כי ביריחו לא היה בו מקום קדוש. וכן בחורב אע"פ שנקרא הר האלהים ע"ש העתיד. לא אמר אדמת קדש הוא אלא על מעלת הדיבור שדיבר עמו. כאלו א"ל שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים לדבר עמי. שתעמוד בעצמך ולא תכנס לפנים ממחיצתך. וזהו אל תקרב הלום וראה אם אתה מוכן. כי המקום אשר אתה עומד עליו. כאלו אמר כי השם אשר אתה עומד עמו הוא דבר קדוש. והנה מקום בכאן רמז לשם יהו"ה. כי כן עולה במספרו י' פעמים י' הם ק'. ה' פעמים ה' כ"ה. ו' פעמים ו' ל"ו. ה' פעמים ה' כ"ה. עולה השם קפ"ו כמנין מקו"ם. וזהו כי המקום אשר אתה עומד עליו. לזרזו במעלת השכינה:

והטעם שנראה בסנה. אמרו ז"ל י"ב דברים כנגד י"ב שבטי ישראל. אזכור מהם מה שאזכור משום אנכי בצרה. א"ר פלוני מאי דכתיב יונתי תמתי אל תקרי תמתי אלא

תאומתי. מה תאומים אלו כל אחד מרגיש בצער חבירו. כך הקב"ה בכל צרתם לו צר. ד"א להודיעך שאין מקום פנוי בלא שכינה ואפי' הסנה דכתיב מלא כל הארץ כבודו. ד"א להודיעך שהקב"ה טהור ומשרתיו טהורים ומכל האילנות כורתים פסל לע"ז חוץ מהסנה. ד"א מה הסנה כל עוף שנכנס בו אין יוצא משם עד שכנפיו מתמרטות. כך כל המיצר לישראל אינו נפרש מהם עד שנוטל שלו מתחת ידו כי השם נפרע ממנו. וז"ש בלעם כי מראש צורים אראנו ישראל נמשלו לצור וישמעאלים נמשלו לחרס דכתיב ושברה כשבר נבל יוצרים המשל אומר נפל קדירה על כיפא ווי לקדירה. נפל כיפא על קדירה ווי לקדירה. וזה רמז על גבורת ישראל. כאומרם שלשה עזים הם. ישראל באומות וישמעאלים יכלו באפס תקוה. וישראל ישארו בחזקתם כצור החלמיש. ד"א כמנין הסנה שרתה שכינה בהר. כי שלשה עליות עלה משה להר ובכל עלייה שהה שם ארבעים יום. הרי ק"כ כמנין הסנה. דבר אחר מנין הסנה היו ימיו של משה דכתיב בן מאה ועשרים שנה אנכי היום. דכוותה מערת המכפלה מנין מכפלה היו ימיו של אברהם. דכתיב ואלה ימי שני חיי אברהם אשר חי מאה שנה ושבעים שנה וחמש שנים. דבר אחר מה הסנה גדל במקום מים ובמדבר. כן יש בישראל בעלי תורה ובעלי מצוה. ד"א לפי שכל האילנות יש מהם שיש להם עלה אחת ויש מהם שיש להם שנים או שלשה. אבל הסנה יש בו ה' עלין. כך אמר הקב"ה למשה. אין להם אלא זכות אברהם יצחק ויעקב ומשה ואהרן. ד"א מה הסנה גדר לגן כך ישראל גדר לעולם. ד"א הסנה. בכאן הראו לו נתינת התורה בסיני. כלולה בעשרת הדברות כנגד שני ההי"ן והסמ"ך היא כנגד ס' מסכתות. היא תורה שבע"פ שקבל משה מסיני. והנון היא כנגד נ' פרשיות של תורה זאת אינה מן המנין. והג' נפלאו ממני. אח"כ מצאתי המדרש כלו וזה נסחו. רבי יוסי אומר מפני שהוא טהור ואין עו"ג יכולים לעשות ממנו פסל לע"ז. א"ר יונה מאי דכתיב יונתי תמתי כלומר תאומתי. מה התאומים הללו חשש אחד מהם מרגיש חבירו. כביכול אמר הקב"ה עמו אנכי בצרה. מלמד שאמר הקב"ה למשה אתה רואה שאני בצער כשם שישראל שרויים בצער. שאני מדבר עמך מתוך הקוצים. כביכול אני שותף בצערא. ד"א ללמדך שאין מקום פנוי בלא שכינה ואפי' הסנה. דבר אחר מה הסנה שפל מכל האילנות כך היו ישראל בגלות שפלים מכל האומות. דבר אחר כשם שהסנה קשה מכל האילנות. וכל עוף שנכנס בסנה אינו יוצא ממנו בשלום אלא כנפיו מתמרטות. כן מי שמזיק לישראל אינו יוצא לשלום. רבי יוחנן אומר מה הסנה גדר לעולם כן ישראל גדר לעולם. ד"א רמז לו שיחיה ק"כ שנה כמנין הסנה. ודכותיה חי אברהם קע"ה כמנין המכפלה. ד"א כמנין הסנה שרתה שכינה בהר שעלה משה ג"פ. ד"א מה הסנה יש בו

קוצים ורירין כך בישראל יש צדיקים ויש רשעים. רב נחמן בנו של ר"ש בן נחמני אמר כל האילנות יש מהם עושים עלה אחת ומהם שנים ומהם ג' דהיינו הדס. אבל הסנה יש לו ה' עלין. א"ל הקב"ה למשה אין להם לישראל אלא זכות אברהם יצחק ויעקב ומשה ואהרן. ד"א מה הסנה אינו גדל אלא על המים. כך ישראל אינן מתקיימים אלא בזכות התורה שנמשלה למים. ד"א מה הסנה גדל בגנה ובנהר כך ישראל גדולים בעוה"ז ובעוה"ב. ועוד ד' פעמים כתיב הסנה כנגד ד' גליות ע"כ:

פסוק ו

אחכ"א ויאמר אנכי אלהי אביך. להעלותו ממדרגה למדרגה. ואח"כ אלהי אברהם. ובעבור מעלת משה זכה עמרם אביו להסב בראש. והוא בעונתנותו הסתיר פניו. כי ירא מהביט אפילו אל האלהים. ולכן ויאמר ה' ראה ראיתי. נראה לו במדרגה עליונה. ואמר שהשגיח עליהם בהשגחה נפלאה. ולזה הזכיר ראיה שמיעה ידיעה. כי הדברים משיג האדם מצד ראיה או מצד שמיעה או מצד ידיעה. או מצד שלשתם יחד. ולזה אמר ראה ראיתי את עני עמי כנגד הראייה. ואת צעקתם שמעתי מצד השמיעה. כי ידעתי את מכאוביו. בענין שיתענגו בארץ טובה להסיר מכאוביהם. ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי בזה העת. וגם ראיתי את הלחץ וזדון המצריים. ועתה בזה העת לכה ואשלחך אל פרעה לשבר זדונו. והוצא את עמי בני ישראל להצילם מידם. ואז השיב מי אנכי איש שפל וכבד פה לילך אל פרעה מלך גדול. וכי אוציא את בני ישראל עם רב ועצום. ויש בהם אנשים ראויים ממני לזה השליחות. ואז השיבו השם ויאמר כי אהיה עמך. ולא תאמר מי אנכי. כי אנכי העוזר. וזה לך האות כי אנכי שלחתיך. כלומר אינך צריך אות אחר אלא כי אנכי שלחתיך. ואחר שאני המשלח לא תאמר מי אנכי. וכנגד וכי אוציא את בני ישראל. אמר בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה. כאן בישרו שעתידים ישראל לקבל התורה על ידו. ושהוא יהיה נביאם ורבם ואין בכל ישראל כמוהו. באופן שבזה הודיעו שאין בישראל שלמות. עד אותו עת שיעבדון את האלהים בקבלת התורה. ואם פירוש וכי אוציא את בני ישראל שאינן ראויין כדעת רז"ל. השיבו השם כי הם מוכנים לקיבול התורה. באופן שיש להם ידיעה והכנה מה. ולכן חזר משה ואמר הנה אנכי בא אל בני ישראל. אחר שיש להם ידיעה מה. ישאלו ויאמרו מה שמו מה אומר אליהם. ועוד רמז בזה לפי הדרך הראשון. כי אחר שהשם אמר לו שתהיה השגחתו עמו. רצה לדעת שמו המורה על מהותו המיוחד לו. לפי שעד כאן לא אמר לו אלא אבותיכם אלהי אברהם והוא דיבור סתמי. ולכן רצה להכנס אל עומק האלהות ולשאול מה שמו. ולכן חזר הדבר כנגד ישראל ואמר ואמרו לי מה שמו.

אם לא אבאר להם יותר. אם ירצו לדעת מי הוא זה ואיזהו ואמרו לי מה שמו. כי מן הראוי הוא שהשליח ידע מי שולחו. מה אומר אליהם להביאם אל האמונה האמיתית. ואז השיבו השם אהיה אשר אהיה. לפי שהוא יתברך השיבו על מה שאמר מי אנכי כי אהיה עמך. וזאת התשובה היא ג"כ מספקת על זאת השאלה. וזהו אהיה אשר אהיה. כלומר אהיה עמך בזה הספק כאשר אהיה בראשונה. ואם ישאלוך בני ישראל אמור להם אהיה שלחני אליכם. ואם יאמרו מי הוא זה ואמרת אליהם ה' אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק. ולכן הזכיר בכאן כה תאמר אל בני ישראל ואמרת אליהם ג' פעמים זו אחר זו. ומן היותר נעלם ירד אל היותר מפורסם. וזה אהיה שלחני אליכם השם הנעלם. ומי הוא זה שם הנעלם כה תאמר ה' שזהו השם הנורא שכבר שמעו אותו ומי הוא זה שם (הנעלם) [המפורסם] כה תאמר ה' אלהי אבותיכם. שזה יותר מפורסם להם. שהוא רועה ומנהיג אותם בצרתם. זה שמי המפורסם. ונזכר להם. ובזה השם המפורסם מיד ושמעו לקולך. ומפני שנראה שמשה לא שאל אלא דבר אחד. והוא ואמרו לי מה שמו. והשם השיבו שלשה דברים והם אהיה אשר אהיה. והשנית ויאמר עוד אלהים אל משה. והשלישי לך ואספת ג"כ. שנוכל לומר שמשה כשאמר ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם. רצה לשאול שלשה דברים שצריכין למי שרוצה לעשות דבר. והם יכולת וידיעה ורצון. כי אם לא יהיה לו יכולת אע"פ שתהי' לו ידיעה ורצון לא יספיק. וכן אע"פ שיהיה לו יכולת אם לא יהיה לו רצון לעשות הדבר ההוא וכן ידיעה לא יספיק. ומשה לא אמר אלא האחת העיקרית. והוא ואמרו לי מה שמו והוא היכולת. וזהו מה שמו המורה על יכלתו. בענין שמזה נדע שיש לו ידיעה ורצון. ולזה לא אמר אלא זו שהיא עיקרית ובה יוכר לו האחדות. ואולי משה היה רוצה לאמרם כולם. והקב"ה הבין דעתו וכוונתו ולא הניחו לגמור דבריו וקפץ ואמר אינך צריך להאריך יותר ואני אשבע רעבונך. והשיבו לכל הג' כנגד היכולת אמר ליה אהיה אשר אהיה שזהו השם הגדול שלו המורה על יכלתו ועל קדושתו ופרישותו על כל הדברים. כי כל שאר הנמצאים יש להם סבה אחרת למציאותם וכולם תלויים בו יתברך. והוא אין לו סבת תלייה בשום דבר. אלא נמצא מצד עצמו בכל זמן ובכל מקום בלי שינוי. וזהו אהיה אשר אהיה שהוא כמו ראש אהיה. וכנגד השנית שהיא הרצון. אמר ויאמר עוד אלהים. סבה שנית תאמר להם שיש לי חפץ ורצון לגואלם. אעפ"י שלא יהיו ראויים. מצד אהבת האבות. וזהו ה' אלהי אבותיכם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב. ואמר זה שמי לעולם הבטחה גדולה לישראל. כי לעולם יהיה השם נקרא עליהם. בענין שכל העולם יאבדו והמה יעמודו. אע"פ שלא יהיו ראויים. זכות אבותם מסייעתם להיות נקרא על שמם אלהי אברהם אלהי יצחק ויעקב.

ולכן הקים אליהו י"ב אבנים למספר שבטי ישראל אשר אמר ה' אליו ישראל יהיה שמך לעולם על כרחם של האומות. וזהו זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור. וכנגד השלישית שהיא הידיעה. אמר לך ואספת את זקני ישראל וגומר. פקוד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים. באופן שיש לי ידיעה ורצון ויכולת. ובזה ושמעו לקולך:

פסוק טז

ואמר שיאסוף את זקני ישראל. לפי שהם היה להם קבלת השם וקבלת הגאולה מיעקב ומיוסף בלשון פקד יפקוד אלהים אתכם. וכלל כל השלשה סבות בזה הפסוק. כנגד היכולת אמר ה' אלהי אבותיכם נראה אלי. וכנגד הרצון אלהי אברהם יצחק ויעקב. וכנגד הידיעה פקד פקדתי אתכם. וא"כ מהו שחזר משה לומר והן לא יאמינו לי. אחר שהשם אמר לו ושמעו לקולך והודיעו יכלתו וחפצו וידיעתו. למה חזר לומר והן לא יאמינו לי. אבל משה אמר כי לפעמים יאבד הדבר בשביל הייתור או בשביל המיעוט. ולכן בראשונה אמר ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם. כי אין לי ידיעה. ובא השם למלאות חסרונו והודיע לו דברים גדולים משם אהיה ומשם יהוה. בענין שנראה שלא היה משה ראוי להשגת אלו הדברים מצד הייתור. ולכן אמר ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי כי יאמרו לא נראה אליך ה'. כלומר לא נראה לאיש קטן המעלה כמוך שם הגדול והנורא. ובעבור שיאמינו הוצרך לתת אותות. וזהו שאמר למען יאמינו וגומר. ומה שהוצרך השם לומר מזה בידך וכן שהוצרך משה לומר מטה. והלא הכל צפוי לפניו. י"א כי לפי שמשה רצה להשיג מהותו באומרו ואמרו לי מה שמו. בא השם להודיעו כי זה אינו מחוקו. כי אפילו מה שהוא בידו אינו יודע טבעו ומהותו. כ"ש שירצה לידע מהות האלוה. ולכן שאל לו מזה בידך והשיב לפי דעתו מטה שהוא ידוע אצלו. ולהודיעו שאינו משיג אמתתו. אמר השליכהו ארצה וינס משה מפניו. לאות שקצרה ידו מהשיג סבתו. וכן הבא נא ידך אל חיקך על זה הדרך. וכן אמרו כי הוצרכו אלו האותות. לפי שכל הבא לדבר בשם המלך יצטרך להביא בידו אות המלך להראות שהוא נאמן בשליחותו. והאות שנותן המלך. או שמו או טבעתו או שבט המשפט שהוא מטה המלך. שמו כה תאמר אל בני ישראל ה' אלהי אבותיכם. וכן לפרעה ה' אלהי העברים. טבעתו טבעת המלך וחותמו הוא. שהוא משנה חק הטבע ברצונו מה שאלוה אחר לא יוכל לעשות זהו חותמו שהוא שודד מערכות הטבע. ולכן עשה אלו הג' אותות לפניו ולפני העם. בענין שכולם ידעו שחותם המלך בידו. ולכן עשה שלשה כדי שלא יאמר אות אחת מקרה הוא. ומי שיכול לעשות ולשנות הטבע יוכל להוציא עמו ממצרים. מטהו ואת המטה הזה תקח בידך כי אין פועל בלא כלי ולכן נתן לו כלי אלהי. ואחר שמסר לו שמו וחותמו ומטהו

מיד וישב אל יתר חותנו ע"כ. ורבותינו אמרו בענין המטה שנהפך נחש. שכאן רמז לו שעתיד ללקות על ידו בענין הכאת הצור. ולזה וינס משה מפניו לפי שראה ולא ראה. וכן אמרו שהודיעו בכאן יכולתו הגמור שהוא ממית ומחיה מוחץ ורופא. וכמו שזה המטה שהוא דומם החיהו השם ועשה נחש ממנו חי מרגיש. כן יכול לעשות עם שוכני עפר להחלימם ולחיותם לעתיד. וכן הודיעו שהוא מוחץ ורופא. וזהו הבא נא ידך והנה ידו מצורעת. ואח"כ והנה שבה כבשרו. וזהו ראו עתה כי אני אני הוא אני אמית ואחיה וכו'. ואמרו במדרש מי שאמר החמורה יאמר הקלה. אבל רמזו היחיה השם המתים כמו שהיו פסחים ועורים בענין שיכירום ואח"כ הוא רופא אותם. וזהו מחצתי ואני ארפא. וכן בכאן נראה שהוליך זה הסדר בראשונה החיה המטה. ואח"כ נתן רפואה למחץ היד. ואין מידי מציל. זה רמז למה שאמר והיו המים אשר תקח מן היאור והיו לדם ביבשת. כי כשיכה השם אותם ויהפוך יאוריהם לדם. יראו שאין מידו מציל ובזה יאמינו לו:

פרק ד

פסוק י

אח"כ חזר לומר לא איש דברים אנכי. ואמר ה' אליו מי שם פה לאדם. הרצון אצלי בזה שמשה חשב כי לשון השם מרפא. ושדיבור השם ירפאהו מכבדות לשונו. וזהו גם מאז דברך אל עבדך. ועכ"ז כבד פה וכבד לשון אנכי. ולכן בי אדני שלח נא ביד אדם יותר ראוי ממני. אחר שאני כבד פה לדבר לפני המלך. ולפי שהוא חטא בזה. השיב לו השם מי שם פה לאדם. כלומר מי הוא העושה אלו הדברים לשים האדם אלם או כבד פה הלא אנכי ה'. וא"כ הגנות הוא לי. איזה דופי שתהיה בכלי אין ראוי לשומו אלא לעושה הכלי. ואם כן אני בראתי כל הדברים ותקנתים ועשיתים כל א' לפי הצורך. וממני יצאה הפעולה חסרה. וזה לא יתכן בדרך ה'. לכן ועתה לך בזה השליחות. אבל בשליחות של ארץ כנען לא תלך אתה לעונש זה. וזה כעין מה שאמרו במסכת תעניות מעשה בר' שמעון בן אלעזר שבא ממגדל עדר והיה שמח שמחה גדולה פגע בו אדם שהיה מכוער ביותר אמר לו שלום עליך רבי. אמר לו ריקא שמא כל בני עירך מכוערים כמותך. אמר לו לך ואמור לאומן שעשאני כמה מכוער כלי זה שעשית וכו'. וכן בכאן הלא אנכי ה' עושה כל. ולי אתה מגנה. לך ואמור לאומן שעשה לך הרעה הזאת. או יאמר מי שם פה לאדם. לפי שהוא אומר כי כבד פה וכבד לשון אנכי. השיב לו השם מי שם פה לאדם. כלומר ממי אתה מתרעם. אינך יודע שאני משים פה לאדם בכל עת שארצה. ואני נותן לו הדיבור כשאני רוצה. ואני מסירו ממנו כשאני רוצה. או מי ישום אלם למי שהוא מדבר. או חרש למי שהוא שומע. וכן בשאר החושים. הלא אנכי ה' נותן

הדיבור ומסיר הדיבור. והוא מעור פוקח ופוקח עורים. אוסר לשון מדברת. מתיר לשון נאסרת. ואין לך לשאול על זה איכה ואיככה. אלא לעשות מאמרי בלי אחור. לכן ועתה לך בלי אחור. וזהו הדיבור תמצאהו מפורש בהרבה מקומות אין להאריך בהם. ורבותינו הביאוהו על בלעם שהודיעו השם שאפילו הדברים שהם ברשותו הקב"ה הסירם ממנו. אתה סבור שפיך ברשותך אינו כן אלא שוב אל בלק וכה תדבר. וכן הודיעו שאין הרגלים ברשותו דכתיב לא תלך עמהם עיין בילמדנו ולכן אמר בכאן מי שם פה לאדם בכל עת שרוצה. ולכן אעפ"י שלא יהיה לך פה. לך ואנכי אהיה עם פיך. והנה בלשון אהיה תיקן כל שאלותיו באומרו מי אנכי השיב כי אהיה עמך. ובאומרו ואמרו לי מה שמו השיבו כה תאמר אל בני ישראל אהיה שלחני אליכם. ובאומרו כי כבד פה וכבד לשון אנכי. השיבו ואנכי אהיה עם פיך. וחזר לומר שלח נא ביד תשלח. שיהיה יותר הגון וראוי מצד עצמו בלי שתצטרך לתקנו:

פסוק יד

ויחר אף אדני במשה לפי שראה אותו חשוד בדבר זה. חרה אפו בו ואמר לו הריני דן אותך כדין חשוד שצריך לתת לו חבר. וזהו הלא אהרן אחיך הלוי. כי מה צריך לומר בכאן הלוי כי ידוע. אבל פירושו אני הייתי רוצה לתת לך זה הכבוד לבדך. ואחר שאני רואה שאתה חשוד. צריך אני לתת לך חבר שיהיה עמך. ולא תשא אתה לבדך זאת המעלה וזה הלוי. ויפה אז"ל כל חרון שבתורה עושה רושם חוץ מזה. לפי שבמעלת השם אין לומר בו חרון אף. לפי שאינו מתפעל. אבל אמר חרון אף כנגד הרושם שעושה במקבלים. כאומרו ויחר אף ה' בם [וגו'] והנה מרים מצורעת כשלג. אבל בכאן לא מצינו שעושה בו רושם. וא"כ נשאר החרון בו יתברך ח"ו. לזה בא ר"ש ואמר אף בזה נלמוד רושם. כי במשה עשה חרון אף והתפעלות. וזהו הלא אהרן אחיך הלוי שהוא היה עתיד להיות לוי ואתה כהן. ועכשיו לעונש זה יהיה להפך שהוא יהיה כהן ואתה לוי. ולפי שכל זה היה עושה משה מצד ענותנותו ושפלותו שלא ליטול מעלה. נאמר לו והוא יהיה לך לפה ולמליץ ואתה תהיה לו לאלהים לרב ולנגיד:

ובמדרש הגלוי אמרו כי הטעם שמשה נתאחר מלילך אל פרעה היה. לפי שמשה אמר לו לא איש דברים אנכי. כלומר איני רואה בכאן אלא הדברים. לך אל פרעה ואמרת אליו. ואני יודע כי בדברים לא יוסר עבד וזה האיש שאני שלוח אליו הוא עבד ממשפחת העבדים דכתיב ובני חם כוש ומצרים וגו'. ולכן בדברים לא יוסר עבד. וזהו לא איש דברים אנכי. ומה צריך לזה האיש מקל להכות על קדקדו דכתיב שוט לסוס ומתג לחמור. והמצריים נקראו כן דכתיב אשר בשר חמורים בשרם וזרמת סוסים זרמתם. וכשראה

השם דבריו אמר יפה דברת וכך אני רוצה. ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות. בפועל להכות אל פרעה ולא בדברים ע"פ. ולכן כתיב מיד וילך משה בזריזות ויאמר אל חותנו אלכה לראות את אחי העודם חיים או בריאים. ולא הגיד לו דבר מרוב שפלותו. ולפי שראה טענתו צודקת אמר לו לך לשלום. ויפה אמרו אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך. כי בברכה זו עשה והצליח וקנה השלמות האמיתי ונתן שלום בין ישראל לאביהם שבשמים. ורמז בדבריו שעדיין לא היה שלם אלא שהיה הולך לקנות השלמות. וזהו לשלום ולא אמר לו בשלום. לפי שעדיין לא היה לו השלימות האמיתי. וזה הנרצה אצלי באומרם ז"ל הנפטר מן החי לא יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום. שהרי אמר יתרו למשה לך לשלום והלך והצליח. ודוד אמר לאבשלום לך בשלום והלך ונתלה. אבל למת אין אומרים לו אלא לך בשלום דכתיב ואתה תבא אל אבותיך בשלום. והרמז בזה כי האדם בעודו בחיים חיותו מתנועע להשיג השלמות וכל דרכיו יישירו נגדו. ולכן אומרים לחי לך לשלום להשיג השלמות. ואין אומרים לו לך בשלום לפי שאין משיג השלימות עד יום מותו. אבל למת אומרין לו לך בשלום. לפי שכבר קנה השלימות והוא מונע בשלימותו. ואם לא קנאו בחייו אימתי. לכן אין אומרים לו לך לשלום. כי אוי לנפשו אם באותה שעה הוא חסר השלימות. כי אין לו זמן יותר. ולכן אומרים לו לך בשלום אבל לחי אומרים לך לשלום. ולפי שראה השם שהיה רוצה לילך ביושרו. ואמר לו אל תירא כי מתו כל האנשים. ויקח משה את מטה האלהים. להכות לפרעה. ולפי שתאות משה היתה זאת. עצת מלאכו השלים. ואמר לו ראה כל המופתים שיש לך לעשות בפועל כמו שאמרת ולא בדבור. ועשיתם לפני פרעה ואני אחזק את לבו. בענין שתצטרך להכותו פעמים רבות. ואם לא תרצה לשלח בני בכורי ישראל הנני הורג את בנך בכורך מדה כנגד מדה. וי"א שאחר שלקח משה מטה האלהים אמר לו ראה כל המופתים. והסתכל במטה אשר שמתי בידך שבו כל המופתים נרשמים ועשיתם לפני פרעה. והוא דעת רבותינו שאמרו שכל המופתים היו כתובים במטה:

פסוק כד

ויהי בדרך במלון ויפגשהו ה' ויבקש המיתו. אולי שרצה להענישו לפי שלא נזדרז למצות כהוגן ולקח אשתו עמו. וחברת האשה היא עכוב על האיש. כ"ש אם היא יולדת או הרה ללדת. ולפי שהוא היה בדרך מצוה ולא היה לו להתדבק עם אשתו. ויבקש המיתו שהוא העונש. ולכן הזכיר ויקח משה את אשתו ואת בניו ולא היה לו ללוקחם. ולכן כשמשה הרגיש בדבר פירש ממנה. וזהו מאמר רז"ל משה פירש מאשתו מדעתו. ועזבה במלון והלך לדרכו ושלחה לבית אביה. והעד ויקח יתרו חותן משה את צפורה

וגו'. ותקח צפורה צור למול בנה. וזה לאות שלא היה משה שם. כי אין זה מעשה אשה כי משה צוה עליה לעשות. זה חתן דמים אתה לי. כאשה שמפייסת ומשחקת את בנה הקטן וקוראה לו בעלי וחתני ואבי. וירף ממנו. אולי נשפך דם רב. אז אמרה חתן דמים למולות. שנשפך דם רב מהמילה. והיא מפייסת את בנה בדברים. והקבלה אמת:

פסוק כז

ויאמר ה' אל אהרן לך לקראת משה לקיים דברו. וילך ויפגשהו בהר האלהים. בלשון שנצטער ויפגשהו ה' ויבקש המיתו. באותו לשון נחמו. ויאספו את כל זקני ישראל. למסור להם סימני גאולה ולהביאם במסורת שמות הקדש שנאמרו למשה. ויעש משה האותות לעיני העם. כי לזקנים ולחכמים לא הוצרך לעשות להם אותות. כי אותות השמות די להם. אבל להמון העם צריך אותות להביאם אל האמונה כי תרגום ויבא ואתא. ויאמן העם. איך היכולת שלו לעשות כל הדברים. וישמעו כי פקד ה' את בני ישראל. מצד הרצון ואהבת האבות. וכי ראה את עניים שיש לו ידיעה. והם הג' דברים שהזכרנו למעלה:

פרק ה

פסוק א

ואחר באו משה ואהרן. אחר שראו האמונה והבטחון של ישראל באו לפני פרעה. אבל קודם לכן לא רצו ללכת אל פרעה. לפי שבוטח בה' ישוגב בו ירוץ צדיק ונשגב. ויאמרו אל פרעה כה אמר ה' שלח את עמי ויחוגו לי במדבר. וכאן לא הזכירו לו שלשה ימים כמו שצוה השם. אולי להטעותו שיחשוב שהיו שואלים שישלחם בהחלט לראות מה יענה. וכשראו שאמר מי ה' אשר אשמע בקולו פשוטה בלי נזק. כל שכן בדבר שיש לי נזק לשלח את ישראל. לא ידעתי את ה'. וכל שכן בדבר כזה לשלח את ישראל. אז חזרו לאמר לו לא תחשוב שאנו רוצים שתשלחם בהחלט. אלא דרך שלשת ימים נלך ונשוב אליך. וי"א מי ה' אשר אשמע בקולו. אחר שלא נגלה לי כמו שנגלה לפרעה על דברי שרי אשת אברהם. וז"ש התרגום שמא דה' לא איתגלי לי כמו שנגלה לפרעה. ויאמר אליהם מלך מצרים למה משה ואהרן תבטלו העם ממלאכתם. כי אתם גורמים להם הפסד. וחזר לומר ויאמר פרעה הן רבים עתה עם הארץ. כי זה אינו מאמר מלך להקפיד בדבר כזה. אבל הוא מאמר הדיוט ועריץ ואכזר. וזהו ויצו פרעה וגו' לא תאספון לתת תבן לעם ותוכן לבנים יתנו. ויוכו שוטרי בני ישראל ויצעקו אל פרעה לאמר תבן אין ניתן לעבדיך והנה עבדיך מוכים ע"י עבדיך. והם אין להם אשם על זה כי עושים מאמרך. אבל חטאת עמך עליך. ויראו שוטרי בני ישראל אותם ברע. היוצא מאת המלך. ויאמרו

ירא השם עליכם וישפוט. וכאן היה ראוי למשה כרועה טוב לומר להם דברים רכים. ולנחם אותם ולדבר על לבם דברים טובים. והוא לא עשה כן. אלא וישב משה אל ה' לדבר כנגדו דברים קשים: או יאמר וישב משה. ששב למשמרתו הראשונה שאמר שלח נא ביד תשלח ולא רצה לילך בשליחותו. וכן עכשיו אמר למה זה שלחתני. וזהו וישב משה אל ה'. ואמר פיתתני ה' ואפת חזקתני ותוכל. ובוודאי אנוס הייתי כי אני בדעתי הייתי שלא לילך. ואחר הרעות לעם הזה ואם כן למה זה לריק יגעתי ולמה שלחתני. אחר שהליכתי הרע לעם הזה. לפי שכל זה היה עושה כרועה טוב שמשים עצמו בסכנה. וכן עשה משה לדבר נגד השם כי אחר שהוא רחמים למה נהג עמהם מדת הדין. וזהו וישב משה אל ה' להעיר רחמיו ונתרעם כנגד מדת הדין. וזהו שאמר ויאמר אדני במדת הדין. למה הרעות אע"פ שלא יהיו ראויים. אחר ששמך ה'. רחמיך יגברו. וכל זה בענוה ושפלות. לפי שחשב שהוא עשה כל הרעה הזה. ולזה אמר למה הרעות לעם הזה. לא ח"ו שעשה השם רע. כי מפי עליון לא תצא הרעות. אבל הרע כלומר עשאו משה בהליכתו. וזהו למה הרעות לעם הזה למה זה שלחתני. ואע"פ שיעברו כל זה הרע. אם היו נגאלים הייתי שותק. אבל מאז באתי אל פרעה לדבר בשמך סבב ביאתי ורוע מזלי לעשות להם רע בשלא יגאלו. באופן שכל זה הרע תלה בעצמו. ואע"פ שהשם א"ל לא ישמע אליכם פרעה. עכ"ז חשב משה שמשעת הליכתו יקל העבודה מעליהם בצד מה ויתנם לחן ולרחמים בעיני שוביהם. ולזה השיב לו השם עתה תראה ולא יאחר אשר אעשה לפרעה. והיותר קשה ממאמר משה. הוא מה שאמר ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך. והרצון בזה אצלי שהוא מאמר טוב מאד. ורצה לומר כי לפי שפרעה לא היה מכיר מיוסף אלא שם אלהים אבל לא שם ה'. ולזה אמר מי ה' אשר אשמע בקולו. כי אם הייתם אומרים לי שם אלהים. אולי הייתי שומע. אבל שם ה' לא שמעתי בלתי היום ובזה נתחזק לבו. וזהו ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך בשם ה'. הרע לעם הזה. ולכן וישב משה אל ה'. ועוד אבאר זה בעז"ה. וי"א שמשה הסתפק בג' דברים. כי אחר שראה שכבדה יד העבודה יותר ממה שהיה. אמר שהעם אינן ראויים לגאולה אבל חייבין עונש לרוע מדתם. ושאל לדעת זה. ואמר למה הרעות להם יותר מקודם. כי זה לא ימלט מאחד מג' דברים. אם שהעם ראויים לגאולה או לא. או שאני הגון שתהיה על ידי או לא. או הגואל יש לו שנוי ברצונו ודבורו או לא. ושאל כמתוכח. אם העם הוא ראוי למה הרעות. ואם אינו הגון למה זה שלחתני עליהם לבשרם הגאולה. ואם אני איני הגון לגואלם גאול אותם ע"י אחר. שאתה בוחן לב כ"ש הפעולות. למה זה שלחתני בשליחות הזה להרע להם על לא חמס בכפם. ואם הם ראויים ואני הגואל. הקצור קצרה השגחתך. או יש שינוי בדבריך.

כי מאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא הצלת וגו'. המקוים גאולתך וראויים לקבלה. ואני ראוי להיות אמצעי בינך ובינם. וכל זה הויכוח היה מאהבת בוראו ואהבת עצמו שנראה שמשקר ולא ישמעו אליו עוד ואהבת עמו. ולפי שראה השם אהבתו. השיב אליו בדבר פיוס ואמר תכלית המכוון. והוא כי ביד חזקה ישלחם. ואחר התשובה הכוללת בא השם להשיב על ספקותיו. ולהבטיחו שהשגחתו מודבקת בו ועם בני ישראל באמצעיתו. ובעבור האבות הראשונים ושאין לו לשנות דברו. ולכן הזכיר וידבר אלהים ויאמר אליו אני ה'. לומר אם במדת הדין אינם ראויים. במדת הרחמים הם ראויים. ואם אין ראויים מצד עצמם יהו ראויים מצד האבות. ומצד הדין יכניע אויביהם. והודיעו שאין לשנות דיבורו. ונתן טעם לדבריו כי אל האבות שלא השיגו השגתו קיים דברו. כ"ש שיקיים את דברו אתו:

פרק ו

פסוק ב

וידבר אלהים אל משה. לפי שמשה אמר למה הרעות לעם הזה. השיב לו לפי דבריו שהוא אמר אמירה ודיבור. ואמר ה' למה הרעות. וכן אמר לדבר בשמך. לזה אמר וידבר אלהים ויאמר אליו. וכמו שהוא הזכיר למעלה רחמים ודין וישב משה אל ה' ויאמר אדני שהוא דין. לזה אמר בכאן וידבר אלהים ויאמר אליו אני ה' רחמים ודין. ולפי שאמר למה הרעות. אמר ויאמר אליו אני ה' ומאתי לא יבא רע. כי אני ה' טוב ומטיב. ומה שאמרת למה זה שלחתני. יש לך לידע שיש לי לקיים הדבר הזה. יש לך לידע כי טוב עשיתי להם. אבל לפי שיש להם להכנס לארץ ואין יכולים להכנס בה אלא ע"י ייסורין. כאומרם ז"ל שלשה מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולם לא נתנם להם אלא ע"י יסורין. תורה וארץ ישראל ועוה"ב. וז"ש וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען. וזה א"א בלא נאקה וצעקה. ולכן שמעתי את נאקת בני ישראל להוציאם מן הגלות ולהכניסם לארץ. לכן אמור לבני ישראל והוצאתי אתכם וגו' והבאתי אתכם אל הארץ. וכנגד מה שאמר והצל לא הצלת. אומר והצלתי אתכם מעבודתם וגאלתי אתכם וגו'. ואמר וגם אני שמעתי. להורות כי כמו שאתה שמעת נאקתם. גם אני שמעתי נאקתם ואזכור את בריתי. לכן אמור לבני ישראל והוצאתי אתכם. כי הוא התכלית המכוון. ופירש כיצד תהיה ההוצאה. ואמר וגאלתי אתכם והוצאתי אתכם. ולפי שכל אלו ייעודים גשמיים. חזר להבטיחם בייעודים נפשיים. וזהו ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים משגיח עליכם. וזהו ע"ד והתהלכתי בתוככם והייתי לכם לאלהים. שארז"ל אטייל אתכם בג"ע. והנה בכאן כלל ד' דברים. כנגד ד' דברים שאמר משה כאומרו למה הרעות. למה זה

שלחתני. הרע לעם הזה. והצל לא הצלת את עמך. כנגד למה הרעות. אמר אני ה' טוב ומטיב. כנגד למה זה שלחתני. וארא אל אברהם ובאתי לקיים דברי. וכנגד הרע לעם הזה. אמר שהיה טוב להם לתת להם את ארץ כנען. וזה א"א בלא ייסורים. וכנגד והצל לא הצלת. אמר והצלתי אתכם. ולזה האריך בכל זה הסיפור.

או נוכל לומר כי האריך בכל זה הענין. לומר שהוא ה' ושנראה לאבות וששמע נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם. ואע"פ שכבר הוזכר כל זה בפרשה שעברה. להורות דמלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא. וכמו שהאיש עושה טובה לאחר מצד ד' דברים. כן השם רוצה לעשות טובה לישראל להוציאם ממצרים בשביל ד' דברים. ולזה חתם הפרשה כי ביד חזקה ישלחם. ולהשיב לו על מה שאמר למעלה ד' דברים כנגד השם כאומרו למה זה שלחתני. לזה השיב לו אני מוכרח לעשות זה בשביל ד' דברים שראוי לכל אדם בשבילם לעשות טובה לאחר. ואלו הם האיש עושה טובה לאחר בלי סבה אלא בשביל שהוא טוב וטבעו ומזגו יחייבהו לזה. והשני בשביל שהוא מחוייב לעשותו בשביל שבועה או ברית וכיוצא בזה. והג' בשביל שרואה נאקת וצעקת הדל ולזה הקשיב והושיע. והד' בשביל שרואה זדונו וגאותו של אותו האיש המדכא עני בשער בלי שום סבה אחרת. יושיעהו מצד הנאקה והזדון. וכן תמצא בירבעם בן יואש מלך ישראל שעשה הרע בעיני ה' והוא השיב את גבול ישראל. ולא בשביל זכותו. אלא כי ראה ה' את עוני ישראל מרה מאד ואפס עצור ועזוב ואין עוזר לישראל. ולא דיבר ה' למחות את שם ישראל מתחת השמים ויושיעם ביד ירבעם בן יואש. ולזה אמר בכאן כנגד האחד ויאמר אליו אני ה'. שאני טוב ומטיב מצד עצמי בלי שום סבה אחרת. וכנגד השני אמר וארא אל אברהם באל שדי. ומצד השבועה הקימותי את בריתי וזהו וגם. וכנגד השלישי אמר וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל. ומצד נאקתם אני מחויב לשמוע וזהו וגם. וכנגד הד' שהוא מצד זדון המצריים ואכזריותם. לזה אמר אשר מצרים מעבידים אותם. ולכן ואזכור את בריתי. וכנגד אלו הד' דברים לקח ד' לשונות בגאולתם. והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי. וחזר לפרשם לכן בשביל אלו הד' דברים. אמור לבני ישראל אני ה' טוב ומטיב. והוצאתי אתכם כנגד שבועת האבות. והצלתי אתכם וגאלתי אתכם בזרוע נטויה שהרימותי ידי לישבע לאבות בכסאי. וכנגד הנאקה ולקחתי אתכם לי לעם וידעתם כי אני ה' המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים. וכנגד זדון המצרים והבאתי אתכם אל הארץ ארץ טובה ותתענגו בה ברוב שלום תחת העוני והשעבוד והזדון. ואף על פי שכל אלו הדברים היו דברים טובים דברי ניחומים. אמר שלא שמעו אליו מקוצר רוח. ולפי שראה השם שישראל לא היו מוכנים. אמר לו בא דבר אל פרעה מלך מצרים כי הוא

ישמע דבריך. ואז אמר משה הן בני ישראל לא שמעו אלי וגומר. להורות שכל זה היה בשביל שהוא לא היה ראוי. ועכ"ז צירף עמו לאהרן ויצום אל בני ישראל. ואל פרעה שיעשו שליחותם עכ"פ. וזהו ויצום אל בני ישראל:

ויש לשאול למה לא אמר בכאן הן אני ערל שפתים כמו שאמר למטה. ועוד למה הפסיק בנתים ואמר אלה ראשי בית אבותם. ועוד למה חזר לומר וידבר ה' אל משה דבר אל פרעה מלך מצרים. ולא דיבר כלל עד שהוצרכו לומר הוא הדיבור עצמו האמור למעלה אלא שהפסיק בשביל הייחס. ועוד כמו שאמר בכאן הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה. למה לא אמר ג"כ ואיך ישמעוני בני ישראל. והנראה בזה כי כשמשה אמר הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה. לא אמר ואני ערל שפתים אלא בשביל פרעה שהיה ראוי איש בעל לשון לדבר צחות לפני מלך גדול כמוהו. אבל כשאמר הן בני ישראל לא שמעו אלי. כי הי"ל הן בני ישראל לא שמעו דבריך. אבל נראה שמשה הרגיש בישראל שלא היו רוצים לשמוע לו בסבה שהיו רואים שהיו בישראל גדולים ממנו. ואולי היו אומרים האחד בא לגור מארץ מדין ולא נצטער בצרתינו וישפוט שפוט. מי הוא ומי אביו ליקח זאת השררה. כי שבטים גדולים יש ממנו כיששכר וזבולון. ויותר ראובן ושמעון שהם הגדולים. ובפרט ראובן שהוא הבכור ולו ראויות המעלות. וזה נמצא מעולם בישראל שכל אחד אומר אני אמלוך. אחר שאז"ל בני ישראל בני מלכים. והסמך ממה שאמר בצדקיהו ברעהו יעבוד חנם. ומי הוא רעהו של המלך אמור מעתה בני ישראל בני מלכים. וכולם שוים. ולכן אמר משה הן בני ישראל לא שמעו אלי. מצד חסרוני וחסרון שבטי שהוא שלישי לשבטים. ולזה באתהו הדיבור וידבר ה' אל משה ואל אהרן ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים. לרמוז שצוה לישראל שיסבלום וישאום על כתפם למשה ולאהרן. לפי שהם אנשים ראויים והגדולים שבשבטים ושבטו הקדוש מכולם. כאלו אמר ששם בלב בני ישראל ובלב פרעה שיעריכום בערך גדול ונטה חנם בעיניהם. כאומרו גם האיש משה גדול מאד בעיני עבדי פרעה ובעיני העם. ולהוציא מלב בני ישראל זה הטעות שהיו אומרים שהיו בישראל שבטים אחרים גדולים ממנו. התחיל לייחסם להראות שהיו ראויים מכל השבטים. והתחיל בראובן ואמר בני ראובן בכור ישראל למנין ולא לנבואה. והלך לשמעון ואמר בני שמעון ימואל וימין וגומר. ולפי שלא היו ראויים לנבואה קיצר בהם. אבל כשהלך ללוי אמר ואלה שמות בני ישראל. אלה הם בעלי השם והראויים למעלה ולא הראשונים. ולכן לא הזכיר שמות בראשונים ולא האריך בהם. אבל בשבט לוי האריך הרבה בשנותם ובבניהם עד שהגיע למשה ואהרן. ואמר ויקח עמרם את יוכבד דודתו ותלד לו את אהרן ואת משה. עד שאמר הוא

אהרן ומשה הראויים מכל האנשים. אשר אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל. ולא לקחו הם השררה ולא שאלוה אבל ברחו ממנה. ועכשיו שראו ישראל שהיו ראויים. והשם תיקן מה שנתרעם הן בני ישראל לא שמעו אלי. חזר ואמר לו בא דבר אל פרעה מה שדברתי לך. ואז השיב הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה. אבל לא אמר בכאן איך ישמעוני בני ישראל. לפי שכבר תקן השם זה בסדר היחס. והשם השיב לו ראה נתתיך אלהים לפרעה. כלומר ראה מה שאתה אומר כי כבר תקנתי הכל. במאמר ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים. כי שמתי בלבם שיאהבוך כל העם ופרעה ישימך לראש ויחלוק לך כבוד. וזהו ראה והבן בדיבור שלמעלה איך נתתיך אלהים לפרעה. ולכן לא אמר ראה אני נותן אותך אלהים לפרעה אלא ראה נתתיך אלהים לפרעה בדיבור הראשון: **ובמדרש** הגלוי שאלו מה טעם ייחס בכאן אלו הג' שבטים בלבד. כי ראוי היה ליחסם כולם. ואמרו כי אלו הג' שבטים נהגו שררה במצרים אחר יוסף. כי אחר שמת יוסף נהג שררה ראובן. ואחר שמת ראובן נהג שררה שמעון. ואחר מות שמעון נהג שררה לוי. לפי שלוי האריך ימים יותר מכולם. ולכן אמרו שכל זמן שהיה אחד מן השבטים קיים לא היה שעבוד. והטעם לפי שנהגו שררה במצרים אלו הג' שבטים אחר מות יוסף. לפי שיעקב אביהם בירך כל השבטים זולת ראובן ושמעון ולוי שלא ברכם אלא קנטרם בדברים קשים. והם האזינו ושתקו וקבלו תוכחותיו. כמאמר אביהם ושמעו אל ישראל אביכם ואל תקוצו בתוכחתו. לכן זכו ונהגו שררה במצרים אלו הג' שבטים יותר מכל אחיהם. ולכן ייחס בכאן אלו השלשה שבטים לבד. ואמר אלה ראשי בית אבותם שהיו ראשים ומלכים במצרים בזמן השעבוד. בני ראובן ובני שמעון ובני לוי ע"כ. וע"ד הפשט נראה שהטעם שייחס בכאן אלו השלשה שבטים ולא ייחסם כולם. להורות לנו מעלת משה ואהרן שנבחרו בבחירה ורצון והשגחה גמורה. ולא על צד הקרי וההזדמן. ורצה השם להראות לישראל איך חפש בנר אלהים כל מצפוני ישראל. ולא מצא אנשים אחרים ראוים כמשה ואהרן. וכן תמצא כשרצה השם למשוח לדוד אמר שילך אל בית ישי כי ראיתי בבניו לי מלך. ולפי שלא יאמרו ישראל כשנמשח דוד הקטן שהיה במקרה. צוה שיוציאו לו כל בניו אחד לאחד למצוא חשבון. לא ראה בבניו מלך והיה אומר גם בזה לא בחר ה'. וכשראה את אליאב שהיה גדול בקומה וטוב למראה אמר זהו. ואמר לו השם אל תביט אל מראהו ואל גובה קומתו כי מאסתיהו. עד שבא דוד שהיה אחרי הצאן ואמר לו השם קום משחהו כי זהו הנבחר. ולכן אמרו ז"ל כי ישי ובניו אמרו היא נפלאת בעינינו. בענין שכל העולם יראו בעין איך נבחר בבחירה והשגחה גמורה. וכן הענין עצמו במשה ואהרן. כי לפי שהיה בכאן תחלת המכות להוציא ישראל ממצרים. רצה

השם בראשונה להראות איך משה ואהרן היו גבורים לעמוד בפרץ. ואין בכל ישראל כמותם בחכמה ובמעלה ובגבורה ובנבואה. ולכן התחיל השם לחפש בכל ישראל אם ימצא בהם איש ראוי. והתחיל בראובן לפי שהוא ראש היחס אולי ימצא בו איש כלבבו. והתחיל ואמר בני ראובן פלוני ופלוני. וכשלא מצא ראה שלא בחר בו ה'. ואח"כ צוה להוציא לשמעון אולי ימצא בו איש ראוי. והתחיל למנות ובני שמעון פלוני ופלוני. וכשראה שלא מצא אמר גם בזה לא בחר בו ה'. ואחר כך צוה להוציא ללוי אולי ימצא בו איש כלבבו. והתחיל ואמר ואלה שמות בני לוי פלוני ופלוני. התחיל להאריך בכל בניו לראות אם ימצא איש כלבבו. ואמר בני גרשון פלוני ופלוני ולא מצא. וכן בבני קהת ובבני מררי. וחזר ואמר ויקח עמרם את יוכבד דודתו ותלד לו את אהרן ואת משה. אף על פי שכבר מצא בקשתו. בשביל כבודם ייחס כל השבט ואמר ובני יצהר. ויקח אהרן וכו' ואלעזר בן אהרן וגומר אלה ראשי אבות הלוים למשפחותם. ואחר שגמר ליחסם סמך ואמר הוא אהרן ומשה. כלומר אלו הם שהיינו מבקשים ולא נמצאו בכל ישראל כמותם. ולכן אחר שמצא איש כלבבו בזה השבט. לא חשש ליחס שאר השבטים. וכל זה להורות שנבחרו בבחירה ובהשגחה גמורה ולא במקרה. וזהו הוא אהרן ומשה שהיינו מבקשים אשר אמר ה' להם הוציאו את בני ישראל. ולא לקחו הם השררה אלא במאמר השם. וחזר לומר הם המדברים אל פרעה מלך מצרים. וחזר לומר הוא משה ואהרן. להורות שהיו שלמים בכל המעלות במעלת הנבואה ובמעלת הגבורה ובמעלת החכמה והמדות. כי אלו הם שלש חלקי האדם. ולכן כנגד הראשונה שהיא מעלת הנבואה. אמר הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם דרכי הנבואה. ולכן הזכיר לאהרן בראשונה לפי שהוא היה נביא במצרים קודם משה כמאמר יחזקאל. וכנגד מעלת הגבורה אמר הם המדברים אל פרעה מלך מצרים. והיה להם כח גדול וגבורה עצומה לדבר אל פרעה מלך מצרים ולשברו במכות מופלאות. וכנגד מעלות המדות אמר הוא משה ואהרן מופשטים מכל אלו המעלות השנים היו משה ואהרן אנשי מדות מצד עצמם. ולכן אמר בכאן הוא משה בראשונה. לפי שבמדות היה עולה על אהרן במעלת הטוב. ולכן כתב בו בלידתו ותרא אותו כי טוב הוא. ובסוף כתיב והאיש משה עניו מאד מכל האדם. להורות שהיה שפל ועניו מאד כמו שאמרו מאד מאד הוי שפל רוח. כי זה הוציאוהו ממאמר עניו מאד. ואחר שהם כלולים בכל אלו המעלות. עין בעין יראו כי אין בכל ישראל כמותם. ולכן נבחרו. ולכן נתיחסו בכאן אלו הג' שבטים לבד. ואחר שמשה היה ראוי. אמר מיד דבר אל פרעה. ולהורות על מעלת אהרן ג"כ אמר ואהרן אחיך יהיה נביאך. ולהורות על מעלתם ועל גבורתם. חתם הפרשה ואמר ומשה בן פ' שנה וגו'. כי אלו הי' בן (ארבעים)

[ל'] לכח לא היה כ"כ פלא. אבל הי' בן פ' שנה ויותר בדברם אל פרעה בגבורת גבורה ומפורסמת כאלו הי' בן ל' שנה:

פרק ז

פסוק ג

ואני אקשה את לב פרעה אין להאריך בפי' המפרשים ולא במדרשים. אלא לברר וללבן האמת כפי המדרש הנעלם שכתבו שם. כי פי' ויחזק ה' את לב פרעה כי ח"ו שהשם לא יעות משפט להחזיק לבו ואח"כ להביא עליו המכות. כי צדיק וישר הוא. אבל הענין הזה היה כך שפרעה עצמו היה מקשה לבו בלא דעת. ולכן השם היה משחק בו ועושה בו הנקמות. והוא זה לפי שידוע שמצרים היתה מלאה גלולים וכישופים. וכשבא יוסף לפתור החלומות הזכיר שם אלהים והודיע לפרעה שיש אלהים שופטים בארץ וגוזר ומקיים. וא"ל אשר האלהים עושה הראה את פרעה. ויוסף בחכמתו עשה לפרעה שיודה בשם אלהים ואמר אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת וגו'. ואמר הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו. באופן שמכאן והלאה נשאר שם זה ידוע במצרים. אבל שם ה' לא הזכירו יוסף ולא נשמע במצרים עד שבא משה ואמר כה אמר ה'. ואז השיב פרעה לא ידעתי את ה'. כי שם אלהים אני יודע אבל שם ה' לא שמעתי בלתי היום. ויוסף שהיה עברי וחכם כמוך לא הזכירו. בענין שבזה היה כופר בשם ה'. ואומר שלא היה. בענין שזה השם שלא היה מכיר היה סבת קושי ערפו. אבל לא שהשם ח"ו יקשה לבו. וזהו ויחזק ה' את לב פרעה. כי זה השם שלא הכיר היה סבת אבידתו. וזהו ואני אקשה את לב פרעה. כי זה השם שלחני ה' מקשה לבו. ולכן תמצא שבעבור זה באה אליו הרעה לפי שהיה חפץ השם שיודה בזה השם מעצמו. ולכן אמר למען תדע כי אני ה'. עד שהודה ואמר ה' הצדיק. ולפי שזה היה בפה ולא בלב. רצה השם להכניעו עד שיודה בו מלבו ומנפשו. וז"ש בכאן ואני אקשה. וזה מה שאמר למעלה ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך שהוא שם ה'. הרע לעם הזה כמו שפירשתי למעלה. ולכן תמצא שאמרו החרטומים אצבע אלהים. ולא אמרו אצבע ה'. לפי שלא היו מכירין בו:

פסוק ד

ואמר **ונתתי את ידי והוצאתי את צבאותי**. וכן והוצאתי את בני ישראל מתוכם. להורות שתכלית המכות היה להוציאם מתוכם על כרחם. והשם סבב שימררו חייהם בעבודה קשה. כדי שינאקו בני ישראל ויזעקו לצאת משם. כי לולא זה לרוב שמנינות הארץ וטובתה כגן ה' כארץ מצרים. והם אזרחים בה אחר מאתים שנה לא ירצו לצאת ממנה. והעד נתנה ראש ונשובה מצרימה:

פסוק ט

תנו לכם מופת. כבר פירשתי למעלה כי מלת אות הוא דבר שמביא האדם להאמין בדבר ההוא והוא מתרגום ויבא ואתא. וכן מופת הוא דבר שמפתה האדם להאמין בדבר ההוא שעושה אותו האדם. ולכן אמר בכאן תנו לכם מופת. לדבריכם אם אמת אתכם. אבל מלת חרטומים היא מלה מצרית. כי כל מכשף ופועל זרה ומגיד עתיד בשמה נקרא חרטום. בלהטיהם כתבו כי בעבודה המצרית היא על שתי כוונות. אחד נקראים להט החרטומים שעושים השמות וההשבעות והדברים הנאמרים בלחש בשפתים נעות בלי נשמע קולם. ועל הכוונה הזאת ויעשו החרטומים בלטיהם בהשבעותיהם. ב' הכלים הנעשים לעשות בהם הפעולות הזרות נקראים שם ג"כ להט. ועל הכוונה הזאת בלטיהם בכליהם הנעשים לפעולותיהם. ויבלע מטה אהרן את מטותם. להודיעו כי בסוף יהיו נבלעים כולם ונשחתים לבנ"י. ומופת המטה שנהפך תנין. ומי היאור שנהפכו לדם. הוא סימן למפלת אלהי מצרים שהוא התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו. הוא אמון מנוא. בן צרעה שר השדים המוזכר בדבריהם והוא היה רב שלהם ובו היו עושין כל פעולותיהם. ולכן בלע מטה אהרן את מטותם. וכן הפך יאוריהם לדם לפקוד השם על צבא המרום במרום ואח"כ על מלכי האדמה באדמה. ולכן אחר שלקה התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו. מיד הביא שאר המכות על המצריים מכנים ערוב. בענין שבזה נבלעה ונשחתה אמונתם. וזהו ויבלע מטה אהרן כמו בלע ה'. בלע המות. ולכן אמר במכת המים לך אל פרעה בבקר הנה יוצא המימה. שהיה עושה עצמו אלוה בכח התנין הגדול שהזכרתי. ולכן כתב בזאת המכה בזאת תדע כי אני ה'. כי אחר שתראה שאין כח באלהיך להושיע עצמו איך יושיע לאחרים. ולכן אנכי מכה במטה אשר בידי במים ונהפכו לדם. ואז אם אלהים הוא ירב לו. בענין שבזאת תדע זה השם של ה' שאינך יודע. וכתבו שבנימוסי המלכים בעבודה המצרית בחלק הד' כתיב. שחק מלכי מצרים הוא שהם יוצאים אל היאור בכל חדש שתי פעמים בראש כל ירח ובמילואו לזבוח שם זבחי החדש. וקודם זריחת השמש יצא יצא ושוב וכל זה אמר השכם בבקר. וכן אמר בזאת תדע ועוד אחרת התחלת המכות היא זאת. והיא הכנה והזמנה למכה אחרת הבאה אחריה והאחרת לחבירתה:

פסוק כג

ואמר **ויפן פרעה ויבא אל ביתו ולא שת לבו וכו**'. להורות על רשעו שאע"פ שזאת המכה היתה כנגד אלוהו וכנגד התולדת והיה מגיע נזק גדול לכל בני מלכותו. לא חשש אלא לבא אל ביתו לומר שלום עלי נפשי ולבא אל ביתו ופנה מלבו כל אלו הדברים. ואע"פ שמשה א"ל בזאת תדע לא שת לבו גם לזאת. ולהורות על מה שאמרנו תמצא שהיתה

המכה האחרת צפרדעים כאומרו ושרץ היאור צפרדעים. להורות שלא היה כח לאלוהו הרובץ בתוך יאורו להפכו למים. אלא שגם מיאורו יעלו הצפרדעים להזיקו. וזהו הנה אנכי נוגף את כל גבולך ואין מידי מציל. ולזה אמר בצפרדעים למען תדע כי אין כה' אלהינו. להראות כי כל אלהי העמים אלילים ואין בהם כח להציל עצמם ולא לזולתם ואין בכולם כאלהינו. וזהו כי אין כה' ולא אמר כי ה' אלהינו. ולכן אמר העתירו אל ה'. אחר שבידו הכח על כל האלהים. ואמר העתירו אל ה'. לפי שהמכות היו על שני פנים מהם נגד חק הטבעי ומהם נגד המורגל. ולכן במכה שהיא גדולה נגד הטבע לא אמר העתירו אל ה'. לפי שחשב שאין לפלא טבע קיים. וטבע המציאות נותן לו לכל דבר לשוב לענייננו הטבעי. ולא זכר המן שהיה מן השמים בדרך נס ופלא ונעשו בו נסים גדולים בתמידות מ' שנה. וזהו והעומר עשירית האיפה והיה די לכל אחד. ועוד את המן אכלו עד בואם אל ארץ נושבת שהם מ' שנה. אבל במכה שהיא כנגד המורגל ואינה נגד חק הטבע. אמר העתירו פן תשאר להרגל ימים רבים. ולכן בצפרדעים שהרגלם לשבת ביאור ועלו לבתים נגד הרגלם. אמר העתירו אל ה' וכן בערוב אמר העתירו בעדי. לפי שעלייתו בערים ובבתים היה נגד הרגלו. פן ישאר להם להרגל תמידי:

פרק ח

פסוק ה

ואמר **התפאר עלי**. להראות שיש בתפלתו סגולה להסיר המכה כמו שיש בידו להביאה. אבל החרטומים יוכלו להביאם ולא להסירם. והשם מוחץ ורופא. ושזה יהיה כל זמן שירצה במהירות או באיחור. ושזו היא פעולה אלהית לא טבעית. שהטבע לא ישתנה מגבולו ולא יסור קודם עתו ולא ישאר אחר עתו המוגבל לו. לכן א"ל אלו הג' דברים כאומרו התפאר עלי. אתה תבחר הזמן שתרצה שתסור המכה. וזהו להכרית הצפרדעים. ויאמר למחר שאל לו הזמן היותר קצר. כי זה פלא להכריתם כולם בלילה אחת. ויאמר כדברך למען תדע כי אין כה' למחוץ ולרפא. ואמר ויצעק לפי שזה היה מלבו. וזהו על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה שאמר לו כדברך:

פסוק טו

אצבע אלהים היא למעלה מתחבולותינו ופעולתינו. על כן אמרו אצבע אלהים היא ולא אצבע ה'. לפי שלא היו מכירין אותו. ומפני שהפעולות הם בידים ששם האצבעות. אמרו אצבע אלהים היא. לומר שקצת פועל אלהי היה בה ולא בכולה. ולכן ויחזק לב פרעה. ורמזו בזה לפי שאמר להם ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים שזאת המכה היא אצבע מהיד. והוא התחלת המכות. במכת הערוב אמר והפליתי ביום ההוא. לפי שהיא נגד

המורגל ולא נגד הטבע כמו שפירשתי. על כן אמר כי הפלא היה להבדיל ארץ גושן ששם ישראל. בענין שידע שהשם משגיח בכלל ובפרט בישראל בארץ מיוחדת. וזהו שאמר כאן למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ. משחית חלק ומציל חלק. וזהו הודיעו גם כן יותר בפרט במכת הברד. באומרו הנה יד ה' הויה. כלומר עד כאן אמרתם אצבע אלהים. עכשיו תהיה יד שלימה להכות בכם. ותראו ההשגחה יותר בפרט. וזהו והפלא ה' בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים. כי אם יעמדו כאן שני רועים אחד ישראל ואחד מצרי ימות המצרי וינצל הישראלי. ועם כל זה ויכבד לב פרעה. כי אמרו מבהמות ישראל נקח צרכינו. והנה המצריים הזידו נגד ישראל בממונם בגופם ובנפשם. בממון וישימו עליו שרי מסים. בגוף בעבודה קשה. בנפש כל הבן הילוד. ולכן הענישם השם באלו הג'. בממונם וימת כל מקנה מצרים ותשחת הארץ מפני הערוב. בגופם במכת השחין ובכנים ובחשך. בנפשם במכת בכורות ובים. והנה במכת השחין אמר ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני פרעה. בענין שיראו שכל התחכמותם הבל. וזה היה לעונש שנתנו עצה לפרעה נגד ישראל שיכניעום וישפילום בעבודת פרך. ולכן אמר בברד עודך מסתולל בעמי. ועושה מהם מסלה ורומסים אותם ברגלם. לכן הנני מביא מחר ארבה. והירא את דבר ה' ינצל. ואשר לא שם לבו אל דבר ה' הם החרטומים והמכשפים. שלא רצו להודות ביכולת השם. ואם היו מביאים המקנה לבית נראה שהיו מודים לדברי משה. והם היו יועצים לפרעה ומחזיקים לבו. לכן בא השחין והברד סמוכים להפרע מהם. ולפי שזאת המכה לא היתה נגד הטבע אלא נגד המורגל וכ"ש במצרים שלא ירד שם ברד מעולם. וכיון שראה ברד ואש מתלקחת בתוך הברד שהם הפכיים והיה נס בתוך נס לרדת האש ארצה. פחד ואמר ה' הצדיק ואני ועמי ראויים וחייבים בכל העונשים האלו. וזהו הרשעים. כמו אשר ירשיעון אלהים:

פרק ט

פסוק כח

ואמר **העתירו אל ה'**. בענין שלא ישאר זה הדבר בהרגל תמידי. וכאומרו בכאן למען תדע כי לה' הארץ. נראה כי פרעה היה כופר בבריאת שמים וארץ. וזה הטעם האמתי בכל המכות. מלבד מה שהאריכו במדרשים. ובזה תראה מפורש למה היו י' במספר. ולמה היו מהם במים ומהם בארץ ומהם בשמים. כי אחר שפרעה היה כופר באלהי השמים ואלהי הארץ היה כופר בבריאת העולם. רצה השם לחזור העולם תהו ובהו ולעשות בריאה חדשה. בענין שעל כרחו יודה. ולכן אנו אומרים בכל הדברים זכר ליציאת מצרים שהוא כמו זכר למעשה בראשית. ולפי שידוע שהעולם נברא בעשרה מאמרות

בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. יהי רקיע. תדשא הארץ. יהי מאורות. וכן כולם ופרעה כפר בכולם. ראוי היה שילקוהו בעשר מכות. כנגד י' מאמרות שבהם נברא העולם. ולכן לקה יסוד המים בדם. והעפר בכנים. והרוח בדבר. והאש בשחין. וכן לרדת למטה חוץ מטבעו. והשמש בחשך. והערוב שהיה עירוב חיות רעות. לפי שהם היו מערבבים הכחות כולם ולא היו נותנים כבוד לה' אחר שהוא מושל על כולם. בענין שיכיר פרעה כי יוצר הכל הוא והוא ברא שמים וארץ ובידו לסותרם ולבנותם. כמו שחזר העולם חשך בימי המבול. וכן הביא במצרים חשך ואפלה והשחית ארצם והפך מימיהם לדם. וכן לקו כל היסודות בענין שעל כרחו יודה שהשם ברא שמים וארץ. ולכן אמר כי לה' הארץ וכו' כי אין כמוני בכל הארץ בכלל. וכן השגחתי בפרטים. וזהו למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ. ולא די אלא שרצה להודיעו שאין כח באלהיהם. ולכן לקה התנין הגדול הרובץ בתוך יאוריו כמו שכתבתי. ולכן אמר ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים שזה היה במכת בכורות. ולכן אמר למען תדע כי אין כמוני בכל הארץ ובכל אלהיכם. ולכן הביא עליהם י' מכות כנגד י' מאמרות וכנגד י' הדברות כי זה לעומת זה עשה האלהים. ולכן כתבו במדרש הנעלם עשרה עשרה הכף בשקל הקדש. עשרה עשרה למה אלא י' למ"ת י' למעשה בראשית. כתיב אנכי ה' אלהיך וכתיב יהי אור. דהא קב"ה אור איקרי. וכנגד זה לקה אור שמשם. וכן בשני ויהי מבדיל בין מים למים. ובמ"ת לא יהיה לך אלהים אחרים שנקראו בורות נשברים. והקב"ה נקרא באר מים חיים. וזהו ויהי מבדיל בין מים למים בין מים מרים למים מתוקים. ולכן נהפכו יאוריהם לדם. וכן כל דיבור ודיבור היה כנגד מאמר אחד. וכל מכה ומכה כנגד דיבור ומאמר אחד. וזהו הנכון באלו המכות והמעיין ימצאהו ואם אמצא המאמר אכתבהו:

ובמדרש הגלוי בילמדנו אמרו טעם לעשר מכות. דם אמר הקב"ה בדבר שנתגאה בו אני מתחיל להכותו. והוא אמר לי יאורי. לפיכך קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים. צפרדעים למה אמר הקב"ה יבואו צפרדעים שגידולם במים. ויפרעו ממצריים שבקשו לאבד אומה שעתידים לקבל התורה שנמשלה למים שנאמר הוי כל צמא לכו למים. כנים אמר הקב"ה יבואו כנים שנבראו מן העפר ויפרעו ממצריים שבקשו לאבד אומה שנמשלה לעפר שנאמר והיה זרעך כעפר הארץ וכו'. ערוב מהו ערוב. אריות ונמרים דובים זאבים ונחשים. אמר הקב"ה יבואו חיות אלו ויפרעו מהם שבקשו לאבד אומה שנמשלה לחיות. שנאמר גור אריה יהודה בנימן זאב יטרף דן גור אריה. דבר אמר הקב"ה יבא דבר שממית. ויפרע ממצרים שבקשו לאבד אומה שממיתין עצמן על קדושת השם. ואומרים בתפלתם כי עליך הורגנו כל היום. שחין אמר הקב"ה יבא שחין העולה

מן הכבשן ויפרע מן המצריים שבקשו לאבד אומה שעתידה למסור נפשה על קדושת שמים. ומי הם חנניה מישאל ועזריה. ברד אמר הקב"ה יבא ברד שהוא לבן ויפרע ממי שבקש לאבד אומה שאני עתיד ללבן עונותיהם כשלג. שנאמר כשלג ילבינו. ארבה אמר הקב"ה יבא ארבה שנקרא חילי הגדול אשר שלחתי בכם. ויפרע מהם שבקשו לאבד אומה שנקראו חיילותי. שנאמר והוצאתי את צבאותי ותרגומו חיילותי. חשך אמר הקב"ה יבא חשך שהוא מובדל מן האור. ויפרע ממצריים שבקשו לאבד אומה שהם מובדלים מן הכנענים שנקראו חשך. שנאמר כי הנה החשך יכסה ארץ. ולא עוד אלא שמברכים שמי ואומרים יוצר אור ובורא חשך. מכת בכורות. אמר הקב"ה אני יוצא בתוך מצרים בחצי הלילה ואפרע ממצריים שבקשו לאבד אומה שהם בני אברהם אוהבי שחלק עליהם לילה כדי לאבד אויביו שנאמר ויחלק עליהם לילה. ובשביל שהשליכו בני בכורי ליאור. הנה אנכי הורג את בנך בכורך. ובשביל י' נסיונות שנתנסה אברהם ונמצא שלם. לפיכך הכיתים בי' מכות עד כאן:

פסוק ל

ואחכ"א ואתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון. טרם התפלה תיראו. ואחר התפלה תחזרו לקלקולכם. והעד ויוסף לחטוא. ואם כן למה נכנסו בכאן אלו השני פסוקים. והפשתה והשעורה נוכתה והחטה והכוסמת וגומר. ואולי יאמר ואתה ועבדיך ידעתי כי עדיין לא תיראו מפני ה' אלהים. לפי שכבר הגיע לכם הרעה ואתם חושבים שלא נשאר בידו להרע לכם. לזה אמר אינו כן. כי אעפ"י שהפשתה והשעורה נוכתה. החטה והכוסמת לא נוכו. ובידו להפרע מכם ובידו להשחיתכם. וזה כענין מה שפירשתי כאומרו בענין המבול שאע"פ שנשבע שלא להביא מבול. עדיין נשאר בידו זרע וקציר בכל שנה ושנה. וזהו עוד כל ימי הארץ זרע וקציר. או יאמר טרם תיראון עדיין לא תיראון. לפי שאתם רואים שהפשתה והשעורה נוכתה והחטה והכוסמת וכו' ונשארו למאכלכם. ואולי יאמר לפי הדרך הראשון. ידעתי כי קודם התפלה תיראון לפי שהפשתה והשעורה נוכתה והחטה והכוסמת וכו'. ואתם רוצים שאתפלל מיד שלא ירד ברד וישחיתכם. וזהו שאמר וירא פרעה כי חדל הברד והמטר בתפלה. ולכן ויחזק לב פרעה. ובמדרש אמרו והחטה והכוסמת לא נוכו. לפי שהחטה נמשלה לישראל שנאמר בטנך ערימת חטים. והכוסמת נמשלו לכהנים שנאמר כסום יכסמו את ראשיהם. ולמה לא נוכו כי אפלות בגלות. והקב"ה עתיד להאיר אפלתם. שנאמר לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנוגה הירח לא יאיר לך והיה לך ה' לאור יומם ואלהיך לתפארתך:

פרק י

פסוק א

בא אל פרעה. לפי שפרעה אמר ואשלחה אתכם והכביד לבו עתה. תמה משה. ולכן אמר לו השם בא אל פרעה. כי אין הכובד הזה מלבו. אלא אני ה' הכבדתי את לבו. וזה על דרך ויחזק ה' שפירשתי למעלה וכן אמר כי אני הכבדתי את לבו. ומצחק בו בהקדמות מוטעות. וזהו את אשר התעללתי. והצחוק הוא. שפרעה אמר למעלה ורב מהיות קולות אלהים וברד. ומשה אמר הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד. אבל בשעת הפועל לא היה כן. אלא ויחדלו הקולות והברד ומטר לא נתך ארצה. באופן שבזה טעה פרעה ואמר מקרה הוא. כי לא היה ביד משה לעשות שאלתי. וזהו וירא פרעה כי חדל המטר. גם כן עם הברד והקולות שלא כרצונו. ויוסף לחטוא ואע"פ שהוא הכביד לבו. השם הוא המסבב בזאת ההטעאה שעשה לו. וכל זה עשה השם לא לנצחו. אלא שיודה על האמת. וזה הדרך הוא דרך המתוכחים. כי אם הם מתוכחים לנצח זה לזה. לא יחושו להקדמות אמתיות או כוזבות. אלא באיזה ענין שינצח לחבירו די. אבל אם הם מתוכחים לברר דבר מה על אמתתו. אפילו אם ינצח האחד לחבירו. אם הוא בהקדמה כוזבת והאחד שותק. ראוי שיאמר לו לא עשינו כלום. כי זאת ההקדמה שהנחתי היא כוזבת. ואחר שאנו עומדים לברר האמת. נחזור לויכוח ולברר האמת. וכן הענין בכאן כי אם השם היה רוצה לנצח לפרעה. יהיה בהקדמה כוזבת או אמיתית כבר הוא מנוצח. ויכול היה השם לעשות זה במכה הראשונה. אבל תכלית הויכוח לא היה אלא לברר האמת. בענין שיודה בשמו באמת ובתמים. ולא די לו שיאמר בפיו ה' הצדיק. וכמו שאמר למעלה כי עתה שלחתי את ידי וגו'. ואולם בעבור זאת העמדתיך בעבור הראותך את כחי. ואחרים יספרו שמי בכל הארץ. וכן לפי שבכאן הניח לו השם הקדמה מוטעת בענין המטר והברד. אמר השם למשה בא אל פרעה. כי עדיין לא עשינו כלום. כי אני הכבדתי את לבו בטעות הברד והמטר. ואין ראוי שיעבור כן. אחר שאין אני מתוכח עמו לנצח. אלא לברר האמת. והוא יודה על כרחו בשמי הגדול. וכן לתכלית אחר שתספר אתה וכל הדורות הבאים. הצחוק שעשיתי לפרעה באלו ההטעאות וידעו כי שמי ה'. לכן צריך לחזור לויכוח. ולכן בא אל פרעה. כי אין ראוי להניחו בטעותו אלא לברר האמת. ואע"פ שבפיו אמר ה' הצדיק. איני רוצה אלא שיהיו פיו ולבו שוים. וזהו למען שיתי אותותי אלה בקרבו:

ורמז גם כן בזה מה שאמרנו למעלה. שכל דעתו וחזקת לבו היה. בעבור שם ה' שלא היה מכיר. וזהו כי אני הכבדתי את לבו. כי אני הוא כמו אני ה'. באופן שבזה השם

הכביד לבו. ולכן צריך שיכיר שם ה' וידע היאך הוא נקרא באותיותיו. וזהו למען שיתי אותותי אלה בקרבו. שזה רמז לאותיות השם שהיה צריך פרעה לידע. וכן למען תספר את אשר התעללתי במצרים. והשחוק הוא אותותי ואותיותי אשר שמתי בם בכל מכה ומכה לומר כה אמר השם. בענין שיראה שאני מכבדו בזה. כי בישראל זה שמי לעולם לעלם כתיב שצריך להעלימו. ואמרו ההוגה השם באותיותיו נעקר מן העולם ולפרעה היה רוצה ה' ללמדו שם ה' באופן שיזכרהו באותיותיו. וזהו למען שיתי אותותי אלה בקרבו. שהוא כמו וישם ה' לקין אות שאמרו אות משמו. ולכן אמר לו מיד כה אמר ה' אלהי העברים. זה השם שאינך מכיר אלא בפיך. עושה לך הרעה הזאת. ואין זה המכוון אלא להכניע לבך הערל. וזהו עד מתי מאנת לענות מפני. וכשא"ל מכת הארבה אמר ויפן ויצא. להורות שלא המתין תשובה אלא יצא מיד. בענין שיקחו עצה בנפשם כאומרו ויאמרו עבדי פרעה אליו עד מתי יהיה זה לנו. זה משה האיש או זה העם לנו למוקש. שלח את האנשים ולא את העם. הטרם תדע. כלומר טרם שתשלחם תדע ותראה כי אבדה מצרים. או שרמזו בדבריהם למה שאמר להם משה אתה ועבדיך ידעתי כי טרם תיראון. וזהו הטרם תדע זה. הטרם אתה רוצה לידע פעם אחרת. בענין שיאבדו אנשי מצרים. והשיבם ואמר להם מי ומי ההולכים כמאמר עבדיו שאמרו שלח את האנשים. ואז השיב משה בנערינו ובזקנינו. לסתור מאמרו מן הקצה אל הקצה. ועשה עצמו כמי שלא הבין דבריו. והשיב לשאלתו ששאל מי ומי. ואז אמר פרעה יהי כן ה' עמכם. כלומר אני רואה שדרך גוזמא אתם אומרים זה. כדי שאתן לכם מחצית השאלה. וזאת הרעה אני מכיר בתואר פניכם. לא כן. לא יהיה כמו שאמרתם. ולא כמו שאמרתי. אלא לכו נא הגברים. או יאמר ראו כי רעה נגד פניכם. אחר שאתם אומרים להוליך טף ונשים רצונכם לברוח. וזאת הרעה היא נגד פניכם נהפכת. כי בדבריכם אתם אומרים דרך שלשת ימים ואין זה דעתכם. ובמדרש אמרו כי פרעה ראה בקסמיו איך עתידים כולם למות במדבר. ולכן אמר להם היכן אתם רוצים לילך למות במדבר ולא ישארו מכם אלא אנשים יחידים ליכנס לארץ. וזהו שאמר מי ומי ההולכים. ומשה הבין דבריו ואמר שקר אתה דובר. כי בנערינו ובזקנינו נלך. כל הנערים שלא באו לכלל עשרים. וכל הזקנים למעלה משש‍ים ויהושע וכלב. ולכן השיב ראו כי רעה נגד פניכם שהוא סימן דם והריגה. וחזר לומר לא כן. לא נחוש לדבר בעתידות. נדבר לפי האמת. לכו הגברים כי אותה אתם מבקשים. כלומר ילכו הגברים אע"פ שימותו. אחר שאותה רעה אתם מבקשים. ואחר שראה מכת הארבה. אמר חטאתי לה' אלהיכם שלא שמעתי בקולו. ולכם שלא קיימתי דברי אליכם. ולכן שא נא חטאתי שגרשתיך מלפני. כי אתה הראש. והעתירו

שניכם יחד. ומפני שזאת המכה אינה נגד הטבע והיא מורגלת לבא ברוב המקומות. אמר העתירו אל ה'. שידו גדולה וחזקה להסיר הארבה. פן תשחת הארץ מכל וכל. ומפני שראה פרעה שכבר נהפכו המים דם. והעפר כנים. ובאש ותהלך האש ארצה נגד חוקם. וברוח וה' נהג רוח קדים. חשב שלא היה לו במה יכם עוד. ולכן ולא שלח את העם. ומה' היתה לו להראותו שיכלתו למעלה מהיסודות. ולכן צוה למשה נטה את ידך על השמים בלי שידבר לפרעה. והוא יראה כי לא ביסודות לבד אתה פועל בכח ידי. כי גם במאורות שלא יאירו עליהם. ואחר שראה פרעה שפעל ביסודות. גם באור שהוא משמש העולם כולו. אמר בלבו אין לו במה לפעול יותר. ויחזק לבו ולא רצה לשלחם. וגער במשה וא"ל אל תוסף ראות פני. ומשה השיב כן דברת. כי כבר הגיע הזמן שלא אראה פניך עוד. אבל קודם שאלך קום פרעה ושמע דבר ה' אשר דבר לי בימים הראשונים. כשאמר לי הנני הורג את בנך בכורך. ושם נאמר ושאלה אשה משכנתה. וכן נאמר שם ונתתי את חן העם בעיני מצרים. וזהו שאמרו בכאן ויאמר ה' עוד נגע אחד אביא על פרעה. כי זה הדבור כולו תמצאהו בפרשת ואלה שמות. ולפי שהגיע עת השילום נזכר משה מפרשה זו ונכתבה כאן כאלו כאן נאמרה. אבל כבר קבלנו כי תפלה קלה לא היה מתפלל בתוך העיר כ"ש דיבור חמור. אבל משה נזכר מכל זה וחזר להזהיר לישראל על השאלה וה' נתנם לחן בעיניהם. וכן אמר לפרעה כה אמר ה' ומת כל בכור. כמו שאמר לו הנני הורג בנך בכורך. אבל השם לא דיבר עמו עכשיו כלל:

ועוד אני סבור כי ויאמר ה' למשה עוד נגע אחד. הוא כמו ויאמר ה' לדג. שכתב רשב"י ז"ל והלא כמה צדיקים לא דיבר השם עמהם. ודיבר עם הדג. אלא פירוש הדבר שהשם ממכון שבתו רמז לדג שיעשה רצונו ומאמרו ויקא את יונה אל היבשה וכן עשה. ולזה רמזו באומרם ויאמר ה' לדג משׁשת ימי בראשית. אבל לא דיבר עמו עכשיו. אלא שהשם רמז לו ונתן הכנה וכח לדג אחד שיבלע את יונה וישליכהו ארצה. וכן בכאן ויאמר ה' אל משה לא דיבר עמו כלל. אלא רמז לו שיזכור מאמרו הראשון ושיאמר אותו לפרעה. וכן פירשו שם ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך. ובאשור כתיב ויצא מלאך ה'. והלא אינו דומה מי שתופש אותו המלך למי שתופש אותו הדיוט. והמצריים היו עבדים טמאים מבני חם. ואשור מבני שם. ולאשור שלח מלאך. ולמצרים הוא בעצמו. אלא אמר הקב"ה מצרים הם טמאים. ואם יכנס מלאך ביניהם יטמאוהו. אני אעשה מה שלא יוכל מלאך לעשות. כי אני ממכון שבתי אהרוג אותם ולא אכנס עם טמאים. וכן בכאן נאמר על זה הדרך. ואם הוא כפשוטו. נראה אליו מכח ההכרח מפני גזירת פרעה. ואין זה נכון:

פרק יא

פסוק ב

ואמר **דבר נא באזני העם**. כלומר אף ע"פ שכבר דברת דבר. עתה אחר שהגיע עת היציאה וישאלו איש מאת רעהו. כי שכר הוא להם חלף עבודתם אשר עבדו בהם בפרך. ולפי שעכשיו היו תוקף המכות והיו שונאים להם. ספר שנתנם הש"י לחן בעיניהם. גם האיש משה שהיה מביא עליהם המכות. גדול מאד בעיני עבדי פרעה זקני ביתו וחכמיו. ואע"פ שכל אומן סאני לחבריה. הכירו מעלת חכמתו עליהם והיו מכבדים אותו:

פסוק ד

ויאמר משה כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא. ממדת רחמים למדת הדין בתוך מצרים. ובזאת היציאה ומת כל בכור בארץ מצרים. מן הגדול עד הקטן. אבל השם לא יצא בתוך מצרים כמו שאמרנו לפי שהם טמאים. ואפילו מלאך לא עבר שם. כאמרם אני ולא מלאך. אלא היה הענין כמו שכתבו בזוהר שהשם לא יצא ולא עבר. אלא ממכון שבתו השגיח במדת דינו להכות כל בכור. ואולי לזה רמזו הכה כל בכור למעלה. שזה רמז על שר מצרים. ואחר שהש"י הפילו והרגו מלמעלה. מיד נופלים מלכי מצרים של מטה. כאומרם יפקוד ה' על צבא המרום במרום. ואחר כך על מלכי האדמה. ולכן תמצא שהוזכר יציאת מצרים בתורה כמה פעמים. ולא הוזכר מפלת סנחריב. לפי שבכאן עשה השם משפט בבכורות של מעלה. וכרת כל הערלות והקליפות של מצרים. ובפרט ארבעה בכורות הרמוזים בפרשה זו. והם ומת כל בכור בארץ מצרים אחד. מבכור פרעה ב'. עד בכור השפחה ג'. וכל בכור בהמה ד'. ואחר שנכרתו אלו הד' ערלות וד' קליפות וד' בכורות של מעלה. נכרתו הבכורות של מטה. וכנגד זה כתב למעלה ד' לשונות של גאולה. והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי. וכנגדם אנו עושים ד' כוסות בליל פסח. וכנגד אלו הד' אמר דהע"ה כל גוים סבבוני בשם ה' כי אמילם א'. סבוני גם סבבוני ב'. סבוני כדבורים ג'. דחה דחיתני לנפול ד':

פסוק ו

והיתה צעקה גדולה במצרים אשר כמוהו לא נהיתה. חוזר לקול הצעקה וזהו כמוהו. ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו. זה לאות על מה שאמרנו. כי אחר שנכרתו ד' ערלות של מעלה. ערלת הכלב היא היותר קשורה והיותר רעה שבערלות. אשר עליה רמז דוד הצילה מחרב נפשי וגו'. והיוצאים מצד הדין של זה הכלב נקראים הכלבים עזי נפש. ואחר שהש"י הבטיח שיהרוג אלו הד' ערלות. בידוע שלכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו. כי כבר נחלש כחו של מעלה. וי"א שלרוב חרונו על מה שאמר פרעה אליו כי ביום ראותך פני תמות. הקשה בדיבורו. לפי שהיה יודע שה' אלהיו עמו. ואמר ולכל

בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו. וקרא כלב לכל אחד מהמצריים. לא יחרץ לשונו לדבר שלא כרצונו. כ"ש ידו להזיקו. וזה להודיעו שאין לו יד להזיק. כ"ש להמית איש מבני ישראל. כ"ש אליו נביא ה' ושלוחו כי ה' שומרו:

פסוק ט

ויאמר ה' לא ישמע אליכם פרעה. אולי חשב משה כי פרעה בדברים הקשות שדיבר אליו. יפחד וישוב מדרכו להודות לשם ה' ולשלח לישראל. לזה א"ל השם אני יודע כי לא ישמע אליכם פרעה בכל זה. למען רבות מופתי בארץ מצרים מכת בכורות ומופתיהם. ואולי יאמר למען רבות מופתי למען גדל מופתי. והטעם בזה לפי שמכת בכורות שהיתה עתידה. היא המכה היותר עקרית שבמכות. ולפיכך התרה בהם ראשונה. והיא תחלת המחשבה וסוף המעשה. וכמו שאמרו הכל הולך אחר החיתום. ולכן נעשתה ביד השם יתברך ולא ביד משה ולא ע"י מלאך ושרף. כי הדברים הגדולים ראוי לכנותם לשם. ואחר שמכה זו היתה בלי סבה בלי מחלה בלי כאב. אלא פתע פתאום מתו כל הבכורים מאדם ועד בהמה. הוא דבר גדול אשר לא נהיה כמוהו. באופן שכל הסבות היו קטנות בערכה. ואולי זאת המכה כמעט שלא היה ממש בראשונות. לפי שמקצתם או רובם עשו החרטומים. ולכן בכולם היה מחזק פרעה לבו. לפי שהיה מוצא תליה מה לתלות חזקתו וגובה לבו. אבל כשבאת מכת בכורות שהתנבא עליה מתחלה. וראו פועל גדול כזה בזאת המכה. האמינו בראשונות למפרע. וראו שכולן היו בחכמה ובהשגחה גמורה. עד שזאת המכה הגדיל הראשונות וחתמם בטבעת המלך. עד שהקטנה מהם היא שקולה כמכת בכורות ושוה לה. עד שלזה אנו אומרים אלו עשר מכות הביא הקב"ה על המצריים. וכן הן שקולות כנגד עשרה מאמרות שנברא בהם העולם. וכן על אלו עשר מכות נתקיים העולם ונתחדש כמבראשית. ואם כן לזה אמר למען רבות מופתי למען גדל מופתי. והוא כמו רב לכם בני לוי. שהוא כמו דבר גדול. וכן פיר' כבוד עשרו ורוב בניו. מעלת גדולת בניו:

פסוק י

ומשה ואהרן עשו כל המופתים וגו' ויחזק ה'. כל זה נראה מיותר. וי"א ומשה ואהרן עשו כל המופתים האלה. להוציא משם מכת בכורות שהוא פועל אלהי. וגם זה ידוע. ונראה שיאמר ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה. וטרחו בהם בזריזות נפלא. ואם תאמר החריצות שקר. אחר שלא הועילו דבריהם ומופתיהם. לזה השיב ויחזק ה'. כלומר לא היה זה בעבור חסרונם. אלא בסבת חסרון ישראל שלא היו להם זכיות. ולכן ויאמר ה' החדש הזה לכם דברו אל כל עדת בני ישראל. בענין שבאלו המצות שצוה להם עתה יצאו. ולכן סמך לכאן ומשה ואהרן עשו ויחזק ה' וגו' אצל החדש הזה לכם. ולזה

אמר בארץ מצרים. להורות על זה הטעם נתן להם בארץ מצרים אלו המצות. לפי שהיו טמאים כטומאת הנדה בשקוצי ארץ מצרים. ולא היה להם מצות. ונתן להם השי"ת אלו המצות. בענין שבזכותם ישלחם פרעה. כי באופן אחר לא היו ראויים אלו המצות להנתן להם. אלא במדבר סיני או באהל מועד. וזהו החדש הזה לכם. לתועלתכם ולהנאתכם. כי מצד קידוש החדש והמצות הנעשות בו. תזכו לגאולה ולנסים שנעשו בו. כי לזה נקרא ניסן ע"ש ה' נסי. וכן רמז החדש הזה לכם לעצמכם. מצד המצות. כי כל שאר החדשים והדברים שאדם עושה בזה העולם הוא לאחרים. כאומרו ועזבו לאחרים חילם. אבל מה שאדם עושה מהתורה והמצוה הוא לעצמו. וזהו החדש הזה לכם. וכן וספרתם לכם. ולקחתם לכם. אבל שאר כל המניינים והלקיחות של זה העולם אינן לעצמו. וזהו מרבה בשר מרבה רמה. שכל אלו הדברים מרבה לאחרים. כמו נכסים ועבדים ונשים. אבל מרבה תורה מרבה חיים. קנה לעצמו קנה לו ד"ת. כי התורה והמצוה הוא לעצמו ולא לאחרים. וזהו הוי המרבה לא לו. כמו שפירשתי במקומו. וכן רמז החדש הזה לכם. כי המנין של הלבנה הוא לישראל ולא לעו"ג. כי להם ניתן מנין השמש. כמו שפירשתי בפרשת ויצא יעקב ובפרשת תולדות יצחק. אבל לישראל נתנה להם הלבנה להקרא על שמה. וזהו צדיקים יקראו על שמך. שמואל הקטן וכו' כמו שהיא נקראת המאור הקטן. וזהו רמז לגלותם ולדלותם. שהם מתמעטים בגלות. וזהו שאמרו לכי ומעטי את עצמך. ובזה תירש עולם הבא. וכן הלבנה נראה ביום ובלילה. להורות שממשלת ישראל ביום בזה העולם ובלילה לעה"ב. אבל עו"ג אין ממשלתם אלא בעוה"ז. כמו שהשמש אינו נראה אלא ביום. וזהו החדש הזה לכם לאות ולא לאחרים לאות:

פרק יב

פסוק ב

ואמר **ראש חדשים**. להורות שעתידים להתחדש כמו הלבנה המתחדשת. ובזכות זה יזכו לאור באור פני מלך. שנקרא אני ראשון. ויזכו למשיח הנקרא ראשון. דכתיב ראשון לציון וגו'. וזהו ראשון הוא לכם. וכן רמז החדש הזה לכם ראש חדשים. להורות להם שהיו כמו בריה חדשה. לפי שהיו מלוכלכים בשקוצי מצרים. ועכשיו נתחרטו ובאו לעולם כאלו היום נולדו. כמו הבעל תשובה שמתחדש ונולד מאותו זמן והלאה. והימים הראשונים יפלו כי טמא נזרו. וזהו שאמר אני היום ילדתיך. וכן לעם נולד כי עשה. וכן היה זה העם עם נולד. כאלו היום נתחדשו ובאו לעולם. וזהו לכם ראש חדשים. וזהו סימן טוב לכל החדושים שבעולם. וזהו לחדשי השנה. וכן רמז החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם. להרחיקם מחוקי מצרים. כי מצאתי כתוב כי בעבודת

המצריים בחלק עבודת החדשים כתוב. שהמצריים אז מונין החדשים וקוראים אותם בשמות עבודתם. והחדש להם ועבודתו הוא בהיות הלבנה בשלימות אורה ובתקפה. מאז מתחילין ומונין החדש ממלוי למלוי. ומתחילין מנין החדשים מעת הכנסת השמש בראש מזל טלה. והוא החדש שכולו חג להם ועושין לו כבוד בעבודתם מכל החדשים. וראשית כל דבר רצה הקב"ה לזכות לישראל. ולטהרם ולהסירם מחוקיהם. והתחיל החדש הזה לכם ראש חדשים. הם מתחילין ממילוי הירח ותוקף אורה. אתם מתחילין החדש. בעת מולדתה. הם לקחו הטלה לממונה עליהם. ובעבורו אין אוכלים בשר. אתם תקחו אותו לשוחטו ולצלותו ולאכול את בשרו ולשרוף את הנותר. הם מקטרים אליו בריחות ומרקדים לפניו. ואתם תתנו דמו במשקוף כדי שיהיה נראה. ולצלות בשרו כדי שיריחו ריחו. ולאכול בשרו על מצות ומרורים יאכלוהו. וכל זה כדי להרחיקם מהם ולהקריבם אל עבודתו ית'. ואולי שעל זאת הכוונה בעצמה צוה לעשות העבודה הזאת במילוי הירח. עת תוקף שמחתם והקרבתם למזל טלה הממונה עליהם. ואז צוה לשוחטו ולצלותו ולשרוף הנותר. וזהו פסח הוא לה'. לשם ה'. ולא לשם זולתו מהעליונים. וכן בעשור לחדש הוא היום שהמצריים מתחילין לעבוד עבודת הטלה. ולקרוא דרור לכל עבד ולכל מלאכה. כל הימים ההם עד סוף החדש הם להם לששון. ולטלה הם מקריבין. ולצורתו הבשריית הם משתחוים. וסומכין עליו את ידיהם ונושקין את ידיהם. ואחרים נושקין ידי הסומכין. כל זה כתוב בספר הנזכר. ולכן בעת ההיא רצה אלהינו להשפילם ולהכניעם. ושיקחו להם ויקשרוהו בכרעי מטתם עד יום השחיטה. ואז המית השם את בכוריהם. שבימים ההם הם היותר נכבדים מהם. הם הכהנים העובדים וכל האנשים והנשים נושקים ידיהם עד אביהם. והיו להם כל החדש ההוא לאלהים ע"כ:

פסוק ג

ויקחו להם איש שה לבית אבות. הנה זה כפי הכוונה האמתית להישירם אל המצות. בענין שיהיו להם לזכות ולכפרה. ולכן צוה לעשות שה תמים. כמו שהוצרך לקרבן המזבח. ומן הראוי היה שיהיה זה הקרבן נעשה על המזבח ולזרוק דמו. אלא לפי שהיתה ארץ טמאה ואין ראוי לעשות בה מזבח. רצה הקב"ה לזכות את ישראל שיאכלוהו בלילה. ויהיה חשוב להם כקרבן וכזבח. ולכן יש בו דין נותר כמו קרבן. וכמו שבקרבן היו זורקין דמו. כן צוה בכאן שיתנו מן הדם על המשקוף ועל המזוזות. כמו שנאמר שם עלה לכבש ופנה לסובב. וכן צוה ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בשלשה כתות. וכן צוה ואכלו את הבשר צלי אש ומצות. כמו שהיה הקרבן צלוי באש על המזבח. ולא מבושל ולא חי. כאומרו אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל במים. ראשו על כרעיו כמו

שהיה בקרבן. והנותר ממנו דינו כדין נותר הקרבן. ובמדרש הנעלם אמרו צוה לצלותו באש. בענין שיריחו ריחו ולא יוכלו להציל מידם. אבל המבושל אין ריחו נודף. אל תאכלו ממנו נא. שלא יאמר בתאות אלהינו אוכלין אותו חי. ראשו על כרעיו ועל קרבו שלא ינתחוהו. בענין שיכירוהו שהוא טלה. ואכלו את הבשר ולא עצמות וגידים. בענין שלא יאמרו בתאות אלהינו אוכלים העצמות. ולא תותירו ממנו עד בקר. שלא יאמרו בתאות אלהינו שומרים אותו ליום אחר. מתניכם חגורים נעליכם ברגליכם. מזומנים לדרך בדרך מקרה ולא אכילת קבע. ומקלכם בידכם. ולא חרב ורומח אלא מקל דרך בזיון כמו לכפריים. ואכלתם אותו בחפזון. ולא ביישוב. וכל זה לשם שמים. פסח הוא לה'. עד כאן. ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה. אני בעצמי ממכון שבתי וברצוני. והכיתי כל בכור. ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני בעצמי. כי לי ראוי פועל גדול כזה ולא לכם ובכאן רצה השם להראות ענותנותו. להיות שוה למשה ולאהרן בהבאת המכות. כי שלשה נעשו על ידו בלי אמצעי. ערוב ודבר ומכת בכורות. בערוב נאמר הנני משליח בך. וכתיב ויעש ה' כן ויבא ערוב כבד ביתה פרעה. ובדבר נאמר הנה יד ה' הויה. וכתיב ויעש ה' את הדבר הזה ממחרת. במכת בכורות נאמר אני ה' ולא השליח. וג' מכות נעשו באמצעות אהרן. והם דם צפרדע כנים. וג' על ידי משה. והם ברד ארבה חשך. ואחת באמצעות שניהם והיא השחין. שנאמר קחו לכם מלא חפניכם וזרקו משה. ולכן ר' יהודה נותן בהם סימנין דצ"ך עד"ש באח"ב. להורות שהיו המכות חלוקים בג' חלוקות. ה' ומשה ואהרן. ועל ידם נעשו. ולפי שבאו כסדר הזה וכן היו כתובים במטה. כאומרם ז"ל דצ"ך עד"ש באח"ב כתובים במטה. לפיכך לא רצה לשנות בהם. אלא חלקם לג' חלקים על הכוונה שאמרנו. וי"א שהטעם שהיו סימנים האלו על הסדר הזה הוא. ששם בסוף כל סימן המכה שהיא פוגעת בחרטומים. והם לא יוכלו לעשותה ולהנצל מידה. והם ג' כנים שחין בכורות. כנים שהשתדלו החרטומים להוציאם ולא יכולו ויאמרו אצבע אלהים היא. שחין ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה כי היה השחין בחרטומים. מכת בכורות ומת כל בכור בארץ מצרים. ולכן אמר ועברתי בארץ מצרים והכיתי כל בכור. בעברתי הנרמזת בועברתי. ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים של מעלה ושל מטה. וכאן יכנסו ג"כ בכורי מצרים שהיו להם לאלהים. בין בכור אדם בין בכור בהמה. והטעם בהכאת אלו הבכורות כולם. אולי לפי שהיו עובדים אותה עבודה הזרה. היתה להם להכנה. והתשובה האמיתית היא לפי שהוא היה בעל מרי. מותרה ועומד לשלח את העם. ואם לא ישלח שיהרג בנו בכורו. לכן בא השם להצדיק הדין להכות בכורי מצרים על מריו. וזהו בכל אלהי מצרים אעשה שפטים. משפטים צדיקים שהוא מודד

להם מדה כנגד מדה. והוא דבר אלהי יוצא מהשכל האנושי. ואינו יוצא מכל וכל. כי אחר שהמצריים הרגו בכורי ישראל והשליכום ליאור. השכל נותן שימותו בכוריהם. מאדם ועד בהמה. ואחר שהשם עשה זה הפועל בעצמו בלי אמצעי בשביל כבוד בכורי ישראל. ראוי לקדש בכורי ישראל לשם ה' ולכבודו. וז"ש קדש לי כל בכור. ואין לחוש לדברי האומר שיש הכנה מה בלידת הבכורות בפתיחת הרחם. עד שזה היה מחייב שימותו ג"כ בכורי ישראל. כי אין אנו צריכין לזה. כי מה הכנה יש לך לבקש. אלא בשביל כבוד בכורי ישראל שנהרגו. הרג השם ית' כל בכורי מצרים למעלה ולמטה. ולכן צוה והיה היום הזה לכם לזכרון לדורות. הוא יום היציאה בסבת מכת בכורות:

פסוק טו

שבעת ימים מצות תאכלו. הם ז' ימי הדרך. מצות תאכלו. הוא סי' חירות ולא לחם חמץ. שהוא סי' גלות וחטא ויצר הרע. שהוא מעול וחומץ. והוא סבת כל הגליות כולם. וכן כמו שבקרבן צוה כי כל שאור ודבש לא תקריבו. כן צוה בכאן לאכול מצה זכר לקרבן פסח. וכן רמז להם כי כמו שמצה היא לחם עוני לחם חסר. כן הם אע"פ שיצאו ממצרים. לא היו שלימים באמונתם עד היום השביעי שעברו בים. כי אז האמינו בה' ובמשה עבדו. ולכן צוה וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש. הוא יום השירה. ואמר ושמרתם את המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי את ישראל. ולכן ז' ימים שאור לא ימצא בבתיכם. והאוכלו חייב מיתה. אחר שהוא בן חורין ורוצה להיות עבד. ואמר בכל מושבותיכם תאכלו מצות. לדורות. לפי שהוא רמז ג"כ לגאולתינו:

פסוק כא

ויקרא משה לכל זקני ישראל. להודיעם דברי ה'. ושהם בחכמתם יישירו את העם איש נגדו. וזהו משכו את העם וקחו לכם צאן. או יאמר משכו וקחו לכם צאן. לתועלתכם ולעצמכם. כי באמצעות המצוה תורידו השפע מלמעלה למטה. כי על זה נקראו החכמים והצדיקים הזריזים במצות. אנשי מעשה. לפי שעושים המעשים הטובים למטה. ובזה נעשים ג"כ למעלה. לפי שמציירים בכוונתם ובתפלתם לעלות עד רום המעלות. ומשם מורידין השפע למטה. וזהו עת לעשות לה'. וכן עושי צדקה בכל עת. שעושים הצדקה בעתים של מעלה. וזהו מעשה הצדקה שלום. כי בסבת עשיית הצדקה מורידין שלום של מעלה. וזהו ענין כל הניסים הנזכרים בתורה. שהיו צריכין הנביאים כד הקמח וצפחת השמן ואסוך שמן. להוריד הברכה מלמעלה. וכן הענין בפך השמן של חנוכה. ובספר צרור הכסף הארכתי בזה בהלכות חנוכה ופורים. ולכן אמר בכאן לזקנים ולחכמים משכו וקחו לכם צאן. משכו השפע מלמעלה בלקיחת השה ושחיטתו למטה. וזהו ולקחתם אגודת אזוב וטבלתם בדם אשר בסף. כי זהו כמו קבלת הדם של קרבן. והגעתם

אל המשקוף. זהו כעין זריקת הדם. בענין שבאלו הדברים היו מקריבין הדברים אלו לאלו להוריד השפע למטה. והנה יש לספק בכאן שנראה ששינה משה מאמר השם. כי למעלה אמר בדברי השם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף. ובדברי משה נאמר והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות. ותירץ לי אשכנזי אחד כי בכאן נראה ענותנותו של הקב"ה. שרמז לו למשה בזה שאין להם לישראל זכות אחר אלא של משה ואהרן. שהם שתי המזוזות אשר הבית נכון עליהם. וחסד הקב"ה שהוא המשקוף שלמעלה המזוזות. וכשראה משה ענותנותו של הקב"ה שהזכירם בתחלה. אמר אין זה דרך כבוד של מעלה. כי ראוי להיות וה' בראשם. ולכן שינה הדבר ואמר והגעתם אל המשקוף בראשונה. שהוא עליון נורא. וחסד השם מעולם ועד עולם על יריאיו. ואחר כך ואל שתי המזוזות שהם כנגד משה ואהרן. ומכאן נראה ענותנותו של משה. אלו דבריו ז"ל. ומכאן הוצאתי מילין ואמרתי. כי יש לספק עוד במאמר משה שאמר ולקחתם אגודת אזוב. ובדברי השם לא נזכר זה אלא ולקחו מן הדם. ועוד נראה לספק. אחר שהשם אמר שתי המזוזות בשביל זכות משה ואהרן. למה לא הזכיר השם. או רמז גם כן זכות אברהם יצחק ויעקב. אחר שהם הגורמים. והשם אמר ה' אלהי אבותיכם אלהי וגו'. וכתיב ויזכור אלהים את בריתו את אברהם וגו'. וכתיב וגם הקימותי את בריתי אתם וגומר. ואם כן מה טעם לא נזכרו כאן. ועוד כי כבר כתבתי למעלה בענין הסנה שנראה למשה. אמר הקב"ה אין לישראל אלא זכות אברהם וגו'. ומשה ואהרן שהם ה' כנגד ה' עלין שבסנה. ולכן אני אומר כי אלו הב' קושיות האחת תקים את חבירתה. כי השם יתברך בשביל כבוד משה ואהרן שעשו וטרחו לעשות את כל המופתים האלה. לא רצה בענותנותו להזכיר לאברהם יצחק ויעקב. מפני שלא יאמרו כמו שאמר חזקיהו הנה לשלום מר לי מר. שא"ל וגנותי על העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי. ולכן לא רצה הקב"ה להזכיר בפירוש. בשביל כבוד משה ואהרן. אבל הזכירם ברמז באומרו ולקחו מן הדם. כי זהו דם הברית אשר כרת ה' עם אברהם. ובא משה בענותנותו ופירש הדבר בפירוש ואמר ולקחתם אגודת אזוב. וכבר קבלנו כי סתם אגודה היא שלשה קלחין וזהו אגודת אזוב. וכן אמרו לולב צריך אגד. שצריך לאגוד יחד לולב והדס וערבה. וא"כ אגודת אזוב הם שלשה. רמז לאברהם יצחק ויעקב שהם משולשים בזכיות. ובזכותם נברא העולם דכתיב ואגודתו על ארץ יסדה. ובזכותם יצאו ישראל ממצרים דכתיב ויזכור אלהים את בריתו וגומר. ולכן אמר משה לישראל ולקחתם אגודת אזוב. שהם ג' קלחין. והם כנגד ג' האבות שהם ענוים ושפלים כאזוב. דכתיב ואנכי עפר ואפר. ואמר להם לישראל. אלו הג' אבות יש לכם ליקח בראשונה. כי בזכותם אתם יוצאים. והגעתם אל המשקוף.

שהוא כנגד השם. ושם תגיעו כל כוונתכם. ואח"כ ואל שתי המזוזות. שהם משה ואהרן באחרונה. וזהו והאיש משה עניו מאד:

פסוק כב

ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר. לרמוז שאע"פ שיתן פרעה להם רשות בלילה. לא יצאו אלא בבקר ברשות עצמם ולא ברשות פרעה. וכן שלא יצאו כדמות עבדים בורחים בלילה. אלא ביד רמה ביום. וכן רמז להם שלא יצאו עד בקר. שהוא בזכות אברהם דכתיב וישכם אברהם בבקר. וכן הבוקר אור הוא בקר של אברהם. וכן וראה את הדם על המשקוף. הוא דם הברית של אברהם. ובזכות זה ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף. הוא מדת דינו שנמשכה ממנו מלמעלה להכות כל בכור. ולכן ושמרתם את הדבר הזה. היא עבודת הפסח שמורה חמלה עליכם. וזביחה והריגה בשונאיכם. וזהו זבח פסח הוא לה' אשר פסח בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל. וילכו ויעשו בני ישראל למטה. בענין שיהיה עזר להביא המכה על מצרים. ולכן סמך מיד וה' הכה כל בכור. סתם למעלה ולמטה. ממכון שבתו רמז ונעשה רצונו. ולכן לא אמר בכאן ויעבור ה' במצרים. אלא ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור. בלי סבת חולי בלי הכנה. ומה שאמר וה' הוא ובית דינו. כן האמת שהוא הסכים עם מדת דינו. ולא עשה דבר עד שכולם הסכימו בדבר. כאומרו משפטי ה' אמת. ולמה הם אמת לפי שצדקו יחדיו. שני הכתות שמגישים עצמותיהם זה אומר פלוני חייב וזהו אומר זכאי. ואינו יוצא הדין עד שכולם יסכימו בדבר אחד. וכן היה בכאן שכולם הסכימו מכח הדין שההורג יהרג. הם הכו בכורי ישראל. כן ראוי להכות בכוריהם. ואם תבין פי' בחצות הלילה שהיא מדת הדין שנקראת חצי לילה של דוד שהוא אדמוני. והוא שם אדני שנקראת כה אמר ה'. וזהו והנה לא שמעת עד כה. תבין שלא היה שם מלאך ולא שרף ולא שליח. אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו שהיא נקראת כבוד אלהים. וכשמגיע זמן וממשלת חצי הלילה וה' הכה כל בכור. בכחו הגדול ובזרועו הנטויה של חצי הלילה. ולכן אמר דוד חצות לילה אקום להודות לך. בענין שלא תהיה פוגעת בי מדת דינו. וזהו על משפטי צדקך. וכאן אמר בכור השבי תחת בכור השפחה. כי שניהם היו בכלל כחות של מעלה שנכרתו ונחלשו. וזהו תחת עבד כי ימלוך ושפחה וכו'. ולכן היתה מכתם בלילה לפי שממשלתם בלילה. להראות כי נשתה גבורתם ובתקפם נשברו. ולכן אור לי"ד בודקין את החמץ. הוא שטן הוא יצה"ר מעול וחומץ. בענין שלא ימשול בו. וזהו לאור הנר. כי בנר מצוה ותורה אור צריך לחפש אחריו. ולהוציאו מן החורין ומן הסדקים. כמאמרם ז"ל רגזו ואל תחטאו. ובמה תרגזו ליצר הרע בד"ת. וזהו אמרו בלבבכם. וזהו נר אלהים נשמת אדם חופש כל

חדרי בטן. מקום מטונף שיש בו יצר הרע. כאומרו כי מבית הסורים יצא למלוך. כי תרגום ויבאש הוא וסרי. וזהו כי יצר לב האדם רע מנעוריו. משננער מבטן אמו. וכל ממשלתו בלילה כדכתיב ועין נואף שמרה נשף. ולכן צריך לבדוק בלילה לאור הנר. ולהורות שכל זה היה בלילה. אמר ויקם פרעה לילה. שקם ירא וחרד מפחד לילה. ולא הועילו לו שש מאות רכב. שהיו סביב מטתו במקום ששים גבורים. ויאמר קומו צאו מתוך עמי. כי כבר הגיע העת. והם לא רצו לצאת. אע"פ שחזקה יד מצרים עליהם למהר לשלחם מן הארץ. עד אור הבקר. כמאמר השם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר. וכל זה לפי שאין גאולה בלילה אלא ביום. ולכן וישא העם את בצקו טרם יחמץ כמאמר השם. וזה להורות על מעלת ישראל שאע"פ שהיו בחפזה ובבהלה. לא שכחו המצות וחבבו אותם. ועל כתפם יסבלוה וישאוה. וזהו משארותם צרורות בשמלותם על שכמם. וכן עשו בדבר משה וישאילום וינצלו את מצרים. וכל זה לפי שהשם נתן כבר את חן העם בעיני מצרים. כדכתיב ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים. וסמך זה לפסוק וישא העם את בצקו להורות. כי לפי שהם חבבו המצוה ונשאו בצקם על כתפיהם צרורות בשמלותם. בזכות זה נתנם השם יתברך לחן ולחסד בעיניהם וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות. כנגד צרורות בשמלותם מדה כנגד מדה. ומלבד זכות המצוה. וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאילום פעם אחרת. עד שנשארו ריקנין מפה ומפה. וזהו וינצלו את מצרים:

פסוק לז

ויסעו בני ישראל מרעמסס סכותה. אחר שנטלו שכרם משלם ולא קודם לכן. כשש מאות אלף רגלי הגברים. מוכנים לקבל שש מאות מצות. לבד מטף לקיום י"ג מצות הנשארות. וגם ערב רב עלה אתם. זה רמז לפושעי ישראל שהם מלאים מצות כרימון. ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים. רוצה לומר מיד בצאתם ממצרים. וזהו עוגות מצות כי לא חמץ. כי עדיין לא החמיצו. לפי שהיו צרורות בשמלותם של פשתן לקרר אותם בענין שלא יתחממו. וכן היו על שכמם שואבות הרוח. וא"ת ששהו זמן רב. אינו כן. כי גורשו ממצרים בחפזון ובבהלה מיד כשגמרו בצקם ללוש. ולא יכלו להתמהמה מפני חפזון מצרים. באופן שלא עבר זמן בנתים להחמיץ הבצק. וגם צדה לא עשו להם לפי שלא היה להם זמן. וכן רמז באומרו וגם צדה לא עשו להם. להורות שחבבו המצוה לעשותה במהירות. ולכן ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות. מושלכות על הגחלים בלי תנור ובלי תיקון. בענין שלא יחמיץ. והטעם כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה להדר המצוה והמצה. וזה ימתק להם כאלו היה דבש וחלב תחת לשונם.

ולכן וגם צדה לא עשו להם. כי כמו שאפו העוגות היו יכולים לתקן תבשיל אחר. לכן אמר שלא עשו צידה כי לית דין צריך בשש. לפי שהיו טועמים בה טעם מצוה וטעם מצה. ולא היה צריך מלח ולפתן כמאמר הירושלמי וטמיש לה במלחא. וי"א עוגות מצות כאשר נצטוו. כי לא חמץ. כי לא היה להם לאכול חמץ. כי גורשו כי אע"פ שגורשו ממצרים ולא יכלו לעשות המצוה כדרכה. כי ההכרח מכריע את המצוה. לא עברו מצות ה'. וגם צדה אחרת זולת העוגות לא עשו להם ע"כ:

פסוק מ

ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ובשאר הארצות כתיקון חז"ל. ויש לספק מה קישור יש בין ויאפו את הבצק עם ומושב בני ישראל שסמכו לו. כי נראה שאין זה מקומו. אבל נראה לי כי זה מובן במה שאז"ל מצה זו שאנו אוכלים על שום מה. על שום שלא הספיק בציקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם ממ"ה הקב"ה וגאלם מיד שנא' ויאפו את הבצק וגו'. ומה גאולה היא זו שגאלם באפיית הבצק. אבל הרצון בזה כי ישראל ישבו במצרים זמן רב. עד שנתערבו בהם וילמדו מעשיהם. ולכן באה אותה נבואה איש שקוצי עיניו השליכו ובגילולי מצרים אל תטמאו וגומר. בענין שכבר היו מוטבעים בטיט היון. ולכן היה כח במצריים לאסור אותם ולהסגירם בענין שלא יוכל איש ועבד לברוח משם. כמאמרם ז"ל בפי החירות ששם נעשו בני ישראל בני חורין. לפי שבבעל צפון השביעו ואסרו את ישראל שלא יוכלו לצאת. ולולי שהקב"ה הכה כל בכורי מצרים למעלה ולמטה וכרת כל קשרי הערלות. כאומרם ז"ל הנבעלת לעו"ג קשורה לו ככלב. לא היו ישראל יכולין לצאת משם. אבל השם למען זכות אבות ולמען חסדו נתן להם קצת מצות פסח מצה ומרור. בענין שבזה עזרם לצאת בבא העת. ובפרט המצה שהיא סימן חירות. ואם השם יתברך בחסדו ובמצותיו לא הוציאם בזה העת. לשבר כל כחות הטומאה ויצר הרע הוא שטן שהיה מתגרה בהם להחמיץ העיסה. כי לכך נקרא מעול וחומץ שהוא כחומץ לשינים. וכמו שאמר גלוי וידוע לפניך שרצוני לעשות רצונך אבל שאור שבעיסה מעכב. וזמן זה העיכוב לא היה אלא כהרף עין. כי העיסה במעט זמן תחמיץ. ולכן אמרו בזוהר כי חמץ ומצה אותיותיהם שוות חוץ מדיבור החית וזהו גער חית קנה. הוי גוער החי"ת בקול הקנה ותעשה מחמץ מצה וממצה חמץ. כי אין ביניהם אלא כמלוא נימא. וכן אלו ישראל נשתהו במצרים אחר זה הזמן כמלוא נימא שיש בין חמץ למצה בענין שתחמיץ העיסה. לעד לעולם היו אסורים וסגורים במצרים. וזהו מצה זו שאנו אוכלים על שום וכו'. להחמיץ בשיעור בלתי נרגש. עד שנגלה עליהם הקב"ה וגאלם מיד. שנאמר ויאפו את הבצק וגו'. לפי שלא הספיק להחמיץ. שאם החמיץ. לעד

לעולם לא היו נגאלים. ובזה תבין מה שאמרו ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו. הרי אנו ובנינו עד סוף כל הדורות היינו משועבדים לפרעה במצרים. ומה טעם לזה כי אע"פ שלא יוציא אותה עתה. היה יכול להוציאם לדור אחר. אבל הענין כמו שכתבתי כי אלו החמיצה העיסה להיות חמץ כהרף עין. היו לעד לעולם שם. לפי שכבר שלט בהם יצה"ר שהוא שאור שבעיסה. והיאך היו יכולים לבא אחריהם אחרים. גדולים כמשה ואהרן. וכתיב ולא קם נביא עוד בישראל וכו'. והיינו צריכין להמתין עד זמן המשיח. כי אז ירחק הצפוני הוא יצר הרע הוא שאור שבעיסה. ולפי שזה ענין גדול ונורא. אמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך וגו'. ונזכרה נ' פעמים בתורה יציאת מצרים. כנגד נ' שנה של יובל שאז יוצאים העבדים לחירות. ולפי שענין יציאת מצרים הוא עמוק עמוק מי ימצאנו. וכיצד הוא זה הדבר של חמץ ומצה. לזה אמר ואפילו כולנו חכמים כולנו נבונים. חכמים מפי חכמים. נבונים להבין דבר מתוך דבר. כולנו יודעים את התורה ע"ד הקבלה. מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים. ביום ובלילה להשיג דבר מה. ולפי שכבר אמרו אין מזכירין יציאת מצרים בלילה דכתיב וראיתם אותו. לזה אמר וכל המספר ביציאת מצרים בלילה הרי זה משובח. והעד לזה ספירת מעשה בר' אליעזר וחכמי הדור שהיו מסובין בבני ברק. עד שהיו מאירין דבריהם כברק וכזוהר הרקיע והיו מספרים ביציאת מצרים כל וגומר. ולזה סמך מיד אמר ר' אלעזר בן עזריה הריני כבן ע' שנה ולא זכיתי לנצח החכמים. שתאמר יציאת מצרים בלילות עד שדרשה בן זומא כל ימי חייך הלילות. באופן שנאמר כי אומרו הרי זה משובח. פירושו המספר ביציאת מצרים בלילה הרי זה משובח. כי לעומק סודו צריך ימים ולילות. ולזה אמר ברוך המקום שנתן וכו'. שנתן תורה עמוקה כזאת לישראל שיש בה ענינים נפלאים וחלוקות עצומות. וזהו כנגד ד' בנים דברה תורה וכו'. ואם כן אמר שזאת הגאולה היתה בויאפו את הבצק. שנגלה עליהם הקב"ה וגאלם מיד שנאמר ויאפו את הבצק. לפי שלא החמיצה העיסה שאם החמיצה. לעד לעולם לא היו יוצאים. אם כן יפה אמר וסמך לכאן ומושב בני ישראל. כלומר ראה הנס הגדול שעשה הקב"ה עם ישראל. לפי שהיתה קרובה העיסה להחמיץ. לפי תמידות הישיבה במצרים שישבו שם ת"ל שנה ולמדו ממעשיהם. והיו ראויים להתעכב שם לעולם. אלא שהשם בחסדו ובזכות האבות ובמצות פסח ומצה. לא הניחם להחמיץ העיסה שהוא שיעור בלתי מורגש. אלא ויהי מקץ ת"ל שנה באותו רגע ממש יצאו כל צבאות ה'. ואלו לא הוציא אז הרי אנו ובנינו וכו'. וזהו ליל שמורים לה'. שהיה הקב"ה ממתין ומצפה לאותו עת הקבוע להכות בכורי מצרים. והוא הלילה הזה

ג"כ שמורים לגאולה לכל בני ישראל. והרמז בזה כי כמו שישראל היו ממתינין הגאולה. כן היה הקב"ה ממתין לגואלם:

ודעתי עוד בזה כי בכאן רמוזה גאולתינו משאר גליות. וזהו ליל שמורים הוא לה' להוציאם ממצרים. והוא הלילה הזה לה' שמורה וערוכה לגאול את בני ישראל לדורותם. וכבר כתבתי למעלה כי גלות מצרים וגאולתו סימן לשאר גאולות. ולכן אמה"כ שומר מה מלילה. כאלו היה שואל ואומר. אתה שומר ישראל מה יהיה מזה הגלות הדומה ללילה. והשיב השם יתברך שומר מה מליל אתה. שאתה ג"כ שומר וממתין מה יהיה מליל מצרים שכתוב בו ליל שמורים הוא לה'. כן יהיה בזה הגלות. וזהו אמר שומר אתא בקר זהו בקר של אברהם. כי הגליות נתגלו לאברהם בבין הבתרים. וכן באומרו ויחלק עליהם לילה ועשה לו נס בחצי הלילה. וחצי לילה האחרת הניח לגאולת מצרים. וזהו הוא הלילה הזה לה' הנזכרת באברהם. ובזאת הלילה של אברהם נחלקו ד' משמרות של גאולות. בחלק הראשון נעשה נס לאברהם. ובחצי הלילה נעשה נס של מצרים. ובשליש השלישי נעשה נס לחזקיהו. דכתיב וישכימו בבקר והנה כולם פגרים מתים. נראה שהיתה מפלתם בלילה. והרביעי האחר שמור לגאולה העתידה. שהיא בלילה דכתיב השיר יהיה לכם כליל התקדש חג. וזהו הוא הלילה הזה לה' שמורים לכל בני ישראל לדורותם. ובגימטריא ראיתי שהיה רמוז בזה הפסוק סנחריב מלך אשור. ולכן אמר בכאן ב' פעמים שמורים. שהם ד' משמרות. כנגד ד' גליות. ובפרט גאולה רביעית היא בלילה. כמאמרם ז"ל השיר העתיד הוא נאמר ע"י ישעיהו ע"ה. דכתיב השיר יהיה לכם כליל התקדש חג. וכבר הארכתי בזה ופירשתי אותו בפ"ק דברכות שאומר שלשה משמרות הוי הלילה. ראשונה חמור נוער שהיא כנגד מצרים שנקראו בשר חמורים בשרם. שנייה כלבים צועקים. כנגד גלות בבל של נבוכדנצר שהיה כמו חיה כשנטרד ממלכותו. ג' תינוק יונק שדי אמו ואשה מספרת עם בעלה. רמז לאסתר עם אחשורוש. ומפני ששם התנא במשמרה שלישית שני סימנים תינוק יונק ואשה מספרת. פירשתי שם שהוא לרמוז על ד' גליות. ולכן נתן שני סימנים תינוק יונק ואשה מספרת. פירשתי שם שהוא לרמוז במשמרה אחרונה לכלול כאן ד' גליות. ושם חזרתי לפרש כי חמור נוער הוא כנגד נבוכדנצר. כי גלות מצרים לא הוזכר בכאן. ולכן חמור נוער הוא כנגד נבוכדנצר שהיה כחמור הבר אוכל עשב. שניה כלבים צועקים כנגד גלות מדי. שאמרו במדרש שאמרה אסתר מיד כלב יחידתי כנגד אחשורוש. שלישית תינוק יונק שדי אמו כנגד גלות יון. שזהו רמז על אלכסנדרוס מקדון שינק שדי התורה משמעון הצדיק. ואשה מספרת עם בעלה רמז לגלות רביעי. שהאשה היא כנסת ישראל תחזור לספר עם בעלה.

כאמרו תקראי לי אישי לפי שנפרד ממנה בזמן הגלות. כאומרו מאנה להנחם על בניה. כי אינם לא כתיב אלא כי איננו. כי אין האיש בביתו. וכן חזרתי לפרש כי כלבים צועקים הוא כנגד גלות יון ומדי. ותינוק יונק שדי אמו על מלך המשיח. דכתיב ביה מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי. ושם פירשתי כל אותה פרשה שהיא רמוזה על משיחנו. ואז תהיה אשה מספרת עם בעלה כמו שפירשתי. ולפי שתנא קמא לא אמר אלא שלשה משמרות הוי הלילה. אלא שרמז במשמרה שלישית שני סימנין כנגד שתי גליות. בא רבי ואמר ד' משמרות הוי הלילה. שהוא רומז על גלות הדומה ללילה. וחדש ד' משמרות כנגד ד' גליות. ושם פירשתי כל המאמר שאמר מאי קא חשיב וכו'. קשור בזה הענין לפי שארוכה מארץ מדה ואין לי פנאי. אלא שעולה לנו מזה כי לכך אמר בכאן שמורים שני פעמים. כנגד ד' גליות וכנגד ד' משמרות. וכמו שהשם גאלנו ממצרים בליל שמורים. עתיד לגאלנו בזה הגלות הד' בליל שימורים אחרת בזכות אברהם. וזהו כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות:

פסוק מג

אח"כ שב לפרש זאת חוקת הפסח. וכל הראויים לאכול בו ובלתי ראוים. וחזר לומר ויהי בעצם היום הזה הוציא ה'. לרמוז כי במצות הפסח שנצטוו. בזכותו יצאו. ואמר קדש לי כל בכור. להורות על הנס הגדול שעשה השם עם ישראל בהריגת בכורי מצרים. ולכן ראוי לקדש בכורי ישראל. ובפרשה שניה פירש זה הקידוש כיצד. ואמר זכור את היום הזה ובזכות הזכירה תזכה לבא אל ארץ הכנעני. וזהו והיה כי יביאך ה' וגו' שבעת ימים תאכל מצות. לפי שהיא המצוה היותר עקרית שבתורה. ולעומק סודה חזר להזכירה. ולא הזכיר בכאן מרורים כי פסח דורות אין מצותו במרורים. לפי שהמרור הוא זכר לוימררו את חייהם. כי רצה השם שאע"פ שהיו בשמחה גדולה כמי שיוצא מבית השביה. שיזכרו ימי העוני. בענין שלא יבואו לחטוא כאומרם וגילו ברעדה. ולכן תיקנו ברכת הטוב והמטיב על היין שנתקנה על הרוגי ביתר. הטוב שלא הסריחו והמטיב שניתנו לקבורה. ואין שמחה אלא על היין. ואף שהיין בוגד. ואולי ישתה וישכח מחוקק. לזה אמרו שבחוזק שמחתו יזכור ויתעצב מהרוגי ביתר שהיו חסידים וישוב אל ה' ויברך הטוב והמטיב. ויזכור מה שאמרו הטוב שלא הסריחו והמטיב שניתנו לקבורה. ואם לאותם חסידים קרה מה שקרה. מה יעשו אזובי קיר. וכן הטעם שני צוה במרור להודיענו כי שומר מצוה לא ידע דבר רע. וידוע כי במצרים היו מתים בלי סבה. וכן באו עליהם חלאים רעים. ולכן הבטיחם והסיר ה' ממך כל חולי. ועכשיו צוה השם שיאכלו מרורים ועשבים מרים מטובלים בחומץ בתחלת אכילתם והם רעבים ועיפים. ואולי יאמרו כי

זה יזיק להם. כי במצרים היו מתים בלי סבה. כ"ש עכשיו שההיזק בעין. לזה צותה התורה באכילת מרור. להודיע שלא יגיע לו נזק באכילת אלו הדברים. אחר שעושה לשם מצוה. ושומר מצוה לא ידע דבר רע. כי ישרים דרכי ה' ואין בהם נפתל ועקש וצדיקים ילכו בם. אבל מי שעושה זה שלא לשם מצוה אלא לשם אכילה גסה. יבא לו נזק. וזהו ופושעים יכשלו בם. וזהו שאמרו בפסחים לשנים שצלו פסחיהם מי שאכלו לשם מצוה וצדיקים ילכו בם. וכן בזאת המצוה בעצמה. ולכן תמצא (במכה שני'). שם שם לו חק ומשפט. לפי שהמים היו מרים ויורהו ה' עץ לרפאות את המים. ואולי ייראו ישראל ויאמרו שיזיק להם שתיית המים המרים אע"פ שנתקנו. לזה אמר ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך. הנה אמר שבשמירת מצותיו לא יירא מכל פגע ומחלה. וכן הענין באכילת המרור והעשבים המרים. ובזאת הפרשה לא הזכיר מרורים אלא מצה. לפי שלדורות לא היו צריכין מרור שהוא רמז לגלות. אלא מצה שזה סימן גאולה. ולפי שזאת פרשה ראשונה של תפילין נאמר בה והיה לך לאות על ידך וגומר. ולפי שזאת המצוה היא לדורות. אמר ושמרת את החוקה הזאת של פסח משנה לשנה:

פרק יג

פסוק ה

והיה כי יביאך ה'. בזאת הפרשה פירש דין קדוש הבכורות שאמר בפרשת קדש לי. ואמר אל ארץ הכנעני לבד. כי הוא כלל לכל ז' עממין. ובמדרש אמר שזכה הכנעני להקרא ארץ כנען על שמו. ולא על שם הפריזי או החוי. לפי שבשעה שראו שהיו באים ישראל עליהם. הכנעני פנה מאיליו כדי שיכנסו בה ישראל בלי מערער. אמר הקב"ה בשכר זה אני אתן לכם ארץ כארצכם זו אפריק"ה. ועוד שתזכה להקרא על שמך ארץ כנען ולא ארץ חתי או אמורי. ולפי שענין יציאת מצרים הוא דבר גדול. ואין צריך שיסור מנגד עינינו. אמר והיה לאות על ידך ולטוטפות בין עיניך. כנגד הלב והעינים. לפי שהם תרי סרסורי עבירה. וצריך עול תפילין לכוף אותם ולהדריכם בדרך ישרה. כאומרו העבר עיני מראות שוא. ובמה בדרכיך חייני. ומלת טטפת י"א שהיא מן הטף אל דרום ענין דיבוק. ואינו נופל יפה על בין עיניך. ואחרים אומרים מן השמים נטפו. ואם בדמעות זו ההזלה. באי זה ענין תפול בין עיניך. ואולי הוא אומר על השפע היורד מלמעלה על עניני בני האדם. כי עין בעין יראו בשבילם השגחת השם יתברך ושפעו. וי"א שהמלה הזאת היא מצרית בספר העבודה המצרית בחלק העשירי בתוארי הזקנה תמצאנה. כי המראות שישימו האנשים בין עיניהם לראות בטוב נקראים שם טו אטף גם טטף ליחיד וטטפת ושרש

שלשתם שוה. והשם יתברך צוה לזכור הדברים האלו ושלא ימושו מפינו וכתיב למען תהיה תורת ה' בפיך. ע"כ אמר והיו לאות שלא ימוש מידך. ולטטפות ולמראות מאירות תמידיות בין עיניך. לראות תמיד פלאות אלהינו. ומן הראיה תבא לידי זכירה. לכן אמר בראשונה במקום טטפת זכרון בין עיניך. והוא מלה מפורסמת מוכנת לכל ישראל אז שהם יוצאי מצרים. והמלה היא מצרית והם מבינים אותה מצד ההרגל. וטטפות הם המראות ולהם ג' סגולות. מחזיקים הראות החלוש. שומרים הראות החזק. מעבים ומגדילים הדברים הדקים אצל הראות עד שיתראו יותר גדולים ממה שהם. כן הפלאים האלהיים הם מחזיקים ראות הנפש החלושה באמונה. ושומרים החזקה בכח אמונתה. מגדילים ומבינים ומביאים אותה לראות בטוב ה' בארץ החיים. לכן צוה אלהינו לשמור ולזכות ולעשות הענינים האלה כולם. ולהיותם על ידנו לעשותם תמיד ולטוטפות בין עינינו. כדי שלא ימושו מלבינו ומפינו. וכמו שכתוב השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח וגו':

פסוק יז

ויהי בשלח פרעה. ראוי היה לסמוך זאת הפרשה למעלה אצל ויהי בעצם היום הזה. ולמה הפסיק באמצע בשתי פרשיות של קדש לי והיה כי יביאך שהם של תפילין. ועוד כי בתפילין יש ד' פרשיות. ומה תועלת יש בהזכירו השנים מהם. והטעם בזה לפי שכבר אמרנו שישראל היו במצרים בלי תורה ובלי מצוה. מוטבעים בטיט הדעות הזרות. והיו צריכין מצות לעזור יציאתם. ולכן רצה בוראם לומר להם מצות תפילין. מאלו השתי פרשיות המדברות בענין יציאת מצרים. ואמר להם שיהיה לזכרון בין עיניהם ולאות על ידם. ויחשבו בהם ויעשום כשיבא לידם. בענין שזאת המחשבה תספיק להם ותעזור ליציאתם. כאלו עשאום עכשיו בפועל. כאמרם חשב אדם לעשות מצוה ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה. דכתיב ליראי ה' ולחושבי שמו. ולכן נכנסו בכאן אלו הפרשיות לעזור ליציאתם. כאלו עדיין לא יצאו. ואחר שחתם בהם. אמר ויהי בשלח פרעה את העם. כאלו עכשיו יצאו. ויש לראות היאך תלה השליחות בפרעה. כי כבר אמרנו שלא רצה השם שיצאו ברשותו. אלא ברשות הש"י כאומרו הוציא ה'. ועוד למה שינה. בתחלה כתב העם העם. ואח"כ כתב וחמושים עלו בני ישראל. אבל נראה שזה מובן כמאמרם ז"ל אין העם אלא רשעים. וכן בכאן ברשעים ובערב רב תלה השליחות בפרעה. כאלו הוא השולח אותם. וכן כל אלו הסבובים שהוצרך השם להסב את העם. וכן פן ינחם העם. לא הוצרכו אלא בשביל ערב רב. וזהו ויסב אלהים את העם. לפי שמחשבתם רעה. אבל בני ישראל. חמושים. מוכנים עלו למלחמה למות במדבר. ולא

לשוב למצרים. ומלת וחמושים כתרגומו ומזורזין. והרצון בזה שנזדרזו כמלך ערוך למלחמה. ויצאו כדמות מלכים בטכסיסי מלוכה ביד רמה. שזה רמז שיצאו בדגל פרושה לעיני כל רואה. וזהו כי יד על כס יה. שהוא כמו יד בדגל פרושה על כסא ה'. עד שיעשה מלחמה בעמלק. ולזה קרא שם המזבח ה' נסי. שהוא כמו ה' דגלי. כמו וכנס על הגבעה. ואין נס בלא דגל ואין דגל בלא יד. וזהו ובני ישראל יוצאים ביד רמה ובנס פרושה ממש. ובבטחון בשם ה' שהולך בראשם. וזהו וה' הולך לפניהם יומם. וזהו ובשם אלהינו נדגול. ומצאתי סמך לדברי כי ביד רמה הוא בדגל פרושה. שמצאתי בענין הדגלים כאשר יחנו כן יסעו איש על ידו לדגליהם. ולכן אמר בכאן וחמושים עלו בני ישראל. כדרך כל מחנה שיש לו ד' משמרות לד' רוחות. והמלך או השר באמצע. וכן היו ישראל נוסעים בדגלים לד' רוחות העולם כמוזכר שם. והארון אדון כל הארץ והלויים באמצע. ולכן משה רבם ומלכם. סדרם כסדר מחנות ההולכים למלחמה לד' רוחות העולם והמלך והזקנים באמצע. וזהו וחמושים עלו בני ישראל ממצרים. ולכן אמר ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל. וזהו שת"א ומזורזין. ואולי לזה אמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו. שהוא כנגד ארון השכינה שהיה הולך באמצע. ובזכותו יצאו ובזכותו ינצלו. ולכן לקחו עמו באמצע המחנה. ונראה כי זה הפסוק אין כאן מקומו. כי מיד כשיצאו היל"ל ויקח משה וגומר. אבל נראה שרמז בזה כי לפי שאמר למעלה ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף. סמך לזה ויקח משה את עצמות יוסף. לפי שידע משה כי בזכות יוסף עברו הים. כאמרם הים ראה וינוס. מה ראה ארונו של יוסף ראה. וינס בזכות וינס ויצא החוצה. שאמרו שהיה נס להפיל עצמו לנילוס. ולכן אחר שראה משה שהיו הולכים דרך ים סוף. אמר ראוי ליקח עצמות יוסף עמי לעבור הים. ורז"ל אמרו כיצד מצא אלו העצמות. י"א שהוציאן מנילוס שהשליכוהו שם מצריים לפי שהיו יודעים מהשבועה. וי"א שהיה קבור בקברי מלכים ומשה לא היה מכיר עצמותיו. ויוכבד אמו אמרה אני אראך את האיש אשר אתה מבקש. וכשראה העצמות מיד הריח בהם ריח ג"ע והוליכם עמו בארונו. ולכן אמרו ז"ל שני ארונות היו הולכים עם ישראל במדבר. והיו אומרים מה טיבו של ארון המת אצל ארון שכינה. ואמרו קיים זה מה שכתוב בזה. ולפי שיוסף שמר כל י' הדברות. ביוסף כתיב התחת אלהים אנכי. וכתיב אנכי ה' אלהיך. כתיב לא יהיה לך אלהים אחרים. וכתיב את האלהים אני ירא וכו'. תמצא בויהי מקץ:

פסוק כא

ואמר **וה' הולך לפניהם יומם**. להורות שאע"פ שלמעלה אמר ולא נחם אלהים. והזכיר ג' פעמים אלהים שהוא מדת הדין. זה היה כנגד מצרים להפרע מהם מג' דברים שעשו

לישראל. בממונם בגופם ובנפשם כמו שכתבנו למעלה. ולזה הוצרך כאן ג' פעמים אלהים שהוא מדת הדין. זה היה כנגד מצרים להפרע מהם מג' דברים כנגדם. אבל לישראל וה' הולך לפניהם יומם במדת רחמים. אח"כ אמר וישובו ויחנו. כדי להטעות למצרים ולהפרע מהם בים. כמו שהשליכו בניהם ליאור ושילקו בגופם ובממונם. ולכן אמר לפני בעל צפון שנשאר מכל אלהי מצרים. ובו קשרו לישראל שלא יוכלו לצאת. וזהו משגיא לגוים ויאבדם. וכן הביאו במדרש הנעלם שהיה מקום אחד שהיו הולכים שם עורים ופסחים והיו מתרפאים. ויהודי אחד היה לו בן א' נכה רגלים והוליכו לשם בין העורים. ובחצי הלילה ראה שד אחד שהיה מביא בידו פך של שמן ומשים עליהם ומתרפאים. וכשהגיע לבנו לא משחו. א"ל אביו למה לא תעשה כזה לבני. והשיב לו לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא מה היוצר סותר ובונה. כן הקב"ה סותר ובונה מוחץ ורופא. ואלו הרשעים אינם חלק ה'. וזהו כדי לאבדם. ואיני עושה להם רפואה אלא שהגיע זמנם להתרפאות. כד"א וחלאים רעים ונאמנים. מאי ונאמנים שהם נאמנים עד הזמן שנצטוו להשלים שליחותם. ולכן בכאן להטעות את פרעה שאמר נבוכים הם בארץ. כי בעל צפון אסרם וקשרם בענין שלא יוכלו לצאת. צוה להם וישובו ויחנו לפני פי החירות:

פרק יד

פסוק ד

וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם ואכבדה בפרעה. כי זהו כבוד גדול לשם שנשארו בביתם ובארצם. והם עצמם באו לשלם חובם. ולכן ויאסור את רכבו ויקח שש מאות רכב בחור. לרמוז שכל מה שעשה היה כנגד ישראל. כנגד שש מאות אלף רגלי. לקח שש מאות רכב בחור. כנגד לבד מטף. לקח כל רכב מצרים. וכנגד וחמושים עלו בני ישראל. אמר ושלישים על כולו. והש"י סכל עצתו לרדוף אחריהם. אחרי שלא יצאו כדמות בורחים אלא ביד רמה ובדגל פרושה כמו שפירשתי למעלה. ואמר לפני בעל צפון. להורות שלא נסעו משם כמאמר הש"י. בענין שיטעה פרעה לומר כי בעל צפון סגר עליהם המדבר. ואולי לפי שזה נשאר מכל אלהי מצרים לקחוהו לראש לילך לפניהם. וזהו לפני בעל צפון ובסבתו נתחזק פרעה. וזהו ופרעה הקריב. ורז"ל אמרו ופרעה הקריב. הקריב את ישראל לאביהם שבשמים יותר מכל דברי משה. וכמו שאמרו גדולה הסרת טבעת אחשורוש וכו'. ולכן ויצעקו בני ישראל אל ה'. ויאמרו המבלי אין קברים במצרים. בלבול אלו הדברים יורו שהיו בהם רבים אומרים נשוב למצרים. ובזה רבו הפירושים וכל דבריהם בין דברי רז"ל מפוזרים. ובירושלמי אמרו מהם התפללו וצעקו.

ומהם היו אומרים נלחם כנגדם. ומהם אומרים נשוב למצרים. ומהם אומרים נצחון כנגדם. ולכן משה השיב לכולם. כנגד הצועקים. אמר אל תיראו התיצבו וראו את ישועת ה'. כנגד האומרים נשוב למצרים. אמר כי כאשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד. וכנגד האומרים ללחום עמהם. אמר ה' ילחם לכם. וכנגד האומרים נצחון כנגדם בקולי קולות. אמר ואתם תחרישון. ובמדרש אמרו באותה שעה נעשו ישראל ד' כתות. האחד האמינה וצעקה. השנית אמרה נחזור למצרים. הם שאמרו טוב לנו עבוד את מצרים. הג' אמרו נפיל עצמנו לים. הד' אמר נלחם להם. לכת שאמרה נפיל עצמנו לים. אמר להם התיצבו וראו. הכת שאמרו נחזור למצרים. אמר להם כי אשר ראיתם את מצרים. הכת שאמרו נלחם עמהם. אמר להם ה' ילחם לכם. הכת שאמרו ויצעקו. השיב להם הש"י מה תצעק אלי וגו':

פסוק טז

ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה. אם ביבשה למה בים. אלא לומר לך שלא נקרע להם עד שנכנסו לתוכו עד חוטמיהם. ואח"כ נעשה להם יבשה. ובאותה שעה היו ישראל מריבין מי ירד. עד שקפץ נחשון וירד. דכתיב בצאת ישראל ממצרים היתה יהודה לקדשו. ואחזו שבט בנימן. וכשראו שבט יהודה כך התחילו לרגום אותם. שנאמר שם בנימן צעיר רודם שרי יהודה רגמתם. וזה שאמר ראש שבטי ישראל אתה. וכי ראש שבטי ישראל היה אלא שהיה ראשון ליורדי הים. ולפי הפשט נחלקו ישראל לשני כתות. האנשים הפושעים וערב רב שנקראו העם. והצדיקים שנקראו בני ישראל. ולכן בני ישראל ויראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה'. והערב רב שהוציא משה עמו אמרו המבלי אין קברים וגו'. מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים שתלו ההוצאה בו. והאנשים הפושעים אמרו הלא זה הדבר וגו'. ולכן השיב משה אל העם אל תיראו התיצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום. כי הוא העושה והמוציא ולא אני. וכנגד הפושעים שאמרו חדל ממנו. אמר להם כי כאשר ראיתם וגו'. ולבני ישראל הצועקים אמר ה' ילחם לכם ואתם וגו'. ולכן א"ל הש"י מה תצעק אלי. אחר שאתה אומר להם שיחרישו. למה אתה עומד ומתפלל. דבר אל בני ישראל ויסעו בראשונה. כי בזכותם ינצלו כולם. וזה כענין שלש מאות איש המלקקים. ואתה הרם את מטך ונטה את ידך. לעוזרם על הים ובקעהו. ויבואו בני ישראל בראשונה ואחריהם כל העם. וכל זה לפי שאני רוצה שידעו מצרים את שמי הגדול. וזהו וידעו מצרים כי אני ה':

פסוק יט

ויסע מלאך האלהים. כבר רמזתי לך כי בכח שמו הגדול הוא שם המפורש של ע"ב ב"ה היוצא מאלו הג' פסוקים נבקע הים. ולכן יש בויסע ע"ב אותיות. ובויבא ע"ב אותיות.

ובויט ע"ב אותיות. והם כולם עולים למספר רי"ו כמנין ארי"ה שאג. וזהו סוד ויעבור ה' שיש בו ע"ב. כנגד ע"ב שמות של שם המפורש ורי"ו אותיות. כי מכל פסוק לוקחים אות אחת כזה וה"ו יל"י סי"ט על"ם. כי אות הראשונה היא וא"ו של ויסע. והאות הב' היא אות אל"ף של ויבא. וה"י אחרונה של פסוק זה שהיא הלילה לפי שמתחילים בו מסוף הפסוק למפרע לפי שהוא דין. והוא"ו האחרונה של וה"ו היא וא"ו של ויט וכן כולם ע"ז הדרך. ואלו הג' פסוקים הם כנגד האבות. ויסע מלאך האלהים הוא כנגד אברהם שהוא רחמים. ויבא בין מחנה מצרים כנגד פחד יצחק וזהו הענן והחשך. ויט משה את ידו כנגד יעקב שהוא רחמים ודין באמצע כדי שלא יצא לקטרג. וזהו סוד העקידה כמו שרמזתי במקומו. וזהו סוד תקיעה תרועה תקיעה. וסוד ובכן ובכן ובכן. וכל זה לרמוז כי בכח שמו הגדול ובזכות האבות נבקע הים. והזכיר בכאן מלאך האלהים שהוא דין. לפי שהיו ישראל בדין שמדת הדין היתה מקטרגת עליהם ואומרת אלו עובדי ע"ז [כו']. ומשלו משל במדרש הנעלם לרועה שהיה רועה צאנו אצל שפת הנהר ובאו זאבים אל העדר. מה עשה נטל תיש אחד גדול והשליכו לזאבים. בענין שבעוד שלוחמים עמו מעביר צאנו. כן הקב"ה רועה ישראל היו צאנו על שפת הים. והזאבים אחריו והוא השטן שמשטין לישראל. מה עשה הקב"ה א"ל השמת לבך אל עבדי איוב. נתן לו תיש אחד להתעסק בו וביני ביני עבר צאנו. ומזה נתרעם איוב ואמר שלו הייתי ויפרפרני וגו' ויקימני לו למטרא. ר"ל למשמרת ישראל כי תרגום משמרת מטרא. ובכח רחמי הש"י ובזכות האבות. העביר הש"י מדת הדין מלפני ישראל. בענין שלא ישטין עליהם:

וילך מאחריהם ויבא בין מחנה מצרים. להשטין לצד מצרים. וזהו ויהי הענן והחשך של מדת הדין למצרים. ויאר את הלילה לישראל. לפי שהלך מדת הדין מלפניהם. באופן שלא קרב זה אל זה מדת הדין למדת רחמים כל הלילה. ויט משה את ידו בכח הרחמים על הים. הוא זעף הים ומדת דינו. ויבקעו המים. וכשנחלק הדין נחלק הים. ויבואו בני ישראל בתוך הים. בתוקף הדין בלי יראה. כי הרחמים גברו. וירדפו מצרים ויבואו אחריהם בתוך הים. ובתוך דינו. באופן כי צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו. ולפי שהלילה הוא מדת הדין פחד לילה. היו ישראל בצרה. וכשהאיר היום ובאו הרחמים ניצולו ישראל ונאבדו המצריים. וזהו ויהי באשמורת הבקר ויהם את מחנה מצרים של מעלה. ובזה ויסר את אופן מרכבותיו כי מכח האש נשרפו הגלגלים. לפי שהיו של עץ. ולכן תמצא כי סיסרא נזהר מזה ולקח תשע מאות רכב ברזל. כדי שלא תשלוט בהם האש. ולא ידע כי נחל קישון גרפם. וכן רמז ויסר את אופן מרכבותיו. הוא סמאל שכך עולה חשבונו כמו אופן. ואחר שהסיר אופנם וחזקם של מעלה. וינהגהו בכבדות. ולא

היה להם קיום למטה. ומיד אמרו אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם. בכאן הכירו שם ה' שהיה נלחם עמם במצרים ולא הכירוהו:

פסוק כז

ויט משה את ידו על הים וישב הים לפנות בקר לאיתנו. הרצון בזה לפי שלמעלה אמר ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל. להשטין עליהם. וילך מאחריהם בכח הרחמים. לכן אמר שעכשיו וישב הים לפנות בקר לאיתנו ולתקפו הראשון. וחזרה מדת הדין למקומה. ומצרים בבלבול שכלם נסים לקראתו וינער ה' את מצרים בתוך הים. כי הם היו אצל שפת הים. וישובו המים ויכסו את הרכב. ואולי וינער ה' את מצרים. הם ההולכים לרגל המלאכה איש רגלי. אבל ההולכים על הרכב לא כסה אותם הים לפי שהסוסים והרכב היו צפים על פני המים. ועכשיו וישובו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים לכל חיל פרעה. ודעתי עוד בזה כמו שפירשתי כי וישב הים לפנות בקר לאיתנו ששב מדת הדין לתוקפו הראשון. באופן שבזעף הים ומדת הדין וינער ה' את מצרים בתוך הים וזעפו. ואח"כ וישובו המים ויכסו את הרכב ואת הפרשים לא נשאר עד אחד. ועוד נס אחר כי המצריים היו נטבעים מצד אחד. וישראל הלכו ביבשה בתוך הים מצד אחר. ובזה ויושע ה' ביום ההוא את ישראל. כי עד עכשיו לא היו נושעים. אבל היו בסכנה מיראת המצריים שיבואו אחריהם ויהרגום. או למעט ישיבום למצרים וישתעבדו בהם עבודת פרך. ובזה פתה והסית לעמו דכתיב ואת עמו לקח עמו. וזהו שאמרו הם בנבואת השירה אמר אויב ארדוף אשיג באחת משני פנים. או אשיבם למצרים ואשבע מהם. וזהו תמלאמו נפשי. או אריק חרבי ואהרגם. או יהיה תמלאמו נפשי כמו אכריתם ברצוני בחרבי. והוא כמו בלא יומו תמלא. וכן וזרעו יהיה מלא הגוים כורת הגוים. תורישמו ידי בירושה לאחוזת עולם. באופן שעד היום לא היו נושעים מכל וכל. ולכן אמר ויושע ה' ביום ההוא ולא קודם לכן. וזה הטעם בעצמו שלא אמרו שירה בצאתם ממצרים. כי ראוי היה ליוצאים מעבדות לחירות לשיר שירה מיד. ולתת הודאה למי שהוציאם משעבוד לגאולה. אבל לא היו יכולין לומר שירה לפי שלא היה להם שמחה שלימה. אבל עכשיו שראו אותם פגרים מתים כבר אבדו היראה. ושמחו בה' ובישועתו ואמרו שירה. וזהו אז ישיר משה ולא קודם לכן. ומה היא הישועה וירא ישראל את מצרים מת שפלטן הים על שפתו. כדאמרינן בפסחים על פסוק ואמת ה' לעולם הללויה. שרו של ים אמרו לפי שלא היה רוצה לפולטן ליבשה. לפי שאמר יש מלך שנותן מתנה לעבדו וחוזר ונוטלה ממנו. א"ל אני אתן לך בעבורם אחד ומחצה. בכאן היו שש מאות רכב. ובסיסרא כתיב תשע מאות רכב ברזל. א"ל יש עבד שואל מרבו א"ל נחל קישון

יהיה ערב בדבר. דכתיב נחל קדומים נחל קישון. מאי נחל קדומים שנעשה ערב מלקדמין ואז נחל קישון גרפם לים. ואז אמר שרו של ים ואמת ה' לעולם הללויה. וזהו וירא ישראל את היד הגדולה. כי הכל הולך אחר החיתום. ובזה ויראו העם את ה'. אפי' אותם ערב רב והפושעים שנקראו העם האמינו בה' וייראו את ה'. ובמשה עבדו שהיו מרננין אחריו ואמרו מה זאת עשית לנו. ורמז בזה ג"כ שבזה האמינו המהרהרים אחרי ה' ואחרי משה במה שאמר להם התיצבו וראו. כי כנגד מה שאמרו בחסרון תקוה ובטחון המבלי אין קברים. אמר ויושע ה' ביום ההוא וכנגד מה שאמרו חדל ממנו ונעבדה את מצרים. אמר וירא ישראל את מצרים מת. למלאת מה שאמר לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם. וכנגד מה שאמרו מה זאת עשית לנו כאילו הוא העושה. אמר וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה'. ולא עשאו משה מדעתו. ולזה אמר וירא ישראל את היד הגדולה. כי מה ענין לכאן מה שעשה במצרים. אבל נראה בזה שאולי היה להם ספק באותות מצרים אם היו בחכמת משה או בשליחות השם. ועכשיו שראו מיתת המצריים בים. ראו בעין שכלם את היד הגדולה של מצרים שהיה מעשה ה' נורא מאד. וזהו אשר עשה ה'. ובזה וייראו העם ויאמינו בה'. שכל מה שנעשה במצרים היה בכח ידו של הקב"ה. ובמשה עבדו. שכל מה שעשה הוא על פי רבו ולא מדעתו. ולכן אחר שראה משה שני דברים מחודשים בישראל שקנו שני תשועות. תשועת הגוף ותשועת הנפש. תשועת הגוף אשר הצילם מיד רודפיהם ולהם רמה בים. תשועת נפשיית שקנו קנין האמונה בנפש ויראת ה' אוצרו. אשר על שתיהן תסוב התורה בכללה. העבודה והתורה. המדע והמעשה. וז"ש הכתוב תשועת עולמים עוה"ז ועוה"ב. סמך מיד אז ישיר משה ובני ישראל ולא קודם לכן:

ובמדרש אמרו מה טעם פתח משה בשירה בל' אז לפי שאמר דור אנוש חטא בל' אז דכתיב אז הוחל לקרוא בשם ה' ובא אוקינוס ושטפם. עכשיו שנטבעו המצריים וניצולו ישראל. ראוי לומר שירה בל' אז. באופן שבלשון שנתקלקל העולם באותו לשון נתקן. וכן אמרו טעם שני משה חטא בלשון אז. דכתיב ומאז באתי אל פרעה. ורצה לתקן חטאו בלשון אז ג"כ. דכתיב אז ישיר משה וגו'. ואמר ובני ישראל. לדעת רבים כי משה המחבר השירה. וישראל היו עונין אחר משה. על כל דבור ודבור של השירה אשירה לה' כי גאה גאה. והעד ותען להם מרים שאמרו שם שירו לה' כי גאה גאה. ולא דברו נכונה כי הכתוב לא אמר אלא אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת. ועוד מה מעלה השיגו ישראל בים. שאמרו ראתה שפחה על הים כו'. סוף דבר אין להאריך בזה אלא להאמין האמת כפשוטו של מקרא. וכמו מה שכתבו בסתרי התורה. כי זה היה

מהנסים הגדולים שהיו בישראל שראו כבוד השם וידו הגדולה. עד שזכו כולם למעלת הנבואה ולומר שירה עם משה. כולם בשוה איש באחיו ידובקו ולא יתפרדו. וכולם אמרו השירה אות באות תיבה בתיבה עם משה כולם בשוה. כאלו יצא הכל מפה אחד בלי חלוק. וזה פלא גדול. אבל בחק ישראל ולפי השגתם שנאמר וירא ישראל את היד הגדולה לא היה כ"כ פלא. שהרי בימי תלמי המלך הסכימו שבעים חכמים איש בחדרי משכיתו. לשנות בתורה עשרה דברים כמוזכר בדבריהם. כ"ש ישראל בים שקנו שלימות הנפש והגוף. שיסכימו כולם לדבר אחד. ולזה תמצא שפירשתי בפי' שיר השירים כי כל עשר שירות שנזכרו בתורה רמוזים בה. וזהו שיר השירים שכל השירים כלולים בו. ובאומרו לסוסתי ברכבי פרעה התחיל בשירת הים שכתוב בו סוס ורוכבו רמה בים. וכן להורות על מעלת ישראל באותה שירה. אמר נאוו לחייך בתורים צוארך וכו'. שזה רמז על השירה. כי כל שירה היא שקולה. והמשורר אותם מרים צוארו ביתדות החרוזים של השירה לנגן ולסדר אותם היטב. וכשראה השם דקות שכלם וסדר שירתם להשיג דבר כזה להסכים כולם לדבר אחד. ובפרט עם שהיו עבים בשכלם ויגעים ומוכים מעבודת פרך. ועכ"ז היה להם הכנה טובה להשיג דבר זה. אמר שהיו ראויין בעבור זה לקיבול התורה בין תורה שבכתב בין תורה שבעל פה. וזהו שסמך מיד תורי זהב נעשה לך. שהם שתי תורות תורה שבכתב ותורה שבעל פה. והתורה היתה כתובה באש שחורה על גבי אש לבנה. וזהו זהב עם נקודות הכסף. שרמז בזה נקודות ותגין וכתרי אותיות וכל סתרי המסורה. ולהיות זה דבר גדול. תמצא שאמרו בכתובות על פסוק ה' ממקור ישראל. שאפילו עוברין שבמעי אמם אמרו שירה. וזה להורות על רוב מעלתם. שאפילו הקטנים שבהם השיגו מעלה זו. כאומרם ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל. שנאמר זה אלי ואנוהו. לרמוז שמצד השגתם בשכינה השיגו דבר גדול כזה. לומר כולם שירה בשוה עם משה רבם. ופירוש זה המאמר גלו רז"ל במקום אחר לפי שנראה דבר זר מאד. כי איך עלה על הדעת שעוברין שבמעי אמם אמרו שירה. לכן אמר מנין שאפילו עוברין שבמעים אמרו שירה שנא' ה' ממקור ישראל. ממקור ישראל ולא ממקור ערב רב שהפילו נשותיהם. והרצון בזה לפי שידוע שהאשה ההרה היא מוכנת לקבל איזה התפעלות להפיל עוברה. הן מצד רעש או רעם או קול גדול. ובכאן היו נשים רבות הרות משששים רבוא שהיו בישראל. וכאן היו ראויות לקבל נזק ולהפיל הריונם. בין מצער אבני בליסטרא שהיו זורקין המצריים. בין מצד הרעש והמהומה. דכתיב ויהם את מחנה מצרים. בין מצד זעף הים והמונו. ואמר שאף גם זאת לא הפילה אשה עוברה מנשי בני ישראל. ושכולם מתאימות ושכולה אין בהם. וזהו מנין שאפילו עוברין שבמעי אמן

אמרו שירה. וזכו כולם לצאת לאויר העולם בקיום גמור בלי נזק. ונתגדלו ואמרו שירה והודאה למי שעשה להם את כל הנסים האלו. וזהו ה' ממקור ישראל במקהלות ברכו אלהים. ונתנו הודאה לה'. אותם עוברין שיצאו ממקור ישראל שלא הפילו אמותיהם. אבל נשי ערב רב שהיו שם. לא זכו עובריהם לומר שירה. לפי שהפילו אמותיהם. וזהו ה' ממקור ישראל. ולא ממקור ערב רב שהפילו נשותיהם ולא נעשה להם נס גדול כזה. אבל מיד קבלו שנוי והתפעלות ונזק עד שהפילו נשותיהם. וזהו פי' המאמר מה שחסר זה גלה זה. לפי שד"ת דלות ורשות במקום אחד ועשירות במקום אחר:

פרק טו

פסוק א

אשירה לה' כי גאה גאה. כלומר אצל ענותנותו מעלתו. כי אע"פ שגאה גאה והוא עליון נורא משגיח בשפלים. וזהו סוס ורוכבו רמה בים. לרמוז שלא הציל אחד לחבירו. ובזה נראה גבורתו ועוזו שעושה דברים הפכיים במצב אחד. סוס ורוכבו רמה בים ולי היה לישועה:

פסוק ב

זה אלי ואנוהו. ר"ל ראוי לי לעשות לו דירה נאה. מצד שהיה אלי עוז ישועתי ושם אשבח לו. ואומר אלהי אברהם יצחק ויעקב. וזהו אלהי אבי וארוממנהו. והרמז שראוי לשבחו מצד טובו וחסדו ומצד זכות האבות. ובכאן נתנבאו שעתידין לעשות לו מקדש שבו יראה נוראותיו:

פסוק ג

ה' איש מלחמה ה' שמו. רצה שבשם אחד עושה דברים הפכיים. ה' איש מלחמה עם המצריים. ה' שמו ברחמים להציל את ישראל. וי"א כי איש נאמר על המלאך כמו והאיש גבריאל. וזהו ה' שמו. ה' איש מלחמה ה' שמו. כי שמו כשם רבו:

פסוק ד

מרכבות פרעה וחילו וכו'. זה לאות על הפירוש שפירשתי על וינער ה'. וזהו ירה בים. ומבחר שלישיו וכו'. זהו מה שחזר לומר וישובו המים ויכסו את הרכב. ובא לשבחו איך פועל פעולות הפכיות ביד אחד. וזהו ימינך ה' להציל לישראל. וימינך עצמה תרעץ אויב. וכן וברוח אפיך נערמו מים וקמו כנד עד שקפאו תהומות בלב ים. ובזה הרוח נשפת ברוחך להפשיר המים. וזהו נשפת ברוחך כסמו ים. ואם כן מי כמוך באלים לעשות דין. ומי כמוך נאדר בקדש. וברחמים לרחם. ובעבור שאני ירא להזכיר תהלותיו. אני מזכיר זה הפלא לבד בזאת השירה שהוא כולל כל הנסים. וזהו נורא תהלות עושה פלא. ומהו

הפלא נטית ימינך תבלעמו ארץ. כי בימינך הורדתם לתהומות. ובימינך הוצאתם מן התהומות לארץ וזכו לקבורה. וכל השירה תסוב על זה הפלא:

פסוק יג

נחית בחסדך. כלומר יהי רצון שכן תתנהג עם בניך בהליכתם לארץ בזה הסדר. כי לבניך תנחם בחסדך וברחמיך. ולאחרים בעוזך ובאפך תכריתם עד שיגיעו לארצם. וזהו נחית בחסדך עם זו גאלת נהלת בעזך וגו'. ובזה שמעו עמים וכו'. תפול עליהם אימתה. וכל זה עד יעבור עמך ה'. ויהי רצון שתביאמו ותטעמו זמן ארוך בהר נחלתך ותבנה להם מקדש ובזה ה' ימלוך. ונתן טעם לשירה ואמר כי בא סוס פרעה. ועשה להם זה הפלא הנזכר בפעולות הפכיות בזמן אחד. וזהו וישב ה' עליהם את מי הים להפרע מהם. ועדיין בני ישראל היו הולכים ביבשה בתוך הים. וזה פלא גדול שבו כלולים כל הנזכרים כמ"ש נורא תהלות וכו'. והנה בזאת השירה נזכרו ג' דברים גדולים. נסי הים באבדת המצריים והצלת ישראל. וזהו החלק הא' שאמר סוס ורוכבו רמה בים השם איש מלחמה מרכבות פרעה תהומות יכסיומו זהו דרך כלל. ואחר כך שב לפרש כיצד נפרע מפרעה ביבשה ובים. ביבשה ימינך השם תרעץ אויב. שהתחיל לשברו ולהממו ולהסיר אופן מרכבותיו. וזהו וברוב גאונך הרסת קמיך מעל המרכבות. והיאך היה זה. כי תשלח חרונך וגו'. כי מכח האש שהוא החרון נשרפו המרכבות כאלו היו קש יבש. ואחר זה ברוח אפך נערמו מים. וקמו נד אחד לעבור ישראל. באופן שבזה טעה פרעה כשראה דרכים עשוים בים והמים קשים כאבן ואמר ארדוף אחריהם בים ואשיגם. ואתה בכחך נשפת ברוחך הנזכר והפשרת המים וניגרו המים וניתרו וכסמו ים. ולולי זה הפירוש ראוי היה שיאמר הכתוב וברוח אפיך נערמו מים נשפת ברוחך וגו'. ולמה הפסיק בין שני אלו הפסוקים אמר אויב ארדוף אשיג. כי ראוי היה להיות מוקדם לכל אבל במה שפירשתי התישבו הפסוקים. והחלק השני הוא נחית בחסדך שמעו עמים ירגזון. שכל זה על העתיד בביאת הארץ ובבנין בית המקדש. והחלק הג' נרמז לעתיד על הגאולה העתידה. ועל בנין הבית האחרונה. ועל ד' גליות. ולזה אמר אחר שהשלים מפלת פרעה ימינך ה' נאדרי בכח בגלות בבל. ימינך ה' תרעץ אויב בגלות מדי. ואמר אויב כנגד המן הרשע שנקרא אויב עמלק וסיעתו. כאומרו האויב תמו חרבות וגו'. וברוב גאונך תהרוס קמיך כנגד גלות יון. תשלח חרונך וכו'. כנגד גלות אדום שענשם באש דכתיב ושלחתי אש בבארה וכתיב והיתה ארצם לזפת בוערה. ונקראו קש דכתיב והיתה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש. ולז"א יאכלמו כקש שהוא לעתיד. זה נ"ל בלי ספר ומדרש:

ובזוהר כתבו וברוב גאונך תהרוס קמיך אלו גוג ומגוג שיקומו נגד הש"י. דכתיב למה רגשו גוים הם גוג ומגוג. דכתיב על ה' ועל משיחו. נ"ל שלקח תהרוס קמיך בגוג ומגוג שהוא כמו הריסת בנין. על מה שראיתי כתוב בפי' נביאים אחרונים של רבי יוסף קמחי ז"ל. שראה כתוב בספר אחד כי אלכסנדרוס מוקדון הסגיר לגוג ומגוג בהרים גדולים וגבוהים שאין להם מוצא אלא ממקום אחד. ובאותו מקום בנה בנין חזק מחומת ברזל שלא יוכלו לצאת. ובאותה חומה עשה בחכמה גדולה אנשים מברזל שהם מכים תמיד בחומה במיני פטישים וקרדומות. בענין שיבינו האנשים שמבפנים שלעולם בונין אותו ומחזיקים אותו באופן שלא יצאו משם לעולם. ולפי שזה הבנין לא יהרס ולא יפתח עד שיבא אותו יום הגדול והנורא שירצה השם שיצאו משם. דכתיב ביום בא גוג על אדמת ישראל. לפי שאז ירצה השם לקדש שמו ולהודיעו לעיני הגוים. שנאמר והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים. ולפי שאז יהרוס השם יתברך אותו בנין כדי שיצאו. אמר הקדוש רשב"י וברוב גאונך תהרוס קמיך אלו גוג ומגוג. ולזה תמצא שרמז יחזקאל באומרו במפלת גוג ומגוג. והוצאתי אותך ואת כל חילך. כי זאת ההוצאה היא יציאת אותם הרים. וכן אמר ובאת ממקומך מירכתי צפון. ואמר בפרשת ביום בא גוג ונהרסו ההרים ונפלו המדרגות וכל חומה לארץ תפול. שזה רמז על החומה שאמרנו שבנה אלכסנדרוס מוקדון. ואז והתגדלתי והתקדשתי. וכל זה רמוז באומרו תהרוס קמיך לעתיד. וכן חתם השירה על העתיד בבנין בית שלישי באמרו מקדש השם כוננו ידיך. כי בית המקדש הוא עתיד להבנות ביד הש"י כמו שנכתבו בסתרי התורה דכתיב ואני אהיה לה חומת אש סביב. וכתיב הראשונים לפי שנעשו בידי אדם לא היה להם קיום. ועליהם אמר אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו. וכן אם ה' לא ישמר עיר בחומת אש סביב. וזה התנערי מעפר בנינך הראשון. ומיד קומי שבי ירושלים. וזהו בונה ירושלים ה'. ולכן אמר מקדש ה' כוננו ידיך. ואז ימלוך לעולם ועד. ולא כימים הראשונים שהיה מלך בזמנים ידועים אלא לעולם ועד:

פסוק כב

ויסע משה את ישראל מים סוף. אולי כי ישראל לא היו רוצים לצאת וליסע אל המדבר. אלא שהיו רוצים לשוב בדרך אשר באו בו. וללכת למצרים ליקח ארצם ולהנקם מאויביהם. כי היו יודעים מוצא הערים וידעו שלא נשארו בכל הארץ אלא טף ונשים. ורצו לילך שם להחריב את הארץ ולהודיעם כח ה' ויכלתו. ומשה כשראה שהיו עוברים בזה מאמר השם. הסיעם בעל כרחם אל מדבר שור. ובמדרש הנעלם אמרו כי לא היה זה בסיבת ביזת הים ולא בסיבה אחרת. אלא לפי שישראל השיגו מעלה והשגה גדולה

בראיית השכינה. כאומרם זה אלי ואנוהו עד שנהנו כולם מזיוו. ואכלו משולחנו לחם אבירים. והתנבאו נבואות גדולות עתידות. עד שלזה הטעם לא היו רוצים ליסע משם. לראות ולהשיג השגה יותר שלימה. וזהו ויבאו מדבר שור. לראות אם יוכלו לראות ולהשיג ולשור ולהסתכל במראה השכינה. והוא כמו תשורנו ולא קרוב. ולא יכלו לראות יותר. וזהו וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים חיים. ואין מים אלא תורה כמאמרם ז"ל:

פסוק כג

ויבאו מרתה ולא יכלו לשתות מים ממרה. להורות שכל ההשגות שהשיגו אח"כ היו נראות בעיניהם חסרות ומרות. ואולי על זה רמזו ויורהו ה' עץ. ואין עץ אלא תורה שנאמר עץ חיים היא. ואולי שענין אלו המים המרים היה לבודקם כסוטות. לפי שרצה הש"י לנקותם ולזככם. בענין שיהיו ראויין לקבל התורה. לפי שהיו באין ממצרים מארץ טמאה ואולי נתערבו בהם וילמדו מלשונם. ולכן אמר כי מרים הם. כמש"א בסוטה מי המרים. ורצה השם לבחון אם יהיו מבחינים בין מר למתוק. ואם המרירות של מצרים ממעשיהם היה עדיין בפיהם. ימתק להם מרירות מי מרה. או לא ירגישוהו. וכשראה הש"י שלא יכלו לשתות מים ממרה. ראה שלא היה בפיהם מרירות מצרים. ושהיו מוכנים לקבל התורה. ולכן ויורהו ה' עץ התורה. ולפי שלא היו עדיין מוכנים מכל וכל. לא נתן להם אלא קצת מצות כאומרם שבת ודינין במרה איפקוד. וזהו שם שם לו חק ומשפט. ושם נסהו בהתחלה זו לעתיד. וזהו ויאמר אם שמוע תשמע. בהתחלה זו לקול ה'. לאלו המצות שאני מצווך בכאן. כל המחלה אשר שמתי במצרים. מדעותם הזרות והנפסדות. לא אשים עליך כי אני ה' רופאך מכל וכל. וזהו שארז"ל שכולם נתרפאו במ"ת. ואמרו ומנין שלא היו בהם עורים שנאמר וכל העם רואים. ומנין שלא היו בהם פסחים שנאמר ויתיצבו בתחתית ההר. לרמוז שלא היה בהם פוסחים על שתי הסעיפים בדעותם. ולא הולכים אחר מראית עיניהם. שכבר נתרפאו כולם. וזהו כי אני ה' רופאך. מכל וכל. ובזה לא יקשה מה שאמרו אם אין חולי למה הוצרך רופא. וי"א ושם נסהו. למשה גידלהו כמו נסה עלינו. וזה כשנתן לו חוקים ומנהגים כמלך שמנהיג עצמו בדתי המלכות. וע"ד הפשט אמר ויורהו ה' עץ ולא אמר ויראהו. אלא ויורהו שהורה לו טבע וסגולת זה העשב כיצד ימתקו המים. וזהו שם שם לו חק ומשפט. כי החק הוא הדבר שאינו ידוע כמו הסגולה שאינה בטבע הדבר. וזהו והייתם לי סגולה. שפועלים שלא בדרך טבע. אלא בסגולה אלהית מצד המצוה להוריד טל ומטר ולעצור המגפה באמרם י"ג מדות וכיוצא בו. והמשפט הוא הדבר שיש לאותו עשב בטבע ולא בסגולה. ושם הורה

לו אלו השני דברים. וזהו ושם ניסהו. לאותו עשב. ולפי שידוע שיש עשבים שיש להם סגולות נפלאות להחיות ולרפאות כל החלאים. וכל זה השיג שלמה בחכמתו ועשה ספר רפואות מסגולת כל העשבים עד האזוב אשר בקיר. עד שכל העולם היו טועים אחר זה הספר. והיו מסירים בטחונם מהש"י. ועל זה אמרו בברכות ו' דברים עשה חזקיהו. על ג' הודו לו ועל ג' לא הודו לו. גנז ספר רפואות והודו לו וכו'. והטעם לפי שלא יטעו העולם אחריו ולא יתפללו על חוליהם. לזה סמך מיד ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך. כלומר אעפ"י שהורתיך סגולות העשבים לא תחוש אליהן. כי אם תשמע לקול ה' אלהיך כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך. ולא תצטרך לספר רפואות ולא לסגולת עשביהם לא לטבעיהם וזה קישור נפלא. ומה שהקשו בכאן והאריכו המפרשים למשמש. אין כל חדש תחת השמש. ובמסכת סנהדרין פרק חלק הקשו זאת הקושיא. איני יודע אם הוא מרי בר רחל ששאל דבר זה לר' יוחנן. וא"ל הפסוק מעצמו נדרש. והרצון בזה שהכתוב אמר אם שמוע תשמע. וכל אם ידוע שהוא מלה תנאית. ומביא עמו אין. ולא כתנאי בני גד אם יעברו ואם לא יעברו. וא"כ כשאמר בכאן אם שמוע תשמע יהיה כן. אעפ"י שלא פירש אם לא תשמע. הוא מובן מצד עצמו. וז"ש מעצמו נדרש אם תשמע כל המחלה לא אשים עליך. ואם לא תשמע אשים. ואפ"ה אני ה' רופאך. וז"ש הרב הגדול רש"י ז"ל ואם אשים אני ה' רופאך. והוציאו מלשון התלמוד:

פסוק כז

ויבואו אלימה ושם שתים עשרה עינות מים חיים מתוקים. תחת מי מרה שלא שתו. וזה כנגד י"ב שבטי ישראל. וע' תמרים כנגד ע' זקנים. להורות שהיו ראוין ומוכנים למי התורה. אח"כ נתרעמו על הלחם. לפי שראו שהיו הולכים מדחי אל דחי. פעם יחסר להם המים. פעם יחסר להם הלחם. וכל זה בכוונה אלהית לזכך שכלם. כאומרו ויענך וירעיבך וגומר. ולפי שהיו אנוסים מהרעב ולא היו מתאוה. אמרו מי יתן מותינו ביד ה' ברשותו ובהשגחתו. ולא היו כפויים טובה. ועכ"ז היו זוכרים גלולי מצרים ואמרו בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר. ואעפ"י שהבשר היה מעט. היינו אוכלים לחם לשובע. וזה אנו מבקשים ולא תענוגים. לזה השיבם השם הנני ממטיר לכם לחם מן השמים. אחר ששאלתם נכונה. אני רוצה לתת לכם לחם אבירים לזכך שכלם. וזה יהיה לשובעה כמו ששאלו. וזהו הנה ממטיר לכם לחם רב כמטר. ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו. בענין שיזכרו וישובו אל ה' ויהיו עיניהם תלויות לשמים בכל יום ויום. ולכן לא רצה לתת להם דבר חדש בחדשו או לחצי שנה. בענין שלא יבעטו בה'. וזהו למען אנסנו הילך בתורתי אם לא. כי זה נסיון גדול לתת להם דבר יום ביומו. ושיהיו תלויים חייהם מנגד

לילה ויומם. ולא יאמינו בחייהם. ואם יעמדו בנסיון הזה. הם ראוים לקבל התורה. ואם לאו אין ראוים. וזהו למען אנסנו הילך בתורתי אם לא. בזה יהיה אות שיוכלו לסבול תורתי ופרטיה. והיה ביום הששי. כלומר לא ירד אלא דבר יום ביומו. זולת ביום הששי שיהיה משנה מפני כבוד השבת הידוע להם ממרה. ובאומרו והכינו את אשר יביאו. הודיע למשה מעלת השבת שצריכין להוסיף ולתקן מחול על קודש. וז"ש מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת. וכן אמרו אין והכן אלא שבת שנאמר והכינו את אשר יביאו. לפי שצריך הכנה וכבוד לשבת. ומשה לא נזכר מזה ולא אמרו לישראל. ולכן באו לשאול לו מה היום מיומים. ערב וידעתם כי ה' הוציא אתכם. ולא כמו שאמרתם כי הוצאתם אותנו. ובקר וראיתם את כבוד ה'. ולא כמו שאמרתם להמית את כל הקהל הזה ברעב. בשמעו את תלונותיכם על ה' ולא עלינו. כמו שאמר על משה וילונו על משה ועל אהרן. ופירש להם הדבר ואמר בתת ה' לכם בערב בשר לאכול ולחם לשובע כמו ששאלתם. ובזה תראו יכולת ה'. אעפ"י שאתם במדבר לא מקום זרע. וזאת היתה סבת תלונתם על שהיו נכנסים במדבר. וז"ש וילונו העם על משה ועל אהרן במדבר. ובשכר שאמרתם מי יתן מותנו ביד ה'. קרבו לפני ה' והתדבקו בו. כי שמע את תלונותיכם שהיו ראויות ומוכרחות. ולכן ויפנו אל המדבר. מהמקום שהיו נואשים מהלחם. משם בא להם הטוב. וזהו ויפנו אל המדבר והנה כבוד ה'. שמעתי את תלונות בני ישראל. כי האחת מוכרחת והאחרת רצונית. ולכן בין הערבים תאכלו בשר בפנים זועפות כדרז"ל. ובבקר היתה שכבת הטל. לפי שאמר הנני ממטיר לכם לחם כטל ומטר:

פרק טז

פסוק טו

ויאמרו איש אל אחיו מן הוא. לפי שלא ידעו מהו. היו מדברים איש אל אחיו ואומרים מן הוא. כלומר מתת אלהים היא כמו מנה אחת. כי אנחנו לא היינו ראויים לדבר גדול כזה. ואז אמר להם משה ופירש הוא הלחם. ואמר להם צוואת הש"י בענין הלקיטה. לקטו ממנו איש לפי אכלו עומר לגולגולת. אחר שהוא בדרך נס ומתת אלהים. ראוי שתהיה שוה לכולם עומר לגולגולת. ומיד ראו בו מעשה נסים. כי לפי שהיו רעבים היו מרבים בחשבם שלא ירד עוד. והמרבה והממעיט לא החסיר. וזה יורה על מדת ההסתפקות כי העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט. והכל הולך אחר הרצון. כי יש מסתפק במעט שבידו כמו העשיר שיש לו ק' ככר זהב. וזהו ומשביע לכל חי רצון. ויהי ביום הששי לקטו לחם משנה כמאמר הש"י ויבואו ויגידו למשה זה הדבר החדש. שיתן להם טעם. לפי שהוא לא פירש להם מאמר הש"י והיה ביום הששי כי אולי שכחו. ולכן השיב להם

הוא אשר דבר ה'. כלומר עכשיו אני זוכר מאמר השם שא"ל בראשונה והיה ביום הששי והיה משנה. ואני שכחתיו. וזהו הוא אשר דיבר ה'. ולכן את אשר תאפו אפו. ועדיין לא פירש להם דין שבת. אלא שאמר להם הניחו אותו למשמרת. והם לא היו אוכלים ממנו ולא היו עושים דבר. ולכן אמר להם אכלוהו היום כי שבת היום לה'. ואינו רוצה שתטריחו עצמכם אלא שתנוחו בו. וזהו שבת היום לה' היום לא תמצאוהו בשדה. אבל למחר תמצאוהו ולא תחשבו שנסתלק כבר. וזהו ששת ימים תלקטוהו לפי שהם ימי חול. אבל יום הז' הוא שבת קדש. ולפי שלא האמינו דברי משה. אלא שחשבו שכבר נסתלק לגמרי. יצאו מן העם ללקוט ולא מצאו:

פסוק כח

ויאמר ה' אל משה עד אנה מאנתם לשמור מצותי. אתה והם. אתה שכחת ענין השבת שאמרתי לך והיה ביום הששי והכינו. והם שיצאו ללקוט. ואולי אם אתה הזהרת להם. מן היום הראשון היו מותרים ועומדים. ראו כי ה' נתן לכם את השבת. לא אמר כי ה' נותן. אלא נתן לכם ממרה. או מהיום שדברתי והיה משנה. וזהו על כן הוא נותן לכם לחם יומים. או ראו כי ה' נותן לכם השבת. ותשמרוהו מכאן והלאה. אחר שאתם רואים בעיניכם ברכת ה' ביום הששי לכבוד השבת. וזהו וישבתו העם ביום השביעי לעד לעולם:

פסוק לא

ויקראו בית ישראל את שמו מן. אחר שאמר ויאמרו איש אל אחיו מן הוא למה חזר לומר ויקראו בית ישראל. ועוד מה ענין קריאת זה השם אצל השבת. לכן נראה כי בראשונה שלא אמר להם משה ענין השבת. לא אמרו אלא ויאמרו איש אל אחיו מן הוא. כי לפי שלא ידעו עיקר הדבר לא קראו לו שם בפרהסיא. אלא ויאמרו איש אל אחיו בהחבא דברו זה ביניהם. ואמרו מן הוא לפי שלא ידעו מהו אמרו שהיא מתת אלהים. אבל עכשיו שראו שלקטו ביום הששי לחם משנה להכין אותו לכבוד שבת. אז אמר ויקראו בית ישראל כולם בקריאת שם את שמו מן. כלומר הכנת מזון ליום השבת. והוא כזרע גד לבן. לרמוז שכמו שהיה לו שם טוב שהוא כמו הכנת מזון לשבת וזהו מן הוא. וכן נקרא שמו מן לפי שהוא היה מוכן מצד עצמו. ולא היה צריך תיקון אחר. ואע"פ שנאמר את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו. זה נאמר לכבוד שבת שצריך שינוי. כמאמרם ז"ל ואפילו כסא דהרסנא ועשאו לכבוד שבת. וכן היה טוב מצד עצמו בין מצד המראה בין מצד הטעם. וזהו והוא כזרע גד לבן. שהיא הטובה שבמראות. ומצד הטעם וטעמו כצפיחית בדבש. ולפי שזה היה מהניסים הגדולים שבתורתינו בניסים שנעשו בו. ולכן לרוב התמדתו כי הנס לא יתמיד. לזה אמר זה הדבר אשר צוה ה' מלא העומר

ממנו למשמרת לדורותיכם. לאנשים הפושעים אשר לא יבטחו בשם ה'. שיראו איך ערך לכם שולחן במדבר ונתן לכם לחם אבירים בארץ לא זרועה. וסיפר הנס הגדול שהיה בו בהתמדתו מ' שנה. וזהו בני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה. ואמר עד בואם אל ארץ נושבת. לרמוז כי לפי שבאו אל ארץ נושבת פסק המן. שאם היו שוהים במדבר אלף שנים פעמיים לא היה פוסק. וחזר לומר עד בואם אל קצה ארץ כנען. להורות שלא נכנס לארץ כנען. אבל בקצה ארץ כנען אכלו ממנו. וזה רמז למה שאמר למעלה והוא כזרע גד. מה זרע גד לא עבר לארץ. אף המן כן. ואמר והעומר עשירית האיפה הוא. להורות על הנס הגדול. שלא תאמר שהיה העומר מדה גדולה ולכן היה מספיק להם. לזה אמר שלא היה אלא עשירית האיפה. אח"כ סיפר שבאו לרפידים ואין מים לשתות העם:

פרק יז

פסוק ב

ויאמר להם משה מה תריבון עמדי מה תנסון את ה'. הנה יש לראות מה ראה משה רעה בדברי העם שאמר להם זה. כי לא אמרו אלא תנה לנו מים. וכי בזה היו מנסים את ה'. והלא בדבר הלחם אמרו מי יתן מותינו ביד ה' בארץ מצרים. וכן אמרו להמית את כל הקהל הזה. ולא אמר להם מה תנסון את ה'. וכאן אמר להם מה תנסון את ה'. וא"ת כי הרעב קשה מן הצמא. זה שקר והחוש לא יכילהו. וא"ת שלא היו צריכין למים אלא לנסות את ה'. והרי כתיב ויצמא שם העם למים. ואח"כ כתיב להמית את בני וגו'. ולא די זה אלא שקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסותם את ה'. והנראה בזה כי לא שאלו מים לצורך מוכרח. אלא ע"ד תלונה ולנסות את ה'. והטעם בזה כי עתה מחדש נתן להם המן שהיה לחם אבירים נבלע באיברים. מאכל דק מאד ולא מצד עצמו. וכן כשירד היה טל מלמטה וטל מלמעלה. כאומרו ובבקר היתה שכבת הטל ואח"כ ותעל שכבת הטל. עד שהיה בו לחם ומים. וזהו הנני ממטיר לכם לחם מן השמים כעין טל ומטר. ולכן לא היו עתה צריכין מים אלא לנסות את ה'. ולכן תמצא שבכל זאת הפ' לא הזכיר אלא העם. וירב העם ויצמא שם העם שלא כדרך העולם. וזהו ויצמא שם העם למים. במקום שהיה להם מים. וכן עבור לפני העם. בענין שלא היו בעם הזה אלא ערב רב הנקראים העם. ומה שאמר על ריב בני ישראל. לומר שנתחברו עמהם קצת מבני ישראל. ועל זה חרה למשה על היותם בני ישראל ונתחברו עם רשעים. אבל על העם לא חרה לו כי כך היה דרכם. ולכן אמר להם מה תריבון עמדי. כי אתם חפצים לריב עמדי על שהוצאתי אתכם ממצרים. מה תנסון את ה' כי אין זה אלא מיעוט אמונה. אחר שאתם אוכלים מן לחם אבירים ויש בו לחם ומים. וזהו וילן העם על משה. לא על המים.

אלא למה זה העליתנו ממצרים וגומר. שהיו חושבים כי אחר שלא היו שותים מים. שהיו ראוים למות. ויצעק משה על מיעוט אמונתם. ואז א"ל השם עבור לפני העם וסבול אותם. או שא פשעם כמו ועובר על פשע. וקח אתך מזקני ישראל. שיש להם אמונה טובה. ומטך אשר הכית בו את היאור. לפי שהיו אומרים שאין בו כח אלא להשחית המים והיאור. ובו תכה בצור לתת מים להם. הנני עומד לפניך שם על הצור. לעזרך עם זכות הזקנים. כי לפי קושי חטאתם שחטאו בזאת השאלה. אם אני ברחמים לא אעמוד שם. לא יצאו מים. ואם אני עומד שם. יצאו מים ושתה העם אע"פ שהם רשעים. ויעש כן משה לעיני זקני ישראל. בענין שזכותם יסייע להוציא המים. וכשראה משה דברי הש"י. קרא שם המקום מסה ומריבה לחזק דבריו הראשונים שלא שאלו המים לצורך. אלא לריב עם משה ולנסות את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין. כלומר אם יתן מים הוא בקרבנו. ואם לא יתן מים אינו בקרבנו. ושכחו כל הניסים הראשונים:

פסוק ח

ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים. לפי שלמעלה חטאו לריב עם משה ולנסות את ה'. וראה עמלק שהיו יוצאים מדחי אל דחי ממרה לתלונת הבשר והלחם. ומתלונת הבשר והלחם לתלונת המים. עד שאמרו היש ה' בקרבנו אם אין. לזה סמך מיד ביאת עמלק. להורות שראה בחכמתו רפיון ישראל וחלשתם מצד עונם. ולזה בא. ולכן ארז"ל שקפץ ת' פרסה לבא על ישראל בזה העת. וכן אמרו מאי ברפידים רפה ידים. כלומר שהיו ישראל רפים באמונתם. וסבת שנאת עמלק אמרו במדרש שהיא בסבת צואת תמנע אחות לוטן. שחזרה להדבק בזרעו של אברהם ולא קבלוה. וכשראתה שלא קבלוה היתה פלגש לאליפז בן עשו. כדי להדבק בזרעו של אברהם אבינו. ותלד לו את עמלק וספרה לו את כל המאורע. וצוותה לו צוואה בחרם שיטור איבה זו לישראל לעד לעולם. ולכן ויבא עמלק וילחם עם ישראל. וע"ד הפשט ראה שלא היה זה אלא בסבת יעקב שלקח ברכותיו של עשו זקנו. ולפי שברכת יצחק היתה לרשת את ארץ כנען. וראה שיצאו ממצרים לעבור דרך ארצם. עד שלסבת זה שמעו עמים ירגזון. בעבור זה בא עמלק להפסיק בדרך. כדי שלא ילכו לארץ ישראל ויבנו מקדש. כאומרו תביאמו ותטעמו בהר נחלתך. ולזה תמצא כי בפרשת זכור את אשר עשה לך עמלק. אחר שכתב והיה בהניח ה' אלהיך תמחה את זכר עמלק. כתב מיד והיה כי תבא אל הארץ ולקחת מראשית כל פרי האדמה. אחר שבאת אל הארץ על כרחו של עמלק שנקרא ראשית גוים עמלק. ולקחת מראשית כל פרי האדמה. להודות לה' ותעיד ותאמר הגדתי היום כי באתי אל הארץ על כרחו של עמלק. ויהיה ועינית כמו לא תענה ברעך. וז"ש בכאן ויאמר כי יד על כס יה הזאת

המלחמה היא. לפי שאמר וחשב לשים ידו בכסא הש"י שהיא ירושלים שהיא כסא ה'. ולפי שישראל באותה שעה לא היו מוכנים מצד החטא. אמר אל יהושע בחר לנו אנשים צדיקים וגבורים ראויים ללחום מלחמת ה'. וצא אתה להלחם בעמלק. בענין שלא יצא הוא למחנה ישראל. ואני אסייעך בתפלתי. ולפי שזאת המלחמה לא היתה ראויה להעשות בחיל ובכח כי אם ברוח ה'. ולפי שישראל חטאו עם ערב רב בשאלת המים. לא רצה משה לצאת למלחמה אלא נתנה ליהושע. והוא עלה אל ראש הגבעה להתפלל וידיו פרושות השמים. וזהו מחר אנכי נצב על ראש הגבעה. ומטה האלהים. שהוא שבט לגוי חסר לב. בידי להכניעו בו. ואעפ"י שהיה הדבר קשה בעיני יהושע להלחם בעמלק לפי שלא היה מלומד מלחמה. ועוד שלא היה רוצה ליטול עטרה בפני רבו. לפי שהוא היה בוטח בה' שינצח המלחמה בזכותו של משה. ואולי יחשבו העם שהוא בגבורתו נצח המלחמה ותקרא המלחמה על שמו. עם כל זה קיים מאמר רבו. וזהו ויעש יהושע כאשר אמר לו משה להלחם בעמלק. והטעם לפי שמשה ואהרן וחור עלו ראש הגבעה להתפלל והוא בטח בזכותם. אבל באופן אחר לא יצא להלחם. ולהורות שישראל לא היו ראוים. אמר שכל עוד שידיו של משה פרושות בכח תפלתו. גבר ישראל. וכאשר יניח ידו וגבר עמלק. ואם כן אחר שמשה היה רואה תגבורת ישראל תלויה בהרמת ידיו. למה היה מניח ומשפיל ידיו. לזה אמר וידי משה כבדים ולא היה יכול להרים ידיו תמיד. אבל בסיוע אהרן וחור היו ידיו אמונה עד בא השמש. ובזה ויחלוש יהושע את עמלק. ולא בכח גבורתו ולא בכח אנשי המלחמה. ועכ"ז יש לשאול מה טעם היו ידיו של משה כבדות עתה. והלא אחר מ' שנה עשה מלחמה עם סיחון ועוג ויכם וירדפם ולא היו ידיו כבדות. ועכשיו כבדו עד שבסבת הכבדות היה גובר עמלק. ואולי נאמר כי הטעם בזה לפי שהיה מעורב בכאן זכותו של יצחק. כי זה היה בן עשו שכיבד לאביו מכל בנים שבעולם. והיה צד בידיו צידה להאכיל לאביו. ויעקב הטעה לאביו כי היו ידיו שעירות. ולכן היו ידי משה כבדות. לפי שהיה בכאן זכות אבות מעורב. וזהו שאמרו ועיני ישראל כבדו מזוקן מזוקן של יצחק. כן בכאן וידי משה כבדות מזוקן של יצחק. אבל בסיחון ועוג לא היה להם זכות אבות. ולכן בכאן מצד זה לפעמים גבר ישראל ולפעמים גבר עמלק. ועוד נ"ל כי הטעם ששלח משה ליהושע למלחמה ולא נלחם הוא. וכך הטעם שהיו ידיו כבדות וקרא לאהרן וחור עמו. לפי שהוא סבב זאת המלחמה בקבלת ערב רב שקבלם מדעתו בלא דעת השכינה. כאומרו לך רד כי שחת עמך אשר הוצאת מדעתך. ובכאן תלונת המים היתה מערב רב כמו שכתבתי. ולכן כתב שם העם העם. ובסבת חטא זה בא עמלק נגד ישראל על נסותם את ה'. ולכן לא רצה משה להלחם בעמלק.

אחר שהוא סבב החטא והמלחמה ולכן שלח ליהושע. ולפי שמשה עשה זאת המלחמה היו ידיו כבדות בסבת החטא. ולפי שהחטא היה בכאן כאשר יניח ידיו גבר עמלק. כי הזכות לא היה מספיק לנצח החטא מכל וכל. ולכן הוצרכו אהרן וחור בזכותם לתמוך ידיו ולחזקם כי מצד עצמו לא היה יכול. ולזה תמצא שהוצרכו לו' במדרש כי זכות אברהם יצחק ויעקב נצטרפו בכאן. זכות אברהם דכתיב ביה והאמין בה' כנגד ויהי ידיו אמונה. זכות יצחק דכתיב ביה ויצחק בא מבא כנגד עד בא. זכות יעקב דכתיב ביה כי בא השמש כנגד השמש. וזהו ויהי ידיו אמונה עד בא השמש. נתכוונו למה שאמרתי כי אלולי זכות אבות. זכות משה לא היה מספיק בסבת חטא ערב רב. ואז ויחלוש יהושע כי בלא זכות אבות לא היה נוצח. ולזה ויאמר ה' אל משה כתב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע. כלומר אחר שאתה חטאת בזה. תזכור זה ותזהיר ליהושע שלא יעשה כזה לקבל גרים שלא מדעתי. ולכן כשראה יהושע הגבעונים שהטעוהו. ויתנם יהושע חוטבי עצים ושואבי מים לעדה:

ובכאן ניתן רמז למשה שבעון זה לא יכנס לארץ וניתנה השררה ליהושע. וזהו ושים באזני יהושע. וזהו שאמרו שלשה צדיקים ניתן להם רמז. השנים הרגישו ונרמזו. והאחד לא הרגיש. מרדכי אמר לא לחנם עלתה אסתר לגדולה אלא שהקב"ה עתיד לעשות נס על ידה. ולכן מרדכי מתהלך וגו'. וכן דוד אמר גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך. ולא לחנם היה זה אלא לאות על גלות. מרע"ה רמזו לו ושים באזני יהושע כי הוא המכניסם לארץ. ולא נרמז. והתפלל אעברה נא וארא. עד שהשיב לו הקב"ה רב לך. כבר רמזתי לך וחשבתי שאתה נכוה בפושרין ואי אתה נכוה בחמי חמין אני מפ' לך הרמוז בכתב אמת. וזהו קח את יהושע. וכשראה משה כי זאת המלחמה נצטוה בחסד ה' ובזכות אבות. בנה המזבח לכפרת החטא ולהודות לה'. ויקרא שמו ה' נסי. כלומר בדרך נס ובחסד ה' נעשה זה ולא בזכותי. ויאמר כי יד על כס יה. אחר שזה הרשע רצה לשים ידו על ירושלם כסא ה' שלא תבנה. והשם עשה עם ישראל נס בחסדו. אע"פ שלא היו ראוים. כן יהיה במלחמה העתידה שעתיד הש"י לעשות עם עמלק שאע"פ שישראל לא יהיו ראויין. יעשה למען שמו. ועוד אני סבור כי הטעם שנתנה זאת המלחמה ליהושע. לפי שלו היתה ראויה ולא לאחר לפי שכבר אז"ל עתידין בני עשו ליפול ביד בני בניה של רחל. שנא' אם לא יסחבום צעירי הצאן. הם יוסף ובנימין שהם קטנים שבשבטים. ולכן א"ל וצא הלחם בעמלק. כי לך ראוי. ולכן ויחלוש יהושע כי הוא חולש על גוים. וזהו כתוב זאת זכרון בספר התורה. ושים באזני יהושע כי מחה אמחה את זכר עמלק. על ידו ועל ידי זרעו. ולכן ברכו יעקב וזרעו יהיה מלא הגוים. כורת אותו שנאמר בו שני

גוים בבטנך. ולכן המן הרשע נין עמלק נפל ביד מרדכי ואסתר לפי שהיו מבני בנימן. וזהו ושים באזני יהושע כי מחה אמחה על ידו ועל זרעו זכר עמלק:

פסוק טו

ויבן משה מזבח. על בשורת הגאולה העתידה מגלות רביעי ומפלת עמלק. ולפי שאמר כי מחה אמחה אני בעצמי. קרא שם המזבח ה' נסי. כי הוא עתיד לעשות נס זה ולא אחר. וזהו כי יד על כס יה. לרמוז שנשבע בכסאו לעשות מלחמה בעמלק הוא בעצמו. מדור דור. מדורו של משה עד דורו של שמואל. ומדורו של שמואל לדורו של מרדכי ואסתר. ומדורו של מרדכי לדורו של משיח. וכן רמזתי למעלה כי ה' נסי רמז על דגל ה' ונסו. והוא כמו וכנס על הגבעה. רמז למה שאמר ובשם אלהינו נדגול. ולזה אמר כי יד על כס יה. כלומר יד הדגל תהיה פרושה על כסא ה' לעשות מלחמה בעמלק מדור דור. ולשון יד נופל על הדגל. כמו שפירשתי בפסוק ובני ישראל יוצאים ביד רמה. שכתב בדגלים איש על ידו לדגליהם:

פרק יח

פסוק א

וישמע יתרו סמך זאת הפרשה לפרשת עמלק. להודיענו הטוב הגדול שעשה עמנו יתרו. הפך ממה שעשה עמלק. כי עמלק רצה לעכב לישראל שלא יעלו לארץ ולא יבנו בית המקדש כמו שכתבתי למעלה. ויתרו יסד בנין ירושלם ויסודותיה. כי בירושלם כתיב ציון במשפט תפדה. והיא נקראת כסא ה'. כי שמה ישבו כסאות הסנהדרין למשפט וכסאות לבית דוד. והמשפט הוא סבת קיום הארץ. כדכתיב מלך במשפט יעמיד ארץ. וכתיב ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו. ובזה קיים העולם. כאומרם על ג' דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום. ויתרו נתדבק באמת שהוא ה' אלהים אמת. ונתן עצה למשה על המשפט. כדכתיב ואתה תחזה מכל העם. ובזה נתן לישראל שלום. כדכתיב וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום ולכן זכה להעמיד בנים גדולים בתורה ובעלי עצה. וזכו לעמוד בלשכת הגזית לתת הוראה לישראל והם היו מהסנהדרין שנק' בעלי שמועה. והם היו בני קני תרעתים שמועתים סוכתים. תרעתים שנעשו רעים לאל מבני רעואל. שמועתים בעלי שמועה מבני יתרו שנאמר בו וישמע יתרו. סוכתים סוככים בכנפיהם על ישראל בסוכת שלום דכתיב ביה יבא בשלום. ואם כן אחר שעמלק ראש צרים רצה לעקור בנין בהמ"ק. ויתרו ראש הגרים יסד בציון אבן. אבן בוחן פנת יקרת. הוא יעבץ דכתיב ביה נכבד מאחיו. ונתן כבוד לתורה: רצה הקב"ה לסמוך ענין יתרו לענין עמלק. וכתיב וישמע יתרו כהן מדין. להורות שראה והבין בענייני הש"י

ונפלאותיו לפי שהיה חכם. ולכן שמע וחקר. דכתיב ושומע לעצה חכם. וכתיב ישמע חכם ויוסף לקח. ולכן השמיעה הוא דבר גדול. וכל התורה תלויה בה דכתיב הנה שמוע מזבח טוב. ובזכות השמיעה הזאת זכה להיות איתן מושבו. בין התנאים והאמוראים והסנהדרין דכתיב איתן מושבך והוא כמו תנא בהיפוך אותיות. וזהו אוזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין. ולכן אמרו שהאזן היא כמו רטיה לגוף. ואע"פ שיהיה האדם כואב בכל איבריו. בשמיעה שהיא רטית האוזן יתרפא לכל הגוף. דכתיב ויאמר אם שמוע תשמע וגו'. וכל זה להודיענו שכמו שאנו חייבים למחות שמו של עמלק. כן אנו חייבים לתת כבוד ליתרו. ולכן תמצא שאמר משה ליתרו והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והיטבנו לך. ומה היא הטובה. התורה דכתיב בה כי לקח טוב וגומר. וכל זה בשכר השמיעה דכתיב וישמע יתרו:

פסוק ב

והזכיר שלקח את צפורה ואת שני בניה אשר שם האחד גרשם. ואע"פ שזכירת השמות מיותר בכאן וסבתם ג"כ. אולי הטעם בזה להודיענו שם השני שבשעת מילתו לא הזכיר שמו. לכן אמר ושם האחד אליעזר וגו'. והרצון אצלי כמו שרמזתי למעלה כי אלו השמות היו רמז לגאולת ישראל. וכמו שאמרו מה שאירע לאבות סימן לבנים. ולכן אמר משה כמו שאני הייתי גר בארץ נכריה. והש"י הפרני בארץ עניי והצילני מחרב פרעה. כן עתיד הש"י לעשות לישראל שהם גרים בארץ מצרים. להוציאם משם ולהצילם מתחת יד פרעה. ולכן יתרו שידע זה הסוד ושמע כי הוציא ה' את ישראל ממצרים. אמר עכשיו עת ראוי להוליך האשה והבנים. אחר שהם היו סימן הגאולה ונתקיימה. וזהו אשר שם האחד גרשם. ושם האחד אליעזר וכן יציל לבניו. וזהו ברוך ה' אשר הציל אתכם מיד פרעה. ואמר ושם האחד אליעזר. והיה ראוי שיאמר ושם השני. וכתב הגאון כי הטעם בזה לפי שאליעזר הוא רומז לשמו של הקב"ה שנקרא אחד שנאמר הלא אל אחד בראנו. לכן לא רצה להזכיר בו שני. כי הוא אחד ואין שני. ולכן עם שונים אל יתערב. וסיפר שיצא משה לקראתו לכבדו. לפי שהיה חכם ובא לחסות תחת כנפי השכינה. ולכן ויספר משה לחותנו. למשוך את לבו כמו שעושים לגרים. ולכן אמר עתה ידעתי מה שלא ידעתי עד היום כי גדול ה'. בהיותו מודד מדה כנגד מדה. וזהו כי בדבר אשר זדו בו נענשו ובזה ניכר גודלו ומשפטו. ולכן ראוי לתת לו הודאה על הדין שעשה בהם במדת אלהים. וזהו ויקח יתרו עולה וזבחים לאלהים. הוא שם ה' שעשה משפט בהם במדת אלהים. אבל לשם אלהים לא הקריב עולה וזבחים. כאמרם בסדר קדשים תניא א"ר שמעון בן פזי בא וראה מה כתיב בפרשת הקרבנות. שלא נאמר בהם לא אל ולא אלהים אלא לה'.

שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק. ואמר עולה לכפר על הרהור הלב שהרהר קודם הידיעה. וזבחים. זבחי שלמים לעשות שלום עם השם. ורבותינו אמרו עולה וזבחים לאלהים ראשי תיבות עול. להורות שקבל עליו עול תורה ועול מצות ועול מלכות שמים. ונכנס במסורת הברית והמילה וטבילה והרצאת דמים. וזה חשוב ככל הקרבנות כמו שכתבו במדרש הנעלם מזבח אדמה תעשה לי. זהו מי שמכניס בנו לברית מילה. ואמר אדמה. לפי שראוי שיתן המילה בכלי של עפר שנקרא מזבח אדמה. וזה חשוב עליו ככל הקרבנות. וזהו וזבחת עליו את עולותיך. וכן בכאן כתב עולה וזבחים לאלהים. ואולי נאמר כי לכן סמך מיד וישב משה לשפוט את העם. להורות כי עצת יתרו שנתן על המשפט חשובה מכל הזבחים. כדכתיב עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח:

פסוק יד

ואמר **מה הדבר הזה אשר אתה עושה לעם**. כי זה טורח גדול להם וטורח גדול לך. שאתה יושב לבדך בלי מסייע. והוא השיב כי יבא אלי העם לדרוש אלהים ושפטתי בין איש ובין רעהו. והנה זאת התשובה אינה נעלמת. כי איש חכם היה יתרו וראה זה. והנה תשובת משה אינה מספקת. והעד תשובת יתרו. כי בראשונה א"ל מה הדבר הזה אשר אתה עושה. ועכשיו א"ל לא טוב הדבר אשר אתה עושה. כלומר כל זה ראיתי בחכמה. ועכ"ז לא טוב הדבר אשר אתה עושה. כי לא תקנת טורח העם וטורחך. וזהו נבול תבול וגו'. ולכן נאמר כי משה השיב כי היה מוכרח בזה. לפי שהיו לו דברים רבים לעשות מלבד המשפט. וזהו כי יבא אלי העם לדרוש אלהים בעד חוליהם ובעד צרכיהם. ואני צריך להתפלל עליהם ולתקן דבריהם. ועוד דבר שני בדבר המשפט. שבאים לפני בעלי הדינין ושפטתי בין איש ובין רעהו. ועוד דבר ג' כי בלא זה אני צריך להודיע להם חוקי האלהים ותורותיו להדריכם בדרך השלימות. ויתרו השיב עכ"ז לא תקנת כלום. כי נבול תבול. כי בענין אזהרת העם ושאלתם. זה דבר ראוי לך שתהיה מול האלהים להתפלל בעדם. וכן להישירם אל השלימות. והזהרת אתהם את החוקים ואת התורות. אבל בענין המשפט אין זה דבר ראוי לך. אלא שתחזה אנשי חיל מישראל ושמת אותם שרים עליהם לשופטם: והנכון אצלי כי יתרו לא שאל אלא בדבר המשפט. ומשה ג"כ לא השיבו אלא על דבר המשפט. ולכן אמר משה כי יבא אלי העם לדרוש אלהים כי יהיה להם דבר. והרצון בזה שמשה אמר כי בדבר המשפט היה לו לעשות ג' דברים שהשופט האמיתי יש לו לעשותם. הא' כשבאים לפניו הבעלי דינין הוא חייב לדונם. וזהו כי יבא אלי העם לדרוש אלהים. כלומר לתבוע דין כמו אלהים לא תקלל. ועוד שנית כי יהיה להם דבר בא אלי. והרצון בזה כי השופט אין די לו שישמע וישפוט בין הבאים לפניו. אבל צריך ג"כ

לדרוש ולחקור אחר הדברים הנעשים בעיר שלא כהוגן. ואע"פ שלא יבואו לפניו לבקש דין עליהם. אלא שיצא קול בעיר והדבר נשמע בין אנשי העיר עד שהדברים נודעים מצד עצמם. אבל השופט הוא חייב לחקור הדבר כיצד היה. ולעשות דין ולבער הרע מקרבם. וזהו כי יהיה להם דבר בא אלי. הדבר מצד עצמו בא אלי. וצריך אני לשפוט בין איש ובין רעהו. ולכן נאמר בחזקיה והוכן בחסד כסא וגו' שופט ודורש משפט. שופט זה משמע בין איש ובין רעהו. דורש משפט שהוא מעצמו דורש דבר המשפט אע"פ שלא יבואו לפניו. וזהו כי יהיה להם דבר בא אלי:

וי"א כי פירושו כי יהיה להם דבר בא אלי. אחד מהבעלי דינין. אבל אני איני שומע לו עד שיבא חבירו. ואז ושפטתי בין איש ובין רעהו ביחד. לפי שזה בכלל מדבר שקר תרחק. ועוד דבר שלישי והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו. כי אני צריך להודיע לבעלי הדין מהיכן דנתי אותם. וזה כעין שאמרו הראוני מהיכן דנתוני. וזהו והודעתי את חוקי האלהים. שהם חוקי המשפט והדין ומה טעם להם. ויתרו השיב עכ"ז לא תקנת כלום כי נבול תבול. לכן שמע בקולי איעצך בדבר המשפט הראוי לך לעשות. ואמר עתה. כלומר ידעתי כי הש"י ידריכך ויתן לך עצה. אבל עתה ביני וביני שמע בקולי. אע"פ שאיני ראוי לתת לך עצה. ויהי אלהים עמך. כלומר ידעתי כי הש"י יסכים על ידי. או ויהי אלהים עמך. בזמן העתיד. היה אתה לעם מול האלהים. כלומר האלהים בשמים ואתה על הארץ. ולכן היה אתה לעם במקום האלהים ונגדו. והבאת את הדברים הגדולים אל האלהים. ואח"כ והזהרת אתהם. או היה אתה לעם נגד האלהים שהם הדיינים. כלומר שתעמוד מנגד ולא תתרחק מהם. והבאת אתה את הדברים אל הדיינים ותמסור להם כל דבר המשפט. והזהרת אתהם. אל הדיינים את החוקים ואת התורות. החקים הם הדינים בלי טעם. כדאמרינן שוינהו רבנן כהלכתא בלא טעמא. כדין מעמד שלשתן והעושה בית חתנות לבנו קנה. והתורות הם דרכי המשפט שיש להם טעם. והודעת להם את הדרך ילכו בה. בדרכי המשפט. ואת המעשה אשר יעשון. כאומרו כי אם עשות משפט וצדק. באופן שהערך שהשם יתברך שומר עמך. שהוא מצוה לך ואתה מצוה את ישראל. זה הערך בעצמו תשמור עם ישראל. שתהיה אתה מצוה לדיינים והדיינים יצוו וישפטו את ישראל. וזהו היה אתה לעם מול האלהים. ולפי שלא כל האנשים ראוים לדון. ואתה תחזה בחזיון ובחכמה. מכל העם אנשי חיל וראוים לעשות משפט. והיה כל הדבר הגדול יביאו אליך. בבחינת אלהים. וכל הדבר הקטון ישפטו הם. וזה פי' מה שאמר היה אתה לעם מול האלהים. ובזה הכל מתוקן להסיר הטורח מעליך ומעל העם. וזהו וצוך אלהים ויכלת עמוד וגם כל העם וגו' יבא בשלום בלי טורח:

פסוק כד

וישמע משה לקול חותנו. לפי שראה שעצתו היתה טובה. ויעש כל אשר אמר. בלי תוספת ומגרעת. לפי שדבריו היו ברוח הקדש. וזה יורה על ענותנותו של משה שקבל האמת ממי שאמרו ועשאו בלי שנוי. ויורה על חכמתו של יתרו שראתה עינו מה שלא ראה עינו של משה. וכל זה זכה יתרו בזכות וישמע יתרו. ולכן כתב במקומו וישמע משה לקול חותנו. ולא רצה השם יתברך לומר פרשה זו למשה אלא שיבא יתרו לחדשה. כדי שיכירו ישראל חכמתו של יתרו. כי לא לחנם הלך משה לישא בתו. אלא מפני שהוא מינו וחכם כמותו. ולכן עשה מאמרו בכח אל ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל:

פרק יט

פסוק א

בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים. הרמז בזה כי לפי שישראל יצאו ממצרים עם טמא שפתים וילמדו מלשונם. והיו טבועים בדעותם הנפסדות. הוצרך הש"י בראשונה להסיעם מדעותם. ולהדריכם בקצת מצות כמו שעשה במרה. וכן לפי שהיו עבים בשכלם בחומר ובלבנים ובאכילת קישואים. הוצרך הש"י לזכך שכלם ולהאכילם לחם דק לחם אבירים. בענין שיהיו מוכנים לקבול התורה. ולכן לא רצה הש"י לתת להם התורה מיד בצאתם ממצרים. עד שיורגלו בקצת מצות להסיר מהם כל סיג וכל מחלה וכל אמונה רעה. ויהיו מזוקקים בשכלם ובדעותם. וזהו שאמר משל לבן מלכים שהיו רוצים להוליכו לבית הספר ללומדו. ואמר המלך המתינו לו ג' חדשים כו'. עד שיבריאו ויתרפאו ממחלת נפשם ודעותם. בענין שכשיבאו לקבל התורה לא ימצא בהם חולה מחליי הנפש. ולזה נתכוונו באומרו מנין שלא היה בהם סומא. שנאמר וכל העם רואים. מנין שלא היה בהם חגר. שנאמר ויתיצבו בתחתית ההר. לרמוז שלא היה בהם שורש פורה ראש ולענה. ללכת אחר שרירות לבו ואחר מראית עיניו. ולא פוסח על שתי הסעיפים כנביאי הבעל. ואז נתן להם את התורה. וזהו שאמר בכאן בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים. ולפי שקבלת התורה הוא דבר גדול. וצריך שיהיו בה כל התנאים הנבחרים. והראוים להיות בכל פועל גדול. התחיל לסדר בכאן התנאים הצריכין קודם נתינת התורה והם ששה תנאים. האחד זמן מוכן. כאומרו לכל זמן ועת לכל חפץ. כי לכל דבר וחפץ מחופש. צריך זמן ועת ידוע. כאומרו לכל זמן. כן דברת בזמנו דברת. והתורה מליאה מזה. ואל יבא בכל עת אל הקודש. וזה רמוז באותם עתים של שלמה. ולז"א בחדש השלישי לצאת בני ישראל. שהוא זמן ראוי כמו שאמרנו. וכמאמרם ז"ל מוציא אסירים בכושרות. והב' הוא מקום מוכן. כאומרו מה נורא המקום

הזה. אין זה מצד הכנתי אלא מצד היות בית אלהים. וכנגד זה אמר בכאן באו מדבר סיני. שהוא מקום מוכן וקדוש. והג' צריך איש מוכן ושלם לקבל אותו דבר. וכנגד זה אמר ויחן שם ישראל. עם קדוש כולם. בלב אחד כאיש אחד. ואמר נגד ההר. להורות שהיו חונים נגד ההר הקדוש כמותם ומוכן לכך. והד' צריך איש שלם. שיהיה אמצעי ומליץ להביא הדברים מזה לזה. כמו שמצוי בין המלכים שלוחים. כן משה היה בכאן אמצעי ומליץ ביניהם. ורוצה מה שהשם רוצה ומה שישראל רוצים. וכנגד זה אמר ומשה עלה אל האלהים. להיות אמצעי וסרסור. ולכן ויקרא אליו ה' מן ההר. ובמדרש הנעלם אמרו כל איש שעולה במעלות. אינו יכול לעלות אלא למעלת עושר או כבוד או מלך. ומשה עלה למעלת אלהים. וזהו ומשה עלה אל האלהים. והה' צריך כדי להביא לבות בני האדם אל הראוי. שזה האמצעי יאמר בשם המלך שיעשה להם טובות גדולות ומיני חופש. ושיזכיר להם אם קבלו ממנו טובות. וכנגד זה אמר אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים. וכנגד הטובות אמר והייתם לי סגולה. אוצר חביב מכל העמים. וכן ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. חפשים מכל מיני שעבוד. ולפי שאלו הם דברים גופניים. פירש להם השכר הרוחני. והוא וגוי קדוש. כאמרו קדושים תהיו כי קדוש אני. באופן שיעלו למעלת מלאכים שנקראו קדושים:

פסוק ז

ויבא משה ויקרא לזקני העם וישם לפניהם את הדברים האלה. כדי להכניסם לברית. ופירש להם שראוי שיכינו עצמם יותר. וזהו והיו נכונים אל תגשו אל אשה. והוא הוא העקרי שראוי למלך שיתראה פנים בפנים אל העם כדי לקבל מצותיו. וכנגד זה אמר כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם. וכן רמז באומרו ושמרתם את בריתי ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. להורות שהיה רוצה להכתירם בשלשה כתרים כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות. כתר תורה ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה. כתר כהונה ומלכות ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. וכנגד כתר שם טוב עולה על גביהן. אמר והייתם לי סגולה מכל העמים. להורות כי ישראל נקראו עם סגולה מכל העמים. לפי שיש להם תורה ומצות. שיש להם סגולות נפלאות. לא עשה כן לכל גוי. לפי שהמצות פועלים בהם למעלה מן הטבע. כי אנו רואים כי שליח צבור אחד מעוטף בטליתו באומרו י"ג מדות וכיוצא בזה. משיב הרוח ומוריד הגשם. ועוצר המגפה. בלי סבה ובלי טבע שיחייב דבר זה. כי אין קישור בין זה לזה. אבל הם פועלים בזה בסגולה נפלאה. בסגולת התורה והמצוה שיש בה סגולה להמית ולהחיות. ולהוריד הגשם ולעצור המגפה. ולזה נקראו ישראל עם נבון וחכם. כאומרו ואמרו עם חכם ונבון הגוי וגו'. וזהו

ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם וכו'. כשיראו שאין פעולותיכם טבעיות. אלא בדרך סגולה. וזהו שאמר בכאן ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה. כי אפילו בעשיית המצוה בלי טעם. תחשבו חכמים. לפי שאתם פועלים בסגולה בעשיית המצות. וכן רמז באומרו והייתם לי סגולה מכל העמים. לרמוז על מעלת ישראל בסבת אהבת האבות. ובכאן רצה לתת סבה לאהבת ישראל. ומה טעם לקח הש"י לנחלה לו. כי אחר שהש"י חלק העולם לע' שרים. נראה שישראל היו בכללם. וא"כ איך זכה השם בהם. ואיך לקחם לחלקו. לזה בא לומר שהוא זכה בהם. לפי שהוא מלך המלכים וכל הארץ שלו. וידוע שאע"פ שהמלך יעשה פרשים ואלופים ויתן להם נחלות וארצות. כל המטמוניות שימצאו טמונים באדמה הם של המלך. כי זה מחוקי המלכות. ועל זה התנאי נתן להם הארץ. ולכן אע"פ שהש"י חלק הארץ לע' שרים. עם כל זה הארץ של הקב"ה. וכל מטמוניות שימצאו בארץ הם שלו. והנה השי"ת מצא מטמון טמון בארץ. הוא אברהם אבינו שיצא מתרח ואבותיו הרשעים. ואברהם נמצא טמון במדבר. כאומרו ימצאהו בארץ מדבר. ולכן אמר בראשונה בהנחל עליון גוים לע' שרים. בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים. בשביל מספר שבטי ישראל. ומכל אלו העו"ג לא לקח אלא יעקב חבל נחלתו. והלא בכלל ע' שרים היה והיאך לקחו. לזה אמר ימצאהו בארץ מדבר. שזה רמז לאברהם שמצאו בארץ מדבר טמון בין הצורים. כמו האוצר והסגולה הטמונה בארץ. ואח"כ תקנו בכל מיני יופי. והכניסם בכור ההתכה ללבנם ולצרפם ככסף צרוף מזוקק שבעתים. וזהו יסובבנהו וגו'. ולכן נקרא אברהם צור. לפי שיצא מבין הצורים למלוך. כאומרו הביטו אל אברהם אביכם ואל שרה תחוללכם הביטו אל צור חוצבתם וגו'. כי זהו אברהם שנקרא צור. ואמרו רז"ל אם לא כי צורם מכרם זה אברהם. ולפי שידוע שהאוצר כשיוצא מתחת הארץ בין רגבים ידובק. וכשמכניסין אותו לכור ההתכה יוצא רובו סיגים. כן היה אברהם רובו סיגים שהוליד לישמעאל וי"ב נשיאים יוליד. ומכולם לא יצא אלא יצחק הצדיק זהב מזוקק. ולכן הוצרך אברהם לנסותו בי' נסיונות לצרפו וללבנו. וזהו לך לך מארצך. מה עושים אחר כך לסגולה. חוזרים להכניסה לכור הברזל להסיר הסיגים. ואז יוצא מחצה במחצה. זה כנגד יצחק שיצא ממנו יעקב ועשו. מחצה זהב ומחצה סיגים. אח"כ כשחוזרים אותו לכור ההתכה יוצא כולו זהב מזוקק. כן היה יעקב ובניו שירדו למצרים להכניסם בכור הגליות לצרפם וללבנם. כאומרו ויוציאך מכור הברזל ממצרים. ולפי שהיה מטתו שלימה. יצאו כולם בלא סיגים מזוקקים ולא שינו את שמם:

וכל זה רמוז באגדה כאומרו מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו וגו' ויאמר יהושע וגו'. וזה אומרו יהושע כשרצה להוכיחם בשעת פטירתו. ואסף לכל ישראל זקניו ושוטריו ופירש להם מה שחתם להם משה רבו. כאומרו פן יש בכם שורש פורה ראש. ומפני כבוד ישראל לא גילה זה השורש מהו. ובא יהושע תלמידו וגילה סודו לפי שינק דדו. ואמר שהיה ירא מאותו שורש פורה ראש שהיה בתרח אבי אברהם. והיה ירא שיחזרו לסורם הרע ולשרשם שהיו עובדים אלהים אחרים ויצא משם אברהם. ולכן אני וביתי נעבוד את ה' ואתם בחרו לכם למי אתם עובדים. אם לאלהי תרח אם לאלהי אברהם. והם אמרו לא כי את ה' נעבוד אשר הוציאנו ממצרים ועשה עמנו נוראות גדולות. ולפי שתלו העבודה בעבור יציאת מצרים. ולא מתוך אהבת וגדולת השם. אמר להם לא תוכלו לעבוד את השם כי אלהים קדושים הוא מצד עצמו ולא מצד נוראותיו. ואני וביתי נעבוד את ה'. ואז חזרו לומר לא כי את ה' נעבוד מצד שמו וקדושתו. ולכן אמר בכאן ויעבדו אלהים אחרים ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר. שמצאתיו שם בין ההרים ובין הצורים. ולנסותו ולצרפו מאותם סיגים. ואולך אותו בכל ארץ כנען וארבה את זרעו לפי שהיו כולם סיגים. ואתן לו את יצחק מעט זהב. ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו. שזאת היא הכניסה השנייה שיצאו מחצה סיגים ומחצה זהב. ואתן לעשו את הר שעיר. לפי ששעירים ירקדו שם. ויעקב ובניו ירדו מצרימה. לכור הברזל לצרפם וללבנם ויצאו כולם זהב סגור. והנה אם כן בכל מקום שתמצא בתורה עם סגולה. או והייתם לי סגולה. זהו פירושו לפי שישראל יצאו מאברהם שנמצא טמון בצורים כמו המטמון והסגולה. לפיכך אמר והייתם לי סגולה מכל העמים. וא"ת היאך לקחם הש"י שהרי כבר חלק העולם לשבעים שרים. ותרח היה לאחד מהם. לזה אמר אינו כן כי לי כל הארץ. ואף על פי שחלקתי הארץ לאלופים ושרים. מחוקי המלכות הוא שהמטמון שימצא תחת הארץ שהוא של המלך. וא"כ אחר שאתם באתם מכח סגולה של אברהם שנמצא תחת הארץ. א"כ אתם שלי. אחר שהארץ שלי. וזהו והייתם לי סגולה מכל העמים וכו':

אחר כך אמר שסיפר משה אלו הדברים אל העם וענו כל אשר דבר ה' נעשה. ויאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן. לא בעבורך אלא בעבור ישמע העם בדברי עמך. כי אחר שאינם יכולין להשיב בחוש הראות. אחר שנחלש ראותם. נוסיף להם בחוש השמע תגבורת. בעבור ישמע העם. ויגד משה את דברי העם אל ה'. וכבר ידעת הספק המסופק בכאן. כי כבר כתב למעלה וישב משה את דברי העם אל ה'. ואח"כ לא נתחדש דבר מהעם. שיאמר עליו ויגד משה את דברי העם. והנה כל המפרשים נבוכו בזה. ופירשו

בו פירושים שונים. אינני חמור נושא ספריהם. וכבר הארכתי בהם בחבור הראשון. ואף גם זאת כי לא נתחוורו דבריהם. הטוב שבדברים דברי הגדול הצרפתי שאמר תשובה על דבר כזה. כבר שמעתי מהם שרצונם לראות את מלכם. ואם כן שמזקיקין אותי לירד. לך אל העם וקדשתם ע"כ. ועתה שמע אמרי בזה וראה ועשה בני כחפצך כי אתה תבחר ולא אני. והנה לבאר זה הספק ולסלקו. נראה שיש לספק ספק אחר בפרשה והוא זה. כי מה טעם לא אמר בכאן נעשה ונשמע. כי בכאן אמר כל אשר דבר ה' נעשה. ובסוף פרשת ואלה המשפטים כתב כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. וידוע כי הם אמרו נעשה ונשמע. ולכן אמרו שהורידו להם שני כתרים. אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע. ואמרו בני מי גילה לכם סוד זה שהמלאכים משתמשים בו. דכתיב בהם עושה דברו והדר לשמוע בקול דברו. וזה מעלה גדולה בישראל שהקדימו נעשה לנשמע. להורות כי עיקר התורה תלויה במעשה. ואע"פ שהעיקר הוא הידיעה כמאמר השכל וידוע אותי. הכל הולך אחר המעשה. כאמרם כל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו וכו'. וכן אמרו נמנו וגמרו תלמוד גדול. לפי שהתלמוד מביא לידי מעשה. ובלא מעשה אין התלמוד גדול. והמעשה ג"כ צריך תלמוד. כאומרו דע אלהי אביך ועבדהו. אבל המעשה יועיל בלא תלמוד. מה שלא יועיל התלמוד בלא מעשה. ולכן אמרו הם נעשה. לפי שהמעשה עיקר. ולכן לא תחוש לדברי האומר בלא דעת נפש לא טוב. המבעירים אש זרה. באומרם שעיקר המצות היא ידיעת טעמם. השחיתו התעיבו עלילה אין עושה טוב. ובזה אין גם אחד. כי אחר שהם כופרים במעשה. גם כן כופרים בידיעתו ובאחדותו. ובזה אין עושה טוב אין גם אחד. וכנגד זה אמר המשורר כרו לי זדים שיחות עמוקות. אשר לא כתורתך. ומה הם אומרים כל מצותיך אמונה. כלומר תלויות באמונה ובידיעה. וזה שקר. כמעט כלוני בארץ בטענות כוזבות. ואני לא עזבתי פיקודך מלעשותם. וההיא עובדא דר' ברוקא ראיה גמורה בלא בדיקה. ולכן אמרו נעשה בראשונה. לפי שידוע שהש"י היו לו למעלה מלאכה עליונים דבקים בשכלם. ולא נתן להם התורה. לפי שלא היו יכולין לקיימה ולעשות מצותיה. ולמה ירד השם ית' על הר סיני בין התחתונים ועזב העליונים. אלא בשביל שיעשו מצותיו. כי הידיעה וההשכל למעלה היו. ולכן ישראל אמרו הש"י היה מעונתו בין המלאכים שהיו ידיעה והשכל. ולא רצה לשבת ביניהם. אלא שאמר שהמעשה הוא הדעת. והוא העיקר. כאומרו ועשו לי מקדש. אם כן ראוי לנו לקבל עלינו המעשה בראשונה. ואח"כ השמיעה. וזהו נעשה ונשמע. וא"כ אחר שזה כן שהם בודאי יאמרו נעשה ונשמע. למה לא כתב בכאן אלא נעשה. לכן אני אומר כי זה הספק מתיר הספק הראשון של ויגד משה בזה האופן. כי תמצא שהש"י אמר למשה

שני דברים. האחד כה תאמר לבית יעקב. והב' ותגד לבני ישראל. ובזה כלל ב' חלקי העם. כי ידוע כי לאו כולי עלמא דינא גמירי. אבל ענין הידיעה ניתן לזקנים וליחידים. והמעשה ניתן לכלל העם. כי הם אעפ"י שלא זכו לידיעת השי"ת. זכו לעשות מצותיו. ולכן לכלל העם אין צריך לומר להם דברי סתר וחכמה. אלא דברים המישבים הלבבות בדברי אגדות וסיפורים. וזה שאמרו בב"מ והגד לעמי פשעם אלו הם החכמים. שאפילו השגגות נעשות להם כזדונות. וזהו והגד לעמי פשעם. לפי שהם עמי. וכן אמרו ששגגת תלמוד עולה זדון. אבל לבית יעקב שהם כלל העם. חטאתם. שאפילו המזיד נעשה להם כשוגג. וכן אמר בכאן כה תאמר לבית יעקב. שהם כלל העם. דברים המושכים את הלב. אבל לבני ישראל. שהם החכמים והזקנים. תאמר להם דברי סתר וחכמה. וזהו ותגד שהוא לשון המשכה. מתרגום משכו נגידו. וכן כתבו בזוהר כי מלת ותגד או ויגד או ואגידה. כולם דברי חכמה והמשכת שפע. ולכן לכלל העם אמר להם הדברים הראוים להם. והם אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים. שהוא דבר שראו בעיניהם. ולכן ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים. כי אלו הדברים מושכים לבות האדם מטובות העולם הזה. וזה כנגד כה תאמר לבית יעקב. ועכשיו בא לפרש כנגד החלק הב' של ותגד לבני ישראל. וכנגדם אמר ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. ולכן אמר ואתם. כלומר אין אתם כראשונים. והוא כמו יהודה אתה יודוך אחיך. כלומר אין אתה כמותם. ולכן לכת החכמים והזקנים. לא אמר להם טובות זמניות. אלא טובות רוחניות. ודברים נעלמים מסתרי החכמה. וזהו ממלכת כהנים מאן מלכי רבנן. כהנים משרתי אלהינו דבקים אל ה'. גוי קדוש פרושים מהראשונים. מלאכים קדושים. אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל. הם הזקנים והחכמים:

ויבא משה ויקרא לזקני העם. והלא השם לא צוה לדבר אל הזקנים. אבל הם החכמים שקנו החכמה. הכלולים בכלל ותגד לבני ישראל. וישם לפניהם את כל הדברים האלה אשר צוה ה' לאמר להם ולכלל העם. וזהו את כל הדברים. ולא הדברים. והעם לחושק תאותם וגודל אהבתם. ויענו כל העם יחדיו קודם זמנם. כי ראוי היה להמתין לדבר הזקנים והחכמים. והם ענו בפחז ותאוה. ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה. כי אנו אין אנו יודעים דבר אחר. אלא המצות המעשיות הראויות לנו. כי הידיעה וההשכלה. ראויה לגדולים ולזקנים. ולא לנו. ובכאן ידוע שנכללה בכאן תשובת הזקנים והחכמים הראויה להם. והיא ההשכלה וההבנה והידיעה הנכללת במלת ונשמע. וא"כ עכשיו נשארו למשה להשיב להש"י ב' תשובות. תשובת כלל העם. ותשובת החכמים והזקנים. ולפי שהעם השיבו בחפזה. ובכלל דבריהם אמרו שמה שידבר משה לא יעשו. כי כן אמרו כל

אשר דבר ה' נעשה. ולא מה שידבר משה. השיב משה את דברי העם אל ה'. ולכן הוצרך הש"י לומר לקרר דעתו של משה. הנה אנכי בא אליך בעב הענן לא בעבורם. אלא בעבור ישמע העם בדברי עמך. אחר שאמרו כל אשר דבר ה' נעשה. ולא תחשוב כי בעבור זה שאמרו אינם רוצים לשמוע דבריך ולהאמין בדברך. כי גם בך יאמינו לעולם וישמעו דבריך ויעשום. ע"כ היא כלל תשובת העם. ועכשיו בא להשיב תשובת הזקנים. הרמוזים באומרו ותגד לבני ישראל. שהיא תשובה עמוקה נמשכת משפע חכמה. והבנה הנכללת בכלל ונשמע. הראויה לזקנים ולחכמים. וכנגד זה אמר ויגד משה את דברי העם אל ה'. ולפי שהם דברי חכמה. אמר בהם ויגד משה. ולא אמר וישב. ואמר דברי העם. ולא דברי הזקנים או דברי בני ישראל. לפי שנכללו למעלה כאומרו ויענו כל העם יחדיו. הרי כאן תשובה נכונה למה הוצרך לומר בכאן ויגד משה אחר וישב משה. ולפי שבזה נראה שאני כמתנבא ואיני יודע. ואני בודה מלבי דברים והעקר חסר מן הספר. שהיא תשובת הזקנים של נעשה ונשמע. בא וארא את הרשום בכתב אמת. כי הנה בשמים עדי לאותם שעל עקלקלותם מטים. וסהדי במרומים בסוף פרשת משפטים כאומרו ואל משה אמר עלה אל ה' וגו'. ושם כתיב ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה'. ויען העם קול אחד ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה. הרי זו תשובת העם הראויה להם. שהיא העשיה פשוטה בלי שמיעה. אח"כ אמר ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר וכו'. כי בראשונה אמר ויספר לעם דברי ספור ואגדה. אבל עכשיו שהיה מדבר לחכמים ולזקנים. אמר ויקח ספר הברית הוא מסורת הברית וסודות התורה. כאומרו סוד ה' ליריאיו. ובריתו להודיעם. ולכן אמר ויקרא באזני העם. ולא אמר לפני העם אלא באזני העם. שהם דברי חכמה הרמוזים באמרו ותגד לבני ישראל. והם אמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. כי זאת תשובה ראויה להם לפי חכמתם והשכלתם. שהם פועלי אמת מצד השמיעה וההבנה. שיש להם תלמוד גדול שמביא לידי מעשה. ואם כן הרי לך ב' החלוקות בפירוש ובהכרח. שיש לנו לומר שנכללה זאת התשובה באומרו ויגד משה וכו'. ויאמר מה שחיסר זה גילה לנו זה. וכבר כתבתי לך מה שאז"ל שד"ת רשות במקום אחד ועשירות במקום אחר. זהו מה שעלה בדעתי לפרש בהתרת זה הספק בלי ספר ובלי מלמד. והוא כפתור ופרח. אח"כ צוה להכינם ולהזהירם. בענין שיהיו נכונים בדעותיהם ובמלבושיהם שהם המדות. כאומרו ביהושע הסירו הבגדים הצואים. וכן בכל עת יהיו בגדיך לבנים וטהורים. בבחינת היות פך שמן מלאה על ראשך. וכמעט נטותך אנה ואנה תשחית בגדיך ומדותיך הלבנים:

פסוק יא

ואמר **והיו נכונים לשלשת ימים וכן ביום השלישי**. לרמוז שהיה בכאן זכות אבות. כנגד אברהם דכתיב ביה וישכם אברהם בבקר. כתב כאן בהיות הבקר. וכנגד יצחק אמר וקול שופר חזק מאד. הוא שופר אילו של יצחק. וכנגד זכות יעקב. אמר ויוצא משה את העם לקראת האלהים מן המחנה. כנגד והיה המחנה הנשאר לפליטה שאמר יעקב. ויהי קול השופר הולך וכו'. רוצה לומר בקולו של שם הוא קולו של רם. לפי שמשה היה מכחיש כחו והוצרך השם יתברך לסייעו בדבר הקול. ועוד אפרש זה בסוף הפרשה בעז"ה. (ולפי שכתר תורה היא מונחת לכל באי העולם. וכל הרוצה ליטול את השם יבא ויטול. ועוד אפרש זה בפסוק בסוף הפרשה בעז"ה). ולפי שכתר תורה היא מונחת לכל. לכן רצה הש"י שיהיו הכל שוין בה. ולכן אמרו במדרש למשה לך רד ועלית אתה ואהרן עמך. בענין שאיש לא יהיה למעלה ואפי' משה. ולכן וירד משה אל העם ויאמר אליהם. ובעוד שהוא היה למטה וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר. למשה ולישראל בשוה אנכי ה' אלהיך. וזהו שאמרו כתר מלכות לקחו דוד. כתר כהונה לקחו אהרן. כתר תורה לא זכה להם בייחוד. אלא כל מי שרוצה ליטול יבא ויטול וזהו ועשו ארון. ולא אמר ועשית כבשאר מקומות:

פרק כ

פסוק ב

אנכי ה' אלהיך. הנה באלו עשרת הדברות כלולה כל התורה כולה כמו שסידרוהו הראשונים במספר המצות. ולכן אמרו שיש בעשרת הדברות תרי"ג אותיות כמנין תרי"ג מצות. כי כל אות משמשת במקום מצוה אחת. ולכן אמר הפייט עד אשר לרעך נתנם נחקרים וכולם מגיעים עד אשר לרעך. ולפי שהמפרשים דברו בזה באורך. איני רוצה להאריך בהם. אלא שהש"י רצה להודיע לישראל שמו הגדול שידעו במצרים. כאומרו וידעתם כי אני ה'. לכן אמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתים מארץ מצרים בכח שמי הגדול. ולכן לא רצה לומר להם אנכי ה' אשר בראתי שמים וארץ. לפי שבכלל יציאת מצרים הוא חדוש העולם והוא דבר שראו בעיניהם. ורצה להתראות להם פנים בפנים. כמלך שפדה גוי אחד מידי חרב ורוצה להיות מלך עליהם. שראוי שיקבלוהו עליהם. ולפי שידוע דמלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא. על סדר זה הולכים אלו הדברות. מה מצוה המלך לעבדיו בראשונה. שאחר שעשה להם טובות והוציאם מבית השביה. ראוי שימליכוהו עליהם למלך. כן אמר בכאן אנכי ה' אשר הוצאתיך. והוא דבר גדול שהכה בכורי מצרים ובכל אלהי מצרים עשה שפטים. מה מצוה עוד המלך. שלא יקחו

מלך אחר עליהם כי תהיה בגידה גדולה במלך. כן צוה בכאן לא יהיה לך אלהים אחרים. אחר שראיתם כי אין עוד מלבדי. מה מצוה עוד המלך. שראוי העם לירוא ממנו ושלא לישבע בשמו. כן צוה בכאן לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא. וכפל ב' פעמים ואמר את אשר ישא את שמו לשוא. שלא להוציא שם שמים לבטלה ושלא לישבע. מה מצוה עוד המלך. שיעשו יום אחד בשנה מיוחד לכבוד המלך כמו שקורים יום המלכים. כן צוה בכאן זכור את יום השבת וכו' לא תעשה כל מלאכה. ויש לך ללמוד ממנו כי ששת ימים עשה ה' וגו'. מה מצוה עוד המלך. שיכבדו הזקנים. בענין שרוב ימים ידברו ויאמרו מעלת המלך וטובותיו לבנים הבאים. כן צוה בכאן כבד את אביך ואת אמך. מה מצוה עוד המלך. שישמרו תורותיו ודיני המלכות שמסדר עליהם בין אדם לחבירו. וכנגד זה אמר ה' דברות אחרונות לא תרצח וכו'. כי בזה נכנסים כל הדינים. והחמשה הראשונים הם רוחניים. והאחרונים הם כמו גופניים. ולכן הם דבקים אלו באלו כמו הגוף והנפש והנפש בגוף. ולכן אמרו שהם מכוונים אלו כנגד אלו. אנכי ה' כנגד לא תרצח. כי הרוצח הוא כאלו ממעט הדמות. וכמו שפירשתי בפסוק שופך דם האדם. לא יהיה לך כנגד לא תנאף. כי האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים. כן העוזב אלהים חיים ליקח אלהים זרים. לא תשא כנגד לא תגנוב. כי הגונב סופו לישבע לשקר. זכור את יום השבת כנגד לא תענה ברעך עד שקר. לרמוז שיש לנו להעיד על יום השבת אע"פ שלא ראינוהו בעינינו. והתורה אמרה או ראה או ידע וגומר. אבל מה שלא ראה ולא ידע לא יגיד. אבל בשבת יעיד. שאע"פ שלא דברה תורה אלא כי ששת ימים וגומר. ולכן אמרו כי בליל שבת מלאך טוב אומר וסר עונך וכו'. כבד את אביך כנגד לא תחמוד. ומי שאינו מכבד את אביו ואינו מאכילו ומשקהו הוא מצד החמדה. ובמדרש הנעלם אמרו כי לא תרצח לא תנאף לא תגנוב פסק הטעם ביניהם. ובאחרים לא פסק הטעם. והטעם שאם לא תרצח היה סמוך. לא היו יכולים ב"ד להרוג הרוצח או החייב מיתה. אבל עכשיו נתן רשות להרוג שאמר לא תרצח. וכן לא תנאף אם היה סמוך היה אסור ליקח אפילו אשת אחיו שלא היה בעולמו. לזה אמר [לא] תנאף שנתן לו רשות. וכן לא תגנוב אם היה סמוך היה אסור לגנוב דעת התלמיד. וכן הדיין היה אסור לגנוב דעת הבריות כשיבואו לדין. לכן אמר לא תגנוב. אבל לא תענה סמוך שאסור להעיד שקר בשום ענין. וכן לא תחמוד על זה הדרך. ואם תאמר א"כ אסור לחמוד התורה דכתיב בה הנחמדים מזהב ומפז. והיה לו להפסיק. אמר שאינו כן כי בכל הדברות הראשונות אמר סתם לא תרצח לא תנאף לא תגנוב לא תענה. אבל בכאן פרט ואמר לא תחמוד אשת רעך ועבדו וכל

אשר לרעך כלל. אבל חמדת התורה אינה נכנסת בכאן. ועוד שאינם בכלל וכל אשר לרעך ע"כ:

פסוק טו

וכל העם רואים את הקולות. בדרך נס ויראה. עם מראה השכינה שהיא אש אכלה היא אש התורה. וינועו ויעמדו מרחוק. להורות ענותנותם. והוא ע"ד ויסתר משה פניו. ולפי שנתרחקו מההשגה נתקרבו והשיגו יותר. וזה ויעמוד העם מרחוק. ע"ד מרחוק ה' נראה לי. ואמר וינועו. להורות שנתנענעו להתבודד ולהשיג. כמו המכוין בתפלתו שמתנועע. וזאת היא א' מג' שאלות ששאל אותו מין לר' שמעון. האחת מה טעם ישראל מתנועעים בקריאתם יותר משאר אומות והב' מה טעם אתם אומרים שאתם דבקים לשם. ואתם בעלי מכות וייסורים מכל האומות. והדבקים למלך אין ראוי להיות כן. והג' אתם מקוים הבית הג' והתורה אמרה גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון יותר מן הראשון. ראשון ושני מצינו. ושלישי לא מצינו. א"ל סבא סבא לא תאמר לי דבר. נתן עיניו בו ונעשה גל עצמות אח"כ אלו השאלות ששאל אותו רשע כבר נשאל למעלה. ובענין הנענוע יורה על מעלת ישראל. כי הם באו מכח האש וכתיב נר אלהים נשמת אדם. ואור הנר לעולם היא מתנועעת ועולה. וכן ישראל מכח האש מתנועעים. כדכתיב המזכירים את ה' אל דמי לכם. וכתיב אלהים אל דמי לך. אבל העו"ג הם דועכים ודוממים כמו העצם שהוא באש. שעומד ואינו מתנועע. וזה נשאר לישראל ממתן תורה דכתיב וירא העם וינועו. ומה שאמר שאנו קרובים אל המלך ואנו מוכים ומעונים. כן האמת לפי שאנו כמו הלב שהוא באמצע הגוף. והוא מרגיש הדבר בטרם בואו. לפי שהוא דק וזך מאד. וכמו שאמר מכל משמר נצור לבך. כי ממנו תוצאות חיים. ולכן ישראל לפי שנמשלו ללב הם מרגישים כל צער וכל כאב יותר מהכנענים. לפי שהם נמשלים לגוף. ומ"ש מבית ראשון ושני. אם לא חטאו ישראל לא היה להם אלא בית ראשון. לפי שהיתה ראויה ליעשות ע"י הקב"ה. כדכתיב מקדש ה' כוננו ידיך. ולפי שחטאו גרמו לעשות ע"י אדם בית ראשון ושני. ולכן לא היה להם קיום כלל כאומרו שוא עמלו בוניו בו. ולכן עתיד הקב"ה לבנות ירושלים הוא בעצמו ולקיים מקדש ה' כוננו ידיך. וכתיב ואני אהיה לה חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה. ועל זה כתב גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון. ולא אמר השני מן הראשון ע"כ:

פסוק יז

ויאמר משה אל העם אל תיראו כי לבעבור נסות וכו'. הרצון בזה אל תיראו כי לבעבור גדל אתכם בא האלהים במ"ת להראות שכינתו ומוראו אליכם. בענין שתהיה יראתו על פניכם. כשתבואו לעבור על לא תרצח או על זכור את יום השבת. תהיה יראתו על

פניכם. ותאמרו מי שזכה לראות פני שכינה בכל דיבור ודיבור. אין ראוי שיחטא. או יאמר לבעבור נסות אתכם. להרגיל אתכם בתורתו ובמצותיו. והוא כמו לא נסתה כף רגלה. וכן לא נסיתי. וכן רצה להרגיל אתכם בעשרת דיברות שהם כלל כל המצות. כדי שתהיו מורגלים בהם. ובזה תהיה יראתו על פניכם פעמים רבות לבלתי תחטאו. ומזה הטעם בעצמו נ"ל שהוא מענין נסיון. שרצה הש"י לנסותם היוכלו לעמוד במצות רבות:

פסוק יט

ויאמר ה' אל משה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב. נראה שזאת הפרשה מיותרת. אבל הרצון בזה אצלי כי בא זה להורות על מעלת ישראל שהשיגו במ"ת. כי קודם מ"ת בישר להם בטובות זמניות. ואמר להם אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים. ואתם תהיו לי ממלכת כהנים. אבל עכשיו אחר מתן תורה בישר להם בטוב האמיתי הצפון לצדיקים להתענג בזיוו. וזה הדבר נישג אחר המות. ועכשיו השיגוהו בחיים חייתם. ואחר שזה כן לא תעשון אתי אלהי כסף. כי אחר שאני נראתי לכם פנים בפנים. מי יבא להכחיש אתכם. שאם יאמרו שתעבדו ע"ז או שלא תאמינו בי. תאמרו להם אין לנו להאמין לשום נביא. אחר שהוא בעצמו אמר אנכי ולא יהיה לך. וזהו בעבור תהיה יראתו על פניכם. שראיתם אותו פנים בפנים ולא תחטאו. כי תאמרו אם לא יבא הוא להראות לנו כמו בראשונה לא נאמין לכם. וזהו כי מן השמים וכו'. ואם כן לא תעשון אתי אלהי כסף. או שיאמר אעפ"י שמן השמים דברתי עמכם עשרת הדברות. כל עצמי לא טרחתי אלא בשביל דיבור זה של ע"ז. שהוא לא תעשון אתי אלהי כסף. או שיאמר אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם. אע"פ שלא היה ראוי. ולכן לא תעשון אתי אלהי כסף. וזהו כעין מה שאמר ר' יצחק שומעין לשוטה מה שהוא אומר. אלא לפי שגלוי לפני הקב"ה שעתידין לעשות העגל לסוף מ' יום. ואם לא הראה להם הקב"ה דמות כבודו. היו אומרים אנו בקשנו מאת הקב"ה שיראה לנו דמותו ולא רצה לפיכך עשינו העגל. לפיכך הראה להם דמותו. שלא ליתן פתחון פה לבעל דין לחלוק. והרצון עוד אצלי שיאמר אתם ראיתם וכו'. בלי אמצעי אלא פנים בפנים. ולכן לא תעשון אתי אלהי כסף. להיות אמצעיים ביני וביניכם. וזהו לא תעשון לכם. וא"ת מי יהיה אמצעי בינינו לבין אלהינו. כי אין אנו ראויים לפי שפלותינו ולפי מעלתו. לזה אמר מזבח אדמה תעשה לי. כלומר אני אתן לכם תיקון לזה שתעשו מזבח אדמה. להורות כי מקומו מרום וקדוש ישכון. וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך. לכפר על חטאתיך. ולהיות פרקליט ואמצעי ביניך לבין אלהיך. כאומרו בקרבנות לרצון לכם. ואם לא יהיה לך מזבח ולא מקדש. בכל מקום אשר אזכיר את שמי

אבוא אליך וברכתיך. כמו שראית שבאתי אליך ומן השמים דברתי עמך. ואמר אזכיר ולא תזכיר. הרצון אצלי כי הש"י הוא המזכיר את ה' ולא הכהן. כי אע"פ שהכהן היה מזכיר את ה' במקדש. השם היה מזכיר ומוריד שפע האותיות ונותנם בפיו של כהן גדול. ואז היה הכ"ג גומר ומזכיר. ולא באופן אחר. וז"ש בירושלמי מאי בקול רם בקולו של רם. מלמד שהיה הקב"ה משתף שמו עם הכהנים. כלומר שהיה משים הדברים בפיהם. כענין מה שאמר במשה והאלהים יעננו בקול ונותן הקול בפיו. וזה תמצא מפורש בתפלת יוה"כ שאמר. והכהנים והעם כשהיו שומעים את שם המפורש יוצא מפי כ"ג. לא אמר מוצא אלא יוצא. כאלו הוא מעצמו יצא בלי מוצא. ויותר ברור באומרו אף הוא היה מתכווין לגמור את ה' כנגד המברכים. לא אמר להזכיר או לומר את ה'. אלא לגמור. כי ה' היה משים הדברים בפיו. והוא היה גומר. כי השפע היה נשפע מהשם בפיו של כ"ג בהזכירו את השם וכשהכהו רואה את הדברים בפיו היה גומר להוציא את ה'. ולכן אמר בכאן בכל המקום אשר אזכיר את שמי. כי אני הוא המזכיר את שמי ונותנו בפיו של כהן גדול לגומרו. וזהו בקול רם בקולו של רם. וזהו לגמור את ה'. וכן מצאתי בזוהר בפרשת אחרי מות כי השם היה מסדר השם בפיו של כ"ג ביום הכפורים יעויין שם וזהו כפתור ופרח:

פסוק כב

ואם מזבח אבנים תעשה לי. אמרו בזוהר כי מזבח אדמה הוא מדבר בברית מילה שחשוב ככל הקרבנות. ואם מזבח אבנים תעשה לי זה מדבר כנגד מילת הגרים שהם חשובים כאבן. לא תבנה אתהן גזית. כי אין מועיל בהם. אלא הם כמו האבנים. שאף ע"פ שפוסלין וכורתין אותן נשארו אבנים. כן הגרים לא תועיל בהם אלא החרב והסכין הוא שהנפת והפסדת. והוא נשאר כאבן. ואולי זה רמז על מה שאמרו קשים גרים לישראל כספחת שנאמר ונספחו על בית יעקב. לומר שהם קשים כאבן ולכן קשה חבורם לישראל. ואע"פ שיש מהן שעושין רע לישראל. אחר שהם מעם אחר ובאו לחסות תחת כנפי השכינה ועמי לא ידע ישראל לא יתבונן. הפי' הראשון נכון ומסכים לפי' הזוהר. ולא תעלה במעלות על מזבחי לפי שאין גבהות לפני המקום. ולכן אמר אע"פ שמרום וקדוש. אשכון את דכא ושפל רוח. אשר לא תגלה ערותך עליו. כי הגאוה היא כמו ערוה. וכן רמז על מדת הענוה. וכתיב והצנע לכת עם אלהיך:

פרק כא

פסוק א

ואלה המשפטים. כבר אמרו שהתורה דינין לפניה ודינין לאחריה. דינין לפניה שם שם לו חק ומשפט. ודינין לאחריה ואלה המשפטים. וזהו להורות על מעלת התורה ועל מעלת המשפטים. מעלת התורה והמדע והמצוה הוא התכלית. ולכן צריך ליזהר בה מאד ולשים שמירה לפניה ושמירה לאחריה. שהם כמו גדר לכרם. בענין שלא יגעו בכרם. וכן אם יבואו לטעות וליגע. יגעו בגדר ובמשפטים ולא בכרם. וכמו שאמרו עשו משמרת למשמרתי. ולכן אמרו משל למלך שמוליך שמירה לפניו ואחריו והוא באמצע. מעלת הדינים שהם מוזכרים בראשונה ובאחרונה והם תחלת המחשבה וסוף המעשה. והם מקיימים העולם. שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו. ולכן הם סמוכים לתורה לפניהם ולאחריהם. להורות שאינם כמשפט הכותים אלא הם דבקים בתורה מכל צד. ודבקים באמת. ולכן הם שוים בכל זמן וקיימים כמו האמת. וזהו משפטי ה' אמת וגו'. ולכן אין לשום דיין להטות מדין התורה ולסמוך על דעתו. אם לא יהיה בכח פשרה מדעת הבעלי דינים. ולזה אמר ואלה בוא"ו. להורות שכמו שי' הדברות הם תורת אמת. כן המשפטים הם תורת אמת ואין לנטות מהן. וכן אמרו צריכין דרישה וחקירה לדרוש על פי התורה איזהו מקומן. וזהו ודרשת וחקרת והנה אמת נכון הדבר מצד תורת האמת. וכן חקירת העדים כי על פיהם יתברר הדין. ולכן אמרו כי בזה הפסוק כלולים כל דרכי המשפט והפשרה. בגמטריא ואל"ה. וצריך אתה לחקור העדים. המשפטי"ם. הדיין מצווה שיעשה פשרה טרם יעשה משפט. אש"ר אם שניהם רוצים. תשי"ם תדין שניהם יחד מהרה. לפניה"ם לא פני נדיב יהדר התנכר מהם. הרי כאן כלולים כל דרכי המשפט והפשרה ושלא יעשו עוות הדין לגדול ולקטון ולא ענוי הדין. ושהכל תלוי בבדיקת העדים:

ולפי שהדין עמוק מי ימצאנו צריך לעשות פשרה. לפי שצריך לברוח מהדין. ואנו מבקשים רחמים מהשם יתברך ולא דין. וזהו ואלה המשפטים פשרה ודין. כי המשפט הוא רחמים מעורב בדין כאומרו תאחז ידך במשפט. ולכן דוד קודם החטא אמר אני בצדק אחזה פניך בכח הדין. ואחר שחטא אמר ואל תבא במשפט את עבדך. שאפי' ברחמים לא היה יכול לעמוד. ולכן אין לרדוף אחר הדין. ולכן אמרו הישר והטוב זו פשרה. וזהו אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם. ולא תלכו אחר הדין. ולכן הסנהדרין צריכין לישב בלשכת הגזית. לפי שירושלם צדק ילין בה והיו מלינין בה הדין ומחמיצין אותו ועת מרצחים. ועכשיו אפי' דיני נפשות דנין בה בעת וברגע אחד. ואפי' שהיא

מיוסדת בדין. ואמר ואני אהיה לה חומת אש סביב מצד הדין. ולכבוד אהיה בתוכה מכח הרחמים והפשרה. ולכן סמך פרשת דינין לפרשת מזבח לומר לך שתשים סנהדרין אצל המזבח. באופן שיהיה עליהם אימת מקדש כדכתיב וממקדשי תיראו. ואם יהיה להם יראה מצד הדין. לא ידינו אותו בלא ראות וייראו מלפניו וירדפו אחרי הפשרה. ויעשוה קודם שידעו היכן נוטה הדין. ולכן אין לדון בדיני הכותים לפי שהם באים מכח הדין. הוא עשו איש אדום. ואין להם פשרה ורחמים. אלא יין חמר מסך מדת הדין הקשה. והבא לפניהם הוא מחלל את הש"י. שהוא רחום וחנון ואינו רוצה להדבק בו. ומיקר שם עבודה זרה. שהיא דין וזעם ועברה. וזהו לפניהם ולא לפני כותים. וכן לפניהם ולא לפני הדיוטות. לפי שההדיוט אינו יודע בטיב הדין והולך אחרי הבצע שהיא הפשרה. ואולי הוא גוזל לאחד מהם. והפשרה צריכה שתהיה קרובה לדין. והוא אינו יודע בזה ומעול וחומס. ולזה השוום לפניהם ולא לפני כותים לפניהם ולא לפני הדיוטות. ולכן המביא דין לפני הכותים הוא גורם למדה"ד להתפשט בעולם. ולא יבחין בין צדיק לרשע בין הדיוט לגדול. אחר שהם קשורים במדת הדין. ולכן אמר ואלה המשפטים בוא"ו. כלומר כמו שהזהרתיך למעלה לא תעשון אתי אלהי כסף וכן לא יהיה לך אלהים אחרים. אלא מזבח אדמה תעשה לי וגו'. בכל מקום אשר אזכיר את שמי של רחמים. אבא אליך וברכתיך. ולכן אם מזבח אבנים תעשה לי לא תניף עליהם ברזל שהוא מקצר. ובעל דין קשה מהאבן וכו'. לא תעלה במעלות על מזבחי שהוא לרחם ולכפר. אשר לא תגלה ערותך עליו. כי הערוה היא מכח הדין. ולכן סמך ואלה המשפטים בוא"ו לקשרם למעלה. שיהא הדין לפני ישראל שהם סוד הרחמים. ולא לפני כותים ולא לפני הדיוטות שהם מכח הדין. ובזכות זה ציון במשפט תפדה שהוא רחמים. ולזה סמך שש שנים יעבוד ובשביעי יצא וגו'. שהוא סימן גאולתנו כאומרם שיתא אלפי שני הוי עלמא כו'. ואז יתקיים ועבד חפשי מאדוניו. והטעם שהתחיל בשלוח העבדים. לפי שבזה הדבר ראוי לשים לפניהם. אחר שהם היו עבדים במצרים והשם יתברך הוציאם מעבדות לחירות. כאומרו אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך. ראוי להם שישלחו עבדיהם חפשים. ושתהיה זאת המצוה ראשונה להם לרחם על העבדים. וזהו ואלה המשפטים הראוים לשים לפניהם עתה. כי תקנה עבד עברי ובשביעית יצא לחפשי חנם. כמו שהם יצאו חפשים ביד רמה:

פסוק ב

ואמר **ובשביעית יצא לחפשי חנם**. לרמוז כי זאת המצוה ראויה להיות ראשונה. לפי שהשביעי מורה על חדוש העולם שנברא בששה ימים. ובז' יצא לחפשי שהוא שנת השמיטה. וכן שנת היובל לחמישים. שאז יוצאים העבדים לחירות כמו שיצאו ישראל

ממצרים. ולכן נזכרה יציאת מצרים נ' פעמים בתורה. ולכן כשישראל לא רצו לשמור השמיטה והיובל נתחייבו גלות. כי אחר שהוציאם ה' מבית עבדים והם אינן רוצים לשלוח העבדים חפשים. ראוי להם לחזור לגלות מדה כנגד מדה. ולכן אמר ואלה המשפטים. משפטים ישרים ותורות אמת. ובכולן רמוז הדין והמשפט הראוי לבא על העובר על המצוה והמשפט. והרחמים הראוי לעושה המצוה. ולפי שהדין נותן שיצא העבד. ואולי הוא יעכב בדבר בעבור אהבת האדון. אמר שיפרסם הדבר לפני האלהים שהם הדיינים ויבא אל הזקנים אשר בשער. בענין שידעו שהאדון לא עכב עליו. ואז יעבוד עד היובל. ולשון בגפו אמרו שהוא מצוי בעבודה המצרית בחלק כלי האומנים. כי לשון בגפו הוא לשון כלי אומנות והוא לומר שאם הביא עמו כלי מכלי אומנותו שיוציאהו עמו ולא יעכבהו האדון:

פסוק ז

וסמך וכי ימכור איש את בתו. לומר שאם הדין נותן שהעבד שהאדם קונה שיוציאהו לחירות. כ"ש שאין ראוי למכור הבת כדין העבדים. אלא שחייב האדון לייעדה או לפדותה. ובמדרש הנעלם אמרו שזאת הפרשה רמז לגוף ולנפש. לפי שהנשמה היא כבודה בת מלך פנימה ואין ראוי לה לצאת כצאת העבדים. ואע"פ שתהיה רעה במעשיה. ראוי לה לפדותה ולתת לה פדיון. בענין שלא תהיה נאבדת ונכרתת בתוך עם נכר וזהו והפדה. אם אחרת יקח לו הוא סוד ומעפר אחר יצמח בסוד הגלגול. ואם שלש אלה לא יעשה לה. הוא סוד הן כל אלה יפעל אל פעמים וכו'. ולא תתמה מזה הפדיון. כי כבר ידעת סוד הייבום שהוא כמו פדיון. והם דברים שהם כבשונו של עולם ברום חביון. ומזה הענין סוד עגלה ערופה. שהיא כמו פדיון לנרצח אשר לא נודע מי הכהו. כי כן ראוי ממשפטי השם ומרחמיו. שהאיש הנהרג יהיה לו פדיון. ולזה תמצא שסמך לזאת הפרשה ומכה איש ומת. וכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה ומכה אביו. כי כל אלו ראוים לפדיון. אחר שנהרגו בלא זמנם ואין להאריך בזה. וכן אין להאריך בזאת הפרשה. לפי שהיא מפורשת בדברי המפרשים והפוסקים בדיני נזיקין וחבלות ודיני שומרים. אלא שבדין פקדון אכתוב לך מה שכתבו בסתרי התורה. כי מי שמשימין בידו פקדון לשמור. צריך להחזיר הפקדון לבעליו ולא יעכבנו אצלו בשום תביעה. ואפי' אם בעל הפקדון חייב לו ממקום אחר. אינו יכול לעכבו בחובו בשום ענין. אלא שיחזיר לו פקדונו ואחר כך יתבענו. וכן הסכימו קצת מהמפרשים והוא דין ישר. ואע"פ שיש חולקין יכריע האמת:

והקדוש רשב"י זכרונו לברכה שכתב על פסוק בידך אפקיד רוחי. שצריך האדם להפקיד נשמתו ביד השם בלילה. בענין שבזה יהיה לו בטחון שהשם יתברך יחזיר לו פקדונו. ואע"פ שהאדם חייב לו נשמתו ממקום אחר. השם לא יעכבנה אחר שנתונה לו בפקדון. וזהו פדית אותי ה' אל אמת. החזרת לי נשמתי לפי שאתה אל אמת. וכן יש לכל אדם לעשות אם יהיה פקדון בידו מחבירו שלא יעכבנו בחובו. אלא שיש לו לשומרו ולתקנו ולהחזירו. כמו שאמרו על פסוק חדשים לבקרים. ועל כן יש לו לומר פסוק בידך אפקיד רוחי בלילה. אבל ביום אין לתת נפשו לו בפקדון אלא במתנה גמורה. וזה כשאומר בנפילת אפים לדוד אליך ה' נפשי אשא. שכתב שראוי לאדם לכוין ולומר אליך ה' נפשי אשא במנחה במתנה גמורה. לא כמו בלילה שנתתיה לך בפקדון. אבל עכשיו אני ידעתי שחטאתי חטאים גדולים שאני חייב עליהם לתת נפשי. ולכן אליך ה' נפשי אשא. אבל אני בוטח בך שלא תגמלני כרעתי. וזהו אלהי בך בטחתי אל אבושה. גם כל קויך לא יבושו ותחזיר להם נפשם. ולפי שאני איני יודע דרך ישכון אור. דרכיך ה' הודיעני. ואמר שיש אנשים פתאים שאין מכוונים בזה ואומרים אליך ה' נפשי אשא. ולפי שהם חייבים הם נענשים בדיבורם ולוקחים נפשם מהם בעונם. ולזה אמר בענין הפקדון כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור וגו' אם לא שלח ידו במלאכת רעהו. בשום ענין בין שיהיה חייב לו או לא יהיה חייב לו. ובמדרש הגלוי אמרו ודרשו זה על מעשה העגל. כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים. שנתנו ישראל נזמיהם לאהרן. אם ימצא הגנב ישלם שנים ואם לא ימצא וגו'. על כל דבר פשע זה פשע העגל. וזהו על שור דכתיב כתבנית שור אוכל עשב. לא כשאר שוורים אלא אוכל עשב שהוא מטונף בעשב. על חמור אלו ערב רב. שנקראו בשר חמורים בשרם שעשו העגל. כמו שאמר במקום אחר ידע שור קונהו. שהיו מתוכחים הנביא והשם זה אומר ישראל עשאו וזה אומר ערב רב. אמר מי ידע דבר זה אלא העגל עצמו. וזהו ידע שור קונהו. באו ושאלוהו מי עשאך. והשיב וחמור אבוס בעליו. שהם המצריים שנקראו חמורים. דכתיב אשר בשר חמורים בשרם. ואז אמר השם יתברך לא אמרתי לך כי עמי לא ידע ישראל לא התבונן. כן אמר בכאן על חמור אשר יאמר כי הוא זה. שאמרו כי זה משה האיש. עד האלהים יבא דבר שניהם אשר ירשיעון אלהים ישלם שנים לרעהו. הם שני בני אהרן נדב אביהו שמתו בעון העגל. וזהו אם ימצא הגנב ישלם שנים. והם הבנים שמתו בעון אביהם:

פרק כב

פסוק טו

אח"כ כתב וכי יפתה איש בתולה בדברי פתוי וחלקות ומתנות. וסמך מיד מכשפה לא תחיה לרמוז שכשאדם רואה שאינו יכול לפתותה. הולך אחר המכשפים והכשפניות שיעשו לו אהבת הנשים לפתותה. וכשרואה שאינו משיג בזה המבוקש. הולך ומבקש מין אחר של מכשף גדול מהראשון. והוא הכישוף שעושים בשכיבת הבהמה ומטמאים עצמם בזה. כמו שהוזכר בתלמוד על פסוק הלא אנכי אתונך. ולא עוד אלא שאתה עושה עמי מעשה אישות בלילה. נאמר כאן ההסכן הסכנתי וכו'. וזה היה עושה לטמא עצמו ולעשות כשפיו. לכן סמך בכאן כל שוכב עם בהמה. ולפי שרואה שגם בזה לא השיג המבוקש. הולך לבקש ולזבוח לשדים. ולשאול באנשים המשתמשים בשדים ומשביעים אותם לבקשת צרכיהם. לזה סמך מיד זובח לאלהים יחרם. הם השדים. כדכתיב יזבחו לשדים לא אלוה אלהים לא ידעום. וזהו זובח לאלהים. כמו לא אלהים. וסמך מיד וגר לא תונה ולא תלחצנו בוי"ו. להורות שהגר הוא שבא מעם אחר להדבק בישראל. וידוע כי כל האומות הם שטופים אחר הכישופים והשדים. ולכן הזהיר בכאן שזה הגר שבא מתוכם לא תונה אותם בדברים רעים. לומר שהוא מכשף ממשפחת המכשפים. וזהו וגר לא תונה ולא תלחצנו. והטעם כי גרים הייתם בארץ מצרים. שישבתם זמן רב שם והלכתם אחר הכשופים והשדים ולמדתם מדרכיהם. כדכתיב ובגלולי מצרים אל תטמאו. וכתיב ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם. כימים הראשונים. וזהו כי גרים הייתם בארץ מצרים. ולפי שהאלמנה והיתומים הם חלשים כגרים. סמך מיד כל אלמנה ויתום לא תענון. וסמך מיד אם כסף תלוה את עמי את העני עמך להזהיר על העני. לפי שהוא בכלל גר יתום ואלמנה. כדכתיב ונתנו ללוי לגר ליתום ולאלמנה. לפי שההלואה לעני היא מצוה גדולה יותר מן הצדקה. ולכן צוה לחזור לו העבוט כאמרו השב תשיבנו לו. ואם לא תעשה כן צעוק יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני. וסמך אלהים לא תקלל. לרמוז שהשם יתברך ישמע צעקתו. אבל בעבור זה לא תקלל הדיין והנשיא לפי שאין עושין לך דין. וזה אזהרה לעני בענין שלא יהיה דל גאה. וחזר לדין העני ולמתנות כהונה. וזהו מלאתך ודמעך לא תאחר. ובזה ואנשי קדש תהיון לי. וחזר לדין הדיין ואמר לא תשא שמע שוא לקבלו. וכל שכן שלא תשית ידך עם רשע. וכן לא תהיה אחרי רבים. כל זה בענין הדין. ואולי סמך זה לפסוק ואנשי קדש תהיון לי. כי זאת היא גם כן קדושתם של ישראל שלא לקבל לשון הרע ולהיות עד שקר ולהיות אחרי רבים לרעות. כי כל אלו הדברים שמטמאים גופו של אדם ונפשו. ולזה סמך כי

תפגע שור אויבך כי תראה חמור שונאך. לפי שהם מדות רחמניות בנפש. וכן לא תטה משפט אביונך. כי זה אכזריות גדולה. וכן ונקי וצדיק אל תהרוג. וכן וגר לא תלחץ. היא אכזריות לכם. אחר שאתם ידעתם את נפש הגר שהייתם גרים כהם. והשלים ענייני העני ואמר והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך. אלא שיש לראות למה אמר ושש שנים תזרע את ארצך. כי לא הי"ל אלא שש שנים. כי מה קישור יש בין ושש שנים עם וגר לא תלחץ. אלא שיש לומר כי כל זה מדבר בדין העניים. שהתחיל ואמר אם כסף תלוה וגומר. וכן אמר לא תטה משפט אביונך. והגר הוא בכלל העניים כמו שאמר ללוי לגר ליתום ולאלמנה. ולכן סמך אצלו ושש שנים תזרע את ארצך ואכלו אביוני עמך. הם הגרים והיתומים:

פרק כג

פסוק יב

ואמר **ששת ימים תעשה מעשיך**. לפי שהזכיר השמיטה שהיא בשביעית. אמר וביום השביעי תשבות. לפי שהם דומים זה לזה כמו שכתבנו. ולפי שהשבת היא שקולה כנגד כל המצות. אמר ושם אלהים אחרים לא תזכירו. לפי שהיא שקולה גם כן כנגד כל התורה. ואמר שלש רגלים תחוג לי בשנה. לפי שהזכיר השבת שהוא ראש הרגלים שנקראים קדש. בסבת השבת שנקרא קדש. הזכיר המועדים כולם. ואמר את חג המצות תשמור וכו'. ואמר ראשית בכורי אדמתך. להורות שיוליכו הבכורים עמהם כשיעלו לרגל ולא יאחרו אותה. בענין שבזכות זה יתברכו התבואות שבשדות. אבל אם יאחרו הביכורים והמעשרות יתקלקלו התבואות. ויתבשלו הגדיים של תבואה בשדיפה לפני קמה. וזהו לא תבשל גדי וגו'. ולפי קבלת קדמונינו בא לאסור בשר בחלב. ואמר לא תבשל. ולא אמר לא תאכל. לרמוז לנו כפי חכמי האמת כי אסור לאכול בשר ואחר כך חלב. וכן אסור לאכול חלב ואחר כך בשר. ואעפ"י שנתנו חכמים שיעורים בזה. כבר כתב רשב"י ז"ל כי כמו שאסור חלב אחר בשר. כך אסור לאכול בשר אחר חלב. ודינם שוה לענין השיעור שהוא עד שיתעכל המזון שבמיעיו. שהם כמו שש שעות שהוא זמן מסעודה לסעודה. כי הבישול האמור כאן על בישול האצטומכא הוא. בענין שלא יתבשלו הבשר והחלב באצטומכא בזמן אחד. ולפי שיש אצטומכא מאחרת העיכול. ליראי ה' ולחושבי שמו אין לאכול גבינה ובשר ביום אחד. וכל שכן בשר וגבינה. וכן נוהגים המדקדקים במצות ואנשי מעשה. והטעם בזה לפי שאין ראוי לערב הכוחות אלו באלו. כח הדין בכח הרחמים. וכח הרחמים בכח הדין. כי הבשר הוא מדת הדין בסוד קץ כל בשר. כי מנפש ועד בשר יכלה הצר. והחלב הוא סוד הרחמים הגמורים המלבינים

עונותיהם של ישראל. כאומרו כשלג ילבינו. והחטא הוא אדום בסוד הלעיטני נא מן האדום האדום הזה. ולכן יש להפרידם זה מזה כל אחד על כנו. ואת כל עורב למינו:

פסוק כ

הנה אנכי שולח מלאך לפניך. לפי שתכלית יציאת מצרים אחר נתינת התורה היה להביאם לארץ ישראל ולבנות מקדש. לפי שהיא הכנה למעלת הנפשות. סמך לכאן הנה אנכי שולח מלאך להביאך אל המקום אשר הכינותי. וזהו גם כן כי ילך מלאכי וגומר. והנה משה לא דבר בכאן כלל ולא התפלל למנוע המלאך. ואולי שעשה עצמו כמי שלא הבין הענין. ולא רצה לדבר בזה עד שיראה עת ראוי. ועוד אני סבור כי משה לא דקדק על זה. לפי שראה שזה היה לטובתם של ישראל ולשמרם מכל רע ולהביאם אל התכלית. ולכן לא חס על כבודו בשביל כבוד ותועלת ישראל. ולכן שתק וקבל. אחר שזה המלאך לא היה בשביל חטא ועון ישראל. אלא כדי למהר ביאתם לארץ. ועוד נראה כי זה לא היה מלאך שיפחות כבודו של משה. אלא זה המלאך היה שליח מאתו ית'. ומכח מדת דינו. להכרית הגוים ולגרשם מארצם. ולכן נראה כי זאת הפרשה היא מפורשת מצד עצמה. ומה שסתם בראשונה גלה באחרונה. בראשונה כתב הנה אנכי שולח מלאך. וכן כתב כי ילך מלאכי לפניך והביאך אל האמורי. ולפי שלא נחשוב שהיה השם שולח מלאך עם משה לפחות כבודו. בא לפרש זה ואמר כי המלאך הראשון שאמר. הוא מדת דינו של הקב"ה ואימתו. וזהו את אימתי אשלח לפניך. כמו שאמר למעלה הנה אנכי שולח מלאך לפניך. ובזה והמותי את כל העם. וכנגד כי ילך מלאכי לפניך והביאך אל האמורי והחוי. אמר ושלחתי את הצרעה לפניך וגרשה את החוי ואת הכנעני מלפניך. כי אלו הם שלוחי השם יתברך ומלאכיו. כאומרו עושה מלאכיו רוחות. ולהורות שהמלאך הראשון היה כח מדת דינו. אמר בו השמר מפניו כי יש לו פנים של זעם. ולכן אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם. אחר שאין לו רחמים והוא עושה מאמרי ואין לו כח אחר. וזהו כי שמי בקרבו. ולפי שאמר ושמע בקולו וכן אמר כי אם שמוע תשמע בקולו. ונראה שאנו חייבים לשמוע בקולו ולעשות מאמרו. לזה אמר ועשית כל אשר אדבר. ולא כל אשר ידבר. כי הוא אין לו כח לדבר. אלא הקול של מדת הדין שאני נותן לו. קול ה' בכח להרעים ולשבר ארזי הלבנון הם מלכי כנען. וזהו ואיבתי את אויביך וצרתי את צורריך. כי אין כחו אלא להכרית ולשבר. ועוד ילך מלאכי לפניך הוא שליחות הצרעה לגרש הכנעני והחוי. לפי שהם חייבים לי מצד תועבותם ומעשיהם. ולכן השמר לך שלא תשתחוה לאלהים אחרים. ולא תעבדם אפי' באמצעיים. וכן לא תעשה כמעשיהם. ולפי שהעבודה לאלו האלוהות היא להכנת מזונות ולאריכות ימים ובנים וחיים טובים. אמר

כל זה יהיה לך אם תעבוד את ה'. כנגד המזונות. ובירך את לחמך ואת מימיך. כנגד חיים טובים ובריאים. והסירותי מחלה מקרבך. כנגד הבנים. לא תהיה משכלה ועקרה. כנגד חיים ארוכים. את מספר ימיך אמלא. הם הימים הנהוגים לשבעים או לשמונים. וזהו מספר ימיך שהם שמונים אמלא. או מספר ימיך יהיה אמל"א שהם ע"ב:

פסוק כז

את אימתי אשלח לפניך ושלחתי את הצרעה. כבר פירשתי כי זהו פירוש של הנה אנכי שולח מלאך. ואחר שבעבודת ה' תשיג כל חפצך. לא תכרות להם ולאלהיהם ברית. ולפי שחברת מתי רשע מזקת לטובים כאומרו מלאך רשע יפול ברע. שאפילו שיהיה מלאך יתהפך לרשע בהתחברו עם איש רע. וזהו יפול לשון חבור כמו אל הכשדים אתה נופל. וציר אמונים שהוא משה נתן רפואה לזה. שאמר לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי. ורז"ל אמרו כי ועבדתם את ה' אלהיכם היא עבודת התפלה. כי בתפלה יושגו כל אלו הדברים. ובירך את לחמך. שכן מצינו בימי דוד ויהי רעב בימי דוד. ובתפלה נענו ויעתר אלהים לארץ. לא תהיה משכלה ועקרה. כי בתפלה נפקדה חנה. את מספר ימיך אמלא. בחזקיהו שמעתי את תפלתך הנני יוסיף על ימיך. והמותי את כל העם. בחזקיהו כי בכח תפלתו ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור וכו':

פרק כד

פסוק א

ואל משה אמר עלה אל ה'. כבר פירשתי זאת הפרשה בפרשת וישמע יתרו כי כל זה היה במ"ת. ולפי שלא פירש שם ענין הזבחים בא לפרשם כאן. ואמר ויבן מזבח ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים ויקח משה חצי הדם. בחכמתו. או כמאמרם ז"ל שבא מלאך וחלק הדם מחצה במחצה. ושם פירשתי כל הענין הזה של נעשה ונשמע עיי"ש. אח"כ אמר ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא וע' מזקני ישראל. שהיו מוכנים לנבואה. ויראו את אלהי ישראל. והשיגו בהשגתם ב' חלקים. איך היתה השגחת הש"י בעליונים ובתחתונים שהכל נשפע מסבתו. וזהו ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר. שזה כנגד השגחת השפלים כאומרו והארץ הדום רגלי. וכן ראו השגה שניה בענייני העליונים. וזהו וכעצם השמים לטוהר. איך היו מתנועעים השמים וכל צבאם בסבתו ולרגלו. ואמר וכעצם השמים לטוהר. לרמוז שהיתה השגתם מבולבלת ובלתי שלמה בסבת האור הגדול של בהירות השמים. כי זאת היא סבת מניעת האור כדאמרינן באותו מלך ששאל לרבי פלוני שיראהו אלוהו. והוציאו בתקופת תמוז וא"ל שישא עיניו ויראהו. וכשנשא עיניו לשמים הכהו מאור השמש בעיניו ולא יכול לראות. וא"ל אם באחד ממשמשיו

הקטנים לא תוכל להביט כ"ש בו יתברך. ולכן אמר בכאן למיעוט השגתם וכעצם השמים לטוהר. אבל במשה אמר נגש אל הערפל אשר שם האלהים:

פסוק יא

ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו. הנרצה אצלי בזה הוא כי אלו הראשונים היו יותר מוכנים. ולכן ויראו את אלהי ישראל כפי הבנתם. אבל אל אצילי בני ישראל הם נערי בני ישראל והבכורות. לא שלח להם ידו ונבואתו. לפי שלא היו מוכנים כ"כ. ולכן ויחזו את האלהים במחזה שהוא השגה קטנה. ובראשונים אמר ויראו. וההבדל ביניהם כהבדל שיש בין תרגום ללשון הקדש. ולכן אמר בהם ויחזו את האלהים בחזיון לילה ולא נבואה. וזהו לא שלח ידו ונבואתו. כמו היתה עלי יד ה'. וכן תרגם יונתן בן עוזיאל על ולא חלו בה ידים. ולא שריין בה נביאיא להתנבא. ואמר שישראל היו ראוים לעונש יותר חמור מעונש סדום. לפי שהם היו מותרין מהנביאים השכם ושלוח ולא שמעו. אבל סדום לא חלו בה ידים ונביאים להזהיר להם. ובפירוש איכה הארכתי בזה. וכן אמר בכאן לא שלח ידו. לא שלח נבואתו אליהם. ולכן ויחזו את האלהים במחזה ולא במראה. ויאכלו וישתו. זה יורה על מיעוט השגתם. לרמוז שלא היו נהנין מזיו השכינה. אבל היו צריכין אכילה ושתיה להעמיד עצמם. ואולי גם כן יכנסו הזקנים בכלל אצילי בני ישראל. כי אהרן נדב ואביהו היו יותר ראוים לנבואה מהזקנים. והם ראו כבוד אלהי ישראל. אבל האחרים כולם שהם אצילי בנ"י. שהם הזקנים שנאצלו מישראל. לא זכו לזאת ההשגה אלא ויחזו את האלהים. ולכן אמר בהם ויאכלו וישתו. כי אם היתה השגתם שלימה. לא היו צריכין מאכל אלא זיו השכינה. כדכתיב ואתה מחיה את כולם. שפירושו אתה מחיה ומזין לכולם. ולכן משה עמד בהר ארבעים יום בלא אכילה ושתיה. שהיה נהנה ואוכל לחם אבירים מזיו השכינה. ולכן כשראה השם יתברך מיעוט השגתם והכנתם. אמר למשה עלה אלי ההרה אתה לבדך. ואתנה לך את התורה ולא להם. כי אני חשבתי שיהיה להם כח לסבול. ואחר שאינו כן עלה אלי ההרה:

פסוק יד

ואל הזקנים אמר שבו לנו בזה המקום. אצל מחנה ישראל. בענין שמשם יביאו לכם מאכל ומשתה. אחר שאין אתם יכולים לסבול ולעמוד בלא אכילה. ויעל משה לבדו אל ההר. וחתם המאמר ויהי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה. לפי שהוא היה יכול לסבול וליהנות מזיו השכינה בלי מאכל ומשתה. אבל האחרים נשארו למטה לאכול ולשתות כפי כחם:

פרק כה

פסוק ב

ויקחו לי תרומה. לפי שלמעלה אמר ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל. לרמוז שאחר שירד השי"ת על הר סיני לתת התורה לישראל. היה רוצה לעמוד בקרב ישראל מצד חבתם. ומתאוה שיעשו לו מקדש מלך ובית ממלכה. ואולי חשב השם יתברך שישראל יעירו לבם ורוחם בהתעוררות חזק. ויאמרו מה היום מיומים. כי אחר שנתן לנו תורתו ומצותיו. למה לא חזר אל מכון שבתו אל השמים. אלא שהוא עומד ויושב בראש ההר. כי אולי הוא רוצה לעמוד בקרבנו ובקרב תורתו שנתן לנו. ולזאת ההתעוררות כתב למעלה ומראה כבוד ה' כאש אוכלת וגו'. כי זה הפסוק הוא מיותר. ולא היה לו לכתוב אלא ויכס הענן ויקרא אל משה וגומר. ויהי משה בהר ארבעים יום. אבל הפסיק בפסוק ומראה כבוד ה'. לומר שנשתהה שם מדעת ומתאוה. בענין שיראוהו בני ישראל ויחשבו בלבם מה זה ועל מה זה. וזהו לעיני בני ישראל. וכשראה שעמד משה בהר מ' יום והשכינה נגד בני ישראל ולא העירו רוחם ונפשם. בא הוא עצמו ית' ואמר דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה. ועשו לי מקדש וגו'. ויש לנו להודות לקבלה שמעשה העגל היה קודם המשכן. ולפי שמשה הרבה והפציר בתפלה ונאמר לו סלחתי כדברך. רצה הקב"ה לזכות את ישראל בעשיית המשכן לכפר על מעשה העגל. ולכן כמו שכתב בעגל ויתפרקו כל העם את נזמי הזהב. כך התנדבו למשכן זהב וכסף ונחשת לכפר על מעשה העגל. ואם בשכר העבירה בא להם זכות המשכן. בשכר המצוה על אחת כמה וכמה. היינו דכתיב מור ואהלות קציעות כל בגדותיך. אל תיקרי בגדותיך אלא בגידותיך. כי לפי שחטאו ישראל ושבו בתשובה זכו במשכן. וזהו שאמרו גדול בעל תשובה שזדונות נעשות לו כזכיות. ולכן סמך בכאן עשיית המשכן לישיבת משה בהר מ' יום. ורצה לאחר מעשה העגל. כי ראוי היה שלא יכתבו. באלו אמרו מאחרין ולא מקדימין:

ואמר **ויקחו לי תרומה** ולא אמר ויתנו לי. להורות לנו על מה שאמר דהע"ה כי ממך הכל ומידך וכו'. להורות לנו כי ענייני הצדקה והנדבה שאנו נותנין ומתנדבין לבדק הבית ולעניים. אין אנו נותנין. אלא לוקחים ומקבלים. כי מי הוא זה ואיזהו שיתן מתנה למלך המלכים. אחר שהכל שלו ולה' הארץ ומלואה. והוא בחסדו חונן לאדם טובות העוה"ז. ומפקידם אצלו דרך פקדון. ושיוציא מהן כל מה שירצה להכנת מזוניו ולכל צרכיו. בתנאי שיוציא הכל לעבודת יוצרו. ולא יתגאה לומר כחי ועוצם ידי וגו'. שאם יחשוב כן יחשוב שהכל שלו. ולא ירצה לעשות צדקה ממנו. כי יאמר אני טרחתי בו ביום ובלילה

שינה בעיני אינני רואה. ומה לי לחסר ממוני לתת לאחרים. ולכן אמרו כל שלחן שלא אמרו עליו ד"ת כאלו אכלו מזבחי מתים. לפי שחושב כשאינו עוסק בתורה. שהשלחן וכל אשר בו הוא שלו. וזה היה חטא נבל הכרמלי. כמו שפירשתי במקום אחר שחשב שהכל היה שלו. ואמר איך אקח לחמי ושיקויי אשר טרחתי בהם. ואתנם לאיש אשר איני מכיר. ובזה היה כופר בהשגחת הש"י. ולכן נגפו ה'. אבל השלחן שאמרו עליו ד"ת הוא שולחנו של מקום. שבדברי תורה חושב ורוצה כי יד ה' עשתה זאת והכל שלו. והוא שולחנו של מקום ולא שלו. ואפתורא דרחמנא סמכינן. וזהו זה השולחן אשר לפני ה'. ואחר שהשולחן אינו שלי. למה ירע לבבי בתתי מלחמי לדל. אבל כשאין אומרים ד"ת על השלחן חושב שהכל שלו. ואין בשולחן הזה חלק לאלקי ישראל. וזהו צואה בלי מקום. כי אין חלק לש"י שנקרא מקום בזה השולחן. ולכן אמר איש ברתותא תן לו משלו. וא"כ למה ירע לבבך בתתך לו. וחסד גדול עושה לו הש"י כשרוצה להזמין לאדם איש טוב שיתן לו צדקה. וזהו ושם האיש אשר עשיתי עמו היום בועז. כי הוא מקבל ואינו נותן. אחר שהכל שלו. ולכן אמר בכאן ויקחו לי תרומה. ולא אמר ויתנו לי. כי הם אינם נותנים. אלא מקבלים ולוקחים לעצמם. לפי שכל מה שעושה בזה העולם. חוץ מהתורה והצדקה הכל עושה לאחרים ולא לו. כאומרו ועזבו לאחרים חילם. ואמר אל תתן לנשים חיליך. אבל התורה והמצוה הוא לבדו יעשה לכם. ולכן כתב בתורה במצות הלולב ולקחתם לכם. וכן וספרתם לכם ספירת מצוה. אבל כל שאר הספירות והלקיחות הם לוקחים ועושים לאחרים. וז"ש הלל מרבה בשר מרבה רמה. וכן כל שאר הקניינים הוא מרבה לאחרים. אבל בדברי התורה והמצוה הוא עושה לעצמו. וזהו מרבה ישיבה מרבה חכמה לעצמו. וכן בכל קניני התורה אמר קנה לעצמו קנה לו דברי תורה קנה לו חיי העוה"ב. ואחר שבאלו הקניינים הוא מרבה לעצמו. א"כ הוא מקבל ואינו נותן. וא"כ יפה אמר בכאן ויקחו לי תרומה. ולא ויתנו. כי הם לוקחים לעצמם ואינם נותנים. ולכן אמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו. כי מי שלבו נודבו הוא רואה ומבין שהכל מיד השם ונותן הכל בשמחת לבו. ובמדרש הנעלם אמרו. כי ויקחו לי תרומה הוא מדבר על סוד הייחוד. שראוי ליקח שם ה' ולהעלותו בלבבו מעלה למעלה עד רום המעלות. שזהו בסוד ה' אחד. בסוד י' ספירות שנקראו תרומה תרי ממאה. כי כל אחת מהן היא במקום י'. י' פעמים י' הן ק' כנגד ק' ברכות. וזהו נאם הגבר הוקם ע"ל וזהו מאת כל איש אשר ידבנו לבו. כי האיש הקדוש. בנדבת לבו ובמחשבתו לוקח זאת התרומה שהיא כנסת ישראל. ומוליך ומביא מעלה ומוריד מעלה ומטה ובד' רוחות העולם. עד שמייחד כל הדברים העליונים אלו עם אלו. וכל זה במלת זאת. וזהו וזאת התרומה וגו'. ולכן אמרו

שמונה בכאן י"ג דברים זהב וכסף ונחשת וכו'. כנגד י"ג מדות. הם י' ספירות עם הג' הנעלמות אשר לא ידעו שמם. וכן תמצא כנגד זה שתקנו בישתבח י"ג מיני הודאה והם שיר ושבחה וכו'. ולכן אמר שם שאין להפסיק בהם. והמפסיק בהם בל יראה גאות ה'. ובאלו הדברים ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ואין להאריך בזה:

פסוק י

אחכ"א ועשו ארון עצי שטים. הנה צוה בכאן תחלה. לפי שהתורה קדמה לעולם. והיא ראשונה לכל הדברים. ולכן כמו שבמעשה בראשית כתיב ויהי אור בראשונה. כן כתב בכאן ועשו ארון בראשונה. שבו התורה שנקראת אור דכתיב ותורה אור. ולכן לא אמר בכאן ועשית. כמ"ש ועשית מנורה ועשית שלחן. להורות שהתורה היא מונחת לכל באי עולם. וכל הרוצה ליטול את השם יבא ויטול. ולכן אמר בארון ועשו כולם ביחד. לפי שכולם יש להם חלק שוה בה אם ירצו. ואין להם דין הבתרים כמאמרם ז"ל. ולכן כתב בה חצאים. אמתים וחצי ארכו ואמה וחצי רחבו. להורות כי התורה לא בשמים היא. ואינה שורה בגסי הרוח אלא בשפלים:

פסוק יא

וצפית אותו זהב טהור. לפי שהתורה יש בה זהב ורוב פנינים. מבית ומחוץ תצפנו. שצריך לב טהור ונקי לעסוק בה. בענין שיהיה האדם פיו ולבו שוים. בענין שיהיה תוכו כברו כמאמרם ז"ל. ועשית עליו זר זהב סביב. הוא סימן לכתר תורה העולה על הכל. ולפי שהתורה צריכה עוזרים ומסייעים. כאומרו שמח זבולון בצאתך. וכן אמר עץ חיים היא וגו'. ללומדיהם. צוה לעשות ד' טבעות ולעשות בדי עצי שטים. רמז למחזיקי התורה וללומדים בה שהם נושאים הארון על כתפיהם. וזהו בדי עצי שטים שהם נקראים בדים. כאומרם חרב על הבדים ונואלו. חרב על צואריהם של ת"ח שיושבים בד בבד ועוסקים בתורה ולא עוד אלא שמטפשים דכתיב ונואלו. לפי שאולי יחשבו שאחר שנקראו בדים שצריכין לעמוד כל אחד לבדו. לז"א שאינו כן כי לכן צותה התורה שיהיו ד' טבעות וד' בדים יחד. ולא יהיה אחד לבדו. כי אם יהיה לבדו יאבד חכמתו. וזהו ונואלו. כתיב אשר נואלנו ותרגומו דאטפשנא. ובזה יוכל לשאת הארון ולא באופן אחר. וזהו בטבעות הארון יהיו הבדים לא יסורו ממנו לעולם. וזאת הבטחה גדולה לישראל דכתיב כי לא תשכח מפי זרעו. וזהו ונתת אל הארון את העדות. היא התורה שהיא עדי ותכשיט ועדות לישראל שבחר בהם מכל עם:

פסוק יז

ואמר **ועשית כפורת**. לפי שהיא כפרה לכל תולדותם. כאומרו בחסד ואמת יכופר עון. וכתיב אם יכופר עון בית עלי בזבח ומנחה. ואמרינן בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל

מתכפר בד"ת. שעולים על כל הקרבנות דכתיב זאת התורה לעולה וגו'. ולפי שידוע שהתורה לא נבראת אלא לעסוק בה תמיד. ואין כל אדם יכול לעמוד בזה. זולתי תינוקות של בית רבן שיש להם זה הכח. והם היו ערבים על אביהם במ"ת. וכשאין עוסקין בה הקב"ה נפרע מהערבים. דכתיב ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני. ולכן כתיב מפי עוללים ויונקים יסדת עוז. והם מבטלים גזרות רעות. כאומרו להשבית אויב ומתנקם. ואמרו ולשון רכה תשב"ר גר"ם. ראשי תיבות תינוקות של בית רבן גזרות רעות מבטלים. לכן סמך בכאן ועשית שנים כרובים זהב. רמז לתינוקות ולילדים העוסקים בתורה. כי תרגום ילד רביא. בענין שהם יהיו מגינים על ישראל. וזהו והיו הכרובים פורשי כנפים וגו'. ולכן חזר לומר ונתת את הכפורת על הארון מלמעלה. ואל הארון תתן את העדות שהיא התורה. להורות שאחר שהיו הכרובים עשוים בכפורת. יתן העדות בארון ולא קודם לכן. אחר שתכלית התורה בעבור הכרובים:

פסוק כג

אח"כ צוה ועשית שולחן ושישים שם לחם הפנים. להורות כי אם אין קמח אין תורה. ולכן צוה לעשות לשלחן בדים. שהם סומכים ועוזרים לתורה. והברכה מצויה מצד התורה. וסמך ועשית מנורת זהב טהור. להורות על נר מצוה ותורה אור ושאין שכר התורה הנאות ותענוגי העוה"ז. אלא הטוב הצפון לצדיקים לאור באור פני מלך חיים. וזהו ועשית מנורת זהב טהור. כי בסבת התורה תאיר אורך. והיא נר לרגלך בעלותך לראות את פני ה'. וזהו ששה קנים יוצאים מצדיה. וכולם יהיו מאירים אל נר האמצעי. וכולה מקשה בלי פרוד וחיבור. רמז לשם ה' אחד. ולפי שלכל זה צריך בית תלמוד ובית מקרא מלך לעסוק בתורה. ואמר בראשונה ועשו לי מקדש. ולא פי' סדר עשייתו. אמר בכאן ואת המשכן תעשה עשר יריעות. וכן ועשית את הקרשים. וכן ועשית פרוכת לסדר שם הארון והשלחן. ולפי שיצר לב האדם רע מנעוריו ואין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. והוא מתנחם מרעתו ומתחרט וצריך כפרה. אמר ועשית את המזבח עצי שטים. להקריב עליו הקרבנות להקריבו לה' ולכפר עליו. זהו רמז הפרשה דרך כלל. וכן מצאתי כתוב שהשם יתברך צוה לעשות משכן ובתוכו ד' דברים רוחניים. ובראשם ארון העדות ועליו השכינה שורה. ומשם נמשכה אצילות ושפע נבואיי כאומרו ונועדתי לך שם. ואחריו השלחן ולחם הפנים. כדי שתהיה הברכה שורה שם כשכינה על הארון. ומשם נמשכה ברכה והצלחה לכל ישראל. כי איננה שורה על לא דבר. וזהו יצו ה' אתך את הברכה באסמיך. בדברים שהם באסמיך. ואליהו גם אלישע לעד. על כן צוה אלהינו לתת לחם הפנים לפניו תמיד. ומשם תמשך הברכה על הלחם אשר על

השלחן. ומשם תשרה על כל ישראל ועל כל מיני מזונותיהם בהתמדה. ואחר השלחן. המנורה אשר עליה ההשפעה. המאירה למשכילים להשכיל ולראות באור ה'. כי היא רומזת למנורת האור השמימיי. והשמן הזך להעלות נר תמיד. הוא רמז אל האצילות והשפע הבא מאור העליון. וז"ש המשורר אתה תאיר נרי וגו'. ואחריה מזבח הזהב מונח בינה ובין השלחן. הוא מזבח הקטורת להקטיר עליו קטורת סמים בבקר בבקר לפני ה'. ומסגולתו שהוא משמח הנפש והוא מזון לרוח ובהיותו משמח. הוא מסיר הכעס והחרון אף והנגף הנמשך ממנו. כאומרו ויתן את הקטורת ויכפר על העם. א"כ מאלו הד' דברים נמשכו ארבעה השפעות. מן הארון. השפעה ואצילות נבואיי תמידי אל משה. ומן השולחן ולחם הפנים. השפעת ברכה ורבוי מזונות ופרנסה. ומן המנורה ושמן המאור ונרות המערכה. השפעה שכלית מאירה ליושבים בחשך. ומן המזבח והקטרת. השפעה רוחניות להפיק הרצון האלהי ולהסיר הקצף ע"כ:

ומלבד כל זה ענין המשכן וכל אשר בו הוא דבר גדול ועמוק. ורוב הדברים הנעשים בו היו מקשה. להורות על שם ה' שהוא אחד. ולכן אמר גם כן והיה המשכן אחד. אחר שהוא משכן ה' אחד. וכן המנורה היא פונה למול האמצעי. להורות שראוי לנו בכל פעולותינו לשאת עינינו לשמים. וכן היה מעשה המנורה מקשה זהב בלי פירוד לזה הערך בעצמו. וכן כל מדות המשכן וכל כליו וכל המספרים. הם דברים מכוונים ורמזים גדולים במספר שמות הקדש. ולמספר נ' שערי בינה ולשלשים מעלות. ואין להאריך בזה כי הם כבשונו של עולם. אלא שיש לך לידע דרך כלל שכל ענייני המשכן הם רמזים לדברים העליונים. ורמזים למעשה בראשית. כמו שאמרו במדרש ה' אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך. א"ר עקיבה מה טעם אהבתי מעון ביתך. ששקול כנגד משכן כבודך. במשכן כתיב ויעש יריעות עזים. ובמעשה בראשית כתיב בראשית ברא אלהים את השמים וגו'. וכתיב נוטה שמים כיריעה. במעשה בראשית כתיב יהי רקיע בתוך המים ויהי מבדיל בין מים למים. ובמשכן כתיב והבדילה הפרוכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים. במעשה בראשית כתיב יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד. ובמשכן כתיב ועשית כיור נחושת ונתת שמה מים. במעשה בראשית כתיב יהי מאורות. ובמשכן כתיב ועשית מנורת זהב טהור. במעשה בראשית כתיב ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף. ובמשכן כתיב והיו הכרובים פורשי כנפים. במעשה בראשית כתיב נעשה אדם בצלמנו. ובמשכן כתיב ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך. במעשה בראשית כתיב ויכולו השמים והארץ. ובמשכן כתיב ותכל כל עבודת המשכן אהל מועד. במעשה בראשית כתיב ויברך אותם אלהים. ובמשכן כתיב ויברך אותם משה ע"כ. הרי כל

מלאכת המשכן רמוזה במעשה בראשית. לרמוז כי לפי שבחטא אדם הראשון ובחטא העגל היו כל מעשה בראשית רפוים. וכמעט העולם היה מתמוטט. רצה הקב"ה לבראת עולם חדש. ולחזקו ולהעמידו על בוריו במעשה המשכן. וז"ש במאמר מה טעם אהבתי מעון ביתך. לפי ששקול כנגד בריאת עולמך. כי ענייני המשכן נתנו קיום לענייני העולם. ולכן הוצרך הכתוב לומר במשכן ופתח אהל מועד תשבו שבעת ימים. לקיים ולחזק ימי בראשית כמו שנפרש במקומו בעז"ה. ולכן כל הדברים הכתובים במעשה בראשית. נכתבו כנגדם במעשה המשכן. וכ"ז רמוז ביום הששי שבו נברא אדם הראשון ונתרחק. ובמשכן נתקרב אדם אחר כנגדו והוא אהרן. דכתיב ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך. וז"ש הוקם המשכן סתם למעלה ולמטה:

ועוד רמזו בזה המאמר באומרם. כתיב במעשה בראשית ויכולו וכתיב במשכן ותכל. להורות כי כמו שבפרשת ויכלו השמים רמוזים כל ג' עולמות. עולם המלאכים. ועולם הגלגלים. ועולם התחתונים. ולכן כתב ג' פעמים ביום השביעי כמו שכתבתי שם. כן במעשה המשכן רמוזים כל הג' עולמות. עולם העליון הוא כנגד לפני לפנים. ששם הארון והכרובים שהם פורשי כנפים למעלה. כמו שכתוב במלאכים שש כנפים לאחד. עולם האמצעי הוא עולם הגלגלים. כנגדו היה השלחן והמנורה שהם כנגד ד' המאורות שמש וירח וככבים והשמים יריקו טל ומטר. להוציא לחם ולערוך שלחן בלחם הפנים. וזהו והבדילה הפרוכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים. עולם התחתונים הוא עולם ההויה וההפסד. כנגדו היה מזבח העולה ששם שוחטים ומקריבים הקרבנות. ולכן תמצא שהיה מקומו פתח אוהל מועד. דכתיב ואת מזבח העולה שם פתח המשכן אהל מועד. והכיור היה שם בין אהל מועד ובין המזבח ויתן שמה מים לרחצה. כי זה רמז לזה העולם שצריך האדם לרחוץ בו מטומאתו. לפי שהוא עולם המעשה. וכתיב רחצו הזכו והסירו רוע מעלליכם. בענין שיהיו מוכנים לבא אל עולם העליון. וז"ש שם בבואם אל אוהל מועד ובקרבתם אל המזבח ירחצו. ואם לא ירחצו בזה העולם שוב לא יאמרו מים מים משום שנאמר דובר שקרים בזה העולם שוב לא יכון לנגד עיני. כי מי שלא טרח בע"ש לא יאכל בשבת. ולכן כמו שכתוב שם ויכולו השמים והארץ וכל צבאם. שהוא רמז לכל ג' עולמות. כן אמר במשכן ותכל כל עבודת משכן אהל מועד. שזה רמז לכל הג' עולמות. ולכן אמר ה' אהבתי מעון ביתך. משום ששקול כנגד משכן כבודך. ומשכן כבודו הם כל הג' עולמות. כי פעמים נמצא בעולם העליון. ופעמים בעולם הגלגלים. ופעמים מלא כל הארץ כבודו. כמו שרמזתי בפ' בראשית על מלת בצלמו. ולכן בזאת הפ' כלולים כל אלו הדברים. ארון וכפרת וכרובים. שהם כנגד עולם העליון. ואח"כ שולחן ומנורה. כנגד

עולם אמצעי. ואחר כך מזבח העולה. כנגד עולם התחתון. שהיה פתח משכן אהל מועד. ואח"כ חצר המשכן. שהוא כמו התחלה ליכנס למשכן:

ולכן אחר שכתב מזבח העולה שהיה נחשת. רמז שהיה מכפר על נחש הנחשת המפתה לאדם הוא יצר הרע. וצוה לעשות סירותיו לדשנו ולהסיר המותרות. וכתב מיד ועשית את חצר המשכן לפאת נגב תימנה מאה באמה. להורות שהעוה"ז הוא רחב מאד בתענוגיו. ויכול אדם לשוט בארץ ולהתהלך לארכה ולרחבה. ולפרוץ ימה וצפונה ותימנה ומזרחה בד' הפאות. וזה רמז שהיה לפאת נגבה מאה אמה. ועמודיו עשרים ואדניהם עשרים נחשת. לרמוז שיש לו סומכים ועמודים לסמכו עם עדרי חבריו. כאומרם אכול ושתה. וכן רודפים אחר השררה והאדנות להתפתות עם עצת נחש הנחשת. באופן שווי העמודים וחשוקיהם ותאוותיהם כוסף וחמדה. וכן לפאת צפון זאת המדה עצמה מאה באמה. לרדוף אחר העושר כדכתיב מצפון זהב יאתה. ורוחב החצר לפאת ים חמשים אמה עמודיהם עשרה. לרמוז שבזה המנין האדם הולך לימי הזקנה או קרוב להם והולך זה העולם ומתמעט לו. ואינו מוצא אלא נ' אמה לפאת מערב. לפי ששכינה במערב. וגם כן אינו מוצא עוזרים רבים כבראשונה. אלא עמודיהם עשרה ואדניהם עשרה. ובראשונה היו העמודים עוזרים. וכן לרוח מזרחה נ' אמה. להורות שהולך ג"כ ומתמעט. כשראוי לו לילך לאור באור החיים. ולפי שאו אינו מוצא כ"כ עוזרים. אמר בכאן עמודיהם שלשה ואדניהם שלשה. ולהורות על זה אמר שכל כלי המשכן וכל יתידותיו וכל יתדות החצר נחשת. לרמוז על נחש הנחשת. ואנו מקוים שיבא זמן שירחיק הצפוני מעלינו. ויביא משיח צדקינו ויקבץ גליותינו מד' הפאות ויכלו רשעי ארץ ד' המה קטני ארץ. כמוזכר בזאת הפ' במדרש השכם בפסוק וזאת התרומה וגו'. זהב כנגד גלות בבל. דכתיב ביה אנת הוא רישא דדהבא. וכסף גלות מדי. דכתיב ביה הכסף נתון לך. ונחשת כנגד מלכות יון. דכתיב ביה מעוהי ודרעוהי די נחש. ותכלת וארגמן וגו' ועורות אלים מאדמים כנגד מלכות אדום. דכתיב ביה מן האדום האדום הזה. וכתיב מי זה בא מאדום. שמן למאור זה מלך המשיח. שנקרא זית רענן זית זך. לפי שעתיד להאיר לישראל מתוך החשך. דכתיב לאמר לאסורים צאו וגו' וכתיב והלכו גוים לאורך. אבני שוהם ואבני מילואים כנגד ישראל. שנקראו אבן ישראל. וזאת האבן שראה דניאל דכתיב עד דאיתגזרת אבן וגו'. ואו"ה נמשלו לחרס דכתיב ושברה כשבר נבל יוצרים. והמשל אומר נפל כיפא על קדירה ווי לקדירה נפל קדירה על כיפא ווי לקדירה. ולכן נמשלו ישראל לצורים. דכתיב מראש צורים אראנו. לשבר נבלי חרש. ואז בונה ירושלים ה'. ויתקיים ועשו לי מקדש וגו':

פרק כז

פסוק כ

ואתה תצוה. ואחר שצוה במשכן הקדש ובכל כליו. חזר לצוות בענין המנורה ובהדלקתה ובשמן הראוי לה. לפי שהיא כלי נבחר מכל הכלים. וכמו שבראשונה צוה בעשיית הארון. שהוא כלי נבחר מכל הכלים. בתורת ה' תמימה שנקראת אור דכתיב ותורה אור. כן רצה לצוות בכאן בראשונה על נר מצוה שהיא המנורה. הראויה לישראל להאיר אפלתם. וזהו שמן זית זך. כאומרם ז"ל ישראל נקראו זית. דכתיב זית רענן יפה פרי תואר וגו'. ואמרו מה השמן עולה על כל המשקין ואינו מתערב עמה. כך ישראל עולין על כל העו"ג ואינן מתערבין עמהם. והרמז שאעפ"י שישראל נמשלו לזית שהוא כתית. וכן ישראל הם מדוכאים ומעונים. ועכ"ז יעלו למעלה. בסבת התורה שנקראת שמן זית זך. כדכתיב לריח שמניך טובים. הם תורה שבכתב ותורה שבע"פ. ובסבת זה הם זוכים לאור באור פני מלך חיים. וזהו זית זך כתית למאור. ולכן אמר ז"ך רמז למנין אותיות האלפא ביתא עם הכפולות:

ואמר **ויקחו אליך**. להורות על מה שאמרתי למעלה כי כל מה שאדם עושה בזה העולם הוא לאחרים. מלבד התורה והמצוה שהם לעצמו. כאומרם קנה לעצמו. לכן אמר ויקחו אליך לעצמך. ורמז בזה כי השי"ת אינו צריך לאורה. כי הוא אורו של עולם. וכמו שאמרו שצוה במקדש חלוני שקופים אטומים. הפך משאר חלונות רחבים מבחוץ וצרים מבפנים. ואם צוה בנרות. הוא לתועלת ישראל ולתועלת משה שיראה כשיכנס. ולתועלת ישראל להשלימם בתועלת הנפשיי ולצרפם וללבנם. כאומרם מאי איכפת ליה להקב"ה לשוחט מן הצואר או מן העורף. כי אם צדקת מה תתן לו. הא לא ניתנו המצות אלא כדי לצרף בהם הבריות. שנאמר כל אמרת אלוה צרופה. ולכן אמרו משל לאדם שהולך בדרך עם סומא ואומר לסומא הדליק לי את הנר. א"ל אני סומא ואתה מאיר ומדריך לי בחשך. ועכשיו אמרת לי להדליק לך הנר. א"ל איני עושה זה לפי שאני צריך לאורך. אלא כדי שיראה שאתה עושה לי דבר משירותי. וכן ישראל הם סומים והולכים בחשך. לולי הש"י שמאיר אפילתם. והוא אומר להם שידליקו לו את הנר. וכל זה כדי לזכותנו במצות ובמעשים טובים. והוא אומר שידליקו לו את הנר:

פרק כח

פסוק א

ואתה הקרב אליך וגו'. כבר כתבתיו למעלה כי בששי נתרחק אדם הראשון מצד חטאתו. כדכתיב ויאמר לו איכה. ובמשכן נתקרב אדם אחר כנגדו. והוא אהרן קדוש ה' לבסם

העולם ולחזקו. וכן בניו אתו. כנגד בניו של אדם הראשון שגרמו להחריב העולם. ולפי שאדם הראשון היה ערום בלי לבוש עד שהש"י ברחמנותו עשה להם כתנות עור לכסות בשר ערוה. לזה צוה בכאן ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך. שהוא כנגד אדם הראשון לכבוד ולתפארת. לא כראשונים שלא היו אלא לכסות בשר ערוה. ולכן היו כתנות עור שהוא לבוש בהמה. והמתרגם כתנות עור לבושין דיקר. יסכים למה שאמר בכאן לכבוד ולתפארת. שתרגומו ליקר ולתושבחן:

פסוק ג

ואתה תדבר אל כל חכמי לב וגו'. ראוי היה לומר אשר מלאתים רוח חכמה. וי"א שחוזר לאהרן לפי שמשה אמר בענותנותו. כי אולי יאמרו חכמי ישראל וגדוליהם. שאנשים אחרים יותר ראוים היו בישראל מאהרן. ואולי יאמרו כי משה מעצמו היה עושה זה. לזה א"ל השם אל תירא מזה. ואתה תדבר אל כל חכמי לב ותאמר להם. אשר מלאתיו לאהרן רוח חכמה. ואחר שיראו שהוא מלא חכמה. יעשו את בגדי אהרן. ולא די זה אלא שהם עצמם יקחו את הזהב מביתם ואינו נכון. והנראה בזה שהשי"ת צוה למשה שידבר דרך כלל עם חכמי ישראל. ובפרט עם בצלאל שהוא הראש. כאומרו ראו קרא ה' בשם בצלאל בן אורי בן חור. ולכן אמר בכאן כנגד בצלאל אשר מלאתיו רוח חכמה. כמו שאמר בו ואמלא אותו רוח אלהים וגו'. ובזה יתישב מה שאמר ראה קראתי בשם בצלאל. והיכן קרא בשמו עד שארז"ל משמת ימי בראשית. אבל לפי דרכם למדונו שבכאן קרא בשמו. שא"ל ואתה תדבר אל כל חכמי לב דרך כלל. ובפרט תדבר עם בצלאל אשר מלאתיו רוח חכמה. והם יקחו את הזהב. לעשות הבגדים בלי חשבון. לפי שהם נאמנים וחכמים:

פסוק ו

ועשו את האפוד. בביאור הבגדים התחיל מהחשן שהוא הנבחר מהם. ובמעשה התחיל מהאפוד. מפני שהחשן הוא מושם עליו. והוא קודם לו במעשה. כמו שכתוב ולא יזח החשן מעל האפוד. באופן שלא היה האפוד אלא כמו תיקון והכנה לשים החשן. וזהו לשון אפוד כמו ויאפוד לו בו. ואפדת לו. ולכן אמר באפוד וחשב אפודתו אשר עליו. ולכן היה מוכרח לעשות האפוד בראשונה לשים החשן עליו. אחר שהוא היה כמו מושב ותיקון לחשן. ואמר ולקחת את שתי האבנים. שהם הנזכרים כאומרו אבני שוהם ואבני מילואים. ופתחת עליהם שמות בני ישראל. לפי שזה בא להם. מצד יעקב אביהם במראה הסולם. שכתוב שם ויקח מאבני המקום. הם י"ב אבנים למספר שבטי ישראל. ואמר שם ויקח את האבן. לרמוז שחזרו כולם לאבן אחד. בסוד ה' אחד. וזה היה סוד הסולם הקושר כל הדברים כמו שכתבתי שם. ולכן אמר ששה משמותם על האבן האחת וגו'. וז"ש אבני זכרון לבני ישראל. שהיו זכרון אלו האבנים לאבני הסולם.

וכן היו זכרון. שהיה נושא אותם על שתי כתיפיו לזכרון לגבוה. בענין שיעלה זכרונם לרצון לפני ה'. ולהורות ע"ז תמצא שכתב ועשית משבצות זהב ושתי שרשרות זהב טהור מוגבלות תעשה אותם מעשה עבות. שזה רמז על השלשלת האחוזה וקשורה בחתיכות רבות. וכן בכאן אלו האבנים שהיו בהם שמות בני ישראל. היו אלו מקושרים לאלו כמו השלשלת. עד שעולה זכרונם לרצון לפני ה'. וזהו ושתי שרשרות זהב טהור מעשה עבות. הקלוע בקלועה לחבר כל הדברים למעלה. וזהו ענין השרשרות. או שרשרות מעשה עבות הנזכרים בכל מקום. לחבר הכל בשם ה'. וזהו הענין בעצמו הוא מה שאמר והבאת את הקרסים בלולאות. לקשר את האהל להיות אחד. ולזה תמצא שאנו דבקים בה בסבת זה השלשלת והשרשרות. המקשרות אותנו עם אבינו שבשמים. והם הנקראים עבותות אהבה המקשרים אותנו בשם ה'. בענין שבנ"י לא יכלו. כאומרו כי אעשה כלה וגו'. ואומר והכריתו את שמנו מן הארץ ומה תעשה לשמך הגדול. הקשור עמנו בעבותות אהבה שהם שתי שרשרות מעשה עבות הנזכרות כאן. ולכן אמר המה יאבדו ואתה תעמוד וגו'. ואם כן בני עבדיך ישכונו לעולם כמו שאתה קיים. ולכן תמצא שאמרו בירושלמי מרגלית טובה. מלה"ד למלך שהיה לו פותחת קטנה שבה סותם כל אוצרותיו. אמר המלך פותחת זו היא קטנה ובמהרה תאבד מה אעשה. עשה לה שלשלת גדולה לקשרה בה. אמר אם תאבד הפותחת בעבור זאת השלשלת אמצאנה. וכן בכאן ישראל הם המעט מכל העמים ורמוסים ברגליהן. כמעט רגע יאבדו. מה עשה הש"י עשה לה שלשלת גדולה לקושרם בהם. בענין שלעד לעולם לא יאבדו. והיא אהבת האבות ושבטי ישראל. שנקשרו בשלשלת גדולה ונדבקו ונקשרו עם הש"י להיותם קיימים לעולם. ולכן אמר בכאן ושתי שרשרות זהב טהור. וכן אמר בחשן ועשית על החשן שרשרות גבלות מעשה עבות. בענין שיתקשרו ישראל בשלשלת ובעבותות אהבה עם אביהם שבשמים וזהו אהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד. בשלשלת גדולה:

פסוק טו

ועשית חשן משפט. עכשיו בא לפרש ענין האבנים הנזכרים הנרמזים ביעקב. ואמר ומלאת בו מלואת אבן ארבעה טורים אבן. בענין שיעלו י"ב אבנים למספר שבטי ישראל. וזהו והאבנים תהיין על שמות בני ישראל. בענין שיתקשרו י"ב אבנים בי"ב שמות בני ישראל. ויהיו אחוזים למעלה בי"ב חותמות בי"ב גבולי אלכסון. בי"ב אותיות של שם יהו"ה ואהי"ה ואדנ"י. וזהו ועשית על החשן שרשרות גבלות מעשה עבות. הם עבותות האהבה שהזכרנו. ולזה אמר וירכסו את החשן מטבעותיו אל טבעות האפוד. בענין שיהיה הכל מקושר שמות בני ישראל. שהם בשני אבני האפוד עם י"ב אבנים

שבחשן. ובזה ונשא אהרן את שמות בני ישראל בחשן המשפט על לבו. בענין שיתבררו כל הדברים במשפט. לרחם על ישראל מכל חטאתם ומכל משפטם. וזהו ונשא אהרן את משפט בני ישראל על לבו לפני ה' תמיד. להתפלל עליהם. ובראות את שמות בני ישראל כתובים בחזה כתובים על לוח לבו. לא ישכחם בעבודתו ובתפלתו. ולזה נקרא חשן משפט על שנשא משפטם על לבו. וכן שנושא ומכפר עונם בעבודתו. וכמו שהארון הוא ראש כלי הקדש. חשן המשפט הוא ראש בגדי הקדש. ובו היו האורים והתומים. כדכתיב ונתת אל חשן המשפט את האורים והתומים הידועים למשה. כי אנחנו לא נדע מה הם. אם הם כתב אלהים או שמות קדושים. וי"א שהם הד' טורי אבן שאמר שהיו מפותחות. שהיה שם עם אורים ותומים. מפני שהכהן רואה בהם משפט בני ישראל עד תומו. ושעל זה נאמר ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים. ואחרים אומרים שהמכתב מכתב אלהים. ורוב החכמים המקובלים הסכימו שהם שמות קדושים. ונקראים אורים על שם סופם שהם מאירים בכח סגולתם השמות שהם באבני החשן. ויאירו לו עיני הכהן השואל במשפטם להשיג שאלתו. וזהו פתרון את משפט האורים. ובהיותם מאירים נקראו אורים. ובהיותם משלימים כוונת השואל. נקראים תומים. כי הם מאירים לכהן ובאמצעיתו לעם. כי נחה עליהם רוח הקדש ונמשך לכהן באמצעותם. כמו שנחה על ארון העדות. ולפי דעת רז"ל במקומות רבים מהנגלה אמרו. כי שאלת הכהן היתה נודעת באותיות שמות בני ישראל שהיו בולטות. וכן באבנים שהיו מאירות או היו חשוכות. וע"ז נקראו אורים שמאירים. ותומים שמשלימים האותיות. וטעם האבנים תמצאהו בפי' התורה לה"ר בחיי:

פסוק לא

ועשית את מעיל האפוד וגו'. ועשית על שוליו רמוני תכלת וארגמן וגו'. פעמון זהב ורמון וגו'. והתורה ביארה התועלת הנמשך מזה שהוא ונשמע קולו בבואו אל הקדש. כי כן ראוי לכל נכנס בהיכל המלך שיכנס ברשות ולא יכנס פתאום. וכל זה להורות על מעלת התורה שיש בה חכמה ורוב פנינים ומוסרים רבים ודרך ארץ. כאומרם הפוך בה דכולא בה. ולכן אני סבור כי זה אזהרה לכהן. שאע"פ שהוא מלובש באלו הבגדים כמלאך ומשרת. ושוליו מלאים את ההיכל בקדושתו וענותנותו. ראוי לו לפעמו במחנה דן ולהיות בקי בדברי החכמה ובדברי דרך ארץ. בענין שידע להזהר ולהשמר מדברי הערמות והתחבולות. כמו שאמר שהע"ה לתת לפתאים ערמה. ואמר וראיתי אני שיש יתרון לחכם מן הסכלות. ר"ל מן הסכלות אני יודע מעלת החכמה. כי כל דבר ניכר מהפכו. וזהו כיתרון האור מן החשך. ולכן שלמה השיג כל הדברים מצד הסכלות. ומצד

חכמת אשמדאי. והיה הולך להררי חשך להשיג מחכמת בני קדם. וזהו שבתי וראיתי כמוזכר בזוהר. ולכן כתוב שם על וה' נתן חכמה לשלמה ויהי שלום בין חירם וכו'. מה ענין זה לזה. אבל אמרו שם כי חירם היה חכם גדול בחכמת הכישוף ובחכמת השדים. עד שהיה פורח באויר להראות חכמתו. ולא היה רוצה להודות בחכמת שלמה. ושלמה היה בקי ממנו באותה חכמה. ובכח שמות הקדש הכריחו והודיעו שחכמתו היתה הבל וריק. עד שמצד שה' נתן חכמה לשלמה ויהי שלום בין חירם. ולכן הסנהדרין היו יודעים לבטל הכישופים אם יבא אדם לעשותם נגד ישראל. ולכן א"ר יוחנן בן זכאי לתלמידיו אחר שאמר להם צאו וראו אי זו היא דרך טובה. חזר לומר להם איזו היא דרך רעה. ומה צריך לזה כי מהאחד נמשכת האחרת. אבל רצה לידע בהם. כמו שהיו חכמים בידיעת הטוב. אם יהיו חכמים בבחירת הרע להשמר ממנו. כי כן צריך לכל חכם להיות בידו סייפא וספרא. ושם הארכתי בזה. ולכן אמר בכהן שאע"פ ששוליו מלאים את ההיכל בקדושתו צריך לידע ולהבחין בין הדברים [האמיתיים] ובין הערמות והתחבולות להשמר מהן כשיצטרך. וזהו ועשית על שוליו רמוני תכלת וארגמן ופעמוני זהב בתוכם סביב. בענין שיהיה ערום בכל חכמה. ויהיה מרגיש הדברים ומבחין ביניהם. ויהיה בקי ברמאות. לא לפעול בו. אלא להשמר ממנו כשיצטרך. בענין שבזה יהיה נפעם רוחו בתוכו. וזהו פעמון זהב ורימון. כמו לפעמו במחנה דן. כי אחר שהוא מורה התורה. והוא שומר לעמו בתפלתו ובקרבנותיו. ראוי לו שידע כיצד יבטל מחשבת זדים כשיצטרך. וזהו מה שרמזו ז"ל באומרם ר"מ רמון מצא תוכו אכל קליפתו זרק. כי אחר שאלישע אחר היה מין. היאך היה למד ממנו. לזה השיבו אל תתמה על החפץ. כי כן צריך לכל חכם לידע כל הדברים להבחין בין טוב לרע. כאומרו לדעתו מאוס ברע ובחור בטוב. ולכן ר"מ לימד מאחר כל הדברים טובים ורעים. אבל לא היה פועל בהם. וזהו רמון מצא שהוא אלישע אחר. שהיה ערום לרע. תוכו אכל מפנימיות החכמה. והחיצוני שהיא הקליפה והערמה זרק. כי לא אכלה ולא נהנה ממנה. אעפ"י שהיה יודע בה ומבחין בין טוב לרע. וזהו פעמון זהב ורמון האמור ברבי מאיר. וזהו ונשמע קולו בבואו אל הקדש ולא ימות. כמו שמתים האנשים הפתאים אשר לא ידעו ליזהר:

פסוק לו

ועשית ציץ זהב טהור. זה היה לכפר על עזות מצח. וזהו והיה על מצח אהרן. ונשא אהרן את עון הקדשים. כי הוא היה מכפר בכח שם ה' שהיה על מצחו כתוב קדש לה'. וחזר לומר והיה על מצחו תמיד לרצון להם לפני ה'. לרמוז שאחר שמביאו תמיד על מצחו. יזכרם בתפלתו ובקרבנותיו. בענין שה' אלהיהם יוציאם וירצם וירחם עליהם

תמיד. אחר כך צוה ולבני אהרן תעשה כתנות. אחר שהם באים למלאות מקום בני אדם הראשון. ולכן אמר בהם לכבוד ולתפארת. ואמר ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה. שזה רמז על ערות וחטאת אדם הראשון. כמו שאמרו אדם הראשון מושך בערלתו היה. וי"א שאלה הבגדים הם רמזים. רומזים לכלי הקדש וחשן המשפט המושם על לב אהרן. שרומז אל הארון ואבני החשן ללוחות האבן אשר בו. ומכתב האורים למכתב הלוחות שהוא מכתב אלהים. והאפוד על כתפו לכפורת. ואבני השוהם לכרובים. והציץ שמפותח בו קדש לה' לכבוד השוכן עליהם. והמעיל. לפרוכת המסך וליריעות השש. שהם מכסים את כל המשכן מבפנים הנקראים אוהל. ושעל זה נקראו בגדי קדש. ובעוד שהכהן מלובש בהם הוא קדש ומקודש ע"כ:

פרק כט

פסוק א

וזה הדבר אשר תעשה אותם לקדש אותם לכהן לי. לפי שמשה היה רבן של כהנים והיה שלם מהם. אחר שהוא משלימם באלו השלמיות. אמר וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם בקדושתך. והקדושה היא הכנה קרובה לכהונה. כי אין כהונה בלא קדושה. ואחר יקרב לשרת. וזהו לקדש אותם ראשונה. ואז יהיו מוכנים לכהן לי. והקידוש הזה הוא בד' דברים. א' בקרבן שהוא מקדש ומטהר ומקרבו לכהונה ומטהרו מטומאה. ב' ברחיצה שהיא מקדשת לטמאים. ג' במשיחה שהיא מקדשת ומגדלת למשוחים ואין משוח אלא לכהונה ומלכות. ד' בלבישת בגדי הקדש שהם מקדשים למלובשים בהם. וזהו אומרו והיתה להם כהונה. ואמרו ז"ל כל זמן שבגדיהם עליהם כהונתם עליהם. אין בגדיהם עליהם אין כהונתם עליהם. וכנגד אלו הד' כתב למעלה ד' כנגדם. והם והלבשת אותם את אהרן אחיך כנגד הלבישה. ומשחת אותם כנגד המשיחה. ומלאת את ידם כנגד הקרבן. וקדשת אותם וכהנו לי. בכאן נכללה הרחיצה והקדושה שאמר למטה. וזה אשר תעשה להם לקדש אותם. ולפי שזאת הקדושה היתה למלאת יד אדם הראשון ולכפר על חטאתו כמו שאמרנו. אמר לקח פר אחד כנגד אברהם. ואילים שנים כנגד יצחק ויעקב. וכן רמז פר אחד כנגד אדם הראשון. ואילים שנים תמימים כנגד קין והבל. ולחם מצות וחלות מצות. להורות על מצה שמורה. בענין שלא יהיה שם שאור לעפש העיסה. וזה להורות כי אדם הראשון חטא בסבת נחש הקדמוני. הוא שטן שנקרא שאור שבעיסה. ואחר שזה הקרבן היה לכפרת אותו עון. אין ראוי שיהיה בו שאור וחמץ. אלא מצה שמורה משאור מחמץ מיצר הרע. ולהורות שזה היה כפרת העון של אדם הראשון שאכל מן העץ. אמר בכאן סולת חטים תעשה אותם. כי כן תמצא במחלוקת חכמים

ז"ל. זה אומר תאנה היתה. וזה אומר גפן היתה. וזה אומר חטה היתה. ולכן כתב בכאן סלת חטים תעשה אותם:

פסוק ד

אח"כ צוה ורחצת אותם במים. והלבשת אותם ומשחת אותם. כבר פרשנום כולם למעלה למה הוצרכו. ואמר ומלאת יד אהרן ויד בניו. להורות שאהרן ובניו היו באים למלאת יד אדם הראשון ויד בניו. בקרבנות הללו ובבגדים הללו. בענין שבזה היו ממלאין החסרון והפחת של אדם הראשון ומשלימים אותו. וכן צוה לשחוט את הפר ואת שני האילים ולסמוך ידם עליהם. לומר זה תחת זה זה חלוף זה. ושם יתודו לה' ושלא יזכר עונות ראשונים. וזהו וסמכו אהרן ובניו את ידיהם על ראש הפר. וכן נאמר בשני האילים סמיכה כנגד קין והבל. אבל לא צוה ליתן על תנוך אזנם ועל בהן ידם. אלא מדם האיל השני שזהו כנגד קין שהרג להבל. ובזה צריך להזות על תנוך אוזן אהרן. לכפר על השמיעה של אדם הראשון שלא שמע מאמר הש"י. וכן על תנוך אזנם של הבנים. ועל בוהן ידם ורגלם. להורות על ידים שופכות דם נקי של הבל. ורגלים ממהרות לרוץ לרעה. כדכתיב נע ונד תהיה בארץ. וזרקת את הדם על המזבח לכפר על דם הבל. ולכן אמר בכאן כי איל מילואים הוא. למלאות ולהשלים החסרון הנזכר. ולכן אמר וקדשת את חזה התנופה. שהוא כנגד הנחש דכתיב ביה על גחונך תלך. ולכן אמר והיה לאהרן ולבניו לחק עולם לכפר על מעשה הנחש. ולרמוז שכל זה היה לתקן העולם שהיה מתמוטט בסבת עון אדם הראשון. אמר ועשית לאהרן ולבניו ככה ז' ימים תמלא ידם. לקיים ז' ימי בראשית. וכן צוה ז' ימים תכפר על המזבח לתקן העולם. ואחר שיהיה המזבח קדש קדשים. וזה אשר תעשה על המזבח כבשים בני שנה שנים ליום תמיד. בשביל שיתקיים היום והזמן. ויפה אמרו קדמונינו כבשים. כובשים. כד"א יכבוש עונותינו. ב' ליום. כנגד היום דכתיב ביה קחו לי ליום אשר אני עושה. שהוא יום הגדול והנורא. את הכבש אחד תעשה בבקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים. בבקר להשקיט דין הלילה. בלילה להשקיט דין הבא מכי ינטו צללי ערב:

פסוק מג

ונועדתי שמה לבני ישראל. בכאן רצה לגלות למשה מיתת בני אהרן שתהיה ביום הראשון של הקרבת הקרבנות. שאז יתגלה שכינתו לעיני כל ישראל. כדכתיב וירא כל העם וירונו. וז"ש עולת תמיד לדורותיכם אשר אועד לך שמה. לדבר עם הכהנים לדבר אליך עם משה. ונועדתי שמה לבני ישראל. זה רמז שיתראה לישראל באותו מעמד של יום שמיני ונקדש ישראל בכבודי. או ונקדש הבית בכבודי. וקדשום ואת אוהל מועד ואת המזבח בהורמת הכבוד. ואת אהרן ואת בניו אקדש לכהן לי. זה הקדוש ג"כ הוא

בהוראת הכבוד. ואמר שיקדשם בהוראת כבודו. כי אז יקדש את אהרן ואת בניו לדורות. ואז יתקדשו בני אהרן וימותו נדב ואביהו בהתדבקם לה'. כמו שאמר בקרבתם לפני ה' וימותו. ובזה יתראה קדושתם כדכתיב בקרובי אקדש. שהם בני אהרן הקרובים אל ה' לשרתו. ולכן אמר שם הוא אשר דבר ה'. והיכן דיבר במקום הזה שאמר וקדשתי את אהרן ואת בניו. לפי שבני אהרן מתו למלאות חסרון של אדם הראשון ובניו. ואז ושכנתי בתוך בני ישראל ולא קודם לכן. והייתי להם לאלהים וידעו כי אני ה' בשכני בתוכם. כמו ויהי דוד בכל דרכיו משכיל. ואם פירושו לשכני בלמד השכינה בישראל צורך גבוה והוא האמת:

פרק ל

פסוק א

ועשית מזבח מקטר קטורת. הנה חתם מלאכת המשכן במזבח הקטורת. לפי שהוא הכלי היותר נבחר. זולת הארון שצוה בראשונה. לפי שהוא מכפר ומעשיר ומשמח. כאומרו שמן וקטורת ישמח לב. ותחלת המחשבה סוף המעשה. כי תכלית עשיית המשכן הוא לכפר על מעשה העגל. והתורה היא מכפרת. והקטורת הוא עוצר המגפה ומסלק חרון אף מישראל. וכבר ידעת מאמרם ז"ל הכל הולך אחר החתום. ולכן חתם כל דברי המשכן במזבח הקטורת. לפי שהוא מקשר כל דברי המשכן. ומקשר הדברים התחתונים בעליונים והעליונים בתחתונים. ולכן נקרא קטורת לשון קישור כמו שרי קטרין. לפי שמקשר כל הדברים ומחברם. ולכן אמר ונתת אותו לפני הפרכת אשר על ארון העדות אשר אועד לך שמה. וצוה להקטירו בבקר ובערב. כדי לסלק מדת הדין של לילה ומדת הדין של בין הערבים. ולהורות יותר על מעלתו אמר וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה. שזה היה ביוה"כ. להורות שכפרת ישראל של יוה"כ תלויה בה. וזהו אחת בשנה יכפר עליו לדורותיכם. ומזה הטעם בעצמו אנו אומרים הקטורת בכל יום ויום בבקר ובערב אחר כל התפלה. לפי שהקטורת היא חותם הכל וקישור הכל. וחותם התפלה היא הקטורת. שמקשר כל התפלה ועושה ממנה עטרה וקושרה כתר לקונו יתברך:

פסוק יב

כי תשא. לפי שלמעלה חתם במזבח הקטורת שהיא עוצרת המגפה. ומסלקת חרון אף מישראל בהקטרת הקטורת. בעצת השם יתברך שהוא יועץ ודורש טוב לעמו. ובעצת המלאכים שגילו סוד זה למשה ע"ה כשעלה למרום. שהקטרת עוצר המגפה. כאומרו ויקח אהרן כאשר דבר משה וגומר. לכן סמך לכאן כי תשא את ראש בני ישראל וגו'. ולא

יהיה בהם נגף בפקוד אותם. לרמוז שאחר שהש"י רוצה להישירנו בדרך ישר ולהסירנו מן המכשלות. אין ראוי שנעשה דברים שמתוכם יבא לנו שום מכשול או אבן נגף. וזהו כי תשא את ראש בני ישראל ונתנו איש כופר נפשו. בענין שלא יהיה בהם נגף. ולכן סמך פרשה זו לפרשה של מעלה של מזבח הקטורת. ורז"ל רצו לקשר הפרשה באופן אחר. ואמרו מה כתיב למעלה מן הענין וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה. תינח בזמן שבהמ"ק קיים ומזבח הקטורת עומד. אבל בזמן שאין בהמ"ק קיים במה תהא כפרתם. לזה סמך כי תשא את ראש בני ישראל. כביכול אמר משה לפני הקב"ה. תהיה נושא להם פנים פעם אחת בשנה ואימתי ביוה"כ. ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם. לפי שהמנין שולט בו עין הרע. כאומרם אין ברכה שורה לא בדבר המדוד ולא בדבר המנוי אלא בדבר הסמוי מן העין. שנאמר יצו ה' אתך את הברכה באסמיך. וא"ת והלא כל דברי המשכן היו במנין ואיך שרתה עליהם ברכה. והשיבו בזוהר כי דברי המשכן אינם כדברי העולם. לפי שהמשכן קדש וכל כליו קדש וכל מניניו קדש. ולכן אין שולט בהם עין הרע ולא קללה. וא"ת והלא ישראל נקראו קדש דכתיב קדש ישראל לה'. והשיבו שאעפ"י שנקראו קדש. צריכין קדש אחר על מה שתחול הברכה. ולכן צוה שיתנו איש כופר נפשו שנקראת תרומת ה'. בענין שלא יהיה בהם נגף. ואולי שרמזו בזה שצריכין דבר מה. על מה שתחול הברכה. שהרי השלחן היה קדש והיה צריך לחם הפנים לשתחול הברכה. ואלישע ואליהו לעדים. וזהו יצו ה' אתך את הברכה באסמיך. בתבואה שהיא באסמיך. אבל אם הם חסרים אין ברכה שורה עליהם. ולכן צוה בכאן לתת מחצית השקל. וזהו ולא יהיה בהם נגף אבל יוסף ה' עליכם ברכה:

פסוק יג

ואמר **מחצית השקל**. להורות על מעלת השם יתברך שאינו שואל מישראל אלא לפי כחם. דבר השוה לעניים ולעשירים והוא מחצית השקל. ולזה כוונו רז"ל באומרם שזה היה אחד מהדברים ששמע משה ונרתע לאחוריו. כשאמר ונתנו איש כופר נפשו. והא כתיב ויקר פדיון נפשם. וכן כתיב וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו. והש"י השיב לו איני שואל מכם אלא כפי כחכם ולא כפי כחי. וזהו מחצית השקל. ולפי שנראה דבר זר שכופר נפש האדם יהיה דבר מועט כזה. לזה חזר ואמר מחצית השקל לתרומת ה'. כלומר הטעם שאמרתי מחצית השקל הוא. לפי שהיא תרומת ה'. ואחר שהיא תרומת ה' היא קדש. ואעפ"י שיהיה דבר מועט. בערך שהיא תרומת ה' הוא דבר גדול. ולזה אמר העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט. כי אחר שהוא דבר של כופר נפש. צריך שיהיו עניים ועשירים שווים. כי לפני הש"י לא ניכר שוע לפני דל. כי אולי אותו שאנו חושבים שהוא

גדול הוא קטן או להפך. ועל זה אמר קטון וגדול שם הוא. כלומר שם הוא ידוע אם הוא גדול או קטן. אבל בזה העולם אין אנו יודעים איזהו גדול ואיזהו קטן. ולכן אמר בכאן העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט. אחר שהוא לכפר על נפשותיכם. ולכן צוה לתת אותו על עבודת אהל מועד. והיה לבני ישראל לזכרון. שיזכרו וישובו אל ה' איך כל ענייני העולם הזה הבל ורעות רוח. מלבד ענייני הנפש ששוים בה עניים ועשירים. ואין שם שררה ומעלה אלא את דכא ושפל רוח. שהוא מחצית השקל שהוא דבר שבור ואין שם שקל שלם. בענין שבזה יעלה זכרוננו לפני ה' לכפר על נפשותינו. וי"א כופר נפש שהוא לשון ביטול והסרה. כמו לא תוכלו כפרה. ועניינו להסיר ולבטל הנגף:

פסוק יח

אחר כך צוה שיעשו כיור וכנו לרחצה. ופירש סדר עשיית שמן המשחה ועשיית הקטרת. כי זה סיום כל ענייני המשכן. והרמז בזה כי מיד צוה ונתנו איש כופר נפשו לה'. להודיענו שכל ענייני המשכן הם לתועלת ישראל. ולהשלים נפשם ולכפר על חטאתם. ולא יתגאו לילך אחרי השררה והמעלה. לפני הש"י לא ניכר שוע לפני דל. והדבק אל הש"י הוא הכלי השבור. והוא לב נשבר ונדכה. וזהו מחצית השקל ולא שקל שלם. ולפי שלזה צריך רחיצה וטהרה כאומר רחצו הזכו וגומר. צוה מיד ועשית כיור נחשת לרחצה ונתת שמה מים. לטהר הטומאה. וזהו ורחצו אהרן ובניו ממנו ובבואם אל אהל מועד. כי כל הרוצה להתדבק בהש"י וליכנס למחנה שכינה. צריך להסיר תחלה ממנו דעות זרות שהם מטמאים הגוף והנפש. ולכן צוה ירחצו מים ולא ימותו. וכל זאת ההכנה צריכה להכנס לעולם העליון. וזהו או בגשתם אל המזבח. כאומרם ז"ל מיכא"ל הכהן גדול מעלה נשמתן של צדיקים על המזבח של מעלה. וזה רמוז באומרו ולקח הכהן הטנא מידך. ולפי שזאת הרחיצה צוה שתהיה במים. בא ופירש שאלו המים הם מי תורה שנקראים מים חיים. וזהו ואתה קח לך בשמים ראש וגומר. ושמן זית הין ועשית אותו שמן משחת קדש. וכבר פירשתי למעלה כי שמן זית זך הוא רמז לתורה שיש בה כ"ז אותיות כמנין ז"ך. וזהו שמן משחת קדש רמז לתורה. דכתיב לריח שמניך טובים. תורה שבכתב ותורה שבע"פ. ולפי שהשמן הוא רמז לתורה שהיא קיימת. אמר שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם. להורות שיהיה בהויתו לעד לעולם לדורותיכם. וזה שאמרו בכל מקום שכתוב לי. אינו זז משם לא בעה"ז ולא בעה"ב. בכהנים כתיב ונתנו לי. בלוים כתיב והיו לי הלוים. בישראל כתיב כי לי בני ישראל. בבכורות כתיב כי לי כל בכור. בסנהדרין כתיב אספה לי שבעים איש. בארץ ישראל כתיב כי לי הארץ. בירושלם כתיב העיר אשר בחרתי לי. במלכות בית דוד כתיב כי ראיתי בבניו לי מלך בתרומה

כתיב ויקחו לי תרומה. במקדש כתיב ועשו לי מקדש. במזבח כתיב מזבח אדמה תעשה לי. בקרבן כתוב להקריב לי במועדו. בשמן המשחה כתיב שמן משחת קדש יהיה זה לי. הא כיצד בכל מקום שכתוב לי. אינו זז משם לא בעוה"ז ולא בעוה"ב. וזה מורה על מה שכתבתי שזה רמז לתורה שהיא קיימת לעולם. ולכן נקראת ברית מלח שמקיימת ונותנת טעם לכל הדברים. בין לכהנים בין ללוים בין לישראל בין למלכים בין למקדש. ולהורות על מעלת השמן הזה אמרו ג"כ שמן משחת קדש יהיה זה. נסים הרבה נעשו בשמן המשחה שעשה משה. שנמשחו בו אהרן ובניו כל ז' ימי המלואים וכלי המשכן של זהב ושל נחשת. ונמשחו ממנו כל הכהנים הגדולים והמלכים. ואפי' כ"ג בן כ"ג טעון משיחה עד עשרה דורות. ועדיין הוא קיים לעתיד. שנאמר שמן משחת קדש יהיה זה לי לדורותיכם. ולהורות שזה רמז על התורה. אמר על בשר אדם לא ייסך. שאין ליהנות מדברי תורה בעולם הזה. אחר שהיא קיימת לעתיד. וכן אמרו והאוכל הנאות מדברי תורה נוטל חייו מן העולם. והלל אומר ודישתמש בתגא חלף. כנגד איש אשר ירקח כמוהו ונכרת מעמיו:

פסוק לד

וסמך לזה קח לך סמים ועשית אותה קטורת. להורות כי תכלית התורה היא להשלים הנפש בעוה"ב ולקשרה למעלה. וזהו קטורת שמקשר הדברים כמו שרי קטרין. ולזה אמר והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך. ולפי שזהו תכלית המכוון ולא לתכלית העוה"ז. אמר איש אשר יעשה כמוה להריח בה ונכרת מעמיו. וכל זה בסבת קשור התורה שמקשרת כל הדברים למעלה ולמטה וכמו שהתורה קשורה וכלולה בעשרת הדברות. כן תמצא שהיו בקטורת י"א סמנים עשר כנגד י' הדברות וי' מאמרות. ואחד כנגד אדון יחיד שהוא על הכל ועולה על העשר. והמשכיל יבין. וסמך לכאן ראה קראתי בשם בצלאל וגו'. ואתו אהליאב ובלב כל חכם לב. להורות כי זה הקשור והדיבור הוא לשרידים אשר ה' קורא. ויחידי סגולה והחכמים. ועכ"ז ישראל יש להם חלק לעוה"ב. וזהו ובלב כל חכם לב נתתי חכמה. שהם ישראל דכתיב עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. וסמך לכאן אך את שבתותי תשמורו. להורות כי זה הקישור הוא לעוה"ב שנקראת שבת לפי שהוא יום מנוחה. וזה העולם נקרא עולם המעשה. וזהו ששת ימים תעשה מלאכה. כנגד זה העולם. וביום השביעי שבת שבתון קדש לה'. כנגד עוה"ב כי שם אין אדם יכול לעשות המצוה. כאומרם ז"ל מי שטרח בע"ש וכו'. וסמך ויתן אל משה לוחות העדות. לרמוז כי השגת זה העולם הנזכר א"א בלא תורה אשר נתנה למשה מסיני. ולפי שיצר לב האדם רע מנעוריו ורוצה להטעות את האדם מדברי תורה. סמך מיד

מעשה העגל שהוא רמז ליצר הרע. ולפי שכל אלו הדברים יש תיקון בתשובה ובתפלה ובהזכרת י"ג מדות. סמך מיד תפלת משה. וכן מה שאמר אעלה אל ה' אולי אכפרה בעד חטאתכם. וסמך מיד ידיעת דרכיו וסדור י"ג מדות. ובהם נגד כל עמך אעשה נפלאות. זהו כלל הפרשה כולה ע"ד רמז. ועתה נחזור למקום שהיינו וכו':

פרק לא

פסוק ב

ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי בן חור. כבר פירשתי למעלה פירושו בפסוק ואתה דבר אל כל חכמי לב. כי השם רומז למשה על בצלאל. וזהו אשר מלאתיו רוח חכמה לבצלאל. ולא אמר אשר מלאתים. ולכן אמר בכאן ראה קראתי בשם בצלאל. כשאמרתי לך אשר מלאתיו רוח חכמה. ולכן אמר בכאן ואמלא אותו רוח אלהים וכו'. ורז"ל אמרו קראתי בשם בצלאל. ששת ימי בראשית קראתי בשמו. לפי שהיה יודע לצרף אותיות שנבראו בהם שמים וארץ. דכתיב ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתו תהומות נבקעו וכו'. וכן אמר בכאן בחכמה בתבונה ובדעת. כי בלא זה א"א לשום אדם לצייר בשכלו אלו הדברים כ"ש לעשותם. וזהו לחשוב מחשבות לעשות. כפי הציור הרוחני שקבל ששת ימי בראשית. ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן. לרמוז שאע"פ שהיה מן הירודים שבשבטים. נעשה שותף לבצלאל שהיה מגדולי השבטים. וזהו ואתו דומה לו. כי כמו שיהודה נקרא גור אריה יהודה. כן דן נקרא גור אריה דכתיב ולדן אמר גור אריה. וכן בבית ראשון נעשה על יד שלמה ועל יד חירם בן אשה אלמנה ממשפחת דן. וכן אמר דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל שהוא יהודה. ובפרשת ויחי יעקב הארכתי בזה:

פסוק יג

אך את שבתותי תשמורו. סמך שמירת שבת למלאכת המשכן. לפי שהמשכן הוא רמז לכל שלשה מעלות כמו שכתבתי למעלה. ולפי שהשבת דומה לעוה"ב. סמכו אצל המשכן ואמר שבתותי. וחזר לומר ושמרתם את השבת. להורות על ג' שבתות הרמוזים בפרשת ויכולו. ושם הארכתי בהם ובענין ג' סעודות. ולפי הפשט נראה שרמז שבתותי על שתי שבתות המיוחדים בשנה. והם שבת הגדול ושבת בנתים. וזהו אך את שבתותי תשמורו כי אות היא ביני וביניכם. ר"ל שהם אות על קדושת הגוף ועל קדושת הנפש. שבת הגדול הוא רמז לגאולת הגוף שבו נגאלו ממצרים. שבת בנתים הוא רמז על גאולת הנפש. כי לפי חטאתם ורוע הכנתם ממצרים וממעשה העגל. לא נגאלו גאולה אמיתית עד יוה"כ. ולכן ושמרתם את השבת הידוע. הוא רמז לשבת הגדול. ולפי שגאולת מצרים היתה בלילה. ומכת מצרים היתה במדת כה אמר ה'. שהיא פחד לילה. אמר לשון

נקבה מחלליה מות יומת. ואחר שיציאת מצרים היא סימן מלכות וחופש לפי שהיו בני חורין. ראוי שלא יעשו בה מלאכה. וזהו כל העושה בה מלאכה ונכרתה הנפש ההיא. כי אחר שהגאולה היא גאולת הגוף ובגאולת הגוף באה גאולה לנפש. שזהו סוד השבת סוד העוה"ב והוא אינו רוצה לגאול נפשו מני שחת. ראוי שתכרת הנפש ההיא. ששת ימים יעשה מלאכה שהם סימן עבדות. אבל יום השבת הוא סימן גאולת הגוף והנפש. ואחר שהוא אינו רוצה ראוי שימות גופו ולא יהיה נגאל. וזהו מות יומת כנגד הגוף. ולמעלה דבר כנגד הנפש. וחזר לומר ושמרו בני ישראל את השבת. כנגד שבת בנתים שהוא שבת גאולת הנפש האמיתית. ואמר לעשות את השבת. כי זה רמז על תשובה ומעשים טובים שצריך האדם לעשות באותם עשרת ימי תשובה. וצריך האדם להמתין לאותו יום הקדוש לשוב אל ה'. וזהו ושמרו בני ישראל את השבת. שהוא כמו לעשות תשובה בהפוך אותיות השבת. וזהו ושמרתם ועשיתם. ובתשובה נאמרה עשייה. דכתיב כי המצוה הזאת שהיא התשובה. לא נפלאת היא ממך כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו. וזהו לעשות את השבת בתשובה ובמעשים טובים. וכן רמז לעשות את השבת לתקן לכבוד השבת. כמו ובן הבקר אשר עשה אשר תקן. והורה בזה שצריך האדם לתקן ולעשות הוא בעצמו הדברים הצריכים לצורך השבת לכבוד השבת. ואע"פ שיהיו לו אלף אלפי שמשים צריך לעשות הוא בעצמו. כדאמרינן בשבת ובפ"ב דקדושין רב יוסף מחריך רישא ורבא מלח שבוטא הוא דג גדול ומוחו דומה למוח חזיר. וזהו לעשות את השבת ואמר בזה השבת ביני ובין בני ישראל. מה שלא אמר בשבת שלמעלה. להורות שזה מדבר באותו שבת שנקרא שבת בנתים. וזהו ביני ובין בני ישראל. שהוא אות ועד שהשם יתברך מכפר להם עונותיהם כשם שכיפר עון העגל. וכן נקרא שבת בנתים. לפי שהוא בין ר"ה ליוה"כ. והוא עומד בין הדין של ר"ה ובין הרחמים של יוה"כ. אם יזכה בדין ירחמו עליו. ואם לאו ישוב למדת הדין. ולכן אלו י' ימים נותנים קורת רוח לישראל. ועתה שמע טעמי מקוראי לחמה של תורה. לחם רב עבד בטעם שבת בנתים העולה בלכתו ומן הג' הכי נכבד. כבר ידעת טעם חמץ ומצה של שבת הגדול. שצריך האדם להרחיק מעליו הצפוני. הוא שטן הוא יצר הרע שנקרא מעול וחומץ. והוא מחמיץ היין הטוב והוא מעפש העיסה. כאומרם ז"ל אבל שאור שבעיסה מעכב. והנה זה נקרא צר הצורר תמיד ומעות אדם בריבו. ותיקונו לשבר כחו דכתיב וכי תבואו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות ובקול שופר. בענין שבזה נזכרתם לפני אלהיכם. ולכן צוה אלינו שנעשה יום ר"ה בתקיעת שופר. לשבר כח יצר הרע העומד על ימיננו לשטננו. וז"ש בו זכרון תרועה. מאותה תרועה שנאמר בפסוק וכי

תבוא מלחמה בארצכם על הצר הצורר. שהוא יצר הרע שאמר שם והרעותם. וכל זה מאהבת הש"י לישראל. ולכן באלו י' ימים שבין ר"ה ליוה"כ צריך תשובה גדולה ומעשים טובים לעשות את השבת. בענין שזה השטן לא ישלוט ולא יהיה לו כח להשטין בתוך אלו הימים. ודע נא וראה כי זה השטן המשטין נקרא איש הבינים. הוא גלית הפלשתי אשר יצא ממערכות פלשתים להלחם במערכות אלהים חיים הם מערכות ישראל. ועליו אמר המשורר אמר נבל בלבו אין אלהים. כי הוא מטעה את האדם מאחרי ה' ואומר לית דין ולית דיין עד שכופר בעיקר. וזהו אין גם אחד. ולכן תמצא שאמר שם. זה הבליעל הפלשתי גלית שמו על ששלח ידו וגלה אותה נגד ה'. ברו לכם איש. ויבא אלי לא כתיב אלא וירד אלי. כביכול אמר נגד השם. ברו לכם איש שהוא ה' איש מלחמה. וירד אלי מן השמים. ולכן נקרא איש הבינים שעמד בין הארץ ובין השמים נגד ה' ונגד משיחו. והוא שטן והוא יצר הרע. ולכן בא דוד שהוא אדמוני עם יפה עינים לעשות דין ודם והריגה באיש הבינים. וזה לא בחיל ולא בכח אלא בשם ה' צבאות. ובכח שבת בנתים שכפר בו איש הבינים ואמר ברו לכם איש וירד אלי. כי אין לו כח להלחם בי. ובזה כפר ביציאת מצרים ובחדוש העולם שהשבת עדות עליו. ודוד הוא הראש להלחם עמו בכח שיריו באומרו זמירות היו לי חוקיך. והוא כמו זמיר עריצים. לא תזמור. והמזמורים הם מזמרות לכרות כל כחות הדין וכח יצר הרע. כאומרם ז"ל שיר של פגעים. שהוא מסוגל להבריח המזיקים ולשברם. ולכן דוד הרג גלית הפלשתי הוא שטן הוא יצר הרע. ולפי שזה הצר הצורר יש לו כח באלו הימים לעוות אדם בריבו. ולהזכיר חטאתם של ישראל בין ישראל ובין אביהם שבשמים. נקרא איש הבינים. ולכן נקרא זה השבת שבת בנתים. לפי שבכח התשובה. וסוד השבת שהיא תשובה כמו שכתבתי. מסתלק איש הבינים מישראל ואינו שולט עליהם ביוה"כ. ולכן אמרו בסוף נדרים השטן בחושבניה שס"ד. לפי שיש לו רשות להשטין בכל שס"ה ימי השנה חוץ מיום א' שהוא יוה"כ. ולכן אמר בכאן ושמרו בני ישראל את השבת. הוא שבת בנתים לעשות את השבת. בפיך ובלבבך לעשותו. ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם. כי אני מכפר לכם בזכות התשובה שהוא יום השבת. וזהו ביני ובין בני ישראל. ואיש הבינים לא יבא בינינו בזה היום בזכות שבת בנתים שהוא סוד התשובה. ועל זה הטעם נקרא שבת בנתים לפי שכתב בכאן בזה השבת הב' ביני ובין בני ישראל. מה שלא אמר בשבת הראשון. ולכן נקרא איש הבינים היצר הרע. לפי שהוא עומד לעולם בין מערכות פלשתים ובין מערכות ישראל לעוות אדם בריבו. חוץ מיוה"כ שאין בו כח. מכח שבת בנתים והתשובה. ולכן סמך

לכאן פרשת העגל שהוא יצר הרע הוא שטן. הוא עון אשר חטא הנעשה ע"י ערב רב. הנה רמז לאיש הבינים:

פסוק יח

ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו בהר סיני שני לוחות העדות. זה בא להוסיף על חטאת ישראל שטעו בלא סבה ובלא זמן. כי אולי היה אפשר שמשה אמר להם שירד לסוף ארבעים יום. והוא נתאחר שם יום או יומים או שעה או רגע ובאותו רגע שנשתהא חטאו לפי שנתעכב. לזה אמר כי זה שקר כי הוא עלה להוריד התורה בלוחות העדות ולא נשתהא שם כלל. כי מיד ככלותו לדבר אתו בהר סיני נתן לו שני לוחות העדות להיות עדות בינו ובין בני ישראל. כתובים באצבע אלהים בלי דיו ובלי קולמוס ובלי זמן ובלי איחור. לפי שהדברים הקדושים נעשים מעצמם. ועכ"ז וירא העם כי בשש משה. ראו שנתאחר משה ולא ראו בטוב. ואמר כי בשש משה. ולא אמר כי נתאחר משה. להורות כי ערב רב שנקראו העם נראה להם שהיו כל דברי משה בלי טעם ומלח. כי אחר שכפרו בשם ה' כפרו בכל התורה כלה. ויהיה בשש כמו היאכל תפל מבלי מלח. שתרגומו היתאכל בששא. והוא לשון תלמוד במסכת ברכות לית דין צריך בשש. כי היה הפת יפה ולא היה צריך מלח או לפתן לברך המוציא. ולכן לא נתאחר להמתין שיביאו לפתן. וכן בכאן אלו הרשעים אמרו כי בדברי משה לא היה בהם טעם ומלח. אבל הוא תפל מבלי מלח. וזהו כי בשש משה. אחר שלא היה יורד מן ההר כמו שאמר. ולכן ויקהל העם על אהרן. לפי שהוא נשאר במקומו. כאומרו והנה אהרן וחור עמכם. ויאמרו קום עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו. וזה לאות ששאלו אלוהות הרבה. שאם לא ימצאו טעם בזה יקחו אחר. וז"ש ז"ל אלה אלהיך ישראל אלוהות הרבה אוו להם. וזהו אשר ילכו לפנינו. כי זה משה האיש אשר העלנו. כאן כפרו בשם המוציאם. אלא שמשה העלם. וכן היה האמת שלא יצאו ברשות השם. לא ידענו מה היה לו. אם נהפך רוחני וזך. ומצד דבוקו וזכותו לא ישוב עוד ליסודו. או שנשרף בגשתו אל האש הנראה להם בראש ההר. או שגנבתו הענן אשר כסהו לעיניהם וישליכהו באחת הגאיות. וזהו לא ידענו מה היה לו מאלו הג':

פרק לב

פסוק ב

ויאמר אליהם אהרן פרקו נזמי הזהב וגו'. יש לתמוה איך אהרן הסכים מיד לדבריהם. ולא חרד חרדה גדולה בקול מר. שיזכרו את ה' המעלה אותם ממצרים ושהוריד להם המן ונתן להם התורה ומן השמים דבר עמהם. ועוד אני שואל. אחר שהש"י ראה שאמרו

קום עשה לנו אלהים ופרקו נזמי הזהב ונתנוהו לאהרן וישליכהו באש ויצא העגל ויבן מזבח ויאמר חג לה' מחר. למה לא אמר הדבר מיד למשה. ואולי משה ברדתו מן ההר יעכב עליהם. והשם לא עשה כן אלא המתין עד שהשכימו בבקר ויזבחו לו. ואז אמר למשה לך רד כי שחת עמך. וזאת השאלה אינה צריכה תירוץ. כי הש"י גזר לתת הבחירה לאדם שילך בדרך זו יבחר. וכמו שאמרו מן התורה מן הנביאים מן הכתובים. באדם בדרך שרוצה לילך בה מוליכין אותו. ולכן אחר שהם רצו לילך בדרך רע. לא היה ראוי לשם למחות בידם. אבל עכ"ז נ"ל כי בזאת השאלה מתורצת הראשונה. כי הש"י אע"פ שראה שאמרו קום עשה לנו אלהים. וכן שנתנו הזהב ונעשה העגל. לא חרה לו ולא דבר מאומה לפי שאולי כוונתם לא היתה רעה. אבל שאלתם היתה טובה לשאול להם מנהיג שינהגם במקום משה. וזהו אשר ילכו לפנינו. כמו מנהיג ושר. אחר שמשה שהיה מנהיגנו לא ידענו מה היה לו. ואע"פ שעשו העגל בפועל. לא היה רע בזה. כי ה' היה בראשם. באומרו חג לה' מחר. ולכן הש"י בכל זה לא דיבר למשה כלל. אבל כשראה הש"י שהשכימו לעבירה. והעלו עולות ושלמים ויזבחו לשם ע"ז. אז אמר למשה קום רד כי שחת עמך. עשו להם עגל מסכה וישתחוו לו ויזבחו לו ויאמרו. כי עכשיו נראה שכוונתם היתה רעה משעת העשיה. אבל הש"י לא דן אותם עד שהשתחוו. ולזה הטעם בעצמו נראה שאהרן לא דבר להם דבר כשאמרו לו קום עשה לנו אלהים. לפי שחשב שכוונתם היתה לשמים. ולא היו מבקשים אלא מנהיג שילך לפניהם. כי העם בלא מנהיג אין לו קיום כלל. אבל לא חשדם שהיו מבקשים אלוהות. וישכחו אלהים מעוזם אשר עשה אתם את הגדולות ואת הנוראות האלה. ועדיין היו בחורב במקום שקבלו בו התורה והמן היורד להם. ולכן אמר להם פרקו נזמי הזהב לדחותם עד למחר. לפי שראה שהיו באים בהקהל ובתלונה. ומי יוכל לעמוד על הטפלה אחר שאין מבקשין אלא עלילה. ואם אני דוחה אותם בדברים. אולי יעשו רע אחר גדול מזה. ולכן אהרן בחכמתו שתק וקבל דבריהם כמי שלא הבין הענין. ואמר פרקו נזמי הזהב כדי לדחותם. וכשראה שהצליחו מעשה שטן אמר חג לה' מחר. לפי שהיה יודע כי למחר יבא משה. ולכן אמר ויצר אותו בחרט. כי אע"פ שלא היה צורף ולא צייר. כי לא נמנה במלאכת המשכן. עשה עצמו צורף וצייר אותו בחרט אנוש לעכב הדבר. וכן מה שאמר ויקח מידם אחר שאמר ויביאו אל אהרן. לרמוז שאחר שהביאוהו אליו. אמר להם שיתנו לו כל אחד כספו וזהבו שהביא. כי כן צריך לצאת הדבר לפועל. וזהו ויקח מידם לעכב הדבר. והשליכו באש לתכלית שהאש ישרפהו ולא יוציא כלי למעשהו. והצליחו מעשה שטן ויצא כתבנית שור אוכל עשב בכח כישוף ערב רב. ויאמרו לישראל אלה אלהיך אשר העלוך. כי

מכחות העליונים נשפע זה הדבר וכיוצא בזה היה כל מה שעשה משה. וירא אהרן את הדבר הרע הזה שיצאו מכח ערב רב. ולא ידע מה לעשות כי ראה שכוונתם היתה רעה. ומיד היו רוצים להשתחוות ולזבוח. ולכן ויבן מזבח. כי אמר שלא היה ראוי שיעשו עבודה בלי מזבח. באופן שיעבור היום. ויאמר חג לה' מחר. כי אין ראוי לעשות דבר זה בלילה שנראה שדבר גנוב באישון לילה ואפלה. וכל זה לדחותם עד למחר. באופן שאהרן לא חטא בזה אחר שלא נענש על הדבר בפירוש. לפי שכל כוונתו היתה לשמים. ולולי שהשכימו בבקר לעשות זביחה והשתחואה לא היו ראוים לעונש על העבר. וישב העם לאכול ושתה ביין ותירוש יקח לב. ואז ויקומו לצחק עם נשי רעיהם. ואולי היו משחקים ולועגים מהמנהיג שהיה אוכל עשב. אבל תלו הדבר בכחות עליונות שמצדם נשפע. וכשראה הש"י שחטאו בזביחה. אמר למשה קום רד קודם שיתפשט הדבר יותר. כי שחת עמך אשר העלית. כי כן אמרו הם כי זה משה האיש אשר העלנו. סרו מהר קודם זמן כי לא נתאחרה רגע מהזמן והם מהרו. סרו מן הדרך אשר צויתים. וכפרו בכל התורה במה שעשו עגל מסכה וג"כ כפרו בך. כי מיד אמרו אשר העלנו. ואחר כך אמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך. ובכל אלו הדברים שתק משה ולא ענה דבר. לפי שרפו ידיו ונתבייש מהגדולים רעים. שגדול כאב צדיק המוליד רשע. וכשראה השי"ת שלא ענה דבר ושתק ונתבייש. חזר באמירה שנית ויאמר ה' אל משה ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף. התחיל לנחמו כלומר אע"פ שאני אומר שהם עמך ואתה הגורם. יש לך לידע כי ראיתי את העם הזה זה ימים רבים. והנה עם קשה עורף הוא מצד עצמם:

פסוק י

ועתה הניחה לי אחר שהוציאו לפועל קושי עורפם בזה העת. להשתחוות ולזבוח לעגל. הניחה לי. וכי תופס היה בו שאמר הניחה לי. אבל הענין הזה היה כן כי ראה הש"י ענותנותו של משה שלא דבר אליו דבר. אלא עמד יושב ודומם נעצב על בניו כביכול. כי בזה קשרו משה להשי"ת ואחזו בעבותות אהבה. כאלו היה נאחז בסבך בקרני הודו וענותנותו. באופן שלא היה יכול לעשות דבר שלא ברשותו. וזהו ועתה הניחה לי ויחר אפי בם ואכלם כפי חטאתם. ולך איפה אעשה לגוי גדול בעבור אהבתך. והעם שיצאו ממך בהכרח הוא שיהיו טובים. וכשראה משה שהדבר תלוי בו. התחיל לחלות את פני השם אלהיו. ולא אלהיהם. אחר שאמרו אלה אלהיך ישראל. ויאמר למה השם יחרה אפך בעמך. כלומר איני תינוק שאתה מצחק בי ומפתה אותי בחלקלקות ובגדים נאים. באומרך ואעשה אותך לגוי גדול. ועוד שאמרת לי כי שחת עמך. וזהו למה ה' תדבר כדברים האלה. ועוד כי הם עמך ונחלתך ואינן עמי. ועוד אני סבור כי ויחל משה הוא כמו

יחילו דרכיו בכל עת. ותתחלחל המלכה מאד. והטעם בזה לפי שהשי"ת אמר ויחר אפי בהם ואכלם. וכשראה משה שמדת הדין של חרון אף ופנים של זעם היתה מתוחה כנגד ישראל. סידר תפלתו בכח הרחמים הפשוטים לשבר מדת הדין. בענין שלא תתפשט על ישראל. וזהו רמוז באומרו ואל זועם בכל יום. שכתב הקדוש ואל נזעם לא כתיב אלא ואל זועם לאחר. למדת הדין. וגוער בו בכח הרחמים של אל. וזהו ויחל משה את פני ה'. לא אמר ויחל משה את ה'. אלא את פני ה'. הם פנים של זעם. כאומרו פני ה' חלקם. וזהו ויחל משה. שהכאיב משה את פני הזעם של ה' ושיברם. בענין שלא תחול על ישראל. ואחר שהכאיב פנים של זעם ושברם. התחיל בכח גדול ואמר למה ה' יחרה אפך בעמך. והתחיל לסדר תפלתו ואמר שלשה דברים. כנגד שלשה דברים שאמר לו הש"י. הא' ויחר אפי בהם. והב' ואכלם. והג' ואעשך אותך לגוי גדול. והתחיל להתוכח עמו כמי שמתוכח עם אחר ותופשו בכל דבריו. וכנגד מה שאמר הניחה לי ויחר אפי בהם. אמר למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים. ולא היה בהם מום נסתר. כי במומם הוצאת אותם. ואין זה מקח טעות. וזה רמוז במה שאמר ראיתי את העם הזה. מימים רבים. וכנגד מה שאמר ואכלם. אמר למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים ולכלותם. ויאמרו כי שלא כדין מכלה אותם. אחר שהוציאם באותו מום ולא היה מום נסתר בהם. כי בגלוי היה רשעתם. כאומרו או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי. כי שניהם מינים. ואם היו אלה עובדי עבודה זרה. אלו עובדי עבודה זרה ג"כ. לכן שוב מחרון אפך והנחם על הרעה לעמך. שנמצאת בהם. אחר שברעה הוצאתם. וכנגד השלשה שאמר ואעשה אותך לגוי גדול. זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך אשר נשבעת להם בך להרבות זרעם. ואתה עובר השבועה שנשבעת להם בך. ואתה רוצה לכלותם. והיאך תשלים לי המאמר בלא שבועה שאתה אומר ואעשה אותך לגוי גדול. וכשראה השי"ת דברים הטובים והחזקים נגדו להציל צאנו. נחם על רעתו שדיבר לעשות לעמו ולא עשה. ואולי היה וינחם השם לשון נחמה. כי כשראה השי"ת הדברים שדיבר משה כנגדו. ואיך מסר עצמו עליהם. ואיך משכו בחבלי אדם בעבותות אהבה. לקח נחמה במה שדיבר לעשות לעמו לכלותם. אע"פ שהיה ראוי להתעצב אל לבו על בניו. אחר שהכיר גבורתו של משה וענותנותו. כאלו אמר לא גזרתי כליה על ישראל אלא בשביל לשמוע דברי משה די. ואם כן ראוי לכפר עונם:

ובמדרש אמרו על זכור לאברהם שכשמשה התפלל על ישראל. אמר שזה ראוי לכפר עונם בעבור הצדיקים שהיו בהם שלא חטאו. ואמר לו הקב"ה כמו שאמר לאברהם אם אמצא בהם שמונים צדיקים אני אכפר עונם. והתחיל משה למנותם ע' זקנים ומשה

ואהרן וחור ונדב ואביהוא ואלעזר ואיתמר הרי ע"ז. חסרו ג' צדיקים והיה מחזר אחריהם ולא היה משה מוצא צדיקים אחרים. עד שתלה עיניו למרום ונזכר מאברהם יצחק יעקב. ואז השלים המנין בהם ואמר זכור אל תשכח אברהם יצחק ויעקב. כמו שאני הייתי שוכח אותם. ועל זה אמר שלמה בחכמתו ושבח אני את המתים שכבר מתו. והשלימו במקום חיים. מן החיים אשר הם חיים עדנה. אחר שהחיים שהיו בישראל קרוב לשש מאות אלף רגלי. לא השלימו למנין שמונים:

פסוק טו

ויפן וירד משה מן ההר. אמר ויפן להורות על ענותנותו שנתבייש ממעשיהם של ישראל. עד כשירד הוצרך לכבוש פניו בקרקע כמי שאינו רואה. עד שהוצרך להביט ולפנות היאך ירד מן ההר. ואולי יאמר וירד משה מן ההר. כי משה חשב כי אחר שישראל חללו התורה לא היו ראוים לה. שהש"י לא יניחנו להוריד הלוחות שהיו עדות בינו ובין ישראל. וישאר העדות והשטר חוב ביד הש"י ליפרע מהם. לזה אמר שפנה וירד במהרה ושני הלוחות בידו לשברם בענין שלא ישארו ביד הש"י. כי אחר שהשטר קרוע במה יתבעם. ואולי רמז ושני הלוחות בידו. למה שארז"ל שהיו רוצים אף וחמה לבלעו וכו'. ולזה אמר ויפן וירד ושני הלוחות בידו. שאלו לא היה בידו כמו מגן וצנה. לא היה יכול לירד. ואמר לוחות כתובים משני עבריהם. להורות שכל מעשה הלוחות היו מעשה נסים לוחות כתובים משני עבריהם. וזהו נס גדול כאומרם מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדות. וכן המכתב היה מכתב אלהים חרות על הלוחות. להורות על קדושתם ועל שלימותם להשלים לישראל. וזהו לתת עגמת נפש לרואים ולשומעים. איך בחטאם אבדו מרגלית טובה שהיתה משלמת אותם בשלימות הגוף והנפש. וזהו אומרם ז"ל חירות מן הגליות. ואחרים אומרים חירות מן המות. ורבנן אמרי חירות מן היסורין. כי העוסק בתורה הוא אהובו של הקב"ה וקרוב אליו. ואינו תחת ממשלת הכוכבים והמזלות כדכתיב ויתן אותם אלהים ברקיע השמים. שזה רמז על ישראל שנתנם על השמים. ובסבת התורה הם בן חורין. וכן יצר הרע נקרא שטן גם מלאך המות. והדבק בתורה אינו ירא מן הדברים הבאים מצד החומר. והעוסק בתורה ניצל מן הייסורין ומן החלאים הגופניים והנפשיים:

פסוק יז

וישמע יהושע את קול העם ברעה. שהיה ממתין לרבו במקום שהניחו שם. וכששמע הקול חשב שהיו מריבין אלו עם אלו. ואמר קול מלחמה במחנה. והנה יהושע אינו ניצל מטעות. כי היה לו לידע כי משה היה לו אזנים כמוהו וישמע קול העם. וכל שכן כי היה לו לחשוב כי משה היה יורד מן ההר ואין דבר נעלם מן המלך. ולזה כוונו רבותינו ז"ל באומרם שני דברים אמר יהושע לפני משה ושניהם לא יישרו בעיניו. זה הראשון.

והאחר אדוני משה כלאם. ולכן השיב לו בכאן אין קול ענות גבורה. כלומר איש כמוך בקי בקולי המלחמות שנלחמת עם עמלק ואתה עתיד ללחום עם מלכי כנען. ואינך יודע שקולות המלחמות הם שנים. או קול מנוצחים או קול נוצחים. ואלו הב' קולות יש להם סימנים ידועים ואפילו לבלתי יודעים. או קול יללה או קול שמחה. ובכאן אין קול ענות גבורה ונצחון. ואין קול ענות חלושה למנוצחים. קול ענות אנכי שומע. מן מחלת לענות. והוא הנבחת הקול בשיר שהיו משוררים במחולות לפני העגל. או יאמר אין קול ענות גבורה. לפי שבמ"ת היו קולות וקולי קולות. דכתיב וקול שופר חזק מאד. וכתיב ויהי קול השופר הולך וחזק מאד. כי זה הקול היה מתחיל חלוש וקטן. והקול הראשון היה קול שופר חזק בגבורה גדולה. ולזה אמר אין קול ענות גבורה מאותו קול שהיה חזק מאד. ואין קול מאותו קול שהיה נמוך וחלש ואח"כ מתחלק. אבל הקול הוא הפכי מאלו הב' קולות. כי אלו הקולות באו לחזק התורה ומצותיה. וזה הקול הוא לענות ולשבר התורה שמתחלת אנכי ה' אלהיך. וזהו קול ענות אנכי שומע:

פסוק יט

ויהי כאשר קרב אל המחנה וירא את העגל ומחולות וישלך מידיו את הלוחות וישבר אותם תחת ההר. הנה יש כאן מקושר ספק. מה עלה בדעת משה לשבר הלוחות. הלא טוב לו להניחם בהר ומה לו להורידם בעת רעה. ועוד שלא היה דבר חדש לו. כי כבר הודיעו הש"י עשיית העגל. ואם נאמר שהש"י צוה לשברם. אם כן לאיזה תכלית נבראו מע"ש והיו כתובים באצבע אלהים. ואם משה שברם בחרון אף ולא ע"פ ה'. כאומרו ויחר אף משה וישלך מידיו את הלוחות. זו קשה מן הראשונה. וחז"ל אמרו כי בבא משה אל גבול טומאת העגל. שפרחה הכתיבה מהם ונשארו אבנים. וי"א רושם הראות בלב גדול מהשמיעה. וזהו אמרו וירא את העגל ומחולות ומגודל צערו וכאב לבו. לא יכול לסבלם וישבר אותם תחת ההר. על שלא נשאר לו כח לסבלם. וי"א כי מדעת שברם. כדי להכאיב לב ישראל שיראו שהיה יורד להם תורה מן השמי' להשלימה בלוחות סנפרינון כתובים באצבע אלהים. בענין כי מרגלית טובה היתה בידם. ובעונם אבדו אותה ושברוה. באופן שיהיו נשברים בקרבם. ורז"ל אמרו משה שיבר את הלוחות מדעתו והודו לו שנאמר אשר שברת יישר כחך ששברת. במקום שיש חלול השם למה זה תורה מן השמים. והנראה לי בזה כי משה שברם מדעתו. ולזה הביאם והורידם מן ההר כדי לשבר אותם. וכל זה בשביל תועלת ישראל וטובתם. לפי שראה שישראל עשו חטאה גדולה וכפרו בשם ובתורתו ובטובתו. ושכל עצמו לא ירד מן השמים אלא לומר להם לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב. ולבסוף ארבעים יום יעשו העגל. אחר שנתחייבו לשמור התורה

והמצוה ואמרו נעשה ונשמע. ונתחייבו בשטר ועדים. והם לוחות העדות. שהיו עדות בין ישראל לאביהם שבשמים. וכבר רמזתי למעלה. ולכן אמר וירד משה מן ההר ושני לוחות העדות בידו. כי לכן הורידם בידו לפי שהיה שטר חוב כתוב וחתום מעדים. שהשם יתברך הוציאם ממצרים ונתן להם עשרת הדברות. ועל כל דבור ודבור היו משיבין הן או לא. וכשראה העגל ומחולות אמר חייבים מיתה הם. והרי השטר בידי כתוב וחתום. מה עשה נטל את הלוחות ושברם תחת ההר כמי שקורע את השטר. בענין שלא יהיה פתחון פה להקב"ה כנגדם. וכשיבא להפרע מהם באיזה שטר יתבעם. כי שטר הכתיבה והעדים שהם לוחות העדות כבר הוא קרוע קריעת ב"ד. ולזה הטעם וישבר אותם תחת ההר:

פסוק כ

ויקח את העגל אשר עשו וישרוף באש. כדי לבער הרע מקרבם. וישרוף באש. לפי שהעגל הוא דוגמת יצר הרע והוא מעול וחומץ. כחומץ לשינים וכשאור שמעפש העיסה. ודין חמץ בפסח לדעת רבי יהודה הוא בשריפה. ולכן אמר בכאן וישרוף באש. ולפי שלדעת רבנן מפרר וזורה לרוח או מטיל לים. אמר בכאן ויטחון עד אשר דק ויזר על פני המים. כי זהו מפרר וזורה לרוח או מטיל על פני המים. ואמר וישק את בני ישראל. להודיעם איך האלהים אשר בחרו הבל הוא מעשה תעתועים. והוא דבר ניגר ונפסד כמו מאכל ומשתה שנעשה ממנו מי רגלים. והוא כעין צא תאמר לו. וכן נתכוון לבודקן כסוטות. ולכן וישק את בני ישראל. בענין שרבים מתו בהדרוקן:

פסוק כא

ויאמר משה אל אהרן מה עשה לך העם הזה. כי אולי העם הגידו לו ונתנו התנצלות בעד חטאתם. שאהרן עשה הרעה הגדולה הזאת. ולכן א"ל מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה בלי סבה. ויאמר אהרן אל יחר אף אדוני אתה ידעת את העם כי ברע הוא. הנה משה לא דבר בחרון אף. ולמה אמר אל יחר אפך. אבל מכאן נראה שדבר אליו קשות. ולפי שמשה א"ל שהביא עליהם חטאה גדולה. רצה לומר לו ברמז. איך הוא סבב זה העון בסבת ערב רב שקיבל כי הם עשו את העגל ולא ישראל. ולכן א"ל אל יחר אף אדני בדברי אליך מה שלא היה ראוי לדבר. כי אתה ידעת את העם אשר העלית ממצרים כי ברע הוא. כי הם רעים וחטאים לה' מאד כמצריים. וטבעם נותנת להם לחזור לסורם הרע. שהיו עובדים במצרים צורת טלה. וכאן רצו צורת עגל. ואני לא עשיתי דבר. כי אתה הגורם. והם חזרו לסורם הרע ואמרו לי קום עשה לנו אלהים. ר"ל מנהיג ושופט במקום משה. ואני לא ידעתי מחשבתם הרעה כמו שידעת אתה. ואומר להם למי זהב במחשבה טובה לדחותם מעלי. כי אולי יחוסו על ממונם. והם לא נתעצלו ויביאוהו מיד. ואשליכהו באש כדי לשורפו ולהתיכו כמים. ויצא העגל הזה מעצמו בסבת כישופם.

ואם כן מה פשעי ומה חטאתי. כי עליך העון. אחר שאתה ידעת את העם שהם ערב רב. כי ברע הוא וקבלת אותם. ויפה אמר מי שאמר. כי ברע בהפוך אותיות הוא ערב. רמז על ערב רב. והאמת כן הוא כי הם מעורבים בשכלם ובדעותם בגלולי מצרים וכן הם מעורבים זרע אדם וזרע בהמה אשר בשר חמורים בשרם. והם תבל וטומאה ועירוב. והם חשוכים ואפלים כנשף וערב יום. ומטמינים מחשבתם הרעה ומראים עצמם כשרים. כי כן היה נראה בשאלתם שלא שאלו אלא מנהיג ושופט שילך לפניהם. והם הלכו חשכים ואין נוגה להם. כי לא היתה כוונתם זאת אלא לעשות אלילי כסף ואלילי זהב להשתחוות. ואחר שלכן נקראו ערב רב ואתה ידעת אותם כי ברע הוא. אין לך להאשימני. ולכן אמר וירא משה את העם. ר"ל טענות אהרן ראה שהיו צודקות ואמתיות. וראה והסתכל בעם שהיה ברע. והיה עם שאחור נזורו. וטבעם היה לחזור לאחור ולא לפנים. ולא היו שומעים לעצה ויפרעו עצת השם יתברך. ואהרן הוליכם על פי דרכם ואמר להם למי זהב להחזירם אחור. בענין שבזה יהיה לשמצה בקמיהם. כלומר שיהיו לחרפה ולגידופים ולחרם. אחר שהם העושים והגורמים ולא ישראל. ובכל יום ויום יהיו סבה להחטיא את ישראל ולפתותם אחריהם. ובזה הפועל יהיו לשמצה בקמיהם ויקומו ישראל כנגדם ויהרגום ולא יאמינום. אחר שהם בטבעם רעים ומבקשים עלילות לחזור לאחור. וזהו כי פרוע הוא. ולכן קצתם מתו בכאן. וקצתם בתבערה שהם האספסוף. וכולם ספו תמו בדבר זמרי בן סלוא. ומיד נתיחסו בני ישראל היוצאים ממצרים בפרשת פנחס ולא ערב רב. וכן רמז כי פרוע הוא שהיו מגולים ערוה ונואפים ורשעים. כאומרו וחשופי שת ערות מצרים. כי פרעה אהרן. שרצה לגלות המטמונים שהיו בלבם מטבעם הרע ולכאורה היו מכוסים כמו שפי'. וכל זה כדי שיהיו לשמצה בקמיהם ויהיו נשמרים מהם ולא ילכו אחר עצתם. וכמו שלשון ברע גלה לנו הדבר. כן לשון כי פרוע הוא כי פרעה אהרן גילה לנו. שהיו ממשפחת העבדים בעלי ערוה טמאים בטומאת פרעה והכתוב יפרש וירמוז:

פסוק כו

ויעמוד משה בשער המחנה. הוא שער המשפט. ויאמר מי לה' אלי. שיהיה חזק באמונתו ויהיה לו לב לנקום נקמת ה' בחרב נוקמת נקם ברית. ויאספו אליו כל בני לוי. לפי שהיו גבורים כארי לנקום נקמת ה'. כי לא עלה על הדעת שלא היו בכל ישראל אלא שבט לוי חזקים באמונתם. אבל הרצון בזה מה שכתבתי. ולפי שראה גבורתם אמר להם כה אמר ה' אלהי ישראל. ולא כמו שהיו אומרים אלה אלהיך ישראל אשר העלוך. שימו איש חרבו לנקום נקמת ברית. והרגו איש את אחיו או קרובו שחטא בעגל. ויעשו בני לוי כדבר משה. כי לא היה בכל ישראל מי שיהרוג בנו או קרובו שחטא בעגל. זולת הם

שהיה להם לב חזק. ויאמר משה מלאו ידכם היום לה'. בזה הפועל כאלו הקרבתם עולה וזבח. או מלאו ידיכם והקריבו קרבנות. אחר שהרגתם איש בנו ואחיו. ובזה יתן השם עליכם היום ברכה. שאתם תהיו מברכים את העם בברכת כהנים ובהקרבת הקרבנות להביא ברכה לעם. וזה יורה על תשובת ישראל ועל חרטתם. אחרי שהיו שש מאות אלף רגלי. ולא הרים איש את ידו ואת רגלו כנגד בני לוי המועטים. ועוד רצה להכינם בדבריו ואמר להם אתם חטאתם חטאה גדולה. וכן אתם צריכין תשובה וחרטה גדולה ולכן הכינו עצמיכם. ועתה בעת החרטה והתשובה אעלה אל ה' שהוא רחום וחנון. אולי אכפרה בתשובה ובתפלה בעד חטאתכם:

פסוק לא

וישב משה אל ה'. כלומר ששב לדבריו הראשונים שאמר למה ה' יחרה אפך. או ששב מדבריו הראשונים. כי בראשונה היה מתחנן בתחנה ובתפלה לפי שהיה העון קיים. אבל עכשיו ששרף העגל ודן החוטאים והרג מהם. והנשארים נתחרטו והכינם בתשובה. שב בדברים קשים ואמר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה שאין בכל התורה כמוהו. ויעשו להם אלהי זהב. ועתה לו הונח שיהיה כן אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא. כל שכן שאינו כן כי אע"פ שאני אומר חטאה גדולה אינו כן כי הוא חטא קטן על דרך סגיא נהור. והעד ויעשו להם אלהי זהב ומה כח יש בהם פה להם ולא ידברו. ואני לקחתי אותו ושרפתיו וטחנתיו. ויפה אמרו ז"ל על מה אתה מקנא והלא אין מתקנאין אלא גבור בגבור. וממה אתה מתירא כי הוא יעזרך. אתה תהיה משיב הרוח והוא מוריד הגשם. למלך שקינא לאשתו עם סריס אחד ולא היה למלך בן. ובא אהובו וא"ל שתוק כי אולי תתעבר המלכה ויהיה לך בן יורש המלכות. א"ל לא כי סריס הוא. ואז א"ל א"כ ממה אתה מתירא או ממה אתה מקנא. כן אמר משה לפני הקב"ה ממה אתה מקנא. או מה חטאו ישראל שחטאו חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב. ואין להם כח כי עינים להם ולא יראו אם כן במי אתה מתקנא:

פסוק לב

ועתה אם תשא חטאתם הרי טוב. ואם לאו מחני נא מספרך כי למה לי חיים. או שרמז מספרך ממה שכתבת בספרך ואעשה אותך לגוי גדול. כי אין לי חפץ במתנותיך. ואז השיבו השם יתברך מי אומר דבר כזה אשר חטא לי אמחני מספרי. כלומר כשאני מבטיח לאדם לעשות לו טובה ואחר כך חטא. לא אקיים דברי ואמחנו מספרי. כאומרו רגע אדבר על גוי ועל ממלכה וגו'. אבל מי שלא חטא יש לי להשלים דברי וא"כ אחר שאתה לא חטאת יש לי להשלים דברי. וכמו שאמר ובני רחביה רבו למעלה משמים רבוא. או יאמר אם תשא חטאתם בעבורי הנה מה טוב. ואם אין מחני נא מספרך

שהוא ספר התורה אשר כתבת להורותם. כי איני רוצה שיזכר שמי בו לומר ויאמר ה' אל משה ויקרא אל משה. כי יהיה לי גנות גדולה שהייתי פרנסם ומנהיגם וקרוב אליך. ויאמר כל העולם שלא היה לי כח להצילם בתפלתי. או שיאמרו שפיתתני במתנות באומרך אעשה אותך לגוי גדול ושתקתי. ואז השיב לו הש"י מי אשר חטא לי אמחנו מספרי. החוטא ועומד תמיד בחטאו אמחנו מספרי. אבל החוטאים ומתחרטים ושבים אלי לא אמחם. ולכן לך נחה את העם בדרך ישרה ובדרך תשובה. כי אשר דברתי לך אעשה. כמו שאמר למעלה וינחם ה' הנה מלאכי ילך לפניך. הוא מלאך המיוחד לי של רחמים. ואני רוצה לעבור עתה על חטאתם. אבל ביום פקדי מעט מעט אפקוד חטאתם. ולפי שנשארו עדיין בישראל מעובדי העגל או שעטרוהו בנזמים. ויגוף אותם על אשר עשו ותקנו העגל בתכשיטים ונזמים. וזהו אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן. מצד שאלתם לשמצה בקמיהם. וחז"ל אמרו שהעונשים הם כפי הפעולות. יש מהם ששמחו בלבם כי כל לבבות דורש ה'. ויש מהם שנשקו. ומהם שזבחו וקטרו לפניו. והרי אמרו זבח וקטר בסייף. גפף ונשק בנגיפה במיתה. שמח בלבו בהדרוקן:

פרק לג

פסוק א

לך עלה מזה. לפי שאמר לו בשעת הקלקלה לך רד. אמר בשעת התיקון לך עלה מזה. כי מעלה גדולה קנית בזה. ועם כל זה הודיע לו שהיה לו חרון אף במה שאמר אתה והעם אשר העלית מארץ מצרים כאלו היו דברי ערב רב. וכן רמז זה באומרו אל הארץ אשר נשבעתי לאברהם. לרמוז שאלמלא השבועה שנשבע לאבות לא היו ראויים. ושלחתי לפניך מלאך. כמ"ש בסוף משפטים כי לא אעלה בקרבך. וזה לטובתם ולקיים דברי שאמרתי לך שלא אכלם אלא וביום פקדי. ואם אעלה בקרבם ידעתי קושי ערפם ויחזרו לקלקולם ואכלם כרגע. ולכן לטובתם לא אעלה בקרבם. ולפי שמשה ראה שכל זה היה בחרון אף. שתק עד שיראה עת רצון. וכן שתק עד שיראה בו אולי בזה יחזרו בתשובה ויכנעו ויתחרטו. כמו שאמר וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו. כי על כל מה שעבר עליהם לא התאבלו. והתאבלו על ששמעו סילוק השכינה ולא שתו איש עדיו ובגדיו המפוארים לו. וכשראה השי"ת חרטתם ועצבונם ולבם נשבר ונדכה. מיד הזכירם בשמם. להורות על כפרתם. וזה כי בכל הפרשה לא הזכיר אלא העם. וכאן אמר אמור אל בני ישראל. כי בזה נראה כי מעשה אבותיהם בידיהם והם בנ"י. שכל אחד מרגיש חטאתו וירא ממנו. ולכן אמר שיאמר להם לנחמם. כי הטעם שרוצה לסלק שכינתו מהם. הוא לפי שהם עם קשה עורף ואם יקשו ערפם יכלם כרגע. אבל עכשיו שרואה

שהם מתאבלים ומצטערים הרבה מזה ולבם חלל בקרבם. לטובתם אינו רוצה לילך עמם. ועתה הראוי לך שתתמיד זאת התשובה והחרטה. וזהו הורד עדייך מעליך מכל וכל. באופן שתנהג במדת השפלות והענוה. ואדעה מה אעשה לך. ברחמים ליסרך בייסורין מעט מעט. ולא אעשה עמך כלה ולא אסלק שכינתי מביניך. ואמר שעשו כן והשלימו עצת השי"ת ויתנצלו בני ישראל הצדיקים את עדיים. ונהגו אבלות וסיגוף בעצמם מהר חורב ולהלן. או על מה שעשו העגל בחורב. ודעתי עוד בזה כי בני ישראל נתחרטו מעונם וידעו הרע הגדול המגיע להם בסילוק השכינה. וראו שהיה ראוי להם להוריד עדיים מעליהם. היא תפארת כתר תורה שקנו בהר חורב כשאמרו נעשה ונשמע. וכמו שאחז"ל שבאו מלאכי מעלה וקשרו להם ב' כתרים אחד כנגד נעשה וא' כנגד נשמע. וכשראו שעשו העגל והש"י היה רוצה לסלק שכינתו מהם התאבלו. ואמרו בעשיית העגל כבר אבדנו כתר נעשה. ואין ראוי שיהיה על ראשינו כי הוא עד שקר. וזהו ולא שתו איש עדיו עליו. וכשראה השם יתברך חרטתם. חזר ואמר להם ועתה הורד עדייך מעליך. כלומר אתם חושבים כי בעשיית העגל לא אבדתם אלא כתר של נעשה. ושעדיין נשאר לכם הכתר הב' של ונשמע. וזה טעות בידכם כי אחר שהשחתם ועשיתם פסל ועברתם כל התורה כולה. לפי שעבודה זרה שקולה כנגד כל התורה. בענין שאין ראוי שישאר לכם לא כתר נעשה ולא כתר נשמע. ולכן הורד עדייך השני מעליך ואדעה מה אעשה לך. כי בעוד שאלו הכתרים על ראשיכם אין רשות לבעל הדין עליכם. ואמר ויתנצלו בני ישראל את עדיים. להורות על מעלתם שקבלו דברי ה' יתברך ושמו עצמם למות. והסירו עדיים וכתרם מעליהם לקבל עליהם העונש האלהי הנגזר עליהם. וזהו מהר חורב הכתר שניתן להם מהר חורב. ואולי לזה כיוון באומרו אונקלוס ית תיקון זינהון. כלומר שהסירו כלי זיינם וחרבם וקשתם. בענין שיהיו מעותדים למקרה ולאויבים אם יבואו עליהם. ולקבל המות בעבור חטאם כאלו אין להם כלי זיין. וקשרו ידם ורגלם לקיים כי עליך הורגנו כל היום:

פסוק ז

ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה. לפי שראה שישראל היו מוכנים לקבל איזו הכנה והכנעה בעבור חטאם. לקח את האהל הוא האהל המיוחד לשכינה לדבר אליו. ונטה לו חוץ למחנה. בענין שיכנעו לבם בראותם שאינו רוצה לישב ביניהם בעבור חטאם. אחר שמאסו את ה' אשר בקרבם וירד ה' על הר סיני לדבר עמהם. ראוי לנטותו חוץ למחנה. בענין שכל מבקש ה' יצא אל אהל מועד ולא יחשבו שהשכינה בקרבם כבראשונה. ואולי משה בחכמתו עשה זה. בענין שיתקיים מאמר ה' יתברך שאמר כי

לא אעלה בקרבך. ולכן נטה האהל מחוץ למחנה להשלים רצון השם. בענין שכשיבא לסדר שאלתו יהיו ישראל מוכנים. וכל דברי השם מקויימים ולא יהיה לו פתחון פה כנגדו. והאומר כי זה לאות שכבר היה המשכן עשוי למשה ומשה הקימו מחוץ למחנה וכל מבקש ה' יבא אל אהל מועד. ואחר שזה כן איך אמר וקרא לו אהל מועד. כי אם היה המשכן שמו היה אהל מועד. כדכתיב מאהל מועד. והיאך אמר וקרא לו אהל מועד. ועוד כי הקבלה תכריע שאומרת שהמשכן נצטוו בו לכפרת העגל ואין מוקדם ומאוחר בתורה. ואם הפרשיות כסדר הרי חזר ואמר אחר העגל ויקהל משה את כל עדת בני ישראל. בענין שלא יכנסו בהם ערב רב כבראשונה. אחר שהם עשו העגל. ואמר והיה בצאת משה האהלה. להורות שהיה עושה רושם בלבם יציאת משה. והיו עומדים לכבוד משה והביטו אחרי משה מרוב חבה. אחר שראו אשר הערה למות נפשו בעבורם. ורמז גם כן אחרי משה. שלא היו יכולין להסתכל בפני משה בסבת חטאתם. אלא והביטו אחרי משה. וזה כעין מה שאמרו על וייראו מגשת אליו. בא וראה כחה של עבירה כי קודם החטא נאמר ומראה כבוד ה' כאש אוכלת לעיני בני ישראל. ואחר העבירה אפילו פני הסרסור לא היו יכולין לראות. ואמר וקם כל העם והשתחוו איש פתח אהלו. לזכותם במראה השכינה ושיתנו כבוד לשמו. וכן שיראו חסרונם. כי בראשונה היו רואים עמוד האש. ועכשיו בחטאתם לא היו רואים אלא עמוד בעב הענן. ולפי שאולי נאמר שהיה מדבר עם משה בעמוד ענן. אמר שאינו כן אלא ודבר ה' אל משה פנים אל פנים. בלי אמצעי ובלי ענן. ולהורות כח משה על שאר הנביאים אמר ושב אל המחנה. כי שאר הנביאים היו פוחדים ורועשים וחרדה נופלת עליהם עד שאינן יודעים היכן עומדים. אבל משה אע"פ שהיתה נבואתו באספקלריא המאירה. מיד ושב אל המחנה בלי ערבוב. ואפי' יהושע תלמידו לא ימיש מתוך האהל בעוד שמדבר עם משה ה' הגדול. וזאת מעלה גדולה במשה וביהושע תלמידו. ובפרשת שלח לך הארכתי בזה:

פסוק יב

ויאמר משה אל ה' ראה אתה אומר אלי. אחר שראה משה שהיה עת רצון. שב אל דברי השי"ת הראשונים שאמר הנה אנכי שולח מלאך לפניך. וכן מ"ש בכאן הנה מלאכי ילך לפניך. והתחיל כמתמיה על דברי השי"ת ואמר ראה אתה אומר אלי. ולכאורה נראה שהדברים זרים מעבד לאדון. כי האדון יאמר לעבד ראה קראתיך בשם ראה נתתיך אלהים לפרעה. אבל העבד לאדון אינו ראוי לומר לו ראה אתה אומר אלי. ועוד מהו שחזר לומר ואתה לא הודעתני. ועוד מהו אתה אומר אלי. כי די שיאמר ראה אתה אומר העל את העם הזה. ואולי כי לשון ראה הוא לשון תחנה כמו ראה עניי. ראה ה' והביטה.

ראה כי צר לי. ועכ"ז נשארו שאר הלשונות מיותרים. עד שנאמר שמשה אמר זה הלשון כמי שמתוכח עם אחר ומקשה לו מדידיה אדידיה. ואומר לו ראה מה שאתה אומר אלי כי דבריך סותרות אלו לאלו. וזהו ראה אתה אומר אלי. כי מצד אחד אמרת העל את העם הזה שנראה שהדבר תלוי בי. ומצד אחר לא הודעתני את אשר תשלח עמי. שאמרת הנה מלאכי ילך לפניך. בענין שנראה שסתרת דבריך הראשונים. וזהו ואתה לא הודעתני. וכן אמרת העל את העם הזה באומרך לך עלה מזה. שנראה שנתת לי בזה מעלה. ומצד אחד לא הודעתני את אשר תשלח עמי. ובזה אתה משפיל כבודי בענין שאיני מבין דבריך. וזהו ראה אתה אומר אלי כנותן לי מעלה יתירה עלה מזה. ואח"כ תמסרני ביד מלאך. זה אינו דבר ראוי אחר שאמרת ידעתיך בשם. ועכ"ז נשאר לי ספק היכן א"ל ה' ידעתיך בשם וגם מצאת חן בעיני. ועוד מה מקום מצא משה בכאן לזאת השאלה כי לא היה זמן לזה. אחר שהעם חטאו חטאה גדולה ונאמר לו הנה מלאכי ילך לפניך. ומהו עת רצון שאומרים שמצא עכשיו בזה המקום. ואולי נאמר כי מ"ש ידעתיך בשם חוזר לתכלית שליחות מצרים. שנאמר שם משה משה כפול לשון חבה ומציאת חן כמו אברהם אברהם. וזהו ידעתיך בשם כפול יותר משאר נביאים. ולכן תמצא כי כמו שאמר במשה ידעתיך בשם נאמר לאברהם שכפל בו ה' כי ידעתיו למען אשר יצוה. וכן אמר שם ויאמר כי אהיה עמך. ואחר שהשם יתברך עמו הוא יודעו בשם. וכן בשם ה' הוא מציאת החן כאומרו ויהי ה' את יוסף ויתן חנו. ועל זה אמר ידעתיך בשם וגם מצאת חן בעיני. וזה רחוק. ואולי נאמר כי מה שאמר ידעתיך בשם וגו'. הוא מצד שמו לבד ולא ממקום אחר. וזה כי שמו שהוא משה יורה על מעלתו שהשם יתברך יודעו ומוצא חן בעיניו. לפי שבשם הזה נדבק אל הש"י יותר מכל האדם. לפי ששמו כשם רבו וזהו מש"ה בהפוך אותיות השם. באופן כי שם ה' נקרא עליו. וכשאומרים זכרו תורת משה עבדי הוא כמו זכרו תורת השם. וכן תורה צוה לנו משה הוא כמו צוה לנו השם. כי השם הוא המצוה ומשה הוא המצוה בשם השם. וכן משה שמו כשם רבו כמו שאמר במטטרו"ן כי שמי בקרבו שעולה כמו שדי. וכן משה בגימטריא מטטרו"ן שר הגדול. ועליו נאמר ממכו"ן שבת"ו השגי"ח. ואחר שזה השם הוא רומז דבר גדול. יפה אמר ידעתיך בשם כי בשם משה הוא ידוע אצל השם. ואחר שהוא ידוע אצלו הוא מוצא חן בעיניו. וזהו ואתה אמרת ידעתיך בשם וגם מצאת חן בעיני. וזה רחוק וקרוב לפי שהוא עמוק עמוק מי ימצאנו:

והקרוב אלי על דרך הפשט כי מ"ש ידעתיך בשם. וכן מה שאמרנו מה מקום או זמן או עת רצון מצא משה עכשיו. נראה שכל זה הוא סמוך על פסוק ודבר ה' אל משה פנים

אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו. כי זאת מעלה גדולה במשה על שאר הנביאים כמו שכתבנו. ולא כתב כן בכל התורה כולה. אשרי ילוד אשה שכך נאמר עליו שהיה מדבר עמו פנים בפנים כאשר ידבר איש אל רעהו. כי זה מרוב חבה ומציאת חן. וזהו ידעתיך בשם משאר הנביאים לדבר עמך פנים בפנים. וגם מצאת חן בעיני כאומרו כאשר ידבר איש אל רעהו. כי זה מרוב חבה ואהבה וחן וחסד לדמות הצורה ליוצרה. ולכן אחר שמת משה שכתב בכאן ודבר ה' אל משה פנים אל פנים. והוא השיג השגה גדולה מה שלא השיג עד כאן. אמר עכשיו הוא עת רצון ואמר ראה אתה אומר אלי. לאיש כמוני שנתת מהודך עליו אתה אומר העל את העם הזה ע"י מלאך. וכל המלאכים שואלים איה מקום כבודך ועמי דברת פנים בפנים. ואיך היה זה אחר שאתה אמרת ידעתיך בשם באומרך ודבר ה' אל משה פנים אל פנים. וגם מצאת חן בעיני באומרך כאשר ידבר איש אל רעהו. ואם כן איך ידעתני. אחר שלא הודעתני את אשר תשלח עמי. ואחר שראה שהיה עת רצון לא רצה לשאול על דבר המלאך לפי שהוא נקל בעיניו. ושאל הודיעני נא את דרכיך. ואחר שידע דרכיו הדבר האחר מושג מצד עצמו. וכן אני סבור כי משה השיג מעלה זו של הדיבור פנים בפנים. לפי שישראל בחטאת העגל נפרש הדיבור והשכינה מהם. כי בראשונה היה מראה כבוד ה' כאש אוכלת לעיניהם. ועכשיו לא היו רואים אלא עמוד הענן מרחוק. בענין שנחסרה ונחלשה דעתם והשגתם ונכפלה למשה להשיג דיבור השם פנים בפנים כאשר ידבר איש אל רעהו. ואחר שראה עצמו מוכן ומושפע מהכבוד האלהי פנים בפנים. אמר זה עת מוכן ועת רצון. ולזה אמר ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה שנראה שהם ראוים. ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי. וא"ת שאין אני ראוי. ואתה אמרת ידעתיך בשם. נראה שאני ראוי. ולו הונח שלא אהיה ראוי מצד עצמי. על דרך מציאת חן אני ראוי. וזהו וגם מצאת חן בעיני. וזהו על דרך ונח מצא חן בעיני ה'. שר"ל שלא היה ראוי מצד עצמו אלא שמצא חן בעיני ה'. וזהו שאמר בכאן ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך. כלומר אעפ"י שאיני ראוי. על דרך מציאת חן הודיעני נא את דרכיך. איזה דרך אוכל להתנהג עם בניך בהנהגתם. עד שאני בעצמי בלא מלאך אוכל להנהיגם. ובזה ואדעך כמו שאמר ידעתיך בשם. ואעפ"י שאיני ראוי יהיה על דרך מציאת החן. וזהו למען אמצא חן בעיניך. וראה כי עמך הגוי הזה. ואעפ"י שלא תעשה זה בעבורי יש לך לעשות בעבורם. וכן ראה כי עמך הגוי הזה. ובעבורם אני שואל ולתועלתם ולא בעבורי. וכן ראה כי עמך הגוי הזה. ואעפ"י שחטאו עמך הסליחה. אחר שהם עמך ונחלתך. וי"א ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי. אם הוא לצרכי או לצורך העם. אם לצרכי יהיה על אחד מב' פנים. אם שאני איני כדאי להנהיג את העם

ואצטרך מלאך. או שעון העם יורידני מגדולתי כאמרך לך רד כי שחת עמך. אם תאמר שאני איני ראוי והרי אמרת ידעתיך בשם בלי שתוף מלאך. ואל האופן הב' אמרת וגם מצאת חן בעיני. ולכן אם נא מצאתי חן בעיניך וראה כי עמך הגוי הזה. ולו ב' פירושים וראה בעניים ואתה תנחם בדרכך. לפי שהם עמך ואין להם שר ומזל ולא אמצעי אלא אתה. ולמה זה תמסרם ביד אחר. ב' וראה בחסדך כי עמך הגוי הזה והוא עם קשה עורף. וצריך למנהיג רחום וחנון והמלאך לא ישא לפשעם עד כאן:

פסוק יד

ויאמר פני ילכו והניחותי לך. לפי שהוא תלה שאלתו בזכות אחרים באומרו וראה כי עמך הגוי הזה. תלה לו השם יתברך בזכות עצמו. וזהו והניחותי לך בזכותך. וכאן השיבו על שאלתו לפי דרך התלמודי אמר ליה עכשיו אני שרוי בכעס ואין ראוי לך לשאול בשעת הכעס. אבל פני כעסי ילכו ואחר כך נניח לך. והשיב אם אין פניך וכעסך הולכים מיד אל תעלנו מזה. ולפי הפשט יאמר פני ילכו שהם פני הרחמים והניחותי לך. וחזר לומר אם אין פניך המיוחדות לך שהם רחמים גמורים אל תעלנו מזה. וזה אמר לפי שפני ילכו שאמר הוא כולל פנים רבים. לזה אמר ופניך המיוחדות והפרטיות לך. או שרמז אם אין פניך הולכים. לפי שהוא שאל בעדו ובעד העם. השי"ת לא השיבו אלא והניחותי לך ולא לאחרים. לזה אמר אם אין פניך הולכים עמי ועם העם אל תעלנו מזה. ובמה יודע איפה כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו. בלי שר ומלאך אמצעי. ובזה ונפלינו מכל שאר העמים. כי לכולם יש שר ומזל וחלק ה' עמו. ואז השיבו גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה שאלך עמך בלי אמצעי. והטעם כי מצאת חן בעיני אעפ"י שלא תהיה ראוי. ועוד שאתה ראוי בלי מציאת חן. וזהו ואדעך בשם. כי אני ידעתיך וחבבתיך בשם בלי אמצעי. וזה תשובה על מה שאמר הודיעני נא את דרכיך. בענין שבידיעת דרכיך אדעך. ואחר שאדעך אני דבק בלי אמצעי. כי באופן אחר איך אמר ואדעך. כי כבר אמר החכם אלו ידעתיו הייתיו. אבל היה רוצה להשיג מעלת השם מצד ידיעת דרכיו. ואלו הדרכים לא ידענו מה הם וכיצד הם. אבל כמו שאין אנו מכירין את השם יתברך אלא מצד פעולותיו ונפלאותיו. כאומרו יודו לה' חסדו ונפלאותיו וגו'. כן א"א למשה להשיג את השם אלא מצד דרכיו. וזהו יודיע דרכיו למשה. לפי שהם דברי סתר. ולא דרכנו דרכיו. אבל לבני ישראל עלילותיו. כי מצד פעולותיו הם מכירין אותו. וזהו הודיעני נא את דרכיך. ובזה ואדעך:

ולרבותינו בזה דברים רבים בידיעת דרכיו. כיצד מתנהג בצדיק ורע לו רשע וטוב לו. ודברים כיוצא באלו. אין להאריך בהם כי הם דרכי סתר ושאלתו ובקשתו לידע דרכי

ה'. שכולם תלוים בשם ה' הן לרחמים הן לדין. וזה תלוי בסוד י' ספירות ובידיעתם. וזהו שאמרו נ' שערי בינה היו וכולם נמסרו למשה חוץ מאחד. שנאמר ותחסרהו מעט מאלהים. וזהו ואדעך בשם. רוצה לומר תהיה לך ידיעה וחלק בידיעת השם ואין לנו עסק בנסתרות. ואחר שהיה לו חלק בידיעת השם. אמר הראני נא את כבודך. ולא אמר הודיעני. אלא הראני בראיית העין ובאספקלריא המאירה. את כבודך. ולא כבודך אלא את. לרבות מה שמתרבה מן הכבוד. ולא הכבוד. וזה על דרך שהמלאכים שואלים איה מקום כבודו. ולא איה כבודו. וכן בכאן את כבודך הפנים הסמוכים אל כבודך. ולא כבודך. ולכן השיבו הש"י לא תוכל לראות את פני הסמוכים אצל הכבוד. וזהו וראית את אחורי שהם קשר של תפילין. ולא התפילין עצמם. וזה רמז שיש כבוד לפנים מכבוד. והבטיחו שיראה הכבוד שהוא אחר. כבוד אחר. אבל לא כבוד הסמוך לכבוד הפנימי. והם דברים שאין אנו מבינים אותם. ועל דרך הפשט יש לך לידע כי כל שאלת משה לא היתה אלא בשביל ישראל. בענין שיחזרו לקדמותם. ורצה לידע דרכי הש"י. בענין שבהם ידע להתדבק בשם ה' ולכוין בתפלתו. ולידע סדר כפרת העון בין לעון העגל בין לעון אחר. לפי שהם עם קשה עורף. וכל זה עשה לפי שראה ישראל ערומים בלי מצוה ובלי תורה לפי שהוא שיבר הלוחות. ולכן רצה לתקן את אשר עוות ולהחזיר עטרה ליושנה. וכל זה תבין ממה שא"ל השם פסל לך שני לוחות. ומה תשובה היא זו לשאלתו ששאל הראני נא את כבודך. אעפ"י שנוכל לומר כי זאת תשובה לשאלתו. כי לידע כבודו כמו שאמר הראני נא את כבודך. השיבו השם יתברך כי זה א"א להשיגו. אלא מצד התורה כאומרם הפוך בה דכולא בה. ולזה אמר פסל לך ואתנה לך את לוחות האבן. והיה נכון לבקר ועלית אל הר סיני. ומצד זה תשיג כל הדברים. אבל האמת כי הכל תשובה לשאלת הראני נא את כבודך. ששאל שיראהו כבודו וגדלו באיזה דרך ישיג כפרת ישראל בענין שיחזרו לקדמותם. ושישוב ליתן להם תורתו ומצותיו. ולזה השיב לו אני אעביר כל טובי על פניך. זו מדת טובו וחסדו כיצד הוא טוב ומטיב לכל. וזה רמז על י"ג מדות שבם מטיב הש"י ומרחם. וזהו וקראתי בשם ה' לפניך שהוא רחמים גמורים. ואז וחנותי את אשר אחון. שזה רמז למשה שמצא חן בעיניו שישיג השגה שלימה כזו. וכן דבר כלל כנגד העם שאם יהיו ראויים ומוכנים. השם יחון וירחם עליהם באלו הי"ג מדות שהם רחום וחנון. ובזה תוכל להשיג מדת טובי. אבל שתחשוב שאני מראה לך כבודי לא תוכל לראות את פני. ורמז באומרו אני אעביר כל טובי על פניך כפי ערכך וכפי הכנתך שנולדת בה. כי לפי שכתב בלידתו ותרא אותו כי טוב הוא. לכן אמר אני אעביר כל טובי על פניך. אחר שאתה נולדת במדת טובי ואתה רב טוב לבית ישראל. ובעבורם

אתה שואל זה. וקראתי בשם ה' לפניך. אחר שאתה מכיר מדת טובי. ובעבורך וחנותי את אשר אחון במדת טובי. אבל מה שקודם מדת הטוב שהוא לפני לפנים לא תוכל לראות את פני. כי לא יראני האדם וחי. רוצה לומר בעוד שהוא חי. ובמדרש הנעלם אמרו אפילו אדם שלמעלה. דכתיב דמות כמראה אדם עליו מלמעלה ולא חיות הקדש. וכן כתוב גם כן בפרקי רבי אליעזר:

פסוק כא

ויאמר השם הנה מקום אתי. ביאר לו כיצד יהיה העברת טובו לפניו וקריאתו בשמו. וזהו הנה מקום אתי ונצבת על הצור. הוא שאמר למעלה הנני עומד לפניך שם על הצור. וזהו ויתיצב עמו שם. ואולי רמז הנה מקום אתי מעלה מיוחדת אצלי. שתשיג שאלתך כאלו אתה מופשט מחומר ויושב בסתר אהלי. וזהו ונצבת על הצור. וזהו כאומרו לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו. כי יצפנני בסוכה ביום רעה מכל מיני מדות הדין יסתירני בסתר אהלו. בצור ירוממני הוא צור של משה שאמר לו ונצבת על הצור. והמקום הוא האהל שהזכיר. זהו כנגד ענייני עולם הבא שקונה מצד אור ה' ותורתו. וזהו אורי וישעי. וכן בזאת אני בוטח שהיא זאת התורה. וכנגד טובות העולם הזה ועתה ירום ראשי. כלומר בזה העת שאני בו ירום ראשי על אויבי. וזהו ונצבת על הצור. ולפי שאדם חי בגוף ובנפש א"א להשיג זה. אמר ושמתיך בנקרת הצור ושכותי כפי עליך. בענין שלא תקבל נזק. וזה כנגד כי יצפנני בסוכה. ובעמידת אותו המקום הקדוש תזדכך ותתלבן. בענין שכשאסיר כפי מעליך וראית את אחורי. אעפ"י שלא יראני האדם וחי. בהכנת זה המקום וזה הצור. תוכל להשיג דבר מה בחיים. וזהו הנה מקום אתי כמו שפירשתי:

פסוק כב

והיה בעבור כבודי. ששאלת ושמתיך בנקרת הצור. הוא מקום יותר מיוחד. ושכותי כפי הוא עמוד ענני כמו על כפים כסה אור. ובעברי והסירותי כפי וראית את אחורי שהם אחורי הכבוד. ולא הכבוד שהוא פני. והאחורים הם מדות טובות שאמר לו. והם מדות נמשכות ממנו שהם קצת הכבוד ולא הכבוד. ועל דרך הרמז לפי שהוא שאל ראיית הכבוד. השיבו השם יתברך שא"א לו להשיגו. אבל ישיג אות אחד מהכבוד שהוא הכ"ף. וזהו ושכותי כפי שהיא כמין כתר לראש המלך. ורמז בזה שישיג כבוד מלכותו ועטרת המלך אבל לא הכבוד. או שרמז לו שיסיר הכ"ף מכבודי. כי כבד"י עולה חצי שם המפורש שהם ל"ו. ואפילו זה לא ישיג. אלא והסירותי את כפי וראית את אחורי. מה שנשאר מן השם. ולהשלים שאלותיו אמר פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים. להורות שהיה רוצה עתה מחדש לתת לו התורה. ואמר פסל לך שהוא יפסלם ויתקנם ויחצבם ממחצב של סנפרינון. אבל הראשונים אמר בהם והלוחות מעשה אלהים המה.

כי הוא עשאם והוא אחד מהעשרה דברים שנבראו ע"ש בין השמשות. וכתבתי. אני בעצמי. את הדברים אשר היו על הלוחות הראשונים. זה לאות על מאמרם ז"ל שכשהגיע משה למקום מחנה ישראל פרחו האותיות מהלוחות ונשארו אבן כבראשונה. וז"ש את הדברים בעצמם שהיו על הראשונים. ולא אמר כדברים אלא הדברים. ועלית בבקר לפי שאתה מוכן. וכאן השיג משה מעלה יתירה מבמעמד הראשון לפי שהראה לו הש"י מדת טובו. ולכן אמר ואיש לא יעלה עמך וגם איש אל ירא בכל ההר. לפי שהראה לו הש"י מדת טובו. ולכן אמר ואיש לא יעלה עמך שאינם ראוים. גם הצאן והבקר אל ירעו. בענין שלא יקבלו נזק מהעברת שכינה:

פרק לד

פסוק ה

וירד השם בענן. הוא מה שאמר למעלה ושכותי כפי עליך. ויתיצב עמו שם. הוא מה שאמר ונצבת על הצור. ויקרא בשם ה'. הוא מ"ש וקראתי בשם ה' לפניך. וזהו ויעבור השם על פניו ויקרא ה'. להודיענו מה שאמר ואדעך בשם. רחום וחנון. זהו מה שאמר וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם. ארך אפים ורב חסד. כי להאריך אפו הוא רב חסד ואמת לקיים דבריו. נוצר חסד לאלפים. המפרשים דרכו בו שני דרכים והם ישרים. אחד רב חסד. הוא שחסדיו רבים עד אין מספר. ונוצר חסד. רצה לומר נוצר חסד איש חסד. לאלפים הבאים אחריו. ב' נוצר חסד. מן נצר משרשיו יפרה שהוא נוצר ומצמיח החסד לאלפים לאוהביו. והנה בכאן למדו סדר שלשה עשר מדות שבם מרחם ומכפר לחוטאים. וזאת היא תשובת שאלת הראני נא את כבודך. ולכן אמר ויעבור ה' על פניו. ללמדו היאך יסדר אלו הי"ג מדות. הוא והנמשכים אחריו לביטול הגזרות ולכפרת העונות. כאומרם ז"ל אלמלא מקרא כתיב אי אפשר לאומרו. כביכול נתעטף בטליתו ואמר לו כ"ז שישראל עושים כסדר הזה אינן חוזרות ריקם. שנא' הנה אנכי כורת ברית. ופירושו ידוע שהרי אנו רואים הרבה פעמים בעונותינו שאנו מעוטפים בטלית ואין אנו נענין. אבל הרצון כל זמן שישראל עושים כסדר הזה שאני עושה. לרחם לחנן דלים ולהאריך אפים ולעשות חסד אלו עם אלו. ולעבור על מדותיהן כאומרם כל המעביר על מדותיו וכו'. אז הם מובטחים שאינן חוזרות ריקם. אבל אם הם אכזרים ועושי רשעה. כל שכן שבהזכרת י"ג מדות הם נתפסין. וזהו וחנותי את אשר אחון. מי שראוי לחון ולרחם עליו. ולכן הוצרך לומר ויעבור ה'. כאלו הוא מעצמו עבר לפניו ללמדו כיצד יעשה וכיצד יקרא. כמו שהש"י קרא ואמר ה' ה'. ועוד אני אומר כי אין פירוש ויעבור כמו שאמרנו. אלא שבכאן בא להשלים כוונת משה שבקש מהשם ית' שיכפר להם עון זה ברחמיו.

ושלא יתנהג עמהם במדת הדין. ושיעביר השי"ת על מדותיו של מדת הדין. בענין שילכו מלפניו ויצאו. כמו שאמר אם אין פניך של מדת הדין הולכים אל תעלנו מזה. ועכשיו בא לכפר להם ולהעביר כל מדות הדין מלפניו. וזהו וירד ה' ויתיצב עמו שם ויקרא בשם ה'. שהוא רחמים גמורים. ובהזכרת זה השם ויעבור ה' על פניו. ר"ל שהעביר מלפניו פנים של זעם וכל מיני כעס שהיו לו נגד כל ישראל. ויקרא ה' ה' בשם כפול. ברחמים כפולים. וזהו ואדעך בשם כפול. כמו משה משה וכן ה' ה'. ומה מדתו של זה השם ה' ה'. להרחיק כל מדות הדין ולקרב ולכפול הרחמים בזה. אל רחום וחנון ארך אפים ורב חסד ואמת נוצר חסד לאלפים. הרי כאן רחום וחנון כפול. והחסד כפול. וכן נושא עון ופשע וחטאה ונקה. שמכפר העון והפשע והחטאת. ואע"פ שיהיו כפולים הוא מנקה ומטהר. וכל זה בסבת הרחמים והעברת פנים של זעם. וזהו ארך אפים כמוזכר בדבריהם ז"ל. למלך שיש לו ב' לגיונות קשים ובקשו ממנו שירחיקם מעליהם. והשליכם לארץ אחרת בענין שכשישלח בעבורם ביני וביני יעשו תשובה. וזהו ארך אפים שמאריך אפו למקום רחוק. וזהו באים מקצה הארץ ה' וכלי זעמו. וכן אמרו נושא עון. כשרואה שכף שנייה של עונות מכרעת נושא עון וחוטף אחד מהם. בענין שתהיה כף הזכיות מכרעת. וכל זה במדת טובו שאמר לו אני אעביר כל טובי וקראתי בשם ה'. ובזה ויעבור. העביר כעסו ופניו של זעם. וזהו כדרך שאמר כל המעביר על מדותיו מעבירים לו על כל פשעיו שנאמר נושא עון ועובר על פשע. למי נושא עון למי שעובר על פשע. ומכאן אני סבור כי מה שאמר אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם ה'. הוא ויעבור ה' על פניו. לפי שהוא בוש מלפניו. אם אין פניך של זעם הולכים אל תעלינו מזה. והודה לו על זה. ובקש עוד שיראהו כבודו מופשט בלי דין ופנים של זעם. ואז אמר לו הש"י אני אעביר כל טובי על פניך. כלומר אתה סבור שמדת הדין היא רעה. יש לך לידע שאין מדה טובה ממנה. שאלמלא מוראה בולעים אלו לאלו. וזהו והאלהים עשה שייראו מלפניו. במדת אלהים שהוא מדת הדין. וזהו אומרם ז"ל והנה טוב זה יצר הטוב. מאד זה יצר הרע. ובתורתו של רבי מאיר מצאו כתוב והנה טוב מות. לפי שבסבת יצר הרע ומדת הדין האדם שב בתשובה. ועכ"ז בעבורך אני אעביר כל טובי שהם כל מדות הדין. שהם טוב העולם וקיומו. כאומרם על שלשה דברים העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלום. ואמר רבי עקיבא ובטוב העולם נדון. וקראתי בשם ה' שהוא רחמים גמורים. וזהו ויעבור ה' על פניו וכעסו. ויקרא ה' ה'. רחמים גמורים כמו ששאל משה. וכשראה כן ויקוד ארצה וישתחו. להודות לה' על טוב שגמלהו בהשגתו. ובלוחות שניות ובכפרת עונות של ישראל:

פסוק ט

ויאמר אם נא מצאתי חן בעיניך ילך נא אדני בקרבנו. הנה זאת השאלה כבר הודה השי"ת עליה באומרו גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה. ואם כן למה נכפלה כאן. ואולי יאמר ילך נא ה' בקרבנו כמו שאמרת למעלה. לפי שהם עם קשה עורף וצריכין רחמים ובזה וסלחת. ולפי שלמעלה לא פירש הדבר אלא שאמר גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה. והוא דיבר דברים הרבה. ולזה חזר ופירש ילך נא השם בקרבנו. כדרך כל מתפלל שצריך לפרש שאלתו. ועוד אני אומר כי זה דבר חדש. כי משה קודם שידע שלשה עשר מדות בקש שילכו פנים של זעם ויתנהג עמהם במדת רחמים. ואחר שלמד י"ג מדות שהם כולם רחמים ומעבירין כל מיני מדות הדין ויש בהם כפרת עונות. חזר לומר דבר אחר הפך מהראשון. והוא ילך נא אדני שהוא מדת הדין בקרבנו. כי איני ירא ממנו אעפ"י שהוא דין וזה העם עם קשה עורף. אחר שהוא בטוח בחסד ה' ובי"ג מדותיו של רחמים שהם יבטלו כל הגזרות וכל מיני מדות הדין. וזהו כי עם קשה עורף. אע"פ שהוא עם קשה עורף מהטעם כי אתה תסלח לעונם. ולכן תמצא שכתוב בכאן ילך נא אדני באל"ף דלי"ת שהוא לשון אדנות ומדת הדין. ואולי למד זה משה ממה שאמר השם אני אעביר כל טובי שהודיעו שמדת הדין היא טובה. וי"א שהטעם שחזר בכאן לומר ילך נא אדני בקרבנו. כדי להכנס עמו בברית כי ירא פן יגרום חטא העם. ולזה השיב ואמר הנה אנכי כורת ברית עמך. כי כן כתיב ע"פ הדברים האלה כרתי אתך ברית. ועל מה שהתחנן בעד העם. אמר נגד כל עמך אעשה נפלאות על ידך. והם נפלאות המדבר. ועל מה שהתחנן בעדו ובעד כל העם. אמר וראה כל העם בעוד שאתה בקרבו את מעשה ה'. ולא מעשה המלאך. וזהו אומרם ביהושע עתה באתי. ויחידים אמרו מעשה ה' כי נורא הוא. זהו קירון עור פניו דכתיב ויראו מגשת אליו. וזהו אשר אני עושה עמך. ואני סבור שרמז בכאן ענין קרח ועדתו שיקומו כנגדו. וזהו נגד כל עמך שהם בני לוי. ואע"פ שכל הנפלאות שאעשה הוא בעבור תועלת ישראל. זה יהיה נגד ה' והפרי לבני עמך אשר לא נבראו בכל הארץ. כמו שאמר שם ואם בריאה יברא ה' ופצתה האדמה את פיה. ומאין לו למשה זה אבל הוציאו ממה שאמר בכאן אשר לא נבראו בכל הארץ. ובזה וראה כל העם אשר אתה בקרבו. שהם שבט לוי את מעשה השם. כמו שאמר שם בזאת תדעון כי ה' שלחני לעשות את כל המעשים האלה:

פסוק יא

שמר לך את כל אשר אנכי מצוך. ובזה הנני גורש מפניך. אני בעצמי ולא על ידי מלאך. כמו שאמר בפירוש כי ילך מלאכי לפניך. ואחר שאני כורת ברית עמך השמר לך פן תכרות ברית ליושב הארץ. אחרי שראית עונש עון העגל. והברית מצד עצמו אינו כ"כ

רע. אבל מהברית תבוא להשתחוות. וזהו כי לא תשתחוה לאל אחר כי ה' קנא שמו אל קנא הוא. וזה להורות שלא יסמכו לחטוא לפי שיש להם י"ג מדות בשם ה' אל שהוא רחמים וירחם עליהם. כי אינו כן כי ה' קנא שמו בשם ה' עצמו. וכן אל קנא הוא בשם. כאמרו אל קנוא ונוקם ה'. ולכן סמך פרשת ע"ז לפרשת י"ג מדות. ולפי שהשי"ת לא רצה להזכיר להם עון העגל שיהיה מן ע"ז. הזכירו ברמז ואמר אלהי מסכה לא תעשה לך. וסמך את חג המצות תשמור. לפי שעשיית העגל שעשו ערב רב הי' בסבת שכפרו בה' אלהים המוציא אותם מארץ מצרים. ואמרו כי זה משה האיש אשר העלנו. ואחר עשיית העגל אמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים. לכן צוה בכאן אלהי מסכה שהוא עגל מסכה לא תעשה לך. והיאך לא תעשהו כשתשמור את חג המצות. שהוא מורה על חדוש העולם ועל יכלתו שהוציא אתכם ממצרים. וכשתשמרו את חג המצות. אתם מובטחים שתשמרו כל המצות ולא תלכו אחרי אלהים אחרים. ואגב זה הזכיר כל המועדים. ובסוף משפטים תמצא הפרשה הזאת. ולפי שאלו הדברים משמר לך הם עיקר כל התורה כולה. אמר כתוב לך את הדברים האלה כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת כל ישראל. י"א שצוה לכתוב ספר הברית ולקראותו באזני העם. כדי שיקבלוהו בנעשה ונשמע. וי"א כי מפני שעברו ישראל הברית במעשה העגל. הוצרך לכרות להם ברית חדשה וצוה לכתוב התנאים הם הנזכרים משמור ושמעת. ואחרים אומרים שהדברים הם עשרת הדברות. והעד ויכתוב על הלוחות. וזהו שקר כי הש"י כתבם. כדכתיב וכתבתי על הלוחות. אבל פירושו כמו שכתבתי ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה: כי בהשגתו שהשיג לא הרגיש ולא נחלש בלא אכילה. לפי שהיה נהנה מזיו השכינה. ולא די שלא נחלש אלא שקרן עור פניו מהזוהר האלהי. והוא לא ידע כי בנפשו הוא. וזה היה כאלו נולד בזה האור. והיה שקוע בנפשו בלי התפעלות וחדוש בגופו. וזה לפי שנאמר בו ותרא אותו כי טוב הוא. ואמרו שנתמלא כל הבית אורה. נאמר כאן כי טוב ונאמר להלן וירא אלהים את האור כי טוב ועליו נאמר פסוק זה. וזה נראה לי ששב אליו ממה שא"ל השי"ת אני אעביר כל טובי על פניך ולא אמר לפניך. אלא על פניך. אעביר כל טובי ואור ה' עליך יזרח. וזהו כי קרן עור פניו:

פסוק ל

ויראו מגשת אליו. בכאן נראה חולשת ישראל. כמו שאמרו קודם החטא כתיב ומראה כבוד השם כאש אוכלת לעיני בני ישראל. ואחר החטא אפילו פני הסרסור אינן יכולין לראות. וכן למדו מכאן מעלת התורה שנקראת תורה אור. אם משה על שעמד בהר ארבעים יום קרן עור פניו והוצרך למסוה. התורה שקדמה לעולם ובחכמה יסד ארץ שיש

לה אור מאיר ומתנוצץ ושבעים פנים לתורה שהם כמין מסוה. שהעוסק בה צריך להסיר מסוה אחר מסוה מעל פניה להשיג אורה. ואמר שכשהיה נכנס לדבר עם השם יתברך היה מסיר המסוה. לפי שאין ראוי לדבר אל המלך בכיסוי פנים. וכן כדי לקבל אור גדול מהראשון. וזהו שחזר לומר וראו בני ישראל את פני משה כי קרן אור פני משה. יותר ממה שהיה לו. ולפי שלא היו יכולין לסבול אור פניו כמו אור השמש שמחשיך העינים. אמר והשיב משה את המסוה על פניו עד בואו לדבר אתו:

פרק לה

פסוק א

ויקהל משה. לפי שהפסיק למעלה בעשיית העגל. ובכפרת ישראל. ובעליית משה להר פעמים. ולפי שהשי"ת אמר לישראל כי לא אעלה בקרבך לא היו צריכין למשכן. אבל עכשיו שחזרו לקדמותן. חזר עתה להקהיל את ישראל אנשים ונשים מחדש. להזהיר להם על מעשה המשכן. כאלו היום נולדו והיו עם נולד. ורמז גם כן באומרו את כל עדת בני ישראל. להורות כי בראשונה לפי שנצטוה הדבר לכולם והיה בהם ערב רב לא עלתה המלאכה לפועל. לפי שהם לא ראוים למשכן ולשכינה. אבל עכשיו ויקהל משה את כל עדת בני ישראל. הכשרים בלי עירוב ובלי פסולת:

והתחיל במצות שבת לפי שהשבת היא מעין עוה"ב. והמשכן רמוזים בו כל שלשה עולמות כמו שכתבתי בפרשת תרומה. כי עולם העליון הוא כנגד לפני ולפנים ששם התורה והכרובים. וכן גלגל ערבות שהשי"ת רוכב עליו. וכנגד עולם הגלגלים היא המנורה והשלחן כנגד המאורות. וכן כתיב הנני ממטיר לכם לחם מן השמים. וכנגד עולם השפל הוא עולם ההויה וההפסד. הוא מזבח העולה ששם נשחטים העולות ונאכלים כל הקרבנות. וכן יש באדם שלשה מקומות. הראש והמוח שהוא כנגד עולם העליון. והלב באמצע כנגד עולם האמצעי. ומהטרפש ולמטה הוא דוגמת עולם השפל. לפי שהאדם הוא עולם קטן. וכן בהר סיני היו שלשה מקומות. ראש ההר שהוא מקום השכינה כנגד עולם העליון. ואמצע ההר הוא מקום שהיה עולה שם משה דכתיב ויעל אל ההר ולא אל ראש ההר. הוא כנגד עולם האמצעי. ותחתית ההר כנגד עולם השפל. ואלו הג' מקומות רמוזים במשכן כמו שכתבתי. ולפי שהשבת הוא מעין עוה"ב הוא עולם העליון. התחיל ממנו ואמר ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי וגו':

פסוק ג

ואמר **לא תבערו אש וגו'**. להוציא המקדש שהכהנים היו מדליקין בו אש. דכתיב וביום השבת שני כבשים. קחו מאתכם תרומה לה' ולא אמרו תנו. להורות כי אע"פ שהיו

מתנדבים כסף וזהב לבלי חק. מידו הכל ומידו נתנו לו. ואין אנו נותנין אלא מקבלים. ולכן אמר קחו. וכבר הארכתי בזה באומרו ויקחו לי תרומה. והזכיר להם כל כלי המשכן והארון והכפורת. ולא הזכיר הכרובים. אולי לפי שהיתה פ' זו בהקהל. ואולי נשארו שם אנשי מערב רב ויחשבו מחשבות שהיו כמו אלהי זהב ח"ו. ולא הזכירם בפירוש כי הם נכללים בכלל הכפורת:

פסוק כ

ויצאו כל עדת בני ישראל. שמחים וטובי לב על שנתבשרו בכפרת עון העגל בנדבת המשכן. וכמו שנתאבלו בשומעם כי לא אעלה בקרבך. כך שמחו בצוואת המשכן להשרות שכינתו ביניהם. ובפרט אנשים שפרקו נזמי הזהב להתנדב לעבודת העגל. איך זכו שישאלו מהם נדבה למשכן. ולכן ויצאו כל עדת בני ישראל בשמחה ובנפש חפצה. ואולי רמז ויצאו. שיצאו מרוח כילות וקיבוץ לרוח נדיבה. ויצאו כל עדת בני ישראל זה אחד מן המקומות שהמעט מחזיק את המרובה. ולפי שהנשים התנדבו גם כן. אמר ויבואו האנשים על הנשים. להורות על זריזותם שהיו נחפזים להביא אלו על אלו. ולפי שהנשים התנדבו ולא חסו על כלי תכשיטם. אמר הביאו חח ונזם וטבעת וכומז לפי שהם כלי נשים. וכל איש שהם הזכרים אשר הניף תנופת זהב לה'. וכן הוצרכו הנשים ג"כ כמו שאמר טוו את העזים. והנשיאים הביאו את אבני השוהם כי כאיש גבורתו:

ובמדרש הנעלם אמרו כי אבני השוהם ואבני המלואים ירדו עם המן מן השמים. וזהו והנשיאים הביאו את אבני השוהם. כד"א נשיאים ורוח וגשם אין. וכן מוזכר במסכת יומא. ולפי שלמלאכה הגדולה הזאת צריכה אומנין גדולים. ואולי יאמרו ישראל שא"א להמצא. לזה אמר להם ראו קרא ה' בשם בצלאל. כלומר אין לכם לטרוח כל כך כי כבר קרא ה' בשם בצלאל. ולפי שזה א"א להעשות על יד אדם. אמר וימלא אותו רוח אלהים. כי רוח אלהין קדישין ביה וברוח הקדש יעשה כל מלאכה. ורז"ל אמרו אין ממנין פרנס על הצבור אלא מדעתם שנאמר ראו קרא ה' בשם. כלומר ראו אם אתם מסכימים בו. כי כן ראוי לכל פרנס שיהיה מדעת כולם. בענין שיהיו דבריו נשמעים:

פרק לו

פסוק ג

ויקחו מלפני משה את כל התרומה. במספר. כדי להחזירה במספר. אשר הביאו בני ישראל והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר. והם. אולי יחזור לחכמים שהם הביאו אליו עוד על מה שהתנדבו נדבה בבקר בבקר. ולפי פשוטו והם חוזר לבני ישראל הנזכרים. לרמוז שהביאו כל הנדבה של המשכן בשני בקרים וזה להורות על זריזותם.

וכן אמרו במדרש לבקרים אצמית כל רשעי ארץ. בשביל שני בקרים של נדבת המשכן אצמית כל רשעי ארץ. ולכן ויאמרו אל משה מרבים העם להביא. כי זה דבר גדול להתנדב נדבה גדולה כזה ומדברים גדולים בזמן קצר כזה. ולכן ויצו משה ויעבירו קול במחנה. סתם במחנה של מטה ובמחנה של מעלה. להודיע חבתם של ישראל להתדבק בשכינה. כלומר ראה אומה גדולה כזה כי אע"פ שהתנדבו לעגל לא היתה מלבם. ולכן לא התנדבו אלא מעט מזער. עד שכל מה שהביאו קשרוה בבגד א' דכתיב ויצר אותו בחרט. אבל עכשיו בנדבת לבם ובשמחתם. הביאו נדבה גדולה עד אין מספר והותר. ולכן עבר הכרוז כל איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה. ואמר והמלאכה היתה דיים להורות כי אע"פ שהמלאכה היתה מלאכה רבה. ובכל המלאכות הגדולות ברוב יחסר. אמר שבכאן היתה המלאכה דיים לכל המלאכה הגדולה לעשות אותה והותר:

פסוק ד

אח"כ סיפר ויעשו כל חכם לב. דרך כלל המלאכות הראויות להם. אבל ברוב המקומות אמר ויעש יריעות עזים ויעש את הקרשים. לפי שהוא היה הראש וכל המלאכות היו עושים החכמים על פיו. והכתוב שינה ושילש וכפל ה"פ וכולן צריכין. א' מה שצוה ה' אל משה והראהו לעשות כל א' מהכלים בפרט. ב' מה שצוה משה אל העם לעשותם על פי ה' והזכירם בשמותם בדרך כלל בדרך העברה. ג' מה שביאר משה אל האומנים העושים מספרם ותבניתם. כי אין להם לעשות אלא מה שהוא מפרש להם ועל פיו הם עושים. ד' בעשותם כליהם להורות ולהודיע שעשו כל הכלים כל א' כתבניתו וכשלימותו כפי מה שנאמר למשה בסיני בלי תוספת ומגרעת. ה' אחרי השלמתם להראותם למשה הזכירם בשמותם. וירא משה את כל המלאכה בכלל. והנה עשו אותה בפרט. כמו שצוה להם ויברך אותם משה. וביום הקים את המשכן שב לבארם פעם אחרת לתת כל כלי וכלי למקומו. ואם כן כל הנזכר היה צריך. ואין אנו צריכים לומר שהוא כפל ואריכות כדעת יחידים שאומרים. כי די לכתוב ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה'. וכן וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה וגו' ואין להאריך יותר. כי אינו כן. כי הכתוב הוצרך לשנות על כל א' מכליו ה' פעמים כמו שהזכרנו. ולתועלות אחרים להודיענו כמה היתה ההשפעה האלהית על החכמים העושים המלאכה. שלא הפילו דבר מכל אשר אמר הש"י למשה. ולהודיע כמה גדול שלימות משה וזכירתו. אחר שעבר עליו כל מה שעבר במעשה העגל ובחרון אף ה' שאמר להשמידם. ושבירת הלוחות ועלייתו להר ב' פעמים. ולא שכח ולא כפל דבר א' מהכלל ומהפרט. שלא הודיע לעם ולאומנים. וזה דבר גדול מהאומנים שמשה נסתפק הרבה פעמים בקצת מלאכות. ועשו אותם כאלו ראו

אותם בעיניהם מפי השמועה. וכלי הקדש בזכירתם יש סגולה. כ"ש בעלייתם בזכירת הקרבנות. כאשר אמרו ונשלמה פרים שפתינו. וחז"ל אמרו בכל מקום מוקטר מוגש לשמי. וכי יש קמיצה והקטרה בכל מקום. אלא הואיל ואתם מתעסקים בהם מעלה אני עליכם כאלו אתם מקטירים אותן. ולכן אנו מזכירים הקרבנות בתפלתנו. ויפה ארז"ל הזכיר הכתוב מעשה המשכן פעמים רבות דרך חבה ושבח גדול. להורותינו כי חפץ ה' במלאכה. והזכיר אותה פעמים רבות להרבות שכר גדול לעוסקים בה:

פרק לח

פסוק כא

אלה פקודי הזכיר בכאן מנין הכלים ומספר הכסף. להודיענו שצריך האדם לצאת ידי שמים וידי הבריות. כאומרו והייתם נקיים מה' ומישראל. ולפי שמלאכת המשכן ונדבתו היה דבר גדול והעוסקים בה היו רבים. לזה הוצרך לומר אלה פקודי המשכן שהכל היה במספר. ומי היה הסופר. אותו שנאמר בו בכל ביתי נאמן הוא. וזהו אשר פוקד על פי משה הנאמן. ומי היה הנאמן ביד איתמר. ומי היה עושה המלאכה בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה. שהיה איש שלם שעמד בצלאל ונבחר לעבודה זו משנברא העולם. מן הגדולים אשר בארץ בן אורי בן חור למטה יהודה. ולהורות שחכמתו לא היתה מיד אדם אלא ברוח נבואיי. אמר עשה את כל אשר צוה ה' את משה. ולא אשר צוה אותו משה. כי ראתה עינו מה שלא ראה משה כמוזכר בדבריהם זכרונם לברכה. ולפי שטובים השנים מן האחד. אמר ואתו אהליאב. איש חכם ראוי לשרות שכינה בישראל על ידו. כשמו כן הוא אהליאב. אהל אב ראוי להיות נעשת על ידו. באופן שא"א ליפול חסרון לא במלאכה ולא בחשד אלו האנשים. ולכן אמר אלה פקודי המשכן אשר פוקד על פי משה. והוא עם כל קדושתו ומעלתו רצה לתת חשבון מכל הדברים שבאו לידו מן הקטון עד הגדול. בענין שלא יאמרו ישראל כמו שהיו אומרים שמשם נתעשר. כמוזכר בדבריהם על פסוק והביטו אחרי משה. עד שאמרו בואלה שמות רבה שכשהתחיל לתת חשבון באומרו כל הזהב כ"ט ככר וז' מאות ושלשים. וכסף ק' ככר וט' שקל. ואמר שהוציא הכסף בק' אדנים והיו יתרים תשעה שקל מן הכסף. ולא היה נזכר במה הוציא אותם והיו פניו מוריקות. והיו ישראל מסתכלים זה בזה. ואולי היו אומרים משל הדיוט מי שעוסק בדבש וכו'. עד שהאיר הקב"ה את עיניו ופנה למעלה שראה אותם בעמודים. והיינו דכתיב ואת האלף וז' המאות וחמשה וע' עשה ווים לעמודים. כלומר כבר מצאנו האבידה שלא היינו מוצאים מאלו השקלים. ואז שמחו כל ישראל וראו כי נאמן משה לנביא ה'. וכל זה להורות דת ודין לעוסקים בצרכי ישראל. שראוי להם לתת חשבון

אמיתי ומדוייק לצאת ידי שמים וידי הבריות. ולא יאמרו מה לנו לזה כי הש"י יודע האמת. כי הכתוב אמר אל אלהים ה' הוא יודע וישראל ידע.

ואמר **אלה פקודי המשכן משכן**. להורות שהיו ב' משכנין. משכן של מעלה ומשכן של מטה. כאומרם מקדש ה' כוננו ידיך. ובמשכן של מטה נתחזק משכן של מעלה. שנאמר הוקם המשכן סתם. ורז"ל אמרו המשכן משכן. שנתמשכן ב' פעמים. רמז לחרבן השני בתים. אשר פוקד ע"פ משה. שנפקד ונחסר ונהרס ע"פ התורה שלא נתעסקו בה ישראל. שנאמר על מה אבדה הארץ ויאמר ה' על עזבם את תורתי. וכן אמרו ותשלך אמת ארצה מיד מלכות הרשעה עשתה והצליחה. דרשתי זה פעמים רבות קודם הגירוש. כי אע"פ שישראל עוסקים בתורה אין מכבדין אותה. ולכן בפסוק הזה רמז מה שאחז"ל ועוזבי ה' יכלו זה המניח ס"ת ויוצא. וכן רגילין בשעה שמוציאין ס"ת מן ההיכל מיד יוצאים רובם למלאכתם או לדבר לשון הרע. וזהו על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם. והוא מונח בתיבה. ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה. היינו ולא שמעו בקולי היינו ולא הלכו בה. אבל זאת רעה שנייה שעושים ישראל בשעת קריאת התורה. שהדין הוא שיש להם לשמוע לדברי החזן שהוא קורא בספר. ולכוין לדבריו. לראות הדברים שאומר אם קיימו אותם או בטלו אותם. לשוב בתשובה. ויש להם לכוין בדבריו כיום מ"ת שהיה יושב בהר שהוא כמו תיבה ואומר אנכי ה' לא יהיה לך. כמי שקורא בספר וכל העם תחת ההר שומעים ומכוונים. והם אין עושים כן אלא כולם מספרים אלו עם אלו בדברי מהתלות ותעתועים ובדברי המלאכות חדשים גם ישנים. ואותן שאין עושין כן קורין בחומשין בקולי קולות. והרי אמרו תרי קלי לא משתמעי. ועל זה אמר ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה. זאת רעה שלישית הנהוגה בינינו בעונותינו. שעומד ס"ת פתוח ביום שבת ואין רוצים לעלות ולראות את פני האדון ה'. ומזלזלים בכבוד התורה בעבור כבודם. ואומרים איני רוצה לעלות אלא שלישי או שביעי. ואם אני עולה מי יעלה אחרי. בענין שנשאר הספר פתוח ביום השבת בתיבה ולא קם ולא זע איש מהם. ועל זה נאמר ובוזי יקלו. ואולי חשבו שהיא מצוה הכתובה בספר עזרא ולא בספר המצות. דכתיב ובפתחו עמדו כל העם. ולכן עומדים במקומן ואין רוצין לילך לקרות בתורה. ושגגה היא בידם שאין פירושו אלא שתקו ולא ענו עוד. ועל זה נאמר ולא הלכו בה שאין רוצים לנענע עצמם ממקומם לילך לקרות בעבור כבוד התורה. ועל זה נאמר משכן משכן. שנתמשכן ב' פעמים ונחסר ונפקד על פי התורה שאין עוסקים בה ואין מכבדין אותה. וזהו אשר פוקד על פי משה ולכן צריך לנו להתחזק בתורה ולכבדה ולעסוק בה. בענין שבזה נקים סוכת דוד הנופלת. ולהסיר זה המשכון מתחת יד אויבינו שהיא רמוסה ושכוחה בעונותינו.

כי בעבור התורה גדר אבניו נהרסה. ובעבור זכות התורה עתידה לחזור ליישובה בזה הגלות. דכתיב זכרו תורת משה עבדי. ומה כתיב בתריה הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא בזכות התורה. וזהו המשכן משכן שנתמשכן ב' פעמים. ועתיד הש"י לפקוד נויהו ולהחזירו ליושנו ע"פ התורה. וזהו אשר פוקד על פי משה:

ואמר **משכן העדות**. על התורה שנקראת עדות דכתיב עדות ה' נאמנה. והמשכן הוא מושב לארון העדות. וכן נקרא משכן העדות לפי שהוא עדות לישראל שהקב"ה כפר להם על מעשה העגל ורצה להשרות שכינתו ביניהם. אע"פ שחטאו חטאה גדולה ויעשו להם אלהי זהב. צוה לעשות משכן בזהב וכסף ונחשת לכפר עונם וזהו משכן העדות. וכן נקרא משכן העדות. לפי שהמשכן עדות למשכן של מעלה. וכל הדברים שנעשו במשכן של מטה נעשו במשכן של מעלה. במשכן של מטה כתיב עצי שטים עומדים. ולמעלה כתיב שרפים עומדים. למטה כתיב והיו הכרובים פורשי כנפים. ולמעלה כתיב שש כנפים לאחד. למעלה כתיב ואת הככבים. ולמטה כתיב ועשית קרסי נחשת חמשים. שהקרסים היו נראין במשכן ככבים בשמים. למעלה כתיב נוטה שמים כיריעה. ובמשכן כתיב ועשית יריעות עזים לאהל על המשכן. וכן בדברים רבים דומים זה לזה. באופן שמשכן של מטה הוא עדות למשכן של מעלה. לפי שהוא כנגד עולם העליון. וזהו המשכן משכן העדות. וכן נקרא משכן העדות לפי שהוא עדות לבריאת העולם הזה. וכל הדברים שנבראו בעולם. כנגדם נצטוו במשכן כמו שפירשתי למעלה בפסוק ה' אהבתי מעון ביתך. לפי שהוא שקול כנגד בריאת עולמך. בבריאת העולם כתיב יהי אור. ובמשכן כתיב ועשית מנורה. וכן בכל הימים כתיב דוגמא זה לזה. הלא היא כתובה בפרשת ויקחו לי תרומה. וכן בבריאת שמים וארץ כתיב ויכולו השמים והארץ ובמשכן כתיב ותכל. בבריאת שמים וארץ כתיב ויברך אותם אלהים. ובמשכן כתיב ויברך אותם משה. הרי לך שהמשכן הוא עדות ודוגמא לזה העולם. ולכן כתיב המשכן משכן העדות. וכן נקרא משכן העדות. לפי שזה המשכן שעשה משה ע"ה הוא עדות למשכן שעשה שלמה. כמו שאמרו וכן תעשו לדורות אם יאבד אחד מן הכלים כתבנית אלו תעשו אותם. ולכן שלמה המלך ע"ה עשה במקדש כל הדברים שהיו במשכן. לפי שהיה המשכן רמז ועדות למשכן שלמה. וזהו המשכן משכן העדות:

פרק לט

פסוק לב

ותכל כל עבודת אהל מועד. לפי שאמר למעלה ויעשו כל חכם לב ויעש בצלאל. ונראה שהם העושים המלאכה וזה אינו כן. כי כפי המלאכה ועומקה ועומק ציוריה א"א לשכל

אדם להכילו ולעשותו. וכ"ש כי היא מלאכת הקדש והיא נעשת מעצמה בכח יד ה'. כאומרם בארון נושאיו נושא עצמו לא כ"ש. וזה היה עון עוזה. ולכן אמר בכאן ותכל כל עבודת אהל מועד. כאלו היא מעצמה נעשית כדרך כל הדברים הקדושים. ולכן נאמר במעשה בראשית ויכולו השמים והארץ כאלו הם מעצמם נעשו. וכן האמת שכולם נעשו במאמר ולא ביגיעה. וכן נאמר במקדש שלמה והבית בהבנותו אבן שלימה מסע נבנה. כאשר בנוהו לא נאמר אלא בהבנותו הוא מעצמו. וכן היה כי האומנין היו מתחילין המלאכה והיא נעשית מעצמה תחת ידם. לפי שכל הדברים צריכין סיוע והכנה מלמטה והשי"ת הוא הגומר. וכן אמרו במדרש חזית איש מהיר במלאכתו זה שלמה וכו'. וכן אמרו שם כי רבי חנינא ראה שהיו כולם נודרים נדרים ונדבות ועולין לירושלם. והוא רצה לעלות ולראות ולהוליך דבר מה. וראה להוליך שם אבנים שלמות. והלך לשכור פועלים ונזדמנו לו אנשים ואמרו שהם יעלום לירושלם בשכירות ובלבד שתתן אצבעך עמנו ואמר להם כן. ולשעה קלה העלום לירושלם. וכשבקש אותם לתת להם שכרם לא מצאם. והם היו מלאכים שנזדמנו לו בזכותו. בא וראה כח זה הצדיק שאמרו לו שיסייעם באצבע. ורמוז כי הדברים הקדושים מעצמם נעשים אלא שצריך עזר וסמך מהתחתונים. ואח"כ השי"ת משים ידו ורצונו. וזהו ותכל כל עבודת אהל מועד. כאלו מעצמם נעשית ברצון הש"י שעשו ישראל את כל אשר צוה ה'. וזהו ויעשו בנ"י ככל אשר צוה ה' את משה:

וסיפר שהביאוהו למשה וירא את כל המלאכה והנה עשו אותה. בכלל ובפרט כי רוח ה' מלאם. ויברך אותם משה על ישרות העבודה. ואם נצטווה להקים את המשכן ולתת כל כלי וכלי אל מקומו. ואמר באחד לחדש הראשון תקים את המשכן. להורות על זריזותם. שבששה חדשים נעשתה כל המלאכה. כי בחדש הג' באו מדבר סיני ונתנה התורה בו' לחדש. ומיד עלה משה להר ג' פעמים ועמד שם ק"כ יום שהם ד' חדשים שלמים. ומשנצטוה לעשות המשכן עד שנעשה נשארו ו' חדשים. ובחדש הראשון בשנה הב' בא' לחדש הוקם המשכן למעלה ולמטה כמו שפירשתי. וכן אמר הוקם המשכן מעצמו. כי הדברים הקדושים מעצמם נעשים. ומה שאמר ויקם משה את המשכן. ששם ידו עליהם ומיד נעשים. כמו שהזכרתי ברבי חנינא ששם אצבעו עם המלאכים. ובזה ויכל משה את המלאכה. כי הוא המתחיל והוא הגומר. כאילו הכל נעשה בהקמה זו. לפי שהכל הולך אחר החיתום. ולפי שהתכלית היה להשרות השכינה. סמך מיד ויכס הענן את אהל מועד כי זה שמו האמיתי שהוא בית ועד לשכינה. ובזה וכבוד ה' מלא את המשכן. זה רמז למה שאמר מלא כל הארץ כבודו כי המשכן רמז לזה העולם. ולפי שהוא רמז

ג"כ לעולם העליון. אמר ג"כ וכבוד ה' מלא את המשכן של מעלה. כאלו עד כאן השכינה לא היתה מתישבת בעליונים. לפי שעיקר שכינה בתחתונים היתה כמאמר רבי שמעון. וחזר לומר וכבוד ה' מלא את המשכן. כנגד משכן של מטה:

ואמר **ובהעלות הענן יסעו בני ישראל**. לרמוז שזה הענן לא היה במקרה להסתלק מיד. אלא שעמד שם לעולם כל זמן המסעות. ולא נסתלק משם עד זמן שיסעו בני ישראל. וכן רמז ג"כ כי בסבת הענן היה לאות וסימן לישראל ליסע ולחנות. כי בהעלות הענן יסעו ואם לא יעלה הענן לא יסעו. וחזר לומר כי ענן ה' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו. להורות לנו תועלת אחר שהיה בענן זה. והוא שהיה מקיף על כל המשכן לבל יכה אותם שרב ושמש. כעין סוכה תהיה לצל יומם מחורב ולמחסה ולמסתור. עד שלא היו יודעים ומבחינים בין יום ללילה. אלא מצד האש שהיה לילה בו לעיני כל בית ישראל והוא אש השכינה. וזה יורה על מעלת ישראל שהיו מסתכלים באור השכינה עין בעין. כאומרו אשר עין בעין נראה אתה ה' כי זהו אש לילה. וענך עומד עליהם כנגד ענן ה'. וכן אמר בכאן כי ענן ה' ואש תהיה לילה בו. להורות לנו שאע"פ שחטאו ישראל בעון העגל. כבר חזרו לקדמותם כימי קדם. כי אחר נתינת התורה תמצא שכתב בסוף משפטים. ויכס הענן את ההר וכתיב שם ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל. ולפי שחטאו בעון העגל. ונסתלקה השכינה משם חזר עתה לומר שחזרה עטרה ליושנה. ואש תהיה לילה בו לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם: נשלם ספר ואלה שמות. תהלה לאדון הנשמות:

ויקרא

פרק א

פסוק א

עורה נרדם משנתך
וראה אברם כי קרא
קומה וראה כי נראה
בהר ה' ואזי קרא
לטוש שכלך כי נגדך
סודות ספר ויקרא

ויקרא אחר שהוקם המשכן ושכן עליו הענן ולא יכול משה לבא אל אהל מועד. הוצרך עתה לומר ויקרא אל משה לתת לו רשות ליכנס. לפי שתכלית עשיית המשכן לא היתה אלא לדבר עמו. כדכתיב ונועדתי לך שם ודברתי אתך. ונועדתי היא הקריאה. ודברתי

כנגד וידבר. ולפי שלמעלה כתב כי ענן ה' על המשכן. שזה הפסוק הוא הנאמר בסוף ואלה המשפטים. וישכון כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן וגו' ומראה כבוד ה' כאש אוכלת. להורות שחזרו ישראל לקדמותן. ולפי שכתב שם ויקרא אל משה ביום השביעי. כן כתב בכאן ויקרא אל משה. להורות על שלימות משה. ולפי שזאת הקריאה היא קריאה יותר משובחת ומעולה מכל הקריאות הקודמות. כתב בכאן ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר. להורות שזה המקום היה יותר מוכן מכל המקומות הקודמות שנאמר שם קריאה. כי בסנה לפי שלא היה מוכן אמר וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו ה' מתוך הסנה. ובמעמד הר סיני כתיב ומשה עלה אל האלהים. ולפי שהתנועע לעלות סייעו אותו ויקרא אליו ה'. ובקריאה הזאת לא מצאנו דבר מזה אלא התחיל בויקרא אל משה. להורות על מעלתו שאחר כל אלו ההשגות וההכנות היה משפיל עצמו ולא רצה ליכנס. והלך וישב לו כמי שהשלים כבר שליחותו. לזה הוצרך הש"י לקוראו לפי שהוא היה בורח מן השררה. וזהו ויקרא אל משה וידבר. וזו מעלה גדולה יותר מהראשונות. כי בראשונה בסנה אמר ויקרא אליו אלהים. ואחר שהכין עצמו יותר אמר ויקרא אליו ה' מן ההר. ואחר שנתנה התורה על ידו קרא לו מתוך הענן שהוא גדול השבח מן ההר. ואחר שהראה לו הש"י כבודו והודיעו מדותיו. ועשה המשכן והקימו על פי ה' וכבודו מלא את המשכן. אז קרא לו ממקום יותר נבחר מאהל מועד. ולכן קראו בשמו למעלה גדולה. ולהורות שקריאה זו היתה למעלה מכל הראשונות. לא אמר בכאן ויקרא ה' אליו. אלא ויקרא אל משה. מי שקראו שהיא מעלה עליונה ואח"כ וידבר ה' אליו. וז"ש לכל הדיברות ולכל האמירות ולכל הצויים קדמה קריאה לשון חבה. להורות שהוא קודם במעלה ובזמן. כי הדיבור והאמירה והצוואה מקומה ידוע מי מדבר עמו. אבל הקריאה אין אנו יודעים מי קרא ונעלם ממנו. לפי שהיא מעלה עליונה יותר ממעלת הדיבור. וזהו ויקרא אל משה וידבר ה' אליו. ואולי שלזאת הסבה אמר ויקרא אל משה אל"ף זעירא. להורות שהקריאה היתה מצד אלף של שם אהי"ה. ולפי ששם אהיה הוא סוד נקודה קטנה של יו"ד. לפי שכמעט לרוב דקותה אינה נישגת. וזה לרוב העלמו של שם אהיה. וזהו שאמרו אלף קטנה לפי שהיו"ד היא הקטנה של כל האותיות מושמת בראש האלף כזה . ואולי הטעם שזאת האלף קטנה הוא מה שכתבתי למעלה. שמשה בענותנותו הרחיק עצמו מהשררה והיה בורח ומקטין עצמו עד שהוצרך ה' לקוראו. ולזה כתב בכאן ויקרא אל משה באלף קטנה. וזהו שאמרו במדרש משלי יש זהב ורוב פנינים. כיון שראה משה שהתנדבו במשכן זהב ורוב פנינים דכתיב אבני שוהם והוא לא התנדב. הלך וישב לו ואמר כבר נגמרה מלאכת המשכן למה אני צריך.

א"ל הקב"ה חביב אתה לפני מכל כסף וזהב שבעולם. דכתיב יש זהב ורוב פנינים וגו'. וכתיב נבחר שם מעושר רב מכסף ומזהב חן טוב. דכתיב ויקרא אל משה:

ובמדרש הנעלם אמרו מה טעם ויקרא אל"ף זעירא. לפי שמלך שהולך לבית עבדיו אינו דרך כבוד לו. וראוי לבא שם בהחבא. וכן בכאן הש"י הוצרך לירד מכסאו שהם השמים. והלך לישראל לומר ועשו לי מקדש והלך לשכון בתוכם. ראוי לבא בהחבא באל"ף זעירא. ד"א למה אלף זעירא לפי שכבוד הש"י וקדושתו הוא בארץ ישראל לפי שהיא ארץ קדושה. וכשהוצרך לצאת מהיכלו ולילך חוצה לארץ כביכול הוא ממעט כבודו. ולכן נכתב ויקרא באלף זעירא. ועוד אמרו שם מאהל מועד למה נאמר. אלא וידבר אליו מעסקי אהל מועד שעתיד ליחרב בהמ"ק. וזהו ויקרא אל משה כמו שאמר ויקרא ה' אלהים לבכי ולמספד. ובמקום גילה שם תהא רעדה. ומה תיקון לזה אדם כי יקריב מכם קרבן לה'. לרמוז שבזכות הקרבנות יתקיימו בארץ. ע"ד שאמרו בפסוק קחה לי עגלה משולשת. אמר לפניו תינח בזמן שבהמ"ק קיים. אבל אח"כ מה תיקון יש להם. זכירת הקרבנות מכפרת. והתענית ג"כ הוא מזבח כפרה. והיינו דכתיב אדם כי יקריב מכם קרבן לה'. כי יקריב קרבן לה' לא נאמר. אלא כי יקריב מכם קרבן לה'. שהקרבן הוא מהאדם. וזהו בתענית שמתמעט החלב והדם:

פסוק ב

אדם כי יקריב מכם. כבר אמרו כי האדם נקרא איש וגבר ואדם ואנוש. והשם הנבחר מכולם הוא אדם. לפי שמצאנו במרכבת יחזקאל דמות כמראה אדם עליו. לפי שהוא עולה מ"ה במספרו כמו שעולה שם ה' במילואו. ולכן שם אדם הראשון אדם לפי שהוא השם המובחר מכל השמות. ולכן בקרבנות התחיל במלת אדם לפי שהוא הנבחר. ומי שרוצה להקריב קרבן ולהתדבק ולהתקרב בשם ה' ולהקריב קרבן גופו ונפשו. ראוי שיהיה איש המעלה הנקרא אדם. בענין שיתדבק באדם העליון ויתקרב אליו. ולזה אמר אדם כי יקריב מכם קרבן לה'. המקריב זה הקרבן ראוי שיהיה אדם. ורבותינו אמרו כי השם יתברך שונא גזל בעולה. ומי שירצה להקריב קרבן ראוי שיהיה מיגיע כפיו ולא מן הגזל. ולכן אמר אדם כי יקריב. מה אדם הראשון לא הקריב מן הגזל שהכל היה שלו. אף אתה לא תקריב מן הגזל. ועתה שמע טעמי מקוראי אשר בחרתי בו. כבר ידעת כי אדם הראשון קצץ בחטאו בנטיעות. וכמעט השחית זה העולם שברא הש"י כמו גן לעבודת האדם. בסבת חטא נחש הקדמוני. וכמעט בחטאו היה העולם מתמוטט שנברא בששת ימים עד יום השביעי קדש. והוא סלק השכינה מהתחתונים כי שם ביתה. כדכתיב וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן לרוח היום. שהוא זה העולם שנקרא גן. וקצץ

בנטיעות הוא וקין ודור אנוש ודור המבול ודור הפלגה ונמרוד. עד שסלקוה למעלה מז' רקיעים שהם כנגד שבעה ימי בראשית. באופן שבחטאם השחיתו העולם. וזהו שאמרו עשרה דורות מאדם ועד נח ומנח ועד אברהם. כנגד עשרה מאמרות שבהם נברא העולם והרשעים מאבדין אותו. ומה היה אם היה נברא במאמר אחד שיותר בנקל יאבדוהו. ולפי שראה העולם קרוב להתמוטט. בחר באברהם שיבא לקיים העולם שנברא בעשרה מאמרות. וניסהו בעשרה נסיונות כנגד עשרה דורות של הרשעים. להעמיד העולם באלו הנסיונות להוריד השכינה לארץ להעמיד העולם. ולכן אמרו שבאו שבעה צדיקים. האבות קהת ועמרם ולוי ומשה. להוריד השכינה מהז' רקיעים שהעלוה הרשעים. וזהו וצדיקים ישכנו ארץ: ישכינו השכינה בארץ. בענין שבזה חזרו ז' ימי בראשית לקדמותם ונתחזק העולם. ולזה צוה הש"י אחר שהצדיקים הללו הורידו השכינה לתחתונים. לעשות לו מקדש מלך להשרות שכינתו שהיתה בהר. וכל זה לכפרת ישראל ולקיים העולם בקיומו. שכבר נתקיים ביום הששי של מ"ת. ולכן צוה להקריב קרבנות בתוכו ולעשות קרבנות בשבעת ימי המילואים. כדי לקיים ז' ימי בראשית כמו שאפרש בעז"ה. וכל זה בענין שיחזור אדם הראשון לקדמותו. וכן קין והבל שמתו במקומם נדב ואביהוא. ואז נתבסם העולם מכל וכל. ולפי שאדם הראשון בחטאו היה מרוחק מהש"י. והש"י לא היה רוצה להזכיר שמו. על דרך מי אשר חטא לי אמחנו מספרי. וכמו שאמרו על רבי מאיר מאי עביד קב"ה. גמיר שמעתתא מפומיהו דרבנן. ומפומיה דרבי מאיר לא קאמר. מ"ט משום דגמיר מפומיה דאלישע אחר. וכשאמרו רבי מאיר רמון מצא תוכו אכל קליפתו זרק. גמר הלכה משמו אומר היה רבי מאיר וכו'. נראה שהש"י בראשונה לא היה רוצה להזכיר שמו של ר"מ משום אלישע רבו. ואח"כ כשנתרצה הזכיר שמו. וכן אמרו באלעזר בן גודגדא שהיה רשע כל ימיו ולא הניח זונה וכו'. ואח"כ נתחרט והלך אצל ימים ונהרות ומדברות שיבקשו עליו רחמים. והם אמרו דיינו לבקש רחמים עלינו. וכשראה כך אמר אין הדבר תלוי אלא בי: הניח ראשו בין ברכיו וגעה בבכיה עד שיצאה נשמתו. יצאת בת קול ואמרה אשריך רבי אלעזר שאתה מזומן לחיי העולם הבא. אמר רבי לא דיין לצדיקים שקוראן בשמן אלא שקורא להם רבי. נראה שהאדם המרוחק אין רוצה הש"י להזכיר שמו. כמוזכר בר' מאיר ובר' אלעזר. וכן היה הדבר באדם הראשון. שאחר שחטא לא הזכירו הש"י ולא הזכירו בתורה. ואחר שנבנה המשכן שבו הוקם המשכן למעלה ולמטה. ונתקיים העולם כבראשונה. וצוה להקריב הקרבנות לכלות פשע ולהתם חטאת. מיד הזכיר שמו ואמר אדם כי יקריב מכם קרבן לה'. שזה רמז לאדם הראשון שנתקרב אל הש"י בסבת הקרבנות. וירדה השכינה בשמיני למילואים

לתחתונים כמו שהיתה בראשונה. ונתחזק העולם ונתבסם בדברי המשכן שהיו דוגמת דברי העוה"ז כמו שכתבנו למעלה:

ולהורות על זה תמצא שזה הספר הוא כנגד ספר בראשית. שאעפ"י שהם חמשה חומשי תורה אינם אלא ארבעה. כי ספר ואלה הדברים הוא זכרון דברים הראשונים של שאר הספרים. ונשארו ד' ספרים. שנים כנגד ספר ואלה שמות. וספר בראשית הוא ספר תולדות אדם ודור המבול ודור הפלגה ולידת האבות. שבאו לתקן מה שעוות אדם הראשון. וכנגד זה בא ספר ויקרא. שבו לתקן העולם בבריאת עולם חדש בשבעה ימי המילואים. דכתיב ופתח אהל מועד תשבו שבעת ימים. שהם כנגד ז' ימי בראשית. ולכן נקראו ז' ימי מילואים. שהם ממלאים מקום הראשונים וממלאי הגומא. ובתחלת זה הספר נברא אדם הראשון והוזכר שמו. דכתיב אדם כי יקריב מכם קרבן לה'. ואחר שמתו בני אהרן בשמיני למלואים נצטווה אהרן יין ושכר אל תשת ולא תמותו. ולפי שהוא עומד במקום אדם הראשון. שכן אמרו בששי נתרחק אדם ובמשכן נתקרב אדם. דכתיב ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך. וכשם שנצטווה אדם ומע הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו. ואז"ל גפן היתה. כן כתב באהרן יין ושכר אל תשת. ולכן סמך מיד את זה תאכלו ואת זה לא תאכלו. ולפי שבסבת חטא אדם הראשון נמשכו ממנו כל מיני טומאה וזיבה וקרי. כן צוה מיד אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת. ולא אמר איש או גבר אלא אדם. לרמוז לאדם הראשון שממנו נמשכו אלו הטומאות והנגעים וכל מיני זיבה. שנתהוו ממנו בק"ל שנה שהיה פרוש מאשתו. ונדבקו אליו פגעין בישין ונגעי בני אדם ורוחין בישין. ולכן אמר בשיר של פגעין ונגע לא יקרב באהליך. ולכן יש בזה המזמור מאה ושלשים תיבות כנגד אלו המאה ושלשים שנים. ולכן כופלים פסוק אורך ימים להשלים המניין. ואחר כך חזר למיתת בני אהרן ולפרש הלכות יוה"כ. שהוא לכפר עון העגל ועון אדם הראשון שהוא עון נחש הקדמוני. ושאר הספר כולו הוא טהרת הטמאים לבער אוב וידעוני. ודיני עריות ומומי הבהמות ומומי הכהנים. שכולם צריכין שיהיו תמימים. אחר שהם באים לכפר על מום וחטאת האדם. זה ספר בראשית שהוא כנגד ספר ויקרא. ספר ואלה שמות בנ"י הוא כנגד ספר במדבר סיני. ששם צוה על מנין ישראל ודגליהם שהוא כנגד ואלה שמות בני ישראל. ששם נמנו במספר שבעים ובמספר שש מאות אלף: וכן ענין הדגלים דכתיב שם איש על ידו לדגליהם. כן כתב שם ובני ישראל יוצאים ביד רמה. שפירושו בדגל פרושה כמו שפירשתי שם. וכמו שביציאת מצרים יצאו ערב רב. שהם היו סבת כל העונות ועשיית העגל. כן בספר במדבר סיני הזכיר ג"כ

עון המרגלים והאספסוף ועון שטים. שכל זה בא מצד ערב רב. ואין להאריך בזה כי המעיין ימצא הכל דוגמא זה לזה:

היוצא לנו מזה כי ספר ויקרא הוא כנגד ספר בראשית. ולכן התחיל בו אדם כי יקריב להורות שכבר נתחייב אדם הראשון. והזכירו הש"י בשמו הראשון. להורות שכבר נתכפר חטאו. ולפי שחטא אדם הראשון הוא דבר סתר והוא קצץ בנטיעות. והוא חטא מחשביי בהרהור הלב. והוא החטא החמור מכל החטאים. כאומרם ז"ל הרהורי עבירה קשים מעבירה. לפי שחוטא בלבבו ונפשו ולא בגופו. ועולה מחשבתו למעלה. ואומר מי יודע רוח האדם העולה היא או יורדת. או מה לפנים מה לאחור. לזה הזכיר בתחלת הקרבנות קרבן העולה ואמר אם עולה קרבנו. לפי שהעולה באה על הרהור הלב ולכן כולה כליל לה'. לשרוף ולהתם כל הרהור ומחשבה רעה: ולפי שאדם הראשון בחטאתו אשר חטא כמעט השחית ימות עולם. ועכשיו צוה בקרבנות לחזק העולם ולתקן ו' ימי בראשית שהיו רפויים. ועמודי שמים ירופפו עד יום הו' של מ"ת. תמצא שצוה ה' בקרבנות ששה מינים כנגד ששת ימי בראשית. והם עולה ומנחה וחטאת ואשם ומלואים וזבח השלמים וכולם בפסוק זאת התורה. ואולי מילואים. הם הקרבנות מן ז' ימי המילואים שרצה למנותם בקרבן בפני עצמו. ואלו הו' מינים תמצאם בפרשה זו ובפרשת צו את אהרן. ולכן התחיל בכאן אם עולה קרבנו. ואח"כ המנחה והשלמים. וכן הזכיר בזאת הפרשה כי אלו הקרבנות הם מועילים לרבים וליחיד ולנשיא ולכהן המשיח. וכן נפש כי תחטא וקרבן האשם היולדת שהם ו' מיני אדם. והתחיל ביחיד שהוא אדם כי יקריב לפי שהוא הראש כנגד אדם הראשון. וזהו קרבן יחיד. אח"כ פירש קרבן כהן משיח שהוא הראש. כנגד אהרן הכהן שהוא דוגמת אדם הראשון. אחכ"א ואם כל עדת ישראל ישגו שהם הסנהדרין והקהל עשו בהוראתם. ולכן אמר וסמכו זקני העדה. אחכ"א אשר נשיא יחטא שהוא המלך או נשיא הדור. אחכ"א ואם נפש אחת תחטא בשגגה. וכן ונפש כי תחטא שהוא כמו איש איש כי יחטא אלא שר"ל שהחטא בא מצד הנפש החוטאת בנפש המתאוה. ועכ"ז רצה לעשותה פרשה בפני עצמה. להשלים מנין ששה עם קרבן היולדת שהוא קרבן בפני עצמו. כדי שיבואו מכוונים במניינם עם ששה מיני קרבנות שהזכרנו. שהם באים לכפר על ששה מיני עונות של ששה מיני אדם שהזכרנו. יחיד וכהן משיח וציבור ונשיא ונפש ויולדת. אשר באלו ששה מיני עונות. כמעט נהרס הבנין של ששת ימי בראשית. והוצרכו ששה מיני קרבנות הנזכרים. להחזיק אלו הששה ימים ולבסם העולם כבראשונה:

ולפי שענין הקרבנות הוא מסודות התורה. אמר דבר אל בני ישראל הם יחידי סגולה. תדבר אליהם ותלמדם ענינם וסודם. ואמרת אליהם לכלל העם ענין הקרבנות הצריכים להם. בין קרבנות חובה בין קרבנות נדבה. וזהו אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה. כלומר אעפ"י שסודם גדול. ההוצאה מעוטה. מן הבקר ומן הצאן המצויים אצלכם תקריבו את קרבנכם. ואיני מטריח עליכם לבקש איל וצבי ויחמור בין ההרים. רק שיהיה תמים בלא מום. וסמך ידו על ראשו. להתודות חטאתו. ובזה ונרצה לו לכפר עליו החטאת. או לבטל הגזירה אעפ"י שנגזרה. וענין הקרבנות. רוב המפרשים הסכימו שהקרבן הוא מנחה לה' ואין מנחה אלא לגדול. ואין גדול כה' אלהינו. על כן נזכר השם המיוחד בקרבנות. כמו שאמר בן עזאי בסדר קדשים בא וראה מה כתיב בפרשת הקרבנות. שלא כתב בהם לא אל ולא אלהים אלא לה'. שלא ליתן פתחון פה לבעל הדין לחלוק. והמנחה יש לה שלשה ערכים. ערך הנותן. וערך המקבל. וערך המנחה עצמה. אצל הנותן כבר כתב כבד את ה' מהונך. והמנחה ראויה להיות מהנבחר. אם כן פר אחד איל אחד הוא טובו של אדם לשלח לקונו. אצל המקבל איזה דבר יקח האדם לשלח לקונו. הירצה ה' בכף אחד י' זהב. הירצה ה' באלפי אלים. כבש אחד בן שנתו לעולה. ואין זה נכון. וי"א שקרבן הוא לשון קריבה ואחדות. והטוב שיש לאדם לשלוח לבוראו למנחה להתקרב אליו. הוא רוחו ונשמתו. כאומרו זבחי אלהים רוח נשברה. ובטעם הקרבן י"א שהוא להבריא הנפש החוטאת שהיא טמאה. והקרבן הוא מטהרה ומבריאה. ואחרים אומרים שהוא להשפיל יצר האדם וכוחו החמרית. ובראות האדם פרו ואילו דמו נזרק וחלבו נקטר על חטאו אשר חטא. יכניע יצרו וישפל גאותו. כי הוא היה ראוי לאותן העונשים:

וי"א כי הטעם שצוה אלינו לעשות משכן רמז למשכנו של מעלה. באופן שתהיה השגחתו דבוקה בנו. ולכן היו כלי המשכן להוריד ההשפעה האלהית. כן הקרבן אשר הוא התכלית אשר צוה לעשות מזבח אדמה. נמשך ממנו השפעת קריבה ואחדות. והכבוד האלהי היה נגלה ונראה לעיני העם באש. דכתיב ומראה כבוד ה' כאש אוכלת. וכן כי ירד עליו ה' באש. והאש הוא היותר דק ומעולה מכל הגשמים השפלים. והוא משגיח באש על השפלים. כי באש הוא מעניש לחוטאים ומציל לאוהבים: ומפני שהכבוד האלהי נתראה באש ומכונה לאש. ה' אלהיך אש אוכלה. צוה הש"י להכין הכנה בשתתדבק ותנוח ותעמוד בתוכה. והם אין רואין אלא האש והוא אשו הגדולה. והאש טבעו לעלות למעלה. לא תעמוד למטה אלא נאחזת בגוף מה. ולכן צוה אש תמיד תוקד על המזבח. והגוף היותר מוכן לזה הוא השומן הדשן. כי בשמנינותו תאחז האש

והוא בלחם ומזון אליה. וזהו אומרו לחם אשה. וכן קרבני לחמי לאישי. קרבן הנקרב לי הוא לחמי מזון לאישי. ריח ניחוחי. כוונת המקריב השפעת חן ונחת רוח לפניו. ועל הטעם הזה צוה לעשות שמן למאור להעלות נר תמיד. וכן הקטרת הסמים על זה הדרך. ולכן צוה לעשות זה על יד איש קדוש. שמן וקטורת פנימי. וקרבן חיצוני תמידי. איש אל רעהו יעזורו ועל יד הכהן המשרת ישוב הקרבן קדש. והוא הכנה ומזון לאש האלהי שישכון בתוך בני ישראל. והעד הנאמן על כל זה כי את אישי ה' לחם אלהיהם הם מקריבין והיו קודש. שפירושו כי את אישי ה' הוא הכבוד הנגלה ונראה באש. לחם אלהיהם שהוא הקרבן שנקרא לחם רוחני. הם מקריבים כי את האש ההיא הם מקריבים. הקרבן שהוא ללחם ומזון לה והיו קדש באמצעיתו. ובהעדר הקרבן שהוא לחם הנזכר. נסתלק האש ונסתלקו בו השפעות הנמשכות ממנה. נשאר הנשפע למטה בקצוות שאין ביניהם מחבר. וזהו ותצא אש מלפני ה' ותאכל את החלבים. שהם כמזון ולחם לאש ובאמצעותו היא יורדת. וכל העם רואים ברדת האש על המזבח כי הקרבן מושך את האש. והאש מושכת הקרבן. כשמן שהוא מושך לאש. והאש מושכת אליו. שהוא מזון לה. והאש הזאת היא אש הצלה ואש מענישה. וזהו קרבני לחמי לאישי. או הצלה והשלמה וקבול קרבן. והתורה מלאה מזה ותצא אש ותאכל את העולה ואת השלמים. וכן בשלמה ותרד האש. וכן באליהו אש כליה. אם איש אלהים אני תרד אש מן השמים. וכן אש נדב ואביהוא. וכן בקרח ובתבערה. וכן אמר לאישי ואישים. ותועלות הקרבן הם ארבעה. אחד שהוא מכלל רפואות תחלואי הנפשות. אחר שהחטאים הם תחלואים נפשיים. ולכן אמר אם כל עדת ישראל ישגו וכן ביחידים. ב' שהוא משקיט חרון אף ה'. והעד עולת דוד בגורן ארונה. וכן כי יצא הקצף. וכן ולא יהיה בכם נגף. שלישית לבקש רצון ה'. והעד עולת הבל וישע ה'. וגם עולת נח. ד' להוריד שפע רוחני למטה. והתורה מעידה על זה מכמה פנים. ולכן נאמר באהרן וירד מעשות העולה וכתיב וירא כבוד ה'. וכן באליהו וכן בשלמה והיה כצאת מן הקדש והענן מלא את בית ה' ע"כ. והנה זה טוב לפי הפשט. ודרך אמת סלולה ליודעים:

והקדוש גלה אותו בפסוק קץ כל בשר. לפי שידוע כי יצר לב האדם רע מנעוריו. הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות המעוות אדם בריבו. ומבקש דין מהשי"ת על חטאת האדם. והשי"ת כל דרכיו משפט. ואחר שהאדם חוטא וזה שואל דין. יש לו לעשות משפט ולמסור זה החוטא ביד זה הצר שהוא הקוסטינר. העושה דין בגזירת עירין שהוא דין עליון. ולכן נאמר בדור המבול קץ כל בשר בא לפני. הוא השטן המחשיך פני הבריות. וזהו קץ שם לחשך. שפירושו קץ ותכלית שם לחשך לכלות החוטאים. וזהו ולכל תכלית

הוא חוקר כי זה תכליתו. וזהו הכצעקתה הבאה אלי. שהיא מדת הדין הבאה להזכיר עון סדום. ואם הוא כן כלה אעשה בהם. על יד זה שנקרא קץ כל בשר. לפי שהוא מכלה מנפש ועד בשר. והוא נקרא איש אויב וצר. ותמיד עינו עוללה וצרה על בשר תאוה. ולכן צוה יוצרנו ית'. וכי תבואו מלחמה בארצכם על הצר הצורר תמיד. ובמה צריך לו לשברו. וזהו והרעותם בחצוצרות. וזהו אשרי העם יודעי תרועה. שיודעים בתפלתם ובקרבנם לשבר זה הכח מהצר המחשיך פני הבריות. ומיד ה' באור פניך יהלכון. ולכן נתן לנו יוצרנו ית' עצה נכונה לשבר היצר הרע ולהכניעו בקול התפלה ובקול השופר. ולפי שהוא להוט אחר הבשר ותכליתו לכלות כל בשר. צוה השי"ת בקרבנות הבשר. כדכתיב ובשר זבח תודת שלמיו כדי להשביע עינו ותאוותו. בענין שיהיה זה תחת זה. והנה האדם הרחוק מהשי"ת מצד חטאתו. הוא מתקרב אל השי"ת מצד חרטתו או וידויו ולכן נקרא קרבן. וכן נקרא קרבן ששרשו קרוב לשון מלחמה כמו ביום קרב. וזאת היא מלחמת יצה"ר הרמוזה בפסוק וכי תבואו מלחמה בארצכם. ואמר שם על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם. שאנו לוחמים עמו בכל מיני קרב בחרטה בוידוי בסמיכה בהקרבת הקרבנות: **וזהו** זבחי אלהים רוח נשברה. כי כשהאדם לבו נשבר בחרטתו ובסמיכת ידיו ובוידויו. מיד נשבר כחו של זה הצר. ונתקיים אם רעב שונאך האכילהו לחם. זהו לחם הקרבן שנקרא לחם אשה. בענין שבבשר הקרבן הוא שבע וממלא תאותו בבשר תאוה. ובזה הוא מניח לאדם ועוסק בבשר הקרבן שנאכלת על האש. הוא האש שלמדת הדין הקשה שהיא רבוצה כארי על גבי המזבח. לאכול ולכלות הבשר על מוקדה על המזבח כל הלילה. שהיא מדת הדין של פחד לילה. ולכן אמרו העולה כולה כליל. שהיא נאכלת מצד זה המכלה והכורת. ולכן י"א כי עולה היא מלשון כעלות גדיש. ובזה מתקרר דעתו ורואה עצמו מנוצח מכח הדין ואין לו כח להשטין כנגד זה האיש. אחר שזה אינו האיש הראשון. אחר שהפשיט עורו מעליו ונתחרט ונתודה וקבל ענשו והקריב קרבנו. הרי הוא איש חדש כאלו היום נולד. ולכן צריך להקריב אש הדיוט להדליק על המזבח. בענין שאש ההדיוט יתערב באש גבוה. ויהיה אש אוכלת אש כי יצר הרע הוא אש שורפת. ונדלק באדם מכח תאותיו. כאומרו מאחרי בנשף יין ידליקם. וצריך האדם לשרוף אש תאוותיו ולהקריבו על גבי המזבח. בענין שיתקרר האדם מרתיחתו. ובכח אש הדיוט ישרוף אותו אש של מדת הדין השורף העולה. וזהו הנה היום בא בוער כתנור. מצד אש שלמדה"ד הקשה. ולכן אמר את קרבני לחמי לאישי. שהם שני מיני אש. אש שלמטה ואש של מעלה. וזהו שאמרו בזבחים וטעונה הפשט ונתוח וכליל לאישים:

וכן רמז קרבני לחמי לאישי. שני אישים. איש החוטא. ואיש המתחדש. שהוא איש חדש. ולכן נאמר בלוי ילוה אישי אלי. כמו שפירשתי בלידת השבטים. ולכן אמרו בכהן אישי כהן גדול. שהוא האיש המקריב הקרבנות ומחבר אלו שני האישים. אש של מעלה ואש של מטה. ולכן הוצרך אש הדיוט. כאומרם ז"ל אע"פ שהאש יורד מן השמים מצוה ליתן אש מן ההדיוט. אש שירדה בימי משה לא נסתלקה ממזבח הנחשת עד שבא לבית עולמים. אש שירדה בימי שלמה לא נסתלקה ממזבח עולמים עד שנסתלקה בימי מנשה ע"כ. ואחר שהכהן מקריב הקרבן והבשר נשרפת מצד האישים הללו. נחלש כח המשטין. וזה הטעם בעצמו הוא כענין שעיר עזאזל. כמו שפירשתי באומרו וילך עשו לדרכו שעירה. כי אחר שהוא נקרא איש שעיר ושעירים ירקדו שם. הוא הולך ומתחבר עם השעיר עזאזל לפי שהוא מינו. ובזה מתקרר דעתו ונהפך סניגור על ישראל. וכן בענין הקרבן כשרואה קץ כל בשר קרבן הבשר נאכל על גבי המזבח. מתקרר דעתו ונעשה סניגור על אותו האיש. וזה ע"ד ואתן אדם תחתיך. שאמרו אל תיקרי אדם אלא אדום כי כשהקב"ה הופך הגזירה מעל איש פרטי. הוא מזמין למדה"ד במקום זה האיש החוטא איש אחר בא מאדום. ובו מתקיימת הגזירה באופן שיהיה זה תחת זה. וכן ענין המלקות שצותה התורה ארבעים יכנו. הוא לפי שזה האיש חטא. עד שבחטאו נתעוררו עליו ב' מדות הדין שנקראים שור וחמור. ולכן אמרו שתהיה הרצועה משור וחמור. בענין שאע"פ שזה האיש חייב כרת וראוי להמסר ביד זה הכורת והמכלה. בזה הוא מתכפר. וזהו שאמרו במסכת מכות כל חייבי כריתות שלקו נפטרו מיד מידי כריתתן. כי כן הוא לפי שנסתלק הכורת מעליו. ואם זה האיש אינו מקבל מלקות נמסר ביד זה הקוסטינר לכלות אותו. וזהו שאמר מאן דלא כרע במודים שדרתו נעשית נחש. ולכן אמרו צריך לכרוע עד שיתפקקו כל חוליות שבשדרה. כי אחר שלא רצה להודות ולשבר כח תאותו. נהפך לנחש ושדרתו נעשית נחש. ולכן צריך בקרבן וידוי וסמיכה ורוח נמוכה. כאומרו זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה. ולכן התחיל בזאת הפרשה ואמר אדם כי יקריב מכם קרבן. ולא אמר אדם כי יקריב קרבן. אלא מכם. מן המכים ומן החלשים שבכם. והוא כמו ורדפו מכם חמשה. שאמרו רז"ל מן החלשים. כמו ואם מך הוא. וכן המקריב הקרבן צריך לשבור גופו ונפשו ולהכניע גאותו. ואם הוא גס רוח אינו ראוי לקרבן. לפי שאין ה' רוצה בגאוה ובעידונין. כי כן אמר שמנת עבית כשית ויטוש אלוה עשהו. ולכן מבחר הקרבן הוא החלב והדם שצוה השי"ת להקריב על מזבחו. בענין שהאדם יכניע חלבו ודמו וגאותו ורתיחתו ויהיה נשבר ונדכה. וזהו שאמרו בעלי מעשה כי בוידוי האדם צריך לומר בזמן שבהמ"ק קיים היה אדם מביא קרבן ומתכפר לו.

ועכשיו שאין קרבן יהי רצון שיהא חלבי ודמי שנתמעט היום בתעניתי כחלב ודם המונח ע"ג המזבח. ובכאן גלו סוד הקרבן כי הדם נזרק והחלב נקטר. לפי שהדם הוא רמז לחטא שהוא אדום. ולכן צריך זריקה ושבירה. והחלב הוא לבן והוא רחמים. רמז לכפרה ולליבון העון. כדכתיב אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג וכו'. והשם ברחמיו מכפר ומלבן העון בסבת הקטרת החלב. שהוא גאות האדם ועידונו ושמנינות. וזה רמזוהו בפסוק אני לדודי ודודי לי הרועה בשושנים. מה שושן זה אדום וכשמקריבין אותו אצל האש או מכניסין אותו במים חמין נהפך ללבן. כן האדם בקרבנו החטא שהוא אדום כשושן. מכח אש הקרבן מתלבן ומתברר כצמר נקי. ולכן אמרו היושב בתענית נקרא קדוש. לפי שבסבת התענית משפיל רוחו וממעט דמו וחלבו. בענין שזהו כמו מזבח כפרה שמתמעט החלב והדם ונשרף שם:

ולכן התחיל בפרשת הקרבנות. אדם כי יקריב מכם קרבן לה'. הקרבן הנבחר הוא מכם. כשאדם מתענה ומקריב חלבו ודמו וממעט אותו. ומקריב עצמו על גבי המזבח. לפי שהוא דומה לקרבן המזבח. כאומרו להקריב לי חלב ודם. בענין שבזה הסניגור והקטיגור נקרבים ונאחזים זה בזה. ומדת הרחמים גוברת על מדת הדין. ואע"פ שנקרא קץ כל בשר ודרכו לכלות כל בשר. בקרבן הבשר והדם נעשה סניגור. עד שעולה ריח הקרבן לריח ניחוח לה'. ואמרו נחת רוח לפני שאמרתי ונעשה רצוני. באופן שמדת הדין של אש הגדולה חוזר לרוח. וזה דבר גדול היות האדם בעל בשר וכובש ושולט באש הקשה עד שמחזירו לרוח. וכמו שאמר אותו חכם במאמר נורא בי עמרם. אתו כולי עלמא ואמרו ליה ביישתנו. ואמר להם מוטב דתכספו מיני בהאי עלמא ולא תכספו מיני לעלמא דאתי. נפיק מיניה כדיקלא דנורא אמר חזי דאת נורא ואנא בשרא וכו' כדאיתא בקידושין. וכבר פירשתי זה בפסוק לא ידון רוחי באדם בשגם הוא בשר עיין זה שם. זהו מה שראיתי ובינותי בספרים בטעם הקרבן האמיתי. והם דברים נסתרים שהם כבשונו של עולם. ואני ביררתים וצרפתים בכל יכלתי. לכסות טפח ולגלות טפחיים למען ירוץ קורא בו. ואיני רוצה להאריך בפרטי הפרשה כי כבר רמזתי למעלה. כי הקרבנות חלוקים לששה מינים. עולה ומנחה חטאת ואשם ומילואים וזבח השלמים. וכנגדם ששה מיני אנשים חוטאים ומהם בנפשותם. והם אדם כהן משיח עדת ישראל נשיא נפש. ואלו כולן מנויין בזאת הפ'. ובפ' כי תזריע הזכיר קרבן היולדת כמו שפירשתי למעלה. ובכאן התחיל לפרש דיני העולה דכתיב אם עולה קרבנו. ואח"כ פירש דיני המנחה ונפש כי תקריב קרבן מנחה. אח"כ אמר זבח שלמים. ובפרשת צו את אהרן פירש דין החטאת והאשם. ובזאת הפרשה פירש בראשונה דין אדם כי יקריב שהוא יחיד ששגג. ואחר כך פירש דין

הכהן המשיח ואמר אם הכהן המשיח יחטא. לפי שהכהן המשיח הוא ראוי היותו דבק בשם. אחר שהוא משמש בהיכלו. ואם כן איך אפשר שיחטא. לזה אמר לאשמת העם. כי אשמת העם וחטאתם גרמה לו לחטוא. ולכן כללו בדין נפש כי תחטא. להורות שחטא בנפש המתאוה שגברה על גופו. לא בשביל עצמו אלא בשביל אשמת קהלה. ולכן כתב הקדוש כי שליח צבור שנכשל בתפלתו. אינו סימן טוב לעם. אחר שהוא במקום הכהן. ולכן אמר שהוא היה מלמד לש"צ דיני התפלה ובפרט בתפלת יום הכפורים. ובסדר עבודה היה מדריכו ומלמדו בענין שלא יכשל בלשונו. כמו שאמר צווהו ולימדוהו עד בא יום העשור. ולכן כתב בכאן את פני פרכת הקדש כמוזכר בדבריהם. להורות שעדיין הוא בקדושתו. אלא שאשמת הקהל סבב חטאתו. ולפי שזה היה בסבת אשמת הקהל. צוה שיביא פר לחטאת. כמו שצוה בחטאת העם שכתב ואם כל עדת ישגו וגו'. והקריבו הקהל פר בן בקר. ולפי שאמר ואם כל עדת ישראל ישגו. וזה נראה דבר נמנע. כי איך אפשר שישגו כל העדה כאחד. לזה אמר ונעלם דבר מעיני הקהל. כלומר לא חטאו כל העדה כי אי אפשר לכולם לחטוא כי אם אחד יחטא או (רובם) מקצתם [ורובם] א"א שיחטאו. אבל היה הדבר שנעלם הדבר מהם. ואפשר הוא לחטוא בלא ראות. או שרמז ונעלם דבר מעיני הקהל. כלומר אי אפשר לכולם לחטוא. אבל היה הדבר שנעלם דבר מעיני העדה שהם הפרנסים והסנהדרין שנקראים עיני העדה. לפי שהם מאירים את העם בהנהגותיהם. כאומרם במסכת תעניות כלה שעינה יפות א"צ לבדוק בכל גופה. ולפי שהסנהדרין טעו. אפשר היה שכל הקהל שסמכו על דבריהם ועל הוראתם שיטעו כולם. ובזה נתרץ מה שהקשו למה אמר בנשיא אשר נשיא יחטא. ולא אמר אם. כמו שאמר בעדה או בכהן המשיח. אבל אחר שהנחנו שכל העדה שגו. כאומרו ונעלם דבר מעיני הקהל. אם כן בנשיא אין ראוי לומר אם. ולשים הדבר בספק. אלא אשר נשיא יחטא שחטא בודאי. אחר שהוא אחד. כ"א הקהל כולו חוטאים. כל שכן היחיד שחטא. וזהו אשר נשיא יחטא. ובמדרש אמרו אשרי הדור שהנשיא שלו חוטא ומתחרט כי זה שבח גדול לו. עשו מלת אשר נשיא כמו אשרי. ובמדרש הנעלם אמרו בנשיא שלבו גס בו ויש לו שררה ונשיאות. בודאי הוא שיחטא. ולכן בכולם אמר אם הכהן המשיח וכולם כן. אבל בנשיא שלבו גס בו ומכח השררה והנשיאות חוטא בודאי. אמר אשר נשיא יחטא:

אח"כ פירש דין נפש כי תחטא. שהוא כמו יחיד שחוטא. אלא שבא לפרש שהחטא בא מצד הנפש המתאוה. ורצה לרמוז לנו בזה כי הנפש מצד עצמה אינה חוטאת. אלא מצד הגוף המורכב מיסודות ומדברים הפכים. מטעמים האחד לרעהו שרשי רתמים.

ומה שיאהב זה ישנא זה. וכל אחד רוצה להתגבר על חבירו ומתגאה עליו. עד שלסבת זה כלים מאליהם. לפי שכל פועל גאה יש לו התמוטטות מדה כנגד מדה. אבל הש"י ה' מלך גאות לבש ומתלבש בעוז והדר גאון. ועכ"ז אף תכון תבל בל תמוט. באופן שהחטא בא מצד הגוף ומצד הנפש מחוברים יחד. ולכן התחילה תורת הקרבנות באדם כי יקריב מכם קרבן לה'. בסבת החטא שחטא הגוף מצד היותו מורכב מאדמה. וזהו אדם מאדמה. וזהו אד"ם אפר דם מרה. בש"ר בושה סרוחה רמה. כי מצד חומרו וגופו בלא החטא. ולפי שהגוף מצד עצמו הוא כמו דומם בלי נפש חיה. חזר לומר אם נפש אחת תחטא. וכן נפש כי תחטא. להורות שהחטא בא מצד הנפש המתאוה. ולכן כמו ששניהם סבת החטא. כן ראוי ששניהם יקבלו השכר והעונש. אחר שאיש ברעהו ידובקו. ובזה הטעם נחלקה תורתינו למצות מעשיות הראויות לגוף ולעינים ולידים ולרגלים. ולמצות עיוניות הראויות לנפש. לידע ולהבין ידיעת השי"ת. כמו אנכי ה' אלהיך וכיוצא בהם שהם תלויות בשכל ובקבלת הלב. וזהו אם שמוע תשמע לקול השם אלהיך כנגד הקבלה. והישר בעיניו תעשה כנגד העשיה. וזהו דע את אלהי אביך ועבדהו. ואלו הם שני חלקי המצות כנגד שני חלקי הגוף. שהם הנפש והגוף. והם כנגד נעשה ונשמע. וזהו סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא (י"מ) כנגד השמיעה. ואת מצותיו שמור כנגד העשייה. ואלו הם הם כנגד שני חלקי האדם. וזהו כי זה כל האדם. האדם כנגד הגוף. כל לרבות הנפש שהיא כלל הכל. ולכן אמר בכאן ואם נפש אחת תחטא. ולפי שהנפש המתאות היא משועבדת לשכל הגובר עליה עד שמתחרטת. אמר מיד או הודע אליו חטאתו. מצד ידיעתו ושכלו ויצרו הטוב הגובר על יצר הרע. והביא קרבנו שעירת עזים תמימה. כי למעלה בנשיא אמר והביא את קרבנו שעיר עזים. לפי שהוא כנגד הגוף והיצר. צוה שיביא שעיר עזים זכר תמים. ובחטאת הנפש שהיא נקבה. אמר שעירת עזים נקבה תמימה. כנגד הנפש המשכלת:

ובמדרש הנעלם אמרו או הודע אליו. מי הודיעו. ואמרו שם כי זהו מחסד השם יתברך על יריאיו שמסבב להודיע להם חטאתם. מצד הייסורין שמביא עליהם מדה כנגד מדה. ובזה חוזר האדם בתשובה. שאומר אני חטאתי בכיוצא בזה. ולכן באה אלי הצרה הזאת. וזהו ולך ה' חסד וכו'. ולזה אמרו בפרק חלק חביבין ייסורין וכו'. וזהו וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו. כלומר כשתראה שהשם יתברך מביא עליך ייסורים. לא תבעט בהם ותאמר מה פשעי ומה חטאתי כי דלקת אחרי. כי כשתשוב אל לבבך ותחפש במצפוני ידיעתך ולבך מה שאתה עשית מיד תראה בבירור כי כאשר ייסר איש את בנו ה' וגו'. ולא לפי מה שאתה ראוי לפי מעשיך. וזהו שאמר שלמה גם לכל הדברים אשר

תשמע. כי גם פעמים רבות ידע לבך אשר גם אתה קללת אחרים. כלומר ראוי שלא תשמע עבדך מקללך. כי כשתשוב אל לבך. תדע כי גם אתה קללת אחרים. ולכן הייסורים טובים שהם מודיעים לאדם חטאו. ולכן אמר שלמה במקום אחר יהי ה' אלהינו עמנו כאשר היה עם אבותינו. שבכל יום שהיו חוטאים היה מענישן. בענין שלא ישכחו אלהי מעוזם. וזהו להטות לבבינו אליו. ואע"פ שנראה דבר זר שמבקש מהשם יתברך שייסרם. חזר לומר ויהיו דברי אלה אשר התחננתי לפני ה' וגו'. שייסרם ויכניעם בכל יום ויום בענין שישובו אל ה'. וזהו רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם כמו שדרשוהו במדרש. וזאת הידיעה שאמר הנביא שהיא מצד הייסורים. הוא מה שאמר בכאן או הודע אליו חטאתו אשר חטא. וכן השם יתברך מודיע לאדם חטאתו בחלומו כמאמר אליהוא בחלום חזיון לילה בנפול תרדמה על אנשים אז יגלה אוזן אנשים וגו'. באופן שישוב אל ה' מצד חלומו. ולכן אמרו יפה תענית לחלום אפי' בשבת. כי אחר שהודיעו בחלומו חטאו או עונשו. ראוי לו לשוב מיד. ולכן אמרו לאדם טוב מראין לו חלום רע כדי שישוב. ולכן דוד לא ראה חלום טוב מעולם. ולכן אמר עניתי בצום נפשי. וזהו או הודע אליו מצד חלומו או מצד ייסורין וחלאים. כמו שאמר שם ותקרב לשחת נפשו וגו'. וזהמתו חייתו לחם וגו'. וזהו או הודע אליו:

ואולי יאמר או הודע אליו חטאתו. שכבר הודיעוהו מן השמים קודם שיבא לעולם. כאומרו בטרם אצרך בבטן ידעתיך. כי שם מודיעים לאדם ומאירים אותו בנר דלוק על ראשו. להדריכו וללמדו דרכי הש"י. ולהשביעו שילך בדרכי השם. כמוזכר בסדר טהרות דרש רבי שמלאי הולד דומה במעי אמו וכו'. ונר דלוק על ראשו ומביט מסוף העולם ועד סופו וכו'. ומלמדין אותו כל התורה שנאמר ויורני ויאמר לי וגו'. ואומר בסוד אלוה עלי אהלי וגו'. ואינו יוצא משם עד שמשביעין אותו שנאמר כי לך תכרע כל ברך תשבע כל לשון וגו'. ומה שבועה משביעין אותו. אומרים לו הוי צדיק ואל תהי רשע. ואפי' כל העולם אומרים עליך צדיק אתה. הוי אתה בעצמך כרשע. והוי יודע שהקב"ה טהור ומשרתיו טהורים ונשמה שנתן בך טהורה. אם אתה משמרה בטהרה מוטב. ואם לאו הרי הוא בא ונוטלה ממך עד כאן. ואם כן הרי אדם מותרה ועומד ומלומד קודם שיצא לעולם. בענין שכשיזכור זה ישוב מחטאתו. וזהו או הודע אליו חטאתו אשר חטא. ואולי שלזה סמך לכאן ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה. שהיא זאת השבועה הנזכרת במאמר של מעלה. שמשביעין לאדם קודם שיצא לאויר העולם שאומרים לו הוי צדיק. ומתרין בו ומשביעין אותו לנפשו. כאומרו תשבע כל לשון. זה יום הלידה שנאמר אשר לא נשא לשוא נפשי. וזהו ושמעה קול אלה והוא עד או ראה או ידע בהתראה שהתרו בו. ולכן

אם לא יגיד. ויודה על חטאתו ויזכור שבועתו ונשא עונו. כי ראוי הוא לעונש זה. אחר שהתרו בו. וכן דרשוהו במדרש הנעלם:

ובמדרש הגלוי אמרו ונפש כי תחטא. זו סוטה שחטאה על בעלה. ושמעה קול אלה. דכתיב והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה. והוא עד. ועד אין בה אלא הקב"ה. או ראה. ונסתרה והיא נטמאה. או ידע. ונעלם מעיני אישה. ולא מהקב"ה. אם לא יגיד. לכהן ונשא עונו וצבתה בטנה עד כאן. ולכן הזכיר בכאן או נפש אשר תגע בכל דבר טמא או כי יגע בטומאת אדם. אחר שאמרו לו הוי יודע שהקב"ה טהור ונשמה שנתן בך טהורה. אין ראוי שיגע בדבר טמא. ונעלם ממנו והוא ידע זה קודם שיבא לעולם. וכן נפש כי תשבע לבטא בשפתים. אחר שהשביעוהו למעלה והוא ידע ואשם. ותיקונו והתודה. ולכן סמך לכאן נפש כי תמעול מעל מקדשי ה'. כי זאת היא מעילה בקדשים כמו שדרשו ז"ל. וכן לפי דרכנו היא מעילה ופשיעה גמורה. אחר שהוא מותרה ועומד מקודם שיבא לאויר העולם. והביא את אשמו לה'. אחר שמעל במקדש ה' ראוי הוא לאשם ולעונש גדול. אחר שהוא מותרה ועומד. ואשם. י"א שהוא על דבר גדול שעושהו חייב. להיות שמם מן האשימם אלהים. ועל עונש המרי כמו תאשם שומרון כי מרתה באלהיה. והעונש נקרא אשם כמו אבל אשמים אנחנו. וכן בכאן והביא את אשמו עונשו על מעלו. או קרבנו שהוא אשם מעילות. ואע"פ שהוא בשגגה. בעבור שהוא בקדשי ה' נקרא הקרבן אשם. ואח"כ פירש דין מעילת הדיוט. ואמר ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו בפקדון או בתשומת יד. ואמר בה'. כמאמרם ז"ל שמעל בשלישי שביניהם שהוא השם יתברך. כי הפקדון אינו בעדים. אלא הש"י הוא העד והוא הדיין. ודין הפקדון כבר כתבתי אותו בפרשת משפטים שאין לעכבו בשום פנים. אע"פ שיהיה חייב לו ממקום אחר שהש"י מחזיר לאדם נפשו אע"פ שהיא חייבת לו. ולכן אמר ומעלה מעל בה'. ולכן אמרו קשה גזל הדיוט מגזל גבוה. שבגזל הדיוט הקדים החטא למעילה. ובגזל גבוה הקדים המעילה לחטא. ובגזל הדיוט ייחס המעל לשי"ת שנאמר ומעלה מעל בה'. ובגזל גבוה לא. וסבת זה לפי שידיעת האדם קצרה מאד מהשיג האמת. וביום צר לו ישא עיניו אל ה'. כאומרו כי אם צעוק יצעק אלי. והמכחש בעמיתו הוא כופר בשם יתברך שהוא רואה ויודע כל נסתר והוא ערב ביניהם. ולכן אמר ומעלה מעל בה' שהוא השלישי. והזכיר בכפירה חמשה מינים. פקדון. תשומת יד. גזל. עשק. אבידה. ובהשבה לא הזכיר אלא ארבעה. ולכלול החמשה חוזר לומר או מכל אשר ישבע עליו:

פרק ו

פסוק ב

צו את אהרן. קשר זאת הפרשה עם פרשה שלמעלה. פירשו במדרש השכם ואמרו שם. מה כתיב למעלה מן הענין והשיב את הגזלה אשר גזל. ואם עשית כן זאת תורת העולה. מה טעם כי אני השם שונא גזל בעולה. ד"א זאת תורת העולה. שהיא מעולה מכל הקרבנות. לפי שכל הקרבנות באין על חטא. והעולה אינה באה על חטא ועון. ולכן היא בראש הקרבנות דכתיב זאת התורה לעולה. דבר אחר זאת תורת העולה היא העולה על מוקדה על המזבח. כל המעלה עצמו סופו ליפול באש. וכן מצינו בדור המבול שאמר מה שדי כי נעבדנו ונידונו באש. שהרתיח עליהם את התהום לשרוף רגליהם שהיו מכסים בהם מעינות תהום. דכתיב בעת יזורבו נצמתו בחומו נדעכו ממקומם. וכן פרעה אמר מי השם וגו'. ונידון באש. דכתיב ואש מתלקחת וגו'. וכן סדומיים דכתיב בהו הלא זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם. מה כתיב בהו וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש. וכן סנחריב נתגאה ואמר מי בכל אלהי הארצות. מה כתיב ביה ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור. ואמרו כמין שתי חוטי אש נכנסו בחוטמיהן ונשרפו מבפנים ונשארו בגדיהם. דכתיב ותחת כבודו יקד יקוד כיקוד אש. איזהו כבודו של אדם זה מלבושו. וזה בזכות אביהם דכתיב ויקח שם ויפת את השמלה. רמזו בזה שלא היה להם נפשות שנקראו כבוד. אלא כבוד המלבוש שהוא כבוד חיצוני ולא כבוד פנימי. וכן מלכות אדום על שנתגאו. עתידים ליפול באש דכתיב ושלחתי אש בבצרה. היינו דכתיב זאת תורת העולה היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה וכו'. רמזו בקשור הפ' שאין הקרבנות רצויין מצד עצמם. כי טוב לאדם שלא יחטא. משיחטא ויביא קרבן. כאומרו הנה שמוע מזבח טוב. ואמר וקרוב לשמוע מתת הכסילים זבח אשר אין יודעים לעשות רע. ואמרו בברכות בין טוב לרע אין מבחינין. קרבן מביאים לפני. לרמוז כי החוטא אלו ידע להבחין בין טוב לרע. לא היה חוטא צריך קרבן וזהו אשר אין יודעים לעשות רע. או יהיה כפי המפרשים שאמרו אשר אין יודעים לעשות רק רע. או יהיה פירושו אשר אין יודעים לעשות רע. לתקן הרע. כמו ובן הבקר אשר עשה. וכן לא עשה לרעהו רעה לא תקן בשביל רעהו הרע שעושה. או יהיה מן שם עשו דדי בתוליהן. וכן בכאן אין יודעין לעשות ולעכב ולכבוש הרע. ובפירוש קהלת הארכתי בו:

ולכן אמרו במדרש הזה כי זאת תורת העולה קשור למעלה מן הענין. שכתוב שם והשיב את הגזלה אשר גזל. ואם עשה כן זאת תורת העולה. כי זה עולה על כל הקרבנות. שאם האדם רוצה לילך בדרך ישר. ואינו הולך אחר הבצע והחמדה והעושר. אינו צריך קרבן.

כי זאת היא תורת העולה שלא לגזול ושלא לגנוב ואם גנב או גזל והשיב את הגזילה. זהו רצון השי"ת וקרבנו ועולתו. וזהו שאמר מה טעם כי אני ה' שונא גזל בעולה. וכן הענין בעצמו בתעניות שהם במקום הקרבנות. טוב לו לאדם שלא יחטא. משיחטא ויתענה. וזהו מאמר הנביא כה אמר ה' צום הד' וצום הה' וצום הז' וצום הי' יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה. כלומר מה תועלת יש לי בתעניותיכם. כאומרו למען כי צמתם וספוד בחמישי ובשביעי הצום צמתוני אני ומה תועלת נמשך לי. וכי תאכלו וכי תשתו הלא אתם האוכלים ואתם השותים. והכל לעצמיכם. והתענית בעבור חטאתכם. ואם כן צום הרביעי וצום הה' יה"ר שיהיו לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים באכילה ובשתייה. בתנאי שהאמת והשלום אהבו. ורעת איש אחיו אל תחשבו בלבבכם. וכן הענין עצמו בקרבנות שאין רצון הש"י בהם לכוונה ראשונה. כי המעשים הטובים הם נבחרים מהקרבנות. וזהו מאמר הנביא בהפטרת השבוע כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל עולותיכם וזבחיכם וגו'. לרמוז כי אינו צריך קרבנותיהם. כי הוא ה' צבאות. וכל צבאות מעלה ומטה שלו. וכן הוא אלהי ישראל. ולא נקרא שמו כן בעבור הקרבנות. אלא בעבור יושר מפעלותיו. וכדי להשרות שכינתו ביניהם. וזהו אלהי ישראל. ולא בעבור קרבנותיכם. ולכן עולותיכם שהיא כולה כליל לשמי. הוסיפו על זבחי שלמיכם. שהם נאכלים לבעלים ולכהנים. בענין שיהיה הכל זבחים שלמים. ואכלו אתם הבשר ולא תתנו לי חלק בהם. כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים על דברי עולה וזבח. כלומר לא דברתי בפרשת ויקרא שהיא פרשת הקרבנות שנאמר שם וידבר השם אליו. וכן לא צויתים בפרשת צו את אהרן על דברי עולה וזבח. אע"פ שהיא מליאה זבחים ועולות. אלא שתעשו הישר בעיני השם ולא תחטאו. כי אם את הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי. שכן אמרתי שם ויאמר אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך. וזהו לאמר. וכל זה למען ייטב לכם. ולא שמעו ולא הטו את אזנם. באופן שעושין רע לעצמם. וזהו וילכו לאחור ולא לפנים. ואם תאמרו שלא התריתי בכם. זה שקר ואשלח אליכם את כל עבדי הנביאים. ועם כל זה ולא שמעו ולא הטו את אזנם. הרעו מאבותם שעשו העגל. ואבדו העשייה של נעשה (ונשמע). באומרם קום עשה לנו אלהים. ונשאר להם הכתר הב' של ונשמע. ואמרו חכמים ז"ל שמרו הכתר של ונשמע והרי הוא חשוב עלי כאלו שמרתם שניהם. משל למלך שנתן למטרונה ב' מרגליות או שני בדי הדס ואבדה האחת והיתה מצטערת. ואמר המלך שמרי זאת הנשארת. ויהיה דומה עלי כאלו שמרת שניהם. וזה להורות שהשמיעה היא דבר גדול. שהיא תלויה בקבלה ובידיעת השם יתברך. וכמו שאמר תלמוד גדול שמביא לידי מעשה. ולכן אמר שלא צוה להם אלא שמעו בקולי

ודברת אליהם. ואם לא ישמעו אליך באופן שבזה אבדו גם כן השמיעה. וזהו ואמרת אליהם זה הגוי אשר לא שמעו בקול השם. שאמר להם אנכי השם אלהיך. שזה הדיבור תלוי בשמיעה ובקבלה ובאמונה. באופן שאבדה האמונה שהיא הכתר השני של ונשמע. ואם כן גזי נזרך והשליכי. כלומר כי כבר אחז"ל כי בשעה שאמרו נעשה ונשמע באו מלאכי השרת וקשרו להם ב' כתרים. אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע. וכשעשו ישראל העגל אבדו הכתר של נעשה. ונשאר להם הכתר השני של ונשמע. עד שבעונותינו אבדנו הכתר של ונשמע בימי ירמיהו. אחר שלא שמעו בקול השם. ולכן אמר נפלה עטרת ראשינו. אוי נא לנו כי חטאנו. היא הכתר של ונשמע שנשאר לך. ועתה שלא שמעת בקול ה' גזי נזרך והשליכי ותשאר ערות משניהם ושאי על שפיים קינה בקול מר. אחר אשר לא שמעת בקול ה'. ולא די זה אלא שעשו בני יהודה הרע בעיני ה'. באופן שבזה אבדו שני הכתרים של שמיעה ועשייה. הרי לך מפורש שהקרבנות לא נבחרו מצד עצמם. כי טוב לאדם שלא יחטא משיחטא ויביא קרבן. ולכן סמך זאת תורת העולה עם והשיב את הגזלה אשר גזל. וזאת היא העולה על כל הקרבנות. מהטעם כי אני ה' שונא גזל בעולה. ולהורות על זה אמר מיד במאמר. ד"א זאת תורת העולה שהעולה מעולה מכל הקרבנות. לפי שכל הקרבנות באין על חטא ואשמה. אבל העולה הנקרבת לשמה אינה באה לא על חטא ולא על עון אלא על הרהור הלב. ולכן צוה היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה. לפי שבלילה רעיוני האדם על משכבו סליקו. ולכן ראוי שתהיה נשרפת בלילה לכפר על הרהור הלב. ולפי שיצר לב האדם רע מנעוריו להוט אחר אש התאוה. עד שבזה מתגאה האדם. אמר עוד ד"א זאת תורת העולה כל המעלה עצמו ומתגאה לילך באש התאות. סופו ליפול באש של גהינם. כמו שביארו במאמר מדור המבול ומסדום וחברותיה. ולכן אמר היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה שהוא אש של גהינם הדומה ללילה:

ואמר **צו את אהרן ואת בניו**. לזרזו על תורת העולה בראשונה. לפי שהיא מעולה מכל הקרבנות. ויש בה סודות גדולים. ולכן בכאן הזכירו בראשונה. אבל בעריכת עצים וכיוצא בהם. אמר וערכו בני אהרן וכן רבים. ואמר היא העולה הנזכרת למעלה. או היא העולה הידועה שהקריבו הראשונים. ולפי שבכל יום ויום היו מעריכין מערכה גדולה ומערכה שנייה של קטורת. ומערכה שלישית של קיום האש. אמר על מוקדה על המזבח כל הלילה זו מערכה גדולה. ואש המזבח תוקד בו זו מערכה שנייה של קטורת. והאש על המזבח תוקד בו זו מערכה לקיום האש. וסיום הפרשה לעד. שאמר אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה:

פסוק ז

אח"כ אמר **זאת תורת המנחה**. כדי להשלים תורת הקרבנות וללמדם סודם. ובפרט המנחה שהיא מנחה שלוחה למלך המלכים שיש בה סודות גדולים. וצוה להדרה בשמן ולבונה. בענין שתעלה זכרונה לרצון. וכן צוה בה שלא תעשה חמץ. בענין שלא יהיה בה צד חימוץ מאותו מעול וחומץ. וגלה הטעם באומרו כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו. לפי שהשאור הוא מחמיץ העיסה ומפסידה. כאומרם ומי מעכב ע"י שאור שבעיסה. וכן הדבש הוא ללקיחת תענוג. והתענוגים הם סבת גאות יצר הרע. והקרבנות הם לשבר יצה"ר ולהרחיקו. כאומרו ואת הצפוני ארחיק מעליכם. ולכן שחיטתן בצפון. ומזה הטעם בעצמו צוה וכל קרבן מנחתך במלח תמלח. כי מתנאי המנחה ראוי שתהיה מהנבחר ושיהיה בה טעם וריח. וכן בכל הקרבנות ראוי שיתן בהם מלח. והטעם לפי שהמלח מעמדת כל הדברים ונותנת להם קיום בענין שלא יתעפשו. וכמו שצוה שלא יתנו שאור במנחה לפי שהוא מעפש בסבת יצר הרע. כן צוה שיתנו מלח במנחה ובכל הקרבנות. אחר שהקרבן הוא מעמיד את האדם ומכפר עליו. ראוי שיתן בו מלח. אחר שמעמיד כל הדברים. הפך מהצפוני ושאור שבעיסה. שהוא סבה להחריב העולם. ובמאמר פת במלח תאכל פירשתי. כי מלח נאמר על התורה שנותנת טעם לכל הדברים. והיא נקראת ברית מלח עולם שניתן לאהרן. שנאמר יורו משפטיך ליעקב. ולכן כל הדברים צריכין טעם התורה. כדכתיב טעמו וראו כי טוב ה'. ולכן אמר וכל קרבן מנחתך במלח תמלח. שהוא טעם התורה. וזהו ולא תשבית מלח ברית אלהיך מעל מנחתך. באופן שעל כל קרבנך תקריב מלח התורה. ובה תדע כל הדברים ותשיג אמתתם:

פרק ז

פסוק כג

אח"כ השלים כל הקרבנות. ובקרבן שלמים אמר דבר אל בני ישראל כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו. לפי שזאת מצוה ראויה לכל ישראל. והיא תשלום פרשת השלמים. כי כן חתם בפרשת ויקרא פרשת שלמים. ואמר חוקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם כל חלב וכל דם לא תאכלו. וכן אמר בזאת הפרשה כל חלב וכל דם. כי אחר שהשי"ת בחר ממבחר הקרבן החלב והדם. צוה שלא יאכלוהו בני ישראל. ולזה אמר שם כל חלב לה' ולא לכם. ולפי שלמעלה אמר דרך כלל כל חלב וכל דם לא תאכלו. בא בכאן לפרש העונשי משפטים אחרים שלא פירש שם. וזאת הפרשה היא פירוש הקודמת וביאר המינים מה שלא ביאר שם. שור וכשב ועז לא תאכלו וכל שכן מהטמאים שחלבם כבשרם. אמנם חלב נבילה וטרפה מהמינים המותרים. אולי נחשב שאחר שאינו ראוי

לקרבן. שאינו אסור לאכול. לכן אמר שהוא טהור למלאכה ואסור לאכילה. וביאר העונש דרך כלל שהוא שוה בכל המינים. ובאזהרה ביאר בדרך פרט. כל חלב שור וכשב ועז. להוציא חלב שבעה בהמות המדבריות. שהם איל צבי ויחמור וגו' שהוא מותר. וכל דם לא תאכלו. גזרה כללית לעוף ולבהמה המותרים לאכול ולקרבן. וכל שכן הטמאים. וחז"ל אמרו ה' לאוין האמורים בדם למה. א' לדם חולין. וא' לדם קדשים. וא' לדם כיסוי. וא' לדם איברים. וא' לדם תמצית. הראשון בפרשה הקודמת כל חלב וכל דם לא תאכלו. והב' זה כל דם לא תאכלו. והג' בפרשת אחרי מות דם כל בשר לא תאכלו. והד' כל נפש מכם לא תאכל דם. והה' לא תאכלנו על הארץ תשפכנו כמים. ויש בדם לאוין אחרים זולת אלה. ומהם לא תאכל הנפש עם הבשר. לאסור אבר מן החי. לא תאכלנו למען ייטב לך. לאסור בשר בחלב. ואמר כל דם. אפילו המעט ממנו ונכרתה. אחז"ל שלשה כריתות האמורות בדם למה. אחד לדם קדשים. ואחד לדם חולין. ואחד לדם הטעון כסוי. המקריב את זבח שלמיו היא תשלום השלמים. וביאר בה חיוב המתנות מהם לכהנים ותרופתם עם האמורין. המקריב את זבח שלמיו. הוא הבעל. יקריב את קרבנו לה' לכהן. וזהו ידיו תביאנה. יד המקריב. כי הקרבה ההיא לבעלים. שנאמר אדם כי יקריב מכם ידיו תביאנה. ידי הבעל יביאנו. יד הכהן להניף אותו תנופה. כי יד הכהן הוא תחת יד הבעל ומניף:

פסוק לז

וחתם ואמר זאת התורה לעולה ולמנחה וגו'. לכלול כל מיני הקרבנות. וחתם בזבח שלמים. לפי שזבח שם כולל לכל הקרבנות. והעד הנה שמוע מזבח טוב. לכן אמרו שנקרא זבח לפי שאין קרבן בע"ח בלי זבח. שלמים. השלמת נדר ורצון. והעד זבחי שלמים עלי וגו'. ורז"ל אמרו שלמים על שכולם יש שלום ביניהם המקום והכהן והבעלים. הדם והאימורים למזבח. החזה ושוק לכהן. העור והבשר לבעלים. וסדר הקרבנות הוא זה. העולה כולה לגבוה. המנחה לגבוה ולכהנים. השלמים לגבוה ולכהנים ולבעלים. והשלמים לשלמים. וכל שיש לו שלום מביא שלמים. ואין האונן מקריב שלמים. ורבותינו ז"ל אמרו זאת התורה לעולה. התורה מכפרת במקום כל הקרבנות. עסקו בתורה ואין אתם צריכין לקרבנות. ולכן אמרו במדרש הנעלם אם יכופר עון בית עלי בזבח ומנחה. בזבח ומנחה אינו מתכפר. אבל מתכפר הוא בדברי תורה. לפי שדברי תורה עולין על כל הקרבנות. שנאמר זאת התורה לעולה למנחה. ולפי שאמר בכאן ולמילואים. ואמרנו למעלה שאעפ"י שהוא בכלל השלמים שהוא מין בפני עצמו. והוא רמז לקרבנות שמונת ימי המילואים. סמך בכאן קח את אהרן ואת בניו אתו ואת

פר החטאת ואת שני האלים ואת סל המצות. שהם קרבנות המילואים. וכבר פירשתי שנקראו מילואים ע"ש שהם באים למלאת יד אהרן ויד בניו. ואהרן ובניו באו למלאת יד אדם הראשון ובניו. שהיו סיבה בחטאם להשחית העולם שנברא בשבעה ימים. ולכן צוה להם כי שבעת ימים ימלא את ידכם. שהם לחזק שבעה ימי בראשית. לפי שכמעט עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו ומחטאתו של אדם הראשון וקין בנו. ולכן באו אלו הקרבנות לבסם העולם ולחזקו ולכפר על חטאת אדם שנתרחק. ובמשכן נתקרב. כאומרם ז"ל בבריאת העולם נתרחק אדם בששי. ובמשכן נתקרב אדם. ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך. הרי לך כמו שפירשתי למעלה. שאהרן היה ממלא מקום אדם הראשון. ובני אהרן היו ממלאים מקום קין והבל:

פרק ח

פסוק ב

ולכן צוה בכאן בשמונה ימי המילואים קח את אהרן ואת בניו אתו ואת הבגדים שהם בגדי קדש. וכן לכסות בשר ערוה של אדם הראשון שהיה מושך בערלתו. ולכן צוה ויתן עליו את הכתנת. ובבניו ובלבישם כתנות. כנגד כתנות עור של אדם הראשון. ואת שמן המשחה רמז לתורה שנקראת שמן. כי כן היה אדם הראשון מלא חכמה וכליל יופי. וצוה באהרן ובניו יורו משפטיך ליעקב. ואת פר החטאת כנגד אדם הראשון. כאומרם ז"ל שור שהקריב אדם הראשון קרנותיו קדמו לפרסותיו. שנאמר ותיטב לה' משור פר מקרין מפריס. וזהו פר החטאת. כי בחטאו קדמו קרנותיו לחטוא קודם שיפריס ע"ג קרקע. כי ביום שנולד חטא. ואת שני האלים כנגד קין והבל שהיו אלי הארץ. ואת סל המצות כנגד עץ הדעת שאכל אדם הראשון. שלדעת חכמים חטה היתה. ולפי שאדם חטא בסבת הנחש הוא שטן הוא יצר הרע המחמיץ העיסה. צוה בכאן בסל מצות. ואת כל העדה הקהיל אל פתח אהל מועד. שכולם צריכין כפרה מחטא אדם הראשון שהוא היה חשוב ככל העדה. ואז קרב אותם וירחץ אותם במים. להעביר גלולים מן הארץ. ויתן עליו את הכתונת. שהוא כנגד כתנות עור של אדם הראשון. וכן כל הבגדים שהיו לו לכבוד ותפארת. לא בגדי בוז וקלון כבגדי אדם הראשון שהיו ממלבוש עורות הבהמות:

פסוק יא

ולפי שהמשכן נעשה בדוגמת העולם. אמר וימשח את המשכן ואת כל אשר בו לחזק העולם ולבסמו. ויקרב משה את בני אהרן במקום קין והבל וילבישם כתנות במקום כתנות עור. ויגש את פר החטאת ויסמוך אהרן ובניו את ידיהם. להתודות עליו עונות ראשונים. וכן צוה לסמוך על שני האלים. שהם במקום בני אדם הראשון. ולכן אמר

ויקרב את בני אהרן ויתן על תנוך אזנם. שישמעו מצות השי"ת. ולא יהיו כאדם ובניו. באופן שתהיה כפרה על שפיכת דם של הבל. ומסל המצות שהוא כנגד העץ שאכל שהיה חטה. לקח חלה אחת וחלות לחם ורקיק אחד. ג' מינים כנגד אדם וקין והבל. ויקח מידם ויקטר המזבחה מילואים הם לריח ניחוח. שבאין למלאת יד אדם הראשון ובניו. ויקח משה את החזה ויניפהו תנופה. לכפר על עון הנחש שנאמר בו על גחונך תלך. ויקח משה משמן המשחה ומן הדם ויז על אהרן ועל בגדיו ועל בניו לקדשם לדורות. וכמו שצוה באדם הראשון מכל עץ הגן אכול תאכל. כן צוה בכאן בשלו את הבשר ושם תאכלו אותו. והנותר באש תשרופו. כנגד ומעץ הדעת לא תאכל. ולפי שכל זה נראה שאני אומר כמתנבא ואיני יודע. גלה הדבר ואמר ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים. כנגד שבעת ימי בראשית שהיו מתמוטטים בחטא אדם הראשון. ואלו ז' ימים היו לחזק העולם שהם ז' ימי בראשית. וזהו עד יום מלאת ימי מלואיכם. שהם באו למלאות במקום אדם ובניו. וכן באים למלאות הגומא. לפי שהיה העולם חסר מצד החטאת. כי שבעת ימים ימלא את ידכם. לכפר העון. וזהו כאשר עשה ביום הזה צוה השם לעשות לכפר עליכם. ולהורות יותר על זה חזר לומר ופתח אהל מועד תשבו שבעת ימים. יומם ולילה. ולמה הוצרך כאן עד שאחז"ל. שאמר להם הקב"ה שמרו את האבילות של נדב ואביהוא קודם שיבא. וכן האמת כי נדב ואביהוא מתו במקום שני בני (אהרן) [אדם] וצוה להם שישמרו האבילות. וכן לפי דרכנו למדנו שצוה להם שישבו שם יומם ולילה. ולמה שבעת ימים לחזק העולם שנברא בז' ימים. ובזה ושמרתם את משמרת ה'. כי משמרת ה' מלאכתו ואמונתו. היתה בריאת העולם בחסד. ובאו אדם ובניו והחריבוהו בדין. ולכן צוה להם שישמרו משמרת ה' ויקחו אומנותו. והוא כמו אין משמרתי ומשמרתך שוים. באופן שבזה יקיימו העולם ויחזיקוהו. ולא תמותו כמו שמתו (אהרן) [אדם] ובניו. ואם תשאלו טעם לזה. לפי שכ"ז דבר סתר. איני יודע ואיני יכול לומר לכם. כי כן צויתי. וכמו שנצטויתי מגזרת מלך. וכך אני אומר לכם. וכל זה לפי שהיתה בכאן רמוזה מיתת בני אהרן כמו שכתבנו. ואע"פ שאהרן ובניו אולי היו מרגישים בזה. אמר שעכ"ז ויעש אהרן ובניו את כל אשר צוה ה':

פרק ט

פסוק א

ויהי ביום השמיני. לפי שלמעלה אמר ומפתח אהל מועד לא תצאו שבעת ימים עד יום מלאת ימי מלואיכם. אמר בכאן שאחר שנשלמו אלו השבעה ימים קראם לסוד נרמז ביום השמיני. אשר עליו רמז עד יום ימי מלואיכם. וזהו ביום השמיני הנזכר למעלה.

ויפה אמרו קדמוננו ז"ל שהוא יום הידוע. הוא ר"ח ניסן שבו הוקם המשכן ונטל י' עטרות השנויות בסדר עולם. וזה רמז על מה שאמרו כי אחר שעברו שבעה ימי המילואים שבו נתבסם העולם ונתמלאה חסרונו. שמיני למילואים הוא יום ראשון וראש חדש ראשון. וזה היום תחלת כל המעשים. ובו ביום חזרו העטרות למשכן. שבו נתקיים העולם שנברא בעשרה מאמרות. שהם כנגד עשרת הדברות. שהם עשרה עטרות. שהם סדרו של עולם וקיומו. כאומרו אם לא בריתי יומם ולילה כו'. ולכן כמו שבבריאת העולם עיקר שכינה בתחתונים היתה. כן אמר בכאן כי היום השם נראה אליכם כמו שהיה בראשונה. ולכן זה היום היה ראשון לכהונה וראשון לעבודה. שבו הקריבו קרבנות צבור גם כן. וראשון לירידת האש. וראשון לשכון שכינה בישראל בסבת הקרבנות. כאומרם עורי צפון וכו' זו עולה שנשחטה בצפון. ובואי תימן שלמים שנשחטו בדרום. הפיחי גני זה אהל מועד. יזלו בשמיו זו קטורת הסמים. יבא דודי לגנו זו שכינה שירדה באהל מועד. ויאכל פרי מגדיו אלו הקרבנות. ולהודיעם זה קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל לחלוק להם כבוד. כי בכל מקום שהשכינה שורה חולק להם כבוד. בסנה לך ואספת את זקני ישראל. במצרים ובאת אתה וזקני ישראל. ובסיני עלה אל השם אתה ואהרן ושבעים מזקני ישראל:

פסוק ב

קח לך עגל בן בקר לחטאת. להורות כי הקרבנות הראשונים של שבעה ימי המילואים. לא היו עליו אלא על אדם הראשון ובניו. ואלו הקרבנות היו שלו. וזהו קח לך עגל בן בקר לחטאת. לטהר אותך מהחטאת הידוע. וכן בעם שעיר עזים לחטאת העגל. ולחטאת שעיר עזים של יוסף. וכולכם צריכין ליטהר. לפי שהיום השם נראה אליהם. באמצעות אהרן המשרת. ולכן אמר קרב אל המזבח ועשה את חטאתך. אחר שכבר נתקרבת אל השי"ת בלבישת הבגדים. כדכתיב ויקרב את אהרן ואת בניו. כמו שנאמר לו ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך. ולכן קרב אל המזבח ועשה את חטאתך ואת עולתיך. קרב כי אתה נבחרת מכל ישראל. קרב בלב שמח ובנפש חפצה. את חטאתך לכפר ממך כל חטא בראשונה. וזהו אומרו וכפר בעדך. כדי שתהי' עולתך מקובלת. ותהיה זכאי לכפר בעד העם. ולכן החטאת קודמת לעולה. לפי שהחטאת היא חובה והעולה נדבה. ובכל מקום החובה קודמת לנדבה. ועוד שהחטא צריך כפרה וקודם שיקריב קרבן נדבה. ראוי שיהיה מכופר קודם שיבא לכפר על העם. ורבותינו ז"ל אמרו וכפר בעדך ובעד העם. קרבן אהרן מכפר על הכהנים ועל העם. וקרבן ישראל אינו מכפר אלא עליהם לבד. ואחר שגמר כל הקרבנות. ואמר וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם. אחר כך וירד מעשות

החטאת הוא מוקדם. ואם הוא כסדרו יאמר וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם. לרמוז כי אחר שעשה הקרבנות רצה להסתייע מזכות ישראל שהוא זכות הרבים לעוזרו בהן. וזהו ויברכם. שברכם ונתכוון בהם. ואז וירד מעשות קרבנותיו. וזהו וישא אהרן את ידיו אל העם. כמי שאומר שנשא ידיו ועיניו אל העם ולקחם לפניו. כמו המברך שמשים המתברך לפניו. ולכן חזר לומר ויצאו ויברכו את העם. לפי שעדיין לא ברכו אותם:

פסוק כג

ואמר **ויבא משה ואהרן אל אהל מועד**. ליטול רשות מהשם יתברך שיסכים על ידן. וזהו ויצאו שיצאו ברשות ויברכו את העם. ורבותינו אמרו למה נכנס. ללמדו הברכה כשיברך אל העם. כה תברכו את בני ישראל. וזהו אומרו ויצאו ויברכו את העם. ומיד וירא כבוד ה' אל כל העם וזהו רמז על מה שכתבתי למעלה שבקש זכות הרבים. שבשבילם ירדה השכינה. וזהו וירא כבוד ה' אל כל העם. בשביל כל העם. ומיד ותצא אש מלפני ה' וירא כל העם כבוד ה' וירונו. ונתנו הודאה להש"י ויפלו על פניהם. כי יראו מהביט אל האלהים:

פרק י

פסוק א

ויקחו שני בני אהרן נדב ואביהוא. יפה אמרו קדמונינו ז"ל שלא נטלו רשות מאביהם ולא נטלו עצה זו ממשה. ויקחו איש מחתתו כל אחד מדעתו. ויתנו בהן אש זרה. כי טעו בהוראה להביא מן ההדיוט. וראוי היה שיקחוהו ממזבח העולה. והנה בזה גלו עונם כמו שכתבתי למעלה. שהם היו מד' שנכנסו לפרדס החכמה. והם אדם הראשון ונח ואברהם ונדב ואביהוא. כמו שהארכתי בזה למעלה בחטא נח ואברהם כאומרו ויעל אברם ממצרים. וכנגד אלו הד' היו ארבעה אחרים מחכמי התלמוד שנכנסו לפרדס. והם בן עזאי ובן זומא אלישע אחר ור' עקיבא. וחטא אדם הראשון ונח ובני אהרן היה קצוץ בנטיעות. והוא כעין חילוק ופירוד בשכינה. וזהו ונרגן מפריד אלוף. ולכן בני אהרן מתו כמו שמת בן עזאי. ולפי שלא נטלו רשות ועצה להתאחד יחד. אלא שני בני אהרן כל אחד לעצמו. עיין למעלה ותמצאם מכוונים ד' כנגד ד'. וחטאם רמוז באומרו וישימו עליה קטורת. ולא אמר וישימו עליהם קטרת. אלא עליה לבדה. שהפרידו מדה ממדה. וזהו סוד איש ואשה שכינה שרויה ביניהם. שהוא שם י"ה. יו"ד מאיש וה"א מאשה. ואם נסתלק י"ה מביניהם אש אוכלתם. לפי שלא נשאר בהם אלא אש. וכן בכאן נסתלק י"ה מביניהם. לפי שהפרידו בין הצדיק ובין השכינה במחשבתם. ולזה אמר וישימו עליה קטרת. והקטרת הוא מקשר מעלה ומטה. והם לא קשרום זה בזה. אלא וישימו עליה

קטרת לבדה. ולכן ותצא אש. מהאש יצאו והאש אכלתם. ולזה כוונו רז"ל באומרם לפי שלא היו להם נשים שנאמר ובנים לא היו להם. כי איש ואשה נקראו אחדים. ובייחודם שכינה שרויה ביניהם. והם לא רצו זה הייחוד. ונפרדו זה מזה. וזהו קצוץ בנטיעות. וכן אמרו שתויי יין נכנסו. להורות שחטאתם היתה חטאת אדם הראשון. שאמרו העץ שאכל אדם הראשון גפן היתה. וזהו חטא נח דכתיב וישת מן היין. וכן אמרו שהורו הוראה בפני רבם שנאמר להורות. וכן האמת כי תלו ההוראה בעצמם. ולא רצו להתיחד עם רבם שלמעלה. ולזה דרשו רז"ל מסמיכות הפרשיות בשביל ד' דברים מתו שני בני אהרן. ובכולם כתיב בהו מיתה. על שנכנסו שתויי יין שנאמר יין ושכר אל תשת. ועל שלא רחצו רגליהם וידיהם וכתיב ירחצו מים ולא ימותו. והם לא רצו לקדש עצמם ולהכין נפשם. ועל שהיו מחוסרים בגדים. ומה היו חסרים מעיל. וכתיב ביה מיתה. והיו על אהרן לשרת. וזה רמז על מעילת הקדשים. ובזה היו חסרים בגדים כאדם הראשון. דכתיב ויהיו שניהם ערומים. ועל שלא היו להם בנים שנאמר ובנים לא היו להם. אבא חנן אומר על הגאוה מתו שלא היה להם נשים. דתמן תנינן וכפר בעדו ובעד ביתו: ביתו זו אשתו. והם היו אומרים אחי אבינו מלך. אחי אמנו נשיא. אבינו כ"ג. ואנו סגני כהונה. איזו אשה הגונה לנו. וכבר פירשתי זה שלא רצו להתיחד עם אשה ונתגאו. וימותו לפני ה'. וכי לפני ה' מתו. מלמד שקשה לפני השי"ת מיתת בני הצדיקים בחייהם. ומפני מה מזכיר הכתוב מיתתן ביוה"כ. מלמד שכשם שיוה"כ מכפר כך מיתת הצדיקים מכפרת ע"כ. ראה והבן במחלוקת החכמים בטעם מיתת בני אהרן. כי אלו ואלו בדבר אחד נתכוונו כמו שכתבתי. וכולם סמכו על מאמר וישימו עליה קטרת ולא אמר עליהם. וזה שכתב הרמב"ן ז"ל ולשון הכתובים יורה על זה:

פסוק ב

ואמר **וימותו לפני ה'**. להורות שמיתתם היתה אלהית בגזרה שיצאה מלפניו. וזהו וימותו לפני ה'. שמתו מיתת גופם. ולא מיתת נפשם. לפי שנשמתם יצאה בנשיקה. לפי שרצו להתדבק למעלה לפנים ממחיצתם. וזהו בקרבתם לפני ה' וימותו. וזהו ותאכל אותם מבפנים. ולא מבחוץ. שאפי' בגדיהם לא נשרפו. כאומרו וישאום בכותנתם. של מתים. כי בני עוזיאל לא היו להם כתנות. ולפי שהם היו בפנים. אמר קרבו שאו את אחיכם מאת פני הקדש. וזהו וימותו לפני ה'. וא"כ איך נכנסו הם לפנים. כי לא היו יכולים להכנס לפנים ואולי שלהב אותם האש והוציאם חוץ. או שלזה אמר בכותנותם. כי אולי תפשו בבגדיהם בכלים וכיוצא בזה במשיכה ובהגבהה. וכל זה להורות לנו כי אחרית שמחה תוגה. כאומרם ז"ל בו ביום נמצאת אלישבע בת עמינדב יתירה על בנות ישראל

ה' שמחות ואבל אחד. יבמה מלך בעלה כ"ג אחיה נשיא שני בניה סגני כהונה בן בנה פנחס משוח מלחמה. ואבל אחד שנשרפו שני בניה בקרבתם לפני ה'. להורות כמה גדול היה לה כח כאב האבל. מתענוג השמחות. ויאמר משה אל אהרן. דברי ניחומים. לנחמו על האבל הפתאומי הגדול ההוא:

פסוק ג

ואמר **הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש**. הודיעו שמה' היתה לו. ושאין לו להצטער על גזירת ה'. והודיעו שהיו הדברים נגזרים מקודם. וקרא להם קרובי השם לפי שהיו כהנים ניגשים אל ה'. וזהו מה שרמז הש"י למשה בהר סיני וגם הכהנים הניגשים אל ה' יתקדשו וכו'. ולא נודע הדבר עד שבא לידי מעשה וכשראה הפרץ שנעשה בכהנים הבין הרמיזה. ואמר זהו הפרץ אשר דבר ה'. וזה בענין פרץ ה' פרץ בעוזא. וזהו בקרובי אקדש. כי קרב ונגש ענין אחד להם. וגם זאת היתה כוונת רבותינו ז"ל באומרם הנקרבים לעבודת ה' את הקדש. ועל פני כל העם אכבד. הוא אשר דבר ונקדש בכבודי. ולא מתו בניך אלא להתקדש בכבודו של מקום:

וידום אהרן. בשומעו דברי משה הנאמנים. הצדיק הדין עליו. וכבר רמזתי על זה בפרשת בראשית ובסוף פרשת תצוה כי מה שאמר משה הוא אשר דבר השם לאמר בקרובי אקדש. הוא מה שאמר שם וקדשתי את אהל מועד ואת אהרן ואת בניו אקדש לכהן לי. כי אחר שאמר לו ואת אהרן ואת בניו אקדש. הקידוש הזה היה מיתת שני בני אהרן. לפי שכבר כתבתי שהעולם לא היה מתחזק ומתבסם מחטא אדם הראשון. לא בנתינת התורה ולא בעשיית המשכן ולא בכל הקרבנות עד שמתו בני אהרן. לפי שהם חייבים לפרוע חוב אדם הראשון וקין בנו. לפי שמימותם לא נמצאו כמותם. ולכן כשירדה השכינה ואכלה הקרבנות. מיד יצאה אש אחרת ואכלה אותם להשרות השכינה בארץ. כמו שהיה בראשונה עיקר השכינה בתחתונים. כי לא היתה יכולה להתקיים בישראל בלי מיתת בני אהרן. וזהו אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש. אחר שאמר ואת אהרן ואת בניו אקדש לכהן לי. וכן רמז הוא אשר דבר השם בקרובי אקדש. למה שאמר הש"י לאדם הראשון בקללתו וקוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה. שהרצון בזה כי בעבור חטאו. כל הנולדים ממנו יהיו רשעים ועזי מצח דומים לקוצים ודרדרים. כמאמר הש"י לנביא סלונים וסרכים הם אתך ואת עקרבים אתה יושב. וכן היה כי מחטא אדם הראשון נמשכו הנפילים ודור המבול ודור הפלגה. וזהו וקוץ ודרדר תצמיח לך. ואם יקרה שביניהם יולד צדיק א' או ב' הדומים לעשב השדה ולשושן ערבות. תאכלם ותכריתם בעונך בחצי ימיהם. באופן שמהיום הזה נגזרה מיתה על בני אהרן הצדיקים

הדומים לעשבים ולשושנים. וזהו אשר דיבר ה' מתחלת העולם בקרובי אקדש. ולכן כשראה אהרן כי מרחוק ה' נראה לו. ובניו השיגו בזה מעלה גדולה. וידום אהרן והצדיק הדין עליו. ואז אמר להם משה ראשיכם אל תפרעו. אחר שאתם שלוחי הקהל. אין ראוי שימצא בכם שגיא'. בענין שלא יבא רע לשולחכם. ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השריפה. אחר שבעונם היתה. ומפתח אהל מועד לא תצאו. אלא עשו עבודתכם. כי שמן משחת השם עליכם. וראויים שתהיו שמחים ולא עצבים. כדכתיב שמן וקטרת ישמח לב. וכל זה לפי שבזה היום כל העולמות בשמחה. אחר שהעולם מתבסם מחטא אדם הראשון. ולכן כמו שבאדם הראשון אמר ומעץ הדעת לא תאכל ממנו ואז"ל גפן היתה. כן צוה בכאן לאהרן יין ושכר אל תשת אתה ובניך. ולא תמותו. כמו שמתו אדם הראשון ובניו:

ובכאן הודיע מעלת אהרן ובניו. שאע"פ שידוע שאין נבואה שורה מתוך עצבות. עם כל זה נתייחד אליו הדיבור. לפי שרצונו היה מוסכם עם רצון בוראו. והצדיק עליו הדין בשמחה. ולכן לא נסתלקה שכינה ממנו בעת צערו ואבלו. ולכן באה אליו הנבואה לשמחו ולנחמו בנבואה. ואמר לו יין ושכר אל תשת. הפך מנהג המתאבלים ומרי נפש שמצוה לתת להם יין. כאומרו תנו שכר לאובד ויין למרי נפש ישתה וישכח רישו. ולאהרן נאמר יין ושכר אל תשת. אחר שהוא היה שמח על הגזירה האלהית. וכמו שהיתה המכה מאת הש"י כן באה רפואתו מידו לתת לו שכר על סבלנותו. ולכן למעלתו הבדילו בזה משאר העם. וזה שאמר להבדיל בין הקדש ובין החול. כי הכהן הוא קדש בערך העם שהוא חול. ולזה צריך שיהיה נבדל מן היין משאר העם וכן ראוי להבדילו מן היין. אחר שהוא בעל ההוראות. כאומרו בשבט לוי יורו משפטיך ליעקב. וזהו להורות את בני ישראל את החוקים. ואמרו הם דיני איסור והיתר. ואחרים אומרים דמים וערכים וחרמים והקדשות. ואמר קחו את המנחה. לפי שאמר להם ומפתח אהל מועד לא תצאו. ואמר שהתכלית היה בעבור שיקחו המנחה ויאכלוה. וכן שאר הקרבנות:

פסוק טז

ואת שעיר החטאת דרוש דרש משה. לפי שלא ראה אותו. חשב שאכלו אותו. ושאל על הדבר וחקר וראה שלא אכלוהו. ובדרישתו ידע והנה שורף. ורבותינו ז"ל אמרו. נמצא ג' שעירים היו כאן לפי שהיה ר"ח ניסן. ואמרו ואת שעיר זה שעיר נחשון. החטאת שעיר חטאת יום שמיני. דרוש דרש זה שעיר ר"ח. יכול שלשתן נשרפו. תלמוד לומר והנה שורף. אחד נשרף ולא שלשתן. וגם אמר ב' דרישות למה. אלא אמר להם אם שחטתם למה לא אכלתם. ואם לא אכלתם למה לא שחטתם. ויקצוף משה על אלעזר ועל

איתמר. להשקיט חרון אף ה' מעליהם. ולכן אמר הנותרים. כמאמרם ז"ל דאשתארון לא אישתארן. לומר שהיו ראויין לישרף לולי משה בחירו. ואותם נתן להם לשאת את עון העדה ולכפר עליהם. ומכאן אמרו שהוא שעיר ר"ח. הן לא הובא את דמם. דם החטאת. אל הקדש. הוא אהל מועד. פנימה. הוא בית קדש הקדשים. אכול תאכלו אותה. היה לכם לאכלה. ואמר אכול תאכלו אותה הוראה לחטאות אחרות:

פסוק יט

וידבר אהרן אל משה. לפי שהבנים לא היה להם לדבר בפני אביהם. ורצה להשיב בעדם ראשונה לידע אם היה חרון אף ה' עליהם כחרון משה. ואח"כ השיב בעדו. כי ראה כי עמו היה מדבר אלא שתלה החרון בבניו מפני כבודו. לפי שהיה אח גדול. והשיב בעדם ואמר הן היום הקריבו את חטאתם. כי הם לא הקריבוהו שהיה הדיוטות. אלא אני הקרבתי שהייתי כ"ג. ואותי צוית קרב אל המזבח. והם עשו שלא כהוגן והשיב בעדו ואמר ותקראנה אותי כאלה. הצרות. מיתת שני בנים ברגע אחד. ואני אונן עליהם ושאכלתי חטאת היום. כי כ"ג מקריב אונן אבל אינו אוכל אונן. וכהן הדיוט אינו אוכל ואינו מקריב. וישמע משה. תשובתו המספקת. וייטב בעיניו. יושר אמריו:

פרק יא

פסוק ב

זאת החיה אשר תאכלו. לפי שאמר למעלה להבדיל בין הטמא ובין הטהור. אשר זה ראוי לאהרן. לזה נשתתף אהרן עם משה בדיבור זה. וזה גם כן לכבודו פעם אחר פעם. ולכן אמר וידבר ה' אל משה ואל אהרן. ולמה חזר לומר לאמר אליהם. פירושו אליהם יחד שאהרן כמו משה שמע הדבר מפי השם. לפי שדינים אלו מסורים לכהנים. וצוה עכשיו במאכלות אסורות ובדיני הטומאה במגע ובמשא. להורות כי אחר שהשרה הש"י שכינתו ביניהם והוא טהור ומשרתיו טהורים. ראוי להם שיהיו טהורים ונקיים במאכלם ובמגעם ובמשאם. כי אין ראוי שהשכינה תהיה שורה על הטמאים וכן אלו המאכלות אסורות והבהמות הטמאים. מטמטמים את הלב. ומחשיכים הנפשות הזכות. ומבלבלים השכל. כמו שאמרו ונטמתם בם. וכמו שצוה בכהנים שלא ישתו יין שהוא מבלבל השכל. כאומרו אל מלכים שתה יין פן ישתה וישכח מחוקק שהיא התורה. כן צוה בישראל שלא יאכלו דברים אסורים ודברים טמאים המטפשים את הלב. כי לכן נתן להם לחם אבירים לחם דק לזכך שכלם. ואין מי שיאכל דברים הפכיים לכוונה זאת. ולכן כתב הקדוש בפרשה הזאת על פסוק כל עמל אדם לפיהו. שכל העונשים שאדם עובר בעולם הנשמות. הוא בעבור אכילת ושתיית הדברים הטמאים. לפי שהוא

מטמא גופו ונפשו בהם. וכן בדברי נבילות וטריפות. וכן בנבלות הפה. וזהו כל עמל אדם בעוה"ז הוא בעבור פיהו. וגם הנפש לא תמלא לא אשלימת עונשהא. כי אף בכל העונשים והייסורין שעוברת שם. לא תמלא ולא נשלם עונשה הראוי לה:

פסוק ג

ולכן צוה בכאן בבהמה המפרסת פרסה ומעלת גרה. שמעלת המזון דרך הגרון לעכלו יפה. ובזה היא חיה ובריאה וזהו זאת החיה. וכן בדגים אשר לו סנפיר וקשקשת במים. כי הדגים הטובים מהם מזיקים מצד לחות המים ומצד שהם נטבעים ביון מצולה ואין מעמד. אבל כשיש להם סנפיר הם שטים במים כאלו פורחים באויר. ומיבש קצת לחותם. וכן הקשקשים הם להם מגן וצנה כנגד המים והטיט. באופן שאין בהם כ"כ לחות ועפוש. וז"ש שקץ הם לכם. שאתם טהורים וזכי הנפש והשכל. ולכן מבשרם לא תאכלו ואת נבלתם תשקצו ליהנות מהם בסחורה. וזהו שאמרו כל דבר שאיסורו איסור תורה אסור לעשות בהם סחורה. זהו בנבלת דג טמא. אבל בעודנו חי שקץ הוא ג"כ. וזהו אומרו כל אשר אין לו סנפיר וקשקשת במים. כי בעוד שהם במים הם חיים ובצאתם משם הם מתים. שקץ הוא לכם. וכן בעופות אמר שקץ הם לכם את הנשר ואת הפרס. לפי שהם עופות דורסים ויש להם ארס וממיתין ושורפין בו. ראוי שיהיו טמאים לעם הקדש. וזהו שקץ הוא לכם שאתם עם קדוש. וראיתי כתוב כי בכאן רמז על המלכיות את הנשר זו מלכות יון. ורמז על אלכסנדרוס שעשה לו כנפים כנשר לעוף השמים. והפרס זו מלכות פרס. לפי שזה העוף הנקרא פרס אינו נמצא אלא במלכות פרס. והעזניה זו מלכות אדום. שהיא מלכות עזה ותקיפה כברזל. ומלכות בבל. לפי שנאבדה ולא נשאר לה נין ונכד. אמר עליה ואת הדאה ואת האיה למינה. לפי שלא נודע מקומה איה. וצוה כל זה לטהרת ישראל. כמו שצוה בכהנים להבדיל בין הטמא ובין הטהור. ולכן סמך פרשה זו לכאן. וכן סמך פרשת טומאה וטהרה לפרשת שמיני ולפרשת יין ושכר. להורות לנו כי כל אלו הקרבנות היו לשתשרה שכינה בישראל. ויתבסם העולם ויתחזק כמבראשונה. לפי שעמודי שמים ירופפו בחטא אדם הראשון. ולכן בא אהרן ובניו לכפר על עונם. ולא נתבסם העולם עד שמתו בני אהרן במקום אדם הראשון ובניו. ולכן כמו שצוה לאדם הראשון. ומכל עץ הגן אכל תאכל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו. כן צוה בכאן לאהרן ולבניו יין ושכר אל תשת אתה ובניך ולא תמותו. כמו שמת אדם הראשון שאכל מעץ הגפן כדעת רז"ל. וכמו שצוה לאדם הראשון ולכהן. כן צוה לישראל את זה תאכלו ואת זה לא תאכלו. בענין שלא יטמאו גופם ונפשם כמו אדם הראשון. בין במאכל טמא בין בנגיעת דבר טמא וכן במשאם. ובזה המשיך כל הפרשה:

פסוק כד

אח"כ אמר **ולאלה תטמאו כל הנוגע בנבלתם וכל הנושא**. להזהיר להם על נגיעת הטמאים ומשאם. כמו שהזהיר על אכילתם. וכן אמר וזה לכם הטמא בשרץ השורץ על הארץ. להבדילם מכל שרץ המים. ורז"ל אמרו ג' דברים היו קשין לו למשה עד שהראה לו באצבע ואלו הן. מנורה. ראש חדש. שרצים. מנורה דכתיב וזה מעשה המנורה. ר"ח דכתיב החדש הזה לכם. שרצים וזה לכם הטמא. וכי ימות מן הבהמה. להוציא הטריפה. ורז"ל אמרו וכי ימות מן הבהמה זו בהמה טמאה. אשר היא לכם לאכלה זו בהמה טהורה. והאוכל מנבלתה. מנבלת הטהורה שחשב שהיא שחוטה. וכל השרץ השורץ על הארץ. הנולד מהעיפוש בלי זווג זכר ונקבה לא תאכלום. כי שקץ הם השקצים הנולדים מן הזיווג. ולא תשקצו את נפשותיכם. כי הם טמאים ומזונם משקץ הנפשות. כמו שמשקץ הגופים. ויש כאן שיקוץ נפש וטומאה גופנית. ולכן אמר ונטמתם בם בלא אל"ף. לפי שמטמטמין את הלב. ולכן והתקדשתם במעשיכם. והייתם קדושים במדעכם. ותהיה הקדושה על ב' פנים. קדושה גופניית. וקדושה נפשיית. הגופנית היא ההרחקה מכל טומאה ומכל חסרון. והנפשיית אמונה טהורה וידיעה ישרה. כי קדוש אני ולא לפני טמא שפתים יבא. ולזה כוונו רז"ל אם אתם מקדשים עצמיכם למטה אני מקדש אתכם למעלה. וכן אמרו והתקדשתם אלו מים ראשונים. והייתם קדושים אלו מים אחרונים. כי קדוש אני זה שמן ערב. וכל זה להעביר הטומאה והזוהמא. וכן רמז בשמן ערב. על התורה שנקראת שמן. שראוי לדבר בד"ת על השולחן. כאומרם כל שלחן שאמרו עליו ד"ת כאלו אכלו משולחנו של מקום. ואחר שאני קדוש אל תטמאו את נפשותיכם במאכלות טמאות. אחר שאני מקדש נפשותיכם למעלה. והנה רמז להם בכאן שעשה להם שני מיני טובות. טובות הגוף וטובות הנפש. כנגד טובות הנפש שע"ז נקראו עם קדוש ועם סגולה. אמר והתקדשתם והייתם קדושים כי קדוש אני. שלשה קדושות לכלול בכאן שלשה עולמות. כנגד עולם העליון אמר כי קדוש אני. ולכן לא תטמאו את נפשותיכם. בענין שתזכו לעלות למעלה. וכנגד הטובות הגופניות שעשה להם. אמר כי אני ה' המעלה אתכם מארץ מצרים. שבכאן כלל כל הטובות. ולכן והייתם קדושים בזה העולם. כדי שתהיו מוכנים לעלות אל עולם האמצעי ואל עולם העליון. וזהו כי קדוש אני:

פסוק מו

זאת תורת הבהמה והעוף. כלומר ראו עומק תורתי. כי אם אתם רואים בעיניכם מתורת הבהמה והעוף תוכלו להשיג זכות הנפש ועולם העליון. מה יהיה מתורת האדם. בענין שבזה אתם מובדלים מהכנענים וזהו להבדיל בין הטמא ובין הטהור. ואולי רמז בזה

כי קדושות ישראל אינה תלויה באלו המאכלות לבד. אלא בין טמא לך לטהור לך. כגון דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור ומי שהיה נזהר מזה. כ"ש בדברים האסורים. וזהו בין החיה הנאכלת ובין החיה אשר לא תאכל. כאומרם זכרונם לברכה אין צריך לומר בין פרה לחמור שהרי מובדלים הם. ובזה תלויה טהרת ישראל לקדש עצמם במותר להם:

פרק יב

פסוק ב

אשה כי תזריע. לפי שלמעלה פירש דיני טומאת מאכל וטומאת מגע ומשא. מהבהמות הטמאות והטהורות. בא עכשיו להזהיר על טומאת האשה היולדת. ועל טומאת האדם והבגדים והבתים. והתחיל ביולדת. להשלים תורת הקרבנות מהששה מינים שכתבתי בפרשת ויקרא. ותורת היולדת היא שבכולם שכתב בכאן תביא כבש בן שנתו לעולה וכו' וכן סמך פרשה זו לכאן. להודיענו שכל הטומאות והנגעים נתהוו ובאו מחטא אדם הראשון וחוה אשתו. ולפי שטומאת נדה וזיבה נמשכו מחטא חוה. כאומרו בעצב תלדי בנים. לכן אחר שאמר את זה תאכלו ואת זה לא תאכלו. כעין מה שנאמר באדם מכל עץ הגן אכול תאכל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו. בא עכשיו לומר מה שנמשך מחטאתו ומחטאת חוה. כי קודם החטא היו ראויות כל הנשים שלא לראות וסת נדה וזיבה. אלא טהורות בלא דם. כמו שאמרו בכתובות באותה אשה שלא מצא לה בתולים. ובא בעלה לב"ד. והיא משיבה ואמרה ממשפחת דורקטי אני. ואמרינן מאי דורקטי. דור קטוע שאין להם לא דם נדה ולא דם בתולים. ואמר ליה רבי פלוני אשריך שזכית למשפחת דורקטי. לפי שהן טהורות ואין בהם ספק נדה לבעליהן. כמו שהיתה חוה קודם החטא. עד שבסבת הנדה והזיבה תתילד הטומאה והחטא באדם. כאומרו הן בעון חוללתי לפי שהולד נוצר מדם נדות. ולכן אמרו אין האשה מתעברה אלא סמוך לוסתה שנאמר הן בעון חוללתי. ולכן סמך לכאן אשה כי תזריע וטמאה שבעת ימים. כימי נדת דותה. האמורים בחוה. תטמא. שאמר שם הרבה ארבה עצבונך. מהו הרבה ארבה ב' פעמים. שבעה בשבעה. שעומדת האשה. בעצבון ובטומאה. ובנדה נפרשת מבעלה. והרונך בעצב תלדי בנים. זאת היא טומאת הלידה. ולפי שכפל וחזר לומר בעצב תלדי בנים על עצבונך והרונך. הוסיף בטומאת הלידה ושלשים יום ושלשת ימים. ובנקבה שבועים כנדתה. וששים וששת ימים. ולכן לא תמצא בקללת אדם הראשון אלא בעצבון תאכלנה. ולכן לזכר לא צוה אלא שבעה ימים. אבל באשה שכפל. ואמר בעצב על

עצבונך. אמר בנקבה וטמאה שבועים. ולזה כיוונו זכרונם לברכה באומרם למה שבועים לנקבה. ז' של אם וז' של בת. ולזכר ז' של אם לבד:

וי"א כי הטעם בזה לפי שטבע האשה לחה וקרה. וכשתלד נקבה שהיא גם כן קרה ולחה. היא ראיה על תגבורת הקור והלחות ברחמה. ולכן צריכה להתנקות זמן יותר ארוך. שידוע אצל הרופאים שהלחות הקרות העבות. זמן הרקתם ונקיותם הוא יותר ארוך מזמן נקיות והרקת החמות ע"כ. ונראה בעיני שזה מיוסד על מאמרם ז"ל שאמרו כי שלום קרבן היולדת הוא. לפי שבזמן שחבלי יולדה יבואו לה. היא קופצת בשבועה שלא תזדווג יותר לבעלה. אחר שזה הצער בא לה מצדו. ולכן צוותה התורה שתביא כבש בן שנתו לעולה. לכפר על הרהור הלב. ובן יונה או תור לחטאת. על חטא שפתיה. וידוע כי האשה היולדת אחר עבור עליה כל אלו המכאובות על חבלי יולדה. אם יולדת זכר הכל נשכח. ומיד מתחרטת בשמחת הזכר. והיתה רצונה להזדווג מיד עם בעלה להוליד זכר אחר. והשם יתברך היודע הלבבות. צוה בזכר וטמאה שבעת ימים. לפי שהיא מתחרטת מיד. אבל בנקבה שעברו עליה צירים וחבלים ביום ובלילה. ואחר כך ילדה בת. היא עצובת רוח בעצב כפול. כמו שכפל העצבון בחוה. ולכן אינה מתחרטת משבועתה ומהעולה על לבה. אבל היא מקיימת הדבר. ובאותו זמן אומרת שלעד לעולם לא תזדווג לבעלה. ולכן התורה שירדה לסוף דעתה. צוותה עליה וטמאה שבועים כנדתה. בענין שבזה הזמן תתחרט. ולפי שטבע האשה מוטבעת בתאוות יותר מהאדם. כאומרם ז"ל יותר ממה שהאיש רוצה לישא אשה רוצה להנשא. וזה בא לה מקללת חוה. שכתוב בה בעצב תלדי בנים ואל אישך תשוקתך. להורות שאעפ"י שיולדת בצער ובמכאובות. ויודעת שזאת הרעה באה לה מבעלה. עם כל זה תשוקתה ותאותה בלי טעם. לחזור ולהזדווג לבעלה ולאהוב אותו כנפשה. לכן צוותה התורה שתחזור לבעלה אחר זמן שבועים. וזהו ואל אישך תשוקתך. שלא כדין ובלי טעם. והוא ימשול בך לעבוד עבודתו כשפחה או עבד. ולכן אמר תשוקתך שהוא כמו חשק. וחשק הוא דבר בלי טעם. כמו שכם בני חשקה נפשו בבתכם. בלי טעם. כי אחרות יש בארצינו יותר ראויות לו ויותר יפות. וכן כי בי חשק. בלי טעם וידיעה. בשכר זו אפלטהו. אבל אם ידע שמי בטעם וידיעה. לאיש כזה אשגבהו. וזהו ואל אישך תשוקתך בלי טעם ודעת. אחר שאת רואה שהוא מושל בך ומשעבד אותך. וצירים וחבלים יאחזוך בסבתו. וזה תמצא ברור בטבע האשה. כי כשהיא יושבת על המשבר בחבלי יולדה. אעפ"י שהיא יודעת שכל זה הרע בא לה מצדו. תשוקתה ואהבתה וחפצה וישעה. היות בעלה אצלה לאמץ זרועותיה:

ומצאתי בפירוש ישעיהו בפירוש רבי יוסף קמחי ז"ל שביאר זה באומרו ה' בצר פקדוך צקון לחש. כי זה מורה על מעלת ישראל שאעפ"י שיודעים שהקב"ה מביא עליהם צרות וייסורין בעונותיהם. אז חוזרים אליו בלב שלם ומתפללים לפניו. אעפ"י שמן הדין היה ראוי להפך. וזהו צקון לחש מוסרך למו. ואיך איפשר זה. לז"א שקרה להם כמו שקרה לאשה הרה שתחיל תזעק בחבליה. ומגעת עד דכדוכה של נפש. ויודעת שכל זה הרע עשה לה בעלה. ועם כל זה אז מתדבקת ומתקשרת עמו יותר. כן היינו מפניך ה'. שכל עוד שאתה פוקד ומייסר אותנו בייסורים. אז אנו מתפללין אליך יותר ואנו מתדבקין בך. הרינו חלנו כמו ילדנו רוח. ולא כמו האשה שיולדת זכר או נקבה. אלא אחר כל החבלים ילדנו רוח. אחר שאין אנו רואים ישועה בארץ לעמך. ואין אנו רואים נקמה ונפילה ביושבי תבל. זהו מה שראיתי לפ' בזה כאלו הנבואה דברה בי. ואלו לא כתבתי בזה הספר דבר אחר אלא זה די לאנשי המדע אלו דבריו ז"ל. וזה מסכים עם מה שפירשתי באומרו ואל אישך תשוקתך והוא ימשול בך. וזהו מה שאמר דוד על יהונתן צר לי עליך אחי וגו'. נפלאת אהבתך לי מאהבת נשים. לפי שידוע שאהבת יהונתן לדוד היתה בלי טעם. וחוץ מן המנהג הטבעי. כי אחר שיהונתן היה יודע שדוד עתיד ליקח מלכותו ממנו. ראוי היה לשנוא לו וליטור לו איבת עולם. ולא עשה כן אלא אהבת עולם אהבהו. ואיך היה זה כי זה דבר פלא ואין לו טעם. לז"א נפלאת אהבתך לי מאהבת נשים. רוצה לומר ממין אהבת הנשים שאוהבות לבעליהן בלי טעם. שמושלים בהן ומשתעבדין בהן כשפחות. ויודעות שהרע המגיען הוא בסבתם. ועם כל זה אוהבות אותם. וכן בזה הדרך היתה אהבת יהונתן ודוד. וכל זה מקללת בעצב תלדי בנים. ועם כל זה ואל אישך תשוקתך. ולכן בכאן כשיולדת זכר שהיא אם הבנים שמחה. ומשעה שמזדווגת מבקשת ואומרת שיהיה זכר. וזהו אשה כי תזריע וילדה זכר. זמן חרטתה אינו אלא ז' ימים. אבל כשיולדת נקבה שהיא בלא רצונה. כאומרם ז"ל שלשה דברים אין אדם רוצה שיהיו לו וא"א לעולם בלא הם. ואלו הם נקבה בבניו. קמה בשדהו. חומץ ביינו. לכן אינה מתחרטת כ"כ מהרה לפי שילדה נקבה. אבל עם כל זה לפי הרכבתה. ואל אישה תשוקתה. לכן כתב וטמאה שבועים כנדתה. כסדר הטומאה האמורה בחוה שכפל בה. ואמר הרבה ארבה עצבונך והרונך בעצב תלדי בנים. אבל באדם לא כתב אלא בעצבון תאכלנה. ולכפר על חטאתה ועל העולה על לבה. אמר תביא כבש בן שנתו לעולה:

פרק יג

פסוק ב

וסמך לכאן אדם כי יהיה בעור בשרו. לפי שכל אלו הטומאות נמשכו מחטא אדם הראשון. ומטומאת נחש הקדמוני. וכבר כתבתי למעלה כי באותם ק"ל שנה שנפרש אדם מאשתו. נתחברו אליו מיני טומאות ומיני מזיקים. ונתהוו ממנו כל מיני טומאה ונדה וזיבה וקרי. ולכן אמרו ונגע לא יקרב באהליך אלו נגעי בני אדם. לפי שאלו הנגעים והמזיקים נתהוו ממנו והם כמו בניו. וזה מצד לילית רבתא ולילית זעירתא וצרעה אם אמון מנוא שר השדים ממונה על חכמת כישוף מצרים. ועל זה נאמר אשר לא יהיה טהור מקרה לילה. כי זה הקרי שנראה לאדם שמתחבר עם אשה בחלום ורואה קרי ומזריע. מאותו קרי נתהוו ממנו שדים ומזיקין ומתחברים לצל האדם כשנסתלק מן העולם. ולכן תקנו חז"ל ההקפות על המת. כי באלו הז' הקפות הם בורחים משם. וזהו ובשבע לא יגע בך רע. ולכן צריך אחר ההקפות מיד ויריצוהו אל הבור ולא יעכבו הארון כלל. ולכן סמך בכאן ענין הנגעים ונגעי בגדים ונגעי בתים וטומאת זיבה ונדה. לפי שכולם נמשכו מאדם הראשון ומחטאתו. ולכן אחר שחתם ענין היולדת. שזה רמז לחוה שבאו לה ז' ימי נדה מצד זוהמת נחש הקדמוני שהטיל בה. חזר לו לטומאת אדם הראשון בנגעים. ולכן אמר אדם כי יהיה בעור בשרו. ולא אמר איש או גבר אלא אדם. רמז לאדם הראשון. ולפי שאהרן הכהן נתקרב. במקום אדם הראשון שנתרחק. בא הדבור של טהרת הנגעים לאהרן. וזהו והובא אל אהרן הכהן. ולו ניתנו כל הטהרות וכל ההוראות. להבחין בין דם לדם ובין נגע לנגע. ובו תלויה הטהרה והטומאה ולא באדם אחר. ואפילו הסנהדרין והנביאים לא היה ראוי להם להבין בענייני הנגעים. ולכן סמך מיד נגע צרעת כי תהיה באדם והובא אל הכהן. ולא אל אדם אחר. ואמר באדם להורות שאלו הנגעים באו מצד אדם הראשון. וזהו אדם כי יהיה בעור בשרו:

פסוק ט

ואמר **נגע צרעת כי תהיה באדם**. להורות שדין אלו הנגעים הם באדם. והם בישראל שנקראו אדם כדכתיב אדם אתם. ולהם צוה שיבואו אל הכהן ולא אל אדם אחר. או שיביאום בעל כרחם. וזהו והובא אל הכהן. אבל אם בא אדם אחר משאר אומות להראות נגעיו אל החכם או אל הנביא מותר לראותו. וזה תמצאהו רמוז בשלשה פסוקים הכתובים בתורה שמתחילים בנו"ן ומסיימין בנו"ן. וזהו אחד מהם נגע צרעת כי תהיה באדם והובא אל הכהן. והב' נחנו נעבור חלוצים לפני ה' ארץ כנען ואתנו אחוזת נחלתינו מעבר לירדן. והשלישי נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך ה' אלהיך אליו תשמעון. והנה בפסוק הראשון הורה שאם יקרה ויבא נגע צרעת באדם מישראל. שיביאוהו אל

הכהן ולא אל אדם אחר. אבל אם יקרה הנגע באיש אחר שלא מאומתינו. שיכול לבא לפני החכם או הנביא לטהרו או לטמאו. וזה רמז על נעמן שר צבא מלך ארם שהיה מצורע. ובא לפני אלישע הנביא לרפאותו. ואלישע הנביא לא אמר לו לך אל הכהן. אלא רחץ וטהר. ומאין לו זה. וכן מאין לו שירחוץ בירדן ולא במקום אחר. אבל הכל רמוז באלו שני הפסוקים שהם נחנו נעבור חלוצים וגו'. נביא מקרבך וגו'. ואלישע ראה בתחלה שאלו הפסוקים מתחילין בנו"ן כפופה ומסיימין בנו"ן פשוטה ובהם ראה שעתיד איש אחד משאר אומות לבא לפניו להאסף מצרעתו. שיתחיל שמו בנון כפופה ויסיים בנון פשוטה. והוא נעמן שר צבא מלך ארם כמו שמתחילין ומסיימים אלו הפסוקים. וכן ראה שמו של נעמן בפסוק שני שאומר נחנו נעבור חלוצים לפני ה' ארץ כנען. הרי כאן נעמן בד' תיבות ראשונים. וכן ראה שמו של אלישע בפסוק ג' שהוא נביא מקרבך. אל"ף מנביא. למ"ד מלך. יו"ד מה'. שי"ן ועי"ן מן תשמעון. וכן ראה מתוך פסוק שני שיבא נעמן באנשים חלוצים לארץ כנען. דכתיב ויבא נעמן בסוסיו וברכבו ויעמוד פתח הבית לאלישע. הרי כאן נעמן ואלישע בזה הפסוק. והרי כאן סוסים ורכב. שזה רמז למה שאמר בפסוק השני נחנו נעבור חלוצים. שהוא כמו נעמן יעבור עם חלוצים ארץ כנען. והיכן ראה אלישע לומר לנעמן הלוך ורחצת ז' פעמים בירדן. מסוף הפסוק שכתב בו מעבר לירדן. ובזאת הרמיזה א"ל שירחץ בירדן. ומאין לו שהנביא יכול לטהר זה האיש מצרעתו. הוציאו מן הפסוק הג' שכתוב בו נביא מקרבך. ששם רמוז שם אלישע כמו שכתבתי. ורמוז בו שזאת הטהרה עתידה להעשות ע"י נביא מקרבך מאחיך אליו תשמעון. כי הוא במקום כהן. ולכן כשקרע מלך ישראל את בגדיו ואמר האלהים אני להמית ולהחיות. שנראה שהמצורע חשוב כמת. שלח לו אלישע למה קרעת את בגדיך. לפי שהוא היה יושב ודורש אלו הפסוקים. ובהם הוא צופה ומביט ענין נעמן. וידע בנבואה קריעת בגדי המלך. יבא נא אלי וידעת כי יש נביא בישראל. ושהתורה העידה על זה הענין. לכן ראוי שיבא וידע כי יש נביא בישראל. כמו שכתוב נביא מקרבך מאחיך. שזהו כמו נביא בישראל. ובאומרו אליו תשמעון. רמז שראוי לשמוע לדבריו בין לקולא בין לחומרא. ובכאן גלה שלא היה לו רפואה אחרת. אלא בדברים ובשמיעת דברי הנביא. וזהו אליו תשמעון. ולכן כשקצף נעמן ואמר הנה אמרתי אלי יצא יצא ועמד וקרא בשם אלהיו והניף ידו אל המקום. כתבנית סמיכה לכוין בתפלתו. ואסף כמו שהיה עושה הכהן והסגיר הכהן את הנגע. ואם בשביל הרחיצה באתי הלא טוב אמנה ופרפר וגו'. וידברו ויאמרו לו עבדיו. דיבור ואמירה בדברים רבים טובים וניחומים להשיב חמתו. אבי דבר גדול דבר אליך הנביא. כלומר אחר שאתה אב בחכמה ואיש גדול. כמו שכתוב

עליו ונעמן היה איש גדול לפני אדוניו. לפי שראה אותו בעל עצה וחכמה ונשוא פנים לכל העם ואיש גבור חיל במלחמה. וזהו ובו נתן ה' תשועה לארם. ולכן אמרו לו אבי דבר גדול הנביא דיבר אליך. כלומר יש לך לראות בחכמתך מי דבר אלו הדברים שהוא נביא ה'. ואם היה אומר לך דבר גדול הלא תעשה להשלים דברו. אף כי אמר לך רחץ וטהר שהוא דבר קטן. ורמז באומרו ואף כי אמר אליך לומר. שאף אם היה אומר לו הנביא דבר גדול לאסוף אותו מצרעתו ולקרוא בשם ה' ולהניף ידו על המכה. ועל הכל היה אומר רחץ וטהר היית עושה. כ"ש שלא אמר דבר אחר אלא רחץ וטהר. וכל זה תלוי באומרו אליו תשמעון. וכל זה רמוז באמרו נגע צרעת כי תהיה באדם והובא אל הכהן. ולהודיענו עומק התורה וסתריה. ולא דבר רק הוא אלא ממני וכלה במספר במשקל. וכמו שיש סודות גדולים בתורה. כן יש סודות גדולים בפרשיותיה ובהתחלת הפסוקים ובסופם:

וענין אלו הנגעים כבר רמזתי לך מהיכן באו. מכח חטא של אדם הראשון. ולכן אינם באים אלא על עון וטומאה. ולכן נסמכו אצל פרשת מאכלות אסורות. להודיענו כי מצד המאכלות אסורות והדברים הטמאים והמשוקצים. מתהוים חלאים רעים ונאמנים ליסר האדם. ואף אם נודה שבאו מצד הלחות הרעות. הלחות הרעות יולידום המאכלים הגסים והעבים הבאים מכח הטומאה. ואין ייסורין בלא עון. ולכן אמרו על י' דברים נגעים באים. כנגד י' הדברות וי' מאמרות שבהם נברא העולם. וזה כופר בהם מצד גאותו וגובה לבו. ומצד לשון הרע שמדבר מחבירו. ומכאן בא עד שאומר שפתינו אתנו מי אדון לנו. שכופר במי שאמר והיה העולם. וכן על צרות העין שחושב שכל העולם שלו. ואינו רוצה ליהנות לשום בריה. לפי שכופר בשם הנותן כח לעשות חיל. ואומר בכח ידי עשיתי ובהשתדלותי כי נבונותי. וכופר בשם ה' שהוא שם של ד' אותיות. ולכן מביא עליו הש"י ד' מיני נגעים הכוללים. ולהם מינים וגוונים כלולים בד' שמות. והם שאת וספחת ובהרת וצרעת. ולהם תולדות רבות. בענין שהשם בכחו מעפש כחו וכוחותיו וליחותיו ויסודותיו שמורכב מהם. שהם ד' יסודות אשר עליהם נבנה הבנין. ורצה הש"י שיכיר האדם כי לא בכחו יירש ארץ והכל בידו כחומר ביד היוצר. ואחר שהש"י בראו שלם בכחו ובאיבריו והוא רצה להשחית ולחבל מעשיו בעונותיו. והוא רצה לרדוף אחר החמדה והגאוה וחלול השם ושבועת שוא וע"ז ולשון הרע וצרות העין. רצה השם יתברך להביא עליו נגעים בגופו ובאיבריו. בענין שיכיר שאע"פ שיש לו ידים ורגלים ועינים לראות ואזנים לשמוע. כי ספו תמו מן בלהות. כי אין לו ידים ורגלים ועינים. בענין שבידים ורגלים שחטא ילקה. ובהלב שחמד ונתגאה יהיה מקור משחת ויתעפש ויחלה בנגעים גדולים. ולכן נתחלקו הנגעים בעור ובבשר ובראש ובזקן ובכל

גופו. כאומרו והנה כסתה הצרעת את כל בשרו. וכן ברגליו כאומרו מראשו ועד רגליו. וזה כענין שאמרו באותם שנדמו לאדם הראשון באיבריהם שבכולם לקו. שמשון בכחו. צדקיהו בעיניו. אסא ברגליו. אבשלום בשערו. שאול בצווארו. וזה לפי שהש"י נתן להם מתנות טובות לדמותם לאדם הראשון שנברא בצלמו. בענין שבהם יעבדוהו. ובאותם איברים עצמם נתגאו והתריסו נגד השי"ת. דין הוא שילקו בהם. ולכן אבשלום נתגאה בשערו והתריס נגד אביו שבשמים ונגד דוד אביו. ראוי ללקות בשערו. וכן צדקיהו בעיניו ואסא ברגליו ושאול בצווארו שלא חששו לצווי השי"ת. ושמשון בכחו ואחר שבעל בת אל נכר ונתן לאחרים חילו ובחר והלך אחר מראה עיניו ואמר אותה קח לי לאשה כי ישרה היא בעיני. ולא בעיני המקום. לכן נקרו פלשתים עיניו. וכבר פירשתי במסכת אבות שאלו הה' רמוזים במשנת הוי עז כנמר וקל כנשר וכו'. עז כנמר לפי שהנמר היא בריה קטנה ויש לה עזות להלחם עם הארי. וכן אבשלום היה לו כח בגאותו להלחם עם אביו שנקרא גור אריה. ואבשלום בשערו דימהו לנמר. לפי שנאמר בו היהפך כושי עורו ונמר חברברותיו. ואלו החרבורות הם בשער הנמר. וקל כנשר אמר כנגד צדקיהו דכתיב ביה ואת עיני צדקיהו עור. ולזה דמהו לנשר דכתיב ביה כנשר יטוש עלי אוכל. לפי שיש לנשר ראות מאד. והיא פורחת למעלה עד שכנפיו נשרפות. ומשם צופה ומביט למטה למקום רחוק עלי אוכל הראוי לה. ורץ כצבי כנגד אסא ברגליו דכתיב ביה חלה את רגליו. ודמהו לצבי כאומרו וקל ברגליו כאחד הצבאים. וגבור כארי כנגד שמשון שנקרא אריה דכתיב דן גור אריה. וכתיב דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל. שהוא דוד שנקרא אריה. וגבורת שמשון היתה למעלה מכל הגבורות. לפי שהיה יחיד בלי רכב וסוס ועם רב. אלא שהיתה הגבורה לרעה. ולכן לקה כנגד כולם. בעשרו ובעיניו וברגליו שאסרוהו ובכל גופו. לפי שהוא חטא בכל אלו האיברים. וגבור כארי ג"כ כנגד שאול. שאע"פ שהיה יודע שימות במלחמה. עכ"ז הלך ולא חשש ולקה בצווארו. דכתיב ביה משכמו ומעלה גבוה וגו'. ואח"כ ויקח שאול את החרב ויפול עליה וגו'. ולכן דיני הש"י הם מדה כנגד מדה. במה שהאדם חוטא ומתגאה בו לוקה. בענין שיראה דיני הש"י וישוב בתשובה ולא יתגאה:

ולכן אמרו אם אדם חוטא מלקהו בבגדיו. ואם לא חזר בו מלקהו בביתו. ואם לא חזר בו מלקהו בגופו. ולכן תמצא שכתב בסוף נגעי הגוף איש צרוע הוא טמא הוא. למעלה. בחטאתיו. ולכן טמא יטמאנו למטה. אחר שבראשו נגעו. ובראשו אבן הראשה. אבן הגאוה. אבן החמדה. אבן הצרות והכילות. ולפי שיתן אל לבו חטאתו. צוה ואמר בגדיו יהיו פרומים. כמו שקורעים על מת. וראשו יהיה פרוע. בגידול שער כאבל. ועל שפם

יעטה. כאבל. בענין שלא ידבר כבראשונה שהיה מוציא שם רע על אלהים ואדם. וכן שלא יזיק לאחרים בהבל פיו. כי ברוח שפתיו ימית רשע. ולכן אמר טמא טמא יקרא. כדי שישמעו הטהורים וישמרו עצמם ממנו. וכן טמא טמא יקרא. ויאמר שהוא טמא למעלה וטמא למטה. בדד ישב שלא ידור בבית מיושב בין האנשים. אלא יחידי מחוץ למחנה. ואז"ל אסור לישב בתוך ארבע אמותיו כמנודה. בדד ישב ולא ב' טמאים יחד. מחוץ למחנה מושבו. שהמנוגע משתלח חוץ לשלשה מחנות שהמצורע שנכנס לבית כל הכלים שיש שם הם טמאים מיד אפי' הקורות. ואם ישב תחת האילן המקום ההוא טמא. ואמרו אם נכנס לבית הכנסת. עושין לו מחיצה גבוה עשרה טפחים ורחבה ד' אמות על ד' אמות. נכנס ראשון ויוצא אחרון כדי שיהיה מושבו לבדו. ולא יטמאו העומדים שם באויר שיש מהפתח עד המחיצה ע"כ. וזה יורה שכל זה בא מצד העונות. ולכן אמרו בענין הנגעים גזירת הכתוב הוא. כי המלך גזר ואין להרהר אחר דבריו. כי צדיק וישר הוא. ולכן אין להאריך בשער צהוב ובשער שחור או לבן ולתת טעם בהם. כי הם מחוקי המלך שאין להם טעם. ובפרט אל תתמה על החפץ ותאמר. איך איפשר כי בשיעור עדשה מטמא. ואם הפך כולו לבן הוא טהור. כי גזירת הכתוב הוא. שהלובן הוא מדת הרחמים וטהרה. ולכן אמר וראה הכהן והנה כסתה הצרעת את כל בשרו וטהר את הנגע כולו הפך לבן טהור הוא:

ויש שרוצים להתחכם ואומרים כי כשיקרה זה באבר אחד שהוא בו כצרעת נושנת דמהו למת. והוא יחיה בחיות שהוא כשאר איברי הגוף. אמנם כשיהיה כולל כל הגוף א"א שנאמר שכל גופו הוא מת כי חי הוא. וא"כ הוא טהור. ואחרים המשילו לזה משל ואמרו ואם פרוח תפרח הצרעת. משל לנהר כשהוא עמוק אינו רחב וכשהוא רחב אינו עמוק. כך הנגע כשהוא רחב ומתפשט בכל הגוף. אינו יורד אל עומקו ולכך הוא טהור. אבל כשהוא צר הוא יורד אל העומק ולכך הוא טמא. וחז"ל הלבישו הפסוק בצורה רוחניות ואמרו אין בן דוד בא עד שתתהפך המלכות כלה למינות. מאי קראה כולו הפך לבן טהור הוא. רמזו בזה כי כשבני העולם נהפכו במעשיהם ויצאו לתרבות רעה. עד שנהפך הלבן וחזר לאדום בחטא. אז טהור הוא ומשרתיו טהורים שהוא משיחו:

פסוק מז

והבגד כי יהיה בו נגע צרעת. כבר ביארנו שהנגעים באים על עונות. ולכן מנו חז"ל י' סבות כמו שכתבתי. ובחרום מן הנביאים ומן הכתובים ואין להאריך בהם. ועיקרם המוציא שם רע או המטמא פיו במאכלות אסורות. אבל הבגדים איך איפשר שתחול בהם הצרעת בחק הטבע אבל לא בחק היכולת האלהי. כי מרוב אהבתו אל עמו ישלח

להם סימני זכירה בראות הנגע בביתו או בבגדו ישוב אל ה'. וענין נגע הבגד כבר רמזתי לך שכל ענייני הנגעים נמשכו מצד אדם הראשון. והם נקראים נגעי בני אדם והם שידה ושידין המוזכרים בקהלת. ואחז"ל זכרים ונקבות. וכבר הזכירו בברכות אלמלא ניתן רשות לעין לראות היה רואה העולם מלא מהם. וסמכוהו אקרא דכתיב יפול מצדך אלף ורבבה מימינך. עד שאמרו שם הני ברכי דרבנן דשלהי וכו' והני מאני דרבנן דבלו מחופיא דילהון. לפי שהם הולכים אחר החכמים כמו שביארתי בפרשת וישלח יעקב. ולכן אמרו שהבגדים של רבנן שבלו קודם זמנם הוא מהם. לפי שמתקרבים אליהם. ולפי שתורתם משמרתם אין יכולים להם. אבל לאנשים החוטאים בנפשותם הם נגשים אליהם. ומטילין בהם ארס ומטמאין בגדיהם במיני נגעים וטומאה. עד שנראים הנגעים בבגדיהם. וזה טעם נגעי הבגדים והבתים האמיתי. ואע"פ שאלו דברי קבלה. כבר כתב אחד מהחכמים התורניים והטבעיים גדול באותה חכמה. ואמר שגדול הרופאים האמין ואמר שהמכות יבואו על האדם מצד החטאים ועונות. וכתב הוא שהמכות יבואו על האדם משלשה צדדים. מפאת ליחות ומזגים. ומצד עונות וחטאים. ומצד השד הארור. וקצת הטבעיים התורניים הסכימו בזה כאשר ידעת בספרי הרפואה. שלפעמים תבא מכה לאדם מצד השד ויפול לארץ כנכפה. וידבר בלשון לא דבר בו מעולם ויקרא מקרא אשר לא למד ומכתב אשר לא ראה ולא שמע. וישתנה פרצופו מטבעו. וכשיסור המקרה ישוב לאיתנו ועמלו לא יזכור עוד. והרוח כמו זה נדין שהוא מחק הנמנע. שיקרא איש במחלתו במכתב אשר לא למד. ושיתיר ספיקות בחכמות כחכם גדול. ואם הוא נמנע אצלו למיעוט השתדלותו אינו נמנע אצל הפועל בו. ולבורא הכל יש לו שלוחים רבים להעניש לרשעים. ומהם רוחות מזיקות כאומרו עושה מלאכיו רוחות. וכן ויצא הרוח ויאמר אני אפתנו. ואלה הרוחות מביאים מכות על האדם להעניש או לפתותו. ולנסות ה' לזרע ישראל ולהביאו אל היראה. אמר להביא נגעים בבגדים ובבתים. שהם דברים חיצוניים והכרחיים שאין לעמוד בלתם קודם שיביאם בגופו. ואלו הנגעים היו באים בארץ ישראל לנסותם ולהביאם אל היראה עכ"ל. ראה והבן איך זה החכם הגדול נתחבר בתורת הש"י ובקבלה. ולהורות שמכת הבגדים היא מצד השד הצורר הארור המעניש האדם ע"פ בוראו נקראת צרעת ממארת. כי הארור פעולתו היא פעולה ארורה. ולכן נאמר בנחש ארור הוא מכל הבהמה. ואמרו הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המות. ולכן אמר והנה פשה הנגע בבגד או בשתי או בערב. כי ידוע הוא שהבגד הוא השתי והערב. אבל רמז בזה על השד הזה הטילם בשתי ובערב. ולכן צוה ושרף את הבגד או את השתי או את הערב לפי שהוא תועבה. ולכן אמר ולא תביא תועבה אל ביתך. ואמר

שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא. והחרם הוא ארור והוא ממארת. וראוי לבערו ולשרפו כאומרו בלע המות וגו':

פרק יד

פסוק ב

זאת תורת המצורע. ראוי היה לסמוך בכאן תורת הבתים לתורת הבגדים. כמו שאמר ולצרעת הבגד ולבית. או שיאמר טהרת המצורע קודם נגעי הבגד. כמו שאמר טהרת הבתים אחר נגעי הבתים. אבל מפני שהתחיל בטהרת הבגדים רצה לפרש מיד טהרת המצורע אחר טהרת הבגדים. ואולי עשה זה לפי שהבגדים הם כבודו של אדם כמאמרם ז"ל. ולפי שאין אדם בלא בגדים אמר טהרת הבגדים מיד. לפי שהם דברי האדם עצמו. ואחר שהתחיל בטהרת הבגדים גמר טהרת האדם שהוא תורת המצורע. ואחר שגמר דין האדם חזר לדין הבתים שהוא כמו דבר חיצוני באדם:

ואמר **זאת תהיה תורת המצורע**. להורות על מה שארז"ל זאת תהיה תורת המוציא שם רע. לפי שלשון הרע היא עבירה חמורה מכל שאר עבירות שהם סבת הנגעים. שהם י' דברים שמנו ז"ל. והלשון הרע כבר אמרו שהוא שקול כנגד ע"ז וג"ע וש"ד. בע"ז כתיב אנא חטא העם הזה חטאה גדולה. בגילוי עריות כתיב ואיך אעשה הרעה הגדולה. בש"ד כתיב גדול עוני מנשוא. ובלשון הרע כתוב לשון מדברת גדולות. ואחר שהיא שקולה כנגד אלו השלשה. היא שקולה כנגד כל העשרה דברים שבעבורם באים הנגעים. ולכן אמר בכאן זאת תהיה תורת המצורע שהוציא שם רע. וכאן כלולים כל העשרה דברים. והטעם בזה לפי שכבר ידוע שהנפש יש לה חליים כחליי הגוף. כאומרו רפאה נפשי כי חטאתי לך. וכן דרכיו ראיתי וארפאהו. וכמו שחליו הגוף יש קצת מהם שהם חלאים מסוכנים. כן חליי הנפש יש מהם מסוכנים. וחליי הגוף לפעמים יקראו מסוכנים אע"פ שיהיו קלים. כמו חולי השינים שאינו מסוכן. אלא מפני שאין לו רפואה. כן יקרה בלשון הרע שנראה שהוא קל ואין בו מעשה. ומפני קלותו אין לו רפואה. באופן שהוא קשה מהחמורים. כי לפי חומרתם מבקשים להם רפואה. אבל לשון הרע מפני שנראה להם קל אין חוששין לרפאותו. ולפעמים יקרה החולי מסוכן אע"פ שאינו מסוכן ויש לו רפואה. אלא שהרפואה היא נמאסת. ויבחר החולה מות לעצמותיו קודם שישתה או יקח רפואה. וכן לשון הרע אע"פ שאינו חולי מסוכן. מפני שרפואתו נמאסת הוא מסוכן. כי רפואת הלשון הוא שיבקש מחילה מאדם שהוציא עליו שם רע. ואותו אדם הוא אהוב לו. ואיך ילך לומר לו אני דברתי ממך לה"ר. וקודם ימות שיאמר זה. וכן לפעמים אין החולי מסוכן ויש לו רפואה והרפואה אינה נמאסת. ויקרא מסוכן לפי שרפואתו רחוקה מהלך יום או

יומים. ובעוד שילכו להביא רפואה ימות החולה. כן החולי לשון הרע רפואתו רחוקה. לפי שהוא דיבר מאנשים רבים שאינו מכיר. או שהם רחוקים. ואולי ימות קודם שיראם. ובעבור זה יקרא מסוכן. וכן לפעמים אין החולי מסוכן ויש לו רפואה והרפואה אינה נמאסת ואין הרפואה רחוקה ועכ"ז יקרא מסוכן. לפי שהחולי נסתבך בגוף סבוך חזק. כן לשון הרע נסתבך בגוף. לפי שאין דבר שיורגל יותר מהלשון. והדיבור ביום ובלילה תמיד לא יחשו. ובהכרח הוא לחטוא כאומרם וכל המרבה דברים מביא חטא. ובעבור זה יקרא מסוכן. וכן לפעמים יקרא החולי מסוכן אע"פ שיהיו לו כל הרפואות טובות וקרובות. לפי שהחולי מצד עצמו הוא מהחולאים המסוכנים. כן לשון הרע חולי מסוכן מאד. לפי שברוב דיבורו והתגברותו מדבר בהשי"ת. כאומרו אשר אמרו ללשוננו נגביר שפתינו אתנו מי אדון לנו. שבכאן רמז שבהתגברות הלשון לדבר גדולות ובהתמדת הדיבור. שזהו שפתינו אתנו ביום ובלילה. עד שבזה אומרין מי אדון לנו. וז"ש מות וחיים ביד לשון. עד שלזה אמרו שקולה עבירת לשון הרע מע"ז וג"ע ושפ"ד. לפי שבה נכללים החלאים והעונות. עד שלזה הזכיר תורת המצורע שהוא המוציא שם רע מכל שאר העבירות. וכן אמרו שש הנה שנא ה' ושבע תועבת נפשו. והיא קשה מכולם והיא משלחת מדנים בין אחים. ואמרו אל תתן את פיך. אל תתן ללשון שהוא אחד מהאברים לה. מהחטיא את בשרך כל גופך. למה יקצוף האלהים על קולך. קול לשון הרע. וחבל את מעשה ידיך בצרעת. ולכן כמו שבחליי הגוף אין חולי מוכן להתדבק באדם כמו חולי הצרעת. כן בחליי הנפש אין חולי שיוציא האדם מדעתו ושיפסידהו כמו לשון הרע. וכן אמרו אין נגעים באים אלא על לשה"ר:

ואמר **והובא אל הכהן**. לפי שאמר למעלה נגע צרעת כי תהיה באדם והובא אל הכהן. כן אמר בטהרה והובא אל הכהן. לרמוז שאין טהרתו אלא ע"פ כהן כמו שהיתה טומאתו. וזה לרמוז שאע"פ שיראה הוא סימני טהרה בעצמו אין מועיל לו אלא ע"י הכהן. ולכן צריך לשלוח לכהן שיבא ויראנו. וזהו והובא אל הכהן ואז ויצא הכהן. שאם הדבר כפשוטו שכבר הובא לכהן. איך יחזור לומר ויצא הכהן. ואולי הרמז בזה לפי שטומאת נגעים וטהרתן כולן גזירת הכתוב שהשי"ת גזר על זה האיש להענישו עד זמן ידוע. ואחר שהשלים זמנו. השי"ת גוזר על הנגעים שיתרפאו. וזהו ביום טהרתו. שהגיע זמן טהרתו ונשלמה גזירתו והובא אל הכהן הידוע הוא הכהן של מעלה. שאחר ששב מחטאתו ונשא עיניו לשמים והגיע מחשבתו למעלה. בזה והובא אל הכהן של מעלה. ואחר כך ויצא הכהן וראה שנרפא הנגע למעלה ולמטה. ואז יקריב קרבנו הנזכר בפרשה לכפר על חטאתו. ולהתודות עליו ולומר שלא ישוב עוד לחטאתו. ולכן צוה שיקח שתי צפרים

חיות טהורות. כלומר בריאות וטובות. ורז"ל נתנו טעם לפי שהוא [עשה] מעשה פטפוט לפיכך יביא קרבן פטפוט. וזהו שאמרו אילין ציפרין קולנין הן ולשון הרע בעל קול. יבא בעל קול ויכפר על בת קול. עץ ארז ואזוב ושני תולעת. רמז למה שאמר אם יהיו חטאיכם כשנים וגו'. וצוה לשחוט את הצפור האחת. לרמוז לו שצריך שיחשוב עצמו כמת. כי המצורע חשוב כמת כמו שאמר מלך ישראל בענין נעמן. האלהים אני להחיות ולהמית. וזהו ושחט את הצפור האחת אל כלי חרס. לזכר כי עפר הוא ואל עפר ישוב. על מים חיים רמז לתורת השם שנקרא מים חיים. שצריך לעסוק בה ובה ישתה וישכח רישו. את הצפור החיה. יקח אותה לפי שהיא רמז שבחרטתו ובתשובתו יחיה וירפא מצרעתו ומטומאתו. ולכן צריך לאגוד כל אלה הדברים ולטבול אותם בדם הצפור השחוטה. ולא יהיה נרגן מפריד אלוף ולא יהיה מפריד בין אחים. אלא לחבר את האהל להיות אחד. והזה על המטהר שבע פעמים. לטהרו ממה שאמרנו שש הנה שנא ה' ושבע תועבת נפשו. וכן זה המספר כולל מספר רב לכלול בו העשרה דברים שבהם נגעים באים. וצוה לשלוח את הצפור החיה על פני השדה. להורות שכמו שהצפור הזאת משתלחת על פני השדה ובידה לשוב. כן זה האדם בידו לשוב מחטאתו. אחר שהכל הוא בבחירתו. ולכן צריך לשים על לבו לבלתי התגאל בכל התועבות האל. ואם תשוב הצפור המשולחת היא מזומנת כנגדו:

פסוק ח

וכבס המטהר את בגדיו וגלח את כל שערו. כאומרו רחצו הזכו וגו'. וגלח את כל שערו. לדופי ולגנאי. לפי שהשער לאדם לכבוד ולענוה לכסות המצח. וזהו העיז מצחו בגאותו ובחטאתו. וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים. להורות שטומאת הצרעת כפולה. לפי שחטא בעונות כפלים. ולכן צריך לישב שבעת ימים חוץ לאהלו. ואח"כ ירחץ בשרו וביום השמיני יקח שני כבשים וכבשה אחת. וצוה לעשות מהם אשם וחטאת. להורות על חטאתו ועל אשמו. ועולה ומנחה. העולה לכפר על הרהור הלב ועל חמדת הלב לפי שהיה צר עין. והמנחה להודות לה' ולהקריב לו מנחה. אחר שהשי"ת נתרצה לו כאב את בן ירצה. והנה הכתוב רצה להורות בכאן איך חטאתו ועונו כולל כל החטאות והפשעים. וכן רצה שיהיה קרבנו כמעט כלול מכל הקרבנות. מאשם וחטאת ועולה ומנחה. כמו שאמר זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת וגו'. ושלמים לא צוה בכאן. להורות שעדיין אינו ראוי לשלמים עד שנראה אם הוא צדיק תמים. או אם חוזר למטעמי גחלי רתמים. וחתם הפרשה וכפר עליו הכהן וטהר. להורות שטהרתו אינה תלויה אלא בכפרת העונות. ואחר שהשלים טהרת המצורע הזהיר בנגעי הבתים ואמר כי תבואו

אל ארץ כנען ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם. כי זאת בשורה להם כמאמרם ז"ל. בענין שימצאו המטמוניות שטמנו האמוריים מפחד ישראל. ואמר כי תבואו אל ארץ כנען. כמו שאמרו רז"ל שחטא האדם והביא נגעים על ביתו. וזהו חסד השי"ת על יריאיו. כמו שחטא חם ונתקלל כנען. כאמרו ארור כנען לפי שכנען היה ארור. וחם נתברך מפי השי"ת. ולכן הזכיר בכאן כנען. ואמר גם כן כי תבואו אל ארץ כנען. להורות שדין זה אינו נוהג בחוצה לארץ לפי שהיא ארץ טמאה. אלא בארץ כנען לפי שהיא ארץ קדושה. ויכול לשרות בה טומאה. ולכן אמר ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ הידועה. ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם. וזאת בשורה גדולה להם שבעונותם תלקה ארצם:

והנה נגעי הבתים באים על צרות העין. לפי שהיא חמורה מאד כמו לשון הרע. ולכן אמרו שאפילו העופות מכירין בצרי העין. שנאמר כי חנם מזורה הרשת לעיני כל בעל כנף. לפי שהוא חושב שכל העולם שלו ובכח ידו עשהו. ולכן הוא להוט אחר החמדה והתאוה. וצרות העין בא מצד החמדה. והיא אם לכל המחלות ולכל העבירות. והרי הוא ככופר בעיקר כמו הבעל לשון הרע שאומר מי אדון לנו. ולכן בדברות שהם ה' כנגד ה'. אמר לא תחמוד כנגד כבד את אביך. לפי שאינו מכבד את אביו ואינו מאכילו ואינו משקהו מצד החמדה. ומי שאינו מכבד לאביו אינו מכבד את השי"ת לא בגופו ולא בממונו. והרי הוא ככופר בעיקר. אחר שחושב שהעולם שלו וביתו שלו. וזה היה עון סדום וחברותיה. וכן עון ישראל באומרם אלכה אחרי מאהבי נותני לחמי ומימי וגו'. וז"ש והיא לא ידעה כי אנכי נתתי לה הדגן התירוש והיצהר. ואני הנותן ולא אחר. לכן אשוב ולקחתי דגני בעתו. בענין שיכירו כי אני הנותן ולא אחר. וכן זה היה עון נבל הכרמלי שנגפו ה' בעשרה ימים. לא על דוד בלבד. אלא לפי שהיה צר עין וכפר בעיקר וחשב שהכל שלו ולא מיד ה'. ולכן אמר מי דוד ומי בן ישי וגו'. ולקחתי את לחמי ואת מימי ואת טבחתי אשר טבחתי לגוזזי ונתתי לאנשים אשר לא ידעתי אי מזה המה. הנה בזה הורה על רשעתו. כי בצרת עינו ובנבלותו היה חושב שהיה לחמו ומימיו. וכחו ועוצם ידו עשה לו את החיל הזה. ולכן אמר ולקחתי את לחמי. ולא אמר את הלחם. ועליו נאמר אמר נבל בלבו אין אלהים. לרמוז כי אחר שלא עשה טוב עם דוד ואנשיו הרי הוא כופר ביחודו של עולם. וזהו אין עושה טוב אין גם אחד. ולכן רמז בכאן ואמר כי נגעי הבתים באים על צרות העין והיא שקולה כנגד מוציא שם רע. וז"ש ובא אשר לו הבית. ודרשו רז"ל מי שמיחד כליו לו. ואינו רוצה ליהנות לשכניו. כשבאים אצלו ואומרים השאילני קרדומך או נפה וכברה והוא אומר אין לי כלי זה. וכל זה לפי שחושב שהכל שלו ובידו החזקה קנהו ואומר כמה טרחתי לקנות כלי זה ועכשיו בא זה לכלותו.

ילך ויטרח כמו שאני עשיתי. ואינו רואה כי השי"ת הוא הנותן כח לעשות חיל. וזהו ובא אשר לו הבית. כלומר שהוא חושב שהבית שלו והוא בעל הבית. וזה שקר כי השי"ת הוא בעל הבית. כאומרו לה' הארץ ומלואה ולא שלכם. וזה היה אומר דוד כנגד בני דורו שהיו חושבים שהעולם שלהם. ולכן אמר להם לה' הארץ ומלואה והרי אתם בבית של שכירות. ומי שדר בבית של שכירות כל מה שעושה בה מפסיד. ולכן אינו רוצה לקבוע בה אפילו מסמר אחד. ולכן ראוי לעשות בזה העולם כאלו הוא שאול ואין לו חלק בו. כאומרו כי לא תדע מה ילד יום. וזהו האיש שהיה צר עין חשב שהבית שלו וכל הכלים שלו ולכן אינו רוצה להשאיל לאחרים. ולא ראה שאין העולם מתקיים אלא עני בעשיר וחכם בטפש. בענין שבזה הוא כופר בבריאת העולם. ולכן רצה שתגלה רעתו בקהל ושיראו הכלים. ואיך הוא שקרן ולא נאמן וצר עין ושביתו מלאה כלים. ולכן כתב וצוה הכהן ופנו את הבית בטרם יבא הכהן לראות את הבית ולא יטמא כל אשר בבית. והוא בפחיזותו ובנבלותו קורא לשכניו שיסייעוהו לפנות את הבית בטרם יבא הכהן ויפסיד כל כליו. וכשנכנסים השכנים מוצאים כל הכלים ורואים אותם כלים שהיו שואלים ממנו. ואומרים ראו פלוני כי בצרות עינו היה מכחיש באלו הכלים. והשי"ת רצה לגלות קלונו וחרפתו לעיני כל רואה. זה יישוב פשוטו של פרשה. וכבר רמזתי לך בענין נגעי הבגדים איך כל זה בא מצד רוח הטומאה ומצד השדים והמזיקים:

ועתה שמע מה שכתב הקדוש רשב"י ז"ל בזה כי הוא יסוד מוסד. וכל דברי בזה הספר סובבים על דבריו ועל דעתו לפי שהיא תורת אמת. והתחיל בזאת הפרשה ואמר הוי בונה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט בחצי ימיו יעזבנו. וכתב כי מה שאמרו החבריא בזאת הפרשה שהיתה בשורה טובה מפני המטמונות טוב הוא. אבל דנא פשרא דמלתא. כי דרכי האמוריים היו ידועים שכל יסודם היה על שקר וכזב. וכל מעשיהם היו מיוסדים על צד הכישוף. ולכן כשבונים ביתם מיד בבנין היסוד היו מיסדים אותו על שורש פורה ראש ולענה. והיו אומרים כשמשימין האבן הראשה לשם שד פלוני ולשם ע"ז פלונית. באופן שמאותו עת רוח רעה שורה בבית ומטמא כל אשר בבית. וכן היו עושים כל מעשיהם לשמות ידועים מרוח הטומאה. באופן שכל ארץ ישראל היתה מליאה גלולים ושקוצים ושדים. ולפי שבנו ביתם בלא צדק רצה השי"ת לגלות לישראל זה הסוד. ורצה שאחר שהוא קדוש ומשרתיו קדושים. שישראל יהיו טהורים ולא יהיו קללה בגוים אשר ה' מאביד מפניהם. ולכן עשה בחכמתו וביכלתו ענין נגעי הבתים. בענין שאותו שד הצורר שעל שמו נבנה הבית שיצא מהיסודות ויתפשט בבית. עד שיתראו בבתים כתמי נגעים כמו שנראים בבגדים. בענין שבזה יבא הכהן הקדוש ויצוה להרוס הבנין והיסוד

שהוא טמא. וישליכוהו מחוץ לעיר אל מקום טמא. כי טמא הוא וטמא שמו ורוח עועין בקרבה. וכל זה בא מצד זוהמת נחש הקדמוני שהוא ארור וטמא זהו כי נגע בכף ירך יעקב. וכתיב התם כל הנוגע במת בנפש. מה להלן טמא אף כאן טמא. ולכן אמר ובא אשר לו הבית. כי אין הנגע והמטמון נראה אלא לבעליו:

פסוק לה

ואמר **כנגע נראה לי בבית** ולא נגע. שאפילו חכם גדול אינו יכול לגזור שהוא נגע אלא כנגע נראה לי בבית. ולא אמר היה לי בבית אלא נראה לי לפי שבעל הבית אין ניתן לו רשות לראות זאת המראה הטמאה ולא לאחרים. ולכן אמר כנגע ולא נגע. אלא מראה שד ורוח טומאה שלפעמים נראים ולפעמים אינם נראים. לפי שכל דרכיהם דרכי היתול ושחוק. עד שברוב טומאתם והרגלם. נשאר בבית כמין כתמים או כמין נגעים. וכל זה מרוח הטומאה. ואל תתמה כי זה דבר ידוע בבתים הכבדות ובמרתפות היין. שמצוין שם שדים וקורין אותם בעלי בתים. וצוה ופנו את הבית בטרם יבא הכהן. לפי שאם לא בא הכהן הכל בחזקת טהור. אבל משבא הכהן בקדושתו ובחכמתו ובמראה עיניו שרואה את הבית. יש לו סימנים ידועים. וכדי להוציא אותה טומאה ואותו שד ממקומו אז הוא מטמא כל אשר בבית. כי טמא הוא וטמא טמא יקרא. אז צוה שיסגיר את הבית שבעה ימים. בענין שיעבור יום שבת קדש עליהם. וכבר הודעתיך בפרשת בראשית שנבראו המזיקים בע"ש. ולפי שקדש עליהם היום לא נגמרו מכל וכל והם בורחים מאימת שבת. ואז יראה אם פשה הנגע וחלצו את האבנים. לפי ששם היה מושבם. ואם ראה שחזר ופשה. אמר שהוא צרעת ממארת. מאותו ארור הוא שטן הוא יצר הרע. ונתץ את הבית. ויסיר היסודות. באופן שיוציאו אותם השדים משם ורוח הטומאה שעליה נבנה הבית. ולקחו אבנים אחרות. ויעשו יסוד ובנין בשם ה' אל עולם. בענין שתהיה קיום לבית וליושביה. הפך בונה ביתו בלא צדק. וכל זה סבב הש"י לטהר את הארץ ולהעביר רוח הטומאה מן הארץ. וכבר הביאו שם שהיו שני חכמים הולכים בדרך וראו יהודי אחד שהיה מוליך בן אחד על החמור שחלה את רגליו ועקם פיו פתע פתאום. והיה מוליכו למערה אחת שהיו מוליכין שם העורים והפסחים לרפאות. ושאלו לו וספר להם כל המאורע. ושאלו לו אם בזמן אחר אירע כן לאדם אחר באותו בית והשיב להם שמעתי שיש זמן רב שקרה כן לאדם אחר. ואמרו לו שזה היה מצד רוח הטומאה ושיש בבית כדמות שד שמסבב זה. ושילך לביתו ויבטח בשם ה'. ולא רצה אלא נכנס למערה וראה בחצי הלילה שד א' שהיה מביא פך של שמן בידו ומביא עליהם ומתרפאים. וכשהגיע אצלו ולא משחו בשמן א"ל למה לא תמשח לזה שהוא חולה. והשיב לו לא כאלה

חלק יעקב כי יוצר הכל הוא. מה היוצר סותר ובונה כך הקב"ה. וכל זה כדי להטעותם אני עושה. ואיני עושה להם תרופה אלא שאני יודע כמה זמן תשמש המכה. וכשמגיע זמנה אני מושח וחושבים שאני עושה. והיינו דכתיב וחלאים רעים ונאמנים. נאמנים עד שמגיע זמנם שגזר עליהם יוצרם. ואז יצא משם היהודי והלך לביתו בבנו מת. ופגע באותם חכמים וספר להם כל המאורע ושמחו. זהו סוד אלו הנגעים וטעמם האמיתי.

אח"כ צוה לחטא הבית בקרבן המצורע כמו שכתוב למעלה. ואין להאריך בו:

וחתם להורות ביום הטמא וביום הטהור. שזאת התורה ניתנה לכהן שהוא בעל הוראה. ואמר ולהורות שאין אדם רואה את הנגעים עד שיורנו רבו. וכן אמרו כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו. רבי מאיר אומר אף נגעי קרוביו. אם כן מי ראה נגעי מרים אחות אהרן. אחר שאין קרוב רואה את הנגעים. הקב"ה אמר להם אנא כהנא מסגירה ואנא מטהרה שנאמר והעם לא נסע עד האסף מרים. וגם הם אמרו ה' פעמים נאמרה תורה בצרעת. ללמדך שכל המספר לשון הרע כאלו כופר בה' חומשי תורה. ואין נגעים באים אלא על לשון הרע. ולכן נתחייבו ישראל בזיבה ובצרעת דכתיב וירא משה את העם כי פרוע הוא. שפרחה בהם הצרעת מצד שם רע של העגל. ולכן סמך בכאן ענייני זיבת האדם וטומאת נדה. לפי שכולם נמצאו מצד העון ומצד הטומאה. וכן מצד טומאת אדם הראשון וחטאתו. כי באותו זמן שעמד פרוש מאשתו נתהוו ממנו כל מיני זיבה וטומאה. ולכן אמר איש איש כי יהיה זב מבשרו שנמשך לזה האיש מצד איש אחר. וכן איש כי תצא ממנו שכבת זרע. ואחר שפירש טהרת האיש וכפרתו. חזר לטומאת האשה שנמשכה מצד טומאת חוה. כאומרו הרבה ארבה עצבונך והרונך. ולכן אמר ואשה כי תהיה זבה וכן ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים. שהטומאה נכפלה בה מצד רוח הטומאה הגוברת בה. ויפה בקרבן טהרתה. כדי לטהרה מטומאתה ולכפר על חטא חוה. לפי שכל אלו הדברים נמשכו ממנה:

פרק טז

פסוק א

אחרי מות. לפי שלמעלה הזכיר לישראל על דיני איסור והיתר וטומאה וטהרה. ואמר והזרתם את בני ישראל מטומאתם ולא ימותו בעונש טומאותם. שאם יהיו טמאים יטמאו את משכני אשר בתוכם. צוה למשה להזהיר גם את אהרן בבואו אל הקדש. כדי שלא ימות גם הוא בענין שיהיה מטמא המשכן. והזכיר מיתת בניו בתחלה. להורות לו שלא ימות כמו שמתו בניו. וכן סמך לכאן ענין מיתת בני אהרן ויוה"כ להורות לנו על כל מה שכתבתי למעלה. כי אלו הפרשיות כולם הם רמיזה על ענין אדם הראשון וחטאתו. ואיך

רצה הש"י לחזור העולם לקיומו לפי שהיה מתמוטט העולם מחטאו. לכן צוה לבנות משכן ולהקריב עליו קרבנות בז' ימי המילואים כנגד שבעה ימי בראשית. ולזה נקראו מילואים למלאת העולם מחסרונו. ולכפר על חטא אדם הראשון כמו שפרשתי שם. ולפי שלכפרת חטאו ולחזור לקדמותו. לא היה יכול בלי מיתת בני אהרן שתהיה נפש תחת נפש. לכן מתו ביום שמיני למילואים לחנוכת המשכן כמו שכתב שם את אהרן ואת בניו אקדש לכהן לי. ולפי שידוע שאעפ"י שנתבסם העולם ונתכפר חטאתו. הטומאה והזיבה שנמשכו ממנו בסבת חטאתו כבר נתפשטו בעולם. וראוי לעם הקדש גאולי ה' להזהר ולהשמר מהם. סמך מיד ענין הטומאה והנגעים והזיבה והנדה והטהרה. והתיקון הראוי לטמאים בקרבנות וברחיצה ובטבילה. ולפי שלטהרת אלו הטומאות וכפרת אלו העונות. ובפרט עון העגל שנתחבר עם חטא אדם הראשון. צריך כפרה כוללת. להודיע לכל בני העולם איך הקב"ה השרה שכינתו ביניהם וכפר להם עונם ועון העגל. סמך לכאן מיתת בני אהרן ויוה"כ. לפי שבני אהרן מתו לכפרת עון אדם הראשון ועון העגל. כמו שפירשתי באומרו ישלם שנים לרעהו שהם מכפרים עם יוה"כ. וכמו שיוה"כ מכפר כך מיתת בני אהרן מכפרת. לפי שאלו השני צדיקים היו בלא חטא ובלא עון. אלא שחשבו להתדבק בש"י ברוב חכמתם. ובקרבתם לפני ה' מתו ולא בעון אחר. ולפי שהבנים חלק האבות. נורא עלילה על בני אדם. אמר פוקד עון אבות על בנים. ובמיתתם נצטרפו עון אדם הראשון ועון אהרן אם היה בו שמץ דבר. והם הם שני שעירי עזים הנקרבים ביוה"כ לכפר על ישראל ועל המקדש. ולפי שהם עקר הכפרה יותר מהקרבנות. אעפ"י שחרב מקדש ובטלה עבודה נשארה מיתת בני אהרן לכפר ביוה"כ. ולכן אנו קורין זאת הפרשה ביוה"כ. בענין שזכירת מיתתם תהיה מכפרת עלינו. אחר שאין לנו קרבנות ואין לנו שעירים. הם לנו במקום שני שעירים:

ולכן סמך לכאן אחרי מות שני בני אהרן. כלומר אחר שמתו שני בני אהרן בהיותם קורבים אל ה'. בלי שום סבה אלא לכפר עונות ראשונים. דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקדש פנימה. בענין שלא ימות: ולפי שעון בני אהרן כבר רמזתי למעלה. שהוא רמוז באומרו וישימו עליה קטרת ולא אמר עליהם. שזהו נרגן מפריד אלוף. וחטאו בזה הע"ת שהוא עת לעשות לה' שלא ידעו לחברה להיות האהל אחד. ולכו הזהיר לאהרן ואל יבא בכל עת אל הקדש וגו' בזאת יבא אהרן אל הקדש. לפי שהיא שער השמים להתקבל התפלה ולעלות למעלה. אבל לא לעמוד ולהתעכב בה. אחר שהיא נקראת בית התפלה ובית שער לאכסדרה של מעלה. לעלות ולראות ולהתקשר בקטרת הסמים. שהוא כמו קשור כמו שרי קטרין. וזהו שאמרו ואף זאת לא בכל עת כי אם

בענן הקטרת. שזה רמז לקישור הדברים בענין שיכנסו בזה השער למעלה. וכן בתפלתנו אנו נכנסים בזה השער ואומרים אדנ"י שפתי תפתח. לפי שהיא פתח עינים והיא שער השמים לעלות התפלה למעלה. וזהו סוד שאמרו כל הסומך גאולה לתפלה. ולכן אין להפסיק שם אפילו לקדיש ולקדושה. ואין אומרים אמן אחר גאל ישראל לפי שהיא שער להכנס למעלה. אבל לא לעמוד ולהתעכב שם בהפסקה. ולהורות כי זה שער השמים תמצא כי אדנ"י במילואו עולה כמו תרע"א שהוא תרגום של שער. כי זה אל"ף דל"ת נו"ן יו"ד עולה תרעא. לפי שהיא בית תפלה ובית קבול לתפלה ולברכות כולם. וזהו סוד אדני הקדש שהיו מאת אדנים למאת הככר רמז למאה ברכות. והאדנים היו להכניס בהן העמודים. שזה רמז לקישור עמוד יסוד עולם עם השכינה שנקראת אדנ"י. רמז לאדני הקדש. ולכן צוה לאהרן שלא יכנס בכל עת כי אם בענן הקטרת לקשר כל הדברים למעלה בלי פירוד:

והזהיר לאהרן שלא יבא בכל עת אל הקדש. לפי שזה העת יש בה כמה עתים מהם לטובה ומהם לרעה. כאומרו כי עת רעה היא. ולפי שבני אהרן נכנסו בעת רעה מתו. ולפי שאהרן קדוש ה' ידע זה הסוד בחכמתו ובשכלו ובתבונתו. כשגלה לו משה הדבר ואמר הוא אשר דבר ה'. קבל הדבר בשמחה ושתק. וזהו וידום אהרן. ועליו נאמר לכן המשכיל בעת ההיא ידום כדכתיב וידום אהרן. מה טעם כי עת רעה היא ולא עת טובה. ולכן נאמר לו ואל יבא בכל עת אל הקדש. אבל בעת טובה יבא. ולפי שבזה העת יש עתים לטובה ועתים לרעה. עתים לשלום ועתים למלחמה. עתים לאהבה עתים לשנאה. לפי שהיא להט החרב המתהפכת. אמר שלמה בקהלת לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים. לרמוז שיש עת של חפץ. ויש עת שאינו של חפץ. ולכן התחיל עת ללדת ועת למות. לפי שהיו תחלת ההויה. וחתם עת מלחמה ועת שלום. שהיא תכלית ושלימות כל הדברים. ולפי שבאלו העתים יתראה כח ה' וידו החזקה. מהם לטובה מהם לרעה מהם למלחמה מהם לשלום. הזכיר שלמה י"ד עתים לטובה הנמשכות מימין ה'. והזכיר י"ד עתים לרעה הנמשכות משמאל היא ידו החזקה. ולפי שיש עת ויש עת. הזהיר לאהרן ואמר ואל יבא בכל עת אל הקדש. לפי שאין כל הזמנים שוים. ואין כל הימים שוים. ואין כל העתים שוים. ואין כל הרגעים שוים. הזהיר לו פן יבא בכל עת אל הקדש. אלא בזאת יבא אהרן אל הקדש. בעת טובה. בענין שיהיה כח בידו להבריח בזה היום כל מיני מדות הדין שלא יקטרגו על ישראל. ולזה צריך הכהן לחבר עצמו כמאמרם ז"ל לזכות התורה שנקראת זאת התורה. ולזכות המעשרות דכתיב בהו ובחנוני נא בזאת אם לא אפתח לכם ארובות השמים לטובה ולא לרעה. ולזכות השבטים דכתיב בהו וזאת

אשר דבר להם אביהם ויברך אותם. לטובה ולא לרעה. וכן בזכות הקרבנות דכתיב זאת חנוכת המזבח לכפר על ישראל ולא להזכיר עונם. וכל זה תלוי בקישור זה העת למעלה ענן הקטרת:

ולזה רמזו ז"ל חבילות חבילות של מצות היו נכנסים עם הכהן ביוה"כ. כי לשון חבילה הוא לשון קישור ואגודה. וכן ראוי לעשות הכהן ולקשר החבילות של המצות אלו באלו ביוה"כ. ולקשר הכהן עם הלוי והלוי עם ישראל. בענין שלא נאמר אין שם כהן נתפרדה החבילה. וזהו כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו. כלומר אעפ"י שנראה שעם ישראל חלק ה' יעקב שהוא קדוש ה'. קשר החלק בכל. והכל בחלק. בענין שיהיו לאחדים בידו. לפי שהוא משולש בזכיות ובחבילות של מצוה. וזהו חבל נחלתו שזה רמז לחבילה ולחבל הנעשית מחלקים שונים. ולפי שיעקב קשר כל הדברים בסולם ארצה וראשו מגיע השמימה. אמרו שהייחוד הוא בפסוק שמע ישראל. לפי שהוא המקשר כל העולמות. ולכן ביוה"כ היא השמחה בעולמות כולם. וזהו יוה"כ למעלה ולמטה. לפי שהכהן היה מיחד הכל בקרבנותיו ובהזאותיו ובמניניו. ולכן אמר וכך היה מונה אחת. אחת ואחת. לקשר כל הספירות עד העשירית שהיא השביעית קדש לה'. ולכן אמר אחת. אחת ואחת. כנגד כת"ר חכמה ובינ"ה. ואחת עם כולם שמיחד הכל. וזהו אחת ושתים. אחת ושלש. כנגד גדול"ה גבור"ה. וכן כולם עד אחת ושבע. שהיא השביעית שהיא שער השמים כנסת ישראל שהיא עת לטובה. וכל זה רמוז באומרו ואל יבא בכל עת כי אם בזאת יבא אהרן אל הקדש:

פסוק ד

ואמר **כתונת בד קדש ילבש**. שהם בגדי לבן ללבן עונותיהם של ישראל. ולא בשל זהב שהם רמז לחטא האדום. וכן רמז בכאן כתונת בד לכפר על כתנות עור של אדם הראשון. ומכנסי בד לכסות בשר ערוה של אדם הראשון שאמר שהיה מושך בערלתו. ובאבנט בד יחגור ובמצנפת בד יצנוף. לכפר על רישא דדהבא הוא הראש אשר השתחוו שם. ואמרו שהזכיר כאן ד' פעמים בד. ד' תחת ד'. כתנת בד ולא בחשן ואפוד ומעיל וציץ. וז"ש כתונת בד ולא בחשן בד ולא באפוד בד ולא מעיל בד ולא ציץ. יכול יכנס בכל אחד מאלו לפני לפנים. ת"ל בד ד' פעמים. ועל היות ארבע פעמים סמוכים בד. אמרו בד ראשון שיהא של בוץ. בד שני שיהיו חדשים. בד שלישי שיהיו זהורין. בד רביעי שלא ילבש של חול עמהם. וכל זה לרמוז שהכהן היה מחובר ומלובש בבגדי מלכות שהם ד' מחנות שכינה. ובהם היה נכנס אל היכל המלך פנימה:

פסוק ה

ומאת עדת בני ישראל יקח שני שעירי עזים. לפי שפר ואיל הראשונים היו לכפר על אהרן ועל הכהנים. ולקח את שני השעירים הנזכרים למעלה. וכן שני השעירים הנזכרים בענין רבקה. שאמרה ליעקב וקח לי משם שני גדיי עזים טובים לטובתם של ישראל. הם שני שעירים הנזכרים כאן לכפר על עונות בני ישראל. ואמר כאן ונתן אהרן על שני השעירים גורלות גורל אחד לה' וגורל אחד לעזאזל. ושם ביארתי טעם נכון בו. וענין זה השעיר כבר דברו בו. לפי שנראה דבר זר נגד תורתינו הקדושה. ועוד כתב הקדוש ראיתם עבד שמשליך גורלות עם המלך ועל זה האריכו הרבה. ובספרי ספר צרור הכסף בהלכות יוה"כ הארכתי בזה. ואמרתי כי כל זה היה לטובתם של ישראל לתת להם עצה על נפשותם להציל עצמם מן הצר הצורר. ולפי שהש"י ברא עולמו במדת הדין. רצה שכל דרכיו יהיו במשפט. ולפי שכשאדם חוטא באה מדת הדין לשאול דין עליו. כאומרו קץ כל בשר בא לפני. והש"י נותן עצה לעמו להנצל מן הדין בייסורין ובתשובה. ולפי שלפעמים השוטה כשעומד בהיכל המלך מדבר לפני המלך דברים מעבדי המלך שעושים רושם במלך. כל אחד משרי המלך מפשיט לבושו ונותנו לו בענין שידבר טוב אל המלך. כן רצה השי"ת שנשלח זה השעיר לעזאזל. הוא שטן הוא יצר הרע הוא נחש הוא סמאל שהוא סם המות סמאל. ועליו נאמר והאלהים עשה שיראו מלפניו. בענין שידבר טוב אל המלך. וז"ש בפרקי רבי אליעזר ראה סמאל שאין חטא בישראל ואמר יש לך עם כמלאכי השרת וכו'. וכל זה מכח הלעטת השעיר שנותנין לו. כמו שנתן יעקב לעשו נזיד עדשים. וזה השעיר שאנו נותנין לו משלו הוא. כי הוא איש שעיר ושעירים ירקדו שם. ויעקב איש חלק חלק ה' עמו ולא אחר. וידוע שהקב"ה מחלק פרס לע' שרים של מעלה. והם יחלקו לעבדיהם שהם אותם האומות שתחת ממשלתם. ושמתי משל שם כי זה דומה למלך ב"ו שמצוה על מלכותו שיתנהגו במשפט ובדתי המלך. ושם פקידים ושופטים על הארץ. וצוה לאיש צר ואויב אכזר ובעל חמה שיהיה קציף וראש. להביא כל משפטי המלוכה לפניו. ולהלשין עבד אל אדוניו אם רצח וירש או נאף וגזל וכיוצא בזה. והוא יסדר הטענות כנגדם לחייבם ולהרשיעם. ולזה יש יום מיוחד בשנה לשפוט ולגזור כל הדברים על מלכותו. וכן בזה היום מחלק פרס לכל עבדיו. והנה למלך היה אוהב א' שאוהב לו כנפשו והיה רוצה לזכותו בדין. וזה האהוב הכה נפש ורצח וגנב. והמלך לרוב אהבתו אליו צוה לו קודם שיבא יום הדין. שיתן לעושי המלאכה עשרת אלפים ככר כסף למרק חטאתו. ויהי היום הוא יוה"כ שמחלק פרס לעבדיו. שלח לכל עבדיו מנת המלך הראויה לכל אחד. ולזה האיש צר ואויב איש הדמים ואיש הבליעל

לא שלח ידו ומנתו ונתאחר הדבר עשרה ימים. ואז שלח לו פרס המלך הראויה לו בכל שנה ביד זה האהוב שרצח או גזל. בענין שיראה זה הצר שזה אהובו של מלך. ושהמלך שלח לו מנתו על ידו וישא לו פנים. וכשראה זה הצר המשטין רצה לעורר מדנים וכעס על אהובו של מלך. מצא שכבר פרע קצת חובו בכסף שנתן לעושי המלאכה. וכן ראה שהמלך אוהב לו כנפשו וחייו היו תלוין מנגד. עד שזה האהוב הביא הפרס המזומן למלך. וכשהגיע לעת הדין נסתתמו טענותיו ונהפך לאוהב. המלך זה הקב"ה שחילק הארץ לע' שרים. והוא ישפוט תבל בצדק ואיש הדמים הקצין הוא סמאל שרוצה לעוות אדם בריבו. והוא חוקר אחר חטאת האדם להזכירם ביום הדין הוא יום ר"ה. כי בו נזכרים כל האומות לחיים ולמות. אבל ישראל לא נחתם גזר דינם עד יוה"כ. ואהובו של מלך הוא ישראל. ולפי שהש"י ידע שישראל חטאו בכל השנה. מביא עליהם יסורין וחלאים למרק עונותיהן ולסתום פי השטן. רצה הקב"ה ביום ר"ה לחלק פרס בכל ע' שרים. ולסמאל שר הדמים לא רצה לתת לו מנתו הראויה לו בכל שנה ושנה. ורצה לאחר אותם עד יוה"כ ורצה הש"י לשלוח לו ביד ישראל האהוב לו כדי שידע שהוא אהובו של מלך. ולכן נתן הש"י לישראל שעיר עזאזל לשלח אותו המדברה מקום אשר שעירים ירקדו שם. וכשראה סמאל שישראל כבר קבלו עונשם בכסף שנתנו לעושי המלאכה ובייסורים שקבלו ושהם אהובם של מלך. ונושא להם פנים ואומר ביוה"כ יש לך עם כמלה"ש. והש"י שומע עדותם של מקטרגים ומכפר עונותם. וסמאל הולך אצל שעירו כדכתיב וישב עשו ביום ההוא לדרכו שעירה. ולכן היו קושרים לשון של זהורית על השעיר. שהוא רמז לעונות בני ישראל האדומים כשנים. ונשא השעיר עליו את כל עונותם שפירושו עונות איש תם. ומיד כשהיו משליכין אותו אל ארץ גזירה. היה מתלבן לשון של זהורית והיו יודעין שעונותם של ישראל היו מתכפרים. וכל זה בסבת שעיר עזאזל. כי סמאל עצמו נשא פנים לישראל והקטיגור נעשה סניגור. ולכן צוה שיסמוך ידיו עליו להתודות עליו אשמת קהלה. ושלח ביד איש עתי המדברה. אשר פירשו בו בזוהר שהוא איש ראוי להוליך המנחה לסמאל. לפי שסמאל נקרא איש רע עין. ואמרו שם שהיו מבקשים בכל ישראל איש מוכן רע עין עינו אחת גדולה מחבירתה. וידוע כי בלעם בעין הרע היה רוצה לקלל את ישראל כאומרו נאם הגבר שתום העין. עד שאמרו שם כי אדם אחד רע עין היה בטבריא שכל הרואה אותו היה מטמין עצמו. לפי שכל אדם שרואה בעיניו היה ממיתו. ועל זה נאמר ביד איש עתי. איש ראוי ומוכן להוליך זאת המנחה לסמאל איש רע עין לקיים מה שנאמר כעבד כאדוניו:

פרק יז

פסוק ג

אח"כ אמר **איש איש אשר ישחט שור או כשב או עז וגו'. ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים וגו'**. זאת הפרשה נסמכה לשעיר עזאזל. לרמוז כי אולי יעלה על לב קצת מהעם כי זה השעיר היה שלוח מנחה לסמאל. לזה באה זאת הפרשה להורות כי זה שקר. כי כוונת הש"י לא היתה אלא לטובתם של ישראל ולהרחיק מהם מעשיהם שהיו זובחים את זבחיהם על פני השדה. ואע"פ שהיו רגילין בכך. עכשיו הוא רוצה להרחיק מהם זוהמא. שיעשה בזה שיכרת מעמיו. אלא שיביאו קרבנם אל פתח אהל מועד. וא"כ איך עלה על הדעת שיצוה הש"י לישראל שישלחו השעיר על פני השדה. ולכן אמר ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם במצרים. ולהוציא זה הדבר מלבם חזר לומר ואליהם תאמר. לחושבים סברא זאת. איש איש מבית ישראל ומן הגר אשר יגור בתוכם. כלומר שנספחו על בית ישראל. והיה להם סברות רעועות מקודם. ואולי יחשבו כי זה הולך על הדרך ההוא. להם תאמר ותזרז כי איש איש אשר יעלה עולה ואל פתח אהל מועד לא הביאו ונכרת האיש ההוא מעמיו. ולפי שישראל במצרים והגרים הנדבקים בהם היו רגילין בדם לזבוח על פני השדה ולאכלו. צוה בכאן איש איש מבית ישראל ומן הגר הגר בתוכם אשר יאכל כל דם והכרתי אותו מקרב עמו. ונתן טעם לזה כי נפש כל בשר בדם הוא. ואחר שהיה נקרב ע"ג המזבח לגבוה אין ראוי שיאכלוהו. ולפי שהאדם צריך להיות נקי מה' ומישראל. ואולי שישחוט אדם חיה או עוף שהם נמצאים על פני השדה. והרואה הדם שפוך יאמר שלשם זביחה העלוהו שם. לז"א כי כל איש אשר יצוד ציד חיה או עוף ושפך את דמו שיכסהו בעפר. בענין שלא יחשדו אותם:

פרק יח

פסוק ג

וכמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו. לפי שעד עכשיו דיבר במעשה ארץ מצרים. באלו הזבחים בפרט שהיו רגילין לזבוח. בא עכשיו לכלול דרך כלל. ולאסור כל מעשה ארץ מצרים. ולאסור ג"כ מעשה ארץ כנען. אחר שיש להם משפטים ישרים ותורות אמת. וז"ש את משפטי תעשו. ולפי שאולי איפשר שמאלו המשפטים ימשכו להם רעות או דברים בלתי ראוים. לז"א ושמרתם את חוקותי ואת משפטי. כי הם כולם נכוחים וישרים. אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. ואסר להם העריות. לפי שהיו רגילין בהם המצריים. וישראל ג"כ היו פרוצים בהם. ובדברים אחרים

של טומאה בהעברת המולך ושכיבת זכר ושכיבת בהמה. וכן ואשה לא תעמוד לפני בהמה תבל הוא. כלומר תבלין ופלפלין מצא בבהמה יותר מבאדם. והנה זאת הפרשה של עריות אנו קורין אותה ג"כ ביוה"כ. לפי שיש בה סודות עליונים והם שרביטו של מלך ואין ראוי להשתמש בהם. אלא בן עמרם וכיוצא בו. ולכן יצא ממנו החכמה והתבונה והמלוכה. כאומרו כי אם לבינה תקרא. ואומר אמור לחכמה אחותי את. ולפי שהם דברי סתר וחכמה אנו קורין אותה ביום הנבחר והמקודש. ובמדרש אמרו שאנו קורין פרשת עריות ביוה"כ. לבקש מהש"י שלא יגלה ערותנו. כי אנו יודעים שחטאנו ועברנו על תורתו. ואחר שאנו מתודים חטאתינו ופשעינו. יהי רצון מלפניו שידיננו ברחמיו ולא תגלה ערותינו וחרפתינו:

פסוק כד

אח"כ אמר **אל תטמאו בכל אלה**. לפי שאתם יושבים בארץ הקדושה ואינה סובלת טומאה ותועבה. והיא עצמה מקיאה את יושביה לפי שהם טמאים. אבל אתם אין אתם כמותם. וזהו ושמרתם אתם את חוקותי ואת משפטי. ולפי שאולי יאמרו אע"פ שנחטא באלה התועבות אין אנו מתיראין. כי סוף סוף יתארך הדבר והעונש עד שנתמלאה הסאה. כמו שעשו ליושבי הארץ שנאמר בהם כי לא שלם עון האמורי עד הנה. וכן אולי יאמרו ג"כ אע"פ שנחטא המועטים יהיו החוטאים ולא ניראה. כי לא יענישו אותנו אלא עם הרבים. ואז רע של רבים שמחה הוא. לזה אמר אינו כן. ובהבטחה זו לא תחטאו ולא תעשו ככל התועבות אשר עשו אנשי הארץ. כי יש לכם לידע כי לא תקיא הארץ אתכם כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם כולם ביחד. אלא כל אשר יעשה מכל התועבות האל ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם. ואח"כ כשיבא עונש הרבים גם כן יענשו. ועל זה אמר הנביא כי לקחה מיד ה' כפלים. עונש היחידים. ועונש המרובים. וכן לא תחשבו לומר כי אם יחידים חטאו שלא יענישום עד שיענישו הרבים. כי זה שקר כי כל אשר יעשה מכל התועבות ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם. ועמם שלום כמוזכר בדבריהם ז"ל. וז"ש בפרשת אתם נצבים פן יש בכם איש או אשה אשר לבבו פונה היום ויאמר בשרירות לבי אלך למען ספות הרוה את הצמאה. כלומר עד שיבא עונש הרבים עם היחיד. כי אינו כן כי הוא לבדו יענש ולא ימיתנו עונשו עם הרבים. וזהו לא יאבה ה' סלוח לו כי אז יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא לבדו. וכן אמר ונכרתו הנפשות העושות לבדם ולא אחרים. וחזר לומר ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחוקות התועבות. כלומר כבר ראיתם העונש הראוי לעושה הדברים האלו. ואעפ"כ אין ראוי לכם להמנע מאלו הדברים מצד העונש. אלא מצד הדבר בעצמו שאינו ראוי להעשות. וזהו ראשית

חכמה יראת ה'. ולא יראת העונש. וזהו ושמרתם את משמרתי. לא מצד העונש. אלא מצד שאין ראוי לעשות מחוקות התועבות אשר נעשו לפניכם. לפי שהם מצד עצמם הם דברים מאוסים כגללים. ויש לך לשמור משמרתי:

פרק יט

פסוק ב

קדושים תהיו. לפי שלמעלה סיפר התועבות שעשו אנשי הארץ. שהם דברים מאוסים. מצד עצמם הם מאוסים. אבל היא תלויה בדברי קדושה ופרישות מהדברים המותרים. כאומרם קדש עצמך במותר לך. וכן בדברים אחרים שהם קדושה ופרישות מצד עצמם הם מאוסים אבל היא תלויה בדברי קדושה ופרישות מהדברים המותרים. כמו פרישת נדה וזיבה. ופרישה מאכילת דברים טמאים. וכן דברים אחרים נזכרים בזאת הפרשה שהם כולם מדות נאותות לנפש. להפריש מהמדות המגונות. ולכן אמר קדושים תהיו כי קדוש אני. כי אחר שאני קדוש ראוי לכם שתהיו קדושים ומופרשים מהדברים הבלתי ראוים. ולפי שזאת הפרשה בה תלויה כל קדושת ישראל. והיא כוללת עיקרי כל התורה כמאמרם ז"ל. אמר דבר אל כל עדת בני ישראל כי לפי חשיבותה נאמרה בהקהל לפי שיש בה כל עשרת הדברות. ופארות וענפים שאר המצות כולם הנזכרות בזאת הפרשה. והכניס בכאן וכי תזבחו זבח שלמים לה'. לפי שנאמר בו כי את קדש ה' חלל. והפונה אל האלילים ועושי אלהי מסכה הוא מחלל את השם. וכן סמך לזה בכאן לפי שנאמר אל תפנו אל האלילים. ואולי יאמרו כי השם צוה שלא לעבוד עבודה זרה. וצוה שיעבדוהו בקרבנות ושלמים. לזה אמר אינו כן. כי אני לא צויתי לכם לזבוח זבחי שלמים אלא לרצונכם ולא לרצוני:

פסוק ט

אח"כ צוה על העניים בלקט שכחה ופאה. ובשבועת שוא ובגניבה ובגזלה בלשון הרע ובשנאת חנם. לפי שהם מדות המטמאות הנפש והגוף. ולפי שאמר לא תשנא את אחיך בלבבך. חזר לומר לא תקום ולא תטור וגו'. כי השנאה בפועל או בפה. ושלא יאמר לו איני משאילך כשם שלא השאלתני. וא"ת אם הוא נוטר לי איבה למה לא אעשה כן גם אני. לז"א ואהבת לרעך כמוך כי זה כלל גדול בתורה. להורות לנו שאין ראוי להיות חילוק ופירוד בין איש לחבירו. אלא לדון לכל אדם לכף זכות כאלו היה הוא עצמו. וזהו אני ה'. כי כמו שאני ה' אחד. כן ראוי לכם שתהיו גוי אחד בלי חלוק. וסמך לזה בהמתך לא תרביע כלאים וגו'. לפי שכל הדברים נבראו במעשה בראשית למינם למינהו בענין שלא יהיה ערבוב בין הדברים. והכלאים באדם ובבהמה הוא ערבוב מין בשאינו מינו.

וזהו לשון כלאים לשון מניעה כמו ויכלא העם מהביא. וזהו כלאים מניעת הכוחות ממה שנבראו. ולכן כמו שצוה בישראל לפי קדושתם שלא יהיה ביניהם ערבוב. אלא אחדות שלימה ואהבה. ולא לשון הרע ונטירה ושנאה. כן צוה ג"כ שלא יזרעו כלאים ולא ילבשו כלאים. שהוא ערבוב הכחות. וסמך ג"כ ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע והיא שפחה נחרפת לאיש. לפי שזה ג"כ מענין כלאים וערבוב זרע במקום שאין צריך:

והנה בזאת הפרשה תמצא שהתחיל קדושים תהיו כמדבר עם הרבים. וכן אל תפנו אל האלילים. ואח"כ אמר ובקוצרכם לא תכלה. כמדבר עם היחיד. ואח"כ אמר לא תשבעו וחללת וכן הרבה כיוצא בזה בכל התורה ראה אנכי נותן לפניכם. אבל זה הרמז גלה בזאת הפרשה באומרו ואהבת לרעך כמוך. באופן שבזה רמז שאין ראוי להיות חלוק ביניהם אלא כאלו היו איש אחד. באופן שאע"פ שיהיו ישראל אלף אלפי רבבות. כולם חשובים כאיש א' בלי חילוק ופירוד: ולזה התורה ברוב מדברת עמהם כמו שמדבר עם היחיד ואומרת אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך לא תעשוק את רעך. וכשמדבר לשון רבים מדבר עם הרבים כמו שמדבר עם היחיד. ולזה אמר התנא עשרה שיושבים ועוסקים בתורה שכינה שרויה ביניהם לפי שעשרה כמאה. ומנין אפי' ה' ומנין אפי' א'. לפי שהא' הוא כמו עשרה מאה ורבבה. ולכן אפי' כשמתחיל לדבר בלשון רבים מסיים בלשון יחיד כמו לא תשבעו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך מהטעם שזכרנו. וזה היתרון יש לאומה ישראלית מכל האומות שכולם חשובים כאיש א'. וזה מצד פטרונם ומצד נפשם. מצד פטרונם שהוא ה' אחד. ומצד נפשם שהיא חצובה מכסא כבודו. ואחר שכל נפשותם חצובות ממקום אחד. גופם ראוי שיהיה אחד. וזהו ודגלו עלי אהבה. שדגלו הוא ה' אחד. וזהו אהבה שעולה כמו אחד. ולכן בעשו הזכיר ו' נפש ואמר בהם נפשות ביתו. וביעקב שהיו שבעים אמר שבעים נפש:

פסוק כג

אח"כ אמר **כי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל** לפי שזה דבר הראוי לקיום העולם. כמו שאמר שלמה גם את העולם נתן בלבם. כי השם נתן זאת התשוקה וחשק הבניינים והנטיעות בלב האדם. לקיום בני העולם. שאלמלא כן כל אחד יאמר מה לי לנטוע אילן זה. אחר שאין לי בן. או אע"פ שיהיו לי בנים. מה לי אם הבאים אחרי יאכלו פריה או לאו. לזה אמרו שאהבת עולם ותשוקת הבנין והקנינים ממשיך האדם אחר אלו הדברים. וכבר הביאו במדרש מלך א' שראה זקן אחד שבע ימים שהיה נוטע אילן. ושאל לו המלך אתה נוטע זה האילן אחר שאתה זקן מאד. א"ל אם אני לא אזכה לאכול מפריו אולי יזכו

בני. וספר המאמר כי לאחר זמן הזקן עצמו הוליך מפירות אותו אילן מנחה למלך ושמח בו שמחה גדולה וכו'. וכל זה משום שנאמר לא תוהו בראה לשבת יצרה:

ואמר **וערלתם ערלתו את פריו**. לפי שלא יאמר אדם למעלה צוה לי על הכלאים. ואחר שאהיה מוזהר מן הכלאים. יכול אני לאכול מיד מהזרעים. ומהנטיעות בלי שום עכוב. לזה אמר אינו כן כי אפילו שלא יהיה כלאים. אתה מוזהר על הנטיעות שלא תאכל מפירותיהן ד' שנים הראשונים. לפי שהערלה היא כעין כלאים. וכמו שצותה התורה ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך. לפי שהוא בא מכח הטומאה שהוא ערבוב הכוחות מרוח הטומאה. אשר רוב התורה ומצותיה אינן אלא להרחיק ממנו כח הטומאה. כאומרו ואת הצפוני ארחיק מעליכם. לכן צותה שלא תלבש שעטנז שהם שני כוחות הטומאה מעורבין זה בזה. ולכן צוו החכמים בקבלה לזיין אותיות שעטנ"ז ג"ץ בזיונין ותגין שנקראים כתרי אותיות. שהם כתר התורה וכלי זיין. להצילנו מכף מעול וחומץ. הוא עשו הוא אדום כולו כאדרת שער. ולכן צותה התורה וערלתם ערלתו. לפי שהם נקראים ערלות פלשתים. כמו שאמרנו שביציאת מצרים שבר הש"י ד' ערלות המנויות בפסוק וה' הכה כל בכור. ולכן בענין האילנות כל זמן של שלשה שנים שהערלה והקליפה נדבקת בהם. צותה התורה שלא נאכל פרי כזה לפי שהוא טמא ולכן לא יאכל. אבל בשנה הרביעית אמר קדש הלולים לה'. לפי שכבר יצא כח הטומאה מהאילן וראוי לשרות בו קדושה. וזהו קדש הלולים לה'. ובכאן רמז שראוי להלל ולברך לשם בברכת הפירות. וכן רמז בכאן כמאמרם ז"ל הלולים תרי. שבכאן כלול ברכת הריח גם כן. וכן סמכוהו אקרא דכתיב כל הנשמה תהלל יה. איזה דבר שהנשמה נהנית בו זה הריח וזהו קדש הלולים לה'. ולפי שהתורה אסרה אכילת פרי הערלה. שהוא דבר של טומאה מצד הכישוף והשדים. סמך מיד לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוננו. וכן לא תקיפו פאת ראשכם ושרט לנפש. כולם דרכי האמורי המנחש. וחתם הפרשה אל תפנו אל האובות שהוא דבר של נחש וקסם גם כן. וסמך מפני שיבה תקום. לפי שד"ת וחוקותיה ומשפטיה הם דברים עמוקים. ואלו חיה האדם אלף שנים פעמים לא ישיג אחד מיני אלף מסתרי התורה. לזה אמר מפני שיבה תקום. כמו שדרשוהו בזוהר קודם השיבה בהיותך נער. תקום לעסוק בתורה ולהיות איש. ובזה והדרת פני זקן כדכתיב גם כי יזקין לא יסור ממנה. באופן שבהתמדת התורה ישיג סודות התורה וסתריה. אחר כך הזהיר באונאת הגר ובמשפט. כאומרו לא תעשו עול במשפט. לפי שאלו הדברים הם ג"כ מטמאים הנפשות. ומקנין בהם מדות מגונות ולכן רמוז בזה גם כן שראוי לאדם להתנהג במדת טובות. ולשקול כל הדברים בפלס ומאזני משפט. בענין שלא יצא מן

השורה. וזהו במדה ובמשקל ובמשורה מאזני צדק אבני צדק. ולכן אמרו איפת צדק והין צדק שיהא הן שלך צדק ואין שלך צדק. לרמוז שאפילו בדיבורו ראוי להשמר ולהשקט בענין שיעמוד בדיבורו ולא יחל דברו:

פרק כ

פסוק ב

אחר כך אמר איש אשר יתן מזרעו למולך. כי זה היה מין עבודה זרה המשקצת נפשו וגופו ומכלה זרעו ומחסרת אותו. וזה אכזריות גדולה הפך מהמדות הרחמניות הנזכרות. ולכן אמר בעונשו והכרתי אותו מקרב עמו. כי אחר שהוא רוצה להכרית זרעו. ראוי להכרית אותו ואת שמו. ואחר שהוא רוצה לכבד הע"ז בעבודה זו. וחושב כי עבודת הקרבנות של המקדש אינן נערכות בערכה. זהו למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי. ראוי להכריתו ולקצר ימיו. בענין שיהיה ללעג וקלס בקרב עמו המכירים אותו. ורבותינו אמרו מזרעו ולא כל זרעו וזה נראה דבר זר שיהיה חייב כרת כשנתן מזרעו ולא כל זרעו. וכשנתן כל זרעו לא יהיה חייב כרת. אבל הטעם בזה כי כשנתן מזרעו ולא כל זרעו ראוי הוא לכרת. בענין שמיתתו תהיה כפרתו. אחר שכבר השאיר אחריו ברכה והניח קצת זרעו לעבודת השם ית'. אבל כשנתן כל זרעו למולך. זה אינו ראוי לכרת ולא לכפרה. ובעון כזה אין מיתה מכפרת ולא ייסורים ממרקים ולא יוה"כ מכפר. כי כבר הוא אבוד לגמרי בלא תיקון. אחר שכל זרעו נתן למולך ולא השאיר אחריו ברכה. וכן בדרך הזה נאמר בעדים זוממים כאשר זמם ולא כאשר עשה. מכאן אמרו הרגו אין נהרגין. שבהפך זה היה ראוי. אבל הטעם הוא כטעם המולך: והנפש אשר תפנה אל האובות ואל הידעונים. לפי שהוא גם כן מין עבודה זרה ומין כישוף המטמא הנפש. אמר והנפש אשר תפנה אל האובות. ואמר והתקדשתם. כלומר אחר שאתם רואים שאלו הדברים הם מטמאין הנפשות. ראוי לכם שתהיו קדושים. ושמרתם את חוקותי ולא חוקות הגוים. ועשיתם אותם אחר שאני השם מקדשכם. ובדברי מצותי תלויה קדושתכם. ולכן אני חוזר ומצוה לכם והתקדשתם והייתם קדושים. בענין שתהיו קדושים ופרושים בעשיית המצות המביאות קדושה ופרישה. כי שאר הדברים שהשכל יחייבם אין בהם קדושה ופרישה. ולא מצדם נקראו ישראל קדושים וטהורים. לפי שידוע שכמו שיש הבדל בכל הדברים שהשם ברא בין אלו לאלו. כן יש הבדל בין ישראל לכנענים כמו שתאמר. כי הצומח למעלה מן הדומם. והבע"ח למעלה מן הצומח. והאדם למעלה מן הב"ח. וישראל למעלה מן הכנענים. וכן בצומח יש הבדל. כי יש עשבים שיש בהם סגולות נפלאות. וכן בדומם יש אבנים טובות ומרגליות למעלה משאר אבנים. וכן בב"ח יש מעלות. וכן במין

האדם יש מעלות גבוהות גבוה מעל גבוה. וישראל הם למעלה מכל מין עו"ג. וכל זה רמוז במשנת חביב אדם שנברא בצלם שזהו כל מין האדם. ואחר כך אמר חביבין ישראל אע"פ שהם מין האדם. יש להם חבה יתירה בנתינת התורה. וכן מין ישראל יש בהם הבדל אלו על אלו בחכמה ובמצות. שכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא. וזהו חבה יתרה נודעת להם ליחידי סגולה וכמו שפירשתי במקומו. וכן במצות יש הבדל ביניהם לפי מעלתם וקדושתם. ואע"פ שאין אנו יודעים איזו היא קלה ואיזו היא חמורה. המצות שהשכל יחייבם הן ידועות. ולכן צוה הקב"ה לישראל במצות רבות לקדשם לטהרם במאכלות אסורות וכיוצא בהם. וכן הקדישם והפרישם מטומאת נדה וזיבה לקדש עצמם בשעת תשמיש. וכן בשאר מצות המנויות בפרשה זו. וכן הזהירם בנגעי בתים ובגדים לקדש את ישראל. ואחר כך צוה להם בשכיבת זכר ובהמה ומדברים אחרים שהם מצד עצמם טמאים ואין בהם קדושה:

פסוק ז

וחתם הפרשה בכאן ואמר והתקדשתם והייתם קדושים. בדברים שמביאים לכם קדושה לגוף ולנפש. כי בם תלויה קדושת ישראל. אבל הדברים האחרים שהשכל יחייבם ואין בהם קדושה. איני מדבר לכם כי אלו מיתתם עמם. וז"ש איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת. כלומר באלו הדברים הנזכרים שיש בהם קדושה ראוי לכם שתהיו קדושים. וזהו והתקדשתם והייתם קדושים. כי איש איש אשר יקלל את אביו איני צריך לדבר בזה. כי זה מיתתו עמו והשכל יחייבהו. וזהו טעם כי לא הי"ל אלא איש איש אשר יקלל. אחר שהוא תחלת ענין אבל הטעם בו מה שהזכרתי. ולכן חזר לומר אביו ואמו קלל דמיו בו. כלומר אע"פ שאני אומר מות יומת. אינו צריך כי נמוקו עמו. כי אחר שקלל אביו ואמו מיתתו עמו. והוא כפתור ופרח. וכן בכולם אמר כן. ואיש אשר ינאף את אשת איש. הדין נותן והשכל יחייב שימותו הנואף והנואפת. וכן ואיש אשר ישכב את אשת אביו אחר שערות אביו גלה דמיהם בם. כלומר מיתתם עמם והשכל יחייבם. וכן איש אשר ישכב את כלתו תבל הוא. כלומר תבלין ופלפלין מצא בשכיבת כלתו מבשאר נשים. דמיהם בם מיתתם עמם. וכן איש אשר ישכב את הזכר דמיהם בם. וכן איש אשר ישכב את אשה ואת אמה ראוי שלא תהיה זמה בתוככם. וכן השוכב עם בהמה או אשה אשר תקרב אל כל בהמה דמיהם בם והשכל יחייבהו. ואיש אשר יקח את אחותו בחשבו כי קין נשא אחותו חסד הוא. כמאמרם ז"ל. או חרפה גדולה היא. ונכרתו לעיני בני עמם. ואחר שערות אחותו גלה שהוא מן העריות. והוא דבר סתר ורצה להשתמש בשרביטו של מלך. על זה עונו ישא זולת הכרת. וכן איש אשר ישכב את

אשה דוה והיא גלתה את מקור דמיה להתחבר יחד. ונכרתו שניהם מדה כנגד מדה. כי לזה לא אמר דמיהם בם. וערות אחות אמך ואחות אביך שהוא גם כן מן העריות. עונם ישאו מן הטעם שכתבתי. ולכן לא כתב דמיהם בם. וכן איש אשר ישכב את דודתו כמו שלקח עמרם דודתו בחשבו שיהיה לו בנים חכמים או נביאים. חטאם ישאו בהשתמשם בעריות שהם שרביטו של מלך. ולכן ערירים ימותו בלא בנים מדה כנגד מדה. הם עשו זה בשביל בנים. ערירים ימותו. וכן איש אשר יקח את אשת אחיו. בחשבו שהותרה אשת אח ליבם. זה שקר כי נדה ומרוחקת היא. אבל באשת היבם הוא לקרב המת ולקרוא לו שם בישראל. ואחר שערות אחיו גילה ערירים יהיו. אבל לא ימותו לפי שקצת טעם נתן לדבריו:

או יהיה פירושו ערירים ימותו ערירים יהיו. כמו דמיהם בם. לפי שכל אלו מיתתם עמם והשכל יחייבם. ולכן ושמרתם את כל חוקותי אע"פ שיהיו לכם בלי טעם. באופן שלא תקיא אתכם הארץ לפי שאינה סובלת אלו הטומאות ולכן לא תלכו בחוקות הגוי שבסבתם נתגרשו מהארץ. ואומר לכם אתם תרשו את אדמתם ואין ראוי שתעשו כמעשיהם כי אני ה' הבדלתי אתכם מן העמים. כמו שכתבתי למעלה במצות מיוחדות וקדושות. ולא תלכו בחוקי הגוים. ובשמירה מהם כי השכל יחייבם לפי טומאותם. ובמה אתם מובדלים והבדלתם בין הבהמה הטמאה לטהורה. וזה עומק דבריהם ז"ל שאמרו אין צריך לומר בין פרה לחמור שהרי מובדלים הם. אלא בין טהורה לטמאה לך בין נשחט רובו של סימן לנשחט חציו. לרמוז שאין קדושת ישראל בזה. שהרי מובדלים הם והשכל יחייב שבשר השור טובה מבשר הגמל והחמור. אבל קדושת ישראל היא בדברים המותרים. כי אלו אומרים שנשחט הרוב ואלו אומרים שנשחט חציו. והמחמיר תבא עליו ברכה וקדושה וטהרה. ולכן לא תשקצו את נפשותיכם הקדושות. בכל אשר תרמוש האדמה אשר הבדלתי לכם לטמא. לשאר אומות שהם טמאים ואכילתם טמאה. והייתם לי קדושים בדברים המקודשים לי. ואחר שהבדלתי אתכם מן העמים להיות לי. ראוי לכם להיות כמוני:

פרק כא

פסוק א

אמור אל הכהנים. אחר שחתם טהרת ישראל סמך לכאן טהרת הכהנים. שראוי להם שיהיו טהורים וקדושים יותר מישראל. אחר שעבודת הקדש עליהם. ובמדרש נתנו קשר אחר לזאת הפרשה. ואמרו מה כתיב למעלה מן הענין ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני מה ענין זה אצל זה. אבל אמר שהראה הקב"ה למשה דור ודורשיו. והראהו

שאול המלך איך היה נופל בחרב פלשתים. אמר לפניו רבש"ע מלך ראשון שעתיד למלוך על בניך ידקר בחרב. א"ל ולי אתה אומר אמור אל הכהנים בני אהרן שמקטרגין עליו. לפי שהרג נוב עיר הכהנים. וכן שאול העביר אוב וידעוני מן הארץ. ואח"כ הלך לדרוש בבעלת אוב. לפי שהרג הכהנים וה' סר מעליו גם בחלומות. והנה רז"ל נכנסו לדרשה הזאת מכח ההכרח או ההכרחיות. האחד שכבר כתב למעלה בתחלת הענין והנפש אשר תפנה אל האובות ואל הידעונים. ואם כן למה חזר ואמר איש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני. ולא כפל בזה אלא לסמכו לפרשה של אחריו לענין שאול ומיתתו בסבת הכהנים. והב' שאפילו אם נאמר שהיא כפל ענין. היה ראוי לסמכו לדברים של מעלה שכתב בהם דמיו בו דמיהם בם. אחר שכתב בכאן ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני באבן ירגמו אותם דמיהם בם. אבל הפסיק ואמר ושמרתם את כל חוקותי וכל הפרשה. ואח"כ כתב ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב. נראה כי לא היה אלא לסמכו לפרשה של אחריו לענין שאול ששאל בבעלת אוב ומיתתו שהיתה בסבת נוב עיר הכהנים שהרג. ולכן אמרו כי כשאמר כי אחזתני השבץ. אלו הכהנים הלובשים כתנות תשבץ שעמדו כנגדו. כאומרו וחטאתי נגדי תמיד. ולכן אמר כי כשאמר לו משה מלך הראשון שעתיד לעמוד על בניך ידקר בחרב. א"ל ולי אתה אומר אמור אל הכהנים שהם עומדים כנגדו:

ורמז באומרו אל הכהנים ואמרת אליהם. שיזהירם ויקדשם. לפי שהקדושה ראויה להם מצד ב' דברים. הא' מצד היותם בני אהרן איש קדוש לאלהיו. וראוי להם להיות כאבותם. והב' מצד קדושת עצמם. וזהו ואמרת אליהם בבחינת עצמם. שאני קדשתי אותם מעדת ישראל. וזהו ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ מצד עצמם. מצד ב' דברים. האחד מצד היותם בני האבות שהם נצר מטעם. והשני מצד עצמם מצד היותם מעשה ידי להתפאר. ולכן אמר בכאן ואמרת אלהם לנפש לא יטמא בעמיו. אחר שהם נבדלים מהם וראוי להם להיות קדושים משאר העם. כי אם לשארו הקרוב אליו כי אחר שהם כהנים הדיוטים. אין להם כ"כ דבקות בשי"ת ובמקדשו. וראוי להם לזכור יום המיתה ולהטמא לקרובים. בענין שיזכרו וישובו אל ה'. כי אין דבר ראוי כזה כיום המות. כאומרו אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה. זה יום המיתה שהוא יום דומיה. וכן אמר טוב שם כשבא משמן טוב. שהיא התורה שנקראת שמן. ויום המות מיום הולדו. כלומר כשזוכר זה מיום הולדו. ולכן טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה. בענין שיזכור את השי"ת וזה יבחן מלכת אל בית משתה. כאומרם ז"ל הוזכרו רעי איוב בבית האבל. ולא נזכרו שם ועבר ואבימלך שהיו במשתה אברהם. ובזה החי שהוא יחידו של עולם. יבין

האדם אל לבו. ובפירוש קהלת הארכתי בזה. ולכן בכאן צוה לכהנים הדיוטים שיטמאו לקרוביהם כדי שיזכרו וישובו אל ה'. וצוה לקדשם גם כן בנשים. ואמר אשה זונה וחללה לא יקחו כי קדוש הוא לאלהיו מצד עצמו. ומצד שני וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב. ואחר שאני מצוה להם אשה זונה וחללה לא יקחו. אם כן בת כהן כי תחל לזנות באש תשרף. זה הסדר אני נותן לכהן הדיוט. אבל הכהן הגדול מאחיו אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ומלובש בבגדי כהונה לשרת לפני ה' תמיד. והוא דבק בשם ה' ובזה יזכור תמיד את ה'. כאומר בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר. וכן הכהן אשר יוצק על ראשו שמן המשחה ומלא את ידו ללבוש את הבגדים. איש כזה אינו צריך להטמא אפילו לאביו. כי רבה היא עבודת הכהונה מזכירת יום המות. ומן המקדש לא יצא. מקדושתו לא יצא. אחר שיש עליו נזר שמן משחת אלהיו. וכן בנשים אשה בבתוליה יקח. אחר שהוא בא לתקן הכלה שהיא בתולת ישראל היא כנסת ישראל. ורבותינו אמרו הגדול מאחיו. שאחיו מצווין לחלוק לו כבוד. וליתן לו עושר גדול עד שיהיה גדול מאחיו:

פסוק יז

אח"כ אמר **איש מזרעך לדורותם אשר יהיה בו מום**. לפי שאמר למעלה שהכהן עובד עבודה. ואינו מטמא לשום מת אלא עובד עבודה. ואולי יאמר אומר שיעבוד אעפ"י שיהיה בעל מום. לזה אמר אינו כן כי כל איש אשר בו מום לא יקרב. וזהו דבר אל אהרן כנגד הכהן עצמו. איש מזרעך לדורותם לרבות זרעו. שכולם צריכין להיות בלא מום. אבל איש אשר בו מום אין ראוי שיקרב ע"ג המזבח. וסמך לכאן דבר אל אהרן ואל בניו וינזרו מקדשי בני ישראל. לרמוז כי אולי יאמרו הכהנים כי אחר שהם בלי מום. יוכלו להקריב איזה קרבן שיהיה. באי זה זמן שיהיה. לזה אומר אינו כן. כי אעפ"י שלא יהיה בהם מום. אם הם טמאים אין ראוי שיקריבו קרבנם. וזהו שאמר אמור אליהם כל איש אשר יקרב אל הקדשים וטומאתו עליו ונכרתה הנפש ההיא. וכן איש איש מזרע אהרן והוא צרוע או זב. לרבות כ"ג עצמו בקדשים לא יאכל עד אשר יטהר. וכן או איש אשר תצא ממנו שכבת זרע וגומר ובא השמש וטהר. וחתם הפרשה טעם לכל זה כי אני ה' מקדשכם:

פרק כב

פסוק יח

אח"כ אמר **דבר אל אהרן ואל בניו וגומר איש איש אשר יקריב קרבנו לרצונכם תמים זכר**. לרמוז כי אולי יאמרו כי אחר שיהיו בני אהרן טהורים ובלי מום. שיוכלו להקריב

קרבנם באיזה ענין שיהיה ובאיזה זמן. לזה אמר אינו כן. כי אעפ"י שהם יהיו טהורים ובלי מום. אם הקרבן הוא בעל מום לא יקריבו אותו. וזהו איש איש שיבא להקריב קרבן. צריך שיהיה תמים זכר. אבל כל אשר בו מום לא תקריבו כי לא לרצון יהיה לכם. כמו הכהן אם הוא בעל מום. ולכן כל איש אשר יפריש בהמה. אפילו בדיבור. לפלא נדר או נדבה. תמים יהיה בלי מום. עורת או שבור או חרוץ לא תקריבו אלה לה'. אבל הקריבהו נא לפחתך. וכן שור ושה שרוע וקלוט ומעוך ונתוק לא תקריבו אלה לה'. ואפילו מיד בן נכר לא תקריבו דבר מזה. אחר שמום בם לא ירצו לכם:

פסוק כז

אח"כ אמר **שור או כשב או עז כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו**. לרמוז כי אולי יאמרו כי אם הכהן בלי מום וטהור. והקרבן גם כן בלי מום שיוכלו להקריבו בכל זמן. לזה אמר אינו כן. כי אעפ"י שלא יהיה מחוסר אבר ולא בעל מום. אם הוא מחוסר זמן לא תוכלו להקר בו. וזהו שור או כשב או עז כי יולד והיה שבעת ימים תחת אמו. בענין שיעבור עליו שבת אחד ויתן לו חוזק וקיום להיות מוכן למזבח. לפי שהשבת נותן קיום לכל דברי העולם. ולכן צותה התורה בילד היולד לנו. ביום השמיני ימול בשר ערלתו. בענין שהשבת יתן לו חוזק וקיום לסבול המילה. וכן אמר בכאן ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה. ולא קודם לכן לפי שנראה אכזריות. ולכן סמך ואמר ושור ושה אותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד. כי זה אכזריות גדולה:

ובמדרש הגלוי אמרו שאמר שור או כשב או עז כי יולד. להורות לנו שהשם יתברך כפר להם עון העגל. אחר שהשם יתברך הזכירו בשמו. כמו שהזכיר לאדם הראשון בתחלת הקרבנות ואמר אדם כי יקריב מכם. וכן בעגל שיהיה כתבנית שור אוכל עשב. והזכירו השם יתברך בפיו ואמר שור או כשב או עז. להורות שכבר השם יתברך מרוצה על עון העגל:

ובמדרש הנעלם אמרו שור או כשב או עז. עגל וטלה או שעיר לא כתיב. אלא שור או כשב או עז כי יולד. להורות על מעלת האדם כי עיר פרא אדם יולד. וקו לקו וצו לצו הוא קונה שלימותו ממדרגה למדרגה וממעלה למעלה. בעשיית המצות ובעסק התורה עד שזוכה למעלת נפש. אחר שזוכה לעשות מצות אחרות קונה מעלת הרוח. ואחר שזוכה למצות אחרות להשלים נפשו. זוכה למעלת הנשמה שהיא העליונה על כולם. אבל הבעלי חיים בקומתן נבראו ובצביונן נבראו. להורות שבעת לידת הבהמות נבראת שלמותם עמהם. ואין קונין שלימות אחר לידתן. ולכן בעת לידתן נקראו שור וכשב ועז. השמות שיש להם כשהם גדולים. וזהו שור או כשב או עז כי יולד. כי בעת הלידה לא

היה ראוי לומר אלא עגל או טלה או שעיר. אבל אמר שור או כשב או עז להורות על מה שאמרנו:

פסוק כט

ואמר **וכי תזבחו זבח תודה**. להורות שאחר שהשם יתברך כפר עון העגל. ונתן להם תורה ומצות להדריכם אל השלימות האמיתי. ראוי להם לתת תודה לה' על טובות גמלם. ולכן ושמרתם מצותי ועשיתם אותם ולא תחללו את שם קדשי. אחר שעשיתי לכם כל אלו הטובות. ונקדשתי בתוך בני ישראל. כמאמרם זכרונם לברכה מסור עצמך וקדש שמי. כי כן ראוי לך אחר שהוצאתי אתכם מארץ מצרים והצלתי אתכם מאויביכם. והצלתי אתכם ממכת בכורות הראויה לחול עליכם ג"כ. ולא די זה אלא שקדשתי אתכם כאומרו קדש לי כל בכור. וזהו כי אני ה' מקדשכם המוציא אתכם מארץ מצרים. וסמך לכאן פרשת המועדות. לפי שלמעלה אמר המוציא אתכם מארץ מצרים. ובכל המועדות אנו אומרים זכר ליציאת מצרים. לכן סמך לכאן אלה מועדי ה'. ולפי שהמועדים נקראים מקראי קודש. שפירושו שכל המועדים הם קרואים מן השבת שנקרא קדש. ולכן השבת הוא ראש המועדים כולם. וכולם נקראו בשמו שבת שבתון. ולכן אמר בכולם וביום השביעי שבת שבתון מקרא קדש. שזה רמז על המועדים שנקראו שבת שבתון מקרא קדש כי כן כתב בכולם. וחזר לומר שבת היא לה' בכל מושבותיכם כנגד השבת. והתחיל במועדים אלה מועדי ה' מקראי קדש. להורות על מה שאמרנו שכל המועדים קרואים מקדושת שבת. והתחיל בפסח לפי שהוא הראשון. ואח"כ אמר דבר אל בנ"י. וקצרתם את קצירה והבאתם את עומר ראשית וגומר. וכל זה הכנה לקיבול התורה שיהיו ראוים לקבלה לסוף נ' יום. ולפי שהתורה אש דת. וכל דבריה כאש ונתינתה באש. אמר וקצרתם את קצירה והקציר הוא משעורים כמאמרם זכרונם לברכה. להורות על מדת הדין של אש הקשה וזהו הסערה. לרמוז על רוח סערה הבא מן השעורה. וזהו שאמר והבאתם את עומר ראשית קצירכם. כי העומר ידוע שהוא הדין כאומרו והעומר עשירית האיפה. היא האיפה היוצאת על פני כל הארץ. ולהשקיט ריב הדין. צוה לעשות קרבן כבש תמים ביום הניפכם את העומר. לסלק חרון אף מישראל:

פרק כג

פסוק טו

ואמר **וספרתם לכם ממחרת השבת וגומר**. להורות שצריך למנות מפסח עד שבועות ממחרת השבת. שהוא בתחלת הלילה שאז מתחיל הדין. ולכן מצותו בלילה להשקיט כח הדין של העומר השולט בלילה בכח מצות הספירה. ולכן אמר וספרתם לכם

לטובתכם. כמו לך לך להנאתך. וכל זה להכניע מדת הדין הקשה. ולפי שהם ימי דין אמרו שצריך להראות בהן צער ושאסורים בתספורת. ואעפ"י שאמרו לפי שמתו תלמידי ר' עקיבא בלילה. זהו לפי הנגלה כי הטעם הנסתר הוא מ"ש לפי שהעומר הוא הדין ולכן אסור בתספורת כדי להראות עצבון. ומה שאמרו שמותר בתספורת מל"ג לעומר ואילך לפי שאז פסקו תלמידי רבי עקיבא למות. כבר כתבו התוספות שזה משמע ל"ג ימים של חול ומלבד שבתות ה' ומלבד המועדים נשארו ל"ג יום של חול. כי הימים של שבת והמועד אין צ"ל בהם שאסורים בתספורת. באופן שאיסור תספורת הוא עד שבועות. וכן הוא לפי האמת כי [עד] ל"ג בעומר הוא תוקף הדין. וסימניך עד הג"ל הזה ועדה המצבה. וכן אתה מושל בגאות הים בשוא גליו אתה תשברם. כי העומר הוא ים סוער וכמצולה. והשם בכח הרחמים מושל בגאות הים. וכשמתנשא הגל הוא משברו ומשקיטו. וזהו בשוא גליו אתה תשברם. וזהו גליו שהוא ל"ג לעומר שהוא כח הדין. ולכן אין אנו אומרים במצות העומר שבא מזמן לזמן שהחיינו. לפי שזה אינו נאמר אלא על שמחה. ואנו עצבים מכח דין העומר. ולכן אין לומר שהחיינו בספירה. ועוד כי זאת הספירה היא לצורך המועד. וסמכינן אזמן דרגל כדאמרינן בסוכה ובביעור חמץ. ולכן אמר וספרתם לכם ממחרת השבת שבע שבתות עד ממחרת השבת השביעית. שהוא יום מ"ת שנקראת אש דת. וניתנה ע"י הש"י שהוא אש אכלה. וכל דבריה כאש. ואנו צריכין באלו השבע שבועות לספור ספירה זו להשקיט כח הדין והאש של מעלה. באופן שכל זה הוא לצורך המועד וסמכינן אזמן דרגל. ועוד לפי הטעם הנגלה אין לומר זמן. לפי שאנו מזכירים בעומר חרבן הבית שכשהיה קיים היינו מקריבין בו קרבן העומר. ועכשיו שהבית חרב ואין לנו אלא זכרון דברים. אנו דואגים ועצבים על חרבנו. ואנו מבקשים רחמים מהש"י שיחזיר העבודה למקומה. וא"כ איך נאמר שהחיינו בעונותינו להחריב המקדש. ואין לנו זכות לחזור העבודה למקומה:

ובמדרש הגלוי אמרו. כי זאת הספירה היא לפי שהש"י אמר למשה בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים. ולפי שהתורה היתה חביבה עליהם. היו סופרים הימים והלילות והעיתים אימתי יגיע הזמן. ומשלו משל לאדם שיש לו להשיג חפץ מחופץ או לישא אשה לסוף נ' יום. ומרוב תשוקתו הוא מונה הימים והעתים. כן ישראל בדמיון זה. ולכן אמרו מצוה לממני יומי ולממני שבועי:

ובמדרש הנעלם אמרו. שאמר בכאן וספרתם לכם שבע שבתות. כמו שאמר בנדה וספרה לה מעצמה. וזה לפי שישראל היו במצרים טמאים כטומאת הנדה אחרי שקוצי מצרים. כאומרו ובגלולי מצרים אל תטמאו. ואותה נבואה לאהרן נאמרה כדעת חז"ל.

ולכן כמו שלטהרת הנדה צריכה לספור ז' ימים נקיים ואחר תטהר. כן הצריך לטהר את ישראל מטומאותם ז' שבועות. וכמו שהנדה צריכה לטבול מטומאתה במים חיים. כך צריכים ישראל לטבול מטומאותם במים. היא התורה שנקראת מים. ולהורות שטומאת ישראל היתה מכופלת מטומאת הנדה. הצריך לישראל ז' שבועות יום לשבוע. לפי שהיו מוטבעים ומורגלים בטיט היון של מצרים ובדעותם הנפסדות. ולא היה די להם ז' ימים נקיים כנדה. אלא ז' שבועות. וכן ללבן ולצרף הלכלוך והטומאה של ישראל. לא עלתה להם הטבילה במי נהרות ובורות ומימיהם. אלא באש התורה שנקראת אש דת. והיא כאש מצרף וכבורית מכבסים. לפי שהיא מסירה כל סיג וכל מחלה וכל מדוי מצרים. ולכן כתבו שם שצריך האדם לטבול באש התורה. ולעסוק בתורה שבע"פ בלילה ובתורה שבכתב ביום. בענין שתהיה טבילתו באש שחורה על גבי אש לבנה. ואל תתמה על זה כי עיקר הטבילה באש. כמוזכר בסנהדרין בפרק חלק ששאל מין אחד לר' פלוני כי קבריה קב"ה למשה דכתיב ויקבור אותו בגיא במאי אטביל ליה. וא"ת במים והלא כתיב מי מדד בשעלו מים. והשיבו לו כי עיקר הטבילה היא באש. ולכן ישראל הוצרכו לרוב טומאתם לטבול באש התורה ביום מתן תורה:

והנה לפי הפשט כבר רמזתי לך כי בכל מקום שאומר בתורה ולקחתם לכם. וספרתם לכם. החדש הזה לכם. וכן הרבה כיוצא בזה. לפי שכל מה שאדם קונה ועושה בזה העולם. הוא עושה לאחרים ולא לו. כאומרו ועזבו לאחרים חילם. אבל מה שעושה בזה העולם מן התורה ומן המצות. הוא לעצמו. כאומרו מרבה בשר מרבה רימה וכו' שהוא לאחרים. אבל בתורה ובמצות מרבה תורה מרבה חיים קנה לעצמו קנה לו ד"ת. הפך מהדברים של מעלה שמרבה לאחרים. ולכן אמר בכאן וספרתם לכם. כלומר אעפ"י שאתם סופרים כל השנה לאחרים ולא לכם. במצוה הזאת אני רוצה שתספרו לכם. לעצמיכם ולא לאחרים. וכן ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר. לעצמיכם. וכן בכל מקום שנאמר לכם. הוא על זה הדרך בענין התורה והמצוה. ולפי שזאת הספירה היא של מצוה. חתם הפרשה בספירה אחרת של מצוה. והיא ובקוצרכם את קציר ארצכם וכו' לעני ולגר תעזוב אותם אני ה':

פסוק כד

אחר כך אמר בחדש השביעי זכרון תרועה. כבר כתבתי שכתבו בזוהר כי נקרא זכרון תרועה. רמז למה שאמר וכי תבואו מלחמה בארצכם על הצר הצורר. דייקא שהוא מלאך המות הוא יצר הרע הצורר תמיד לאדם ואינו נשבר אלא בקול שופר. וזהו והרעותם בחצוצרות ונזכרתם. אחר כך אמר בעשור לחדש יוה"כ הוא. כבר פירשתי בפרשת

אחרי מות שנקרא כפורים ולא כפור. לפי שהוא כיפורים למעלה ולמטה. והשמחה בכל העולמות. ושם הארכתי ובסוף פרשת וישמע יתרו. אחר כך אמר בט"ו יום לחדש חג הסוכות שבעת ימים לה' הם ענני כבודו שהושיבנו בהם כמאמרם ז"ל. והרמז בזאת המצוה הוא כי אחר שישראל יצאו ביד רמה מיום הדין שהוא יום ר"ה. והשם יתברך סלח לחטאתם מכח התשובה. ומכח יוה"כ. רצה הש"י להודיע לכל העולם זה החסד הגדול שעשה עמהם לכפר עונותיהם. לפי שעד עכשיו מכח הדין והעון היו ישראל בפחד ובדאגה. כדכתיב פחדו בציון חטאים וכתיב לך עמי בא בחדריך. אבל עכשיו שנצחו הדין והם בשמחה. רצה הש"י שיצאו מבתיהם בלי פחד. ויצאו השדה לעשות סוכות ולישב שם בלי פחד ויראה. אחר שאין יראים מכח הדין. ועל זה רמז לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים. ולכן אמר בסוכות תשבו שבעת ימים בלי פחד ויראה. ואינם צריכים להשגב בעיר חומה דלתים ובריח. ולכן נקרא זה המועד חג הסוכות. וזה רמוז בתורה באומרו וילך עשו ביום ההוא לדרכו שעירה. שהוא שעיר עזאזל. ויעקב נסע סוכותה. לקיים מצות סוכה ושם הארכתי. ולכן אמר בסוף ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר. כי הם טכסיסי מלוכה וסימני מלכות. כמו שכתבו בזוהר שזה דומה לאדם שיש לו דין עם אחד והם עומדים לפני המלך והמלך חייב לאחד וזיכה לאחד. והיו שם ממתינים לידע עם מי הדין ולא היו יודעים. עד שבא אחד ואמר מי שיוציא בידו שרביט המלך הוא נצח הדין. כך כל העולם עומדים בדין בחדש זה ואין יודעים מי נוצח הדין. יצא אחד ואמר מי שיוציא בידו שרביט של המלך נצח הדין. כך אמר להם ולקחתם לכם ביום הראשון פרי עץ הדר וכפת תמרים. ואלו הן ארבע טכסיסי מלוכה. והוא שרביטו של מלך. בענין שכל העולם יודעים שישראל נצחו הדין. וא"כ אחר שנצחו הדין. אינם יראים מכח הדין. ולכן צוה להם בסכות תשבו ז' ימים בלי פחד ויראה. מלבד כי יש במצוה הזאת רמזי' גדולים. כי היא סוכת שלום החופפת עלינו. והיא נקראת מצוה קטנה יש לי וסוכה שמה. כי דו"ד הוא הקטן ובה סובבים כל שבעה עננים. ולפי שאין זוכים לה אלא הצדיקים והכשרים. אמר בסוכות תשבו שבעת ימים. ואח"כ אמר כי בסוכות הושבתי את בני ישראל. הכשרים ולא ערב רב. ולכן אמר בראשונה תשבו. ואח"כ אמר כל האזרח בישראל ישבו בסוכות. כי אינה ראויה אלא לאזרחים שהם מעיקר ישראל:

ולהיות זה מועד עיקר המועדים כולם. תמצא בכאן שכפל זה המועד. כי בתחלה אמר בט"ו חג הסוכות. וחתם ואמר אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם וכו'. ואח"כ חזר ואמר אך בחמשה עשר יום לחדש וגו' ולקחתם לכם וגו' בסוכות תשבו וגו'. וכל זה להורות כי זה המועד גדול מכל המועדים. ולכן אמר אך בחמשה עשר. להורות על מעלתו שאינו

שוה לשאר מועדים. שיש בו עניינים שונים ומצות מיוחדות. מסוכה וארבע מינים וקרבנות מיוחדים מע' פרים כנגד ז' עננים. ולכן אומרים בו בכל הימים הלל גמור. מה שאין כן בפסח שאין אומרים הלל גמור אלא בשני ימים ראשונים. והטעם לפי שבמועד של פסח עדיין לא היו ישראל בשלימותם. לפי שעדיין לא היה להם תורה מן השמים. ואחר מ"ת לא היו עדיין בשלימותם. לפי שעשו את העגל ועד יום הכפורים לא נתכפר להם העון. ואחר יוה"כ נשלמה שלימותם. ולכן מועד של סוכות הוא מועד עיקרי מכל המועדים. ולכן אומרים בו הלל גמור בכל הימים. ולפי טעם זה עשה ממנו ב' חלוקות. בתחלה אמר בט"ו יום חג הסוכות וגו'. אח"כ חזר לומר אך בט"ו יום לחדש וגו' ולקחתם לכם ביום הראשון וגומר בסוכות תשבו ז' ימים. להורות על מעלתו ועל טעמו באומרו למען ידעו דורותיכם:

פרק כד

פסוק ב

אחר כך אמר צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך וגו' על המנורה הטהורה. וסמך ענין המנורה לענין הסוכה. לפי שהסוכה היא רמז לז' עננ כבוד. והמנורה היא ג"כ רמז לז' עננים. הם ז' קני המנורה. כי הז' קנים בולטים אל מול נר האמצעי שהוא רמז לאחדות הש"י. ולכן אמר במנורה מקשה בין להדלקה בין לעשייה. ואומר ולקחת סולת. לפי שאמר למעלה ענין המנורה הטהורה. רצה לקשר למעלה ענין לחם הפנים שסידורו היה על שלחן הטהור. עם המנורה הטהורה. ועוד סמך לזה ענין המנורה. לפי שכתב למעלה ויקחו אליך שמן זית זך. וידוע שזה רמז על התורה שנקראת שמן דכתיב לריח שמניך טובים. לפי שהיא מאירה כמו המנורה דכתיב כי נר מצוה ותורה אור. וזהו שמן זית זך בלא שמרים. כי התורה היא טהורה ויש בה כ"ז אותיות עם הכפולות כמנין זך. ולכן אמר בה מערב עד בקר. כאומרו אם לא בריתי יומם ולילה חוקות וכו' ולפי שהתורה לא נבראת אלא בשביל ישראל. והתורה נקראת לחם שנאמר לכו לחמו בלחמי. סמך אליו מיד ולקחת סולת ואפית אותה י"ב חלות. כנגד י"ב שבטי ישראל. ושמת אותם שתים מערכות שש המערכת. כמו שהיו שני אבני החשן ששה משמותם על האבן האחת. ונתת על המערכת לבונה זכה. שזה רמז לתורה שנקראת לבונה זכה. וזהו זכ"ה ז"ך אותיות של תורה וה' חומשי תורה. והיתה ללחם לאזכרה. כי הלחם הוא רמז לתורה ויש בה ג"כ לחם אבירים ודבר רוחני כמו הלבונה זכה. ולכן אמר והיתה ללחם לאזכרה. ביום השבת יערכנו. לפי שיש בו נפש יתירה. והיתה לאהרן ולבניו. כי הם מורי התורה:

פסוק י

ואמר **ויצא בן אשה ישראלית**. מפרשה של מעלה יצא כמאמרם ז"ל דרך המלך לאכול פת צונן וכו'. ויפה אמרו שיצא מפרשה של מעלה שפירושו שיצא מכלל התורה הניתנת לבני ישראל. שהפרשה של מעלה כולה רמוזה בתורה. וכן רמז באומרו ויצא שיצא למינות. כמוזכר בדבריהם יצא לתרבות רעה. והוא בן איש מצרי כבר אמרו אחת היתה ופרסמה הכתוב כאומרו ושם אמו שלומית בת דברי למטה דן. כי ממצרים התחיל מטה דן לילך לאחור ולא לפנים. וכן נאמר בהם לאחרונה יסעו. כי העובד עבודה זרה הולך לאחור ולא לפנים. ולכן כמו שבמצרים התחילו בזנות. נמשך הדבר לשמשון שהיה ממשפחת הדני. לומר לאביו קח לי אותה לאשה כי ישרה היא בעיני. מזמן קדום. והיא היא עבודה זרה דכתיב ביה ובעל בת אל נכר. אחר כך בעגלי זהב וישם האחד בדן. וכן פסל מיכה. באופן שכל זה נמשך משלומית בת דברי למטה דן. וכבר ידעת הטעות הנופל בהתחלות. הוא מעוות בעלילות. לא יוכל לתקון במועצות. כאומרו וזה החלם לעשות. ולכן זה הבן הנמשך אחר אביו המצרי. וזהו ויקוב בן האשה הישראלית את השם. כמאמרם ז"ל שהוא כמו ויקוב חור בדלתו. כי זה כפר בעיקר ועשה אחד אחר. כאומרו כי לא תשתחוה לאל אחר. לכן ויקוב חור בדלתו הוא פירוש ויקוב בן האשה. והוא שנקב חור בדלי"ת של אחד ועשה ממנו אחר. וזהו ויקוב חור בדלתו. ומאין בא לו זה. אמרו בסתרי תורה כי אביו של זה היה המצרי שהרג משה במצרים. דכתיב ויך את המצרי. ואמרו הלהרגני אתה אומר. מכאן אנו למדים שהרגו בשם המפורש. וזה הדבר היה בסוד בין ישראל כאומרו ויטמנהו בחול. וכבר ידעת הסגולה שיש בישראל. שאם יודע אחד מחבירו שהרג את הנפש. אם יפול ריב ביניהם יגלה מה שידע ומה שלא ידע. וכשאמר בכאן וינצו במחנה אולי אמר לו כלה מדברותך ולך אצל נגעים וגלולי אביך שהרגו משה בשם המפורש. וכששמע זה ויקוב בן האשה הישראלית את השם שהרג לאביו. כי אמר אמר איך ה' יצא ממקומו של רחמים לפקוד עון אבי עליו להרגו. ואז ויקוב את השם. ולמה חזר לומר ויקלל. אבל אולי כשידע שמשה הוא העושה וההורג. ויקלל ג"כ למשה. וכל זה רמוז באומרו את השם בהיפוך אותיות הוא משה. אשר עליו אמר ממכון שבתו השגיח. והוא כלול בממטטרון שר הגדול. וזהו משה וזהו השם. והיה חייב על קללת השם ועל קללת משה. לכן ויניחוהו במשמר לפרוש להם על פי ה'. על איזה מהם חייב. ובאתהו התשובה הוצא את המקלל. ולא את הנוקב. כי השי"ת חס על כבוד הצדיק יותר מעל כבודו. כאומרם ז"ל שלא חשש השם על ירבעם שהיה מקטיר לע"ז. ועל ששלח ידו נגד עידו הנביא ותיבש ידו. ולכן אמר בכאן כבודי במקומי מונח.

אבל על כבודך הוצא את המקלל וזהו כנגד ויקלל. ולפי שמשה אמר שאין זה ראוי כי קים ליה בדרבא מיניה. ואין כבודו כבוד כנגד כבוד השכינה. לזה חזר ואמר איש כי יקלל אלהיו וגו' ונוקב שם ה' מות יומת. שהיה מדת חדא דאית בה תרתי. בענין שכבוד הרב וכבוד התלמיד שוין:

ובזוהר אמרו איש כי יקלל אלהיו. ולא אמר אלהים אלא אלהיו. ולא אלוה אחר. אלא שהוא לקחו לאלוה. ואין ראוי לפגום כבודו ולקללו. וזהו איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו. כי ראוי הוא לעונש. אבל נוקב שם ה' מות יומת. כי זהו השם המיוחד ית'. וסמך לכאן ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת. וראוי היה לומר בראשונה ויוציאו את המקלל. ועוד מה ענין זה לזה. אבל זה יורה על מה שפירשתי באומרו שופך דם האדם באדם דמו ישפך כי בצלם אלהים עשה את האדם. והשופך דמים הוא ממעט את הדמות. ולכן בא דיבור לא תרצח כנגד אנכי ה' אלהיך. להודיענו שהרוצח כביכול הוא ממעט את הדמות אחר שנברא בצלם. לכן חשש הש"י לכבוד הצדיק יותר מעל כבודו. וזהו שאמר גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה. ולכן רצה הש"י להודיענו בכאן זה השורש הגדול. כי השם שוקל כבוד הבריות כמו כבודו. וכמו שאמר בכאן ונוקב שם ה' מות יומת. כן אמר ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת. אחר שהרוצח הוא ממעט את הדמות כמו המקלל. ולהודיענו שהם שוים סמך מיד ואמר ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת. כמו שאמרתי בכבודי ונוקב שם ה' מות יומת. וכן ואיש כי יתן מום בעמיתו כאשר עשה כן יעשה לו. אחר שישראל הם כולם כאיש אחד. ולכן משפט אחד יהיה לכם. אחר שאני ה' אלהיכם. ואתם עשוים בצלמי בצלם אלהים. וזה כפתור ופרח. ונ"ל שזה הסוד רמוז באומרם ז"ל עד שיפרש שם בשם ה'. וזהו ונוקב שם ה'. ואמרו כיצד הוא שם בשם כמו יכה יוסי את יוסי. ולמה הוצרכו לזה ולא אמר משל אחר. או יאמרו יקלל יוסי את יוסי. אבל אומרם יכה יוסי את יוסי גלו לנו כל זה לפי שסמך לכאן ואיש כי יכה. כי זהו יכה יוסי את יוסי לומר כי כמו שהנוקב שם בשם חייב מיתה. כן יכה יוסי את יוסי חייב מיתה. אחר שהוא ממעט את הדמות. ורמזו בזה כי אין חלוק בין שם לשם ובין יכה יוסי את יוסי. ולקחו הדבר ברמז כי כבוד אלהים הסתר דבר:

פסוק כג

וחתם הפרשה ויוציאו את המקלל. לפי שעדיין לא נסע מדין מקלל. אחר שדין מכה ומקלל שוים ואמר ויוציאו את המקלל. לרמוז שהש"י קנא לכבוד משה באומרו הוצא את המקלל. ולכן לכבוד משה וירגמו אותו אבן. וחזר לומר ובני ישראל עשו כאשר צוה ה' את משה. לרמוז כי בכאן כלול מה שאמר הש"י ונוקב שם ה' מות יומת רגום ירגמו

בו כל העדה. וכן רמז באומרו ובני ישראל עשו. אע"פ שלא היה ראוי לעשות. כי כבוד הרב יותר שקולה מכבוד התלמיד. אבל עשו הדבר לקיים גזירת מלך. בענין שכל העם ישמעו ויראו ולא ישלחו ידם ופיהם במשיח ה':

פרק כה

פסוק ח

סמך שמיטת הארץ לענין של מעלה. להורות לנו כי כמו שאנו חייבים בכבוד הש"י וכבוד הבריות. כן אנו חייבים בכבוד הארץ הקדושה. היא ארץ ישראל אשר תמיד הש"י דורש אותה. ועיני ה' בה מראשית השנה ועד אחרית השנה. לפי שהוא נקראת ארץ חפץ וארץ החיים. ולכן אנו חייבים לשקול אלו הג' מיני כבוד. כבוד השי"ת. וכבוד ישראל. וכבוד ארץ ישראל. והם כלולים בכבוד השי"ת. ולכן אנו כותבים ג' יודין במקום השם כזה לרמוז שהכל דבר אחד. היו"ד הראשונה יו"ד השם. והיו"ד השנית היא יו"ד ישראל. והיו"ד השלישית היא יו"ד ארץ ישראל שהיא יו"ד ירושלם. ולזה רמזו רז"ל כי את רגלים רצת וילאוך. שהיא התשובה על שאלת מדוע דרך רשעים צלחה. שהודיעם הש"י כי זכה נבוכדנצר לכל זה. לפי שכשחלה חזקיהו שלח לו ספרים ומנחה. ונוסח הספרים היתה. שלם לחזקיהו מלכא. שלם לירושלם קרתא. שלם לאלהא רבא. ואח"כ חשב מחשבת אמת ואמר טעיתי לכתוב שלום התלמיד קודם שלום הרב. ורץ אחר השליח ארבעה פסיעות כדי להחזירו ובא מלאך והחזירו. שאם היה הולך יותר לכבוד ה' יתברך לא נשאר משונאיהם של ישראל שריד ופליט. וחזר לכתוב שלם לאלהא רבא שלם לחזקיהו מלכא שלם לירושלם קרתא. ובשכר זו נתן לו הש"י זאת ההצלחה. ולכן השיבו כי את רגלים רצת וילאוך. שהוא נבוכדנצר שרץ אחר השליח כאיש רגלי. נלאית הכיל שכרו וטובו. ומה תעשה בשכר אברהם יצחק ויעקב שרצו (לפני) [לפניך] כסוסים. וזהו ואיך תתחרה את הסוסים. וכן בכאן אחר שאמר שלום הש"י וכבודו וכבוד ישראל. סמך מיד כבוד הארץ הקדושה. כי בשלומה יהיה לנו שלום. ולכן אמר ושבתה הארץ שבת לה'. וזהו כי תבא אל הארץ הידועה ארץ הקדושה. אין ראוי שתהיה שוה לארצות אחרות. אלא שש שנים תזרע שדך ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ. באופן שלא יעבד בה ולא יזרע אלא שבת לה'. אחר שהיא כלולה בשם ה' כמו שפירשתי. ולכן אני רוצה שיתנו לה כבוד כמו שנותנין לשמי. בענין שהשנה השביעית תהיה שבת שבתון לארץ. ויהיו הכל שוין בפירות הארץ כאומרו לך ולעבדך ולאמתך:

וסמך וספרת לך שבע שבתות שנים. לפי שהוא מעין השמיטה. ודין השמטה והיובל אחד הוא. במנוחת הארץ ובשילוח העבדים חפשים. כאומרו ושבתם איש אל אחוזתו.

ואמר ג"כ לא תזרעו ולא תקצרו את ספיחיה. ואמר וספרת לך להנאתך ולטובתך. וכבר רמזתי למעלה בזה כי בענין המצות אמר לך ולכם. ולקחתם לכם. להורות כי שאר הספירות אין אדם סופר לעצמו אלא לאחרים ולבניו ולאשתו או לקרוביו או לנכרים. כאומרו ועזבו לאחרים חילם. וכן יצבור ולא ידע מי אוספם. אבל מי שהוא סופר לעבודת השי"ת ולצדקה ולספירת העומר ולספירת השמיטה ולספירת היובל. הוא לעצמו ולא לאחרים. כי כל הקניינים נשארים בזה העולם אבודים. אבל קנין התורה והמצוה הוא קונה לעצמו. כאומרו והלך לפניך צדקך לתועלתך. וכבוד ה' יאספך. ולא כמו שנאמר בקניני העולם הזה יצבור ולא ידע מי אוספם. וכן כל מספרי העולם הזה ושררותיו הם הבל. ועליהם נאמר איה סופר איה שוקל איה סופר את המגדלים. אבל בזאת הספירה שהיא של מצוה וספרת לך לעצמך. כאומרו קנה שם טוב קנה לעצמו קנה לו ד"ת וכו': ואמר **והיו לך ימי שבע שבתות השנים**. לרמוז כי סגולת המצוה היא רבה. ואע"פ שהאדם הולך רצוא ושוב להרויח ממון בעולם הזה. אם מוציא מעשרותיו ומחלק ממנו לצדקה. הקב"ה נותן ברכה והצלחה בכל ממונו כאלו הוא כולו צדקה. בענין שבזה הם נפדים ממות. ולשוד ולכפן ישחקו. כאומרם ז"ל מאי ואנכי אפדם בממונם. ולכן אמר בכאן וספרת לך שבע שבתות שנים. שהם שבע שנים של שמיטות שהם של מצוה. כי אלו הז' הם שלך ולתועלתך לפי שהם של מצוה. אבל שאר השנים הם לקנייניך ולרכושך ולבניך ולבנותיך. ואני מבשרך שלא שבעת שנות השמיטה לבד תספור לך ולנפשך. אלא כל מ"ט שנים יהיו חשובים לך ולתועלתך כאלו כולם של מצוה. וזהו והיו לך ימי שבע שבתות השנים תשע וארבעים שנה. שאל"כ מניינא אתא לאשמועינן. ולזה הזהיר בכאן על ענין האונאה. כלומר היאך יהיה הכל שלך. כשתזהר באונאה בכל קניינך. וזהו וכי תמכרו ממכר או קנו אל תונו איש את אחיו. אלא הוי נותן ונושא באמונה בענין שתשמרו מצותי וישבתם לבטח:

פסוק כ

וכי תאמרו מה נאכל וצויתי את ברכתי לכם. ענין השמטה והיובל יש להם סודות עמוקים ודברים שהם כבשונו של עולם. ולפי הנגלה הוא שורש כל התורה כולה ויסוד העולם כולו. כי העולם א"א להתקיים אלא עניים עם עשירים. ובענין השמיטה והיובל רצה השי"ת שיהיו שוים עניים ועשירים. כדכתיב לך ולעבדך וכתיב ואכלו אביוני עמך. וידוע כי העני כל ימיו מכאובים וכעס ענינו. כי אין לו מה לאכול ובכל עת ובכל עונה עיניו נשואות לשמים וחייו תלויים לו מנגד. ובבקר יאמר מי יתן ערב מפחד לבבו ועניותו. והעשיר כל ימיו בשמחה וטוב לב משתה תמיד. בענין שבעושרו וברוב לבבו

שוכח העני ואינו יודע במכאוביו. ולכן רצתה התורה להביא שנת השמיטה והיובל שיהיו ב' שנים רצופים קדושות. באופן שאפילו העשיר נושא עיניו לשמים. אחר שאין זורעים וקוצרים ואומר מה אוכל ומה אשתה. כדי שידע ויזכר צער העני שכל ימיו ושנותיו בצער ובדאגה. ואחר שהעשיר בשנים או בשלשה שנים נושא עיניו לשמים. ואומר מה אעשה לאנשי ביתי כי אין לי לזרוע ולקצור. מה יעשה העני שכל ימיו מכאובים מדוחק עניות. באופן שכשהעשיר יראה עצמו בעושרו. יזכור הימים שעברו עליו מהשמיטה והיובל. ויאמר אני בשתי שנים של שמיטה ויובל לא הייתי יודע מה לעשות לאנשי ביתי. והייתי בצרה וצוקה ובצער ובדאגה והייתי אומר מה אוכל ומה אשתה. מה יעשה העני שכל ימיו מכאובים ולא ראה בטובה. ועיניו נשואות לשמים ולבריות כי עולליו שאלו לחם פורש אין להם. בענין שבזה יזכור העני וירחם עליו. וז"ש בכאן וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע ולא נאסוף את תבואתנו וצויתי את ברכתי לכם ועשת את התבואה לשלש השנים. בענין שזהו יסוד התורה והעולם. כאומרו אמרתי עולם חסד יבנה:

ולפי הנסתר בסוד השמיטה והיובל תלוים סודות התורה כולה ומעשה בראשית. כי כמו שהעולם נברא בו' ימים ובשביעי שבת. כן צוה בכאן שש שנים תזרע שדך ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ. וכן היובל שנת החמישים הוא סוף שבעה שמיטות. והוא שבת הגדול והוא שופר הגדול. ולכן צוה והעברת שופר תרועה. כי הוא סימן שילוח עבדים לחפשי. ולכן אמר וקדשתם את שנת החמישים שנה וקראתם דרור בארץ וגו'. והוא רמז לחמשים שערי בינה. וכנגדם נזכרה בתורה יציאת מצרים חמשים פעמים. לפי שאז יצאו ישראל לחירות. ולכן ניתנה התורה שהיא סוד חמשים שערי בינה בשופר. כדי להמשיך השכינה למטה. כאומרו ה' בקול שופר. ובמשוך היובל שהוא קול ארוך הוא סימן לסילוק השכינה. המה יעלו בהר. ולכן אנו אומרים ביום הכיפורים אחר נעילה ה' הוא האלהים שבעה פעמים. לעלות השכינה מספירה לספירה ומרקיע לרקיע עד שבעה רקיעים. ואז תוקעים בשופר סימן לסילוק שכינה. כמו שנאמר ביום הכיפורים תעבירו שופר. ולכן היובל הוא סימן שופר גדול שהוא בבינה כמו שרמזתי. והשמיטה היא שמיטת הארץ הקדושה. שהיא כנסת ישראל הנקראת ארץ החיים. ולכן רצה השם שניתן כבוד לארץ ישראל כמו שכתבתי למעלה ושנתן מנוחה לארץ. וזאת המנוחה אינה לארץ אלא לישראל. לפי שהיא נקראת כנסת ישראל. וצוה בה מקץ שבע שנים תשלחו איש את עבדו. ואמר ובשביעית יצא לחפשי חנם בענין שכל זה לתועלתינו. ובשאין ישראל שומרין השמיטה מיד גולין. כאומרו אז תרצה הארץ את שבתותיה. והדין נותן

זה כי אחר שהש"י נתן מצות השמיטה לישראל לשיהיו חפשים. והם לא רצו אלא להיות עבדים וגולין. העונש הראוי להם הוא להיות עבדים לעבדים. אחר שהשי"ת אמר כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים. והם לא רצו לשלח העבדים חפשים ולשמור השמטת הארץ. שהיא לכבוד ישראל שנקראו ארץ חפץ. ראוי שילכו מגוי אל גוי בקלון מתמיד וחרפה רצופה. ולכן אמר בשמירת השמטה והיובל וישבתם על הארץ לבטח. וכן וישבתם לבטח בארצכם. בענין שבזה תהיו קיימים בכבודכם וכל העולם מכבדים לכם. ולכן דרשו דור הולך ודור בא אלו אומות העולם. והארץ לעולם עומדת אלו ישראל שנקראו ארץ חפץ. ולכן אמר וישבתם על הארץ לבטח. בענין ששמיטת הארץ היא קיום העולם וקיום ישראל והיא המורה על חדוש העולם ועל ייחוד השם. כי ישראל נאחזים בשם ה' בסוד השביעיות כולם. וכן שמיטת הארץ היא בשביעית. ולכן תקנו אתה אחד ושמך אחד וכו'. כי השם אחד וישראל אחד כשהם בארץ. כאומרם כל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה. ואחר שלא רצו לשמור השמיטה. אמר והארץ תעזב מהם. בענין שילכו חוצה לארץ בלא אלוה ובלא ייחוד ובלא ברכה. ובשמרם השמיטה כאלו שמרו כל התורה כולה:

ולכן אמר בכאן וכי תאמרו מה נאכל וצויתי את ברכתי לכם. לא אמר ונתתי אלא וצויתי. כי אין בו אלא זירוז. ואין זירוז אלא בשמיטה. והיא מקום הצוואה והזירוז. והיא נקראת ברכה כי שם מקום הברכות כולם. וזהו ששכר מצוה מצוה. בשכר שתשמרו השמיטה שהיא נקראת ברכה. וצויתי את ברכתי לכם. והריקותי לכם ברכה עד בלי די. ואחר שכל זה הסוד תלוי בשמיטת הארץ. והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ. כי הארץ היא שלי ולא של אחר. ועוד רמז כי לי הארץ. שהארץ כלולה באומרו ברוך כבוד השם ממקומו. ולכן כמו שראוי לחלוק לי כבוד. כן ראוי לחלוק כבוד לארץ. וזהו שחזר לומר ובכל ארץ אחוזתכם גאולה תתנו לארץ. כי טעם גאולה כטעם חופש. ולפי שהשמיטה היא עיקר כל הטובות וכל הרעות. דרשו סמיכות הפרשיות ואמרו לא חזר בו מוכר מטלטליו דכתיב וכי תמכרו ממכר וגו'. לא חזר בו סוף מוכר את ביתו דכתיב כי ימוך ומכר מאחוזתו. לא חזר בו סוף מוכר את עצמו דכתיב ונמכר לך וגו'. וכן דרשו בכאן שהיא אזהרה לעשו הרשע כשיהיו ישראל בידו. שלא יכביד עליהם עול הגלות. וזהו לא יעבוד בו עבודת עבד. כי עבדי הם ולכן לא תרדה בו בפרך. כי לא יהיה בידך לעד לעולם. כי עת קצוב יש לו לצאת. כאומרו אני ה' בעתה אחישנה. וזהו עד שנת היובל יעבוד עמך ואח"כ ויצא מעמך:

וכן רמזו למטה ונמכר לגר תושב וגו'. אחרי נמכר גאולה תהיה לו אחד מאחיו יגאלנו. זה הקב"ה דכתיב למען אחי ורעי. או דודו או בן דודו יגאלנו. זה הקב"ה דכתיב דודי לי ואני לו. או משאר בשרו. זה הקב"ה דכתיב לבני ישראל עם קרובו. וכן דרשו בזוהר באמור אל הכהנים כי אם לשארו הקרוב אליו. אלו ישראל דכתיב עם קרובו. ולאחותו הבתולה. כמה דאת אמר אחותי רעיתי. אשר לא היתה לאיש. שלא רצתה להדבק בעשו שנקרא איש שדה. לה יטמא. כמה דאת אמר מי זה בא מאדום וגו'. פורה דרכתי לבדי וגו' וכל מלבושי אגאלתי. או השיגה ידו בתשובה ונגאל. וחשב עם קונהו משנת המכרו לו. זהו לשלם לו את הגזילה אשר גזלם והמסים והארנוניות. כמו שדרשו באומרו אשכר ישיבו. ואם לא יגאל באלה. בתשובה ובמעשים טובים ויצא בשנת היובל. שהוא בעת הידוע לו יתברך:

פרק כו

פסוק א

ואמר **לא תעשו לכם אלילים**. לרמוז כי השמיטה היא שקולה כנגד כל המצות. והכופר בה היא כמודה בעבודה זרה. וכל זה מכח החמדה שחמד פירות שביעית. ולזה רמז ואבן משכית לא תתנו בארצכם. כאומרו על כל שכיות החמדה. ולפי שכל זה בא מכח השמטה שהיה כלולה במצות שבת. סתם הפרשה את שבתותי תשמורו. ובספר הראשון הארכתי בכאן בטעם הגירושין. כי הגאוה והשררה שהיתה בישראל כאלו היו יושבים בארצם סבב להם זה. עד שהיו בונים חרבות למו ובתים ספונים בארז ובשכיות החמדה כהיכלי המלכים. עד שבעבורם השתחוו ועבדו עבודה זרה. וכן נמשך להם הגירוש מצד חילול שבת ומחלוקת וקטטה בבתי כנסיות בשבתות וימים הטובים. עד שבעונם סבבו לעשותם בתי עבודה זרה כמוזכר בדבריהם. רבי פלוני ראה בית הכנסת שהיה בו מחלוקת. אמר חוששני לזה שיהיה בית עבודה זרה. לימים מועטים נלקח לע"ז. וכל זה לפי שלא היה להם יראת מקדש. וזהו את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני ה':

פסוק ג

אם בחוקותי תלכו. לפי שכל הפרשה למעלה סובבת בענין השמיטה. והוא ענין נסתר ועמוק ובלי טעם. כי מה טעם יש בשמיטת הארץ שיזרעוה או שלא יזרעוה. או מה כבוד יש לארץ. וכל זה נראה שהוא כמו גזירת מלך בלי טעם. לזה סמך מיד אם בחוקותי תלכו. כלומר אע"פ שהם רחוקים יש לכם להלוך בדרכם. ואת מצותי תשמרו. בערך היות אני המצוה. יהיה לו טעם או לא יהיה. וזהו ועשיתם אותם. שתעשו החק שאין לו טעם כמצוה שיש לה טעם. בלב שלם ובנפש חפיצה. ונתתי גשמיכם בעתם וגו'. כי כל

זה נמשך מצד שמירת השמיטה. כי כמו שהשמיטה היא עיקר כל המצות. כן הגשמים בעתם הם עקר כל הטובות. ושלא בעתם הם עקר כל הרעות. ולכן אמר למעלה וישבתם על הארץ לבטח ונתנה הארץ פריה. ולכן אמרו שמכת בצורת שקולה כנגד כל המכות:

פסוק ד

ואמר **גשמיכם בעתם** ולא אמר ונתתי לכם גשמים. להורות שהגשמים הם שלנו. כאומרו לנו המים. וזה היה תפארת עוזנו כשקבלו אותנו האומות. לפי שהיינו יודעים להביא המים בעתם. ובזה אומרים רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. שרואים שליח ציבור מעוטף בטליתו ובהזכירו שלשה עשרה מדות מוריד הגשמים. ולכן אמר גשמיכם. שהם שלכם. ובנתינת הגשמים איני עושה לכם חסד. אחר שהם שלכם. אבל החסד הוא היות הגשמים בעתם. וזהו ונתתי גשמיכם בעתם. והטעם שהם שלנו לפי שאנו קבלנו התורה שנקראת מים. כדכתיב הוי כל צמא לכו למים. אבל אומות העולם שלא רצו לקבל התורה. אין ראוי לתת להם מים. וזהו גשמיכם:

וכן אמר גשמיכם. לפי שהגשמים הוא דבר גדול ולכן אמרו גבורת גשמים. לפי שיורדים מכח גבורתו וידו של הקב"ה ולא מיד אחר. כאומרו היש בהבלי הגוים מגשימים. באופן שירידתם הוא בגזירת מלך ולא בטבע של עולם. והעד אליהו שאמר אם יהיה טל ומטר כי אם לפי דברי. וזהו ואתנה לכם מים. כי אני הנותן ולא אתם. וא"כ לפי זה ראוי הוא שיהיו הגשמים שלנו. ולא של אומה אחרת. ולזה סמך אם בחוקותי תלכו שהם דברים בלי טעם. ונתתי גשמיכם בעתם. שהם גזירת מלך בלי טעם. וא"כ אם אתם שומרים השמטה שהיא מצוה בלי טעם. אף אני אתן לכם מדה כנגד מדה גשמיכם בעתם. כי הדין נותן שיהיו גשמיכם ולא של אחר. ולפי שהגשמים הם כלל כל הטובות. פירש בזאת הפרשה כל הטובות הנמשכות מהם. והם ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו. כי אחר שאתם שומרים שמיטת הארץ. כל הטובות ימשכו לכם מן הארץ וזהו ונתנה הארץ יבולה והשיג לכם דיש וכו' ונתתי שלום בארץ. כי אחר שאתם שומרים השמיטה. לא תראו מגלות הארץ ויהיה לכם שלום. כי בשלומה יהיה לכם שלום:

פסוק ה

ואמר **והשיג לכם דיש את בציר ואכלתם לחמכם לשובע**. לפי שידוע שיוקר הלחם. הוא בין לחם ללחם. קרוב לזמן הדיש. ואז פותחים כל אוצרות הלחם הישנים והמתולעים ובעלי הריח רע. עד שלסבת זה אוכלים זה ברעש ובדאגה ואינם שבעים. לזה אמר בכאן שלא יהיה כן. אלא שישיג לכם דיש את בציר. ולא מחמת חסרון אלא שיאכלו וישבעו ממנו. לפי שהוא טוב מאד מן החדש. וזה כעין מה שאמר וישן מפני חדש תוציאו:

פסוק ו

ואמר **והשבתי חיה רעה מן הארץ**. לפי שבזמן הרעב החיות משולחות ונכנסות לעיר כמוזכר בתעניות. וא"כ כשהשנה טובה החיות בטלות. וכן ימשך ביטול החיות מצד השלום. כי כשיהיה שלום בארץ. השיירות מצוייות ומוראם על החיות. אבל כשחדלו פרזון יצאו החיות ממעונתם. וכן מזה ימשך וחרב לא תעבור בארצכם. כי אחר שאין חיות רעות. אינן צריכין כלי זיין. ואמר ורדפתם את אויביכם. בלא חרב וחנית בדרך פלא. וזהו וחרב לא תעבור בארצכם. ולא ימצא בגבולם. כמו שסיפר בנביאים ראשונים. וא"כ כשיבואו האויבים במה ילחמו עמהם. לזה אמר ורדפתם את אויביכם בלא חרב שלא כמנהג העולם. ואחר שירדפום וישיגום במה יהרגום. לזה אמר ונפלו אויביכם לפניכם בחרב. איש בחרב רעהו. כאומרם חרבם תבא בלבם. או שישראל יהרגום בחרבם כמו שעשה דוד. וזהו בתשועת ה'. כאומרו אתה בא אלי בחרב ובחנית ואני בא אליך בשם השם. שהוא חרב פיפיות כאומרו רוממות אל בגרונם. ובזה השם חרב פיפיות בידם של דין ורחמים. וזהו לעשות נקמה בגוים. וזהו אשריך ישראל מי כמוך וגו'. אע"פ שהחרב גאותך ומסולקת ממך. וניתנה לעשו כדכתיב ועל חרבך תחיה:

פסוק ח

ואמר **ורדפו מכם חמשה מאה**. כי אולי יאמרו כי סיבת הרדיפה שאמר ורדפתם את אויביכם. לא היתה בדרך נס אלא בסבת ריבוי העם. כאומרו כי רב הוא. לזה אמר אינו כן אלא אפי' שיהיו מועטים. וזהו ורדפו מכם חמשה מאה ואפי' מן החלשים שבכם. וזהו ורדפו מכם. כמו ואם מך הוא כמאמרם ז"ל. ועכ"ז ונפלו אויביכם לפניכם לחרב:

פסוק ט

ואמר **ופניתי אליכם והפרתי אתכם**. לפי שאולי נאמר כי זה יהיה מצד שהם מועטים ירדפו מכם חמשה מאה. לזה אמר אינו כן אלא ומאה מכם רבבה ירדופו:

פסוק י

ואכלתם ישן נושן. ולפי שבריבוי העם ובריבוי המאכלות והתענוגים. יתרבו העונות כדכתיב וישמן ישורון ויבעט. לזה אמר ונתתי משכני בתוככם לכפר עונותיכם. כי זהו תכלית המשכן והמקדש. באופן שלא תגעל נפשי אתכם אע"פ שתחטאו:

פסוק יב

ולפי שתכלית כפרת העונות הוא לרשת עולם הבא. כי הוא השכר האמיתי. לזה אמר **והתהלכתי בתוככם**. כאומרם ז"ל אטייל עמכם בג"ע. יכול שלא תהיו מזדעזעים מפני. ת"ל והייתי לכם לאלהים. שרמז בזה השכר הצפון לצדיקים ליהנות מזיו השכינה. כי זה רמוז באומרו ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה. להורות שיש להם מעלה על

המלאכים. שהם עומדים ואין להם רשות להלוך. אבל הצדיקים הם הולכים ארוכות וקצרות עם ה' יתברך. ומתענגים בזיוו והדרו. וזהו שאמר בפ' חלק על ירבעם שא"ל רבו חזור בך ואני ואתה נטייל בג"ע. א"ל מי בראש א"ל בן ישי בראש. א"ל אי הכי לא בעינא. וזהו שאמר התהלך לפני. וכן את האלהים התהלך נח. וזאת מעלה גדולה בצדיקים. כי דרך המלך כי אין אדם רשאי להלוך עמו בשוה. אלא שיתאחר מעט לאחורי המלך. והשם רוצה שילכו הצדיקים עמו שוה בשוה. ולפעמים לפניו. וזהו והתהלכתי בתוככם. ולפי שאולי מזאת ההשואה יבואו למיעוט מורא חס ושלום. לזה אמר יכול לא תהיו מזדעזעים מפני ת"ל והייתי לכם לאלהים:

פסוק יג

ואמר **אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים**. להורות כי זאת היתה תכלית ההוצאה. באומרו לשכני בתוכם על מנת לשכון בתוכם. בין בחיים בין במות. ואמר ואולך אתכם קוממיות. לפי שאמר מהיות להם עבדים ולפי שהעבדים הם רכי הלבב. אמר שתכלית ההוצאה היתה שיהיו בני חורין ולא עבדים. כאומרו חרות על הלוחות וכו'. והנה בזאת הפרשה הקצרה כלל בכאן כל מיני הטובות והצלה מכל מיני הרעות. ולפי שהרעות הם כלולים בארבע מיני רעות הם ארבע שפטים הרעים שהזכיר יחזקאל ארץ כי תחטא וגו'. אף כי ארבע שפטים הרעים. והם דבר וחרב וחיה ורעב. לזה הזכיר בכלל הפרשה שיצילם מאלה הארבעה רעות. כנגד הרעב אמר ונתתי גשמיכם בעתם. וכנגד חיה רעה וחרב אמר והשבתי חיה רעה מן הארץ וחרב לא תעבור בארצכם. וכנגד הדבר אמר והפרתי אתכם והרבתי אתכם. באופן שבזה הבטיחם שיצילם מאלו הד' רעות. ויביא עליהם כל הטובות הנמשכים מהצלת אלו הד' רעות. ולכן תמצא שבפרשת המוסר כשאמר ואם לא תשמעו לי. כלל כל הרעות שהביא עליהם באלו הד' רעות. שהם דבר וחרב וחיה רעה ורעב. כנגד הרעב אמר וזרעתם לריק זרעכם. וכן לא תתן ארצכם יבולה. וכנגד חיה רעה אמר והשלחתי בכם את חית השדה. וכנגד החרב אמר והבאתי עליכם חרב נוקמת. וכן והריקותי אחריכם חרב. וכנגד הדבר אמר ושלחתי דבר בתוככם. ואע"פ שאמר שבע כחטאתיכם. ואמרו שבעה פורעניות כנגד שבעה עבירות. השבעה פורעניות כולם כלולים באלו הד' רעות. לפי שהם כמו אבות והשאר הם כמו תולדות להם ונמשכות מהן למעיין. ואמר שבע להורות שהם מאסו בשם ובתורתו. ועברו בריתו ושבועתו אשר כרת עמם. וזה רמז על באר שבע. כאומרו כי שם נשבעו שניהם. וזהו שבעה ע"ש השבועה. וזהו כלל שמו הגדול הרמוז בי' ספירות. והם נכללות בז' ספירות. כי הג' ראשונות הם חשובות כאחת. ואחר שהם כפרו בשם ה' ועברו בריתו שהוא

השביעי. ראוי להביא עליהם שבעה פורעניות. וזהו ואם לא תשמעו לי כנגד הראשונה. עד להפרכם את בריתי שהוא השביעי. שהיא חרב לה' מלאה דם. והיא חרב נוקמת נקם ברית. ולכן אמר שבע כחטאתיכם. וכן ויסרתי אתכם אף אני שבע כחטאתיכם. ולפי שזאת המכה היא רצועת מרדות באף ובחמה. אמר אף אני אעשה זאת לכם שהיא א"ף ואנ"י וזא"ת:

פסוק יד

ולפי *שיש* פתחון פה לבעל הדין לומר. כי הברכות הם מעט מזער כלולות בדף אחת קטנה. והקללות רבו מארבה והאריך בהם בפרשיות רבות. ואם לא תשמעו לי וכן אם עד אלה לא תשמעו לי ואם בזאת לא תשמעו לי. אמרו רז"ל כי הברכות הם מרובות מהקללות. לפי שהברכות התחילו באל"ף א"ם בחוקותי וסיים בתי"ו קוממיו"ת. להורות כי שם כל התורה. וכל הברכה מאל"ף ועד תי"ו. אבל בקללה התחיל בוא"ו ואם לא תשמעו לי. וסיים במ"ם געלה נפש"ם. להורות שהברכות מרובות מהקללות. וכן תמצא לפי הפשט כי הקללות באו כנגד הברכות. כאומרו יען וביען במשפטי מאסו. ותרגם המתרגם לווטין חלף ברכן אייתי עליהון. ותמצא ברכות הרבה יתרות על הקללות שלא הזכיר קללה כנגדם. ולכן התחיל ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצות. כנגד ואת מצותי תשמרו. ואם בחוקותי תמאסו. כנגד אם בחוקותי תלכו. ולא התחיל מהחוקים. לפי שהם גזירת מלך. ואולי לסבת זה ימנעו מעשותם. והתחיל מהמצות שהם דברים שהשכל יחייבם. ועכ"ז לא ירצו לעשותם. ואמר ואת משפטי תגעל נפשכם כנגד ועשיתם אותם. שאמרנו שפירושו בנפש חפצה. וכנגד ונתתי גשמיכם בעתם. אמר והפקדתי עליהם בהלה את השחפת ואת הקדחת. שזה בא מצד מניעת הגשמים. כאומרו הנותן מטר על פני הארץ. שזהו לתועלת התבואה. ושולח מים על פני חוצות. לתועלת בני אדם שהולכים קדורנית בסבת החום. ולזה אמר את השחפת ואת הקדחת כנגד האדם. וזרעתם לריק כנגד התבואה:

ולפי שאמרנו שעקר כל הטובות הם הגשמים בעתם. תמצא בכל אלו המכות והקללות כפולה ומכופלת. בכל אחד מהן חסרון הגשמים ומכת הרעב בראשונה. ואמר וזרעתם לריק זרעכם. ובפרשה שנייה חזר לומר ונתתי את שמיכם כברזל. ובשלישית אמר והשלחתי בכם את חית השדה. שהם משולחות. מצד רעב כמוזכר בדבריהם ז"ל. וברביעית אמר בשברי לכם מטה לחם. ובחמישית אמר ואכלתם בשר בניכם. שזה מצד אכזריות הרעב. בענין שבכל המכות שלח בהם חצי רעב. להורות שהיא שקולה כנגד כל המכות. וכמו שאמר למעלה ופניתי אליכם והפרתי אתכם. כן אמר בכאן ונתתי פני

בכם לרעה ונגפתם וגו'. וכנגד ורדפתם את אויביכם. אמר ורדו בכם שונאיכם ונסתם ואין רודף אתכם. וכנגד אם בחוקותי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם. שזה מורה כי מצד עשיית המצות באים הגשמים. אמר ושברתי את גאון עוזכם. כי כבר כתבתי כי גאוננו ותפארתנו ועוזנו ביד שובנו. היות לנו כח להוריד הגשמים בעתם בכח תפלתנו. ודבר מפורסם הוא. כי על זה התנאי קבלו אותנו בארץ העמים כשגלינו מארצינו. וכבר קרה כזה כי במלכות ארגון בזמן עצירה. השליכו היהודים כולם מחוץ לעיר וסגרו השערים בעדם עד שיביאו המים. ודרש הרב ן' חסדאי קרשק"ש זצ"ל וכה אמר בתחלת דבריו. לנו המים. והשי"ת פקד את עמו ונתן להם מים וכאלה רבות. ואח"כ בעונותינו היינו צועקים וצווחים בערבוביא ולית מאן דישגח בן. לפי שנתקיים בנו ובהם בעונותינו ושברתי את גאון עוזכם. כי זהו עוזנו ותפארתינו להוריד גשמים בעתם בתפלתינו. ונהפך לאבל כנורנו ונלאו שמים בעבורנו. ונשברה גאוננו ותפארתינו למניעת הגשמים. וזהו ונתתי את שמיכם כברזל. ובזה ותם לריק כוחכם. שהוא כח השם והי"ג מדות שאנו מזכירין. וזהו כעין מה שתקנו אנשי אמונה אבדו באים בכח מעשיהם. ובפסוק קחו מזמרת הארץ הארכתי בזה. וכנגד והשבתי חיה רעה מן הארץ. אמר והשלחתי בכם את חית השדה. וכנגד וחרב לא תעבור בארצכם. אמר והבאתי עליכם חרב נוקמת נקם ברית. וכנגד והפרתי אתכם והרבתי אתכם. אמר ושלחתי דבר בתוככם. וכנגד ונתנה הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו. אמר ולא תתן ארצכם את יבולה ועץ השדה לא יתן פריו. בענין שישאר מהם קש ותבן ועצים שנשרו מן הדקל לחמם התנורים. ואמר ואפו עשר נשים לחמכם בתנור אחד. מחוסר עצים. וכנגד ואכלתם לחמכם לשובע. אמר ואכלתם ולא תשבעו:

פסוק כג

אח"כ אמר **ואם בזאת לא תוסרו לי והלכתם עמי בקרי**. לומר שהכל בא על צד הקרי וההזדמן. ולא מצד גזירה גזורה. והלכתי עמכם בחמת קרי. שלא אניח אתכם למקרה. לפי שהמקרה לפעמים יהיה טוב ולפעמים רע. אלא אלך עמכם בחמת קרי. הרע שבקרי ולא הטוב. ויסרתי אתכם אף אני. זאת היא מדה טובה לישראל. שלא יעשו השי"ת הרעות האלה כדי להנקם מהם ח"ו. כי אין מתקנאין אלא גבור בגבור וכו'. אבל הוא לתכלית טוב כאשר ייסר איש את בנו. וזהו ויסרתי אתכם אף אני. כי אע"פ שהוא מביא עלינו חמת קרי. אינו אלא לייסר אותנו למען נלך בדרך טובים. ולכן אחר שלא רצינו להוסר מהמכות הראשונות. ונשוב לומר שהוא בקרי. ראוי לכפול העונש. ולכן כנגד ואכלתם לחמכם לשובע. שעונשם היה ואכלתם ולא תשבעו. רצה לייסרם ולכפול עונשם בחמת קרי. והוא ואכלתם בשר בניכם. שהוא אכזריות גדולה. בענין שבזה נווסר

ונשוב אל ה'. וכן תמצא בספר יוסיפון בן גוריון כי הפריצים שנשארו בירושלים היו סבת כל הרעות. ולא נשברו כנפיהם וגבורתם עד שאכלו כל השקצים והרמשים. ועכ"ז היו מפריצים עד שאשה אחת חכמה שחטה בנה וצלה ממנו כתף אחד עם הזרוע והיד עם האצבעות. וכשהריחו הפריצים ריח הבשר חפשו בכל הבתים עד שמצאו הבית ונכנסו שם ורצו להרגה. עד שאמרה להם אחי וגבירי שבו פה על השולחן ואכלו ממתקים כי אנכי אשבע רעב שלכם. וישבו לאכול לחם עצבים. והיא הוציאה השפוד עם הכתף וזרוע בנה צלוי. ויתמהו האנשים איש אל רעהו ולא אכלו מאומה. ואז אמרה להם איה גבורתכם איה קנאתכם. ולבכם כלב האריה המס ימס. אני האשה רכת הלב הענוגה. והיה לי לב לשחוט בני ולצלותו ולאוכלו. ואתם אנשי חיל וגבורים ואין לכם לב לאכול. והיה לכם לב להאביד שארית ישראל בהצותכם על ה'. ולא תרצו לתת להם מקום לצאת להחיות את נפשם במחנה טיטוס. וכשמעם את דבריה ורפו י דיהם ונשברה גבורתם. ולא היה בהם כח להלחם עוד עם טיטוס. ראה איך כל זה היה בסבת אכילת הבנים. (ולפי) [לפי] שהשי"ת לא היה עושה להם זה אלא (ליסרה אתכם) [ליסר אותם] ולא לנקמה:

פסוק ל

וכנגד והקימותי את בריתי אתכם. אמר והשמדתי את במותיכם. כי אחר שאני הקימותי את בריתי אתכם. והם כרתו ברית לחמנים ולבמות. ומאסו בברית השי"ת. ראוי להם שבהם ילקו. בענין שבזה יכירו חטאתם. וזהו ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם. בענין שיכירו שלא היה בהם כח להושיעם. ולכן נפלו על פגרי גלולם. ואמר וגעלה נפשי אתכם. כנגד ולא תגעל נפשי אתכם. וכנגד ונתתי משכני בתוככם. אמר והשמותי את מקדשיכם. וכנגד ונתתי שלום בארץ. אמר והשמותי אני את הארץ. ולפי שכל זה בא מצד השמיטה כמו שאמרנו למעלה. אמר אז תרצה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה ואז תהיה במנוחה. ולפי שלא פי' הזמן. שב לפרש ואמר כל ימי השמה תשבות. כאומרם שבעים שנה של גלות בבל כנגד שבעים שמיטות. וכנגד אני ה' אלהיהם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים מהיות להם עבדים. שהשי"ת רצה שיהיו בני חורין ולא יהיו כעבדים שיש להם יראה לרכות הלב. אמר והנשארים בכם והבאתי מורך בלבבם. בענין שיחזרו לעבדים כבראשונה ברכות הלבב. וכל זה בא להם מצד השמיטה שרצה השי"ת שישלחו העבדים חפשים. ואחר שלא רצו רצה השי"ת שיהיו עבדים כמו שהיו במצרים. וכנגד ורדפתם את אויביכם אמר ורדף אותם קול עלה נדף. וכנגד ונפלו אויביכם לפניכם לחרב. שזה רומז שיכשלו אלו באלו. אמר וכשלו איש באחיו. וכן אמר וכשלו איש

באחיו לפי שאמר ונפלו ואין רודף. ואם אין רודף איך נפלו. לז"א כי סבת הנפילה היא מכשול העונות. וזהו וכשלו איש באחיו. וכנגד והתהלכתי בתוככם. כי זה סבת קיום ישראל. אמר ואבדתם בגוים ואכלה אתכם ארץ אויביכם. כי אחר שלא רצו להלוך עם השם. ילכו בארץ אויביהם. וכנגד ואולך אתכם קוממיות שפירושו בקומה זקופה. אמר והנשארים בכם ימקו בעונם. שפירושו שיהיו נמוכים ונמוגים ומדוכאים. כי מצד הצרות לא ילכו בקומה זקופה אלא ילכו שחוח. וזה ימקו בעונם בארצות אויביהם. ר"ל בעונות החדשים שעשו בארץ אויביהם ואף בעונות אבותם הישנים. ולזה חזר לומר והנשארים בכם ימקו. כי בראשונה אמר והנשארים בכם. והבאתי מורך בלבבם. בענין שלא יהיה להם גבורה לחטוא. ואם לא שתו לבם לזאת וחזרו לחטוא בארץ אויביהם. לכן הנשארים ימקו עתה מחדש בעונות שעשו בארץ אויביהם:

פסוק מ

ואמר **והתודו את עונם וגו'**. וא"כ איך אמר אח"כ אף אני אלך עמם בקרי. ועוד איך אמר והבאתי אותם. כי כבר כתיב למעלה והבאתי מורך בלבבם בארצות אויביהם. וכן איך חזר לומר אחר וזכרתי את בריתי יעקב. והארץ תעזב מהם. וי"א כי הטעם בזה לפי שהוידוי לא היה אלא בפה ובקרבם ארבם. כאמרם צעקנו בפינו חטאנו וגו'. ולכן והבאתי אותם בארץ אויביהם. אחר שהוידוי לא היה מלב ומנפש. ואחזור להענישם עד שיכנע לבבם הערל. ויהיה הוידוי בלב נשבר ונדכה. ואז וזכרתי את בריתי יעקוב. או נאמר כי אע"פ שהאדם יתודה חטאתו. לא ינצל מהעונש מכל וכל עד שימרק עונותיו בייסורין. וזה כדרך שכתבתי בפרשת ויקרא בענין מעילה. והיה כי יחטא ואשם והשיב את הגזילה וכו'. ובפרשת נשא פירשתי זה האשם. ואמר והתודה ואע"פ שהתורה אמרה והשיב את אשמו בראשו. שהוא הקרן וחמישיתו יוסף עליו. ואחר הוידוי למה לא נתכפר מיד. ולמה הוצרך חומש. אבל נראה שאע"פ שיתודה צריך חומש למרק העון. וכן בכאן אע"פ שהתודו את עונם שאמרו חטאנו בזה ובזה. לא נתכפרו בדין התורה. אלא בייסורים שימרקו עונותם. וזהו אף אני אלך עמם בקרי ואענישם יותר. בענין שלא ירצו עונם שיתודו ויתכפרו מכל וכל:

פסוק מא

ומה שאמר והבאתי אותם וכבר היו שם. נראה שהשי"ת הביאם בארץ אויביהם כדי שיוסרו בה. וכשראה שהוסיפו בה על חטאתם פשע. הביא אותם בארץ אויביהם שהם אויבים אחרים יותר אכזרים מהראשונים. כמו שראינו שנתגרשו היהודים מקשטילייא לפי שהיו בה כמלכים. ובאו לפורטוגא"ל ועשו מה שעשו לנו ולתורותינו. ואחר כך הנשארים הלכו למלכות ישמעאל ולגלילות אחרים. יותר בפרט תמצא זה שנשארו

בפורטוגא"ל שירים של מצוה המעכבים את הפורענות. שקדשו שם שמים בפרהסיא. ומסרו עצמם על קדוש השם. ועמדו שם בבית האסורים ימים רבים. החכם השלם וקדוש רבי שמעון מימי ז"ל וחתניו לוקחי בנותיו אנשים צדיקים ואשתו הצדקת. ואנשים אחרים צדיקים גמורים. ואע"פ שעשו להם שימירו דתם בעל כרחם. עמדו על משמרתם ושמרו תורה ומצות. על אפם ועל חמתם מהמלך ומהשרים. עד שביני וביני נפטר לבית עולמו הה"ר שמעון זצ"ל הנזכר. בזמן שלא היה יהודי בכל המלכות. זולת אני והיהודים שהיו אסורים בבית האסורים עמי. ובשביל זכות הצדיק נזדמן שם אב ובנו שהיו אנוסים ומשמשים בבית האסורים. ולהם נתן השופט הגדול ושר בית הסוהר רשות שיוליכוהו חוץ לעיר ויקברוהו שם. ויוציאוהו ויניחוהו מחוץ לעיר והם הלכו להם מנגד. ונתחברו יותר מארבעים אנשים צדיקים מהאנוסים שהמירו דתם בעל כרחם. וקברוהו בבית הקברות של היהודים והספידוהו שם כראוי. ובזכותו נתן לנו המלך רשות והביאונו לארזילי"א. אבל היהודים שהיו עם החכם לא רצה המלך לשלחם שאמר שכבר קבלו. ונשארו בבית האסורים לעבדים. והשי"ת נתנם לרחמים בעיני שר בית הסוהר והיו שם בכבוד גדול. אח"כ שלחם המלך לארזילי"א ליד האלוף הצר הצורר שיענה אותם בעבודת פרך. לפי שראה שלא נעשתה עצתו והצר הצורר מענה אותם ומיסר אותם ביסורים כדי שיחללו השבת. וילכו לעשות שיחין ומערות. וכל זה בעונותינו כי הם צדיקים גמורים וקדשו שם שמים ברבים. והשי"ת הפגיע בם עון כולנו. ועל זה ועל כיוצא בזה אמר בכאן והנשארים בכם ימקו בעונם בארצות אויביהם. שהם היהודים שנשארו בארץ אויביהם בליזבונ"ה בעונות אבותם. והתודו את עונם. כמו שהתודו פעמים רבות ועונותינו עכבום. ובעבור זה אמר אף אני אלך עמם בקרי והבאתי אותם בארץ אויביהם. שזאת היא ביאה שנייה שהביאם לארזילי"א לצר הצורר האכזרי. שהיא ארץ אויביהם האכזרים לראות אם יכנעום ישראל מתועבותם. ואם לא ישובו וזכרתי את בריתי יעקוב וגו':

פסוק מב

ומה שהזכיר בכאן יעקב בראשונה. כבר דרשו בו מה שדרשו. והנראה לי כבר רמזתי שהשלשה בתים הם כנגד אברהם יצחק ויעקב בפרשת ויצא יעקב. והבית הג' שאנו מצפים שאינה עתידה ליחרב. היא כנגד יעקב שקראו בית. כאומרו בית יעקב וגו'. ולכן זה הגלות הד' שאנו בו. עתידין אנו להגאל ממנו בזכות יעקב. ולכן תמצא כי בכאן שם יעקוב מלא בוא"ו. להורות על הגאולה העתידה שהיא באלף הששי כנגד הוא"ו וכבר נתנו סימן בזה כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה. ששים ושש. ולכן אמר מלאכי חותם

הנביאים. זכרו תורת משה עבדי. לפי שבזכות התורה ובזכות משה. תהיה זאת הגאולה העתידה כמאמרם ז"ל. והנה יעקב אבינו בעל התורה. כאומרו ויעקב איש תם יושב אהלים. ואז"ל ראויה היתה התורה להנתן ע"י יעקב אלא שלא הגיע הזמן. בענין שבזכותו יגאל השם בניו. ואחר שהוא הגואל האחרון. ראוי לזכרו בראשונה. ולומר וזכרתי את בריתי יעקוב מלא בוא"ו. שהוא מקל תפארה שבט המלכות. ולזה אמרו שזאת הוא"ו היא וא"ו של אליהו שלקחה יעקב ממנו ערבות עד שלחו. כאומרו הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא. וכן אמר וזכרתי את בריתי יעקוב בראשונה. לפי שידוע שיעקב ע"ה היה איש מכאובות. ובעל צרות מדינה ומיוסף. כאומרם עליו לא שלותי ולא שקטתי. והוא סימן לבניו. ולכן בזה הגלות הד' סבלו ישראל כמה עינוין וכמה צרות וכמה גירושין שלא עברו הראשונים. עד שמרוב הצרות נאמר על זה הגלות. מי יקום יעקב כי קטן הוא מהכיל כל הנגזר עליו. ואחר שזה כן ראוי שיזכור השי"ת אלו הצרות שעברו על ישראל. ויזכור זכותו של יעקב והצרות שעברו עליו. מה שלא עברו על שאר האבות. ולכן אמר וזכרתי את בריתי יעקוב בראשונה:

וא"כ איך חזר לומר אחר זכות האבות והארץ תעזב מהם. אבל הרצון בזה כי הש"י היה רוצה לעשות חסד עם ישראל בעבור זכות האבות. ואעפ"י שהוא ירצה לעשות עמהם חסד. משפטי ה' אמת צדקו יחדיו. ויש לו להשלים מדה"ד. וידוע שאע"פ שישראל חטאו חטאים גדולים ועצומים. והש"י יכפר להם עונותיהם. עכ"ז היה בידם עון גדול שהוא עון השמיטה שהיא שקולה כנגד כל העבירות. שאמר בה ושבתה הארץ שבת לה'. ולכן כשהש"י רצה לגאלם ולכפר עונם ולזכור להם זכות אבותם. באתה הארץ ונתרעמה לפני הש"י. ואמרה רבש"ע כתבת בתורתך שאתה עושה משפט לעשוקים. ולמה לא תעשה לי דין מישראל שעברו תורתך שלא רצו לשמור שמיטת הארץ. ואתה כתבת אז תרצה הארץ את שבתותיה. וכשראה הש"י דבריה וטענותיה צעקו יחדיו. אמר ראוי לי לזכור הארץ ולעשות לה דין ישר. וזהו והארץ אזכור. ולכן והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתותיה. כדין התורה. ובזה ירצו עונם. וכל זה יען וביען במשפטי מאסו. שהבאתי עליהם מדה כנגד מדה. וכמו שפירשתי באם בחוקותי עד קוממיות. כלולים בה כל הקללות של פרשת המוסר בברכות הקצרות שבה:

פסוק מד

ואמר **ואף גם זאת**. שהם במשפטי מאסו ובחוקותי געלה נפשם. והיה ראוי לתת להם כפי דרכם בענין שיהיו מאוסים כשקצים. עכ"ז לא מאסתים ולא געלתים לכלותם. לפי שאני ה' אלהיהם רחום וחנון. ובזה יתרצו קושיות הזוהר שאמר. לא הכתים ולא הרגתים

לא כתיב. אלא לא מאסתים ולא געלתים. והם אמרו כי אמר לא מאסתים ולא געלתים לכלתם כתיב. ואמרו שהוא משל למלך שיש לו חשוקה בשוק של בורסקי שיש בה כל מיני ריח רע. ואין כבודו של מלך לעבור בה. אבל בשביל אותה חשוקה עובר בה. ונראה לו שיש ברחוב ההוא כל ריח טוב וכל מיני בשמים שבעולם נרד וכרכום קנה וקנמון עם כל עצי לבונה. כך הקב"ה הוא קדוש ומשרתיו טהורים. ואין ראוי לו להכנס בתוך עם טמא שפתים ובארץ טמאה שהיא חוצה לארץ. אבל בשביל ישראל שהם עם קרובו והם חשוקתו של מלך יושבים בחוצה לארץ. אעפ"י שהיא ארץ טמאה ומליאה ריח רע וגילולים נראה להקב"ה שיש בה כל מיני בשמים טובים שבעולם. וזהו ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם. שהיא ארץ טמאה. לא מאסתים ולא געלתים לכלותם. בשביל כלתם היא כנסת ישראל שנקראת אחותי כלה. אין לי מיאוס ולא גיעול מארץ אויביהם:

פסוק מה

וחזר לומר וזכרתי להם ברית ראשונים. לכלול בכאן זכות משה ואהרן ושאר הצדיקים שהיו בזמן יציאת מצרים. וזהו אשר הוצאתי מארץ מצרים. ואולי יאמר וזכרתי להם ברית ראשונים. שזה רמז על אברהם יצחק ויעקב. ולפי שהזכיר אותם אחורנית באומרו וזכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם. שהזכיר אברהם באחרונה ואין זה כבודו. חזר לומר וזכרתי להם ברית ראשונים. לסדרם ראשון ראשון. אברהם יצחק ויעקב. ואמר אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים. להורות שכמו שבזכותם יצאו ממצרים. כן בזכותם יגאלם משאר גליות. ואמר אני ה'. להורות כי הוא ברחמיו ינהלם. ואמר אלה החוקים והמשפטים והתורות אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל. להורות שהחוקים והמשפטים והייסורים והגזירות האלו. מקיימים את ישראל עם אביהם שבשמים. וזהו אשר נתן ה' בינו ובין בני ישראל. וזהו כמו שדרשו בפסוק אתם נצבים היום. להורות שהייסורים מעמידים אותם. וזהו ג"כ ע"ד שאמרו בברכות ר"ש אומר שלשה מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל והם תורה וארץ ישראל ועוה"ב:

פרק כז

פסוק ב

ולהורות על זה סמך לכאן פרשת ערכים. להורות שראוי לישראל להתנהג בדרך טובה ולהעריך נפשותם על נכון. בענין שיזכו לעוה"ב ולהשיג דרך חיים בתוכחות מוסר. שהם דברי הברית הנזכרים למעלה. שהם החוקים והמשפטים והתורות. וזה רמז לתורה שבה ראוי לעסוק. ולהעריך ערך לחם לפני השם. בענין שבזה יזכו להעריך נפשותם באור החיים. כאומרו יערוך אותו אהרן ובניו. וזהו איש כי יפליא נדר בערכך נפשות לה'.

בענין שבזה ישיגו עוה"ב. וכנגד ארץ ישראל אמר ואיש כי יקדיש את ביתו קדש לה' וגו'. ואם משדה אחוזתו יקדיש את שדהו לה'. שזה רמז על ארץ ישראל שנקראת שדה הארץ. והיה ערכך לפי זרעו. להורות שהארץ ג"כ צריכה ערך במעשרות ובזרעים ובשמיטה וביובל. כאומרו אם משנת היובל וגו'. ולזה חתם העשירי יהיה קדש לה'. ואם לא יתנו המעשרות שכרם נזכר למעלה. וכנגד התורה אמר אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישראל. בענין שבשבתות ובמצות יזכו לעוה"ב ולארץ ישראל ולביאת משיחנו. כאומרו זכרו תורת משה עבדי וגו'. וכתיב הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום ה' הגדול והנורא. ובכאן נשלם ספר תורת כהנים. אשר בו כפרה לאבות עם בנים. כהנים וישראלים נשיאים וסגנים. בקרבן בהמה ותורים עם יונים. בסמיכה ווידוי לעינים זונים. באימה ויראה למול מעלה פונים. בשפה ברורה מודים ועונים. ואין משתקין אותם בעשרת מונים: חסלת ספר ויקרא. השבח לאל הנורא.

במדבר

פרק א

פסוק א

בשם רומה שוכן
פתח ספר תוכ"ן
ואל רוחו"ת סוכן
בטח לו גם קוה
וירבה לך חיים
תמימים נצחיים.

וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד באחד לחדש השני בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים וגו'. רז"ל נתנו טעם למה כתב בכאן כל אלו הסימנים. במדבר סיני באהל מועד באיזה שנה בכמה לחדש. ואמרו משל למלך שנשא אשה ולא כתב לה כתובה. גרשה ולא כתב לה זמן. וכן לשניה וכן לשלישית. לימים מצא עניה בת טובים. אמר אין זו כראשונות. עמד וכתב לה כתובה וכתב לה זמן. כמו שכתב באסתר ותלקח אסתר בחדש פלוני וגו'. הנה המשל והנמשל מפורש במאמר. כי כשהש"י ברא העולם היה לתכלית ישראל. וכל הגוים כאין נגדו. ולכן בבריאת העולם ודור המבול ודור הפלגה לא הזכיר בהם יום וחדש ושנה. אלא ביום עשות ה' אלהים. וכשגרשם ועקרם מן העולם. לא כתב אלא ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום. לפי שלא היו חשובים לפניו. וזה דומה למה שאמרו ביישובי יעקב. משל למרגלית שנפלה בין החול וכו' כי האדם לא היה רוצה

למשמש בחול אלא בשביל המרגלית. וכן לא היה צריך להזכיר כל אלו הדורות אלא בשביל אברהם יצחק ויעקב וכשבא לדבר בהם האריך בהם. וכן היו דור המבול ודור הפלגה וסדומיים שהיו נשים שלא בכתובה. וכשהש"י מצא ענייה בת טובים. ענייה מן התורה ענייה מן המצות. בת טובים בת אברהם יצחק ויעקב. אמר שאין ראוי לעשות לה כמו לראשונות. אלא לתת לה מוהר ומתן ולכתוב לה כתובה היא התורה ולכתוב בה זמן כאומרו בחדש השלישי לצאת בנ"י. ולכן האריך בכאן וכתב באיזה מקום במדבר סיני. באיזה חדש בחדש השני. באיזו שנה בשנה השנית. לפי שתכלית בריאת העולם לא היה אלא בשביל ישראל. ואעפ"י שכל זה מפורש. יש לראות ולטעום בחיך זה המאמר. כי ידוע כי בנתינת התורה קנו כל ישראל כל השלמיות. שחסרו אומות העולם לפי שלא רצו לקבל התורה. וא"כ אחר שקבלו התורה. כבר כתב להם הש"י כתובה וזמן ונתן להם מוהר ומתן. בעשיית משכן ומקדש ומזבח לכפר על עונותיהם. ומה חסר הכתוב שלא אמר. שהמתין לכתוב הכתובה בכאן. ולומר באיזה מקום ובאיזה חדש ובאיזו שנה. אבל הרצון בזה כי אעפ"י שהש"י נתן להם תורה ומצות ומשכן וכלים. עדיין לא הגיעו לתכלית המבוקש אצלם. כי תכלית נתינת התורה והמשכן היה לכפרת העונות. אבל כשהש"י נתן להם תורתו. ירד בצבאות שלו ובד' מחנות שכינה. כאמרו מלאכי צבאות ידודון ידודון ונות בית וגו'. והד' מחנות היו סדורות כסדר ד' דגלים. כאומרם מיכא"ל מימין גבריא"ל משמאל מלפניו נוריא"ל מאחריו רפא"ל. בענין שכשראו ישראל זה. נתאוו ואמרו להתדבק בשי"ת ולהתדמות אליו בארבע מחנות ובד' דגלים. בענין שבזה ישיגו הדיבוק האלהי וחפצו ורצונו. באופן שנראה להם שאחר שקבלו התורה והמשכן לא היו שלמים בשלימות האמיתי. ולכן היו מתאום שישלים להם הש"י מאויים וחפצם. בענין הדגלים הרמוזים בד' מחנות שכינה ובד' אותיות של שמו. כאומרו נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול ימלא ה' כל משאלותיך. שרמז בזה שכמו שהש"י מלא משאלות ישראל בענין הדגלים שהתאוו להם מיום מתן תורה. כן ימלא הש"י משאלותיו לעומד ביום צרה:

והנה זה הסוד גלה לנו שר הרזים בשיר השירים בכמה מקומות. ואמר הביאני המלך חדריו. הביאני אל בית היין ודגלו עלי אהבה. לרמוז שהש"י מביאם אל חדרי התורה וסודותיה הנרמזים ביין. כאומרו נכנס יין יצא סוד. זהו סוד ה' ליריאיו. וכשראה שהש"י ירד עם רבבות שלו דגול מרבבה כאומרו ואתא מרבבות קדש. נכנסה סוד האהבה בלבם והאחדות. כי סוד ד' מחנות שכינה הם סוד של דל"ת אח"ד. וזהו ודגלו עלי אהבה. כי מצד דגלו נכנסה בלבי אהבתו. ולכן סמכוני באשישות וסייעוני כמי שמבקש עזר עליו.

ולפי שענין הדגלים הוא דבר גדול. זכו ישראל לקבל פני דיוקנו של השם ולהכירו. ולזה אמר במקום אחר דודי צח ואדום דגול מרבבה. כי בהר סיני הכירו מעלת טהרתו שהיה דגול ורשום ברבבה שלו. כאומרם ז"ל אות היא בצבאות שלו ראשו כתם פז וכל הענין שהשיגו שם. ובמקום אחר הורה שמעלת הדגלים היתה למעלה מכל המעלות. ואמר יפה את רעיתי כתרצה. שזה רמז בקרבנות שנאמר בהם לרצון להם. וזהו כתרצה שאתם מתרצים לפני בקרבנות. נאוה כירושלם. זה רמז על מעלת המשכן שהוא במקום ירושלם. איומה כנדגלות. זה רמז על הדגלים. שמצד הדגלים נדבקו בשם ה' והכירו דמותו. באופן שהדגלים הם למעלה משאר המעלות. ולכן אמר שלמה מיד מי זאת הנשקפה כמו שחר. ביציאת מצרים לפי שקנו קצת מדות מגונות שחורות כעורב. יפה כלבנה בנתינת התורה. ברה כחמה. בקרבנות המקדש שהם כפרת האף והחמה. איומה כנדגלות. זהו כסדור הדגלים שראו במעמד הר סיני ונתאוו להתדמות ליוצרם:

ולפי שזהו התכלית האמיתי והחשק המבוקש מצד ישראל. וכל מה שהשיגו ישראל בנתינת התורה ובמשכן ובמזבח לכפרת העונות או משאר המעלות. לא היה בעיניהם לכלום בערך השגת מעלת הדגלים. שבו הכירו דמות יוצרם ונתאוו לאותם דגלים. ולפי שעד היום לא השיגו זאת המעלה. ועכשיו רצה הש"י לבשרם בזאת המעלה ולמלאת שאלתם בסדור ד' דגלים כנגד ד' מחנות שכינה. כתב בכאן בתחלת הספר ואמר במדבר סיני באהל מועד בחדש השני. ורצה לפ' בכאן המקום והחדש והשנה. מה שלא כתב עד היום. לפי שלא היה להם זאת המעלה. ולכן אמר במדבר סיני באהל מועד. כי עד היום היה להם מעלת המקום שניתן בו התורה אבל עדיין לא היה להם אהל מועד. ואע"פ שהיה להם אהל מועד עדיין לא היה להם עד שהוקם בא' בניסן. כי בא' בניסן הוקם המשכן ובא' באייר מנאן וצוה עליהם בדגלים. ולכן אמר בכאן במדבר סיני. להורות מעלת המקום הנבחר שקנו בו זאת המעלה הגדולה. ולכן אמר במדרש שיר השירים מי זאת עולה מן המדבר סליקה מן המדבר. עלייה מן המדבר. תורה מן המדבר. משכן מהמדבר. כהונה ומלכות מן המדבר. דגלים מן המדבר. בענין שזאת היא השמחה השלימה. ועליה רמז שלמה באומרו צאנה וראנה בנות ציון במלך שלמה וגו' ביום חתונתו. ולכן אמר מי זאת עולה מן המדבר וגו' הנה מטתו שלשלמה. הרמוזה כנגד מחנה שכינה. וזהו שסמך אפריון עשה לו המלך שלמה שזה רמז על המקדש. ולהורות על מעלת הדגלים אמר מרכבו ארגמן. שזה רמז על סוד המרכבה של ד' מחנות שכינה שהם כלולים במלת ארגמן. כמאמרם ז"ל ראשי תיבות אוריא"ל רפא"ל גבריא"ל מיכא"ל נוריא"ל. שהם ד' חיות הנושאות המרכבה. כי אוריא"ל ונוריא"ל הם דבר אחד. תוכו

רצוף אהבה. שזה רמז שמתוך נתינת התורה שראו הדגלים של מעלה. נכנסה אהבת הדגלים בלבם כאומרו ודגלו עלי אהבה. וא"כ צאנה וראנה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו וכו' ביום חתונתו. זו שמחת מ"ת. וביום שמחת לבו. זו חנוכת הדגלים שהיה למעלה מכל המעלות ומכל העטרות:

ובמדרש הנעלם אמרו מי זאת עולה מן המדבר על הנפש מי זאת עולה מן הגוף החרב הדומה למדבר. ובפי' שיר השירים פירשתי שאמר כן כשראה ענייני העוה"ז והמניעות המשיגות לנפש מצד הגוף. אמר מי זאת עולה מן המדבר. מי זאת הנפש העולה מן העוה"ז מקוטרת מור ולבונה ממעשים טובים. אחר שידוע שמטתו שלשלמה שהיה חכם הרזים. ששים גבורים סביב לה מפחד בלילות. שהוא פחד גהינם הדומה ללילה אבל שלמה עשה תיקון לזה. והוא שעשה בהמ"ק לכפר העונות. וזהו אפריון עשה לו המלך שלמה מעצי הלבנון. ללבן עונותיהם של ישראל. ולפי שהש"י ברא עולמו בחסד. לזה עמודיו עשה כסף שהוא רחמים. רפידתו זהב. כי כן צריך העולם קצת מדת הדין. כאומרו והאלהים עשה שיראו מלפניו ושם הארכתי בזה. והעולה לנו מזה כי לפי שמעלת הדגלים היתה מעלה גדולה להתדבק ולהתדמות להש"י. חמדו אותה ישראל מיום מ"ת כשראו סדור הדגלים בד' מחנות של מעלה. ולכן הש"י השלים עצת מלאכיו ומלא תאותם. וצוה להם בזאת הפרשה ענין הדגלים לדמותם לו ית' משום בא ליטהר מסייעים אותו. ולפי שהוא ראש כל המעלות. וכתר תורה תלוי בסוד הדגלים. בסוד ד' מחנות השכינה. ובסוד ד' אותיות של שם. כתב בזאת הפרשה במדבר סיני באהל מועד באחד לחדש השני. להודיענו באיזה מקום ובאיזה חדש ובאיזה שנה. מה שלא כתב עד כאן. כי זאת הכתובה האמיתית בזמן מיוחד ובמקום מיוחד. ובמוהר ובמתן מיוחד של מעלת הדגלים. כמו שהזכיר באסתר ותלקח אסתר וגו':

פסוק ב

ולהורות על מעלת ישראל בענין הדגלים. אמר בכאן שאו את ראש כל עדת בני ישראל לשון מעלה ונשיאות. כאומרם במדרש נתתי לכם עלוי ותלוי ראש ודמיתי אתכם בי. כמו שכתוב לך ה' הממלכה והמתנשא לכל לראש. וזה מובן במה שאמרנו כי ישראל ביום מ"ת נשאו עיניהם לשמים. וראו איך היה הש"י מסובב בד' מחנות שכינה ובארבעה דגלים. ונסתכלו בשכלם ובדעתם לעיין בענין המרכבה ובסוד הדגלים. והש"י הסכים על ידם ודמה אותם לו. ואמר שאו את ראש כל עדת בני ישראל. אחר שהם נשאו עיניהם וראשם להסתכל בדיוקני. ראוי לי לרומם ולגדל ראשם. כמו שכתוב בי והמתנשא לכל לראש. ולכן להורות על מעלת המספר. צוה שיעמדו עם משה ואהרן י"ב נשיאים איש

אחד למטה. לפי שהם אוחזים בסוד המרכבה בי"ב חותמות וי"ב גבולי אלכסון ובי"ב חדשי השנה. וכל זה רמוז בד' מחנות שכינה ובד' דגלים של מטה. שהולכות כנגדן לארבע רוחות העולם. בענין שבזה א"א לשבטי ישראל שיכלו כאומרו כי אעשה כלה וגו'. ואמרו בתעניות כי כארבע רוחות השמים פירשתי אתכם. אילימא דבדרינהו לד' רוחי עלמא. כי בד' רוחות השמים מבעי ליה. מאי כד' רוחות. אלא כשם שאי אפשר לעולם בלא רוחות. כך א"א לעולם בלא ישראל. וכל זה מכח ד' מחנות וארבע דגלים שהולכים לארבע רוחות העולם. ועל זה לא היה לוי במנין השבטים. בענין שיהיו י"ב שבטים חלוקים לד' רוחות. ולכן אמר אך את מטה לוי לא תפקוד ואת ראשם לא תשא בתוך בני ישראל. אחר שהם מובדלים לעבודת המקדש. והם מצד עצמם ראוים ומצד קדושתם שלא יהיו בתוך בני ישראל. אחר שלא היו עמם במעשה העגל. אבל ראוי שהלוים ישמרו לישראל בענין שלא יגעו אל הקדש ומתו. כמו ששמרום והצילום מן המיתה במעשה העגל. ולכן אמר וחנו בני ישראל איש על מחנהו. והלוים יחנו סביב למשכן העדות ולא יהיה קצף וגו'. באופן שבזה יהיו דוגמא לארבע מחנות שכינה שסובבים אותן שומרים ומלאכים אחרים. וכן שבט לוי היו סובבין ד' דגלים:

פסוק נד

ואמר **ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה'**. להורות שהסכימו במעלת הלויים ושיהיו ממונין על המשכן וישרתוהו. ויחנו סביב המשכן לשמור לישראל. כי בענין אחר למה אמר ויעשו בני ישראל. כי כאן לא צוה להם דבר. והוא כמו ויאמנו דבריכם ולא תמותו ויעשו כן לומר שהסכימו לדבריו. אח"כ אמר איש על דגלו באותות. המפורשות למעלה. כאומרו וחנו בני ישראל איש על מחנהו ואיש על דגלו לצבאותם. וכאן הודיע משה לישראל ענין הדגלים סדר הדגלים מי ראשון ומי אחרון. וזהו דגל מחנה יהודה ראשונה יסעו. לפי שלהם המלכות. וכל זה כתבתי שהיה בזכות וירד יהודה מאת אחיו. ומדה כנגד מדה נאמר לו יהודה יעלה בתחלה. אחר שהוא הוריד עצמו מגדולתו ונתחרט כמו שפירשתי שם. וכן בראובן אמר ושניים יסעו. אע"פ שהיה בכור היה שני ליוסף. כי מחשבת יעקב היתה ברחל באותה הלילה. בענין שראובן היה שני במחשבה. ולכן אמר באפרים שהוא במקום יוסף. ושלישים יסעו. כי אחר שיהודה היה מלך נוסע בראש. ראוי היה ליוסף שיהיה שלישי במקום לוי. לפי שהשלישי הוא מספר יותר מכוון מהשני. כאומרו בחדש השלישי. ואמרו תורה נביאים וכתובים. וכן אברהם יצחק ויעקב משולש בזכיות. וכן היה יוסף משולש בזכיות ולכן היה שלישי. אבל בשבט דן שהיה ראוי למלכות. נאמר בו דן גור אריה. ורצה לעשות עצמו בהמה ולעבוד עבודה זרה. לכן

באחרונה יסעו. כי העובד ע"ז הולך לאחור ולא לפנים שענין אלו הדגלים עמוק מאד. וכבר רמזתי למעלה כי ישראל כשיצאו ממצרים יצאו כדמות מלכים בטכסיסי מלוכה ובדגל פרוסה. כאומרו ובני ישראל יוצאים ביד רמה. שהוא ע"ד שאמר בכאן איש על ידו בדגליהם. וכן אמר שם וחמושים עלו בני ישראל. סדורים בסדר הדגלים לד' רוחות העולם והארון ואהל מועד באמצע. וכן שם היה הולך ארון יוסף עמהם שהיה מוליכו משה שהיה מלך. ולפי שהיו הולכים בסדר זה. תמצא שהש"י עצמו היה הולך עמם בסדר הדגלים. וזהו וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן. ולילה בעמוד אש הרי שנים. לא ימיש עמוד הענן יומם הרי ג'. ועמוד האש לילה הרי ד'. וכל זה בזכות אברהם יצחק ויעקב. כמו שאמרו במדרש הנעלם וה' הולך לפניהם יומם. זו מדת אברהם שהוא מדת יום חסד אל כל היום. ולילה בעמוד אש זו מדת יצחק פחד לילה. ללכת יומם ולילה זו מדת יעקב שהוא יושב אהלים. ולכן תמצא כי מכח אלו העננים שהולך הש"י עמהם בעמוד ענן ביציאת מצרים. שהם בזכות אברהם יצחק ויעקב. היו הולכים עננים לפני הדגלים. כאומרו וביום הקים את המשכן כסה הענן את המשכן. ואמרו ז' עננים כתובים למסעיהם. ואם תדקדק בהם תמצאם י"א עננים כנגד י' ספירות ואחת עליונה על כולם. ואלו ואלו לדבר א' נתכוונו שהם ענני כבוד וסוכות שהושיבו בהם בצאתם ממצרים. בכח שם המפורש של ע"ב היוצא מויס"ע ויב"א וי"ט. שהם כנגד אברהם יצחק ויעקב כמו שכתבתי שם:

ולפי שאלו הדגלים היו נוסעים בכח האבות הראשונים. אמר בכאן איש על דגלו. באותות לבית אבותם יחנו בני ישראל. כי בזכותם חונים ובזכותם נוסעים. ולכן אמרו כי מפות הדגלים היו צבועות כמין אבני החשן. ובדגל יהודה היה צורת אריה דכתיב גור אריה יהודה. ובדגל ראובן היה צורת אדם על ענין הדודאים. ובדגל אפרים צורת שור כנגד בכור שורו. ובדגל דן צורת נשר. לפי שנאמר בו דן גור אריה. וכמו שהאריה מלך בחיות כן הנשר מלך בעופות. ולכן היה בדגלו נשר. ועוד היה בדגל דן צורת נשר. לפי שהיה עמו נפתלי בדגלו. ונפתלי ברכו משה ע"ה בברכת נשר. דכתיב ולנפתלי אמר נפתלי שבע רצון ראשי תיבות נשר. וכן אמרו שהיו באלו הדגלים אותיות אברהם יצחק ויעקב בסדר הזה. אל"ף מאברהם. יו"ד מיצחק. יו"ד מיעקב. בענין שהיה בדגל יהודה **איי**. ובדגל ראובן בי"ת מאברהם. צד"י מיצחק. עי"ן מיעקב. והוא **בצע**. ובדגל אפרים רי"ש מאברהם. חי"ת מיצחק. קו"ף מיעקב. והוא **רחק**. ובדגל דן מ"ם מאברהם. קו"ף מיצחק. בי"ת מיעקב. והוא **מקב**. נשאר הה"א מאברהם. שהוא היה הענן הגדול הנוסע לפניהם והיא כנסת ישראל. באופן שבזכות אברהם יצחק ויעקב היו נוסעים. ולכן תמצא באלו

הד' תיבות ראשי תיבות שלהם אברם. ואמצע תיבות יצחק. וסופי תיבות יעקב. וכן יש רמזים גדולים באלו התיבות ואין להאריך בהם. לפי שכבר כתבתי שענין הדגלים הוא דבר עליון רמז לדברים עליונים. ולכן בארבע מחנות השכינה. היו העמודים מיכא"ל גבריא"ל נוריא"ל רפא"ל כמו שכתבתי. וכן היו הולכים לד' רוחות העולם לקיים ד' רוחות. ולהורות כי כמו שא"א לעולם בלא רוחות כך א"א לעולם בלא ישראל ולכן אמרו כשם שברא הקב"ה ד' רוחות העולם. כך סבב לכסאו ארבע חיות. ולמעלה מכולן כסא הכבוד. וכנגדן סדר הקב"ה הדגלים למשה. אמר מזרח שממנו יוצא אור לעולם. יהיה כנגדו יהודה שהוא בעל מלוכה. ועליו שבט יששכר שהוא בעל תורה וכתיב ותורה אור. ועליו מטה זבולון שהוא בעל העושר. כד"א זבולון לחוף ימים ישכון וכתיב כי שפע ימים ינקו. ראשונה יסעו כמו שנאמר ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם. יהא כנגדו שבט ראובן שהוא בעל תשובה. והתשובה מדה טובה ורחמיו של הקב"ה באין לעולם. דרום טללי ברכה וטללי אורה וגשמי ברכה יוצאים ממנו לעולם בשבילה. ועליו גד שהוא בעל גבורה. ראובן בתשובה. וגד בגבורה. ושמעון באמצע לכפר עליו. ושניים יסעו. שהתשובה היא שנייה לתורה. מערב אוצרות שלג ואוצרות ברד וקור וחום. וכנגדן אפרים ובנימן ומנשה. וכתיב לבני אפרים ובנימן ומנשה עוררה את גבורתך. ושכינה לעולם בגבול בנימן. דכתיב לבנימן אמר ידיד ה' ישכון לבטח ושלישים יסעו. נאה לתורה ולתשובה גבורה. כדי שיתגבר אדם בתורה ויתגבר על יצרו. צפון משם החשך יוצא לעולם וכנגדו דן. למה שהוא החשיך העולם בעגלים שעשה ירבעם. שנאמר ואת האחד נתן בדן וגו'. ועליו שבט אשר להאיר על החשך. שנאמר וטובל בשמן רגלו. ועליו נפתלי שהוא בעל ברכה. לאחרונה יסעו שכל מי שעובד לע"ז הולך לאחור ולא לפנים ע"כ. הרי לך ד' דגלים כנגד ד' מחנות שכינה. ולכן אמרי שהיו בהם אריה אדם שור נשר. בענין שידמו לכבים שראה יחזקאל. ואהל מועד באמצע והלוים סביביו כעין המחנות. כמו שנזכר בספר יצירה. והיכל הקדש מכוון באמצע. ולכן אמר איש על דגלו באותות לבית אבותם. ר"ל באותות של מעלה:

פרק ג

פסוק א

ואלה תולדות אהרן ומשה. אחר שהזכיר ענין הדגלים ומספר בני ישראל. בא ליחס שבטו של לוי. לצוות שישמרו את ישראל שלא יגשו אל הקדש ומתו. לפי שאמר למעלה שהלוים יחנו סביב למשכן. והתחיל בתולדות אהרן ומשה לכבודם. לפי שהם עיקר שבט לוי. והזכיר משה אע"פ שלא הזכיר בניו. לפי שבניו יקראו על שבט הלוי. והזכיר

תולדות אהרן ולא הזכיר תולדות משה. לפי שהבנים הם נזכרים לשלימות האבות. ומשה הוא היה השלימות האמיתי. ולא היה צריך שלימות אחר חיצוני לפי גודל מעלתו. לכן לא הזכיר בניו בכאן. אבל אחר מיתתו הזכירם בדברי הימים. ואמר הבכור נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר. להורות שנדב הבכור היה שקול כנגד אביהוא אלעזר ואיתמר. וזהו הבכור נדב באתנח. אבל כשנצרף אביהוא עם נדב. לומר הבכור נדב ואביהוא בזקף גדול. יהיו נדב ואביהוא שקולים כנגד כל ישראל. ואביהוא לבדו שקול כנגד אלעזר ואיתמר: **וחזר** לומר אלה שמות בני אהרן הכהנים המשוחים. להורות שנמנו אחר מיתתן. לפי שנמשחו בשמן המשחה שהוא דבר קיים. כאומרו שמן משחת קדש יהיה זה לי. וזה בסבת התורה שלמדו שנקראת שמן. ולהורות לנו שבשביל מעלת התורה זכו להיות נמנים אחר מיתתם כאלו הם בחיים. חזר לומר ואלה שמות בני אהרן הכהנים. כאומרם דובב שפתי ישנים. לומר שאפילו אחר מיתתם הם מדברים בד"ת. כאומרם אגורה באהלך עולמים וכי אפשר וכו'. ולכן כנגד זה העולם. אמר ואלה שמות בני אהרן הבכור נדב למנותם כאלו היו בחיים. וכנגד עוה"ב שהם דרים בשני עולמים. חזר לומר אלה שמות בני אהרן הכהנים ולא הזכיר שמותם. לפי שהשם טוב כבר נשאר בזה העולם ובו זכו למעלת העוה"ב. וזהו אשר ימלא ידם לכהן למעלה. וא"כ איך מתו. לז"א וימת נדב ואביהוא לפני ה'. לרמוז שהיתה מיתתם לרוב התדבקותם בה'. וזהו לפני ה' בגזירת מלך:

פסוק ד

ואמר **ובנים לא היו להם**. לתת טעם למה שמשו בכהונה אלעזר ואיתמר. וארז"ל שני פעמים נאמר בכאן לפני ה'. ובאהרן לא נאמר אלא פעם אחת על פני אהרן. להורות שהקב"ה נתעצב כפלים עליהם. וחרה אפו על מיתתם יותר מאהרן אביהם. ולכן אמר לפני ה' ב' פעמים. ובאהרן לא נאמר אלא פעם אחת על פני אהרן אביהם. לומר שחרה אפו על שמוש אלעזר כאומרו ותקראנה אותי כאלה. וזה ויכהן אלעזר ואיתמר על פני אהרן אביהם. אח"כ אמר הקרב את מטה לוי לפני אהרן לשמור משמרת העדה. לפי שאהרן הוא הראש ולו ראוי שישמור ללוים שלא יגעו אל הקדש לדבר המזבח. והלוים שקם למטה ממנו ישמרו את ישראל שלא יגעו אל הקדש. וז"ש הנה לקחתי את הלוים תחת כל בכור. להורות שיש בישראל מעלות כמו שיש באיברי הגוף. אלו למעלה מאלו ואלו שמשים לאלו. כי כל האיברים משועבדים ללב כי ממנו תוצאות חיים. כן ראוי שהלוים ישמשו את הכהנים וישראל ללוים:

פסוק טו

ואמר **פקוד את בני לוי**. לפי שלא מנאן עד עכשיו ולא היו בכלל ישראל. לפיכך צוה עכשיו למנותם לבדם להורות על מעלתם. כאומרם כדאי הוא לגיון של מלך להיות נמנה

לבדו. ועוד לפי שמספר ישראל היה מבן עשרים. ומספר הלוים היה מבן חדש ומעלה. ועכ"ז לא עלה מניינם אלא כ"ב אלף. ויש לתמוה איך שבט נבחר קדוש ה' היו מעט מכל השבטים. והיה ראוי להיות בהפך. והרמב"ן ז"ל נתן טעם לזה דוק ותשכח שאמר שזה היה. מפני ששבט לוי לא היה להם עבודת פרך במצרים כמאמרם ז"ל. אבל ישראל היו פרים ורבים שלא כמנהג העולם. וכאשר יענו אותו כן ירבה. וזה דוחק הקצרה יד ה' להרבות לשבט לוי בשביל זה. ולכן חזר אליו ואמר ואולי היה מכעס הזקן. ושבט שמעון בכניסתן לארץ לא היו אלא כ"ב אלף וזה דוחק ג"כ. כי אם כבר נתרבו ואח"כ בעון שטים נתמעטו. לא היה זה מכעס הזקן. ודעתי בזה כי שבט לוי ממצרים נבחר מצד קדושתם ומעלתם. לפי שהיו גזע נבחר עוסקי' בתורה ובמסורת הברית שמסר להם יעקב אביהם. מצד קבלת אברהם ויצחק ושם ועבר. ולכן נבחרו ורצה השי"ת שיהיו שמשים לו ועומדים בהיכלו. ולכן אמרו כי זה היה נמצא יותר בקהת. לפי שהוא היה מקהיל קהלות ברבים לדרוש להם תורת ה'. וזהו קהת כמו ולו יקהת עמים. ולכן אמר יעקב בסודם. בסוד שניהם אל תבא נפשי. אבל בסוד הא' הוא לוי יבא. כאומרו ויפתח האחד את שקו. וכן ברכו משה יורו משפטיך ליעקב. ואחר שהם היו עוסקים בתורת ה' יומם ולילה שנקראת תושיה. היתה מתשת כחם לפי שהיו כסריסים. כמאמרם ז"ל אשר פריו יתן בעתו זה עונת ת"ח מליל שבת ללילל שבת. וזהו כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי. שהם ממתינים מליל שבת ללילל שבת. ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם טוב מבנים ומבנות. ולכן נתן השי"ת לשבט הלוי שמירת המקדש. באופן שבסבת זה לא היו להם בנים כחצי שבט הממועט. ובשמירת המקדש שהיו שלמים ודבקים בה' יותר מברבוי הבנים. לפי שחשקה נפשם בתורה יותר מבאשת נעורים. והתורה יש בה כל תענוגים והכסף והזהב לפי שהוא כבוד מכל כלי חמדה. ולכן חתם הפרשה ואמר כל זכר מבן חדש ומעלה כ"ב אלף. לפי שהלוי מבן חדש שוה יותר מהישראלי מבן עשרים. ומבן שלשים היה שוה יותר מאחר של חמשים. ומבן חמשים שוה יותר מאחר של פ'. ולכן ישוב מצבא העבודה. וישב באהל החכמה והעצה. וכל זה תשלום הדגלים כי כמו שצוה בדגלים לישראל יהודה במזרח. וראובן בדרום. כן צוה בלוים גרשון למערב. והקהתי לדרום. ומררי לצפון. משה אהרן ובניו מזרחה. בענין שיהיו מסודרים כסדר הדגלים. ולפי שרצה ליקח את הלוים תחת הבכורות. צוה לפקוד הבכורות וליקח הלוים במקומם. וזהו פקוד כל בכור זכר וגו'. וכן קח את הלוים תחת כל בכור וגו':

פרק ד

פסוק ב

אח"כ אמר **נשא את ראש בני קהת**. לפי שהם בעלי מעלה בתורה ובחכמה יותר מכל אחיו ונבחרים מכולם. אמר מתוך בני לוי. כאלו בני קהת נבחרו מכל השבט. ולכן צוה עליהם בראשונה למנותם מבן שלשים ועד בן חמשים. ונתן להם הדברים היותר מקודשים לפי קדושתם. וז"ש זאת עבודת בני קהת באהל מועד קדש הקדשים הארון והשלחן והמנורה והמזבחות. ולפי שעבודתם היתה קדש הקדשים. צוה עליהם אל תכריתו את שבט משפחות הקהתי. כי הם חשובים עלי ככל השבט. ולכן לא אמר את משפחות הקהתי. אלא את שבט משפחות הקהתי. וזאת עשו להם וחיו ולא ימותו. אחר שבהכרח יש להם לגשת אל הקדש. אהרן ובניו שהם יותר קדושים מהם. יבאו ויסדרו אותם איש איש במקומו. ולא יבואו לראות כבלע את הקדש. כתוב במדרש הנעלם כי כמו שכסותו של אדם הוא כבודו. כאומרו ותחת כבודו יקד יקוד. כן בכלי המשכן צוה לעשות להם כסתות לכסות כל כלי וכלי. בענין שלא יהיו מגולים. וכמו שלפעמים יכבדו האדם מצד מלבושיו כן יקרה בכלי הקדש. ולכן לא רצה השי"ת שיבואו לראות כלי הקדש כשהם מופשטים ממלבושים וכסויים. פן יעלה במחשבתם לזלזל בהם. וזהו כבלע את הקדש:

פסוק כב

נשא את ראש בני גרשון גם הם לבית אבותם. לפי שלמעלה אמר נשא את ראש בני קהת. וגרשון היה הבכור והיה ראוי להקדימו בראשונה והקדים לקהת. לזה אמר נשא את ראש בני גרשון גם הם. כמו שנאמר בקהת נשא את ראש בני קהת. כן אמר בגרשון נשא את ראש בני גרשון גם הם. כי אחר שהוא בכור ראוי לומר בו כמו בקהת. ולכן תמצא שלא אמר במררי נשא את ראש בני מררי אלא בני מררי. אבל בגרשון אמר נשא כמו בקהת לפי שהיה בכור. ולזה אמר בגרשון לבית אבותם למשפחותם. אבל בקהת אמר למשפחותם לבית אבותם. לרמוז כי הטעם שאמר בהם נשא ראש בני גרשון כמו בקהת. לפי שהיה בכור כמו בית אב. וזהו לבית אבותם מצד בית אבותם. וכן במררי אמר למשפחותם לבית אבותם מטעם הנזכר. וכל זה הכבוד ניתן לבני קהת מפני מעלת התורה. כאומרם ז"ל יקרה היא מפנינים מכהן גדול שנכנס לפני לפנים. וכן אמרו יקרה היא מהבכור שיצא קודם אחיו. כד"א וזאת לפנים בישראל. ולכן אע"פ שגרשון היה הבכור. יצא קודם קהת ונתן הכבוד לקהת לפי שהיה בעל תורה. לפי שאין כבוד אלא לחכמים שנאמר כבוד חכמים ינחלו. כאומרם ז"ל את מוצא בו' דורות שהיו עד יעבץ ולא נאמר בהם כבוד אלא בו. לפי שהיה בעל תורה דכתיב ויהי יעבץ נכבד מאחיו. ולכך

אמרו כי בני לוי מעולים מכל השבטים. ובני קהת מעולים מכל שבט לוי. ומה חשיבותם שבשביל כבוד הארון היו הולכים יחפים. כאומרו של נעליך מעל רגליך כי המקום וגו'. וכן היו הולכים הפך מכל האחרים. שכל האחרים היו הולכים פניהם לדרך. ובני קהת היו הולכים פניהם אל הארון ואחוריהם אל הדרך. אמר הקב"ה אחר שכל זה עושים לכבודי. אני עושה לכבדם בראש. דכתיב נשא את ראש בני קהת ואח"כ נשא את ראש בני גרשון. הה"ד כי מכבדי אכבד. וכל זה מפני כבוד התורה שהיה קהת מקהיל קהלות ברבים. ולכן נקרא קהת כמו שכתבתי. ובפירוש קהלת הארכתי בזה ואמרתי שהטעם שנקרא שלמה קהלת לפי שהיה מקהיל קהלות ברבים. ומטעם זה נקראו תלמידיו בעלי אסופות. על שהם מקהילים ומאספים העם לשמוע ד"ת. כאומרו אספה לי שבעים איש מזקני ישראל. וכן אמרתי שנקרא קהלת לפי שהיה חכם מכל האדם. כמו שהיה קהת מכל שבטו ומכל ישראל. וזהו קהלת שיש בו קהת. להורות שהיה בו מעלת החכמה כמו בקהת. והלמ"ד של קהלת הנוספת בו. הוא רמז למלכות שלמה שהיה חכם ומלך. והיו בו שלשים מעלות שהמלכות נקנית בהן. כאומרם ז"ל גדולה תורה יותר מן הכהונה ומן המלכות. שהמלכות בשלשים מעלות. והתורה במ"ח. ולפי ששלמה היה בעל תורה והיו בו שלשים מעלות של המלכות נקרא קהלת. ולכן בכאן אמר נשא את ראש בני גרשון גם הם. כמו שצויתיך על בני קהת בראשונה אע"פ שגרשון היה הבכור. ולכן אמר בקהת ויפקוד משה ואהרן ונשיאי העדה את בני הקהתי. כי מפני כבוד התורה מנו אותם משה ואהרן ונשיאי העדה. אבל בבני גרשון לא אמר ופקודי בני גרשון ובסוף אמר אשר פקד משה ואהרן על פי ה' ולא הזכיר בו הנשיאים. אבל בבני מררי תמצא ששינה ואמר ופקודי משפחות בני מררי למשפחותם. מה שלא כתב בקהת וגרשון אלא למשפחותם לבית אבותם. ובמררי כפל בני מררי למשפחותם. ואולי שאע"פ שהיה הקטן היה מרובה במשפחות יותר מאחיו. ולכן אמר בו ופקודי משפחות בני מררי למשפחותם. וכן תמצא שכתב בו על פי ה' ביד משה כמו שכתב בקהת אבל בבני גרשון לא אמר ביד משה. ואולי שאמר כן מן הטעם הזה עצמו. או שרצה לומר בו משפחות. וכן וביד משה לכבודו. לפי שהיה הקטן והיה עליו טורח מרובה מכל אחיו. ולכן תמצא כי להחזירם כולם לכבוד בשוה לקרר דעתם. חזר לומר בכולם כל הפקודים אשר פקד משה ואהרן ונשיאי ישראל את הלוים. וכן חזר לומר על פי ה' פקד אותם ביד משה. איש איש כדי לכתוב בכולם ביד משה מפני כבודם. כאומרם גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה:

פרק ה

פסוק ב

צו את בני ישראל וישלחו מן המחנה. לפי שבכאן חתם סדר הדגלים למושבותם. וסדר מחנה הלוים לד' רוחות העולם בסדר הדגלים. ואמר ונסע אהל מועד מחנה הלוים בתוך המחנות. להורות שעד כאן אע"פ שהיה אהל מועד בנוי. אחר שלא היו סדורים הדגלים סביבו כביכול. עדיין לא היתה בו קדושה גמורה לשלוח טמאים. אבל עכשיו שכבר נשלמו הדגלים ונסדרו סביב לאהל מועד. עכשיו הוא ביפיו והדרו וקדושתו. ולכן סמך מיד עם תשלום הדגלים וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב. כי אין ראוי להיות מחנה קדוש כזה שהוא כדוגמת מחנה של מעלה בין טמאים. ולז"א מן המחנה סתם למעלה ולמטה. ולהורות על זה תמצא בכאן ג' מחנות. לפי שמחנה ישראל הוא כדוגמת שלשה עולמות כמו שכתבתי בפ' בראשית. ורז"ל אמרו שנכתב זה בכאן להודיענו כמה רע גורם העון. כי קודם העון של העגל היו ישראל כולם טהורים בלי עון בלי טומאה בלי נגע. ובעון העגל נזרקה בהם טומאה וזיבה ונדה. כדכתיב כי פרוע הוא ואין פרוע אלא טמא כאומרו וראשו יהיה פרוע. ולכן אמרו כי באותו יום נמצא בהם זב ומצורע וטמא נפש:

פסוק ו

וסמך לכאן איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם ואשמה הנפש ההיא. להורות כי אחר שהזהיר על טומאת הגוף ראוי להזהיר על טומאת הנפש. כי טומאתה היא מצד החטאים והעונות. וזהו איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם. ובזה ואשמה הנפש ההיא. וכמו שטהרת הגוף הוא בטבילה. כן טהרת הנפש היא הוידוי. ולכן אמר והתודו את חטאתם. ולפי שהוידוי אינו מועיל אלא לדברים שבינו לבין השי"ת. כמאמרם ז"ל במסכת יומא דרש רבי אליעזר בן עזריה מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו. עבירות שבין אדם למקום יוה"כ מכפר. ושבינו לבין חבירו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חברו. אמר בכאן והשיב את אשמו בראשו וירצה את חבירו. כי הוידוי אינו מועיל בלי השבת הגזילה:

פסוק יב

וסמך לכאן איש כי תשטה אשתו ומעלה בו מעל. לפי שלמעלה אמר דין מעילה כאומרו למעול מעל בה'. שזאת היא מעילה בקדשים שכפר בשלישי שביניהם. כי זאת האשה מועלת בקדשים ג"כ. כאומרם ז"ל איש איש לרבות של מעלה ה' שמו. ולהורות שזאת המעילה היא מעילה גדולה מהראשונה. אמר בכאן ומעלה בו מעל. שתי מעילות מעילת השם ומעילת הבעל. אבל למעלה אמר למעול מעל בה'. כאלו לא מעל אלא בה' לבדו אחר שהוא על עסקי ממון. אבל בסוטה שהיא עסקי נפשות אמר מעילה בשם ומעילה

בבעל. ולכן אמר ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו. שמצוה לבעל לקנא את אשתו. אחר שהוא דבר שמנפש ועד בשר יכלה. ולכן אמרו מנחת קנאות היא קנאת המקום וקנאת הבעל. וכן אמר מנחת זכרון מזכרת עון. להורות שבמנחה זו עולה זכרונה לשמים. ולקח הכהן מים קדושים. שנתקדשו בכיור והיו מראות קדושתן באשה זו לגלות נבלותה לעיני מאהביה. וזה פלא גמור שהיו המים קדושים וטובים לכל הגוים. ומתוקים מדבש ונופת צופים. ובבואם בגוף. טמא לא היה יכול לסובלם. ומעוררים בו מדוים וכאבים גדולים מנשוא. כדכתיב ובאו בה המים המאררים למרים וצבתה בטנה ונפלה יריכה. ולכן אמר מים קדושים:

פסוק יז

ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן. לפי שתחלת ברייתו של אדם היתה במים ובעפר. ולפי שזה העפר היה מעפר ארץ ישראל. כדכתיב עפר מן האדמה הידועה. עד שאמרו שצבר עפרו ממקום המקדש לפי שהיה קדוש. לכן צוה בכאן שיקח מעפר המשכן שהוא דומה לעפר המשכן. ונתן אל המים להשקותה. לראות אם ימצא בגוף זאת האשה עפר קדוש שנבראת ממנו. או אם יש לה עפר אחר טמא ואין בה מעפר ארץ ישראל. והנה בחינת אלו המים שרשם היתה מעשיית העגל. ולכן אמרו שם וישק את בני ישראל נתכוון לבודקן כסוטות. ולכן כמו שכתב שם ויטחן עד אשר דק לעפר. כן אמר בכאן ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן. וכמו שאותו עפר של העגל היה עפרות זהב. כדכתיב ויקח את העגל אשר עשו ויטחן עד אשר דק לעפר. כן אמר בכאן ומן העפר ולא אמר מן האדמה. כדכתיב ועפרות זהב לו. וכתיב הכל היה מן העפר ואפילו גלגל חמה. וזאת הקדושה תלויה בארץ ישראל לפי שהיא נקראת ארץ החיים והיא נקראת אחותי כלה כדכתיב אתי מלבנון כלה. ונקראת אשה יראת ה' בסוד אני האשה הנצבת עמכה בזה. והיא נקראת מנחת קנאות. והיא חרב נוקמת נקם ברית לצבות בטן ולנפיל ירך. והיא נקראת קרקע המשכן. ולכן אמרו אסתר קרקע עולם היתה. עד שלזה צוה להשקות הסוטה מי כיור עם עפר המשכן. וזה הוא סוד הסוטה לפי האמת ולפי הפשט. ועוד אני סבור לפי הפשט. כי ענין הסוטה באלו המים שנקראו מים המרים. שהאמת כדברי האומר שלא היו משליכים בהם דברים מרים כי מים קדושים הם. אבל הטעם שהיו מרים לה והיו מצבים בטנה ומפילים יריכה היה. לפי שהיא עברה הברית שכרתה עם בעלה. אחר שנתקדשה לו בכסף ובשטר ובביאה. וזאת היא כעין השבועה שנשבע העבד תחת ירך אברהם אדוניו. וכן בכאן עברה זאת האשה שבועה אחרת של שבעה והיא שבועת האלה. כדכתיב והשביע הכהן את האשה בשבועת האלה. והשבועה כבר

ידעת שהיא חמורה מאד כאומרם שבה כלול ארור ונידוי וקללה. כאומרו בכאן בשבועת האלה שהיא שבועה של קללה ושל חרם. וכבר ידעת כי העובר על החרם נכנס בקרבו רוח עועים וכלתו את עציו ואת אבניו. והחרם נכנס בכל רמ"ח אבריו. כי זהו חרם בהפוך אותיות רמ"ח. ואם האדם שב מחטאתו ומתודה ומתחרט וחוזר בו. הש"י מרחם עליו. וזהו חרם בהפך אותיות רח"ם ארחמנו נאם ה'. ולכן תמצא בענין עיר הנדחת שכתב שם ולא ידבק בידך מאומה מן החרם למען ישוב ה' מחרון אפו ונתן לך רחמים. כי המועל בחרם הוא לו מצודים וחרמים. ואם נשמר ממנו יהיה לו רחמים במקום חרמים. ולכן אחר שזאת האשה מועלת בחרם ובשבועות האלה ובאו בה המים המאררים למרים. לפי שבאו ונכנסו בה מכח הארור והצר הצורר שנקרא נחש ויצר הרע. ונאמר בו ארור הוא מכל הבהמה. ונכנס בקרבה עם רוח עועים ועושה זאת האשה חרם ונכנס המים בקרבה מכח האלה והשבועה שהוא חרם ושבועה. כאומרו בשבועת האלה וצבתה בטנה ונפלה יריכה. וכבר הודעתיך בענין יעקב דכתיב ביה ותקע כף ירך יעקב. שזה בא מצד סמאל שהוא לצד שמאל ואינו מבחין בין צדיק לרשע:

ולפי דעתי כן זה הענין רמוז בנבואת זכריה באומרו ואשוב ואשא עיני וארא והנה מגלה עפה. כי זה רמז על ענין סוטה דכתיב בה וכתב הכהן את האלות. ותמצא בדבריהם ז"ל נמחקה המגלה מערערים אותה וכו'. ולכן אמר בכאן מגלה עפה. לפי שמי שעובר על החרם הוא הולך בארץ עיפתה כמו אופל. ויאמר אלי זאת האלה היוצאת על פני כל הארץ. כי זה רמז על שבועת האלה של הסוטה. כי כל הגונב מזה כמוה לא ינקה. וכל הנשבע מזה כמוה לא ינקה. והגונב עובר על החרם כענין עכן. וזאת האשה גנבה דעת לבעלה. וגנבה זרע ממקום אחר. ואח"כ נשבעה לשקר בשבועת האלה. ולא רצתה להתודות עונה. הוצאתיה נאם ה' צבאות זאת המגלה וזאת האלה. ובאה אל בית הגנב ואל בית הנשבע בשמי לשקר ולנה בתוך ביתו וכלתו את עציו ואת אבניו. כאומרם ז"ל דברים שאין האש מכלה אותם החרם והשבועה מכלה אותם. ואמר ולנה בתוך ביתו. לרמוז שנכנס בתוך גופו של אדם החרם. ורוח הטומאה ורוח עועים. וכלתו את עציו ואת אבניו. שזה רמז על הירך והבטן שהם יסודות הגוף. ואחר כך בא לפרש יותר כל הנזכר ואמר שא נא עיניך וראה מה היוצאת הזאת. ר"ל הנזכרת למעלה כאומרו האלה היוצאת על פני כל הארץ. ויאמר זאת האיפה היוצאת. זה רמז על קרבן הסוטה שהיא איפה שעורים כדכתיב קמח שעורים. והנו רוח סערה ורוח עועים הנמשך מן השעורה כאומרו מן הסערה זאת. בכל הארץ כאומרו ויאמר ה' אל השטן מאין תבא ויאמר משוט בארץ ומהתהלך בה. לעוות אדם בריבו. והנה ככר עופרת נושאת. זה רמז על מה שאמר

ומן העפר אשר יהיה בקרקע המשכן. כי מעט עפר שמשליכין במי הסוטה הוא חשוב לה כככר עופרת. לכלותה ולחונקה בהדרוקן. וזאת אשה אחת יושבת בתוך האיפה. זאת היא האשה הארורה שזנתה תחת בעלה. ולפרש יותר אמר זאת הרשעה וישלך אותה אל תוך האיפה וישלך את אבן העופרת אל פיה. כמו שכתבתי לחונקה ולהורגה בעפר המשכן שהוא העופרת. כי ראוי שתסכר פיה ותאלם אחר שנשבעה לשקר. ואשא עיני וארא והנה שתי נשים יוצאות ורוח בכנפיהם ולהם כנפים ככנפי החסידה ותשאנה את האיפה בין הארץ ובין השמים. רמז בזה כי זאת האשה השקיתה יחידה נעשתה שתים. הא' האשה הסוטה. והשנית היא אשת זנונים לילית רבתה. שחוזרת לפעמים צורת נשר ולפעמים צורת איש. בלהט החרב המתהפכת. ורוח בכנפיהם הוא רוח עועים. ולהנה כנפים ככנפי החסידה. זה רמז לאשה המנאפת כדכתיב החסידה האנפה. ואמר אנה הנה מוליכות את האיפה ויאמר אלי לבנות בית בארץ שנסר וגו'. כי שמה ננער הזנות והחנופה וגסות הרוח כמוזכר בקידושין. הרי לך מפורש שכל זה רמז על פרשת הסוטה. ואיך עון הסוטה שמעלה שתי מעילות בשם בעוברה השבועה והחרם. ומעלה בבעלה כמו שפירשתי למעלה. וזהו והיתה אם נטמאה ותמעול מעל באישה ובאו בה המים. ואם לא נטמאה האשה ונקתה. לא כמו שאמר לעיל וכל הנשבע מזה כמוה לא ינקה. אלא ונקתה ונזרעה זרע:

וכן רמז בזה באומרו ונקה האיש מעון. כי זה רמז על החשוד. והאשה ההיא תשא את עונה. כמאמרם ז"ל שענתה אמן בגילוי הראש. לפי שאמר בה ופרע את ראש האשה. וכשהשביעו אותה כתיב וענתה האשה אמן אמן. ואמן הוא שם כאומרם גדול העונה אמן יותר מן המברך. כי המברך אינו אומר אלא שם של ה' והעונה אמן עולה צ"א כמנין יהו"ד אלהי"ם. ואחר שענתה אמן בגילוי הראש חטאה. ולכ"א והאשה ההיא תשא את עונה. ולכן יש להזהר שלא לענות אמן ולא לברך בגילוי הראש:

וי"א כי פרשת הסוטה היא רמז על החטא ע"ד המושכל. כי כשירא אדם שיצרו גובר עליו ונפשו הולכת אחר התאוות. ראוי לו להכניעו. וזהו איש איש כי תשטה אשתו. ומה תיקון יש לזה והביא האיש את אשתו אל הכהן. שזה רמז שילך אצל חכם שהוא ככהן וכמלאך ה'. והביא את קרבנה עליה. שצריך להתקרב אליו ולהגיד לו כל דבריו וכל עונותיו. והקריב אותה הכהן והעמידה לפני ה'. רמז שיקריב החכם לזה האיש וידבר על נפשו הדברים הראוים לו לעבודת השם. ולקח הכהן מים קדושים. זה רמז שצריך החכם להגיד לו ד"ת והמצוה שנקראת מים קדושים דכתיב הוי כל צמא לכו למים. ומן העפר יתן אל המים. זה רמז שיזכיר (בו) [לו] יום המיתה דכתיב כי עפר אתה ואל עפר תשוב.

וזה על דרך שאמר רגזו יצריכם ואל תחטאו. אמרו בלבבכם שיעסקו בתורה. ואם לאו יזכור לו יום המיתה דכתיב ודומו סלה. והעמיד הכהן את האשה ופרע את ראש האשה. זה רמז שיבזהו אם לא ישמע לד"ת. וזהו וביד הכהן יהיו מי המרים. הם ד"ת המרים כגידים ולבסוף הם מתוקים מדבש. ואם לא ישמע ובאו בה המים המאררים למרים. כי אחר שלא שמע בד"ת ימות בנפש מרה. וכל הפרשה הולכת על זה הדרך:

פרק ו

פסוק ב

וסמך לכאן פרשת הנזיר. ואמר איש או אשה כי יפליא לנדור נדר נזיר. להורות שמצד היין והתענוגים אדם נפתה אחר הערוה והעבירה. כאומרו זנות יין ותירוש יקח לב. ואמרו אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות. ואמרו הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין. ובמה יזיר עצמו מן היין ומן העבירה. בנודרו נדר לה'. כי כשיראה יצרו גובר עליו יקפוץ בשבועה ויאמר חי ה' אם אעשה דבר כזה. כאומרם ז"ל בבועז חי ה' שכבי עד הבקר. למי נשבע ליצרו נשבע שהיה עומד על ימינו לשטנו ואומר לו אין עון בזה כי רות פנויה היא וכבר טבלה מטומאתה. והוא לא רצה ונשבע ליוצרו כדי שלא יפתהו. והיה מתפלל ואומר יהי רצון מלפניך שלא תתנני שיחה בפי הבריות. באופן שאיש אל ידע בדברים האלה. וכן אל יודע כי באה האשה הגורן היא גורן השעורים. כי זה רמז אל בעל הסערה שהיה רוצה לפתותו. ובדבר כזה הותרו השבועות כאומרו נשבעתי ואקיימה וכן נשבע להרע. ולכן אמר בנזיר כי יפליא לנדור נדר נזיר. כי אין תיקון אחר להזיר אדם עצמו מן היין ומן התענוגים. אלא לנדור נדר ולשים על לבו בכח אל. לבלתי התגאל על כל התועבות האל:

ואמר **כי יפליא**. כי אחר שהאדם נמשך אחר התענוגים והבלי הזמן. פלא גמור יהיה אם יוכל להזיר עצמו מהם. אבל זה יהיה בנדר להזיר לה'. ובשביל אהבתו תהיה כוונתו. וכל מגמתו ראוי שיהיה לשבר העומד לעומתו. כי הוא הצר הצורר תמיד האדם בערמתו. ובזה יהיה קדוש לאלהיו. נזיר אלהים יהיה פרוש מן היין והשכר פן ישתה וישכח מחוקק. ובזה יהיה פרוש מכל מיני מדות הדין. ודבק בשם ה' וברחמיו. ולכן אמר בשמשון נזיר אלהים. שהיה ראוי להיות פרוש מכל מיני מדות הדין שהם רמז לחטא האדום. ולכן אמר בעשו שהוא שטן הלעיטני נא מן האדום האדום הזה. כי אין תאותו אלא הלעטה ואכילה ושתיית היין. כאומרו הוי משכימי בבקר שכר ירדופו. שנראה להם שהם רודפים אחר השכר להשביע עצמם כפי הצורך. ואח"כ מאחרי בנשף יין ידליקם ויבער בהם כאש בנעורת. או יאמר יין ידליקם שהיין ומדות הדין והחטא האדום כיין.

ידליקם וירדפם עד חובה אשר משמאל. כאומרם ז"ל עולה ומשטין יורד ונוטל נשמה. ולכן להפריש הנזיר מזה. אמר מיין ושכר יזיר. וכן תער לא יעבור על ראשו. לפי שהיא מדה"ד כאומרו יגלח ה' בתער השכירה. ובזה קדוש יהיה. דבק בשם ה' גדל פרע שער ראשו. לפי שהשער באיש הוא הודו והדרו. כדוגמא של מעלה כדכתיב שעריה כתלג חיוור. וכל זה תבין משער שמשון שהיה כחו והדרו ואחר שחטא סר כחו והדרו ושערו. וכן צוה לנזיר על נפש מת לא יבא לאביו ולאמו לא יטמא דומה לכ"ג. ולכן אמר כי נזר אלהיו על ראשו כמו שאמר בכ"ג:

פסוק ח

וחזר לומר כל ימי נזרו קדוש הוא לה'. להורות שצריך לשמור עצמו מכל ספק טומאה. וכן שלא יכנס לבית שיש בה גוסס שיוכל למות פתע פתאום. וזהו וכי ימות מת עליו פתע פתאום. וצוה עליו בקרבן לכפר עליו מאשר חטא על הנפש. ר"ל שחטא במה שלא נזהר מטומאת נפש שמת עליו פתאום והוא צריך לחזור לנזירותו מחדש. וזהו שאמר על שציער עצמו מן היין. ולפי שזה האדם קודם נזירותו. חטא בסיבת התאוות הגוברות עליו במחשבה ובמעשה. הצריך קרבן במלאת ימי נזירותו עולה וחטאת ושלמים. עולה לכפר על הרהור הלב. וחטאת על מעשה. ושלמים להשלים נפשו בשלימות האמיתי. ולכן צוה וגלח את שער ראש נזרו ונתן על האש. לפי שאולי ישוב לחטוא ביצרו הגובר עליו. צוה עליו לשרוף שער ראשו כאומרו ונתן על האש אשר תחת זבח השלמים. בענין שיזכור מה שעבר עליו מן הצער. ולא ישוב להתחמם באש התאוות אלא שישרפם באש:

פסוק יט

ואמר **ולקח הכהן את הזרוע בשלה מן האיל וחלה אחת ורקיק מצה אחד ונתן על כפי הנזיר**. להורות לו שצריך להתגבר ביד חזקה ובזרוע נטויה. להשמר מכף מעול וחומץ הוא שאור שבעיסה המעכב על ידו. ושיתדבק במצה שמורה להיות בן חורין. וזהו ורקיק מצה אחד. וכן רמז בזה שאין ראוי לאדם לחזור להפריש עצמו מיין התאוות מכל וכל. אלא שיהנה קצת מהעולם מעט צרי לשמירת הבריאות. ומעט דבש ללקיחת תענוג. ואת היותר יחרים. וזה לזרוע בשלה וחלה אחת ורקיק אחת. כי אלו הדברים הצריכים לקיום חייו. ולכן יצאו שלמים של נזיר לידון בזרוע בשלה יותר מכל השלמים כולם. כי הזרוע הוא אחד מס' באיל. ולכן אמרו האחרונים קבלה בידינו. שאין עוף שאין בו ששים כנגד דם הלב להיות בטל בששים. וזה לימדוהו מזרוע בשלה מן האיל. וזהו להורות שיש לו ליהנות אחת מששים מזה העולם בהיתר. ולכן אמר ואחר ישתה הנזיר יין. כלומר ע"ז התנאי ישתה הנזיר יין. כי מובטח לו שלא יחטא. אבל אם ירצה לילך אחר מראית עיניו כבראשונה יענש:

וזה תמצאהו מפו' בשמשון. כי לפי הברכות שקיבל מיעקב זקנו וממרע"ה ומהמלאך שבשר לאמו. היה ראוי להיות דבוק בשם ה' מכל האדם. והוא לא רצה להיות נזיר אלהים פרוש ממדת הדין. אלא דבק בו ובעל בת אל נכר נפל ביד אשתו. ולכן תמצא שכתוב בזאת הפרשה איש כי יפליא. ונאמר בשמשון והוא פלאי. וכן אמר ומפליא לעשות. להורות כי זאת הפרשה איש כי יפליא. הרומזת על שמשון שהיה נזיר אלהים מן הבטן. ולא יהיה נזיר אחר כמוהו. אם לא יהיה נוטה אחר שרירות לבו. כי כן הבטיח המלאך והוא יחל להושיע את ישראל. ולא יהיה גבור כמוהו אעפ"י שיהיה פרוש מן היין. וזהו כי נזיר אלהים יהיה הנער. ועכ"ז והוא יחל להושיע את ישראל. אעפ"י שלא יגמור הדבר מצד חטאו וזה פלא גמור. כי לאמו צוה להפריש עצמו מן היין. וכן אביו התפלל לפני ה' ואמר יבא נא עוד אלינו ויורנו. כי אני בספק אם אשמור עצמי מכל אלו הדברים כמו האשה אם לאו. כי משפט הנער כבר היו יודעים אותו. אחר שאמר בו כי נזיר אלהים יהיה הנער. ולכן באתהו התשובה מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר. ר"ל מכל הדברים שאמרתי לאשתך תשמר אתה. וזהו תשמר כי זכר נמצא כנקבה נסתרת. ולכן מכל אשר יצא מגפן היין לא תאכל כל אשר צויתיה. תשמר אתה. כי זה דבר יותר ראוי לך מלאשה. אבל לפי שהאשה נמשכת יותר אחר התאוות צויתיה בראשונה. ולפי שמנוח היה חושב שהיה נביא ה'. אמר נעצרה נא אותך. והמלאך השיב לו לפי דרכו אם תעצרני לא אוכל בלחמך. כי לא הי"ל אלא לא אוכל סתם אבל א"ל בלחמך. לפי שלא ידע מנוח כי מלאך ה' הוא. ולפי שלא רצה לאכול אמר מה שמך כי יבא דברך וכבדנוך. ויאמר לו מלאך ה' למה זה תשאל לשמי. כי אין לנו שם ידוע אלא לפי הפעולות שאנו עושים ידועים שמותינו. וזהו שאמרו במדבר סיני רבה אם אתה היית חכם לא היית שואל על זה כי מפרשת הנזיר היה לך ללמוד מה שמו. מה כתיב שם בנזיר איש כי יפליא. ואם כן אחר שבנזיר כתיב כי יפליא ואני באתי להפליא זה הנער להיות נזיר מן הבטן. למה זה תשאל לשמי והוא פלאי. מזמן התורה שכתוב בה כי יפליא. כי זה וזה שוין באותיות. ולפי שהמלאך אמר לו ואם תעלה עולה לה' תעלנה. למד מנוח שהיה ראוי לעלות עולה. ולכן ויקח מנוח את גדי העזים ואת המנחה ויעל על הצור לה' ויעל מלאך ה' בלהב המזבח:

פסוק כג

וסמך לכאן ברכת כהנים אחר שסדר הדגלים בד' מחנות כמי שיוצא למלחמה. כאומרו שאו את ראש מבן עשרים שנה. והזהירם בדברים הצריכים לנפשם בענין הסוטה והנזיר. וסמך מיד ברכת כהנים שהיא ברכת לויה. להורות שההולכים אל המלחמה צריכים

שמירה לויה. בין שתהיה מלחמת הגוף או מלחמת הנפש. מלחמת הנפש. כאומרו וכי תבואו מלחמה בארצכם על הצר הצורר תמיד הוא יצר הרע. כי אויבי האיש אנשי ביתו. ולכן צריך ברכה ושמירה. וזהו יברכך ה' וישמרך מיצר הרע וכן עולה בגימטריא יאר ה' שיאר פניו אליך כנגד היצר הרע. ישא ה' פניו אליך שירים השם פנים של זעם ממך שהוא היצר הרע. בענין שישים לך שלום ממלחמת יצר הרע. מלחמת הגוף. מן האויבים זהו יברכך ה' וישמרך מן האויבים. יאר ה' פניו אליך ויחונך בעיני כל העמים בענין שלא ילחמו עמך. ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום ממלחמת האויבים כאומרו ונתתי שלום בארץ. או יאמר יברכך ה' יאר ה' ישא ה'. לפי שהשלימות והמעלה לפעמים יושג מצד האדם עצמו לפי שהוא ראוי. ולפעמים אע"פ שלא יהיה האדם ראוי לא מצדו ולא מצד האבות. יהיה ראוי לפי שכל העם יסכימו במעלתו. כמו שתאמר כי המלך להיות מלך ראוי שיהיה ראוי מצד עצמו. כאומרו הוא ובניו מלמד שאם בנו ראוי הוא קודם לכל אדם. ולפעמים אע"פ שלא יהיה ראוי. בשביל האבות יהיה ראוי. כאומרו בשלמה רק את הממלכה לא אקרע שבט א' אתן לבנך בעבור דוד עבדי. ולפעמים יהיה ראוי בשביל הסכמת העם. כאומרו ונמליך מלך בתוכה את בן טבאל. מי שיראה טוב לנו בלי שום בחינה. וכנגד אלו הג' אמר בכאן אלו הג' ברכות: כנגד הא' שיהיה ראוי מצד עצמו. אמר יברכך ה' וישמרך מצד עצמך. וכנגד הב' שהיא מצד האבות. אמר יאר ה' פניו אליך ויחונך. וידוע כי מלת פנים בתורה היא כמו קודם. כמו ופני לא יראו שת"א ודקדמי. וידוע כי מה שהוא קודם האדם הם האבות המולידים אותם. ואמר בכאן שיאיר השם הפנים הקודמים לך שהם האבות. כאומרו ויוציאך בפניו בפני אבות. באופן שהאבות יהיו ראויים ובזכותם יברכך ה' אע"פ שלא תהיה ראוי. וזהו ויחנך ע"ד חן כמו שפי' אצל ונח מצא חן בעיני ה'. וכנגד הג' שהיא שלפעמים אין האדם ראוי לא מצד עצמו ולא מצד האבות. כאומרו מה זה היה לבן קיש. וכן מצד היותו שאול רועה אתונות אביו לא היה ראוי. וזהו הגם שאול בנביאים. ויען איש משם ויאמר ומי אביהם. כלומר כי הנבואה אינה שורה מצד האבות אלא מצד היות האדם ראוי. והעד הנביאים האחרים שלא היו אביהם נביאים וזהו ומי אביהם. על כן היה למשל הגם שאול שהוא בלתי ראוי במספר הנביאים. אבל במלכות אמר הראיתם כי בו בחר ה' מצד עצמו. ולפי שלפעמים יהיה האדם נבחר מצד הסכמת העם בלי ערך עצמו ועצם האבות. אמר בכאן ישא ה' פניו אליך. ר"ל כשיקרה שהאבות לא יהיו ראויים ויסירם השם מעל פניו ויצאו. וזהו ישא ה' פניו שישא וירים האבות שקדמו לך שהם נקראים פנים כמו שכתבתי. וישם לך שלום מצד הסכמת העם. שכולם יסכימו במעלתך. כי שלום היא מלה כוללת. שלום האדם

עם עצמו או שלום אחרים עמו. כי אין שלום אלא הסכמה ואחדות. ולכן נקרא השם שלום לפי שהוא אחד. והתורה נקראת שלום לפי שבה סוד האחדות. והמלכים נקראו שלום לפי שהם אחדים כאומרו מלאכי שלום:

או יאמר יברכך ה' וישמרך יאר ה' ישא ה'. ג' ברכות כנגד דין ורחמים ודין. יברכך ה' ברחמים. יאר ה' פניו אליך מצד הדין. שיאיר השם פנים של זעם בענין שתהיה מבורך מכח הדין. ישא ה' פניו אליך מכח הרחמים. ופי' ישא ה'. שירים אליך פניו ויביט בך בעין יפה פנים בפנים. כאומרו פנים בפנים דבר ה' עמכם. ולא יכבוש פניו למטה כאומרו וירא אלהים את בני ישראל. וכן אמר ואנכי הסתר אסתיר פני וגו'. אלא ישא ה' פניו וירים אותם למעלה לדבר אליך פנים בפנים. ולא יכבוש אותם למטה. בענין שישים עליך שלום ורחמים:

או יאמר ישא ה' פניו אליך. שיסיר השם ממך פנים של זעם. וישם לך שלום. שהוא רחמים. ואמר וישם לך שלום באחרונה. לפי שהשלום הוא כלל כל הטובות. והפכו כלל כל הרעות. כדכתיב עושה שלום ובורא רע. ולכן אמר עת מלחמה ועת שלום. ר"ל שיעשה שלום לנו עם כל העתים. ולכן אנו חותמים תפלתינו בשלום לפי שהיא חתימת כל הטובות. ולפיכך אנו מתחילין ג"כ ה' שפתי תפתח שהוא השואת היסודות. כי כמו שהשפתים סבת הדיבור. כן היסודות שבאדם סבת החילוק והפרוד. ובהשואת היסודות האדם בשלום ובמישור. וזהו ה' שפתי תפתח כמו ויפתח הגמלים. וכשהשם יחסום היסודות שלא יקטרגו על האדם. מיד ופי יגיד תהלתך. אבל אם הם חלוקים א"א להגיד האדם ולמשוך התהלה. וזהו אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני. שזה כנגד ה' שפתי תפתח. אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי. כי אם זה הרשע הוא שטן הוא יצר הרע כנגדי. מיד אני אלם ויש מחסום לפי. אבל כשיש שלום בארץ ובין היסודות. מיד בה' אהלל דבר. וזהו אודה ה' בכל לבי בלי חילוק. ומיד אספרה כל נפלאותיך. ולכן באה החתימה מעין הפתיחה עושה שלום במרומיו יעשה שלום עלינו. בענין שיהיו כל היסודות בהסכמה אחת. ולכן אמרו שצריך שיתן שלום לשמאל תחלה. כי בשלומם יהיה לנו שלום אחר שבה תלוי המחלוקת והשלום. ולכן חתם בברכת כהנים וישם לך שלום. כי כשהשם יתעלה ישא וישלך ממך פניו של זעם. מיד ישם לך שלום:

ולכן אמרו כי בזאת הברכה יש בה סוד הלויה כי הלויה הוא חבור. ואחר שיש בה שלום יש בה לויה וחבור בין הגופים ובין האנשים. ולכן זאת הברכה יש בה סודות גדולים. ובה סוד כל התורה כולה שהיא שלום והיא עדות ואות בין השם ובינינו שהתרה בנו במדת השלום. והוא רוצה להיות בשלום עמנו ומבקש אהבתינו. ובה אנו משיגים למעלות

הרמוזים בג' יודי"ן הראשונים יברכך יאר ישא. וזו היא למ"ד של לויה והוא"ו היא שם של וי"ו שהוא יהו"ה וי"ה של לויה. כנגדם יש באלו ג' פסוקים חמש עשרה תיבות כנגד י"ה. וכן ביברכך ה' וישמרך יש חמש עשרה אותיות כנגד י"ה. ובפסוק השני יש עשרים אותיות כנגד שם של אהיה שעולה עשרים ואחד. ועם השם הם עשרים ואחד. ובפסוק שלישי יש עשרים וחמשה אותיות. כנגד שם של יהו"ה שעולה עשרים ושש ועם השם הם עשרים ושש. ואותיות כל השלשה פסוקים עולות ששים. כנגד הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה. ולכן מפחד בלילות שהוא פחד גיהנם או פחד החלומות. יכוין בברכת החזן באלו הששים אותיות ויועילוהו. וכן הם כנגד ס' מסכתות. להורות שאלו הפסוקים הם כלולים מתורה שבכתב ותורה שבעל פה. וכן יש באלו השלשה פסוקים כ"ח אותיות הויה. רצוני לומר כל ההה"ן והיודי"ן והווי"ן של ג' פסוקים אלו של יברכך ויאר וישא. הם כנגד יגדל נא כ"ח ה' ומגדל עוזו. וזהו כח מעשיו הגיד לעמו בברכה זו שצוה לכהנים לתת כח ושלום לעמו. וכן יש בפסוק ושמו את שמי כ"ח אותיות. להורות על מה שאמרנו. וכן יש ביברכך ה' שבעה אותיות של הויה כנגד זיין. לפי שכלי זיונם ושמירתן של ישראל זאת הברכה. ובפסוק השני יש עשר אותיות של הויה. כנגד עשר הדברות ועשרה מאמרות ועשר ספירות. ובפסוק השלישי יש י"א אותיות הויה. להורות על ספירה עליונה שהיא למעלה מי'. ובפסוק ושמו את שמי יש ז' אותיות הויה. להורות שהברכה הזאת היא כלי זיין של ישראל. והיא ג"כ כנגד ז' ברכות של כנסת ישראל שהיא נקראת כלה ושלום. וכן יש מתחלת הפרשה עד וישם לך שלום מ"ה אותיות של הויה. כנגד שם של יהו"ה שעולה במלואו מ"ה. וזהו מה ה' אלהיך שואל מעמך. וזהו דמות כמראה אדם עליו מלמעלה. כי אדם עולה מ"ה. וכן תמצא מתחלת הברכה עד ואני אברכם מ"א תיבות. כנגד שם של מ"ב היוצא מפרשת בראשית. ואע"פ שאין התיבות אלא מ"א. עם השם של מ"ב הם מ"ב. וזהו כנגד ה' בם. והשם שיוצא מאלו השלשה פסוקים הוא שם של כ"ב אותיות כנגד ב"ך יברך ישראל. להורות שזאת הברכה היא כלל כל התורה כולה שיש בה כ"ב אותיות. והוא שם אנקת"ם פסת"ם פספסי"ם דיונסי"ם בשכמל"ו. שיש בו כ"ב אותיות והוא שם של ברכת כהנים. והוא טוב לשמירה ולכל הדברים. והאומרו דרך תפילה כזה הסדר יועיל לו מאד ובפרט כשיאמרו ברכת כהנים יאמר "אל "נא "קרב "תשועת "מצפיך "פחדך "סר "תוציאם "ממאסר "פדה "סועים "פתח "סומים "ישעך "מצפים "דלה "יוקשים "וקבץ "נפוצים "סמוך "ה' "מפלתינו בשכמל"ו:

סוף דבר הברכה הזאת היא כלל כל התורה כולה. לפי שהוא ברכה משולשת יש לנו לדרוש שהיא כנגד אברהם יצחק ויעקב שהם חוט משולש בזכיות. יברכך ה' וישמרך

כנגד אברהם שהוא בעל הברכות. דכתיב ואברכה מברכיך וכתיב והיה ברכה. יאר ה' פניו אליך כנגד יצחק שיש לו פנים של זעם. כדכתיב ופחד יצחק היה לי. ולפי שיצחק בשעת העקידה נסתכל בדיוקנו של מעלה. לפי שהשם האיר פניו אליו עד שבסבת האורה החזקה כהו עיניו. אמר בו יאר ה' פניו אליך. ובברכה זו אנו מאירים פניו של זעם. וזהו ישא ה' פניו אליך ויחונך. כדכתיב ראה ראינו כי היה ה' עמך. ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום כנגד יעקב שנתן לו השלום. דכתיב ויעקב נסע סוכותה היא סוכת שלום. לפי שכבר עשה שלום למעלה ולמטה. למעלה עם המלאך דכתיב ויאבק איש עמו. וכתיב וירא כי לא יכול לו וכתיב כי ראיתי אלהים פנים אל פנים. וזהו כנגד ישא ה' פניו אליך. ותנצל נפשי כנגד וישם לך שלום. וכן עשה שלום למטה עם עשו אחיו דכתיב וישקהו וכתיב אציגה נא עמך מן העם אשר אתי. מה כתיב שם ויבא יעקב שלם שלם בגופו ובנפשו. שלם מהמלאך שנצחו. שלם מאחיו שאמר לו יהי לך אשר לך והודה לו על הברכות. והוא יושב אהלים בין אהל אברהם ויצחק. ועשה שלום ביניהם ומכריע ביניהם בסבת האמת והשלום. דכתיב תתן אמת ליעקב. והוא הכתוב השלישי המכריע ביניהם בסבת השלום שיש בזה הפסוק השלישי. והאמצעי הוא הנבחר בכל הדברים. ולכן נקרא הבריח התיכון בתוך הקרשים מבריח מן הקצה אל הקצה. כי השלום מכריע בכל הדברים. ולכן כתיב בו וישם לך שלום. וכן אלו השלשה ברכות הם כנגד שלשה ברכות ראשונות של שמנה עשרה שהם כנגד אברהם יצחק ויעקב. מגן אברהם. כנגד יברכך ה' וישמרך. אתה גבור לעולם ה'. כנגד יצחק שיש לו זרוע עם גבורה. אתה קדוש. כנגד יעקב דכתיב והקדישו את קדוש יעקב. ואמר ונקדשתי בתוך בני ישראל. ואמרינן גמרינן תוך תוך. להלן כתיב והבריח התיכון בתוך וגו'. וכתיב ונקדשתי בתוך וגו'. מה להלן יעקב אף כאן יעקב. וכבר אמרתי לך שהוא האמצעי שלם. ומזאת הברכה למד משה לומר את גדלך כנגד אברהם. ואת ידך החזקה כנגד יצחק. אשר מי אל בשמים ובארץ כנגד יעקב. דכתיב ויקרא לו אל אלהי ישראל. והוא עשה שלום בשמים ובארץ כמו שכתבתי למעלה. וכן אלו השלשה ברכות הם כנגד שלשה אחרונות. רצה ה' אלהינו כנגד אברהם. שהוא בעל החסד והרצון דכתיב הנה נא הואלתי לדבר אל ה'. וזה כנגד יברכך ה'. מודים אנחנו לך צור חיינו ומגן ישענו הוא כנגד יצחק. שלו הגבורה והדין. וזה כנגד יאר ה' פניו אליך. שים שלום הוא כנגד יעקב. שהוא בעל השלום. ולכן בחתימה יש גם כן שלום. המברך את ישראל בשלום. וזה כנגד וישם לך שלום שהיא חתימת אלו השלשה ברכות. וכן אלו השלשה פסוקים מתחילין ביו"ד כנגד שלשה יודי"ן שאנו כותבים במקום השם. שהם רמז על שלשה דברים עליונים שכתבתי בפרשת בהר סיני.

שהם כנגד יהו"ה. וכנגד ישראל. וכנגד ירושלם. וזהו שלם לאלהא רבה. שלם לחזקיהו מלכא שהוא כנגד ישראל. שלם לירושלם קרתא. ולכן יברכך ה' כנגד השם. יאר ה' כנגד ישראל שהשם מאיר להם פנים. ישא ה' פניו אליך כנגד ירושלם שנקראת סוכת שלום. ואע"פ שהיא נופלת בעונותינו. זמן יבא שיסלק השם פני זעמו ממנו וישם לה שלום. וזהו ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום. כי בשלום העיר יהיה לנו שלום. וכתיב ונתתי שלום בארץ:

פסוק כז

ואמר **ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם**. להורות שאע"פ שהשם צוה לכהנים שיברכו לישראל. השם היה המברך והמסכים על ידם. וזהו ואני אברכם לישראל. ולכן אמר ושמו את שמי. שהם לא היו עושים אלא שהיו מסדרים סדרי הברכה והשמות וזהו ושמו ויסדרו. וכן ושמו אותם איש על עבודתו. אבל אח"כ השם היה המברך והגומר על ידם. וזה תמצא מפורש בפסוק בכל המקום אשר אזכיר ולא אמר תזכיר. לפי שהשם הוא היה המזכיר. כי כשהכהנים היו מזכירים השם. השם היה בא וממשיך את שפע הברכה. והמלה היתה מושמה בפי הכהן מכח השם שהיה מזכיר. וזהו אף הוא היה מתכוין לגמור את השם. ולא אמר להזכיר אלא לגמור. שהכהן היה הגומר על יד השם. כאומרו בירושלמי בקול רם בקולו של רם. מלמד שהקב"ה משתף שמו עם הכהנים וזהו אזכיר ושם הארכתי. וז"ש בכאן ושמו את שמי. כלומר יסדרו שמי הכהנים. ואח"כ אני המברך. וזהו ואני אברכם לישראל והוא כפתור ופרח:

פרק ז

פסוק א

אח"כ אמר **ויהי ביום כלות משה וגו'**. לפי שברכת שלום של מעלה היא לכנסת ישראל שנקראת אחותי כלה. סמך בכאן ויהי ביום כלות משה כלת כתיב. לפי שבכאן נכנסו ישראל ככלה לחופה בז' ברכות שהזכרתי למעלה בפסוק ושמו את שמי. וכן סמך לכאן חנוכת הנשיאים. להורות כי אחר שהיו להם דגלים והיו ראויים ליסע בסדר ד' מחנות של מעלה. וכבר היו מבורכין בברכת לויה. וידוע כי משא המשכן ובפרט קרשי המשכן בריחיו ועמודיו ואדניו. לא היו יכולים הלוים לישא אותם כמו שהיו נושאים בני קהת הארון. לזה נדבה רוחם אותם להתנדב שש עגלות צב לשאת הדברים הנזכרים. וזאת היא עצת התורה שאמר שנתן להם נתנאל בן צוער נשיא ישששכר. לפי שכל הדברים צריכים סיוע. כי העולם עומד על עמוד אחד. שנאמר וצדיק יסוד עולם. וי"א על עמודים רבים. וכן ראוי כי אפילו כסא הכבוד עומד על החיות. ולפי שענין הדגלים חמדו אותם

מיום מ"ת. לפי שראו ד' מחנות שכינה באופנים וחיות ועגלות נושאות המרכבה. ראו הנשיאים שעדיין לא נגמרה מלאכת הדגלים. לפי שכמו שלמעלה היו אופנים וחיות נושאות ד' מחנות. כאומרם והאופנים וחיות הקדש. שזהו ואתא מרבבות קדש. כן היה צריך למטה בדגלים ובד' מחנות. אופנים וחיות ועגלות נושאות המשכן שהוא דמות המרכבה. ולכן נסמכה פרשה זו לברכת כהנים להשלים ענין הדגלים. ולכן ויביאו את קרבנם שש עגלות צב וי"ב בקר למספר שבטי בני ישראל. ולקיום העולם שהוא י"ב שעות ביום וי"ב שעות בלילה וי"ב חדשים בשנה. ולהגין עלינו מי"ב נסיכי ישמעאל המקטרגים עלינו. ולזה באו י"ב בקר שור לאחד. כאומרם לבקרים אצמית כל רשעי ארץ להכרית מעיר ה' כל פועלי און. הם מדות הדין המקטרגין עלינו אמר שש עגלות צב וי"ב בקר. כי העגלות היו מכוסות בענין שלא יראו. לפי שידוע שהעגלות הם באות מכח הדין ומכח העגל. והעד על זה עגלה ערופה שהיא באה לסלק חרון אף מישראל. הנמשך מצד רוח הטומאה הוא יצר הרע הוא מלאך המות. והעד השני עגלה יפיפיה מצרים ומיד קרץ מצפון בא בא. הוא הצפוני הכורת והמכלה. ולכן אמר שש עגלות צב מחופות ומכוסות. שלא יצאו לקטרג על ישראל. ולכן לא אמר מכוסות אלא צב. להורות שעיקר שרשם של אלו המקטרגים הם מצד רוח הטומאה. ושם מחנהו החולד והעכבר והצב למינהו. וזהו שש עגלות צב. כולם נפרדים איש מרעהו בצבים ובפרדים. ולכן אמר עגלה על שני הנשיאים. ולא נשיא אחד לעגלה אחת. לפי שהיה צריך זכות הרבים. וטובים השנים מן האחד להגין על מדה"ד הקשה. ומשה לא היה רוצה לקבלם כי חשב כי ארון נושא נושאיו עצמו לכ"ש. וכן כל כלי המשכן היו כלי הקדש והם נושאים את עצמם. ואז א"ל השם קח מאתם כי נמוקם עמם והלכה כמותם. והיו לעבוד את עבודת אהל מועד. לפי שהם קדש. וכלי הקדש ראוי לכפות ולכבוש כל מיני מדות הדין. כאומרו ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו. ואהל מועד לא נעשה אלא לכפר עון העגל ולהבריח המזיקים שנתחברו לישראל. ולכן אמר והיו לעבוד את עבודת אהל מועד. כי מה שהיה עושה אהל מועד היו עושים אלו העגלות. שהיו משימין עליהן כלי המשכן כדי לכופם ולשימם מרמס כטיט כל חוצות וכלי הקדש עליהם. ולפי שראתה עינם של שבטים יותר מעינו של משה. אמר ויקח משה את העגלות ואת הבקר ויתן אותם אל הלוים. כי להם ראויות העגלות לפי שהם באים מכח הדין. כאומרו המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם. כי בהם סוד ההבדלה והדין. כאומרו והבדלת את הלוים. ולפי שהם באים מכח הדין אמר והעבירו תער על כל בשרם. כי התער הוא מדה"ד כאומרו בתער השכירה. ולכן אמר ונתת אותם אל הלוים. כי היו משוררים במקדש וכורתים כל הזמורות ואשכלות

מרורות של מדה"ד בכח המזמורים. וזהו זמירות היו לי חוקיך. ולכן נקראים זמירות מן לא תזמור:

פסוק י

ואמר **ויקריבו הנשיאים את חנוכת המזבח**. להורות שלא היה קרבנם העגלות והבקר לבד. אלא שהתנדבו ג"כ לחנוכת המזבח כל אחד ביומו קרבן הנזכר בכל אחד ואחד. וחזר לומר ויקריבו הנשיאים את קרבנם לפני המזבח. להורות על קרבן העגלות והבקר שאמר למעלה ויקריבו אותם לפני המשכן. והוא כמו לפני המזבח. וכן אמר ויקריבו הנשיאים. להורות שכולם הקריבו בשוה בלי תוספת ומגרעת כדי שלא להטיל קנאה בסעודה. ולהורות שכולם היו נשיאים בלי הבדל בנדבה זו וברצונם הטוב. לכן אמר ויאמר ה' נשיא אחד ליום בשביל היום ובשביל קיום העולם. שעכשיו נתבשם מכל וכל. לפי שבו ביום הוקם המשכן למעלה ולמטה. וחזר לומר נשיא אחד ליום. להורות ג"כ שבזכות זה היום יעמוד לישראל לאותו יום הגדול והנורא. וכתיב והיו לי ליום אשר אני עושה סגולה לזמן משיחנו באותו יום:

פסוק יב

ואמר **ויהי המקריב ביום הראשון את קרבנו**. להורות על מעלת נחשון שלא אמר בו ביום הראשון הקריב נחשון. שהיה נראה שמעצמו הקריב. אבל אמר ויהי המקריב ביום הראשון. כאלו אמר שלא הקריב אלא ברשות. ולא רצה להקריב עד שנצטוה מפי השם. ולפי שלא היה רוצה ליתן הכבוד לראובן הבכור. לכן אחז"ל שבכולן נאמר נשיא ישששכר נשיא ראובן חוץ משבט יהודה שלא אמר בו נשיא. לפי שהיה משפיל עצמו וכן כדי שלא יתגאה. ואם יחזור לאחוריו ימצא כתוב נחשון בלי נשיא. וכן אמרו שאמר בו וקרבנו בוי"ו מה שלא אמר בכל השבטים כדי שלא יתגאה לומר שהוא הקריב ראשון כי כבר קדמו קרבן אחר. ואולי רצו בזה כי אחר שנתנאל בן צוער נתן להם עצה זו. הרי הוא כאלו קדמו אחר והוא שני. וזהו וקרבנו. או שרמזו בזה על קרבן הנשיאים שהתנדבו שש עגלות צב וי"ב בקר. ושם אמר ויקריבו נשיאי ישראל כולם בשוה. וכן אמר עגלה על ב' הנשיאים בענין שבזה הקרבן כבר קדמו אחר. ולכן אמר וקרבנו בוי"ו התוספת כאילו לא היה הוא ראשון. וכן אמרו כי אמר וקרבנו בוי"ו יתירה כנגד ששה דברים שחסרו מאדם הראשון בעון חוה. והם זיוו וקומתו וחייו וטעם הארץ וטעם הפירות וסילוק שכינה. וכולן חזרו בזה היום בסבת קרבנות הנשיאים. וזהו וצדיקים ישכנו ארץ ישכינו שכינה בתחתונים וכמ"ש. וזהו שעד היום היה העולם רופף מחטא אדם הראשון. ובזה היום נתבשם העולם וחזר אדם לקדמותו וחזרה הארץ והפירות לטעמן הראשון. ולזה תמצא בדברי רבותינו ובמדרש. שדרשו קצת מאלו הקרבנות על אדם הראשון. כמו שדרשו

שלשים ומאה משקלה כנגד שנותיו של אדם הראשון כשהעמיד עשרה תולדות. וכן מדרשים אחרים רבים בדברי המפרשים ובדבריהם ז"ל. ולכן לא ראיתי להאריך בהם ולא לעשות מדרש או משמעות באלו הקרבנות והשקלים לפי שהארכתי הרבה בזאת הפרשה:

פסוק יח

ביום השני הקריב נתנאל בן צוער. הקריב את קרבנו פעם אחרת לפי שלא היה רוצה ליטול שררה על ראובן אחיו הבכור כמו שעשה יהודה עד שנצטווה מפי השם. ביום השמיני נשיא לבני אפרים וגו'. כבר אחז"ל שזכה להקריב שבט יוסף בשבת. לפי ששמר יוסף במצרים השבת דכתיב וטבוח טבח והכן. ואמר אין והכן אלא שבת שנאמר והכינו את אשר יביאו. וכן אמרו שלא הפסיק שבט בין שבט אפרים ומנשה. לפי שהוא לא רצה להפריד בין פוטיפר ואשתו. אבל עכ"ז נראה לי שהיה ראוי להזכיר שם יוסף באלו הקרבנות. אחר שהם דבר גדול והם יסוד העולם. ויוסף הצדיק היה יסוד עולם. ובתחלת הספר באותו מספר הזכיר שם יוסף. וכן בשילוח המרגלים נזכר שם יוסף ג"כ. ואולי למה לא הוזכר בכאן. לפי שהזכירו למעלה בתחלת הספר במנין הצריך לדגלים שכתב לבני יוסף לאפרים אלישמע בן עמיהוד. לא הוצרך להזכיר שמו עכשיו אחר שכל זה סיוע הדגלים כמו שכתבתי. ואולי לא הזכיר שמו בכאן מהטעם שאמרו חז"ל שקצרו ימיו יותר מכל אחיו. לפי ששמע אומר עבדך אבי כמה פעמים ולא חשש לכבוד אביו. ואולי מזה הטעם עצמו לא רצה להזכיר שמו בכאן. לפי שענין אלו הנשיאים היה מעלה וכבוד. ואין ראוי לכבדו בכאן אחר שהוא לא חשש לכבוד אביו. ואין צריך בכל זה כי כבוד בניו הוא כבודו. כאומרו ויברך את יוסף ולא ברכו אלא בירך את הנערים. וכבוד גדול נתכבד בכאן מכל השבטים. שהיו בשבטו שני נשיאים מה שלא היה בכל השבטים:

פסוק פד

ואמר **זאת חנוכת המזבח** למעלה ולמטה. ואמר וזאת כנגד וזאת אשר דבר להם אביהם. לפי שיעקב סידר להם הדגלים כאומרם באותות לבית אבותם. להורות שכל זה בזכות התורה דכתיב וזאת התורה. ומיום מתן תורה אוו הדגלים וזהו זאת כנגד זאת. ולהורות על זה אמרו בסתרי התורה עשרה עשרה הכף בשקל הקדש. עשרה עשרה למאי קא אתא. אלא עשרה למתן תורה. עשרה למעשה בראשית. ולהורות כי בשביל התורה נתקיים העולם. והכל נתקיים ביום זה של קרבן הנשיאים. ולהורות שהתורה לא נתנה אלא לי"ב שבטי ישראל. אמר כל זהב הכפות שהם תורה שבכתב ותורה שבעל פה שנתנו מידו של הקב"ה ק"כ. כנגד ק"כ זקנים ומהם כמה נביאים שתקנו תקנות התורה וסדר התפלה כמוזכר במקומו. כל הבקר לעולה י"ב. כנגד י"ב נשיאים. וכל בקר זבח

השלמים עשרים וארבעה פרים. כנגד עשרים וארבעה ספרים של תורה. אילים ששים. כנגד שיתא סדרי משנה. והם ששים מסכתות דכתיב ששים המה מלכות:

פסוק פח

וחזר לומר זאת חנוכת המזבח אחרי המשח אותו כדי לסומכו לפסוק ובבא משה. להורות שהחנוכה הראשונה היתה ביום המשח אותו באלו הקרבנות. והחנוכה השניה היתה חנוכת השכינה לדבר עם משה. כי תכלית המשכן ואלו הקרבנות לא היה אלא להוריד השכינה לתחתונים. וזהו אחרי המשח אותו. כי החנוכה הראשונה היתה ביום המשח בענין הקרבנות. והחנוכה האחרת שהיתה אחרי המשח אותו. היתה זאת ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול מדבר אליו. וזה להורות במעלת משה שהשיג עתה בחנוכת הנשיאים מה שלא השיג עד עתה. והוא כי פעמים אחרות כשנכנס משה היה ממתין עד שבא הדיבור אליו. אבל עכשיו בבא משה וישמע את הקול. שכבר היה שם השם ממתין ומדבר. לפי שזה המקום אוה למושב לו. ואמר מדבר אליו ולא אמר מדבר. להורות על מעלת השם. כי השם היה מתדבר אליו כמי שמדבר עם עצמו ומשה היה שומע. וזהו וישמע את הקול מדבר אליו. לפי שאין כבודו של מעלה לדבר עם ההדיוט. אלא הוא מדבר עם עצמו ומשה שומע:

פרק ח

פסוק ב

בהעלותך כבר אמרו ז"ל למה נסמכה פרשת הנרות לחנוכת הנשיאים. לפי שהיה מצטער אהרן שלא הוזכר בחנוכת הנשיאים. וא"ל הקב"ה אל תדאג כי לחנוכה אחרת אתה שמור. וכבר האריך הרמב"ן בזה ופירש המאמר בטוב. שהוא רמז על חנוכת נרות של חנוכה של חשמונאי ובניו. ואני הארכתי בזה בפרשת נח בפסוק והנה עלה זית טרף בפיה. שכתבו בסתרי החכמה לולי שהעיר ה' רוח הכהנים המשוחים בשמן זית בימי מתתיה ובניו. לא נשארו משונאיהם של ישראל שריד ופליט. ולכן סמך לכאן בהעלותך את הנרות לחנוכת המזבח. שזה רמז על הדלקת הנרות של חשמונאי ובניו. כי בענין אחר ענין הדלקת הנרות כבר נזכר למעלה. וכן ענין המנורה. ושם בפרשת נח פירשתי כל המזמור של חנוכת הבית. וענין המנורה כבר רמזתי למעלה שהוא ענין גדול. שהוא רמז לשבעה עננים של מעלה. ולכן אמר בכאן אל מול פני המנורה של מעלה. יאירו ז' הנרות שלמטה. ואמר ויעש כן אהרן. להורות שהוא בעצמו עשה דבר זה להדליק הנרות. לפי שהוא היה מקשר דברים של מטה בדברים של מעלה. והוא היה יודע סוד המנורה וז' נרותיה של מעלה ושל מטה. ולכן אל מול פני המנורה של מעלה העלה

נרותיה של מטה. ואמר כאשר צוה ה' את משה. להורות שאע"פ שאמר למעלה יערוך אותו אהרן ובניו. עשה כאשר צוה השם אותו בכאן בהעלותך אתה בעצמך. וזהו העלה נרותיה כאשר צוה ה'. והוא בעצמו. לפי שלו נתגלה טעם המנורה לקשרה למעלה ולא לבניו. ואולי שעל זה רמז במדרש של מעלה שאמר לחנוכה אחרת יותר גדולה אתה שמור. כי הוא זה שגלה לו השם סוד המנורה של מעלה ושל מטה. ובזה הסוד כלול סוד י"ב נשיאים וקרבנם. ואיך הם קשורים בסוד המנורה של מעלה. בענין שבזה יש להם קיום. אחר שהם דבקים בה' וא"א שיכלו לעד לעולם:

ולהורות על ענין אלו המנורות. תמצא שאמר הנביא שמע נא יהושע הכהן וגו' כי הנני מביא את עבדי צמח אע"פ שלא יהיו ראויים. וזהו כי אנשי מופת המה. כי הם למופת ולאות לישראל. כי כמו שיהושע לא היה ראוי. אמרתי והסירו הבגדים הצואים מעליו והלבישוהו מחלצות כדי שיהיה ראוי. כן אביא את עבדי צמח הוא המשיח אע"פ שלא יהיו ראויים. עד שביום ההוא תקראו איש לרעהו אל תחת גפן ואל תחת תאנה. ולפי שאולי יאמרו ישראל כי ברוב הימים וברוב הצרות ובמיעוט הדעות והאמונה יכלו ישראל. לזה סמך ואמר וישב המלאך הדובר בי ויעירני וגו'. להורות שאע"פ שיהיו ישראל ישנים שינת עולם ולא יקיצו. ה' יעירם שישובו בתשובה ויקיימם. לפי שהם קשורים בסוד המרכבה וסוד המנורה. וז"ש מה אתה רואה לתת לו אות על זה. ויאמר ראיתי והנה מנורת זהב כולה וגולה על ראשה. לקשרה למנורה של מעלה. ושבעה נרותיה עליה ז' וז' מוצקות. להורות שהיו ז' של מעלה מוצקות בז' של מטה לקשר כל הדברים. ואחר שישראל קשורים במנורה של מעלה א"א להם שיכלו. ושנים זתים רמז לב' משיחים משיח בן יוסף ומשיח בן דוד. ולהורות שיש מנורה למעלה קשורה עם המנורה של מטה. אמר וזה מעשה המנורה וגו'. כמראה אשר הראה ה' את משה במנורה של מעלה. כן עשה את המנורה של מטה. ולפי שענין המנורה הוא רמז לאחדות ה'. והיא קשורה בסוד הסולם שהיה ה' נצב עליו לקשר כל הדברים וכל הדברים פונים אליו. לכן צוה אל מול פני המנורה של מעלה יאירו ז' הנרות. בענין שכל הנרות יפנו למעלה לאחדות אחד. ולזה היה צריך לכווין בהדליקו את הנרות. וכן זה הדבר בעצמו היה ראוי לכוין בעשייתה. שתהיה כולה עשוייה מחתיכה אחת בלי פירוד ולא אברים אברים ע"י חיבור: וז"ש וזה מעשה המנורה מקשה זהב עד יריכה עד פרחה מקשה היא. באחדות בלי פירוד. באופן שהדלקת המנורה ועשייתה היה לכוונה אחת. לרמוז על אחדות השם ועל אחדות ישראל עם הדברים של מעלה. וזהו וזה מעשה המנורה מקשה זהב. כלומר

וזה האמור בהדלקת המנורה ובכוונתה. הוא הוא עצמו מעשה המנורה. כי באופן אחר מה לנו להזכיר בכאן סדר העשיה. שכבר הוזכר במעשה המנורה:

ורבותינו אמרו שסמך הדלקת הנרות לפסוק ובבא משה. לרמוז כי השם לא היה צריך לאורה כי הוא אור העולם. ואם היה מצוה להדליק המנורה. היה בשביל משה שיראה כשיכנס. כאומרו ויקחו אליך שמן זית. ואחר שצוה על דיני הכהן וגילה לו סוד המנורה הקשורה עם חנוכת הנשיאים כמו שפירשתי. והוא תשלום הדגלים. צוה בכאן קח את הלוים וטהרת אותם. כי זה ענין צריך לדגלים. כי צוה בלוים שיחנו סביב למשכן אהל מועד. ושהיה נותן אותם לשמירת המקדש במקום הבכורות. ואם לא יהיו טהורים איך יחנו סביב למשכן. לזה בא להשלים ענין הדגלים ואמר וטהרת אותם. ופירש סדר הטהרה כיצד תהיה. ואמר וכה תעשה להם לטהרם וגו'. וצוה להקהיל את כל עדת בני ישראל ויסמכו בני ישראל את ידיהם על הלוים. לעשותם סמוכים במקומם. ושיבדיל אותם מתוך בני ישראל לעבוד את עבודת ה' ולשורר. כדי להבריח כל מיני מדות הדין לפי שהם באים מכח הדין כמו שכתבתי למעלה. ואמר ואתנה את הלוים נתונים לאהרן ולבניו מתוך בני ישראל לקרר דעתם של ישראל שלא יאמרו שהם נפסלו ונלקחו הלוים במקומם. לזה אמר כי הלוים הם נתונים לאהרן ולבניו לשמשו. ובני ישראל הם הרבים והאדונים. והם נותנים אותם לכהן לשירות זה במקומם. וזהו לעבוד את עבודת בני ישראל. כאלו הם עבדים במקומם:

ולזה כוונו ר"ל באומרם ה' פעמים תוכף הקב"ה אזכרותיהם של ישראל בפסוק אחד. להודיע חבתם לפני המקום כמנין חמשה חומשי תורה. להורות שחבתם גדולה לפני המקום יותר מבראשונה. בענין שלא יחשבו שנתרחקו מהשם בלקיחת הלוים. ונראה לי כי מה שאמרנו בברייתא כמנין ה' חומשי תורה רמזו בזה כי בזה הפסוק רמוזים חמשה חומשי תורה בזה הסדר. ואתנה את הלוים נתונים לאהרן ולבניו מתוך בני ישראל. זה רמז על ספר בראשית שבו רמוז ענין אהרן וקדושתו. כאומרם ז"ל יכולים אתם להפך בקר לערב וערב לבקר כך תוכלו לבטל אהרן מכהונה. כתיב במעשה בראשית ויבדל אלהים בין האור ובין החשך. וכתיב ויבדל אהרן להקדישו קדש קדשים. ורמוז בזה כי אהרן הוא קיום העולם. והוא קיימו ובסמו שהיה עומד ליחרב בחטא אדם הראשון. עד שבקרבנות הנשיאים חזר העולם לקדמותו. ולפיכך ניתן לאהרן ברית מלח עולם. כי כמו שהמלח מקיים הדברים כולם. כן אהרן הכהן נתן קיום לכל העולם. ולכן הוא רמוז בכאן כאומרו ואתנה את הלוים נתונים לאהרן ולבניו מתוך בני ישראל כנגד ספר בראשית. ולעבוד את עבודת בני ישראל באהל מועד. זה רמז על ספר ואלה שמות. כי שם יצאו

מעבודת פרך של מצרים ונכנסו לעבוד את עבודת ה' באהל מועד. כי בזה הספר נבנה אהל מועד. ולכפר על בנ"י. זה רמז על ספר ויקרא. שבו נצטוו על הקרבנות שהם באים לכפר. דכתיב ונרצה לו לכפר עליו. ולא יהיה בבני ישראל נגף. זה רמז על ספר במדבר סיני. שנצטוה למנותם ע"י שקלים בענין שלא ישלוט בהם נגף. וכן צוה והלוים יחנו סביב למשכן אהל מועד ולא יהיה קצף על עדת בני ישראל. וכן בזה הספר יצא הקצף על ישראל החל הנגף. לולי משה בחירו עמד בפרץ. וצוה לאהרן בקטרת ועצר המגפה. בגשת בני ישראל אל הקדש. זה רמז על ספר ואלה הדברים. שבו נגאלו בגשת בנ"י אל הקדש בדברי משה ובתוכחותיו. ובזה הספר כתב ואתם הדבקים בה' אלהיכם וגומר. וכתוב קדוש יאמר לו על כל הכתוב לחיים בירושלם. ובו נגשו בני ישראל אל ערבות מואב אשר על ירדן יריחו להכנס אל ארץ הקדושה. ובו נתברכו מפי משה הקדוש. דכתיב וזאת הברכה אשר בירך משה איש האלהים ויאמר ה' מסיני בא ואתא מרבבות קדש. וזהו שאמר שתוכף אזכרותיהם ה' פעמים כמנין ה' חומשי תורה:

והשלים ענין הדגלים ואמר מבן כ"ה שנה ומעלה יבא לצבוא צבא. להורות שמספרם עולה על מספר בני ישראל שיהיו מבן כ' שנה. ובלוי צוה מבן כ"ה שיבא ללמוד הלכות עבודה. ומבן ל' יבא לעבוד עבודתו. לפי שהיה להם משא כבדה בכתף ובעגלות והיה ראוי שיהיו בני כח. ומבן נ' שנה ישוב מצבא העבודה. שכבר נחלש כחו. והטעם לזה לפי שהלוים באו מכח הדין. והיה ראוי שיעבדו בזמן תגבורת הדין. ומבן נ' כבר נחלש כח מדת הדין. ולכן צוה ישוב מצבא העבודה. וכבר רמזתי למעלה יותר בזה. ואמר ושרת את אחיו. בשמירת שערים ובנתינת עצה בדברים הצריכים:

פרק ט

פסוק ב

אח"כ צוה ויעשו בני ישראל את הפסח. לפי שלמעלה צוה בתחלת הפרשה על הדלקת המנורה שהיא מצוה ראויה לכהנים. ואח"כ צוה קח את הלוים שהיא מצוה הראויה ללוים. עכשיו בא לצוות ענין הפסח שהיא מצוה ראויה לישראל. וז"ש ויעשו בני ישראל את הפסח. הרי כהן ולוי וישראל. ומכאן למדו בכל מקום לומר כהן ולוי וישראל. וכן אמרו כהנים בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדם. ולפי שי"ב נשיאים הקריבו את קרבנם בי"ב ימים של ניסן והיו קרובים לט"ו מניסן. צוה על מצות הפסח. ולפי שידוע שבאומה גדולה כזאת א"א שלא יהיו בהם טמאים. והיה ראוי שהתורה תפרש מיד דין הטמאים. אמר שקרה מקרה שהיו טמאים אלו האנשים ובאו לשאול על טומאתם. ולכן באה התשובה על הכל ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם:

פסוק ו

ואמר **ויהי אנשים**. והיה ראוי שיאמר ויהיו אנשים. אבל אמר ויהי. להורות על מאמרם ז"ל אין ויהי אלא לשון צער. ולפי שהם היו טמאים על נדב ואביהוא שנשרפו ביום שמיני למילואים. לזה אמר ויהי ולא ויהיו. או שאמר ויהי לפי שאלו האנשים היו מישאל ואלצפן בני עוזיאל דוד אהרן. והם אחים אנשים גדולים עד שלפי אחוותם וייחודם ומעלתם היו כאיש אחד. לזה אמר ויהי. והנה לפי חכמתם נראה שלא שאלו כהוגן. כי אחר שהיו טמאים איך היו אומרים למה נגרע. ועוד למה אמרו אנחנו טמאים לנפש אדם. כי לא היה להם לומר אלא אנחנו טמאים למת בנפש. או בנפש. כמו שאמר למשה איש איש כי יהיה טמא לנפש. ועוד למה הוצרך משה לומר. עמדו ואשמעה. כי הדין היה ברור שאחר שהיו טמאים לא היו יכולים לעשות את הפסח. אבל שאלתם היתה עמוקה. ולכן נסתפק משה בם. וזה כי הם אמרו אנחנו עסקנו במצוה שצויתנו. קרבו שאו את אחיכם מאת פני הקודש. וזהו אנחנו טמאים לנפש אדם מיוחד. ואם כן איך אפשר שבעבור שעסקנו במצוה. נגרע מהקריב קרבן ה' ולא נעשה מצות הפסח. וזהו למה נגרע. כי אין ראוי שהעוסק במצוה יאבד מצוה אחרת. וכשראה ששאלתם ראויה אמר עמדו ואשמעה. ועוד תמצא כי בשאלתם רמיזה גדולה והיא עמוקה מאד עד שנסתפק משה בה. וזה גלו באומרם אנחנו טמאים לנפש אדם. וזה כי כבר רמזתי למעלה בהרבה מקומות כי מיתת בני אהרן היתה בשביל חטא אדם הראשון וקין. ולא היתה השכינה שנסתלקה בשביל חטא אדם יכולה לירד. עד שנדב ואביהוא יפרעו חוב אביהם. שהם היו דומים לו בחכמתו בענין שבני אהרן לא מתו בשביל חטא ועון. אלא בקרבתם לפני ה'. ועל שהיו דבקים בה' מכל אדם. כאומרו בקרובי אקדש. וא"כ אחר שאין עון אין מיתה ואחר שאין מיתה אין טומאה. וז"ש אנחנו טמאים לנפש אדם. ואין אנחנו טמאים בטומאת מת. אלא לנפש אדם הרמוז וא"כ למה נגרע. וכשראה משה דבריהם והבין עמקם. נסתפק בדבר ואמר עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם. כי דינכם מחודש ועמוק. ואין ראוי לדונו אלא יחידו של עולם. אחר שאין מיתה בלא חטא. ולכן באתהו התשובה איש איש כי יהיה טמא לנפש. כאן לא אמר לנפש אדם אלא לנפש. יהיה מי שיהיה. או בדרך רחוקה. נקוד על רחוקה לומר בין אם יהיה טמא לנפש עתה מקרוב. או שיהיה בדרך רחוקה אפילו מזמן אדם הראשון. ראוי לו לעשות הפסח בחדש השני ולא בחדש הראשון:

אחר שהשלים דין הפסח חזר להשלים ענין הדגלים וסדר מסעם. וזהו וביום הקים את המשכן כסה הענן את המשכן ובערב יהיה על המשכן כמראה אש. כמו שהיה בראשונה

קודם עון העגל. ואמר כי סדר מסע הדגל היה כי בהעלות הענן יסעו בני ישראל ובמקום אשר ישכון הענן יחנו. בין יהיה זמן רב או מעט. והנה בזאת הפרשה תמצא י"א עננים שהם נקראים ענן ה'. לפי שהם כנגד שם ה' של עשר ספירות. והעליונה על כולם שהוא הי"ה. וזהו על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו. כי הענן עצמו נקרא פי ה'. ורבותינו אמרו שבעה עננים כתובים למסעיהם והכל דבר אחד. כי העשרה הם שבעה. והשבעה הם עשרה ליודעים. ואולי שנזכרו בכאן אחד עשר עננים. ובאמרו ובערב יהיה על המשכן כמראה אש עד בקר כלל ענן אחר. כי אין אש בלא ענן ועשן. כאומרו וברא ה' על מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יומם ועשן ולילה אש להבה סביב. באופן שיש בזאת הפרשה שנים עשר עננים למספר שבטי בני ישראל. להורות כי שם ה' וענננו היה עם כל שבט ושבט. ועל פיו היה נוסע ועל פיו היה חונה. וזהו על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו. כל ימי אשר ישכון הענן על המשכן יחנו. אעפ"י שהיו מועטים וכן ובהאריך הענן ימים רבים ושמרו בני ישראל את משמרת ה'. כי היו ממתינים זמן רב. ושמרו בני ישראל כמו ואביו שמר את הדבר:

פרק י

פסוק ב

אח"כ צוה עשה לך שתי חצוצרות כסף. כי זה תשלום הדגלים. כי אין מלך ודגלים בלי חצוצרות. להעיר נרדמים ולשמח לב נדהמים. וזהו עשה לך. כי לך יאתה. אחר שאתה בישורון מלך. ובהתאסף ראשי עם צריך שיהיה בחצוצרות ושופרות וכל מיני זמרא. וזהו והיו לך למקרא העדה ולמסע את המחנות. ונתן סימן לרבים בשתיהם מפני כבודם. וליחידים והנשיאים באמת. כי לפעמים יצטרכו כל העם להקהל. ולפעמים די בנשיאים זהו כנגד למקרא העדה. וכנגד למסע את המחנות אמר ותקעתם תרועה ונסעו המחנות. וכן לכל ארבע רוחות העולם היו תוקעים תרועה שהיא קול גנח וייליל. לשבר כל מיני מדות הדין ולהבריח כל המזיקים. כאומרו תרועם בשבט ברזל וגומר שהוא לשון שבירה. אבל בהקהיל את הקהל תתקעו. תקיעה פשוטה ולא תריעו. כי הקהל אינם צריכים דין אלא רחמים. כי הן אל כביר לא ימאס. ולכן היו החצוצרות של כסף להורות שהיו רחמים על ישראל. ולכן אמר שיהיו מקשה בלי פירוד לרמוז על ייחוד השם ואהבתו. ולהורות שהיו רחמים אמר ובני אהרן הכהנים יתקעו. לפי שהם באים מכח רחמים ולא הלוים שבאים מכח הדין. ולהורות על זה אמר וכי תבואו מלחמה בארצכם. שזאת היא מלחמת האויבים. והרעותם בחצוצרות לשבר כחם. כבר כתבתי כי במדרש הנעלם אמרו שזו היא מלחמת יצר הרע שהוא צר הצורר תמיד. כי האויבים

לפעמים יבאו ולפעמים לא יבאו. אבל יצר הרע הוא צר שצורר תמיד ביום ובלילה לא יחשה. ואויבי איש אנשי ביתו מהצרי'. וזהו והרעותם בחצוצרות. ולכן כתיב בראש השנה שהוא יום הדין זכרון תרועה. זכרון מהתרועה הנזכרת כאן והרעותם בחצוצרות ונזכרתם. אבל ביום שמחתכם ובמועדיכם. שאינם צריכים דין. ותקעתם בחצוצרות:

פסוק יא

אחר שהשלים ענין הדגלים וסדר נסיעתן וחנייתן וענין החצוצרות. אמר ויהי בשנה השנית בחדש השני נעלה הענן ויסעו בני ישראל למסעיהם וגומר. להורות שזה היה המסע הראשון. וזהו ויסעו בראשונה על פי ה'. וכן רמז בזה כי זה המסע הראשון היה על פי ה' ורצונו בלי קטטה ומחלוקת. אבל כל שאר הנסיעות היו שלא ברצון השם לפי גודל חטאתם. וזהו ויסעו בראשונה על פי ה' ביד משה. שאם לא בשביל זה כבר כתב למעלה ויסעו בני ישראל למסעיהם ממדבר סיני. ולמה חזר לומר ויסעו בראשונה על פי השם כי ידוע הוא. אלא להורות על מה שכתבנו כי כל שאר המסעות היו במחלוקת. כדכתיב ויסעו מהר ה' וגומר. וכתיב ויהי העם כמתאוננים וגומר:

פסוק כט

ויאמר משה לחובב נוסעים אנחנו וגו'. לפי שראה משה שקבלו כמה טובות ממנו בעצתו שעזב ארצו ובא לחסות תחת כנפי השכינה. לא היו ראוי שיהיו כפויי טובה אחר שהיו באים ליסע. ולכן אמר ויאמר משה לחובב שהיה מצד עצמו חביב וראוי. וכן מצד אביו היותו בן רעואל. וכל שכן היות חותן משה שהיה מלך. לכה אתנו והיטבנו לך וגומר. והוא לא קבל דבריו ואמר לא אלך כי אם אל ארצי. והטעם בזה לפי שראה בדברי משה שלשה דברים בלתי ראויים מורים לו שלא ילך עמהם. האחד שאמר נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם. שרמז בזה כי אין לגרים חלק בארץ. כאומרו אותו אתן לכם ולא לאחרים. ולזה אמר אח"כ (הוא) לא אלך כי אם אל ארצי כי יש לי ארץ טובה כארצכם. והשני שאמר לו לכה אתנו והיטבנו לך קצת טובה כאיש אורח והלך. ולא כמי שהוא חותן המלך. ולזה אמר איני צריך לטובתכם כי אל מולדתי אלך בתוך משפחתי ומולדתי יש לי טובות רבות. והשלישי שאמר לו כי השם דבר טוב על ישראל. שנראה מדבריו שהטוב הוא לישראל ולא לאחר. ולזה השיב אחר שהטוב הוא לישראל. איני רוצה לילך כי אם אל ארצי ואל מולדתי שיש לי טובות מרובות. ורמז ג"כ בדבריו שלא היה רוצה לילך. לפי שהוא לא נסע מארצו לתכלית שכר שיעשו עמו טובות. כי אם להתדבק בשם מצד אהבתו ולא מצד תגמולו. ולזה אמר איני צריך לטובתכם כי בארצי יש לי טובות הרבה. וכשהבין משה כוונתו. אמר אל נא תעזוב אותנו. כלומר

אעפ"י שתרצה לילך אין עתה עת להלוך. כי יאמרו כי לזאת הסבה הלכת לפי שידעת שלא היה לך חלק בארץ. וממקום שבאת משם אתה נתפס:

או יאמר אל נא תעזוב אותנו. כלומ' אין עתה עת שתעזוב אותנו עד שנכנס לארץ. כי אחר שאתה ידעת חנותינו במדבר ארץ לא זרועה הרים ובקעות ושם היית לנו לעינים. כ"ש עתה שאנו עומדים ליכנס לארץ. שאנו צריכים יותר לעצתך. שאין ראוי לך לילך. ואז והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה' עמנו והיטבנו לך כמו אם היית אחד ממנו. אחר שאתה מאיר עינינו. והנה בכאן תקן כל דבריו הראשונים שאמר והטבנו לך. כי הם אין בידם להטיב. ולכן אמר עתה והיה הטוב אשר ייטיב ה' עמנו. כי הוא טוב ומטיב. וכנגד מה שאמר לו כי ה' דבר טוב על ישראל ולא על אחר. אמר לו עתה והטבנו לך מטוב ה'. כאלו היית חלק ממנו. וכן בכאן תקן מה שאמר אותו אתן לכם ולא לאחר. כאומרו כי מהטוב אשר ייטיב השם עמנו היטבנו לך. וכן רמז באומרו והיה הטוב ההוא. ולא אמר והיה הטוב אשר ייטיב ה' עמנו. אלא הטוב ההוא הצפון. כי לא ידעו מהו לרוב עלויו. כאומרו מה רב טובך אשר צפנת ליריאך. וכן תקן מה שאמר כי אל ארצי. לפי שאני לא באתי ע"מ לקבל פרס אלא מאהבת ה' ולחזות בנועם ה'. ולכן אמר לו והיה הטוב ההוא האמיתי הצפון לצדיקים. וזה רמז על התורה ג"כ שהיו בניו בעלי שמועה מהסנהדרין. וכששמע זה שתק וקבל דבריו ונתנו לו דשנה של יריחו. וזכה למעלת התורה כמו שפירשתי בפרשת יתרו:

פסוק לג

ויסעו מהר ה' מכאן התחילו לילך לאחור ולא לפנים. כאומרם זכרונם לברכה כתינוק שבורח מבית הספר. ויסעו מהר ה' ולא על פי ה'. אבל הם נזורו אחור והיו כפויי טובה ולא זכרו הטובות שהשם עושה עמהם בנסיעתם ובחנייתם. כי ארון השם נוסע לפניהם לתור להם מנוחה. וכן ענן ה' עליהם יומם בנסעם מן המחנה. וכן טוב שלישי כי בנסוע הארון היה אומר משה קומה ה' ויפוצו אויביך. כמו שאומר עורה למה תישן. וזהו קומה ה' ויפוצו אויביך. כי זה היה תכלית החצוצרות כמו שפירש למעלה. וכן ובנחה שהיו יגעים מהדרך יאמר שובה ה' רבבות אלפי ישראל. והוא כמו בשובה ובנחת תושעון. ובכל זה נזורו אחור והפכו לעורף. וזהו רמוז באלו הנוני"ן הפוכות ומנוזרות. לומר שבכל אלו הטובות נזורו אחור כמו אלו הנוני"ן המנוזרות. והטעם ששמו נוני"ן מנוזרות יותר משאר אותיות. נראה לי לפי שהם כפרו בטובת העננים שהיה ענן ה' נוסע לפניהם ומאחריהם ומן הצדדים. וזה היה מהטובות הגדולות שעשה השם עמהם. ואחר שהם היו כפויי טובה בעננים. רצה השם להודיעם עוונם שהיה בענין העננים. ולכן שם לסימן

שני נוני"ן של ענן. בענין שישובו אל ה'. וזהו לך ה' החסד וגומר. והם לא שבו אל ה' אלא ויהי העם כמתאוננים. כי אולי זה היה עון המתאוננים שאמרו שלא נתפרש בתורה. כי לפי דעתי זה היה עוונם כי השם היה עושה כל זה לטובתם ולשמחם. ולשמרם לבל יכה אותם שרב ושמש בצל העננים. והם היו קצים בהם ועצבים ואוננים כמי שהוא אונן ועצב על מת. ולכן שם בחטאם שני נוני"ן של ענן כמו ששם גם כן הנוני"ן המנוזרות והוא ויהי העם כמתאוננים. ורבותינו זכרונם לברכה אמרו שאלו הנוני"ן הם כמו סימנים. להורות שאין כאן מקומה של פרשה זו. והפסיק בה כדי להפסיק בין פורענות לפורענות. פורענות הראשונה הוא ויסעו מהר ה' כמו שפירשתי. והשניה ויהי העם כמתאוננים: **ובמדרש** הנעלם אמרו כי אלו הנוני"ן הם רמז לשכינה. ולכן אמרו נו"ן באשרי יושבי ביתך לא איתמר. לפי שהוא רמז לשכינה שהולכת בגלות. ובא דוד וסמכה ברוח הקדש דכתיב סומך ה' לכל הנופלים. ועל זה אמר נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל. מעצמם בלי עזר השם. כי היא מכובד הצרות אינה יכולה לקום. אבל השם יקים אותה. וזהו ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת. ואמרו שם כי מחבתם של ישראל השכינה שהוא הנו"ן הפכה פניה כנגד ישראל ואחוריה אל הארון. ולכן הנו"ן הראשונה ההפוכה הפכה פניה כלפי ישראל ואחריה אל הארון כזה ׃ ויהי בנסוע הארון וחתם שובה ה' רבבות אלפי ישראל ׃ הרי כאן שהפכה פניה כלפי ישראל ואחוריה אל הארון ועם כל זה ישראל הקשו עורף ונאצו את ה' וחטאו חטאים גדולים. ולפי דעתי כי לזה הטעם בעצמו סמך לכאן ויהי העם כמתאוננים. להורות על חטאם שהשם היה עושה כל זה לטובתם. וכביכול היה רוצה יותר בכבודם מבכבוד הארון. ולכן הנוני"ן שהם רמז לשכינה היו חוזרים אחוריהם אל הארון ופניהם כלפי העם. והם לא רצו בזה כי אין ראוי לכסיל כבוד ובעטו בה' ואמרו לא הוא. והפכו פניהם כלפי הקדש בענין שיהיו אחוריהם אל היכל ה'. ולא רצו שיהיו אלו הנוני"ן הפוכים כמו שהן. אלא שיהיו כתובים כהוגן. בענין שיהיו מחזירים האחור לישראל. וזהו ויהי העם כמתאוננים. סדר בחטאם במלת מתאוננים שני נוני"ן כתובות כהוגן הפך מהראשונות. לרמוז כי מאסו את ה' אשר בקרבם ויפנו אליו עורף ולא פנים. וברחו מהשגת השם ונאצו את ה' אשר בקרבם. בענין שיתרחק מהם ויתקיים רחוק מרשעים ישועה. וזהו כמתאוננים שהיו אוננים ועצבים באלו הנוני"ן. ומתכוונים למרות פי כבודו ולא היו רוצים לשמוע בקול ה'. ולכן ברחו ונסעו מהר ה' כמו תנוק בורח מבית הספר כדי שלא לשמוע קול הרב. וזהו רע באזני ה'. ולא אמר בעיני ה' אלא באזני ה'. כי אוזן שומעת תוכחת מוסר בקרב חכמים תלין. והם לא רצו לשמוע תוכחת מוסר. אלא להתרחק מן השם ולילך אחרי שרירות לבם. ולכן וישמע ה'

ויחר אפו. מה שמועה שמע כי הם לא אמרו דבר. אבל פירושו שהשם הבין כוונתם. וזהו וישמע ה' כמו כי שומע יוסף. ולכן ויחר אפו: הם רצו להתרחק מהשם ושהשם יחזיר להם עורף ולא פנים וכן עשה. ויחר אפו שחרה אפו בהם ותבער בם אש ה'. היא מדת דינו הקשה ההולכת אחורי הפרגוד הנקראת אחורים: ורמז גם כן בזה כי מהאש יצאו והאש יאכלם. הם ברחו מהתורה שנקראת אש דת. ונפלה בהם אש ה' מן השמים. ואמר שבתפלת האש ותשקע האש. לפי שיש אש אוכלת אש:

פרק יא

פסוק ג

ואמר שקרא למקום ההוא תבערה. לפרסם חטאם שרצו לפרוש מאחרי ה' ולהתדבק בין התאוות ובתבערה ובמסה. ולכן בערה בם אש ה' מדה כנגד מדה. ולכן אמר והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה. לרמוז שכל כך היתה רעתם שהחטיאו אחרים עמהם. עד שהאספסוף אשר בקרבו והם האנשים שנאספו אליהם. למדו ממעשיהם והתאוו תאוה. וישיבו גם בני ישראל ללמוד מהם ויאמרו מי יאכילנו בשר. בענין שהיו חוזרים חלילה. או שרמז וישובו ויבכו גם בני ישראל. כי כבר בכו בראשונה באומרו ויהי העם כמתאוננים. שהיו אוננים עצבים כמי שבוכה על מתו. ועכשיו וישובו ויבכו פעם אחרת כמו שבכו בראשונה. ויאמרו מי יאכילנו בשר. וזה להורות על פשעם כי האספסוף התאוו תאוה ולא פירשו אותם. ובכו הם ופירשוה ויאמרו מי יאכילנו בשר. בענין שבה יתרבה תאותם ודמם לילך אחרי שרירות לבם. כי המן היה לחם אבירים לחם דק מזכך שכלם ודמם. והם לא רצו אלא מאכל עב ושמן. באופן שבזה היו כפויי טובה וכפרו בטובת המן שהיה מדריך להם בדרך המצות. ומרחיק אותם מן העבירה ומן הלכלוך. וזה זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם. ראה יופי דבריהם שאמרו חכמים ז"ל חנם מן המצות. כי זה יורה על כל מה שכתבנו שהיו בורחים מן התורה ומן המצות. והיו רוצים לילך אחרי שרירות לבם הזונה בלי עול מצות. ורצו לחזור לאמונת מצרים ולמאכלם העבים המרבים ליחה עבה כמו הדגים והאבטיחים. וזהו ועתה נפשנו יבשה. בלי לחות במאכל המן שהוא מאכל יבש. וכאן כפרו בטובת השם ובטובת המן. וכמאמרם ז"ל שאמרו שהיו בו כל מיני מטעמים. ולזה אמרו ועתה נפשנו יבשה אין כל. כלומר אין אנו יודעים מה תועלת ימשך ממנו. כי עתה בעת הזאת נפשנו יבשה וצמאה. אין כל. אין אנו רואין בו מה שאמרו לנו שהיו בו כל מיני המטעמים. אבל אנו רואין בו רעה גדולה כי לעולם עינינו תלויות לשמים מתי ירד המן בבקר. אולי ירד או אולי לא ירד. וכל זה היה עושה השם לנסותם כדי שיהיו עיניהם תלויות לשמים ולא ישכחו

אלהי עוזם. ולא רצה לתת להם אלא דבר יום ביומו. וזהו ויענך וירעיבך ויאכילך את המן וגו':

פסוק ו

או יאמר בלתי אל המן עינינו. לפי שהם אמרו בתחלה מי יאכילנו בשר. וחזרו לומר זכרנו את הדגה. כלומר אנחנו יודעים כי שאלת הבשר היא נמנעת. אבל למעט אנחנו זוכרים את הדגה והבצלים והקישואים והשומים. שאע"פ שלא היה לנו מאכל טוב. אחר שהיו מינים שונים מקרר דעתינו. וכשנפשנו קצה במין זה לקחנו מין אחר. אבל המן שאנחנו אוכלים עתה אע"פ שהוא מאכל טוב. נפשנו יבשה בו אחר שתמיד אל המן עינינו ואין לנו מאכל אחר. ולפי זה יהיה והמן כזרע גד הוא מאמר שלהם. כלומר נפשנו יבשה וקצה בו. אחר שאין לנו מאכל אחר אע"פ שהוא מאכל טוב והוא כזרע גד ועינו כעין הבדולח וטעמו כטעם לשד השמן. וכן כי בירידת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו. והוא מזומן קודם עת האוכל. עם כל זה אחר שאין לנו מאכל אחר בלתי אל המן עינינו. נפשנו יבשה וקצה בו. ובזה לא נצטרך לומר לא מי שכתב זה כתב זה. ואולי נאמר שהוא מאמר שלהם ג"כ אבל הם היו דורשים אותו לגנאי ואומרים. והמן כזרע גד הוא שהיה דק דק והיה טורח גדול באסיפתו. ועינו כעין הבדולח לבן מאד ומחשיך העינים. וכן שטו העם ולקטו. בסבת דקותו והוא פירוש כזרע גד. וטורח אחר וטחנו בריחים. בענין שבזה בחורים טחון נשאו. ואחר כל זה הטורח היה טעמו כטעם לשד השמן. שנפש האדם קצה בו ואין אדם יכול לאכול ממנו אלא מעט מזער. באומרו אכול דבש הרבה לא טוב. ועוד רע אחר כי ברדת הטל ירד המן עליו והוא מתלכלך בטל. ולפי דעת רבותינו ז"ל שאמרו שהוא מאמר השם והוא האמת. יאמר והמן כזרע גד הוא. כי אני רוצה להשיב על הדבה שהם מוציאים על המן ואומרים שהוא מאכל רע ויבשה נפשם בו. כי הוא שקר גמור כי כל מאכל להיותו טוב ראוי שיהיו בו ארבעה תנאים. האחד שיהיה מועיל לראש האדם ולבריאות גופו. והשני שיהיה לו מראה טוב. בענין שיהיה תאוה לעינים כמו שפירשתי בפסוק ותרא האשה. והשלישי שיהיה מתוק לחיך כמו שפירשתי בפסוק חכלילי עינים. כי החיך אומר לי לי וזהו חכלילי. והרביעי מצד נקיותו וטהרתו. כנגד הראשונה אמר והמן כזרע גד הוא. כי ידוע כי זרע הקוליאנדר"ו הוא מועיל לראש ולעינים. וכנגד השני שהיא המראה. אמר כעין הבדולח שיש לו מראה טוב. וכנגד השלישי שהוא המתיקות. אמר וטעמו כטעם לשד השמן. וכנגד הרביעי שהיא הטהרה והנקיות. אמר וברדת הטל ירד המן עליו. כמאמרם ז"ל שהיה שמור וטהור כמונח בקופסא. זאת היא תשובת השם על דבתם הרעה. כי כן דרכו להשיב

בשביל העלובים. כאומרם ז"ל שומעים חרפתם ואינם משיבים. עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. לרמוז שהשם ענה בשביל השמש כשקטרגה הלבנה וגו'. וזהו עליהם הכתוב אומר כמו השם. כאומרם בכתובות לא השם המביאם לידי מכות וכו'. ופירש רש"י ז"ל לא הכתוב המביאן לידי מכות מביאן לידי תשלומים. וכן בכאן השם ענה על דבתם והשיב והמן כזרע גד הוא. וראיתי שרבינו משולם ז"ל בהיותו רופא למלך ערב. שאל ממנו המלך ואמר לו אבותיך היו כפויי טובה. כי אחר שהיה להם מן לחם רב לחם אבירים. איך שאלו קישואים ושומים. ואמר לו למחר אשיבך. מה עשה הלך אצל השר הממונה על שולחן המלך. ואמר לו אני מצוך שלא תתן למלך שומים אחר סעודתו כמו שהוא רגיל לאכול שום בקינוח סעודה. לפי שזה דבר ראוי לבריאות גוף המלך ועשה כן ולא נתן לו שום. וכעס המלך ושאל לו למה עשה זה והוא השיב שהרופא היהודי צוה לו כן. ואז שלח בעבורו ואמר לו למה צוית למשרתי שלא יתן לי שום. שכבר ידעת שאין דעתי מתישבת על זולתו. אמר לו אדוני המלך השמע לאזנך מה שפיך מדבר אתה כעסת עלי פעם אחת שלא נתנו לך שומים. ואבותי שהיו אוכלים המן שטעמו כטעם לשד השמן ארבעים שנה. בלי שום ודבר אחר. מה יעשו. אמר לו המלך אתה אמת ותורתכם אמת:

פסוק י

וישמע משה את קול העם בוכה למשפחותיו. רמז בזה על תלונתם ועל עצבונם ובכיתם שהיתה בלי סבה. כמי שבוכה על אחד ממשפחתו שמת היום אלף שנים. כמו שאמר ביפת תואר ובכתה את אביה ואת אמה. וכן בכאן לא היה להם סבה לבכות. אלא שהיו בוכים על משפחותיהם. ולכן ויחר אף ה' מאד ובעיני משה רע. כי אולי חשב משה כי הם היו עצבים ובוכים על הנהגתו שלא היתה כהוגן והיו רוצים מנהיגים אחרים. ולזה אמר למה הרעות לעבדך וגו'. האנכי הריתי. הרמז בזה כי הסובל טורח אחר עליו הוא בשביל שני דברים. האחד כי טבע האדם לאהוב את בנו ולסבול טרחו. אחר שהוא בנו ועמל בו וגדלהו. והשני כי האדם יסבול טורח אחר בעבור התועלת הנמשך ממנו. וכנגד הראשונה אמר האנכי הריתי את כל העם הזה. והלא אין אני אביהם שאסבול כל זה הטורח בשבילם. וא"ת ואע"פ שאיני אביהם ימשך לי תועלת מהם כמו שימשך לאומן מן היונה. אינו כן כי אין לי תועלת מהם ויודע אני שלא אכנס לארץ אע"פ שאסבול טרחם וז"ש אם אנכי ילידתיהו כמו יולדו על ברכי יוסף. כאשר ישא האומן את היונק על האדמה אשר נשבעת לאבותיו. לכן לא אוכל אנכי לבדי וגו'. וראוי לך לתת לי מסייע ולא אראה ברעתי. אחר אשר הם מרננים על הנהגתי. ובזוהר אמרו כי משה חרה לו

על בקשת הבשר. לפי שבזה נתנו לו פגם גדול. לפי שכבר אמר כי ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל בזכות ג' אחים. המן בזכות משה דכתיב הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ושם מקום משה. וענני כבוד בזכות אהרן דכתיב ויראו כל העדה כי גוע אהרן וכדר' אבהו וכו'. והבאר בזכות מרים דכתיב ותמת שם מרים ותקבר שם ולא היה מים לעדה. ולכן כשראה משה שישראל שאלו בשר. חרה לו מאד ואמר א"כ מקומי פגום ומקום אהרן פגום ומקום נחשון בן עמינדב פגום. ולכן אמר למה הרעות לעבדך. וכן אמר אם ככה את עושה לי. שאתה עושה ממני נקבה. ואני יורד ממקומי. הרגני נא הרוג ואל אראה ברעתי. ודאי ולא ברעתם. כמו שאמרו תיקון סופרים הוא זה. כי זה היה רעתו וחסרונו ושם האריכו. ואמרו עוד כי לפי שאמר בכאן הרגני נא הרוג נגזרה עליו מיתה. ועל זה אמר אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי. שחוטף הדברים. ועל זה אמרו תלת אינון דגרמין בישין לגרמיהו. האחד מי שזורק פירורי לחם שרודף עניות אחריו. והשני מי שמקלל עצמו. לפי שמדת הדין עומד עליו וחוטף הדבר מפיו ועולה ומשטין. ולכן במשה אע"פ שאמר מחני נא לא חששו לו. אבל עכשיו שאמר הרגני נא הרוג מצד הכעס וטורח ישראל. חטפו הדבר מפיו ונגזרה עליו גזירה. והשלישי מי שמדליק נר במוצאי שבת קודם שיאמרו העם סדר קדושה. לפיכך אנו אומרים ויהי נועם בשיר ובנעימה להגין עלינו מכל מיני מדות הדין ופחד לילה. שנפטרים אז משלשלאותיהם להזיק העולם. וכל מתי גהינם יוצאין לקראתו ושורפים אותו באש ואומרים כאשר עשה כן יעשה לו:

פסוק טז

אח"כ אמר **אספה לי** וכן לך ואספת את זקני ישראל. לפי שהם מקהילין קהלות ברבים ללמד תורה לישראל וזהו בעלי אסופות. וכן שלמה נקרא קהלת לפי שכתוב בו ויחכם מכל האדם. ותקן משלים הרבה והקהיל קהלות ברבים וזהו קהלת. וכן נקרא קהלת ע"ש שהיה דומה לקהת שהיה בעל תורה והיה מקהיל קהלות. וכן היה מקהה שיני מולידיו ואחיו. בתורה שלמד וגבר עליהם. ולכן תמצא בקהלת קהת. והלמ"ד יתירה כנגד שלשים מעלות של המלכות שהיו לשלמה נוספים על מעלות התורה. וכל זה הוציאוהו ממה שכתב בכאן אספה לי שבעים איש מזקני ישראל. ובכאן השיב השם על תלונת משה ועל תלונת הבשר. דכתיב ואל העם תאמר התקדשו למחר ואכלתם בשר וגו'. לא יום אחד תאכלון. כנגד ה' אחד ותורה אחת. ולא יומים כנגד תורה שבכתב ותורה שבעל פה. ולא חמשה ימים כנגד חמשה חומשי תורה. ולא עשרה ימים כנגד עשרת הדברות. ולא עשרים יום כנגד עשר דברות ועשר מאמרות. עד חדש ימים אבל לא ארבעים יום.

שבהם נתנה לכם התורה שיש בה לחם אבירים מתוק מדבש ונופת צופים. ובה כל מיני מאכל מקישואים ואבטיחים וחציר ובצלים. קליפה על קליפה ופנים בתוך פנים. מאכל דק וגס נגלה ונסתר. כאומרם ז"ל באנטונינוס ורבי שלא פסקו משולחנם לא צנון ולא חזרת שזה רמז נגלה ונסתר. כמו שפירשתי על פסוק שני גוים וגו'. ואתם מאסתם בה' ובתורתו ורחקתם עצמכם ממנה. הוא יתרחק מכם מדה כנגד מדה. ויהיה לכם לזרא לזרות וריחוק. וכל זה יען כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם. וי"א לזרא כמו ויזורר הנער. כי כשמתעטשים היו מתים:

פסוק כא

ויאמר משה שש מאות אלף רגלי וכו'. כבר דרשו בו מה שדרשו. ורבני צרפת אמרו כי לפי שכתוב איש כי ישחט שור או כשב ואל פתח אהל מועד לא הביאו. ואחר שהם שש מאות אלף רגלי. ואין כאן אלא אהרן ובניו מי ימצא להם. ולזה באתהו התשובה היד ה' תקצר. ולזה ויגז שלוים מן הים. דבר שלא היה צריך טורח בהן. והנה יש לספק בפרשה שתי ספיקות. ואולי מתוכם יתברר קצת מן האמת. הספק הראשון למה אמר למעלה מאין לי בשר. כי הם לא שאלו ממנו בשר אלא שאמרו מי יאכילנו בשר. והספק השני למה אמר בכאן שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו. מה צ"ל העם אשר אנכי בקרבו. כי ידוע הוא שהיה יושב בקרבם. ולכן נאמר כי משה לא היה משים ספק ביכולת השם חס וחלילה. אבל הוא היה מתרעם על עצמו. והיה זה כן לפי שידוע שהמנהיג הוא המדינה. כאומרו למן היום אשר הוצאתי את בני ישראל ממצרים לא בחרתי בעיר וגו' ואבחר בדוד. ואבחר בירושלם היה לו לומר. אבל נראה שדוד הוא כירושלם וירושלם כדוד. ואחר שזה כך. דבר ראוי הוא שכשהמלך יחדש או יצוה חוקים או נימוסים במדינה. שיהיו דברים ראוים. נאותים לכל בני המדינה. ונאותים למנהיג המדינה. ויהיו באופן שהמנהיג יכול להנהיג בהם בני המדינה בכל עת ובכל זמן. ואם לא יהיו על הסדר הזה אלא שאפשר שמהם יבא רע ונזק למנהיג. ולא יוכל להנהיג העם בכל הזמנים בשוה. עד שלסבת זה העם ירננו אחריו ויאמרו מה היה שהימים הראשונים טובים מאלו. ולמה לא תתנהג עמנו בדת ונימוס המלך. טוב לו את אשר עדן לא היה. ויותר טוב היה למלך שמעולם לא היה מצוה כך. ואחר זאת ההצעה נבין השאלה. כי משה לא נתרעם על השם אלא על עצמו ואמר כן בענין שאלת הבשר. אני יודע שאתה יכול לתת להם שאלתם ולתת להם בשר עד אשר יצא מאפם. אבל אדוני יש לך להביט אם בזה הענין יבא לי נזק. אחר שאני בקרבם ואני מנהיגם. כי בכל עת ועת יבאו לשאול ממני בשר בזול כמו שנתת להם עכשיו. ואם איני יכול למלאת שאלת המוני עוד מעט

וסקלוני. ולכן אע"פ שיבא טוב להם. יש לך לראות איך אני בקרבם ומנהיגם. וז"ש שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו ואתה אמרת בשר אתן להם. ואינך רואה הנזק המגיע לי בזה. כי היום או למחר יבאו לבקש לימודם וירצו שאתן להם בשר ואין לי. כי מאין לי בשר לתת לכל העם הזה. ואחר שאני בקרבם ואתה אמרת בשר אתן להם. ויבא לי נזק מזה כי אין לי יכולת למלאת שאלתם ולספק צרכם. וזהו הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם. אם כן יותר טוב היה שלא תתן להם בשר. אחר שיבא נזק גדול למנהיג. ואז השיבו השם מיד. היד ה' תקצר. כלומר אם לא אתן להם יאמרו שידי קצרה. ואתה רוצה שבשביל הנהגתך יוציאו לעז עלי. עתה תראה היקרך דברי שיאמרו זה. ולפי דעת האומר שדבר משה שלא כהוגן. יהיה עונשו עתה תראה ולא תראה מלחמת ל"א מלכי כנען. והוא על דרך שאמרו עתה תראה אשר אעשה לפרעה:

פסוק כד

ואמר **ויאסוף שבעים איש מזקני העם** להודיע מעלת משה על שאר האנשים. כי כל שאר האנשים אינם רוצים שתהיה שררה לשום אדם זולתם. ולא די זה אלא שהם מקנאים כשרואים שררה לאחרים. וכ"ש אם נראה להם שאותו אדם היה שוה לו ועכשיו יש לו שררה עליו. וזהו קנאת איש מרעהו. ולכן אינם רוצים שתהיה שררה ומעלה לשום אדם. אלא שידעו כי להם לבדם נתנה הארץ. ולהם היכולת להמית ולהחיות לזון ולפרנס ולהסיר המזונות מהם. ואינם רואים כי זה האומנות הוא של הקב"ה שהוא אחד ומיוחד ואין שני לו ולו היכולת. והוא אדון בלי קנאה ומדון ואין דרכו כדרך בשר ודם. כי כשאין בעיר אלא אומן א' עושה מה שרוצה מקדים ומאחר. לפי שאין אחר שימחה בידו. אבל הקב"ה אינו כן כי אע"פ שאין אחר שימחה בידו. עושה כל הדברים כסדרן ובזמנם בלי תוספת ומגרעת. וזהו עיני כל אליך ישברו. לפי שאתה אחד ואין מי שימחה בידך. ועכ"ז אתה נותן להם את אכלם בעתו בלי איחור ועיכוב. ולא תאמר כי מפני שהם רבים אולי מהם יהיו רעבים ומהם יהיו שבעים. לזה אמר אינו כן כי פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון. כי בפתיחת היד לבד השם משביע לכל אחד ואחד כפי רצונו. כי יש מסתפק במעט ויש שאינו מסתפק במעט והכל משלים השם ביכלתו. אבל בני אדם כשרואין עצמם יחידים באומנותן. מיד בועטים ואין רוצים שיהיה שני להם ומקנאין באחרים. ומרע"ה היה מוכתר בזה מכל האדם. והוא עצמו שאל שיהיה לו מסייע. והוא עצמו הלך לאסוף הזקנים בלי קנאה. וזהו ויאסוף שבעים איש. ואחר האסיפה העמיד אותם סביבות האהל. בענין שיהיו מוכנים לקבל הנבואה:

פסוק כו

ואמר **וישארו שני אנשים במחנה**. להורות כי המשפיל עצמו לכבוד השם הקב"ה מגביהו. ולכן אלדד ומידד לפי שעשו עצמם שיריים. ולא רצו לצאת האהלה כדי שלא ליטול עטרה. הקב"ה הגביהם וקראם בשמם. וזהו שם האחד אלדד לפי שהיה מיוחד. ושם השני והדומה לו מידד. ולכן אמר שני אנשים צדיקים וגבורים בנבואתם. כאומרו בשמואל זרע אנשים עד שאמרו שהיו אחיו של משה מן האב. וזהו שם האחד אלדד. כלומר איני בא מיוכבד דודתו. וכן שם השני מידד מי הוא דד. לרמוז שאינו בא מצד יוכבד דודתו. והמה בכתובים. למעלה ולמטה. כאמרו כל הכתוב לחיים בירושלם. ואמר משה מחני נא מספרך אשר כתבת ואומר ה' יספור בכתוב עמים. ועכ"ז לא יצאו האהלה. ואמר וירץ הנער להורות שהיה זה מעשה נערות. כי יודע היה משה זה ואין כל דבר נעלם ממנו. ולכן לא השיב לו דבר. ולפי שראה יהושע שמשה לא ענה לו דבר קנא אל דברי הנער. וזהו ויען יהושע. ולפי שדברי יהושע היו ג"כ דברי בחור ולא דברי זקן. כתב בכאן משרת משה מבחוריו. לרמוז שאחר שהיה משרת משה שהיה עניו מכל האדם ולא היה בו קנאה ושנאה. כן היה ראוי שיהיה יהושע. אחר שהוא משרת משה. כאומרו כעבד כאדוניו. והוא לא למד ממנו אלא נטה אחרי הבחורים ונתלבש בלבוש הקנאה ואמר אדוני משה כלאם. וכי בשביל שהיו עוסקים בתורה ובנבואה היו ראויים לעונש. עד שלזה תרצו רז"ל ואמרו שהיו אומרים משה מת ויהושע מכניס את ישראל לארץ. וזאת מעלה גדולה ביהושע שהיה חושש לכבוד רבו יותר מעל תועלתו. ועכ"ז לא נתקררה דעת משה. כי אחר שהיתה נבואה. מוכרחים היו לאומרה. ולכן א"ל המקנא אתה לי. כלומר או אתה מקנא בשבילך לפי שאתה עתיד להיות נביא. או אתה מקנא בשבילי. וזהו המקנא אתה לי. מי יתן כל עם ה' נביאים. בתנאי שיתן ה' את רוחו עליהם. ובזה הראה משה ג"כ שמעלתו היתה לכבד את תלמידו כגופו. ולא רצה לומר לו שהיה מקנא בשביל עצמו אלא בשביל משה. ועכ"ז לא ישרו דבריו בעיניו. ולכן תמצא שאמרו ז"ל כי ב' דברים אמר יהושע בפני משה רבו ולא ישרו דבריו בעיניו. הא' כשאמר קול מלחמה במחנה כמו שפירשתי במקומו. והב' כאן שאמר אדוני משה כלאם:

פסוק ל

ואמר **ויאסף משה אל המחנה**. להורות שלא רצו לראות בירידת השלו. אחר שהוא פורענותם של ישראל. וכן כדי שילמדו ממנו העם ויאמרו אחר שאין חפץ ה' בשאלת הבשר אין אנו רוצים בו ואנו מתחרטים. אבל הם לא עשו כן אלא ויקם העם בהשכמה בזריזות ומקדימים במצות. ויאספו את השלו הממעיט אסף וכל המוסיף גורע:

פרק יב

פסוק א

ותדבר מרים ואהרן במשה. נסמכה זאת הפרשה לשאלת הבשר. להורות כי יצאו מרעה אל רעה. וכמו שישראל הוציאו דבה על המן ולקו בעונם. כן אהרן ומרים חטאו בהוצאת דבה על משה ולקו עליה. וכל זה להורות שהותרה הרצועה אפי' בגדולים ובצדיקים ולזה אמר ותדבר מרים ואהרן במשה וחשדוהו במה שלא היה בו. כי חשבו כי פרישת האשה היתה בסבת היותו מגדיל עצמו בנבואה. ולזה אמרו הרק אך במשה דבר ה'. קודם מ"ת ואחר מ"ת. הלא גם בנו דבר. קודם שדבר אליו ואחר שדבר אליו. ולא פירשנו מדרך ארץ. וזהו הרק אך. ב' מיעוטין קודם יציאת מצרים ואחר יציאת מצרים. והם לא דברו נכונה במשה כי האיש משה עניו מאד. ואינו עושה דבר זה כדי להתגאות כי הוא עניו מאד מכל האדם. והוא בעל ענוה ושפלות מכל האדם. והרמז בזה כי בלי מדרגת הנבואה אלא מצד היותו איש מופשט מנבואה. היה עניו מכל האדם. וזהו והאיש משה עניו מאד וגו'. וא"כ איך יתגאה בנבואה. ורמז ג"כ באומרו עניו מאד. על מה שאמר מאד מאד הוי שפל רוח. ומכאן הוציאו התנא כי אחר שהוא היה עניו מאד היה שפל מאד. ואחר שאמר מכל האדם שפי' יותר מכל האדם. בכאן כלול מה שאמר מאד מאד הוי שפל רוח. באופן שבענותנותו ובשפלותו שתק ולא ענה להם דבר כאלו לא שמע. ומכאן אמרו ג"כ שומעים חרפתם ואינם משיבים עליהם הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש וגו'. ונענה כמי שהיה בכאן שהשיב בעבורו:

פסוק ד

ואמר **ויאמר ה' פתאום אל משה ואל אהרן**. ולכן אמר למעלה וישמע ה' להורות כי ה' שמע ויתעבר. אבל משה לא שמע לפי שעשה עצמו כאלו לא שמע. לפי שהיה עניו מאד. ולזה אמר ג"כ פתאום בענין שלא יחשדו למשה שהוא נתרעם לשם מהם. לזה אמר ויאמר ה' פתאום בלי הפסק ושהות. אלא שהשם מעצמו קנא לכבודו. ולזה אמר ג"כ וישמע ה'. להורות שהוא שמע הדבר ולא מפי משה. ולזה קרא למשה עם אהרן ומרים להורות שלא נפרש משה מהם בשום זמן. ואחר שראו זה ויקרא אהרן ומרים להפרישם ממשה. ויאמר שמעו נא דברי. כלומר עד עכשיו אתם דברתם במשה. עכשיו שמעו אתם ואדברה אני. או שיאמר שמעו עתה דברי שאדבר לכם לכבוד משה. אבל לעד לעולם לא תשמעו דברי בעונש זה. בענין שלא תאמרו הלא גם בנו דבר. ולזה לא רצה לעשות מהם נביאים לומר אתם נביאים ובמראה אליכם אתודע. אלא אם יהיה נביאכם. כלומר הנביאים שלכם. במראה אליו אתודע. כי זאת היא אספקלריא שאינה מאירה. או במראה יותר תחתונה שהיא בחלום. ואחר שאין אתם נביאים. איך תוכלו

לשפוט ולדבר על משה. כי משה פה אל פה אדבר בו והוא למעלה מכל הנביאים. ורמז באומרו לא כן עבדי משה וגו'. להורות שכל הנביאים השגתם והשפעתם ממשה. לפי שהוא מארי דביתא אדון הבית. והוא האיש אדוני הארץ. שהוא מקום יניקת כל הנביאים מאספקלריא שאינה מאירה שהיא אל שדי כמוזכר באבות. ולכן כל הנביאים אמרו כ"ה אמר ה' צבאות כי זה מקומם. והיא נקראת בית אלהים. אבל משה בכל ביתי נאמן הוא. וזה הבית הוא נאמן עליה נגיד ומצוה. ולפי שנבואתם מזה המקום הם מושלים משלים וחידות. אבל משה השגתו אספקלריא המאירה. וזהו ומראה ולא בחידות ולא מראה כבראשונה. ואע"פ שהשגתו גדולה. בכל יום ויום רוצה להתדבק יותר למעלה. וזהו ותמונת ה' יביט. בכל יום ויום הוא מביט למעלה למעלה למעלה:

ורמז ג"כ באומרו בכל ביתי נאמן הוא. להשיב להם על מה שאמרו כי אשה כושית לקח ונפרש ממנה אבל אתם לא עשיתם כן. לזה אמר לא כן עבדי משה כמותכם. כי משה בכל ביתי נאמן הוא. ואחר שהוא בעל הבית. בעל אשה הוא. ואינו צריך אשה אחרת. אחר אשר הוא מתדבק בשכינה הנקראת אשה יראת ה'. והיא האשה הנצבת עמו ועם ישראל בגלותם. כאומרו לא מאסתים ולא געלתים לכלתם כתיב. וזהו בכל ביתי נאמן הוא. וא"כ מדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה. אחר שכל דבריו הם נוראים ונפלאים. ומי יבא עד תכונתם כאומרו את מעשה ה' כי נורא הוא אשר אני עושה עמך:

פסוק ט

ויחר אף ה' בם וילך. ועשה רושם בהם. וזהו ויחר אף ה' בם. אבל בו אינו נופל חרון אף. כי עוז וחדוה במקומו. וזה שאמרו כל חרון אף שבתורה עושה רושם במקבלים. והרושם הוא והנה מרים מצורעת כשלג. ולפי שאמר בם. וכאן לא נענשה אלא מרים ולא אהרן. חזר לומר ויפן אהרן אל מרים והנה מצורעת. שרמז בזה שפנה אליה והביט בה. ואולי נגעה בו או זרקה רוק מפיה בבגדיו וטמאתו עד שהוצרך טהרה וטבילה וזהו ויפן אהרן. אח"כ מצאתי סמך לדברי שאחז"ל מאי ויפן אהרן שנפנה מצרעתו. והוא כמו ופנו את הבית. רמזו בזה כי אחר שכתוב ויחר אף ה' בם ג"כ נענש אהרן אבל נפנה מיד מצרעתו בהשגחת השם:

פסוק יא

אל תשת עלינו חטאת אשר נואלנו ואשר חטאנו. הרמז בזה שאהרן אמר למשה שלא ישית עליהם חטאת. כי לא חטאו מרצונם ומדעתם אבל היו אנוסים. כאומרם אין אדם עובר עבירה אלא א"כ נכנס בו רוח שטות. וזהו אשר נואלנו ואשר חטאנו. ורמז עוד בדבריו כי כבר היה יודע ומכיר אותם שהיה אחיו ועצם מעצמיו. ודבקים אל ה' תמיד והולכים בדרכיו ולא נסו ללכת באלה. אבל עון הרבים גרם להם לחטוא. לפי שהיתה

עת רעה מוכנת לפורענות. אחר שישראל יצאו מרעה אל רעה ממתאוננים למתאוים. וממתאוים לדבת המן. ומדבת המן לדבת משה. וזהו אל נא תשת עלינו חטאת. לפי העת והעונה הזאת אשר היא עתה עת רעה. וזהו אל נא כי לא היה לו לומר אלא אל תשת עלינו חטאת. וזהו אשר נואלנו ואשר חטאנו כמו שנואלו וחטאו ישראל. וזהו אל נא תהי כמת. כי אע"פ שחטאה חטא עצום והיא חייבת מיתה וצרעת. אין זה עת ראוי לעונש גדול כזה. כי העונש ראוי שיהיה לפי הזמן ולפי המקום. וכן רמז באומרו אל נא תהי כמת. להורות שאין כל האנשים ראויים שיהיו שוים בעונש. כאומרם במצרים והגד לעמי פשעם אלו ת"ח שאפי' שגגות נעשות להם כזדונות וכו'. וכן עונש הנשים אין ראוי שיהיה שוה לעונש האנשים. וכמו שמוזכר בע"ז שהיתה אומרת אשתו של ר"מ דעתן של נשים קלה חוץ מברוריה. ולכן אמר אל נא תהי אחותינו זאת כמת אחר וכפושע אחר. לפי שהיא אשה ודעתה קלה ומתחלת בריאתה היא רפת המזג נמסת ההרכבה. באופן שבצאתו מרחם אמו. מיד יאכל חצי בשרו של זה המת שהיא אחותינו. ואין לה הכנה טובה כמו האדם. וכשראה משה שטענותיו צודקות. אמר אל נא רפא נא לה. סידר בתפילתו השני דברים שאמר אהרן. הא' כי לפי העת שהיא עת רעה יש לו להביט. אחר שהיא היתה צדקת. וזהו אל נא כלומר ברחמיך יש לך להביט לזה העת וזהו אל נא. וכן יש לך להביט שהיא אשה ודעתה קלה ואינה ראויה לעונש כזה. וזהו רפא נא לה שהיא אשה. ולכן לא הזכיר שמה כאומרם בברכות שאין להזכיר שם החולה בתפלה. וחזר לומר רפא נא. להורות שאחר שישראל היו ראויים ליסע מיד ונתעכבו בשבילה. וי"א שכבר התחילו ליסע דגל יהודה וחזרו לכבודה. ראוי שתביט לזה העת שיש בו טורח צבור ולכן רפא נא לה. ולהורות על זה אמר והעם לא נסע. מכלל שהיו ראויים ליסע ונשתהו לכבודה ומיד נסעו וזהו ואחר נסעו העם מחצרות:

פרק יג

פסוק ב

שלח לך. כבר אמרו שנסמכה פרשה זו לפרשת מרים להודיענו רשעתם שלא לקחו מוסר. אע"פ שראו עונש מרים שלא נתכוונה ללשון הרע. והם כל עצמם לא הלכו שם אלא להוציא דבה על הארץ. באופן שעונם גדול מנשוא. אחר שעברת לה"ר היא שקולה כנגד ע"ז וג"ע ושד"ם. והטעם בזה כבר פירשתי בפרשת תורת המצורע עיין שם. ולפי דרכנו למדנו שהיו ישראל טבועים בטיט היון ויצאו מרעה אל רעה. ומהמסע הראשון מיד הלכו לאחור ולא לפנים. וחטאו במתאוננים עד שבאו להוציא דבה על המן. ולפי שהיה העת ההיא עת רעה. חטאו אהרן ומרים בהוצאת דבה על משה. ומשם נמשכו

ישראל בענין המרגלים להוציא דבה על הארץ ולכן נסמכה פרשה זו לכאן. ומה שהקשו הקודמים איך אפשר שמעצת השם בשילוח המרגלים. נמשך רע גדול כמוזכר בפרשה. בעיני לא יפלא. כי אחר שמשה אמר ותקרבון אלי כולכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו. ראוי היה שיאמר השם כדבריכם כן יהיה. ואם לא יאמר להם כן יאמרו כדי שלא נראה ערות הארץ מעכב על ידינו. וידוע כי השם יתברך הוא טוב וישר. וכבר כתב בתורתו ובחרת בחיים. ולא לצדיקים בלבד אלא אפילו לרשעים. כאומרו טוב וישר השם על כן יורה חטאים בדרך. וכל שכן שידרך ענוים במשפט וילמד ענוים דרכו. ופירוש זה יהיה על דרך שאמרו במדרש הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו. וכי בשביל שגבר עלינו חסדו יהללוהו כל גוים. אבל אמרו כי פירוש הללו את ה' כל גוים. וכל שכן אנחנו שגבר עלינו חסדו. וגם לפי הפשט נראה שפירושו ברור. הללו את ה' כל גוים. אחר שגבר עלינו חסדו והרבה עלינו קרבנות שבעים פרים כנגד שבעים אומות. בענין שיהיו כפרה עליהם. ועם כל זה דרך הדרש היא דרך סלולה. ועל דרך זה נאמר אחר שהוא טוב מורה חטאים בדרך. וכל שכן שילמד ענוים דרכו. ואחר שהכתוב אמר וענוים ירשו ארץ. והמרגלים אעפ"י שיהיו חטאים השם מורה חטאים בדרך וכבר נשבע לתת להם ארץ טובה. אם היו ענוים. השם למד ענוים דרכו והדריכם בדרך גדולה נכונה. והם לא רצו והתריסו כנגד מאמר ה'. והלכו והוציאו דבה על הארץ. הם גרמו רשעתם ואכלו מפרי דרכם וניבם. ואחר כך על ה' יזעף לבם. ואיך נאמר שהשם נתן להם עצה רעה והם הם הגורמים. ואחר שהשם ירד לסוף דעתם. אמר שלח לך אנשים ויתורו את ארץ כנען. ולא אמר ויתורו את הארץ אלא את ארץ כנען. שהיא ידועה לכל העולם. והיא צבי לכל הארצות וארץ טובה ורחבה. ואפילו תינוקות של בית רבן יודעים זה. והם לא האמינו לשמועתה. ואחר שהם רוצים לשלוח לבטלה יהיה איש אחד לשבט. ואולי לא יסכימו כולם בזה. ואחר שכולם הסכימו וישלח אותם משה:

ואמר **שלח לך אנשים**. לפי דעתי להנאתך ולטובתך כמו שדרשו בלך לך. והטעם בזה לפי שידוע כי משה מעת שליחות הראשון נגזר עליו שלא יכנס לארץ. כאומרו ועתה לך ואשלחך אל פרעה. לך בשליחות זה אבל לא תלך בשליחות אחר כמו שפי' במקומו. וכן אמרו חכמים ז"ל עתה תראה אשר אעשה לפרעה אבל לא תראה מלחמת ל"א מלכים. והוא עצמו אמר בשירתו תביאמו ותטעמו ולא אמר תביאנו. וכן השם א"ל במלחמת עמלק כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע. וכאן נתן לו רמז שהוא לא יכניסם לארץ כמאמרם ז"ל ולא הרגיש. וכן בשביל מאמר הצאן ובקר ישחט להם. נאמר להם עתה תראה היקרך דברי אם לא. ולא תראה בכניסתם לארץ. ואחר שזה הדבר גלוי לפני השם

והיה יודע דעתם של מרגלים. אמר לו שלח לך אנשים להנאתך ולטובתך. ולא גילה לו ה' זה הטוב עד שהדבר נתגלה מעצמו. ובאו ישראל והוציאו דבה על הארץ ומרדו בה'. ונגזרה עליהם מיתה ואמר במדבר הזה יפלו פגריכם. והשם חשש על כבוד הצדיק לפי שהוא נאמן ביתו וממלכתו. וא"ל שלח לך אנשים להנאתך ולטובתך. והטובה היא לפי שאין שבח למשה אחר שהוא מלכם ומנהיגם. שימות הוא במדבר ויכנסו ישראל לארץ. אחר שהם תלמידיו ובני חילו. ומה יאמרו העולם. תלמידיו נכנסו לגן עדן וארץ ישראל. והרב נשאר בחוץ. וכמו שאמרו שלא יהו תלמידיו וכו'. וכן אין שבח לישראל שיכנסו הם לא"י וישאר מלכם ומנהיגם חוצה לארץ. כי בני החיל שהלכו למלחמה ואבדו מנהיגם באיזה פנים יתראו. וכן המנהיג שאבד בני חילו ונשאר הוא לבדו. ראוי להרוג את עצמו ואל יראה ברעתו ובשתו. כמו שעשה שאול המלך כשראה באבדן מולדתו ובני חילו. הפיל עצמו על חרבו וזה בחר לגורלו. ואם כן אחר שמשה נשאר חוצה לארץ. ראוי לישראל שישארו עמו. וכן אחר שישראל נשארו ח"ל ראוי למשה ג"כ שישאר עמם. בענין שיהיו נאהבים ונעימים בחייהם וגם במותם ולא יתפרדו. ועל זה נאמר וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון. שהוא נאמר על משה שנקבר בח"ל. ובזה צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל. כי אחר שהוא מנהיגן. שורת הדין והמשפט נותנת. שיהיה עומד עם עמו שהוציא ממצרים. ולכן אמר לו בכאן שלח לך אנשים להנאתך ולטובתך. כי מזה השליחות ימשך לך תועלת גדול כמו שאמרנו שישארו עמך במדבר. ולכן א"ל בכאן ברמז שלח לך אנשים להנאתך ולטובתך. וזהו שאמרו בילמדנו על פסוק לכן לא תביאו. אמר לו הקב"ה למשה באיזה פנים אתה מבקש ליכנס לארץ. משל לרועה שיצא לרעות צאנו של מלך ונשבה הצאן ובקש הרועה ליכנס לפלטרין של מלך. א"ל המלך אם אתה נכנס יאמרו הבריות אתה השביתה הצאן. אף כאן אמר הקב"ה למשה שבחך הוא שהוצאת ששים ריבוא ממצרים וקברתם במדבר שאתה מכניס דור אחר. עכשיו יאמרו שאין לדור המדבר חלק לעוה"ב. אלא תהיה בצדם ותבא עמהם שנאמר ויתא ראשי עם. לכן כתיב לא תביאו את הקהל הזה שיצא עמך ע"כ יורה על מה שאמרתי:

והזכיר שמות הנשיאים. להורות על מאמרם ז"ל כי יש אנשים שנאים במעשיהם. ושמם מסכים על זה כמו מרדכי. ויש אחרים בהפך. ואלו היו רעים וחטאים ושמותיהם רעים. והנה יש לעיין בסדור אלו השבטים. שלא נסדרו בכאן לא כסדר הדגלים ולא כסדר תולדותם. כי אחר שהזכיר משה לאפרים הפסיק במטה מנשה. וכתב בנימן וזבולון בנתים. ואח"כ חזר ואמר למטה יוסף למטה מנשה. ויותר היה ראוי לומר למטה יוסף למטה אפרים. וכן הזכיר למטה דן וסמך אצלו אשר שהוא הקטן. ואח"כ חזר לנפתלי

והזכיר גד באחרונה. ולמה היה זה והלא משה בברכותיו סמכו לישכר ואמר ולגד אמר ברוך מרחיב גד. והאומר שהזכירם לפי שבח מעלתם לא ישרו דבריו בזה. כי כבוד יוסף ומעלתו היה ראוי להקדים. ואם דברי דרש נקבל. אבל לפי הפשט אני אומר כי זה דבר הלמד מעניינו. כי אלו האנשים הלכו לתור את ארץ כנען לחבבה בעיני ישראל. וא"כ סדר המנין בכאן לא היה אלא לפי מעלת ארץ ישראל ולפי החבה שחבבו אותה. ולכן המאוחר בכאן הוא אשר איחר פעמי מרכבותיו לארץ ישראל כמו גד שנשאר חוצה לארץ. ולפי שהוא נתן עצה לראובן הזכירו בראשונה. ואמר ויאמרו בני גד ובני ראובן. ולפי שראובן היה הבכור הזכירו בראשונה אע"פ שלא היה ראוי אחר שנשאר חוצה לארץ. ומפני כבוד יהושע הקדים אפרים לזבולון. לפי שיהושע חבב את הארץ והנחילה לישראל. ולפי שתכלית ארץ ישראל היתה בשביל בית המקדש שהיה בחלקו של בנימן. הקדימו גם כן לזבולון וסמכו מיד אחר בנימין. ואחר זבולון היה ראוי לומר למטה יוסף למטה אפרים כי כן היה יותר ראוי מפני כבוד יהושע. אבל הטעם שאיחר למנשה לפי שלא חבב ארץ ישראל ונשאר בארץ טמאה עם גד וראובן. כי כן נאמר שם ולחצי שבט מנשה בן יוסף. והטעם שהזכיר יוסף עם מנשה ולא עם אפרים. לפי שיוסף אמר והעליתם את עצמותי מזה אתכם. וראוי היה לו לחבב ארץ ישראל יותר ולהשביע לאחיו שיעלוהו לארץ ישראל כמו שהשביעו יעקב. ואם לא ניחום מצרים יעלו עצמותיו. והמצוה שבאה לידו יקיימנה. כמו משה שהבדיל שלש ערים בעבר הירדן אע"פ שאינן קולטות. והוא לא עשה כן אלא אמר והעליתם את עצמותי וגופו נקבר בחוצה לארץ. ומנשה בנו למד ממנו ונשאר בחוצה לארץ. ראוי שיהיו סמוכים בשילוח המרגלים שהיו הולכים לתור את הארץ. ואחר דן סמך לאשר להאיר אורו. והטעם שהקדים לאשר. לפי שארץ אשר היתה מנעולה של ארץ ישראל דכתיב ברזל ונחושת מנעלך. ולפי שהוא היה שומר ארץ ישראל ראוי להקדימו לנפתלי. ואחר שהזכיר נפתלי הזכיר גד באחרונה. כי כן ראוי לו אחר שנשאר בארץ טמאה ולא רצה ליכנס לארץ ישראל. וזאת היתה בגידה גדולה ולכן אמרה לאה בא גד וכתוב בגד. להורות שבגד בגידה גדולה בארץ חמדה. ולכן ברכו יעקב והוא יגוד עקב שישאר באחרונה כמו העקב. וכן ברכו משה ברוך מרחיב גד. וסמכו לברכת ישכר שאמר בו עמים הר יקראו. כי בסבת זבולון היו הולכים שם בעלי הספינות עם פרקמטיא ומשם היו הולכים לירושלם לראות יפיה והדרה והיו נודרים נדרים וזבחים. וזה היו עושים אומות העולם. וגד שהיה מבני ישראל רצה לישב בארץ טמאה. לפי שהיא ארץ מקנה ורחבת ידים. וארץ ישראל קצרה מהכיל אותם. ולזה סמך ואמר ברוך מרחיב גד. כלומר ברוך שהרחיב גבולו והשביעו מארץ טמאה להיות תמיד

כלביא שוכן על טרפו מיראת מלכים וכן היה שגלה בראשונה. ואמר וירא ראשית לו שהוא חשב שהיה ראשית הארץ הזאת לו. ולא היה כן אלא נחלה מבוהלת בראשונה וזהו ראשית לו. אבל היה אחרית. ולכן נשאר באחרונה כמאמר יעקב והוא יגוד עקב. ולכן מנאן בכאן באחרונה לפי שהיו הולכים לתור את הארץ. והוא היה עתיד להתרחק מארץ הצבי ונשאר באחרונה. זהו דעתי מסברא ומדעת וה' יכפר בעדי:

פסוק טז

ואמר **אלה שמות האנשים**. להורות כי אחר ששמותיהם בלתי הגונים היה ראוי לספק במעשיהם. ולכן תיקן ביהושע מה שבידו לתקן וקרא שמו יהושע. הוסיף בו אות השם לומר יה יושיע. וכן הוסיף יו"ד בענין שישתדל בזכות ישראל שמתחיל שמם ביו"ד. ויחבב לארץ ישראל שהיא ירושלם שתחילתה ג"כ יו"ד. והנה יש לספק בזאת הפרשה אם תחלה אמר וישלח אותם משה לתור את הארץ. כדי לתור הארץ בלבד. מה טעם אמר להם עלו זה בנגב. ומה לו אם יעלו בדרום או בצפון. ועוד מה לו לאלו הפרטים החזק הוא הרפה הטובה היא אם רעה השמנה היא אם רזה. ועוד מה הודיע לנו באומרו והימים ימי בכורי ענבים. ועוד מה צריך לומר ושם אחימן וששי וגו'. ועוד למה אמר וישאוהו במוט בשנים. כי מה לנו אם נשאוהו בשני מוטות או בשלשה. ועוד מה הודיע לנו באומרו למקום ההוא קרא נחל אשכול. ונראה כי כוונת משה בכל זה להדריכם בדרך השלימות בענין שלא יחטאו. ולכן אמר להם זכרו זאת והתאוששו והביטו אל אברהם אביכם כמה חיבב ארץ ישראל. וכל מסעיו היו לדרום ארץ ישראל להדבק בשם. כאומרו הלוך ונסוע הנגבה. ולכן אמר להם עלו זה בנגב ועליתם את ההר. הוא ההר אשר חמד אלהים לשבתו. וזרז להם בכל אלו הפרטים כדי שלא יאמרו שהטעה אותם. ולא גילה להם כל הדברים הראויים לגלות להולכים לראות ערות הארץ והדברים הראויים להם לראות הם שנים. לראות הארץ והעם היושב בה. ותחת אלו השנים יכנסו פרטים רבים. וזהו וראיתם את הארץ ואת העם. והתחיל בעם כי זהו היותר צריך. ולכן אמר החזק הוא הרפה המעט הוא אם רב. כי לפעמים מצד הגבורה הם נוצחים. ולפעמים נוצחים מצד ריבויים. וכבר הארכתי בזה בפסוק גור אריה יהודה. ובענין הארץ ראוי לידע אם היא טובה ובריאה או להפך. וכן אם היא שמנה או רזה. ולפי שהעם לא יאמינו לדבריכם. צריכים אתם להביא אות ומופת לדבריכם. ולכן והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ כדי שיראוהו:

פסוק כ

ואמר **והימים ימי בכורי ענבים**. להורות גודל השגחת השם עליהם. לפי שידוע שיותר יקפיד אדם על אשכול אחד בזמן שמתחילים הענבים לבכר. ממשא אחד בזמן האסיף.

ולכן אמר שהזמן היה זמן בכורי ענבים. ואמר שעשה עמהם נסים גדולים שעלו בנגב ובאו עד חברון בזכות אברהם הצדיק. ואעפ"י ששם היו אחימן ששי ותלמי המה הגבורים אשר מעולם. באו עד נחל אשכול וכרתו משם האשכול. לא תאמר שהחביאו אותו תחת בגדיהם. אלא יש לך לידע שנשאוהו במוט בשנים בפרסום גדול. עד שלפי גודל הפרסום אמר שקרא למקום ההוא נחל אשכול על אודות האשכול. ועכ"ז השם הצילם ועשה עמהם נסים. והם נהפכו כקשת רמיה והפכו כל הדברים מטובה אל רעה. ואמרו טובה הארץ מאד מאד וזבת חלב ודבש היא. אבל מי יכנס אליה כי עז העם מצד עצמם. והערים בצורות גדולות מאד. ואפי' שלא יהיה העם עז ולא יהיו הערים בצורות. ילידי הענק הגבורים אשר ראינו שם. הם אנשי המלחמה ומי יוכל ללחום עמהם. ועוד רעה אחרת גדולה כי עמלק יושב בארץ הנגב. וכבר הכרתם אותו שלבו כלב האריה ונלחם בנו. כשהיו כל אנשי העולם יראים ממנו ושמעו עמים ירגזון. וכ"ש עכשיו שנתחבר עם כל אלו המלכים כנגדנו. שאין ראוי לנו לעלות שם. בענין שבזה כפרו בה' וביכלתו וחשבו שידם תושיע להם. ועכשיו שרפו ידיהם בזאת השמועה חשבו שאין להם מושיע ורב. ולפי שמשה היה רוצה לענות להם על אלו הדברים וראה שהעם התחילו לגמגם ולדבר אלו עם אלו. אמר ויהס כלב את העם אל משה שלא ידבר להם. ויאמר עלה נעלה וירשנו אותה לפי שהיא מורשה לנו מצד שבועת האבות ובזכותם. ואפי' בלא זה יכול נוכל לה מצד עצמנו. (ומה) [ולא כמו] שאתם אומרים נגד השם שנשבע לאבות חזק הוא ממנו. אחר שאין לו יכולת השבועה בטלה. ואמר ויוציאו דבת הארץ. להורות על רשעתם. כי אעפ"י שכפרו בה' וביכלתו. אם לא היו מכזיבים להוציא דבה רעה על הארץ שאינה רואה ואינה שומעת אולי היה להם תקוה. אבל אמר שהוציאו דבה על הארץ. ואמרו שהיא ארץ אוכלת יושביה. ואולי לפי שהם דלת הארץ רפי המזג ומסי ההרכבה. אינו כן אלא כל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות גדולים וגבוהים גבורים וחזקים. ועכ"ז הארץ כ"כ רעה וקשה שאוכלת אותם. וזה היה מהשגחת השם עליהם כמאמרם ז"ל והם הפכו הדברים. וכן מה שעשה השם בהשגחתו שבזמן בכורי ענבים נשאו האשכול בפרהסיא לעיני כל הגבורים והענקים ולא הזיקו להם. הפכו הדברים ואמרו ונהי בעינינו כחגבים. כלומר אעפ"י שראינו שם הנפילים ושתקו. הסבה היתה לפי שלא העריכו אותנו לפי גבורתם בערך אנשים אלא כחגבים. וזהו וכן היינו בעיניהם. וכששמעו דבריהם ותשא כל העדה. עיניהם למעלה נגד השם. ויתנו את קולם. שלא מדעת ובתאוה רעה. בענין שיכנסו דבריהם באזני השם להכעיסו

בקולם. ויבכו העם בלילה ההוא. בלי סבה כאומרם ז"ל הם בכו בכיה של חנם אני אקבע להם בכיה לדורות דכתיב בכה תבכה בלילה:

ובזוהר אמרו כי זאת הפרשה מורה על מעלת התורה. ואמרו שהקדוש ב"ה משתבח בתורה לפי שהיא עץ חיים. ובה יכולים להשיג מעלת עוה"ב. וזהו עלו זה בנגב. וראיתם את הארץ מה היא כמו שמוזכר שם. והתשובה היא באנו אל הארץ וגם זבת חלב ודבש. כי יש בה מרגליות ודברים טובים מתוקים מדבש ונופת צופים. אפם כי עז העם היושב בארץ לפי שהתורה יש בה סודות גדולים. והעם העוסקים בה צריכים להיות חזקים. כאומרו בשבט לוי ברך ה' חילו. וכן אמרו למה נקרא שמה תושיה שמתשת כחו של אדם. וזו אפס כי עז העם וגו'. ועוד עמלק יושב בארץ הנגב זה רמז על יצר הרע שעומד על ימין האדם לשטנו עד כאן. רמז בזה כי התורה יש בה זהב ורוב פנינים ועניינים עמוקים. עד שכמעט האדם אי אפשר להשיגם לפי עמוק התורה. ורוב מניעות האדם מצד הזמן. עד שבזה אומרים וחושבים כי העוסקים בתורה ראויים להיות אנשים גדולים וחזקים ואנשים מיוחדים. וכ"ש כי יש להם תאוות גוברות מצד יצר הרע המכשילם. והמפתה אותם לילך אחר הבלי הזמן ואחר חיי שעה. אבל האיש השלם הדבק בדרכי ה' אמר עלה נעלה וירשנו אותה. ואע"פ שיהיו בה דברים עמוקים. נשתדל בה בכל עוז ונבין דבר מתוך דבר כמו שעשו הראשונים. ועל זה אמרו במדרש משלי ראמות לאויל חכמות. רבי פלוני אומר למה הדבר דומה לתלולית של עפר. הטפש אומר מי יוכל להסירו מכאן. והפקח אומר לא אדם אחד נתנו כאן. אני אסיר משפלה אחת היום ואחרת למחר כו'. ואחרים אומרים לככר תלוי בשמי קורה. הטפש אומר מי יעלה לשמים. והפקח אומר לא אדם אחד תלאה. אקשור קנה על קנה ואורידנה. ואחרים אומרים לקרסטל נקוב שמכניס בזה ומוציא בזה. הטפש אומר מה הנאה יש לי בזה. והפקח אומר לא שכר יגיעה אני נוטל. רמזו בזה מה שאמרנו כי ד"ת עמקו מאד. ולכאורה נראה שאי אפשר להשיגם ודומים לאדם כמו תלולית גדולה של עפר. והטפש אומר מי יוכל לעוקרה ולהסירה מכאן. והפקח אומר מעט מעט אגרשנו מן הארץ. ואני אלמוד היום הלכה אחת ולמחר פרק עד שאשיג עד תכונתו. כמו שאמרו נוצר תאנה יאכל פריה. למה נמשלה התורה לתאנה. מה תאנה אינה נלקטת כולה בבת אחת כך התורה וכו'. ואחרים אומרים לככר תלוי באויר. הנה הראשון דמהו לתלולית של עפר. לפי שהתורה לכאורה נראה שאין בה צורה וריח וטעם. אלא תלולית של עפר חומר בלי צורה. ואחר שעוסקים בה מוצאין בה ריח וטעם כמו הככר. וז"ש לככר תלוי בשמי קורה באופן שאומר מי יוכל להשיג הדברים העליונים שבה. אבל הפקח אומר וכי לא אדם אחר תלאה. ואחר שאדם

אחר תלאה גם לי לבב כמוהו. בענין שאשתדל להשיג הדבר. וע"ד זה פירשתי ואל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע. ר"ל להבינו. כי סופו להשמע. ולהבינו אדם אחר. ואחר שאדם אחר יבינהו גם אני כמוהו ולכן יש לך להשתדל מיד בעיון נמרץ ולא תדחהו למחרת. וזהו אל תאמר לכשאפנה אשנה. וכן בכאן הפקח אומר והלא אדם אחר תלאו. ולכן אני קושר קנה על קנה ואשיגנו. וכן בענייני התורה צו לצו קו לקו. ובא אחר ואמר מה תועלת יש לי בכל זה. כי אע"פ שאלמד ואשתדל הרבה. אני כקרסטל נקוב שמכניס בזה ומוציא בזה. וכן אני השכחה מצויה בי. וכל מה שאני לומד ושומע בשנה אחת אני שוכח בשעה אחת. והפקח אומר אחר שאני אשתדל בכל כחי ואני אנוס בדבר זה. אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה. וז"ש וכי שכר יגיעה לא אני נוטל. וכל זה רמוז באומרו ראמות לאויל חכמות. שכל זה רמז על המניעות שאדם מוצא בענייני התורה. עד שאומר אפס כי עז העם וגו'. וכן עמלק יושב המעכב מלהגיע אל השלימות. ולא ידע שהתורה אמרה ואתה תמשול בו:

פרק יד

פסוק ב

אח"כ אמר **וילונו על משה ועל אהרן כל בני ישראל**. להורות על גודל פשעם. כי שמונה מרגלים החטיאו שש מאות אלף איש. להדיחם מדרך השם ולעבור על תורתו ולומר נתנה ראש ונשובה מצרימה. וה' אמר להם לא תוסיפו לשוב בדרך הזה עוד. ועל זה נאמר ישובו המה אליך ואתה לא תשוב אליהם. ונאמר זבובי מות וגו'. עד שלזאת הסבה תמהו משה ואהרן ויפלו על פניהם לפני כל קהל עדת ישראל. איך כולם נהפכו כקשת רמיה כרגע. קהל ועדה וישראל שהם ד' כתות הנמנים לכל דבר שבקדושה וקרבן. ומן הראוי שאם יפולו האחד יקים את חבירו. אבל כולם ספו תמו ונתפתו לעצת נחש הנחשת וזה פלא גמור. ולזה אמר התנא בעשרה מאמרות נברא העולם והלא במאמר אחד יכול להבראות. אלא לפי שאם לא נברא אלא במאמר אחד. כמעט ברגע אחד יחריבו העולם שאין לו אלא יסוד א'. לפיכך רצה השם לעשות עשרה. שאם יעברו על השנים לא יעברו על כולם. ופלא יהיה כשיעברו כולם. כמו המלך שרצה לעשות בעיר אחת שלשה מגדלים. אמרו לו עבדיו די באחת. אמר להם אם יפשע האחד בי לא יפשע השני. ואם יפשעו השנים לא יפשע השלישי. וזהו כדי ליתן שכר טוב לצדיקים וליפרע מן הרשעים. וכן בכאן ויפלו על פניהם לפני כל קהל עדת בני ישראל. וכ"ש היותם בני ישראל בני איש קדוש ונורא מאד. ויהושע וכלב קרעו בגדיהם. על שמועה רעה כי באה על רוב הצבור שנהרגו. כי ראו בעיניהם מה שיהיה סוף כולם. ועל ברכת השם שכפרו ואמרו

כי חזק הוא ממנו. ועברו תורות וחלפו חוק. כאומרם נתנה ראש ואין ראש אלא ע"ז כמאמרם ז"ל. ויאמרו אליהם שקר הם דוברים. באומרם ארץ אוכלת יושביה היא. כי טובה הארץ ובריאה מאד. ומה שאמרו לא נוכל לעלות. שקר הוא. אם חפץ בנו ה' ונתנה לנו כמו שנשבע לאבותינו לתת להם ארץ זבת חלב ודבש. ומה שאתם יריאים מריבוי האומה ומגבוריהם. אך בה' אל תמרודו ולא תיראו מריבוי עם הארץ כי לחמנו הם אחר שהם עבדים ממשפחת חם. הם אוכלים לחמנו ולא ירימו ראש כנגד אדוניהם. כאומרו ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו. וכנגד הגבורים והענקים שהם גבוהים ואנשי מדה. סר צלם מעליהם. כי אע"פ שהם גבורים. אין להם צל ויסוד. ואחר שבצלם יתהלך איש ואלו אין להם צל. אל תיראום. ולכן אמר ב' פעמים אל תיראום כנגד כלל העם וכנגד הגבורים. ויאמרו כל העדה. אחת משלשה כתות הנזכרות. לרגום אותם וכבוד ה' נראה אל כל בני ישראל הנשארים. ולזה אמר אל כל בני ישראל. הם ב' הכתות הנשארות. ואם עדה כולל לכולם. נראה השם בשביל יהושע וכלב להצילם מידם:

פסוק יא

עד אנה ינאצוני העם הזה. לפי שישראל יצאו מרעה אל רעה מיום עשיית העגל. ממתאוננים למתאוים וממתאוים למרגלים. ובכל יום קללתו מרובה משל חבירו. אמר עד אנה ינאצוני ויכעיסוני בהבליהם. כי גדול עונם מנשוא ואיני רוצה לסובלם עוד. וא"ת כי כל זה בסבת כי לא עשיתי להם נסים ונפלאות ואין מכירים ביכלתי. זה שקר כי נסים רבים עשיתי בקרבו. וא"כ למה לא יאמינו בי. עד שבזה נראה כי הם יודעים אותי ומכוונים למרוד בי. וזהו עד אנה ינאצוני. ורמז גם כן באומרו בכל האותות. כי הסבה שאין מאמינים בי הוא בסבת אותות רבות שעשיתי בקרבו. שאם לא עשיתי עמהם אלא אחד לא היו מזלזלים בי. אבל אני עשיתי ואני אשא. וזה כטעם הוקר רגלך מבית רעך. ולכן אכנו בדבר ואורישנו:

פסוק יג

ויאמר משה ושמעו מצרים כי העלית בכחך. הרצון בזה כי המצריים היו תמהים וחרדים למה עשה השם נסים גדולים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי. כמאמרם ז"ל שהיו רשעים מהם ולא היו יודעים טעם לזה. ועכשיו כשיראו או ישמעו שאתה הרגתם. יבינו הדבר וידעו טעמו למפרע. וזהו ושמעו מצרים והוא כמו כי שומע יוסף. כלומר עכשיו יבינו מה שלא הבינו עד עכשיו. ויהיו תמהים ממנו מה טעם העלית את העם הזה מקרבו. אחר שלא היה ראוי להעלותם. ואמרו אל יושב הארץ. כי הסבה לא היתה אלא כדי להרגם. ואם נאמר שהסבה היתה לפי שחטאו יותר אחר כך. זה שקר כי הם שמעו כי אתה ה' בקרב העם הזה. מצד הפנימי ומצד החיצון וענך עומד עליהם. והמתה את העם

הזה כאיש אחד. לא יאמרו אלא מבלתי יכולת ה' ואעפ"י שאני יודע שהם חייבים מיתה. ועתה יגדל נא כח ה'. בזה העת. ואחר כך תעשה בהם מה שתרצה. והרצון שיכבשו רחמיך שנקראו גדול"ה. את כעסך שהיא כח ה' של מדת הדין. כאשר דברת ולמדת לי לאמר לפניך י"ג מדות. וזהו יגדל נא הגדול"ה על כח ה' שהיא הגבורה. כאשר דברת לאמר לאחרים ה' ארך אפים. כי כן אמרת לי הנה אנכי כורת ברית אם יעשו לפני כסדר הזה אינן חוזרות ריקן. ולא הזכיר בכאן אמת לפי שהם דברי שקר ודבה. ולא הזכיר חטאה לפי שהם חטאו במזיד. ואמר פוקד עון אבות. לרמוז שיפקוד על בניהם אחריהם בענין שלא ימותו כולם ויאמרו מבלתי יכולת ה'. וזהו סלח נא בעת הזאת. ואחר תפקוד עונם. ואע"פ שאין זה שורת המשפט. עשה זאת כגודל חסדך. ומה שאמרת שאינך יוכל לסובלם. לא נתחדש עתה דבר. כי מעולם היו רשעים. וכאשר נשאת לעם הזה ממצרים תשאם עתה:

פסוק כ

ויאמר ה' סלחתי כדבריך. שאמרת סלח נא בעת ובעונה הזאת. כן אעשה לצורך השעה. ואולם חי אני וימלא כבוד ה'. כלומר חי אני ומרגיש מה שעשו לי ואני אעשה עמהם באופן שימלא כבודי את כל הארץ ולא יאמרו מבלתי יכולת ה'. או יאמר חי אני. כלומר עתה סלחתי כמו שאמרת סלח נא. אבל אחר זמן אקח נקמה מהם. אחר שאני חי לעד לעולם. ולא יכלו להשמט ממני. כי מלך בו"ד ממהר לנקום לפי שאין לו יכולת. ולפי שאולי ימות הוא או שונאו. אבל אני חי וקיים בכל זמן. ולכן יש לי היכולת בכל זמן. וזהו וימלא כבוד ה' את כל הארץ זה הגיזום. והעונש הוא כי כל האנשים הרואים את כבודי וינסו אותי ולא האמינו בי לא יראו את הארץ. וחזר לומר וכל מנאצי לא יראוה. כנגד המרגלים שהכעיסו את השם בדבריהם. ועד אנה לא יאמינו בי. כנגד כלל העם שמאמינים דברי המרגלים. אין מאמינים בי בכל האותות שעשיתי בקרבו. והאמינו לדברי המרגלים בכל אות ומופת. ולכן אמר בכאן וכל מנאצי לא יראוה כנגד המרגלים. וכל האנשים הרואים את אותותי כנגד כלל העם שלא שמעו בקולי ושמעו לקול המרגלים. והנה בכאן הענישם ב' עונשים מדה כנגד מדה. כנגד מה שאמרו והאמינו שהארץ רעה. אמר לא יראוה אחר שהיא רעה. וכנגד מה שאמרו נתנה ראש ונשובה מצרימה. בדרך אשר באו בה ישובו. מחר פנו וסעו לכם המדבר דרך ים סוף. וכנגד מה שאמר שהערים בצורות מאד. עבדי כלב שאמר האמת. הוא יבא אל הארץ וזרעו לבדו יורישנה בכח גדול וביד חזקה. וי"א ויאמר ה' סלחתי כדבריך. כי זה אמר בענין המרגלים. וכך א"ל הקב"ה אתה אומר לי סלח נא לעון העם הזה. ואני כבר סלחתי

כדבריך עון העגל. אבל עון זה א"א כי כל האנשים וגו'. בענין שאע"פ שהפסוק נאמר בעון המרגלים. על מעשה העגל נאמר. כך פירש רבינו משולם ז"ל. ולפי שזאת הפרשה נאמרה דרך כלל בראשי פרקים חזר עתה לפרשה באורך. ואמר עד מתי לעדה הרעה. שהם המרגלים שהם מחטיאים ומלינים האחדות. וכן תלונות בני ישראל שמעתי. ואני רוצה לקיים דבריהם וכאשר דברתם כן אעשה לכם במדבר הזה יפלו פגריכם. וזהו לרמוז שכבר פרחה נשמתם מהם בעונותם ונשארו פגרים מתים. וזהו יפלו פגריכם ולא אמר ימותו. אבל יפלו ולא יכלו קום. כי אחר שאין להם נשמה וצלם. הם מעצמם יפלו ולא יקומו. זולתי כלב ויהושע וטפכם שיש להם נשמה. יבואו וידעו את הארץ ואת טובתה. ופגריכם אתם זו משנה שברון. שאם כלב ויהושע לא יבואו לא היה כ"כ רע. אבל עכשיו שיראו בעיניהם כלב ויהושע נכנסים והם נשארים חוצה. זה רע גדול. וזהו ופגריכם אתם ולא האחרים. וא"ת אם הבנים ראוים ליכנס לארץ למה איחר ביאתם כ"כ. לזה אמר ובניכם יהיו רועים ומנהיגים לכם כאומרו תחת אבותיך יהיו בניך. ונשאו את זנותיכם כמו שאמר פוקד עון אבות על בנים. וכן פי' הזמן ואמר במספר הימים וגו'. וקפץ בשבועה אני ה' דברתי כדי שלא יחזור משה להתפלל. או שחזר לומר זה לעונש אחר. כאומרו במדבר הזה יתמו ושם ימותו גוף ונפש. ולא תהיה להם פקידה:

פסוק לו

ואמר **והאנשים אשר שלח משה**. להורות שהתחילו מיד להתקיים דברי השם שמתו השמונה מרגלים במגפה רעה. ויהושע וכלב חיו מן האנשים ונטלו חלקם בארץ. וספר הדברים האלו לישראל והתאבלו ונתחרטו ואמרו חטאנו ולא שוה להם. וזהו למה זה אתם עוברים את פי ה'. כי לפי שאמרו הננו ועלינו אמר להם למה זה אתם עוברים את פי ה'. שכבר אמר למעלה על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו. והיאך אתם רוצים לעלות בלי רשות. ובזה אתם עושים רע אחר שאתם עוברים את פי ה' והיא לא תצלח. ר"ל בעבור פי ה' לבדה שאתם עוברים לא תצלח. כ"ש שיש לכם דברים יותר רעים מחטאתכם. ולכן לא תעלו ולא תלחמו כי אין ה' בקרבכם. אחר ששבתם מאחרי ה'. ולפי שכבר היו כמתים בלי דעת ופתאים עברו ונענשו:

פרק טו

פסוק ב

וסמך לכאן דבר אל בני ישראל כי תבואו אל ארץ כנען. להורות על רחמי השם הגדולים ואיך הוא חושב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח. כי לפי שאלו האנשים חטאו בהוצאת דבה על הארץ בענין האשכול. עד שכמעט היו מחויבים למות בעוה"ז ובעוה"ב. רצה

השם לבשר להם בביאת הארץ ובכפרת האשכול. וזה בתת להם מצוה מיוחדת לכפרת האשכול. כמאמרם ז"ל שנסמכה לכאן פרשת ועשיתם אשה לה' וגו' ויין לנסך רביעית ההין תעשה על העולה. בענין שיכפר ניסוך היין על אשכול היין. בענין שבניסוך היין ובעולה ובזבח יתכפר על ההרהור ועל המעשה. וכנגד מה שאמר למעלה וכל פקודיכם לכל מספרכם. אמר בכאן כמספר אשר תעשו ככה תעשו לאחד כמספרם. ולפי שכל זה הרע בא להם מצד יצר הרע שנקרא שאור שבעיסה. והוא בלבל בכאן עיסתם והחמיצה. סמך מיד באכלכם מלחם הארץ ראשית עריסותיכם חלה תרימו תרומה. כדי שתזכרו מה שעשה לכם זה הצר הצורר שאור שבעיסה. הוא שטן הוא יצר הרע הנקרא ראשון ואדמוני. ותשובו אל ה' ולא תשתו מיין תנואות גאונו ולא תאכלו לחם העצבים. ולכן מראשית עריסותיכם תתנו לה' תרומה לדורותיכם. ולא יהיה דור סורר ומורה כאבותם:

פסוק כב

וסמך וכי תשגו ולא תעשו. להורות שאחר שיצר לב האדם רע מנעוריו. וכמו שאמרו רז"ל עלובה עיסה שהנחתום מעיד עליה שהיא רעה. ראוי ונכון לתת תקון לזה. אחר שכמעט האדם מוכרח במעשיו מזה הצורר. והתיקון הוא וכי תשגו ולא תעשו אשר צוה ה' מן היום ההוא והלאה לדורותיכם. אם כל העדה ישגו ועשו כל העדה פר בן בקר אחד. ואם נפש אחת תחטא בשגגה והקריבה עז בת שנתה. וכל זה לעושה בשגגה. אבל הנפש אשר תעשה ביד רמה. כמו שעשו אבותיכם במדבר. איש כזה את ה' הוא מגדף ונכרתה הנפש ההיא. אחר שהוא מזיד. ואמר כי דבר ה' בזה. להורות כי לפעמים קרה בדבר כזה להכרית הנפש והגוף. אחר אשר דבר ה' בזה בעשותו הדבר ביד רמה. וכן מצותו הפר. ולכן הכרת תכרת הנפש ההיא. הכרת בעולם הזה תכרת בעולם הבא. וזה כל זמן. שעונה בה. אבל אם חזר בתשובה יכופר עונו:

פסוק לב

ואמר **ויהיו בני ישראל במדבר**. להורות שאע"פ שהזהיר להם על המזיד ואמר את ה' הוא מגדף וכן כי דבר השם בזה. לא הועיל כלום כי מיד בהיותם במדבר מצאו איש מקושש עצים ביום השבת. והתרו בו ובמזיד עבר על התראתם. ואמר כי לא פורש מה יעשה לו. כי אולי נסתפק להם אם היתה מלאכה גמורה אם לאו. ולכן באתהו התשובה מות יומת האיש. ויש בענין המקושש דברים נסתרים כמאמרם ז"ל. לפי שהיא מצוה תדירה בין בחול בין בשבת. והרמז בזה כי אחר שראה השם שישראל היו יוצאין מרעה אל רעה כמו שכתבתי למעלה. ועתה מחדש עשה המקושש מה שעשה. רצה השם שיתנו על כנפי בגדיהם פתיל תכלת. בענין שעל ארבעת רבעיהם בלכתם ילכו מוקפים מן המצות. וזהו וזכרתם את כל מצות ה'. ולפי שכל זה הרע בא להם מצד יצר הרע הזונה. אמר

ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם. כאומרם לבא ועינא תרי סרסורי דעבירה נינהו. ובמצות הציצית יזכרו וישובו אל ה' כאומרו למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי:

פרק טז

פסוק א

ויקח קרח. רבותינו ע"ה אמרו שנסמכה פרשה זו לפרשת ציצית. לפי שקרח לקח חמשים ומאתים אנשים מישראל והלבישם טליתות של תכלת והביאם לפני משה ושאל לו חייבת או אסורה אמר לו חייבת וכו'. וכן בית מלא ספרים פטורה ממזוזה או לאו אמר לו אינו פטורה וכו'. ואמר לו דברים אלו לא נצטוית עליהם בסיני. הנה בכאן גלו ז"ל מסתורים גדולים להודיענו חטא קרח. והודיעו לנו פירוש הפסוק באומרו ויקח קרח ולא פירש מה לקח. ואמרו שהוא כמו ויצא בן אשה ישראלית. שאמרו מפרשה של מעלה יצא ללגלג ואמר ביום השבת יערכנו וכו'. וכן ויקח קרח שכתב בכאן פירושו. שלקח טליתות של תכלת ולקח פרשת ציצית הסמוכה לה ללגלג. ואמר טלית שאינה תכלת חוט אחד פוטרתו טלית שכולה תכלת לא כל שכן. עד שכפר בה' אחד ובתורתו ואמר דברים אלו לא נצטוית עליהם בסיני. עד שבזה לקח חלקו מעולמו. אחר שביד רמה הפר מצות ה' ודבר ה' בזה. ועל זה אמר למעלה את ה' הוא מגדף הכרת תכרת בעוה"ז ובעוה"ב. ולברר וללבן זה הדבר כצמר לבן תמצא. כי לפי שראה השם כמו שכתבתי שאלו האנשים היו יוצאין מרעה אל רעה ומדחי אל דחי עד עון המקושש. רצה לתת להם מצות ציצית בענין שבכתף ישאו עבודת ה'. ונתן להם מצוה זו שהיא מצוה שקולה כנגד כל התורה כולה כאומרו וזכרתם את כל מצות ה'. ויש בה סוד החכמה בסוד ל"ב פתילים כנגד ל"ב נתיבות חכמה. וזהו שאמר ולא נתן ה' ל"ב לדעת. ולכן התחילה התורה בבי"ת של בראשית וסיימה בלמ"ד של ישראל. להורות שהתורה כלולה בל"ב נתיבות חכמה שנמסרו לישראל מתחילת בריאת העולם. וזהו בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית. כמו שהשם נקרא ראש לכל ראש ומתנשא לכל לראש. והוא אחרון וראשון. כן ישראל הם תכלית בריאת העולם ותחלתו. ונתייסדה מושבם בטיבור הארץ הוא אמצע העולם. בענין שיש בישראל ראש ותוך וסוף. כאומרו ונקדשתי בתוך בני ישראל. ולכן נקראו ישראל סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה לקשר הדברים תחתונים ועליונים. וכל זה מצד השם העומד על הסולם כמו שפירשתי במקומו. ושוכן בתוך בני ישראל ונקדש בתוכם. בסבת התורה שהיא דבר שבקדושה המקשרת לישראל עם אביהם שבשמים. ולכן נסדרו בציצית אלו הכריכות והחוליות והקשרים. בענין שיהיו משולבות אשה אל אחותה כקרשים בענין שיהיה המשכן אחד. ולכן סוד הציצית הוא קשור ואחוד בסבת

ה' הקדוש. שהוא הקשר המקשר כל הדברים והחוליות בין הקשרים. להורות כי גבוה מעל גבוה שומר וגבוהים עליהם. ועליון יחיד על כולם הנותן קשר לכולם. וזולתו אין לכל העליונים קיום. אבל הוא יתברך יש לו קיום זולתם. וזהו אין קדוש כה'. והוא אינו כשאר הקדושים כי כולם אין להם קיום זולתו. וזהו כי אין בלתך. אבל הוא יתברך יש לו קיום זולתם. ולהורות על כל זה צותה התורה ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת. להורות על היחיד עליון הנקרא חוט השני שהוא השם המחבר ותופר ומקשר בחוט אחד כל הדברים. והוא אל עליון קונה שמים וארץ ומחברם באחדים. וזה הייחוד והקשור יש לו לכוין לכל איש שנקרא בשם יהודי ולובש טלית זה שהוא מחובר וקשור נפלא עם השם אחד. ובזה הוא חלק אדם מאל. וחלק אלוה מעולמו. וזהו והחזיקו בכנף איש יהודי. כי אחר שיש לו כנף ציצית הוא מתיחד עם השם. ועולה ממעלה למעלה עד התקשרו בסבה עליונה. וכל זה בסבת זה הכנף שהוא פורח בו להתדבק למעלה. והוא כמו כל צפור כל כנף. וזהו על כנפי בגדיהם. כי במצוה זו עושה לו כנפים כנשר יעוף השמים לקשר כל הדברים והוא עליון יחיד על הכל. אבל קרח לא עשה כן ולא רצה להתקשר למעלה. ולא ידע שיש חוט אחד המקשר כל הדברים. וכפר בזה ונחלק משאר העדה:

וזהו ויקח קרח. כאומרם ז"ל אין לקיחה אלא פליגה כאומרו מה יקחך לבך. ולכן הלבישם כולם טליתות של תכלת בלא פתיל תכלת. לפי שחשב שהעולם כמנהגו נוהג ומקרה אחד לצדיק ולרשע והכל כאשר לכל. ולכן לא רצה להטיל פתיל תכלת בטלית אלא כולו תכלת. ובזה גלה מחשבתו שכפר בה' אחד. וכן בענין המזוזה אמר שאחר שהבית מלאה ספרים אינה צריכה מזוזה. לפי שהמזוזה היא רמז לשם יתברך שהוא מזוזת השער ויסוד העולם. ולכן אנו מצווין לכתוב בה פרשת שמע ישראל לפי שיש בה סוד הייחוד בסוד ה' אחד. וזהו דומה לפתיל תכלת של ציצית שהוא חוט אחד. המקשר כל הדברים ממעלה למעלה עד רום כל המעלות. וזהו אומרם ז"ל תכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד. אשר שם יושב רם ונשא ושוליו מלאים ההיכל. מהיכל קדשו לרקיע ומרקיע לים ומים לתכלת וזהו תכלית כל הדברים. וזהו דוגמת ארץ ושמים ועל זה לקו וירדו שאול חיים. ונעשה בהם תכלית וקללה בסבת חוט תכלת אשר הוא לכל תכלית הוא חוקר. וכן רמזו באומרם שהלבישם טליתות של תכלת. להורות שנתלבשו בלבוש הגאוה וגזלו מלבוש השם. שלו לבדו יאות מלבוש הגאוה כאומר ה' מלך גאות לבש. ולפי שכל פועל גאה יש לו התמוטטות. אמר שהשם אינו כן שאע"פ שנתלבש בלבוש הגאוה עם כל זה הכין תבל וחזקו במסמרים לא ימוט. והנה קרח לבש בגדי השם שהם בגדי מלכות תכלת וחור עם חמשים ומאתים איש בחור. ורצו ללבוש בגדי גאוה

ושררה ולכן אמרו כי תשתרר עלינו גם השתרר. וכן אמרו ומדוע תתנשאו על קהל ה'. שמכלל אלו הדברים נראה שדעתם היתה להשתרר ולהתגאות על ישראל. וללבוש בגדי ה' שהם בגדי תכלת שהם השמים מספרים. והם ספירים כמו הספיר. וזהו השמים כסאי ורקיע השמים היא תכלת וזהו ים דומה לרקיע. ואחר שהם היו רוצים ללבוש לבוש נכרי ראוי שיפשטוהו באמצע רחוב העיר. ולכן נתחייבו ירידה לירד ממעלתם. וזהו וירדו חיים שאולה מדה כנגד מדה. וזהו אומרם ז"ל שהלבישם כולם טליתות של תכלת. וזהו ויקח קרח לבוש זה של גאוה ודתן ואבירם. ויקומו לפני משה באופן שעשו להם קימה של הידור וגאוה לפני משה שהיה גדול מהם. ולפי שעצתם היתה עצה נבערה. אמר יעקב בסודם אל תבא נפשי על קרח שבא משבט לוי. ועל דתן ואבירם ואון בן פלת בני ראובן אמר כחי וראשית אוני. ואמרו במדרש וראשית אוני נתנבא עליו שעתידין בניו ליטול הכהונה בכח ולא ינצל מהם אלא און דכתיב ויקח קרח וגו'. הוי וראשית אוני כשם שמפרישים חלה מן העיסה כך הפרישתו אשתו מן המחלוקת וניצול ע"כ. ודרשו זה לפי שאמר וראשית אוני כמו שנאמר ראשית עריסותיכם. ועל זה אמר בסודם לפי שהסוד הוא מסור ללבו של אדם. וזה היה חטא קרח שהיה מלוי שהיה צפון בתוך לבו זה המינות שאמרנו. ולא היה מגלה אותו. וזהו ויקח קרח שלקח עצה רעה בנפשו. והוא כמו מה יקחך לבך. ואמר ובקהלם אל תחד כבודי. כנגד מה שאמר בכאן ויקהלו על משה ועל אהרן כי בכאן גלו קצת מחשבתם ורעתם שרצו לתבוע בפיהם השררה והיו מגלים בדבריהם שלא היו עושים זה לכבודם אלא לכבוד הקהל וזהו רב לכם וגו'. ומשה הבין דבריהם ואמר להם בקר ויודע ה' את אשר לו. שרמז בהם שהשם יגלה ויודיע הדבר שהם מכסים אותו. וינקום ממנו וישבר אותו בעבור חטאתו לפי שמראה עצמו דבק וקרוב אל ה' ואינו כן. וזהו ויודע ה' את אשר לו. והוא כמו ויודע את אנשי סוכות. ואת הקדוש. שכבר הוא קדוש. והקריב אליו. שכבר הוא קרוב אליו. ואת אשר יבחר בו. שעדיין עתיד לבחור בו זה יקריבהו אליו. לפי שעדיין לא נבחר וזהו יקריב אליו. ולא אמר הקריב אליו כבראשונה. לרמוז להם שאולי יבחר או לא יבחר. ואחר שאתם אומרים שאתם קדושים קחו לכם מחתות ובכאן נראה קדושתכם. ואמר רב לכם בני לוי כנגד מה שאמרו רב לכם וגו':

והנה כל זה דבר משה כנגד קרח ועדתו הם הנקהלים אליו משבט לוי. ולכן אחר שראה שלא קבלו דברי משה וראה שהיו אבודים. חזר לדבר אליהם דברים רכים ועשה ראש מקרח. וזהו ויאמר משה אל קרח. ועשה כת בפני עצמו לבני לוי כדי לכבדם. וזהו שמעו נא בני לוי. ולפי שהם הרבים התחיל מהם ואמר המעט מכם וגו'. ונתן לכם זאת השררה

על עדת ישראל. וכנגד קרח אמר ויקרב אותך. לפי שאולי הוא היה יותר קרוב מהם. והיה נושא משא בכתף עם בני קהת. ולא די לכם זה אלא שאתם מבקשים כהונה. לכן איני מתרעם מהאחרים שהם בני ראובן. אחר שלהם היתה ראויה העבודה בבכורות. אבל אתה וכל עדתך הלוים הם הנועדים על ה' והקמים כנגדו. אחר שאתם קרובים אל ה' ולא אחר. ולפי שלא היו שם דתן ואבירם שלח בעבורם לומר להם דברים טובים דברים ניחומים. שקרח היה המפתה אותם ואין עליהם עון אשר חטא. ולא רצו לעלות. ולא די זה אלא שאמרו כנגדו דברים רעים כבעלי מחלוקת ובעלי שררה וגאוה. ולפי שמשה אמר לבני לוי המעט כי הבדיל אלהי ישראל אתכם. אמרו הם המעט כנגד המעט. וכפרו בה' המוציא אותם מארץ מצרים. ואמרו שמשה היה המעלה. ותבעו שררה בפיהם וחזרו הדבר כנגד משה ואמרו כי תשתרר עלינו. וזהו שאמר יעקב יתר שאת ויתר עז. כי בכח היו רוצים ליטול השררה. ואמרו אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו. לומר כי השררה ראויה היתה להם אם הביאו אותם אל ארץ זבת חלב ודבש. אבל לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו. ואף אם לא הבאת אותנו אל ארץ זבת חלב ודבש. אם נתת לנו ארץ אחרת שלמעט היו בה שדות וכרמים כמו שיש בכל הארצות. היינו עולים ועושים מאמרך. אבל לא עשית עמנו דבר מכל זה. ואתה שולח בעבורנו להשתרר עלינו כשר ששולח בעד עבדיו. העיני האנשים ההם תנקר לא נעלה. כלומר לא תחשוב שבעבור שתפתה וגם תוכל כנגד האנשים שהם משבט לוי. שדברת אליהם דברי פתוים וחלקלקות ואמרת להם המעט כי הבדיל אלהי ישראל אתכם. ובזה תנקר עיניהם וסכת עליהם. עם כל זה. אנחנו לא נעלה כי אין אנו מתפתים וקלים להתפעל כהם. וכל זה אמרו לפי שחשבו כי לפי שהיו מבני שבטו שיודו לדבריו. ויחר למשה מאד. כי לא די שלא רצו לעלות אלא שדברו כנגדו. ועשו אותו כמו מסית ומדיח. על זה חרה לו ואמר אל תפן אל מנחתם. כמו שהם פנו אלי עורף ולא פנים. והשררה שאומרים שאני נוטל הוא שקר. כי לא חמור אחד מהם נשאתי. ואע"פ שלא עשיתי להם טובות. לא הרעותי את אחד מהם. ולפי שראה שאין באלו ממש. חזר לקרח לפרש לו הדיבור שלמעלה שסתם להם בענין המחתות. ופי' להם מיהם הלוקחים המחתות ועשה מהם ב' חלוקות. אתה וכל עדתך הלוים. אתה והם הם בני ראובן ואהרן עמהם. וכ"ז כדי לקרר דעתם שלא יחשבו שאהרן לא יכנס לנסיון הזה. וכשראו זה מיד נתרצו ויקחו איש מחתתו וגו'. ולפי שקרח היה מפתה כל העדה אחר עצתו. אמר שנראה כבוד ה':

פרק יז

פסוק י

ואמר **הרומו מתוך העדה**. כי כל זמן שהצדיקים ביניהם. אי איפשר להביא פורענות עליהם. ואז אמר משה האיש אחד יחטא. כי קרח לבדו הוא החוטא והמסית והמדיח. ועל כל העדה תקצוף. אינו ראוי כי אלה הצאן מה עשו. אחר שאתה אלהי הרוחות והמחשבות ואתה היודע ועד. כי לא מדעת ותאוה עשו אלא מצד יצרם הרע התקוע בבשרם. ויש לך לרחם עליהם במדת אל שהוא רחמים. כמו שאמרת לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר וכמו שפי' במקומו. ולכן הזכיר בכאן מלת בשר. ואחר שראה שהדין עמו. אמר העלו מסביב. ועם כל זה ויקם משה לראות אם יועילו דבריו אצלם. וכשראה שלא הועילו דבריו. אמר סורו נא. מיד בעת הזאת מעל אהלי האנשים הרשעים האלה. כי אחר שהם עזי פנים מותר לקרותם רשעים כאומרו העז איש רשע בפניו. ואל תגעו בכל אשר להם לפי שהם חרם ותועבה. ולהורות שהם עזי פנים אמר שיצאו נצבים בקומה זקופה לחרף ולגדף. כמו שנאמר בגלית ויתיצב ארבעים יום. ולפי שהם היו כופרים בה' ובמשה עבדו. אמר בזאת תדעון כי ה' שלחני. ולא כמו שהם אומרים. אם כמות כל אדם ימותון אלה. כי שאר האנשים אע"פ שמתים ישאירו בניהם אחריהם והם זכירה להם. ומצד הבנים הם נזכרים ונפקדים בין לטובה או הפכו. כאומרו פוקד עון אבות על בנים. ואמרה חנה וזכרתני ולא תשכח את אמתך. והזכירה היא ונתת לאמתך זרע אנשים. ואמרו ז"ל ברא מזכה אבא. ולכן אמר אם כמות כל האדם. שאע"פ שמתים אם יש להם בנים אינם מתים. ימותון אלה ופקודת כל האדם יפקד עליהם. בהשאירם אחריהם ברכה לא ה' שלחני. בענין שבזה רמז שיכלו באפס תקוה ולא ישאר להם נין ונכד. ופירש המיתה ואמר ואם בריאה יברא ה' ופצתה האדמה את פיה ובלעה אותם ואת כל אשר להם. בענין שלא ישאר להם שם על פני חוץ:

והנה יש לעיין מה היה חטאם של קרח ועדתו שנתחייבו כליה כולם. ועוד למה לא נענשו בעונש אחר במיתה או במגפה או בשאר עונשים. מה טעם נענשו בפתיחת הארץ. ועוד מה טעם אמר ואם בריאה יברא ה'. כי מה טעם לזאת הבריאה. והנה זה העון סתום וחתום בזאת הפרשה. כי כבר ידוע כי ערך העונש כערך העון. האם היה ראוי שימותו מיתה חטופה בפתיחת הארץ בעבור שהיו מבקשים כהונה. או בעבור שאמרו כנגד אהרן ומשה ומדוע תתנשאו על קהל ה'. או בעבור שאמרו המעט כי העליתנו. או בעבור שאמרו לא נעלה. אין זה ראוי כי משה היה עניו מאד ולא היה מקפיד על בזיונו. ואפילו אם נאמר שחטאם היה בעבור שחשבו שמשה עשה כל הדברים מדעתו. באמת ראויים

היו לעונש גדול אבל לא לעונש זה הנפלא. עד שזה הספק אין לו היתר ושעת הכושר. אם לא באור הזרוח על חכמי האמת אשר שמו פניהם אל מול פני המנורה הטהורה. היא נר ה' המאירה בחושך. וזה הדבר גלה אותו הקדוש רשב"י בפרשת בראשית באומרו יהי רקיע בתוך המים. וכאן נרמז מחלוקת קרח ועדתו שנבדלו מעדת ישראל. והחזיקו במחלוקת ומאנו לשוב. ונדבקו ביום שני שנאמר שם ויהי מבדיל. כי ההבדלה היא המחלוקת. וזהו ויקח קרח נחלק מתוך העדה להחזיק במחלוקת. שהוא סוד ההבדלה בסוד ויהי מבדיל בין מים למים. ולזה אמר משה המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם. ואמר שם כי שבט לוי היו דבקים במדת הדין בסוד ויהי מבדיל. ולכן כתיב בהם והעבירו תער על כל בשרם. כי היא תער השכירה של מדת הדין. וכשראה השם שנדבקו במדת הדין. הבדילם מעדת ישראל. בענין שזאת ההבדלה תהיה לטובה. ולכן ברכם יעקב אביהם אחלקם ביעקב. ואמר ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה. מכח אף וחרון ועברה. והשם לא רצה שיהיו נדבקים במדת הדין הקשה. והבדילם לטובה לעבוד את עבודת המשכן. בענין שלא יהיה להם חלק עם ישראל. אלא אשי ה' ונחלתו הבאים מכח האש והדין יאכלון. ולכן אמר בהם הבדלה. ואמר גם כן ביום שני הבדלה לפי שבו נברא המחלוקת. ולכן לא אמר ביום שני כי טוב כמו בשאר הימים. לפי שהמחלוקת הוא לקות ותכלית וקללה ואין בו טוב. עד שאמרו ומה מחלוקת שהוא לקיומו של עולם כך. שאלו לא נברא זה הרקיע בתוך המים להבדיל בין מים מתוקים למים סרוחים ובין מים עליונים למים תחתונים לא היה העולם מתקיים. ועכ"ז לא אמר בו כי טוב. לפי שיש שם הבדלה ומחלוקת. מחלוקת האנשים ומחלוקת קרח ועדתו שהוא חרבנו של עולם. עאכ"ו שאין ראוי לומר בו כי טוב. וכן אמרו שלא נאמר בו כי טוב. לפי שנברא בו גיהנם שנאמר כי ערוך מאתמול תפתה. איזה יום שיש לו אתמול ואין בו שלשום זה יום שני. וכן אמרו לא נאמר כי טוב בשני. לפי שאין טוב אלא באחד וכמו שפירשתי שם. ואחר שיש שניות וחלוק אין בו טוב. כאומרו ועם שונים אל תתערב. ולכן שבט לוי יש בו הבדלה וחלוקה מצד שנדבקו ביום שני והוא שני לשמעון. כי ראובן אמר אז חללת יצועי עלה. ואחר שכל מעשה בראשית תלוי ביום שני וקרח החזיק במחלוקת. אמר שם שקרח כפר במעשה בראשית. ולכן אמר משה אחר שהוא מכחיש במעשה בראשית. נתדבק באש של גהינם הקשה הנבראת ביום שני. וא"כ מן ההכרח הוא שיפול בגיהנם וירד שאולה. ולכן אמר שם כי משה במעשה בראשית נסתכל. ולכן אמר וירדו חיים שאולה וכו'. ואחר שזה כן הנה כל הפרשה מפורשה. והספק הגדול מתורץ. ומכאן ואילך אדבר בארשת ואומר כי כבר נודע חטא קרח. ורוב העונות אינם נכרים אלא כפי העונש.

כאומרו ולך ה' חסד כי אתה תשלם וכו'. באופן שבזה יכיר חטאו ויודה. וא"כ אחר שקרח ועדתו כפרו במעשה בראשית. וכמו שכתבתי בתחלת הפרשה שחשב שהעולם כמנהגו נוהג. וכפר במצות ציצית ובה' אחד שהוא פתיל תכלת המקשר העולמות כולם. ראוי היה שיד העדים תהיה בו בראשונה. וזה כענין דור המבול שכפרו בבריאת העולם. ולכן היה עונשם והנני משחיתם את הארץ. כן היה ראוי בכאן שהוא כפר במעשה בראשית ובבריאתו שירד לגהינם. והארץ שכפרו בה תפתח את פיה ותבלע אותם. ובזה תבין מה שאמר ואם בריאה יברא ה'. כלומר דבר ידוע הוא שאתה בראת העולם. ואלו האנשים הרשעים כופרים ואומרים שלא בראת העולם. ולכן אם בריאה יברא ה'. כמו שהוא אמת שבראת העולם ופצתה האדמה את פיה ובלעה אותם. בענין שידעו כל העולם כי נאצו האנשים האלה את ה'. אחר שכופרים בבריאת העולם:

או יאמר ואם בריאה יברא ה'. לפי שכבר כתבתי בפירוש שלש עשרה מדות. כי השם גלה למשה שיקומו בני שבטו כנגדו ויעשה עמו נסים ונפלאות. ולזה אמר נגד כל עמך אעשה נפלאות. והם קרח ובני לוי שהם עמו ושבטו. והנפלאות יהיו אשר לא נבראו בכל הארץ. וזאת הבריאה היא פתיחת הארץ. באופן שבזה ידעו כל העם אשר אתה בקרבו את מעשה ה' כי נורא הוא אשר אני וכו'. כי עמו עשה אלו הנפלאות אחר שקמו כנגדו ואמרו כי תשתרר עלינו גם השתרר. ולכן אמר משה בכאן אם בריאה יברא ה' כמו שאמרת אשר לא נבראו בכל הארץ. שתעשה עמי בריאה חדשה ומעשה ה' הגדול ונורא. יהיה זה שתפתח הארץ את פיה ותבלע אותם. ולהורות על זה אמר ותפתח הארץ את פיה ותבלע אותם. לפי שכבר ידעת שכל מעשה בראשית נבראו בדבר השם ע"י האומנים. כאומרו תוצא הארץ ישרצו המים וכמו שפירשתי בפרשת נעשה אדם. שהיה מדבר עם האומנים שהם ארבעה יסודות. שמהם נתהוו כל הדברים שתחת גלגל הירח. ואחר שקרח ועדתו כפרו בבריאת העולם. ראוי הוא שיד העדים תהיה בהם בראשונה. והארץ תפתח פיה ותבלע אותם. אחר שהם כפרו בבריאת הארץ. ולכן אמר ותפתח הארץ את פיה. ולא אמר בכאן ויפתח ה' את פיה. אלא ותפתח הארץ. כמו מי שצמא למים ופותח פיו לבלי חוק. ולכן ותפתח הארץ את פיה להלקותם. הרי כאן העד הראשון. ונגד העד הב' שהוא יסוד המים. אמר וירדו הם וכל אשר להם חיים שאולה ותכס עליהם הארץ. כאומרו ומתהומות הארץ תשוב תעלנו. וכנגד העד הג' שהוא יסוד האש אמר ואש יצאה מאת ה' וכו'. וצוה שיקחו אלו המחתות מבין השריפה וירקעום צפוי למזבח זכרון לבני ישראל. שלא יקרב איש זר לעורר על הכהונה:

אחר כך חזרו לומר אתם המיתם את עם השם. רצו בזה כי אהרן נבחר לפי שלא נכנס לזה הנסיון אלא שבט ראובן בלבד. ואולי אם היו עם אהרן שאר השבטים כולם. אולי יבחר השם באחד מהם ולא באהרן. והם המיתו את עם ה' לפי שלא הכניסו בכאן שאר השבטים. בענין שבזה חזרו לקלקולם הראשון ולא רצו להודות בכהונת אהרן. ושהשם הבדילו להיות קדוש ה' משמת ימי בראשית. כמו שאמרו רז"ל בפסוק בקר ויודע ה' את אשר לו. יכולים אתם להפוך בוקר לערב וכו'. נאמר במעשה בראשית ויבדל אלהים ונאמר ויבדל אהרן להקדישו קודש קדשים. וכבר פירשתי זה בפ' ואתנה את הלוים נתונים לאהרן ולבניו. ולפי שזה היה מעין עון קרח ועדתו שהיו כופרים במעשה בראשית. בא בכאן העד הד' שהוא יסוד הרוח להעניש אותם. ויצא הקצף מלפני ה' החל הנגף. וידוע כי סבת המגפה היא מצד רוח עועים הנכנס באדם מצד רוח הטומאה. והרופאים אומרים שהוא מעפוש האויר. רואים ואין יודעים מה רואים. והכל הולך לדרך אחד. כי כמו שכתבתי בפרשת הסוטה. העובר על החרם ועל השבועה נכנס רוח עועים בכל רמ"ח איבריו כמנין חר"ם וכלתו את עציו ואת אבניו. ולכן צוה משה בכאן להקטיר קטורת לכפר על ישראל ולהעביר רוח הטומאה מן הארץ. וכבר אמרו כי סוד הקטורת גלו לו מלאכי השרת. וכבר הבטיחונו שאע"פ שאין עכשיו קטורת. אם יאמרו ישראל בפיהם אלו הפסוקים שלשה פעמים בכוונה. שהשם עוצר המגפה ושם האריכו בזה. ובפרשת וירא אליו הארכתי בזה:

ואחר שהענישם על חטאם רצה השם לתקן תלונתם. אמר דבר אל בני ישראל וקח מאתם מטה מטה לבית אב. לפי שהם נתרעמו ואמרו אתם המיתם את עם ה'. בחשבם כי לפי שלא היה שם אלא שבט ראובן עם שבט לוי מתו. אבל אם היו שם כל השבטים השם יבחר בשבט אחר ולא בשבט לוי. לזה רצה השם שיראו עין בעין דבר זה ולא יתרעמו יותר. ולכן צוה שיקחו י"ב מטות מאת כל נשיאיהם מטה לנשיא אחד. ושיבקעם כולם ממקל שקד א' כמאמרם ז"ל. בענין שלא ישאר שום טינא בלבם. ושישימם כולם לפני ה'. ומטה אהרן בתוך מטותם. בענין שלא יאמרו שהיה קרב לצד הקדש יותר משאר מטות. והיה האיש אשר יבחר בו מטהו יפרח. ולהורות שישראל שמחו בדבר זה. אמר ויתנו אליו כל נשיאיהם מטה לנשיא אחד. כי מן הראוי היה שאחר שנענשו על דבר זה שיאמרו אין אנו רוצים נסיון אחר. אבל לפי שזה הדבר היה עדיין בספק אצלם שמחו בדבר. ויתנו אליו כל נשיאיהם בלי איחור. וכשראו הנס הגדול שעשה השם במטה אהרן בהוצאת הפרח. הכירו האמת ויראו ויקחו איש מטהו. ולפי שה' ראה איך היו ישראל בעלי שינויים. אמר השב את מטה אהרן לפני העדות למשמרת לאות לבני מרי. בענין

שיכלו תלונתם. וא"כ היאך חזר לומר ויאמרו בני ישראל הן גוענו אבדנו כולנו אבדנו. שנראה שעתה מחדש חזרו להתרעם. ועוד אחר שחזרו להתרעם למה לא נענשו. כי יותר היו ראויים לעונש מבראשונה. אבל הענין היה כך כי לא חזרו ח"ו. אלא שהכירו האמת שנבחר אהרן מכל ישראל. אבל עד עכשיו היה הדבר אצלם בספק וכל אחד היה חושב כי שבטו היה אשר בוחר בו ה'. והיו סבורים שאע"פ שיקרבו אל המקדש שלא יהיו ראויים למות. אבל עכשיו שנבחר שבט לוי ונעשה נס במטה לוי. הכירו שהם היו זרים ולא היו ראויים לגשת אל הקודש. ולכן אמרו הן גוענו אבדנו כולנו אבדנו. אחר שאנחנו זרים ואין אנו ראוין לגשת אל המשכן. וא"כ כל הקרב הקרב אל משכן ה' ימות. בין שיקרב במזיד בין שיקרב בשוגג. ולכן כפל כל הקרב הקרב:

ולפי שהשם ראה קושט דבריהם. השם חשבה לטובה ולא לתלונה. ותיקן תלונותם ואמר ויאמר ה' אל אהרן אתה ובניך ובית אביך אתך תשאו את עון המקדש. ועליך אני מטיל עונש הזרים. ולפי שאהרן וביתו לבדו לא היו יכולים לשמור. אמר וגם את אחיך מטה לוי וגו' וילוו עליך וישרתוך. באופן כי זר לא יקרב אליכם. ואחר שנתן להם משמרת האהל נתן להם מתנות כהונה שיאכלו. וזהו ואני הנה נתתי לך את משמרת תרומותי. ופירש כל הדברים הראויים לתת לו. ואמר בסוף שנתן לו תרומות הקדשים לחק עולם ברית מלח עולם הוא לפני ה'. לרמוז שהיה נותן לו הכהונה קיימת לעולם ברית מלח עולם. כמו שהמלח קיימת נותנת קיום לאחרים. כן כהונת אהרן היתה קיימת ומקיימת לאחרים. כי סבת קיום ישראל היה אהרן הכהן והכהנים שנמשכו אחריו. לפי שהם כלי כפרה לישראל ועל ידם היתה סליחתנו. וכן רמז בזה ברית מלח על התורה שניתנה לשבט לוי. כאומרו יורו משפטיך ליעקב. והתורה נקראת ברית מלח עולם. לפי שהתורה נותנת טעם לכל הדברים. כאומרו טעמו וראו כי טוב ה'. ואמר פת במלח תאכל על התורה שנקראת פת ולחם. שצריך לטועמה ולמולחה בטעמי תורה. ושצריך לידע שיש בה פנים ופני פנים. ולכן אמר בכאן ברית מלח עולם. ואע"פ שכבר כתוב בפרשת הלוים ואתנה את הלוים וגו'. ולא יהיה בבני ישראל נגף בגשת בני ישראל אל הקדש. עכ"ז חדש בכאן ברית מלח עולם מה שלא כתב שם. ועל ידי מעשה קרח נתחדשה הלכה וכתב כל ענייני שמירת הכהן והלוי באורך. והאריך גם כן בשכר הראוי ליתן להם כאומרו ולבני לוי הנה נתתי כל מעשר בישראל וגו'. ואח"כ צוה ללוים שיתנו מעשר מן המעשר. והשאר שיאכלוהו בכל מקום כי שכר הוא להם בשביל שמירת המקדש:

פרק יט

פסוק ב

זאת חקת התורה. אחר שהשלים ענין שמירת המשכן ושכר הכהנים והלוים. סמך לכאן ענין פרה אדומה הנתונה לכהנים. לטהרת טומאת מת ולטהרת המקדש. כאומרו כל הנוגע במת בנפש ולא יתחטא את משכן ה' טמא. והנה המצוה הזאת נתונה לכהנים הגדולים לעומק סודה. וכאן ניתנה לאלעזר לפי שהיא באה לכפרת העגל ואין ראוי לתתה לאהרן. והנה בכאן השלים ענין תורת כהנים. לפי שלמעלה הזכיר טומאת ישראל וטומאת כהנים לנפש לא יטמא בעמיו. ואם נטמא לא פי' טהרתו. ולזה כתב בכאן ולקחו לטמא מעפר שריפת החטאת. ואמר זאת חוקת התורה. להורות על עומק סודה שאם ישאל שואל מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה. שישיבו לו זאת חוקת התורה. כמו שכתבו בזוהר במעשה בראשית. כי לעומק סודה אולי ישאל שואל מה זה ועל מה זה או למה נעשה כזה הסדר. ולזה אמר שתשובתו הראויה לו אין טעם אחר. אלא וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. ואחר שראה שהוא טוב אין צריך יותר. כן אמר בכאן זאת חוקת התורה על זה הדרך. אם ישאל שואל מה המצוה הזאת. שנראה כמו ששאל אותו גוי לרבי יוחנן שהיה מעשה כשפים. ששורפים הפרה ועץ ארז ואחר כך מזין ממנה טיפין טיפין. והשיב לו ראית מי שנכנס בו רוח תזזית מה עושין לו מביאין עקרין ומעשנין תחתיו וכו'. כן צוה השם לבער רוח הטומאה מן הארץ וכו'. אמרו לו תלמידיו לזה דחית בקש לנו מה אתה אומר. אמר להם חוקה חקקתי כו'. ודברי פי חכם חן. ואע"פ שנראה שדחה אותו בקש נראה שא"ל עיקרו של דבר. במה שא"ל שהיה לבער רוח הטומאה מן הארץ. כי ידוע שישראל יצאו מרעה אל רעה במתאוננים ובבשר תאוה ובמרגלים ובמחלוקת קרח. וכל זה בסבת יצר הרע שנתגבר בהם עד שנתפשט בהם רוח הטומאה הוא יצר הרע טמא שפתים ערל וטמא. ולכן רצה הש"י להוציא מקרבם זה הבליעל. ולטהר רוחם ולהעביר רוח הטומאה מן הארץ. ולכן אמר ויקחו אליך פרה אדומה תמימה. לרמוז על מה שאמר כי כפרה סוררה סרר ישראל. אדומה. רמז לחטא דכתיב אם יהיו חטאיכם כשנים וגומר. ושרף את הפרה לעיניו. כמו שאמר בעגל וישרוף באש. וכל זה ראתה התורה לטהר ישראל מטומאותם ולבער רוח הטומאה מן הארץ. ועכ"ז עיקרן של דברים אין אנו יודעים בסוד הפרה. ולכן אמר בה זאת חוקת התורה. וכן אם ישראל שואל מה טעם יש בה שמטהרת הטמאים ומטמאה הטהורים. אין להשיב אלא גזירת מלך היא. וזהו כענין צדיק ורע לו רשע וטוב לו. וזהו יש הבל אשר נעשה על הארץ אשר יש צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים וכן רבים כיוצא בו. וכל זה בא

מצד רוח הטומאה הוא רוח עועים. וכל זה רמוז בסוד פרה אדומה שמטמאה הטהורים ומטהרת הטמאים. ואיך אפשר זה. ל"א זאת חוקת התורה. כלומר אל תתמה על החפץ. ועל זה אמר מי זה האיש ירא ה' יורנו בדרך יבחר נפשו בטוב תלין וזרעו יירש ארץ בעולם הזה. ואם תראה בהפך אל תתמה על זה. כי סוד ה' ליריאיו. ולזה תמצא שאמר התנא אחר שאמר אין כבוד אלא לחכמים. וא"ת איה כבודם שהם הולכים ערומים בלי לבוש ורעבים וצמאים. לזה סמך מיד ואמר. כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל. כלומר אל תתמה מזה. כי זאת חוקת התורה. וכך היא דרכה של תורה. כי כל העולם ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש:

ובזוהר הוציאו מדין פרה אדומה שהשם רצה לטובתם של ישראל. שיתנו חלק לרוח הטומאה בתוך טהרתם של ישראל. באופן שלא יקטרג עליהם כמו שפירשתי בשעיר עזאזל. וכתב הקדוש רשב"י כי לכך יש לנו לכרוך פרשיות של תפילין בשער עגל. ושיצא אותו שער חוצה בבתים של תפילין. בענין שיראה לו שאנו נותנים לו חלק בקדושתנו ובטהרתנו. ובזה סוגר פיו ואינו משטין כנגד האיש המניח תפילין. אבל אם ח"ו אין מניחים שם אותו שער הוא עולה ומקטרג. ואומר פלוני שמניח תפילין עשה כך וכך מעונות ועכשיו מניח תפילין. בענין שיותר טוב לאדם שלא להניחם. והנה כ"ז אנו הולכים וסובבים ואין אנו מגיעים. כאומרו ועל סביבותיו שב הרוח. לפי שזה סוד גדול מסודות התורה אין לנו עסק בנסתרות. אחר שכבר אמרו ז"ל על שלמה שנאמר בו ויחכם מכל אדם. והאריכו בחכמתו עד שאמרו מה היתה חכמתם של מצרים. את מוצא בשעה שרצה שלמה לבנות הבית שלח אל פרעה נכה שישלח לו אומנים. וראה באצטרוגוליא שלו כל אותם אומנים שעתידין למות באותה שנה ושלחם אליו. ושלמה צפה ברוח הקדש זה. ועשה להם תכריכין ושלחם לו. ואמר המבלי אין תכריכין במצרים הרי לך הם ותכריכיהם. אמר שלמה על כל זה עמדתי וחקרתי אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני. ועל זה אמר כ"ז נסיתי בחכמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני. שרמז בזה שכל עוד שהיה משתדל ומתחכם בענין פרה אדומה. יותר היה מתרחק מאמתתה. ודעתי שרמז בזה שלפי עומק סודה אין ראוי להשתדל בה אלא להתרחק ממנה. ומי שחושב שבהשתדלותו ישיג בה דבר. הוא פתי וסכל. ומי שמתרחק מהשגתה וחושב שאינו יכול להשיג בה דבר. ראוי להקרא חכם. לפי שאז ישתדל בהבנת עניינה. ישיג או לא ישיג. אבל מי שחושב שכבר השיג בה דבר. יחשב חכם בעיניו והוא פתי. וזהו אמרתי אחכמה כשהיא רחוקה ממני. וזה למדו ממשה רבו שאמר אסורה נא ואראה. אחר שהסנה איננו אוכל הוא דבר נמנע להשיג סבתו. וא"כ ראוי לי להתרחק מזה. ואז

אראה ואשיג דבר מה. וירא השם כי סר ונתרחק מהשגתו לראות ולהשיג ויקרא אליו. וזהו והיא רחוקה ממני. וסמכו מיד בילמדנו אצל המדרש הראשון של פרעה נכה. מי כהחכם. זה הקב"ה. ומי יודע פשר דבר זה הקב"ה. מי כהחכם. דכתיב השם בחכמה יסד ארץ. ומי יודע וגו' זה הקב"ה שפירש התורה כולה למשה. ואם כן מי יודע סוד פרה אדומה וכיוצא בו. אחר ששלמה אמר והיא רחוקה ממני. לזה אמר מי כהחכם שכל רז לא אניס ליה. זה הקב"ה אשר לפניו חשכה כאורה והכל גלוי לפניו. כאומרו כי חוק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב. חכמת אדם תאיר פניו. אמר רבי יודן גדול כחן של נביאים שמדמין צורת גבורה של מעלה לצורה של מטה דכתיב דמות כמראה אדם עליו מלמעלה. ועוז פניו ישונה שמשנה מדת הדין לרחמים בשביל ישראל. הרצון בזה כי אע"פ שאמר שהחכם הוא הקב"ה. עם כ"ז חכמת אדם תאיר פניו. כי אדם יכול להקרא חכם מצד הצלם והדמות שיש לו עם השם. כאומרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו. וזהו חכמת אדם של מעלה. מאיר פני אדם של מטה. מצד הדיבור והדמיון שיש ביניהם מצד התורה והחכמה. וזהו שאמר ר' יודן גדול כחן של נביאים שמדמין צורת גבורה של מעלה לצורה של מטה שהוא אדם. כי מצד החכמה והתורה יש להם כח לדמות צורה של מעלה לשל מטה. מצד הדיבוק כאומרו ובו תדבק. ומאמר רבי יודן מסייע לי שפירשתי בפירוש מגלת קהלת בזה הפסוק שאמרתי. שמעלת החכם גדולה לפי שיודע להפשיר הדברים הקשים ולמזגם ולפרשם באופן היותר נאות שאפשר. וזהו ומי יודע פשר דבר. חכמת אדם תאיר פניו. כלומר חכמת האדם היא גדולה שמאירה פני הדברים הקשים והעזים והחשוכים שא"א להבינם. באופן שיהיה דבר דבור על אופניו. והוא כמו לבעבור סבב פני הדבר. ועוז פניו ישונה. יאמר שאפי' יהיה דבר עזה כמות. הוא יודע לשנות פני הדבר ולשברו. באופן שיתחלק לכמה טעמים ולכמה ניצוצות. וכל זה במאמר רבי יודן שאמר גדול כחן של נביאים שמדמין צורת גבורה של מעלה וכו'. כי בחכמתם יודעים לשבר הסלעים החזקים והדברים הרמים של מעלה ומדמין אותם לדברים של מטה. וזהו חכמת אדם תאיר פניו. ואחר ששלמה בחכמתו אמר שחקר וחפש בפרה אדומה ולא עמד עליה. מה האדם שיבא אחר המלך. ולכן אין להאריך בה יותר:

ובמדרש השכם אמרו. כי בכאן רמוזים ארבעה מלכיות. פרה אדומה זו מלכות בבל. דכתיב אנת הוא רישא דדהבא. תמימה זו מלכות מדי. שהיו תמימים ועשו טובה לישראל בזמן מרדכי ואסתר. וכן אמר כורש מלך פרס מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל. אשר אין בה מום זו מלכות יון. כי אליכסנדרוס מקדון עשה טובה עם ישראל בשביל שמעון הצדיק. כמוזכר במסכת יומא שאמר דמותו של זה אני רואה במלחמה

ונוצח. אשר לא עלה עליה עול. זו מלכות אדום. כי מעולם לא עלה עליה עול המקום ועשתה רעות גדולות לישראל. והוא פרא למוד מדבר ועתיד הקב"ה להורידו מגדולתו. כדכתיב אם תגביה כנשר וגו'. ונתתם אותה אל אלעזר הכהן. דכתיב הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא וגו'. ושחט אותה לפניו כדכתיב זבח לה' בבצרה וגו'. ושרף את הפרה לעיניו כדכתיב חזה הוית עד די קטילת חיותא והובד גשמה ויהיבת ליקידת אשא. את עורה ואת בשרה ואת פרשה. שרים ואלופים דוכוס דוכסוסתוס. כדכתיב שמה אדום מלכיה. וסמך לכאן מיתת מרים. לומר כשם שפרה אדומה מכפרת כך מיתת מרים מכפרת. וכפל ותמת שם ותקבר שם. להורות שמתה על פי ה'. אעפ"י שלא נאמר בה על פי ה'. לפי שאינו דרך כבוד של מעלה. כתיב הכא ותמת שם וכתיב התם ויהי שם עם ה'. מה להלן שם ה' אף כאן שם ה':

פרק כ

פסוק ב

ואמר **ולא היה מים לעדה**. לפי שכבר אמרו שלשה מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל בשביל שלשה אחים. המן בזכות משה דכתיב וישבת המן ממחרת. הבאר בזכות מרים דכתיב ותמת שם מרים וסמיך ליה ולא היה מים לעדה. עננים בזכות אהרן דכתיב ויראו כל העדה כי גוע אהרן אל תיקרי ויראו אלא ויראו. ובדברי הגאונים סמכו שכשמת מת בישראל צריך לשפוך מים מהבתים הסמוכים. דכתיב ותמת שם מרים ולא היה מים לעדה. וירב העם עם משה וגומר. ואע"פ שמשה ואהרן נפלו על פניהם. השם לא חשב להם זה לעון. לפי שאין אדם נתפס על צערו. ועוד שאמרו ולו גועלנו בגוע אחינו לפני ה'. כי שאלו המיתה בתנאי שיהיה לפני השם ובהסכמתו. ולא יהיו כאחיהם דור סורר ומורה. ומה שאמרו ולמה העליתנו ממצרים להביא אותנו אל המקום הרע הזה לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון. לא אמרו כמי שמבקש תענוגים כמו האחרים שאמרנו זכרנו את הדגה וכו'. אבל אמרו כי ידוע הוא כי בזמן הקיץ ריבוי המים רעים ומזיקים. ולכן לקרר רתיחת הזמן אדם שואל מין זרע שהם האבטיחים שיש בהם זרע והדלועים וכיוצא בהם. והעלימום בלשון זרע לפי שלקו בהם באומרם זכרנו את הדגה וגומר הקישואים וגומר. ותאנה ורמון. ואם אינו מוצא שותה מים כי אולי ניתנו לעולם בחנם. ולכן אמרו אחר שזה המקום אין בו זרע ותאנה וגפן ורמון. למעט ראוי היה שיהיה מקום מים ומעינות. אבל בכאן אפילו מים אין לשתות. וזה רע גדול. ואז אמר לו השם קח את המטה והקהל את העדה ודברתם אל הסלע. הנה חטא משה ואהרן כבר דיברו בו ראשונים ואחרונים ואין להאריך בדבריהם. והנה משה קצר דבריו מאד. שלא אמר אלא שמעו נא המורים

המן הסלע הזה נוציא לכם מים. ומכח ההכרח בכלל אלו הדברים הוא העון. אם נאמר שהחטא הוא באומרו שמעו נא המורים. איך אפשר שבעבור זה אמר לא האמנתם בי. ודרך המדרש הוא זה שאמרו שבעבור שקראם שוטים. כמו המלך שמצוה לאהובו שלא יקרא לבנו שוטה. וכן צוה השם למשה שלא יקרא להם שוטים. וכשאמר להם שמעו נא המורים. אמר הקב"ה כל עצמי לא צויתיך אלא על זה. לכן לא תביאו את הקהל הזה. כי אין דרך החכם לילך עם השוטה. אלו דבריהם ז"ל:

והנראה מפשט הכתוב כי חטאו הוא באומרו המן הסלע הזה נוציא לכם מים בשני פנים. האחד כי מה שאמרו המן הסלע הזה נוציא לכם מים. נראה שהם היו אומרים שיוציאו מים מזה הסלע. והיה הענין כן כי השם א"ל ודברתם אל הסלע הידוע. וישראל כשנקהלו אל פני הסלע הראשון. היו רוצים שיוציאו להם מים מיד להשקיט צמאונם. וכשראו שהיו הולכים לסלע אחר. היו מרננים אלו עם אלו והיו מגלים רצונם. ומשה כששמע דבריהם אמר המן הסלע הזה נוציא לכם מים. כי אין זה הסלע אשר נצטוינו בו. וכששמעו ישראל אמרו מה לנו סלע זה או סלע אחר. ואולי חשבו שמשה היה לו חכמה באותו סלע ולא בסלע אחר. ובזה חטאו משה ואהרן גם כן. כי ראוי היה לאהרן לאמר למשה. אחי מה לי סלע זה או סלע אחר. ויכולת השם וכבודו בכל מקום הוא. עשה מה שאומרים לך ישראל והשם יסכים על ידינו. אבל הוא שתק וסבר וקבל דברי משה. לכן נענש הוא גם כן. וזהו יען לא האמנתם בי. וכי בזה לא האמינו בו ח"ו. אבל דעתי הוא זה כי השם תפשם ואמר להם כבר ידעתם שאני כתבתי בתורה לא כן עבדי משה וכו'. הוא שפירושו שהיה נאמן ביתו וממלכתו ושנתן לו שטר נאמנות. בכל מה שיאמר ויעשה שיהיה עשוי ומקויים והוא יסכים עמו. ואם כן אחר שהדבר כן מה טעם לא האמנתם בי לעשות מה שישראל אומרים לכם להוציא מים מאותו סלע. ואני הייתי מסכים על ידכם להוציא מים משם בשביל אותו נאמנות. בענין שיתקדש שמי. והלא כבר ידעת כי במחלוקת קרח בלא דעתי אמרת אם בריאה יברא ה' ופצתה האדמה את פיה. ואני הסכמתי על ידך בשביל כתב הנאמנות שהיה לך. והשלמתי דברך דכתיב ותפתח הארץ את פיה. ואם כן בכאן למה לא האמנתם בי שאסכים על ידיכם. אחר שהיה בזה קדוש שמי. אבל נראה שבעבור כבודך עשית מה שרצית. וכאן בעבור שהיה דבר של קידוש ה' היו ידיך אסורות. ולא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל. בענין שיאמרו יכולת השם הוא בכל מקום ולא במקום מיוחד. לכן לא תביאו את הקהל הזה. מדה כנגד מדה כנגד מה שאמרתם המן הסלע הזה. זהו הדרך הראשון:

והדרך השני הוא כי חטאו היה באומרו נוציא לכם מים. והיה הענין כן כי משה חרה לו על שאלת המים. בחשבו שלא היו צריכים מים. כי המן היה לחם אבירים דק מאד ואינו עושה צמא. ועוד שירד עליו טל מלמעלה וטל מלמטה. עד שכמעט היה בו לחם ומים כאומרו הנני ממטיר לכם לחם מן השמים. ולא אמר הנני נותן לכם אלא ממטיר. ועוד חרה לו על אומרם ולו גוענו וכן למה העליתנו. עד שלזה אמר להם שמעו נא המורים סרבנים טרחנים. המן הסלע הזה נוציא לכם מים. וכי הלרשע לעזור. כי כשהשם עושה נסים ראוי שיעשם בשביל כבוד הצדיקים. כמו דניאל חנניה. וכן רבי צדוק וחביריו כמוזכר בקידושין. אבל בשביל הרשעים אין ראוי שיעשה השם נסים. ולכן אמר להם המן הסלע הזה נוציא לכם מים. אחר שאתם רשעים ומורים וממרים. והנה אהרן חטא בזה במה ששתק. כי ראוי שיאמר לו יהיו רשעים או צדיקים. עשה מה שהשם צוה. והוצאת להם מים. באופן שכששמעו ישראל דברי משה. אולי חשבו שזה היה מבלתי יכולת השם ח"ו. או בסבה אחרת ממיעוט אמונה שנכנסה בלבם של ישראל בשביל דברי משה. ונחשב להם כאלו הם לא האמינו. וזהו יען לא האמנתם בי. וכל זה לפי שהשם מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה. וכמו שאמרו במציעא. והגד לעמי פשעם אלו החכמים שאפילו חטאות נעשו להם כזדונות. ולבית יעקב חטאתם אלו עמי הארץ שאפילו זדונות נעשו להם כשגגות. ולכן אמר לא האמנתם בי:

או שיאמר והוא הנכון יען לא האמנתם בי. שהשם אמר למשה טעית במה שאמרת שאין אני עושה נס אלא בשביל הצדיקים. כי לפעמים אני עושה נס לרשעים לקדש שמי. והתורה מלאה מזה וכן אחז"ל. אע"פ שיהיו רשעים למה לא האמנתם בי להקדישני. כי בשבילי ובשביל קידוש שמי היה לכם לעשות מאמרי. ואחר שלא האמנתם בי לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם. ולא לכם. אע"פ שהם רשעים. ולפי שבכל זה נראה דבר זר מאד. לחטא קטן עונש גדול כזה. אמר המה מי מריבה. כלומר אל תתמה על החפץ כי השם נורא עלילה על בני אדם. כי בני ישראל הם המריבים ויקדש בם כדכתיב וירע למשה בעבורם. כי הם היו סבה שנחתמה הגזירה. אבל הגזירה כבר נרמזה במקומות רבים באומרו עתה תראה. ובאומרו כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע. וכן במקומות אחרים. וכן אמרו שמשה היה ירא כשאמר השם אם יראה איש באנשים האלה ולא נזהר להיות נשמר. ועל אהרן אמר אשר נסיתו במסה תריבהו על מי מריבה. ואמרו משל למלוה שירד ליטול גרנו של לוה ונטל גורן שכנו עמו. אמר לו אם אני חטאתי שכני עני מה חטא. היינו דאמרינן תריבהו על מי מריבה:

ובמדרש הנעלם אמרו כי חטא משה היה בהכאת הסלע. ואמרו שם כי במטה היה כתוב שם ה' מפה ומפה. ובאותיות השם שהיו כתובות שם היה עושה כל הנסים. פעם מצד הדין פעם מצד הרחמים. ועל זה נאמר נטה ידך. כי היה מטה בידו המטה מצד אותיות הדין לקרוע הים. וכן במקום אחר היה נוטה לצד הרחמים. והנה בכאן בהכאת הסלע אמר לו השם קח את המטה. כדי להשלים בכאן שם ה' הכתוב במטה. ולעשות בו זה הנס באותיות השם שנשארו משאר הנסים. ומשה כשהכה הסלע לא הכה במטה באותו צד שהיה לו להכות. בענין שלא השלים שם ה'. ולכן אמר לו יען לא האמנתם בי להקדישני. לא עשיתם קיום לשמי. לתת לו חתום. אלא התחלתם ה' ולא השלמתם אותו. לכן לא תביאו את הקהל הזה מדה כנגד מדה. מה שהתחלתם להוציאם לא תשלימו אותו. ולא תביאום אל הארץ. וכמו שאמר משה ה' אלהים אתה החילות. דבר זה עמוק עמוק מי ימצאנו ואין לנו עסק בנסתרות:

וסמך לכאן וישלח משה מלאכים אל מלך אדום כה אמר אחיך ישראל. להורות על מעלת משה שאע"פ שבסבת ישראל נענש. לא נמנע מלהשתדל בצרכיהם. ויפה אמרו חכמים ז"ל אדם שמפסיד בפרקמטיא אינו רוצה לראותה. ובמשה כתיב וישלח משה מלאכים והשיב לא תעבור בי. לרמוז שטובתם של ישראל בעיניהם כקוצים כאומרו אז נבהלו אלופי אדום. לא מחמת יראה אלא שהיו מצטערים על טובתם. ולכן אמר לא תעבור בי. לפי שהיה נראה שהיה עובר ודורך עליו. ויט ישראל מעליו לפי שהשם צוה אל תתגרו בם. לפי שהיה להם זכות עשו ששמש לאביו. אחר כך ספר מיתת אהרן. ואיך זכה לראות בחייו כתרו נתון לאלעזר בנו. וסמך לזה מלחמת הכנעני שנלחם בישראל וישב ממנו שבי. והנה יש לראות מה טעם לזאת המלחמה. ורבותינו ז"ל תירצו לפי שנסתלקו ענני כבוד ונשארו מגולים. ועם כל זה מה טעם נתנם השם בידם לשבות מהם אפילו שפחה אחת. אחר שישראל לא חטאו בכאן. וכן בשביל שמת אהרן היה ראוי שיפלו ביד הכנעני. והלא זכותו היה ראוי להגין עליהם. אבל נראה כי בכאן חטאו ישראל בשביל שלא גמלו חסד לאהרן כראוי. ובזה נתרץ מה שאמר ויעלו אל הר ההר לעיני כל העדה כי מה צריך לומר זה. ועוד מה זה שאמר ויראו כל העדה כי גוע אהרן ויבכו את אהרן. כי ידוע הוא כי לפי שגוע בכו אותו. אבל נראה שנתעצלו בהספדו. וכן בכאן אמר שעלה לעיני כל העדה למות בהר. והם שתקו ולא אמרו דבר. וראוי היה להם לאחוז בו ביד חזקה. אחר שעשה להם כמה טובות. ולומר לא יעלה אל ההר למות כי הוא קדוש ה' ועצר המגפה. ומי שעיכב מלאך המות בשביל אחרים יעכבנו בעבור עצמו. והם לא עשו דבר והחרישו. אע"פ שראו לעיניהם שעלה למות. וזה אכזריות גדולה בהם. ולמעט בעוד

שהיו בהר היה להם להספידו ולבכות עליו בקול מר מגיע השמימה. ולא עשו דבר. אבל אחר זמן הקיצו משנתם וכתיב ויראו כל העדה כי גוע אהרן ויבכו את אהרן. והלא על כל אדם חייב בשעת יציאת נשמה לבכות ולקרוע. ועוד שלא בכו אותו אלא בית יעקב הנשים וכלל העם. ולכן סמך מיד וישמע הכנעני. לומר אין אתם מרגישים אני מגרה בכם את הדוב. וילחם בישראל. בענין שיבכו ויצטערו וירגישו חסרון הצדיק. ולזה רמזו ז"ל באומרם שם מת אהרן וכי במוסרה מת וכו'. אלא שחזרו לאחוריהם שמנה מסעות ובכו והתאבלו כאלו אותו יום מת אהרן. לפי שהרגישו שבשבילו באה להם הצרה הזאת. ורבותינו ז"ל אמרו שזה הכנעני היה עמלק. אלא לפי שנלחם בהם ב' פעמים התירו להם כאלו היה כנעני. וכמו שכתוב בהם כי החרם תחרימם כן כתוב בכאן והחרמתי את עריהם:

פרק כא

פסוק ד

אח"כ אמר **ויסעו מהר ההר ותקצר נפש העם בדרך**. לפי שהיו קרובים לארץ ישראל. כמאמרם ז"ל שהיו הגרים מביאים להם מפירות הארץ ובראותם הפירות היו מתים. לפי שהכתוב אמר אם יראה איש את הארץ הטובה שלא יראו בטובתה. ולפי שדברו לה"ר ואמרו כי אין לחם ואין מים וכו'. נענשו בנחשים השרפים. לפי שהנחש הוציא שם רע בראשונה. ואמר השרפים לומר שמתו גופם ונשרפה נפשם. לפי שלשון הרע שקול כנגד עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים. וכמו שפירשתי הטעם בפרשת מצורע עיין שם. ולכן כשאמרו חטאנו. מיד נתכפר עונם ובישר להם ברפואת נפשם. דכתיב עשה לך שרף ולא אמר נחש. וזהו והיה כל הנשוך וראה אותו וחי רפואת הנפש. ואמר ויעש משה נחש נחשת. להורות שאחר שהתשובה היתה שלימה כאומרם כי דברנו בה' ובך. כי כן ראוי לכל בעל לשון הרע שלא יבוש מחבירו. אלא שיאמר לו אני דברתי ממך לה"ר. ובזה ירפא גופם ונפשם ולא נפשם לבד. בענין שבאומרו נחש נחשת הוא כמו נחש ושרף. ואמר והביט אל נחש הנחשת לרמוז כי הבעל תשובה אין די לו בתשובה. אלא שישים על נפשו שלא יחזור לחטאתו. ולכן אמר השם ידעתי את יצרם כי עכשיו אומרים חטאנו. וכאשר תהיה הרוחה יחזרו לקלקולם. לכן אני אומר ושים אותו על נס. בענין שיראוהו ויפחדו ולא יחזרו לקלקולם. ויזכרו וישובו אל ה' ולא יחטאו. שאם יוסיפו לחטוא השטן עומד על ימינם. והנחש עומד על נס לנגדם לנשוך אותם. ולזה צוה והביט אל נחש הנחשת. ובפרשת בא אל פרעה בענין המזוזות והמשקוף פירשתי. איך חס הקב"ה על כבוד הצדיקים יותר מעל כבודו. ולכן הזכיר השם המזוזות בראשונה כנגד

משה ואהרן. ומשקיף באחרונה כנגד השם. ומשה לא רצה אבל אמר משקוף בראשונה כנגד השם. ואח"כ המזוזות כנגדם. וכן בכאן הם דברו באלהים ובמשה ולכן שלח בהם נחשים כנגד ה'. השרפים כנגד משה שהוא כנגד מלאך ושרף. ולכן כשחזרו בתשובה אמר השם עשה לך שרף. כלומר בשביל כבודך עשה שרף כי כבודי במקומו מונח. ואני חס על כבודך יותר מעל כבודי. ומשה לא רצה וחס על כבוד השם ולא על כבודו. וזהו ויעש משה נחש נחשת בשביל כבוד השם:

פסוק יג

אח"כ סיפר ניסי ארנון. ולפי שהוא נס גדול כנס ים סוף כמאמרם ז"ל. אמר בכאן את והב בסופה. ועל דרך הרמז נראה שייעד בכאן הגאולה העתידה. ועל כן אמר על כן יאמר לזמן העתיד בספר מלחמות ה'. מהו מלחמות ה' היא מלחמת עמלק שכתב בו מלחמה לה' בעמלק. ושם כתיב כתוב זאת זכרון בספר. והמלחמה האחרת היא המלחמה העתידה כדכתיב ויצא ה' ונלחם בגוים ההם כיום הלחמו ביום קרב עם עמלק. ולהורות על המלחמה העתידה אמר בכאן את והב בסופה. כי והב הוא רמז על עשו הוא אדום דכתיב ביה הלעיטני נא מן האדום. וכתיב לעלוקה שתי בנות הב הב. כי כך דרכם לשאול מישראל מסים וארנוניות. ולעולם הם שואלים הב הב. והעלוקה הוא רמז ליצה"ר הוא אדום. כמו שכתבו בזוהר על פסוק כי ירא לשבת בצוער עלוקה כמנין יר"א. וזהו את והב בסופה. כי בספר המלחמות כתובה המלחמה העתידה להיות באחרית הימים וזהו בסופה. וסמך זה לכאן לפי שבסבת מלך אדום באה להם זאת הצרה לפי שסבבו את ארץ אדום ולא נתנום לעבור בארצם וזאת אכזריות גדולה. ולכן אמר השם אע"פ שעכשיו איני לוחם עמהם. אני נזכר ממה שעשו לכם. ובסוף אפרע מהם מן הכל. ואשפוך דמם כמים. כאומרו ונהפכו נחליה לזפת ועפרה לגפרית. וכתיב וטבח גדול בארץ אדום. וזהו ואשד הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב. לרמוז כי לפי שאדום ומואב היו אחים וקרובים לישראל. הם ראוים יותר לעונש. לכן נזכרים בדברי הנביאים יחד דכתיב אדום ומואב משלוח ידם. וזהו ונשען לגבול מואב. כי לעולם סמך אדום עם מואב. וכן תמצא בדברי ירמיהו כשנתנבא על אדום אמר שמועה שמעתי מאת ה'. סמך פורענותו אצל מואב. וזאת השמועה היא מלחמת עמלק ומלחמת אדום הכתובה בכאן בספר מלחמות ה'. וכן אמר עובדיה על אדום קומו ונקומה עליה למלחמה הכתובה בתורה. וכן אמר ג"כ שמענו מאת ה'. כי זאת השמועה מכאן למדוה כל הנביאים. ולכן אמר שמועה שמענו. כל הנביאים מאת ה'. כי מספר מלחמות ה' שמעו שמועה. ואמר ג"כ שמועה שמענו. לפי שעובדיה הוא הראשון בזאת הנבואה נגד אדום. והתנבא שנביא אחר יבא שישמע

זאת השמועה כמו שהוא שמעה והוא ירמיהו. ואם תדקדק בנבואת עובדיה ובנבואת ירמיהו. תמצאם שוות בלשון ובענין בשינוי מעט ואיני רוצה להאריך בהן. ובאותו זמן ישיר ישראל עלי באר ענו לה. לפי שעכשיו ישראל בירידה יבא זמן שיעלו מירידתם. ואע"פ שלא יהיו ראויים. יהיה בשביל זכות האבות. זהו באר חפרוה שרים כרוה נדיבי העם הם אברהם יצחק ויעקב. במחוקק במשענותם. רמז למשה שיבא עמהם שנקרא מחוקק דכתיב כי שם חלקת מחוקק ספון ויתא ראשי עם. וזהו במחוקק במשענותם. כי זכותו יהיה להם כמשען ומשענה ואז יעלו לגדולה וישיגו המתנות הניתנות להם על ידי הנביאים עד שיעלו במתי עב. ויזכו למשיח בן דוד שבא מנערה מואביה השבה משדה מואב. וזהו אשר בשדה מואב. ונשקפה על פני הישימון. לבנות בית המקדש וארץ ישראל. שעכשיו בתוהו יילל ישימון:

ובמדרש רמזו בכאן שלשה מקומות שהיו שם שלשה בתי דינין של ישראל. ואמרו ממתנה נחליאל ומנחליאל במות. שלשה מקומות כנגד שלשה בתי דינין שבירושלם שהיו מפרשים תורה לישראל. וממתנה נחליאל אלו סנהדרין שבהר הבית. ומנחליאל במות אלו סנהדרין שבעזרה בצד המזבח. ומבמות הגיא אשר בשדה מואב אלו סנהדרין שבלשכת הגזית בתחום [רות] שבאת משדה מואב נערה מואביה היא השבה עם נעמי משדי מואב. ונשקפה על פני הישימון. שמשם תורה יוצאה לכל ישראל ע"כ. רמזו בכאן שזאת הפרשה עתידה ובה קצת סמך לדברינו. וסמך לכאן מלחמת סיחון ועוג ומפלתם. להורות כי בזמן משיחנו יעשה מלחמה עם שונאי ה'. וחתו גבוריך תימן. ויכנס בכללם עמון ומואב. כאומרו אדום ומואב משלוח ידם ובני עמון משמעתם. ובדרך הפשט הזכיר הנסים שעשה השם עם ישראל במפלת סיחון ועוג. עד שבזה נמס לבב הנשארים כמים כאומרו ויגר מואב. ונתן סבה איך לקחו ארץ מואב אחר שהיו מוזהרים בהם. לפי שסיחון לקחה על ידי המושלים בלעם ובעור שקללו לעמון. ולכן האריך בענין המושלים להראות גבורות ישראל. כי סיחון עם כל גבורתו לא לקח לחשבון אלא על ידי המושלים. וישראל לקחוה מידו בגזירת המושל:

פרק כב

פסוק ב

וירא בלק. לפי שהזכיר למעלה איך נלחמו ישראל עם סיחון ועוג. ולפי שהם היו מנעול של ארץ ישראל ושומרים אותו ולא עמדו בפניהם. פחד בלק בן צפור אע"פ שהיה איש חיל וגבור מאד. כאומרו הטוב טוב אתה מבלק בן צפור. נראה שהיה נודע לאיש חיל. ולכן לא הזכיר בו מלך מואב אלא בלק בן צפור. לרמוז כי בלי מעלת מלך היה גבור

חיל מאד. ואחר שהוא בגבורתו פחד מה יעשו העם. ולכן ויגר מואב מפני העם. כי העם נמשכים אחר המלך והוא חשוב ככל העם. כאומרו לא בחרתי בעיר ואבחר בדוד. ולפי שהמלחמות ינצחו או מצד ריבוי העם. או מצד גבורתם כמו שאמר ביהודה גור אריה יהודה מצד הגבורה. ומצד ריבוי העם אמר לו ולו יקהת עמים כמו שפירשתי במקומו. אמר בכאן שיראו ויפחדו מואב מצד אלו השני דברים. מצד ריבוי העם כי רב הוא. ומצד הגבורה ויקוצו מפני בני ישראל. באופן שהם לא פחדו ממה שפחד המלך. כי המלך פחד מאד שראה מה שעשו ישראל לאמורי. והעם לא פחדו מזה. כי לפעמים נופל הגבור בראשונה. וכן לא ימשך שמי שינצח פעם אחד שינצח פעמים. אבל הפחד האמיתי הוא מצד ריבויי ומצד הגבורה. ולפי שידוע שאע"פ שבתחבולות יעשו המלחמה. התשועה האמיתית היא ברוב יועץ. לזה אמר ויאמר מואב אל זקני מדין. לפי שהעצה היעוצה היא בזקנים. ואמר ובלק בן צפור לרמוז שהיו מפחידים אע"פ שהיה להם מלך גבור ואיש חיל בעת ההיא. וכל זה רמז על גבורת ישראל. וכן רמז ובלק בן צפור מלך מואב. שהיו בו שני מעלות. האחת שהיה חכם גדול בחכמת הקסם. והשני שהיה מלך. ויש אומרים וירא בלק מושך עצמו שראה שני דברים. האחת מה שעשה לאמורי. והב' וירא איך העם היו מפחדים מהם. וכן ראה איך היו העם מרננים ומדברים עם זקני מואב לראות מה יעשו. עד שבזה נשבר לבו בקרבו עד שהוצרך לשלוח מלאכים ע"כ:

ולהורות על חכמתו אמר וקסמים בידם. כמאמרם ז"ל בלעם היה אומן ואין כלי אומנותו בידו. ובלק היה חכם וכלי אומנותו בידו. וזהו וקסמים בידם ששלח לו כלי הקסם. כדי שלא יתנצל לומר אין לי כלי אומנות. וכן יורה זה ג"כ מה שאמר אקחך אל מקום אחר. לפי שהוא היה בקי במקומות הראויים יותר מבלעם. אלא שבלעם היה יודע לכוין השעה. ולזה אמר וישלח מלאכים אל בלעם. ואמרו בזוהר מלאכים ממש. כי בחכמתו שלח לבלעם המלאכים הראויים לאותו פועל סדורים בצירופיהם. וחשב בלק ללחוך לישראל כילק. וכן בלעם חשב כי בחכמתו ובכישופיו יבלעם כשאול חיים. אמר לו הקב"ה לא יפה דרשת. אני אבלבל לשונכם בענין שלא תשמעו איש אל שפת רעהו. ועשה מבלעם ובלק **עמ"ק בלב"ל**. לרמוז שהשם יבלבל לשונם וישליכם בעמק עכור. וכן היה כי נהפכה עצתם ולא הועיל להם חכמתם וכישופם. ומלאך רע ענה בעל כרחו אמן. ואמר כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל. וכן אמר מה אקוב לא קבה אל. כי מי שרוצה לקללם הוא מקלל את עצמו. ולכן אמר בכאן ועתה לכה נא ארה לי. שהקללה עתידה לחזור אליו. ואמר את העם הזה מצד ריבויים. כי עצום הוא ממני מצד הגבורה. אולי אוכל אני ואתה להכות בו. כי אני לבדי לא אוכל לו:

פסוק ו

ואמר **כי ידעתי את אשר תברך מבורך**. כפי הזוהר כי הוא לא היה לו יכולת לברך ולא לקלל. אלא שהיה יודע אותו עת. ועוד שהכתוב אמר טוב עין הוא יבורך. אבל פירושו כי בלעם היה יודע שהקב"ה רוצה לברך או לקלל. והוא היה מברך באותו עת. וכל העם חושבים שהוא היה המקלל או המברך. ואינו כן כי ברכת ה' היא תעשיר. ולכן אמר את אשר תברך מבורך. כבר הוא מבורך מפי השם. ולא אמר את אשר תברך יבורך אלא מבורך ע"כ. ולפי שבלק ראה בחכמתו ענין פעור. אלא שלא היה מגיע לאמת. וראה שעתה בזה העת הם מוכנים לפורענות. אמר ועתה לכה נא ארה לי. כלומר בזה העת ראוי לך שתבא מיד ולא תתעצל:

פסוק ט

ואמר **ויבא אלהים אל בלעם**. כמו שאמר ויבא אלהים אל אבימלך. כי זאת היתה מדרגה ראויה להם לפי חכמתם וכישופם. כי ח"ו שנאמר שהיו משיגים השגת הנבואה כשאר נביאים. כי הם היו טמאים. ומצד הטומאה היו משיגים. כאומרו לא יהיה לך אלהים אחרים. ובלעם היה רב וגדול בזאת החכמה מכל שאר חכמי אומות העולם המכשפים. והיה בקי בכל מיני נחש וקסם שהם על שני דרכים. האחת שהיה מחבר מיני נחשים ועקרבים ובהם היה עושה מין נחש. והשני שהיה מלקט עשבים ועושה בהם קסם. וזהו כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל. ולזה אמרו אבל באומות העולם קם. כי כמו שמשה לא קם נביא כמוהו בישראל. כן באו"ה לא קם אדם אחר כמו בלעם בכל מיני נחש וקסם. ואם לא יתישב דעתך בזה כתב הקדוש רשב"י זכר צדיק לברכה זיל שאיל לאתניה. כי זאת היתה חכמתו לטמא עצמו ולא בענין אחר. ואם תמצא בזאת הפרשה מעלה אחרת. זה היה לכבוד ישראל. והוא היה משבח עצמו יותר ממה שהיה בו. וזהו ויודע דעת עליון. ומתשובתו שהשיב בלק בן צפור מלך מואב שלח אלי תכיר חכמתו. וכבר אמרו רז"ל שלשה נשאלה להם שאלה. שנים השיבו שלא כהוגן. ואחד השיב כהוגן. חזקיה השיב לשאלת השם כשאמר ויראם את כל בית נכותה. ואמר לו השם מאין באו השיב מארץ רחוקה. וכן בלעם השיב לשאלת השם בלק בן צפור. והם לא היו יודעים כי גלוי לפניו הכל. אבל יחזקאל השיב כהוגן כשאמר לו השם התחיינה העצמות האלה ואומר ה' אלהים אתה ידעת. וכבר נשאלה שאלה זו בזוהר שנראה באומרו ויבא אלהים אל בלעם. שנתכבד בזה כבוד גדול ממשה שנאמר ויקרא אל משה. והתשובה היתה כי זה דומה למצורע שרצה ליכנס בהיכל המלך. ואמרו למלך שהיה עומד לפתח ובא המלך בעצמו לקראתו. כדי שלא יבא ויטמא בני המלך. אבל כשבא אהובו של מלך. שולח לו או קורא אליו שיבא. וכן קרה לבלעם לפי שהיה טמא שפתים וערל ומצורע:

ולפי שבלק היה רואה פרצה בישראל בזה הזמן. חזר לשלוח לו שלוחים שניים. וא"ל אל נא תמנע מהלוך אלי. כי זה העת הראוי ואין לך להתעצל. כי כבד אכבדך מאד. ולך נא בזה העת קבה לי את העם הזה. ובראשונה אמר ארה לי דבר מועט שתקלל ותסייע לי להכות בו. וכשראה רצון בלעם שאמר קבה לי שהיא קללה יותר מפורשת. חזר בלק לומר ולכה נא קבה לי. כלומר לא תחשוב בעבור שאמרתי לך ארה לי דבר מועט. שאין רצוני לכבדך וליתן לך ממון הרבה. כי כבד אכבדך מאד וכל אשר תאמר אלי בממון אעשה. ולכה נא קבה לי. קללה נמרצת לעם הזה כרצונך. ולפי שבלק אמר ליה כי כבד אכבדך מאד. וזה היה כבוד החכמים בלי תועלת. והוא לא היה איש דברים אלא בעל חמדה בלען בן בלען. ענה ואמר בלי זמן אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב. כי בשביל זה אני הולך ולא בשביל הכבוד. וזהו ויען בלעם בלא זמן. כי עד שידע דבר השם לא היה לו לענות. אבל החמדה הבהילתו לענות מיד. ולפי שראה השם חמדתו וגובה לבו והיה הולך שובב בדרך לבו. חזר לומר אם לקרוא לך באו האנשים קום לך אתם. ומלא משאלותיך בהליכה. כי בדבר אחר לא תצליח את דרכך. כי יש לך לדעת כי אין הדיבור ברשותך. ועל כרחך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה. ועל זה אמרו חוצפא אפילו כלפי שמיא מהניא. והנה בזה לא נתן לו השם רשות בהחלט. אבל אמר לו אם לקרא לך באו האנשים. כמי שאומר איש חכם אתה וידעת את אשר תעשה ולכן באו. אם זאת הקריאה היא לטובתך לך אתם. וראוי היה שידע בחכמתו. איך מזאת הקריאה נמשכה לו המיתה. כאומרו ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב. אבל בכאן הראה מיעוט חכמתו. וברוב חמדתו וילך עם שרי בלק:

פסוק כב

ויחר אף אלהים כי הולך הוא. לדעתו בלי תועלת ותכלית. ויתיצב מלאך ה' לשטן לו. בענין שלא יאבד. כי השם אינו חפץ במיתתן של רשעים. ולכן אמרו מלאך של רחמים היה וכו'. והראשון שאמר לו קום לך אתם היה מלאך אלהים ומדת הדין לפתותו. כאומרו מי יפתה את אחאב ושם יצאתה ההסכמה של מעלה תפתה. אבל בכאן לא הסכים השם בזה. ולכן שלח לו מלאך ה' לרחם עליו. וכן נראה לו בכאן בשלשה מקומות. בשדה ובכרמים ובמקום צר. לראות אם ירגיש בדבר. אחר ג' התראות כנגד ג' מקומות. כי בראשונה א"ל לא תלך עמהם. ובשנייה אמר לו ואך את הדבר. ובשלישית א"ל ואפס את הדבר וגו'. ועם כל זה לא הועיל בו. ועבר על השבועה שנשבע אבי אביו כאומרו אם אני לא אעבור אליך את הגל הזה. ולכן אמר בכאן לסימן גדר מזה וגדר מזה. ואמרו סתם גדר של אבנים הוא דכתיב וגדר אבניו נהרסה. וזה רמז לגל אבנים של לבן. ורבותינו אמרו

סימני אבות הראהו. לרמוז לו אם היה רוצה לקלל מצד אברהם. כי היה יכול. כנגד בני ישמעאל ובני קטורה שיצאו ממנו. ואם מצד יצחק היה יכול. כנגד עשו לפי שהיה בהם ימין ושמאל. אבל כנגד יעקב אינו יכול. לפי שכל בניו צדיקים ולא נמצא בו פיסול. וזהו מקום צר אשר אין לנטות ימין ושמאל. ועל זה עמד מלאך ה' בתחלה בשדה. ואח"כ במשעול הכרמים. ואח"כ במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל. כי מצד יעקב לא היה יכול. שהוא אוחז בתרין סטרין בין הכרמים שלם מכל סטרוי. ועל זה עמד שם. ובכל זה לא הרגיש ויך את האתון במקל. ופתח ה' את פי האתון. כמו שהתנה ששת ימי בראשית. וכל זה להראותו מיעוט חכמתו כי האתון ראתה יותר ממנו. ובפיו הודה כי האתון שחקה והתעללה בו. עד שאמר לו יש חרב בידי. ויפה משלו חז"ל לרופא שהיה הולך לרפאות בלשונו לאדם אחד שנשכו נחש ובדרך ראה אנקה אחת ובקש להורגה במקל. אמרה לו לי אם תכני אין אתה יכול לרפאות. היאך באת לרפאות נשוך נחש. וכן אמרה האתון לי אין אתה יכול להרגני אלא בחרב. והיאך אתה יכול לעקור אומה שלימה בלשונך. שתק ולא היה לו תשובה:

פסוק לא

ויגל ה' את עיני בלעם. שיראה שאין העינים ברשותו. ויאמר אליו על מה הכית את אתונך. וכי דינה של אתון בא המלאך לבקש מידו. ומשל הדיוט אומר כי אדם אחד היה הולך עם חמורו בדרך רע בטיט היון ונפל החמור והכה אותו הרבה. וראה אותו שר אחד וא"ל על מה אתה מכה חמורך אדם כפריי. והשיב לו לא הייתי יודע שחמורי היה לו אדם קרוב כמוך בדרך זה וכן בכאן אמר בלעם לא ידעתי שאתה נצב לקראתי בדרך להליץ בעבור אתוני. ולכן אם רע בעיניך אשובה לי. אבל כל זה היה לזכות ישראל כמאמרם ז"ל. וכך אמר לו ומה האתון אשר אין לה זכות ולא ברית אבות. נצטויתי לתבוע עלבונה מידך. אומה שלימה שאתה מבקש לעקור עאכ"ו. ורמז לו בזה כי ברוב חמדתו ותאותו לקלל את ישראל. נסתמו עיניו כמי שאינו רואה. והאתון במיעוט חכמתה וראייתה נטתה מפני. ואתה לא ראית כי אנכי יצאתי לשטן. ואז אמר חטאתי. והודה על חטאתו ואמר חטאתי. לפי שידע שהאומר חטאתי אינו נמסר לדונו לשום מלאך אלא לה' לבדו. וכשראה תאותו שאמר אם רע בעיניך אשובה לי. אמר לו לך עם האנשים כי לא היה רע בעיני אלא לטובתך. וכל זה היה לי לעשות כדי שתהא מותרה ועומד שלשה פעמים:

והנה כל זה רמז לאדם החוטא. שהקב"ה מתרה בו פעם שלש עם גבר. ואמר לו ראה נתתי לפניך את החיים וכו' ובחרת בחיים. ואם אינו רוצה. בדרך שהוא רוצה לילך מוליכין אותו. ומדרך השכל נוכל להוציא כל זה מזאת הפרשה. לפי שיש בה רמיזות רבות.

כי מה צורך לומר בבלעם ויחבוש את אתונו. ולמה שינה וכתב בכאן אתונו ובאברהם חמורו. ועוד מה זה כי מיד הלך המלאך לשדה. ואח"כ במשעול הכרמים. ואחר כך במקום צר. ועוד מה טעם כתב בשלישית ויך את האתון במקל ולא בראשונה. ומה לנו אם הכה אותה במקל או ביד. ולכן נראה כמו שאמרתי כי בלעם הוא רמז לאיש הבליעל. הבולע תענוגי העולם ההולך אחריהם. ומניח חיי עולם בשביל חיי שעה. ואע"פ שהשם מתרה בו להלוך בדרך טובה. ונתן בו נשמת רוח חיים להדריכו בדרך ישרה. אינו מביט ומשגיח בה. ונפתה אחר נחש הנחשת. ומשעבד נפשו ורוחו ורומסה תחת כפות רגליו. וע"ז אמר ויחבוש את אתונו. שזה רמז על נפשו הפנימית היושבת בהיכל המלך פנימה. ולכן תמצא שת"א ולשורקה בני אתונו עמא דיבנון היכליה. עשה אתונו כמין שער האיתון. וכן בכאן בזה הרשע הבלען. הולך אחר תאוותיו ומענה נפשו. וזהו ויחבוש את אתונו. אבל באברהם אמר ויחבוש את חמורו. ואמרו רז"ל משנברא העולם לא היה אדם שחבש חמורו כאברהם. כי זה רמז על מה שאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן. לפי שאברהם היה הראשון שנדבק עם השם. וגומל נפשו איש חסד. ושעבד גופו ותאוותו בשביל כבוד השם. כאומרם ז"ל יש אחד זה אברהם. דכתיב אחד היה אברהם. גם בן ואח אין לו כשנאמר לו קח נא את בנך וכו'. אבל בלעם היה להפך ויחבוש את אתונו לשעבד נפשו ולגבר גופו. ועל זה ויחר אף אלהים כי הולך הוא בדרך רעה. ושולח לו מלאך ה' מלאך של רחמים שלא יחטא ויאבד. ולא שת לבו גם לזאת. אבל הוא רוכב על אתונו ומשעבדה בכל מיני קושי. ושני נעריו עמו. זה רמז על כחותיו הגופניות ההולכות עמו. והמנגדות לנפשו. לפי שהן מונעות מן המצות. ותרא האתון את מלאך ה' נצב בדרך. להורות לאדם הדרך הישר ולהתרות בו שישוב מדרכו הרעה. ובסבת זה נטתה הנפש מן הדרך הרעה. ותלך בשדה הוא השדה אשר ברכו ה'. וכשראה זה הרשע. ויך את האתון. להטותה מן הדרך הטובה אל הדרך הרעה. וכשראה שלא הועיל לו ויעמוד במשעול הכרמים. הרמז בזה כי האדם יש לו ג' עולמות. האחד בימי הנערות שאז אדם הולך אחר הבלי העולם. והשני בימי הבחרות שאז כבר יש לו עול אשה ובנים. ואין ראוי לו ליילך אחר הבלי העולם כבראשונה. והשלישי בימי הזקנה שכבר ספו תמו כחותיו. וראוי לשוב אל ה' ולהיות דבק בו. והנה הרשע כל ימיו מכאובים. ויוסף לחטוא בימי הזקנה מבימי הנערות. ולכן כנגד הזמן שהאדם הולך אחר תאוותו. וכובש נפשו ומשעבדה בתאוותיו. אמר ויקם בלעם בבקר. בימי הנערות. ויחבוש אתונו. רמז על נפשו. ואז ויתיצב מלאך ה' לשטן לו שלא ילך בדרך רע. וזה רמז על מאמרם ז"ל שאחר שלש עשרה שנה חל עליו יצר הטוב המדריך האדם בדרך טובה. והוא רוכב על אתונו כמו שפירשתי

למעלה. אח"כ אמר ויעמוד מלאך ה' במשעול הכרמים. זה רמז על זמן הבחרות. שאז האדם הולך גם כן אחר התענוגים. ולפי שהוא עומד בין זמן הנערות והזקנה. אמר גדר מזה וגדר מזה. וכשרואה הנשמה מלאך ה' המתרה בה. רצתה למנוע האדם מלכת בדרך רעה. עד שנדבקת אל הכותל כדי שלא לפעול פעולת יצר הרע. ויוסף להכותה כי האדם חושב כי אז העולם שלו. אחר שיש לו כר נרחב. ויוסף מלאך ה' עובר ויעמוד במקום צר. שזה רמז על זמן הזקנה. שכבר האדם מוצא עצמו דחוק מאד מצד הזקנה ואפיסת כחותיו. ובאותו זמן אין דרך לנטות ימין ושמאל. שכבר עבר זמן הנערות והבחרות. ותרא האתון את מלאך ה'. כי אף בזמן הזקנה נגלה אל האדם מלאך ה' להתרות בו. ושלא ילך בדרך הראשון. וכשראתה הנשמה שהרשע מתחזק ברשעו מבראשונה. ותרבץ תחת בלעם. שכבר היא חלושה ואין לה כח כי קרוב לבא עתה. וכשראה הרשע כן ויחר אף בלעם. כי אז מתחזק מבראשונה לילך בדרכו הרעה. וזה ויך את האתון במקל. מה שלא אמר בראשונה אלא ויוסף להכותה. אבל כאן מכה אותה במקל יד וברומח להטותה אל הדרך הרעה. ואז ויפתח ה' את פי האתון. לפי שעכשיו הרגישה יותר מבראשונה. ושאלה לו מה עשיתי לך כי הכיתני זה שלש פעמים. ויאמר בלעם אל האתון כי התעללת בי. בזה אמר אמת כי האדם בזקנותו רואה איך הזמן משחק בו. ורואה שעברו ימיו ושנותיו בבהלה. ועם כל זה אינו מתחרט אלא שאומר לו יש חרב בידי. ותאמר האתון הלא אנכי אתונך וגו'. ויש לך לראות כי לא לחנם עשיתי זה. ואז ויגל ה' את עיני בלעם. שעד עכשיו היו סתומים בהבלי הזמן. וירא את מלאך ה' נצב בדרך. כי הנפש אינה מתעוררת אלא בהערה של מעלה. ולעת הזקנה רואה מה שלא ראה עד עכשיו כאומרם תוסף רוחם יגועון. וזהו ויגל ה' את עיני בלעם. ובאותו זמן כשרואה אדם עצמו תש ונלאה. על כרחו עונה אמן ואומר חטאתי. ולכן השיבו המלאך אין אני מכריח לך כי הבחירה בידך. ולכן לך עם האנשים ואפס את הדבר וגו':

פסוק לה

וילך בלעם עם שרי בלק. יפה אמרו רז"ל רשע כמותם כי לא הועילו לו כל אלו ההתראות. ואע"פ שהודה ואמר היכול אוכל דבר מאומה. חזר לקלקולו כאומרו לכה איעצך וכו'. ולהורות על רשעת בלעם הרשע אמרו רז"ל שבכל אלו הרעות שעשה. לא הגיע לחצי ימיו. מה יעשה אם יגיע לשבעים. וכמו שמוזכר בפרק חלק שאמר אותו חכם אני לא ראיתי מספר ימיו. אבל מדכתיב אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם. וכתיב ימי שנותינו בהם שבעים שנה. והוא לא הגיע לשלשים וחמש. ואמר אותו מין אנא חמיתיה לפנקסיה דבלעם והוה כתיב ביה בר תלתין ותלת שנין הוה בלעם כד קטיל יתיה פנחס כהנא. ולפי

שכבר כתבנו למעלה כי בלק היה חכם גדול בחכמת הקסם. והיה יודע כל המקומות שהיה בהם מכשול לחול עליהם הקללה. אמר ויקח בלק את בלעם. כי בלעם היה נגרר אחריו כסומא. וכשראה בלעם המקום מוכן. אמר בנה לי בזה שבעה מזבחות כנגד שבעה אבות הראשונים שעשה כל אחד מזבח. ובזה רצה לגנוב דעת העליונה. כמאמרם ז"ל שאמר להקב"ה למה אתה חפץ באומה אחת. יותר טוב לך להיות מלך על שבעים אומות. ולכן אמר את שבעת המזבחות ערכתי. והיכן נצטוה בהם. אלא כמי שאומר לו השוטר שקרת במשקלות. והוא משיב כבר שלחתי לביתך כבש אחד. וכל זה כדי לגנוב דעת עליונה מרוב תאותו לקלל את ישראל. וזהו וילך שפי שפוי ושקט כדי שלא ירגישו אותו. וכל זה כנגד ישראל. והוא לא היה יודע שיש להם שומר ישראל ולא ינום ולא יישן. ושומר אותם ביום ובלילה וזהו שומר פתאים ה' כי הם היו כמו פתאים ותמימים. ולא היו יודעים התחבולות והנכלים שהיו מתנכלים כנגדם. וכן היתה כוונתו לפזר את ישראל מרביציהם ולהפרידם. כאומרם אולי אוכל נכה בו. וזהו שפי' שה פזורה ישראל: **ובמדרש** הנעלם אמרו שהוא כמו שפיפון עלי אורח. שהלך לעשות כשופיו הנעשים בנחש ושפיפון מצד רוח הטומאה. וכשראה השם תאותו וגודל רתיחתו כנגדם. אמר ויקר אלהים אל בלעם. שצננו מרתיחתו. בענין שלא יטיף עליהם סם המות וארס הנחש. ויאמר אליו את שבעת המזבחות ערכתי. וכשראה עצמו נבאש ולא השיב לו על ענין המזבחות. היה רוצה לילך לדרכו ולשוב לעירו. וכשראה השם כך וישם ה' דבר. כמי שמשים רסן בפי הבהמה להחזירה למקום שירצה. וזהו שוב אל בלק. שוב מדרכך ולך אל בלק וכה תדבר על כרחך. וישא משלו ויאמר. לפי שנבואתו לא היתה שלימה אמר וישא משלו. לפי שהוא כמושל משלים כמו כי מראש צורים אראנו. מן ארם ינחני בלק. כלומר ראה איך יוכל בלק להצליח בדבר זה נגד ישראל. אחר שלקחני מן ארם נהרים מקום ששם יעקב אביהם. והצליח בבנים ונכסים על כרחו של לבן הארמי. ועשה כנגדו כל מיני קסם ונחש בין מיני כישוף. ולא הועיל כנגדו כאומרו והחליף משכורתי עשרת מונים. והם עשר מיני קסם הנמצאים בעולם. וכן ינחני מהררי קדם. ששם כל מיני הקסם כאומרו כי מלאו מקדם וגו'. לכה ארה לי יעקב שהוא שם עוקבה וערמימות. עד שמצד זה אולי תחול עליהם הקללה וחרם להחרימם. ולכה זועמה ישראל. אבל מצד ישראל שהוא שררה וגילוי פנים. אולי יחול עליהם זעם מעט. אבל מה אקוב. לשם יעקב. כי לא קבה אל. בפדן ארם בכל אותם הכישופים. ומה אזעום. לשם ישראל. כי לא זעם ה'. אבל אמר כי שרית עם אלהים ועם אנשים עשו ולבן. וא"ת אולי זה היה באותו זמן. אבל

עכשיו אולי תוכל להם. לזה אמר אינו כן כי מראש צורים אראנו כלומר. אני רואה אותם מיוסדים על אדני פז כהרים החזקים שלא יתמוטטו לעולם:

פרק כג

פסוק ט

ואמר **כי מראש צורים אראנו**. לרמוז בדבריו שלא די שלא יוכלו להזיקם. אלא שכל המתחבר כנגדם יפול בידם וישבר. כמאמרם ז"ל נפל כיפא קדירה על תרגום סלע כיפא ווי לקדירה. נפל קדירה על כיפא ווי לקדירה. וישראל נמשלו לצורים כאומרו הביטו אל צור חוצבתם. ומצרים נמשלו לנבלי חרס. דכתיב ושברה כנבל יוצרים. ואם כן בכל צד יקבלו נזק. וזה אחד מהדרכים שכתבתי בטעמי הסנה כי כמו שהסנה כל עוף שיכנס בו אינו יכול לצאת ממנו אלא כנפיו מתמרטות. כן כל המתחבר כנגד כל ישראל יקבל נזק. וזהו כי מראש צורים אראנו. והנה בכלל אלו הדברים רמז. כי א"א לעם ישראל לקבל נזק ועקירה לעולם. והטעם כי מי שאפשר לו לבא לידי עקירה. הוא בשביל חמשה דברים. האחד לפעמים יבא עקירה על שום אומה בשביל גזירה אלהית. כאומרו רגע אדבר לנתוש ולנתוץ. וכנגד זה אמר מה אקוב לא קבה אל. כי מצד השם איני רואה להם שום גזירה. והב' כי לפעמים יבא עקירה על שום אומה בשביל היותם במקומות חלשים בלי מבצר. כאומרו הבמחנים אם במבצרים. וכנגד זה אמר כי מראש צורים אראנו. מיוסדים במקומות חזקים כצורים. והג' כי לפעמים יבא עקירה על שום אומה. בשביל שיש להם מנגדים לוחמים עמהם והם קרובים אליהם להכריתם. והפכו ודבר אין להם עם אדם. וכנגד זה אמר הן עם לבדד ישכון. ודבר אין להם עם אדם. כאומרו וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב. וזהו ובגוים לא יתחשב. והד' כי לפעמים יבא עקירה על שום אומה בשביל שהם אומה קטנה. וכנגד זה אמר מי מנה עפר יעקב. כי זה מורה על ריבויים כעפר הארץ. והחמישי כי לפעמים תבא עקירה על שום אומה אע"פ שיהיו רבים. בשביל שהם חלשים כמוזכר באמרפל וחביריו ארבעה מלכים את החמשה. וכנגד זה אמר ומספר את רבע ישראל. שזה רמז על גבורי ישראל שהם מתי מספר ולמעט יש בהם רביעית העם. ואחר שיש להם כל אלו הדברים א"א להיות להם עקירה. ואחר שזה כן תמות נפשי מות ישרים. ואולי נאמר ליישב תמות נפשי מות ישרים שהיה אומר בכלל דבריו. כי ישראל סבת קיום ונצחון כל האומות הוא. בשביל שיש להם דבר אחד מיוחד לא עשה כן לכל גוי. והוא היות הוא מלכם ופטרונם. והם רואים נועם ה' בעולם הנפשות. עד שבעבור זה הם מאושרים מכל המצריים כאומרו עם נושע בה'. ולזה אמר תשועת עולמים. שני עולמות העולם הזה והעולם הבא. וכנגד זה אמר כי מראש צורים

אראנו. כמאמר הנביא מי יגור לנו הולך צדקות ודובר מישרים. ובזה הוא מרומים ישכון מצודות סלעים משגבו. כאומרו בכאן כי מראש צורים אראנו. אשר לפי דעתי כל אותה הפרשה רמוזה על ענין עולם הבא שיש להם לישראל:

ולכן סמך לזאת הפרשה והיו עמים משרפות סיד. שזה רמז על אש גיהנם וסמך ואמר שמעו רחוקים אשר עשיתי בבריאת גהינם לרחוקים ממני. כדי שיראו מפני השם כאומרו והאלהים עשה שייראו מלפניו זו גהינם ודעו קרובים גבורתי. אותם שהיו רחוקים ונתקרבו בתשובה. דעו הגבורה שאני עושה לקבלם בתשובה. ולכן פחדו בציון חטאים מדינה של גיהנם. אחר שאור לו בציון ותנור לו בירושלם. וזהו מי יגור לנו מוסדי עולם. כאומרו מי יגור באהליך הולך תמים. בין במחשבה בין במעשה. ופועל צדק זה מין אחר. שפעולותיו בצדק אבל מחשבותיו לא היו כן. וזהו הולך צדקות ודובר מישרים בפועל. מואס בבצע מעשקות. אפי' במחשבה. נועל כפיו מתמוך בשוחד. כנגד ושוחד על נקי לא לקח. אוטם אזנו משמוע דמים ועוצם עיניו מראות ברע. כנגד לא עשה לרעהו רעה שהוא כמו לא תקן. וחרפה לא נשא על קרובו. מה שכרו של זה לא ימוט לעולם הנפשות. כן אמר בכאן הוא מרומים ישכון מצודות סלעים משגבו. כמו שאמר בכאן כי מראש צורים אראנו וכו'. ולפי שבמקומות כאלו חסר הלחם והמים. אמר בכאן כי לחמו נתן מימיו נאמנים. והרמז לפי שנתעסק בלחם התורה ובמים המשולים בתורה. ותכלית כ"ז מה הוא. מלך ביופיו תחזינה עיניך. להתענג מזיו השכינה. כמו שפירשתי בפסוק והתהלכתי בתוככם. תראינה ארץ מרחקים שיראה גהינם מרחוק. כאומרם ז"ל שפתחי גן עדן מכוונים כנגד פתחי גהינם. וזהו משנה שברון שברם בראותם הצדיקים במנוחה והם באנחה. ואחר שזה כן לבך יהגה אימה מפחד גהינם. בענין שתאמר איה סופר אותיות התורה. איה שוקל קלים וחמורים. איה סופר את המגדלים הוא מגדל דוד מגדל הפורח באויר. והוא סוד הלמ"ד הגבוהה מכל אותיות התורה. ואם בארזים נפלה שלהבת והם יראים מיום הדין כמוזכר בשמואל הנביא מה יעשו האחרים. וכשתסתכל בזה מלך ביופיו תחזינה עיניך ולא עם נועז. וזהו את עם נועז לא תראה. אבל עיניך תחזינה ירושלם של מעלה. שהוא נוה שאנן אהל בל יצען כמו שנתקו ונשברו אהלי העוה"ז. והטעם לזה כי שם ה' החזק והאדיר. וזהו כי אם שם אדיר ה' לנו. ולכן כל דבריו הם חזקים. מקום נהרים יאורים. זה רמז על אור פני מלך חיים דוגמת הנהר והיאור. ולזה אמר מקום נהרים יאורים. ולא נהרים יאורים. כמו שאמר רבי עקיבא לתלמידיו כשתגיעו למקום אבני שיש טהור אל תאמרו מים מים משום שנאמר דובר שקרים לא יכון לנגד עיני. ולזה אמר בכאן מקום נהרים ולא נהרים. באופן שאע"פ שנראה שיש

שם מים. בל תלך בו אני שיט וצי אדיר לא יעברנו. אבל מה עובר בו אור השם וזיוו וזהו כי ה' שופטנו. באופן שזה הטוב הצפון מעולם הנשמות לא עשה כן לכל גוי. ולפי שזה הטוב הוא העיקר והוא סבת כל הטובות. כאומרו יסתירני בסתר אהלו וגו' הוא הצור שנרמז במרע"ה ושמתיך בנקרת הצור. לכן הזכירו בלעם בתחלת ברכותיו וז"ש כי מראש צורים אראנו כמו שאמר מצדות סלעים משגבו. וזהו העם לבדד ישכון שם בלי עם אחר. וזהו ובגוים לא יתחשב. וכל זה בסבת התורה וריבוי המצות שיש להם כעפר הארץ. וזהו מי מנה עפר יעקב:

או יאמר כי בסבת שפלותם וענותנותם זכו לזה. כאומרם ז"ל לא מרובכם וגו'. ואחר שזה כן תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי וגו'. אחר שהכל הולך אחר התכלית. או שרמז תמות נפשי מות ישרים שמתים מיתה משונה כיאשיהו וי' הרוגי מלכות. בתנאי שתהיה אחריתי כמוהו להשיג עולם הנפשות שהוא השכר באחרית. ולכן כתב בו ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב שמת מות ישרים. אבל אחרית רשעים נכרתה ולכן תמצא כי בלעם הרשע בירך לישראל בברכת העוה"ז בנתינת הארץ ובנצחון מלחמות האויבים. וזאת היא הברכה השנית. והשלישית ברכם בבנין בתי מקדשות ביישובם ובחרבנם ובנצחון האויבים. והד' ברכם בענין המשיח ובדברים העתידים. ובראשונה ברכם בענין עוה"ב והטוב הצפון לצדיקים. לרמוז כי זאת העקרית ובה ישיגו כל האחרות. ולכן אמר לו בלק בכאן והנה ברכת ברך. ברכה אחת שהיא חשובה ככל הברכות האחרות. ובלעם השיב לו הלא את אשר ישים ה' בפי אותו אשמר לדבר. אבל בראשונה לא אמר אלא אותו אדבר וכאן אמר אשמר לדבר. לרמוז כי אחר שבלק חרה לו באלו הדברים שאע"פ שדבר לו השם יותר. שישמרם בבטנו וישוב לארצו וזהו אשמר לדבר. ולכן אמר למטה שוב אל בלק. כי אין ההליכה ברשותך. וכה תדבר. ולא תאמר אשמר לדבר:

פסוק יג

ואמר **אפס קצהו תראה וכולו לא תראה**. לרמוז על חכמת בלק. לפי שידע שישראל בבחינת כללם א"א לחול בהם קללה. לפי שכל העדה כולם קדושים. אבל בבחינת פרטיהם תחול הקללה. לפי שאפשר שימצא בהם עון אשר חטא. וכמו שפירשתי באומרו ואם כל עדת ישראל ישגו. לפי שדבר נמנע הוא שכל העדה בכללה ישגו. אבל בפרט אמר אשר נשיא יחטא כי בודאי יחטא. ולכן אמר בלק אפס קצהו תראה לחול הקללה. אבל כלו לא תראה. שאם תראה בבחינת כלל לא תחול הקללה. ולפי שבראשונה כתב וירא משם קצה העם. אולי כשאמר אפס קצהו תראה רמז על קצת הקצה. וכל הקצה לא תראה. בענין שלא יראה בהם אלא מעט ורעים:

פסוק טו

ואמר **התיצב כה על עולתך**. לפי שחשדו שהלך בלק אחריו כשהלך לעשות קסמיו ולכן לא הצליח. ולכן אמר לו התיצב כה על עולתך ולא תסור ימין ושמאל. ואנכי לבדי אקרה כה אולי יקרה כה לקראתי. ולפי שבלק אמר לו מה דבר ה'. שחשב שהיה בפיו דבר חדש. אמר לא איש אל ויכזב. כלומר אין בו שנוי אלא בדברו עומד. כמו שהתחיל לברך אותם לא ישוב אחור ימינו. ורמז בזה ג"כ כי השם יקיים מה שדבר לאבות לתת להם את ארץ כנען ולא ישוב ממנה. וחזר לומר ובן אדם ויתנחם ההוא אמר וכו'. לפי שלפעמים יקרה שמלך אחד יאמר לתת מתנה לעבדו. ויחזור לאחור בשביל ארבעה דברים. הראשון שרצה לכזב ולשקר בלי סבה. או שנית שמתחרט וניחם על מתנתו בשביל שום סבה. לפי שהוא בעל מחשבות. או שלישית שאינו משקר ואינו מתחרט. אבל אותו אדם חטא כנגדו בשום דבר. באופן שאינו ראוי לתת לו המתנה. או רביעית שאינו משקר ואינו מתנחם ואותו אדם לא חטא כנגדו. אבל קצור קצרה ידו ואין לו יכולת להשלים מאמרו. ולכן אמר בלעם בהכרח. השם יש לו להשלים דברו. אחר שאין בכאן שום סבה מהארבעה סבות הנזכרות. כנגד האחת אמר לא איש אל ויכזב. וכנגד השנית אמר ובן אדם ויתנחם. ואחר שכל האדם כוזב ומתנחם והוא אינו אדם יש לו להשלים דברו. וכנגד השלישית אמר ההוא אמר ולא יעשה. וכנגד הרביעית אמר ודבר ולא יקימנה. מצד רשעתם או מצד יכלתו. ובא לפרש אלו השנים האחרות ולתת להם טעם. כי בראשונות כבר נתן טעם באומרו לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם. וכנגד השלישית שאמרנו כי המלך מתחרט. לפי שאותו חטא כנגדו. אמר בכאן זה שקר. כי לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישראל. ולעולם דבקו בו והוא בהם. בין מצד יעקב אע"פ שהוא לשון עוקבה. בין מצד ישראל. וזהו ה' אלהיו עמו מצד ישראל. ותרועת מלך בו מצד יעקב. שאע"פ שהם בלתי ראויים. עכ"ז הם יראים את ה' מצד מלכותו ומצד דינו. וזהו ותרועת מלך בו. וכנגד הרביעית שהיא היכולת. אמר אל מוציאם ממצרים בכח גדול וביד חזקה. וא"ת אע"פ שיהיו טובים ויהיה לו יכולת. גדול כח הכשפים שמכחישים פמליא של מעלה. לזה אמר כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל. אחר שהוציאם ממצרים ושם כל הכשפים שבעולם. ולא הועיל להם לפי שהוא שבר כחם כתועפות ראם. ואם כן אע"פ שעכשיו נעשה נחש בנחשים ועקרבים. כי לא נחש ביעקב. שאפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק. ולא קסם. מצד עשבים ועקרים בישראל. וא"ת אחר שאין להם נחש וקסם. מי מודיעם העתידות. לזה אמר כעת יאמר ליעקב. רוצה לומר בעת הזאת כבר נאמר להם על יד משה והנביאים מה פעל אל. וא"ת כ"ז היה בזמן

העבר. אבל עכשיו כבר נחלש כחם. לזה אמר אינו כן. כי עתה יקומו כאריות ויהרגו מלכי מדין. וזהו עם כלביא יקום וכארי יתנשא. ורמז בזה שאע"פ שבתחלה הם נראים כלביא. לסוף יגברו כמו האריה:

ובמדרש אמרו לא איש אל ויכזב. שכבר כתב רגע אדבר לנתוש ולנתוץ ושב הגוי ההוא מרעתו וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות להם. וכן לענין הטובה. וזהו לא איש אל ואעפ"כ ויכזב ובן אדם ויתנחם. לפי שהכל הולך אחר המעשה. וזהו ההוא אמר ולא יעשה. וכן אמרו שאמר לו אחר שכל זה הטוב בא להם מצד משה. הגד תגיד לי מי הוא הרועה שיבא אחריו אולי נוכל לו. ולזה אמר ה' אלהיו עמו. כאשר היה עם משה. עד שבתרועת קול שופר מפיל חומת יריחו. ולא די זה אלא שהם למעלה מהמלאכים. והמלאכים שואלים לישראל מה פעל אל למעלה ע"כ. ואמר כל אשר ידבר ה' אותו אעשה. ולא אמר אדבר או אשמר. אלא אותו אעשה. כי אין הדבר תלוי בי. ולא די שאדבר אלא שאעשה בפועל כל מה שיאמר לי:

פרק כד

פסוק א

ואמר **וירא בלעם כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל**. לרמוז שהיה טוב בעיני ה' לברך את ישראל. ולא בעיני בלעם. ולכן וישת אל המדבר פניו. להסתכל בהם בעין רעה להזיקם. ולכן וישא בלעם את עיניו להזיקם בעין רעה. וירא את ישראל שוכן לשבטיו. כל אחד לעצמו מוכנים לקבל נזק. ותהי עליו רוח אלהים. על ישראל כי השם בחמלתו פרש סוכת שלומו עליהם וכסה אותם באדרתו שלא תשלוט בהם עינו הרעה. משל לאשה שמוליכה תינוק בחיקה וראתה אשה רעה לקראתה. מה עשתה פרשה הסודר על התינוק. ולפי שבעל העין רעה כשרוצה להכניס עין הרע בכלי אחד. אומר כמה נאה כלי זה ורגע יפול וישבר. לזה התחיל בלעם לשבחם. ואמר מה טובו אוהליך יעקב יזל מים. ואמר נאם שומע אמרי אל. היה משתבח בשקר שהיה אומר שישמע אמרי אל ואחר כך מחזה שדי יחזה. ובראשונה היה לו לחזות מחזה שדי ואחר כך לשמוע אמרי אל. כי הוא למעלה משדי. אבל הוא גלה הדבר באומרו נופל וגלוי עינים. כי לפי שלא היה מהול היה נפל מלא קומתו ארצה והיה מתבהל וחרד ולא היה שומע הדבר אל בוריו. ולכן היה מהפך הדברים וכן גלוי עינים הוא ע"ד סגיא נהור לפי שהיו עיניו מכוסות. עד שלז"א שומע אמרי אל ואח"כ מחזה שדי. ועוד יש בענין גלוי עינים דברים ואין לנו עסק בנסתרות:

פסוק ה

מה טובו אוהליך יעקב. הנה בזאת הברכה בישר לישראל בבנין בתי מקדשים. ולזה אמר מה טובו אהליך יעקב. כי בסבת בית המקדש יש להם כל הטובות וקונין הטוב הצפון לצדיקים. בסבת השכינה והקרבנות. ואמר משכנותיך ישראל. לרמוז להם שעתידים ליחרב ולתת משכן בעונם. ועם כל זה הם נקראים משכנות לפי שהשכינה שורה בהם. כאומרם אע"פ שהם שוממים בקדושתם הם עומדים. וזה שאמרו במדרש תהלים קולי אל ה' אקרא. אמר ר' ברכיה בזמן שבית המקדש קיים היית עונה אותנו. ומנין כשהוא חרב שנאמר ויענני מהר קדשו סלה. ואמר כנחלים נטיו. לפי שהוא אמר מה טובו אהליך יעקב והדברים היפים והנעימים אין להם כל כך קיום כאומרו הוד והדר פעלו. ועכ"ז וצדקתו עומדת לעד. וכן אמר הוד והדר לבושו ועכ"ז ותשחק ליום אחרון. וכן בכאן אמר אע"פ שאוהליך הם טובים ונעימים. יהיה להם קיום והמשכה. וזהו כנחלים נטיו כאומרם מושחים את המלכים ע"ג מעיין כדי שתמשך מלכותם. ולפי שהנחלים לפעמים מתיבשים. לזה אמר כגנות עלי נהר שהנהר מושך המים. ואמר כאהלים נטע ה'. לרמוז על סמני הקטרת כאומרו בשמים ראש מר דרור. וכתיב מר אהלים וקנמון. כארזים עלי מים כאומרו עצי שטים עומדים. וכתיב אפריון עשה לו המלך שלמה מעצי הלבנון. וכתיב ארזי לבנון אשר נטע. ואמר עלי מים. להורות ג"כ שישלח חירם מלך צור ארזים על הים. כדכתיב ואנחנו נכרות עצים מן הלבנון בכל צרכך ונביאם לך דברות על ים יפו ואתה תעלה אותם לירושלם. ואמר יזל מים מדליו. לרמוז שאע"פ שיבא זמן שיהיו ישראל דלים. יהיה זרעם כמים רבים. וירם מאגג מלכו. בסבת בית המקדש שתהיה בחלקו של בנימן. וזה רמז על שאול שבא מבנימין. ואע"פ ששאול חטא ואבד מלכותו. נשאר האל שהוציאם ממצרים ביכלתו. והוא ישים עליהם מלך גבור כארי. ויאכל גוים צריו. רמז לדוד ולשלמה אשר בימיו נבנה בהמ"ק. ואז נתקיים מברכיך ברוך ואורריך ארור. בסבת בהמ"ק וקרבנותיו:

ולפי שעכשיו בשרם בביאת הארץ ובבנין בהמ"ק. ובלעם ובלק כוונתם היתה לקללם בענין שלא יבואו לארץ ישראל. וזה רמוז באומרו ואגרשנו מן הארץ הידועה. וראה שברכם בביאת הארץ ובמקדש. נצטער צער גדול ויספוק את כפיו. מה שלא עשה בשאר ברכות. וכן עשה זה עכשיו בפעם השלישית. לפי שכבר הוחזקו בברכות. כאומרם בתלתא זימני הויא חזקה. וז"ש והנה ברכת ברך זה שלש פעמים. ואולי נאמר שאמר כנחלים נטיו. יזל מים מדליו. לפי שהוא אמר מה טובו אוהליך יעקב ומשכנותיך ישראל. וידוע כי המקומות הטובים והחזקים. אם לא יהיה להם לחם ומים. לא יועיל

להם חזקתם ויופיים. כאומרו והוא מרומים ישכון מצודות סלעים משגבו. בענין שלא יוכלו לעשות מחילות תחת הקרקע להפיל המבצרות. ואע"פ שיהיה כסלע. אם לא יהיה להם לחם ומים לא יועיל להם. לזה אמר לחמו נתן מימיו נאמנים. כן אמר בכאן מה טובו אוהליך. ואע"פ שיהיו טובים וחזקים. אם לא יהיה להם מים לא יועיל. לזה אמר כנחלים נטיו כגנות עלי נהר. שיש להם רבוי מים. ואע"פ שיהיה להם מים אם אין להם לחם לא יועיל. לזה אמר יזל מים מדליו וזרעו במים רבים. כי בסבת רבוי המים יתרבו הזרעים וכל מיני מאכל. ובזה וירם מאגג מלכו ותנשא מלכותו. וכשגמר דבריו אמר ברח לך אל מקומך אמרתי כבד אכבדך. ולפי שבלעם כמו שפירשתי למעלה לא היה תכליתו כבוד דברים. אלא כסף וזהב לבלי חק. אמר הלא גם אל מלאכיך אמרתי אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבור את פי ה'. כי לא באתי לכאן בשביל כבודך אלא בשביל ממונך. ועתה הנני הולך לעמי בכבודי. לא כמו שאמרת ועתה ברח לך אל מקומך:

פסוק יד

לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים. הנה בכאן הבטיחו שלא ייירא מהם עכשיו. כי לא יעשו לו רע אלא באחרית הימים. וזו היא העצה היעוצה השמר והשקט אל תירא בזו העת. כי מה שאתה רואה מפלה לעמך. זה יהיה באחרית הימים. ולפי שבכאן בישרם על ביאת המשיח והטובות שיבואו להם באחרית הימים. וזה הסוד לא נתגלה מעולם. כאומרו כי יום נקם בלבי. והשם לבדו הוא היודע ועד זה הדבר. לזה אמר בכאן ויודע דעת עליון. מה שלא אמר בכל שאר הברכות:

פסוק יז

ואמר **אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב**. לרמוז שאע"פ שהיה משתבח שהיה יודע דעת עליון. שהיה רואה הדבר ולא היה משיגו מכל וכל. אע"פ שאני מסתכל ומביט בהשקפה נמרצה. איני מגיע לאותו עת הרמוז. אבל אני רואה אותו רחוק. וזהו אשורנו ולא קרוב. ואז דרך כוכב מיעקב. באור גדול ובזוהר עצום. וזה רמז על שמו הגדול שיתפרסם בעולם דכתיב ביום ההוא יהיה ה' אחד. ויהיה השם שלם ותורת ה' תמימה. וזה רמוז במלת כ"ו כ"ב. מלא. כ"ו הם עשרים וששה. כמספר אותיות יהו"ה. לפי שאז יתחברו אותיות השם לעשות נסים ונפלאות. בכח השם הגדול ובכח תורתו. בענין שיכירו כל העולם כי ה' אמת ותורתו אמת. וזה כ"ב כנגד כ"ב אותיות הרמוזות. כאומרו בך יברך ישראל. בך ארוץ גדוד. וזהו דרך כ"ו כ"ב מיעקב. וקם שבט מישראל. שבט לגו חסר לב. ומי הם ומחץ פאתי מואב. ולא להם לבדם. אלא וקרקר כל בני שת. ולפי שאדום הוא עקר המלכות. חזר להזכירם בפני עצמם ואמר והיה אדום ירשה וכו'. וירד מיעקב. רמז בזה כי השם ימשיך ממה שאמר דרך כוכב מיעקב. מושיע ורב מכח שמו. הוא

משיח בן דוד. והאביד שריד מעיר. ולפי שעמלק היה ראש צרים ונלחם בישראל בצאתם ממצרים ועתיד ללחום באחרית הימים. אמר וירא את עמלק וגומר. ראשית גוים עמלק אבל אחריתו עדי אובד. ר"ל אחריתו יגיע עד אותו זמן שיבא מלך המשיח. ויתקיים מה שכתוב האויב תמו חרבות לנצח. לאותו נצח שכתוב ע"י הנביאים וערים נטשת. זהו והאביד שריד מעיר אבד כרם המה. זהו מה שכתב כאן ואחריתו עדי אובד. בענין שיאבד זכרם ויסוף שומעם. מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק. והנה באומרו עדי אובד. וכן אבד זכרם. וכן וגם הוא עדי אובד. יש בו רמיזה גדולה בענין גאולתינו בפרשת פנחס אפרשנו. בסוד ימי חגינו ביום ראשון ושני ורביעי תמצאנו:

ואחר שהשלים עונשו של עמלק. בא לפרש שכר יתרו הקיני שדבק בשם ה'. ונתן עצה למשה בדבר המשפט שהוא יסוד העולם ויסודות בית המקדש. ולכן היו הסנהדרין בלשכת הגזית מזרע יתרו. לפי שהוא יסד יסודות הבית במשפט. הפך מעמלק שרצה לעכב ביאתם לארץ בענין שלא יבנו מקדש. וזהו כי יד על כס יה כמו שפירשתי במקומו. ולכן סמך פרשת יתרו אצל פרשת עמלק. להורות שכמו שאנו מצווים להכרית זרעו של עמלק. כן אנו מצווים לגמול חסד ליתרו. ומזה למד בלעם לסמכם זה לזה ולומר ראשית גוים עמלק. ופירש עונשו כי כמו שהיה ראשית יהיה אחרית וישאר באחרונה. אבל בקיני אמר איתן מושבך. אחר שנדבקת בשכינה. ושים בסלע קנך. ר"ל בין ישראל שנקראו סלעים כאומרו כי מראש צורים אראנו. ואמר ושים בסלע ולא אמר שמת. להורות שלא יתחרט ממה שעשה. אלא שיעמוד על עומדו וישים בסלע קנו שהוא מגדל עוז שם ה'. ואע"פ שיבואו לו רעות. שלא יעבור סלעו ממגור אלא שישים בסלע קינו ולא ייירא. כי אע"פ שיהיה לבער קין שיבערהו אשור ממקומו. לא יהיה אלא טלטול ושבי ולא יעקרהו מן העולם. וזהו עד מה אשור תשבך. ואף שם תהיה דבק בשם ה' שהוא נקרא מ"ה. וכך עולה שם ה' במלואו. וזהו מה ה' אלהיך שואל מעמך. וזהו עד מה אשור תשבך. ורמז ג"כ באומרו איתן מושבך. שיצאו מבני קיני בעלי תורה בעלי שמועה תנאים ואמוראים. וזה רמוז בזוהר על פסוק שמעו הרים את ריב ה'. זהו סוד רבי שהוא בעל מחלוקת זה מתיר וזה אוסר. והאיתנים מוסדי ארץ. זהו סוד התנאים כמו איתנים. כי ריב לה' עם עמו ולא עם אחרים. לא עשה כן לכל גוי. ולכן כשראה בלעם את הקני נטוע בלשכת הגזית. אמר איתן מושבך שהוא כמו תנא מושביך. כי ממך יצאו תנאים ואמוראים. ולכן שים בסלע קנך לשבר הרים ולפוצץ סלעים לכמה טעמים. וליכנס בחכמתך בעומק התורה מקן יולדת וקן צפור. כאומרם קינין ופתחי נדה הן הם גופי הלכות. וזהו ושים בסלע קנך ואע"פ שיהיה לבער קין ממקומו והתורה תתבטל.

עד מה אשור תשבך. כי לא יהיה זה זמן רב. ולפי שבאחרית הימים תהיה צרה וצוקה. אמר אוי מי יחיה משמו אל כשהשם יסדר אלו הדברים. לפי שאז יתעוררו מלחמות בעולם מהם בים ומהם ביבשה. כמו שכתב הקדוש זכר צדיק לברכה בפסוק דרך כוכב מיעקב. לזה אמר בכאן וצים מיד כתים. ויעבר בים צרה ויבואו בספינות אלו עם אלו וכולם יאבדו כראשונים:

פסוק כה

ויקם בלעם וילך וישב למקומו. וכאן לא דבר בלק דבר לפי שנבהל משמוע אלו הדברים. או ששב אחר שראה ששלום ואמת יהיה בימיו. ואמר וילך וישב. ודי שיאמר וילך למקומו אבל אמר וישב. לומר ששב לדרכיו ולקסמיו הראשונים. ואע"פ שראה כל אלו הנבואות והטובות העתידות לישראל. לא חזר מדרכו הרעה אלא שב למקומו. וכן רמז באומרו למקומו שנתבצר לו בגהינם. כאומרם ז"ל איש מביתו איש מארצו לא כתיב. אלא איש ממקומו שנתבצר (לו) [להם] בגיהנם לפי שבאו לגמול חסד לאיוב ניצולו מגיהנם וזכו לעוה"ב. וכן בכאן וישב למקומו המוכן לו בגיהנם. וגם בלק אע"פ שראה כל זה והיה יותר חכם מבלעם. הלך לדרכו הרעה או לדרכו של בלעם כי שניהם היו בעצת פעור. ולכן סמך וישב ישראל בשטים כאומרו הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם. ולכן אמר וישב למקומו כמי שלא עשה דבר. כאומרו אכלה ומחתה פיה:

פרק כה

פסוק א

ואמר **בשטים** לרמוז על מה שאמרו איש איש כי תשטה אשתו. אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות. ולכן אמר בשטים. ולולי עצת התורה שקדמה בארון עצי שטים לעצת שטים. לא נשאר משונאיהם של ישראל שריד ופליט. והתחיל בישראל וגמר בעם. דכתיב ויחל העם ותקראנה לעם. להורות על מה שכתבו בסתרי התורה כי בעון שטים לא היו ישראל אלא ערב רב הנקראים העם. כאומרם אין העם אלא רשעים כאומרו ויהי העם כמתאוננים. ולכן אמר וישב ישראל בשטים. כי כולם נתישבו שם. אבל ערב רב היו חוטאים. וזהו ויחל העם. וכן ותקראנה לעם ויאכל העם. וישתחוו לאלהיהן כי עדיין לא שכחו טומאת מצרים. ומה שאמר ויצמד ישראל לבעל פעור. לא ח"ו שנתחברו לבעל פעור. אלא ערב רב החטיאו לישראל והסיתום לילך לבעל פעור. ולא עבדוהו ולא השתחוו לו. אלא שנתנו צמידים ונזמים לבנות מואב. וזהו ויצמד ישראל לבעל פעור ולא בבעל פעור:

פסוק ג

ויחר אף ה' בישראל. כי הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה. כאומרו וסביביו נשערה מאד. והנה זה העון היה מצד גסי יצר הרע שפתה אותם מעון קל לעון חמור. כמו שקרה לדוד בענין בת שבע וכמו שדרשו בפסוק ויבא הלך. בתחלה קראו הלך ואחר כך אורח ואחר כך קראו איש. כי כן דרכו של יצר הרע עד שנעשה גדול הבית כאומרו דבר האיש אדוני הארץ. ולכן בכאן כתב ויחל העם לזנות. כי בתחלה לא זנו עמהם אלא שהוליכם היצר הרע לראות בבנות הארץ וביופיין ומה איסור יש בזה. ואח"כ ותקראן לעם לזבחי אלהיהן. ולא רצו לזבוח להם. ויאכל העם החטיאם בזה. ואמר להם מה איסור יש באכילה זאת. ואחר שאכלו. וישתחוו לאלהיהן. ואחר כך ויצמד ישראל לבעל פעור. שנתחברו בזמת הנשים. בענין שזהו מה שכתוב וכעבותות העגלה חטאה. ולפי שחטאו בברית קדש. אמר בעונש והוקע אותם לה' נגד השמש. שהוא אות הברית כאומרו כי שמש ומגן ה' אלהים. ובזה וישב חרון אף ה' מישראל מדה כנגד מדה. ואולי רמז נגד השמש בפרהסיא. לפי שהם נסתתרו עם הנשים באהלים ובחדרי משכיתם. צוה להענישם בפרהסיא. כאומרו כל המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי. ויורה על זה מה שאמר ויבא אחר איש ישראל אל הקובה. והנה איש מבני ישראל בא. להורות על רשעו שאע"פ שראה העונש הזה וההתראה הזאת העיז פניו ובא בעזות מצח. ויקרב אל אחיו ההרוגים והצלובים המדינית. והיה אומר מי יגע בי שאני נשיא הדור. וכל זה לעיני משה וישראל ואין דובר אליו דבר. לפי שכבר התחילה בהם המגפה והיו נבהלים וחרדים ובוכים ומצטערים איש בבנו ובאחיו. וז"ש והמה בוכים פתח אהל מועד. ואולי שנתקרבו פתח אהל מועד להתפלל על חוליהם:

פסוק ז

וירא פנחס בן אלעזר. ראה מה שעשה זה האיש בעזות פנים. וראה איך העדה היתה בצרה גדולה עד שהיו בוכים. ויקם מתוך העדה. כלומר שקם על עמדו ונתחזק ויצא מתוך העדה ונצטער בצרתם ושם נפשו בכפו להושיע צאן מרעיתו. ויצא מן השורה ולקח כלי חמס הנתונים לשמעון והחליף אומנתו שהיו ספרים ומנחה. ויקח רומח בידו וזה היה יופיו והדרו. כמאמר חגור חרבך על ירך גבור. ואע"פ שאין שבח למלך לחגור על מדיו חרב צמודה על מתניו. ותעצר המגפה מעל בני ישראל. אבל מערב רב לא נעצרה המגפה. כי כל המתים היו מערב רב. וזהו ויהיו המתים. שכבר מתו והיו חשובים כמתים. אבל הצדיקים במיתתם קרויים חיים:

פסוק יא

פינחס בן אלעזר. לפי שאמר למעלה וירא פינחס ויקח רומח בידו. ואמרו בזוהר שראה שמדת הדין היתה מתוחה כנגד ישראל. ומלאך המות היה מרקד ביניהם. ולכן ויקם מתוך העדה ויקח רומח בידו. כבר אמרו ששם כל רמ"ח איבריו וגופו בשביל אהבת השם. וזה רמז שמעלו ישראל בה' ועברו על ברית ה' ומעלו בחרם. ולכן נכנס רוח עועים בכל רמ"ח איברים שבהם כמנין חרם. והיתה המגפה בהם. ולכן בא פנחס ולקח רומח בידו להשיב חמתו מהשחית. והחזיק בברית ה' ובמצותיו שהם רמ"ח מצות עשה. וכולן כלולות במצוה זו של מסורת הברית. בענין שבזה נהפך החרם לרמח. והרמ"ח לרחם. כי השם רחם עליהם ונשתנה ממדת הדין של חרם. למדת רחמים של רחם ארחמנו נאם ה'. זהו לפי הנגלה. ולפי הנסתר אמרו וירא פנחס מה ראה. אמרו שראה אות מ"ם של מלאך המות שבאת בסבת חוה. ותקח ותאכ"ל מפריו ר"ת מות. וזאת האות היתה פורחת על ישראל ומכלה בהם. וכשראה פנחס אות מ"ם של מלאך המות שהיתה פורחת עליהם. חטפה וחברה עמו. ואחז במדת הדין החזקה. בענין שלא יקטרג על ישראל. ויקח רמח בידו. שלקח אות מ"ם של מלאך המות וחברה עם שמו שעולה ר"ח. והם האותיות שנשארו מרמ"ח. ופינחס כתוב עם יו"ד עולה מאתים ושמונה. ועם המ"ם עולה רמ"ח. ואחר שחטף אות מ"ם של מלאך המות וחברה עמו ועם שמו. מיד נעצרה המגפה ולא היה כח לשטן להשטין. ולזה רמזו באומרו כי פינחס עולה כמו יצחק. לפי שיצחק נאמר בו ופחד יצחק היה לי. ופנחס נדבק ביצחק וחטף אות מ"ם של מלאך המות לרחם על ישראל. ושם עצמו בסכנה בעבור קידוש השם ואהבתו. כמו יצחק שנקדש בהר המוריה. ולכן כמו שהוא חטף אות אחת של מלאך המות וחברה עמו. כן הוסיף לו השם אות אחד משמו והוא אות יו"ד נכתב פינחס מלא יו"ד. והטעם לפי שהוא קנא על הברית. לפיכך הוסיפו לו סוד אות ברית קדוש. היא אות יוד שהיא עטרת הברית. וזהו הנני נותן לו את בריתי שלום. היא סוד אות היו"ד הנקראת ברית שלום. ובזה והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם. היא ברית מלח עולם:

ולפי שזה הברית היה של משה שנק' חתן דמים אמר הקב"ה מה אעשה כי זה הברית הוא של משה ואין ראוי ליתנו לאחר בלא דתו. לכן התחיל הקב"ה ואמר למשה פנחס בן אלעזר בן אהרן. א"ל משה מהו. אמר ליה משה אתה מסרת את נפשך פעמים רבות על ישראל. והוא השיב את חמתי מעל בני ישראל. א"ל משה מה אתה רוצה הכל שלך. אמר לו אני רוצה כי זה הברית יהיה בקרבו. אמר משה יהיה שלו. אמר לו אמור אתה בפיך בקול רם שאתה נותנו לו בנפש חפצה. הה"ד לכן אמור אתה ברצונך הנני נותן

לו את בריתי שלום. משה היה אומר הנני נותן לו ולא השם. שאם כן היל"ל הנני נותן לו. אבל אמר לכן אמור. ומשה אמר הנני וגו'. וא"ת שהעבירו ממשה לא. אלא כמו הנר שמדליקים ממנו ואינו חסר. עוד אמרו שם שכתב שני פעמים בן בן. לרמוז שפנחס כשנכנס בתוך האהל נקהלו עליו כמה רבבות משבט לוי. וכמעט פרחה נשמתו ממנו. ובאותה שעה שתי נשמות של נדב ואביהוא שהיו הולכות בלי מקום. נתחברו אצלו ונכללה נשמתם בתוכו. ואז זכה להיות כהן גדול מה שלא זכה קודם לכן. וזהו פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן ממש. השיב את חמתי שקנא על ברית קודש. מהו בתוכם שנכנס בתוך כמה רבבות מישראל ומסר נפשו למיתה ביניהם. וכי היאך השיב את חמתי וכתיב ויהיו המתים במגפה כ"ד אלף. אלא ח"ו שלא מת אפילו אחד מישראל אלא שבט שמעון. כשבאו ערב רב נתערבו בנשים של שבט שמעון ואח"כ נתגיירו וילדו בנים. מהם מתו בעגל ומהם במגפה ואחרים שנשארו מתו בכאן. הה"ד ויהיו המתים. אשר מתו לא כתיב אלא המתים מעיקרא. ועל זה כתיב ולא כליתי את בני ישראל. מכלל שאחרים כלה. וכן השיב את חמתי מעל בני ישראל. מכלל שעל אחרים לא השיב ע"כ:

ובמדרש הגלוי אמרו. שאמר פנחס בן אלעזר. לפי שהיו השבטים מבזין אותו כמוזכר ברש"י ז"ל. עד שאמרו ארבעה באו ממשפחה בזויה. פנחס וירמיהו ויחזקאל ואוריה. פנחס מזרע יתרו שפטם עגלים לעבודה זרה. ירמיהו ויחזקאל ואוריה באו מבני בניה של רחב הזונה. ולכן יחסם הכתוב לשבח דכתיב דברי ירמיהו וגו'. יחזקאל דכתיב אל יחזקאל בן בוזי הכהן. אוריה דכתיב ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן. וכן בכאן אמר פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן. ובכאן יכולים לדבר בענין שבת דברי. ובחורבן הבית ותוכחות ירמיהו ובמעלתו. ולכן התחיל נבואתו דברי ירמיהו שהם דברים קשים. לפי שהיה יודע שבימיו יחרב הבית ולכן לא היה רוצה לצאת מירושלים. לפי שכל זמן שהוא בתוכה לא יבא פורענות על העיר. ולכן אמר פיתיתני ה' ואפת ותרגם יונתן הוצאתני מתוכה ונחרבה. והוא היה מזהירם ואומר תנו לה' אלהיכם כבוד בטרם יחשיך ובטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף. ולכן כשגלו היה מוצא בהרים רגלים ואצבעות חתוכים מבחורי ישראל. היה מחבקן ומנשקן וקושרן בטליתו ומקונן עליהם וכו'. לפי שהוא התרה בהם בכל אלו הדברים ועומד כנגדם. כאומרם ז"ל צהלי קולך בת גלים בת גולים בתו של אברהם דכתיב ביה לך לך וגו'. וכן שהיו מצויינים כגלים. הקשיבי לישראל הקשיבי לתורה הקשיבי למצוה. ואם לאו ליישא נבוכדנצר עומד לנגדך דכתיב ביה עלה אריה מסבכו. עניה ענתות עניה מן התורה עניה מן המצות. ואם לאו הא ענתות קאים לקבלך. דכתיב דברי ירמיהו בן חלקיהו מן הכהנים אשר בענתות. ולפי שירמיהו היה

גדול ומוכיח לישראל כמשה ע"ה שאמר אלה הדברים. אמרו שעליו רמז הכתוב מקרב אחיהם כמוך. וכן אמר נביא מקרבך מאחיך כמוני. ולכן אמר בטרם אצרך בבטן. ואמר ויגע על פי ויאמר הנה נתתי דברי בפיך. ז"ש נביא אקים להם ונתתי דברי בפיו וזהו כמוך. וא"ת והא כתיב ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. אלא מה משה אמר אלה הדברים כך אמר ירמיהו דברי ירמיהו. ומה משה התנבא בישראל ארבעים שנה כך ירמיהו הוכיח לישראל ארבעים שנה. עד שהיו דבריו לישראל כקוצים. ועליו אמר ואם לא תורישו את יושבי הארץ מפניכם והיה אשר תותירו מהם לשיכים בעיניכם ולצנינים בצדיכם וצררו אתכם. זה ירמיהו הנביא שבא מבני בניה של רחב שהשאיר אותה יהושע. והוכיח לישראל בספרו וחיבר ספר קינות בד' ספרים שהם ד' אלפי ביתות. וספר קטן שהוא זכור ה'. כנגד ספר אלה הדברים. והוא ספור דברי המגלה. כמו אלה הדברים שהוא ספור הספרים הראשונים. והתחיל איכה ישבה בדד וכבר הארכתי בפירושה. אבל באלפא ביתא של אני הגבר רצה לומר שאע"פ שהיה דומה למשה לא השיג אליו אלא ברעות. וזהו אני הגבר ראה עני בשבט עברתו. ולא במטה האלהים. אותי נהג ויולך כו'. ובמשה כתיב וה' הולך לפניהם יומם. וכן בכל האלפא ביתא הזאת רומזת על צרות ירמיהו. ועל הבזיון שביזוהו ישראל על שהיה מוכיח להם. וכן על שהיה ממשפחה בזויה כמו שהיו אומרים על פנחס. ולכן יחסו הכתוב פנחס בן אלעזר וכו':

וע"ד הפשט יאמר פנחס בן אלעזר השיב את חמתי. להורות שמעשה אבות יעשו בנים. כמו שאהרן ואלעזר אומנותם היתה להשיב חרון אף ה' מישראל. כאומרו ישימו קטורה באפך. כן פנחס השיב את חמתי מעל בני ישראל. ועכב מדת הדין והשיב אחור חמתו בענין שלא ישחית את ישראל. וכל זה למד מאבותיו ותפש אומנותם. ואמר בקנאו את קנאתי בתוכם. להורות שגם כן תפש אומנות השם. שהשם נקרא אל קנא. ואמר קנאתי לציון. ואומר אל קנא ונוקם ה'. ובא פנחס ותפש אומנות השם. וזה ע"ד שאמרו בירושלמי באברהם וישמור משמרתי אמר הקב"ה עד שלא בא אברהם הייתי אני זן כל באי עולם. משבא אברהם לקח אומנותי. וזהו וישמור משמרתי כד"א והלא אין משמרתי ומשמרתך שוים. וכן פנחס תפש אומנות הקב"ה וזהו בקנאו את קנאתי. ואמר בתוכם. להורות שמסר עצמו למיתה בעבור ישראל לפי שראה אותם בוכים וזהו בתוכם. ואחר שהוא קנא קנאתי בתוכם. ובעבורם הרג נשיא השבט בפרהסיא. ולא כליתי את בני ישראל בקנאתי. כי במיתת זמרי נתכפרו כולם. ונתן שלום בין ישראל לאביהם שבשמים. לכן אמור. בפרהסיא ובקול רם. כמו שהוא עשה זה הדבר בפרהסיא. כי מדה כנגד מדה אני נותן לו את בריתי שלום. ולכן אמרו פנחס זה אליהו שחיה חיים ארוכים בעבור

השואת יסודותיו. ולכן אמרו נאמר כאן השיב את חמתי ונאמר באליהו והשיב לב אבות על בנים. בענין שיהיו מוסכמים כולם באחדות אחוה ויהיו חיים ארוכים. וכן אמר בריתי שלום. לפי שהרג נשיא השבט ובת מלכים והיו לו אויבים רבים. בישר לו במעלת השלום באופן שלא ייירא ולא יפחד מהם. ולפי שפנחס הרג אויבי המלך ועשה לו חסד. בעבור זה אמר שזה החסד יהיה לו ולזרעו אחריו. כמו המלך שעושה חסד לאוהבו. שנותן החסד לבניו אחריו. וז"ש והיתה לו ולזרעו אחריו:

פסוק יג

ואמר **ברית כהונת עולם**. להורות שאע"פ שכהן שהרג את הנפש לא ישא את כפיו ולא יעבוד עבודה. שזה לא יהיה כן אלא שיעבוד עבודה ויהיה כהן לעולם. והטעם לזה לפי שקנא לאלהיו ויכפר על בני ישראל. לרמוז כי ההורג את הנפש הוא ממעט את הדמות. ובעבור זה השם כועס עליו ועל הבאים אחריו. אבל כאן היה להפך כי הוא קנא לאלהיו. אחר שקנא קנאת אלהיו. הפר כעסו באופן שלא יכעוס על בני ישראל. וזהו ויכפר על בני ישראל. ולהורות על הפועל הגדול שעשה. אמר ושם איש ישראל המוכה נשיא בית אב לשמעוני. וכן האשה היתה בת מלכים. ואמר לשמעוני. ולא אמר לשמעון. להורות ששמעון אביהם קנא על מעשה דינה והרג לאנשי שכם. ועכשיו בא בנו ופרץ הגדר. ולולי שזכר השם מעשה שמעון בשכם לא נשאר משבטו פליט ושריד. ולכן הטיל בו השם אות אחת משמו שהיא יו"ד וכתב לשמעוני. ועל זה העיר השם את רוח פנחס. בענין שלא יכלו כל שבט (לוי) [שמעון]. ולכן אמרו חז"ל וירא פנחס מה ראה. ראה כי שבט ראובן היו חשודים בשביל מעשה בלהה. ושבט (לוי) [שמעון] בשביל מעשה זמרי. ושבט יהודה בשביל מעשה תמר. ומשה בשביל צפורה. אמר אין הדבר תלוי אלא בי. ואע"פ שראה סביביו כמה אריות גדולים ממנו ויקם מתוך העדה. ואחר שהשלים עונש שמעון חזר לעונש המדינים. ואמר צרור את המדינים. לפי שנתמלאו נכלים וערמומיות כנגדכם. ולא עשו מלחמה בפרהסיא אלא בנכלים. שהתחילו באכילה ושתיה. ואח"כ בראיית הנשים עד שחברום לבעל פעור. ואת מואב לא צוה להשמיד. מפני רות המואביה ונעמה העמונית אם רחבעם שיצאו מהם. ואע"פ שהיו רעים כנגד ישראל. כמוזכר בפרק חלק. שכיבי בישי הוו עמון ומואב לישראל וגו'. ובשביל אלו הצדקניות ניצולו. וכאן יכולים ג"כ לדבר בחרבן הבית:

פרק כו

פסוק ב

שאו את ראש כל עדת בני ישראל. הנה זה המנין נראה שהוא מיותר. כי לידע הנותרים מעצמו היה נודע מהמתים במגפה. ועוד למה הוצרך בכאן בני ישראל היוצאים מארץ מצרים. אבל נראה כי במה שכתבנו למעלה הכל מתורץ. כי אחר שהנצמדים לבעל פעור היו כולם מערב רב. לפי שנתערבו בשבט שמעון. וכל זה לפי שהשם רצה לכלות האספסוף אשר בקרבו. לפי שקבלם משה מעצמו. כי ה' לא הוציא אלא צבאות בני ישראל בלי ערב רב. ולפי שהחטיאו לישראל. מהם נפלו בעגל ומהם במתאוננים ומהם במרגלים. וכאן בפעור תמו כולם. ולכן רצה השם לידע כמה נשארו מישראל. אחר שספו ותמו כל ערב רב במגפה. ולכן אמר ויהי אחרי המגפה ויאמר ה' שאו את ראש כל עדת בני ישראל. כי אני רוצה לידע כמה הם הנשארים מישראל. ולכן אמר כאשר צוה ה' את משה ובני ישראל היוצאים מארץ מצרים. להורות שאלו האנשים היו כאלו הם עצמם יצאו מארץ מצרים. ולכן אמר שבטי יה עדות לישראל. כי השם חתם שמו בהם ה"א בראש ויו"ד בסוף. להורות שלא היה בהם תערובת פיסול. ולכן אמר משפחות הראובני ביו"ד ה"א. והזכיר כאן מחלוקת קרח. להורות לנו כמה קשה המחלוקת וגודל עונשו שפתחה הארץ את פיה. ושבט ראובן שלא היו להם סבה לחלוק עם משה מתו. ובני קרח שהיו סבת המחלוקת לא מתו. להודיענו מעלת התשובה. וכן בשמעון כתב משפחת השמעוני בי' ה'. לפי שכבר נשארו בלי תערובת חמץ. כי במספר של במדבר סיני היו קרוב לששים אלף. ושם כתב פקודיו במספר שמות. מה שלא כתב כן בשאר השבטים. שפקודיו היו במספר שמות. אע"פ שלא היו ראויים להמנות במספר ישראל. מפני עון פעור של זמרי בן סלוא. ועכשיו נשארו שנים ועשרים אלף ומאתים. אבל בשבט גד לא כתב משפחת הגדי אלא משפחת בני גד. ואולי הטעם בזה לפי שעשו בגידה גדולה שלא רצו ליכנס לארץ. והכתוב אמר שבטי יה עדות לישראל וסמיך ליה כי שמה ישבו וכו' שאלו שלום ירושלים. רוצה לומר השואלים בשלום ירושלים הם שבטי יה. אבל הבורחים מירושלים אין ראוי להטיל בהם יו"ד ה"א. ובשבט יהודה לא כתב היהודי לפי שכל השם רשום בו. וכן בישששכר לא כתב בו ה"א. לפי שתורת אמת היתה בפיהו. והתורה כולה שמותיו של הקב"ה. ביוסף כתיב בני יוסף למשפחותם. וחזר לומר בסוף אלה בני יוסף למשפחותם. להורות כי מנשה ואפרים לא היו צריכים שם י"ה. אחר שהיו בני יוסף שנגדר בערוה במצרים. ובכל האחרים לא כתב שם י"ה. כי אולי לא הקפידה תורה אלא על האבות. כי הבנים בידוע שהם כשרים. ומה שנכתב בראובן ושמעון י"ה.

לפי שנחשדו על הנשים. ובזבולון כתב שם י"ה. אולי לשמרו מצרת הים לפי שהיה עובר אורחות ימים:

פסוק נג

ואמר **לאלה תחלק הארץ**. לפי שאלו היו ראוים ליטול חלק בארץ. ולא היה בהם ערב רב. אחר כך ספר כי באלה הפקודים לא היה איש מפקודי משה. לפי שמאסו בארץ חמדה. אבל הנשים לא מתו לפי שחבבו הארץ. ולזה סמך לכאן דין בנות צלפחד איך חיבבו הארץ ואמרו ותנה לנו אחוזה. ואמר ויקרב משה את משפטן. כדי שלא ליטול עטרה על הסנהדרין. אע"פ שהיה יודע הדין. כמאמרם זכרונם לברכה כי מיד באו לפני שרי עשרות ואמרו אלו דיני נחלות ואינו ראוי לנו. וכן אמרו כולם עד שסלקו הדבר למשה וכשראה משה כך. אמר איני ראוי ליטול זאת העטרה. וסלקו לב"ד של מעלה. ובזוהר אמרו כי טעם הסילוק אינו זה. אלא לפי שהם אמרו אבינו מת במדבר. ומה לנו אם מת במדבר או ביישוב. וכן למה אמרו והוא לא היה בתוך העדה הנועדים על ה'. כי מה לנו אם מת במדבר או שלא היה מהנועדים. אבל אמרו שם כי צלפחד היה מאותם שדברו באלהים ובמשה. ועליו אמר שם וימת עם רב מישראל. לפי שלא היה בעל תורה אבל היה גדול בשבט מנשה. וזהו עם רב. עם בתורה וגדול הרבה במעלה. והוא דבר דברים רעים כנגד משה. ולכן אמרו אבינו מת במדבר. כי מיתתו היתה בסבת הדיבור שדיבר כנגד משה. וזהו מת במדבר והוא לא היה בתוך העדה הנועדים על ה'. בענין שבעבורו נאבדה הנחלה. כי בחטאו מת. הוא חטא הדיבור שדבר כנגד משה בנחשים השרפים. ולכן אמרו אבינו בזרקא שהוא כדוגמת נחש כרוך על הוא"ו. כי הם נקברו מהנחשים. ולכן אמרו אבינו בזרקא. לפי שהיה יוצא זה הדיבור בכאב ומחלת לב. ולפי שצלפחד דבר כנגד משה. כשבאו בנותיו לשאול הנחלה. אמר שעמדו לפני משה ולפני אלעזר הכהן והנשיאים וכל העדה בפרהסיא. בענין שמשה יתבייש ולא יזכר להם איבת אביהן שדבר כנגדו. ולכן אמרו אחר שאין לו בן. למה יגרע שם אבינו. אם לא תרצה לשמור לנו איבה ושנאה. ולכן תנה לנו אחוזה. וכשראה משה כך. אמר כל הכנופיא זאת עלי. אנא פסילנא להאי דינא. ולכן ויקרב משה את משפטן לפני ה'. כי איני ראוי לדון דין זה. אחר שחושדים אותי. ראה ענותנותו של משה שנסתלק מהדין. לא כאלו הדיינים שהם עזי פנים. ואע"פ שהם שונאים הם רוצים לדון את השונא על כרחו ע"כ. ולפי שהדין עמהן היה אומר כן בנות צלפחד דוברות. נתון תתן. אתה בידך נחלתן. כי אתה נאמן ביתי. ואין בך איבה ושנאה. ואחר שאתה ברחת מהשררה. אני רוצה להחזיר לך העטרה. ולכן נתון תתן להם אחוזת נחלה. אתה בידך:

וסמך לכאן עלה אל הר העברים. לפי שמשה רבינו ע"ה נתאוה לראות את הארץ. והיה מחבב אותה כמו בנות צלפחד שחבבו את הארץ. ולכן אמר וראה את הארץ. כי אין לה תיקון אחר אלא בראיה. [כמו] שא"ל בענין הנחשי' עשה לך שרף לתיקון הנחש שקם נגד משה. וינס משה מפניו כי מיד פחד ממנו. ולכן כשהכה במטה פעמים נגזרה עליו גזירה לכן לא תביאו את הקהל הזה. וכששלח השם הנחשים בעם. ראה השם תאות משה ליכנס לארץ חמדה. וא"ל עשה לך שרף לתועלתך. והיה כל הנשוך וראה אותו וחי. כי תיקן הדבר בראיה. לרמוז שיראה את הארץ. וזהו וראה את הארץ כי לא תעבור שמה. וכשראה זה אמר יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר. ואמר אלהי הרוחות. ולא אלהי הנשמות והנפשות. לפי שרצה משה לשאול איש ממוצע. כמו הרוח הממוצע בין הנשמה והנפש. כי אם יהיה בעל נפש ינהיג העם במדת הדין. ואם יהיה בעל נשמה לא ידקדק כל כך. לזה אמר אלהי הרוחות. שיהיה ממוצע להנהיג את העם. ולכן השיבו איש אשר רוח בו. והדרשה תדרש ואין זה פשוטו איש על העדה. איש גבור חיל ואיש צדיק וחסיד. וזה כלול באומרו איש על העדה. כמו שנאמר בדניאל איש חמודות נחמד למטה ולמעלה. כנגד הגבורה אמר אשר יצא לפניהם כאיש חיל ולא ישב בביתו. כמו שעשיתי אני לסיחון ועוג. ואשר יוציאם ואשר יביאם בזכיותיו. והשם השיבו קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו. כי בזה כלל עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה'. ונתת מהודך עליו. זהו הודו וענותנותו. בענין שיהיה שלם בכל המעלות. ובזה ישמעו אליו כל עדת בני ישראל. אחר שאיננו חסר מכל המעלות הנמצאות בעם. והנבואה יתירה עליהם. ולכן אמרו אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר. שהם המעלות הנמצאות בכל העם. ואמר ולפני אלעזר הכהן יעמוד על פיו יצאו ועל פיו יבואו. להורות שמה שאמר איש גבור אשר יצא לפניהם. שאין הדבר תלוי בגבורה אלא באלעזר שישאל במשפט האורים. ועל פיו יצאו ולא על פי יהושע:

וסמך לכאן פרשת הקרבנות. לרמוז כי בסבת עשיית המצות ינצחו המלחמות ולא מצד הגבורה. ולפי שאמר קרבני לחמי ולבנון אין די בער. אמר שנים ליום עולה תמיד. כי איני שואל מכם כפי כחי אלא כפי כחכם. בענין שבזה תזכו ליום הדין. וזהו מאמרם ז"ל שנים ליום בשביל היום ב' פרקליטים ליום. כענין שנאמר והיו לי ליום אשר אני עושה סגולה. ובזה רמוז יום מלחמת גוג ומגוג ודינה של גהינם וחבלו של משיח. כמוזכר בשבת כתיב הכא יום וכתיב התם יום עברה היום ההוא. וכתיב בגוג ומגוג לפני יום בא גוג. בענין שהקרבנות יש בהם נצחון המלחמות. ונצחון יום הדין. וזהו שנים ליום עולה תמיד. וכן הזכיר קרבנות שבת ור"ח. ובכולם הזכיר שעיר אחד. זולתי בשבת שאין

בו שעיר ולא חטאת לפי שכולו מנוחה. ובראש חדש כתב בו שעיר עזים אחד לחטאת לה'. לפי שיש בו חטאת בחסרון הלבנה. וכן כתב בו לה' מה שלא הזכיר בכולם. לפי שחסרון הלבנה הוא דבר סתר. הוא ראוי לה' ולא לאחר. ובו תלוי גלות ישראל וגאולתם. וזהו שאמרו הביאו עלי כפרה על שמיעטתי את הירח וכבר פירשתי אותו. ובפסח כתיב שעיר חטאת אחד לכפר עליכם. לפי שהם ימי שמחה ומתוך השמחה חוטאים. לזה אמר שעיר חטאת אחד. אבל ביוה"כ לא כתיב אלא שעיר עזים אחד לכפר עליכם. ולא כתיב חטאת לפי שהתורה מכפרת ואין שם חטא. אבל בראש השנה לפי שהוא יום הדין ובו נזכרים העוונות. אמר שעיר עזים אחד חטאת. וכן ביום הכיפורים כתב שעיר עזים אחד חטאת. לפי שבו כפרת העוונות. ולא אמר לכפר עליכם כמו באחרים. לפי שאמר מלבד חטאת הכפורים. אבל ברגל שמונת ימי החג לפי שיש בהם ריבוי שמחה. אמר בכולם שעיר חטאת או שעיר עזים אחד חטאת. והנה בענין השעירים של אלו הימים תמצא שינוי. כי ביום הראשון כתב שעיר עזים אחד חטאת. ובשני ג"כ כתב ושעיר אחד חטאת. ובשלישי כתב ושעיר חטאת אחד ולא כתב עזים. וברביעי כתב ושעיר עזים אחד חטאת. ובחמישי ובששי ובשביעי ובשמיני כתב שעיר חטאת אחד. ולא כתב שעיר עזים:

והנה יש בכאן רמיזה גדולה בענין גלותינו וגאולתינו. ולכן אמר בלעם בעמלק ואחריתו עדי אובד. וכן אמר וגם הוא עדי אובד. וכן המשורר רמז זה באומרו אבד זכרם המה. וידוע כי אלו הע' פרים הם כנגד אומות העולם כמאמר רבותינו ז"ל. והשעירים הם רמז למלכיות. כאומרו והצפיר השעיר מלך יון וגו'. והנה הפרים הולכים ומתמעטים לפי שהם כנגד אומות העולם שיתמעטו ויכלו באפס תקוה. אבל השעירים בכל הימים שהם שעיר עזים אחד בכל יום ויום. וההוראה שיש בהם. שיכלו אלה הרשעים שהם רמז לשעירים. הוא רמוז באומרו שעיר חטאת בכולם להורות שיהיו חטאים וחסרים ויכלו כהם. וכן רמז השעיר לעשו שהוא איש שעיר ושעירים ירקדו שם. והם עתידים להיות נעקרים מהעולם. לפי שבאו מכח נחש הקדמוני אשר כתוב בו על גחונך תלך בלא רגלים לפי שהשקר אין לו רגלים. ולכן אנו בטוחים שאע"פ שאלו הרשעים יהיו חזקים ועזים כאלה וכאלון. פתע פתאום ישברו ויאבדו. ולכן כתב בעמלק ואחריתו עדי אובד. ועליו אמר האויב תמו חרבות. הוא עשו הרשע שהוא אויב לישראל ומבקש רעתם. וזמן יבא שיאבדו. וזהו אבד זכרם המה. שיאבד הזכרון שיש להם באלו הימים. כי תמצא כי ביום הראשון כתב שעיר עזים. וביום השני ג"כ כתב שעיר עזים. וביום הרביעי כתב ג"כ שעיר עזים. והסימן שלהם אב"ד. אבל בכל שאר הימים לא כתב שעיר עזים אלא שעיר חטאת. וזה לרמוז כי שלשה עזים הם והם שלשה מלכיות. המלך הראשון הוא ארי בחיות

נבוכדנצר מלך בבל. דכתיב ביה עלה אריה מסבכו. והוא מלך עז וחזק ופתע פתאום ישבר חזקתו ועוזו. ולכן כתיב ביום הראשון שהוא כנגד גלות בבל שעיר עזים. לפי שהוא עז וקשה ועם כל זה ישבר ויחסר וזהו חטאת. וכן ביום השני כתב בו שעיר עזים. לפי שהוא כנגד מלך פרס שהוא מלך עז ולקח מלכות בבל. ואע"פ שהיה מלך עז נשברה גבורתו ביד מלך יון. שהוא מלך השלישי הרמוז ביום השלישי. אבל ביום השלישי לא כתיב בו עזים לפי שמלך יון היה מלך טוב לישראל כמוזכר באלכסנדרוס מוקדון עם שמעון הצדיק. והוא הנקרא הצפיר השעיר מלך יון. אבל לא היה עז כראשונים. ולכן לא כתב בו שעיר עזים אלא שעיר חטאת. אבל ביום הרביעי שהוא רמז למלכות אדום שהוא מלכו תקיפא כתב בו שעיר עזים. לפי שהוא עז מאד וגבה עד לשמים. ואנו מובטחים כי פתע ישבר ויחסר עזותו ומלכותו וישכח זכרונו שיש לו באלו הימים. בסימן יום ראשון ושני ורביעי. והסימן אב"ד זכרם שיאבד הזכרון שיש להם באלו הימים. וזה שאמר בעמלק ואחריתו עדי אב"ד. וכן מה שאמר גם הוא עדי אב"ד. שהוא סימן אלו הימים. לרמוז כי עד יום הרביעי שהוא רמז למלכות רביעית יגיע מלכותו. ואז יאבד זכרונו וישכח שמו וישבר עזותו. ולכן תמצא שאחר יום רביעי לא כתב בכל שאר הימים שעיר עזים אלא שעיר חטאת. לרמוז שאז במלכות רביעי תפסק מלכותו ועזותו ויקם מלכו אחרן דלעלמין לא תתחבל. והארבעה ימים האחרונים הם רמז לארבע מלכיות אחרות שהם כלולות בארבע מלכיות הראשונות. אבל אין להם קיום וחיזוק ולכן לא כתב בהם שעיר עזים. ובמדרש ראיתי כי אע"פ שאנו אומרים ארבע מלכיות. הם שמנה מלכיות והם כלולות בארבע מלכיות. שהם מלכות בבל ופרס ויון ואדום. ולכן כתב בכאן שמנה ימים כנגד אלו השמנה מלכיות. ולפי שיום השמיני הוא סוף וקץ לכל המלכיות. אמר ביום השמיני עצרת תהיה לכם. לרמוז כי זה היום יום ישועתינו ויום גאולתינו ופדות נפשנו. לפי שהוא תשלום ארבע מלכיות:

פרק כט

פסוק לה

ואמר **עצרת תהיה לכם**. לפי שכל שבעים פרים הם כנגד שאר אומות. ולפי שזה היום מיוחד לנו. אמר עצרת תהיה לכם. וזה לאות על מה שאמרנו וכבר משלו משל על זה. ולכן אמר פר אחד איל אחד כנגד אומה יחידה. ואמרו פר אחד כנגד אברהם. איל אחד כנגד יצחק. כבשים בני שנה כנגד יעקב לרמוז כי בזכות האבות יהיו נגאלים בגלות רביעי בעזרת האל. ושעיר חטאת אחד. רמז על עשו איש שעיר שיהיה נחסר מן העולם. וזהו חטאת שנזכר לחטאת. כאומרם יוחן רשע בל למד צדק בתמיה. ראוי שיוחן רשע

אחר שישב בין שני צדיקים ולא למד צדק בארץ נכוחות יעול. ויהיה נזכר לחטאת ויהיה מהמטים עקלקלותם. ובל יראה גאות ה' וכן יהי רצון:

פרק ל

פסוק ב

ראשי המטות. איש כי ידור נדר לה'. לפי שכתב למעלה אלה תעשו לה' במועדיכם לבד מנדריכם ונדבותיכם. ונראה שהנדרים נזכרים במקום אחר וזה לא מצאנוהו. לזה סמך מיד ענין הנדרים ואמר איש כי ידור נדר לה' לא יחל דברו. וכן אשה כי תדור נדר לה'. ופירש כאן כל דיני הנדרים. והנכון שסמך פרשה זו לכאן. לפי שלמעלה כתב ענין המועדים כולם. וחתם בחג הסוכות שיש בו שמחה יתירה מבכל המועדים. לפי שהוא חג האסיף. וידוע כי מתוך השמחה והאכילה אדם טועה לפי שיצרו מתגבר עליו. כמוזכר באיוב ויהי כי הקיפו ימי המשתה והשמחה והעלה עולות כי אמר איוב אולי חטאו בני. עד שלזה הטעם החכמים הראשונים היו משברים כלי זכוכית יפים בסעודות כדי שיתעצבו האנשים ויראו את ה'. ואמרו וגילו ברעדה במקום גילה שם תהא רעדה. ולזה הטעם בעצמו תקנו בשנוי היין הטוב והמטיב ולא בשינוי הפת. דלא כהראב"ד ז"ל שכתב שעל שינוי הפת אומרים ג"כ הטוב והמטיב. לפי שידוע שהיין בוגד וזנות יין ותירוש יקח לב. ולפי שבשמחת היין יתפתו בני האדם לעצת נחש הנחשת. צותה התורה כי בכל מקום שיש בו שינוי היין יש בו ריבוי שמחה. שיאמרו הטוב והמטיב. בענין שיזכרו האנשים ויאמרו על מה נתקנה ברכה זו. ויאמרו להם על הרוגי ביתר שהיו חסידים גדולים ונהרגו כמה אלפים מהם עד שגדרו הכרמים בהם. ועשה השם עמהם נס שלא הסריחו ושניתנו לקבורה. וזהו הטוב שלא הסריחו והמטיב שניתנו לקבורה. ואז יאמרו בלבם ברוך דיין האמת. איך נהרגו חסידים אלו ושפכו דמם כמים וזבלו בהם הכרמים ושמום גדר לכרמים. מה יעשו אזובי קיר. ומתוך זה יתעצבו אל לבם וישובו אל ה' ולא יחטאו בריבוי השמחה והיין. וכן צריך לכל אדם לעשות ולשמור נפשו מהשמחות כאומרו טוב לכת אל בית אבל וגו'. ולפי שיצר לב האדם רע מנעוריו ואולי לא יועיל כל זה. ויצרו יועצו לחטוא ושילך אחר התאוות. התיקון לזה הוא שידור נדר לה'. ויאמר כה יעשה לי אלהים אם אעשה דבר זה או אם אוכל או אשתה דבר זה. וזה שאמר בבועז חי ה' שכבי עד הבקר. ואמרו חכמים ז"ל למי נשבע ליצרו נשבע. וכן אמרו נשבע להרע ולא ימיר לסגף עצמו בתעניות ולא ימיר. וזהו נדרים סייג לפרישות. ולכן אחר שכתב ענין המועדים והשמחות. כתב מיד ענין הנדרים. להורות שאם יתגאה יצרו עליו שיקפוץ בשבועה וידור נדר ויאסור איסר על נפשו. וישים רסן בלחייו בשבועה בענין

שלא יחטא. וזה לא בלבד בדברים האסורים ובמותרות. אלא אפילו בדברים המותרים יש לאסור נפשו. כאומרם קדש עצמך במותר לך. בענין שבזה לא יחטא דברים האסורים. כאומרו תמוך אשורי במעגלותיך. בענין שבזה לא ימוטו פעמיך חוץ ממעגלותיך:

והתחיל ענין הנדרים בראשי המטות. לרמוז אל מה שאמרו הקודמים שחייבים בית דין להעמיד שופטים ושוטרים בימים טובים. בענין שלא יתחברו האנשים והנשים ויבואו לידי עבירה. ולכן אחר שהשלים ענין המועדים. אמר וידבר משה אל ראשי המטות. לרמוז שצריך שוטרים במקל וברצועה במועדים למנוע האדם מן העבירה. וכן אמר ראשי המטות. להודיענו שהנדרים הם דברים גדולים והם פורחים באויר. וצריך יחיד מומחה להתירם ולעקור הנדר מעיקרו ושיפתח לו בחרטה. ואם אין יחיד מומחה צריך שלשה הדיוטות לפי שדעות האנשים אינם שוות. וצריך מכריע להכריע בענין שילכו אחרי רבים. ולכן אמר ראשי המטות לבני ישראל. לכלול יחיד מומחה והדיוטות אשר להם ניתן הרשות. כאומרם לא יחל דברו אבל אחרים מוחלים לו. ומתירין לו. החכם בלשון התרה והבעל בלשון הפרה. כלשון הכתוב כאן בבעל והפר את נדרה. והחכם בל' התרה כאומרו לאסור איסר. והפך האיסור הוא המותר. וי"א כלשון הכתוב כאן לא יחל דברו אבל אחרים מוחלים לו. וזהו שאומרים בהתרה מחול לך והראשון נכון:

פסוק ג

ואמר **איש כי ידור נדר לה'**. להורות שלא הותרו הנדרים אלא כשיהיו לשם שמים ולא בענין אחר. כאומרו נשבעתי ואקיימה לשמור וגומר. וזהו כי ידור נדר לה'. וכן או השבע שבועה לאסור איסר על נפשו ולא בענין אחר. אבל בדברי העולם אין לו לישבע אלא לעמוד בדיבורו. כי מי שלא יהיה קיים בדיבורו לא יהיה קיים בנפשו. ולכן אמר מי שפרע מדור המבול יפרע ממי שאינו עומד בדיבורו. כי מי שלא יהיה קיים בדבורו לא יהיה קיים בנפשו. ולכן אמרו מי שפרע מדור המבול יפרע ממי שמשנה דיבורו. ואחר שהאדם ידע שיש לו לקיים דבורו כמו שבועה. ולא ישנה דיבורו. לפי שבזה הוא מחל עצמו. וזהו לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה. אבל ענין השבועות לא הותרו אלא לדבר מצוה. בענין שיש לאדם להזהר מאד בשבועות ובנדרים ובחרמות. לפי שהם כמו חרבות לגוף כאומרו יש בוטה כמדקרות חרב. ואם עבר ונשבע ילך אצל חכם להתיר לו. וזהו ולשון חכמים מרפא. אבל טוב מזה ומזה כל שאינו נודר כל עיקר. לפי שבנדרים גורמים לחבל מעשה ידיהם. שהם האשה והבנים. כאומרם במדרש ואל תאמר לפני המלאך זה החזן. כי שגגה הוא בשוגג נדרתי. למה יקצוף אלהים על קולך וחבל את

מעשה ידיך אלו הבנים. וכן אמרו בעון נדרים אשתו של אדם מתה. שנאמר אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתיך:

פרק לא

פסוק ב

וסמך לפרשת נדרים נקום נקמת בני ישראל. לפי שכבר היה זה הדבר עליהם כנדר. וקבלוהו עליהם ועל נפשם כשאמר למעלה צרור את המדינים כי צוררים הם לכם. ואמר מאת המדינים. ולא מאת המואבים בשביל רות המואביה ונעמה העמונית שעתידה לצאת מהם. ואעפ"י שאמרו בפרק חלק עמון ומואב שכיבי בישי הוו לישראל וכו'. ובכאן יוכלו לדבר בענין שבת שמעו. בענין המגלה שמעו כי נאנחה אני וגו'. וכן שמעו דבר ה' בית יעקב בהפטרת היום. ואמרו במדרש שמעו דברי תורה קודם שתשמעו דברי נבואה. שמעו דברי נבואה קודם שתשמעו דברי תוכחה. שמעו דברי תוכחה קודם שתשמעו קל קרנא משרוקיתא. שמעו חיים קודם שתשמעו מתים. דכתיב העצמות היבשות שמעו דבר השם:

פסוק כו

ואמר **שא את ראש מלקוח השבי באדם ובבהמה**. והא כתיב הרגו כל זכר בטף. אבל אמרו במדרש כי אדם כולל איש ואשה כאומרו ויעש' כתבנית איש כתפארת אדם לשבת בית. איש לזכר אדם לנקבה. וכן כתיב ויקרא את שמם אדם. אחר מלחמת מדין כתיב ויקרבו אל משה הפקודים וגו'. ויאמרו עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה וגו'. ויש לשאול היאך נשאו את ראשם והלא כתיב כי תשא את ראש בני ישראל ונתנו איש כופר נפשו. ועוד מהו לכפר על נפשותינו. במה חטאו שהוצרכו כפרה. ועוד למה הוצרכו לתת אותו על עבודת אהל מועד. אבל נראה שהפקודים ראו שהתורה צותה למנות על ידי שקלים ובזה לא יהיה בהם נגף. ואם לא יעשו כן יהיה נגף. ולכן אמרו הם עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה בלא שקלים. ועם כל זה לא נפקד ממנו איש. וכופר זה ונקרב את קרבן ה'. לא מהביזה אלא מאשר מצאנו שנפל מהנשים. וזהו איש אשר מצא לו בעת עבודה זרה. לכפר על נפשותינו במקום השקלים שהיה לנו להביא. ולכן תמצא שבפרשת כי תשא בשקלים כתיב ונתנו איש כופר נפשו לה' וגו'. העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט לכפר על נפשותיכם. ובכאן כתיב לכפר על נפשותינו. ולהורות ג"כ שזה היה במקום השקלים. כתב בכאן ויביאו אותו אל אהל מועד זכרון לבני ישראל. כמו שכתב שם ונתת אותו על עבודת אהל מועד והיה לבני ישראל לזכרון לפני ה' לכפר על נפשותיכם.

פרק לב

פסוק א

אחר כך אמר ומקנה רב היה לבני ראובן ולבני גד. ויאמרו הארץ אשר הכה ה' ארץ מקנה היא ולעבדיך מקנה. יותן את הארץ הזאת לעבדיך לאחוזה. הנה שאלתם היתה רעה כנגד רצון השם ורצון משה. כי מאסו בארץ חמדה ורצו לשבת בארץ טמאה מלאה גלולים ורוח הטומאה. עד שאמרו בסתרי התורה שכמו שיש צד ימין בעשר ספירות קדושות. כן יש לצד שמאל עשר ספירות טמאות. כאומרו זה לעומת זה עשה האלהים. והם רמוזות בזה הפסוק כאומרו עטרות ודיבון ויעזר ונמרה וחשבון ואלעלה ושבם ונבו ובעון. שהם תשעה תיבות ועטרותיהם שנים. הרי כאן עשר במקום עשר. והם לא ראו זאת הטומאה והכיעור. אבל ראו ארץ יעזר שנראה להם שעוזרת אותם. וזהו ויראו את ארץ יעזר. ולא ראו קדושת ישראל וחבתם. ולכן אמר ויאמרו אל משה. ולפי שמשה חרה לו על זה והראה להם פנים זועפות. חזרו לומר ויאמרו אם מצאנו חן בעיניך יותן את הארץ הזאת לעבדיך אל תעבירנו. כי בידך הכל ואתה הראש ואע"פ שדברנו לכולם ביחד. אל יחר אפך בעבדך כי אתה הנותן ולא אחר. כי אולי חשבו שעל זה חרה אפו. ואז השיב להם משה האחיכם יבואו למלחמה. איני חושש בעבור כבודי. אלא בעבור הרבים. היתכן שאחיכם יבואו למלחמה ואתם תשבו פה. והתחיל לגלות להם הרעה שעשו בזה. לשבר לבות בני ישראל מעבור את הארץ ארץ חמדה. אשר נתן להם ה' אחר תלאה רבה כה עשו אבותיכם וגומר. ואחר שהארץ היא צבי לכל הארצות נתונה מיד ה'. היאך אתם מואסים בה. ואולי יחשבו בנ"י גנות גדולה או מום נסתר. ויזכרו דברי המרגלים וכבר נשבע השם להם שלא יראו את הארץ אשר נשבע לאברהם ליצחק וליעקב כי לא מלאו אחרי ה'. כלומר כי קדושת השם היא הראשונה. ואחריה קדושת הארץ. וזהו כי לא מלאו אחרי. אבל יהושע וכלב מלאו אחר ה' (והפרו) [והכירו] קדושת הארץ שהיא קדושה שנייה לקדושת השם. והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים. ולמדתם דרכי אבותיכם המרגלים. ולמדתם ג"כ מקרח ועדתו שהפריש עצמו מהקהל. ונקראו החטאים האלה בנפשותם. וכן אתם תרבות אנשים חטאים. שאתם רוצים להפרד עצמכם מקהל ישראל. באופן שבזה שחתם לכל העם הזה. ואתם מנאצים את ה' ומואסים בארץ הקדושה:

ורבותינו ז"ל לקחו דרך אחרת ואמרו. שמשה חטא על שדיבר על קדושים אשר בארץ. אברהם יצחק ויעקב. באומרו והנה קמתם תחת אבותיכם. וכי אברהם יצחק ויעקב אנשים חטאים היו. אמר לו משה ממך למדתי שאמרת את מחתות החטאים האלה. אמר

לו בנפשותם אמרתי. להורות שעונשו גדול המבייש שוכני עפר. ודרך הפשט צלולה. וכששמע משה וחרה אפו. ויגשו אליו ויאמרו אין רצוננו שלא לעלות ולסייע לאחינו. כי אנחנו נחלץ חושים. וזאת ההגשה היא הגשה לפיוס. על שחרה אפו בהם בדברים קשים. ולמלחמה שאמרו ואנחנו נחלץ חושים. ואמרו למשה ועבדיך יעברו כל חלוץ צבא לפני ה' למלחמה. ולפי הפשט אמרו כי תשובון מאחריו. שרמז להם בזה שלא רצו בקדושת א"י. ובזה שבו מאחרי ה' כאלו עובדי ע"ז. כאומרם כל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה. ובזה הלכו לאחור ולא לפנים. ולכן נחשדו כשבנו המזבח כאלו בנו במה. וכ"ז לפי שנשארו חוצה לארץ לא ענו על זה. אבל חזרו לומר כי לא ננחל אתם מעבר לירדן והלאה כי באה נחלתינו אלינו. ומהיכן באה נחלתם להם או מי נתנה להם. והלא הם היו שואלים יותן את הארץ הזאת לעבדיך. והאיך גזרו אומר כי באה נחלתנו אלינו. ואין זה דרך מוסר. אבל בזה השיבו למשה והבינו דבריו. ואמרו אל תתמה על החפץ. כי כך גזרה חכמתו יתעלה מימי עולם. שתהיה נחלתנו בחוצה לארץ. ממאמר אמנו שאמרה בא גד. לרמוז שיבואו בני גד במסלותם מארץ כנען וישובו לארצם. וזה רמוז יותר בכתיבת מלה אחת. לרמוז על הבגידה הגדולה שעתידין לעשות בני גד כבוש אדם חוצה לארץ כמו שהארכתי במקומו. וכן רמז יעקב בברכותיו באומרו פחז כמים אל תותר כי פחזו ומיהרו כמים במרוצתם להשאר חוצה לארץ. ובגד אמר גד גדוד יגודנו והוא יגוד עקב. שחשב שלקח נחלה בראשונה ונשאר באחרונה כמו העקב. וזהו והוא יגוד עקב. ולפי שנתגלה סוד זה לבני גד ולבני ראובן. אמרו מברכת אבותינו אנו צריכין ליקח זאת הארץ ולא תאשימנו בזה. וזהו כי באה נחלתנו אלינו. כבר באה נחלתינו מששת ימי בראשית. ועכ"ז הדבר היה בבחירתם ובגדו בה' וחמדו ארץ טמאה. לפי שהיה המקום מקום מקנה וחשבו עצמם אנוסים כאומר כי באה נחלתנו אלינו. וכן אמרו למשה ואתנו אחוזת נחלתנו מעבר לירדן. ולפי שראה משה שהם בחרו בחוצה לארץ לפי שהיה ארץ מקנה. הודה לדבריהם בכאן. אבל בברכותיו הודיע להם חטאם. ולכן אמר ברוך מרחיב גד. כי הם חשבו שארץ ישראל קטנה מהכיל אותם. ולא ראו שנקראת צבי לכל הארצות. מה צבי זה אין עורו מחזיק לבשרו וכו'. ולכן אמר ברוך שהרחיב גבולם. כי הם חשבו שלקחו נחלה בראשונה ונשארו באחרונה. וזהו וירא ראשית לו. כי להם היה ראשית. ואינו כן כי היא נחלה מבוהלת בראשונה. וכבר הארכתי בזה בפרשת ויצא יעקב. ולפי שידוע שבדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו אמר אם תעשון את הדבר הזה וכו'. ואם לא תעשון:

ולפי שבני גד הם נתנו זאת העצה לראובן והם התחילו בבגידה. אמר ויאמרו בני גד ובני ראובן עבדיך יעשו. ואז צוה ליהושע ולאלעזר. לפי שהוא לא היה עובר שם. שיתנו להם הארץ הזאת אם יעברו עמהם וישלימו דבריהם. וזאת הצוואה היתה בדבר השם לפי שנמלך בשכינה והסכים לדבריהם. אחר שהיו בעלי בחירה ורצון. ולכן אמר בכאן אם יעברו בני גד כל חלוץ למלחמה לפני ה' בהסכמתו. ולכן אמרו עבדיך יעשו כאשר אדוני מצוה אם השם יסכים בזה. וזהו עבדיך יעברו כל חלוץ צבא לפני ה'. רוצה לומר בהסכמתו. ואז נמלך בשכינה והשם הודה לדבריהם. ולכן אמרו את אשר דבר ה' אל עבדיך כן נעשה. אחר שהוא הסכים על ידיך. ואז ויתן להם משה לבני גד ולבני ראובן ולחצי שבט מנשה בן יוסף. וא"ת מי הכניס כאן חצי שבט מנשה כי הם לא שאלו דבר. ואולי כי הם גם כן נתחברו עם ראובן וגד לשאול זאת הארץ לנחלה. והכתוב לא הזכירם לפי שהיו המועטים. שאם לא כן לא היה משה מכריחם לשבת בחוצה לארץ. ואולי נסתייע ממה שאמר ולחצי שבט מנשה בן יוסף. כי די שיאמר לחצי שבט מנשה. למה אמר בן יוסף. אלא להודיענו כי מעשה אבות יעשו בנים. וכמו שיוסף אמר והעליתם את עצמותי וגומר. ולא אמר שיעלוהו להקבר בארץ כמו שאמר אביו. ואם לא יניחוהו המצריים אין על המשתדל אשם. וכן עשו בניו שרצו להשאר בארץ טמאה:

והנכון בזה כי הם לא שאלו זה אחר שלא נזכר. אבל משה צוה זה במאמר השם. שישארו חצי שבט מנשה עם אלו השני שבטים להגין עליהם ולהצילם מצרתם. לפי שצדיק יסוד עולם. וזה שמו אשר יקראוהו יוסף הצדיק. לפי שהוא מעמיד העולם. ולכן נקרא יוסף אדוני הארץ דכתיב דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות. ולכן רצה השם שישאר חוצה לארץ חצי שבט מנשה בן יוסף. בענין שזכות יוסף יסייעם. וחצי שבט הנשאר ושבט אפרים יעלו עמהם לארץ כנען שיהיו (שמין) [זכות] יוסף עם כל שבט ושבט. כי יוסף ובניו הם שלשה. והם ששה חצאים נופל עם כל שני שבטים חצי שבט. לכן צוה בכאן שישאר חצי שבט מנשה עם אלו השני שבטים. וישאר חצי שבט מנשה ושבט אפרים ויוסף לעשרת השבטים הנזכרים. בענין שזכות יוסף הצדיק יסוד עולם יהיה עם כולם. ולכן הזכיר מנשה בן יוסף. לרמוז כי בסבת יוסף הצדיק היה זה. וכל זה לפי שהוא נקרא אדוני הארץ. וכל חפצו ורצונו היה ליקבר בארץ. ולפי שראה שהדבר נמנע אמר והעליתם את עצמותי מזה אתכם. והשביעם על זה ולמד לאחיו שיעלו עצמותיהם עמו. כאומרם מלמד שאף עצמות כל השבטים העלו עמו. ואם כן אחר שהוא יסוד עולם. ראוי הוא שזכותו יהיה עם כל שבט ושבט. ועוד לפי שכל ישראל נקראו על שם יוסף שנאמר אולי יחנן ה' שארית יוסף. וכן אמר שמעי הנה באתי היום ראשון לכל בית יוסף. ולפי

ששמעי היה חכם גדול רבו של שלמה דכתיב והנה עמך שמעי בן גירא. רמז לו בזה שני דברים. האחד שלא יגמלהו כרעתו. אלא שיעשה כיוסף הצדיק שאחיו גמלו לו רעה והוא גמל להם טובה. ולכן הזכיר בכאן בית יוסף. והשני שאמר כל ישראל נקראו על שם יוסף. וכל ישראל גמלו לך רעה. ואני יותר מכולם. והם כולם ממתינים אם תקבל אותי. ולכן באתי היום ראשון לכל בית יוסף. ואם תקבל אותי שגמלתיך רעה יותר מהם. מיד יבואו כולם ותהיה מלך על כל ישראל שנקראו בית יוסף. ואם כן אחר שכל ישראל נקראו על שם יוסף. ראוי הוא שזכותו יהיה עם כולם בחוצה לארץ ובארץ. ולכן הזכיר בכאן מנשה בן יוסף:

פרק לג

פסוק א

אלה מסעי. ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה'. הנה כתיבת אלו המסעות נראה שהיו מיותרות. עד שאמרו שהוא להודיע חסדיו של מקום שלא היו נעים ונדים. שהרי בארבעים שנה לא הלכו אלא מ"ב מסעות. ועוד להודיע החסד הגדול שעשה עמהם להפליא. שספק צרכיהם במדבר בארץ לא זרועה. ותאנה וגפן ורמון ומים אין. וכ"ז בהיותם בארץ רחוקה מן היישוב. וה' המטיר להם לחם מן השמים. וכן נראה כי הטעם שנכתבו אלו המסעות. וכן שכתב בהם שנכתבו ע"פ השם. להורות על מעלת התורה שיש בה דברים עמוקים ולא דבר רק הוא. ואם הוא רק ממנו [היא] בחסרון ידיעתנו. כי היא ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים. אחר שהשם הוא הנותן והוא הכותב כאומרו והמכתב מכתב אלהים הוא. ולפי שהכל הולך אחר החיתום. ועכשיו רצה לחתום התורה באלו המסעות. כי ספר אלה הדברים נקרא משנה תורה. ולפי שלא יאמר אדם בספורי התורה וכיוצא בהם שהם דברים מיותרים ושלא לצורך. רצה לחתום התורה באלו המסעות ולכתוב בהם שנכתבו ע"פ ה'. ואחר שאלו המסעות אין בכל התורה כולה דבר שיראה שהוא שלא לצורך כמו אלו המסעות. אחר שכבר נזכרו בתורה. ומה צורך לחזור ולכתבם בכאן. אם לא היה בהם צורך גדול גלוי ומפורסם או נעלם מעיני כל רואה. אחר שכתב שנכתבו ע"פ ה'. ובזה יאמר כל אדם ויעשה קל וחומר. ומה המסעות שאין בהם צורך. נכתבו בתורה ואמר שנכתבו ע"פ ה'. ומה יהיה שאר כל התורה כולה. שיש בה כמה גנזים נסתרים. שיש לנו לומר שכולה נכתבה ע"פ השם. בענין שלא יאמרו כי משה עשה דבר מדעתו. ולכן אמר חותם הנביאים זכרו תורת משה עבדי אשר צויתי אותו בחורב. כי כל מה שעשה וכתב הוא במצותי ובמאמרי. וכל זה לפי שראה אורך הגלות. ואולי בצרותיהם יאמרו דברים לא כן. לכן אמר זכרו תורת משה עבדי. וכן בכאן

בשוה באלו המסעות רצה לחתום התורה באלו המסעות. ולכתוב בהם ויכתוב משה את מוצאיהם על פי ה'. בענין שבזה נדע שכלה נכתבה ע"פ ה'. ולאחר שנכתבה ע"פ השם. ראוי שיהיו דברים נסתרים ונעלמים לא יערכם זהב וזכוכית:

ולהורות שיש באלו המסעות דבר גדול. אמרו רבותינו ז"ל שנכתבו כאן שנים וארבעים מסעות. רמז לשם המפורש של שנים וארבעים. הוא שם של אבגית"ץ הרמוז בפרשת בראשית במספר הימים. והם שבעה תיבות ובכל אחד יש בו ששה אותיות עולים שנים וארבעים. וכל אחד יוצא מיומו. אבגית"ץ מיום הראשון. קר"ע שט"ן יוצא מיום שני. לפי שבו נברא גיהנם. וכן כולם על זה הדרך. ולכן נכתבו בכאן שנים וארבעים מסעות. כנגד זה השם של שנים וארבעים הרמוז באומרו השם בם סיני בקודש. לרמוז שיש באלו המסעות דבר גדול. והוא חותם התורה כולה. וכמו שהתורה התחילה בימי בראשית שבם רמוז שם ה' ב"ם. כן סיימה בפרשת אלה מסעי בספור שנים וארבעים מסעות שהם כנגד שם של שנים וארבעים שהזכרנו. לרמוז שהתורה כולה כלולה וקשורה וחתומה בחותם אחד. בסוד ה' אחד ובסוד ה' בם. ואין בה פירוד וחילוק אלא שהיא קשורה תחלתה בסופה וסופה בתחלתה. ולכן כתב באלו המסעות ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם ע"פ השם. להורות לנו שיש בהם דבר גדול. ולכן התורה כולה עם ספר אלה הדברים כלולה בסוד שנים ושלשים נתיבות חכמה. ולכן התחילה התורה בבי"ת של בראשית וסיימה בלמ"ד של ישראל. לרמוז שנים ושלשים נתיבות חכמה. ואחר שאלו המסעות הם במספר במשקל. רומזים לשם של שנים וארבעים בסוד ה' בם. אין להפסיק החזן בקריאת הפרשה. אלא שיקראם כולם עם אדם אחד. בענין שיהיה המשכן אחד:

וכן נראה שנכתבו בכאן אלו המסעות בשם ה'. להשרישנו שרש ובטחון גדול בגאולה העתידה. ובענין הצרות העוברות עלינו. ולחזק ידים רפות. לפי שהשם צופה ומביט עד סוף כל הדורות וראה הגליות שיעברו עלינו. ובפרט הגלות הרביעי החזק. וכתב אלו המסעות להבטיחנו בטחון גדול וחזק. כי אע"פ שנעבור צרות רבות ורעות. השם יחיינו ויוציאנו מגלותינו. כמו שעשה ביציאת מצרים שהיו מעונים זה כמה שנים בעבודת פרך. והשם שלח להם מושיעים להצילם מצרותם. ולכן התחיל ואמר אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים ביד משה ואהרן. וכי עד עכשיו לא ידענו שמשה ואהרן עשו את כל המופתים לפני פרעה להוציא את בני ישראל ממצרים. שכתב בכולן שיצאו ביד משה ואהרן. אבל הרמז בזה כי כמו שישראל אע"פ שלא היו ראויים לצאת ממצרים לפי מעשיהם. נגאלו ביד משה ואהרן ובזכותם. כן יהיה בגאולות העתידות שישלח להם מושיע ורב להושיעם. ובפרט בגאולה הרביעית יגאל על יד שני משיחים משיח בן יוסף

ומשיח בן דוד. ולפי שיש באלו השנים וארבעים מסעות דבר גדול בסוד גאולתינו. אמר ויכתב משה את מוצאיהם למסעיהם ע"פ השם. להורות שנכתבו על פי השם. ושם ה' בם רמוז בהם. שהוציאם מצרה לרוחה. ואפילו שעברו רעות רבות וצרות ויצאו מרעה אל רעה. לא עשה בהם כלה בסוד השם הרמוז באלו המסעות. וזה להבטיחנו כי כן יעשה השם בגאולה העתידה. שאע"פ שנהיה נעים ונדים מהר לגבעה וממלכות למלכות ומגירוש לגירוש. מארץ ישראל לחוצה לארץ ומצרפת לספרד ומספרד למלכות ישמעאל ויענונו. ויושב קדם סלה ישמרנו. כי בעונותינו גלות ירושלם אשר בספרד כבר נתגרשו כולם ולא נשאר איש בכל המלכיות. זולתי הנשארים אשר נשארו מן השבי ומן המלקוח ומן הדבר והרעב. נסים ופלטים מחרב אדום למלכות פרס ולמלכות ישמעאל. והנם כל המון ישראל מכל גלות ספרד במלכות פא"ס. עד שנתקיים בנו בעונותינו ונשארתם מתי מספר תחת אשר הייתם ככוכבי השמים לרוב. ואנו בטוחים בה' שיוציאנו מגלותינו ומדלותינו כמו שהוציא לאבותינו ממצרים. אע"פ שלא נהיה ראויים וכל זה מצד רחמיו: **ויש** לנו להבין ולחקור באלו המסעות. שלא לחנם נכתבו בתורה כאומרו אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו על יד משה ואהרן. ולא די זה אלא שכתב ויכתב משה את מוצאיהם למסעיהם ע"פ ה'. והזכיר כל המסעות בפרט ויסעו מרעמסס וכו'. וכל המסעות היו שנים וארבעים מסעות שהלכו בארבעים שנה. והתורה כתבה כמתמה. מזה ראו דבר גדול אלה מסעי בני ישראל. וכן ראו דבר גדול כי הנם כתובים על ספר הישר ע"פ ה' להצטער בצרתם. וא"כ כשיבא אותו עת הרמוז בדברי הנביאים באחרית הימים. ויקשב ה' וישמע התלאות והמסעות והמאורעות הכתובות בספר זכרון לפניו. מיום אשר גלינו מארצנו עד היום הזה שהוא קרוב מאלף וחמש מאות שנה. יעלו המסעות לאין מספר כשתוציא אלף וחמש מאות שנה לארבעים ארבעים שנה. ובכל ארבעים שנה ארבעים ושנים מסעות. וכל שכן וכל שכן שאם נמנה המסעות שהלכנו מעת שגלינו מספרד עד היום שהם שמונה שנים. תמצא שהם יותר מאלף מסעות בים וביבשה. בענין שראוי שכל אלו המסעות יהיו כתובים בספר זכרון ע"פ השם ויזכור תלאותינו ומהומתינו. ויראה ענייינו ועמלינו ולחצינו ודחקינו. כמו שראה עוני אבותינו במצרים ובמסעות המדבר. וישלח לנו שני המשיחים להושיענו כיד ה' הטובה עליהם כמו ששלח למשה ולאהרן להושיעם ממצרים. וכמה וכמה טובה כפולה מכופלת למקום עלינו לפי רוב הצרות והתלאות ורוב המסעות. זהו הנראה בענין אלו המסעות. מלבד הדברים העתיקים אשר נמסרו לחכמים. ומלבד מהנראה גלוי ומפורסם לכל העמים. כי תמצא שהזכיר

באלו המסעות רמיזה מטובות ישראל שהיו להם כשהיו טובים. והרעות שהיו להם בסבת עונותם:

ולכן התחיל במסעות הללו ומצרים מקברים את אשר הכה ה' כל בכור בהם. למעלה ולמטה. וזהו ובאלהיהם עשה ה' שפטים. וכן הזכיר שנים עשר מעינות מים ושבעים תמרים למספר שבטי ישראל והסנהדרין. וכן הזכיר ברפידים שרפו ידי ישראל בעבירה. ולזה הזכיר ולא היה שם מים לעם לשתות. וכן הזכיר ויחנו ברתמה על שם גחלי רתמים. והזכיר מיתת אהרן וסמך מיד וישמע הכנעני. להורות שמלחמת כנעני היתה על שנתעצלו בהספדו. וכן הזכיר ויחנו בעיי העברים בגבול מואב. להורות הנסים שעשה השם שם. כאומרו על כן יאמר בספר מלחמות ה'. וכ"ז כדי שנזכר כמה רע גורם העון. וכמה מעלות טובות קבלו ישראל כשהיו טובים. בענין שבזה כל אדם יתן אל נפשו לשוב אל ה'. ולהתרחק מדרך הרעים ולהתדבק בדרך הטובים. אחר כך אמר כי אתם עוברים את הירדן והורשתם את כל יושבי הארץ. בענין שלא ילמדו ממעשיהם הרעים. כי חברת מתי רשע מזקת מאד אפי' לטובים. כאומרו מלאך רשע יפול ברע. כלומר אפילו שיהיה אדם כמלאך ה'. ישוב לרשע כשיתחבר עם אדם רע. כמו אל הכשדים אתה נופל. וציר אמונים מרפא. כלומר מי שהיה ציר אמונים שהוא משה. נתן רפואה לזה. כאמרו ולא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי. ולכן אמר בכאן והורשתם את כל יושבי הארץ וכו'. ואם לא תעשו כן [והיה] אשר תותירו מהם לשכים בעיניכם ולצנינים בצדכם. וצררו אתכם במעשיהם הרעים. ורבותינו אמרו שזה נאמר על ירמיהו הנביא שבא מבני בניה של רחב הזונה והוכיח אותם. ולפי שלא קבלו תוכחתו והוא היה כקוצים בעיניהם. נחרב בית המקדש ונתקיים בהם והיה כאשר דמיתי לעשות להם אעשה לכם. בהריגת צדיקים ובחרבן ערים:

פרק לד

פסוק ב

אחכ"א זאת הארץ אשר תפול לכם בנחלה ארץ כנען בגבולותיה. הרמז בזה כי לפי שהשם אמר לו וראית אותה ונאספת אל עמך. לרמוז לו שבראיית עיני הצדיק תהיה נוחה להכבש לבניו. ולכן אחר שצוה והורשתם את יושבי הארץ. צוה עליו שיחלוק הארץ בגבולותיה לכל שבט ושבט הראוי לו. כאלו היה רואה אותה בעיניו ועומד בה. בענין שיתקרר דעתו של משה כאלו נכנס לארץ. ולכן אמר שיציין הגבולים בכל ארבעה רוחות העולם. לרמוז כי כמו שא"א לעולם בלא רוחות כך א"א לעולם בלא ישראל. כאומרם בחגיגה כי כד' רוחות השמים פירשתי אתכם. אילימא דבדרינהו לד' רוחי

עלמא. בד' רוחות מיבעי ליה. מאי כארבע רוחות. כשם שא"א לעולם בלא רוחות כך א"א לעולם בלא ישראל. והטעם לפי שהם אחוזים בסוד ארבע מחנות שכינה. וצוה גם כן האנשים הראויים לעמוד בזאת הנחלה שהם שנים עשר נשיאים איש אחד למטה. לרמוז איך ישראל אחוזים בסוד המרכבה. בסוד ארבע מחנות שכינה. בסוד שנים עשר גבולי אלכסון. ובסוד שנים עשר חדשים בשנה. ושנים עשר שעות ביום. וכנגד זה היו שנים עשר נשיאי ישראל רמוזים למעלה. בענין שכל שת תחת רגליהם ואין מזל לישראל. כמאמרם ז"ל ויתן אותם אלהים ברקיע השמים. בענין שבזה הם כלולים בשם המפורש של שנים וארבעים שפירשנו למעלה בסדר המסעות. ולכן סמך לכאן ונתנו ללוים מנחלת אחוזתם ערים לשבת וגו'. לכל ארבע רוחות העולם מזרח מערב צפון ודרום. לפי שזאת היא קדושה יתירה מקדושת ארץ ישראל. שנחלקה למעלה לארבע רוחות העולם ג"כ. ולכן תמצא שצוה שיתנו ללוים שנים וארבעים עיר מלבד שש ערי מקלט. לרמוז לשם של שנים וארבעים שהוא אבגית"ץ. הרמוז בשנים וארבעים מסעות כמו שפירשתי למעלה. באופן שכל הפרשה סובבת על מעלת ישראל וקדושתם. ואיך הם אחוזים בסוד המרכבה. בסוד ארבע מחנות שכינה. בסוד ארבע רוחות העולם. ובסוד שנים עשר גבולי אלכסון. ובסוד י"ב אותיות של שלשה שמות של יהו"ה ושם אהי"ה ושם אדנ"י. ובשנים עשר חותמות של ההויות. ולמספר זה מכוון מספר שנים עשר שבטי ישראל. והם כולם כלולים בסוד שם המפורש של ה' ב"ם. בענין שבזה יהיה להם קיום ולא יכלו לעד לעולם. כמו שאמר כי אעשה כלה בכל הגוים אשר הדחתיך שמה ואותך לא אעשה כלה. ועוד אפרש זה בעזרת האל בפרשת וזאת הברכה:

והנה כל זה סמוך לסדר המסעות. להורות לנו מה שכתבתי שם שאע"פ שישראל הלכו מטולטלים ממסע למסע ארבעים שנה השם הושיעם בכח שמו הגדול שם ה' ב"ם בכל שנים וארבעים מסעות. וכן אנו מובטחים שאע"פ שאנו מגורשים ומטולטלים מגירוש לגירוש וממסע למסע. שם ה' ב"ם מושיענו בעת צרה. אחר שישראל אחוזים בסוד ארבע מחנות שכינה. ובסוד ארבע רוחות העולם. שזהו סוד הארץ שנצטווה משה לנחל את בני ישראל בגבולותיה לכל ארבע רוחות העולם. וכן הם קשורים בסוד שנים עשר גבולי אלכסון. ובשנים עשר חותמות והויות. שזה רמז לשנים עשר שבטי ישראל. שנצטוה בהם אלה יעמדו לנחל את הארץ. ולפי שכולם קשורים בסוד שם המפורש של שנים וארבעים. שהוא שם ה' בם הרמוז במסעות. סמך מיד שיתנו ללוים שנים וארבעים ערים לשבת. כנגד שם של שנים וארבעים ההולך עם ישראל בגלותם ובמסעיהם. וא"כ כל זאת הפרשה הבטחה גדולה לנו. ויש בה רמזים גדולים ודברים עתיקים. בענין שלא

לחנם אמר ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם על פי ה'. אלא להורות כי פי ה' ורוחו הולכת עמנו באלו הגליות והמסעות. כמו שהיה עם אבותינו בצאתם ממצרים. וזה חיותנו וקיומנו. ועל פיו אנו חיים. ולא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה'. וזהו ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם ע"פ ה'. וכל זה להורות על מעלת ארץ ישראל וקדושתה. שיש בה עשר קדושות המוזכרות בדבריהם ז"ל. כנגד עשר קדושות עליונות. לפי שאין קדושה בפחות מעשרה. לכן בקדושת א"י ובסדור גבולותיה. נרמזו כל אלו הדברים הנזכרים העתיקים. בסוד שמו ובסוד ד' מחנות שכינה. וכל הדברים שרמזנו למעלה:

אח"כ צוה בדין ערי מקלט. לפי שאין ראוי לפי קדושת א"י שישפך בה דם נקי. כאומרו ולא תחניפו את הארץ. וכן אין ראוי שאם ישפך בהם דם נקי שנהרג בשוגג שישפך דמו כדם הרוצח במזיד. וכן אין ראוי לפי קדושת הארץ שהרוצח אע"פ שיהיה בשוגג. שיהיה הולך בכל מקום שירצה ומטמא את הארץ לעיני כל רואיה. אחרי אשר שפך דם האדם. והיה ראוי שבאדם דמו ישפך אחר שהאדם נברא בצלם דמות קונו. ובסבת כל זה צותה התורה שיפרשו שש ערי מקלט. באופן שהרוצח יהיה מתבייש ויהיה נכלם ונאלם בעיר סוגרת ומסוגרת. ולא יצא ממנה לטמא את הארץ ולדרוך עליה. אחר שעל ידו באה תקלה גדולה כזו. ולכן אם יצא מעיר מקלטו. בלא בושת וכלימה. הותר דמו לקרובי הרוצח. כאומרו ואם יצא יצא הרוצח וגו' ורצח גואל הדם את הרוצח אין לו דם. אחר שהבושת הוא דאתיא סומקא ואתיא חיורא. וזה לא נתבייש מחטאתו ויצא חוץ לגבולו. אין לו דם ומותר להרגו. ואחר שזה כן לא היה ראוי שיצא מעיר מקלטו עד שימות שם. בענין שלא יטמא את הארץ. ואיך צוה וישב בה עד מות הכהן הגדול ואחרי מות הכהן הגדול ישוב הרוצח אל ארץ אחוזתו. אבל הענין הזה כך הוא. כי שורת הדין נותנת לתת נפש תחת נפש ושופך דם האדם באדם דמו ישפך. אבל רצה השם לרחם על עמו ועל ארצו שההורג בשוגג יסגר בעיר מקלטו. וישב בה כמי שיושב במחשכים בבית הכלא כמתי עולם. ולזה אמר גלות מכפרת עון. ולפי שידוע שכ"ג קהל עדתינו עליו יסמוכו לפי שהוא דבק אל השם. ולכן רצה השם שהם (יטמאו) [ישמרו] המקדש. בענין שלא יגעו אל הקדש הזרים. והטיל עליהם עונש הזרים. אחר שאין להם מלאכה אחרת אלא שמירת המקדש. ולכן נוטלים המעשרות בשכרם. כאומרו כי שכר הוא לכם חלף עבודתכם. ואם טעו בשמירת הקדש ראוי שתסוב עליהם העונש. כאומרו ואתה ובניך אתך תשאו את עון המקדש. וכן רצתה התורה להטיל עליהם עול אחר. אחר שהם פנויים והם יושבים בבית ה' כל ימיהם. שיהיו כלי כפרה לישראל ויכוונו מאד בקרבנותיהם ובתפלותיהם. ויהיו

לרצון להם. באופן שלא יארע תקלה ומכשול בישראל להרוג זה לזה. ואם ח"ו יקרה כזה. עליו מוטל העונש. לפי שהוא סבב כל זה. אחר שלא היתה תפלתו רצויה. כאומרם ברבי יהושע בן לוי דלא אשתעי אליהו בהדי' לפי שנהרג אדם בגבולו. וכן הכהן סבב הריגת זה הנפש וראוי שיומת על זה. ולכן אמר וישב בה עד מות הכהן הגדול אשר משח אותו בשמן הקדש. כי זה האיש הרוצח משח אותו בשמן הקדש. אחר שחלק ה' עמו ואיש אחד מישראל חשוב ככולם. אחר שכולם חשובים כאבר אחד. ואחר שזה משח אותו בשמן הקדש בנזר אלהיו על ראשו. בענין שיתפלל עליו שלא יארע תקלה על ידו. והוא הסיח דעתו בתפלתו ונהרג זה האיש. ראוי שימות הכהן אחר שהוא בעל התקלה. ולכן אחרי מות הכהן ישוב הרוצח אל ארץ אחוזתו. שכבר נתקיימה התורה שאמרה נפש תחת נפש. ולכן תמצא בענין עגלה ערופה צותה התורה ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר ה' אלהיך לשרתו ולברך בשם ה' על פיהם יהיה כל ריב וכל נגע. לרמוז שראוי שיעמדו בכאן הכהנים אחר שנהרג זה בזמנם. ויקבלו בושת וכלימה מזאת התקלה שבאה על ידם. אחר שלא נתכוונו בקרבנותיהם ובתפלתם. וזהו כי בם בחר ה' לשרתו במזבח ולברך בשם ה' בתפלה ובברכת כהנים. ואחר שלא נתכוונו בתפלתם הם עשו זאת התקלה. וזהו על פיהם יהיה כל ריב וכל נגע. ולא על פי אחר. והם ההורגים וראוי שיהיו בכאן ויקבלו בושת וכלימה. ולכן בכאן אחר שמת הכהן הגדול בעונו. ישוב הרוצח אל ארץ אחוזתו. כי כבר נעשה הדין בהורג והגורם. ולכן צוה ולא תקחו כופר לשוב לשבת בארץ עד מות הכהן. ויתקיים נפש תחת נפש. ולהורות שמת בעון זה. תמצא שלא כתב בכאן עד מות הכהן הגדול. אלא עד מות הכהן. להורות שבעבור זה ירד מגדולתו. ובזה לא תחניפו את הארץ ולארץ לא יכופר לדם אשר שופך בה כי אם בדם שופכו. ובכאן לא מצינו שנשפך דם הרוצח. אבל נראה שדם הכהן ומיתתו חשובה כדם שופכו:

פרק לה

פסוק לד

ואמר **ולא תטמא הארץ אשר אני שוכן בתוכה**. להורות שאם הרוצח ילך בארץ הוא מטמא את הארץ. אחר ששפך דם האדם. ואין ראוי להעשות זה. אחר שאני ה' שוכן בתוך בנ"י. ואני טהור ומשרתי טהורים:

פרק לו

פסוק א

אחר כך אמר ויקרבו ראשי האבות. להורות כי לפי שבנות צלפחד חבבו הארץ. זכו בשכר זה שכל השבטים היו רצים אחריהם. וכולם היו רוצים וחפצים להזדווג להם. באופן שכשראו זה ראשי האבות של מנשה. נתייראו שיזדווגו לשבט אחר. והם היו רוצים להשיאן לבניהם. הוצרכו לתקן דבר זה ובאו לפני משה ואמרו לו. אדוני צוה בה' לתת את נחלת צלפחד אחינו לבנותיו. ואחר שהן חכמות ויש להן נחלה כזכרים. אנחנו יודעים שכל השבטים יקפצו להשיאן לבניהם. וזהו והיו לאחד מבני שבטי ישראל לנשים ונגרעה נחלתן מנחלת אבותינו ונוסף על אותו השבט. ואין זה דבר ראוי. ואז באתהו התשובה כן מטה בני יוסף דוברים. כי זכות יוסף הצדיק היה הולך עמהם. ולכן אמר למעלה ממשפחות בני יוסף. להודיע שזכותו גרם לפי שהוא חבב את הארץ. ולכן הסכים ה' עם בניו ועם בנותיו. ואמר כן בנות צלפחד דוברות כן מטה בני יוסף דוברים. ואחר שהם נשים חכמות ובנות בוטחות. לטוב בעיניהם תהיין לנשים. כי ראוי להן שיבחרו אנשים צדיקים מחבבים את הארץ. אך למשפחת מטה אביהן תהיין לנשים. וכל זה עשה השם כדי שלא ישארו ח"ל בארץ סיחון ועוג ששם היה חצי שבט מנשה. אלא שיבחרו בחצי שבט האחר הנכנס לארץ. בענין שבזה נשלמה רצונם ותאותם. ולזה רמז לטוב בעיניהם תהיין לנשים. וספר איך היו לבני דודיהן לנשים. אנשים צדיקים דודים בני דודים מחבבים הארץ הקדושה. וזהו ממשפחות מנשה בן יוסף היו. אנשים צדיקים בני יוסף הצדיק שחבב את הארץ. לקיים ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ וכו':
נשלם ספר במדבר סיני. שבח לאל אלהים אדני.

דברים

פרק א

פסוק א

חכמים נבונים
כמו פז יקרים
היו נא נוערים
לאור המאורים
ותראו נוראים
באלה הדברים

אלה הדברים. לפי שזה הספר הוא סיפור הדברים הראשונים בקצת מצות מחודשות. והוא ג"כ ספר תוכחות. שבו רצו להוכיח לישראל בדברים הראשונים. בענין שיזכרו וישובו אל ה'. ואולי השומע סבור שעכשיו הוא מתחיל להוכיחם בדברים קשים. ולא הוכיחם כל ארבעים שנה. לזה אמר שאינו כן כי זו היתה אומנותו של משה במדבר ובערבה ובכל המקומות שהזכיר. כאומרם מוכיח אדם אחרי חן ימצא זה משה. שלא נמצא בעולם מי שהוכיח לישראל כמשה. עד שבכל תוכחותיו היה דומה לשם ושני לו. כאלו היה אחריו ממש לידע הדברים על בוריין. כמו שאמר בו וראית את אחורי. וזהו מוכיח אדם אחרי חן ימצא. שנשתבח והוצק חן בשפתיו יותר מכל הנביאים. כאומרו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. במעלת הנבואה והדבור. כאומרו אלה הדברים אשר דבר משה. אותו שכתוב בו לא איש דברים אנכי. ועכשיו דבר אלה הדברים דברים רכים דברים מסודרים על נכון. מה שאי אפשר לאדם אחר לדבר ולסדר דברים כאלו. ובפרט במעמד כל ישראל עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. וזהו אל כל ישראל. וכן בזמן הראוי. וזהו בארבעים שנה. לרמוז שאחר שאמרנו שאלו הדברים כבר דברם משה אל ישראל בכל המקומות הנזכרים. למה חזר עתה לאומרם להם מחדש. לזה אמר כי בסבת היות עכשיו זמן מוכן שהיה בסוף מ' שנה. שכבר היו ישראל מוכנים ומיושרים בדרך הנכונה. וראו מה עשה ה' הגדול והנורא. ועבר עליהם מה שעבר רצה להוכיחם עתה. וכמו שאמר למטה ולא נתן השם לכם לב לדעת עד היום הזה. וזהו בארבעים שנה דבר משה אל בני ישראל. אלה הדברים אשר צוה אותו ה' ולא היו מדעתו. וכן אחרי הכותו את סיחון ועוג שני מלכי האמורי אשר כגובה ארזים גבהם והיו מנעולה של א"י. וזה היה מהנסים הגדולים שעשה השם עמהם. עד שלסבת זה היה ראוי גם כן להוכיחם עתה. וכן לבאר להם התורה אחר שכבר היו מוכנים וראויים. וזהו הואיל משה באר את התורה הזאת. וסבת הכנתם היתה לפי שכבר עבר עליהם ארבעים שנה. וכן שכבר כלו מתי מדבר האנשים הפושעים והמורדים. ונשארו בני ישראל צרופים כצרוף כסף דבקים בה'. ולזה תמצא שאמר בראשונה אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל. לפי שאלו התוכחות התחיל להוכיחם בהתחלת המ' בהיות כל ישראל כאחד טובים ורעים. אבל כשאמר ויהי בארבעים שנה שזה היה בסוף הארבעים. לא אמר אלא דבר משה אל בני ישראל. הם יחידי סגולה. בני ישראל ממש דומים לאביהם. ולכן לא אמר כאן אל כל ישראל אלא אל בני ישראל:

ולהורות על זה תמצא שאמר אחד עשר יום מחורב. וכי עד עכשיו לא עבר אלא אחד עשר יום מחורב. והלא זה היה בסוף ארבעים שנה. אבל הרמז בזה מה שאמר יראת ה'

תוסיף חיים ושנות רשעים תקצורנה. לא שיקצרו ממש שהרי כתיב יבלו בטוב ימיהם. אבל פירושו שאע"פ שיחיו אלף שנים פעמים. אין חייהם חיים ואינן חשובים כיום אחד. ולכן בכאן לפי שבאלו הארבעים שנה יצאו מרעה אל רעה מעגל למרגלים וממרגלים למתאוננים. לא היו חייהם חיים. והיה להם כאלו לא עבר ביניהם אלא י"א יום וזה אחד עשר יום ויהי בארבעים שנה. להורות כי ספו תמו מבלהות כאלו לא היה אלא י"א יום מחורב. ומיד פתע פתאום ויהי בארבעים שנה בסוף הארבעים. דיבר משה אלה הדברים אל בני ישראל. ולזה רמזו רז"ל שהרשעים בחייהם קרויים מתים. לפי שאין להם חיים כלל וימיהם לא ימשכו. ואמר ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר. להורות שמיד בתחלת הארבעים היו ישראל ראויים ודבוקים בשם. ולא היה בלבם שום פירוד וחלוק. וזהו ה' אלהינו אלהי ואלהיך בשוה. ולכן לא אמר ה' אלהיך אלא ה' אלהינו. ולכן היה רצון השם להכניסם מיד לארץ בלא עיכוב. וזה פנו וסעו לכם וגו'. וכן אמר בואו ורשו את הארץ וגו'. לולי שעכב העון. ולזה התחיל מיד במינוי הדיינים שאמר להם לא אוכל לבדי שאת אתכם. לפי שהיו טרחנים. והם השיבו טוב הדבר אשר דברת לעשות. והיה ראוי שיאמרו על פיך אנו חיים ואין אנו רוצים דיינים אחרים. אבל הם חשבו מחשבת אמת שמשה לא ישא להם פנים ולא יעוות משפט. ולכן בחרו בדיינים רבים. ובזה חטאו נגד ה' ונגד משיחו. וכן חטאו בשילוח המרגלים. כי אחר שאמר להם ראה נתן ה' אלהיך לפניך את הארץ עלה רש. נתקבצו כולם בערבוביא ואמרו נשלחה אנשים לפנינו. ושמו ספק בדבר השם ובשבועת האבות. וזהו ותמרו את פי ה' אלהיכם. ורמז בזה ג"כ שמרו את פי ה' והאמינו לדברי המרגלים האחרונים ולא לראשונים. כי בראשונה כולם הסכימו ואמרו טובה הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו. וזה כלול במה שאמרו באנו אל הארץ אשר שלחתנו וגם זבת חלב ודבש היא וזה פריה. ואע"פ שאח"כ חזרו לומר אפס כי עז העם וכן אמרו ארץ אוכלת יושביה היא. אחר שהשם אמר להם שהיתה הארץ טובה והם הסכימו גם כן לזה בדבריהם הראשונים. היה להם להאמין לדברי השם ולא למרות פי כבודו. וזהו ותמרו את פי ה' אלהיכם ולא האמנתם לדבריו. והאמנתם לדברי המרגלים שהוציאו דבה על הארץ. ושמעתם שמע שוא ולשון הרע. וזהו ותרגנו באהליכם וגו'. וכדי להסיר מכם הפחד והמורא של דברי המרגלים. אמרתי לכם לא תערצון ולא תיראון מהם ה' אלהיכם ילחם לכם כמו שעשה במצרים. ואם תאמרו כי מלחמת מצרים היתה הוראת שעה. לפי שהמצריים היו חייבים ואשמים ממקום אחר. לא הונח שיהיה זה כן. כבר ראיתם נסים אחרים רבים וגדולים שעשה השם עמכם במדבר. וכן יעשה עכשיו. וז"ש ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלהיך כאשר ישא

איש את בנו וגו'. ואחר שראיתם דבר זה בעיניכם שהוא דבר גדול והאמנתם בו. איך אפשר שבדבר קטן כזה של ביאת הארץ בערך הראשונים אינכם מאמינים. וזהו ובדבר הזה אינכם מאמינים. אחר שראיתם שהוא הולך לפניכם לתור לכם מקום לחנותכם וכל זה כדי להביאכם לארץ ישראל. או שיאמר ובדבר הזה אינכם מאמינים לפי שהוא הולך לפניהם בדרך. כלומר בסבת רוב הנסים והטובות שהוא עושה עמכם תמיד ביום ובלילה באש לילה ובענן יומם. אתם מואסים את ה' אשר בקרבכם ואינכם מאמינים בו. כמו שאמר במקום אחר יען כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם. ואמר הוקר רגלך מבית רעיך וכו':

והנה יש לראות בכאן איך אמר ואומר אליכם לא תערצון ולא תיראון מהם. כי לא מצינו שמשה אמר להם דבר כזה ולא כיוצא בו. אבל שתק ונפל על פניו כאומרו שם ויפול משה ואהרן על פניהם ולא דיבר להם דבר. וא"כ איך אמר בכאן ואומר להם לא תערצון. ואולי נאמר שאחר שיהושע וכלב תלמידיו אמרו להם אך בה' אל תמרודו ואתם אל תיראו את עם הארץ סר צלם מעליהם וה' אתנו אל תיראום. חשב משה אלו הדברים כאלו הוא עצמו אמרם. ולכן אמר להם ואומר אליכם לא תערצון ולא תיראון. כי אלה הדברים כולם נכללים במאמר יהושע וכלב למעיין בהם. או שנאמר שאעפ"י שלא נזכר זה למעלה בענין המרגלים. אחר שמשה אמר להם עכשיו ואומר אליכם לא תערצון. בידוע שאמר להם כן. אלא שד"ת עשירות במקום אחד ורשות במקום אחר. כמאמרם ז"ל על פסוק שלח לך אנשים השומע זה סבור שהשם נתן להם עצה זו. ואינו כן שהרי כתב במקום אחר ותקרבון אלי כולכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו. וכן בכאן נוכל לומר כי כשאמר ויפול משה ואהרן על פניהם לפני כל קהל עדת ישראל. שאמר להם לא תערצון ולא תיראון ה' ילחם לכם. וכל אלו הדברים אמר להם והתחנן לפניהם ולא הועיל לו. וזהו לפני כל קהל עדת ישראל. וכשראו יהושע וכלב שלא שמעו לדברי רבם ולא האמינו בה'. קרעו בגדיהם ומסרו עצמם על קידוש השם. ובחוזק יד אמרו אל כל עדת ישראל כי המרגלים שקר דוברים כי הארץ טובה מאד. ואם לא תמרדו בה' אל תיראו את עם הארץ. ואחר שראה השם שמסרו עצמם על קידוש השם. הצילם והגין עליהם בהוראת כבודו:

פסוק לד

ואמר **וישמע ה' את קול דבריכם**. להורות שהבין השם דבריהם איך מרדו בו ולא האמינו ביכלתו. כאומרם כי חזק הוא ממנו. או ששמע קול דבריהם ממש שדברו אלו הדברים בקולי קולות כדי שיכנסו דבריהם באזניו כדי להכעיסו. לכן ויקצוף וישבע אם יראה

איש זולתי כלב בן יפונה שעשה רצון השם והשלים החסרון והגומא שעשו המרגלים. וזהו אשר מלא אחרי ה'. החסרון שחסרו המרגלים. ואחר שהוא השלים החסרון ראוי הוא שיקח חלקם בארץ. כמאמרם ז"ל על פסוק חיו מן האנשים ההם. או יאמר אשר מלא אחרי ה'. לרמוז כי כלב עשה דבריו בחכמה גדולה והראה פנים למרגלים שהיה עמהם בעצה בפיו ובשפתיו ולבו לא כן יחשוב. וזהו ועבדי כלב עקב אשר היתה רוח אחרת עמו. שפירושו אחד בפה ואחד בלב. כאומרו ואשיב להם דבר כאשר עם לבבי ולא כאשר עם פי. ולפי שידוע שזה דבר אשר שנא ה'. כי הוא רוצה שיהיו הלב והפה שוים כאומרם באחי יוסף ולא יכלו דברו לשלום. מתוך גנותם למדנו שבחם שלא היו מדברים אחד בפה ואחד בלב. ולכן אחר שכלב דיבר א' בפה וא' בלב שהוא נגד פי השם. נאמר בו אשר מלא אחרי השם. ולא אמר אשר מלא לפני השם אלא אחרי השם. לפי שהוא דבר שאין השם רוצה בו. אבל בכאן אחר שכוונתו לשמים. להוראת שעה רצה השם בזה כלאחר יד. וזהו אשר מלא אחרי השם:

פסוק לז

ואמר **גם בי התאנף השם**. אע"פ שלא מצינו דבר זה מפורש בכאן שיאמר לו השם שלא יכנס לארץ. בענין המרגלים הוא כלול כאומרו אם אתם תבואו אל הארץ כי אם כלב בן יפונה ויהושע בן נון. שנראה מכאן שהאחרים כולם ימותו במדבר. וכן אמרו רבותינו ז"ל שמזה היה מתירא משה כל ארבעים שנה שלא להקניט נגד ישראל. והקב"ה לוכד חכמים בערמה. ולכן אמר בכאן גם בי התאנף השם בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם. כמו שאמרנו למעלה. אם יראה איש באנשים האלה. אח"כ ספר שנתחרטו ישראל ואמרו חטאנו להשם. ולא הועיל להם לפי גודל עונם. ואע"פ ששבו ובכו לפני השם. כאומרו ותשובו ותבכו לפני השם. ותנינן שערי דמעה לא ננעלו. בכאן ננעלו כאומרו ולא שמע השם בקולכם. ואע"פ שהוא רחמים יצא לו ממדת רחמים למדת הדין. ולא שמע השם בקול בכיתכם ולא האזין אליכם. שזה רמז שלא האזין לשועתם כאומרו ושועתי האזינה. ואולי לא שמע ה' בקולכם הוא כנגד שמעה תפלתי השם. ולא האזין אליכם כנגד ושועתי האזינה. ותשובו ותבכו לפני ה' הוא כנגד אל דמעתי אל תחרש. (ואם) [ואל] תאמר בכאן אחר שבכו לפני השם ולא הועיל להם. ידוע הוא שלא ישמע בקולם ולא יאזין אליהם.

פרק ב

פסוק ה

אחר כך ספר צוואת השם על בני עשו כאומרו אל תתגרו בם. להורות שבעבור זכות הצדיק יצחק אבינו. שכבדו מכל הבנים כאומרו בן יכבד אב זה עשו. רצה השם שלא יקחו ארצם ולא יתגרו בם. וזה להורות לנו שראוי לנו בגלותינו לסבול עול עשו על שכמנו. ולתת מקום לשעה כמוזכר בואלה הדברים רבה. וכן אמרו חכמים ז"ל פנו לכם צפונה. הצפינו עצמכם בפני בני עשו. ואולי לזה אמר גם כן פנו לכם צפונה. לרמוז על הגלות. כאומרו מצפון תפתח הרעה. ולזה סמך מיד ואת העם צו לאמר אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו. שהוא מדת החושך ומקום החושך. כדכתיב כי הנה החשך יכסה ארץ. ואנו בטוחים שאנו סובלים עול גלות אדום כמו שהוזהרנו בכאן. ועלינו יזרח ה' וכבודו עלינו יראה. וזה שאמר כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל. עד שיבא אותו יום של דריסת הרגל דכתיב ועמדו רגליו ביום ההוא. כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר. לפי שהוא טמא וטמא יקרא. כי הר שעיר הוא מקום הטומאה והשדים דכתיב ושעירים ירקדו שם. ולפי שזה העולם והצלחותיו של עשו הרשע. צוה שישבעו בניו ברבוי הדורון של כסף וזהב. וזהו אוכל תשברו מאתם בכסף וגו'. ואע"פ שחלקך וגורלך בעולם הנשמות בטוב הצפון לצדיקים. עם כל זה חלק גדול יהיה לך בזה העולם. וזהו כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה וברכך בכל מעשה ידיך. ולכן אמר הכתוב החדש הזה לכם ראש חדשים. כי כמו שהלבנה נראית ביום ובלילה. כן ישראל ממשלתם בעוה"ז ובעוה"ב. מה שאין כן השמש שאינו נראה אלא ביום. כן בני עשו אין ממשלם אלא בעוה"ז. ולכן לא תקפיד לקנות ממנו אוכל ומים בכסף. וזהו כי אחרי שהשם אלהיך עמך. ביום ובלילה לא חסרת דבר. וכמו שאמרו מלך במדינה הכל במדינה:

פסוק ח

ואמר **ונעבור מאת אחינו בני עשו**. לרמוז שקבלו עליהם ישראל הגזירה והגלות דכתיב אם לא כי צורם מכרם. ואמר ונפן ונעבור דרך מדבר מואב. לרמוז כי מיד בהשלמת גלות רביעית של אדום. יתגלה משיח בן דוד שבא מרות המואביה. ויושיע את ישראל תשועת עולמים. ואחר שכל זה הטוב עתיד לצאת ממואב. אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה. אח"כ אמר קומו ועברו לכם את נחל זרד. להורות שעד עכשיו מצד העונות לא יוכלו לעבור את נחל זרד. אע"פ שהיה קטן זרת ארכו וזרת רחבו. וכשהיו ישראל רצויים לא עמד הים בפניהם. כאומרו דבר אל בני ישראל ויסעו. שאין הים עומד בפניהם. ועכשיו מצד העונות נתעכבו קרוב לארבעים שנה שלא יכלו לעבור את נחל זרד. וזהו שאמר והימים אשר הלכנו מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלשים ושמונה

שנה. וזהו בסבת הרשעים. וזהו עד תום כל הדור אנשי המלחמה. ולזה תמצא שסמך המשורר אחר הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו לעושה נפלאות גדולות לבדו לגוזר ים סוף לגזרים כל"ח. על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו וכו'. להורות שבזמן הראשון עשה השם נפלאות גדולות עם ישראל עבדו. לפי שהיו קרובים אליו לקרוא כולם בשם ה'. עד שבאותו זמן הכה בכורי מצרים וקרע להם הים לגזרים והעביר ישראל בתוכו ולא עמד הים לפניהם. ועכשיו מצד העונות על נהרות בבל שם ישבנו ועמדנו לראות אם יעשה השם עמנו ככל נפלאותיו הראשונים שעשה על המים. וכשראינו שבשפלנו לא זכר לנו. גם בכינו בכי גדול בזכרנו את ציון והנפלאות שהיה השם עושה עמנו בזמן הראשון. וכן רמז המשורר שבכל זמן וזמן השם עושה נפלאות גדולות לבדו עם עמו ישראל. ואפילו בעל הנס אינו מכיר בניסו. ולכן אמר לגוזר ים סוף לגזרים. בכל יום ויום. ולא אמר שגזר ים סוף לגזרים אלא לגוזר ים סוף. להולכי ימים ונהרות בכל יום עושה עמהם נסים ונפלאות. וכבר הארכתי בפירוש איכה. ושם פירשתי מזמור על נהרות בבל איך שם רמוזים גלות בבל וגלות אדום וגלות מדי. שראה אותם המשורר במראה הנבואה. ולכן אמר כנגד גלות אדום שהוא גלות ארוך. אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני. שאע"פ שנראה שאני שוכח אותך אחרי כמה שנים לא יהי' כן. וכנגד גלות בבל שלא היה אלא שבעים שנה. אמר תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי. מיד אחר שבעים שנה. וכנגד גלות אדום אמר זכור ה' לבני אדום. ואל תשכח מה שעשו במקדשך שהיו אומרים ערו ערו עד היסוד בה. וכל זה מצד העונות שהיו בבית שני. כאומרם ז"ל בירושלמי מה בין דורות ראשונים לדורות אחרונים. דורות ראשונים היו בהם ע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים. ועם כל זה אע"פ שנחרב הבית בימיהם לא עשו אלא שהסירו את התקרה דכתיב ויגל את מסך יהודה. אבל דורות האחרונים לא בהם ע"ז וגילוי עריות והיו בעלי תורה ובעלי מצות. ובעונותם גרמו להחריב הבית עד היסוד בה. דכתיב האומרים ערו ערו עד היסוד בה. מה טעם לפי שהיו חומדים ממון ושונאים אלו לאלו. הרי לך מבואר ששנאת חנם קשה מע"ז וגילוי עריות ושפיכות דמים. אח"כ חזר לגלות בבל ואמר בת בבל השדודה וגו'. אשרי שיאחז וגו'. הנה בכאן כלל גלות מדי וקראם מאושרים. לפי שהיו קרובים אל ה' כמאמר כורש מי בכם מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל. וכן בענין מרדכי ואסתר. וקראם מאושרים לפי שהחריבו לבבל ונפוצו עולליהם אל הסלע. כמו שעשו מלכות בבל לישראל. והנה יש מקום לדבר בענין שכתב איכה. ובמעלת איכה. והנושא יכול להיות איכה אשא לבדי. והמאמר שלשה פתחו באיכה תמצאהו במנורת המאור. וכן יכולים לדבר בכאן בפרשת המרגלים דכתיב בהו

ויבכו העם בלילה ההוא. וכתיב בכה תבכה בלילה. וכתיב בפרשה זו ותשובו ותבכו לפני ה'. אח"כ אמר ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה. ואחז"ל ויהי כאשר תמו וידבר ה' אלי. אבל כל מ' שנה לא נתיחד אליו הדבור אלא בלשון אמירה לפי שהיו ישראל כמנודים. והנה יש לעיין איך אמר שכל מ' שנה לא נתיחד אליו הדיבור. שהרי מצינו שנתיחד אליו הדבור בכל מ' שנה. ובכל מקום תמצא כתוב וידבר ה' אל משה הרבה פעמים זולת שלפעמים כתיב ויאמר ה' כדרך כל התורה. וא"כ איך אמר שכל מ' שנה לא נתייחד אליו הדבור אלא בלשון אמירה. והנראה בעיני כי מה שאמר שכל מ' שנה לא נתיחד אליו הדבור. זה משמע מתחלת אלה הדברים. עד ויהי כאשר תמו. שלא תמצא שנתיחד אליו הדבור אלא בלשון אמירה. דכתיב ויאמר ה' אלי רב לכם סוב את ההר הזה. ואחר כך כתיב ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם וידבר ה' אלי לאמר. וזה להורות כי שנות רשעים תקצורנה. לא שיקצורו כי בהפך הוא כי יבלו בטוב ימיהם ויציצו כל פועלי און. אבל פירושו כי אחר שהרשעים בחייהם קרויים מתים. אין חייהם חיים אע"פ שיחיו אלף שנים פעמים. ולכן כל חייהם אינם חשובים כשנה אחת. ומזה הטעם בעצמו מנה בכאן אלו הארבעים שנה בתחלת אלה הדברים עד ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה. להורות כי ספו תמו מבלהות ופתע פתאום עברו עליהם אלו המ' שנה. כאומרו וגם יד ה' היתה בם להומם מקרב המחנה. כאלו לא היו חייהם חיים אלא כשיעור שיש מתחלת אלה הדברים עד ויהי כאשר תמו. כאלו תחלת הארבעים היה מתחלת התוכחה של אלה הדברים. וסוף הארבעים היה כשאמר ויהי כאשר תמו וידבר ה' אלי. וזהו שאמרו אבל כל ארבעים שנה לא נתייחד אליו הדיבור אלא בלשון אמירה. וא"ת אם ישראל חטאו משה ע"ה מה חטא שלא נתייחד אליו הדיבור. אבל זה יורה על מעלת ישראל ועל קדושתם. שאע"פ שהיה משרע"ה גדול הנביאים. לא היתה נבואתו אלא בסבת ישראל ובאמצעותם. כאומרו וראה כל העם אשר אתה בקרבו. כי בסבת היות אתה בקרב עם קדוש שרתה עליך השכינה. וזהו ג"כ מה שאמר נגד כל עמך אעשה נפלאות. ובסבת היות אתה בקרבם יראו מעשה ה' כי נורא הוא אשר אני עושה עמך. בסבתם ובאמצעותם. וזהו ג"כ מה שאמר וראה כי עמך הגוי הזה. ובסבתם אני מושפע ממך. וכן אמרו לך רד מגדולתך כי לא נתתי לך גדולה אלא בשבילם. וא"כ אחר שישראל היו רחוקים מהשם והיו כמנודים כל מ' שנה. כלומר פרושים מזוהר עליון. איך היה ראוי שיתייחד הדיבור אל משה באספקלריא המאירה. אחר שמשה לא קבל הנבואה אלא באמצעותם. וא"כ אינו מן התימה שכשיש רשעים בדור לא יתייחד הדיבור אל הנביא ושתסתלק ממנו הנבואה. וכן אני סבור כי כשאמר אלישע ועתה קחו לי מנגן

שנסתלקה שכינה ממנו. לא היה בשביל שהיה עצב על פרידת אליהו רבו. שכבר עבר בינו ובינו זמן רב. אבל היתה הסבה בעבור ראיית מלך ישראל שהיה רשע. ולכן אמר אם לא פני יהושפט אני נושא אם אביט אליך ואם אראך. וכמו שאמר אסור להסתכל בדמות אדם רשע. לפי שהאדם עשוי בצלם דמות דיוקנו של הקב"ה. ולכן ראוי לכל אדם להתקשר בזה הצלם. באופן שלא יפרד ממנו בשום זמן. כאומרו אך בצלם יתהלך איש. ואם אדם יסתכל בדמות אדם רשע. כביכול שנפרד ממנו זוהר עליון. ונסתלק ממנו אותו צלם עליון. ונפרד ממנו בסבת טומאת הרשע. כמו שמסתכל במראה האשה הנדה שנראה לו שרואה שם טפות דם. ואלו האשה מטמאה האויר ובהבל פיה ניתזו שם ניצוצות של דם. וזהו סילוק שכינה שהזכירו ז"ל בסבת דור אנוש ודור הפלגה. וזהו בטמאם את משכני אשר בתוכם. כי משכן השם הוא אותו צלם שנזכר אשר הוא בתוך האדם. וכשהאדם מטמא עצמו. כביכול שמטמא אותו צלם ומשכן השם. עד שברוב טומאתו הוא מטמא לאחרים ומונע מהם אותו זיו עליון. בסבת ההסתכלות שמסתכלין בו. ולכן נסתלקה שכינה מאלישע בסבת יהורם. עד שהוצרך לומר ועתה קחו לי מנגן. עד שבסבת השמחה יחזור אליו זיו העליון אשר נפרד ממנו. וזהו והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח אלהים. ולכן אמרו בכאן אבל כל מ' שנה לא נתייחד אליו הדיבור. לפי שהיו ישראל כמנודים פרושים מאותו צלם עליון שנפרד מהם בסבת רשעתם. עד שבסבת זה נפרש ממשה ע"ה אותו זוהר העליון. לפי שהיה הולך בקרבם ומסתכל בהם. אבל כאשר תמו כל אנשי המלחמה. מיד וידבר ה' אלי באספקלריא המאירה. לפי שחזר אליו אותו זוהר העליון שנפרש ממנו בסבתם. וקראם אנשי המלחמה לפי שהיו כולם מבן עשרים שנה ומעלה ראויים לצאת למלחמה. כדכתיב מבן עשרים שנה ומעלה כל יוצא צבא. וכן קראם אנשי המלחמה. לפי שהם עשו מלחמה גדולה עם ישראל ועשו רע גדול לישראל. אחר שהאמינו לדברי המרגלים וסבבו למות כולם במדבר. וגרמו שהתאחרו ישראל במדבר ארבעים שנה. כאומרו ובניכם יהיה רועים במדבר ארבעים שנה ונשאו את זנותיכם. וכן קראם אנשי המלחמה. על דרך סגיא נהור. לפי שהיו חלשים ורכי הלבב ולא יכלו להלחם עם אנשי הארץ ולא היה להם לב כנגדם. ואמרו אפס כי עז העם. והיה להם לב להלחם עם הארץ. שאינה רואה ואינה שומעת. ולהוציא דבה עליה לומר ארץ אוכלת יושביה היא. ונתנבאו ולא ידעו מה שנקראת כן. לפי שהיא עתידה לכלות מישראל הראויים להיות יושביה. והארץ תעזב מהם אחר שהוציאו דבה רעה עליה. וכן קראם אנשי המלחמה. לפי שלא ידעו לעשות מלחמה ולכבוש יצרם הרע. אבל נתפתו מעצת נחש הנחושת הוא שטן הוא יצר הרע. אשר על זאת המלחמה הזהירה התורה.

ואמרה כי תבואו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם דייקא. זה מלאך המות שהוא צר הצורר תמיד לאדם. ומטעהו בחלקת אמרים רכו משמן. והאדם צריך ללחום עמו תמיד ולא להאמין לדברו אלא לשבר כוחו. וזהו והרעותם בחצוצרות. ולזה צותה תורה לתקוע שופר להחרידו ולהבהילו. ולזה אמרו שופר ראשי תיבות. אין שטן ואין פגע רע. ולכן קראם בכאן אנשי המלחמה לפי שלא יכלו להלחם עם יצרם הרע והוא נלחם בם ועשה עמהם מלחמה. ועל זה רמז כי תצא למלחמה על אויביך. כמו שנפרש במקומו בעזרת האל:

פסוק יט

אח"כ אמר **וקרבת מול בני עמון אל תצורם ואל תתגר בם**. והטעם לפי שעתידה נעמה העמונית לצאת מהם. וכן צוה במואב מפני רות המואביה. וזהו שרמז באומרו כי לבני לוט נתתיה ירושה. להורות שאע"פ שלוט עשה שלא כהוגן. מפני כבוד הבנים ראוי לחלוק לו כבוד. אחר שעתידות לצאת מהם רות המואביה ונעמה העמונית. וכל זה מפני בנות לוט שנתכוונו לשם שמים. וכמו שאמרו גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה. עד שאמרו בהוריות פרק כהן משיח. ובנזיר פרק מי שאמר הריני נזיר אחרון. אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן לעולם יקדים אדם לדבר מצוה. שבשכר לילה אחת שקדמה בכירה לצעירה זכתה וקדמה ארבעה דורות לישראל במלכות. עובד וישי ודוד ושלמה. ובפרק שור שנגח את הפרה אמרינן כיוצא בזה. וגרסינן תו התם ואלו צעירה עד דאתא רחבעם דכתיב ושם אמו נעמה כו'. וא"ת מנין שנתכוונו לשם מצוה. דגרסי' בהוריות בפרק כהן משיח ובפרק הריני נזיר. וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם. משל ללוט ושתי בנותיו. הם נתכוונו לשם מצוה וצדיקים ילכו בם. והוא נתכוון לדבר עבירה ופושעים יכשלו בם ע"כ. ומכאן נראה שדרשו עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית:

פסוק לא

אח"כ ספר ענין מלחמת סיחון ועוג. ואיך נתנם בידם ה' בדרך נס. אע"פ שהם לא היו מלומדים במלחמה. וזה שאמר ויתן ה' אלהינו בידינו גם את עוג. אע"פ שאנחנו לא היינו ראויים לפי שלא היינו מלומדי מלחמה. וכן שהיינו חלשים ולא היינו אוכלים לחם ושותים יין שהוא מחזיק ידי עושי המלחמה. כאומרו ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין. ועם כל זה נתנם ה' אלהינו בידינו. וזה שאמר להם משה בסוף בפרשת כי תבא. לחם לא אכלתם ויין לא שתיתם ותבואו אל המקום הזה ויצא סיחון וכו' ועוג מלך הבשן. ועכ"ז ויתנהו ה' אלהינו בידינו. ולזה כיון בכאן ואמר ויתן ה' אלהינו בידינו גם את עוג. אח"כ סיפר איך נתן ארץ סיחון ועוג לראובני ולגדי ולחצי שבט מנשה והוא מבואר:

פרק ג

פסוק כג

ואתחנן. לפי שאמר למעלה ואת יהושע צויתי בעת ההוא לאמר עיניך הרואות וגו'. סמך לכאן ואתחנן אל ה' בעת ההיא. להורות לנו מה שאמרו חכמים ז"ל אפי' חרב מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים. וכן בכאן אע"פ שמשה ע"ה היה יודע הגזירה שנגזרה עליו שלא יכנס לארץ. והוא עצמו הודה בדבר וצוה ליהושע ואמר לו עיניך הרואות מה שעשה השם לשני המלכים האלה כן יעשה השם לכל הממלכות אשר אתה עובר. שנראה מכאן שכבר נתיאש משה מעבור את הארץ. עם כל זה לא מנע עצמו מן הרחמים. וחזר להתחנן אל השם בעת ההיא שהיא עת צוואת יהושע אחר נצחון סיחון ועוג. והטעם לזה לפי שהשם אמר לו במלחמת סיחון ועוג היום הזה אחל תת פחדך ויראתך על פני העמים. ורגזו וחלו מפניך. שרמז בזה במלת אחל. שיראהו השם סוף כל הדברים וכל מלחמות כנען. לפי שאין התחלה בלא סוף. וכן באומרו ורגזו וחלו מפניך. רמז על מה שאמרו בסוף השירה שמעו עמים ירגזון אז נבהלו אלופי אדום נמוגו כל יושבי כנען תפול עליהם וגו'. וזה שאמר כאן אחל תת פחדך. וכן אמר ורגזו וחלו כנגד שמעו עמים ירגזון. וכן חזר לומר ראה החלותי תת לפניך לרמוז שסיחון ועוג יהיו התחלה. ומלכי כנען יהיו סוף המלחמה. באופן שכל זה נתן רעדה למשה לחזור ולהתפלל לפני השם. ולומר ה' אלהים אתה החילות להראות את עבדך את גדלך במה שאמרת ראה החלותי. וכן באומרו אחל תת פחדך ויראתך. אם יועיל יועיל ואם לא יועיל למעט יקחו הוראה הדורות הבאים אחריו להתפלל בעת צרתם ואפי' במקום גזירה. וזהו ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר. לאחרים וללמדם שיעשו כמוהו. וכמו שאמרו על פסוק וידר יעקב נדר לאמר וללמד לנודרים שיעשו כן בעת צרתם:

או שרמז בעת ההיא לעת הגזירה. וזה לרמוז לנו שתפלת ותחנת משה היתה ראויה ובזמן ראוי. כי מיד בעת החטא ובעת הגזירה מיד ואתחנן אל ה' אשר חטא כנגדו לבטל הגזירה. וזה להורות לחטאים בנפשותם שישובו מיד אל ה' בעת חטאתם. ולא יתאחרו לעמוד על נפשם. כי אם יום או יומים יעמודו לא יוכלו מלט משא. אחר שעבר יומו ובטל קרבנו. ואז צריכים רחמים גדולים וסגופים גדולים לבטל הגזרה. מה שאין כן לשבים מיד. ולזה אמרו תענית חלום אפי' בשבת. לפי שכשמראין לאדם חלום רע הוא בעבור שנמצא בו עון אשר חטא. ומן השמים מרחמים עליו לתת לו הערה שישוב. כאומרו או הודע אליו חטאתו אשר חטא. וזאת ההודעה היא מצד הייסורים או חלומות שמודיעים אליו חטאתו. כמאמר אליהו בחלום חזיון לילה בנפול תרדמה על אנשים אז יגלה אוזן

אנשים ובמוסרם יחתום. וא"כ אחר שהודיעוהו חטאו בחלום צריך לשוב מיד מחטאתו ולהתענות אפילו בשבת. בענין שלא יעבור אותו יום שלא בקדושה. כי בכל יום ויום יש כח ידוע וממונה ידוע שהוא שואל ומשיב וטוען ומערער. ולכן צריך לתקן המעוות באותו יום ממש. באופן שלא יתקיים בו וכשלו אחור ונפלו. ועל זה נאמר אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה ילד יום. ועל זה אמרו אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה ביום אל תהרהר אחריו בלילה שמא עשה תשובה. שמא עשה תשובה ס"ד אלא אימא ודאי עשה תשובה. ומה תמיהה היא זאת שיעשה תשובה ביום אחד. אבל האמת הוא כמו שאמרנו שאם הוא ת"ח לא ימתין ליום אחר כי לא ידע מה ילד יום. ומלבד שיש בזה דברים בגו ודברי חטאיו ויהיה הדבר ישן נושן אצלו. אלא שבכל יום ויום יתחרט מחטאיו ויודה על פשעיו. וכן הדבר בענין העונש כי מאהבת השם את ישראל פוקד עונם בכל יום ויום ומוכיחם. כאומרו רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם. בכל יום ויום. שלא יתישן הדבר ולא יוכלו מלט משא. והנה שלמה בתפילתו על ישראל לא שאל דבר אחר מהשם. אלא שיוכיחם בכל יום ויום על חטאתם ולא יתישן העונש. וזה שאמר יהי ה' אלהינו עמנו כאשר היה עם אבותינו. שהיה פוקד עונם עליהם בכל יום ויום. במדבר בעגל ובמרגלים. אל יעזבנו ואל יטשנו להוכיחנו. להטות לבבנו אליו. בענין שבזה נשמור מצותיו ולא נשכח את ה'. ולפי שזה נראה דבר זר שישאל מהשם שיוכיחנו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם. חזר לומר ויהיו דברי אלה קרובים אל ה'. שהוא דבר ראוי לנו מאד. לעשות משפט עמו ישראל דבר יום ביומו. בענין שלא יתישן הדבר ויעשה כעבות העגלה חטאה. וכן בענין התשובה צריך ג"כ שתהיה בעת הגזירה ולא יהיה ישן נושן. וזהו בעת ההיא לאמר. וללמד לאחרים שיעשו תשובה מיד:

פסוק כד

ואמר **אדוני יהו"ה אתה החילות**. להורות לנו שסדר תחנתו ביותר נאות שאפשר. ולזה התחיל באדני שהוא מקום מוכן להתחנן והוא שער ליכנס בו. ולכן אל"ף דל"ת נו"ן יו"ד במילואו עולה כמו תרע"א. ואחר שנכנס בשער השמים. עולה עד שערי תשובה שהיא יהו"ה בנקודת אלהים. וזהו ה' אלהים אתה החילות. כי שם התחלת כל דבר. ואמר את גדלך ואת ידך החזקה אשר מי אל. התחיל לסדר תפילתו ולצרף עצמו עם זכות האבות. כי מכאן הוציאו וסדרו שלשה ראשונות כנגד אברהם יצחק ויעקב. וזהו גדלך כנגד מדת אברהם אשר לו מדת החסד והגדולה. ואת ידך החזקה כנגד אתה גבור והוא כנגד יצחק אשר לו זרוע עם גבורה. אשר מי אל בשמים ובארץ כנגד אתה קדוש

ושמך קדוש כנגד יעקב דכתיב והקדישו את קדוש יעקב. וכנגד ה' אלהים אנו אומרים ה' שפתי תפתח. שהוא כנגד שער השמים והוא פתח עינים. ואחר שאני בזה המקום פי יגיד תהלתך. ימשיך תהלתך למטה. כתרגום משכו נגידו. וכן בכאן סדר התנאים הראויים לכל המתפלל או מבקש דבר מהשם והם שלשה. האחד שיבקש שאלתו מצד החסד והרחמים ולא יחשוב שהוא ראוי לכך. וזהו את גדלך שהיא מדת טובתך שעשית לי מצד החסד אע"פ שלא הייתי ראוי. והשני שצריך שיחשוב וידע שלו היכולת הגמור בהיותו אל גבור ויש לו יכולת להשלים שאלתו. וזהו ואת ידך החזקה. והשלישי שיש לו לחשוב ולידע שאין אחר בעולם שיוכל להשלים שאלתו ולא למחות ביד השם לעשות מה שירצה. וזהו אשר מי אל בשמים ובארץ שיוכל למחות בידו. ואחר שסידר שבחיו של מקום. התחיל לבקש צרכיו. וזהו אעברה נא ואראה. וזהו כנגד ברכות אמצעיות. ואלו השלשה תנאים כלולים בשלשה ראשונות. כנגד הראשונה שיש לו לשאול על צד החסד. היא ברכה ראשונה שאומרים בה אל עליון גומל חסדים טובים קונה הכל וזוכר חסדי אבות. ואם תמו חסדי אבות מביא גואל לבני בניהם למען שמו. וכנגד השנית של היכולת. אנו אומרים אתה גבור לעולם ה' מחיה מתים סומך נופלים ורופא חולים ומתיר אסורים בענין שלו היכולת הגמור. וכנגד השלישית שיש לו לידע שאין מי שימחה בידו. אנו אומרים אתה קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה. לפי שכולם תחת ממשלתו וכולם תלויים בו והוא אינו תלוי בהם. כאומרו אין קדוש כה' כי אין בלתך. והלא דבר ידוע הוא. אבל פירשו בזוהר אין קדוש כה' והטעם כי אין בלתך. לפי שאין לאחד מהם מציאות וקיום בלתך. ואתה קיים בעצמך בלי שום אחד מהם. ואחר זה אנו שואלים צרכנו. אתה חונן וגו'. וכן סליחה ופרנסה וכיוצא בזה. ואחר כך אנו אומרים ג' אחרונות בהזכרת שבחות. והם מכוונים כנגד ג' ראשונות. כנגד החסד רצה ה' אלהינו על צד הרצון והחסד. וכן ותהי לרצון תמיד. וכן ותחפוץ בנו בשובך לציון ברחמים. כי כל זה על צד החסד. כנגד היכולת אנו אומרים מודים אנחנו לך ה' צור חיינו ומגן ישענו. כנגד הגבורה על חיינו המסורים בידך. כנגד מחיה מתים ועל נשמותינו הפקודות לך. וכן כל הברכה יורה על זה. וכנגד השלישית של האל הקדוש ואין מי שימחה בידו. אנו אומרים שים שלום טובה וברכה. אחר שלך היכולת ואתה עושה שלום במרומיך. המשל ופחד עמך ואין מוחה בידיך. אח"כ פוסע שלש פסיעות לאחוריו. לרמוז שיש לו להאמין באלו השלשה דברים שאמרנו. שהשם רב חסד ואמת. ולו היכולת והגבורה. ואין מי שימחה בידו. ואני (כופר) [נרתע] ושב לאחורי כמי שחושב שאין לו לשאול על צד החסד. ושאין לו יכולת. או שיש אחר מי שימחה בידו. ומאלו השלשה כוונות

אני נרתע ושב לאחורי. ולכן אני עושה שלשה פסיעות לאחורי. להורות שאני עוזב אלו השלשה כוונות ואני שואל על צד החסד ויודע שיש לו היכולת ואין מי שימחה בידו. וכל זה רמוז במה שאמר ה' אלהים אתה החלות להראות את עבדך את גדלך ואת ידך החזקה אשר מי אל בשמים ובארץ אעברה נא ואראה את הארץ הטובה:

פסוק כה

ואמר **ההר הטוב הזה והלבנון**. להורות על מאמרם ז"ל שלא היה מתאוה לאכול מפריה. אלא לקיום המצות ולכפרת העונות בהר אלהים אשר חמד השם לשבתו. וזהו ההר הטוב הזה והלבנון ללבן העונות. וכל זה להוכיח לישראל ולהודיע להם איך כ"ז היה בסבתם. וזהו ויתעבר ה' בי למענכם. ואמר ולא שמע אלי. להורות שאע"פ שהיה ראוי שישמע אליו. אחר שסדר תפלתו ביותר נאות שאפשר. ובזמן הראוי. ובתנאים הראויים. עם כל זה לא שמע אליו ולא הקשיב בקול תפלתו בסבת ישראל. ויאמר ה' אלי רב לך. כלומר אע"פ שאתה גדול בנבואה. רב יש לך ושופט גדול ממך. אחר שיש לך רב אין לך להרהר אחר דברי. ולכן אל תוסף דבר אלי עוד וכו'. וזה יורה על פירוש הראשון כי בעת ההיא חוזר למפלת סיחון ועוג ולצוות את יהושע. וזהו אל תוסף דבר אלי עוד. שנראה מזה שכבר דבר פעם אחרת בשעת הגזירה. ועכשיו חזר לדבר עוד אחר מפלת סיחון ועוג. ולפי שהוא שאל ב' דברים כאומרו אעברה נא ואראה. אמר לו בחדא מודינא לך שהיא הראיה. ולכן שא נא עיניך וראה בעיניך. אבל לא תעבור את הירדן הזה. וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו. על הצווי הראשון שצוית אותו. כי הוא יעבור ולא אתה. והוא ינחיל אותם את הארץ אשר תראה. ורמז לו שבראיית הארץ תהיה נוחה להכבש ליהושע. וזהו והוא ינחיל אותם את הארץ אשר תראה. כי טוב עין הוא יבורך:

פסוק כט

ונשב בגיא מול בית פעור. בכאן רצה להוכיחם על עון פעור. ורצה להודיעם גם כן איך בסבתם נשאר חוצה לארץ. וזה בכלל ויתעבר ה' בי למענכם. והרמז בזה כי עון משה לא היה כל כך חמור להענישו עונש גדול כזה. אם לא בסבת ישראל וכמו שאמרו ז"ל כי אין שבח למשה שיכנס הוא לארץ וישארו צאנו במדבר. וכמו שכתבתי בפרשת שלח לך. ולכן רצה השם שישאר הוא ג"כ במדבר. לכפר עליהם ולהבטיחם שיקומו לעת התחייה ומשה בראשם. כאומרו כי שם חלקת מחוקק צפון ויתא ראשי עם וגומר. ולכן נקבר בגיא מול בית פעור. לכפר ג"כ על עון פעור. ולסתום פי שטן אשר פער פיו לבלי חוק כנגד כל ישראל. ולולי זה היה משה עובר לארץ. ולכן אמר בכאן ונשב בגיא מול בית פעור. כי לא היה לו לומר אלא ותשבו בגיא כמו שאמר למעלה ותשבו בקדש. אבל אמר ונשב בגיא. לכלול עצמו עמהם כאלו עצמו ישב בגיא וחטא בחטא פעור. אחר שנענש

עמהם ונשאר חוצה לארץ עמהם ונקבר מול בית פעור לסבתם. וכל זה בכלל ויתעבר ה' בי למענכם. ולכן סמך לכאן ונשב בגיא מול בית פעור וכו' ויקבור אותו בגיא מול בית פעור:

פרק ד

פסוק א

ואמר **ועתה ישראל שמע אל החוקים**. כלומר אבל אתה עתה ברוך ה'. שכבר מתו אנשי המלחמה ושרית עם אלהים ועם אנשים. וכשם שישראל אתה מכונה. שמע אל החוקים ובאתם וירשתם את הארץ. ואני נשארתי לבדי עם מתי מדבר בעבור חטא קטן שהוספתי על דברי השם. ולכן אתם לא תוסיפו על הדבר ולא תגרעו ממנו. כמו שאני עשיתי שאמר לי השם ודברתם אל הסלע ואני הכיתי אותה ולא חלה. עיניכם הרואות את אשר עשה ה' בבעל פעור. רמז בזה שלא יחשבו לומר שאע"פ שיעבדו אלהים אחרים שהם יצילום ויגינו עליהם. כי זה שקר כי תוהו המה. כי כבר ראיתם את אשר עשה ה' בבעל פעור. אשר עשה בו שפטים. וכל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה'. ולא היה כח בבעל פעור להצילו מיד השם. וכן יעשה לאלהי העמים אשר סביבותיכם. ורמז עוד באומרו כי כל האיש אשר הלך וגומר ואתם הדבקים. שלא יחשבו לומר אע"פ שנחטא שלא יעניש אותנו אלא עם הרבים בבוא עתם כמו שעשה ליושבי כנען. ולז"א אינו כן כי בעיניכם ראיתם האיש שהלך אחרי בעל פעור השמידו ה' לו לבדו. והדבקים בה' נשארו חיים לפי שאין אתם נידונים בדיני יושבי כנען. כאומרו ולא תקיא הארץ אתכם כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם. כולם ביחד. אבל אתם כל אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו הנפשות העושות לבדם מקרב עמם. ועמם בשלום כמאמר ספרי. וכן אמר בפרשת נצבים והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי. עד תום כל הדור ויסופו הרבים עם היחיד. וזהו למען ספות הרוה כמו שנפרש במקומו בעז"ה. לזה אמר שלא יהיה כן. אבל אז יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא לבדו. וכולם בטלים. ולכן אמר בכאן כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלהיך מקרבך. ואתם הדבקים בה' נשארתם חיים כלכם היום:

פסוק ד

ואמר **חיים כלכם**. להורות על מעלת ישראל שיש בהם יחידי סגולה הנרשמים במלת ואתם הדבקים. כמו שפי' באומרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. וכולם בכלל חיים וקיימים. וזהו חיים כולכם היום. כאלו היו כולם יחידי סגולה. וזה היתרון יש לישראל מעמלקים כאומרו אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה'. כי בכל העמלקים

אם ימצא בכולם איש יחידי מסוגל בחכמה הוא פלא. אבל בישראל הוא להפך כי הם עם חכם ונבון. אע"פ שהם גוי גדול ורב. וזהו אשריך ישראל מי כמוך כולם מאושרים. וזהו עם נושע בה'. כלומר כי בסבת ה' אחד שהוא פטרונם. הם כולם גוי אחד בארץ יחידי סגולה דומים לפטרונם. ולכן אמר קרח רב לכם כי כל העדה כולם קדושים. בסבת פטרונם שהוא בתוכם. ומדוע תתנשאו אתם ביחידי סגולה. אחר שכולם יחידי סגולה ככם. וזה תמצאהו מבואר בדברי קרח במזמור לבני קרח מזמור שיר יסודתו בהררי קדש. שרמז בזה שנתייחד במקום קדוש. ולפעמים הכנת המקום מסייע כמו שפירשתי באומרו מה נורא המקום הזה. וכל שכן היות בני קרח אנשים חכמים. באופן שכל דברי המזמור הם מיוסדים על אדני פז ויש בו דברים גדולים. או יאמר יסודתו בעבור הררי קדש לספר מעלתם. וזהו שאמר אוהב ה' שערי ציון שהוא בירושלם אשר הרים סביב לה מכל משכנות יעקב. וזהו בסבת התורה והמצות שמקיימים שם החכמים אשר ניתן להם הכבוד. כאומרם אין כבוד אלא לחכמים. וזהו נכבדות מדובר בך. ולפי שדברי הכבוד הם מתמוטטים ואין להם קיום. עד שלזאת הסבה אין האושר תלוי בכבוד. לזה אמר כי זה הכבוד הוא דבר קיים. וזהו עיר האלהים סלה. אחר שעוסקים תמיד בזה העיר בדברי התורה. באופן שכל יושביה הם מאושרים ויחידי סגולה. משא"כ בעמלקים כולם. שבכולם לא נמצא אלא איש אחד פרטי. וזה שאמר אזכיר רהב ובבל. לפי שבמצרים היו חכמים גדולים כאומרו ומכל חכמת מצרים וכן פלשת וצור עם כוש. ובכולם לא נמצא אלא איש אחד פרטי וזה שאמר יולד שם. ונראה שרמז בזה על חירם מלך צור שהיה חכם מאד כמוזכר ביחזקאל. שקראו חותם תכנית מלא חכמה וכליל יופי במדות. עד שאמר עליו בעדן גן אלהים היית כל אבן יקרה מסוכתך. ומנה שם עשרה מיני אבנים להורות שהיה חכם בעשר חכמות. ושלמה בחכמתו לא היה יכול להשיג חכמתו ולנצח אותו. עד שהשם נתן חכמה לשלמה. וזהו וה' נתן חכמה לשלמה כאשר דבר לו. ואז ויהי שלום בין חירם ובין שלמה ולא קודם לכן. עד שכתבו בזוהר בפרשת תרומה כי חירם מלך צור בכישופיו היה עושה עצמו אלוה ופורח באויר ולא היה יכול שלמה לנצחו בחכמתו. עד שהשם נתן חכמה עליונה לשלמה ואז בחכמתו נצחו שלמה לחירם מלך צור. באופן שבכל האומות לא נמצא אדם חכם כמוהו. אשר עליו רמז זה יולד שם על צור הנזכר. אבל לציון יאמר איש ואיש שיולד שם הוא איש פרטי. ויהי רצון שיכוננה השם תמיד בזה הסדר. ולפי שזה דבר תימה איך אפשר שבכולם לא נמצא אלא איש אחד פרטי. ואולי אם השם יספור ומונה אותם ימצא בהם יחידי סגולה רבים. לזה אמר שאינו כן. שהשם מנה זה החשבון מדוייק מאד והוציאו בכתב לפי שבמנין שנעשה בכתב אין

בו טעות. ועם כל זה לא מצא אלא איש אחד פרטי שהוא האיש הרמוז. וזהו ה' יספור בכתב עמים זה יולד שם. אבל בישראל שרים כחוללים. אע"פ שעל הרוב אינם חכמים כל מעייני החכמה בך. וז"ש בכאן ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום. וזה פלא גמור היות דבקים בה' ויחידי סגולה בכל העם:

ולפי שזאת המעלה באה לישראל מצד התורה והמצות. סמך מיד ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים לעשות כן בקרב הארץ וגומר. ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים וגו'. ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. שרמז בזה שאע"פ שהחכמה האמיתית היא השכל וידוע אותי. והיא החכמה האמיתית ולא בעשיית המצות יקראו חכמים ונבונים. עכ"ז הבטיחם כי בשמירת המצות ועשייתם. יקראו חכמים לעיני העמים אע"פ שאין זה כן. אבל כשרואים האומות לישראל שמקיימין המצות ויוצאים מעוטפים בטלית ואומרים שלש עשרה מדות ומורידים הגשם בעתו ועוצרים המגפה. אומרים כי בזה הם חכמים גדולים כולם בכלל. וזהו ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. וזה פלא גמור כי בכולם לא נמצא בהם אלא איש פרטי. וישראל גוי גדול כולם חכמים כולם נבונים כולם יודעים את התורה. באופן שבקיום המצות. השם קרוב אליהם ועונה אותם בתפלתם. וזהו כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו. כמוזכר במדרש מן הארץ עד לרקיע מהלך חמש מאות שנה וכו'. וקרני החיות כנגד כולם והשם למעלה מכולם. והאדם מתפלל אחרי העמוד והשם מצוי שם. כדכתיב קרוב ה' לכל קוראיו. וכתיב מי כה' אלהינו בכל קראנו אליו. אבל העולם הזה היא קרובה והיא רחוקה. סוף דבר (אף) [האם] יצעק אליו ולא יענה:

פסוק ח

ואמר **ומי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים**. לרמוז שאולי נאמר שהשם קרוב אלינו בכל קראנו מצד אהבתו אלינו. וכן האומות יאמרו כי מצד שמירת החוקים אנו חשובים חכמים. אבל החוקים והמשפטים מצד עצמם אינם הגונים ומקובלים. לזה אמר שאינו כן כי הם מצד עצמם חוקים ומשפטים צדיקים. והנה בתחלת הפרשה הודיע להם שבשמירת החוקים יזכו לרשת את הארץ. כאומרו שמע אל החוקים למען תחיו ובאתם וירשתם את הארץ. ואחר כך הודיע להם שבשמירת החוקים בארץ יחשבו חכמים ונבונים. כאומרו ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים. ואחר שהדבר כן. השמר לך פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך. לאומרם בפה. ופן יסורו מלבבך. בענין שיהיו הפה והלב שוין. ולא די לך שתדבר בהם. אלא שתודיעם לבניך. באופן שיהיה נזכר לדורות הבאים. וכן תודיע לבניך יום אשר עמדת בחורב. כי הוא מהדברים הגדולים שבעולם.

שרצה השם להוריד שכינתו וכבודו לדבר עמכם פנים בפנים. באופן שכשיבא שום אדם או נביא להכחיש אתכם לא תשמעו אליו. אחר שראיתם אותו פנים בפנים ותאמרו לי אין אנו מאמינים לך עד שיוסיף השם להראות לו וכמו שנראה כבראשונה. וזה שכתוב הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי. בענין שילמדו ליראה אותי ואת בניהם ילמדון. וידבר ה' אליכם מתוך האש קול דברים אתם שומעים וגומר ויגד לכם את בריתו עשרת הדברים. ולכן ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה. ולכן השמרו לכם פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל תמונת כל. מכל התמונות שבעולם שהזכיר. ולפי שתכלית הבהמות והדגים הם דברים שאין בהם ממש ואין צריך אזהרה גדולה. אבל אולי תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח. שהם דברים שנראה שיש בהם ממש. ונדחת והשתחוית להם. לזה אומר אני לך שאין בהם ממש. אבל חלק ה' אותם לכל העמים. שהם תחת מערכת הכוכבים. אבל אתכם לקח ה' לחלקו. ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים. ושבר כל המערכות להנחילכם את הארץ הטובה. ובשבילכם לקיתי ולא זכיתי לעבור לארץ. וזהו כי אנכי מת אינני עובר ואתם עוברים. ואחר שזה כן השמרו לכם פן תשכחו את ברית ה' ועשיתם לכם פסל. לרמוז שאע"פ שיעברו שאר כל מצות התורה השם לא יקפיד כל כך. אבל בענין ע"ז שהוא דבר שלא יכילהו השכל. לעשות פסל מעץ יבש ולעבדו. ולעזוב השם שהוא אש אוכלה. בזה הוא אל קנא. ומתחרה ברוגזו לכלות עובדי ע"ז. וזהו כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא אל קנא. ורמז גם כן באומרו אש אוכלה הוא. על עונש ע"ז שהוא שריפת בתים וחרבן ערים. כאומרו ממרום שלח אש. והוא העונש המפורש למטה כאומרו העידותי בכם היום וגומר:

פסוק כה

ואמר **כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ**. הרמז בזה שאע"פ שהיה אומר להם ועשיתם לכם פסל. יודע היה שהם ובניהם ובני בניהם לא יהיו כל כך כפויי טובה. שישכחו נפלאות השם והטובות שעשה עמהם. אבל אני יודע שאחר זמן רב שתוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ זמן רב. תעשו לכם פסל ומצבה תועבת ה' ותעשו הרע בעיני ה' להכעיסו. ולכן העידותי בכם היום כי אבד תאבדון מעל הארץ. בעונש הנזכר של אש אוכלה. ולא תגלו כולכם ביחד אלא נפוצים בארבע הפאות. כי זהו רע גדול. וזהו והפיץ ה' אתכם בעמים. ואפילו אחר כל אלו העונשים לא תניחו מעשיכם הרעים. ועבדתם שם אלהים אחרים שאין בהם ממש. ואע"פ שבעבור זה הייתם חייבים כלייה. עכ"ז ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת:

ואמר **משם**. לרמוז שהם בח"ל ואין השכינה שורה שם. כאומרם כל הדר בח"ל דומה כמי שאין לו אלוה. עכ"ז ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת. וכן אמר משם לרמוז שאחר שנשארו מתי מספר בגלות מעונים ומדוכאים. יחזרו אל השם. ואע"פ ששבו אל השם כאשר צר להם ולא היה ראוי לענות אותם. עם כל זה ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת. לפי שהוא ה' ובעל רחמים והוא אלהיך מימות האבות. ואמר ובקשתם לשון רבים. ואח"כ חזר לומר לשון יחיד את ה' אלהיך ומצאת. לרמוז שאחר שהם בארץ כנענים וכן שבאים מתוך צרה. שצריך שאע"פ שיהיו רבים שיבאו כולם כאיש אחד בלב אחד לבקש את ה' ואז ימצאוהו. וזהו שכתוב כי תדרשנו בכל לבבך. ולא יהיה לבבכם חלוק. וכן בכל נפשך אפי' נוטל את נפשך. שבזה תהיה בטוח שכשתשוב מתוך צרה. השם יענה אותך. וזהו בצר לך ומצאוך. או יאמר בצר לך. לפי שעד כאן לא דבר אלא מיד בזמן שיגלו ויהיו נפוצים בארצות. ועדיין לא הגיעו אליהם אלא קצת הצרות. אבל כשיהיה באחרית הימים שאז כבר עברו עליכם הצרות. כאומרו בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה ולא הדברים. אז ושבת עד ה'. אתה מעצמך תכיר מעלת התשובה. ושמעת בקולו שאמר אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך אלהים אחרים. ואז השם יושיעך מצד ב' דברים. הא' כי אל רחום ה' והוא מלך רחמן. והב' מצד זכות האבות כאומרו ולא ישכח את ברית אבותיך:

פסוק לב

ואמר **כי שאל נא לימים ראשונים**. לפי שאמר למעלה ושמעת בקולו. ואמר שראוי להם לשמוע בקולו אחר שהוא מהדברים הגדולים שבתורתינו. שיתראה השם בכבודו ובעצמו לדבר אל עם דל ודך. וזה שכתוב כי שאל נא לימים ראשונים הנהיה כדבר הגדול הזה. והוא השמע עם קול אלהים. ולאחר שאתה שמעת דבר גדול כזה. ראוי לך לשמוע בקולו ולא תעבור על דבריו. אחר שדבר עבודה זרה לא מסרו לנביא וחוזה. אלא הנה אלהינו זה נתן קול גדול ולא יסף במתן תורה. ואפי' בלא זה היית צריך לשמוע בקולו ולדבקה בו. אחר שעשה עמך נסים ונפלאות גדולות ביציאת מצרים. וזהו שאמר הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתים. או יאמר כי שאל נא. לפי שאמר למעלה שאם ישובו אל ה' יושיעם מצרתם כאומרו לא ירפך ולא ישחיתך. ואולי יאמרו ישראל שכבר הם נואשים בגלות באחרית הימים. אחר שעשו הרע בעיני ה' איך אפשר שברוב ימים יפקדו. לזה אמר לא תאמר כן שכבר ראית דבר גדול מזה בימים הראשונים. שלא היית ראוי לעשות עמך נס ופלא. והשם למען שמו עשה עמך נסים ונפלאות במתן תורה בזמן יציאת מצרים. שהיית עובד עבודה זרה והיית טמא בגלולי

מצרים. וזהו כי שאל נא לימים ראשונים למן היום אשר ברא אלהים אדם הראשון על הארץ. שאז אע"פ שהוא היה חייב כלייה בעונו. והשם עשה עמו חסד והחיהו. אבל אח"כ לא נהיה כדבר הגדול הזה ולא נשמע כמוהו. לשמוע עם חוטא ואשם. קול אלהים ויחי כמוך. או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי. כמאמרם ז"ל כי שניהם היו מינים וגוים. ישראל ומצרים. וכמו שמצרים היו רשעים ועובדי גלולים. כן היו ישראל. וזהו גוי מקרב גוי. וכל זה על צד הפלא במסות באותות ובמופתים. ואם כן יש לך לבטוח בה' ולהשען באלהיך. שכמו שעשה נסים ונפלאות עמהם אע"פ שלא היו ראויים. כן יעשה עמך באחרית הימים אם תשוב אליו. וכל זה מצד רחמיו ומצד זכות אבותיך. וזהו ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם במצרים לעיניך כן יעשה עכשיו:

פסוק לה

ואמר **אתה הראית לדעת.** בא עתה לחזור ולהזהירם על עבודה זרה. ושראוי להם לשמוע בקול אנכי ה' אלהיך. ואחר שהשם הראה להם שיראו בעיניהם כי אין עוד מלבדו. וזהו אתה הראית לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו. בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. ופירש הדבר ואמר מן השמים השמיעך את קולו ועל הארץ הראך את אשו הגדולה. שהיה מגיע מן הארץ עד השמים. ודבריו שמעת מתוך האש. בענין שתכיר איך הוא אחד בשמים ובארץ. בלי פירוד וקיצוץ. אחר שדבריו שמעת מתוך האש. שהיה אחוז בשמים ובארץ. וראו איך אין עוד מלבדו. וזהו מאמרם ז"ל שאמרו על פסוק אתה הראית לדעת. כשם שקרע להם העליונים כך קרע להם התחתונים והראה להם שהוא אחד. וזהו אין עוד מלבדו. ורמז בזה גם כן שהשגות השם עמקו. כאומרו עמוק עמוק מי ימצאנו. והאדם א"א להשיג בו דבר. עם רוחק היחס בינותינו מצדו ומצדנו. מצדו שהוא רם ונשא וגבוה מאד. מצדנו שאנו מוטבעים בטיט היון ויש לנו מניעות גדולות מצד דברי זה העולם שאנו נגררים אחריהם. וזה שאמר החוקר ותתן בטבע מדענו אלו המסכים והמניעות. מסכים מצד היות מסך עב מבדיל בינינו לבין אלהינו לפי שהוא גבוה מעל גבוה. ומניעות מצד חומרנו ועבות שכלינו המונע לנו ההשגות העמוקות. ולכן אמרו בכאן כי במתן תורה השם קרע העליונים. שזה רמז על מניעתו מצד היותו רם ונשא. ולכן כדי שנשיג השגת השם קרע להם העליונים. וירד ה' על הר סיני לשתף עצמו עמהם. בענין שישיגוהו כאומרו פנים בפנים דבר ה' עמכם. וכן קרע להם התחתונים. המניעות שהיו להם מצד עצמם. ונתן להם הכנות גדולות להסיר שקם ועובי שכלם. בלחם אבירים הוא המן שהיה מזכך שכלם. בענין שבזה ראו והשיגו איך הוא אחד בשמים ובארץ. וזהו אתה הראית לדעת וגו'. מן השמים השמיעך את קולו ועל הארץ הראך את אשו הגדולה.

וכל זה מצד רחמי השם כאומרו כי אל רחום ה' אלהיך. וכנגד זכות האבות שאמר ולא ישכח את ברית אבותיך. אמר ותחת כי אהב את אבותיך ויוציאך בפניו ממצרים:

פסוק לז

ואמר **ויבחר בזרעו אחריו**. ולא אמר בזרעם. לרמוז כי זכות האבות עם זכות זרעו המיוחד לו. שהוא זרע נבחר כמו זרע (עמים) [עמרם] שהיו משה ואהרן. וכמו שכתבנו בענין הסנה שיש לו חמשה עלין. אמר לו הקב"ה למשה אין להם לישראל אלא זכות אברהם יצחק ויעקב ומשה ואהרן שהם חמשה. וזה שאמר ותחת כי אהב את אבותיך אברהם יצחק ויעקב. ויבחר בזרעו המיוחד לו הם משה ואהרן ויוציאך בפניו ביד משה ואהרן. ואולי יאמר ויבחר בזרעו אחריו על אברהם לבדו לפי שהוא מובחר האבות וראש שלהם. ולפי שידוע שישראל יצאו ממצרים בזכות אברהם לבדו. כי ירידת אברהם למצרים בזמן הרעב ועלייתו משם. הוא רמז על גלות בבל ועל גאולתם. וענין בארות יצחק שקרא אותם עשק ושטנה. הוא רמז על גלות בבל ועל גאולתם. שהיתה במדת הדין הוא פחד יצחק דכתיב ביה חצים מחזיקים ברמחים. וענין יעקב וצרותיו והצלתו. הוא רמז על גלות אדום כי כן יעקב היה ירא מעשו הוא אדום וניצל ממנו. ולכן כתב וזכרתי את בריתי יעקוב בוא"ו שהוא רמז על הגאולה העתידה להיות באלף הששי כנגד הוא"ו. ולכן הזכיר יעקב בראשונה כמו שכתבתי שם. ולכן בכאן אחר שגאולת מצרים היתה בשביל אברהם. אף ע"פ שכללם בכלל אבותיך עיקר גאולה זו היה אברהם. ולכן אמר ויבחר בזרעו אחריו על זרע אברהם. וזהו ויוציאך בפניו בפני אברהם. כאומרם ז"ל כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות. ולא אמר אראך אלא אראנו כנגד אברהם. ובמדרש הנעלם אמר אבותיך. אלו אברהם יצחק ויעקב שהיו ג' רגלים של המרכבה. ויבחר בזרעו אחריו. זה דוד שנתחבר עם האבות והיה רגל רביעי מהמרכבה. כאומרם אבן מאסו הבונים וגו'. וכנגד זה עושים בתפילין שי"ן של ג' רגלים ושי"ן של ארבע רגלים וכמו שכתבתי בהלכות תפילין בצרור הכסף:

פסוק לט

ואמר **וידעת היום והשבות אל לבבך**. לרמוז שאחר שהשם קרע להם העליונים והתחתונים והראה להם שהוא אחד. ראוי שישובו אל לבם ויאמרו כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. ובמדרש הנעלם אמרו שבזה הפסוק סוד האחדות השלימה. בחון ומנוסה בראיה ברורה. ואמרו אל לבבך. אל לבך מיבעי ליה. אבל אמרו כי כשיבא אדם ח"ו לומר שתי רשויות הם אחר שהוא בשמים ובארץ. לזה אמר והשבות אל לבבך. שאתה אדם אחד ויש בך שתי לבבות יצר טוב ויצר רע. ואעפ"כ אינך אלא אדם אחד. כן יש לך לידע כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. ועכ"ז

הוא ה' אחד אין עוד מלבדו. ועל כן זה הפסוק חשוב כמלכות. כמו שמע ישראל. לפי שבו סוד האחדות. וא"כ אחר שהוא אחד. ושמרת את חוקיו ואת מצותיו. באי זה צד שיבואו לידך. כמו שעשיתי אני בהבדלת שלש ערים. ואע"פ שאינם קולטות עכשיו אמרתי מצוה שבאה לידי אקיימנה. ולכן סמך לכאן אז יבדיל משה שלש ערים. ואמר את בצר במדבר לראובני. על דעת חז"ל כי לפי שהיה ראובן ראש להצלה דכתיב וישמע ראובן ויצילהו מידם. לפיכך נתן הקב"ה בגבולו עיר מקלט להציל הרוצחים בשוגג. וכבר הארכתי במקומו כי על כל פנים ראובן שגג בהליכתו שהלך. אחר שידע שאחיו היו שונאים אותו. וכמעט הוא סבב תקלת יוסף. ולכן נתנו לו עיר מקלט בגבולו להודיעו ששגג. ואעפ"כ אחר שהיתה דעתו לשם שמים נתנו לו שכר בזה. כאומרם מר ואהלות קציעות כל בגדותיך אל תיקרי בגדותיך אלא בגידותיך:

פסוק מד

ואמר **וזאת התורה אשר שם משה**. על עשרת הדברות שיזכיר. ואולי לפי דרכנו יאמר וזאת התורה של מצות ערי מקלט שהבדיל משה. אע"פ שלא היו קולטות. סדר משה לפני בני ישראל שיעשו הם כמוהו כשתבא המצוה לידם. כי בענין עשרת הדברות לא התחיל עד ויקרא משה אל כל ישראל ואמר אלה העדות. להורות שלא היה מחדש להם משה דבר מדעתו. אלא העדות והחוקים שדיבר להם בצאתם ממצרים. דבר להם עכשיו בעבר הירדן בגיא מול בית פעור לכפר על מעשה פעור. בארץ סיחון אשר הכה משה ובני ישראל. להורות כי בסבת החוקים והמשפטים וקיום התורה. נצחו מלחמות סיחון ועוג וירשו את ארצו ואת ארץ עוג. וזה לאות כי כן יעשו למלכי כנען בקיום המצות:

פרק ה

פסוק א

ויקרא משה לכל ישראל. לפי שאמר למעלה השמע עם קול אלהים וגו'. שאמר להם אנכי ולא יהיה לך. רצה עכשיו לחזור ולומר להם עשרת הדברות. להורות להם שעבודה זרה חמורה ככל עברות שבתורה. ולכן רצה השם לירד בעצמו על הר סיני לומר להם אנכי ולא יהיה לך. וכן רצה משה להודיע לבנים ענין עשרת הדברות. לפי שהראשונות ניתנו במעמד כל ישראל הם האבות שמתו במדבר. ולפי שלא יטעו לומר כי את אבותם כרת ה' את הברית הזאת ולא עמהם. לזה חזר לפרש פעם אחרת בכאן עשרת הדברים כנגד הבנים. וזהו שאמר שמע ישראל את החוקים ושמרתם לעשותם. ולא תאמרו אין לנו עסק בהם כי לא ניתנו אלא לאבותינו. לזה אמר כי אע"פ שה' אלהינו כרת עמנו ברית בחורב. לא את אבותינו כרת ה' את הברית הזאת כי אתנו אנחנו כולנו חיים. ולא

את אבותינו שחטאו והחטיאו ומתו במדבר ובחייהם קרויין מתים. אבל אנחנו כולנו חיים. וקיימים לעד לעולם. ואחר שזה כן פנים בפנים דבר ה' עמכם באותו זמן ושם עמדתם. כאומרו כי את אשר ישנו פה וגו'. ולכן אמר בכאן אלה פה היום כולנו חיים וכמו שבדברות הראשונות אמר ויקרא משה לזקני ישראל. לומר להם דברי כבושים. כן אמר בכאן ויקרא משה אל כל ישראל. לפי שהוא לשון חיבה כמאמרם ז"ל:

פסוק ה

ואמר **אנכי עומד בין ה' וביניכם**. לרמוז להם שאע"פ שאבותם שבאותו זמן כולם מתו. הן אני נשארתי לבדי וככחי אז כחי עתה. ואני הייתי אמצעי ביניכם לבין אלהיכם להגיד לכם את דבר ה' ואני יודע האמת. וכולם ניתנו מרועה אחד. והם הם עשרת הדברות הראשונות בלי תוספת ומגרעת. ולכן התחיל אנכי ה' אלהיך. ואין להאריך בהם שכבר פירשתים. וזה שאמר את הדברים האלה. בעצמם דבר ה' אל כל קהלכם. קול גדול ולא יסף. בלי תוספת ומגרעת. וכדי שלא תשכחום. ויכתבם על שני לוחות אבנים ויתנם אלי. ולפי שאמר למעלה השמע עם קול אלהים שהוא מהנפלאות הגדולות שבכל התורה. בא עכשיו לומר איך הם בפיהם הודו זה. כמו שאמר ויהי כשמעכם את הקול וגו'. היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי. ולפי שלא היה לכם כח לסבול יותר. אמרתם קרב אתה ושמע. כי כבר השגנו המבוקש שהיה רצוננו לראות את מלכנו. וזהו כי מי כל בשר. מורכב מבשר ודם. שישמעו קול אלהים כמונו ויחי. קרב אתה ושמע. ולפי שהיה נראה בזה שהיו בורחים מהשכינה. לזה אמר שאינו כן אלא מתוך חבה. וזהו וישמע ה' את קול דבריכם וגו'. היטיבו כל אשר דברו וגו'. ולפי שנראה דבר זר שנראה שדברו רע בהתרחקם מהשם. לזה אמר מי יתן והיה לבבם זה להם כל הימים ליראה אותי. רמז בזה איך היו יראים מהשם מצד מעלתו. ולזה היו מתרחקים ממנו בחשבם שלא היו ראויים להשיג השגה כזו כאומרם ומי כל בשר. עד שבזה השיגו מעלת היראה העליונה. לפי שיש שני מיני יראה. האחד שיש אנשים יריאים את השם מצד יראת העונש. והשני שיראים את השם מצד מעלתו ורוממותו. וזהו ראשית חכמה יראת ה'. ולא יראת העונש. וכן עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה. ולא ירא הבן. וזאת היא היראה השלימה שהיא למעלה מעובד מאהבה. ולמעט האהבה נכנסת בזאת היראה. וזה שאמרו במסכת סוטה בסוף פרק כשם שהמים בודקים תניא ר' אומר נאמר ירא אלהים באיוב ונאמר ירא אלהים באברהם. מה ירא אלהים של אברהם הוא מאהבה. אף ירא אלהים הנאמר באיוב הוא מאהבה. ואברהם גופיה מנא לן דכתיב זרע אברהם אוהבי ע"כ. נראה מכאן שזאת היראה היא מאהבה. ועל זאת היראה אמר בכאן מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה

אותי כל הימים. אחר שהם הכירו ערכם היות בשר בושה סרוחה רמה. והכירו ערך השם ורוממותו ומעלתו. עד שגזרו אומר שאין ראוי לשמוע עוד קול אלהים חיים. על זה אמר השם ואתה פה עמוד עמדי ואדברה אליך ואתה תדבר אליהם החוקים והמשפטים. ואחר שאתם שאלתם זה בפיכם. ראוי לכם שתשמרו את מצות ה'. וזהו ושמרתם לעשות כאשר צוה אלהים אתכם שפירושו שישמרו מה שיאמר להם משה. אחר שהם אמרו שיהיה אמצעי בינם לבין השם. ובזה והארכתם ימים. להורות על זה אמר וזאת המצוה החוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהיכם ללמד אתכם. ולכן ושמעת ישראל ושמרת לעשות אשר ייטב לך וגו':

וכל זה הקדמה לפרשת הייחוד של שמע ישראל שאמר להם מיד. והענין כי לפי שלמעלה אמר שמע ישראל ושמרת לעשות. כלומר אחר שהכל תלוי בשמיעה. שמע ישראל לדברי התורה והמצוה. ומיד תדע איך ה' אלהינו לו היכולת הגמור. מכח ה' שהוא מהוה העולם. וכן תדע שהוא אלהינו והראה יכולתו ונפלאותיו בנו לא עשה כן לכל גוי. באופן שלזה אנו חייבים להודות לו יותר מכל עם. וכמו שאמרו במדרש הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו. וכי משום שגבר עלינו חסדו יהללוהו כל גוים. אבל פירושו הללו את השם כל גוים. וכל שכן אנחנו כי גבר עלינו חסדו. ואולי יאמר כי ראוי לשבחו כל האומות. אחר שגבר עלינו חסדו וצוה להקריב בחג שבעים פרים כנגד שבעים אומות. וכן תדע ותשכיל שהוא ה' אחד. ואין מי שימחה בידו וביכולתו. אחר שהוא אחד ואין שני. כי מלך בשר ודם הוא ירא ממלך אחר גבור ועצום שיושב אצלו. אבל ה' סבת יכלתו לפי שהוא אחד ואין שני כנגדו. וכן רמז ה' אחד שהוא אחד להנהיג לישראל בטח בדד כאומרו ה' בדד ינחנו: וכן אמר וישכון ישראל בטח בדד בלי יראה. לפי שיש לו ה' אחד שהוא כמו עין יעקב ולא אמר עיני יעקב. ואחר שהוא אחד ואין שני ואהבת את ה' מצד יכולתו. ומצד שהוא אלהיך. וכך הראה יכלתו וגבורתו:

וזהו ע"ד שאמר הנביא ישעיהו ה' אלהי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא עצות מרחוק אמונת אומן. שפירושו אצלי שראוי להללו מצד שהוא השם והוא מהוה הנמצאות ולו היכולת הגמור. וכן ראוי להללו מצד שהוא אלהינו והראה יכולתו והשגחתו בנו לא עשה כן לכל גוי. וזהו כעין שמע ישראל ה' אלהינו. וכן אמר אתה להורות על ייחודו ויכולתו לעד לעולם בלי שינוי. וזהו ה' אלהי אתה. כי מלת אתה מורה על היותו קיים לעולם כאומרו אתה ה' לעולם תשב. וכן אתה הוא ושנותיך לא יתמו לפי שאתה קיים לעולם. כאומרו ואותך לא אעשה כלה. ואם כן בני עבדיך ישכונו

וזרעם לפניך יכון לעד לעולם. אחר שהם בני עבדיך אברהם יצחק ויעקב. וכתיב בהם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור. כי לעולם יהיה נקרא אלהי אברהם. וזהו ה' אלהי אתה. להורות שהוא קיים ביחודו ויכולתו בלי שינוי. וזהו ג"כ כנגד ה' אחד. ואחר שאתה ה' אלהי ארוממך אודה שמך. אחר שעשית עמי פלא ונס. וכן אמר כי עשית פלא לפי שהוא אמר אודה שמך. וא"ת איך יודה שמך לשם מי שאינו מכיר אותו. לזה אמר כי עשית פלא. כלומר כי מצד גבורותיו ונפלאותיו אנו מכירים אותו מצד מעשיו. וכן אמר המשורר ברכי נפשי את ה'. ואיך יברך לה' אחר שה' אלהי גדלת מאד. לזה אמר הוד והדר לבשת. כלומר מצד הדרך ונפלאותיך ומעשיך נברך שמך. וכן אמר זמרו לה' חסידיו. וא"ת ואיך יודו למי שאין מכירין. לזה אמר והודו לזכר קדשו שזה רמז על זכרון נפלאותיו. וזהו כי עשית פלא. ומצד נפלאותיך ומעשיך נודה שמך. ואעפ"י שזאת ההכרה היא עצות מרחוק. ומרחוק השם נראה לו מצד מעשיו ולא מצד עצמו. עכ"ז היא אמונה אומן וראוי להאמין בזה מצד מעשיו כאלו היה מצד עצמו. ותמצא בזה הפסוק כנגד ה' אלהי אתה. אמר שלשה לשונות של שבח. והם ארוממך אודה שמך. כנגד ה' שהוא שם גדול ונורא מהוה כל ההויות. אמר ארוממך. כי כן ראוי לפי מעלתו לרוממו בתכלית הרוממות. וכנגד אלהי שראה יכולתו והשגחתו. אמר אודה כי כן ראוי להודות לו מכל האומות כאומרו הפעם אודה את ה'. וכנגד אתה שהוא שם קיים. אמר שמך כי שם ה' והוא. הוא דבר אחד קיים בלי שינוי. וכל זה אני חייב להודות ולרוממו לפי שעשה עמי נסים ונפלאות. וא"כ כל אדם שעשה לו השם נסים והצילו ראוי לו להודות לשם על הטובות שגמלהו. וזה שאמר אודה שמך כי עשית פלא:

ולפי שהנביא שם בכאן שלשה לשונות של שבח. והם ארוממך אודה שמך. כל אדם שהשם הצילהו או העלהו מחוליו. ראוי שישבח באלו הלשונות. ולכן כשנותנים שבח לשם על טובות גמלם ועושים הגומל כמאמרם ז"ל ארבעה צריכין להודות. נוהגים לומר קודם הברכה ארוממך השם כי דליתני. ארוממך אלהי המלך כנגד ארוממך. וכן נוהגים לומר אודה ה' מאד בפי אודך בקהל רב. אודך ה' כי אנפתי בי כנגד אודה. וכן נוהגים לומר כי שם השם אקרא וכיוצא בזה כנגד שמך. שהם אלו השלשה לשונות הנזכרים בזה הפסוק. ארוממך אודה שמך. וכל זה לפי שעשית עמי פלא והצלת נפשי מדחי את עיני מדמעה. וזהו כי עשית פלא ובזה עשית לי טובות גדולות למרק עונותי להעלות נפשי במעלות. וזהו עצות מרחוק אמונה אומן. בענין שבזה האמנתי כי אדבר. אחר שעניתני מאד והצלתני. וזה דרשתי בכל בתי כנסיות של קהל פאס אחר שעמדתי מחוליי. כי בעונותי כשבאתי לכאן מיד נפלתי חולה. ואמרתי כי מן התורה מן הנביאים מן הכתובים

חייב אדם להודות לשם ולעשות הגומל שהצילהו והעלהו מטיט היון. מן התורה דכתיב וידר נדר לאמר. מהו לאמר ללמד לכל אדם שיהיה בצרה שידור לשם כמו שעשה יעקב שאמר אם יהיה אלהים עמדי. שפירושו כשיהיה אלהים עמדי ונתן לי לחם לאכול כל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך. לרמוז שאע"פ שעכשיו לפי מעלת המקום שהוא בית אלהים. לא עשה לו הכבוד הראוי אלא שיצק מעט שמן על ראשה. וזה לפי שלא היו לו פרים בני בשן ועתודים ורבבות נחלי שמן. לזה אמר זה עשיתי להוראת שעה. אבל כשיהיה אלהים עמדי וישמור לי ההבטחות שהבטיחני. אז האבן הזאת יהיה בית אלהים וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך. וכן אמר כיוצא בזה בפרשת והיה כי תבא אחר שאמר זכור את אשר עשה לך עמלק שבא לעכב ביאתך לארץ ישראל. כאומרו כי יד על כס יה שרצה לשית ידו על כסא השם שהיא ירושלים. לזה אמר כשתבא אל הארץ על כרחו של עמלק. ראוי לך להודות לשם. ולקחת מראשית כל פרי האדמה. כמו שעמלק נקרא ראשית גוים להלחם עם ישראל. כן תקח מראשית פרי האדמה ותודה ותאמר הגדתי היום לה' כי באתי אל הארץ על כרחו של עמלק. ולפי שלפי גודל מעלת השם והנפלאות שעשה עמהם. לא היתה מנחתו ראויה להביא שני רמונים ותאנים וכיוצא בזה. ולזה אמר ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה. כלומר כפי העת והזמן שאני בו שהיא התחלת ביאתי לארץ ואין לי יישוב גמור. כפי העת הזאת אני מביא דבר מועט כזה. אבל אחר שאתיישב בארץ אביא פרים וכבשים כפי השגת ידי. מן הנביאים ה' אלהי אתה ארוממך וכן במה אקדם ה' כי אנפת בי. מן הכתובים מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי. אחר שאמר כי חלצת נפשי ממות אמר מה אשיב לה' הגומל אעשה לו. אחר שכל תגמולוהי הוא על גופי למרק עונותי ולעלות נפשי במעלה עליונה. ולכן נדרי לה' אשלם במושב זקנים ובמקום קדוש בחצרות בית ה' הללו את ה' כל גוים.

וכן הבאתי בחלק של תורה. כי שם השם אקרא. הצור תמים. שחת לו. הלה'. אלא ששכחתי אותו למעלה. ואמרתי שמשה רבינו ע"ה היה רוצה ללמד לישראל לעשות הגומל ולהודות לו כמו שעשה הוא. וזהו כי שם ה' אקרא. כלומר אחר שאני עשיתי רצון השם ובשביל דבר קל שעשיתי מנע ממני ביאת הארץ. ועם כל זה אני מודה לשם על טוב ועל רע וקורא בשם ה'. כל שכן אתם שחטאתם מאד ועכ"ז עשה עמכם נסים. שראוי לכם לתת [שבח] גדול והודאה לו. וזהו הבו גודל לאלהינו. ומה יש לכם לומר הצור תמים פעלו במה שאמרתי לא איש דברים אנכי וגו'. כי כבד וכבד לשון אנכי ושמתי חסרון בדברי השם. עד שהשיב לי מי שם פה לאדם הלא אנכי השם ולי אתה מגנה. לכן בעונש זה ועתה לך בשליחות הזה ולא בשליחות ארץ כנען. ולכן אני מודה ואומר

הצור תמים פעלו. ואין צייר כאלהינו וכל פעלו תמימה אע"פ שנראה לנו חסרה. והכל לסבות ידועות אצלו כי כל דרכיו משפט. במה שאמרתי למה הרעות לעם הזה וכן הרע לעם הזה. ובדין ובמשפט השיב לי ה' עתה תראה אשר אעשה לפרעה ולא תראה מה שאעשה למלכי כנען. ולפי שאז אמר וידבר אלהים אל משה ואמרו דבר אתו משפט על שהקשה לדבר ולומר למה הרעות לעם הזה. אמר כנגד זה כי כל דרכיו משפט. אל אמונה ואין עול. במה שאמרתי הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם. והשם השיב לו היד השם תקצר לפי דבריך. עתה תראה היקרך דברי הראשונה שאמרתי לך עתה תראה אשר אעשה לפרעה ולא תראה מה שאעשה למלכי כנען. ואני מודה שהוא אל אמונה והוא יכול על כל הדברים ובידו לספק המזונות לכל העולם. ולכן אין עושה לי עול במה שאמר עתה תראה. צדיק וישר הוא במה שגזר עלי על מי מריבה לכן לא תביאו את הקהל הזה. אחר שאני שניתי דברו שאמר לי ודברתם אל הסלע. ואני מודה כי צדיק וישר הוא וביושר גזר עלי לא תביאו את הקהל הזה. אחר שאמרתי שמעו נא המורים סרבנים שוטים. וכמו שאמרו במדרש לית דרכא דערום למהך עם שוטים. לכן לא תביאו את הקהל הזה אחר שהם שוטים. ולכן אני אומר ביושר כי צדיק וישר הוא. ואחר שכל דרכיו משפט ותמים פעלו. מצדו לא יבא רע אלא מצדכם. וזהו שחת לו לא בניו מומם. כי הרע וההשחתה לא בא מצדו אלא מצדם. מצד היות דור עקש ופתלתול. ואי אתם לא תאמרו כן הלה' תגמלו זאת. כלומר הלה' הגדול והנורא אתם עושים הגמול כזה במקום שבח והודאה. שראוי שתתנו לו כזה גם כן שאתה עם נבל ולא חכם. ואינך זוכר הטובות שעשה לך מתחלת העולם. הלא הוא אביך קנך וגו' זכור ימות עולם וגו'. וע"ז השלמתי שכפי הטובות שקבלתי מהשם שהחייני וקיימני. ראוי לי לתת תודה לה' ולעשות הגומל. כפי מה שנתחייבתי מהתורה מהנביאים מהכתובים. אחר שהשם עשה עמי נסים גדולים. והראה כי תחיית המתים בכח יכלתו וגבורתו. וכמו שאמר ה' אלהי אתה ארוממך. וזהו על דרך ה' אלהינו ה' אחד:

ואולי יאמר שמע ישראל מלשון הבנה. כמו כי שומע יוסף. רצה להודיעם ולהבינם שכמו שהשם אחד. כן ראוי להם שיהיו לאחדים בידו ויהיו גוי אחד בארץ בלי פירוד וחילוק. ולא יהיה לבם חלוק על המקום. וזהו שמע ישראל. יש לך להבין ולהשכיל כי ה' אחד בלי חילוק ופירוד. ולכן ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך. ולא בחצי לבבך. כאומרם בברכות בפרק הרואה בכל לבבך בשני יצריך ביצר טוב וביצר הרע. בענין שלא תהיה לבך חלוק על המקום. אלא כמו שהוא אחד כן תהיה אחד בלי חילוק. כי הייחוד סוד

כל התורה כולה. והטעם שהזכיר בכאן שמע ישראל. כפי המדרש הנעלם הוא ישראל סבא החקוק במרכבה. בסוד ויקרא לו אל אלהי ישראל והוא דבר סתר:

ובמדרש הגלוי אמרו שמע ישראל אבינו שבמערה וכו' כבר כתבנו לעיל. וכוונתם שם כי כשרצה יעקב לברך לבניו ונסתלקה ממנו שכינה אמר להם שמא יש בכם פיסול. פתחו כולם ואמרו שמע ישראל. כשם שאתה מאמין בה' אחד כך בלבנו ה' אחד. פתח יעקב ואמר בשכמל"ו. בענין שכשאנו אומרים שמע ישראל אנו אומרים כנגד ישראל שבמערה. ואומרים לו שמה שהזהירם כאמרו ושמעו אל ישראל אביכם. עדיין המצוה הזאת בידינו ואנו יודעים ומעידין ה' אלהינו ה' אחד. וכבר כתבתי למעלה בפרשת ויצא יעקב שזכה יעקב שיהיה נזכר בפרשת הייחוד לומר שמע ישראל. מה שלא זכו שאר האבות. לפי שהוא הביא סוד הייחוד לעולם. וידע לקשר וליחד כל הדברים בסוד סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. שזהו קשור כל העולמות וייחוד הספירות כולם. כאומרו בספר יצירה נעוץ סופן בתחלתן. ולכן אמר המתרגם סולימא נעיץ בארעא. לרמוז שיעקב נעץ סופן בתחלתן וקשרם כולם בארץ החיים. וזהו מוצב ארצה ועלה במחשבתו למעלה. וזהו וראשו מגיע השמימה. עד שלזאת הסבה רצה ה' שיהיו מייחדים שמו בישראל. וזהו שמע ישראל. וכן מצאתי אחר כך במדרש אמר הקב"ה ליעקב. חייך כל מקום שבניך מיחדים שמי יהיה על שמך. ולכן עי"ן של שמע ודל"ת של אחד גדולות. לרמוז שיעקב ע"ה עד בדבר הייחוד. לפי שהוא ראה וידע ושמע מה שלא ידע אדם אחר. ולכן אמרו שצריך להאריך בדלי"ת של אחד כמו שהיא גדולה. לפי ששם סוד הייחוד בסוד מלכו"ת. כאומרו למען יאריך ימים על ממלכתו. והאריכות הוא לייחד השם ממעלה למטה וממטה למעלה בסוד הספירות. וכל זה בשם של יהו"ה שהוא המיחד כל הדברים. וכל הספירות כלולות בו מקוצו של יו"ד שהוא כתר עד (האל"ף) [הה"א] אחרונה של שם שהיא מטרוניתא והיא לישראל וכו'. דלי"ת של אחד. כמאמר שמואל יפה עניותא שכינה. והיא וכבר פירשתי סדר הייחוד בסוד הספירות בספר צרור הכסף בענין התפלה:

סוף דבר כי סוד הייחוד הוא בשם של יהו"ה כאומרו שמע ישראל ה' וכו'. ולכן תמצא בזה הפסוק כ"ה אותיות כנגד שם של יהו"ה שעולה כ"ו. והפסוק אחד עולה כ"ו. ולכן אנו צריכין ליחד את השם שני פעמים ביום. שעולה חמשים כנגד חמשים פרשיות של תורה. וכנגד חמשים שערי בינה שנמסרו למשה. כמו שכתוב בזוהר במלת של בראשית. כי לזה אמר במשה ויפן כה וכה. שבכאן רמז שני הייחודים של שמע ישראל שיש בו כ"ה אותיות. וכשאומרים אותו בבקר ובערב הם חמשים. וזהו ויפן כ"ה וכ"ה וירא כי

אין איש. יודע ליחד אלו הייחודים זולתי משה. וזהו ויקחו לי תרומה שהוא תרי ממאה. בסוד עשר ספירות עשר הם מאה. מאת כל איש אשר ידבנו לבו. כי זה רמז על הייחוד שתלוי בלב האיש המיוחד. אבל שם אמר וירא כי אין איש. אבל בני יעקב שידעו סוד הייחוד מאביהם אמרו שמע ישראל. כל הפסוק שיש בו כ"ה אותיות. לפי שלהם נמסר זה הסוד באומרו כ"ה יהיה זרעך. כי לאברהם אמר הבט נא השמימה וספור הכוכבים לקשר כל הדברים. וזהו אם תוכל לספור ולייחד אותם בסוד כי כל בשמים ובארץ. ולזה אמר באברהם אם תוכל. לפי שלא נתגלה לו סוד הייחוד שנתגלה ליעקב. אבל הבטיחו כי זרעו הוא יעקב ובניו. ידעו זה הסוד של שמע ישראל שהם כ"ה אותיות. וזה כ"ה יהיה זרעך. כי במדת כ"ה סוד הייחוד. לפי שהתורה כולה היא סוד היחוד. ולכן אמר כ"ה אמר ה' בתורה. וכ"ה אמר ה' בדברי הנביאים. והם כולם כ"ד ספרים. ואחד של שם המיוחד לכולם הם כ"ה. לפי שהתורה כולה שמותיו של הקב"ה. ולכן כמו שהשם נקרא ה' אחד. כן התורה נקראת תורה אחת וישראל נקראים גוי אחד. לפי שיש בהם סוד הייחוד. ולכן הכהנים שהם מורי התורה נאמר בהם ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך בהקרבת הקרבנות. לפי שהם יודעים לייחד השם ולהקריב כל הכחות והספירות אלו באלו בענין שיהיו לרצון. ולכן הקורא בתורה הוא מייחד את השם. והמקריב הקרבן הוא מייחד את השם. והעושה המצוה הוא מייחד את השם. וזהו ישימו קטורה באפך שהוא כמו קישור וייחוד כמו שרי קטרין. ולכן אמר ברך השם חילו כי כשאנו מיחדים את ה' אנו מבורכים ואויבינו נופלים לפנינו. כאומרו מחץ מתנים קמיו. אבל כשאין מיחדים את השם ואין עוסקים בתורה מה כתיב ותשלך אמת ארצה. שהיא התורה שנקראת תורת אמת מיד עשתה והצליחה. המלכות הרשעה גוזרת ומצלחת. ולכן חשמונאי ובניו אע"פ שכמעט אבדה שארית ישראל. בכח התורה והייחוד חזרו עטרה ליושנה:

ואני הצעיר אברהם סבע רוצה לגלות לך בכאן מה שנתגלה לי בלי ספר ובלי מלמד. ומעולם לא ראיתי ולא שמעתי פירוש תבניתו למה נקרא מועד החשמונים חנוכה. כי כל המועדים יש להם קישור וטעם השם עם המועד. כמו פסח סוכות. פורים על שם הפור. אבל חנוכה על שם מי. לא אמרו בו טעם אלא אחד. דתניא בחמשה ועשרים בכסליו יומי חנוכה וכו'. וכן אמרו חנוכה חנו בכ"ה ר"ל בעשרים וחמשה בכסליו. ועדיין יש לשאול מהו שם חנוכה. עד שנראה לי כי היונים עמדו על ישראל להעבירם על דת. כאומרם בעל הנסים לשכחם מתורתך וכו'. עד שבעונות ישראל כמעט כלים בארץ. עד שהשם העיר רוח החשמונים הם הכהנים המשוחים בשמן המשחה. העוסקים בתורת ה' הנקראת שמן זית זך ואמר לריח שמניך טובים. וזהו טוב שם כשבא משמן טוב שהיא התורה.

עד שבסבת התורה והמצוה נמסרו היונים בידם. כאומרם וזדים ביד עוסקי תורתך. וכאן נתקיים בהם ברך ה' חילו. לפי שהם עוסקים בתורה שמתשת כחו של אדם. וזהו מסרת גבורים ביד חלשים. וכל זה בסבת התורה שהכהנים עוסקים בה שנקראת שמן זית זך. שזה רמז על התורה שיש בה כ"ז אותיות של אלפא ביתא עם הכפולות שהם מנצפ"ך. וזהו שמן זית זך כתית למאור. שפירושו אע"פ שכל בני תורה מדוכאים וכתותים. הוא למאור. להאיר נפשם באור התורה. כאומרו נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי. ואמר נר אלהים נשמת אדם. ולכן נעשה נס בשמן זה היא פך של שמן שהיתה חתומה בחותמו של כ"ג. וחותמו של כ"ג היא התורה כאומרו תורת אמת היתה בפיהו. ובשביל זה החותם נעשה נס בשמן התורה יותר מבשאר דברים. לפי שהיו הכהנים עוסקים בשמן התורה. וכמו שפירשתי בפרשת נח והנה עלה זית טרף בפיה. שכתבו בזוהר לולי שהעיר השם רוח הכהנים המשוחים בשמן זית כמעט אבדה שארית ישראל. וזהו והנה עלה זית טרף בפיה כמו שפירשתי שם. ושם פירשתי מזמור שיר חנוכת הבית שיר נאה מיוסד על זאת החנוכה. כמו שאמרו במדרש על פסוק בהעלותך את הנרות שבישר לאהרן בזאת החנוכה כמו שפירש הרמב"ן ז"ל. ולכן נעשה זה הנס בשמן לפי שנעשה בשביל התורה שנקראת שמן זית זך. והוא מהנסים הגדולים שבתורה לפי שהשמן בא מכח החכמה כדכתיב כשמן הטוב על הראש. שהיא החכמ"ה שיורד על הזקן זקן אהרן שהיא גדול"ה. ששם מיכאל השר הגדול עומד חרמון שיורד ע"פ מדותיו מספירה לספירה. וזהו כטל שיורד על הררי ציון. הם נצח והוד. כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם. שהם יסוד ומלכות. ולפי שזה הנס הוא גדול. תמצא באליהו שכתב כד הקמח לא כלתה וצפחת השמן לא חסר כדבר ה' וגו'. בכד הקמח שמקומו הוא לחם הארץ היא שכינה. אמר בו לא כלתה אבל חסר. אבל בצפחת השמן שהיא למעלה בחכמ"ה. אמר לא חסר כלל. כי החסידים והנביאים שהיו נעשים אלו הנסים על ידם. היו עולים במחשבתם עד אותו מקום שהיו רוצים לעשות הנס. וכפי מעלת המקום וכפי מעלת אליהו מעלת הנס. ולכן אמר בו לא חסר כפי מעלת המקום וכפי מעלת אליהו. אבל החשמונים מכח תורתם נעשה הנס. שבפך השמן שמצאו לא היה בו אלא כדי להדליק יום אחד. ונעשה בו נס והדליקו ממנו שמנה ימים. ואז חסר השמן ואע"פ שלפי מעלת המקום שממנו יצא נס השמן. היה ראוי שידליקו ממנו מאה שנים ולא יחסר כל בה כמו שנעשה באליהו. אבל לפי שהחשמונים לא ידעו לדבק מחשבתם למעלה כמו אליהו לעשות נס שלם. אבל נעשה להם הנס כפי השגתם וכפי התדבקותם למעלה. כמו עין המים שמביאים אותם ממקום רחוק. שיכולים לעלות אותה כפי מעלת המקנם שהביאוה משם. ואחר שזה

הנס נעשה בשמן זית. בכח התורה שנקראת שמן זית ז"ך. בכח כ"ז אותיות של תורה והתעסקו בהן. אחר שמכח התורה שיש לה כ"ז אותיות נעשה זה הנס. ולכן הוסיפו בכאן בי"ת ואמרו חנו בכ"ה. שעולה כ"ז כנגד אותיות התורה. לרמוז לנו שראוי בגליות הבאות שאנו בהם בצרה וצוקה ואפלה. מוכרח שנעסוק בתורה ונאיר אורה ומיד נהיה נצלים מכל הצרות. כאומרו בחותם הנבואה זכרו תורת משה עבדי. זהו הטעם הראשון שנראה לי בטעם שם חנוכ"ה שאמרו חנו בכ"ה שהוסיפו בכאן אות בי"ת. להשלים המנין והבנין של אותיות התורה שהם כ"ז כמנין בכ"ה. וזהו שמן זית ז"ך כתית למאור. ואחר שמכח אותיות התורה נעשה זה הנס. ראוי לקרוא זה המועד חנוכה לרמוז חנו בכ"ה:

והטעם השני שנראה שנקרא חנוכה בלי תוספת בי"ת. הוא מיוסד על פרשתינו על פסוק שמע ישראל שבו סוד הייחוד. לפי שכבר כתבתי שיש בזה הפסוק כ"ה אותיות כנגד כ"ה יהיה זרעך. וכנגד ויפן כ"ה וכ"ה. שהוא סוד שני הייחודים בבקר ובערב. וידוע כי זאת הפרשה של שמע ישראל כוללת כל התורה כולה בסוד עשרת הדברים. בסוד והיו הדברים האלה שהם עשר אמרין. כמו שמנאום בזוהר. ושננתם לבניך ודברת בם וכו' כמו שמנאום שם. ולפי שכללות התורה כולה יש בה סוד הייחוד וסודות גדולים. ולפי שראה השם אורך הגלות וגודל הצרות עד שכמעט נשתכחה תורה מישראל. רצה לתת להם פרשה קטנה שרוב גופי התורה תלויין בה. באופן שאם ח"ו תשתכח התורה מרוב הצרות. תשאר להם פרשה קטנה של פרשת הייחוד. שיהיו עוסקים בה ויהיה חשוב להם כאלו עוסקים בכל התורה כלה. ואם ח"ו תהיה הגזירה שלא יעסקו בתורה כמו שהיה בזמן רבי עקיבא ובזמנים אחרים. למעט ישאר להם פסוק שמע ישראל. שיחשבו בו בלבם ויחשב להם כאלו עוסקים בכל התורה. אחר שלא היו יכולים לעסוק בתורה אלא שהיו עוסקים ביניהם בין אדם לחבירו בהחבא. כמאמר רבי שמעון במסכת אבות שאמר עשרה שיושבים ויש ביניהם ד"ת. לפי שזה היה בדורו של גזירה שלא היו מניחים להם לעסוק בתורה. אלא היו עוסקים בסתר בין אדם לחבירו. אבל התנא האחר שדיבר בזה עשרה שיושבים ועוסקים בתורה בפרהסיא. לפי שלא היה בדורו של הגזירה אבל האחר שהיה בדורו של הגזירה אמר ויש ביניהם ד"ת בסתר. וזהו שאמר ומנין אפילו אחד שנאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי. כי הגזירה היה באופן שאפילו שנים לא היו מתחברים יחד שלא יאמרו שהוא לעסוק בתורה. ולכן אמר שאפילו אחד שחושב בתורה בינו לבין עצמו. ובפירוש מסכת אבות הארכתי בזה. ולכן רצה השם לתת להם פרשת הייחוד בקצרה כאומרו לעולם ישנה אדם לתלמידו דרך קצרה. ואם לא יוכלו לומר כל הפרשה. למעט יאמרו פסוק שמע ישראל. שהוא סוד הייחוד ויש בו כ"ה אותיות כמנין

כ"ה יהיה זרעך. שהוא סוד הייחוד שנמסר ליעקב שהוא זרע אברהם. והשיגו משה באומרו ויפן כ"ה וכ"ה. והמייחד שמו של הקב"ה בזה הפסוק הוא כקורא כל התורה כולה. ולכך החשמונים לפי שמרוב הצרות והגזרות לא היו יכולים לעסוק בתורה. היו מייחדים את השם בפסוק שמע ישראל שיש בו כ"ה אותיות. ובכח זה הייחוד נצחו אויביהם עד שלזה קראו שם המועד הזה חנוכה. כי זה שמו האמיתי בלי תוספת בי"ת. לרמוז הייחוד של פסוק שמע ישראל שיש בו כ"ה אותיות. וזהו חנוכה חנו לדגליכם של שם ה' שבו סוד הייחוד. כאומרו ובשם אלהינו נדגול. שהוא שם ה' שעולה כ"ו. כ"ה אותיות של שמע ישראל. ועם השם שבו מייחדים הוא כ"ו. וזהו חנוכה לרמוז שבכח שם ה' וייחודו נצחו המלחמה. לא בחיל ולא בכח ולא בחנית. אלא בשם ה' של הייחוד שהוא כלול בשם המפורש של ע"ב. וזהו מי כמוך באלים ה' בראשי תיבות מכב"י שעולה ע"ב. ולפי שהוא דבר סתר (עושים) [עונים] בו ברוך כבוד ה' ממקומו בר"ת בכי"מ. ולכן לפי טעם זה היו קורין לחשמונים מכביאו"ש על שם זה הסוד שהיו נוצחים בכח שם השם. ובכח שם המפורש של ע"ב. שהוא מכב"י. ובכח הייחוד כ"ה אותיות של שמע ישראל. וזהו חנוכ"ה לרמוז שהחשמונים חנו בסוד הייחוד של כ"ה אותיות. וכן ראוי לנו לעשות בצרת הגלות ליחד שם המיוחד בענין שנצא מהצרות. ולכן נקרא שם המועד חנוכ"ה להורות שבכח אלו כ"ה אותיות של הייחוד חנו לדגליהם וכן נצחו המלחמות. וכל זה לפי שמסרו עצמם על קידוש ה' ושמו נפשם בכפם לקנא על כבוד השם ועל כבוד מקדשו. וזהו הייחוד האמיתי כאומרם ובכל נפשך ואפילו נוטל את נפשך. ולכן ויקנא ה' לארצו ויחמול על עמו. ומסר מרובים ביד מעטים. וזהו ואהבת את ה' אלהיך. כי העושה מאהבה מרוב החשק ואהבה אינו מעריך עצמו ואשתו ובניו. אלא מתדבק בשם כאומרו ה' אחד. ועוצם עיניו מראות ברע כאלו מת בנשיקה. עד שמרוב התשוקה אומר ישקני מנשיקות פיו. ועל זה נאמר כי עליך הורגנו כל היום. כי בכל יום ויום אנו מוסרים עצמינו למיתה על קידוש השם בשעת הייחוד של ק"ש. כמו שעשו החשמונים בזמן חנוכת הבית. וזהו חנוכה תנו כבוד ומנוחה לשם. כשתזכרו כ"ה אותיות של פסוק שמע ישראל. עד שתדבקו נפשותיכם למעלה בשכינה מרוב התשוקה והשמחה. ותשיגו סוד הדיבוק בחיים. כאומרו ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום. עד שלזה צריך כל אדם לשמוח שמחה גדולה בעת הייחוד. ולהעביר מנגד עיניו כל עצב וכל דאגה ושמחות זה העולם. אלא לשמוח בה' וזהו נגילה ונשמחה בך. אחר שאמר ישקני. וכן אמר כי בו ישמח לבנו. וכן צריך לנגן בשעת ק"ש שהיא שמחת העולם ושמחת יוסף. ולא נעצב על בנו כשראהו עד שקרא ק"ש וכבר הארכתי במקומו. ולכן כמו שהחשמונים נתנו

כבוד לשם ומנוחה בסוד הייחוד. ומסרו עצמם למות על קדושת ה'. כי זאת היא המנוחה האמיתית. כן ראוי לכל העומדים בצרות וגלות. לתת כבוד ומנוחה לשם. בסוד הייחוד של כ"ה אותיות וזהו חנוכה. וכן למסור נפשם על קידוש ה' בשעת ק"ש כשאומר ובכל נפשך ואפילו נוטל את נפשך. באופן שכשיזדמן אליו שיאמרו לו שיעבור על התורה או שיהרג. שיהרג ואל יעבור. אחר שבכל יום היה מוסר עצמו למיתה בשעת קרית שמע. זהו מה שעלה בדעתי:

עתה נחזור לענין הפרשה. וכבר כתבתי כי זאת הפרשה כלל כל התורה. ולכן יש בה י' דברים כנגד י' דברות. וזהו והיו הדברים האלה הם י' דברים הנמשכים ושננתם ודברת בם בשבתך בביתך והם מפורשים. ומלבד זה נראה שבפסוק ואהבת את ה' אלהיך כלולים י' הדברות כאומרו ואהבת את ה' אלהיך בכאן כלול אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך אלהים אחרים. כי אחר שיאהב את השם. ידוע שהוא ה'. ולא ילך אחרי אלהים אחרים. ולא ישבע בשמו. וכן האוהב את השם שהוא אבינו. יאהב ויכבד אביו ואמו. והאוהב את השם ומכבדו. יכבד את השבת ויזכרהו וישמרהו. אחר שהוא יום קדוש לאלהינו. וכן יכנס בכלל לא תנאף. כי הניאוף הוא כמו ע"ז. כאומרו האשה המנאפת תחת אישה תקח את זרים. ובאומרו בכל לבבך ובכל נפשך. יכנס לא תרצח. כי אחר שהוא מוסר עצמו למיתה על קידוש השם. איך יהרוג לאחר. וכן יכנס זה בכל לבבך. כי אחר שהשם עשה עמו טובה והחיהו מטפה סרוחה. ונתן החיות תחלה בלב משאר אברים. וכן השם שומר זה החיות בלב עד נטילת נשמה. כי לא נפרד זה החיות מן הלב אלא באחרונה. כי כל שאר האברים מתים ויש חיות בלב עדיין. בענין שכמו שהיה הראשון כך הוא אחרון. וזהו ובכל נפשך עד נטילת נשמה. ומי שיודע זה איך יהרוג לאחר. ויוציא החיות ממקום שלא שמהו. ובכלל ובכל מאודך שפירשו בו בפרק הרואה בכל ממונך. יכנס לא תגנוב. לא תענה. לא תחמוד. כי מי שאינו מעריך ממונו בשביל כבוד השם. איך יגנוב ממון חבירו. או יקבל שוחד להעיד עדות שקר. או יחמוד בית וכרם של חבירו. באופן שכמו שאמר ר' עקיבא ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה. כן ואהבת את ה' אלהיך הוא כלל גדול בתורה. ובה כלולים י' הדברות וכל התורה כולה:

פרק ו

פסוק ו

ואמר **והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך**. לרמוז על הדברים הנזכרים של הייחוד. וכן למסור נפשו על קידוש השם. והענין הזה הוא כמו שכתבתי שהתורה הגיעה לסוף הצרות והגזרות שעתידין לגזור על ישראל. להעבירם על דת ושלא יעסקו

בתורה. כמו שקרה בגירוש פורטוגא"ל שגזרו שלא ידרשו ברבים ושלא ילמדו לתינוקות. ולקחו כל הספרים והבתי כנסיות באופן שלא יתפללו ולא יעסקו בתורה. עד שכמעט נשתכחה תורה מישראל. כי איך ילמדו לבניהם בלי ספר ובלי מלמד. ולא נשאר להם אלא שילמדום שמע ישראל וידעו איך ה' אחד. ושראוי לאהבו ולמסור נפשו על קדושתו. ולכן נתן השם לישראל לאותם זמנים פרשה קצרה של שמע ישראל שהיא כלל כל התורה. ואם לא יוכלו לידע כל הפרשה. למעט ידעו פסוק שמע ישראל שהוא עיקר הייחוד. וילמדו אותו פסוק לבניהם בענין שידעו שהוא השם אחד ולו היכולת. ואם יבואו בני בליעל להדיחו מעל השם. שילמד לו שימסור נפשו למות על קדושת השם. כאומרם בכל נפשך וכל שכן בכל ממונך וזהו ובכל מאודך:

ואמר **בכל מאודך**. אפילו שלא נפל לך בירושה אלא שאתה צריך להרויחו. אתה צריך לאהוב את השם ולתתו לו בנפש חפצה. כאלו לא עמלת בו אלא שנפל לך בירושה. וכל זה יש ללמד לבנו בפסוק שמע ישראל ואהבת. וזהו והיו הדברים האלה של ייחוד השם ואהבתו אשר אנכי מצוך היום על לבבך. כשאמרתי ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך. וזהו על לבבך ושננתם לבניך. כי זאת התורה אשר תלמדם שימותו על קדושת שמו. ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך. בכל אלו הזמנים והמקומות תדבר בזה ולא תשכח ללמד להם פסוק זה של הייחוד. בענין שתלמדם שימותו על קדושת שמו. וקשרתם לאות על ידך ובין עיניך. כי זהו בתפילין ובמזוזות שכתוב בה פרשת שמע ישראל שם לזכר מה שאמרנו. ואם יגזרו שלא יניחו תפילין כמו שקרה בימי חכמי התלמוד וקרה ג"כ בפורטוגא"ל. ראוי שתעשה לך סימנים ותקשור חוט השני על ידך לזכר דם הברית. ובין עיניך תהיה לזכרון כמו שאמר במקום אחר ולזכרון בין עיניך. וכן תשים סימנים על מזוזות ביתך ובשעריך. בענין שתזכור יציאתך וביאתך לעולם. בענין שתמסור נפשך על קדושת השם. וזהו ע"ד הציבי לך ציונים. וענין טוטפות כבר כתבתי פירושו בסוף פרשת בא:

פסוק י

וסמך לכאן והיה כי יביאך ה'. לרמוז כי בסבת קיום אלה המצות הנזכרות של תפילין ומזוזה. זכו לביאת הארץ לדירה נאה. כאומר ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת. שזה רמז על המטמונות שימצאו שם ולפי שבריבוי הטובות בועטים במלכם ובאלהיהם. לזה הזהיר השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך. את ה' אלהיך תירא ולא לאלהים אחרים. ולפי שבסבת ההצלחות שרואים בעוה"ז בע"ז. היו עובדים לה. לזה אמר לא תלכון אחרי אלהים אחרים. אחר שאין בהם ממש. ואני נתתי לכם ריבויי הטובה. ובתים מלאים

כל טוב יש לכם לעבדני. ואם לא תרצו לעבוד מאהבה עבדו מיראה. כי אל קנא ה' אלהיך בקרבך והשמידך מעל פני האדמה. ולפי שאמר כי אל קנא ה' אלהיך בקרבך. סמך מיד לא תנסו את ה' אלהיכם. לחשוב שאינני בקרבכם כמו שאמרו במסה היש ה' בקרבנו אם אין. כי זהו נסיון ואין לכם אלא לשמור את מצות ה'. ובזה וירשת את הארץ הטובה ובזכות אלו המצות יהדוף ה' אויביך. וזהו להדוף את אויביך וגו' כמו שעשה במצרים. ולכן סמך לכאן והיה כי ישאלך בנך מה העדות ואמרת עבדים היינו ויתן ה' אותות ומופתים גדולים ורעים. עד שיהדוף אויביך מפניך ואותנו הוציא משם לתת לנו את הארץ הטובה. ואמרו שבעשיית המצות יש ב' תועלות. האחת לטוב לנו כל הימים. שזהו בעולם הזה. והב' וצדקה תהיה לנו בעוה"ב. כאומר והלך לפניך צדקך:

פרק ז

פסוק א

ואמר **והיה כי יביאך ונשל גוים רבים**. בסבת עשיית המצות. לא תתחתן בם. כי בסבת זה יסיר את בנך מאחרי ועבדו אלהים אחרים. ואין ראוי שתתחתן בגוי טמא. כי עם קדוש אתה לה'. פרוש מכל טומאה ומכל ערוה. כמו שנזרתם עצמכם מן הערוה במצרים. ובשביל זה בחר השם אלהיך בך להיות לו לעם סגולה. ואוצר חביב לעולם הנשמות. ולא בשביל שאתם רבים ועצומים. אלא בשביל שאתם קדושים. וזהו לא מרובכם מכל העמים אלא מאהבת ה' אתכם. לפי שאתם עם קדוש. ומשמרו את השבועה שנשבע לאבות הוציאך ממצרים ביד חזקה. ואחר שעשיתי לך כ"כ טובות. ראוי לך שתכיר מעלתי ולא תמרוד בי לעבוד אלהים אחרים. כי המורד באדוניו הוא לשלשה סבות. או מפני שחושב שאין לו יכולת. או שאין לו במה להנקם ממנו. או שאע"פ שיהיה לו שלוחים להנקם ממנו. הוא יתן שוחד לשלוחים בענין שלא יעשו לו רע. לזה אמר בכאן שאינו כן שיש לו לירא מהשם אחר שיש לו יכולת. וזהו שאמר וידעת כי ה' אלהיך הוא האלהים. ולו היכולת הגמור לעשות טובה לטובים ורע לרשעים וזהו שומר הברית. וכנגד השני שאין לו במה להענישם. לזה אמר ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו. ויש לו שלוחים שהם פנים של זעם ומדות הדין. וכנגד הג' כי אולי השלוחים יסבו בלכתם ולא יעשו שליחותם. לז"א לא יאחר לשונאו אל פניו ישלם לו בלי שינוי. ואמר לשונאיו לשון רבים ואחר כך אמר להאבידו לשון יחיד. לרמוז כי כשאמר לשונאיו לשון רבים לפי שהם שונאים ומרגיזים השם פעמים רבות. בסבת זה השם יאבד אותם מכל וכל בפעם אחת. וזהו להאבידו כאיש אחד. אבל כשאמר לשונאו לשון יחיד שלא הרגיז השם פעמים רבות. לזה ישלם לו אבל לא להאבידו. וזהו לא יאחר לשונאו אל פניו ישלם לו.

אבל כשאמר לשונאיו אמר להאבידו מכל וכל כאיש אחד. ואחר שזה כן ושמרת את המצוה ואת החוקים אשר אנכי מצוה אתכם:

פסוק יב

והיה עקב. לפי שהזכיר למעלה ושמרת את החוקים ואת המשפטים. והזכיר את המשפטים שהשם עושה ברשעים. כאומרו ומשלם לשונאיו להאבידו. ולפי שאולי ישראל יפחדו ויבעטו בייסורים ובמשפטים ולא ירצו לקבלם באהבה. לזה סמך מיד והיה עקב תשמעון את המשפטים ושמר ה' אלהיך לך. ולכן לא הזכיר בכאן המצות והחקים אלא המשפטים. לרמוז שהייסורים והמשפטים מעמידים אותם. כאומרו כי את אשר יאהב ה' יוכיח. ואמר את הברית ואת החסד. לרמוז שאם ישמרו המשפטים. השם יתנהג עמהם במדת החסד והרחמים. ובמדת אהבה וברכה. וזהו ושמר השם אלהיך לך את הברית ואת החסד. ואהבך וברכך והרבך. במדת הרחמים ולא במדה"ד. ואמר עקב תשמעון. להורות שצריך אדם ליזהר מהמצות הקלות שאדם דש בעקביו. כאומרו שגיאות מי יבין וכו'. ואמר למה אירא בימי רע עון עקבי יסובני. לרמוז שאע"פ שלא היו יראים מהעונות והיו נזהרים בהם. עם כל זה היו יריאים בימי רע. שהשטן מקטרג בהם מעון העקבים הנרמסים ברגלים. ואין אדם מקפיד ולא חושש עליהם. כגון גרירת ציצית וכיוצא בו. והשטן זוכרם וכותבם בספר הזכרון ומזכירם בימי רע. ולזה אמר למה אירא בימי רע וכו'. וכבר כתבו בזוהר כי ד' מלכים היו יראים מזה והוא כתוב בפרשת ויצא יעקב:

וכן אמר עקב. להורות על שכר האחרית. הוא השכר האמיתי הנרמז בפסוק וידו אוחזת בעקב עשו. להורות כי יעקב לא רצה בשכר זה העולם. אלא שכר העוה"ב לצדיקים באחרית הימים. וזהו וידו אוחזת בעקב עשו. שהיה אוחז ידיו בעקב הוא האחרון שבגוף. אבל עשו בחר לחלקו שכר העוה"ז והצלחותיו. ולכן הם מונים לשמש. כמו שהשמש אין ממשלתו אלא ביום. כן הם ממשלתם בזה העולם. אבל ליעקב ניתן אור הלבנה המושלת ביום ובלילה. כי לפעמים נראית ביום. מה שאין כן בשמש. לרמוז כי הם אוכלים העוה"ז והעוה"ב. וזהו החדש הזה לכם ראש חדשים. וזהו לכם. לכם לאות ולא לאחרים לאות. ועל זה נאמר יעבר נא אדוני לפני עבדו. בזה העולם ויאכלנו. ואני אתנהלה לאטי. סובל על כרחי עד תום כחי ונוס לחי משא מלך ושרים של זה העולם. בענין שבזה אזכה חיי העוה"ב וימות המשיח. וזהו עד אשר אבוא אל אדוני שעירה. לכן נקרא שמו יעקב ע"ש אחיזת העקב. שהיה ראוי לירש שכר עוה"ב שבא באחרונה. כאומרו והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגא מאד. וזה בסבת המצות ובפרט עשרת הדברות שהם כלל התורה

כולה. שזה רמז היו"ד של יעקב. כי בשכר יו"ד של יעקב שהיא רמז לי' הדברות עשרה מאמרות. יורשים השכר האמיתי הבא באחרית הימים. שזה רמז על סוד עקב שהוא אחרית הגוף וזהו יעקב. וכן יש בו סוד יב"ק שהוא ראשי תיבות יעננו ביום קראינו. וזהו ה' הושיעה כנגד היו"ד שעולה עשרים במילואו. ולזה סוד יב"ק הוא עמוק מאד מאד מי ימצאנו. בסוד ג' שמות של יהו"ה אהיה אדנ"י שעולים קי"ב כמו יבק. וכמו שפי' באומרו ויעבור את מעבר יבק. ולכן נאמר באברהם עקב אשר שמע אברהם בקולי. כי בשכר עקב שהיא (השוחד) [השכר] האמיתי שמע אברהם בקולי. ולא בשכר טובות העולם הזה. וזהו וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי. וזהו שאמר בכאן והיה עקב תשמעון. כנגד עקב אשר שמע אברהם בקולי. וכנגד ושמרת את המצות ואת החוקים ושמר ה' אלהיך לך. אמר וישמור משמרתי מצותי חוקותי ותורותי. ואמר מצותי חוקותי ותורותי. כנגד היו"ד של יעקב שהיא כנגד עשרת הדברות. שהם כלל תורה שבכתב ותורה שבע"פ. ולהורות על שם האמיתי שהוא עקב. שכר באחרית הניתן לאברהם אבינו. אמר בכאן והיה עקב תשמעון את המשפטים. כלומר אם תשמעון העקב. שאמרתי לאברהם דכתיב ביה עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי. ושמר ה' לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך. שהוא השכר האמיתי הנאמר באברהם להיות לו לאלהים. וזהו אשר נשבע לאבותינו. דכתיב ביה עקב אשר שמע אברהם בקולי. וזהו ושמר ה' אלהיך לך. לשון המתנה וכמו ואביו שמר את הדבר. שהם ממתינים השכר הבא באחרונה בעולם הנפשות. וזהו וישמור משמרתי. שהמתין השכר האמתי הנמשך באחרונה מן המצות והחוקים. כאומרו ששכר מצוה מצוה. כי שכר המצות אינם טובות העוה"ז. כי הם נסים נסתרים וכנגד התולדות כמו שביאר הרמב"ן ז"ל בפרשת וארא. אבל שכר המצות הוא השכר הצפון לצדיקים הבא מעצמו. כאומרו והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. תשוב מעצמו. ולכן הבטיחם בכאן בשכר הבא באחרונה שהוא כמו עקב. והוא העיקר. אבל שכר הטובות העוה"ז אינם עיקר. אלא על צד היותו טוב. וזהו והיה עקב תשמעון שתעשון בשביל השכר האמיתי. ושמר ה' לך את הברית ואת החסד. שהוא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול בעוה"ב. ועל צד היותר טוב יתן לך ג"כ טובות העוה"ז. וזהו ואהבך וברכך. בתוספת טובה וברך פרי בטנך:

ואולי יאמר והיה עקב תשמעון. לפי שאמר למעלה ושמרת את המצוה ואת החוקים ואת המשפטים. וזאת השמירה לא ידענו כיצד היא. לזה אמר והיה עקב תשמעון. להורות שהכל תלוי בשמיעה כאומרו שמעו ותחי נפשכם. ואמרו חכמים ז"ל כשאמרו נעשה ונשמע ועשו העגל ואבדו את נעשה. אמר הקב"ה שמרו את נשמע ודומה

עלי כאלו שמרתם נעשה ונשמע. משל למטרונה וכו'. וזהו והיה עקב תשמעון. מיד ושמרתם ועשיתם אותם. כי שכר מצוה מצוה ובשכר השמיעה תבואו לידי שמירה ועשייה. באופן שבזה לא תהיה הגזירה. ושמר ה' לך. [פי'] ישמור לך הבטחתו. אלא הכל קשור. בשכר שתשמעון תזכו לידי שמירה ועשייה ושמר ה' אלהיך לך. ואהבך וברכך והרבך בטובות העוה"ז. ולפי שהעיקר הוא טובות העוה"ז. אמר ברוך תהיה מכל העמים. בברכה מצויינת שאין או"ה זוכין בה. והוא עולם הנשמות שהאדם משיג בזכות התורה והמצוה. וזהו לא יהיה בך עקר ועקרה. כמאמרם ז"ל שלא תהיה ביתך עקורה מהתלמידים וירחיב גבולך בתלמידים. בענין שבזה תזכה לחיי העוה"ז. כי אם הוא מדבר בענין העקרות. כבר הוא כלול באומרו וברכך והרבך וברך פרי בטנך. ולכן אמר שמדבר בתלמידים. ולפי שהחכמים והתלמידים עלובים ואינם עולבים שומעים חרפתם ואינם משיבין. אמר ובבהמתך. להורות שצריך אדם לשים עצמו אדם ובהמה. ואז יושיע ה'. ואז והסיר ה' ממך כל חולי. שהוא רמז על חוליי הנפש שהיתה במצרים. שהיתה מלאה גילולים ושיקוצים והיו בהם תכונות רעות וזהו מדוי מצרים הזב מבשרם שהיא בשר חמורים. באופן שתהיה שלם במעלות הנפש ובמעלות המדות. כאומרם ז"ל כשיצאו ישראל ממצרים היו בהם עורים ופסחים. פוסחים על שתי הסעיפים הנאמר באליהו ז"ל. והמתין להם ג' חדשים עד שיבריאו. וזהו בחדש השלישי וגו'. וזהו והסיר ה' ממך כל חולי וגו'. ואז ואכלת את כל העמים. באופן שהגזירה היא ברוך תהיה מכל העמים וגו'. וזהו ושמר ה' אלהיך לך:

ואולי יאמר והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה. לכלול כל הדברים הנזכרים בפרשה של מעלה עשה ולא תעשה. שהם כלל עשרת הדברות הנזכרות. ושמרתם ועשיתם אותם. ושמרתם כנגד לא תעשה. כאומרם השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה. וזהו ושמרתם. שתשמרו עצמכם מלאוין. ועשיתם אותם כנגד מצות עשה. ושמר ה' אלהיך לך. כנגד ושמרתם של מצות לא תעשה. ולכן בשכר זה ושמר ה' אלהיך לך את הברית שנשבע לאבותיך. כי מצות לא תעשה אינם ראויות לשכר האמת כמצות עשה. וכנגד ועשיתם אותם שהם מצות עשה. אמר ואהבך וברכך והרבך. כי אחר שאתם עושים המצות מאהבה. השם יאהב אותך ויפרך וירבך. ואולי כל זה הוא כנגד מצות עשה שאמר ועשיתם אותם. ובשכר העשייה ושמר ה' אלהיך לך ואהבך וברך פרי בטנך. וכנגד מצות לא תעשה שהוא כנגד ושמרתם. אמר ברוך תהיה מכל העמים. לפי שאתה נזהר מרציחה וניאוף וגניבה וחמדה ושמע שוא. מכל העמים שהם פרוצים בכל אלו הדברים. ואחר שאתה נזהר בלאוין לא יהיה בך עקר ועקרה. והסיר ה' ממך כל חולי

וכל מדוה. שכל זה מניעה כמו השמירה. ולכן לא ישימם בך. ואחר שהם פרוצים בזה. ואכלת את כל העמים לא תחוס עינך עליהם ולא תעבוד את אלהיהם. שהוא כנגד לא יהיה לך אלהים אחרים. אחר שאתה נשמר בלאוין כאומרו ושמרתם ועשיתם אותם:

פסוק יז

כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה. לפי שאמר ואכלת את כל העמים. ושמא תאמר איכה אוכל להורישם ולכלותם. לזה אמר זכור תזכור את אשר עשה ה' למצרים. ושמא תאמר ג"כ שאין אתה ראוי להורישם. לזה אמר המסות הגדולות והאותות והמופתים שעשה השם עמך בדרך נס. כן יעשה ה' לכל העמים. ולפי שאולי יאמרו כי הם עצומים ובעלי מלחמה ותחבולה. וישארו מהם אנשים גבורים נסתרים וטמונים במחבואות ובמארב ויצאו וילחמו עמנו. לזה אמר וגם את הצרעה ישלח השם בם עד אבוד הנשארים והנסתרים מפניך. ולכן לא תערוץ מפניהם. אחר שה' אלהיך בקרבך. והוא לוחם מלחמתך. ויתן מלכיהם בידיך לא יתיצב איש לפניך. וכל זה בתנאי שלא תלך אחר עבודה זרה. אבל פסילי אלהיהם תשרפון באש. ואע"ג שתשרפון באש. לא תחמוד כסף וזהב שיתנו לך שעליהם. לפי שהיא חרם וכל הנאותיה חרם. וזהו כי חרם הוא. או יאמר לא תחמוד כסף וזהב. שיתנו לך שוחד בשביל שלא תשרפם. וזהו עליהם. ואמר זה לפי שאולי יאמרו ישראל מה לי להניחם כי הם עץ ואבן ואין ממש. לזה אמר ולא תביא תועבה אל ביתך. כי הם והנאותיהם שנתנו לך בשבילך הכל חרם:

פרק ח

פסוק א

כל המצוה אשר אנכי מצוך היום וגו' וזכרת את כל הדרך. הנרצה בזה שהתורה ירדה לסוף דעתם של ישראל שאין מבקשים אלא עלילה. ולכן אמר בפרשה של מעלה כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה. ותקן להם זה באומרו זכור תזכור את אשר עשה השם לפרעה. אח"כ כל המצות. לתקן להם ספק אחר שאולי היה בלבם. כאומרם שיצאו מארץ טובה ורחבה ושמנה מאד כגן ה' כארץ מצרים לילך לארץ כנען. ואולי שם יחסר להם מזונם מצד עונם או מצד שהארץ לא תהיה רבת המזונות. לזה בא עכשיו לסלק מהם זה הספק. ואמר כל המצוה תעשה למען תחיון. כי בשמירת המצות תלויה המחיה והמזונות. כאומרם ואתה מחיה את כולם. שהשם הוא המחיה והמזונות. ולא הלחם. כאומרו בכאן כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם. וזהו למען תחיון. שתהיה לכם המחיה והמזונות בשכר המצות. ואם תסתפק בזה וזכרת את כל הדרך וגו'. שראית בעיניך שהוליכך השם אלהיך ארבעים שנה במדבר בארץ לא זרועה. לא מקום זרע ומים אין

לשתות. למען ענותך לנסותך לדעת את אשר בלבבך. אם תהיה שלם בנסיונות. ואם יש לך לב טוב לקבל העינוים והיסורים. ולזה ויענך וירעיבך ויאכילך את המן. והרמז בזה שהם היו באים ממצרים שמנים ובכרס מלאה ממאכלות רעות. עד שהיו עבים בשכלם מצד אכילת הדגים והקישואים והבצלים. ולהכנס לעבודת השם וללמד התורה והמצות. היו צריכים להתענות ולהרעיב עצמם. בענין שיהיו מוכנים ודקים בשכלם. ולזה אמר ויענך וירעיבך ויאכילך את המן. שהוא לחם אבירים מאכל דק מאד לזכך שכלם. וזה היה להם עינוי ונסיון גמור. שהיו רגילים לאכול מאכלות עבים אכול ושבוע והותר. ועכשיו היו צריכים להיות עיניהם תלויות לשמים בכל יום אם ירד המן אם לא ירד. ואחר שהיו אוכלים ממנו היה נבלע באיברים והיה נראה להם שלא אכלו דבר. וזהו למען ענותך לנסותך. וכל זה למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם. אחר שעברתם מ' שנה בלא לחם ובלא בשר ויין. כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם. והוא מזונו ומחיתו. וזה רמז על המצות שיוצאים מפי ה'. והם הם המזונות וקיום האדם. כאומרו כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות למען תחיון. ויעמידו אתכם. והם יהיו מחיתכם ומזונכם האמתי. ואם כן אחר שראיתם בעיניכם שעברתם ארבעים שנה בלא מזונות. אלא במוצא פי ה'. לא תסתפקו בענין המזונות והמלבושים. וזהו שמלתך לא בלתה מעליך זה ארבעים שנה. ואעפ"י שלפי האמת כל זה נסיון גמור וייסורים ותוכחות. יש לך לידע. כי כאשר ייסר איש את בנו. באהבה ולהדריכו אל השלימות. כן ה' אלהיך מיסרך: **ובמדרש** הגלוי אמרו וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו. לפי שאולי יאמר אדם כשיראה ייסורין אלו באין עליו. שהשם יעוות משפט ח"ו ויקרא תגר. שחושב שהוא איש טוב ולא היה ראוי שיבאו עליו ייסורין אלו. לזה אמר וידעת עם לבבך. כלומר כשתחשוב או תאמר בזה. תשיב אל לבך ותזכור הדברים שעשית וחטאת בהם בכל יום ויום. ואז תבין ותדע כי אין ה' נפרע ממך החצי מה שאתה חייב. ואינו מיסרך להנקם ממך. אלא כאשר ייסר איש את בנו. וזה שאמר שלמה ע"ה בקהלת החכמה תעוז לחכם מעשרה שליטים. כי בחכמה אדם סובל כל הדברים. ויורד עד תכונתם. ובחכמה רואה שאין עושין לו עול. אחר שיודע כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. ולכן גם לכל הדברים אשר ידברו אל תתן לבבך אשר לא תשמע את עבדך מקללך. ולפי שאיזה שכל אדם יכול לסבול עבדו שיקללהו. לזה אמר כי גם פעמים רבות ידע לבבך אשר גם אתה קללת אחרים. כלומר כשתשיב אל לבך ותזכור מה שאתה עשית וחטאת כנגד אחרים וקללת והכית אותם. תודה על האמת ותאמר מה' יצא הדבר. שיבא עבדי אוכל לחמי ויגדיל עלי עקב ויקללני. אחר שאני יודע שקללתי אחרים. בענין שבזה יצדק הדין. וז"ש

כי גם פעמים רבות ידע לבבך. כמו שאמר בכאן וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך. ואחר שזה כן ושמרת את מצות ה' אלהיך ללכת בדרכיו וליראה אותו. בענין שהשם יכין לך מזונותיך בסבת שמירת המצות. ולא יהיה לך הספק הנזכר. וכל שכן שלא תצטרך לכל זה. כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה מליאה מזונות. וכן היא ארץ נחלי מים. עד שבסבת ריבוי המים יש בה זרעים ופירות רבים. וזהו ארץ חטה ושעורה. ולא תאמר שאע"פ שיש בה ריבוי לחם. היא ארץ עניה ודלה. שיש לך לידע שהיא ארץ עשירה ולא במסכנות תאכל בה לחם. לא תחסר כל בה עד שהאבנים שלה הם ברזל והרריה נחושת. ואחר שהארץ עשירה טובה ורחבה. וברכת את ה' על הארץ הטובה אשר נתן לך. ולפי שמצד ריבוי הטובה שוכח אדם את השם ובועט בו. כאומרו וישמן ישורון ויבעט. לכן אמר השמר לך פן תשכח את השם פן תאכל ושבעת ורם לבבך ושכחת את ה'. ותהיה כפוי טובה. ולא תזכור את ה' המוציאך ממצרים ועשה עמך נסים גדולים במדבר. אע"פ שלא היית ראוי. וזהו המוציא לך מים המאכילך מן במדבר. בענין שתהיה ראוי. וזהו למען ענותך לנסותך כמו שפירשתי למעלה. וזהו להטיבך באחריתך. לפי שאין אדם זוכה לחיי העה"ב אלא מצד ייסורין כמאמרם ז"ל ודרך חיים תוכחת מוסר. ועכ"ז אני ירא שמא תאמר בלבבך כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה. וזכרת את ה' כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל. והיה אם שכח תשכח דבר זה ותלך אחרי אלהים אחרים העידותי בכם כי אבד תאבדון. וכל זה עקב לא תשמעון בקול ה' אלהיכם. כלומר הברכות הנזכרות בתחלת הפרשה הם עקב תשמעון. ואלו הקללות עקב לא תשמעון:

פרק ט

פסוק א

שמע ישראל אתה עובר היום את הירדן וגו'. עם גדול ורם וגו'. וידעת היום כי ה' אלהיך אש אוכלה הוא וגו'. אל תאמר בלבבך בצדקתי הביאני ה' וגו'. אחר שכבר סלק להם הספק הנזכר. בא עתה לומר להם שהיה ירא מהם שיעלה בלבם שטות אחרת. לחשוב ולומר שבצדקתם ירשו את הארץ. ולזה אמר שמע ישראל. והבן וקבל מה שאני אומר לך. כי יש לך לדעת שאתה עובר את הירדן לרשת גוים גדולים ועצומים אשר אי אפשר בחיל ובכח להורישם. וזה שאמר אשר אתה ידעת מי יתיצב לפני בני ענק. אבל השם העובר לפניך הוא ישמידם למען שמו ולא בעבורך. ואולי תאמר כי בצדקתך אתה בא לרשת את ארצם לא תאמר כן כי לא בצדקתך וביושר לבבך. שרמז בזה כי אולי שאע"פ שלא יהיו בהם פעולות טובות מצדקה ומעשים טובים. יהיה בהם יושר ותמימות הלב. לזה אמר לא בצדקתך וביושר לבבך. אחר שאתה חושב מחשבות ועלילות בלבבך. ואומר

שהגוים רבים. ושהארץ אינה טובה במזונות. ושהשם מוריש אותם בעבור צדקתך. וכן רמז באומרו וידעת היום כי ה' אלהיך. השלשה דברים שאמרנו למעלה שיש להם לידע. שהיכולת שלו. ויש לו שלוחים להורישם. ושהשלוחים לא יסבו בלכתם אלא שיעשו שליחותו. כנגד היכולת אמר וידעת היום כי ה' אלהיך הוא עובר לפניך ולו היכולת. וכנגד השלוחים אמר אש אוכלה שעושה מלאכיו אש לוהט להפרע מהם. וכנגד שיעשו שליחותם בלי איחור ושינוי. אמר והאבדתם מהר בלי איחור בסבת שלוחיו. ואולי אע"פ שיודו כי לו היכולת. יאמרו כי זכותם עמדה להם. לזה אמר אל תאמר בלבבך בצדקתי הביאני ה' כי לא בצדקתך ה' נותן לך את הארץ הטובה. כי לא די שאינך צדיק. אלא שאתה עם קשה עורף. וא"ת שאינו כן. זכור אל תשכח מעשיך הראשונים אשר הקצפת את ה' אלהיך במדבר למן היום אשר יצאת ממצרים. ובחורב הקצפתם את ה'. בזמן קבלת התורה. וזהו בעלותי ההרה. וזהו ע"ד שאמר המשורר יעשו עגל בחורב בזמן ירידת המן והתורה. כי זה רע גדול כי אם עבר זמן מהם בנתים או שפסקו מהם אלו הטובות ניחא. אבל בעודם בתקפם ובטובם שכחו מושיעם. וזה שאמר ישעיה ע"ה על דרך תימה שמעו שמים והאזיני ארץ כי ה' דבר. בנים גדלתי ורוממתי אותם. בעוד שהיו במעלות עליונות. והם פשעו בי. מהו והם כי הוא מיותר. אבל במה שאמרנו הוא מבואר. כי אע"פ שהשם גדלם ורוממם. אם פסקו מהם אותם המעלות ואז פשעו בי. אינו כל כך תימה. אבל והם בעודם במעלתם פשעו בי. וזה שאמר ובחורב הקצפתם את ה'. וכן יעשו עגל בחורב בזמן ירידת המן והתורה. עד שאמרו חכמים ז"ל שהאכילו לעגל מהמן. ובכאן הזכיר להם עון העגל ואמר קום רד מהר מזה. כמו שהם מהרו לעשות העגל כמו שאמר סרו מהר מן הדרך אשר צויתים עשו להם מסכה. ומפני כבודם לא הזכיר בכאן עגל מסכה אלא מסכה. מפני שהיה להם דבר מגונה מאד מאד. כאומרו וימרו את כבודו בתבנית שור. ולא תאמר כשור של פטם אלא אוכל עשב שהוא מטונף מצד אכילת העשב. ובזה המרו עיני כבודו וחטאו מאד לה'. וזהו וארא והנה חטאתם לה' אלהיכם. שאמר לכם לא יהיה לך אלהים אחרים. ואתם עשיתם לכם עגל מסכה. ולטובתכם ואתפוש בשני הלוחות ואשברם. כמי שקורע שטר הכתובה או הקנין. בענין שלא יהיה פתחון פה להשם כנגדם. והזכיר סדר תפלתו. ותיקון העגל. ואח"כ הזכיר להם עון המרגלים וסדר תפלתו. ולפי שהיו בלא תורה. בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך שני לוחות אבנים ויכתוב ה' על הלוחות כמכתב הראשון ואשים את הלוחות בארון. וכל זה להורות על רשעתם. ולכן רצה השם לתת הלוחות במעמד ישראל. וזהו פסל לך ועלה אלי ההרה. וכן לפי

חטאתם הבדיל ה' את שבט הלוי לשאת את ארון ברית ה'. ולא רצה לתת אותו לישראל. בענין שבכל זה תראו מה שאמרתי. כי לא בצדקתך ה' אלהיך מוריש אותם מפניך:

פרק י

פסוק יב

ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה. כבר הקשו אטו מילתא זוטרתי היא. ותירצו אין לגבי משה וכו'. ולפי הפשט יאמר מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה. כלומר אע"פ שאלו הדברים גדולים ויש בהם טורח גדול לירא את ה' ולאהבה אותו ולשמור מצותיו. אחר שכל זה הוא לטוב לך הוא דבר קל. כי ידוע שאע"פ שאדם יטרח מאד. אם הוא לטובתו ולתועלתו הוא עושהו בלב שלם. וכן בסבה שנית הוא דבר קל מאד. כי אחר שהשם עשה עמך טובות גדולות לא עשה כן לכל גוי. והוא זה שאתה יודע כי לה' אלהיך השמים והארץ ויבחר בך ובאבותיך מכל עם ולשון. א"כ אחר שהוא קדמך בטובות. אע"פ שישאל ממך דברים גדולים מה ה' אלהיך שואל מעמך. וזהו שאמר הן לה' אלהיך השמים וגו' רק באבותיך חשק ה' מכל העמים. ואמר ויבחר בזרעם אחריהם. לרמוז על דוד שהוא רגל רביעי מהמרכבה. ורק באבותיך רמז על אברהם יצחק ויעקב. והנכון שיאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך. לרמוז שאע"פ שהיה שואל מהם דברים גדולים ליראה את ה' וללכת בדרכיו ולשמור מצותיו. בערך ישראל ובערך הזמן שהם בו לא היו דברים גדולים. כי ידוע כמו שאמרו ז"ל משבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא עד שבאו ישראל להר סיני ופסקה זוהמתם. אבל אוה"ע שלא עמדו על הר סיני לא פסקה זוהמתם. עד שבסבת זוהמת הנחש היו להם מניעות גדולות להשיג השגת התורה. ואין להם הכנה ראויה. כי בסבת זוהמת הנחש הם הולכים אחר התאות ואחר מראית עיניהם של ישראל. אבל ישראל שעמדו על הר סיני וראו הקולות והלפידים וראו כבוד ה' יורד באש על הר סיני. עד שבזה כמעט שנחלפה צורתם ונחלשה זוהמתם. עד שלזה רמזו ז"ל שבמעמד הר סיני פרחה נשמתם מהם. עד שבזה היו מוכנים לקבל התורה. בענין שבזה פסקה זוהמתם מהם. וכן פסקה זוהמתם בסבת אכילת המן שהיה לחם אבירים מאכל דק וזך מאד. והיה מזכך הלבבות. עד שבזה כשבאו להר סיני כבר פסקה זוהמתם ונחלשת. ובכל זה היו מוכנים לקבל התורה אבל העו"ג לא עמדו על הר סיני ולא פסקה זוהמתם. ולכן אמר להם משה ועתה ישראל. בזה העת והזמן שאתה עתה ברוך ה'. שהוא אחר מ"ת והסרת הזוהמא. בסבת אכילת המן וראיית הנסים הגדולים. מה ה' אלהיך שואל מעמך. אחר שכבר אתה מוכן וראוי לכל הדברים. כי אם היה שואל דבר זה מעם אחר היה דבר גדול. אחר שלא פסקה זוהמתם ואין להם הכנה.

אבל מעמך שאתה עם קדוש ומוכן בקבלת התורה ובאכילת המן. אינו דבר גדול. וכן אם השם היה שואל דבר זה מעמך קודם מ"ת ואכילת המן וראיית הנסים. היה דבר גדול. אחר שלא היה לך הכנה. אבל עתה בזה העת שכבר אתה מוכן וראוי ופסקה זוהמתך ממך. מה ה' אלהיך שואל מעמך. ובזה הוא מדויק מאד מלת ועתה ישראל. שלא היה לו לומר אלא שמע ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך. וכן מלת מעמך מדוייק. באופן שלפי הכנתם לא היה שואל מהם דבר גדול. אחר שפסקה זוהמתם ועמדו על הר סיני. מה שלא עשה כן לכל גוי. וזהו שסמך מיד הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים. רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם. יותר מכל האומות במתן תורה ובעשיית הנסים והנפלאות:

ורז"ל אמרו לתרץ קושיא מה ה' אלהיך. אל תקרי מה אלא מאה. וזה רמז על ק' ברכות שחייב אדם לברך בכל יום. כי זה דבר שהוא ביד האדם לברך ק' ברכות בתפלתו ובברכת מזונו. כי אינו דבר גדול להתפלל לשם ולברך על מזונו. ובזו משלים ק' ברכות. ובשבת שאינו משלים י"ח ברכות. אמרו שם רבי חייא בריה דרב הוה אמר בשבתא וביומא טבא טרח וממלא באספרמקי ומגדי. פירוש שחייב אדם בשבת לאכול מיני מגדים ופירות ולברך עליהם תחלה וסוף עד שישלים ק' ברכות. ומה שאמרו אל תקרי מה אלא מאה הוא כדמות אסמכתא. לפי שיש בזה הפסוק צ"ט אותיות ועם האל"ף שמוסיפין הם מאה אותיות כנגד ק' ברכות. וכל אות ואות כנגד ברכה אחת. והמשלים ק' ברכות בכל יום. חשוב עליו כאלו מקיים ליראה את ה' וללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו ולעבוד את ה' ולשמור מצותיו. והוא עובד מאהבה ומיראה ועובד את השם והולך בדרכיו ושומר מצותיו. בענין שבזה מקיים כל התורה כולה. ולפי שזה אינו טורח גדול לאדם בהשלמת ק' ברכות. אמר מה ה' אלהיך שואל מעמך:

פסוק טז

ומלתם את ערלת לבבכם וגו' כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים. לפי שאמר להם שהיה להם לאהוב את ה' ולעבדו מצד הטובות שעשה להם שבחר בהם מכל העמים. ואם לא תרצו לעובדו מצד האהבה. למעט יש לכם לעבדו מצד היראה. לפי שלו היכולת הגמור להעניש אתכם. וזהו שאמר ומלתם את ערלת לבבכם ולא תקשו ערפכם עוד. לפי שה' אלהיכם הוא האלהים. וזה טעם כי ה' אלהיכם הוא וגו'. והזכיר בכאן הג' סבות שבעבורם אדם כופר באדוניו. מפני שחושב שאין לו יכולת. או שאין לו שלוחים להנקם ממנו. או שהשלוחים יסבו בלכתם. כנגד הא' אמר הוא אלהי האלהים ולו היכולת. כנגד השלוחים אמר האל הגדול הגבור והנורא. ואלו הם נוראותיו וגדולותיו וגבורותיו

ושלוחיו. וכנגד השלישי שהשלוחים יסבו בלכתם או יקבלו שוחד. אמר אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד שום אחד מהם. ולכן את ה' אלהיך תירא. מצד נוראותיו הנזכרות. ואותו תעבוד. ואמר הוא תהלתך. לרמוז שראוי לעובדו מצד ב' דברים. האחד מצד מעלתו ותהלתו ואלהותו בלי שום סבה אחרת. והשני מצד הטובות שקבלת ממנו. נגד הראשון אמר הוא תהלתך והוא אלהיך. וכנגד הב' אמר אשר עשה אתך את הגדולות האלו. והם בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה. ולכן ואהבת את ה' אלהיך. כעובד מאהבה מצד מעלת השם ושמרתם מצותיו. ואמר וידעתם היום כי לא את בניכם. לפרש להם הג' דברים הנזכרים בפרשה שראוי לעובדו. אחר שראו בעיניהם יכלתו ושלוחיו. ושלא יסבו בלכתם כמו שראו במצרים יכולת השם. וזהו שאמר את אותותיו ואת מעשיו אשר עשה בתוך מצרים. שזה מורה יכלתו ושלוחיו. וכנגד השלישי אמר ואשר עשה לחיל מצרים וגו' אשר הציף את מי ים סוף על פניהם. בלי איחור מצד שלוחיו. ואשר עשה לכם. שלא תאמרו שלא הראה יכלתו בכם. לזה אמר ואשר עשה לכם במדבר שראיתם יכלתו ושלוחיו ושהם נאמנים בשליחותם. ופירש הדבר ואמר ואשר עשה לדתן ולאבירם שהראה בהם יכלתו. וכנגד השלוחים אמר אשר פצתה הארץ את פיה ותבלעם לעשות שליחות ה'. ואמר בקרב כל ישראל. להורות שלא שינה את השליחות אלא בקרב כל ישראל פצתה את פיה. ולא נתן להם מקום להחביא את עצמם. ואם כן אחר שאתם מכירים זה. ושמרתם את כל המצוה. אחר שהוא יכול ויש לו שלוחים להנקם מכם ולא יסבו בלכתם ולא יקבלו שוחד. ואלו השלשה תמצאם בהרבה מקומות בתורה ובדברי הנביאים. והוצאתים מן המדרשים שאמר המבלי אין אלהים עליך לדעת את מוצאך ואת מובאך. המבלי אין קברים תחתיך להנקם בתוכם מאויבי ה'. ודע נא וראה כי התמרות המגיעות שלוחי ההשגחה. לא יסבו בלכתם לגמול ולענוש פרטי האדם וכתותיו וכו'. באופן שכל מורד באדוניו מורד לאלו הג' סבות. וכאן הודיעם משה איך ראו במצרים ובמדבר אלו השלשה דברים. וכאן הראם אלו הדברים בדתן ואבירם כמו שפירשנו:

פרק יא

פסוק י

כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה וגו'. לפי שהבטיחם למעלה כי בשמירת החוקים יתן להם את הארץ הטובה. כאומרו למען תחזקו ובאתם וירישתם את הארץ וגו'. ולפי שישראל היו מורגלים במצרים והיתה ארץ טובה כאומרו כגן ה' כארץ מצרים. ואולי יחשבו שהיא היתה טובה מא"י. לכן בא עתה להבטיחם שהיא טובה מארץ מצרים בשני דברים. האחד כי ארץ מצרים צריכים להשקותה כגן הירק וזה טורח גדול. אבל

א"י למטר השמים תשתה מים בלי טורח ועמל. והשני שכל הארצות הן מושפעות ע"י שליח. וא"י הוא בעצמו דורש אותה ואוהב אותה. ועיני ה' והשגחתו בה תמיד מראשית השנה ועד אחרית השנה. ונכתב מרשית בלא אל"ף. להורות כי בתשרי נידון העולם וזהו מרשית. ואמר והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי וגו' ונתתי מטר ארצכם. לפי שלמעלה שבח לא"י באומרו למטר השמים תשתה מים. ולפי הנראה שבח ארץ מצרים גדול. שאין צריכים להמתין למטר השמים אלא להשקות כגן הירק. אבל בא"י לעולם עיניהם תלויות למעלה אם ירד מטר או לא ירד. לזה סמך ואמר והיה אם שמוע תשמעו. כלומר הכל תלוי בך. שאם תשמעו מצותי ונתתי מטר ארצכם בעתו. אבל אם לא תשמעו וסרתם ועבדתם אלהים אחרים. ועצר את השמים ולא יהיה מטר ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה. ואז תכירו טובתה כי בסבת טובת הארץ חטאו. כאומרו וישמן ישורון ויבעט. ואמר זה לפי שהיו אומרים כי ארץ מצרים טובה ממנה. ושמתם את דברי אלה. כלומר אני יודע שאני מצוה לכם דברים טובים דברים נחומים. באופן שאף לאחר שתגלו תזכרו אותם ותשימו אותם על לבבכם ועל נפשכם וקשרתם אותם וגו'. כמאמר הנביא הציבי לך ציונים. או יאמר בסבת שתשכחו דברי. וסרתם ועבדתם. תגלו מעל אדמתכם. ולכן ראוי לכם שתזכרו דברי ותשימו אותם על לבבכם ותשמרו מצות תפלין ומזוזה. בענין שבזה תשבו בבתיכם. וזהו למען ירבו ימיכם וגו'. וזאת הפרשה היא כעין פרשת שמע ישראל. ולכן כמו שאמר שם בכל לבבך ובכל נפשך. כן אמר בכאן על לבבכם ועל נפשכם. וכן פירש בה ענין תפלין ומזוזה ואמר וקשרתם אותם. וכנגד ושננתם לבניך אמר ולמדתם אותם את בניכם. אלא שפרשה שמע ישראל היא פרשת היחוד ויש בה סוד האהבה. ולכן אמר בה ואהבת את ה' אלהיך. אבל פרשה זו היא סוד היראה. ולכן התחיל בה והיה אם שמוע תשמעו דרך גיזום. אם תשמעו הרי טוב. ואם לאו וחרה אף ה' בכם וגו':

ולכן תמצא כי פרשת שמע ישראל נאמרה בלשון יחיד ואהבת את ה' אלהיך וגו'. אשר אנכי מצוך היום ושננתם לבניך וגו' וכן כל הפרשה. לפי שהיא סוד האהבה. והאהבה היא סוד הייחוד. כי אהב"ה עולה במספר כמו אח"ד למספר י"ג. בסוד י"ג מדות בסוד אחדות. לרמוז שהאוהב את השם אין חלוק בלבו. ואע"פ שיהיו אוהבים את השם אלף אלפי רבבות הם כולם חשובים כאיש אחד. ולכן פרשת הייחוד נאמרה בלשון יחיד. אבל פרשה זו שהיא סוד היראה נאמרה בלשון רבים. אם שמוע תשמעו וקשרתם אותם ולמדתם אותם. לפי שכיון שעובדים מיראה אין העבודה שלימה. והרי לבו חלוק על המקום כאלו הם רבים. ועכ"ז היא אחת ממצות התורה ליראה את השם הנכבד. ואע"פ

שתהיה מצד יראת עונש בתחלה. לסוף יבא לידי אהבה. אחר שהיא העבודה השלימה. ואלו המצות תלויות בתפלה. כמו שכתב הקדוש רשב"י ז"ל כי בתפלה תלויות שש מצות. והמכוין בכל יום בהם הוא כאלו קיים ת"ר מצות בכל יום. הראשון ליראה את השם הנכבד. וזהו בזכירת הקרבנות ובשירי דוד שהם סוד היראה. והשני לברך את השם ביוצר אור יוצר המאורות. והשלישי לאהבה את השם בברכת אהבת עולם אהבתנו וכן בפסוק ואהבת את ה'. והרביעי לייחד את השם בפסוק שמע ישראל. והחמישי למסור נפשו על קדושת השם בפסוק ואהבת. כאומרו ובכל נפשך ואפילו הוא נוטל את נפשך. ובנפילת אפים כשאומר אליך ה' נפשי אשא. שאז צריך למסור נפשו על קדושת השם בכוונה כאומרו כי עליך הורגנו כל היום. והששי לברך הכהן את העם בברכת כהנים. ואלו הן ששה מצות תלויות בתפלה שקולות כנגד שש [מאות] מצות. והשנים מהם תלויות בפרשה שמע ישראל שהיא לאהבה את השם. בפרשה והיה אם שמוע תשמעו ליראה את השם:

פסוק כב

אח"כ אמר **כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת**. ולא אמר את המצוה הזאת. אלא את כל המצוה הזאת. לכלול בכאן שתי מצות הנזכרות. והם לאהבה את השם. וליראה אותו. כי באומרו בכל לבבכם ובכל נפשכם. נכלל כאן סוד האהבה התלויה בלב ובנפש. כאומרו ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך. ונכלל בכאן גם כן סוד היראה כמו שפירשנו. אבל לפי שעיקר העבודה היא העובד האהבה. לכן אמר לאהבה את ה'. ולדבקה בו אפילו מיראה. כאומרם מתוך שלא לשמה בא לשמה. ולכן בשכר זה והוריש ה' את הגוים האלה מפניכם. ואמר כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם לכם יהיה. לחתום הפרשה סופה בתחלתה ותחלתה בסופה כשלהבת קשורה בגחלת. ולפי שבתחלת הפרשה אמר והיה עקב תשמעון. שזה רמז למצות שאדם דש בעקביו. וכן הוא רמז למצות שמקיימים בעפר. כגון ושפך את דמו וכסהו בעפר. וכן לא תחרוש בשור ובחמור וכיוצא בהם. אמר שאם ישמרו אותם. כל המקום אשר ידרכו בו להם יהיה. וכן בשכר אלו המצות הנרמזות בעפר. תרשו את הארץ. וזהו פחדכם ומוראכם יתן ה' אלהיכם על פני כל הארץ אשר תדרכו בה. בשכר דריסת הרגל של המצות שאדם דש בעקביו. וזהו כאשר דבר לכם שאמר והיה עקב תשמעון וגו'. וברך פרי בטנך על האדמה אשר נשבע לאבותיך לתת לך:

פסוק כו

ראה אנכי. לפי שאמר למעלה והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי ונתתי מטר ארצכם בעתו. ואם לא תשמעו ועצר את השמים. וכאן נכללו כל הברכות והקללות. כמו

שפירשתי בפרשת בחוקותי. לכן סמך מיד ואמר ראה אנכי נותן לפניכם היום. בזאת הפרשה שלמעלה ברכה וקללה. את הברכה אשר תשמעון. כמו שאמר והיה אם שמוע תשמעו ונתתי מטר ארצכם. והקללה אם לא תשמעון. כמו שאמר השמרו לכם פן יפתה לבבכם וגו' וחרה אף ה' בכם. ולכן אמר בכאן וסרתם מן הדרך ללכת אחרי אלהים אחרים. כמו שאמר למעלה וסרתם ועבדתם אלהים אחרים:

ואמר **ראה אנכי**. בלשון יחיד. ואחר כך אמר נותן לפניכם לשון רבים. להודיע לנו עיקר גדול בשורש האמונה ובמעלת ישראל. אע"פ שהם רבים הם כמו יחיד. לפי שנחצבה נפשם מאל אחד. וכמו שאמרו עשו שש נפשות [היו לו] ואמר בהן נפשות לשון רבים. לפי שהיו עובדים אלוהות הרבה. ויעקב היו בניו שבעים וכתב בהם נפש לשון יחיד. לפי שבאין מכח אל אחד. ולכן תמצא בתורה שפעמים מדבר עמהם בלשון יחיד לא יהיה לך אלהים אחרים. ובמקום אחר כתיב לא תעשו לכם אלילים. להורות על מעלתם שאע"פ שהם רבים הם כמו יחיד. ולכן פעמים מדבר עמהם בלשון יחיד ופעמים לשון רבים. ובזה ובזה יחידו של עולם מצטרף עמהם. ולכן אמר במסכת אבות עשרה שיושבים ועוסקים בתורה שכינה עמהם וכו'. ומנין אפילו חמשה ומנין אפילו אחד וכו'. להורות שרבים הם כמו יחיד. והיחיד הוא כמו רבים. ובכולם השם מצטרף עמהם שהוא יחידו של עולם. וכן הוא כמו רבים כי מלא כל הארץ כבודו.

וי"א כי ראה אנכי. אמר כנגד השכל שהוא יחיד. לפי שזאת הראיה היא ראיית השכל. ולכן אמר ראה לשון יחיד כמדבר עם השכל. ולפניכם אמר כנגד כחותיו שהם רבים. וירמוז בזה כי עיקר התורה תלויה באמונה. כאומרו השכל וידוע אותי. וזהו ראה אנכי. ראה בעין השכל כי אנכי ה' אלהיך. וזהו ראה אנכי. ונותן לפניכם. הוא כנגד שאר מצות התלויות במעשה. לעשות ושלא לעשות. וזה כלול באומרו ברכה וקללה. ופירש הדבר ואמר הברכה אשר תשמעו אל מצות ה'. והקללה אם לא תשמעו. וחותם שזה בכלל לא תעשה. ועוד אני סבור שאמר ראה אנכי נותן לפניכם לשון רבים ולשון יחיד. לרמוז למה שכתבתי למעלה בסוד האהבה והיראה. הרמוזות בפרשת שמע ישראל ובפרשת והיה אם שמוע. כי ענין אהבה הוא כמו אחד. ולכן באו כל דברי אותה פרשה בלשון יחיד. אבל בענין היראה שאמר שהיא פרשת והיה אם שמוע. שהיא לשון גיזום כתיב בה לשון רבים. לפי שכבר לבו חלוק. ולכן אמר בכאן ראה אנכי נותן לפניכם לשון יחיד ולשון רבים. להורות שבפרשה שעברה כלול בה ענין האהבה הבאה בלשון יחיד. וכלול בה ענין היראה הבאה בלשון רבים. וזהו ראה והסתכל ענין האהבה הרמוזה בלשון יחיד. שהיא הברכה אשר תשמעון. וכן ראוי לך להדבק באהבת השם שהיא סוד ה' אחד. ובה

תלויה הברכה והקדושה. ולכן לא נאמר כי טוב בשני. לפי שאין טוב אלא באחד. אבל בענין היראה שלבו חלוק עם השם. נאמר בו לשון רבים. התרחק ממנו. שהיא נכללת בכלל והקללה אם לא תשמעו. כאומרו למעלה וחרה אף ה' בכם. וזהו ראה אנכי נותן לפניכם לשון יחיד ולשון רבים. ולכן פירש מיד הדבר ואמר והיה כי יביאך ה' ונתת את הברכה על הר גריזים. שהיא ברוך האיש אשר לא יעשה פסל ומסכה. ואת הקללה על הר עיבל שהיא ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה. וזהו הברכה אשר תשמעו. והקללה אם לא תשמעו:

ולכן אחר שכל הדברים אמורים בלשון ארור ובלשון ברוך. כי אתם עוברים את הירדן וגו' ושמרתם לעשות את כל החוקים האלה. ולפי שהתורה כולה בכלל ע"ז אמר אלה החוקים והמשפטים אשר תשמרון לעשות וגו' אבד תאבדון וגו'. באופן שבעקירת ע"ז תשמרו כל התורה כולה. וכל זה לפי שהיה ירא מהם שאחר ביאתם לארץ שיטעו אחר ע"ז. ולכן אמר להם אבד תאבדון את כל המקומות. כי לא יספיק לכם עקירת הע"ז עצמה. אלא המקומות שעבדו שם הגוים. וכל זה לפי שהיה ירא מהם שאחר ביאתם לארץ שיטעו אחר ע"ז. ולכן אמר להם אבד תאבדון את כל המקומות. כי לא שאני ירא שאתם יורשים אותם. אלא את אלהיהם. לרמוז שבכניסתם לארץ ירשו אלהיהם ויטעו אחר ע"ז. ויהיו יורשים אותם כאלו באה להם מנחלת אבותם. ולכן ונתצתם את מזבחותם ופסילי אלהיהם תגדעון. בענין שלא ישאר להם שם ושארית:

פרק יב

פסוק ד

ואמר **לא תעשון כן לה' אלהיכם וגו'**. לפי שאמר שהגוים היו עובדים לאלהיהם במקומות רבים בהרים וגבעות ותחת כל עץ רענן לפי שהיו להם אלוהות רבים. ולפי שידוע שישראל אין להם אלא אל אחד ומזבח אחד ומקדש אחד. לזה אמר לא תעשון כן לה' אלהיכם. כמו שעושין הגוים לאלהיהם. כי אם אל המקום אשר יבחר ה'. הוא מקום אחד ומקדש אחד. כמו שהוא ה' אחד. ואתה גוי אחד בארץ הנבחר. וזהו לשכנו תדרשו והבאתם שמה עולותיכם. ואמר לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום. לרמוז שאפילו מה שעושים עכשיו להקריב בבמות או בנוב או בשילה. לא היה ראוי לעשות כן. אחר שהשם אחד ותורתו אחד. ואם היו עושין כן בהכרח לפי שלא היה ראוי שתשתכח מהם תורת הקרבנות והנדרים והנדבות. ואם אנכי מתיר לכם זה. הוא לפי שלא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה. האמתית היא ירושלים. אבל כשתעברו את הירדן וישבתם בטח. והיה המקום הידוע של בית הבחירה שמה תביאו עולותיכם

וזבחיכם ונדריכם. ולא במקום אחר. ואז השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום. כי אם במקום אשר יבחר ה'. ואמר להם עוד שאפילו בשר תאוה. וזבחת מבקרך ומצאנך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל תאכלנו הטמא והטהור יחדיו. ובתנאי שלא תאכל הדם. לפי שהיו שטופים בו והיו מקריבים ממנו לשעירים. לכן חזר להזהיר לנו לא תאכלנו. אבל קדשיך ונדריך תשא ובאת אל המקום אשר יבחר ה' ותעשנו על מזבח ה' אלהיך. כי כן ראוי ה' אחד ומזבח אחד. ולפי שזה עיקר התורה. אמר שמור ושמרת את כל אשר אנכי מצוך למען ייטב לך ולבניך. ולפי שכל זה משום חשש ע"ז והיו הדברים אמורים ברמז. בא עכשיו לפרש הדבר ואמר כי יכרית ה' אלהיך את הגוים אשר אתה בא שמה לרשת אותם. ואני ירא שתירש ג"כ את אלהיהם. לכן השמר לך פן תנקש אחריהם לדרוש איכה יעבדו הגוים ואעשה כן לא תעשה כן לה' אלהיך. והטעם כי כל תועבות ה' אשר שנא עשו לאלהיהן. כלומר מלבד שהוא ע"ז וה' אלהיך אל קנא. הדבר הזה מתועב מצד עצמו. לפי שהם עושים תועבות גדולות שלא יכילם השכל. והוא לשרוף את בניהם ואת בנותיהם. ולכן כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרו לעשות ולא אחר. אחר שהוא דבר ראוי והשכל יחייבהו. ולכן לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו. כי כל המוסיף גורע והגורע מוסיף:

פרק יג

פסוק ב

כי יקום בקרבך נביא וגו'. לפי שאמר למעלה השמר לך פן תנקש אחריהם וגו' כי כל תועבת ה' עשו. וא"ת כן אעשה כשלא יהיה לי מנגד וחולק. אבל אם יבא נביא או חולם חלום ויתן לי אות או מופת. לאמת אותו דבר שאתה אומר שהיא תועבה. ובא האות והמופת. לפי שזה הנביא היה נביא אמת. ואח"כ חזר אליו לנביא השקר. או שיעשה האות והמופת ע"י כשוף או באי זה ענין שיהיה. אני מוכרח לעשות אות כדבריו. לזה אמר לא תשמעו אל דברי הנביא ההוא כי מנסה ה' אלהיכם אתכם. ולכן נתן לו אותו כח לעשות או מופת. לדעת הישכם אוהבים את ה' אם לאו. ולפי שזה דבר שנראה שאין לו הכרח כי מרע"ה האומר זה הוא נביא. והנביא שנותן לו אות או מופת כמשה הוא נביא. א"כ למה נאמין לזה ולא לזה. ולזה אמר להם משה אחרי ה' אלהיכם תלכו. כלומר אני אומר לך שלא תאמין לדברי ולא לדבריו. אלא שתאמין לשם ה' אלהיכם שנגלה לכם בסיני בקולות ולפידים. ואמר בפיו אנכי ה' אלהיך לא יהיה לך אלהים אחרים. וראוי שתאמין אליו ותשמע בקולו ולא לקול הנביא. וז"א אחרי ה' אלהיכם תלכו ולא אחרי. ובקולו תשמעו שאמר בפיו ובקול שדי לא יהיה לך אלהים אחרים. וכמו שאמרו

אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום שנאמר תורה צוה לנו משה. ומלת תורה עולה תרי"א מצות. חסרו בכאן שתי מצות למנין תרי"ג. הם אנכי ולא יהיה לך שלא ניתנו אלא מפי הקב"ה ולא מפי משה. בענין שזה חוזק גדול לאמונתינו. וכשיבא נביא ויאמר שיעבדו ע"ז. תשובתו בצדו שיאמרו לו אנכי ולא יהיה לך. לא שמעתי מפי נביא אלא מפי השם. ולכן איני מאמין לך עד שיבא השם בעצמו ויגיע ויראה בפומבי רבתא. כמו שהיה במעמד הר סיני. ויחזור לומר אחרי אלהיכם תלכו. ובעוד שלא אשמע זה לא אאמין לשום אדם נביא וחוזה. אלא אחרי ה' אלהי אלך ובקולו אשמע ולא לקולך. אחרי שעמי דבר צור האדם בכבודו ובעצמו. והנביא יומת כי דבר סרה על ה' שהוציאך ממצרים. ואתה מכיר יכלתו וגדלו ובקש להדיחך מן הדרך אשר צוך ה' הוא בעצמו:

פסוק ז

אח"כ אמר **כי יסיתך אחיך בן אמך וגו'**. הרמז בזה שאמר להם אני יודע כי הדברים שאמרתי לך הם דברים נכוחים וישרים למוצאי דעת. ואין אדם שיוכל להכחיש. ולכן איני ירא מן הנביא או חולם חלום. אבל אני ירא שיסיתך אחיך בן אמך או רעך אשר כנפשך. שאתה מתמיד ישיבתך עמהם. ואפשר שברוב הימים יפתוך חטאים ויסיתוך ויאמרו לך נלכה אחרי אלהים אחרים. לא תאבה לו ולא תאהבנו ולא תשמע אליו כי הרוג תהרגנו כי בקש להדיחך. בקש ובטענות כוזבות מעל ה' המוציאך מארץ מצרים. ואמר אחיך בן אמך. ולא אמר אחיך בן אביך. להורות לנו מעלת מרע"ה שראה בנבואתו מה שעתיד להיות אחר כמה שנים. והוא שרמז בזה על ענין ע"ז של פסל מיכה שעשאו בן אשה אלמנה מאותו כסף. כמו שמוזכר בנביאים ראשונים. וכתב שם ותאמר לו אמו ברוך לה' בני. שפירושו שהיא אמרה שהיה ברוך אבל לא היה אלא ארור. וכמו שפירשתי אצל ותאמר קניתי איש את ה'. ולפי שכתב שם ותאמר לו אמו. אמר בכאן כי יסיתך אחיך בן אמך. להורות לנו ענין פסל מיכה. ולכן שהע"ה אמר בספר שיר השירים שבו גלה סודות עמוקים. אל תראוני שאני שחרחורת ששזפתני השמש בני אמי נחרו בי. כי למד ממאמר רבו שאמר אחיך בן אמך ולא אמר בן אביך. ולכן אמר כי שחרות ישראל הוא בסבת הע"ז שעובדים. וזהו ששזפתני השמש עבודת השמש והירח ושאר מיני ע"ז. וכל זה בא לי מצד בני אמי ולא מצד בני אבי. הוא רמז על מיכה ואמו שהסית והדיח לישראל לעבודת ע"ז. ורמז ג"כ בזה כי זה השחרות אינו טבעי בו אלא מצד ששזפתני השמש. ומיד אני יכולה להתלבן בקלות כיריעות שלמה. אע"פ שאני שחורה כאהלי קדר. וכבר הארכתי בזה בפי' שיר השירים. וכן רמז אחיך בן אמך. להורות שעון ע"ז בא מצד העון וקלות הדעת. כמו הנשים שדעתן קלה. וזה התחיל מחוה שבקלות דעתה

בא עליה הנחש והטיל בה זוהמא. ולכן נקראת חוה ע"ש הנחש שתרגומו חויא. וזהו כי היתה אם כל חי. ר"ל אם העון והחטא. ועל זה רמז ובחטא יחמתני אמי. ולכן אמר בכאן אחיך בן אמך. שפירושו (בו) [בן] העון והחטא. (כן) [בן] יצה"ר והצפוני שהוא נקרא מסית ומדיח. וז"ש כי יסיתך. ואמר כי בקש להדיחך ולכן לא תשמע אליו כי הרוג תהרגנו ידך תהיה בו בראשונה. שזה רמז על יד ימין שהיא נאדרי בכח. לכלות הצד שמאל של יד שמאל הוא שטן הוא יצר הרע. ובזה כל ישראל ישמעו ויראו ויקחו מוסר ולא יוסיפו לעשות עוד כדבר הרע הזה. הוא רמז על היצר הנקרא רע עין. שאין ראוי לשמוע אליו אלא לדחותו בב' ידים. ואם שמע אליו אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו. אחר שיד ימין נהפך לשמאל ג"כ. בענין שב' ידיו הם של שמאל ובשתי ידים יענש. וזהו גמול ידיו יעשה לו: אח"כ אמר כי תשמע באחת עריך וגו' יצאו אנשים בני בליעל מקרבך וגו'. כלומר אע"פ שאמרתי לך כי יסיתך אחיך או בנך או בתך או אשת חיקך. אין אני ירא כ"כ מזה. לפי שכל זה מעשה נערות מבנים ובנות ואשת חיקך. ואין להם כ"כ חוזק להדיחך אלא בסתר. וידוע שלא יתפתו מהם אלא הפתאים. אבל אני ירא שיסיתוך ויוכלו לך אנשים בני בליעל. עזי פנים בני בלי עול תורה ומצוה מוטבעים בטיט היון. חזקים וגבורים לפרוץ הגדר. ולהדיחך מעל ה' בחלקת אמרים רכו משמן. וז"ש יצאו אנשים בני בליעל וידיחו את יושבי עירם. בחלקלקות ויפתוך ויאמרו לך. נלכה ונעבדה אלהים אחרים אשר לא ידעתם. וכל זה מאמר הבליעל שאמר להם אני יודע שזאת הע"ז שיש בינינו שאין בה ממש. אבל נלכה למקומות רחוקים ונעבדה אלהים אחרים. שהם אחרים ועושים נסים ויש בהם הצלחות וממשות. לא כמו אותם שאתם מכירים שאין בהם ממש. אלא אלהים אחרים אשר לא ידעתם ויש בהם ממשות. ולפי שאלו דברי פיתוי וחלקלקות. ושאלת ודרשת היטב בדרישה וחקירה. ואם תמצא שנעשתה התועבה הזאת בקרבך. כי היא תועבה גדולה. שידוע שכשם שאין בקרובים ממש כך אין ברחוקים ממש. כאומרו הקרובים אליך או הרחוקים ממך. וא"כ אחר שידע שהם מסיתים ומדיחים. הכה תכה את יושבי העיר הזאת החרם אותה. כי היא חרם וכל אשר בה חרם. וכמו שאמר במקום אחר שקץ תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא. ולכן ושרפת באש את העיר ואת כל אשר בה. אחר שהם חרם. וכבר פירשתי למעלה כששלח בן הדד לאמר לאחאב מחר אשלח את עבדי והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו. שקראו איש חרמי לפי שהיה מסית ומדיח. ולכן אמרו הזקנים אל תשמע ולא תאבה. עיין בפ' ויגש:

פסוק יח

ואמר **ולא ידבק בידך מאומה מן החרם**. כי אחר שהיא ע"ז היא חרם ותועבה. ואין ראוי ליהנות ממנה. ולכן אמר ולא ידבק בידך. אפילו באצבע קטנה מאומה מן החרם. לפי שהחרם הוא רוח עועים רוח הטומאה שנכנס בכל רמ"ח איבריו של אדם כמו שפירשתי בפרשת הסוטה. וזהו חר"ם שעולה כמו רמ"ח. ולכן צריך שלא יגע בו אפי' באצבע קטנה. בענין שלא יטמא אותו אבר. ואם תעשה כן ישוב ה' מחרון אפו ונתן לך רחמים. במקום חרמים. כי החרם הוא מצודים וחרמים ללכוד בני אדם. ואם יזהר מן החרם יתהפך לו לרחמים. וזהו ונתן לך רחמים. כי חר"ם עולה כמו רמ"ח. שנכנס בכל רמ"ח איבריו והוא כמו שלוקח רומח בידו לדקרו ולהרגו. ואם נזהר מן החרם נהפך לרחם כאומרו רחם ארחמנו. ולכן אמר בכאן ונתן לך רחמים ורחמך. ואמר והרבך. לפי שהחרם עושה הכל חרם וכלה ונחרצה. כאומרו בנשבע לשמו לשקר וכלתו את עציו ואת אבניו. ואז"ל דברים שאין האש והמים מכלים אותם שבועת שקר מכלה אותם. לכן אמר בכאן והרבך. שהשם יברך אותך ויפרך וירבך:

פרק יד

פסוק א

וסמך לכאן בנים אתם לה' אלהיכם. לפי שדיבר למעלה בענין ע"ז. סמך לכאן ענין גדידה וקרחה שהם חוקי ע"ז. וזהו לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם כי עם קדוש אתה לה'. פרוש מכל ע"ז וטומאה ותועבה. ולכן ובך בחר ה' להיות לו לעם סגולה. ואוצר חביב בעולם הנפשות. כמו שבישרם במ"ת והייתם לי סגולה לא עשה כן לכל גוי. כי עין לא ראתה אלהים זולתך. וזהו ובך בחר ה' מכל העמים. ואחר שאתה יודע שאתם בנים לה'. אע"פ שמת לכם מת. אינו מת אלא חי. כמו שאתם נקראים בני אל חי. ולכן אל תבכו למת ולא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם. שנראה שהוא אבוד ולכן אתם בוכים עליו. ואינו כן כי הוא הולך בין החיים. כאומרם הצדיקים במיתתם קרויין חיים והולך לעולם הנפשות. ולכן אמרו בזוהר שזה דומה לבן מלך ששלחו המלך לכפר אחד לגדלו. לימים שלח המלך בעבורו להמליכו. כשהלך התחילו כל הכפר לבכותו להצטער על פרידתו. פקח א' מהם היה שם ואמר להם שוטים למה אתם בוכים. כי הוא הולך למלוך על כל המלכות ואתם בוכים. כך המלך זה הקב"ה ששלח האדם לזה העולם לגדלו בתורה ובמצות. וכשהגיע זמנו ליפטר מן העולם בוכים ומתאבלים על פרידתו. פקח אחד היה שם זה משה שאומר להם שוטים למה אתם בוכים. לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת כי עם קדוש אתה לה'. והוא הולך לאוצר חביב של עולם

הנשמות לעלות במעלה עליונה. וז"ש בדרשי ז"ל ומה תדאג פה להפקד בלי מלחמה דמית היות מבני עליה וכו':

פסוק ג

לא תאכל כל תועבה. לפי שדיבר למעלה בענין ע"ז הנקראת חרם ותועבה. סמך לכאן דין מאכלות אסורות הנקראים תועבה. ומטמאים ומשקצים הנפשות הקדושות. וכן לפי שכתב למעלה בענין המת כי עם קדוש אתה לה' אלהיך. וא"כ אחר שאתה קדוש אין ראוי לך שתאכל כל תועבה שהוא מאכל טמא. וכן לפי שכתב ובך בחר ה' להיות לו לעם סגולה. באוצר הנשמות. כשהם טובות וטהורות. ואם אינם טובות מקבלות עונש גדול. והעונש גדול על שנטמאו במאכלות אסורות לפי שהם טמאים ומטמאים הגוף והנפש כאומרו ונטמתם בם. וכתבו בזוהר על פסוק כל עמל אדם לפיהו. כי כל העמל והעונש שאדם מקבל בעולם הנשמות. אינו אלא בשביל פיהו שנטמא במאכלות אסורות ובנבלות הפה. וגם הנפש לא תמלא לא אשלימת עונשהא. וא"כ לזה אמר בכאן אחר שאתה קדוש ובך בחר ה' לעם סגולה לעולם הנשמות. לא תאכל כל תועבה שהוא מאכל טמא. בענין שתהיה נשמתך טהורה וקדושה. וז"ש טמאים הם לכם שאתם טהורים. וז"ש לטמא לטמא לכנענים. וכן טמא הוא לכם. ולא לכנענים. וכבר פירשתי ענין מאכלות אסורות בפרשת שמיני ואין להאריך בכאן:

פסוק כב

אח"כ אמר **עשר תעשר את כל תבואת זרעך**. לפי שאמר למעלה לא תבשל גדי בחלב אמו שזהו איסור בשר בחלב. לפי שהוא בכלל מאכלות אסורות. וכבר פירשתי איסורו בפרשת משפטים. ארז"ל לא תגרום לי לבשל גדיים של תבואה וכו'. לזה סמך בכאן עשר תעשר לומר שיוציאו המעשרות כראוי. ואז יהיו השנים כתקונן ולא יתבשלו גדיים של תבואה. כאומרו ושדפה לפני קמה. ואם לאו היוצא השדה שנה שנה. זה עשו הרשע דכתיב ביה איש שדה. יצא לקראתכם ויאכל התבואה. כאומרו והיה אם זרע ישראל ועלה מדין ועמלק והשחיתו את ארצם. וכן אמרו עשר בשביל שתתעשר. כי בענין המעשרות מותר לנסות את השם. כאומרו הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת וגו' אם לא אפתח לכם וגו'. כי זהו ענין נסיון אין. ולא כאומרו במסה היש ה' בקרבנו אם אין. וזהו ובחנוני נא בזאת וגו' אם לא. ולכן נראה לי שאמר ביעקב ע"ה אם יהיה אלהים עמדי. לפי שהיה מדבר בענין המעשרות כמו שאמר בסוף וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך. וא"כ לזה אמר בלשון נסיון אם יהיה אלהים עמדי וירחיב את גבולי ויעשרני. אז כל אשר תתן לי אעשרנו לך. וזהו עשר בשביל שתתעשר. וצוה שיאכלו המעשרות במקום אשר יבחר. ואם ירחק המקום

ונתת בכסף וצרת הכסף בידך. ופי' הזמן שיוציאו בו המעשרות. וזהו מקצה שלש שנים תוציא את כל מעשר תבואתך. וצוה שיתנוהו ללוי לגר ליתום ולאלמנה. ואח"כ פי' דין השמיטה. לפי שדיבר למעלה במתנות עניים. והשמטה היא תקנת עניים. כאומרו וזה דבר השמטה וגו' לא יגוש את רעהו ואת אחיו וגו'. ולפי שהשמטה נראה שהיא בשורת עניים. לזה אמר לא תירא מזה כי לא יהיה בך אביון אם תעשה המצות. וזהו רק אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך. ואם לא תשמע יהיה בך אביון. וזהו כי יהיה בך אביון מאחד אחיך וגו'. ואם יהיה בך אביון לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך. כי האדם שקופץ ידו. בראשונה נתיעץ עם לבו. ומקשה לבו יפול ברעה. לפי שאומר לו לבו הרבה עניים בני ביתך. יותר טוב שתתנהו להם. וכן אומר לו לבו ועוכר שארו אכזרי. והרי אתה טורח ביום ובלילה שינה בעיניך אינך רואה להרויח מזונותיך. ועתה תתנהו מאכל לעם לציים. הם ילכו וקוששו להם תבן מאשר ימצאו כאשר עשית אתה. בענין שבזה מקשה לבו וקופץ ידו. לכן הזהירה תורה לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך מאחיך בשרך. והקהה את שיניו ואמור לו. והרי כבר כתיב ומבשרך לא תתעלם ולכן עוכר שארו אכזרי. ואם יש עניים בני ביתי השם זן את כל העולם כלו. ומה אני ומה כחי כי הוא הנותן כח לעשות חיל. ובזה פתוח תפתח את ידך לו. ולא תחוש לקושי לבך. ועל כרחו פתוח תפתח את ידך. כמו שהשם פותח את ידו. ותתן לו די מחסורו. וזכור כי ערום יצאת מבטן אמך בידים פתוחות כמי ששואל חסד. והשם עשה עמך חסד וצדקה. ולכן לא תקפוץ את ידך כמי שהולך לו מן העולם. ולפי שאני ירא שתקח עצת לבך הראשונה ותקפוץ את ידך כמת. השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל לאמר קרבה שנת השבע ורעה עינך באחיך. בצרות העין. לפי שאתה חושב שלא יספיק לך העולם כולו. בענין שקושי הלב הביא לך צרות העין כאומרם עבירה גוררת עבירה. ואומרם עינא ולבא תרי סרסורי עבירה נינהו. ולכן לא ירע לבבך בתתך לו. לפי שאין אתה נותן לו משלך. כאומרם תן לו משלו וכו'. ואם לא תתן לו וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא. ר"ל חסרון שיחסרו נכסיך. כמו והייתי אני ובני שלמה חטאים. ופי' הדבר ואמר ולא ירע לבבך כי בגלל הדבר הזה יברכך ה'. ויתן לך תוספת טובה. ואם לאו יחסרו נכסיך. וכמו שאמרו גלגל הוא שחוזר בעולם ומי שעשה אותך עשיר יוכל לעשותך עני. ולפי שאני יודע כי לפי מעשיך לא יחדל אביון מקרב הארץ על כן אנכי מצוך. פעמים רבות פתוח תפתח את ידך. וז"ש כי לא יחדל אביון מקרב הארץ וגו'. ולפי שמתנות עניים הוא דבר גדול כאומרו מלוה ה' חונן דל. אמרו שהקופץ ידו ואינו רוצה לתת לעניים הוא כעובד ע"ז. כאומרם בבתרא נאמר כאן השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל. ואמר להלן יצאו אנשים בני בליעל

מקרבך. מה להלן ע"ז אף כאן ע"ז. והרמז בזה כי אחר שזה קופץ ידו ואינו נותן לעניים. הוא חושב שהכל שלו וכחו ועוצם ידו עשה לו את החיל הזה. עד שבזה כופר בשם הנותן כח לעשות חיל. ובזה פורק ממנו עול התורה. וכמעט הוא עובד ע"ז. וזהו בליעל בלי עול תורה. וזה היה עון נבל הכרמלי שהיה חושב שהיה לחמו ובכח ידו עשהו. ולא זכר כי ה' ממטיר לחם מן השמים:

פרק טו

פסוק יב

וסמך לכאן כי ימכר לך אחיך העברי. לפי שדיבר למעלה בענין מתנות עניים. ובענין השמיטה. סמך לכאן פרשת עבד עברי שהיה יוצא בשנת השמטה. וכמו שאמרו למעלה נתן תתן לו. כן אמר בכאן לא יקשה בעיניך בשלחך אותו חפשי מעמך. וסמך לכאן כל הבכור אשר יולד בבקרך ובצאנך. לפי שאמר למעלה וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך השם אלהיך. ועשה עמך נסים והרג בכורי מצרים והציל בכורי ישראל. לכן ראוי לך שכל הבכור אשר יולד בבקרך הזכר תקדש. וסמך לכאן שמור את חדש האביב ועשית פסח. לפי שדיבר ביציאת מצרים ובקידוש הבכורות. וזה היה בחדש ניסן שכתב בו החדש הזה לכם ראש חדשים. לכן אמר בכאן שמור את חדש האביב. וזכרהו ושמרהו. כי זכור ושמור בדבור אחד נאמרו. וכן אמר שמור שימתין כשיבא זה החדש. אחר שהוא מלומד בנסים ובו יצאת ממצרים שתעשה בו קרבן הפסח. וזהו וזבחת פסח לה' אלהיך. וצוה שלא יאכל עליו חמץ. ולפי שבמצרים התיר להם לזבוח את הפסח ולאוכלו שם. לפי שלא היה להם מצוה להתעסק בה. אמר בכאן לא תוכל לזבוח את הפסח באחד שעריך כי אם אל המקום אשר יבחר ה' שם תזבח את הפסח ולא במקום אחר. ולפי שתכלית יציאת מצרים היתה לקבל התורה. כאומרו בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה. סמך לכאן שבעה שבועות תספר לך עד יום מ"ת. וזהו ועשית חג שבועות לה'. כי זה מורה על חבת התורה. שמרוב תשוקתה לקבלה. הם סופרים הימים והלילות להגיע למבוקש. ולכן צוה שיספרו חמשים יום. כנגד חמשים פרשיות של תורה וכנגד חמשים שערי בינה. וכן נזכרה יציאת מצרים בתורה חמשים פעמים. להורות כי שם שלוח העבדים לחפשי. ושם רמוז סוד השמיטה והיובל. ולכן צוה בהם תשובו איש אל אחוזתו זכר ליציאת מצרים. ולכן חתם הפרשה וזכרת כי עבד היית במצרים. ולפי שזאת הספירה היא לתכלית התורה. אמר בה תספור לך לעצמך. אבל כל שאר הספירות שאדם סופר בעוה"ז אינן לעצמו אלא לאחרים. כאומרו ועזבו לאחרים חילם. ואמר אל תתן לנשים חילך וגו'. אבל מה שאדם עושה וסופר מענייני

התורה והמצות קונה לעצמו ולא לאחרים. ולכן אמר תספור לך. וכן ולקחתם לכם ביום הראשון. וכן החדש הזה לכם כמו שפירשתי שם. ולכן אמר הלל מרבה בשר מרבה רמה וכו'. שהוא עושה ומרבה לאחרים. אבל בתורה אמר קנה לעצמו קנה לו דברי תורה וכו'. וכן צוה לספור שבעה שבועות כמו שצוה בנדה וספרה לה לעצמה. כן צוה בכאן תספור לך ולתועלתך. וזה להורות שהיו ישראל במצרים טמאים כטומאת הנדה. כאומרו ביחזקאל ע"ה ובגילולי מצרים אל תטמאו. ולכן היו צריכים טהרה וטבילה כנדה. ולפי שטומאת ישראל היתה כפולה מטומאת הנדה. אמר בהם שבעה שבועות תספור לך. ולא הספיק להם ז' ימים כנדה. וכמו שהנדה צריכים לה טבילה במי מקוה. כן צוה לישראל שיטבלו עצמם במי התורה דכתיב הוי כל צמא לכו למים. ולהורות גם כן שטומאתם היתה חמורה מאד. הוצרכו לעשות טבילה באש התורה. דכתיב מימינו אש דת למו. לפי שעיקר הטבילה היא באש. כדאמרינן בפ' חלק כי קבריה קב"ה למשה במאי אטביל אותו במים. והלא כתיב מי מדד בשעלו מים. א"ל בנורא דהיא עיקר הטבילה דכתיב כל דבר אשר לא יבא באש תעבירו במים. ולכן ניתנה התורה באש להוציא מהם כל סיג וכל מחלה שהביאו עמהם ממצרים. ולפי שבמועד הזה ניתנה התורה. כתב בכאן ושמחת לפני ה' אלהיך. לפי שהתורה יש בה שמחה דכתיב פקודי ה' ישרים משמחי לב וכתיב שש אנכי על אמרתיך. אבל בפסח לא נאמר בו שמחה לפי שעדיין לא ניתנה התורה. ועוד שעדיין לא היה להם שמחה שלימה עד יום השביעי שטבעו המצריים בים. ולכן לא נאמר שמחה במועד של פסח. ובשבועות אמר ושמחת על שמחת התורה. אבל בחג הסוכות אמר ושמחת בחגך וכן והיית אך שמח. ב' שמחות. האחד כנגד שמחת התורה. ולפי שאחר נתינת התורה חטאו בעגל ולא נתכפרו עד יוה"כ. כתיב במועד של סכות שמחה יתירה. כנגד הכפרה. כי החוטא הוא עצב מפחד החטא ואחר הכפרה הוא שמח. ולכן נקראה ירושלם יפה נוף משוש כל הארץ. לפי שבמקדש היתה הכפרה והשמחה. ואולי הטעם שנאמר בשבועות ושמחת. לפי שיש להם שמחה בפירות האילן. ובסוכות שהוא זמן האסיף מגרנך ומיקבך נאמרו בו שתי שמחות. והנכון כי בסוכות נאמרו בו ג' שמחות. בזאת הפרשה ב' שמחות. ובפרשת אמור נאמרה שמחה אחרת. להורות כי מועד של סוכות שקול כנגד כל הג' מועדים. ולכן נאמרו בו ג' שמחות: ומזה הטעם אומרים הלל הגמור כל ח' ימים משא"כ בפסח. ולכן נאמר בכאן ג' פעמים בשנה וכו'. כנגד ג' מועדים. ואולי שנאמרו בו שלשה שמחות כנגד שמחת התורה ושמחת הכפרה ושמחת האסיף. שאז כל העולם בשמחה. ואחר שיש בכאן שמחת התורה והכפרה. אע"פ שיש בכאן שמחת האסיף שהיא שמחת הגוף. אמר בכאן חג הסוכות תעשה לך.

שהכל לעצמך. כי אחר שאתה שמח בשמחת התורה והכפרה. אע"פ שתשמח בחג האסיף שהיא הנאת הגוף. הכל נחשב כשמחת התורה. ואחר שהיא שמחה של מצוה אמר בו חג הסכות תעשה לך. לתועלתך ולעצמך ולנפשך:

פרק טז

פסוק יח

שופטים ושוטרים. לפי שכתב למעלה בחג הסכות ושמחת בחגך. וכן כתיב והיית אך שמח. וידוע כי ריבוי השמחה מביא עצב ואנחה. עד שלזה תקנו הטוב והמטיב בשנוי היין. לפי ששנוי היין אינו נמצא אלא במקום סעודה ושמחה. ולכן כדי להעציב האנשים תקנו הטוב והמטיב. שניתקן על הרוגי ביתר כמאמרם ז"ל. ונאמר באיוב ויהי כי הקיפו ימי המשתה וגו' אולי חטאו בני וגו'. עד שלזאת הסבה נאמר כאן והיית אך שמח. אך. למעט השמחה. ולכן ארז"ל כי במועדים יש רבוי שמחה ומתחברים האנשים והנשים. ומתוך השמחה אולי יבואו לטעות ולהתפתות לעצת נחש הנחשת. שצריך ב"ד להעמיד שוטרים. בשווקים וברחובות ובגנים ובפרדסים לשמור שלא יבואו לחטוא. וכן לפי זה הערך סמך לכאן פרשת שופטים ושוטרים לפרשת חג הסוכות. לפי שבסוכות יש בו רוב שמחה. צריך שופטים ושוטרים להעמיד העם על משמרתם. בענין שלא יטעו ברוב השמחה:

ואמר **שופטים ושוטרים תתן לך**. לרמוז שצריך אדם שישפוט את עצמו בתחלה. ואח"כ יוכל לשפוט האחרים. אבל מי שלא ישפוט את עצמו איך ישפוט לאחרים. וזהו התקוששו וקושו. קשט את עצמך ואח"כ קשט את אחרים. כההיא עובדא דרבי פלוני שהיה לו אילן אצל ביתו מזיק לרבים ובאו לפניו לדין על כיוצא בזה. ואמר להם שיבאו למחר לשמוע הדין והלך הוא וקצץ אילנו וכו'. ועל זה אמר כל דיינא דמפקין מיניה ממונא בדינא לאו דיינא הוא. ולכן אמר בכאן שופטים ושוטרים תתן לך. רוצה לומר לעצמך. ומיד תוכל לשפוט האחרים. וזהו ושפטו את העם משפט צדק. וכן רמז שופטים ושוטרים תתן לך לשבטיך. שכמו שהשופט צריך שישפוט עצמו בתחלה. כן צריך לשפוט קרוביו ובני שבטו. ואז יוכל לשפוט האחרים. אבל אם לא ישפוט קרוביו בתחלה. לא יוכל לשפוט האחרים. ולכן נאמר בשבט לוי שהם שופטים ומורי התורה. האומר לאביו לא ראיתיו וגו'. ואז יורו משפטיך ליעקב. אבל אם הם מחניפים לקרוביהם ומכירים אותם. איך ישפטו האחרים. כי יאמרו לו כלה מדברותיך ולך אצל נגעים ואהלות. כי אין קרוב רואה את הנגעים. ועל זה אמר לא עשה לרעהו רעה. כלומר לא תקן הרע שעושה רעהו. כמו ובן הבקר אשר עשה אשר תקן. ואז וחרפה לא נשא על קרובו.

אחר שהוא מוכיח לרעהו ולקרובו ואינו מחניף להם. ולכן אמר שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך וכו'. לשבטיך ולקרוביך. ואז ושפטו את העם משפט צדק. ובזה יכנס גם כן שישפוט בני עמו ועירו ולא יחניף להם. ואז יוכל לשפוט לנכרים אשר באו שעריך. אבל אם הוא מחניף לבני עירו. לא יוכל לשפוט האחרים. וזהו שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך. ואז ושפטו את העם משפט צדק:

פסוק יט

ואמר **לא תטה משפט לא תכיר פנים ולא תקח שוחד**. לפי שהמטה הדין הוא לשלשה סבות. האחד כי הוא אדם רע ובליעל וטבעו רע מצד עצמו לעוות אדם בריבו. והשני [שמעוות הדין מצד החנופה. והשלישי] שמעוות הדין מצד שקבל שוחד ממנו הן בממון הן מאכילה והלעטה. ולאלו (השנים) [השלשה] רמז משפטי ה' אמת. מצד עצמם ומצד הצדק. כנגד שוחד הממון אמר הנחמדים מזהב ומפז רב. וכנגד שוחד האכילה אמר ומתוקים מדבש וגו'. גם עבדך נזהר בהם. שאע"פ שהייתי מלך לא הייתי רוצה לקבל מנחה משום אדם. כי אולי יש לו דין עם אחר. ומזה היו נזהרים החכמים ג"כ כמוזכר בדבריהם. לפי שהשוחד הוא חד וקל ומעוור עיני חכמים וגו'. וכנגד אלו השלשה דברים שהם סבת עוות הדין. הזכיר שלשה דברים. כנגד הראשון אמר לא תטה משפט. והשני לא תכיר פנים. והשלישי לא תקח שוחד. וכנגד הראשונה אמר צדק צדק תרדוף. לתכלית הצדק בעצמו ולא לתכלית אחר. וכנגד השני שהיא לא תכירו פנים שהיא החנופה אמר למען תחיה. והרמז בזה לפי שכבר העלו בגמרא שכל המחניף לחבירו נופל בגהינם שנאמר לכן כאכול קש לשון אש וגו'. ואם כן אחר שאתה לא תחניף תנצל מן המות ומן הגהינם ותחיה חיים ארוכים. וזהו למען תחיה. וכנגד השלישי שהוא השוחד אמר וירשת את הארץ. כלומר אם לא תקבל השוחד אני אתן לך מתנה אחרת טובה ממנה והיא ירושת הארץ שיש בה זהב ורוב פנינים. והיא ארץ זבת חלב ודבש כנגד המאכל וההלעטה:

פסוק כא

ואמר **לא תטע לך אשרה כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך**. לרמוז על הדיינים והסנהדרין שיהיו הגונים וכשרים. ולא יהיה כדמות אשרה ומצבה שאין בה פירות. וכדי שתהא בהם מורא מהשם וממקדשו. צוה שישים הסנהדרין אצל המזבח. בענין שבזה לא יעוותו משפט. ולפי שהזכיר מזבח ה'. אמר לא תזבח לה' אלהיך שור ושה אשר יהיה בו מום. לרמוז כי כמו שלפעמים ממנים דיין שאינו הגון משום חנופה. כן יקרה שיקריבו זבח שיש בו מום משום חנופה. כמוזכר בגיטין בפרק הניזקין כההיא עובדא דקמצא ובר קמצא החריבו לירושלים. לזה אמר בכאן לא תזבח לה' אלהיך שור או שה אשר יהיה

בו מום. לפי שהחנופה היא תועבה. ולזה אמר כל דבר רע. לפי שהחנופה היא מצד הדבור. וסמך לכאן כי ימצא בקרבך איש או אשה אשר יעשה את הרע וגו'. לפי שהדיין השופט צדק צריך שיעשה דרישה וחקירה בכל הדברים. כאמרם ז"ל הוי זהיר לחקור את העדים. ובפרט בענין עבודה זרה. לכן אמר בכאן וילך ויעבוד אלהים אחרים ודרשת היטב בדרישה וחקירה. ולפי שהדרישה האמיתית היא על פי העדים. לכן אמר על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת. ואמר שלשה עדים אם יצטרכו לברר הדבר. ואמר ויד כל העם באחרונה. שלא יאמרו העם אחר שהדבר תלוי בצואר העדים אין לנו להתעסק בדבר זה. לזה אמר אינו כן אלא יד העדים תהיה בו בראשונה ויד כל העם באחרונה. לחזק יד העדים ולבער הרע:

פרק יז

פסוק ח

ואמר **כי יפלא ממך דבר למשפט**. לפי שידוע דלאו כולי עלמא דינא גמירי והדיין צריך ליקח עצה מהחכם. לזה אמר כי יפלא ממך דבר למשפט וקמת ועלית ובאת אל הכהנים. שהם מורי התורה. והגידו לך את דבר המשפט. אבל השמר לך שתעשה כדבריהם. ולא תסור מן הדבר אשר יגידו לך. וסמך לכאן כי תבא אל הארץ ואמרת אשימה עלי מלך. לרמוז שלא יספיק לדבר משפט השופטים בלא אימת מלך. כאומרם שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו. ולזה אמר שום תשים עליך מלך. ובתנאי שיהיה אשר יבחר ה' אלהיך בו. ואמר זה לפי שאמר אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבותי. עד שנראה בזה שלא שאלו המלך לתכלית המכוון. אלא ככל הגוים אשר סביבותם. לפי שהם מקנאים במלכי הגוים שיש להם שררה וגאות. והכתוב אמר אל יקנא לבך בחטאים. לכן אמר כי המלך ראוי שיהיה אשר יבחר ה' אלהיך בו. ולא אשר תבחר אתה. אחר שלא שאלת אותו לתכלית המכוון. ולפי שאולי אפשר שיצאו ממאמר השם בבחירת המלך. ויבחרו הם להמליך מלך עליהם את בן טבאל. ולא ימתינו לבחירת השם לזה אמר כי למעט יש ליזהר שיהיה המלך מעם ישראל. וזהו מקרב אחיך תשים עליך מלך ולא מעם אחר. ולתת לאו על הדבר. חזר לומר לא תוכל לתת אליך איש נכרי. כי אחר שנתנכרו מעשיו לאביכם שבשמים. לא ירחם עליך ויכביד עולו עליך. ולכן חזר לומר אשר לא אחיך הוא:

פסוק טז

אמר **לא ירבה לו סוסים**. כי אחר שלא שאלו המלך לתכלית המכוון אלא להיות כגוים. וידוע כי כל מלכי הגוים יש להם שלשה כוונות במלכותם להתגדל ולהשתרר. האחד

בהרבות הסוסים. כאומרו אלה ברכב ואלה בסוסים. לז"א ולא ירבה לו סוסים. והשני להרבות נשים להתחתן במלכים רבים ולהרבות בבנים ובבנות לקחת לו מזרעו מושלים. ולז"א ולא ירבה לו נשים והשלישי להרבות כסף וזהב לבלי חוק. לעשות אוצרות וסגולות לקנות שם בכל המלכיות. ואף במלכי ישראל היה נמצא זה כדאיתא באותו מעשה של מונבז המלך וכו'. אבותי גנזו ממון ואני גונז נפשות דכתיב ולוקח נפשות חכם. ולז"א וכסף וזהב לא ירבה לו מאד. ולפי שאלו הג' דברים הם קיום המלכות. הסוסים לנצח המלחמות. כאומרו וראית סוס ורכב עם רב ממך. ואמר סוס מוכן למלחמה. וכן צריך כסף וזהב לתת לאנשי הצבא. ונשים רבות ובני בנות להתחתן במלכים. וכן שיבאו חתניו לוקחי בנותיו לעזרו ולהיות לו מגן. ואחר שמלך ישראל אין לו להרבות סוסים ונשים וכסף וזהב. איך ילחם עם אויביו בלא סוסים וכסף וזהב. וכן אם לא יהיו לו נשים רבות. אולי לא יהיה לו בן ויפסק המלכות ממנו. לז"א אני אתן לך תיקון לכל זה. והוא והיה כשבתו על כסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה. ובתורה תזכה ותחיה ויהיו לך כל אלו הדברים. כאומרם ז"ל הם באים בנצחונו של ב"ו ואתה בא בנצחונו של מקום. פלשתים באו בנצחונו של גלית מה היה סופו שנפל בחרב והם עמו. וכן בני עמון באו בנצחונו של שובך וכו'. וכשיהיה ה' בראשך לא יחסר כל בך. כי בו נאמר לי הכסף ולי הזהב אמר ה' צבאות. ובתורה נאמר הנחמדים מזהב ומפז רב. ובה תהיה נושע בה'. ושקר הסוס לתשועה וברוב חילו לא ימלט. אבל השם רוכב על עב קל שהוא שם המפורש. ואמר כי תרכב על סוסיך מרכבותיך ישועה. ולכן אמר והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו. כי המלך היה לו להביא ס"ת קטן בזרועו. וזהו והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו. ובזה ילמד ליראה את ה' ולא את המלכים. ובזה תהיה יראתו על פניו לבלתי יחטא להשתרר ולהתגאות על עם ה'. אחר שהם אחיו. וזהו לבלתי רום לבבו מאחיו. אחר שהם בני מלכים כמוהו כאומרו ברעה ויעבוד חנם:

ואולי רמז לבלתי רום לבבו מאחיו. בסבת רבוי הזהב שבו האדם מתגאה. וכן בסבת רבוי הסוסים. כי הסוסים מגביהים לבו של אדם ומשמחים אותו. ולכן נקרא סוס שהוא כמו שש. לפי שהם אותיות מתחלפות. כמו שפירשתי על לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי. לפי שאמר למעלה נגילה ונשמחה בך ובתורתך. והוא סוד הדיבוק כאומרו כי בו ישמח לבנו. ולכן התחיל ישקני מנשיקות פיהו שהוא סוד הדיבוק. ואחר שאתה שמח בשמחת בית השואבה למי אמשילך או למי אדמך. לזה אמר לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי אחר שהסוס בטבעו שמח. ולכן כלל הזהב והסוס באומרו לבלתי רום לבבו מאחיו. ולבלתי סור מן המצוה אמר כנגד ולא ירבה לו נשים. לפי ששם אמר ולא

יסור לבבו. ומה שאתה ירא שאם לא תרבה נשים שלא יהיו לך בנים ויפסק מלכותך. לזה אמר למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו. כי בזכות התורה יהיו לך בנים רבים לישב על כסאך. כי היא חברתך ואשת נעוריך והיא אילת אהבים ויעלת חן. כאומרם חן תורה בעיני לומדיה:

פרק יח

פסוק א

וסמך לכאן לא יהיה לכהנים הלויים חלק ונחלה. לרמוז כי כמו שצוה במלך וכסף וזהב לא ירבה לו. כן צוה בכהנים שלא יהיה להם חלק ונחלה. אלא שיסתפקו במעט שבידם. אחר שה' הוא נחלתם ולו הכסף ולו הזהב. וזה רמז על התורה שהם עוסקים בה. כאומרו זאת נחלת עבדי ה' ואומר וזאת התורה וכתיב בה הנחמדים מזהב ומפז רב. וזה כעין מה שנאמר במלך. ולפי שהם עוסקים בתורה תמיד ומתשת כחם. אמר וזה יהיה משפט הכהנים. מה שהרויח פנחס הזרוע והלחיים והקיבה. ולפי שהם יחפים על גבי הרצפה ומתקררים. צוה ליתן להם ראשית דגנך תירושך ויצהריך. בענין שיתחממו ביין. וכן ראשית גז צאנך לכסותם בבגדים. ויחם להם. וכל זה לפי שבו בחר ה' לעמוד לשרת בשם ה'. שזה רמז ג"כ על עסק התורה שכולה שמותיו של הקב"ה. וזהו בשם ה'. וחתם בו כמו שחתם במלך. ואמר הוא ובניו בקרב ישראל אבל לא כל הימים. כי יופסק מלכותם בסבת מלכותם וגאותם:

פסוק ו

ואמר **כי יבא הלוי**. להורות שאלו המתנות שוות בכל הכהנים בין יהיו בבית המקדש או לאו. ולא יאמרו הכהנים שבירושלם לנו ניתנה הארץ למורשה. אלא חלק כחלק יאכלו העומדים שם והבאים שם מארץ מרחק. ואולי סמך משפט הכהנים למשפטי המלוכה. להורות שהמלך במלכותו נולד ר"ש מהשם יתברך. וצריך להיות נשמע לעצת התורה והסנהדרין. הם שבט לוי מורי התורה כאומרו לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו. הם החכמים הנקראים סופרים. וכן סמך לכאן כי אתה בא אל הארץ וגו'. שדיבר בכאן שלא ישמע לקוסמים ולמכשפים. אלא לנביאים שיקים להם השם. להורות כי המלך צריך שיהיו לו נביאים וישמע אליהם לכל הדברים הצריכים במלכותו. ובפרט (לעיני) [לענין] המלחמות. ולפי שאולי המלך יטעה כשיצטרך לילך במלחמה לשאול למכשפים ולקוסמים אם ילך למלחמה או יחדל. לזה אמר כי אתה בא אל הארץ לא תלמד לעשות כתועבות הגוים ההם. שהולכים אחרי המעוננים והמכשפים. אלא תמים תהיה עם ה' אלהיך. ולא תלך אחרי ההבל. ואמר כי הגוים האלה. בנתינת טעם לומר כי הגוים

האלה היה ראוי להם לילך אחרי הכשופים. לפי שאין להם מי שיגיד להם העתידות. אבל אתה שיש לך נביאים שלוחי השם. למה תלך אחרי ההבלים. וזהו ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך. אלא נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך ה' אלהיך אליו תשמעון. ולא למכשפים. ובמדרש אמרו נביא מקרבך מאחיך כמוני. שזה רמז על ירמיהו הנביא שהיה דומה למשה בזה. משה הוכיח לישראל באלה הדברים. וירמיהו הוכיח לישראל בדברי ירמיהו. משה התנבא לישראל ארבעים שנה. וירמיהו התנבא ארבעים שנה וזה שאמר כמוני. ואמר אליו תשמעון. לפי דרך זה לפי שישראל היו אומרים שבא ירמיהו ממשפחה בזויה. פנחס וירמיהו ויחזקאל ואוריה. ולכן בא הכתוב ליחסם לשבח. פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן. וכן ירמיהו ויחזקאל ואוריה שהיו כהנים. דכתיב בירמיהו מן הכהנים וביחזקאל בן בוזי הכהן. וכן אמר את אוריה הכהן. ולכן אמר בכאן נביא מקרבך מאחיך כמוני. כלומר יש לך לחלוק לו כבוד גדול לפי שהוא מקרבך מאחיך כמוני ממש. ולא כמי שבא ממשפחה בזויה. ולכן אליו תשמעון. אחר שאתה שאלת בפיך נביאים. וזהו ככל אשר סביבותי. ויאמר ה' אלי הטיבו אשר דברו נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך. זה ירמיהו כמו שאמרנו. וזהו ונתתי דברי בפיו שהתחיל דברי ירמיהו. והיה האיש אשר לא ישמע את דברי אשר ידבר בשמי. כאומרו שהוא ממשפחה בזויה. אנכי אדרוש מעמו. אחר שהוא נביא אמת. אך הנביא אשר יזיד לדבר בשמי. כגון חנניה בן עזור שהיה מתושבי ישראל והיה נביא שקר. ומת הנביא ההוא:

פרק יט

פסוק א

וסמך לכאן כי יכרית ה' אלהיך וגו' שלש ערים תבדיל לך וגו' והיה לנוס שמה כל רוצח. להורות כי הנביא שקר אין ראוי לחוס עליו אלא להמיתו. לפי שהוא קשה מהרוצח. כי הרוצח הוא הורג הגוף. אבל נביא השקר הוא צודה נפש האדם לקחתה. ולאבדה מן העולם הזה ומן העולם הבא. ולכן אין ראוי לחמול עליו אלא ומת הנביא ההוא. אבל הרוצח ראוי לחמול עליו אחר שהרג בשוגג. ולכן תכין לך הדרך וערי מקלט רבים. בענין שלא ישיגו הרוצח. אחר שהוא לא שונא לו ומבקש רעתו ומנפש ועד בשר יכלה. וכל זה אני אומר פן ירדוף גואל הדם והשיגו והכהו נפש ולו אין משפט מות. אבל הנביא השקר לו משפט מות. ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך בזמן המשיח. ויספת לך עוד שלש ערים. לפי שאז יתקיים הרבית הגוי ולא ישפך דם נקי בקרב ארצך. אבל דם נביא השקר הוא דם חייב. ואתה חייב לבערו מן הארץ. אבל אם יהיה איש שונא לרעהו ויהרגנו לא יועילו לו ערי מקלט. אלא ינתן ביד גואל הדם ומת לא תחוס עינך עליו:

פסוק יג

ואמר **ובערת הדם הנקי מישראל**. להורות על מה שר' אליעזר אומר ב"ד מכין ועונשין שלא מן התורה וכו'. וכן בכאן אם יראו הדיינים באומדנא דמוכח ובאמתלאות מוכיח שהוא רוצח. אע"פ שלא יהיו להם עדים ברורים. הם יכולים להורגו לפי צורך השעה ולפי הזמן. אע"פ שנראה שהוא דם נקי. ולכן לא אמר ואתה תבער דם החייב. אלא ואתה תבער דם הנקי. או שרמז בזה סוד גדול מסתרי התורה בענין ההרוגים. כי ההרוג ששופכים דמו כמים הולך נע ונד בארץ ואינו עולה למעלה ונפשו ירעה לו. לפי שאולי במרירות נפשו אמר דברים לא כן בשעת ההריגה. וז"ש בתעניות על יאשיהו גחין עליה ירמיהו וכו'. כי אולי אגב צעריה אמר דברים לא כן. ושמע שאמר צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי וכו'. עד שנראה שרוב ההרוגים אגב צערייהו יהרהרו בלבם או יאמרו בפיהם כלפי שמיא. עד שלזאת הסבה נשמתם אינה עולה למעלה במהרה. ומיני מדות הדין שהם הכלבים עזי נפש פוגעות בהם. ולכן אמר הצילה מחרב נפשי מיד כלב יחידתי. ולכן אמר בקין קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה. ובאומרו מן האדמה נראה שלא עלו למעלה. כי הדם הוא הנפש והולכים נבוכים הם בארץ סגר עליהם המדבר. עד שינקמו נקמתו ויהרגו לרוצח. עד שלזאת הסבה צותה התורה לא תחוס על הרוצח. והחומל עליו עושה רע להרוג. שהולך נע ונד ודמיו צועקים אלי מן האדמה. וזהו לא תחניפו את הארץ. ואמר לארץ לא יכופר כי אם בדם שופכו וכמו שפירשתי במקומו. ואז כששופכים דם הרוצח. מיד עולה נפש ההרוג למעלה. ובזה מבערים אותו מן הארץ שהולך וצועק ואומר אל נקמות ה'. ובזה גורם רע ליושבי הארץ אחר שאין עושין דין. וכששופכים דם הרוצח מיד מתבער אותו דם ההרוג מן הארץ. ולזה אמר בכאן לא תחוס עינך עליו ובערת דם הנקי מישראל. כי זהו דם ההרוג שנשפך על לא חמס בכפיו והולך נע ונד בארץ. ובשעת הנקמה עולה מן הארץ ואינו שואל דין כנגד ישראל. וזהו וטוב לך. כי בנקמה. כמו שעושין טוב להרוג. כן עושים טוב לכל ישראל. וזהו סוד עגלה ערופה כמו שנפרש שם בע"ה. ולכן תמצא שכתב ג"כ שם ואתה תבער דם הנקי וגו':

פסוק יד

וסמך לכאן לא תשיג גבול רעך אצל דין הרוצח. לפי שידוע שעל עסקי המצרים והגבולים האנשים הורגים אלו לאלו. ולפי שידוע ענין הגבולים והרוצחים אינו יכול להתברר אלא על פי עדים. לזה סמך לכאן. לא יקום עד אחד באיש וגו' ע"פ שנים עדים. ולפי שלפעמים יקרה שהאדם מצד אהבה או שנאה או חמדת ממון יעיד עדות שקר. לזה אמר כי יקום עד חמס באיש וגו' ודרשו השופטים היטב. כי בזה צריך דרישה וחקירה. ואם הוא עד שקר ראוי שתהרגנו ולא תחמול עליו. בענין שהנשארים ישמעו

וייראו. ואמר ועשיתם לו כאשר זמם. ולא כאשר עשה. ואחז"ל הרגו אין נהרגים ואם לא הרגו נהרגים. ואע"פ שהדבר נראה דבר זר. כבר כתב הרמב"ן ז"ל טעם לזה. ואני כתבתי למעלה הטעם האמת על פסוק כי מזרעו נתן למולך. ואמרו מזרעו ולא כל זרעו והדבר נראה בהפך. וכן בכאן כשהרגו אין נהרגין. לפי שידוע שמיתת בית דין מכפרת. דתנן בפרק נגמר הדין היה רחוק מבית הסקילה כעשר אמות אומר לו התודה שכן דרך כל המומתין וכו'. ואם אינו יודע להתודות אומר תהא מיתתי כפרה על כל עונותי. ואחר שמיתת בית דין מכפרת. כשהרגו אין נהרגין. בענין שלא יהיה להם כפרה. כי אין ראוי לכפר לעושה כזה. אבל אם העיד עדות שקר ולא נהרג חבירו בעדותו ימות. באופן שמיתת ב"ד יכפר עליו. ולזה אמרו הרגו אין נהרגין. כי זה לרעתו ולא לטובתו. בענין שיהיה אבוד לגמרי. כמו הנותן כל זרעו למולך שלא נשאר לו נין ונכד והכל נתנו לע"ז. ראוי הוא שלא יכופר. ולכן לא ימות. אבל אם נתן מזרעו למולך ולא כל זרעו. אחר שהניח בן להקים לו שם בישראל. ראוי שלא יהיה אבוד לגמרי. ולכן ימות בכרת. בענין שתהיה לו כפרה:

פרק כ

פסוק א

וסמך לכאן כי תצא למלחמה על אויביך. לרמוז שאם יעשו משפט וצדק לבער הרע מקרבם ולהרוג הרוצח ועד השקר. שהשם יתן אויביהם בידם ויעזרם לנצח המלחמות. כמו שעזרם במצרים דכתיב ה' ילחם לכם. ולכן הזכיר בכאן המעלך מארץ מצרים. ולהורות שזאת המלחמה לא היו נוצחים אותה בחיל ובכח. כי אם ברוח ה' ובזכות הצדיקים. לזה אמר ונגש הכהן ודבר אל העם. כי בזכותו ינצלו אם ישמעו לדבריו. וזהו שאמרו אפילו אין בכם זכות אחר אלא זכות שמע ישראל שהיא ק"ש די. כי אחר שאתם אומרים ה' אלהינו ה' אחד. שבזה אתם מודים שלו היכולת הגמור. לפי שהוא אחד ואין מי שימחה בידו. וא"כ מיד תכירו כי ה' אלהיכם הוא הנלחם לכם. ולא בחיל ולא בכח ולא בסוס ורכב. ואם תעשו המלחמה כי לה' הישועה. וזהו להושיע אתכם. ואמר אתם קרבים היום למלחמה אל ירך לבבכם. לחזק לבם כי אולי יאמרו ישראל שאויביהם ינצחו המלחמה בהכרח. לפי שיש להם כל הדברים הצריכין למלחמה והוא שאויביהם היו מלומדים במלחמה. ועוד שיש להם סוס ורכב שבהם עושים המלחמה. ועוד שהם רבים כחול אשר על שפת הים. ועוד שהם עצומים וגבורים אוכלי בשר החזיר. והנה ישראל הם משוללים מאלו הד' דברים. כי הם לא נסו ללכת במלחמה. ואין להם סוס ורכב. כי התורה הזהירה המלך ולא ירבה לו סוסים. וכן הם מעטים כאומרו כי אתם

המעט מכל העמים. וכן הם חלושים מצד התורה והמצות שמתשת כחה של אדם. ומצד המאכלים הדקים. לפי שהם ממלכת כהנים וגוי קדוש פרושים מהמאכלות האסורות. מגודלים בנעוריהם בהיכלי המלכים. וכל אלו סבות להיות מנוצחים. ולזה התחילה הפרשה ורמזה אלה הארבעה דברים שהם סבת רכות הלבב. כנגד האחד אמר כי תצא למלחמה על אויביך. שזה רמז שהם אויבים ואכזרים מלומדים במלחמה מגודלים ברציחה והריגה. כנגד הב' אמר וראית סוס ורכב. וכנגד הג' שהיא ריבוי העם אמר עם רב. וכנגד הד' שהיא הגבורה אמר ממך. כמו שאמר במקום אחר להוריש גוים גדולים ועצומים ממך. וזהו עם רב ממך. וכן לשון רב נופל על גדול. כמו על כל רב ביתו. ולפי שכל אלו סבת המורא. אמר לא תירא מהם כי ה' אלהיך עמך ולו הישועה. לפי שהוא מלומד במלחמות ונוצח אותם כאומרו ה' איש מלחמה. ולו סוס ורכב. כאומרו כי תרכב על סוסיך מרכבותיך ישועה. ולו עם רב וצבא גדול כאומרו רבים אשר אתנו. ולו הגבורה כאומרו האל הגדול הגבור והנורא. וכל אלו הדברים איני צריך להביא ראיה עליהם כי בעיניך ראית אותם במצרים. וזה שאמר המעלך מארץ מצרים. ואמר ונגש הכהן ודבר אל העם. כדי להוציא מלבם אלו הד' ספיקות. וזה שאמר אתם קרבים היום למלחמה. כי למה הוצרך לומר שהיו קרבים היום למלחמה על אויביכם כי ידוע הוא. אבל רמז להם שסבת מוראם ופחיזותם הוא. לפי שהם קרבים היום מחדש למלחמה ולא נסו ללכת בה. כמו אויביהם שהיו מלומדים במלחמה כל ימיהם. ולזה חזק לבם ואמר אל ירך לבבכם וגו'. ארבעה דברים של חיזוק כנגד הארבעה דברים הנזכרים. וכנגד הראשונה אמר אל ירך לבבכם. לפי שמעולם לא ראיתם כובד מלחמה וקשת דרוכה וחרב שלופה. ואתם כמו העבדים שיש להם רכות הלבב. ולכן אמר אל ירך לבבכם. וכנגד השני אמר אל תיראו. לפי שאין לכם סוס ורכב להלחם. וכנגד הג' אמר אל תחפזו. לפי שאתם המעט מכל העמים. וכנגד הד' אמר ואל תערצו. לפי שאתם חלשים ושבורים והם גבורים. וכמו שאמר ישעיהו ואל מוראו לא תיראו ולא תערצו את ה' צבאות אותו תקדישו והוא מוראכם והוא מעריצכם. וכן אמר בכאן כי ה' אלהיכם ההולך עמכם להלחם לכם. ולא תיראו מאלו הארבעה דברים. לפי שהוא מלומד במלחמות והוא ילחם לכם. וזהו להלחם לכם עם אויביכם. וכנגד ריבוי העם אמר כי ה' אלהיכם. והוא בעל ההויות והצבאות מעלה ומטה. וכנגד סוס ורכב אמר ההולך עמכם ואינכם צריכים סוס ורכב. וכנגד הד' שהוא הגבורה אמר להושיע אתכם בגבורתו וידו החזקה:

וכל אלו הדברים היה אומר להם הכהן שהוא קדוש ה'. וראוי היה שיאמר להם דברים קדושים שיבטחו בה' אלהיהם. ולא בסוס ורכב ועם רב ועצום. ואע"פ כי סוס מוכן

למלחמה. לה' הישועה. ולא בחיל עם רב ולא בכח גבורה ויד חזקה. אבל השוטרים לא היו אומרים להם אלו דברים גופניים מענייני העוה"ז כאומרו גם את העולם נתן בלבם והוא חמדת הבתים והכרמים והנשים. אשר אחר אלו השלשה דברים ימשכו כלל העם. ולזה אמר ודברו השוטרים אל העם. שזה כלל העם הנגררים אחר התאוות. ואלו הדברים היו ראוים שיאמר השוטר ולא הכהן. ולכן לא אמר בכאן שמע ישראל. כמו שאמר למעלה. אלא אל העם ההולכים אחרי הבלי העולם. ולפי שלבם טרוד באלו השלשה דברים. והמלחמה צריכה לב פנוי. לזה היו אומרים מי האיש הירא מי האיש אשר בנה בית חדש ומי האיש אשר נטע כרם ומי האיש אשר ארש אשה ילך וישוב. אחר שהוא טרוד בעסקיו ודואג עליהם. ולבו עצב עליהם כאלו היו קניינים אמיתיים. ולכן ישוב פן ימות. כי כדאי הוא שימות. אחר שלבו הומה אחר הבלי העולם ככלבים עזי נפש אשר לא ידעו שבעה. ואינו זוכר ענייני הנפש:

פסוק ח

ואמר **ויספו השוטרים לדבר וגו'**. לרמוז על מה שאמרו מוסיפי' על דברי כהן. לפי שאלו הדברים לא היו מעין דברי השוטרים. שהיו גופניים מענין הנשים והבתים והכרמים. אבל היו מעין דברי הכהן שהיו דברים נפשיים בבטחון השם כמו שפירשנו. וזהו מי האיש הירא ורך הלבב. כמו שאמרו הירא מעבירות שבידו. ילך וישוב לביתו. רוצה לומר שישוב מהם ושיתחרט מעונותיו. ולא יהיה סבה שרבים יכשלו בעונו. כאומרו וכשלו איש באחיו בעון אחיו. וזהו ולא ימס את לבב אחיו כלבבו. ואם ישוב יבטח בשם ה' וישען באלהיו. וזהו ויספו השוטרים. שהיו מוסיפים על דברי כהן. ומעין דבריו היו מחזיקים לבו בבטחון השם. אבל לא היו אלו הדברים מעין דברי השוטרים שהיו דברים גופניים. וכן היו מעין דברי הכהן. כי כמו שהכהן אמר אל ירך לבבכם אל תיראו. כן אמרו בכאן מי האיש הירא ורך הלבב. ואמר בכאן חמשה דברים כנגד הארבעה דברים שאמר הכהן. וזהו מי האיש הירא לפי שרואה שהם המעט והעמים עם רב. ורך הלבב לפי שאינם מלומדים במלחמה כמו האויבים. ילך וישוב לביתו אחר שאין לו סוס לרכוב עליו. והגוים יש להם סוס ורכב. ולא ימס את לבב אחיו כלבבו. אחר שאין לו גבורת הלב כמו הגוים שהם גדולים ועצומים. ולרמוז שזאת המלחמה נעשית בכח ה' איש מלחמה ובכח מלאכיו וצבאיו. וזהו ה' איש מלחמה מלאך שלוח למלחמה. כאומרו והאיש גבריאל. וזהו ה' שמו ששמו כשם רבו. אמר בכאן ופקדו שרי צבאות. הם מלאכי צבאות השלוחים לנצח המלחמה. וזהו מצד תפלת הכהן והשוטרים. וזהו ופקדו שרי צבאות בראש העם. כאומרו וה' בראשם:

ואם זאת המלחמה היא מלחמת יצר הרע. כאומרו וכי תבוא מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם תמיד הוא יצר הרע. יהיה על אויביך כאומרו אויבי איש אנשי ביתו. ולזה אמר עם רב ממך. לפי שכל הכחות מתחברות אליו ונלוות. אל הילד השני שהוא יצר הרע. שרוצה לתת פירוד ושניות בלב האדם. לכן אמר לא תירא מהם אע"פ שהם רבים. ויש לך מלך זקן וכסיל מלומד מלחמה זה כמה שנים. לפי שה' אלהיך עמך המעלך מארץ מצרים. וכמו שבמצרים היו ישראל שטופים בגלולי מצרים והיה מושל עליהם יצר הרע. עד שלזה הוצרך להזהירם שאור לא ימצא בבתיכם. כי זה רמז על יצר הרע כאומרם ומי מעכב ע"י שאור שבעיסה. ועם כל זה השם הצילם מידו. כן יעשו עכשיו. ולכן תמצא שאמר המשורר לא יהיה בך אל זר. שזה רמז על יצה"ר שהוא בתוך לבו של אדם ולא תשתחוה לאל נכר. שזה רמז לסמאל הוא נחש הקדמוני. ויש לך לזכור כי אנכי ה' אלהיך המעלך מארץ מצרים והצלתיך מיד יצה"ר ולכן הרחב פיך ואמלאהו. השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל. וזכור כי כמו שהצלתיך במצרים מידו כן אעשה עכשיו. ולכן הזכיר בכאן המעלך מארץ מצרים. ואמר ונגש הכהן. לרמוז אל יצר הטוב והשכל המחזיק האדם. ואומר לו שידע להזהר ולהשמר מהצר הצורר ומכחותיו שהם רוצים להלחם בו. וזהו אתם קרבים היום למלחמה על אויביכם. וידעתי שאתם יראים ממנו לפי שאתם מעטים והוא יש לו עם רב. וכן לפי שהוא מלך גדול וקדום מלומד במלחמה. ועוד שהוא מראה עצמו אוהב והוא אויב ושונא. ואיך איפשר להשמר ממנו כאומרו ה' לי בעוזרי ואני אראה בשונאי. ולכן אמר על אויביכם כי אע"פ שנראה אוהב. והוא אויב. ועוד שאינו עושה המלחמה כדרך הלוחמים פנים בפנים אלא בתחבולות ובמרמות ובמארב ובמצודות וחרמים. לכן אמר ארבעה של חזוק כנגד אלו הארבעה דברים. והם אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו. אל ירך לבבכם לפי שאתם מעטים יש לו עם רב. אל תיראו לפי שהוא מלך גדול וזקן וכסיל. אל תחפזו להלחם עמו בפחז ובבהלה אלא בישוב ובמתון. אחר שמראה עצמו אוהב והוא אויב ושונא. ויש לך לחשב ולעיין היאך תנצל ממנו. ואל תערצו מתחבולותיו וערמותיו. כי ה' אלהיכם ההולך עמכם להלחם לכם וגו'. ואינכם צריכים עם רב כנגדו. וכנגד השנית שהוא מלך גדול אמר להלחם לכם. כי הוא איש מלחמה מלומד במלחמות. וכנגד השלשה שמראה עצמו אוהב אמר עם אויביכם. כי הוא היודע ועד שהם אויבים ושונאים. וכנגד הרביעי שהיא התחבולות אמר להושיע אתכם מתחבלותיו וערמותיו:

ואלו הארבעה. שלמה ע"ה ספרם בספר קהלת. ואפשר שהיא חכמה גדולה מי שיודע להשמר ממנו. וזהו שאמר גם זה ראיתי חכמה תחת השמש וגדולה היא אלי. עיר קטנה

ואנשים בה מעט. שזה רמז על גוף האדם שנקרא עיר קטנה כמאמרם ז"ל. וכנגד הראשון אמר ואנשים בה מעט. וכנגד השני אמר ובא אליה מלך גדול מלומד במלחמות מזמן רב כמו שקראו במקום אחר מלך זקן וכסיל. וכנגד השלישי אמר וסבב אותה. כי הוא מסבות מתהפך מאוהב לשונא ומשונא לאוהב. וכנגד הרביעי אמר ובנה עליה מצודים גדולים. ברשתות ומכמורות ותחבולות. והחכמה היא שמצא בה איש מסכן וחכם ומילט את העיר בחכמתו. כי על זה אמר ג"כ למעלה טוב ילד מסכן וחכם. וזה דבר גדול החכמה כי ילד קטן נוהג בם ונוצח אותם. וכמו שאמר על סנחריב שהיה מלך גדול ויש לו ריבוי עם וגבורים ויועצים. כמו שאמר רועו עמים וחותו התאזרו וחתו עוצו עצה ותופר דברו דבר. ולא יועיל לו כל זה אלא שיבא ילד קטן שהוא חזקיהו ויבטל עצתו וינצח אותו. כי זה באמת גנות גדולה. וזהו כי ילד יולד לנו ותהי המשרה על שכמו בגבורה ובעצה ובריבוי העם. וזהו ויקרא שמו פלא יועץ וגו'. וכמו שפירשתי בפרשת ויחי יעקב. ולכן אמר בכאן ומצא בה איש מסכן וחכם שהוא ילד. ומלט העיר ממלך הזקן זהו גנות גדולה לו. ואדם לא זכר את האיש המסכן הוא יצר הטוב שהוא ילד. שלא בא לעולם עד שלשה עשרה שנה. והאחר משננער מבטן אמו. ולזה אמרתי טובה חכמה מגבורה. כלומר שזאת החכמה באה מגבורה. אבל חכמת המסכן בלי גבורה היא בזויה ודבריו אינם נשמעים. וזאת הגבורה לא תחשב שהיא בכלי זיין או בקולי קולות. כי אין קול ענות גבורה ואין קול ענות חלושה. אבל דברי חכמים בנחת נשמעים מזעקת מושל בכסילים. שזהו כנגד הקול והצעקה. וכנגד הכלי זיין אמר טובה חכמה מכלי קרב וחוטא אחד יאבד טובה הרבה. כי זה רמז על החוטא שחוטא בסבת יצר הרע. ולפי שהאדם חוטא בסבת יצר הרע במחשבה ובמעשה. אמר ויספו השוטרים לדבר אל העם מי האיש אשר בנה בית וגו'. זה כנגד המעשה שבנה בית בארץ שנער בפועל. ומי האיש אשר נטע כרם. כנגד המחשבה שנטע וחשב אבל לא יצא פרי. ומי האיש אשר ארש אשה כנגד הדבור. לפי שבשעת האירוסין אומרים תהי לי מקודשת. ובכל אלו השלשה אמר ילך וישוב לביתו פן ימות. לרמוז שצריך שישוב בתשובה שלימה ויתחרט ממעשהו וממחשבתו הרעה ומדיבורו קודם שימות בלא תשובה. ולהורות שכל זה רמז על מלחמת יצר הרע. חזר לומר מי האיש הירא ורך הלבב. שפירושו הירא מעבירות שבידו ורוצה להתגבר על יצרו הרע שהוא כלול במלת ירא. כאומרם ז"ל על לוט שהוא יצר הרע הארור והמקולל שאמר בו כי ירא לשבת בצוער. ואמרו ירא עולה כמנין עלוקה כאומרו לעלוקה שתי בנות. שכל יום הולך אחר התאוות ואומר הב הב וכמו שפירשתי במקומו. ולפי שיצר הרע מטעה לאדם. אמר ופקדו שרי צבאות להזהיר לעם:

פסוק י

אחר כך אמר כי תקרב אל עיר להלחם עליה לתפשה וגו'. לפי הפשט רמז בזה על מעלת השלום שאנו חייבים לבקש השלום. כאומרם ז"ל גדול השלום שהרי אברהם אבינו לא נתבשר אלא על מועצות השלום. דכתיב ואתה תבא אל אבותיך בשלום וכו'. ולזה אמר בכאן וקראת אליה לשלום. בענין שידעו האומות מעלת התורה שצותה לפתוח להם לשלום אע"פ שאין חייבים. ואם לא תשלים עמך ולא יכירו מעלת התורה והשלום. ולא די זה אלא שרוצה לעשות מלחמה. וצרת עליה להרעיבה ולהצמיאה. אבל מערי העמים של כנען לא תחיה כל נשמה. לפי שכבר נשלם עון האמורי. ועוד למען אשר לא ילמדו אתכם מתועבותם. לפי שמעשיהם מקולקלים מן הכל. כאומרו וכמעשה ארץ כנען:

פסוק יט

ואמר **כי תצור אל עיר וגו'**. לפי שאמר למעלה וצרת עליה. ואולי יעמדו עליה במצור ובמצוק ימים רבים. לזה אמר לא תשחית את עצה. אחר שבו חיי האדם תלויים. וזהו כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות. והטעם כי האדם עץ השדה וממנו מתפרנס ואוכל. וא"א לחיות בלא מזונות. וזהו כי האדם עץ השדה. ואולי הזהיר בכאן שני דברים. האחד שאין רשות לאדם לנדוח עליו גרזן לכרות עליו ועניפיו. כי בזה משחית הפרי. ואפילו בזה יש השחתה. וזהו לא תשחית את עצה לנדוח עליו גרזן אפילו בלא כריתה. והטעם לפי שמהפרי שנמצא בענפים אתה אוכל. וזהו כי ממנו תאכל. והשני שאין ראוי להכרית האילן ולעוקרו מכל וכל. וזהו ואותו לא תכרות. והטעם לזה כי האדם עץ השדה. וכמו שהאדם יש לו נפש מרגשת. כן האילן יש לו נפש צומחת מרגשת. וכבר אמרו רז"ל כי האילן כשכורתים אותו נשמע קולו מסוף העולם ועד סופו. וא"כ אחר שהזהרתיך שלא תשחית את עצה. שהם העצים הקטנים והענפים שבאילן לנדוח עליו גרזן. אחר ששם הפרי הראוי לאכילה. כל שכן שאותו לא תכרות מכל וכל. אחר שהאדם עץ השדה. וכמו שהאדם עושה פירות כן האילן עושה פירות. ויש לו נפש צומחת ומרגשת. אבל לא כמו האדם. כי האדם יש לו בחינה להשמר מן המזיקים ולבוא מפניך במצור. אבל העץ אינו כן שאין לו דעת לבוא מפניך במצור. ואחר שזה כן אין ראוי לך להשחיתו ולא להכריתו. אבל העץ שאינו עץ מאכל ואין לו פירות. אותו תשחית וכרת כדי ליהנות ממנו לבנות מצור על העיר. ולכן סמך לכאן כי ימצא חלל באדמה. כי זו אכזריות גדול. וקול הנהרג הולך ג"כ מסוף העולם ועד סופו. ולכן אין להרגו כמו שאין ראוי לכרות האילן. ולפי המדרש בא להזהיר על האדם שיש לו תורה ומצות. והוא עץ מאכל כאומרו עץ חיים היא וגו' אמר ועץ החיים בתוך הגן. כי איש כזה ראוי לנהוג בו כבוד. כאומרו

אל תשחיתהו כי ברכה בו. אבל האדם שלא קרא ולא שנה ולא שמש. והוא עץ יבש ואינו עושה פירות. אותו תשחית ואין ראוי לנהוג בו כבוד:

ולפי מה שאמרנו למעלה. כי כשאמר כי תצא למלחמה על אויביך. הוא רמז על מלחמת יצר הרע. יאמר כי תקרב אל עיר להלחם עליה. על האדם שנקרא עיר קטנה. ובכאן נתן סדר על מלחמת יצר הרע. שאין ראוי לעשות מלחמה עצומה עמו ולעוקרו ולהשחיתו מכל וכל. אחר שהוא ראוי לקיום המין. ובסבתו גם את העולם נתן בלבם. שאלמלא כן לא היה אדם מתאוה לבנים ולא לבנות בית וליטע כרם. ולכן אמר וקראת אליה לשלום. כמו שאנו חייבים לתת שלום לשמאל תחלה אחר תפלתינו. בענין שיהיה כבוש יצר הרע תחת יצר הטוב. ולא יהיה גדול הבית. כמו שאמרו על פסוק ויבא הלך לאיש העשיר וכו'. ולכן אם שלום תענך והיה כל העם הנמצא בה. שזה רמז לכחותיו יהיו לך למס ועבדוך. אבל אם לא תשלים עמך בהתחלה. לסוף ועשתה עמך מלחמה. ולכן וצרת עליה להרעיבה ולהצמיאה. ונתנה ה' אלהיך בידיך והכית את כל זכורה ולשבר ולהחליש כח הזכר הגובר עליך. אבל הנשים והטף שהם חלשים מצד עצמם. ראוי לך להחיותם ולספק להם מזונות. מעט צרי לשמירת הבריאות ומעט דבש ללקיחת תענוג ואת היותר תחרים. וזהו כי תצור אל עיר ימים רבים להלחם עליה. לפי שכבר נתגבר ונעשה אדון הבית. ואז אתה צריך להלחם עליו ולכבשו. בענין שיהיה כבוש תחת ידיך. אבל עכ"ז לא תשחית את עצה מכל וכל. כי ממנו תאכל והוא נותן תאות המאכל. וכ"ש שאותו לא תכרות. אחר שממנו קיום העולם. כאומרו מאד זה יצר הרע. ואמר כי האדם עץ השדה. לרמוז שחיי האדם תלויים בפירות ובענייני המאכל. והם סבה להחזיק האדם לעבוד עבודת השם. רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא. ואין בו תועלת לקיום האדם אלא לילך אחר התאוות. אותו תשחית וכרת מכל וכל. ובנית מצור על העיר. בתעניות ובמלקיות ובכל מיני סיגופים. עד רדתה. באופן שתהיה כבושה תחת ידיך:

פרק כא

פסוק א

ואמר **כי ימצא חלל באדמה**. שזה רמז על יצר הרע שאחר שהסירו ממנו התאוות הוא חלל רשע. ולכן אמר דוד אחר שכבש יצר הרע ומנע ממנו התאוות. לבי חלל בקרבי. כאומרו לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה. וכתבו בזוהר כי הוא כמו נבוב לוחות שתרגומו חליל לוחין. וכך היה לבו חלול ונבוב. כי בלב יש בו שלשה חדרים שנים מלאים מרוח ואחד מדם. שמשם התאוות באות וגוברות. והוא התענה בכל מיני סיגופים עד שלא נשאר באותו חדר דם. ונשאר חלול וריק מן הדם ומן התאוות. ולכן אמר בכאן

אחר שאמר עד רדתה. שזה רמז על הוידוי ועל הכבוש עד שהוא כמת. כי ימצא חלל באדמה. ולפי שכבר אמרו מאשר חטא על הנפש על שצער עצמו מן היין צריך כפרה. כ"ש זה שציער עצמו מכל דבר שצריך כפרה. ולזה אמר ויצאו זקניך ולקחו עגלת בקר אשר לא עובד בה ובנחל איתן אשר לא יעבד בו. הפך כמה שעשו למעלה שעבדו בו בכל מיני עוני. וערפו שם את העגלה. כי זה רמז על האכזריות שאין ראוי לנהוג כזה במין האדם אלא במין הבהמה. באופן שזהו כמו קרבן כפרה על האכזריות הנזכר. ולכן אמר כפר לעמך ישראל. ואולי רמז כי ימצא חלל באדמה. כי לפי שלא כבשו היצר הרע כראוי. גבר על האדם עד שפתה אותן לשפוך דמים ולעבור על לא תרצח. וזהו כי ימצא חלל באדמה לא נודע מי הכהו. כי עד כאן כבר שעבדנו וכבשנו היצר הרע בכל מיני רדוי ומכות היד. כאומרו עד רדתה. ועכשיו ראינו מחדש חלל באדמה. בסבת תגבורת יצר הרע. באופן שלא נודע מי הכהו. ולכן אמר ויצאו זקניך. כי זה דבר ראוי לזקנים ולעצתם. אחר שרעה זה מבקש. ולכן ראוי לזקנים להוכיחם ולהישירם בדרך הישרה ובמדות הטובות. וזהו ומדדו את הערים. ואחר שיראו איזו עיר קרובה אל החלל. בסבת שהם נשמעים ליצר הרע. ולקחו עגלת בקר וערפו שם. באופן שתהיה כפרה עליהם. וזהו כפר לעמך ישראל. ולפי שבהריגת זה האיש נראה שנתגבר יצר הרע. לכן סמך מיד ואמר כי תצא למלחמה על אויביך. כי עתה צריך שתעשה מלחמה מחדש עם זה האויב הוא יצר הרע:

וע"ד הפשט אמר כי ימצא חלל באדמה. לפי שלמעלה אמר כי תצא למלחמה. וכן כי תקרב אל עיר להלחם. וידוע כי במלחמות נופלים האנשים ונהרגים. כאומרו או במלחמה ירד ונספה. ואולי היה איש שונא לרעהו וארב לו. וקם עליו והכהו באותו זמן. בענין שלא יחשדוהו ויאמרו כי מחמת המלחמה נהרג. וזהו לא נודע מי הכהו. ולדעת מי הכהו צוה שיצאו הזקנים ומדדו את הערים. באופן שבזה יתפרסם הדבר ויתברר על ידי עדים או אמתלאות. וצוה שזקני העיר הקרובה אל החלל יקחו עגלת בקר. כי אחר שנמצא זה ההרוג בגבוליהם. עון אשר חטא היה בהם. וכמו שאמרו ברבי יהושע בן לוי דלא אשתעי אליהו בהדיה לפי שנמצא אדם אחד הרוג בגבולו. והטעם בזה כמו שהעלו בגמרא לפי שלא הניחוהו לעשות פירות. ואלו הפירות לא תחשוב שהוא נאמר על הבנים. אלא שלא הניחוהו לעשות מצות שיש בהן פירות. כאומרם בפ"ק דקידושין הזכות יש לה קרן ויש לה פירות. שנאמר אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו. ועבירה יש לה קרן ואין לה פירות. שנאמר אוי לרשע רע. אלא מה אני מקיים ויאכלו מפרי דרכם. עבירה שעושה פירות יש לה פירות. ושאין עושה פירות אין לה פירות. וכבר

כתבתי למעלה כי האדם עץ השדה ודומה לאילן. ומצות התורה הם פירותיו. והאדם המקיים המצוה דומה לאילן שפירותיו מרובים וטובים. כאומרו כי אם בתורת ה' חפצו. והיה כעץ שתול. ואם ח"ו האדם אינו עוסק בתורה ומצות דומה לאילן סרק שאינו עושה פירות. שפירותיו של אדם אינן אלא התורה והמצות. דגרסינן בסוטה ריש פרק עגלה תניא אמר רבי יוחנן בן שאול. מפני מה אמרה תורה הבא עגלה בנחל. אמר הקב"ה מי שלא עשתה פירות תערף במקום שאינו עושה פירות. ותכפר על מי שלא הניחוהו לעשות פירות. אילימא אפריה ורביה. אזקן ואסריס ה"נ דלא עריפנא. אלא אמצות ע"כ. הרי לך מפורש שהפירות לא נאמר על הבנים. אלא על המצות שיש להם פירות כמו שפירשתי. לפי שעיקר תולדותיהם של צדיקים מעשים טובים. כאומרו אלה תולדות נח נח איש צדיק. ואחר שזה האיש הרגוהו קודם זמנו ולא הניחוהו לעשות מצות ומעשים טובים. צריך כפרה בזאת העגלה ובנחל איתן. בענין שרבים יבקשו רחמים עליו. לפי שישאלו מה טעם זאת העגלה ומה טעם עריפתה בנחל איתן. וישיבו להם ויאמרו לפי שזה האיש מת קודם זמנו. ולא הניחוהו לעשות פירות ומצוה להשלים נפשו. ובזה יכמרו רחמים עליהם ויבקשו עליו רחמים. וזה כעין שאמרו אילן שמשיר פירותיו טוענו באבנים וסוקרו בסיקרא בשלמא טוענו אבנים כי היכי דליכחיש חיליה. אלא סוקרו בסיקרא למה. והעלו הטעם כדי שיראוהו ויבקשו עליו רחמים. ולכן נעשה זה הדבר ע"י הזקנים וכך הכהנים. כאומרו ונגשו הכהנים בני לוי. באופן שהזקנים והכהנים יבקשו רחמים עליו. ולכן היו אומרים כפר לעמך ישראל אשר פדית וגו' דרך תפלה:

והטעם שצריכים לבקש רחמים עליו. לפי שנהרג. וכבר כתבתי למעלה בזו הפרשה איך דין ההרוגים הוא קשה מאד. לפי שהולכים נעים ונדים ואין עולים למעלה. כאומרו קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה. עד שינקמו נקמתו. ולכן אמר בכאן לא נודע מי הכהו. שאם נודע מי הכהו מיד חייבים לנקום נקמתו. בענין שתעלה נפשו למעלה. ולא יהיו דמיו צועקים ושואלים דין על מי שאינו נוקם נקמתו. וכמו שפירשתי באומרו ובערת דם הנקי. ולא אמר דם החייב אלא דם הנקי. הוא דם ההרוג שלא יצעק מן האדמה. וזהו ואל תתן דם נקי בקרב עמך ישראל. שהוא דם ההרוג שהולך וצועק בקרב העם שיעשו לו דין. ואנו מבקשים רחמים שיעלה נפשו למעלה. ולא יהיה דמו ונפשו בקרב עמו ישראל. באופן שזאת העגלה הערופה היא כמו קרבן כפרה על ישראל ועל ההרוג. בענין שתעלה נפשו למעלה. וזהו כפר לעמך ישראל. וראיתי כתוב כי אפילו ההספד שעושין על המתים. וכן מה שאומרים עליהם צדוק הדין. הוא מועיל למת. וזהו כפר לעמך ישראל אשר פדית. אלו המתים שנפדים בממון החיים. וכמו שהקשת מעלה החץ.

כן ההספד וצדוק הדין מעלה המת מגיהנם. ואולי סמכו זה על מה שארז"ל מאי ואנכי אפדם. בממונם אפדם. ואמר בכאן אשר פדית. ואם זה יועיל למתים. כ"ש וכל שכן זאת הכפרה שנעשית על ידי הזקנים והכהנים:

ובמדרש הנעלם אמרו כי טעם עגלה ערופה הוא. לפי שידוע כי מלאך המות ניתן לו רשות ליטול נפשות החיים בדין. ולא ניתן רשות לשום אדם ליטול נשמה. ואחר שזה ההרוג נהרג על ידי אדם ולא על ידו. הוא עולה ומקטרג ויורד ומשטין. אחר שהשיגו גבולו ולקחו אומנותו. ולכן מדת הדין מתוחה בעולם. ובפרט בעיר הקרובה אל החלל שנהרג זה בגבולם. ולכן התורה רצתה לתקן דבר זה וצותה שימדדו הערים והעיר הקרובה אל החלל. הזקנים שלה יקחו עגלת בקר ויערפו בנחל איתן. בענין שיהיה זה תחת זה. זה כופר זה. זה מחולל על זה. ואותו מלאך שעולה ומשטין. יתקרר בזאת העגלה הערופה ולא יקטרג עוד. וזה כענין המלקות שצוה שיהיה מעור שור וחמור. שהם רמז שתי מדות שמקטרגות. כי בזה המלקות מתקררות ואינן מקטרגות. ולפי שזה האיש בעונו היה ראוי ששדרתו תתהפך לנחש. לזה מכין אותו על שדרתו בזה העור של שור וחמור זה תחת זה. וכן בכאן על זה הדרך. ולכן צוה בכאן וכל זקני העיר ההיא ירחצו את ידיהם. כמו שאומר אני רוחץ ידי מזה העון. ולפי שבסבת זה המלאך. רוח עועים ורוח הטומאה נתפשטה בארץ לעוות אדם בריבו. צוה שירחצו ידיהם מזאת הטומאה. אחר שהם קרובים אל החלל ומדת הדין מתוחה עליהם. וצריך שיאמרו להיות נקיים. ידינו לא שפכו את הדם הזה ולא סבבנו מיתתו. ולפי שזה אינו מספיק. היו צריכים הכהנים לעמוד בכאן לגמור הכפרה. והיו אומרים כפר לעמך ישראל. וכן נראה שהוצרכו בכאן הכהנים לקבל בושה וכלימה. על מה שלא נתכוונו בעבודתם ובתפלתם. כי ידוע שהכהנים נוטלים בשכרם מישראל מתנות כהונה. והכהנים היו עובדים עבודתם בבהמ"ק לכפר על ישראל ולהצילם מכל מכשול ועון. ואחר שנהרג זה בגבולם. לא כיונו בתפלתם ובעבודתם. ואחר שזה כן. ראוי שיבואו לכאן ויקבלו בושה וכלימה על מה שעשו. וזהו ונגשו הכהנים. אחר שבם בחר ה'. ואחר שבם בחר ה' הם סבות הטובות והרעות. וזהו ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע. ולכן היו אומרים הזקנים ידינו לא שפכו את הדם הזה. אבל הכהנים שעומדים בכאן הם סבבו כל ריב וכל נגע. אחר שלא כיוונו בעבודתם. והם שפכו הדם הזה. וכבר פירשתי זה בארוכה בפסוק וישב בה עד מות הכהן הגדול עיי"ש. שנראה שהוא סבב הדבר הזה. וכן בכאן אמר ונגשו הכהנים בני לוי. כי הם גרמו המכשול הזה. אחר שבם בחר ה' לעבוד עבודתם והם לא כיוונו בה.

לכן על פיהם יהיה כל ריב וכל נגע. כי מות וחיים ביד לשון. ובזה יתישב מה שאמר ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע כי באופן אחר הוא מיותר:

פסוק ט

ואמר **ואתה תבער הדם הנקי**. כפי דעת רבותינו ז"ל שאם נמצא ההורג אח"כ. אין לחוס עליו וראוי להורגו. ולפי שזה היה ראוי שיאמר ואתה תבער דם החייב. איך אמר דם הנקי. אבל לפי הפירוש שפירשתי למעלה שחוזר לדם ההרוג. יתישב יפה. ואולי יאמר ואתה תבער הדם הנקי. לרמוז שיש כח לב"ד לעשות דבר שלא מן התורה. ולא לעבור על ד"ת אלא לעשות סייג לתורה למיגדר מילתא לפי צורך השעה. והענין הזה הוא כך. שידוע שמן התורה אין להרוג לשום אדם אלא בעדים והתראה. כאומרו על פי שני עדים יומת המת לא יומת על פי עד אחד. אבל אם ראו ב"ד להרגו על פי עד אחד. או על פי אמתלאות מוכיחות. לפי שהעם פרוצים ברציחה וכן בניאוף או בשאר דברים. יכולים ב"ד לעשותו. וזה שאמר רבי אליעזר בסנהדרין שמעתי שב"ד מכין ועונשים שלא מן התורה וכו'. ומעשה באחד שרכב על סוס בשבת והביאוהו לב"ד וסקלוהו. לא מפני שראוי היה לכך. אלא מפני שהשעה צריכה לכך. וא"ת מנין להם לב"ד לעשות זה ולעקור התורה. לזה י"ל שיש להם סמך מן התורה ממה שאמר בכאן ואתה תבער הדם הנקי. כי דם החייב היל"ל. אבל אמר דם הנקי. להורות שיש להם כח לבער דם הנקי שמן התורה הוא נקי. אלא שראו הם להורגו כפי הזמן וכפי המקום לפי צורך השעה. באופן שלא עשו דבר אלא על פי התורה. והתורה נתנה להם רשות כאומרו ואתה תבער הדם הנקי מקרבך. ובזה תעשה הישר בעיני ה'. כי זהו משפטים ישרים ותורות אמת:

פסוק י

כי תצא. לפי שאמר למעלה ואתה תבער הדם הנקי וכו'. סמך מיד כי תצא למלחמה וגו'. לרמוז אל מה שאמר עשיתי משפט וצדק וגו'. וכן בכאן אם תבער דם הנקי ותנקום נקם ההרוגים. אתה מובטח שיתן ה' את אויביך נגפים לפניך. ואמר וראית בשביה אשת יפת תואר וגו'. להורות על מה שאמרו ליבא ועינא תרי סרסורי עבירה נינהו. כי מצד הראייה חשקה לבו בה. וזהו וראית בשביה שתחמוד יופיה בלבבך. כמו שאמר שכם בני חשקה נפשו בבתכם. ואמר והבאתה אל תוך ביתך. להורות שכלי המעשה גומרים. ועם כל זה צריך שתעשה דברים רבים קודם שתבעלנה. האחד והבאתה אל תוך ביתך. לפי שבנות הגוים הם מופקרות והם פרוצות בעריות ואין להם בושת פנים ומצחיהם נחושה והולכות בשוקים וברחובות. ואצל כל פנה יארובו לצוד נפשות נקיים ולדבר עם האנשים. לזה אמר והבאתה אל תוך ביתך. שלא תהיה יצאנית אלא סוגרת ומסוגרת. כמו שאמר כל כבודה בת מלך פנימה. ולא תהיה דברנית. והשני וגלחה את ראשה. לפי

שבנות הגוים מתקשטות בפנים צהובות ובשער מגולה וסורקות שערן במסרק ומחלקים אותו לשנים ומשימים אותו על הצדעים. וכן קולעות שערן מעשה קליעה לעלות ולראות לפני האנשים. כנגד זה אמר בכאן וגלחה את ראשה. באופן שלא ישאר לה שער וקליעה ותדע דרכי הצניעות. כי אפילו גילוי הראש גנאי לבנות ישראל כאומרו בסוטה ופרע את ראשה. והשלישי ועשתה את צפרניה. לפי שבנות הגוים מתקנים צפרניהם של יד ורגל וצובעים אותן במין צבע כמנהג הישמעאלים. בענין שיהיו בידיהם שינוי ויסתכלו בהם ויקחו ידיהם וימשמשו בהם עד שנדלק בהם אש של גהינם ושל יצר הרע כאומרם אץ ברגלים חוטא. לזה אמר ועשתה את צפרניה. שתגדלם בלי תיקון ובלי צבע. והרביעי והסירה את שמלת שביה מעליה. לפי שבנות הערביים מתקנות עצמן בבגדי משי וארגמן שש ורקמה לפתות ולהסית האנשים בהם. וכאומרו ובדם ענבים סותה. לזה אמר והסירה את שמלת שביה הנאים ותלבש בגדים אחרים מבלויי סחבות. ובזה לא תקבל בושת אחר שאינה צריכה לצאת חוצה והיא יושבת מסוגרת בבית. וזהו וישבה בביתך אחר שאמר למעלה והבאתה אל תוך ביתך. והוא הדין ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים. לפי שבנות הערביים רגילות בשחוק וקלות ראש שהוא סימן לערוה. לזה אמר שצריכה לבכות ולהצטער על אביה ועל אמה. להוציאה מן הקצה אל הקצה ולהדריכה בדרכי הצניעות בכל אלו הדברים. ואחר כל אלו הדברים תבא אליה ובעלתה שהיא דבר ששית. לקיים מה שנאמר שש הנה שנא ה' ושבע תועבות לבו. והיתה לך לאשה. ולפי ששש הנה שנא ה'. אמר מיד והיה אם לא חפצת בה. וכן סמך מיד כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה. כאומרו הלא משנאיך ה' אשנא:

ואולי רמז כל זה להורות לנו סדרי הגיורת המוזכר ברות המואביה. ולזה אמר והבאתה אל תוך ביתך. לומר לה קלות וחמורות כמוזכר בדבריהם. וגלחה את ראשה כמו שעושים לנדה בשעת טבילתה. וכן בכאן כשמטבילין אותה היו מגלחין ראשה בענין שלא יהיה בשערה דבר חוצץ. וכן ועשתה את צפרניה. בענין שלא יהיה בהן דבר חוצץ כמו בצק שתחת הצפורן. כמו שעושה האשה שטובלת מטומאתה והסירה את שמלת שביה. לפי שבגדיה טמאים כטומאת הנדה. וצריכה להחליף בגדיה. כמו הנדה שלובשת חלוקה ומחלפת בגדיה ומכבסת אותם קודם טבילה. וישבה בביתך כאומרו תשב על דמי טהרה. ובכתה את אביה ואת אמה. שתכפור בע"ז שנקראת אב ואם. כאומרו אומרים לעץ אבי אתה ולאבן את ילדתני. כי צריכה לכפור בע"ז קודם שתכנס לברית התורה ולטבילה. וזהו שאמרה נעמי לכלותיה לכנה שובנה אשה לבית אמה. ר"ל לבית אלהיה כי אולי לא היו להן אבותם. וזהו שאמרה נעמי אח"כ לרות הנה שבה יבימתך אל עמה ואל אלהיה

ולא אמרה לבית אמה. ואז קבלה רות כל התורה כמאמרם ז"ל באשר תליני אלין וגו' באשר תמותי אמות וגו'. ולכן אמר בכאן ובכתה את אביה ואת אמה. ואמר ירח ימים ולא חדש ימים. לרמוז שסופו לגרשה כאומרו ושלחתה לנפשה וכתיב ושלחה מביתו. ולכן אנו כותבים בגט לירח פלוני ולא לחודש פלוני. כמו שכתוב בכאן ירח ימים. ואסמכוה אקרא דכתיב גרש ירחים:

פסוק טו

ואמר **כי תהיין לאיש שתי נשים**. לפי שידוע שכשיש לאדם אשה ונושא אחרת עליה. הוא שונא הראשונה ואוהב האחרונה. וכן בכאן אם היה לו אשה ולקח יפת תואר. יאהב את האחרונה וירצה לבכר את בן האהובה שהוא בן יפת תואר. לזה אמר לא יוכל לבכר את בן האהובה. ולפי שידוע כי בן היוצא מיפת תואר. את כל הישרה יעקש וילך אחרי גלולי אמו. לזה סמך מיד כי יהיה לאיש בן סורר ומורה ותפשו בו ורגמוהו וכל ישראל ישמעו ויראו. וידעו הפרי שיוצא מאשת יפת תואר. וסמך מיד וכי יהיה באיש חטא משפט מות. כמו שארז"ל שאם לא המיתוהו יצא לתרבות רעה ויתחייב משפט מות. ואמר כי קללת אלהים תלוי. לרמוז שאין ראוי לעכבו על העץ לפי שהוא זלזולו של מלך. לפי שיאמרו בן מי זה העלם וישיבו בן פלוני שנשא יפת תואר. ואולי יאמרו למה התירה תורה יפת תואר שהיא נכרית. וידוע כי משרש נחש הקדמוני יצא צפע. ופריו שרף מעופף תלוי על העץ. וזהו כי קללת אלהים תלוי. והטעם הכולל בכל האנשים הוא. ולא תטמא את אדמתך אחר שהיא ארץ קדושה:

ולפי מה שפירשנו במלחמה שלמעלה שהוא רמז על מלחמת יצר הרע. זאת המלחמה תהיה גם כן על מלחמת יצר הרע. וכן רמזו רז"ל כאמרם ולקחת לך לאשה לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע. וא"כ הטעם שחזר לומר בכאן כי תצא למלחמה. הוא לפי שכתב למעלה כי ימצא חלל באדמה. שנראה שגבר יצר הרע ומבית הסורים יצא למלוך עד שנמצא חלל באדמה. עד שלזה אנו צריכין לעשות מלחמה חדשה עם יצה"ר. בענין שלא יוסיף לעשות כדבר הרע הזה. וזהו כי תצא למלחמה על אויביך הוא יצה"ר הצר הצורר וכחותיו. ואם תלחם עמו תהיה מובטח שיתנהו ה' בידך. ושבית שביו. לרמוז שתקח ממני השבי שהוא כבוש מיצר הטוב וכחותיו. ואמר וראית בשביה. לרמז שאע"פ שיתנהו ה' אלהיך בידך שלא תהרגנו. לפי שהוא צריך לקיום המין ואין לך להפרד מהנאות העוה"ז מכל וכל. ואם ראית בשביה אשת יפת תואר אתה יכול ליהנות ממנה ולהביאה אל תוך ביתך. בתנאי שלא תלך אחר היתרונות. וזה נרמז בגלוח השער והצפרנים שהם מותרות. וכן בתנאי שיהיה כבוש. תחת ידך ויבכה ויצטער מעוני

ומעבודה קשה. ולא ילך אחר שחוק וקלות ראש. וזהו רמז ובכתה את אביה ואת אמה. ואמר והיה אם לא חפצת בה. לרמוז שאחר שהוא מתרחק מיצר הרע ואינו חפץ בו. שלא ישתעבד בו בקושי אלא שמאל דוחה וימין מקרבת. וזהו ושלחתה לנפשה. וסמך לכאן כי תהיין לאיש ב' נשים האחת אהובה והאחת שנואה. כנגד יצר טוב ויצר הרע כי יצר טוב הוא דוגמת השנואה. לפי שהכל הולכים אחר הילד השני. הוא יצר הרע שהוא בדוגמת האהובה. וצוה והיה הבן הבכור לשנואה. לרמוז שאע"פ שהיא שנואה שיתן לה הכבוד והבכורה. ולא יתן הכבוד לבן האהובה. אחר שהיא ראויה להיות שנואה באמת. אבל את הבכור בן השנואה שהיא אהובה באמת. יכיר לתת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו כי הוא ראשית אונו. כלומר ראשית בחכמה ובשכל ובכח התורה. ולכן לו משפט הבכורה והכבוד. ואם ירצה לבכר את בן האהובה. לסוף יהיה סורר ומורה. סר מן התורה ומן הדרך. ומורה פנים בתורה שלא כהלכה. ולזה סמך מיד כי יהיה לאיש בן סורר ומורה. ותפשו בו אביו ואמו וכו' ורגמוהו. לרמוז שצריך שיתפשו ביצר הרע ויאסרוהו בנחשתים וירגמוהו ויהרגוהו מכל וכל. כמו שאמר דוד לבי חלל בקרבי. בענין שכל ישראל ישמעו וייראו:

וסמך וכי יהיה באיש חטא משפט מות. לרמוז שאין לרחם עליו ואם ירחמו עליו ויתנו לו מקום לילך אחר התאוות. סוף שיצא לתרבות רעה ויוציא אחרים לתרבות רעה עד שיהיו כופרים באל אחד. וזהו כי קללת אלהים תלוי. שהוא כמו מברך את השם. ולפי שזה עון פלילי. אמר בו חטא משפט מות. ר"ל חטא גדול שלכל הדתות יש בו משפט מות. לפי שהשכל יחייבהו. ולכן ראוי שיתלו אותו על עץ לפרסם חטאת ושחטא נגד השם. וזהו כי קללת אלהים תלוי. ועכ"ז לא תלין נבלתו על העץ ולא תטמא את אדמתך:

פרק כב

פסוק א

אח"כ אמר **לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים והתעלמת.** להדריך את ישראל במדות טובות ובמדת הרחמנות וכיוצא בזה. לפי שהתורה אמרה ואהבת לרעך כמוך. ולכן ראוי שיעשה לחבירו כמו שהוא רוצה שיעשו לו. שיחזירו לו שורו ושיו לאבידתו. ולכן אמר לא תראה את שור אחיך או שיו נדחים. כי זה אין דבר ראוי. והוא אכזריות גדולה להעלים עין. שהוא הגורם. וזה ג"כ הוא כנגד יצר הרע שהוא מטעה אותו. ואומר לאדם מה לך לילך אחר השוורים והכבשים. יבא בעל השור ויעמוד על שורו. ואתה לך לבקש פרנסתך והעלם עין כאלו אינך רואה. זאת היא עצה נבערה מעצות יצר הרע. לזה אמר לא תראה ולא תאמין לדבריו ולא תשמע אליו להעלים עין. אלא השב תשיבם

לאחיך. לזה באה זאת האזהרה בלשון לא תראה. וכן לא תוכל להתעלם. לשבר מתלעות עול הוא נחש הוא יצר הרע. וכן אמר על זה הדרך לא תראה את חמור אחיך או שורו נופלים בדרך והתעלמת מהם. בעצת יצר הרע. לא תעשה כן אלא הקם תקים עמו. וזהו כעין מה שאמר בואלה המשפטים כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וחדלת מעזוב לו. בעצת יצר הרע. לא תעשה כן אלא עזוב תעזוב עמו. ולפי שזה מדבר כנגד יצר הרע. אמר שם שונאך. שהוא שונא ואויב לנו. כאומרו אם רעב שונאך האכילהו לחם הנאמר על יצר הרע. כי להתיש כחו צריך להאכילו מלחמה של תורה. ולכן משימין כלי [עם] עפר בשעת המילה להשליך שם הערלה שכרתו מהמילה. שהוא במקום מזבח אדמה. וזה למדוהו מג"ש נאמר בערלות פלשתים וימלאום למלך. ונאמר במקום אחר וימלאום עפר. מה כאן עפר אף להלן עפר. וכל זה לפי שהוא מאכל נחש דכתיב ונחש עפר לחמו. ולכן אחר שאנו כורתים הערלה ומחלישים כחו והוא רעב. צריך להאכילו ממאכלו שהוא עפר. וזהו אם רעב שונאך האכילהו לחם. ולכן יש להשליך הערלה בעפר או בחול. ואולי הטעם בזה הוא להורות שבזכות המילה יהיו זרע ישראל כעפר הארץ וכחול אשר על שפת הים. ולא יפחדו מלהכניס בניהם לברית מילה אולי יסתכן. כי כבר הבטיחנו והיה זרעך כעפר הארץ וכחול אשר על שפת הים. ולכן לזכר זה משימים בשעת המילה כלי בעפר או בחול כדי להשליך שם הערלה. ולכן בכאן כנגד זה השונא אמר כי תראה חמור שונאך רובץ. שהוא רומז ליצר הרע:

ומצאתי סמך לדברי. בפירוש הטעמים שעשו על צד הקבלה. ואמרו שם תלשא תורה לבושי אש. פירוש אש דת למו הלא כה דברי כאש. פירוש תפארת שהיא תורה שבכתב שיסודה רחמים. ולבושה להבות אש שהיא הגבורה וכו'. עתה אחזור לפרש מה שהתחלתי. תלש"א כדמות סמ"ך עומד על התפארת. רמז לסמא"ל לקטרגו. יען כי הוא תלוש ונגרש מאצילותו. אזלא גריש רביע. זה למול זה הולכים ומביטים פנים כנגד פנים. עורכי מלחמות. זה לגרש את זה וזה לגרש את זה ממחיצתו. וסוף סמא"ל להיות רובץ כדמות חמור תחת משאו. לפני כתר הרחמים. ונרמז זה בפסוק כי תראה חמור שונאך. שונאך זה סמא"ל אשר מחנותיו מהם צורת גמלים וצורת סוסים וחמורים. רובץ תחת משאו. פעמים הוא קרוב לנפול ועדיין לא הגיע עת מפלתו. ויש לו עוזרים בשמים להקימו עד בא רצון האדון ית' להכניעו. על כן נרמז בו עזוב תעזוב. הקנאה תעזב הנקמה. עד אשר יגיע החפץ. ויתקיים מה שאמר שלמה בחכמתו כי שבע יפול צדיק וקם. שני גרישין. הוא מה שאמרו פניהם זה למול זה. זה לגרש וזה לגרש והאלהים יבקש את נרדף. יתיב זקף דרגא תביר. עוד יגיע זמן ויראה שישוב מה שלפנים לאחור. והכפוף

יהיה זקוף. כאומרו ה' זוקף כפופים. והתחתון ישוב עליון. והמדרגה העליונה תשבר שלשה שברים סמאל ושושבינו ולילית. תחת רגלי ג' כתרים כתר הרחמים והשושבין יחיד עולם וכתר המלכות. על כן דרגא תביר כדמות ג' שברים וכו'. ע"כ נראה שזה השונא הוא רמז לסמאל. הוא נחש הוא שטן הוא יצר הרע. שהטעה לאדם הראשון ומטעה הבריות כולם אחריו בחלקת אמריו רכו משמן. בענייני הנשים והתענוגים. ולכן אמרו שלא נמצא סמך בכל מעשה בראשית עד בריאת האשה שכתוב בה ויסגור בשר תחתנה והיא סמך של סמאל שמטעה האדם אחר הנשים. ונותן עצות נבערות להעלים עין מן המצות. כמו שאמר בכאן והתעלמת. שהוא אומר כן. והתורה אמרה לא תוכל להתעלם. ולכן סמך לכאן לא יהיה כלי גבר על אשה. כי זאת היא עצת יצר הרע להחטיא האדם. ולכן אמר כי תועבת ה' כל עושה אלה. לפי שיצר הרע נקרא תועבה:

פסוק ו

אחר כך אמר כי יקרא קן צפור לפניך וגו' שלח תשלח את האם. הנה בכאן ג"כ רצה להדריך האדם במדות טובות ולהרחיקו ממדות הרעות כמדת האכזריות והכילות. ולכן אמר לא תקח האם על הבנים. ואע"פ שאמרו האומר על קן צפור יגיעו רחמיך ובטוב יזכר שמך משתקים אותו וכו'. כן האמת שאין הטעם האמיתי משום אכזריות כי טעם אחר יש בו. אבל עם כל זה פשט המצוה נראה כך. כי התורה יש בה פנימי וחיצון. כאומרו אם תבקשנה ככסף. וכבר פירשתי אלו הפסוקים. והנה לפי הנראה כמו שהזהיר למעלה על ענין יצר הרע שלא ישמע אליו ובפרט בענין הנשים. כאומרו לא יהיה כלי גבר על אשה. כן בא להזהיר בכאן על ענין חמדת הממון. שלא ישמע אל דברי יצר הרע שאומר לו קח לך אם על בנים. ובזה תרויח ממון מהאם והבנים. ולא תחוש לד"ת שאמרה שלח תשלח את האם. ולזה הזהירה תורה ואמרה לא תקח האם על הבנים למען ייטב לך. כי טוב אחר לך צפון לא יערכנו זהב וזכוכית. ולא תשמע אל דברי הנביא השקר הוא יצר הרע הנקרא נבל וכילי. כי כשמו כן הוא נבל שמו ונבלה עמו והוא שונא לך ומבקש רעתך. ולכן הזהיר למעלה עזוב תעזוב עמו. בין שיהיה שונא או אוהב. ואפי' שיהיה שונא בעבירה כאומרו הלא משנאיך ה' אשנא. וכמו שאמרו מצוה לטעון עם השונא משום הכנעת היצר הנקרא שונא. כאומרו אם רעב שונאך האכילהו לחם כמו שפירשתי למעלה. וג"כ דבר על אדם שיש לו שונא. ואע"פ שנראה שעושה חסד לנקמה. כאומרו כי גחלים אתה חותה על ראשו. כבר תירצו שפירושו כי גחלים אתה מסיר מעל ראשו. כמו השמרו לכם עלות בהר שהוא כמו מעלות. ופירושו אם תעשה חסד לשונאך אתה מסיר האש שבלבו עליך. ואתה גורם להשיב חמתו. וי"מ כי מבשתו הוא נשרף ונכווה ומתנחם. ולא

ירע לך ולא די זה אלא וה' ישלם לך. ולכן צותה התורה כי תראה חמור שונאך. שכוונת התורה להסיר הכעס ולבקש השלום לעשות לפנים משורת הדין. ואע"פ שכתוב בפרשה וכן תעשה לכל אבידת אחיך. הראשונים היו מחזירים אבידת העו"ג משום קדוש השם. כדאשכחן בירושלמי דבי מלכא אבד אבידתא. נפק כרוזא דאהדר בגו תלתא יומין יהבי ליה תרקבא דדינרי. ואי תשתכח בידיה לבתר הכי יתיזו את ראשו בסייף. אשכח רשב"י אבידת' ולא אהדר יתי'. בתר תלתין יומין א"ל מלכא מ"ט לא אהדרת בגו תלתא יומי. אמר ליה אי אהדרנא סברנא כי מדחלתיך אהדרנא. אבל השתא בגין אוריתא. קלסיה ואמר בריך אלההון דיהודאי. ולכן צריך אדם לקדש את השם עכשיו יותר מבזמן הראשון משום דרכי שלום. ואם השונא הוא אמור על יצר הרע. לכן אמרו וה' ישלם לך ישלימהו לך. ולכן אין צריך לשמוע לו לפי שהוא נבל וכילי. אלא לשמוע לד"ת שאמרה לא תקח האם על הבנים:

ובזוהר אמרו למען ייטב לך. איטב לך הל"ל. מהו ייטב לך. זה השלוח ייטב לך. וזה רמוז בפסוק כצפור נודדת מקנה כן איש נודד ממקומו. כי כשהאדם מקיים מצוה זו לשלח האם מעל הבנים. היא הולכת נודדת מקינה בהרים ובגבעות. צועקת ברוב כחה ממרת אמריה על בניה. עד שמלאך הממונה על העופות הלך ילך ובכה לפני השם. למה צוה לעשות כך בתורתו. אחר שהוא רחמים ודרכו לרחם על כל בריותיו. ואז השם זוכר לבניו ואומר שבכל צבא השמים אין מי שיזכר לבניו וירחם עליהם. או יתבע רחמים עליהם איך הולכים נעים ונדים ומפוזרים בארצות ומגורשים מבתיהם ומקינהם. ועל עוף זה יש פרקליטים גדולים. ואז השם אומר אחר שאין מליץ על בני. אני מדבר בצדקה רב להושיע ולרחם עליהם ולהחזירם לקיניהם ולבתיהם. ולכן השוה הכתוב הצפור נודדת מקינה לאיש נודד ממקומו. באופן שבסבת זאת הצפור הנודדת מקינה. השם זוכר לבניו ומרחם עליהם. וזה למען ייטב לך זה השלוח. ולא אמר איטב לך:

ובמדרש הנעלם רמזו בזאת הפרשה רמזים גדולים בענין גלות ישראל וגאולתם. ובענין הייחוד ובביאת משיחנו כשיתגלה. שיעטרו אותו בכל מיני זיין במקום הנקרא קן צפור לנקום נקמתינו. ואמרו שקן צפור הוא רמז על כנסת ישראל. ועליה אמר גם צפור מצאה בית מבראשית. שנאמר בה בחכמה יבנה בית. ודרור קן לה היא בינה שנאמר בה וקראתם דרור. בזמן שהצפור מצאה בית שהיא בית המקדש בבנינה. דרור שהיא שכינה עליונה. מצאה קן לה מלמעלה. מיד אשר שתה אפרוחיה הם ששה ספירות שהם ששת ימי המעשה כולם פורחות עמה בכמה חגים ומועדים טובים. ואפרוחים שהם ישראל למטה. כולם פורחים עמה בגלות. ובזמן דבנים אלו אין להם כנפים

במצות עשה. נאמר בה לא תקח האם על הבנים. אם כן מהו כי יקרא. אלא בזמן שאין לשכינה מקום לחנות שם בקביעות. הולכת במקרה. וזהו כל הקובע מקום לתפלתו וכו'. והנשמה שהיא קבועה בתפלה ובתורה היא מקום קבוע לשכינה לחנות בה. אבל הנשמה שאין לה קביעות בתפלה או בתורה. אלא אם מזדמנה לו במקרה. כן היא שורה עליה במקרה. וזהו כי יקרא קן צפור. דודאי הנשמה היא קן צפור. וכן הנשמות שלה שנקראו בתולות אחריה רעותיה. יושבות בגופים שהם קן שלהם. בדרך מקרה בזמן שאינן קבועים בבתי מדרשות ובבתי כנסיות. וזהו כי יקרא קן צפור בדרך. זאת היא קבורת רחל שהיא בפרשת דרכים. ושני המשיחים שמשם הם יוצאים כשבאים לגאול לישראל. בכל עץ זה עץ החיים. דכתיב ביה עץ החיים ועליו נאמר כי האדם עץ השדה. ועוד בכל עץ זה צדיק. שהוא עץ פרי עושה פרי. וזהו יום השבת ששם מתחבר הקב"ה עם השכינה. ועליו נאמר והיה כעץ שתול על וכו' אשר פריו יתן בעתו. שהיא ליל שבת שמשם פורחות נשמות חדשות בישראל שנקראו פנים חדשות. אפרוחים אלו תלמידי חכמים שבשבילם שורה שכינה בישראל. או ביצים אלו תינוקות של בית רבן שבשבילם שורה שכינה בישראל. והם בעלי מקרא בזמן שהם עוסקים בתורה ובמצות. שהם השם והשכינה. לחבר אותם כאחד. ויורשים משם הנשמות. ונקראים בנים של בעלי המשנה ובעלי מקרא. ועל זה והאם רובצת על האפרוחים או על הביצים. והיא שוכבת עליהם בארבע כנפים שלה שנאמר וארבע כנפים. ולפעמים היא מסתלקת מהם. אלא בשביל שהם בניו דכתיב על כן המו מעי והם בעלי קבלה. שנאמר בהם לא תקח האם על הבנים ודאי הקב"ה התורה והמצוה היא שכינה. אשרי חלקו מי שמייחד אותם. ולכן זכור ושמור הם הקב"ה והשכינה. אשרי חלקו מי שמייחד אותם בשבת שהוא יסוד. והם כנגד תפילין של ראש ותפילין של יד. אשרי חלקו מי שמייחד אותם בקריאת שמע ביראה ובטהרה. שבזמן שישראל משתדלים בתורה שבכתב ובתורה שבעל פה ביראה ואהבה. נאמר בהם לא תקח האם על הבנים. ובזמן שאין משתדלין כן נאמר בהם שלח תשלח את האם. ובזמן שישראל שומרים יום שבת ביראה ואהבה בזכור ושמור. נאמר בהם לא תקח האם וגו'. ואם לאו שלח תשלח שני גירושים. ובזמן שישראל מקיימים מצות ברית מילה ומעבירים מהם ערלה ופריעה ביראה ואהבה. נאמר בהם לא תקח האם. ואם לאו שלח תשלח. ובזמן שישראל מתייחדין בקידושין ושבע ברכות בקדושה וברכה. נאמר בהם לא תקח האם. ואם לאו שלח תשלח את האם וגו'. ואז ישראל בגלות. וגרמו לשכינה שנגרשה מקן שלה שהיא ירושלם הדא הוא דכתיב ובפשעיכם שולחה אמכם. ב' גירושים מבית ראשון ובית שני. וא"ת שאין הקב"ה מגורש עמה. לפיכך אמר הכתוב

כצפור נודדת מן קנה כן איש נודד ממקומו. כדי לשמור לה מרשות אחרת דכתיב אני ה' הוא שמי. ובשבילה הקב"ה אסור ברהטים הוא אסור עמהם בתפילין של ראש במקום ריהטי המוח. וזהו אסור ברהטים. והוא חבוש עמהם בתפילין של יד בקשר של יד. הדא הוא דכתיב פארך חבוש עליך. ולפי שהוא חבוש עמהם בגלות. נאמר בו אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים. והשכינה היא בית האסורים שלו. וסוד הדבר צרור המור דודי לי בין שדי ילין. ואין רשות ליחד השם בלא השכינה דכתיב כי אם בזאת יתהלל המתהלל. וכתיב בזאת יבא אהרן אל הקדש. ולכן כשישראל מבקשים שאלתם מהמלך. אומרים לה אנה הלך דודך אנה פנה דודך ונבקשנו מעמך. בכמה בקשות של התפלה. ובשבילך הוא יורד עלינו. אוי להם לבריות שהקב"ה אסור עמם בגלות והשכינה אסורה עמהם. ונאמר עליה אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים. והגאולה שלו שהיא תשובה תלויה בידם. שהם חמשים שערי בינה ששם חירות העבדים. ולכן נזכרה יציאת מצרים חמשים פעמים בתורה. ואין רוצין לעשות תשובה כדכתיב ויפן כ"ה וכ"ה וירא כי אין איש. בחמשים אותיות של פסוק שמע ישראל המייחדים בכל יום פעמיים. שיש בהם כ"ה וכ"ה אותיות. וירא כי אין איש. שיעורר לבו ליחד השכינה ביניהם. והוא משגיח מן החלונות שנאמר בהם חלו נא פני אל ויחוננו. למי שנאמר בה אל נא רפא נא לה. שהרפואה בידו וידו פשוטה לקבל שבים. ועוד משגיח מן החלונות הם חלונות של בית הכנסת. לפי שהם בבית האסורים. והוא משגיח עליהם בכל יום ונותן להם מזונות. ויפן כ"ה וכ"ה. אם יש מי שישוב בתשובה לשבר בית האסורים שלהם. וירא כי אין איש. אלא איש לדרכו פנו לעסקיהם. כל אחד בעסקו איש לבצעו מקצהו. בבצע זה העולם לירש זה העולם. ואין הם מאותם שנאמר בהם אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע. אלא וירא כי אין איש. כולם צועקים בתפלתם ביום הכפורים ככלבים הב הב לנו מזונות ומחילה וסליחה וכפרה וחיים כתבנו לחיים. והם עזי נפש ככלבים דשאר אומות. ואין להם בושת פנים. שאין להם מי שישוב בתשובה ראויה. ודומים לכלבים דכתיב בהם ויתערבו בגוים וילמדו ממעשיהם. והם כמו ערב רב שכל חסד שעושים לעצמן עושים. ועוד הם שואלים מזון וכסות ועונה שהיא עונת זיווגם. שנאמר בה שארה כסותה ועונתה לא יגרע. ואין מי שיבקש מזון שהוא שאר השכינה. כסותה זה כסות של מצוה. כסות של ציצית ועטוף שלו. ותפלין של יד. שנאמר בה תפלה לעני כי יעטוף. ועונתה. קריאת שמע בעונתה. ואם שלש אלה לא יעשה לה לשכינה. ויצאה חנם אין כסף. אין לו בושת פנים מהשכינה חצוף הוא. והן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר. ובשביל כך כי היא כסותה לבדה זה גלגול ראשון. היא שמלתו לעורו זה גלגול שני. במה ישכב

זה גלגול שלישי. ואלו הם שלשה לבושים. שלשה כסויים של שלשה גווני העין. שהם לבושים דבת עין שהיא הנשמה. ובאלה השלשה נאמר שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך. וכנגד אלו השלשה גוונים הם גווני הנר. שנאמר בהם וירא מלאך ה' אליו בלבת אש. וירא זה גוון אחד. מתוך הסנה זה השני. וירא והנה הסנה בוער באש הרי שלשה. והם כנגד שלשה גווני העין. בלבת אש זה בת עין. באותו זמן שיהיו מאירים שלשה גווני העין. שהם כנגד שלשה גווני הקשת. מיד וראיתיה לזכור ברית עולם. ובאותו זמן כי עין בעין יראו בשוב ה' את ציון. אור העין הוא עמוד האמצעי. בת העין בית שלו. באותו זמן שיפנה הענן מן בת עין. שנאמר בה סכותה בענן לך מעבור תפלה. שהיא תבלול בעין רומי הגדולה שכינה עליונה עתידה לומר להקב"ה. למה תעמוד בחוץ ואנכי פניתי הבית. אנכי של יציאת מצרים שאע"פ שאין חבוש מתיר את עצמו שהיא שכינתו מבית האסורים. שכינה עליונה יגאל לה'. הה"ד וגאלתיך אנכי חי ה' שכבי עד הבקר. שהיא ימינו לקבל שבים ימין השכינה. באותו זמן שכינה עליונה כנשר יעיר קנו. שהיא ירושלים קן ו' על גוזליו ירחף יפרוש כנפיו יקחהו. הה"ד ואשא אתכם על כנפי נשרים. שבזמן שהשכינה בגלות נאמר בה ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה. אלא בשבת ויו"ט שמתיחדה עם בעלה. וכמה נפשות יתרות שיורדות עמה לדור בישראל. הה"ד ושמרו בני ישראל את השבת. אשרי חלקו מי שמתקן לה דירה נאה בלבו. וכלים נאים באבריו. ואשה נאה שהיא הנשמה. שבשבילה שורה הנשמה עליונה שהיא נשמת כל חי. וכמה מלאכים באים עמהם שהם שבעים. שתלויים מן זכור ושמור. וזהו ויכולו ע"ב. ונקראו אלו הנפשות אושפיזין. לפי שאין שורות בישראל אלא ביום השבת. וכשיוצא השבת כולם חוזרים למקומם. והנשמות שהם מצד השכינה עליונה נקראו אפרוחים. והנשמות שהם מצד שכינה תחתונה נקראו ביצים. וזהו סוד הפורש סוכת שלום עלינו. שכינה עליונה היא סוכת שלום שמסכך על שלום. שנאמר הנני נותן לו את בריתי שלום. סוכה היא למטה כ"ו ה"ס שהיא יאהדונה"י. סוכת שלום סוכה שהיא תפארת. באותו זמן יהיו הבנים ברשות הקב"ה. וקול יוצא ואומר לא תקח האם על הבנים. ומיד שיוצא זכור ושמור ויבא לילה דיום ראשון של שבת. קול שני יוצא שלח תשלח. כי יקרא קן צפור. היא סוכה. שכינה עליונה. בכל עץ. הה"ד ולקחתם לכם פרי עץ הדר. אפרוחים. אלו שבעה ימי סוכות. או ביצים. שבהם עושים שבעה הקפות. והסוד נקבה תסובב גבר. זהו סוד גן פרי עץ שכינה עליונה. עץ הוא לולב שהוא אתרוג. וצריך לנענע בו לששה קצוות ארבע רוחות מעלה ומטה. לעורר עליה ששה. ושלשה נענועים לכל צד עולין י"ח. וצריך ד"פ ח"י ח"י בנטילת לולב. שנים באנא. שנים אחרים בהודו לה' תחלה וסוף. ובאלה

הנענועים הם משפילים ממעלה למטה שבעים אומות. ואח"כ כשנוצחים אותם אומרים אני והו הושיעה נא שני פעמים. ששם וי"ו מן ויס"ע ויב"א וי"ט. ובאותו זמן לא תקח האם על הבנים וכו'. בא וראה שלח תשלח. מלאך יש שממונה על העופות שהם הנשמות שנקראו צפורים. סנדלפון שמו. ובזמן שאין ישראל מקיימין זאת המצוה. והולכת אם מגורשת. והבנים צווחין. הוא מלמד זכות על העופות ואומר והרי כתוב בך ורחמיו על כל מעשיו. למה גזרת על זאת העוף שתהיה מגורשת מקינה. וכן מטטרון מלמד זכות על שלו. שהם הרוחות מהכסא הנשמות. ומזאת החיה הרוחות ומאופן נפשות. והם בבריאה יצירה עשייה בשבת ויום טוב. יורדים עליהם נשמות ורוחות ונפשות בדרך אצילות רוח הקודש. וכל שר מלמד זכות על עופות שלו שהם נשמות שפורחות בבני אדם. ובזמן שישראל מקיימין זאת המצוה כל ממונה מלמד זכות על עופות שלו. והקב"ה קורא לכל צבאיו ואומר. וכי כל הממונים של עופות של מטה מלמדים זכות על העופות שממונה עליהם. ואין בכם מי שילמד זכות על בני שהם בני בכורי ישראל. ועל השכינה שהיא בגלות. וקן שלה שהיא ירושלים חרבה מבניו. והם בגלות תחת יד אדונים קשים מאוה"ע. ואין מי שיבקש עליהם רחמים וילמד זכות עליהם. באותו זמן צווח הקב"ה ואומר למעני למעני אעשה ואעש למען שמי. ובזה מעורר רחמים על השכינה ועל בניו שהם בגלות ע"כ:

הרי לך עיקרים גדולים במאמר הזה של קן צפור וקצרתי בו מאד. ובמאמר אחר שמתחיל כ"ה אמר השם מצרים ירד עמי בראשונה לגור שם. ועם כל זה עשיתי בהם משפטים גדולים. ואם כן אשור באפס עשקו. קל וחומר בנו של קל וחומר שאעשה בהם שפטים גדולים וכו'. מאריכין שם הרבה בסוד קן צפור ובסוד הגאולה ובזמנה. שאומרים שם עשר שבטים אלף שנין תרין שבטין. מאתן שנין שארו דמעין למנפל וכו'. ולא כתבתי לך זה אלא להודיעך קושט אמרי אמת. וכמה סתרים גדולים יש בתורה בכללה. ובכל מצוה ומצוה. אחר שאתה רואה בעיניך מה שכתבו במצות קן צפור שהיא כמו מקרה. כמו כי יקרא קן צפור לפניך. ויש בה סתרים גדולים מסוד הייחוד. ובכמה פנים במצות נמצא בהם סוד הייחוד. וכן כתבתי זה בכאן להודיעך כי בחורבן רומי מיד תהיה גאולתינו. וזה שאמר המאמר סכותה בענן לך מעבור תפלה. שהיא תבלול בעין רומי. מיד תאמר השכינה להקב"ה למה תעמוד בחוץ ואנכי פניתי הבית. ואנו בטוחים בהשי"ת שיהיה זה במהרה בימינו. כי סביב רשעים יתהלכון ובא יומה. ובא עת פקודתן כאויב האויב תמו חרבות לנצח. וכמו שכתבתי בפרשת פנחס. ואז ירומם השם לישראל מעפרם וזלזולם. וזהו כרום זלות ולמי לבני אדם. שהם ישראל שנקראו אדם דכתיב אדם אתם.

וכן כתבתי זה בכאן להודיעך סוד אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים. שהוא הקב"ה שהוא חבוש וקשור ואסור בשבילנו. כאומרו מלך אסור ברהטים בשביל התפלין שהם בריהטי דמוחא. וזהו פארך חבוש עליך. כי תפארת ישראל חבוש בבית האסורים. עליך בשבילך לפי שאין אנו עושים תשובה ואם היינו עושים תשובה היינו מתירים להקב"ה ולשכינה מבית האסורים. ולכן אמר וירא כי אין איש שאין להם בושת פנים לשוב בתשובה. עיין במאמר זה וכתבהו על לוח לבך ועל מזוזות ביתך. ורפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך. באופן שבזה כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך מציל עני מחזק ממנו וכו'. ואנו בטוחים בקיום המצות שהשם יבנה לנו בית המקדש בבנין חזק לא כבנין הראשון. כאומרו התנערי מעפר קומי שבי ירושלים שהיא קן צפור. ויתקיים גם צפור מצאה בית ודרור קן לה אשר שתה אפרוחיה. והיכן את מזבחותיך ה' צבאות. ולזה סמך לכאן למצות קן צפור כי תבנה בית חדש. וזהו מקדש ה' כוננו ידיך ולא בידי אדם. ואז לא תשים דמים בביתך. כאומרו בלע המות לנצח. כי יפול הנופל ממנו. כאומרו וארץ רפאים תפיל. וכן נאמר ואז יפול הנופל שהוא עשו הרשע. כאומרו אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך. שפירושו שאע"פ שישים קנו בין ישראל שנמשלו לכוכבים. משם אורידך ותפול בנופלים. כמו שתרגם יונתן בן עוזיאל ממעל לכוכבי אל אשים כסאי. עול מן עמיה דאלהא אשוי כורסי מלכותי. וזה נראה לי פירוש יפה ממה שאמר שים קנך. ולא אמר תשים אלא שים. שהוא צווי. כמו ושים בסלע קנך. שירמוז הכתוב שראוי לו לשים כסאו בין ישראל ולהתערב עמהם. בענין שבזה משם אורידך ממעלתך וגדולתך. אבל לא תשבר מכל וכל. אבל תהיו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה. בענין שבזה יהיה בזוי מאד. כאומרו בזוי אתה מאד. בענין שיהיה בזוי וחסר מאד. וזהו גם כן יפול הנופל ממנו. מן החסרון. כמו לא נופל אנכי מכם. וזהו הנופל. שכבר הוא חסר מימות הנביאים. כאומרם הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד. בענין שיחסר טובו כשיבנה בית חדש השם. וזהו גם כן ולא תשים דמים בביתך. על עשו הרוצח דכתיב ועל חרבך תחיה. וכן רמז כי יפול הנופל ממנו על ארמילוס הרשע שבביאת משיחנו יהרג. כאומרו וברוח שפתיו ימית רשע. ותרגום יונתן ב"ע יקטל ארמילוס רשיעא. וכבר אמרו שהוא יושב באבן גדולה שברומי. ובאותו זמן יפול הנופל כי אותה אבן תפיל נפל א' שהוא ארמילוס הרשע. וזהו כי יפול הנופל ממנו. ובאותו זמן לא תזרע כרמך כלאים של אומות העולם. פן תטמא כרם ה' צבאות שהוא ישראל. ולכן על זה הדרך לא תחרוש בשור ובחמור. שהם עם הדומה לחמור. וכן לא תלבש שעטנז. לפי שהוא מצד שמאל.

ולכן משימים תאגין כתרים. ותאגין לאותיות שעטנ"ז ג"ץ. אבל גדילים תעשה לך אף מן הכלאים. לפי שכח המצוה ידחה לצד שמאל רוח הטומאה:

ונחזור לדרך הפרשה שפירשנו שכולה מדבר כנגד יצר הרע. ולכן הזהיר על החמדה לא תקח האם. ושלא ישמע לעצת יצה"ר. ולכן סמך מיד כי תבנה בית חדש ועשית מעקה. לפי שיצר הרע נקרא צור מכשול ואבן נגף. והוא רוצה לעוות אדם ולתת מכשול לפניו. לזה אמר ועשית מעקה בענין שלא תשים דמים ומכשול בביתך. הפך כוונת יצר הרע. ואמר כי יפול הנופל ממנו. לומר שאע"פ שיפול הנופל שכבר הוא נופל ומת. לפי שהוא חלל רשע וכבר נתחייב בדין. עם כל זה ועשית מעקה. בענין שלא יפול בשחת יפעל. כי אולי יחזור בתשובה. וזהו ע"ד שאמר ירמיהו ע"ה היפלו ולא יקומו. שהיו חושבים שכיון שנפלו וחטאו שאין להם תשובה. וזה שקר כאומרו מיד מדוע שוכב העם הזה ירושלים משובה נצחת. ובזה החזיקו בתרמית מאנו לשוב. אע"פ שיבא יוה"כ. ובזה הם חסרים מהבע"ח. כי ידוע לכל זמן וגם חסידה בשמים ידעה מועדיה ועמי לא ידעו דרך ה'. שנתן להם ימי תשובה. ואם כן לפי דעתם אכן לשקר עשה עט סופרים שקר. כלומר כי כל ד"ת ונביאיה שהתנבאו על התשובה הוא שקר. וכל זה בחשבם שמי שחטא ונפל. איך אפשר שיקום. אחר שחטא למלך גדול. ולזה אמר הקשבתי ואשמע לא כן ידברו. כלומר שהיה רוצה להקשיב ולהבין סברא זו אם יש לה ממשות. וראה וגזר כי שקר הם דוברים. וזהו לא כן ידברו. כי הנופל יכול לקום. והחוטא לשוב. ואחר שהם אין רוצים לשוב ומחזיקים בסברתם הרעה. לכן יפלו בנופלים בענין שלא יקומו ולא תהיה להם תשובה. וזהו בעת פקודתם יכשלו. כי אם יכשלו קודם בא פקודתם. אולי יקומו בנתיים. אבל כשיכשלו בעת פקודתם אין להם מציאות לקום כי אין להם זמן. וז"ש בכאן כי יפול הנופל. שהוא נופל מעיקרא. אחר שלא רצה לשוב:

פסוק ט

וסמך לכאן לא תזרע כרמך כלאים. לפי שהוא ערוב הכחות. וזהו כלאים מניעת הכח שניתן לכל דבר מששת ימי בראשית למינהו. וכל זה מצד יצר הרע שחפץ בכל בלבול ועירוב ותערובת חמץ. וכן לא תחרוש בשור ובחמור. שהם שתי מדות. כשיתחברו יזיקו העולם. וי"א שהוא משום צער בעלי חיים. שהשור מעלה גרה והחמור חושב שאוכל ויש לו צער. וכן לא תלבש שעטנז. שהם שתי מדות כשמתחברות. מזיקים העולם. והעד קין והבל. הבל הביא מבכורות צאנו. וקין הביא מזרע פשתן. כאומרם סופי תיבות קרבן קו"ף רי"ש בי"ת נו"ן הוא פשתן. גדילים תעשה לך. אף מן הכלאים. לפי שהמצוה מעכבת הפורענות ודוחה רוח הטומאה מן הארץ:

פסוק יג

אח"כ אמר **כי יקח איש אשה ובא אליה ושנאה**. כי זה ג"כ מצד עצת יצר הרע המחטיא האדם. ומשיאו עצה להוציא שם רע על בתולת ישראל. כמו שהוא נקרא רע ובליעל. ורצה להוציא שם רע על בתולת ישראל סתם למעלה ולמטה. והיא כנסת ישראל שנקראת בתולת ישראל. ואמר ושם לה עלילות דברים. לפי שאמר ובא אליה ושנאה. ואיך אפשר זה שבא אליה ושנאה. כי הוא להפך כי מצד הביאה אוהב אותה. כאומרם אילת אהבים מה אילה רחמה צר וכו'. לכן אמר כי השנאה אינה אמיתית אלא ששם לה עלילות דברים. ורצה להוציא עליה שם רע שלא כדין. ולכן אמר אבי הנערה את בתי נתתי לאיש הזה וישנאה. והיה ראוי להפך כאומרו ע"כ יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו. אבל הסבה השנאה לפי ששם לה עלילות דברים. ותואנה הוא מבקש מצד יצר הרע המחטיאו. וכשיתברר הדבר ראוי הוא למלקות בעור שור וחמור. שהוא רמז ליצר הרע. וענשו אותו מאה כסף. אחר שהוציא שם רע על בתולת ישראל. חתם ולו תהיה לאשה. אחר שנתן עיניו באשה אחרת. ולפי שאולי הסבה היתה שיתנו לו שקלי ממון. לזה אמר וענשו אותו מאה כסף. ואם אמת היה הדבר ולא רצה להוציא עליה שם רע. וסקלוה כל אנשי עירה. אחר שעשתה נבלה בישראל. והוא עם קדוש פרוש מן העבירה ומן הערוה. וזה רמז על מה שאמר בענין שכם כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה לדורות. ואמר ובערת הרע מקרבך. להורות שאם נמצא הבועל שראוי להמיתו גם כן:

פסוק כב

אח"כ אמר **כי ימצא איש שוכב עם אשה בעולת בעל**. לרמוז כי דבר של גנאי הוא ונבלה גדולה היא לזנות בית אביה. ושימצא בישראל איש שוכב עם אשת איש. ולכן אמרה התורה שזה היה מוציא שם רע. כי לא בשופטני עסקינן שימצא בישראל איש כזה. אבל אם אמת היה הדבר זה רע גדול. ולזה סמך מיד כי ימצא איש שוכב עם אשה בעולת בעל. כי זה רע גדול ודבר נמנע. אחר שהוא עון פלילי ואש הוא עד אבדון תאכל. ולא ינקה כל הנוגע בה. ולכן כשימצא דבר כזה לשכב עם אשה בעולת בעל ומתו גם שניהם. אע"פ שלא היה ראוי שימות אלא האיש. אחר שהוא איש ויודע עונש הדבר. כי האשה נראה שדעתה קלה ואינה יודעת עונש הדבר (וחמודתו) [וחומרתו]. ולא היתה ראויה לעונש גדול כמוהו. לזה אמר ומתו גם שניהם האיש והאשה. ואע"פ שהאשה לא היתה ראויה למות. ובערת הרע מישראל. אחר שהיא כלי והכנה להחטיא זה האיש:

פסוק כג

אח"כ אמר **כי יהיה נערה בתולה מאורשה לאיש וגו'**. לרמוז שלא יחשוב אדם שלא חייבה תורה מיתה אלא באשה נשואה בעולת בעל. אבל הארוסה שלא היתה בה זיקת בעל לא תהיה חייבת. לזה אמר שהדין שוה בארוסה ונשואה. ועוד הוצרכה זאת הפרשה לתת חילוק בין העיר לשדה. כי בעיר היה לה לצעוק. אחר שהיו בה רבים להצילה. אבל בשדה אין הדין שוה. כי אע"פ שצעקה הנערה המאורשה אין מושיע לה. ולזה אמר ומצאה איש בעיר. וסקלתם אותם באבנים. היא לפי שלא צעקה. והוא על אשר עינה את אשת רעהו. שהורה בזה שהיא אשת רעהו גמורה אע"פ שלא נכנסה לחופה. והורה ג"כ שהוא חייב מיתה אחר אשר ענה את אשת רעהו. כי אחר שהיא היתה בתולה אע"פ שתחלתה ברצון וסופה באונס. והיה לה לצעוק ולתת קולות בששבר דלתיה ובתוליה כי זה עינוי גדול לאשה. וכשנתנה קולות אולי הוא סגר פיה בענין שלא ישמעוה בעיר. ובזה ותבחר מחנק נפשה (אשר) [אחר] שלא היתה יכולה לצעוק. וזהו תחת אשר ענה את אשת רעהו. ולא אמר אשר שכב. אבל כשמצאה בשדה מסתמא צעקה הנערה המאורשה בשבירת דלתיה ובריחיה ונתנה קולות וקולי קולות. והוא לא חשש לסתום פיה אחר שהיא בשדה ואין שומע לה. ולכן אינה ראויה לעונש אלא ומת הוא לבדו. אבל היא אינה חייבת שום עונש. וזהו ולנערה לא תעשה דבר. ואח"כ פי' שאם היא נערה בתולה אשר לא אורשה ושכב עמה ונמצאו שניהם ברצון שלם. עכ"ז ועגשו אותו ולו תהיה לאשה תחת אשר ענה להוציא בתוליה. אבל באשת איש לא נתן חילוק בה בין עיר לשדה. אחר שהיא בעולת בעל ויכולה לומר לא פעלתי און. ואחר שפירש דין הנשים האסורות. בא לפרש דין האנשים האסורים מצד עצמם. וזהו לא יבא פצוע דכא. וכן לא יבא ממזר בקהל ה'. בענין שלא ירבו ממזרים בישראל. ולפי שהממזר נראה שהוא לא חטא כאומרם ז"ל ראיתי דמעת העשוקים זו דמעת הממזרים. שנראה שיש להם דין כאומרם אם אבי חטא אני מה חטאתי. ואולי היו אומרים שהיו מותרים אחר ג' דורות. לז"א גם דור עשירי. ולפי שעמון ומואב היו ממזרים לפי שבא לוט על בנותיו ויצאו משם עמון ומואב. ולזה סמך לא יבא עמוני ומואבי אצל לא יבא ממזר. ומפני כבודן של רות המואביה ונעמה העמונית. אמר על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים. והעלים טעם הממזרות. ולזה תמצא שנתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית. לפי שבנות לוט נתכוונו לשם מצוה ולוט נתכוון לשם עבירה. וכמו שאמרו צדיקים ילכו בם אלו בנות לוט. ופושעים יכשלו בם זה לוט כמו שכתבתי במקום אחר. וכן נתן טעם אחר. ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור לקללך. בענין שתאבד מנפש ועד בשר יכלה.

ולכן לא תדרוש שלומם וטובתם לעולם. אבל אדום ומצרים אע"פ שהם אויבים שלך. דור שלישי יבא להם בקהל ה'. אחר שלא נגעו בנפשך כמו המואבים והעמונים שלא קדמו אתכם בלחם ובמים. כי אחר שאברהם עשה עמהם חסד כשהיה הולך עמו והצילו מן המלכים. היה להם לגמול לך חסד בלחם ובמים. ואע"פ שכתוב כאשר עשו לי בני עשו והמואבים היושבים בער. וא"כ איך אמר על דבר אשר לא קדמו כו' [אלא אשר לא קדמו] חוזר לעמון. ואשר שכר חזר למואב:

פרק כג

פסוק י

וסמך לכאן כי תצא מחנה על אויביך. לפי שהזכיר למעלה לא תתעב אדומי. והוא נקרא אויבינו. כאומרו האויב תמו חרבות לנצח. ואנו מצוים לעשות עמו מלחמה כאומרו מלחמה לה' בעמלק. לזה אמר כי תצא מחנה על אויביך ונשמרת מכל דבר רע. בענין שלא תפול בידו. ולכן צוה כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור. ויצא אל מחוץ למחנה וכן ויתד תהיה לך וגו'. בענין שלא יאמרו כי אחר שהיה שעת מלחמה שאין צריכין טהרה. כי יש לך לידע כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך וגומר. ולכן ראוי שיהיה מחניך קדוש. ולפי דרכנו שפירשנו כל הפרשה על ענין יצר הרע. יהיה כי תצא מחנה על אויביך כנגד יצר הרע וכחותיו שהם אויבים לנו. ולכן צריך אדם להשמר ולהשקט מכל דבר רע. כאומרם רז"ל שלא יהרהר אדם ביום ויבא לידי טומאה בלילה. וזה שאמר כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה. לפי שהולך אחר תאות יצרו הרע. ולכן ויצא אל מחוץ למחנה למטה. ולא יבא אל תוך המחנה למעלה. ומה תיקון לזה שיעסקו בתורה. וזה שאמר והיה לפנות ערב ירחץ במים שהם מי תורה. ואמר לפנות ערב כשיתקרר מרתיחת יצרו. ובזה כבוא השמש בעת פטירתו מן העולם. יבא אל תוך המחנה הוא מחנה שכינה. ויד תהיה לך מחוץ למחנה. הרמז בזה כי בעבור חטאתו יענש במקום מוכן לקבל העונש. וזהו ויד כמו מקום. באופן שילך נע ונד מחוץ למחנה. שהוא חוץ לפרגוד. וזהו ויצאת שמה חוץ. אבל יש לך לידע שאחר שעסק בתורה. יש לך יתד תקועה במקום נאמן. ואע"פ שתלך מחוץ למחנה לקבל עונשך. מיד תשוב לקדמותך. וחפרת בה. ביתד התורה. ושבת וכסית את צאתך. ואת ערותך. וכמו שאמרו למה נמשלה התורה למים מה המים מכסים ערותו של אדם אף התורה מכסה ערותו של אדם. וזהו ושבת וכסית את צאתך. ולכן התחזק והחזק מלחמתך עם אויביך. הוא הצר הצורר תמיד אותך. אחר שה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך להצילך. ולכן והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר. שליצר הרע ושב מאחריך. ובזה אין אנו מורים פנים בתורה שלא כהלכה. כי

מקום הניחו לנו אבותינו להתגדר בהם. וכיוצא בזה אמרו במציעא תשת חשך ויהי לילה זה העולם הזה שדומה ללילה וכו'. תזרח השמש יאספון [אלו] הצדיקים. ואל מעונתם ירבצון שכל צדיק וצדיק יש לו מדור בפני עצמו וכו'. ומלבד זה מצאתי בזוהר בפרשה זו שאמרו והיה מחניך קדוש. אלו שייפין דגופא. כלומר אלו איבריו של אדם. שנראה שמפרש מחניך על הגוף. על דרך עיר קטנה וכו':

פסוק טז

ואמר **לא תסגיר עבד אל אדוניו**. לפי שאמר למעלה ולתת אויביך לפניך. בענין שתעשה בו כרצונך. ואולי יחשוב כשבא לידו עבד מאדוניו. שלא עשה בו כרצונו. לזה אמר לא תסגיר עבד אל אדוניו. כי זה אכזריות גדולה ממדות יצר הרע. אבל עמך ישב בקרבך. ולפי שיצה"ר מחטיא לאדם לעשות עצמו קדש מזומן לזנות או לילך לקדשה המזומנת לזנות. כי טוב זה מלילך אל אשה בעולת בעל. לזה אמר לא תהיה קדשה וכו'. ולפי שאולי יאמר אומר כי הקדשה ראוי להתירה. לפי שמשכרה ואתננה יעשה הקדש לה' ולבדק הבית. לזה אמר לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב בית ה' אלהיך. ואמר ומחיר כלב על יצר הרע הנקרא כלב. כאומרו מיד כלב יחידתי. וזהו כי תועבת ה' אלהיך גם שניהם. אתנן הזונה ומחיר הכלב שהוא יצר הרע. ואחר שמאתנן זונה קובצה. עד אתנן זונה ישוב. ולא יביאהו בית ה'. אלא אם יעשוהו בית הכסא לכהן גדול כמוזכר במקומו:

פסוק כ

ואמר **לא תשיך לאחיך נשך כסף וגו**'. להזהיר על הרבית. לפי שיצר הרע משיאו עצה זו בשביל מעותיו שלא יהיו בטלים אצלו. לפי שזאת היא עצת נחש הקדמוני הנושך עקבי סוס ויפול רוכבו אחור. אמר נשך כסף נשך אוכל וגו'. ואמר כי תדור נדר לה' אלהיך. זאת ג"כ עצת יצר הרע. שמשיאו עצה זו לעלות ולראות ולעלות במעלות. ולהתגדל דרך יוהרא שידור נדר בפרהסיא. ואח"כ אומר לו שלא ישלם. כי טוב שתאכילהו לבניך ולבנותיך. לזה אמר לא תאחר לשלמו כי דרוש ידרשנו ה' אלהיך מעמך והיה בך חטא. וחסרון מבניך. שמתים בעון נדרים כמאמרם ז"ל. וכמו שאמרו במדרש ואל תאמר לפני המלאך. זה החזן כי שגגה היא בשוגג נדרת. למה יקצוף האלהים על קולך שנדרת בפרהסיא. וחבל את מעשה ידיך אלו הבנים. וכן אמרו בענין נדרים אשתו של אדם מתה שנאמר אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתיך. ולכן טוב שלא תדור משתדור ולא תשלם. וטוב מזה ומזה מי שאינו נודר כל עיקר. וזהו וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא. מחסרון הבנים. ולא יהיה בך חטא הגאוה. ולכן יש לך להזהר שאע"פ שלבך ויצרך יאמרו לך שתדור נדר. שלא תדור. אבל אם כבר יצא מפיך צדקה. יש לך לקיים דבריך. וזהו מוצא שפתיך תשמור. ותמתין מלידור. אבל אם נדרת. ועשית כאשר דברת בפיך:

פסוק כה

ואמר **כי תבא בכרם רעך**. להזהיר לפועל שלא יתן בכליו. לפי שיצר הרע מורה לו היתר אחר שהוא טורח. לזה אמר ואל כליך לא תתן. ואמרו שמדבר בפועל בג"ש. נאמר כאן כי תבא ונאמר להלן לא תבא עליו השמש. מה להלן בפועל אף כאן בפועל. ואמר כי יקח איש אשה וגומר וכתב לה ספר כריתות. להורות שאם לא מצאה חן בעיניו שיגרשנה. ולפי שאולי זה היה מתוך כעס ומריבה. יכול להחזירה אחר שגרשה. אבל אם נשאת לאיש אחר שכבר הוטמאה אינו יכול להחזירה. כי תועבה היא לפני ה'. וזאת היא עצת הבליעל הוא שטן הוא יצר הרע הנקרא תועבה. שאומר לו דבר והפכו. מיד אמר לו שיגרשנה לפי שהיא כעורה או כיוצא בזה. ואחר כך חוזר לומר שיחזירנה אחר שהיא אשת נעוריך וכיוצא בזה. לזה אמר ולא תחטיא את הארץ. בעצת יצר הרע הנקרא חטאת כאומרו לפתח חטאת רובץ. אחר כך אמר כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא. להורות שאע"פ שאמרה תורה שלא נשמע לעצת יצר הרע לילך אחר התאוות. שעם כל זה ראוי לו לאדם להיות שמח בחלקו ובאשתו אשר לקח. ולא יפריש עצמו מכל וכל מן התאוות. וזהו ושמח את אשתו אשר לקח:

פרק כד

פסוק ו

ואמר **לא יחבול רחים ורכב**. לפי שהיא אכזריות גדולה ממדות יצר הרע. ואמר כי נפש הוא חובל. להורות שתאותו של יצר הרע הוא להטעות לאדם קו לקו מקל לחמור. עד שמאבד נפשו. ויועצו לגנוב נפש מאחיו מבני ישראל. וזהו כי ימצא איש גונב נפש וכו'. וכל זה בסבת רכות לשונו המטעה לאדם בחלקת אמרים רכו משמן. בלשון הרע עד שמדבר כנגד השם. כאומרו שתו בשמים פיהם. וכבר אמרו זאת תהיה תורת המצורע המוציא שם רע. ולכן סמך לכאן השמר בנגע הצרעת. כי יצר הרע נקרא נגע הצרעת לפי שמתפשט כצרעת. ולפי שלשון הרע הוא עון פלילי והורג טובים ורעים. לזה אמר זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים. שהיתה נביאה וצדקת גמורה ולקתה בצרעת ולא נשאו לה פנים. ואע"פ שלא דברה בדרך לשון הרע. וסמך לכאן כי תשה ברעך לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו. לפי שזה דרך אכזריות מדרכי יצר הרע. וסמך לכאן כי תשה ברעך לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו. ולא די שאין לבא אל ביתו. אלא שאחר שהוא יתן לך העבוט צריך [אתה] להחזירו. בענין שישכב בשמלתו וברכך. וזה יהיה כופר נפשך כאלו נתת צדקה. וזהו ולך תהיה צדקה. כי אחר שאתה מחיה גופו ונפשו בהשבת העבוט. השם יחיה גופך ויחזיר לך נפשך שהיא ממושכנת אצלך. וכן על זה הדרך לא

תעשוק שכיר עני ואביון. כי זה אכזריות גדולה. שטורח כל היום ואח"כ תשלחנו בפחי נפש. ביומו תתן שכרו ולא תבא עליו השמש. כלומר שאם לא תתן לו שכרו. תהיה סבה שיבא שמשך ותמות בלא עתך. אחר שהוא עני ואין לו מה יאכל ויש לו בנים ובנות שממתינים המזונות. וכשהולך לעת ערב בלא שכירות ובלא מזונות. כמעט פרחה נשמתם מהם ומתים ברעב. ואז יקרא עליך אל ה'. וכבר ידעת כי במדה שאדם מודד בה מודדים לו. וכמו שאתה גרמת לו כי ימותו בניו. כן ימותו בניך. כי גלגל הוא שחוזר בעולם. ולזה סמך לכאן לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות. ולכן לא תהיה סבה שימותו בניך בעונך. וכן לא תטה משפט גר יתום ולא תחבול בגד אלמנה. כי הם כלים שבורים. וזה אכזריות גדולה. וראוי לך לרחם עליהם. וזכרת כי עבד היית במצרים. כלומר גרים הייתם במצרים ופדיתי אתכם ורחמתי עליכם. כן ראוי שתעשו אתם. וכן ראוי לך לרחם על העניים ולתת להם לקט שכחה ופאה. כמו שנתתי לך ביזת מצרים והים. וזהו כי תקצר קצירך ושכחת עומר בשדה לא תשוב לקחתו. וכן כי תחבוט זיתך לא תפאר אחריך. כלומר לא תפאר הבאים אחריך בחשבך שיותר ראוי שישאר זה לבניך מלתתו לעניים. אלא לגר ליתום ולאלמנה יהיה. וכן כי תבצור כרמך לא תעולל אחריך. כלומר לא תחשוב לעשות הכל לבאים אחריך. אלא לגר ליתום ולאלמנה יהיה. וזכרת כי עבד היית במצרים בעניות ודלות. ורחמתיך והרביתיך. כן ראוי לך לרחם על העניים:

פרק כה

פסוק א

וסמך לכאן כי יהיה ריב בין אנשים וגו'. ארבעים יכנו לא יוסיף וגו'. לרמוז כי יצר לב האדם רע מנעוריו. וכל היום התאוה תאוה ומחטיא האדם ברוב הדברים לפי הרכבתו. וצריך תיקון לזה בענין שזה הבליעל לא יעות אדם בריבו. ויעלה ויקטרג וירד וישטין. לזה נתנה התורה תיקון לזה ואמר. והיה אם בן הכות הרשע. שכבר נתחייב בדין לפי מעשיו. והפילו השופט והכהו לפניו במלקות ארבעים. בענין שבזה לא יקטרג עליו יותר. כי אם נעשה הדין מלמטה. אינו נעשה מלמעלה וכו'. ואחר שמכין אותו ברצועת שור וחמור. שהם שני מדות המתחברות לעות אדם בריבו. בזה מתקררות. ואין עושים בו דין. ולכן מכין אותו על חוט השדרה. לפי שכבר אמרו ששדרתו של אדם נעשת נחש אחר שבעים שנה. וזה מצד נחש הקדמוני. בענין שבזה תתבטל הגזירה. וכל זה מרחמי השם. ולכן אמרו במספר ארבעים ולא ארבעים אלא שלשים ותשע. וזהו כי ט"ל אורות טליך. לרמוז כי בתחלה היה אדם זה מקולל בקללת נחש הקדמוני. וזהו תשעה ושלשים שהוא כמו ליט תרגום של ארור. ועתה נהפך לט"ל. בסבת רחמי השם. אחר שזה האיש

קבל עונשו כאומרו ונקלה אחיך לעיניך. מיד הוא יקר ומכובד בעיני. כאומרו על בעל תשובה מאשר יקרת בעיני נכבדת. מצד עצמך. ולכן ואתן אדם תחתך. ואמרו אל תקרי אדם אלא אדום. שהשם נותן איש אחר תחתיו לקרר דעתו של מלאך המשחית. וכן הדין בענין המלקות. והוציאו רז"ל שיהיו תשעה ושלשים הכאות. מנין ונקלה אחיך לעיניך שעולה ל"ט. וכן הוציאו שתהיה הרצועה משור וחמור. ממה שסמך מיד לא תחסום שור בדישו וכתיב לא תחרוש בשור ובחמור:

פסוק ה

וסמך לכאן כי ישבו אחים יחדו וגו'. להורות ג"כ על רחמי השם על ברואיו. וכמו שענין המלקות הוא לרחם על זה האיש ולבטל מעליו הגזירה. כן הוא ענין הייבום. שאמר ומת אחד מהם. ומזלו גרם שלא נתבטלה הגזרה. ומת בעונו בלא בנים. ורצתה התורה לתת תיקון שלא ידח ממנו נדח. וזכרונו בא לפני השם להרבות זרעו וזכרונו. בסבת אחיו שיבם אשתו. ולא תהיה אשת המת חוצה לאיש זר אלא יבמה יבא עליה. שהוא אח המת. בענין שאח לצרה יולד. והבכור אשר תלד יקום על שם אחיו ולא ימחה שמו בישראל. וכל זה צותה תורה לפדות נפשו מני שחת להלוך בלא בנים. וכמו שאמר בחזקיהו ע"ה כי מת אתה ולא תחיה. כי מת אתה בעוה"ז ולא תחיה לעוה"ב. ולכן רצתה התורה שזה הפדיון יהיה מצד האח. ואח פדה יפדה איש. אחר שהוא אחיו בשרו. והם כמו בשר אחד. ולכן אמרו זקוקה ליבם. שהיא נאחזת בו. ואין צריך קידושין אחרים. ולפעמים יהיה זה הפדיון מצד קרוב כמו שמצינו בבועז שבא לפדות נפש מחלון בלקיחת רות שהיתה אשתו כמו שפירשתי במקומו. ולפי שאפשר שאח המת לא ירצה ליבם לפי שהוא נשוי. כמו שאמר שם פן אשחית את נחלתי שהיא אשתו. רצתה התורה לתת תקון אחר. כמו שאמר ואם לא יחפוץ וגו' ונגשה יבמתו וחלצה נעלו מעל רגלו וירקה בפניו וגו'. והנה בחליצת זה המנעל ג"כ פודה נפשו מני שחת. לפי שנפש המת הולכת נעה ונדה בארץ. ולא מצאה היונה מנוח לכף רגלה. לפי שמת בלא בנים. ולכן צריכה היא לחלוץ זה המנעל. לתת חיים למת. כי המנעל מקומו מקום החיים. כאומרו מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב. ולכן אמרו בענין שבזה המנעל נותנים לו חיים. וזוכה להכנס לפנים ממחיצתו. ולפי שרוח זה המת הולך ומכשכש בתוך מעי אשתו כפעמון. ואינו יכול להפרד משם. לפי שהיא באוות נפשה שאפה רוח המת בקרבה. וכשמתיבמת ונזקקת לאח בעלה ומתעברה. באותו ולד יוצא רוח המת. באופן שבזה הבכור יקום על שם המת. וכשלא רצה ליבם וחולצת נעלו. נותנת לו חיים. ומיד יוצא משם אותו רוח המת. שהיתה נפשו קשורה בנפשו. וכשהיא זורקת הרוק מפיה. מיד יוצא אותו רוח

שהיה שם. ועולה למעלה ונכנס למקום החיים. לכן מצוה על כל העומדים שם לומר חלוץ הנעל שלשה פעמים. כי דברי התורה יש בהם סגולה נפלאה. כאומרו תורת ה' תמימה משיבת נפש. למקומה הראוי לה. ומיד באלו הדברים עולה רוחו ונפשו. באלו השלשה עולמות. ובספר צרור הכסף בהלכות ייבום וחליצה הארכתי בזה יותר:

פסוק יא

אח"כ אמר **כי ינצו אנשים יחדיו וקרבה אשת האחד וגו'**. להורות כי כמו שהיבמה מצלת את אישה מיד מכהו בין (בידים) [ביבום] בין בחליצה. והרמז שמצלת אותו מכף מדת הדין שרוצה לעוקרו מן העולם. לפי שאין לו בנים. ובייבום או בחליצה מצלת אותו מיד הדין. כן זאת האשה כשמריבים אלו שני אנשים. רוצית להציל את אישה מיד מכהו. ולהצלתו שלחה ידה והחזיקה במבושיו. וזה גנאי גדול לאשה לאחוז בערות האיש. ובשת גדול לבנות ישראל (ה') המקודשות והצנועות. ולכן וקצותה את כפה לא תחוס עינך. [ואין] לומר אחר שזאת האשה נתכוונה להציל את אישה מיד מכהו ואינה יכולה להצילה בענין אחר. היא פטורה כמו הבן שמכה לאחר כדי להציל אביו. כמוזכר בקמא שהוא פטור. לזה אמר שאין הדין שוה בשניהם. ולכן לא תחוס עינך. ורמז בזה ג"כ כי בענין הייבום וחליצה. לפעמים היבמה אינה רוצה להתיבם עם היבם. לפי שאומרת שאינו הגון לה ונותנת כסף וזהב ליבם. בענין שיאמר לא חפצתי לקחתה. ואין הדבר כן אלא שכופין אותו בשוחד ובממון לומר איני רוצה. ובלבו לא כן יחשוב אלא שאומר בלבו רוצה אני. באופן שבזה זאת האשה החזיקה במבושיו. וכבשה מעיינו של זה היבם. שהיה רוצה לפדות נפש אחיו מני שחת. בהיותו מוליד בן מזאת האשה. בענין שיקרא על שם אחיו. ולא רצה. ולכאורה נראה שהיתה רוצה להציל אישה מיד מכהו. והיתה רוצה להתיבם אלא שלא רצה היבם. וזה לא היה כן אלא שהוא רוצה. והיא אינה רוצה. ולזה וקצותה את כפה. לרמוז שהיא ראויה לעונש. והעונש הוא להפרידה ולקוצצה שלא תתחבר עם בעלה בעולם הנשמות. כמו שאמר הנביא אלכה ואשובה אל אישי הראשון. אבל זאת לא תשוב אל בעלה הראשון. וזהו וקצותה את כפה. ולפי שכל זאת היא בעצת יצר הרע שמחטיא האדם לומר לא חפצתי לקחתה. או שמחטיא לזאת האשה להחזיק במבושיו. לזה סמך לכאן לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה. כי זאת היא עצת יצר הרע שנקרא אבן נגף וצור מכשול. שמפתה האדם לשקר במדות ובמשקלות ולכן לא תשמע אליו. אלא אבן שלימה וצדק יהיה לך. שהוא יצר הטוב שנקרא אבן שלימה. ולא אבן נגף. ובזה יאריכון ימיך. אחר שלא תהיה לך מלחמת יצר הטוב עם יצר הרע. ולא יהיה לבך חלוק. וזהו עושה שלום במרומיו וכו'. כי תועבת ה' אלהיך כל עושה

עול. זה רמז על יצר הרע שנקרא תועבה ועול. וכן לא תשמע אליו. והוי זוכר מה שעשה לך עמלק. שהוא רמז על יצר הרע שנקרא עמלק הוא עשו אבי אדום. בדרך בצאתכם ממצרים. כשאמרת היש ה' בקרבנו אם אין. בסבת יצר הרע שהוא תערובת חמץ והוא ערב רב:

פסוק יז

לפי שאמר למעלה זכור את אשר עשה לך עמלק. וחתם הפרשה לא תשכח. להורות שזה דבר גדול. ולכן הזהיר עליו בעשה זכור את אשר עשה לך עמלק. ובלא תעשה לא תשכח. וכן אמר זכור בעמלק. כמו שאמר בשבת זכור את יום השבת. ואמרו בשבת זכרהו על היין בכניסתו. שצריך לקדש עליו ולברך בפה. כן צוה בעמלק זכור שנזכור דבר עמלק בפינו. כאומרו במגלה והימים האלה נזכרים ונעשים. נזכרים בפה ונעשים במשתה ושמחה על היין. כמו שנצטוינו בשבת זכרהו על היין. ובמלת זכור הזהיר שנזכרהו ביין בסעודת פורים. והטעם שהשוה עמלק לשבת במלת זכור שנזכר. לרמוז כי כמו שהשבת הוא דבר גדול מורה על חדוש העולם. כן דבר עמלק הוא דבר גדול. שבא כנגד ישראל לאחר ביאתם לארץ. לפי שידע שאמרו תביאמו ותטעמו מקדש ה' כוננו ידיך. ואמרו זה אלי ואנוהו. להורות שתכלית ביאתם היתה לבנות מקדש לכפרת העונות. ולכן בא עמלק כאומרו כי יד על כס יה. שרצה לשים ידו על כסאי שהיא ירושלם. ולעקור לישראל שלא יעלו שם. באופן שרצה לחזור העולם תוהו ובוהו. באבידת ישראל שהם חדוש העולם. כאומרו החדש הזה לכם. ולכן אמר זכור את אשר עשה לך עמלק כמו שאמר בשבת זכור את יום השבת. וכמו שהשבת הוא יום מנוחה רמז לעולם הבא שהוא מנוחה. וכן הוא רמז לימות המשיח שהם מנוחה גמורה בלי עצב ודאגה כמו השבת. כאומרם שית אלפי שנין הוי עלמא וחד חרוב. שזה רמז לימות המשיח שיהיה העולם חרב מהדברים הראשונים של חרבן וגלות. אלא הכל מנוחה ועסק התורה. כאומרו אותם אלף שנים שעתיד הקב"ה לחדש עולמו צדיקים מה הם עושים. הקב"ה עושה להם כנפים כנשרים ושטים על פני המים. שזה רמז לתורה שנמשלה למים. כן דבר עמלק הוא רמז לימות המשיח. כי אז יתקיים האויב תמו חרבות לנצח וגו'. וה' לעולם ישב במנוחה והשקט. כי כל זמן שזרעו של עמלק קיים. כביכול הקב"ה יש לו צער ומלחמה. כאומרו מלחמה לה' בעמלק מדור דור. ואמרו מדורו של משה עד דורו של שמואל. ומדורו של שמואל עד דורו של מרדכי. ומדורו של מרדכי עד דורו של משיח. ואז אין שטן ואין פגע רע ספו תמו בלהות. ואז יתקיים השקט ובטח עד עולם. שהוא עוה"ב עולמו של משיח. שהוא מנוחה כמו השבת שהוא שביעי ומנוחה. ולכן ענין עמלק הוא דבר גדול בתורתנו ודומה

לשבת. ולכן מועד פורים הוא גדול מכל המועדים כמו ששבת גדול מכל מועדים. עד שאמרו בירושלמי כל המועדים בטלים לימות המשיח חוץ מפורים. כתיב הכא וזכרם לא יסוף מזרעם. וכתיב התם קול גדול ולא יסף. וזה לטעם שהזכרתי למעלה. ולכן נאמר בו זכור בפה לא תשכח בלב לעד לעולם. וזכרם לא יסוף מזרעם. וכבר הארכתי בזה במגילת אחשורוש. וכן אמר בעמלק זכור. ובלשון הרע אמר זכור. דכתיב זכור את אשר עשה ה' אלהיך למרים. לרמוז כי עמלק הוא יצר הרע הוא לשון הרע. ויש לנו להשמר ממנו לפי שהוא נושך כנחש. ואינו בא אל האדם פנים בפנים אלא מאחורים. ואינו מתדבק אלא לנחשלים ולחלושים מצד העונות. וזהו ויזנב בך כל הנחשלים אחריך. ולכן אמר כאן זכור בעמלק ואמר זכור במרים:

פרק כו

פסוק א

ולפי שכבר אמרנו שתכלית ביאת עמלק לא היה אלא לאחר ביאתם לארץ. בענין שלא תתקיים ברכת הארץ שנאמר מטל השמים ומשמני הארץ. ואמר לרשתך את ארץ מגוריך. סמך לכאן והיה כי תבא אל הארץ. על כרחו של עמלק. וירישתה וישבת בה. ראוי שתתן הודאה לה' על טובו אשר גמלך בביאת הארץ ובנצחון עמלק. שהוא מהנפלאות הגדולות שבתורה. עד שהוצרך שם זכות אברהם יצחק ויעקב. לפי שהיה גובר עמלק כמו שכתבתי שם. ואחר שהשם הצילך מעמלק. ולקחת מראשית כל פרי האדמה. כמו שעמלק נקרא ראשית גוים עמלק. כן ראוי לך שתקח מראשית כל פרי האדמה לתת הודאה לשם. מה יש לך לומר הגדתי היום לה' אלהיך כי באתי אל הארץ. על כרחו של עמלק. כאומרו אז נבהלו אלופי אדום. ולפי שדבר עמלק הוא דבר גדול. אמר הגדתי היום. ולא אמר ספרתי או דברתי. אלא הגדתי. שהוא לשון המשכה. כמו משכו שתרגומו נגידו. וכן כל לשון הגדה הוא לשון משך חכמה. כמו האספו ואגידה לכם. וכן ותגד לבני ישראל. וזהו הגדתי היום. דבר משך חכמה הרמוזות בענין עמלק. לה' אלהיך שהוא אלהים אמת. ואתה מכיר יכלתו ומעלתו לפי שאתה משמש במקדשו:

פסוק ד

ואמר שיקח הכהן הטנא מידך ויניחהו לפני מזבח ה'. וידוע כי כשהכהן לוקח הטנא היה מברך למביא. ואומר תזכה לשנים רבות או ברוך המביאך לשלום וכיוצא בזה. לזה אמר וענית ואמרת כפשוטו. שיענה לדברי הכהן ויאמר לו לא תחשוב כי על זה לבד אני מביא זאת ההודאה. כי חסדים אחרים עשה עמי. וזהו ארמי אובד אבי וגו' וירעו אותנו וגו' ויוציאנו ה'. ויביאנו אל המקום הזה על כרחו של עמלק. ויתן לנו את

הארץ הזאת. ואם כן אחר שכל אלו הטובות השם עשה עמי. היה ראוי שאקדמנו בפרים ובעגלים בני שנה וברבבות נחלי שמן. ואני באתי להראות לפני השם בידים ריקניות בראשי בכורים של ענבים ותאנים. ואולי תתמה על זה ותאמר בלבבך במה חרדו כל החרדה הזאת. וטרחו לבם בדרכים בדבר מועט כזה. לזה אמר אל תתמה מזה כי עתה בעת הזאת שבאתי מחדש לארץ ואין לי יישוב בית ודירה כהוגן. הבאתי את ראשית פרי האדמה אבל אחר שאתיישב בארץ. אכבד השם ובית מקדשו כראוי בזבח ומנחה. וזהו ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה וכו'. ואולי שלזה אמר ועניתּ ואמרת לענות לכהן על מחשבתו:

ובזוהר אמרו ועניתּ ואמרת כד"א לא תענה ברעך והוא מלשון עדות. ואמר כי מהנסים גדולים שעשה השם עם יעקב. היה הצלת לבן. לפי שלבן הארמי היה רוצה לעוקרו מן העולם במיני כישוף וקסם בדברי פיו. ולכן אמר לו השם השמר לך פן תדבר עם יעקב מטוב עד רע. ולא אמר לו השמר לך פן תעשה עמו רעה אלא פן תדבר. כי בדיבור היה רוצה להורגו. ולזה צריך שנאמר בתורת עדות ונעיד לפני ה' הטובות שעשה לנו. ובפרט הצלת לבן הארמי. וזהו ועניתּ ואמרת לפני ה' אלהיך ארמי אובד אבי. כי זה דבר שצריך עדות. ואולי יהיה ועניתּ כמו ותען להם מרים. שהזהיר לישראל שישמחו בה' אלהיהם ויזכירו הטובות שעשה להם וישוררו לפניו בשמחה ובשירים בתוף ובכנור. וזהו ועניתּ ואמרת לא כמו שחשב לבן הארמי לשלוח ליעקב בבכי ובעצבון לפי שהיה רוצה לגוזלו. כמו שאמר יעקב כי יראתי פן תגזול את בנותיך מעמי. אבל הוא אמר לגנוב דעתו של יעקב ואשלחך בשמחה ובשירים בתוף ובכינור:

ובמדרש הנעלם דרשו זאת הפרשה על עוה"ב כשהולך אדם אל בית עולמו. וזהו והיה כי תבא אל הארץ. היא ארץ החיים כאומר אתהלך לפני ה' בארצות החיים והיא נקראת נחלה. אבל בזה העולם אין לאדם נחלה ויישוב. כי הוא ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז. וכן ירושלם נקראת נחלה דכתיב כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה. לפי שהיא דומה לירושלם של מעלה. ואמר ולקחת מראשית כל פרי האדמה. להורות שהאדם לא בא לזה העולם אלא לעסוק בתורה ובמצוה ובאמונה. כאומרם פוטר מים ראשית מדון. ואמרו ג"כ בתחילת דינו של אדם שואלין לו נשאת ונתת באמונה קבעת עתים לתורה. ואומר והיה אמונת עתך חוסן ישועות חכמת ודעת יראת ה' היא אוצרו. בענין שכשילך לעולם הנפשות יתן עדיו ויצדקו איך למד תורת ה' ויראת ה' היא אוצרו. וזהו ולקחת מראשית כל פרי האדמה. היא החכמה והיראה כאומרו ראשית חכמה יראת ה'. באופן שיהיה מזומן בידך ומעוטר בכלים נאים. וזהו ושמת בטנא. הוא סל

המצות אשר לפני ה'. ורמזו עוד שם כי טנא עולה ס' כמספר אותיות הוי"ה של פרשה ראשונה של ק"ש. שיש בה ס' אותיות של הוי"ה עם מזוזות מלא. וכנגדם אמר הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים וגו' הם ס' אותיות של ק"ש. וזהו מגבורי ישראל שיוצאים משמע ישראל. והאדם הזהיר בקריאת שמע הוא זהיר בכל המצות. לפי שיש בק"ש רמ"ח תיבות כמנין אבריו של אדם וכמנין רמ"ח מצות עשה. ובשביל שחסרו בה שלשה תיבות חוזר החזן ה' אלהיכם אמת להשלים המנין. ואם לא שמע אלו השלשה תיבות מהחזן קראו עליו וחסרון לא יוכל להמנות. ועם כל זה אמרו מאי תקנתיה יכוין בחמש עשרה ווין של אמת ויציב. והטעם שנראה לי הוא לפי שאלו השלשה תיבות הם כמו שם ה' אחד. ולכן אין להפסיק בין ויאמר לאמת ויציב משום דכתיב וה' אלהים אמת הוא אלהים חיים. כלומר מה טעם הוא אמת לפי שהוא אלהים חיים. כי בני האדם לפי שהם מתים אין יכולין להשלים דבריהם. וזהו לא איש אל ויכזב. וחמשה עשר ווי"ן הם כנגד שם י"ה שעולה חמשה עשר והוא כמו שם שלם. כי יו"ד ה"א במילואו עולה עשרים וששה כמו שם יהו"ה. ולכן כנגד שם יהו"ה שהוא נאמן. באו הה' ווי"ן הראשונים והם ויציב ונכון וקיים וישר ונאמן. וכנגד אלהיכ"ם שהוא נורא תהלות. באו חמשה ווי"ן האמצעיים והם ואהוב וחביב ונחמד ונעים ונורא. וכנגד אמת שיופי כל הדברים הוא האמת. באו חמשה ווי"ן האחרונים והם ואדיר ומתוקן ומקובל וטוב ויפה. כאומרם כן דברת יפה דברת אמת שלא אוסיף עוד ראות פניך. והמכוין בזה הוא כאלו אומר ה' אלהיכם אמת. ובלילה שלא יש ווי"ן תקנו בפסוקים שהוסיפו פסוקים בידך אפקיד רוחי פדית אותי ה' אל אמת. שהוא במקום ה' אלהיכם אמת. ולכן הזהיר בקריאת שמע הוא זהיר בכל התורה כולה. לפי שיש בפרשה ראשונה שהיא סוד הטנ"א עשרה דברים כנגד עשר הדברות. והם ושננתם לבניך וגו' עד ובשעריך. ועוד יש בפסוק שמע ישראל כנגד התורה כולה שהיא עשרים וארבעה ספרים ואחת יתירה כנגד השם. שכל התורה כולה שמותיו של הקב"ה. ובערב אומרים ג"כ פרשת הייחוד הם חמשים תיבות כנגד ויפן כ"ה וכ"ה. והם כנגד חמשים שערי בינה וכנגד חמשים פרשיות של תורה. ובפסוק ואהבת את ה' אלהיך יש עשרה תיבות. כנגד עשר דברות וכנגד עשר נסיונות שנתנסה אברהם אבינו. שבהם מסר נפשו לכבשן האש על קדושת השם ונפש בנו לשחיטה על קדושת השם. ובפסוק זה ראוי אדם למסור נפשו על קדושת השם כשאומר בכל לבבך ובכל נפשך. ואמרו ואפילו נוטל את נפשך. לפי שאז בת קול אומרת מזומן פלוני לחיי עולם הבא שהוא אחר התחייה. ולכן אין לאדם ליראה את המות. אחר שידע שעתיד הקב"ה להחיות מתי והרוגי ישראל בטל אורות. כאומרם טל שעתיד הקב"ה להחיות בו את

המתים. שנאמר יחיו מתיך נבלתי יקומון. הם ההרוגים על קידוש השם כאותם שנהרגו בפורטוגא"ל בשעת השמד שהיו משליכים אותם כנבלות באשפות. והם עתידים להקיץ ובמה בטל אורות טלך וארץ רפאים והרוגים תפיל. ומהו זה הטל. הוא פסוק של ואהבת את ה' אלהיך. שיש בו שלשים ותשע אותיות כמנין ט"ל. שעולה כמו יהו"ה אחד. כי לו היכולת בתחייה בטל זה ולא לאחר. הרי כאן באלו השני פסוקים ששה עשר תיבות והיא פרשה אחת. ומוהיו הדברים עד ובשעריך יש שלשים ושתים תיבות כנגד שלשים ושתים נתיבות חכמה. ומוהיה אם שמוע עד ושמתם יש שבעים ושתים תיבות כנגד שם של שבעים ושתים. ומאת דברי עד ציצית יש ע"ב תיבות עם ה' אלהיכם שמוסיף החזן וכולם עולים רמ"ח תיבות כנגד רמ"ח מצות. בענין שהזהיר בק"ש הוא זהיר בכל התורה כולה ובמצותיה. ובפרט בפרשה ראשונה שיש בה ששים אותיות של הויה כמנין טנ"א. שצריך אדם להיות זהיר בהם וזהו ושמת בטנא. ולכן לא תמצא בכל התורה טנא אלא בכאן אלא בסל המצות. וגם כן סל הוא רמז לשתי שמות של אדנ"י יהו"ה שעולים צ"א כמו ס"ל ועם השם הוא צ"א. ובזה והלכת אל המקום. הידוע שלמעלה. אשר יבחר ה'. להתענג בזיוו כי ה' עולה כמו מקום כמו שכתבתי במקום אחר. ובאת אל הכהן. הוא מיכאל כהן גדול של מעלה המקריב נשמתם של צדיקים לפני מזבח ה'. וזהו ולקח הכהן הטנא מידך והניחו לפני מזבח ה' אלהיך. ואומר זהו מפלוני צדיק שמביא עדותו ותיקונו בידו. ואז וענית ואמרת. הנשמה משבחת ומשוררת ואומרת חסדי המקום שעשה עמה והצילה מיד יצה"ר הנקרא לבן הארמי. לפי שהוא רמאי ובעל תחבולות. וזהו ארמי אובד אבי וירד מצרימה ויגר שם במתי מעט. כאומרו עיר קטנה ואנשים בה מעט. לפי שכולם הולכים עם הילד השני שהוא היצר הרע. לכן מזכיר מצרים לפי שבמצרים הלכו ישראל אחר גלולי מצרים ואחר יצר הרע הטמא. והקב"ה הצילם מידם כמו שכתבתי בטעם השבתת חמץ שהוא שאור שבעיסה ובפסוק ויאפו את הבצק. ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה. הוא ראשית חכמה יראת ה' לעד ולאות. מנחה לה' מונחת בטנא. שהוא סוד ק"ש בששים אותיות וברמ"ח תיבות כנגד רמ"ח איברים. בענין שכל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך מציל עני וכו' שהוא יצה"ר. ואולי לזה אמר וענית ואמרת שהוא לשון עדות. שצריך להעיד שבכל איבריו עובד את ה' שהם כנגד רמ"ח מצות. כאומרם בסוף מכות דרש רבי שמלאי שש מאות ושלש עשרה מצות נאמרו למשה מסיני. שס"ה כנגד ימות החמה ורמ"ח כנגד איבריו של אדם. בענין שאם ביטל אדם מצוה שהאבר חייב בה. נקרא פושע באותה מצוה. כאומרם בפרק קמא דר"ה עון פושעי ישראל בגופן מה היא כגון קרקפתא דלא מנח תפלין מעולם. ואם קיים אדם מצוה ראויה לו לאותו

אבר. נתקדש אותו אבר באותה מצוה. דתנן בפרק פרת חטאת באו לשילה נאסרו הבמות וכו'. קדשי קדשים נאכלין לפנים מן הקלעים קדשים קלים ומעשר עני בכל הרואה. והטעם לפי ששילה היתה בחלקו של יוסף. ולפי שלא זן עינו מן העבירה אותו זכות עמדה לו עדות. שעינו של יוסף נתקדשה כשנשמרה מן החטא. וראוי לאכול קדשים קלים במקדש שבחלקו של יוסף. בכל מקום שהעין רואה סביב מקדשו. מה שאין כן בירושלים שבירושלים אין אוכלים קדשים קלים אלא לפנים מן החומה. כמוזכר בפרק איזהו מקומן הבכור והמעשר והפסח וכו' ונאכלים בכל העיר. וכל זה בזכות יוסף כדתנן במסכת מנחות בפרק פרת חטאת ג"כ. שזהו בן פורת יוסף בן פורת עלי עין. עין שלא רצה לזון ממה שאינו שלו תבא ותאכל במלוא עין שלו. ואם נהנה עינו מן העבירה אותו אבר לוקה. דתנן בסוטה פ"ק שמשון הלך אחר עיניו לפיכך נקרו פלשתים את עיניו. וזהו בזה העולם אבל בשעת הדין האברים בעצמם מעידים על החוטא. דגרסינן בפ"ק דחגיגה ובפ"ק דתעניות שמא יאמר אדם מי מעיד בי. איבריו של אדם מעידין בו שנאמר ואתם עדי נאום ה' ואני אל. וזהו וענית ואמרת לפני ה' בלשון עדות. ומה אומר ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה כמו שפירשתי. ואז ושמחת בכל הטוב שהיא התורה שהבאת בידך. באופן שיזכה לשמוח בה' כאומרם נגילה ונשמחה בך ובתורתך. שהם עשרים ושנים אותיות מנין ב"ך. וזהו בכל הטוב שעולה כ"ב. ולכן אמרו אין טוב אלא תורה. ולכן אמר משה ליתרו והיה הטוב ההוא. שהיא התורה שיש בה עשרים ושנים אותיות כמנין הטוב. והיטבנו לך:

פסוק יב

אחר שפירש דין הביכורים הראויים לכהן. פירש דין המעשרות הראויים ללוי. ואמר כי תכלה לעשר וגו'. וכמו שהביכורים הצריך הודאה. כן הצריך בכאן ואמר ואמרת לפני ה' אלהיך ביערתי הקדש מן הבית. לקיים מצותך כי לא הייתי רוצה לבערו מן הבית. אלא שישב שם עד עולם להתקדש בקדושתו ולברך לחמי ומימי. וזהו ככל מצותיך אשר צויתני. לא עברתי ממצותיך לעבור על דבריך דרך עבירה ומזיד. ולא שכחתי בשוגג. אלא עשיתי מצותיך בלב שלם ובשמחה. וזה שאמר לא אכלתי באוני ממנו. רוצה לומר בעצבון ובאנינות כמו בן אוני. כי הנותן מתנותיו בעין צרה או בעצבון אינן מתנות. וכן לא ביערתי ממנו בטמא. שזה רמז אל יצה"ר שנקרא טמא. והרצון בזה שלא שמע על יצה"ר שאומר לו שלא יפריש מעשרותיו אלא שיתנם לבני ביתו שהם עניים. כמו שאמרה תורה את העני עמך. ולא נתתי ממנו למת. הוא גם כן רמז על יצה"ר שנקרא חלל רשע. ועל שמו נקראו הרשעים בחייהם מתים. לפי שאין שומעים בקול ה' אלא לקול יצה"ר. ולכן

אמר בכאן שמעתי בקול ה' אלהי. ולא לעצת הבליעל הנקרא מת. והוא בכלל ודורש אל המתים. ואלו השלשה שבפסוק זה. תמצאם רמוזים במשנת אל תרצה את חבירך בשעת כעסו. שהוא כנגד לא אכלתי באוני ממנו. ואל תנחמהו בשעה שמתו מוטל לפניו. הוא כנגד ולא נתתי ממנו למת. ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו. הוא כנגד ולא ביערתי ממנו בטמא. שהוא יצה"ר שמטמא האדם במעשים רעים. ובעת החטא הוא שעת קלקלתו. ואם לבני אדם אין ראוי להתנהג באלו המדות. כל שכן לפני מלך מלכי המלכים. ובפירוש מסכת אבות הארכתי בזה. ואולי שרמז בזה האריכות שלא נמנע לעשות המצוה לשום סבה מהסבות שבהם האדם נמנע. לפעמים האדם נמנע במזיד או בשוגג. וכנגדם אמר לא עברתי ממצותיך ולא שכחתי. ולפעמים האדם נמנע מצד עצבון או מצד טומאה שקרה לו בגופו או מצד מת שמת לו. וכנגדם אמר לא אכלתי באוני ולא ביערתי ממנו בטמא ולא נתתי ממנו למת. שמעתי בקול השם אלהי עשיתי ככל אשר צויתני. ולא עצרני הגשם ולא שום סבה מהסבות הנזכרות. ורמז בזה גם כן שעשה כל זה לשם שמים לשמוע בקול השם. ולא לתכלית יוהרא וגאוה. ולא לתכלית שיצילני השם ממקרי הזמן ומעצבונו וטומאתו. ולא לתכלית שיציל השם בני ולא ימותו מת מהם. וזהו לא אכלתי באוני ממנו. ולא ביערתי ממנו בטמא. ולא נתתי ממנו למת. שמעתי בקול ה' שהוא אדון גדול. וראוי לעבדו בשביל מעלתו והויתו ויכלתו. וזהו ה' אלהי. ולא בשביל סבה אחרת. ואחר שאני לא עשיתי המצוה בשביל שום סבה מהנזכרות. ולא לתכלית גמול זה העולם. השקיפה ממעון קדשך. ובעבור קדושתך ברך את עמך ישראל. אחר שהם עמך ונחלתך:

פסוק טז

ולפי שעשו המצוה לתכלית המצוה ולא לתכלית אחר. סמך מיד היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות את החוקים ואת המשפטים. אחר שעשית אותם בלב שלם. ובזה את ה' האמרת היום וקלסת אותו. אחר שלא עשית המצוה אלא מצד שהוא עליון נורא ומלך גדול ולא לתכלית אחר. וזהו להיות לך לאלהים ולשמור חוקיו ומצותיו. מצד היות הוא המצוה ולשמוע בקולו ולא לתכלית אחר. וכמו שאמר למעלה שמעתי בקול ה' אלהי. וה' האמירך היום. במעלה נפלאה ובסגולה נעלמת. בעולם הנפשות שהיא אוצרו וסגולתו. וזהו תכלית המכוון במצות ולא לתכלית טובות העולם. כאומרם שכר מצוה מצוה. ואמר והלך לפניך צדקך. ואומר כי נר מצוה ותורה אור להאיר בעולם הנפשות. בענין שהנפש תשוב אל האלהים כתולדתה. אבל טובות העולם הזה הם נסים נסתרים וכנגד התולדות. וכמו שכתב הרב רבינו משה בר נחמן ז"ל. וזהו ולהיות לו לעם סגולה כמו

שהוא עושה המצוה לתכלית האמיתי. ועם כל זה הוא יתן לך מטובות העוה"ז על צד היתרון. כי ישראל זוכין לשתי שולחנות. כמו שפירשתי באומרו החדש הזה לכם. שאנו מונין ללבנה שנראית ביום ובלילה ואנו אוכלים העוה"ז ועוה"ב. וזהו ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה. כי כל האומות אוכלים העוה"ז ואין להם חלק לעוה"ב. אבל ישראל נתן להם השם בעוה"ז תהלה ושם ותפארת. ונותן להם קדושת העוה"ב. וזהו ולהיותך עם קדוש לה' אלהיך כאשר דבר. כמו שאמר להיות לו לעם סגולה שהוא באוצר הנפשות. והם מפוארים בטובות העולם הזה ובשם טוב. והם מהוללים מפי האומות כאומרו ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. וזהו לתהלה ולשם ולתפארת. ואלו השנים ספרם דוד ע"ה בשכר העוה"ב. כי יצפנני בסוכו בצור ירוממני. ועתה בזה העת בעולם הזה ירום ראשי על אויבי סביבותי. וזה שאמר בכאן ולתתך עליון על כל הגוים וכו'. ולהיותך עם קדוש בעולם הנפשות. והמפרש האמרת והאמירך לשון אמירה. שבזה עשה שיאמר השם שיהיה לך לאלוה וכן האמירך ואינו נראה. ואולי רמז וה' האמירך היום בעוה"ז. להיות לו לעם סגולה בשכר המצות. ולתתך עליון על כל הגוים. מדבר על העתיד על עוה"ב אחר המשיח. כי אז יהיו ישראל מאושרים כאומרו ואשרו אתכם כל הגוים. ויהיו לשם ולתהלה ולתפארת בפי כל האומות. ויהללום על שקנו שם טוב בגלותם והחזיקו בתורת השם ומסרו נפשם על קדושת השם. וזהו לתהלה לשם ולתפארת. ולהיותך עם קדוש לעד לעולם ולא יגלו עוד כאשר דבר. כי בהרבה מקומות בתורה נרמז זמן העתיד. באז ישיר משה וכן בלמען ירבו ימיכם ובמקומות רבים. ולזה אמר ולתתך עליון שמורה על העתיד. וכן רמז בזה הפסוק שיהיו מוכתרים באותו זמן בידיעת שם ה' ובעשר ספירות. כאומרו כי כולם ידעו אותי. וזהו לתהלה לשם ולתפארת. לתהלה היא תהלה לדוד או גבורה. ולשם הוא שם מלכות. ולתפארת הוא תפארת ישראל. ולהיותך עם קדוש לעלות עד קדש הקדשים. ועוד יש בזה דברים בגו ואין להאריך:

פרק כז

פסוק א

אח"כ אמר **ויצו משה וזקני ישראל את העם וגו' והיה ביום אשר תעברו את הירדן והקמות לך אבנים גדולות וכו'**. הנה זאת המצוה של הקמת אבנים היא מצוה גדולה הראויה לישראל מכל מצות התורה. ולכן הוצרך לצרף בה הזקנים עם משה. לפי שהם ינהיגו לישראל אחרי מות משה ואחרי מות יהושע. ולפי שמשה ידע מה יעשו ישראל אחרי פטירתו. כאומרו הן בעודני חי עמכם ממרים הייתם עם ה' ואף כי אחרי מותי. רצה שיכתבו התורה על האבנים האלו. בענין שתהיה קיימת לעד לעולם. ולא תהיה כתובה

על נייר מחוק. ואע"פ שיהיה לב האבן על בשרם הוא שטן הוא יצה"ר. יזכרו וישובו אל ה' לתורת השם תמימה הכתובה על אלו האבנים. ולכן אמר שמור את המצוה הזאת שהיא מצוה גדולה. וביום אשר תעברו את הירדן תקימו אבנים גדולות. אבנים יקרות. ושדת אותם. בסיד ההיכל. בענין שיהיו לך למשמרת ולזכרון ולציונים. כאומרו הציבי לך ציונים. בענין שכשיראו אותם יאמרו מה הציון הלז. ותשיב אלו הם דברי התורה שניתנו בהר סיני. ונכתבו באלו האבנים. בענין שבזכות זה תבא אל הארץ. זה שאמר למען אשר תבא אל הארץ. ובא לפרש יותר ואמר בעברכם את הירדן תקימו את האבנים האלה בהר עיבל ושדת אותם בסיד. לרמוז שצריך שיקימו אותם בהר עיבל שהוא לצד שמאל. שמשם החושך יוצא לעולם והיא ארץ עיפתה כמו אופל ושם עב הענן. לפי שהתורה מאירה מתוך החשך כאומרו נר לרגלי דבריך וכו'. ולכן צריך שיקימו אותם בהר עיבל. בענין שהצפוני היושב בהר שעיר ובהר עיבל. לא יוכל להשטין לישראל מצד התורה הכתובה על האבנים. ולכן צוה לבנות שם מזבח לכפר על הרהור הלב של יצה"ר. ושלא יניף עליהם ברזל. לפי שהברזל הוא מדת הדין מצד הצפוני כאומרו גיד ברזל ערפך ומצחך נחושה. ואינו בדין שיניף המקצר על המאריך והמכפר ומשים שלום בעולם. וכן אמר אבנים שלימות תבנה את מזבח ה' אלהיך. אחר שהם מביאות השלימות ומשימות שלום בפמליא של מעלה ובפמליא של מטה. ולכן צוה גם כן וזבחת שלמים ואכלת שם לפי שהשלמים יש בהם שלום לכהנים ולבעלים. וכן צוה וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת שנקראת שלום. בענין שהשלום יהיה משולש בכאן מצד הלבנים אבנים שלימות. מצד הקרבן זבחי שלמים. מצד התורה שהיא שלום. בענין שיהיה שלום מתווך ביניהם. ולא יוכל המקטרג והשטן השרוי בהר עיבל לקטרג על ישראל:

פסוק ט

אח"כ אמר **וידבר משה והכהנים הלוים וגו' הסכת ושמע ישראל**. לפי שהכהנים והלוים היה להם לעמוד בהר גריזים ובהר עיבל עם ארון הברית. והלוים היו אומרים כל הארורים. נצטרפו בכאן הכהנים עם משה כמו שנצטרפו למעלה הזקנים עם משה. לפי שהאריכו ימים אחרי משה והיה להם להנהיג לישראל. ואמר הסכת ושמע ישראל לשון יחיד. להורות שאחר שנצטוו בכתיבת התורה על האבנים. להרים מכשול יצר הרע שנקרא אבן נגף וצור מכשול. עד שבזה יהיו לאחדים בידו ולא ימצא בלבם חלוק על המקום. ואע"פ שיהיו רבים ויהיו כתות כתות. הם חשובים כולם כאיש אחד. וזהו הסכת ושמע ישראל. באופן שבזה היום נהיית לעם לה' אלהיך. אחר שאתה אחד. ויש לכם הקב"ה שהוא אחד לאלוה. ובזה ושמעת בקול ה' אלהיך. ולא לקול יצר הרע השרוי

בהר עיבל. וכן אמר היום הזה נהיית לעם לה'. לפי שהיה רוצה לומר להם אלו הארורים והקללות. אמר להם בראשונה דברי ריצוי וחלקות. להודיע להם שהיסורים והקללות מקיימים האדם. כאומרם בברכות נאמרה ברית במלח ונאמרה ברית בייסורים וכו'. ולכן אמר להם אל תפחדו ואל תיראו מאלו הארורים. כי היום הזה נהיית לעם לה' אלהיך. בקבלת אלו הקללות בשמחה. כאומרם אם תשים אשם נפשו. מה אשם לדעת אף ייסורים לדעת. ולכן ושמעת בקול ה' אלהיך. שהוא הקול הנאמר למטה ועָנו הלויים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם. כאומרם בירושלמי בקולו של רם מלמד שהקב"ה משתף קולו עם הכהנים. ובזוהר אמרו היום הזה נהיית לעם לה' אלהיך. כמה דאת אמר נהייתי ונחליתי. נתכוונו למה שאמרתי שראוי להם להשתעבד ולהכניע יצרם ולשבר כחו ולשמוע בקול ה'. אע"פ שיאמר להם דברים המשברים את האדם. ובזה נהיית ונחלית בשביל כבוד ה' אלהיך. ואם תשתעבד לכבוד השם. מיד ושמעת ועשית את כל מצותיו ואת חוקיו. אע"פ שיהיו בלי טעם:

פסוק יב

אחר כך צוה אלה יעמדו לברך את העם. לפי שהוא לא היה עובר לארץ רצה לתת להם סדר הברכה והקללה. וזהו שאמר אלה יעמדו לברך את העם שמעון ולוי ויהודה וישכר ויוסף ובנימין. לפי שהיו כולם בני גבירה וראויים לברכה יותר מהאחרים. ואע"פ שהיה ראוי שיהיה ראובן לצד הברכה אחר שהוא בכור וראשון לכל הדברים. לא רצה לעשות כן לסבה ידועה שנפרש בעז"ה משום מעשה בלהה. והכניס לשמעון ולוי לפי שהם אחים וכלי חמס מכרותיהם מצד הדין. לא רצה לתת להם יותר דין והעמידם על הברכה לבטל מהם חוזק הדין. שמעון הוא דין במעשה זמרי וזהו ש"ם עו"ן. לוי הוא דין כדכתיב והעבירו תער על בשרם. ולכן לא העמידם על הקללה. יהודה הוא מלך וישכר בעל תורה. ויוסף ובנימין היה בחלקם משכן שילה וירושלם כי שם צוה ה' את הברכה. ולכן אין ראוי שיעמדו לצד שמאל. וכן שמעון העמידו על הברכה לפי שלא היה בדעתו לברכו לא רצה להעמידו על הקללה. והעמיד על הקללה ראובן גד ואשר וזבולון דן ונפתלי. לפי שהיו הד' בני השפחות רצה לתת בן גבירה אחד עם ב' בני שפחות. ונתן לזבולון עם דן ונפתלי לפי שזבולון היה עמוד התורה ומקיים ומפרנס לישכר. וכתיב עץ חיים היא למחזיקים בה ולא נאמר ללומדים בה. ואחר שהוא עץ חיים. ראוי שיהיה עם אלו השנים לצד הקללה ליתן להם חיים. ולכן לא סמך זבולון אצל ראובן והעמיד לראובן עם גד ואשר. לפי שהיה בכור ביחס והיה בעל תורה כאומרו כחי וראשית אוני. ואמרו אין כח אלא תורה שנאמר גבורי כח עושי דברו. וכה"א בארה בנו אשר הגלה תגלת פלאסר

וגו' ולמה נקרא שמו בארה שהיה בארה של תורה וכו'. ולכן צרף ראובן עם גד ואשר. להגין עליהם בתורתו. כמו שצירף לזבולון עם דן ונפתלי לפי שהיה מחזיק ידי התורה. וכן צרף ראובן עם גד ואשר לפי שראובן רצה להיות עם גד בחוצה לארץ שהיא ארץ טמאה וארורה ושמע לעצת גד שנאמר ויאמרו בני גד ובני ראובן. לכן צירף משה לראובן עם גד בענין הקללה. ובמדרש אמרו שהטעם שצירף משה לראובן עם המקללים. כדי להודיע לישראל שלא חטא במה שאמר וישכב את בלהה פלגש אביו. ואמרו בפסוק אז חללת יצועי עלה א"ל אביו בני אין לך רפואה עד שיבא אותו שכתוב בו ומשה עלה אל האלהים. ויפרסמך שאתה נקי מגופו של מעשה ויבקש רחמים עליך על החלול. ויתיר אותך מירחוקך ויקרבך. וכיון שנמסר המעשה למשה כשבקשו ישראל להכנס לארץ. אמר משה הרי השעה שאודיע לישראל שראובן נקי מאשת אביו. מה עשה העמיד ו' שבטים לברך בהר גריזים והעמיד ו' מקללים על הר עיבל והעמיד לראובן עם המקללים. לפי שהיו ישראל אומרים על ראובן שעשה אותו מעשה דכתיב וישכב את בלהה. ידע משה שלא היו הדברים אמת כד"א פחז כמים אל תותר ומסר לו יעקב אביו המעשה. לפיכך אמר משה יעמוד ראובן עם המקללים בשביל שיאמר ארור שוכב עם אשת אביו. שהרי אמרו חכמים החשוד על הדבר לא דנו ולא מעידו. כיון שפתח פיו שבטו של ראובן ואמרו ארור שוכב עם אשת אביו. ידעו כל ישראל שהיה ראובן זכאי ונקי מאותו מעשה. ומתי בקש משה רחמים עליו וקרבו. בשעה שבא לברך את ישראל דכתיב יחי ראובן. מה ראה משה שהתחיל ואמר ה' מסיני בא והלא בראש הדברים היה ראוי לומר יחי ראובן. משל למלך שנכנס למדינה והיה ראש המדינה שלהם חבוש בבית האסורים. יצאו הכל לקראתו והיו משחקים ומרקדים לפניו. אמר המלך כל הקלוס הזה למה אמרו לו מפני שראש המדינה שלהם חבוש. אמר המלך גוזר אני מיד שיוציאוהו. כך היה משה שולל והולך כל הפרשה כולה ואומר וזאת הברכה. אמר לו הקב"ה למשה כל הקלוס הזה למה. אמר לו בשביל ראובן יחי ראובן. אמר לו הקב"ה ואל ימות. ובמה ידע משה וכל ישראל שהקב"ה מחל לו לראובן. אמרו שנים עשר אבנים היו על לבו של אהרן למספר שבטי ישראל דכתיב והיו על לב אהרן. והיו כולן מבהיקות חוץ משל ראובן שהיה אבנו כהה אורה. וכשראה אותה משה וכל ישראל שהיתה מבהקת ידעו שמחל לו הקב"ה והיה מן המנין. דכתיב ויהי מתיו מספר ואין מספר אלא מנין כד"א למספר שבטי ישראל שעלה במנין השבטים. ומפני מה נתרחק ראובן עד משה לפי שלא ביקש מחילה מאביו ולא פייסו ע"כ. הרי מפורש לפי המדרש טעם נכון למה צירף ראובן עם המקללים. שהוא כדי לפרסם לישראל שלא חטא באשת אביו. ושמעון היה ראוי להיות

עם המקללים. אחר שהיו אחים וכלי חמס מכרותיהם ראובן ושמעון. אלא לפי שמשה לא היה בדעתו לברכו עם השבטים לכן לא רצה לצרפו עם המקללים. וכמו שאז"ל אחד עשר ארורים נכתבו כאן כנגד אחד עשר שבטים. וכנגד שבטו של שמעון לא כתב ארור לפי שלא היה בלבו לברכו. ואע"פ שתמצא בכאן י"ב ארורים עם ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת. לכל השבטים יחד ולא לאחד פרטי:

פסוק טו

והנה לכוין אלו הארורים כל אחד כנגד שבטו. כמו שתאמר ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה כנגד שבט דן. ארור מקלה אביו ואמו כנגד ראובן. ארור משיג גבול רעהו כנגד גד. שלא רצה להכנס לארץ והשיג גבול השם למען הרחיב את שלו. ולכן אמר לו משה ברוך מרחיב גד. וכן כולם על זה הדרך. אלא שהוא דבר שצריך עיון ולבנות אצלו ציון. ואין לי פנאי מצד חולשתי עד שירפאני השם. אבל דרך כלל נוכל לומר שהזהיר לאדם שלא יחטא בג' דברים שאדם חוטא בהם. והם מחשבה ודיבור ומעשה. ובאלו הג' דברים אדם יכול לעבוד את השם. כאומרו כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו. כמו שתאמר לחשוב בדברי תורה והמצוה ולדבר בם ולעשות מצותיו. ומי שאינו רוצה לעבוד את השם. חושב מחשבות רעות לנסך נסכים לאלהים אחרים ומדבר בדברים בטלים ובלשון הרע ועושה מעשים רעים. ואלו הארורים נחלקו לאלו השלשה דברים. כנגד המחשבה אמר ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה. שמפריד מחשבתו ודעתו מהשם ומנסך נסכים בדעתו. וזהו פסל ומסכה. וזהו תועבת ה' כאומרם הרהורי עבירה קשים מעבירה. ולפי שאלו הם דברים של סתר. שמכסה מחשבתו ואינו מגלה הדבר לבני אדם. אמר ושם בסתר. כאומרו מה יקחך לבך. וכן ארור מקלה אביו ואמו ולא אמר מקלל. כי מי הוא שיקלל אביו ואמו בפרהסיא. אבל אמר מקלה שאינו נוהג בהם כבוד כפי הראוי. אבל יש טינא בלבו שאינו מעריך אותם. אע"פ שמכבדם בפרהסיא. וכנגד הדיבור אמר ארור משגה עור בדרך. שהוא מטעה אותו בדבריו וילך בדרך רע. אם הוא סומא בדבר ומשיאו עצה שאינה הוגנת לו. וכן ארור מכה רעהו בסתר הנאמר על לשון הרע. כאומרו חץ שחוט לשונם. וכן ארור מטה משפט גר יתום. וכנגד המעשה באו שאר הארורים. כמו שוכב עם אשת אביו או עם אחותו או חותנתו. או משיג גבול שבידיו מחזיר סימן הקרקע לאחור. ובאומרו ארור אשר לא יקים את דברי התורה. רמז שצריך לכבד התורה במחשבה ובדיבור ובמעשה. ולהקים פרצותיה. ולחשוב מחשבות היאך יקים התורה מעפרה. וזהו ארור אשר לא יקים. וכנגד הדבור אמר את דברי התורה

הזאת שצריך לדבר בם ולכבד התורה בדבריו. וזהו סלסלה ותרוממך. וכנגד המעשה אמר לעשות אותם. שצריך שיעשה אותם לש"ש:

והנה כל אלו הארורים הוצרכו כנגד ישראל. לפי שראה השם רוע תכונתם ואיך הכעיסוהו במדבר. אע"פ שעשה השם עמהם טובות ונסים ונפלאות. וכשראה שהיו כפויי טובה ולא זכרו ראשונות. צוה שיכתבו התורה על האבנים להיות להם לאות ולמופת לעד לעולם. ולא יחשבו שהיא כתובה על נייר מחוק. ולפי שידע שלא יועיל להם. כתב להם כל אותם ארורים וחרמות ונדויים. בענין שיפחדו וייראו. כמו האיש שיש לו אשה רעה ועשה עמה טובות גדולות והזהירה והתרה בה בהתראות גדולות. והיא לא שמעה לדבריו. וכשראה שלא הועיל כל זה. החרימה בארורים ונדויים שלא תעשה כזה. וכשראה שלא הועיל כל זה. קללה והכה אותה במקל ורצועה כדי להחזירה למוטב. כן עשה השם עם כנסת ישראל שהיא אשת נעורים. שנתן לה מצות והזהירה והתרה בה בדברי התורה הכתובים על האבנים. וכשראה שלא הועיל זה החרימם בארורים ונדויים וזהו ארור האיש. וכשראה שלא הועיל זה. קללם והכה אותם במכות וייסורין של רעב וצמא וגלות. כמו שנזכר למטה בפרשת המוסר. ולכן אחר שכתב כל אלו הארורים. קודם שיאמר להם התוכחות וההכאות. התחיל לפייסם בדברים רכים בדברים של ניחומים. וזהו שסמך מיד והיה אם שמוע תשמע וגו' ובאו עליך כל הברכות האלה וגו'. כלומר לא תירא מאלו הארורים. כי אם תשמע בקולי אני אברכך בברכות רבות בעיר ובשדה. וכנגד אחד עשר ארורים אתן לך מאה ברכות בכל יום. לא עשיתי כן לכל גוי. וזהו ונתנך ה' אלהיך עליון על כל גויי הארץ. למאה ברכות. כמו שאמר נאום הגבר הוקם על. ע"ל בגימטריא ק' הוו. ומלבד זה ובאו עליך כל הברכות האלה. ורמז ג"כ ונתנך ה' אלהיך עליון. על הנפשות בעוה"ב. כי בשכר המצות יירשו גן עדן. כאומרם שכר מצוה מצוה. וזה שאמר לשמור את כל מצותיו. ובזה ונתנך ה' עליון על הכל. וכמו שפירשתי למעלה בפסוק ולתתך עליון על כל הגוים אשר עשה. ומלבד כל זה תזכה ג"כ לטובות העוה"ז בדרך נס. כאומרו ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך וגו'. וכן יתן ה' את אויביך נגפים לפניך כי זה מטובות העוה"ז. כאומרו ועתה ירום ראשי על אויבי סביבותי. וכן יצו ה' אתך את הברכה באסמיך. שזה רמז שהוא עצמו יביא הברכה עמו ויהיה ברכה. ואמר באסמיך כאומרם שאין ברכה שורה על שולחן ריקם. ורמז לו שבדבר מועט שיהיה לו על מה שתחול הברכה. השם יברכהו וירבהו. והעד על זה אליהו ואלישע.

פרק כח

פסוק ט

ואמר **יקימך ה' לו לעם קדוש**. לרמוז על שכר הנפש האמתי. כי הראשונות הם טובות גופניות. ובזה וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך. אחר שאתה קדוש כמו שהוא קדוש. ואע"פ שזהו השכר האמתי. והותירך ה' לטובה בפרי בטנך. כלומר על צד היותר טוב ובהיות כי טובות העוה"ז הוא תלוי בגשמים בעתם. אמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים. אע"פ שאינו נמשך מן המצות. יפתח השם בשבילך גשמי ברכה. וזהו יפתח ה' לך את אוצרו הטוב. ובזה יברך את כל מעשה ידיך. כי כשהשנה טובה כל הדברים מתברכים:

פסוק יב

ואמר **והלוית גוים רבים**. לרמוז כי השם יעשה בדרך נס שלא יחסרו גשמים בארצו אע"פ שיחסרו בארצות הגוים. כאומרו הנותן מטר על פני ארץ שהיא ארץ ישראל שירד בה מטר רב. ושולח מים מעטים על פני חוצות. שזה רמז על חוצה לארץ שאינו יורד בהן אלא תמצית ארץ ישראל. ולכן אמר בכאן יפתח ה' לך את אוצרו הטוב ולא לאחרים. ובזה והלוית גוים רבים. לפי שיהיה רעב בארצם ויבואו להלוות ולמשכן ולמכור כמוזכר ביוסף. ובזה ונתנך ה' לראש ולא לזנב. כי כולם יבאו להשתחוות לך לפי שאתה הראש אשר ישתחוו שם והם יהיו כמו הזנב. כי אחר שהם עומדים בארץ טמאה הם יהיו כמו זנב הבהמה שעומד במקום טמא בקיא צואה בלי מקום. ואתה כמו הראש שעומד במקום טהור. וזהו והיית רק למעלה אצל הראש ולא תהיה למטה אצל הזנב. אבל הגוים הם למטה כמו הזנב. ורמז ג"כ ונתנך ה' לראש ולא לזנב למה שאמר קולה כנחש ילך. כי הנחש לעולם מגביה זנבו כנגד ראשו. ואוה"ע הם משולים לנחש לפי שהם באו מזוהמת נחש הקדמוני. ולעולם הם (מאמרם) [מגביהים] הזנב כנגד הראש שהם ישראל. להכותם ולענותם כשהם תחת ממשלתם. ולכן הבטיחם כשיהיו טובים שיהיו לראש ולא לזנב. באופן שבזה תהיה למעלה ולא תהיה למטה. בתנאי שתשמע אל מצות ה' אלהיך לשמור בפה. כי זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו. ולעשות בפועל. ולא תסור מכל הדברים בלב. שלא תסירם מלבבך כאומרו ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך. וזה כענין בפיך ובלבבך לעשותו. וכל זה אמר כנגד הארורים שכלולים כולם במחשבה בדיבור ובמעשה. כמו שפירשתי למעלה באומרו ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה וגו'. וזה שאמר בכאן ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם. במחשבה ובדבור ובמעשה:

פסוק טו

והיה אם לא תשמע בקול ה' אלהיך ובאו עליך הקללות האלה והשיגוך. אע"פ שתברח מהם. אחר שהמכשלה הזאת תחת ידיך. וכמו שאמר הנביא בעת פקודתם יכשלו. ובאו כל הקללות במקום הברכות. כנגד ברוך אתה בעיר אמר ארור אתה בעיר וכן כולם. ישלח ה' בך את המארה בכל משלח ידיך. הוא כנגד ולברך את מעשה ידיך. ידבק ה' בך את הדבר וגו' יככה ה' בשחפת וכן יככה ה' בשחין מצרים וכן יככה ה' בשחין רע. הוא בכלל יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת את מטר ארצך בעתו. כי אחר שהגשמים בעתם אין חולי ואין מכאוב ואין שחין ואין פגע רע. וכשישתנו סדרי הזמנים. יוסיפו סבה ומכאובות וחולי. כאומרו הנותן מטר וגו' לשום שפלים למרום וגו'. כי כשיורד המטר בעתו משים שפלים למרום כנגד התבואות. וכששולח מים על פני חוצות מקום שאין שם זרעים. וקודרים שגבו ישע. שהם בני אדם שחשך משחור תארם מצד מניעת הגשמים. וכן והיו שמיך אשר על ראשך נחשת. היא כנגד יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים. כי בברכה יפתח השם לך את השמים. ולא לאחרים. כאומרו חלקה אחת תמטר. ובקללה הוא להפך שמיך אשר על ראשך לבד יהיו כנחשת. ובשאר הארצות יריקו מטר. כן והארץ אשר תחתיך ברזל וכל שאר הארצות תהיה בהם ברכה. וכן בברכת משה אמר אל ארץ דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל. כי שמיו לבד יערפו טל. באופן שבזה יתן ה' את מטר ארצך אבק ועפר מן השמים. אשר על ראשך ירד עליך הרעה. יתנך ה' נגף לפני אויביך. הוא כנגד יתן ה' את אויביך הקמים עליך נגפים לפניך. ובזה והיית לזעוה לכל ממלכות הארץ. שכולם יזועו ממכותיך. ובזה והיתה נבלתך למאכל לעוף השמים. כי אחר שתנוס מלפני אויביך יהרגוך בדרכים ותהיה נבלתך למאכל לעוף השמים. כמו שקרה בעונותינו לנסים מפורטוגא"ל לארץ ישמעאל:

פסוק כו

ואמר **ולבהמת הארץ**. שלא כדרך העולם. כי לא היה לו לומר אלא לעוף השמים ולחית הארץ. כי אין דרך הבהמות לאכול הנבלות. ועם כל זה ואין מחריד על מכה גדולה כזו לשוב אל ה' ולומר. כי זאת המכה מאתו יתעלה על רוב עונך. או שיאמר ואין מחריד. שאע"פ שיראו החיות שהבהמות אוכלים נבלת האדם שלא כמנהג העולם. לא יחרדו ולא יקומו אלו על אלו. לפי שהכל באים במאמרו יתעלה כמוזכר במפלת גוג. יככה ה' בשגעון וכו' והיית ממשש בצהרים. הוא כנגד וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך. עד שיאמרו עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה ועכשיו יככה ה' בשגעון ובעורון. עד שבחסרון דעתך והיית ממשש בצהרים. ובזה ולא תצליח את דרכך. כאומרם דעה חסרת מה קנית וכו'. והיית אך עשוק וגזול וגו' אשה תארס שורך טבוח לעיניך בניך ובנותיך

נתונים לעם אחר וגו'. כל זה הוא בכלל פסוק וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ואתה עם חכם ונבון. ובזה ויראו ממך ולא יגזלוך ולא יקחו אשתך וכרמך ובניך. אבל כשתהיה חסר לב ומשוגע לא יראו ממך ויגזלוך. וכן אשה תארס ובית תבנה ושורך טבוח לעיניך. הכל נמשך מזה כי אחר שיראו כי ה' סר מעליך. ויהי עריך יגזלוך ויקחו אשתך ובניך ופרי אדמתך בלי פחד ומורא. באופן שתהיה עשוק ורצוץ כל הימים בסבת חסרון דעתך:

פסוק לד

ואמר **והיית משוגע ממראה עיניך אשר תראה**. לרמוז שבכל יום ויום יוסיף על שגעונו ועל חסרון דעתו. מדברים שיראה. ואולי סמך לכאן יככה ה' בשחין רע. לפי שמצד המהומה והשגעון אדם חוטט בצפורניו בחכוך גדול על ברכיו ועל שוקיו. עד שמוציא דם ועושה חבורות ונהפך לשחין רע. וזה רמז באומרו מכף רגלך ועד קדקדך שהוא מקום המוח. יולך ה' אותך ואת מלכך וגו'. הוא ג"כ בכלל וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. כשיראו כי שם ה' נקרא עליך שהוא מלך מלכי המלכים. ולא שם מלך ב"ו. אבל אם תרצה לקיים עליך מלך ככל הגוים אשר סביבותיך. לא ייראו ממך. אחר שמאסת את ה' אשר בקרבך. כאומר בשמואל כי לא אותך מאסו כי אותי מאסו. באופן שבזה יולך השם אותך ואת מלכך אשר תקים עליך בלא עצתי. אל גוי אשר לא ידעת ועבדת שם אלהים אחרים. כי זה דבר מוכרח אחר שלא נקרא עליך שם ה'. אלא שמות הבעלים והעשתרות הם המלכים שהקימות עליך. ולא בטחת בשם ה' שהוא מלכך. באופן שבזה והיית לשמה למשל ולשנינה אחר שיגלו מלכך לארץ אחרת. זה דבר זר מאד ותהיה למשל בפיהם. כי לא יקרה זה ברוב שנים. כי המלך נס ברגליו או נחבא באחת הפחתים. כמוזכר במלכי סדום ועמורה. זרע רב תוציא השדה כרמים תטע וגו' זתים יהיו לך וגו' כל עצך ופרי אדמתך. הוא כנגד מה שאמר וברכך בארץ אשר ה' אלהיך נותן לך. וכן הוא בכלל והותירך ה' לטובה בפרי בטנך ובפרי אדמתך. ועכשיו זרע רב תוציא השדה וכן כרמים תטע ויין לא תשתה. וכן מה שאמר בנים ובנות תוליד ולא יהיו לך. הוא בכלל פרי בטנך. שיהו מבורכים כשתילי זתים ועכשיו ילכו בשבי. ומה שאמר למעלה בניך ובנותיך נתונים לעם אחר. זאת היא קללה אחרת שקרה לנו בעונותינו בפורטגא"ל. שלקח המלך הבנים והבנות הקטנים ושלחם בספינות לאיי הנחשים כדי לעשות שם יישוב. הגר אשר בקרבך יעלה עליך. וכן הוא ילוך. הם כנגד מה שאמר בברכות והלוית גוים רבים. וכנגד מה שאמר והיית רק למעלה ולא תהיה למטה:

פסוק מה

וחזר לומר ובאו עליך כל הקללות האלה וגו' כי לא שמעת בקול ה' אלהיך. והוסיף בכאן ורדפוך והשיגוך. ולמעלה לא אמר אלא והשיגוך. לפי שאלו הקללות של מטה הם חמורות מאד. וכולם מכות אכזריות לאכול הבנים והבנות. וכולם נמשכות מהרעב הנזכר. ולכן אמר בהם ורדפוך והשיגוך. לפי שבאלו המכות החמורות רדפונו אויבינו והשיגונו שהיינו אוכלים בשר בנינו. וזה שאמר והיו בך לאות ולמופת ובזרעך עד עולם. לפי שהם מכות מופלאות. והם אות ועדות על רשעינו. וכל זה תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה וטוב לבב. אלא בעצבון ובלב רע. וכל זה מרוב כל כאומרו וישמן ישורון ויבעט. ועבדת את אויביך ברעב ובצמא ובפנים שוחקות ולא ישוה לך. ואמר אשר ישלחנו ה' בך. לרמוז שישלחנו בו שלא כמנהג העולם. ופירש זה ואמר ישא ה' עליך גוי מרחוק כאשר ידאה הנשר שלא כמנהג העולם. וזה נתקיים באלכסנדריא של מצרים שהיה שם תפארת ישראל. והמלך הלך למרחוק לכבוש מדינות ושלחה לו המלכה שיבא. שהיהודים מרדו בו והיו שמחים בנזק המלך והיו עצבים על טובתו. לפי שסיפר שם שנולד בן למלך ביום תשעה באב והיו כולם יחפים ואבלים על חרבן הבית. והיא חשבה שהאבילות היה על שנולד בן למלך. וכן מתה לה בת בחנוכה והיו מדליקין נרות ושמחים. וחשבה שהיו שמחים על מיתתה. ושלחה כל זה לומר למלך ומיד בא פתאום לאלכסנדריה ושמע שהיו תינוקות קורין בבית המדרש. ואמר לאחד מהם פסוק לי פסוקיך וקרא פסוק זה ישא ה' עליך גוי מרחוק כאשר ידאה הנשר. ואמר המלך אנא הוא ההוא גברא שהייתי חושב לבא בעשרה ימים ובאתי בשני ימים. ואז הרג בהם הרג רב. וכ"ז לפי שעברו על מאמר השם וחזרו למצרים בדרך אשר אמר להם לא תוסיפו לשוב בדרך הזה עוד. ועל זה אמר ישא ה' עליך גוי מרחוק וגו' גוי עז פנים אשר לא ישא פנים. כי שם נהרגו כולם אנשים ונשים וטף כמוזכר במקומן:

פסוק נא

ואמר **ואכל פרי בהמתך ואכלת בשר בניך ובנותיך וכו'**. כל אלו הקללות הם של רעב וצמא. כנגד יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו. באופן שמצד הרעב האיש הרך בך וכן הרכה בך והענוגה תרע עינה באיש חיקה. אע"פ שהיא יותר רחמנית מהאיש כאומרו ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן. וכמו שספר בספר יוסף בן גוריון כי בזמן בית שני כשהיו הפריצים בירושלם שלא רצו להנתן ביד טיטוס. עד שאשה אחת שחטה בנה כמו שמפורש בפרשת אם בחוקותי. ולפי שראה השם שבכל אלו המכות המופלאות לא שבו עד ה'. אע"פ שהיו גולים. אמר אם לא תשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת ליראה את ה'. בלי שום סבה אחרת. והפלא ה' את מכותך.

וכל זה בכלל וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך. כי אפילו האויבים הכירו זה. כאומרו בפרשת האזינו לו חכמו ישכילו זאת. וישראל לא רצו להכיר את שם הנכבד והנורא. עד שבזה יביא עליהם מכות גדולות שיאריכו זמן הרבה באותם מכות וחלאים. עד הזמן שקצב השם שיעמדו. וזהו ונאמנים בשליחותם. וכמו שכתבתי בפרשת בשלח והשיב בך את כל מדוי מצרים ואע"פ שמדוי מצרים היו באים פתע פתאום. וכן ג"כ פתאום יסורו מהם. כאן לא יהיה כן אלא ודבקו בך. ולפי שהחלאים הנהוגים. או שאדם מכיר בהם או שעברו עליו. לא יפחד אדם כל כך מהם. לז"א אני אביא עליך חלאים חדשים גם ישנים שתפחד מהם. וזהו גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב יעלם ה' עליך. בענין שבזה ונשארתם מתי מספר. כלומר מעטים וחלשים כמו מתים. ולזה אמר מתי מספר. ולא אמר אנשי מספר. אלא חלושים מצד החלאים והמכות. וזה כנגד מה שאמר בברכות ונתנך ה' לראש ולא לזנב שתרגום לתקיף ולא לחלש:

פסוק סג

והיה כאשר שש ה' עליכם. הוא בכלל וברכך בארץ אשר ה' אלהיך נותן לך. וסתם ברכה תוספת טובה. וזהו להרבות אתכם. ושמחת השם רמוזה בברכות לפי שבכולם כתב שם יהו"ה. שהוא רחמים ושמחה. כאומרו ישמח ה' במעשיו. ולא כתב שם אחר. ונסחתם מעל האדמה והפיצך ה'. הוא ג"כ בכלל וברכך בארץ. ואם לא תשמע ונסחתם מעל האדמה והפיצך ה'. תחת אשר הייתם מקובצים ומבורכים בארץ. וכן ג"כ כלול באומרו יצו ה' אתך את הברכה באסמיך. שהם אוצרות ארץ ישראל. ואם לא תשמעו לקול ה' ונסחתם מעל האדמה והפיצך ה' בכל העמים חוצה לארץ ועבדת שם אלהים אחרים. כי אחר שגלית לארץ העמים הרי אתה עובד עבודה זרה. כדגרסינן בסדר נשים תנו רבנן לעולם ידור אדם בארץ ישראל שכל הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו אלוה וכל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה שנאמר לתת לכם את ארץ כנען להיות לכם לאלהים. וכן בדוד הוא אומר אם ה' הסיתך בי ירח מנחה. ואם בני אדם ארורים הם. כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים. וכי דוד עובד עבודה זרה היה. אלא לומר לך כל הדר בחוצה לארץ כאלו עובד עבודה זרה. ולכן אמר בכאן ועבדתם שם אלהים אחרים:

וכן כלול זה באומרו בברכות יקימך ה' לו לעם קדוש. כי כשתהיה בארץ יקימך השם לו לעם קדוש. וכשלא תהיה בארץ יקימך השם לו לעם טמא עובד עבודה זרה. וזהו ועבדתם שם אלהים אחרים. וכן ובגוים ההם לא תרגיע. הוא כלול באומרו וברכך בארץ. כי שם תרגיע ותהיה לך מנוחה וברכך. אבל חוצה לארץ לא תרגיע ולא יהיה מנוח לכף

רגלך. ונתן ה' לך שם לב רגז כו' וכן ופחדת לילה ויומם וכן בערב תאמר. כל זה כלול באומרו וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. כי כשתהיה טוב ושם ה' נקרא עליך אז ויראו ממך. ואם לאו יהיה להפך שאתה תהיה ירא מהם. ויהיה לך שם לב רגז ופחדת לילה ויומם ולא תאמין בחייך. אחר כי שם אל חי לא נקרא עליך. אין לך חיים אלא תלויים על צד הספק. באופן שבבקר תאמר מי יתן ערב וגו' והשיבך ה' מצרים באניות וגו'. הנה זאת הקללה האחרונה כלולה בברכה הראשונה שאמר ונתנך ה' אלהיך עליון על כל גויי הארץ. שאם ישמע לקול השם יהיה עליון נורא ומלך גדול על כל הגוים. באופן שיעבדוהו עמים וישתחוו לו לאומים. ואם לא ישמע לקול ה'. יהיה תחתון לכל גויי הארץ. ויהיה עבד עולם משפחת עבדים דכתיב ביה ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו. וכתיב ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען. ולכן אחר שלא רצו ישראל לעבוד את ה' שהוא עליון. ראוי שיהיו עבדים לעבדים שהם בני חם כוש ומצרים ופוט. בענין שישובו למצרי' באניות והתמכרתם שם לאויביך לעבדים ולשפחות ואין קונה. כי אחר שהם עבדים וממשפחת העבדים. איך יקנו עבדים לשמשם אחר שהם עבדים:

הרי אתה רואה בעיניך כל קללות האלו כלולים בברכות. בענין שלא ישאר פתחון פה לבעל הדין לחלוק ולומר בשנאת ה' אותנו. קצר בברכות והאריך בקללות ובמכות אכזריות שלא נרמזו בברכות. כי זה שקר כי כל הקללות כלולות בברכות. ולא די זה אלא שנוכל לומר כי בשני פסוקים של הברכות כלולות כל הקללות. ולא די זה אלא שבפסוק יפתח ה' לך את אוצרו הטוב כלולות רוב הקללות. ורוב הפסוקים מיותרים לברכות האמיתיות של עולם הבא. כגון ונתנה ה' אלהיך עליון. וכן יקימך ה' לו לעם קדוש כמו שפירשתי. ולכן אחז"ל כי הברכות מתחילות בוי"ו ומסיימות במ"ם לעבדם. בענין שיהיה ריוח לברכות אבל הקללות מתחילות בוי"ו ומסיימות בה"א של קונה. להורות שהקללות אין להם מקום לחול. ולכן אין מפסיקים בהן כמו שאין הפסק בין ה"א לוי"ו. וכן לפי שאין הפסק ביניהם חושבים שהם חמורות מקללות ת"כ. לפי ששם יש הפסקות רבות. כגון ואם עד אלה וכן ואם בזאת וכיוצא בזה ליתן ריוח והצלה בין פרשה לפרשה. אבל בכאן אין הפסק ביניהם. וכל הקללות תכופות אלו באלו לפי שאין בהן הפסק. כמו שבאו הצרות תכופות בזה הגלות יותר מבגלות ראשון. לפי שכבר אמרו שקללות ראשונות כנגד בית ראשון והקללות שניות כנגד בית שני. עד שלזה אמרו בזוהר על פסוק אם ימלאו העבים גשם על הארץ וגו'. שבזמן שהיה רבן שמעון בן יוחאי ורבי אלעזר בנו ז"ל נחבאים במערה מאימת מלך רומי. נשאלה זאת השאלה בין החברים. כי בקללות ראשונות היו בהם נחמות גדולות לפי שהיו כנגד בית ראשון. אבל בקללות

שניות אין בהם נחמה לפי שהם יותר חמורות. ולא ידעו פשר דבר לפי שלא היה שם הקדוש לתרץ ולהשיב על שאלתם. ואע"פ שהיו יודעים היכן היה. היה הדבר ביניהם בסוד ולא היו יכולים לגלותו. ואז קם רבי יהודה וכתב בפתח אחד זאת השאלה והלך לבן יונה ואמר שפנינא שפנינא נאמן היית מימי המבול. לך אצל רבן שמעון בן יוחי ותן לו זאת השאלה. עמד ולקח הכתב והוליכו למערה. וכשראה הקדוש זאת השאלה התחיל לבכות ואמר אוי מה יעשו דורות האחרונים שלא יהיה ביניהם תורה. ואז נתגלה שם אליהו ז"ל לשכך דמעותיו. ואמר כי זאת השאלה נשאל בישיבה של מעלה. ותירצו שאלו הקללות קלות מהראשונות והם תוכחות מאהבה. כמו האב שהמו מעיו לבנו. וכשרוצה ליסרו נותן קולות וקולי קולות ונוהם כארי. ומקלל בפיו ובלבו יבך מאהבת הבן. כן בכאן קללות רבות ושאגה לו כלביא וינהום עליו כנהמת ים. ולא מלבו אלא ליסרם ולהדריכם בדרך ישרה. ולכן רוב הקללות הם כפולות ורובם הם חיצי רעב. ואינם קללות חמורות כראשונות. בא וראה הקללה היותר חמורה שבכאן. היא גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה יעלם השם עליך עד השמידך. והיא היותר קלה שבכולם. שלא כתב יעלם השם אלהיך בפתח העין אלא בשבא. שפירושו שכל חולי וכל מכה יעלימם השם ויכסם ולא יביאם עליך. ומה שאמר עד השמדך. זה לא יהיה לעולם. כאומרו כי אעשה כלה בכל הגוים ואותך לא אעשה כלה. בענין שהאריך השם באלו הקללות. ליראם ולבהלם. לפי שראה אורך הגלות. בענין שישובו אל ה' וירחמם. ועל מבועי מים ינהלם. ולכן תמצא שכתב מיד אחר הקללות. ויקרא משה אל כל ישראל בלשון חבה ותחנונים. ואמר להם אל תפחדו ואל תיראו. כי כבר ידעתם את כל אשר עשה ה' במצרים בשבילכם. והוא טוב ומטיב ולא אכזרי. וכן ראיתם אשר עשה לכם במדבר בהכנת מזונות ומלבושים הצריכים לכם. וזהו לא בלו שמלותיכם וגו'. וכן יעשה עמכם בכל עת אם תאבו ושמעתם:

פרק כט

פסוק א

ורמז גם כן באומרו אתם ראיתם וגו'. שיש להם לידע שלו היכולת הגמור להעניש אותם. ויש לו שלוחים רבים. ושלא יסבו בלכתם. ושיעשו שליחותם. וכנגד היכולת אמר אתם ראיתם את כל אשר עשה ה' בארץ מצרים. וכנגד השלוחים אמר המסות הגדולות אשר ראו עיניך. וכנגד שלא יסבו בלכתם עד שיעשו שליחותם אמר האותות והמופתים הגדולים ההם. כלומר הם בעצמם עשו שליחותם בלי שינוי. וזהו ההם. ולא נתן ה' לכם לב לדעת. יכלתו וגבורתו ומציאותו. כי זה דבר תלוי בידיעה. ועינים לראות

כנגד השלוחים. ואזנים לשמוע שלא יסבו בלכתם ולא ישנו את תפקידם. ולא שמעתם שקבלו שוחד לשנות שליחותם. ולא תאמרו שכחי הוא לעשות רעות ולא טובות. לזה אמר לא בלו שלמותיכם. לחם לא אכלתם. רוצה לומר לחם אנשים לא אכלתם אלא לחם אבירים. למען תדעו כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם וגו'. או שיאמר לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם. שהוא קשור עם ויצא סיחון ועוג למלחמה ונכם. לפי שידוע שאנשי המלחמה ראויים להיות גבורים ומגודלים בנעוריהם לאכול לשבעה לחם ובשר ויין לחזקם ולשמחם. כאומרו ולחם לבב אנוש יסעד. וכתיב ויין ישמח לבב אנוש. באופן שבזה ינצחו המלחמה כמו אוכלי בשר החזיר ששותים במזרקי יין. ובזה הם גבורים ואנשי חיל מלומדי מלחמה. אבל האנשים שהם מגודלים במאכלים דקים ובשתיית המים הדקים. הם ראויים לעמוד בהיכלי המלכים להיות נערי המלך ומשרתיו. אבל אינם ראויים לצאת למלחמות וא"כ אחר שישראל היו יוצאים מעבודת פרך נשברים ונדכאים והיו הולכים במדברות נעים ונדים. ולא היו אוכלים לחם אנשים אלא לחם אבירים דק מאד נבלע באיברים. ולא היו שותים יין אלא מים מלוחים ולפעמים מרים. היאך היו יכולים להלחם נגד אויביהם השותים במזרקי יין ואוכלים לחם ובשר. לזה אמר להם ראו מה מעשה ה' גדול. ודעו כי לא לגבורים המלחמה ולא בחיל ולא בכח יגבר איש כי אם ברוח ה'. והעד כי אתם הלכתם ארבעים שנה במדבר לחם לא אכלתם ויין ושכר לא שתיתם. כמו שעושים לגבורי המלחמה או ליגעי המלחמה. כאומרו ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין. ואמרו כך עושים ליגיעי המלחמה. ועם כ"ז ותבואו אל המקום הזה ויצא סיחון מלך חשבון ועוג מלך הבשן לקראתנו למלחמה ונכם. שלא כדרך העולם. ונפלו הגבורים מגודלים בלחם ויין ובשר. ביד חלשים האוכלים למעדנים מאכלים דקים. וכל זה כיד אלהיכם הטובה עליכם. ולכן ושמרתם את דברי הברית הזאת. אחר שבכח התורה והמצוה אתם יוצאים שלא כמנהג העולם. ולא די זה אלא שאם אתם שומרים התורה והמצוה. תשכילו ותצליחו בכל מעשה ידיכם בעוה"ז. אע"פ שאין זה מטבע התורה והמצוה. אלא להביא שכר העוה"ב. כאומרם ששכר מצוה מצוה וכתיב והלך לפניך צדקך. עם כל זה תשכילו ותצליחו את כל אשר תעשון. ולזה כיוונו מה שאמרו אמר רבי יהושע בן לוי דבר זה כתוב בתורה שנוי בנביאים ומשולש בכתובים. שכל העוסק בתורה נכסיו מצליחים. כתוב בתורה ושמרתם את דברי הברית הזאת למען תשכילו את כל אשר תעשון. שנוי בנביאים לא ימוש ספר התורה הזה מפיך וגו' כי אז תצליח את דרכך ואז תשכיל. משולש בכתובים כי אם בתורת ה' חפצו וגו' והיה כעץ וגו' וכל אשר יעשה יצליח. והרצון בזה מה שאמרנו שאע"פ שהתורה והמצוה

אין עיקרם להביא שכר העולם הזה אלא שכר העוה"ב. עם כל זה יש לך לידע שכל העוסק בתורה נכסיו מצליחים שלא כדרך העולם. ולכן הביא ראיה מן התורה מפסוק זה שאמר למען תשכילו את כל אשר תעשון. לפי שמלת תשכילו משמע לשון השכלה והבנה במושכלות או הצלחה. כמו לכל דרכיו משכיל מצליח. ולכן לפי מעלת התורה לא רצתה לומר ההצלחה בפירוש. אבל בנביאים שאין מעלתם כמעלת התורה. פירש הדבר יותר ואמר כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל. שיש בכאן הצלחה עם השכלה. אבל בכתובים שהם למטה מהנביאים. פירש הדבר יותר ואמר שהעוסק בתורה יהיה כעץ שתול על פלגי מים וכל אשר יעשה יצליח. הרי שבכאן לא הזכיר השכלה אלא הצלחה לבד. בענין שמזה נלמוד שכל העוסק בתורה נכסיו מוצלחים. כמו שאמר כאן למען תשכילו:

פסוק ט

אתם נצבים. לפי שאמר למעלה ושמרתם את דברי הברית הזאת. סמך מיד אתם נצבים היום כולכם וגו' לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו. בענין שלא יוכלו לומר שלא נמצאו כולם בעת כריתת הברית. ואמר לפני ה' אלהיכם ראשיכם שבטיכם טפכם נשיכם. להורות כי לפני השם לא ניכר שוע לפני דל. ולזה אמר שכולם היו שוים לפני השם. הראשים והמכובדים והשוטרים וההדיוטים. ואפילו חוטבי עצים ושואבי מים. כי אולי הקטנים וההדיוטים הם הגדולים. והגדולים הם הקטנים. כאומרו קטון וגדול שם הוא. כלומר בעולם הנשמות נצבים הגדולים והקטנים לפני השם. כי בזה העולם אין אנו מכירים בהם. ולכן אמר בכאן אתם נצבים היום כולכם לפני ה' אלהיכם ראשיכם שבטיכם טפכם נשיכם מחוטב עציך עד שואב מימיך. כולם יש להם קיום והתיצבות בשוה. כי בענייני הנפש ראוי שיהיו כולם שוים. כאומרו העשיר לא ירבה והדל לא ימעיט. וכל זה לעברך בברית ה' אלהיך גדולים וקטנים. וענין זה הברית נראה שלא היה ברית חדש. שכבר כרת עמהם בצאתם ממצרים. אבל ענין זה הברית היה ברית הנזכר בפרשה שלמעלה בענין התוכחות. שאמר אלה דברי הברית שהם התוכחות והייסורים שכרת אתם בארץ מואב. וכן אחז"ל במסכת ברכות נאמרה ברית במלח ונאמרה ברית בייסורים. [כמו] שכתב בכאן אלה דברי הברית. ולפי שהייסורים הם מעמידים האדם. אמר אתם נצבים היום. ויש לכם מציאות וקיום. כמו שהמלח ממתקת הבשר ומעמידה. ולכן אל תפחדו ואל תיראו מדברי הברית הזאת ומהאלות הכתובות בו. וזהו לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו. כי כ"ז למען הקים אותך וגו'. ואמר ג"כ ואת האלה הזאת. שהם האלות והקללות הכתובות למעלה. ולפי שאולי יש בכם איש או אשה שכשישמע

דברי האלה הזאת יתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי. מאלה הקללות. לא יאבה ה' סלוח לו ורבצה בו כל האלה. הכתובה למעלה והבדילו ה' לרעה ככל אלות הברית. שהם הכתובות למעלה. וזהו ויחר אף ה' בארץ ההיא להביא עליה את כל הקללה הכתובה בספר הזה. ויתשם השם מעל אדמתם. כמו שאמר למעלה ונסחתם מעל האדמה וגו'. ונוכל לומר גם כן כי זה ברית חדש. כאומרו אשר ה' אלהיך כורת עמך היום. והוצרך בכאן ברית חדש. לפי שהברית הראשונה נכרת עם האבות שכבר מתו במדבר. ועכשיו הוצרך לכרות ברית חדש עם הבנים. ולהשביעם בשבועת האלה. כמו שאמר כאן לא יאבה ה' סלוח לו וגו' וכל הענין. וכל זה למען הקים אותך היום לו לעם קדוש. ולפי שאולי יאמרו ישראל כי בכל דור ודור היה צריך ברית חדש. אחר שלא הספיק הברית הראשונה. לזה אמר כי זה אינו כברית הראשונה. אלא עמהם ועם כל הבאים אחריהם. וזהו ולא אתכם לבדכם אנכי כורת את הברית הזאת ואת האלה הזאת. כי את אשר ישנו פה עמנו ואת אשר איננו פה עמנו היום. שזה רמז לדורות הבאים אחריהם כמאמרם ז"ל: **ואני** סבור שיש באלו הפסוקים רמיזה אחרת. כי לפי הדרך הראשון לא היה לו לומר אלא ולא אתכם וגו' כי את אשר איננו פה. ולמה הוצרך לומר פעם אחרת כי את אשר ישנו פה. ועוד למה אמר בראשונה את אשר ישנו פה עמנו עומד היום. ובאחרונה לא אמר עמנו עומד היום. אלא עמנו היום. ויותר היה ראוי שיאמר ואת אשר איננו פה עמנו עומד היום בכאן. שהיא הגזירה מבראשונה. או למעט שיאמר בשניהם עומד או בלתי עומד. ועוד למה לא אמר בכאן לפני ה' כמו שאמר למעלה. ולכן אני אומר שרצה לומר להם בדבריו שהיה ירא מהם. שאע"פ שהם עומדים בכאן לשמוע דברי הברית. שלא היו עומדים בכאן. לפי שלבם רחק ממנו ולבם בל עמם. אבל היה פונה מעם ה'. ואע"פ ששומעים דבריו אינם עושים אותם. לפי שלא היו בכאן אלא הגופים ולא הנשמות. באופן שאע"פ שהיו עומדים בכאן. לא היו עומדים כאן באמת ובלב תמים. וזהו שאמר ולא אתכם לבדכם. שזה רמז על הגופים אנכי כורת את הברית הזאת. כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום לפני ה'. בגופו ובנפשו. וזה ישנו פה. שזה רמז על הנפש שיש לה מציאות וישוב. כאומרו להנחיל אוהבי יש. וזהו יש שכר לפעולתך. שהוא שכר הנפש. וכמו שפירשתי במלת ישששכר בפרשת ויצא יעקב. ורמז בזה שהעומד לפני ה'. ראוי שיהיה מוכן ועומד שם בגופו ובנפשו. כאומרו הכון לקראת אלהיך ישראל. ולזה אמר את אשר ישנו פה עמנו עומד בגופו ובנפשו. אבל מי ששומע דברי השם באזניו וגופו. ולבו לא כן יחשוב. זה אינו עומד לפני ה'. ואע"פ שהוא עומד שם. אינו עומד שם לפי האמת. ולז"א ואת אשר איננו פה עמנו היום. אבל אינו עומד אע"פ שהוא יושב שם.

ולזה לא אמר בכאן עומד אלא עמנו היום. בגופו ולא בנפשו. ובראשונה אמר עומד. לפי שיש לו מציאות וקיום והעמדה מצד הנפש. כאומרו אך בצלם יתהלך איש. כי הנפש סבת התנועה. אבל מי שעומד בגוף בלא נפש. אין לו עמידה וקיום. כי הוא חשוב כמת ואינו עומד לפני ה'. ולכן לא כתב בכאן עומד לפני ה' כמו שאמר למעלה. וזה הפירוש יסתייע ממה שאמר למטה פן יש בכם איש או אשה אשר לבבו פונה היום מעם השם אלהינו. לרמוז שאע"פ שהוא שם. לבבו אינו שם. אבל פונה מעם ה'. וכן יסתייע ממה שאמר והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך. והוא כמו אשורנו ולא קרוב. שזה רמז על מה שלבו רואה למרחוק. ולא למה ששומע עתה. ולכן לא יאבה ה' סלוח לו ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה. בין שמע בין לא שמע. וזהו הכתובה ולא מפי השמועה:

פסוק טו

ואמר **כי אתם ידעתם**. במלת כי לומר כי הטעם שאני ירא מכם שתחשבו על ה' תועה. לפי שאתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים ואת אשר עברנו בקרב הגוים של סיחון ועוג. אשר עברתם בארץ מדין שלא עבר משה שם אלא פנחס. ותראו את שקוציהם ואת גלוליהם. ואולי יש בכם איש או אשה אשר לבבו פונה היום מעם ה'. אע"פ ששומע דבריו. ולבבו יחשוב לעבוד אותם כשקוצים. ואני יודע כי לא יחטאו רבים בזה אחר שראו נפלאות השם. אבל אני ירא פן יש בכם איש מבית לוי. או אשה שהיא אמו של מיכה דכתיב ותאמר לו אמו. אשר עליה רמז למעלה כי יסיתך אחיך בן אמך. וכן בני אמי נחרו בי כמו שפירשתי שם. או משפחה או שבט שהוא שבט דן. וחזר לומר פן יש בכם שורש. לפי שאיך אפשר שיהיה בהם משפחה או שבט. אחר שראו מעשה ה' הגדול. לזה אמר אני ירא פן יש בכם שורש פורה ראש ולענה. כלומר שורש רע. ואולי ישובו לשרשם הרע ויאמרו שלום יהיה לי. והנה משה רבינו ע"ה מפני כבודן של האבות. לא רצה לגלות להם זה השורש הרע מה היה. עד שבא יהושע תלמיד תורתו שחרש בעגלתו וגילה את חידתו. והודיע לישראל בסוף ימיו מהו זה השורש. ואסף את ישראל שוטריו וזקניו. כמו שאמר בכאן אתם נצבים היום. ואמר להם כה אמר ה' בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים. כלומר אני ירא ממה שהיה ירא משה רבינו. והוא כי בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם ותרח היה אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים. ואני ירא שאתם תחזרו לסורו או לעקר משפחת גר. אע"פ שאני לקחתי את אביכם את אברהם להפרישו מעבודה זרה. והכנסתיו בכור ההתכה לנסותו בעשר נסיונות. ואולך אותו בכל ארץ כנען. כדי להסיר

ממנו כל אותם סיגים. ועתה אני ירא שמא תחזרו לאותו שורש פורה ראש של תרח שהיה אבי אברהם ואבי נחור. ולכן עתה בחרו לכם למי אתם רוצים לעבוד אם לאלהי אמת או לאלהי תרח ונחור. והם השיבו לא כי את השם נעבוד אשר הוציאנו ממצרים וגו'. ויהושע השיב להם לא תוכלו לעבוד את ה' כי אלהים קדושים הוא. ואמר זה לפי שהם אמרו שהיו רוצים לעבוד את ה' שהוציאם ממצרים על שנראה מזה שלא היו רוצים לעבדו מצד מעלתו. אלא מצד הטובות שקבלו ממנו. ולכן אמר להם לא תוכלו לעבוד את ה' כי אלהים קדושים הוא. מצד עצמו. ולא בסבה אחרת. ואז השיבו הם. את ה' נעבוד סתם. מצד מעלתו וקדושתו. ולא בסבה אחרת. וכל זה אמר להם יהושע לגלות להם מאמר רבו. שאמר פן יש בכם שורש פורה ראש ולענה. שהיה זה מצד תרח אבי אברהם שהוא היה שורש ועיקר היחס. וכן אמר להם זה לפי שהיה יודע יהושע שאחרי מותו יחזרו לסורם הרע ולא יחושו לקבלת התורה. כי אולי יאמרו שהיו מוכרחים בה. כאומרם ז"ל ויתיצבו בתחתית ההר מלמד שכפה עליהם ההר כגיגית. ואמרו שם במסכת שבת מכאן מודעא רבא לאורייתא שנראה שקבלוה באונס:

ואולי שלזה חזר משה לכרות ברית חדש עמהם. ואמר אתם נצבים היום כולכם לעברך בברית חדש. ולכן אחר שכולכם כאן. אמרו רצונכם בפירוש ולא תתביישו. לפי שאני ירא שיש בכם פורה ראש והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך. רוצה לומר במה שלבי רוצה לעשות. ואיני חושש לקבלת התורה שהיתה באונס. והם לא ענו לו דבר ושתיקה כהודאה דמיא. ולכן אמר להם יהושע אמרו בפירוש את מי אתם עובדים. כי יודע אני שתאמרו כי מפני כבודו של משה לא עניתם לו דבר. והם אמרו לא כי את ה' נעבוד. ולפי שאולי יאמרו כי מפני כבודו של יהושע לא גלו מחשבתם שנתביישו ממנו. לפי שהיה נכנס עמהם בכלי זיין. לומר לא תוכלו לעבוד את ה'. וכן אמר ואני וביתי נעבוד את ה'. לכן לא אמרו הדר קבלוה בימי יהושע. אלא הדר קבלוה בימי מרדכי ואסתר. דכתיב קיימו וקבלו היהודים מה שכבר קבלו. לפי ששם אין אונס וברצון נפשם בלי זכר אונס. קיימו עליהם ועל זרעם התורה כולה. ולכן אמר משה בכאן והתברך בלבבו לאמר. כלומר אני יודע שמפני כבודי לא תאמרו זה בפה. אבל בלבבכם תאמרו שלום יהיה לי. וזהו שורש פורה ראש ולענה:

פסוק יח

ואמר **שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך**. רוצה לומר בחוזק לבי אלך כמו שריר וקיים. והענין לומר כי האדם כמעט מחוייב לחטוא לפי שיצר הרע גובר עליו. ובזה האדם נותן התנצלות על חטאו כאומרו כי יצר לב האדם רע מנעוריו. מורכב מדברים הפכים

בשעת יצירתו. וזה שאמר דוד עליו השלום חטאת נעורי ופשעי אל תזכור כחסדך זכר לי אתה. ואחר שיזכרהו יזכור חטאתיו. אבל הרצון בו. זכר לי אתה. שאני מורכב מדברים הפכים וכמעט אני מחוייב לחטוא. ובזה חטאת נעורי ופשעי אל תזכור. וזהו ג"כ פנה אלי וחנני. ואמרו בזוהר וכי לא הוה ליה להקב"ה שפירא כדוד וכו'. אבל הענין הוא כמו שאמרנו שיפנה אליו בעין רחמיו. אחר שיש לו יצר הרע עד שכמעט הוא מחוייב לחטוא. לפי שהיה אדם מוטבע לחטוא כאומרו והוא אדמוני עם יפה עינים. עד שלזה אמר הן בעון חוללתי ובחטא יחמתני אמי. ואמרו בברכות אלמלא שלשה מקראות הללו נתמוטטו רגליהם של שונאי ישראל. ואחד מהם אספה הצולעה והנדחה אקבצה. ואשר הרעותי אמר הקב"ה אני גרמתי להם שבראתי להם יצר הרע. וכמו שנא' כי יצר לב האדם רע מנעוריו. בענין שבזה מחזיקים לבם הרשעים. ואומרים מה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי. שברא בי יצר הרע קשה כאבן. וזהו כי בשרירות לבי בחוזק לבי אלך. ובזה מתברך בלבבו וחושב שלום יהיה לי. אחר שאני מוכרח לחטא. עד שבזה נותן מקום ליצר הרע לחטוא. ומוסיף על חטאתו פשע. וזהו למען ספות הרוה את הצמאה. וקרא רוה לכח החומרי שהוא שבע מהתאוות. וקרא צמאה לכח החכמה. כאומרו צמאה נפשי לאלהים. ואולי קרא רוה לכח החומרי שהוא כח המתאווה. לפי שכשאדם חוטא חוטא שלא מדעת כשכור. כאומרם ז"ל אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות. וזהו לשון רוה כמו יין ושכר. שתרגומו חמר דמרוי לפי שהיין הישן משכר. וכמו שאמרו על אותה מטרונה שקראה לר"א מרי ורוי לפי שקרן עור פניו ואמר תיתי לי אי טעימנא אלא כסא דהבדלתא וכו'. לפי שהבין מדבריה שקראה לו שכור וזהו ורוי. ולכן אמר לה שלא היה טועם אלא כוס הבדלה וארבעה כוסות. ושאלה לו מה טעם מאירים פניו ואמר לה חכמת אדם תאיר פניו. וזהו למען ספות הרוה את הצמאה. שרוצה להוסיף הכח החומרי ביין תאונות גאוניו. עם הצמאה שהוא הכח החכמה. בענין שיהיה הכל כח חומרי בלי דעת:

או שיאמר והתברך בלבבו לאמר. כמו ברך אלהים ומת. וכן בכאן הוא כופר בשם ואומר שלום יהיה לי ואיני ירא מאלו הקללות. כי בשרירות לבי אלך. כלומר במחשבת לבי אלך. וכ"ז למען ספות הרוה את הצמאה. כלומר להכרית הרוה שהוא הכח החומרי. את הצמאה. שהיא הכח החכמה. ואולי קרא רוה לכח החכמה. לפי שהוא שבעה ומסתפקת בעצמה. אבל הכח המתאוה היא צמאה והומה תמיד ואומרת הב הב. והיא העלוקה שיש לה שתי פיות. והיא רמז ליצר הרע. וזהו למען ספות הרוה ולהכרית הרוה עם הצמאה. ואיש העושה כזה לא יאבה ה' סלוח לו. ואולי יאמר כי בשרירות לבי אלך. כמו אשורנו

ולא קרוב. לפי שאמר אשר לבבו פונה היום מעם ה'. והולך אחר הבעלים והשקוצים שראה בארצות הגוים ובארץ מצרים זה ארבעים שנה. וזהו בשרירות. בהסתכלות לבי הרחוק שפונה מעם ה'. ולא למה ששומע עצות. וכל זה עושה לתת חוזק ואומץ ליצר הרע על יצר הטוב. וזהו למען ספות הרוה את הצמאה וכן פירשתי למעלה. והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי. אחר שקבלת התורה היתה באונס כאומרם מכאן מודעא רבה לאוריתא. ולכן בשרירות לבי אלך במה שלבי רוצה לעשות. ואיני חושש לקבלת התורה אחר שהיתה באונס. ובזה מוסיף על חטאתו פשע. וזהו למען ספות הרוה על הצמאה. רוצה לומר להוסיף המזיד (עם) [על] האונס. שהרוה חוטא מצד שובע. והצמאה מצד (עונש) [אונס]:

ואולי יאמר והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי. שרמז בזה שאולי יטעה אדם לומר אע"פ שאחטא איני ירא מהעונש. כי לא יענישוני אלא עם הרבים ורע של רבים שמחה היא. וכמו שמצינו באנשי הארץ שאע"פ שחטאו קצתם לא נענשו עד שנתמלא סאתם. כאומרו כי לא שלם עון האמורי. וזהו שלום יהיה לי אע"פ שאלך בשרירות לבי. אחר שעדיין לא נתמלאה הסאה של הרבים וזהו למען ספות הרוה את הצמאה. וקורא רוה לרבים וצמאה ליחיד. וזה רוצה להוסיף חטא היחיד עם חטא הרבים. וזהו ספות הרוה. או שחושב שימתינו לו עד שיכריתו הרבים עם היחיד. וזהו למען ספות ולהכרית הרוה עם הצמאה הרבים עם היחיד. ואיש כזה לא יאבה ה' סלוח לו לבדו. כי לא ימתינו להענישו עם הרבים. אבל אז באותה שעה יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא לבדו ועמו שלום. והבדילו ה' לרעה מכל שבטי ישראל. כמו שהוא הבדיל עצמו במחשבתו מכלל ישראל. וכבר פירשתי זה בפסוק ולא תקיא הארץ אתכם כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם. שאין מענישים אותם אלא ביחד. אבל אתם אין אתם כן. אלא כל אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו הנפשות העושות לבדם. מקרב עמם. ואמרו בספרי ועמם שלם. וכן אמר בכאן לא יאבה ה' סלוח לו לבדו:

ויש אומרים כי מה שאמר בכאן והתברך בלבבו לאמר. וכן מה שאמר שורש פורה ראש ולענה. הוא לרמוז על המבעירים אש זרה. וחושבים שאין המצות המעשיות מכוונות לתכלית העשיה אלא לתכלית הכוונה. והיודע סוד התפלין וטעמם זהו המכוון. ולא העשייה. וזהו אין גם אחד. לפי שעיקר התורה היא המעשה. ולזה אמרו נעשה בראשונה קודם ונשמע. וזה שאמר המשורר כרו לי זדים שיחות אשר לא כתורתך. שאומרים כל מצותיך אמונה. רוצה לומר תלויות באמונה. ולא במעשה. וזה שקר וכזב. וזהו שקר רדפוני עזרני כמעט כלוני בארץ ואני לא עזבתי פיקודיך. לעשותם בפועל. וזה שאמר

בכאן פורה ראש ולענה. והשורש פורה הוא והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי. אע"פ שלא אעשה המצות בפועל. אלא שאחשוב בטעמם ובסודם. וזהו כי בשרירות לבי במחשבת לבי אלך. למען ספות הרוה את הצמאה. כלומר למען ספות ולחבר המעשה שהוא רמז לרוה. עם הצמאה שהיא מחשבת הנפש. כאומרו צמאה נפשי. ואיש כזה לא יאבה ה' סלוח לו. אחר שהוא כופר בכל התורה כולה. במה שהוא כפר במעשה. והבדילו ה' לרעה מכל שבטי ישראל. וזה הפירוש יסתייע ודאי ממה שאמר בסוף הנסתרות לה' אלהינו. כלומר מין ואפיקורוס הוא מי שחושב זה. אחר שידוע שאין לנו עסק בנסתרות ובטעמי המצות וסודותם. כי השם הוא היודע זה. וזהו הנסתרות לה' אלהינו. אבל הנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות וכו'. בפועל. ולא יספיק בהם המחשבה:

פסוק כא

ואמר הדור האחרון וגו' גפרית ומלח שריפה וגו'. הרצון אצלי שכל העולם יצדיקו דין שמים. ולא יאמרו עשה להם עול במכות הארץ ובתחלואיה. אבל כשיראו חטאתם ופשעם ויראו מכות הארץ ותחלואיה. יאמרו הם משפטי ה' אמת ויותר היו חייבים ממה שעשה להם. וראוי שתהיה גפרית ומלח שריפה כל ארצה לא תזרע ולא תצמיח. ואם לא תפרש כן נראה שחסרה הגזירה והאמירה של דור האחרון והנכרי. אבל לפי שהם דור אחרון ובנים שנולדו להם. והם ידעו והכירו עונות הראשונים. גזרו אומר ואמרו שהם ראויים לעונש גדול. שתהיה ארצם גפרית ומלח. אבל הגוים שלא ידעו עונות הראשונים. היו תמהים ואומרים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת. וזהו ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' והתשובה שיאמרו להם על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם אשר כרת אתם. אבל בראשונים לא הוצרך לומר להם זה. לפי שהם היו יודעים שעברו את ברית ה'. ואולי יאמר ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת. כלומר אנו מודים שחטאו ישראל והיו ראויים למכות ולעונשים. אבל הארץ הקדושה מה חטאה שתהיה גפרית ומלח שריפה כל ארצה. כאלו היתה ארץ ארורה ומקוללת כסדום ועמורה. ולזה השיבו להם על אשר עזבו את ברית ה' וילכו ויעבדו אלהים אחרים אלהים אשר לא ידעום ולא חלק להם. כלומר שאם היו מכירים אותם אלהים מתחלה. היה רע אבל לא כ"כ. אבל לא ידעום בשום ענין ובשום זמן. וא"ת אע"פ שלא ידעו מתחלה. הכירו בהם שום טובה שעשו להם. לזה אמר ולא חלק להם שום טובה. ועל זה ויחר אף ה' בארץ ההיא. אע"פ שהיא לא חטאה. לפי שמצד טובתה ושמנינותה חטאו. כאומרו ירכיבהו על במותי ארץ וגו' וישמן ישורון ויבעט. ואומר ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה. ועוד

סבה שנית שרצה השם לרחם על ישראל מצד זכות אבותם. כאומרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם. ולא רצה לשפוך עליהם חרון אפו. בענין שלא יכלו. ולזה שפך חרון אפו על העצים ועל האבנים ויצת אש בציון כמאמרם ז"ל. וזהו ויחר אף ה' בארץ ההיא להביא עליה כל הקללה. ובסבת זה ויתשם ה' מעל אדמתם והפיצם בגוים ולא כלם לגמרי. ולפי שעם כל זה יש לשאול הארץ מה חטאה. ואם הם חטאו יפרעו חובם. לזה אמר אל תתמה על החפץ. כי הנסתרות לה' אלהינו ואין לנו עסק בנסתרות. לפי שלא ישיג דעתנו לתת סבה לזה. אבל הנגלות לנו ולבנינו. וכמו שאמר המשורר מי זה האיש ירא ה' נפשו בטוב תלין. ולפי שאני רואה בהפך כי בני הצדיקים וזרעם הולכים מדחי אל דחי. לזה אמר אל תתמה על זה כי סוד ה' ליריאיו. והוא כמו הנסתרות לה' אלהינו: **או** שרמז בזה. לפי שהוא אמר למעלה שהיה בהם שורש פורה ראש ולענה. איש או אשה או משפחה או שבט שהיה אומר שלום יהיה לי. וייעד עונשו ואמר לא יאבה ה' סלוח לו וגו' והבדילו ה' לרעה. ואח"כ אמר וראו את מכות הארץ ההיא. שהיה מעניש לכל הכלל בעבור היחיד. וזהו דבר תימא. ולכן אמר על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת. בכללה בעבור חטא היחיד. מה חרי האף הגדול הזה. כי זה לא היה במשפט אלא מצד חרון אף. לזה אמר כי הטעם היה לפי שעזבו את ברית ה' אלהי אבותם. ואע"פ שלא היה אלא איש אחד או משפחה או שבט. אחר שהאחרים לא מיחו בידו. כולם ראויים לעונש בשוה. ולזה ויתשם ה' מעל אדמתם לכולם ביחד. ולפי שעכ"ז תימא שינישו הצדיקים בעון הרשעים. לזה אמר הנסתרות לה' אלהינו. כי אלו דברים נעלמים ולא תקיף ידיעתנו בהם. ולכן אל תתמה על החפץ:

פרק ל

פסוק א

ואמר **והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה וגו' ושבת עד ה' אלהיך**. לפי שאמר למעלה שיביא עליהם הקללות הנזכרות. עד שישליכם אל ארץ אחרת ויפיצם בכל הארצות. ואם כן לפי זה יאמרו נואש ח"ו ויתיאשו מן הרחמים. וזה שקר כי לעולם הם אסירי התקוה. ותוחלת יש להם לעולם. לזה אמר בכאן והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה. אל תתיאש מן הרחמים. כי ידו פשוטה לקבל שבים. ולכן והשבות אל לבבך. הדברים שעשית או שחטאת בהם. בגוים אשר הדיחך ה' אלהיך שם. ותצדיק הדין לומר משפטי ה' אמת צדקו יחדיו. ושבת עד ה' אלהיך. בתשובה שלימה בכל לבבך ובכל נפשך. ומיד ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך. אע"פ שחזרת מתוך צרה ואינה תשובה שלימה. כאומרו ה' בצר פקדנוך. עכ"ז ושב וקבצך מכל העמים. ואע"פ שיהיה נדחך בקצה

השמים. עכ"ז משם יקבצך ה' אלהיך ומשם יקחך בידו. ואע"פ שאתה בארץ טמאה. והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך. לרמוז שבזכות האבות יבאו אל הארץ. וזהו וירישתה והטיבך והרבך מאבותיך. רוצה לומר מצד זכות אבותיך. ואולי יאמר אם יהיה נדחך. לרמוז על זה הגלות האחרון. שבו נתפזרו לארבעה רוחות העולם מקצה השמים ועד קצה השמים. ובראשונה אמר ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך. שזה רמז על גלות נבוכדנצר שהגלם לבבל ולשאר ארצות ואלו היו קלים להתקבץ. אבל בגלות אחרון שהם נפוצים בקצה השמים היאך יתקבצו. לזה חזר לומר אם יהיה נדחך. כלומר אע"פ שיהיה נדחך בקצה השמים. משם יקבצך ה' אלהיך ומשם יקחך. כמו שעשה במצרים דכתיב ולקחתי אתכם לי לעם. וכמו שכתב שם ארבעה לשונות של גאולה דכתיב והוצאתי אתכם והצלתי אתכם ולקחתי אתכם והבאתי אתכם. כן כתב בכאן ארבעה לשונות של גאולה. משם יקבצך ה' אלהיך כנגד והוצאתי אתכם. ומשם יקחך כנגד ולקחתי אתכם. והביאך ה' אלהיך כנגד והבאתי אתכם. והטיבך והרבך מאבותיך כנגד וגאלתי אתכם. ועל זה אמר כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות:

פסוק ה

ואמר **והרבך מאבותיך**. לפי שאמר וירשת. על ארץ כנען שהיא ארץ שבעה עממים שירשו ישראל בראשונה. אבל עכשיו בגאולה האחרונה אנו בטוחים שיתן לנו השם עוד ארץ קני קניזי וקדמוני. כאומרם ז"ל ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך לרבות קני קניזי וקדמוני. וכמו שרמזתי בפסוק היה דבר ה' אל אברם. ולכן אמר בכאן והטיבך והרבך מאבותיך. לרבות קני קניזי וקדמוני:

פסוק ו

ואמר **ומל ה' אלהיך את לבבך**. לרמוז כי באותו זמן יעביר רוח הטומאה מן הארץ. הוא יצר הרע נחש הקדמוני הוא לב האבן. ולזה אמר ומל ה' אלהיך את לבבך. כאומרו והסירותי את לב האבן מבשרכם. ולפי דרך הראשון יאמר ומל ה' אלהיך. לפי שאמר למעלה ושבת עד ה' אלהיך. ולפי שדרכי התשובה רבו ואין אדם יכול בלי עזר אלהי להשיגם. לזה אמר ומל ה' אלהיך את לבבך. כמו שכתב הרב רבי יונה ז"ל במה שאין כחך משגת יחדש השם בקרבך רוח נכונה. וזהו זבחו זבחי צדק. ומה שאין כחכם משגת. בטחו אל ה'. וכן אמר הנביא בהפטרת צום כפור ואמר סולו סולו פנו דרך הרימו מכשול מדרך עמי. כי זה היה מדבר כנגד המוכיחים והדורשים שאין רוצים להיישיר העם בדבר התורה. לפי שאין שומעים להם או שמבזים אותם. ואמר להם שלא יחושו לדבריהם אלא שירימו מכשול. וילמדו מהש"י שנתן להם תורתו ולא אבו שמוע וחוטאים כנגדו. ועם כל זה הוא נושא להם פנים אע"פ שהוא גדול ונורא. וזהו כה אמר רם ונשא. ועכ"ז

הוא מצוי את דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים בד"ת. ואע"פ כי לפי מעשיהם היה לי לריב עמהם לעולם. לא לעולם אריב ולא לנצח אקצוף לפי שהם מעשה ידי. זהו ונשמות אני עשיתי. ולפי שהנשמה היא למעלה מהרוח. אמר בה אני עשיתי. וברוח אמר מלפני יעטוף. ובתלמוד אמרו כי רוח המשיח דכתיב ביה ונחה עליו רוח ה' מלפני יעטוף. כמה דאת אמר והיו העטופים ללבן. כלומר שמתאחר לבא. לפי שהנשמות אני עשיתי. ועד שיכלו אותן הנשמות אין המשיח בא. כאומרם אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף. שזה רמז למקום אחר שנקרא גוף ששם יושבות כל הנשמות שנבראו מששת ימי בראשית. בעון בצעו קצפתי ואכהו. ואם תאמרו שהם חטאים כנגדכם. עם כל זה ראוי לכם לעשות כמו שאני עושה. כי בעון בצעו קצפתי ואכהו הסתר ואקצוף. כלומר כי לפעמים אני קוצף בהם. ולפעמים אני מסתיר פני מהם כמי שאינו רואה. אע"פ שהוא הולך שובב בדרך לבו. ולפי שידוע כי יצר לב האדם רע מנעוריו. ואע"פ שהאדם רוצה לשוב אינו יכול לפי שיצר הרע מטעהו. או שהאדם לפי קוצר ידיעתו אינו יודע הדרכים הראוים לשוב. לז"א דרכיו ראיתי וארפאהו. כלומר דרכיו ראיתי שהוא היה רוצה לשוב אלא שאינו יכול. ואני ברחמי ארפאהו רפואת הנפש. ואנחהו בדרך לא יכשל בה. בענין שבזה ואשלם ניחומים לו ולאבליו. שהם כחות יצר הטוב שמתאבלים ומצטערים על אבדתו. ואיך אפשר זה שיעשה השם כזה להיישיר האדם בדרך ישרה. אחר שהוא אינו רוצה או אינו יכול. לזה אמר בורא ניב שפתים. כלומר מי שברא ניב שפתים. רצה לתת שלום לרחוק ולקרוב. לרחוק בראשונה ואחר כך לקרוב. או שיאמר למי שהוא רחוק וקרוב. שהוא רחוק מדרכי התשובה והוא קרוב בלבו. שהיה רוצה להשיג דרך ישכון אור. והשם רוצה להדריכו ולרפאתו. וזהו אמר ה' ורפאתיו:

או שיאמר בורא ניב שפתים. לתת סבה איך ראוי שאדם שחטא והתריס נגד ה'. שבעבור שיאמר חטאתי. שהשם יכפרהו וידריכהו. לזה אמר אל תתמה על זה. כי השם ברא דיבור השפתים שיש בו סגולה נפלאה. שבו נותן שלום לרחוק ולקרוב. לרמוז שאע"פ שיהיה האדם רחוק מהשם. בדבור שפתיו מקרבו אל השם. אבל הרשעים אין להם קיום. אבל הם מתנועעים בפעולתם כים נגרש. וכמו שהיה כל סיבותיו על פיו ויגרשו מימיו רפש וטיט. כן הרשעים כל סיבותיהם על פיהם. לפי שהם מנבלים פיהם בדברי שוא. ולכן פיהם ענה בם. וכמו שהראשונים על פיהם חיים. הרשעים על פיהם מתים. וזהו מות וחיים ביד לשון. וכמו שפירשתי על פסוק כל עמל אדם לפיהו. ואחר שזה כן אין שלום אמר ה' לרשעים. אחר שהם בורחים מהשלום. ועם כל זה קרא בגרון אל תחשוך מלומר לאלו הרשעים שישובו. לפי שהם עמי. וזהו והגד לעמי פשעם. ומיראת האריכות

איני מפרש כל הפרשה. אלא שדרך כלל אמר שיגידו להם פשעם וחטאתם ודרכי התשובה הראויים. ושלא יגנבו דעת השם והבריות באומרם שהם מתענים כל השבוע. וכן באומרם שהם רוצים להתקרב אל השם ולדעת דרכיו. ולא מלב ונפש אלא לגנוב דעת הבריות. וכשהם מתפללים ואינם נענים אומרים למה צמנו ולא ראינו. והם אינן יודעים כי הם אינם מתענים אלא לצורך עצמם. כדי שלא יאמינו רשעתם כשיצעקו מהם שיכו האנשים ויגזלום. וזהו הן לריב ומצה תצומו ולהכות באגרוף רשע. ואמר באגרוף. לרמוז שהם אינם מכים באבן בענין שיוכר רשעתם. אלא באגרוף הנמוח בענין שלא יכירו רשעתם. אבל בתענית האמיתי הוא ענות אדם נפשו. היוצא לנו מזה שכשהאדם רוצה לשוב אל השם אלא שאינו יודע. שהשם יחדש בקרבו רוח חדשה. כאומרו דרכיו ראיתי וארפאהו ואנחהו. וכמו שאמר בכאן ומל ה' אלהיך את לבבך כמו שפירשנו למעלה:

פסוק ח

ואמר **ואתה תשוב ושמעת**. לפי שלמעלה אמר ושבת עד ה' אלהיך. ולפי שאותה תשובה לא היתה תשובה גמורה. לפי שהיתה מתוך צרה כמו שכתבתי למעלה. לז"א כשתכיר מעלת התשובה אתה תשוב מעצמך ועשית את כל מצותיו. כאומרם מתוך שלא לשמה בא לשמה. ובזה תזכה לאור באור פני המלך בעולם הנפשות. לפי שזהו השכר האמיתי. ומלבד זה והותירך ה' לטובה על צד היותר טוב. יברכך השם בעוה"ז בפרי בטנך ובפרי בהמתך. כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב בגאולה אחרונה כאשר שש על אבותיך. וכל זה בתנאי שתשמע בקול ה' אלהיך ובלבבך. ובלבד שתהיה בנפש שלימה. וזהו בכל לבבך ובכל נפשך:

פסוק יא

ואמר **כי המצוה הזאת לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא**. לפי שלמעלה דבר על מעלת התשובה האמיתית שהיא כשהאדם שב מעצמו בלי צרה. וזהו ואתה תשוב מעצמך ובזה תזכה לשתי שלחנות לטובות העולם הזה. וזהו והותירך ה' בכל מעשה ידיך וגו'. ולטובות העולם הבא. שזה רמזו באומרו כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב בעולם הבא. ששם השמחה השלימה כאומרו ישמח ה' במעשיו. וכתיב נגילה ונשמחה בך. וכתיב בייעודי העוה"ב והתהלכתי בתוככם ואמרו אטייל עמכם בג"ע. ולכן אמר בכאן בזכות שתשוב לשמוע בקול ה'. ישוב ה' לשוש עליך לטוב בעולם הנפשות. כאומרו מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך. וכתיב נפשו בטוב תלין. ולפי שהתשובה היא דבר פלא ושכל האדם לא יחייבה. והדין נותן כי הנפש החוטאת היא תמות. וכמו שאמר אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון. ובפרט מי שחוטא נגד אדון הגדול שימות. כל שכן מי שחוטא נגד מלך מלכי המלכים הקב"ה. עד שלזאת הסבה בדורות הנביאים לא היו

רוצים לשוב בתשובה. לפי שהיו אומרים שהשכל לא יחייבהו כמו שפירשו על פסוק כי יפול הנופל ממנו. אותה פרשה של ירמיהו ע"ה שהיה מגנה לאנשי דורו. שהיתה להם זאת הסברא. כאומרם היפלו ולא יקומו וגו'. מדוע שובב העם הזה ירוש' משובה נצחת בחשבם שאין להם תשובה. ועיין שם כל אותה פרשה בפרשה כי תצא. וכן אמר ג"כ על זה הדרך דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב. שזהו בעשרת ימי תשובה שהוא מועד לכל חי. כאומרם ז"ל אמר רבי לוי למה נתנה קורת רוח לישראל בעשרת ימי תשובה. בזכות אברהם שנתנסה בי' נסיונות. רבי פלוני אומר בזכות יעקב דכתיב ביה וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך. ולכן אמר יעזוב רשע דרכו מהמעשים הרעים שעשה. ואיש און מחשבותיו ממה שחטא בהרהור הלב. וישוב אל השם שהוא רחמן וירחמהו. ולפי שהם היו מתיאשים מן התשובה כאומרם שמי שפשע נגד המלך שחייב מיתה כל שכן נגד השם. לזה סמך ואמר כי לא מחשבותי מחשבותיכם. כי החוטא נגד המלך אינו חייב מיתה עד שיודה בפיו. ודרכי השם הם בהפך דכתיב מכסה פשעיו לא יצלח ומודה ועוזב ירוחם. ומה שאתם אומרים כי אחר שאדם חטא ופשע אין תיקון לו. זה שקר כי כבר ידעת כי האדם עץ השדה. וכמו שעשב השדה אע"פ שייבש. השם מוריד טל ומטר וחוזר ללחותה ולהיות רעננה. כן ראוי להיות באדם אע"פ שיהיה יבש כעשב השדה מצד העבירות. אם ישוב בתשובה ישוב לקדמותו. וזהו שסמך מיד ואמר כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ והולידה והצמיחה. אע"פ שהיא יבשה. כן יהיה דברי אשר יצא מפי. שלא ישוב אחור עד עשות רצוני וישלים דיבורי. דיבור שדברתי ושבת עד ה' אלהיך. וכן שובה ישראל. ובתשובה ישוב האדם לקדמותו. וכן אמר יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם. עיין באותה פרשה של דרשו. ובזה היסוד תבין בה דברים גדולים. וכן בזאת הסברא טעה אדם הראשון שחשב שאחר שחטא נגד השם. ונזכר מאמרו שלא היה לו תשובה. וזהו תמצאהו ברור בתהלים שאמרו טוב להודות לה'. זה שאמר הכתוב מכסה פשעיו לא יצלח זה אדם הראשון. ומודה ועוזב ירוחם זה קין. מכסה פשעיו זה אדם הראשון שהקב"ה אמר לו שישוב בתשובה ולא רצה. שנאמר הן האדם היה כאחד ממנו ועתה פן ישלח ידו. אין ועתה אלא תשובה. שנאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך. והוא אמר פן וכו'. הרצון בזה מה שאמרנו כי השם ידו פתוחה לקבל שבים. ולכן אמר ועתה שהוא לשון תשובה והוא אמר פן. לפי שנסתפק בתשובה בחשבו שאין לו תיקון אחר שחטא נגד השם. ומודה ועוזב ירוחם זה קין ששב בתשובה שנאמר גדול עוני מנשוא. ואז פגע בו אדם הראשון ואמר לו מה עשית בדינך. אמר לו עשיתי תשובה ונתפשרתי. ואז אמר

אדם א"כ שגדול כח התשובה טוב להודות לה'. והרמז בזה שנגזר על קין אחר החטא נע ונד תהיה בארץ. ואחר ששב בתשובה כתיב וישב בארץ נוד. וזהו עשיתי תשובה ונתפשרתי שהקלו ממנו חצי העונש. ולכן אמרו כי מזמור של שבת אדם הראשון אמרו. וכבר פירשתי במגילת שיר השירים על מאמרם ז"ל עשר שירים נאמרו בעולם. השיר הראשון אדם הראשון אמרו וזהו שיר השירים שכל עשר שירים כלולים בו. וכנגד שיר אדם הראשון אמר ישקני מנשיקות פיהו כדכתיב ויפח באפיו נשמת חיים. ולפי שחטא אמר אל תראוני שאני שחרחורת מצד החטא. ולפי שהוא לא היה יודע דרכי התשובה או לא היה רוצה לשוב. אמר אם לא תדעי לך היפה בנשים דרכי התשובה. צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותיך. ומהם תלמד דרכי התשובה. כמו שאמרו במאמר שאמר לו קין עשיתי תשובה ונתפשרתי:

ולכן תמצא שאמר בזאת הפרשה להוציא מלב האנשים זה הטעות. שחושבים שאין תשובה מועילה למי שחטא נגד השם. כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום. שהיא מעלת התשובה. לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא. כלומר לא יש בה דבר מכוסה ונפלא. ולא דבר תימא ולא דבר רחוק מן השכל. כי השכל מחייב שהמודה פשעיו ומתחרט מהם ואינו חוזר להם לעולם. שה' יקבל תשובתו. ועוד כי האדם החוטא ומתחרט. אחר כך אינו אותו האדם החוטא. אבל הוא בריה חדשה. שכבר הפשיט עורו ובשרו מעליו בתעניות ובמלקיות. והיא איש חדש. כאומרו לעם נולד כי עשה. ונאמר עליו אני היום ילדתיך. וא"כ איך ראוי שימות. אחר שהוא איש אחר. ולכן הבעל תשובה הוא מכובד בעיני השם. כאומרו מאשר יקרת בעיני נכבדת שהוא נתכבד מעצמו. ואני אהבתיך ואתן אדם תחתך ואמרו ז"ל אל תיקרי אדם אלא אדום. ולאומים תחת נפשך כאומרו ולאום מלאום יאמץ. כי אחר שזה האיש חטא ונגזרה עליו גזירה. הקב"ה מבטל את הגזירה מאיש זה. אחר שהוא איש חדש והופך הגזירה על איש אחר חוטא מזרע אדום. בענין שהשטן לא יקטרג על זה האיש. וא"כ השכל יחייב שיקובל זה האדם בתשובה. וזהו לא נפלאת היא. ואם נפלאת. היא ממך. לפי דעתך המשובש אבל לא לפי האמת. שאם לא היתה מעלת התשובה. לא שבקת חיי לכל בריה. אחר שכמעט הם מחוייבים לחטוא מצד יצרם הרע. ואחר שזה האיש החוטא הכריח יצרו הרע. והשיב אחור שמאלו. ושם רסן בלחייו למונעו מן התאוות. והמיתו ברעב ובצמא. ראוי הוא לשכר גדול כאומרם גדול בעל תשובה שזדונות נעשו לו כזכיות. שנאמר מר ואהלות קציעות כל בגדותיך. אל תיקרי בגדותיך אלא בגידותיך. כי אחר שזה האיש הכריח יצרו ועשאו עבד עבדים. ראוי הוא שהזדונות יתהפכו לו כזכיות. ולפי שהתשובה היא

דבר ראוי ומוכרח. ארז"ל שהוא אחד מהדברים שנבראו קודם שנברא העולם. וכן בית המקדש. כי אחר שהאדם כמעט מחוייב לחטוא. אם השם לא היה בורא מקדש לכפרת העונות. לא היה קיום לעולם. וזהו מרום מראשון מקום מקדשנו. וכן התשובה. אם השם לא היה חושב במחשבתו קודם שנברא העולם לכפר לאדם השב בתשובה. לא היה לעולם קיום. וזה שאמר בטרם הרים יולדו ותחולל ארץ ותבל. ותאמר שובו בני אדם:

והנה המשורר רצה בזה המזמור להורות איך השכל יחייב מעלת התשובה. ולא לחנם נזכר זה המזמור למשה איש האלהים. כי לפי מעלת התשובה והדברים הנאמרים בו. ראוי שיתואר למרע"ה שהיה איש האלהים ולכן בתחלת דבריו רמז על אלו שני דברים הנזכרים. שהם בית המקדש והתשובה. וכנגד בית המקדש אמר ה' מעון אתה היית לנו. כלומר אע"פ שאין לנו מקדש לכפר עונותינו. אתה ה' ברחמיך. היית מעון לנו ומקדש ומלך לכפר עונותינו ברחמיך. ולכן גמרת אומר קודם בריאת העולם להיות לנו מעון בית המקדש לכפר עלינו. וזהו מעון היית. ולא אמר מעון אתה לנו. וכן בטרם הרים יולדו תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם. כלומר כי לכפר עון האדם תשב אנוש עד דכדוכה של נפש. להיות מדוכה ומעונה ואיש חדש. ותאמר שובו בני אדם כי אני סולח לכם. ואמר ותאמר. לרמוז על מה שכתב הקדוש רבי שמעון בן יוחאי ז"ל בפסוק ויאמר ה' אמחה את האדם. והתחיל ואמר כי לא מחשבותי מחשבותיכם וגו'. כי מי שרוצה להנקם מחבירו הוא שותק בענין שלא ידע אויבו להזהר ממנו. אבל הקב"ה אינו כן כי כשרוצה להנקם מהאדם הוא נותן קולי קולות. ואומר שובו בנים שובבים שובו אלי ואשובה אליכם בטרם יתנגפו רגליכם על הרי נשף. וזהו ויאמר ה' בקולי קולות. כדי שישובו אליו למחות את האדם. וכל זה לפי שהוא רחמן ורואה כי יצר לב אדם המטעה האדם לחטוא. וזה שאמר וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ בפועל. וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום. וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ. שאלו עשה אותם בשמים מי יוכל עמהם. ויתעצב אל לבו על אובדן מעשה ידיו. ונתן תיקון לזה בתשובה. וזהו ויאמר ה' בקולי קולות אמחה את האדם אשר בראתי. וכל זה כדי שישובו אליו. ואין איש נחם על רעתו לאמר מה עשיתי. זולת נח שמצא חן בעיני ה' ושב אל ה' ומצא חן בעיני ה'. ואף זה על דרך חן ולא על דרך דין. כי לא היה צדיק גמור. וזה על דרך שאמר הנביא ישעיה ואת יריבך אנכי אריב וגו' והאכלתי את מוניך וגו'. וסמך לזה כה אמר ה' אי זה ספר כריתות אמכם. לרמוז שאע"פ שהשם היה אומר שהוא מושיעם. היו מתיאשים מן הגאולה בחשבם שחטאו לשם. וכבר הסגירם ומכרם ביד אויב ואין להם חזרה. לזה בא לומר שזה שקר כי אי זה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה בגט. או מי מנושי

שהייתי חייב להם אשר מכרתי אתכם לו. אבל בעונותיכם נמכרתם ובפשעיכם שולחה אמכם. ואחר שבעונותיכם נמכרתם יש לכם תיקון גדול בתשובה. וכל זה אמר השי"ת כדי שישובו בתשובה. ועם כל זה אין איש ניחם על רעתו. ולכן אמר השם מדוע באתי להעיר אתכם ואין איש. קראתי בקול גדול ואין עונה. ואחר שהשם מקדים להם מעלת התשובה ואינם רוצים לשוב אליו. נראה שחושבים שאין כח ביד השם להושיעם. וזה שאמר הקצור קצרה ידי מפדות וגו'. ואחר שזה כן אלביש שמים קדרות ואחזור העולם תוהו ובהו. אחר שבראתי העולם במדת חסד בעבור התשובה. והם אין רוצים לשוב. וזהו כעין מה שאמר וינחם ה' ויתעצב אל לבו. וכמו שאמר בכאן קראתי ואין עונה. כן אמר שם ויאמר ה' אמחה את האדם. וכן אמר המשורר על זה הדרך ותאמר שובו בני אדם בקולי קולות. ונתן טעם לרחמי השם על ברואיו. שאומר להם שישובו ואינו רוצה להענישם. כאומרו אם אחפוץ במות המת. כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבור. וכמו שאמרו יומו של הקב"ה אלף שנים. אם כן חיי האדם הם קצרים מאד כמו אתמול. כי יעבור פתע פתאום. או כמו אשמורה בלילה. שהוא זמן יותר מועט. באופן כי זרמתם שינה יהיו. כלומר כי כל זרמתם ועניינם הבל כמו שינת הסוס. והם כמו העשב שתיבש פתאום. וזהו בבקר יציץ וחלף לערב ימולל ויבש. וכ"ש כי זה הזמן אנו חיים בעצב ובדאגה ובמקרים רבים. וזהו כי כלינו באפך. וזהו כעין מה שאמר אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז ואימים. ואחר שזה כן שתה עונותינו לנגדך. ולנגד ימיך שהם אלף שנים כיום אחד. ולא תשית עונותינו לנגדנו. אחר שכל ימינו פנו בעברתך. ובמקרים רבים באופן שכלינו שנינו כמו הגה. לרמוז שבראשונה אמר ששיעור חיי האדם שינה יהיו. ועכשיו אמר כי לפי מקרה מקריו ותואניו. שיעור חייו אינו אלא כשיעור דיבור אחד. וזהו כמו הגה. ובא לבחון זה ואמר ימי שנותינו בהם שבעים שנה. כלומר כשנחלק יומו של הקב"ה שהוא אלף שנים לשבעים שבעים שנה. לא יהיו ימיו של אדם אלא שיעור בלתי מורגש שהוא כדבור אחד. וכ"ש כי רהבם עמל ואון. באופן שהנשאר הוא כמעט פורח באויר. וזהו כי גז חיש ונעופה. וא"כ מי יודע עוז אפך. אם כיראתך תהיה עברתך. באופן כי לפי זה מנין ימינו הוא נקל לידע וזהו למנות ימינו כן הודע. ואפילו יהיו אלו הימים של נביא לבב חכמה. שהוא יותר גדול מנביא. כאומרם חכם עדיף מנביא. עם כל זה יהיו ימיו קצרים והוא דבר נקל לידע. ואחר שזה כן שובה והנחם על עבדיך להאיר פניך אלינו כמו הבוקר. וזו שבענו בבקר חסדך. ובבוקר שלך נרננה ונשמחה בכל ימינו. אחר שיום שלך הוא אלף שנים. ולמעט שמחנו כימות ענינתנו שיהיו ימי השמחה כימי העוני. ושנות השמחה יהיו כשנים שראינו רעה בהם. וזהו שנות ראינו רעה. ובזה יראה

אל עבדיך פעליך. אחר שיחיו שלשים שנה או שלשים וחמש שנה של חיים טובים. אבל אם יהיו ימיהם קצרים מלאים רוגז ואימים. לא יוכלו להשיג פעולותיך. ובזה תהיה נעם ה' אלהינו עלינו ועל מעשה ידינו

מכל זה יראה איך התשובה ראויה לחוטא. והשכל יחייב דבר זה כמו שכתבתי. ולפי שזה דבר נגלה לעיני כל רואה. אמר בכאן כי המצוה הזה לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה. ולפי שהדברים לא יושגו מצד שהם נעלמים. או אע"פ שיהיו נגלים. יהיו נעלמים אם הם בדרך רחוקה. לראשונה אמר לא נפלאת היא ממך. ולשנית אמר ולא רחוקה. וכנגד הדברים הנעלמים אמר לא בשמים היא. וכנגד הרחוקים אמר ולא מעבר לים היא. ורבותינו ז"ל אמרו לא בשמים היא שאין התורה נמצאת בגסי הרוח. ולכן נדמה יששכר שהיה בעל תורה לחמור גרם שאין בו גאוה. ולא מעבר לים היא שאין התורה נמצאת במפרשי ימים והולכי מדברות. כמו ולא כל המרבה בסחורה מחכים:

פסוק יד

ואמר **כי קרוב אליך הדבר מאד**. לרמוז שמעלת התשובה היא קלה מאד להשיגה. והוא דבר שתלוי באדם עצמו. ואינו שואל מהאדם כסף וזהב ורוב פנינים. אלא שיודה פשעיו בפיו ויתחרט מהם. ויעשה תשובה בהודאה והלולים כאומרו קחו עמכם דברים ובדברים שובו אל ה'. ואמרו אליו יש לך לכפר עונותינו וליקח לבבנו הטוב ונדבת רוחנו. וכפי מה שהוא בלבנו כך נאמר אותו בפינו. וזהו ונשלמה פרים שפתינו. ולהורות שצריך האדם להתחרט מחטאיו ושלא ישוב אליהם עוד. אמר אשור לא יושיענו. ולהורות שצריך גם כן לעשות מעשים טובים. אמר אשר בך ירוחם יתום. ובזה ארפא משובתם. אחר שהם מתחרטים. אוהבם נדבה. כמו שהם באו בלב טוב. ולא אעשה עמהם רעה כמו שהם עזבו מעשיהם הרעים. וזהו כי שב אפי ממנו. וכנגד המעשים הטובים שראוי להם לעשות. אמר אהיה כטל לישראל שהוא רחמים. ואע"פ שהטל הוא דבר מועט יפרח כשושנה וילכו יונקותיו ופארותיו הנה והנה. בענין שיושבי בצלו יחיו דגן ויפרחו כגפן. כאלו ירד עליהם מטר רב. וזה רמז על רבוי הטוב ושם טוב. כאומרו ויצא שם דוד בכל הארצות. ולפי שאלו היו דברים מתקבלים על השכל. אמר שמיד נתחרטו ממעשיהם. וזהו אפרים מה לי עוד לעצבים. כלומר לילך אחר העצבים וההבלים. ואז אמר הנביא אני עניתי ואשורנו יהי רצון שאהיה כברוש רענן. אחר שממני פריך נמצא. ומצד דברי חזרת בתשובה. ולזה אמרו רז"ל שהראשון שפתח בתשובה היה הושע שבא מראובן שפתח בתשובה דכתיב וישב ראובן אל הבור. ולזה אחר שאמר תאשם שומרון כי מרתה באלהיה. אמר עם כל זה שובה ישראל עד ה' אלהיך. אחר שיש לך מקום לשוב. כי עדיין

לא נפלת מכל וכל. אלא כשלת בעונך ולא נפלת. ולכן קחו עמכם דברים. ולפי שדבר גדול דיבר אליהם הנביא בענין התשובה שהיא תלויה בפה. אמר מי חכם ויבן אלה. שהם דברים עמוקים וכולם ישרים למבין וישרים למוצאי דעת. וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם. כאומרם ז"ל לשנים שצלו פסחיהם אחד לשם פסח ואחד לשם אכילה גסה וכו'. וכן אמרו ג"כ משל ללוט ושתי בנותיו וכו'. ולכן אמר בכאן כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו. כלומר שיחשב בלבו ויתחרט ויתנחם ממה שעשה ויאמר בפיו חטאתי עויתי פשעתי וכזה וכזה עשיתי. וכמו שכתב הקדוש ז"ל שהאדם החוטא ומודה על פשעיו לשם בינו לבין הקיר. ואומר זה וזה עשיתי ולא אשוב לעשותו יותר. שאין דינו נמסר לשום מלאך. אלא הקב"ה דן אותו ומזכה אותו. וזהו בפיך ובלבבך. ואמר לעשותו כנגד המעשים טובים שיש לו לעשות. כאומרו אשר בך ירוחם יתום. ואמר המשורר ג"כ אמרו בלבבכם כנגד בפיך ובלבבך. וכנגד המעשים אמר זבחו זבחי צדק. ובמה שאין כחכם משגת בידיעת דרכי התשובה ובטחו אל ה' כי הוא יעזרכם. כאומרו ומל ה' אלהיך את לבבך. ולפי שהאדם חוטא במחשבה בדבור ובמעשה. אמר שתיקונו הוא באלו הדברים שקלקל בהם. וכמו שאמרו במדרש על בניהו שאמר בו אם יהיה בניהו חותם על יד ימיני כי משם אתקנך. משם תהיה תיקונך. כי אע"פ שהיה גזר דין שיש עמו שבועה. בתשובה נתקן והיו לו בנים אע"פ שכתב כתבו את האיש הזה ערירי וגו'. וכתיב ובני בניהו אסיר בנו שאלתיאל בנו. אסיר שהעמיד תולדות בבית האסורים שלא כמנהג העולם ושמש מטתו מעומד. דבר אחר אסיר שנאסר הקב"ה בשבועה. שאלתיאל שנשאל הקב"ה על שבועתו וביטל הגזירה. דבר אחר שאלתיאל שממנו הושתלה מלכות בית דוד. ולכן אמר בכאן אע"פ שחטאת בדבור ובמחשבה ובמעשה. ממקום קלקלתך תקנתך. דכתיב בפיך ובלבבך לעשותו:

ואלו השלשה רמזם דוד במזמור בבוא אליו נתן הנביא. שתקנו על חטא בת שבע. ונתן בו סדר לשבים שראוי להם להודות על פשעיהם ולא לכסות עליהם. וכן ראוי לבקש בקשתם על צד החסד והרחמים. וזהו חנני אלהים כחסדך. וכנגד ההודאה אמר כי פשעי אני אדע שהם רבים. וחטאתי הידוע נגדי תמיד. ואני מודה עליו ואומר לך לבדך חטאתי. ולא לאוריה. לפי שהוא סיבב מיתתו בעברו על מאמר המלך. וכן באשתו לא חטאתי כי כל היוצא למלחמת בית דוד גט כריתות מניח לאשתו. דכתיב ואת אחיך תפקוד לשלום ואת ערובתם תקח. מאי ערובתם תקח דברים המערבים בינו לבינה שהם הקידושין תקח בגט פיטורין. ובמדרש אמרו ואת ערובתם תקח. היינו דכתיב אנכי אערבנו כי יהודה נעשה ערב על בנימין. ולכן ראוי לדוד שבא מיהודה שישלים ערבותו וילך להצילו

לשאול שהיה מבנימין מיד גלית. ואם כן במה חטא דוד. לזה אמר והרע בעיניך עשיתי. שכמעט חס ושלום חטא בע"ז שהוא חמור מאד. וזהו לך לבדך חטאתי. והענין הזה הוא כמו שכתב הקדוש ז"ל שחטאתו היתה בזה שהנביא אמר לדוד ואת אשתו לקחת לך לאשה ואותו הרגת בחרב בני עמון. ואחר שהרגו מה לי שהרגו בחרב בני עמון או בדבר אחר. אבל אמר שכל חרב בני עמון דרקון שקוץ בני עמון היה חקוק בו. וכששלח דוד ליואב שישים את אוריה בראש המערכה ומת הוא ואנשים אחרים עמו. דוד סיבב שיעבור חרב בני עמון עם שקוצו על מחנה ישראל הקדוש. בענין שהיו אומרים כי דרקון שקוצם עשה זה. וכביכול דוד סבב לתת כח ושבח לטעותם. עד שבזה כמעט היה עובד ע"ז. וזהו לך לבדך חטאתי והרע בעיניך עשיתי. וכל זה אני אומר למען תצדק בדבריך ותזכה בשפטיך. שכל מה שגזרת עלי הייתי חייב ויותר ויותר. אבל יש לך לראות כי הן בעון חוללתי. ואיני רוצה להאריך בכל המזמור אלא בסוף שכמו שהוא חטא במחשבה בדיבור ובמעשה. כן היה רוצה לתקן חטאתו באלו השלשה דברים. והיה מבקש מהשם שיעזרהו במה שאין כחו משגת. וכנגד המחשבה אמר לב טהור ברא לי אלהים. וכנגד הדבור אמר אלמדה פושעים דרכיך. וכן תרנן לשוני צדקתך. ולכן ה' שפתי תפתח וגו'. וכנגד המעשים אמר אם אומר לעשות זבחים לא תחפוץ זבח ואתנה. אבל הזבחים והמעשים הטובים הם רוח נשברה. ואני נשבר ונדכא ולבי חלל בקרבי. כמו נבוב לוחות שתרגום חליל לוחין. וכן בלב האדם יש שני חדרים אחד של רוח ואחד של דם. ואני בתעניות ובייסורין אין לי דם באותו חדר ולבי חלל בקרבי. ואם כן לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה. או יאמר אחר שאתה לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה. הטיבה ברצונך את ציון שהיא מדוכה ומעונה. תבנה חומות ירושלים החרבה. ואז תחפוץ זבחי צדק והיא תפלה לעתיד:

ואלו השלשה למדם דוד ממה שאמר בכאן כי קרוב אליך הדבר בפיך ובלבבך לעשותו. שהם השלשה דברים שהזכרנו בענין. שמעלת התשובה דבר גדול מאד ודבר קל מאד. אחר שהכל תלוי בו בפיו ובלבו ובאיבריו. והנה תנאי התשובה הם רבים והמחברים דברו בהם ואיני רוצה להאריך בהם. ומכולם לא ישרו בעיני אלא דברי ספר הישר שמתחיל אנא ה' הושיעה נא. ואומרים שעשאו ר"ת ז"ל ואיני זוכר דבריו על נכון. לפי שבעונותי אין לי ספר שכולם נשארו בפורטוגא"ל אבל כמדומה לי שהיה אומר שד' תנאי תשובה הם כנגד ד' יסודות. אחר שהאדם חוטא מצד יסודותיו ותאוותיו. האחד שינחם ויתחרט מעונותיו. והשני שיעזוב מעשיו הרעים ויעשה תשובה. והשלישי לשוב אל השם ולרצותו במעשים טובים. והרביעי שיחשוב בלבו שכר התשובה ועונש המשובה.

החרטה כנגד הרוח שמתהפך ומתגלגל ממעלה למטה. עזיבת החטא לגמרי ושלא ישוב אליו עוד כנגד יסוד המים הנגרים ארצה ולא יאספו. לשוב אל השם במעשים הטובים ולהסיר ממנו הגאוה להיות שפל כיסוד הארץ שהוא נרמס ברגלים. שיחשב בלבו שכר התשובה שבה עולה למעלה לעולם הנפשות. כיסוד האש שעולה למעלה ואינו יורד למטה. ואם יעמוד במשובתו יהיה נשרף באש של גיהנם. איני יודע אם אני מכוין הדבר בטוב. כי בחבור הראשון שנשאר בפורטוגא"ל הבאתי ראיות גדולות לדברי הגאון. אבל אני איני זכור בטוב עכשיו. ולא כתבתי זה בכאן אלא להציב ציונים ולתת רמזים למעיין אם יבא לידו ספר הגאון:

פסוק טו

ואמר אחר כך ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב. לפי שלמעלה דיבר במעלת התשובה ואמר כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך והיא מצות התשובה. ואולי יחשוב אדם שאחר שהיא נקראת מצוה. שאדם חייב לעשותה. כמו שחייב בשאר מצות התורה. וזה שקר כי אם כן יהיה האדם מוכרח לעשות תשובה כמו שמוכרח להניח תפלין. לכך באה זאת הפרשה לומר שאע"פ שנקראת מצוה. אינו מוכרח לעשותה אלא הכל תלוי בבחירתו להיות טוב ולהיות רע. לפי שזה לא נגזר על האדם כשנולד אלא או עשיר או עני ארוך או גוץ. אבל צדיק ורשע לא נגזר מלמעלה. כאומרם מה ה' אלהיך שואל ממך כי אם ליראה. הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. שהוא ביד האדם ובחירתו. ואע"פ שהשם יודע הדבר לא יכריע האדם. וזהו בהכרעה סגוליית נפלאה משארת טבע מציאותם. וכמו שפירשתי במשנת חביבים ישראל. כי השם כשבא לתת התורה זרח משעיר והופיע מהר פארן אם יקבלוה ולא רצו עד שבאו ישראל וקבלוה. אבל אם היו רוצים הכנה טובה היה להם כמו לישראל. וזהו חביב אדם שנברא בצלם. שזהו על מין האדם. חבה יתירה נודעת לפרטים. ולפי שזה נראה שנשא פנים לישראל. כי מתחלת העולם היה דעתו ליתנה לישראל והלך אל דרום וסבב אל צפון לקרר דעתם. לזה סמך מיד ואמר הכל צפוי והרשות נתונה. כלומר לא תחשב על ה' תועה כי הכל בבחירת האדם והכל צפוי והרשות נתונה. והדבר היה בבחירתם אם ירצו. וזהו שאמר בכאן ראה נתתי לפניך. בבחירתך. החיים והטוב והמות והרע. אם תאבו ושמעתם. ואם יפנה לבבך אבד תאבדון וגו'. כי זה תלוי בזה. ולכן אמר העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ שלא תטעו בדברי. כי החיים והמות נתתי לפניך. ובבחירתך הברכה והקללה. ואיני מכריח לך ואעפ"כ אני אומר לך ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך. והיאך תשיג

אלו ובעולם הבא החיים. לאהבה את ה' אלהיך כי היא חייך בעולם הזה. ואורך ימיך בעולם הבא. לפי שבשכר המצות אדם זוכה לשני שולחנות בעולם הזה ובעולם הבא:

פרק לא

פסוק א

וילך משה. לפי שידע משה שהגיע יומו והיו ישראל מצטערים על פרידתו ומתפחדים על המלחמות שהיו להם בארץ כנען. לזה רצה משה לנחמם על אלו השני דברים. לראשונה אמר להם בן מאה ועשרים שנה אנכי היום. וכבר זקנתי ושבתי ולא אוכל עוד לצאת ולבוא לפניכם. ולכן אין לכם להצטער על פרידתי. וכנגד השניה שאתם מפחדים ממלכי כנען. ה' אלהיך הוא עובר לפניך והוא מלכך. והוא יושיעך וישמיד הגוים האלה מלפניך. ולפי שעכ"פ העם צריכים ראש וקצין עליהם בענין שלא יהיו כצאן אשר אין להם רועה. לז"א יהושע הוא עובר לפניך לראש ולקצין והוא יושיעך בעזרת ה' בגבורים. ועשה ה' להם כאשר עשה לסיחון ועוג. ולפי שיהושע בערך משה לא היה נערך אצלם ללחום מלחמות ה'. לזה אמר ועשה ה' להם. כי הוא הראש והמנהיג ולכן חזקו ואמצו. ואע"פ שאני אומר לכם חזקו ואמצו. אל תיראו ואל תערצו כי ה' אלהיך הוא ההולך לפניך לא ירפך. וזה על דרך הלא צויתיך חזק ואמץ אל תערוץ ואל תחת. כלומר אע"פ שאני חוזר לחזק אותך ולזרזך פעמים רבות שנראה שהוא דבר שצריך חזוק. עכ"ז אל תערוץ ואל תחת. ולקרר דעתם ולנחמם יותר. לא רצה לקרוא לישראל לומר להם אלה הדברים. אלא מחל כבודו והוא בעצמו הלך אל ביתם ונתקרב אצלם. וזהו וילך משה כגופא בלא דרועא. והרמז בזת לפי שכבר הגיע זמנו של יהושע למלוך ואין מלכות נוגעת בחבירתה אפי' כמלא נימא. לכן אמרו שהלך משה כגוף בלא זרוע לפי שנאמר בו מוליך לימין משה זרוע תפארתו. עד שכמעט נראה כאלו ניטל ממנו אותו זרוע. ולכן הלך ואמר לישראל לא אוכל עוד לצאת ולבא. ולפי שהכתוב אמר לא כהתה עינו ולא נס ליחה. לזה אמר וה' אמר אלי אל תעבור. כלומר ככחי אז כחי עתה. אבל הטעם שלא אוכל לצאת ולבא. הוא לפי שה' אמר אלי לא תעבור את הירדן הזה. והטעם לפי שכבר הגיע זמן מלכותו של יהושע. וזהו יהושע הוא עובר לפניך כאשר דבר ה':

והנכון שהטעם שאמר בכאן וילך משה. לפי שהיה דעתו לשבח ליהושע ולומר לישראל איך יהיה להם מנהיג טוב לעבור לפניהם כאומרו יהושע הוא עובר לפניך. ולפי שיהושע לא ימיש מתוך האהל ולעולם היה דבק עם משה. וכל שכן עכשיו שידע שכבר הגיע זמן פטירת רבו. לזה לא רצה משה לומר אלו הדברים בפני יהושע והלך לישראל למקום שהיו שם. והניח ליהושע באהל ואולי שאמר לו שימתין שם ולא ילך עמו. כדי לדבר

עם ישראל שלא בפניו. וזה הפירוש יסתייע ממה שאמר אח"כ ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל חזק ואמץ. נראה שהדיבור הראשון לא היה יהושע מצוי לעיני כל ישראל אלא שנשאר באהל. ועכשיו רצה לדבר עמו במעמד כל ישראל ולחזק לבו בגבורים. וזהו חזק ואמץ כי אתה תביא את העם הזה. וכאן נתבשר שיבא לארץ. וכשאמר למטה כי אתה תביא בשרו שימלוך על ישראל וה' הולך עמך לא ירפך ולכן לא תירא מהמלחמות. וכל זה מעין מה שאמר לישראל:

פסוק ט

אח"כ אמר **ויכתוב משה את התורה הזאת ויתנה אל הכהנים בני לוי הנושאים את ארון ברית ה'**. לרמוז שכבר אמרו שכתר תורה אינו כשאר הכתרים אבל כל הרוצה ליטול את השם יבא ויטול. וא"כ איך נתנה אל הכהנים בני לוי. לזה אמר כי הטעם שנתנה להם הוא. לפי שהם היו נושאים את ארון ברית ה'. ואחר שבארון היה מקום התורה. מן ההכרח היה ליתנה להם. אבל לא נתן התורה לכהנים. ולכן אמר ואל כל זקני ישראל. שהם במקום כל ישראל. באופן שלכולם ניתנה בשוה. ויצו משה אותם לאמר שיאמרו לכל ישראל בכל זמן וזמן מאלו הזמנים שהם מחוייבים לשמוע קריאת התורה. וזהו מקץ ז' שנים במועד שנת השמטה שהוא זמן חירות לגופים ולנשמות. לגופים שהוא זמן חירות לעבדים. ולנפשות שנמחלו עונותיהם ביוה"כ. ואמר בחג הסוכות. לפי שהוא זמן האסיף וזמן שמחה. צריך רסן התורה למנוע מהם התאוות. ולכן אמר בבא כל ישראל לראות את פני ה' תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם. באופן שיזכרו וישובו אל ה' בזכירת דברי התורה. וכן בזכירת בהמ"ק כאומרו וממקדש תיראו. וזהו במקום אשר יבחר תקרא את התורה הזאת. ואמר באזניהם ולא אמר לפניהם. לרמוז על סודות התורה הנתנים להם פה אל פה בלחש. וזה דבר ראוי לזקנים וליחידי סגולה. ולפי שכלל העם והנשים והטף אין צריך זה. לזה אמר הקהל את העם האנשים והנשים והטף למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה'. לרמוז כי להם די השמיעה. בענין שבשמיעת הדברים ילמדו ליראה את ה' בעשיית המצות המעשיות כמו ציצית ותפילין וכיוצא בהם. ובניהם אשר לא ידעו ישמעו וילמדו ליראה את ה'. כי אלו אינם מבינים אלא שומעים קול דברים ולמדו ליראה את ה'. שיזכרו שאביהם הביאום לשמוע דברי התורה לחנכם במצות. וזהו למדו ליראה את ה'. שכבר למדו מה שהיה להם ללמד מההבאה שהוא החנוך לפי שלא היו מבינים יותר אבל בראשונים אמר ילמדו ויראו. שפי' ילמדו לעתיד שיאמרו שמענו שהיו קורים בתורה ועשו להם ציצית וכן והיו לך לאות על ידך. ומזאת השמיעה יבאו לעשות ציצית ותפילין:

פסוק יד

אחר כך אמר הן קרבו ימיך למות. וכבר ידעת שאין מלכות נוגעת בחבירתה [אפילו] כמלוא נימא. לכן קרא את יהושע ואצונו לנגיד על עמי. וילך משה ויקרא לתלמידו ויתיצבו באהל מועד. ואמר הן קרבו ימיך למות. לרמוז למה שאמרו במדרש ימים מתים והצדיקים אינם מתים. מה טעם לפי שחמה זורחת ומברכין יוצר אור יוצר המאורות. אבל הרשעים אפי' בחייהם קרויים מתים לפי שאין מברכין יוצר אור ויוצר המאורות. וזהו ואתה חלל רשע. ומרמז בזה שהצדיקים מכירים יכולת האל והשגחתו. ומודים ומברכין לשמו ית' על כל דבר ודבר. ובפרט אמר שמברכים יוצר אור יוצר המאורות. שזה רמז שהוא צור יוצר עולמים וברא העוה"ז והעוה"ב. וזהו יוצר אור שזהו כנגד העה"ז. יוצר המאורות הם המאורות העליונים שבם זוכים לאור באור פני המלך. ולכן אמר שהצדיקים אפילו במיתתם קרויין חיים. לפי שהם זוכים לאותם המאורות שמברכין עליהם. אבל הרשעים אין מברכין יוצר אור לפי שבחשכה יתהלכו בזה העולם ואין מברכין יוצר המאורות. ולכן אין משיגים אור העוה"ב והם מתים כאמרו ורשעים בחשך ידמו. באופן שאפילו בחייהם קרויים מתים. וכן רמז יוצר אור יוצר המאורות. שהצדיקים מודים שהשם ברא שלשה עולמות הרומזים בפסוק ויכל אלהים ביום השביעי כמו שכתבתי שם. וזהו יוצר אור כנגד העוה"ז. יוצר המאורות כנגד עולם האמצעי ועולם העליון. אבל הרשעים כופרים בבריאת העולם ואומרים לית דין ולית דיין. ולכן אמר הן קרבו ימיך למות. אבל הן אין אתה מת. וכן ויקרבו ימי ישראל למות כמו (שהצרכתי) [שהארכתי] שם. וכן כתבתי שם שאע"פ שהמיתה היא קשה ומי הוא ערב לגשת אליה. עכ"ז הצדיקים שלא חטאו הן נקרבים אל המות בלי יראה ובלי בשת. ולכן אמר בכאן הן קרבו ימיך למות. אע"פ שאתה בורח מן המיתה. ימיך קרבו למות בלי בשת ובלי יראה. אחר שהם ימים אמתיים. כמו שאמר באברהם בא בימים האמתיים. כיוצא מן הימים היה לו לומר. וכמו שנאמר ביעקב ויקרבו ימי ישראל למות ויקרא לבנו ליוסף שהוא היה בנו האמיתי. כן אמר בכאן קרא את יהושע שהוא בנך האמיתי בן בנו של יוסף. ולהורות על מעלת מרע"ה אמרו במדרש על מלת הן אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע בדבר שקלסתיך בו דכתיב הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים. אתה קונס עלי מיתה. דכתיב הן קרבו ימיך למות. עד שחזר הקב"ה ואמר לו הנך שוכב עם אבותיך. אין הנך אלא לשון מנוחה שנאמר והנחה למדינות עשה. רמזו בזה מה שאמרו בסתרי התורה שאמר לו הקב"ה למשה אני אלוה בעליונים ויחידו של עולם. ואתה יחיד בתחתונים דכתיב ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. לרמוז כי כמו שמשה קלס להקב"ה

במלת הן לה' אלהיך. שהם אותיות שאין להם זוג. כך אין להקב"ה זוג. כי הה"א אין לה זוג בעשרות. וכן אות נון אין לה זוג במאות וכו'. ולכן כמו שאלו האותיות אין להם זוג. כך הוא הקב"ה הוא יחיד בלי זוג. וזהו הן לה' אלהיך השמים. וכמו שמשה קלס להקב"ה באלו האותיות שאין להם זוג. כך קלס הקב"ה למשה באותיות שאין להן זוג ואמר הן קרבו ימיך למות. לרמוז שאין לו זוג דכתיב ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. ועכ"ז אמר הקב"ה למשה שאע"פ שאתה אין לך זוג ואני אין לי זוג. קרבו ימיך למות. ואני חי וקיים לעולם. ולקרר דעתו חזר לומר הנך שוכב עם אבותיך. כלומר אע"פ שאתה מת. אתה חי במנוחת עולמים. וזהו שאמרו אין הנך אלא לשון מנוחה:

ומה שאמר קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואצונו. ולא מצאנו שהשם צוה לו דבר. ואיך אמר ואצונו. אולי נאמר שפירושו ואצונו לנגיד ולמלך על עמי ישראל. ולכן אמר ויתיצבו באהל מועד שניהם שוים. וכן אמר לכבודו ועתה כתבו לכם את השירה הזאת. אע"פ שהכותב לא היה אלא משה לבדו דכתיב ויכתוב משה את השירה הזאת אמר כתבו לכבוד יהושע. ואולי אע"פ שמשה היה הכותב. יהושע היה מסייעו בתיקון הקלפים. או שהיה מסייעו להגיה כאלו שניהם כותבים ולכן אמר כתבו לכם. ואולי נאמר כי הטעם שאמר ואצונו. לפי שהשם בא לצוות את העם כאומרו וקם העם הזה וזנה וגו' ואנכי הסתר אסתיר פני וגו'. וכן כל הפרשה הוא להזהיר את ישראל על עבודה זרה. ואחר שהזהיר וצוה לישראל. הוא כאלו צוה ליהושע שהוא המנהיג. כי המנהיג הוא שקול ככל העם. והעם שקול כמנהיג. כמו שאמר משה וישלח מלאכים ובמקום אחר כתיב וישלח ישראל מלאכים. ולכן אמר בכאן ואצונו כאלו חוזר אל העם. ורצה השם שיעמדו משה ויהושע לראות באזהרת העם וזהו ואצונו. ואולי נאמר כי צו את יהושע היא כתובה בסוף באומרו ויצו את יהושע ויאמר חזק ואמץ. ואע"פ שזה נראה לי דוחק. שכבר נשלם דיבור השם והפסיק בפסוק ויכתוב משה את השירה הזאת. ואח"כ חזר לומר ויצו את יהושע. וירא ה' באהל בעמוד ענן. הנה לפי מעלת משה ע"ה שהיה מביט באספקלריא המאירה. לא היה ראוי שיתגלה לו עכשיו בעמוד ענן. וכ"ש עתה שהיה סמוך לפטירתו שהיה דבק יותר אל השם. כדכתיב תוסף רוחם יגועון. ואולי כי הטעם שנראה אליו בעמוד ענן היה בעבור יהושע. כי אחר שאמר והתיצבו באהל מועד. אע"פ שהשם היה מדבר עם משה. יהושע היה שומע קול הנבואה. ולכן נראה בעמוד ענן לפי שהיה מתחיל בנבואה. ובסוף הענין דיבר השם אליו כדכתיב ויצו את יהושע בן נון וגו'. ויהיה זה כטעם הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך. וכן בכאן בעבור שישמע יהושע נראה בעמוד ענן. או שנאמר שהטעם שנראה בעמוד ענן.

הוא להורות שהקב"ה כביכול מתעצב אל לבו על מיתת הצדיקים כדכתיב יקר בעיני ה' המותה לחסידיו. ואמרו שאין הקב"ה גוזר מיתה על הצדיקים עד שישאלו בפיהם. דכתיב ואברכה לפני ה' לפני מותי. ואמרו ג"כ איך אומר ליצחק שימות שפשט צוארו על גב המזבח. עד שלזאת הסבה נראה בכאן בעמוד ענן לפי שאמר למעלה הן קרבו ימיך למות. כמי שאומר אני לא הייתי רוצה שתמות. אבל קרבו ימיך למות ושלמו ימיך. והגיע זמנו של יהושע ליטול שררה ולכן קרא ליהושע. ולפי שהשם נתעצב אל משה נאמן ביתו וממלכתו. נראה בעצבון ובעמוד ענן. כאלו הלביש שמים קדרות על משה נביאו. וכמו שאמרו על חרבן הבית ויקרא ה' אלהים לבכי ולמספד. עד שאמרו מלך ב"ו אבל מהו עושה. מכבה את הפנסים ותולה שק על פתחו [כן] כתיב ביה אלביש שמים קדרות ושק אשית כסותם. כן נוכל לומר בכאן שבשביל משה יחידו כבה את הפנסים והלביש שמים קדרות ונראה בעמוד ענן. ולכן אמר הנך שוכב עם אבותיך. כלומר הרבה יש לי לידאג על מיתתך. לפי שידעתי כי מיד יסורו ישראל מדרך ה'. ומי יעמוד לפני להתפלל עליהם ולמסור נפשו עליהם. וזהו וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ. ודכוותה בחטא אהרן ומרים נאמר וירד ה' בעמוד ענן. לפי שהיה לו לדבר עם אהרן ומרים. וכן לפי שהקב"ה נצטער על חטא אהרן ומרים ועל פורענותם. ירד בעמוד ענן כביכול שנתעצב על חטאתם ועל פורענותם. ובמדרש הזוהר אמרו הנך שוכב עם אבותיך. שאמר לו הקב"ה אע"פ שאתה שוכב עם אבותיך. הנך מצוי וקיים. וזהו הנך. וזה להורות שהוא מצוי בעולם הנפשות והוא חי וקיים. וכן להורות שכל זמן שיהושע חי. משה היה מצוי כאלו לא מת. וזהו הנך שוכב עם אבותיך וקם העם וזנה. והרי כל זמן יהושע לא עבדו ע"ז כאלו היה משה חי וקיים. וזהו הנך מצוי וקיים:

פסוק טז

ואמר **וזנה אחרי אלהי נכר הארץ**. להורות שאלו האלוהות הם נכרים ואחרים לעובדיה צועקין אליהם ואינם עונים. ואעפ"כ ישראל תאותם ורוחם וקרבם לעובדם. וזהו אשר הוא בא שמה בקרבו. שלא היה לו לומר אלא אשר הוא בא שמה. ואחר שתאותם וקרבם עמהם. ועזבני והפר את בריתי. וזה הענין הוא כמו שאמר הנביא אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בורות וגו'. וכן בכאן עוזבים אותי ומפירים בריתי לילך אחרי אלהי נכר הארץ. שהם נכרים אפי' לעובדיהם. ואמר וחרה אפי בו ביום ההוא. לרמוז שהשם רצה שישובו מחטאתם. ולכן חרה אפו בהם מיד בעת חטאתם. בענין שיזכרו וישובו אל ה' ולא ישליכו אחרי גום חטאתם. כי זה חסד אלהי שעושה עם ישראל לפקוד עליהם חטאתם מיד. כאומרו רק אתכם ידעתי וכו'. ואמר שלמה בתפלתו יהי ה' אלהינו

עמנו כאשר היה עם אבותינו במדבר. שיהיה פוקד עליהם מיד עונותיהם. בענין שלא ישכחוהו. ולפי שנראה זה דבר זר. אמר ויהיו דברי אלה קרובים אל ה' אלהינו לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום ביומו. כלומר כל שאלתי ובקשתי שיהיו דברי קרובים אל ה'. ולא ישכח להביא ייסורים על עמו דבר יום ביומו. כי זה חסד גדול שעושה עמהם. כאומרו ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש העושה הרע כמעשהו. מיד בלי איחור ושכחה. ולכן אמר וחרה אפי בו ביום ההוא מיד. ואם לאו ועזבתים והסתרתי פני מהם זמן רב. ואח"כ אפרע מהם הכל. ובזה ומצאוהו רעות רבות וצרות. לפי שהם חייבים לי מזמן רב:

פסוק יז

ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי. הרצון בזה שהקב"ה היה עושה זה לטובתם כדי שלא יכבד המשא עליהם. והמה דברו עליו כזבים. והיו אומרים על כי אין אלוהי בקרבי מצאוני הרעות האלה. והיה להפך שהשם היה בקרבם. ולכן היה פוקד עליהם עונותיהם מיד ביום ההוא כאומרו דבר יום ביומו. ואחר שהם אין רוצים בזה. אנכי הסתר אסתיר פני מהם. פעם אחר פעם על כל הרעה אשר עשה. ואמר ביום ההוא. כלומר בשביל היום ההוא שחטאו בו. והנה בזה הפי' לא יקשה מה שמקשים. איך אחר שעשו וגמרו תשובה הלא על כי אין אלהי בקרבי. חזר לומר ואנכי הסתר אסתיר פני מהם:

או שיאמר וחרה אפי בו ביום ההוא וכו'. שסיפר שלשה דברים של עונש כנגד שלשה דברים שעשו. האחד וזנה אחרי אלהי נכר הארץ. והשני ועזבני. והשלישי והפר את בריתי. כי אם היו עובדים ע"ז ולא היו עוזבים את ה' לא היה כ"כ רע. וכן אם עזבוהו ולא היה להם ברית כרות עם השם באלה ושבועה לא היה כ"כ רע. אבל הפרו בריתי שכרתי אתם. וכנגד השלישי שהיא הע"ז אמר וחרה אפי בהם. וכמו שאמר כל זמן שע"ז בעולם חרון אף בעולם. וכנגד ועזבני אמר ועזבתים. וכנגד הפרת ברית אמר והסתרתי פני מהם. וכל זה מדה כנגד מדה. בענין שבזה ישובו אל ה'. כי זה חסד גדול מהשם למדוד מדה כנגד מדה. בענין שיאמר האדם צדיק הוא וצדיק דינו. כי בזה חטאתי ובזה בא לי העונש. וזהו ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו מדה כנגד מדה. בענין שבזה יכיר חטאתו. וכמו שפירשתי למעלה בפסוק וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהיך מיסרך. בענין שכשתשוב לחקור בלבבך מה שאתה עשית לא תקרה תגר. ובמאמר שהמע"ה כי גם פעמים רבות ידע לבך אשר גם אתה קללת אחרים. ולכן לא תחוש ולא תשמע עבדך מקללך. בענין שהשם מעניש אותם מדה כנגד מדה בשלשה

דברים שחטאו. והיה ראוי להם להצדיק עליהם הדין. והמה דברו כזבים ואמרו הלא על כי אין אלהי בקרבי בא לי כל זה. ולכן ואנכי הסתר אסתיר פני מהם. ועזבתים למקרה ופגע על כל הרעה אשר עשה:

או שיאמר ואמר ביום ההוא על כי אין אלהי בקרבי. שזה רמז על שורש פורה ראש ולענה. שיש להם שורש רע בקרבם לחשוב. כי כל הדברים הולכים אחר המחשבה ולא אחר המעשה. וכמו שפירשתי למעלה. ולכן בכאן חזרו לשרשם הרע לומר הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות. ולא בשביל המעשים. לזה אמר ואנכי הסתר אסתיר פני על כל הרעה אשר עשה. ולא בשביל המחשבה. לפי שעיקר. התורה תלויה במעשה כמו שפירשתי למעלה. וכמו שאמרו תלמוד גדול שמביא לידי מעשה. אבל אם אינו מביא לידי מעשה אינו גדול:

או שיאמר שהם עשו תשובה ואמר כל אחד אני מכיר בחטאי. כי לפי שאין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה. לומר שאע"פ שהיו אומרים חטאנו בפה לבם לא כן יחשוב. כאומרו בפיו ובשפתיו כבדוני ולבם רחק ממני. ואחר שהם הכירו זה. אסתיר פני של זעם מהם על כל אשר עשה. אע"פ שפנה לאלהים אחרים שהוא עון חמור. וזה כי פנה אל אלהים אחרים. כמו כי עם קשה עורף הוא:

או שיאמר ומצאוהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי וגו'. לרמוז שאע"פ שהיו חוזרים בתשובה. ראוי להסתיר פני מהם. אחר שהתשובה לא היתה שלימה אלא מתוך צרה. כאומרו ה' בצר פקדנוך וגו'. ואפי' במלך בו"ד זה הדבר מגונה כאומרו מדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם. כ"ש במלך מה"מ הקב"ה. לכן אמר בכאן ומצאוהו רעות רבות וצרות. וכשיראו אלו הצרות. ואמר ביום ההוא שהוא יום הצרות הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה. ואולי אחר שיצאו מהצרה ישובו לקלקולם כמו שנזכר בפרעה ובנבוכדנצר. לז"א ואנכי הסתר אסתיר פני מהם עד שישובו בתשובה שלימה. והפירוש שלמעלה הסמוך לזה נראה פירוש נאה ומתקבל:

או שיאמר ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי. לפי שלמעלה אמר כי שתים או ג' רעות עשו. הא' וזנה אחרי אלהי נכר הארץ. והשני ועזבני. והשלישי והפר את בריתי. והם עשו וידוי ואמרו כי כל הרעה הבאה להם. לא היה אלא על שעזבו השם ולא היה בקרבם. כאומרם הלא על כי אין אלהי בקרבי. ולכן אמר השם כי זה שקר. כי אם עזבוהו ולא ידרשוהו. אם לא בחרו לעבוד עבודה זרה ולזנות אחרי אלהי נכר הארץ. לא היה כל כך רע והשם היה מוחל להם. אבל אחר שזנו אחרי הבלי הנכר. היה רוצה

להענישם. ולא על שעזבוהו. וז"ש ואנכי הסתר אסתיר פני מהם על כל הרעה אשר עשה כי פנה אחרי אלהים אחרים:

פסוק יט

ואמר **ועתה כתבו לכם את השירה הזאת**. כלומר התיקון לכל זה היא התורה. ולכן ועתה מיד כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל. בענין שבה ימצאו כל הדברים העתידים לבא עליהם למען תהיה לי השירה הזאת לעד בהם. כי אביאנו אל הארץ כאשר נשבעתי. והם יהיו כפויי טובה. ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים. כנגד וזנה אחרי אלהי נכר הארץ. ונאצוני כנגד ועזבני. והפר את בריתי כנגד והפר את בריתי אשר כרתי אתו. והיה כי תמצאן אותו רעות רבות וצרות כנגד מה שאמר למעלה ומצאוהו רעות רבות וצרות. וא"כ למה נשנית זאת הפרשה. והרצון אצלי בזה שהשם הגיע לסוף מעשיהם. וידע כי באחרית הימים תלך זאת האומה מדחי אל דחי ומרעה אל רעה. ומיד כשיראו צרתם. יאמרו הלא כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה. ויכירו עונם. ואחר כך יצאו מרעה אל רעה יותר גדולה. והוא שיפנו אל אלהים אחרים ויכעיסוהו ויפרו בריתו. אע"פ שימצאום רעות רבות וצרות לא יכירו חטאתם ולא יודו על פשעיהם. לא מתוך צרה ולא מתוך רווחה. ולכן אמר שלזה צריך שיכתבו השירה הזאת וענתה השירה הזאת לפניו לעד. בענין שהשירה עצמה תתרה בהם ועל דעתם ואע"פ שהם לא ישובו מעצמם. וזהו חסד גדול מהשם שאע"פ שלא ירצו. ישובו אל השם ויהיה מלכם על כרחם. כאומרו אם לא ביד חזקה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם. וזהו וענתה השירה הזאת לפניו לעד כי לא תשכח מפי זרעו. וזאת הבטחה גדולה לישראל. כמאמרם ז"ל וכמאמר הנביא לא ימושו מפיך. וכל זה אני אומר לפי שאני ידעתי את יצרו אשר הוא עושה. היום בטרם אביאנו אל הארץ. ומה יעשה אחר שאביאנו אל ארץ זבת חלב ודבש. ולפי שזאת השירה עיקר התורה ותועלת לישראל בעת צרתם. ואמר השם ועתה כתבו לכם את השירה הזאת. בעת הזאת. כתב בכאן ויכתוב משה את השירה הזאת וילמדה את בני ישראל. קודם צוואת יהושע. דכתיב ויצו את יהושע בן נון ויאמר חזק ואמץ ואנכי אהיה עמך. אע"פ שמן הראוי היה שישלים השם דיבורו וצוואת יהושע ואח"כ יאמר ויכתוב משה את השירה הזאת וגו'. ויסמוך לו ויהי ככלות משה לכתוב את דברי התורה הזאת וגו'. אבל נכנס פסוק ויכתוב משה את השירה הזאת בנתים לסבה שזכרנו. שאם לא כן איני יודע למה נכנס פסוק זה בכאן קודם צוואת יהושע. אם זאת הצוואה של ויצו את יהושע היא מה שאמר למעלה ואצונו. לכן נראה לי שפי' ואצונו הוא כמו שפירשתי למעלה. ואצונו לנגיד על עמי. ובכאן פירש הדבר יותר ואמר ויצו

את יהושע ויאמר חזק ואמץ אתה כי תביא את בני ישראל אל הארץ. לפי שאתה נגיד ומצוה לאמים. וכבר כתבתי לך שד"ת רשות במקום אחד ועשירות במקום אחר ומה שחסר זה גלה זה:

פסוק כד

ואמר **ויהי ככלות משה לכתוב את דברי התורה הזאת** לרמוז שאע"פ שכתב השירה הזאת ללמדה את בני ישראל אינה נקראת תורה אלא אם היא שלימה. ולכן כלה לכתוב את התורה הזאת על השירה שכתב בראשונה. וזהו ויהי ככלות משה לכתוב את דברי התורה הזאת על ספר. כלומר בענין שיקרא ספר ולא יחסר בו אפילו קוצו של יו"ד. וזהו לפי הפשט. כי לפי מדרש ז"ל השירה נאמרה על כל התורה. כאומרם חייב אדם לכתוב ספר תורה לעצמו שנאמר ועתה כתבו לכם את השירה הזאת:

ואמר **עד תומם**. לרמוז כי הדברים הקדושים מעצמם נעשים מבלי יד אדם. כאומרו ויכולו השמים והארץ כי מעצמם נעשו. כאומר בדבר ה' שמים נעשו. וכן אמר והבית בהבנותו כאשר בנוהו לא כתיב אלא בהבנותו שמעצמו נבנה. וכן ותכל כל עבודת אהל מועד שמעצמה נגמרה העבודה. ולכן אמר בכאן עד תומם. להורות שמעצמם נגמרו כל הדברים. לפי שהיא עבודת הקדש. ואולי אמר זה לפי שרז"ל אמרו כי בשבעה באדר כתב משה ספר התורה ונתנה אל הכהנים בני לוי. ואז נתרעמו בני ישראל ואמרו אתה משליט את בני שבטך על התורה ולמחר יאמרו שאין לנו חלק בתורת האל. ועל זה אמר ולא נתן ה' לכם לב לדעת עד היום הזה. וכשראה משה כך כתב באותו יום י"ב ס"ת ונתן לכל שבט ספר אחד. ולפי שזה היה דבר פלא. כי איך אפשר שיכתוב משה שנים עשר ספרי תורה ביום אחד. לזה אמר עד תומם. כלומר אל תתמה על זה כי הדברים הקדושים מעצמם נעשים. וזהו עד תומם כאלו מעצמם נשלמו ולא ביד אדם:

פסוק כה

ואמר שצוה ללוים שיקחו את ספר התורה הזה. לרמוז שספר תורה אחר היה שם. ושישימו אותו מצד ארון ברית ה' ויהיה שם לעד על בני ישראל כשיעברו על דברי התורה. ואם באולי אפשר שישראל יעברו על התורה ויאבדו ספרי תורתם. שיהיה ספר התורה הזה שמור ביד הלוים לעד לעולם להיות להם לעד. ולזה צוה שישימו אותו מצד ארון ברית ה' להיות גנוז ושמור. ולכן נקראו הלוים שומרי התורה. דכתיב כי שמרו אמרתיך כנגד המצות. ובריתך ינצורו על שמירת הספר. וא"ת למה צריך כל זאת השמירה וההתראה. כי אני ידעתי את מריך ואת ערפך הקשה שאתם חוטאים היום בפני. ומה תעשו אחרי מותי. ולכן הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ואדברה באזניהם את הדברים האלה:

פסוק כז

ואמר **כי אנכי ידעתי**. לרמוז שזה לא היה במאמר השם שגלה לו דבר זה. אלא הוא מצד ידיעתו היה יודע ומכיר רוע מזגם שהיו קשה עורף. ואמר ואעידה בם את השמים ואת הארץ. לרמוז שאע"פ שאמר למעלה והיה שם בך לעד. שהתורה תתרה ותעיד בהם. עם כל זה היה צריך לחזור ולהעיד בהם שמים וארץ שהם קיימים. כי אולי הלוים ג"כ יאבדו ספר התורה. או יאבד מהם או יגנז. כשיבואו עליהם הגליות העתידות. ולכן חזר לומר ואעידה בם את השמים ואת הארץ. ואם תאמרו למה אתה צריך התראת התורה והתראת שמים וארץ. לפי שידעתי שאחרי מותי השחת תשחיתון וסרתם מן הדרך ללכת אחרי אלהים אחרים וקראת אתכם הרעה. לכן צריך ששמים וארץ יתנו עידיהם ויצדקו. ואמר כי ידעתי. לרמוז שאע"פ שהשם אמר לו הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ. לא רצה לומר להם מאמר השם. בענין שלא יאמרו שהיו מוכרחים לחטוא. אחר שאמר וקם העם הזה וזנה. לזה אמר כי ידעתי. כלומר בידיעתי אני משיג זה. ולכן אני רוצה להתרות בכם פעם שנייה:

פסוק ל

ואמר **וידבר משה באזני כל קהל ישראל**. לרמוז שדברי השירה הזאת עמקו ויש בה דברים נסתרים. והיה צריך לאומרם לאזניהם ולא לפניהם. ואמר את דברי השירה הזאת עד תומם. להורות ג"כ שדברי השירה היו דברים נסתרים. והיא כלל כל התורה כולה. ובה כלולים כל דברי הנביאים כולם. וכל מה שעתיד לבא על ישראל בגלותם ובגאולתם. עד שכמעט נראה דבר פלא איך היה אפשר שמרע"ה ישלים השירה הזאת ויגידה ויעריכה. לזה אמר עד תומם. כלומר שהדברים נשלמו מצד עצמם מצד קדושתם. כמו שאמרנו למעלה בכתיבה שאמר גם כן עד תומם:

פרק לב

פסוק א

לפי שאמר למעלה ואעידה בם את השמים ואת הארץ. בא עכשיו לקרוא שמים וארץ שיהיו עדים בדבריו. וכן אמר האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ וכו'. כנגד הגדולים והקטנים הנדמים לשמים ולארץ. לרמוז שהשירה הזאת יש בה דברים ראויים לגדולים ודברים ראויים לקטנים. וזה כענין מה שאמר למעלה אתם נצבים היום ראשיכם שבטיכם. וכן כל איש ישראל. ואחר שכולם היו בכאן. ראוי היה שישמעו דבריו. וכן רמז האזינו השמים ותשמע הארץ. על השמים וכל אשר בהם הם המלאכים והשרפים העומדים לפני השם. שכולם יבאו לשמוע דברי השירה הזאת. אחר שיש בה סתרים גדולים. וכן והארץ וכל אשר בה שישמעו דברי השירה הזאת. ולפי שמרע"ה השיג עתה

מה שלא השיג כל ימיו. כאומרו תוסף רוחם יגועון. רצה שירדו לכאן רכב וסוסי אש. שהם משרתיו אש לוהט. הדבקים בה' מצד מעלתם. וכן המשרתים שהם למטה מהם הנדמים לארץ. בערך השמים שהם אש ומים. וכן המלאכים שהם מצד הרוח כאומרו עושה מלאכיו רוחות. כולם יבואו לכאן לשמוע דברי השירה הנדמים לטל ומטר. וזהו יערוף כמטר לקחי וגו':

ואמר כשעירים עלי דשא לרמוז על רוח סערה עושה דברו. וכל זה כלול באומרו האזינו השמים ותשמע הארץ. לפי שכל אלו המלאכים כלולים בשם ה'. מהם מצד הרחמים שזה רמז למים. ומהם מצד הדין רמז לאש. ומהם בינונים ואמצעים מצד הרוח. ומהם יותר שפלים מצד הארץ. וזהו השמים והארץ. כאומרו ישמחו השמים ותגל הארץ. ראשי תיבות שם ה'. ואחר שכולכם כלולים בשם ה'. גדלו לה' אתי. ולכן כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו. וכן רמז באומרו האזינו השמים ותשמע הארץ. על ארבעה יסודות שבהם נבראו שמים וארץ. ולפרש שבמעשה בראשית הקב"ה קרא לאלו האומנים לבריאת שמים וארץ. כאומרו נעשה אדם וכמו שפירשתי במקומו. עכשיו שהיה רוצה לעשות עולם חדש כאומרו זכור ימות עולם. שזה רמז לששת ימי בראשית. רצה לקרוא לאומנים שהיו במעשה בראשית שהם הארבעה יסודות הכלולים בשמים ובארץ שיעמדו בכאן. והרמז בזה לפי שבזאת השירה כלולה תחיית המתים. כאומרו אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא. ובאותו זמן יתבטלו אלו הארבעה יסודות. כאומרו התנערי מעפר קומי שבי ירושלם בקיום חזק. אחר שיתנערו מעפרם ומיסודם הראשון. ויהיו מורכבים בהרכבה אחרת יותר דקה. כאומרו בלע המות לנצח. וזהו יתפתחו מוסדי צוארך שהם היסודות שהיו סבת המות:

וכן רמז **האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ**. על הנפשות העתידות והגופים. שכולם יבואו לכאן לשמוע דברי השירה הזאת. וכן אמרו ז"ל יקרא אל השמים מעל זאת הנשמה. ואל הארץ לדין עמו זה הגוף. לפי שהנשמה מן השמים חצובה מתחת כסא הכבוד והגוף נברא מן הארץ. ולכן רצה שיעמדו בכאן כל הנשמות שנסתלקו מן העולם כמו נשמות האבות והצדיקים. וכן הנשמות העתידות לירד לזה העולם. וכל זה לפי שדברי התורה הזאת יש בהם סתרים גדולים לעתיד. ולכן אמר כנגד הגוף והנפש האזינו השמים ותשמע הארץ. וזה כענין שאמר בפרשת אתם נצבים כי את אשר ישנו פה ואת אשר איננו פה. שזה רמז על הדורות העתידים:

ואמר **האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ**. לפי שמשה מדרגתו היתה למעלה מהנביאים. ולכן אמר האזנה בשמים. לפי שהוא היה קרוב אליהם והם היו מדרגתו.

כאומרו הנני ממטיר לכם לחם מן השמים. ואמרו שהמן היה יורד בזכות משה. ולכן אמר וישבות המן ממחרת. ולפי שמשה היה רחוק מן הארץ כאומרו של נעליך מעל רגליך כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש היא. ולא מדרגת הארץ. לכן אמר ותשמע הארץ. כמי שהיה רחוק ממנה. אבל ישעיהו עליו השלום אמר להפך שמעו שמים והאזיני ארץ. לפי שהיה רחוק מן השמים וקרוב מהארץ. ועם כל זה אמרו בזוהר שכשאמר ישעיהו ע"ה שמעו שמים. בקשו שמים וארץ להרעיש עליו ואמרו מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לומר לשמים שישמעו. עד שאמר כי ה' דבר. כלומר למה חרה לכם על דברי. כי אין אני המדבר אלא ה' דיבר. אבל משה רע"ה אמר בלי יראה. האזינו השמים ואדברה. כי אני הוא המדבר הנני. והנה במאמר הזה הודה מרע"ה לומר. שהוא היה במדרגה יותר גדולה מהשמים. וששמים וארץ הם נכנעים ומשועבדים לו. ושיש להם להאזין ולשמור דבריו ולבטל תנועתם מלפניו. אחר שהוא בעל התורה. וכל התורה כולה שמותיו של הקב"ה. ולכן כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו. ולא הוא לבדו יכול לעשות אלא כל הצדיקים והנביאים יש להם כח זה לבטל תנועתם. אחר שישראל אינם תחת ממשלות השמים. אלא חלק ה' עמו והם למעלה מהם. כאומרם ז"ל כל העו"ג ניתנו לשרים ידועים. וישראל באי זה מקום ניתנו. השיבו ואמרו ויתן אותם אלהים ברקיע השמים. לפי שאין מזל לישראל. ולכן אמר יהושע שמש בגבעון דום. וכן נקדימון בן גוריון שנקדה לו חמה. ולכן אמר באברהם הבט נא השמימה ואמרו שהגביהו למעלה מן השמים. וכן מרע"ה אמרו שעמדה לו חמה במלחמת סיחון ועוג. וכן במחלוקת קרח ועדתו גזר אומר אם בריאה יברא ה' ופצתה האדמה את פיה. ועשתה מאמרו מיד ותפתח הארץ את פיה. ולכן אמר עכשיו האזינו השמים ואדברה. כמו שכבר האזנתם לי. ותשמע הארץ. כמו שהיא רגילה לשמוע. ולכן עתה אני רוצה שתאזינו לי ותבטלו תנועותיכם ותעמדו במקומכם בלי תנועה. ולפי שהשוטים אומרים שאם יעמדו השמים מתנועתם אפילו רגע אחד שהיה העולם חרב. לזה אמר להם שוטים יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי. כלומר כשהשמים יעמדו מתנועתם ולא יפעלו פעולתם ולא יריקו מטר והאדמה לא תתן את יבולה. אז יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי. כי מצד התורה שנקראת מים חיים. ירדו טל ומטר וירדו חיים לעולם. אע"פ שהשמים יהיו נעצרים ועומדים מתנועתם. לפי שהשמים אין להם מצד עצמם אלא מצד מאור התורה. ולכן אחר שהנביא או הצדיק הוא בעל תורה. הוא יכול לבטל מאור השמש כשירצה. ולבטל תנועת השמים. אחר שהאור המגיע לשמש הוא מצד הצדיק ומאור תורתו. ולכן האדם למעלה מן המלאכים ומן השמים:

ולכן אמר המשורר השם אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ. שרצה להודיע מעלת האדם השלם. אשר הוא עולה בחכמתו על הגרמים השמיימים ועל המלאכים. עד שבסבת האדם [השלם] גדולת השם נודעת בעולם. כמו שאמרו שאמר באברהם ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי. אבל אח"כ כשהודיע גדולת הקב"ה בעולם אמר אלהי השמים ואלהי הארץ. ולכן אמר ה' אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ. בסבת האדם השלם המודיע שמך כי טוב נגד יריאך. עד שלרוב מעלתו תנה הודך על השמים. והמפרשים אמרו כי תנה הודך הוא כמו אשר נתת. ואני אומר שפירושו כפשוטו. והוא כמו תנה את נשי ואת ילדי. ופירושו כי לרוב מעלת האדם הוא נותן הוד וזיו על השמים. לרמוז שזיו השמים ואורם אינו אלא מצד האדם. שנותן אור וזיו לשמים להאיר על הארץ. ואם לא היה האדם. השמים לא יהלו אורם וכוכבי השמים וכסיליהם חשכו נרם. לפי שאין להם אור מצד עצמם. אלא מצד האדם שנותן להם אור מצד אור התורה. וזהו אשר תנה הודך על השמים. וא"ת מהיכן בא לאדם האור הזה. לזה אמר מפי עוללים ויונקים יסדת עוז. לרמוז שאין העולם מתקיים אלא בשביל הבל פיהם של תינוקות שעוסקים בתורה. וזהו הבל הבלים אמר קהלת הבל הבלים הכל הבל. לומר ששבעת ימי בראשית מתקיימים בסבת אלו שבעה הבלים שמנו בפסוק זה. והם כנגד שבעה קולות שנאמרו במתן תורה. ואע"פ שאמרו חמשה קולות ושבעה קולות ועשרה קולות כולם נתכוונו לדבר אחד. וזהו הכל הבל שכל העולם נתקיים בסבת הבל התינוקות. וזהו מפי עוללים ויונקים יסדת עוז. ומהבל קולם יסדת עוז שהיא התורה. כאומרו הקול קול יעקב ואם לאו הידים ידי עשו. להשליך אמת ארצה והמלכות הרשעה עשתה והצליחה. וזהו למען צורריך להשבית אויב ומתנקם. בסבת התורה. עד שלסבת זה האדם מושל בעולמות כולם. וכנגד העולם העליון ותחסרהו מעט מאלהים. וכמו שאמרו במרע"ה ומשה עלה אל האלהים כל האנשים אין עולים אלא למעלת גדולה או עושר או מלכות. ומשה עלה למעלת אלהים. וזהו ותחסרהו מעט מאלהים. וכמו שאמרו חמשים שערי בינה נבראו בעולם וכולם נמסרו למשה חוץ מאחד. לקיים ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד והדר תעטרהו. לפי שהוא נותן זיו והדר לשמים. וכנגד עולם השפל אמר כל שתה תחת רגליו צונה ואלפים כולם. צפור שמים וגו'. ואחר שזה כן ה' אדוננו מה אדיר שמך בכל הארץ. ולא אמר בכאן על השמים. להורות על מעלת האדם שהוא למעלה מן השמים. אחר שהוא נותן האור לשמים בסבת התורה. וזהו האזינו השמים. ואע"פ שתעמדו מתנועותיכם. יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי. אע"פ שהשמים לא יריקו טל ומטר. ולפי שהטל ומטר לבדם לא יועילו כל כך בלי רוחות לגדל העשבים והדשאים. לזה אמר כשעירים

עלי דשא וגו'. ואחר שזה כן כי שם ה' אקרא ואני עוסק בתורתו. הבו גודל לאלהינו והאזינו ושמעו קולי:

פסוק ב

או שיאמר כמטר לקחי תזל כטל אמרתי. להורות על מעלת התורה. שאע"פ שהוראת התורה ודיבוריה הם קשים כמטר. שסוחף השדות ועוקר האילנות. כמו שתראה בענין הקללות והתוכחות. וכן בענין השירה שאמר אספה עלימו רעות חצי אכלה בם. ודברים אחרים קשים מאד כמטר. עכ"ז תזל כטל אמרתי. שהיא כולה רחמים כטל של ברכה. כאומרם חיצי כלים והם אינן כלים. וכן גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב. שהיא הקללה היותר קשה שבכולם. אמר שם יעלם ה' עליך. כלומר יעלימם ויכסם. שלא יהיו כמטר סוחף אלא כטל. של ברכה. ולכן לא אמר יעלם אלא יעלם בשב"א. ולזה כיוונו רז"ל באומרו יערוף כמטר לקחי אין עריפה אלא הריגה כאומרו וערפו שם את העגלה. וכן הייסורים והקללות אע"פ שנראים קשים כמטר. הם מעמידים האדם כטל של ברכה. כאומרו כי את אשר יאהב ה' יוכיח. ואמרו נאמרה ברית במלח ונאמרה ברית בייסורין וכו'. ולכן אמר להם שאע"פ שיערוף כמטר לקחי בזאת השירה להרוג אתכם ולכלות אתכם. אינו כן אלא תזל כטל אמרתי. כי כל אמרתי היא כטל של ברכה. וכן כל דבריהם כשעירים עלי דשא. כלומר רוח סערה שיורד על הדשאים בחזוק גדול. שנראה שבא לעוקרם. ואינו כן אלא אותו רוח הוא סבת גידולם. וכן כרביבים עלי עשב על זה הדרך. כן הוא דברי אשר יצא מפי. יעשה ויצליח ויברך אתכם ויתן לכם קיום. ולכן כי שם ה' אקרא. באי זה אופן שיהיה. הבו גודל לאלהינו. אחר שהוא רחמים וברכה:

או יאמר יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי. להורות על מעלת השירה הזאת. לפי שידוע כמו שכתבתי שזאת השירה היא עיקר כל התורה. וכל הנביאים מכאן ינקו ולמדו. ובה רמוזים כל הדברים העתידים עד בא זמן האסיף. וזה פלא גדול שבפרשה קטנה כזאת שאין בה אלא ארבעים ושתים פסוקים. יהיו בה עיקרים גדולים וסודות נעלמים. וכל הדברים העתידים. אלא שלפי קוצר השגתינו אין אנו מגיעים לפשטן של דברים לרוב העלמם. ואל תתמה על זה. אחר שהוא שם ה' הגדול והנורא מאד. מי יכילנו. וזהו כי שם ה' אקרא. ועל זה אמר זה שמי לעלם חסר. כי זהו שם של ארבעים ושתים. שהוא אבגית"ץ וכו'. ברוך הוא וברוך שמו. שיש בו שבעה תיבות וארבעים ושתים אותיות. והוא נרמז בפרשת בראשית בכל יום שמו. ובו נברא העולם. וזהו סוד בראשית ברא שי"ת. כי בכל שם מהם שבעה אותיות. ובו חתם התורה בזאת הפרשה. ולכן אמר כי שם השם אקרא כנגד זה השם. ולכן יש בזאת השירה מ"ב פסוקים כנגד זה השם של

מ"ב אותיות. שהוא עיקר התורה כולה. וזהו ה' בם סיני בקודש. ולהורות ע"ז אמר יערוף כמטר לקחי. אע"פ שתזל כטל אמרתי. כלומר אע"פ שאמרותי ודברותי הם קצרים וקטנים כטל. הלקח שיכולין ללמד ולהוציא משם. הוא גדול ורב כמטר. וזהו יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי. להורות שדבריו היו קטני הכמות וגדולי האיכות. ולכן אל תתמה איך היו כלל כל התורה ויש בה דברים גדולים ועמוקים. והיא קצרה מאד. כי יש לך לידע שהיא שמו של הקב"ה. ובכל פסוק ופסוק יש בו תלי תלים של הלכות שמתפשטים בכל התורה כולה. כשעירים עלי דשא כמו רוח סערה שמתפשטת בכל העולם ובכל הדשאים. וכן יש בה רובי רבבות מרבבות קדש. כרביבים עלי עשב. ואחר שכל אלו הדברים יש בה. בשביל כבודו אני מבקש מכם. כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו. אחר שהשירה הזאת שמותיו של הקב"ה. ויש בה ארבעים ושתים פסוקים. וכל פסוק ופסוק הוא כנגד אות אחד משם של ארבעים ושתים. וא"כ אחר ששם ה' הוא קטן מהכיל. ובו כלולים כל הדברים וכל העולמות. כן זאת השירה אע"פ שהיא קטנה וקצרה. היא ארוכה ורחבה מני ים. וזהו יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי:

פסוק ג

או יאמר כי שם השם אקרא וגו'. שרצה להורות לישראל שלא יהו כפויי טובה. אבל יתנו לשם רוב רובי הודאות על טוב גמלם. ושילמדו ממנו שהוא עובד את השם בכל לבבו. (וכן) [וכי] בכל כחי עבדתי את אביכן שבמדבר. (ולכן) ואח"כ על דבר קל מאד שחטא בו בשמעו נא המורים נגזרה עליו גזירה. ועכ"ז הוא מצדיק הדין ואומר צדיק וישר הוא. ומה תעשו אתם שחטאתם חטאים גדולים ועצומים והכל מחל לכם. שיש לכם להודות לשם ולתת גודל לאלהינו. ולזה אמר כי שם ה' אקרא. כלומר אחר שאני בכל זה אני קורא בשם ה' ומצדיק עלי את הדין. כל שכן אתם שראוי שתתנו גודל לאלהינו. וזהו הבו גודל לאלהינו. וזהו על דרך שאמרו במדרש. הללו את ה' כל גוים וכל שכן אנחנו שגבר עלינו חסדו. וכן אמרו גם כן על פסוק טוב וישר ה' וגו'. וכל שכן שידרך ענוים במשפט. וכן בכאן כי שם השם אקרא. כל שכן אתם שראוי שתתנו גודל:

פסוק ד

ולפי שמשה חטא בארבעה מקומות נגד השם. ובכולם נגזר עליו שלא יכנס לארץ כמו שנפרש. בא להצדיק הדין על כולם. ואמר הצור תמים. כנגד הראשון שחטא בשליחות הראשון. כשאמר לא איש דברים אנכי וגו' כי כבד פה וכבד לשון. והשיבו השם מי שם פה לאדם. כלומר אתה אומר שאתה כבד פה וכבד לשון. כאלו החסרון תלוי בי ח"ו. וזהו מי שם פה לאדם או מי ישום אלם הלא אנכי ה' הפועל. ולכן בעונש זה ועתה לך. כלומר עתה בשליחות הזה תלך אבל לא בשליחות ארץ כנען. וכנגד זה הצדיק הדין

ואמר הצור תמים פעלו. אני מודה כי אין צייר כאלהינו. ואין חסרון בפעולתו. וזהו הצור תמים פעלו. ואם הייתי כבד פה. היא לסבה ידועה אצלו ית'. וכנגד החטא השני שאמר למה הרעותה לעם הזה וכן הרע לעם הזה. והשם השיבו עתה תראה אשר אעשה לפרעה ולא תראה במלחמת מלכי כנען. וסמך שם וידבר אלהים אל משה שדיבר אתו משפט על שהקשה לומר למה הרעות. כנגד זה הצדיק הדין ואמר כי כל דרכיו משפט. וכנגד החטאת השלישי שחטא בענין הבשר באומרו הצאן ובקר. שנראה לכאורה ששם ספק ביכולת השם ח"ו. והשם השיבו עתה תראה היקרך דברי. כלומר עתה תראה היקרך דבר שאמרתי לך שלא תראה במלחמת מלכי כנען. כנגד זה אמר אל אמונה וגו'. כלומר אני מצדיק הדין ומודה שהוא אל אמונה ולו היכולת והגבורה בכל הדברים. ואין עול במה שגזר עלי. וכנגד החטא הרביעי שחטא במי מריבה. במאמר ודברתם אל הסלע ואמר לו השם לכן לא תביא. כנגד זה אמר צדיק וישר הוא. כלומר צדיק הוא וצדיק דינו. שגזר עלי עכשיו בפירוש זאת הגזירה. ואחר שאני מצדיק הדין. כל שכן אתם שראוי לכם להצדיק הדין בכל מעשיכם ולומר הצור תמים פעלו:

ואולי שבכאן רמז להם שעתידים להיות גולים ארבעה פעמים בארבעה גליות בעבור חטאתם. ועם כל זה שראוי להצדיק הדין על כולם. ונאמר הצור תמים פעלו כנגד גלות בבל. שהיה גלות קשה כצור החלמיש יותר מגלות מצרים. כאומרם ז"ל כמעשה לבנת הספיר זה היה לפניו בשעת השעבוד. ובגלות בבל נאמר כמראה אבן ספיר. להורות שהיה קשה כאבן וגלות מצרים כלבנה. וזהו הצור תמים פעלו כנגד גלות בבל. כי כל דרכיו משפט כנגד גלות מדי. שנגזר עליהם להשמיד להרוג ולאבד. על שחטאו והשתחוו לצלם נבוכדנצר ונהנו מסעודת אחשורוש ברצונם שהרי כתיב שם אין אונס. ולכן הוצרכו מרדכי ואסתר לתקן חטאתם. כנגד האכילה אמרה אסתר וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו כמו שאכלתם בסעודת אחשורוש. שאם לא כן מיותר הוא. אחר שאמר וצומו עלי. וכנגד צלם נבוכדנצר בא מרדכי ותקן הדבר ולא רצה להשתחוות להמן. לפי שהוא היה צלם ע"ז ושם עצמו בסכנה להושיע צאנו. וכנגד זה אמר כי כל דרכיו משפט. ומדה כנגד מדה ובמשפט נגזרה עליהם גזירת המן. אל אמונה ואין עול כנגד גלות יון שהחשיך פניהם של ישראל כשולי קדירה. ונגזרה עליהם כמה גזירות קשות ורעות לפי חטאתם. ולא עשה להם עול. וכן היה אל אמונה שהאמין דבריו וקיימם אמונת אומן. שנפלו היונים בידי חשמונאי ובניו הכהנים. כמו שכתב בכהנים ברך ה' חילו אע"פ שיהיו מועטים. כן נתקיים שם מחץ מתנים קמיו. צדיק וישר הוא כנגד גלות אדום הוא

גלות הרביעי הקשה והארוך מאד. ולפי שלא נקבע בו זמן כמו בשאר גליות ומצאונו בו רעות רבות וצרות יותר מבכל הגליות. ראוי שנצדיק עלינו הדין ונאמר צדיק וישר הוא: **ואולי** יאמר הצור תמים פעלו. להורות שפעולת השם הם שלימות מצד שלשה דברים. האחד שפעולותיו שלימות בתכלית השלימות מצד עצמם. והשני שהדרכים וההכנות הראויות לאותו פועל הם שלימות. לפי שיש פועל שלם. והדרכים המישרים הפועל. אינן שלימות. והשלישי שהפועל עצמו הוא שלם. לפי שלפעמים יקרה שהפועל שלם. והפועל חסר ובלתי שלם. לזה אמר בכאן שבפעולות השם יש בהם כל השלשה תנאים. להורות שפעולותיו שלימות. אמר תמים פעלו. ולהורות על דרכי הפועל. אמר כי כל דרכיו משפט. רצה לומר שדרכי הפועל הם משפט וצדק. ולהורות על הפועל שהוא שלם. אמר אל אמונה ואין עול. לרמוז שהוא פועל אמיתי. לפי שכל פעולותיו קיימות אמונה אומן. וזהו אל אמונה בלי קיום. ואמר צדיק וישר הוא. לפי שלפעמים אע"פ שיהיה הפועל שלם באותו פועל. בדברים אחרים לא היה שלם. לזה אמר צדיק וישר הוא. מצד עצמו בכל הדברים:

ואולי רמז הצור תמים פעלו. על מעשה בראשית. לפי שכל מעשה בראשית הם שלימות ואין בהם נפתל ועקש. והשם ראה הדבר הראוי לכל פועל בחכמה נפלאה. כאומרו מה רבו מעשיך ה' כולם בחכמה עשית. לרמוז שפעולות השם היו רבות וכולם בחכמה. וזה פלא. כי מי שעושה דבר אחד שלם יהיה פלא. אבל כשיהיו רבות א"א שיהיו שלימות. ולכן כל מעשה בראשית בצביונן נבראו. וכולם הם בתכלית השלימות. ולזה אמר במעשה בראשית וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. להורות שאם יבא אדם ויאמר למה נברא דבר זה. כך תשובתו היא שהשם ראה שהיה טוב בזה הסדר ולא בסדר אחר. ולכן לפי שבכאן קרא שמים וארץ שיהיו עדים. וגם כלולים ארבעה יסודות שבהם נברא העולם. ולזה אמר הצור תמים פעלו. ואע"פ שהוא צור ותקיף. וברא כל הדברים בשם אלהים התקיף והחזק שהוא מדת הדין. עכ"ז כל דרכיו משפט. רוצה לומר כל דרכיו ברחמים. דכתיב אמרתי עולם חסד יבנה. ומלת משפט היא רחמים לפי האמת. וזהו תאחז ידך במשפט. ומה שאמר ואל תבא במשפט את עבדך. לפי שקודם החטא אמר אני בצדק אחזה פניך שהוא דין גמור. אבל אחר שחטא אמר שאפילו ברחמים לא יכנס עמו. ולכן נאמר במעשה בראשית ביום עשות השם אלהים ארץ ושמים. ששתף מדת רחמים עם מדת הדין. וזהו הצור תמים פעלו. כלומר אע"פ שפעולת השם היה בדין שהיא מדת אלהים הנאמר במעשה בראשית. עכ"ז כל דרכיו משפט ברחמים שהוא שם

יהו"ה. וכן אע"פ שהוא אל אמונה ואין עול. עכ"ז צדיק וישר הוא. שנכנס עם האדם לפנים משורת הדין. שזהו הישר והטוב:

פסוק ה

ואמר **שחת לו לא בניו מומם**. על דרך אם צדקת מה תתן לו ורבו פשעיך מה תעשה בו. ועל דרך שאמרו מה איכפת ליה להקב"ה בין שוחט מן הצואר בין שוחט מן העורף וכו'. וזהו שחת לו. כלומר אם הם רעים וחטאים. לעצמם עושים הרע ולא לשם. וזהו שחת לו בתמיה. לא בניו מומם. המות והרע הוא לבניו. שהם דור עקש ופתלתול. או שיאמר שחת לו לא בניו מומם. לפי שידוע שאם האב מוליד בן רשע כל העולם אומרים משורש נחש יצא צפע. לומר שמצד האב בא לו זה הרע. וכן אם הוא טוב כאומרו אברהם הוליד את יצחק. ולכן כשהם טובים אומר בני בכורי ישראל וכן בנים אתם לה' אלהיכם. וכשהם רעים ג"כ אומר בנים סכלים המה כמוזכר בקידושין. וכן בכאן ח"ו אולי יאמרו כי זה הרע בא להם מצד האב האמיתי שהוא השם. לזה אמר שאינו כן. אלא מצד עצמם. וזהו שחת לו לא בניו מומם. כלומר זאת ההשחתה אינה מצד עצמם. אלא מצד היותם בניו של הקב"ה בא להם זה. לזה אמר לא בניו מומם. לא מצד היותם בניו. אלא מצד היות דור עקש ופתלתול. וא"ת שזה בא להם מצד השם. הלה' תגמלו זאת. כלומר זהו הגמול שאתם עושים לשם על טובות גמלכם. כי בודאי בזה אתם כפויי טובה. וזהו עם נבל ולא חכם. כלומר שנפלו מהם כל הטובות שעשה להם ואין זוכרים אותם. ואומר שהשם לא עשה להם טובה. וזהו אמר נבל בלבו אין אלהים. משגיח ועושה טוב. ובזה השחיתו התעיבו עלילות ומעשה השם. ואומרים אין עושה טוב. ובזה הם כופרים בה' אחד. וזהו אין גם אחד. אחר שידוע שהשם טוב ומטיב ועושה טובות הרבה ורע מעט. וזה בסבת העונות ולא מצדו. וזהו מפי עליון לא תצא הרעות והטוב. וזה שאמר איוב לאשתו כדבר אחת הנבלות תדברי וגו'. לפי שהיא כשראתה הרעות הבאות עליו אמרה ברך אלהים ומות. לרמוז שיכפור בטובות האל ויאמר אין גם אחד. לזה השיב לה כדבר אחת הנבלות תדברי. שנובלים עליהם וטובם מהן. ואין זוכרים טובות השם שהוא מטיב עמהם טובות הרבה ורע מעט. וזהו גם את הטוב נקבל. כלומר ריבוי הטובות נקבל. וזהו מלת גם בראשונה שהוא לשון ריבוי. ואת הרע המועט לא נקבל. כי אלו הרעות כולם הם כמו רע מועט. בערך הטובות הגדולות שעשה עמנו:

פסוק ו

ולזה אמר בכאן עם נבל. שנפלו ממנו כל הטובות שעשה להם. ולא חכם להבין את הנולד. מהטובות שהיה עתיד לעשות עמהם. ויש לך לזכור כי הוא אביך קנך. ומצד היות אב קדמון. בלי עשיית טובות היה ראוי לך להודות לו. כל שכן כי הוא עשך

ויכוננך. רוצה לומר שעשה עמך טובות גדולות והכין לך בכל מיני יופי. וכן בטובות פרטיות אצלך. ועוד יש לך לזכור ימות עולם. שזהו רמז הטוב הכללי שעשה עם כל העולם בבריאת ששת ימי בראשית. שברא בהם כל מיני מזונות הצריכים לאדם. בינו שנות דור ודור. כלומר וכן בין וזכור שנות דור ודור מדור המבול ומדור הפלגה שהכעיסו לפניו על טובות גמלם ויאמרו לאל סור ממנו וגו'. ובין והבן העונש הגדול שבא עליהם בעונם. ואם אינך יודע זה שאל אביך ויגדך. כלומר ויגד לך תעלומות חכמה. כי זהו מלת הגדה בכל התורה משך חכמה מתרגום משכו נגידו. ואם אין לך אב או שאינך מגיע לתעלומות חכמה. שאל לזקניך וימים ידברו ויאמרו הכל לך. וזהו זקניך ויאמרו לך הדברים הפשוטים והנגלים בבריאת העולם. ותראה הטובות שעשה לך השם לא עשה כן לכל גוי. וזהו בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם. לרמוז שכולם היו כמו גוים בני אדם הראשון כפויי טובה כאביהם. וזהו אשר בנו בני האדם כמאמרם ז"ל. וכל זה רצה השם לעשות אע"פ שהכעיסו לפניו. כדי להוציא משם שבטי ישראל להיות לו לעם נחלה. וזהו בהפרידו בני אדם. כמו יתפרדו כל פועלי און. ואסיר גבולות עמים ועתודותיהם שוסתי. וכל זה למספר בני ישראל. לפי שהעולם לא נברא אלא בשביל ישראל. כאומרם ז"ל אלה תולדות השמים והארץ בהבראם באברהם. וזהו ימצאהו בארץ מדבר. אם הוא נאמר על אברהם. לפי שמצאו בין רגבים ידובק תרח ואבותיו. הביטו אל צור חוצבתם. שהוא כמו האוצר הטמון תחת הארץ וכמו שפירשתי במלת סגולה. ואולי יאמר יצב גבולות עמים כנגד כלל עם ישראל. למספר בני ישראל כנגד יחידי סגולה שבהם. לרמוז שהציב גבולות העולם בעבור כלל ישראל ובעבור הפרטים. וזהו כי חלק ה' עמו כנגד יצב גבולות עמים. יעקב חבל נחלתו כנגד למספר בני ישראל. וזהו חביבים ישראל כולם. שנקראו בנים למקום. חבה יתירה נודעת לפרטים. וזהו כי חלק ה' עמו. כלומר אע"פ שהם עם רב. חלק ה' ודבקים בו. אבל יעקב חבל נחלתו. שבחר לנחלה לו. לפי שהוא משולש בזכיות כחבל של שלשה חבלים. ורמז בזה ג"כ כי יעקב חבל נחלתו. כי קודם שנברא העולם היה הקב"ה מתפאר בו כאומרו ישראל אשר בך אתפאר. ומלאכי השרת היו משבחים להקב"ה ואומרים ברוך ה' אלהי ישראל. והיו שואלים להקב"ה מי הוא זה. וכשבא אדם אמרו זה הוא. ואמר להם זה גנב הוא. כלומר שאכל מן העץ. וכן נח וכו' כמו שפירשתי במקום אחר. וכן רמז באומרו יעקב חבל נחלתו. שעם ישראל דבקים בה' מצד יעקב הקטן שהוא חבל נחלתו. כלומר שיש לו חבל ארוך מן הארץ עד לשמים. וקשר שמים וארץ כאחד וחברם בחבל זה. כאומרו סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. וכל זה מצד אהבת האבות. כאומרו בחבלי

אדם אמשכם בעבותות אהבה. וכמו שפירשתי בעבותות המשכן וכענין השרשרות שהם כמו עבותות וחבלים לאחוז השם שלא יפרד מישראל. וכמו שאמרו בירושלמי משל למלך שיש לו פותחת קטנה שבה סוגר כל אוצרותיו. אמר המלך פותחת זו קטנה מאד כמעט רגע יאבד. מה עשה עשה לה שלשלת גדולה ואמר כשיאבד הפותחת בשביל השלשלת ימצאנה. כן אמר הקב"ה ישראל הם פותחת קטנה דכתיב כי אתם המעט מכל העמים. ובשביל שלא (יאבד ביניהם) [יאבדו] עשה להם שלשלת גדולה לאחוז אותם בענין שלא יאבדו. וזהו כי חלק ה' עמו. כלומר אע"פ שחלק ה' עמו. הוא חלק קטן. יעקב חבל נחלתו והוא חבל ארוך. לאחוז בכנפות הארץ עד שער השמים בענין שלא יאבדו.

פסוק ט

וכן רמז כי חלק ה' עמו. ימצאהו בארץ מדבר. לפי שאמר למעלה בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים. שרמז בזה שחלק הארץ לשבעים שרים. וא"כ אחר שזה כן. איך לקח השם לאברהם לעצמו שיצא משם ישראל. כי אברהם בא מתרח ואבותיו. ותרח ואבותיו כבר היו כלולים בכלל שבעים שרים. ואיך יאמר הכתוב כי חלק ה' עמו. כי לא היה חלקו. אחר שהיה חלק שבעים שרים. לזה השיב ואמר ימצאהו בארץ מדבר. לרמוז כמו שאמרתי שאברהם מצאו השם בין הצורים. ומבין הסורים יצא למלוך. והוא היה כמו אוצר טמון בארץ. וידוע בנימוסי המלוכה שאע"פ שהמלך מחלק הארץ לשרים ולאלופים. המטמונות שמוצאים בארץ טמונים הם של המלך. וכן בכאן אע"פ שהשם חלק הארץ לשבעים שרים. אברהם היה כמו מטמון טמון בארץ. והוא של הקב"ה. וזהו והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי הארץ כמו שפירשתי שם. ולכן אמר אע"פ שהנחיל עליון גוים והציב גבולות עמים וחלק הארץ לשבעים שרים. עכ"ז חלק ה' עמו. והטעם לפי שמצא אותו מטמון תחת הארץ. וזהו ימצאהו בארץ מדבר. וזה רמז על אברהם שהיה טמון בהרים בין תרח ואבותיו. וזהו הביטו אל צור חוצבתם. ואח"כ יסובבנהו יבוננהו בתורה ובמצות. כאומרו עקב אשר שמע אברהם בקולי וגו':

או שרמז באומרו יעקב חבל נחלתו. להורות על הצרות וחבלי יולדה שעתידים לבוא לישראל בארבעה גליות. ורמז להם שהצרות והעינויים מקיימים אותם ומעמידים אותם בגלותם. וכמו שאמרו בסתרי התורה אגרא דכלה דוחקא. כלומר שכר כנסת ישראל שנקראת כלה. הוא הדוחק והצער שעוברים בגלותם. כי בזה יש להם קיום והבטחה גדולה לצאת מגלותם. אבל כשהם שלוים ושקטים על שמריהם. אין זה טוב להם. וזהו כי חלק ה' עמו. כלומר אימתי הם חלק ה'. כשיעקב חבל נחלתו ומגיע להם צער וכאב וחבלי יולדה. כאומרו [כמו] הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בחבליה כן היינו מפניך ה'.

וע"ז אמר רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה וגו'. וכן על זה הדרך לעשות משפט עבדו כמו שפירשתי למעלה. באופן שכשהוא חבל נחלתו. הייסורים מעמידים אותו בכל הגליות ויוציאוהו משם. וזהו ימצאהו בארץ מדבר כנגד גלות בבל. דכתיב ביה במדבר ארבו לנו. ועכ"ז יהיה מצוי וקיים. וזהו ימצאהו. וכן בתוהו יליל ישימון שהוא כנגד גלות מדי. כי בימי המן ישיא מות עליהם להשמיד להרוג ולאבד. ובאלו הייסורים היה להם מציאות וקיום. יסובבנהו יבוננהו בגלות יון. מצד הכהנים המבינים בתורה. יצרנהו כאישון עינו. בגלות אדום לפי ששם צריך יותר שמירה מצד רוב הצרות שהיו בו. וכן כנשר יעיר קנו בגלות בבל. על גוזליו ירחף בגלות מדי. דכתיב ביה טף ונשים ביום אחד. יפרוש כנפיו יקחהו בגלות יון. שהיו הכנפים פורשי כנפים למעלה. ישאהו על אברתו בגלות אדום. כי אז תהיה לה' הממלכה והמתנשא לכל ראש. ויהיה לישראל עלוי ותלוי ראש. ומי עושה זה ה' שמו. וזהו ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר. כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה'. ואולי רמז כנשר יעיר קנו. על מה שכתבתי בפסוק כי יקרא קן צפור לפניך. שקן צפור נאמר על השם. שהוא מדור השם וקנו. וזהו קן לה אשר שתה אפרוחיה כנגד על גוזליו ירחף. כי באותו זמן השם יבנה קינו ומעונתו בציון אשר שם מזבחות ה' צבאות. ואשרי חלקו מי שימצא באותו זמן של בנין הבית. וזהו אשרי יושבי ביתך כי הם יהללוך סלה בלי הפסק. וכולם יהיו מאושרים לפי שעל גוזליו ירחף יפרוש כנפיו יקחהו:

והנה יש לך לידע כמו שהודעתיך למעלה. כי זאת הפרשה היא כלל כל התורה כולה וכל דברי הנביאים. וכן רמז בזה כל ד' גליות וגאולתם. ותחיית מתי ישראל. ובנין בית המקדש. וכן יש בהתחלת הפרשה ענין בריאת שמים וארץ. וגלות מצרים. וענין מתן תורה. וכל ענייני המדבר. וענין ביאת ארץ כנען. כנגד בריאת העולם אמר האזינו השמים וגו' הצור תמים פעלו. הוא פועל שמים וארץ. זכור ימות עולם. הם ששת ימי בראשית. בינו שנות דור ודור הם דור המבול ודור הפלגה כמו שפירשתי שם. בהנחל עליון גוים זהו חלוק הארץ לשבעים שרים. וכל אלו הדברים היו למספר בני ישראל. כנגד גלות מצרים אמר כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו. ששם סבלו חבלים ומכות בכור הברזל במצרים. ימצאהו בארץ מדבר כשיצאו ממצרים וסגר עליהם המדבר. שם מצאם נאמנים כאומרו לכתך אחרי במדבר. וכנגד מתן תורה אמר יסובבנהו יבוננהו יצרנהו כאישון עינו. ואולי רמז זה על שבת ודינין של מרה דכתיב שם שם לו חוק ומשפט. יצרנהו כאישון עינו בים. כנשר יעיר קנו כדכתיב שם ואשא אתכם על כנפי נשרים. יפרוש כנפיו יקחהו במשכן. ישאהו על אברתו בנחלי ארנון ובמעברות הירדן. כנגד ביאת הארץ אמר

ה' בדד ינחנו ירכיבהו על במותי ארץ וגו'. ובסבת טובות הארץ וישמן ישרון ויבעט וגו'. והלכו אחרי ע"ז. וזה יזבחו לשדים לא אלוה. וכנגד גלות ראשון שהוא גלות בבל. אמר ויאמר אסתירה פני מהם. לפי שלא היה אלא שבעים שנה ודומה להסתר פנים. ואני אקניאם בלא עם. דכתיב הן ארץ כשדים זה העם לא היה. כי אש קדחה באפי זהו ממרום שלח אש בעצמותי. ובזה האש ותאכל ארץ ויבולה ותלהט מוסדי הרים. זהו ירושלים הרים סביב לה. אספה עלימו רעות. זהו ארבעת שפטים הרעים שהתנבא יחזקאל ושאר הנביאים. והם רעב ודבר וחיה רעה וחרב. כנגד הרעב אמר מזי רעב. כנגד הדבר אמר וקטב מרירי. דכתיב מדבר באופל יהלוך מקטב ישוד צהרים. וכנגד החיה ושן בהמות אשלח בם. וכנגד החרב מחוץ תשכל חרב וגו' דכתיב להכרית עולל מחוץ. יונק עם איש שיבה. דכתיב משער שבתו. עד כאן הגיע גלות בבל. וכנגד גלות מדי אמר אמרתי אפאיהם אשביתה מאנוש זכרם. כי כן נאמר בהמן להשמיד להרוג ולאבד. לפי שידע בצוואת השם כנגד עמלק זקנו דכתיב ביה תמחה את זכר עמלק. ואמר לולי כעס אויב אגור. לפי ששם נגזרה עליהם גזירה. בסבת סעודת אחשורוש שנהנו ממנה ושתו מיינם. אף על גב דכתיב שם אין אונס. וכן לפי שהשתחוו לצלם נבוכדנצר. ובסבת זה כבר נתחייבו כליה חס ושלום. לולי כעס אויב אגור. הוא עמלק והמן שנקראו אויב כדכתיב האויב תמו חרבות לנצח. ובשביל שלא יגבה לבם לומר ולא ה' פעל כל זאת אניחם. ולפי שהם חטאו באלו השני עונות. רמז עליהם בזה החלק. וכנגד צלם נבוכדנצר שהשתחוו ישראל. אמר כי לא כצורנו צורם ואויבינו פלילים. כמאמרם ז"ל על פסוק ולנו בשת הפנים כהיום הזה. שבשעה שראו או"ה שיצאו חנניה מישאל ועזריה מכבשן האש. אמרו אומה שהיה להם אלוה כזה השתחוו לצלם. עד שאמרו שבאותה שעה זרקו רוק בפניהם של ישראל. וזהו ולנו בושת הפנים. וזהו ואויבינו פלילים שאפילו אויבינו הודו כי לא כצורנו צורם. וכנגד היין ששתו בסעודת אחשורוש. אמר כי מגפן סדום גפנם וגו' חמת תנינים יינם. כי עשו הוא אדום הוא נחש הקדמוני. וראש פתנים אכזר. זה המן שהיה אכזר יותר מעמלק דכתיב ביה טף ונשים ביום אחד. ובעמלק כתיב ויזנב בך כל הנחשלים אחריך. ולכן אמר הלא הוא כמוס עמדי זה האכזריות. אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה. חתום באוצרותי דכתיב כי יד על כס יה וכו'. שהשם שם ידו על כסאו ואוצרותיו שהוא חותמו של הקב"ה להנקם מעמלק. וזהו חתום באוצרותי לי נקם ושלם לעת וכו':

ואמר **לי נקם ושלם**. לרמוז שאע"פ שמרדכי ואסתר עשו נקמה בהמן ובכל זרעו. כמו שכתב יונתן בן עוזיאל כי אותם חמש מאות שהרגו ביום הראשון. וכן השלש מאות

של יום השני כולם שרים ואלופים מזרע המן. וכן אותם שהרגו בשאר מדינות המלך שהיו חמשה ושבעים אלף כולם היו מזרע עמלק. לפי שהמן וכל זרעו היו קושרים במלך. והיו רוצים להסב המלוכה להמן לפי שהיה יותר מיוחס מאחשורוש. ולכן אמר חרבונא אשר דבר טוב על המלך. כי הטעם שרצה להרוג למרדכי לפי שגילה למלך מה שהיו רוצים לעשות בגתנא ותרש. ואם יהרוג למרדכי לא ישאר במלכות מי שיגלה למלך הקשר שיעשו על המלך. ולכן היתה הגזירה שיומת המן ובניו וכל זרעו ומשפחתו לפי שהיו קושרים במלך. אבל באופן אחר מה טעם היה להם להרוג אנשי המלכות על לא חמס בכפיהם. ולכן אמר בכאן לי נקם ושלם. כלומר אע"פ שבימי אחשורוש נעשה נקמה גדולה בהם. לי נקם ושלם. הנקמה שאני אעשה בהם לעתיד. תהיה נקמה אמיתית למחות את זכר עמלק. וזהו כי קרוב יום אידם. הוא יום ה' הגדול והנורא דכתיב ביה ומי מכלכל את יום בואו. וכתיב כי קרוב יום ה' על כל הגוים. ואז יבואו ויתקיימו כל נבואות הנביאים שנתנבאו עלינו. וזהו וחש עתידות למו. עד כאן הגיע גלות מדי. וכנגד גלות יון אמר כי ידין ה' עמו. בגלות שלישי של יון בעוונות ישראל. ואמר ידין ה'. לפי שגלות יון החשיך פניהם של ישראל כשולי קדירה. ואמר ועל עבדיו יתנחם. לרמוז שבשביל עבדיו המשרתים לפניו חשמונאי ובניו. יתנחם על הרעה וימסור גבורים ביד חלשים. וכמו שאמר במזמור חנוכת הבית זמרו לה' חסידיו. וכמו שפירשתי בפרשת נח בפסוק ותבא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית טרף בפיה. לולי שהעיר השם רוח הכהנים המשוחים בשמן זית אבדה פליטת ישראל. ולכן אמר בכאן ועל עבדיו יתנחם. כי יראה כי אזלת יד. כלומר שראה השם שכשל כח הסבל ואזלת יד ישראל. זולת יד הכהנים שהשם בירך חילם. וזהו ואפס עצור ועזוב. כלומר שלא נשאר בהם אלא עצור ועזוב זה חשמונאי. שהשם עזרו ואמר זה יעצור בעמי. עד כאן הגיע גלות יון. וכנגד גלות אדום אמר. ואמר אי אלהימו צור חסיו בו. אשר זה הפסוק אמרו טיטוס הרשע בשעה שנכנס לבית קדשי הקדשים וקרע את הפרוכת ויצא ממנו דם ואמר כביכול שהרג את עצמו והציע ספר תורה ובעל זונה עליו. ואמר אי אלהימו צור חסיו בו. כמוזכר בגיטין ובהניזקין וכפר בעיקר ואמר אותו אלוה שהיה אוכל זבחי שלמיכם ויין נסכיכם יקומו ויעזרוכם. וכמו שאמר שם שכשנכנס בים עם כלי בהמ"ק עמד עליו נחשול של ים לטובעו. אמר אין כחו של אלהיהם אלא בים כמו שעשה לפרעה ולסיסרא. ואז אמר לו השם בריה קטנה יש לי. ונח הים מזעפו ונכנס בחוטמו יתוש אחד וממנו מת כמוזכר שם. ועל זה אמר ראו עתה כי אני אני הוא. ולי היכולת בים וביבשה. ואין מידי מציל אפי' על ידי יתוש. ועל גלות זה של אדום אמר. אשא אל שמים ידי לעשות נקמה באדום.

דכתיב כי יד על כס יה. ואז אשיב נקם לצרי. מראש פרעות אויב. הוא עמלק שנאמר בו ראשית גוים עמלק. והוא נקרא אויב השם כמו שפירשתי. ואז הרנינו גוים עמו. ע"כ הגיע גלות אדום וגאולת ישראל. ולפי שבסוף זה הגלות יהיה תחיית המתים ובנין הבית. אמר כנגד תחיית המתים אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא. וכנגד בנין הבית אמר וכפר אדמתו עמו. כאומרו העם היושב בה נשוא עון. הרי מה שפירשתי שזאת השירה היא כלל כל התורה וכל דברי הנביאים. ובה כלולים כל ארבעה גליות וגאולתם. ותחיית המתים ובנין הבית עד היום האחרון כמאמרם ז"ל. ואולי על זה אמר בגלות אדום ראו עתה. כמו שאמר אני ה' בעתה אחישנה. וזהו עת ה':

עתה נחזור למקום שהיינו בו ולהשלים הפרשה על דרך הפשט. שהיה אומר לישראל שלא יהיו כפויי טובה ושיזכרו הטובות שעשה השם להם מימות עולם. עד שהביאם אצלו ונדבק בהם כאשר ידבק האזור אל מתני איש. עד שאמר כי חלק ה' עמו. כאלו הם חלק אדם מאל. וחלק אלוה מעולמו. וזהו יעקב חבל נחלתו. כאלו אין לו להקב"ה אלא ארבע אמות של הלכה בלבד. וזאת היא נחלת עבדי ה' והם חבל נחלתו. וכמו שאמרו האבות הם הם המרכבה. ואמר ימצאהו בארץ מדבר. שלא תאמר שהשם לקחם לחלקו. לפי שישראל היו גוי גדול יושבים בהיכלי המלכים והשרים ולכן בחר להם. כי יש לך לידע שמצאם בארץ מדבר כהפקר. ובתוהו יליל ישימון שהוא הרע שבמדברות. לפי שיש מדבר שהוא טוב. ואע"פ שהיו כלא היו. יסובבנהו יבוננהו. לרמוז כי לפי שהיו במדברות בלי שמירה ובלי חומה. הקיפם בחומה נשגבה בענין שיהיו שמורים. וזה כעין שאמר הנביא ויעזקהו ויסקלהו שהקיפו בטבעת כתרגומו עזקא. ויבן מגדל בתוכו כדי לשמרו מן המזיקים. וכן אמר בכאן יסובבנהו. ואמר יבוננהו. להורות שנתן להם תורה ומצות. בענין שיבינו טעם הדבר וסודו. ובזה יצרנהו כאישון עינו. לפי שידוע שאע"פ שתהיה עיר בצורה בדלתים ובריח. אם לא יהיה בה חכמה או אדם חכם. שיתן להם עצות להושיעם כאומרו ותשועה ברוב יועץ. לא יוכלו להציל את העיר. וכמו שאמר קהלת ומצא בה איש מסכן וחכם ומלט הוא את העיר בחכמתו. ולכן אמר בכאן יבוננהו בתורה ובמצות. וזהו כענין מה שאמר ויטעהו שורק שזה רמז לתרי"ג מצות. ובזה יצרנהו כאומרו שומר מצוה לא ידע רע:

פסוק יא

כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף. לרמוז כי כמו שהנשר מעורר קינו על גוזליו ירחף. כן השם העיר קינו במתן תורה קודם שיעוררו הם משינתם. כדכתיב ויהי בהיות הבקר ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר. בענין שיהיה ענן ה' עליהם. וזהו על גוזליו ירחף.

ואמר ה' בדד ינחנו. לרמוז כי הטעם שהשיגו ישראל זאת המעלה לפי שהיו בטח בדד עין יעקב. כאלו היו כולם בלב אחד כאיש אחד. כדכתיב ויחן שם ישראל נגד ההר ולא אמר ויחנו. באופן שהיו בדד ולא היה טינא בלבם מאלהי הנכר אשר בידם במצרים. לפי שכבר עזבו גלולי מצרים ונדבקו בשם ה'. וזהו ואין עמו אל נכר. לפי שכבר שמעו בסיני אנכי ולא יהיה לך. ואז נתקיים מה שאמר ולקחתי אתכם לי לעם וגו'. וכתיב בתריה ונתתי אותה לכם מורשה אני ה'. וזהו שנאמר בכאן ירכיבהו על במותי ארץ. שהיא ארץ ישראל הגבוהה מכל הארצות כדכתיב הרים סביב לה. ולפי שבהרים לא ימצאו התנובות. אמר בכאן ויאכל תנובות שדי. לרמוז שאע"פ שהיא ארץ הרים. ימצאו בה כל הפירות והתענוגים וכל מיני מתיקה ושמן ונהרי דבש וחמאה שלא כמנהג העולם. לפי שה' אלהיך דורש אותה ומברך אותה ברכות שמים מעל. לרמוז שאין ברכתם תלויה בשמים כמנהג העולם. לפי שאין מזל לישראל. אבל ברכתם למעלה מן השמים. וזהו ברכות שמים מעל. ולפי שכל ברכתם שלא כמנהג העולם. אמר ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור. הראיתם מימיכם שמן ודבש יוצא מן הסלעים או מצור החלמיש. אבל ברכת ה' היא תעשיר. שאע"פ שארץ כנען טרשים וסלעים מכל מקום היא זבת חלב ודבש. וזהו חמאת בקר וחלב צאן עם חלב כרים אע"פ שהיא ארץ הרים. ולפי שאלו דברים נופלים לתענוגי האדם בדבש וחלב תחת לשונם. אבל עיקר חיי האדם הוא הלחם והיין להסעיד ולשמח לבות האדם. לזה אמר כי לא יחסר כל בה. כי כל אלו התענוגים הם עם חלב כליות חטה ודם ענב תשתה חמר. שיש שם לחם רב ויין חמר כיד המלך. ואחר זה יש בה שאר התענוגים. וזה ג"כ שלא כמנהג העולם היות מצוי בה גרעין חטה גדולה ככוליא וענב אחד גדול כחבית מים. עד שבזה וישמן ישורון ויבעט. לפי שחשב שאלו הדברים טבעיים בארץ. ויטוש אלוה עשהו. רוצה לומר שעשה אותו ובראו. ועשה כל אלו הטובות בהשגחה ובברכה:

פסוק טו

ואמר **וישמן ישורון ויבעט**. וחזר לומר שמנת עבית כשית. לרמוז [שלא תאמר] שחטאו [רק] כלל העם ברוב הטובה. אבל הפרטים ויחידי סגולה הכירו בטוב ה'. לזה אמר שאינו כן אלא וישמן ישורון כנגד כלל העם. שמנת כנגד היחידים. ואמר בכלל העם וישמן. וביחידים אמר שמנת עבית כשית. לרמוז כי הגדולים והיחידי סגולה היו בועטים במלכם. כפלי כפלים מהעם. כי בעם לא נאמר אלא וישמן ישורון. אבל היחידים והשרים. היו גוזלים וגונבים וחומסים לקטנים. להעשיר ולעשות פימה עלי כסל. וזהו שמנת עבית כשית. וזהו מאמר הנביא שריך סוררים וחברי גנבים כנגד היחידים. וכנגד

הכלל כולה אוהב שוחד. ואמר והיו מאשרי העם הזה מתעים. ואמר שמנת כנגד ושמן מחלמיש צור. עבית כנגד חמאת בקר וחלב צאן. כשית כנגד חלב כרים. ואמר וינבל צור ישועתו. לרמוז שאם לא היו עושים רע אחר אלא לעזוב את ה' לא היה כל כך רע. אם לא היו לוקחים אל אחר. אבל ויטוש אלוה עשהו וינבל צור ישועתו. להכעיסו בתועבות ובהבלי נכר. ופירש הדבר ואמר יקניאוהו בזרים שלא הכירום. בתועבות יכעיסוהו. וכנגד בתועבות יכעיסוהו אמר יזבחו לשדים לא אלוה. תועבה יבחר בהם. וכנגד יקניאוהו בזרים אמר אלהים לא ידעום. והם זרים להם. ואמר חדשים מקרוב באו. [ואם] שאע"פ שהם לא ידעום. אולי אחרים הכירו בהם. לזה אמר שאינו כן אלא חדשים מקרוב באו לא שערום אבותיכם. הם תרח ואבותיו שהיו אבותיכם. כי אפילו בימיהם לא נמצאו תועבות גדולות כאלו:

פסוק יז

ואולי יאמר לא שערום אבותיכם. לפי שאמר יזבחו לשדים לא אלוה. וידוע שהשדים הם שודדים ומזיקים לעוות אדם בריבו. ואולי יאמרו ישראל שהטעם שעובדים אותם הוא כדי שלא יזיקום. לזה אמר ממי אתם יריאים. כי אין להם כח מצד עצמם אלא מה שהם עושים בשליחות האל. ולמה תיראו אתם מהם מה שלא יראו מהם אבותיכם. כי אחר שהיו עובדים את השם לא היו יריאים משום צר ומזיק ושטן ומשטין. וכן היה ראוי לכם לעשות. וזהו לא שערום אבותיכם. לומר שלא עמדה שערם מפחדם. ואולי רמז לא שערום אבותיכם. על מה שאמרו שהשדים אין להם שער לפי שנבראו בערב שבת. כפי שפירשתי באומרו אשר ברא אלהים לעשות ולא עשה. כי כשקדש היום נשארו חסרים ולא נגמרה שערם ומלאכתם. וזהו אשר מצא את הימים במדבר הם השדים. ולפי שנשארו חסרים משמת ימי בראשית נכתב הימם חסר יו"ד. וכבר הארכתי בהלכות עכו"ם בספרי צרור הכסף בכל חוקי עכו"ם. שכולם הולכים על דרך זה והם אין יודעים טעמם וריחם נמר. ולכן אמר בכאן לא שערום אבותיכם. כלומר אע"פ שעבדום לא היה להם יכולת לשום להם השער שחסר מהם משמת ימי בראשית. וכמו שהיו חסרים כן נשארו חסרים. ומי שאין לו כח להטיב לעצמו איך ייטיב לאחרים. כאומרו גם היטיב אין אותם. צור ילדך תשי. כלומר זה רע גדול שאתה מכיר שאין בהם כח להרע ולהטיב. והשם יתברך הוא צור חזק ויכול על הכל. ואתה עוזבו. ולא די זה אלא ותשכח אל מחוללך. שאם היית עוזב את השם זמן מועט ואח"כ תחזור לעבודתו אינו כל כך רע. אבל תשכח לעד לעולם האל הגדול. שעשה עמך טובות גדולות ביצירתך ובצורך לידתך עד שיצאת לאויר העולם. וכן אתה שוכח אל מחוללך. הגואל משחת חייך ומוחל

עונותיך בתשובה ואינך רוצה. ולכן אמר בראשונה צור. ובאחרונה אל. כאומרם ואין צור כאלהינו ואין צייר. עד שבזה וירא ה' וינאץ וכו'. כלומר ל"ל להטריח עצמי בציור בנים ובנות ובלידתם. טוב לי את אשר עדן לא הי'. ולכן אמר אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם. כי בהסתר פנים מיד הם נכרתים כאומרו תסתיר פניך יבהלון:

פסוק יח

ואולי יאמר וירא השם וינאץ וכו'. שהשם רצה להתנהג עמהם במדת חסד ובמדת רחמים. ואינו רוצה לכעוס עליהם כמו שכועס על בני דעת. אלא כמי שכועס על בניו ובנותיו הקטנים. שאע"פ שהוא כועס עליהם הוא לפנים. בענין שיראו מלפניו. אבל לא להלקותם ולהכותם. וזהו וירא השם וינאץ. ממין הכעס שאדם כועס על בניו הקטנים. וזהו מכעס בניו ובנותיו. ויאמר אסתירה פני מהם. כלומר אני רוצה להסתיר פנים מהם כמי שאינו רואה ושומע. אחר שהם כמו קטנים ומשתנים ומתחרטים במעשיהם. ולכן אני רוצה לראות עד היכן יגיעו. וזהו אראה מה אחריתם. אחר שהם דור תהפוכות ומתהפכים במעשיהם כלהט החרב המתהפכת. והם בנים לא אמון בם. כלומר שאין בהם קיום לעמוד בדבר אחד ואולי יתחרטו. וכמו שעזבוני ולקחו אלהים אחרים. כן יעזבו להם וישובו אל ה'. אבל הם לא עשו כן אלא עמדו על משמרתם. וקנאוני בלא אל. ואני אקניאם בלא עם. בענין שלא יהיו עמי. כמו שהם קנאוני בלא אל. ולא רצו אותי לאלוה. באופן שכמו שהם קנאוני בלא אל. כן אקניאם בלא עם. וכמו שהם כעסוני בהבליהם. בגוי נבל אכעיסם. מדה כנגד מדה:

וכן תמצא בכל הפרשה שהשם מדד להם מדה כנגד מדה. לפי שהם היו מכעיסים לפניו בטובות שהשם היה נותן להם. כמו שכתבתי באומרו שמנת עבית כשית. שהיו כנגד הטובות שנתן להם. כאומרו חמאת בקר וגו'. וכן רמז שמנת עבית כשית. לפי שהשם זכך שכלם במאכל דק הוא לחם אבירים. כדי שיהיו מוכנים לתורה. כדכתיב יסובבנהו יבוננהו. והם עשו להפך שהיו רוצים לטמטם שכלם ולטפש לבם במאכלים גסים. באופן שהיו עבים בשכלם. וזהו שמנת עבית כשית. וכנגד כי חלק ה' עמו וכן ה' בדד ינחנו. אמר ויטוש אלוה עשהו. וכנגד הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך. אמר צור ילדך תשי ותשכח אל מחוללך. וכן כנגד לא בניו מומם וכנגד הלא הוא אביך קנך ואתם בניו. אמר וירא ה' וינאץ וכו'. וכן בנים לא אמון בם וגו'. ורמז באומרו מכעס בנותיו. שממין הכעס שהכעיסו לפניו. הוא כועס עליהם מדה כנגד מדה. ולכן כנגד הטובה שעשה להם ושם עינו עליהם. והציב גבולות עמים למספר בני ישראל. ולקחם לחלקו כאומרו כי חלק ה' עמו. אמר אסתירה פני מהם. וכן כנגד הם קנאוני בלא אל. אמר ואני אקניאם בלא עם.

וכנגד כעסוני בהבליהם. אמר בגוי נבל אכעיסם כמו שפירשתי. וכן כנגד ימצאהו בארץ מדבר. אמר ירכיבהו על במותי ארץ שהיא ארץ ישראל. וכנגד ירכיבהו על במותי ארץ. אמר ותאכל ארץ ויבולה ותלהט מוסדי הרים. דכתיב ירושלים הרים סביב לה. וכנגד התורה שנתן להם שהיא אש. דכתיב יסובבנהו יבוננהו. וכתיב ואני אהיה לה חומת אש סביב. אמר כי אש קדחה באפי. וכנגד הטובות שעשה להם כאומרו ויאכל תנובות שדי. שכלל בכאן ד' מיני טובות. האחד ויאכל תנובות שדי ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור. חמאת בקר וחלב צאן. שזה רמז על הפירות ומיני מתיקה וכל זה דבר אחד. והשני עם חלב כרים ואילים בני בשן ועתודים. שהיתה בשר שמנה מאד. והשלישי עם חלב כליות חטה. כנגד הלחם שהיה טוב מאד. והרביעי ודם ענב תשתה חמר כנגד היין שהיה טוב. כאומרו זכרו כיין לבנון. מלבד שבזה רמז על יין התורה והמצות שהם מאתים וארבעים ושמונה מצות עשה. וזהו תשתה חמר שהוא כמו מאתים וארבעים ושמונה. וכן יששכר חמור גרם. רמז על התורה ומאתים וארבעים ושמונה מצות שקיים יששכר. וכן רמז בכאן על מצות לא תעשה שהם שס"ה. הרמוזות באומרו ושמן מחלמיש צור. שנוטלים עליהם שכר בשמירתם. כי מצות עשה שיטלו שכר עליהן בעשייתן ניחא. אבל שיטלו שכר על לא תעשה זה דבר קשה כסלע וכצור החלמיש. אלא שהשם גזר כן מלבד שיש בזה טעמים מתוקים מדבש:

פסוק כג

וכנגד אלו הארבעה טובות שזכרנו שעשה להם. הביא עליהם ד' מיני רעות. וזהו אספה עלימו רעות. אחר שלא רצו באלו הטובות. והם מזי רעב ודבר וחיה רעה וחרב. מזי רעב כנגד הלחם הנזכר. כאומרו מדבר באופל יהלוך וכו'. ואמר ויאכל תנובות שדי. לפי שבסבת ריבוי הפירות המעופשים יולידו ליחות והם סבות הדבר. וכנגד הבשר הנזכר באומרו עם חלב כרים וגו'. אמר ושן בהמות אשלח בם לנושכם ולהמיתם. וכנגד היין הנזכר באומרו ודם ענב תשתה חמר. אמר מחוץ תשכל חרב. והיא חרב לה' מלאה דם המעותדת כנגד הגוים ושונאי ישראל. כדכתיב כי כוס ביד ה' ויין חמר וכו'. הוא חרב לה' מלאה דם והוא כנגד ודם ענב תשתה חמר. וזהו גם עליך תעבור כוס. וכנגד כנשר יעיר קנו. אמר חיצי אכלה בם. לפי שהחץ משימים בו נוצת העוף בענין שילך בדרך למקום העוף. וכמו שאמרו מהרסיך ומחריביך ממך יצאו. שדומה לרובה קשת שראה נשר באופן אחד והיה ירא להשליך החץ לפי שלא היה בו נוצה. מה עשה העוף התחיל למרט נוצתו ונפל לארץ ולקחה בעל החץ. ותחבה בחץ והרג העוף בנוצתו. והיינו דכתיב מהרסיך ומחריביך ממך יצאו. וכן בכאן בטובה כתיב כנשר יעיר קנו. ואחר

שלא הכירו חסדי השם. חצי אכלה בם. שהיו מתוקנות בנוצת הנשר לקיים מהרסיך ומחריביך ממך יצאו. וכנגד על גוזליו ירחף וכן ויניקהו דבש מסלע. אמר גם בחור גם בתולה יונק עם איש שיבה. וכנגד ישאהו על אברתו. אמר אמרתי אפאיהם. אשיתם בפאת הארץ מדוכאים ומעונים ושפלים. תחת אשר היו גבורים ונשאים על השמים שהם אברתי. בענין שבזה אשביתה יותר מדור אנוש זכרם. לולי שיש בדבר זה חלול ה' כי כעס אויב שהוא מלכות אדום אגור פן יאמרו ידינו רמה. ויד ישראל למטה ויתלו דבר זה בהם ויאמרו ולא ה' פעל כל זאת. בין בדבר שלא אמר ולא ה' פעל (כל) זאת. אלא ולא ה' פעל כל זאת. שאפילו אוה"ע ברשעתם הם מכירים יכולת השם ואומרים שמאתו יבואו קצת אלה הדברים. ולכן אין אומרים ולא השם פעל זאת. אלא כל זאת. אבל זאת פעל. וישראל גוי אובד עצות המה ואומרים שעצת השם אינה טובה. וזהו אובד עצות שאובדים העצות. ואין בהם תבונה להבין זה הדבר שאפילו העו"ג מודים ביכולת השם. לו חכמו ישכילו זאת. כלומר ואע"פ שאין בהם תבונה להבין דבר מתוך דבר. אם חכמו שיהיו חכמים שהוא למטה מנבון. בחכמתם שלמדו מרבם ישכיל זאת האמור למעלה באויבי השם. ולא ה' פעל כל זאת. אבל זאת פעל. והיה להם לעשות ק"ו ולומר. אם שונאינו מכירים ומודים בקצת יכולת השם. כל שכן אנחנו שיש לנו להודות ביכלתו הגמור. ולומר כי ה' פעל כל זאת. וזהו לו חכמו ישכילו זאת הנזכר. ואם חכמו יבינו לאחריתם דבר מתוך דבר. איכה ירדוף אחד אלף אם לא כי צורם מכרם. וזה כנגד צור ילדך תשי. וה' הסגירם כנגד ותשכח אל מחוללך. וא"ת שאע"פ שיודה שהגוים מודים בקצת יכולת השם. עם כל זה לא יודו כי צורנו הוא הצור האמיתי אלא צורם. לזה אמר אינו כן. כי לא כצורנו צורם. ואע"פ שהיו אויבינו פלילים יודו זה. וישראל לא ידע עמי לא התבונן. וכל זה לפי שמגפן סדום גפנם ומשדמות עמורה. שזה רמז על שרשם הרע שורש פורה ראש ולענה מצד תרח ואבותיו. עד שכמעט כסדום היינו לעמורה דמינו. חמת תנינים יינם. זהו כנגד מה שאמר ודם עינב תשתה חמר. ואחר שלא רצו בזה היין. ראוי לתת להם מגפן סדום ומשדמות עמורה מורכב זה בזה. באופן שענבימו ענבי ראש. מצד סדום שהיא ראש החמשה כרכים. אשכלות מרורות למו. מצד שדמות עמורה. ואם כן היין שיעשה מזה היא חמת תנינים יינם וראש פתנים אכזר. כי הסם המות היותר רע והיותר קשה. הוא אותו שנותנים אותו ביין. לפי כששותים אותו מצד דקותו הוא הולך אצל הלב וממית. וזהו חמת תנינים יינם הראוי להם. אחר שלא רצו ביין התורה שהוא יין המשומר בענביו משׁשׁת ימי בראשית. אשר עליו נאמר סוד ה' ליריאיו שעולה כמנין יי"ן. הנרמז באומרו ודם עינב תשתה חמר הם רמ"ח מצות. ואחר שהם לא רצו

לדעת סוד התורה והמצוה. הלא הוא כמוס עמדי וגו' כאומרם עת לעשות לה' וגו'. הלל אמר אם ראית דור שהתורה חביבה עליו כנס שנאמר עת לעשות לה'. וזהו הלא הוא כמוס עמדי:

או שיאמר הלא הוא כמוס עמדי. לפי שאמר חמת תנינים יינם. והוא להשלים בהם המכות כאומרו חצי אכלה בם. ולפי שסם המות השתוי ביין הוא רע ואכזר מאד כמו שאמרנו. אמר כי השם ברחמיו לא רצה להשקותו לישראל ולעשות בהם כלה. אבל כוס זה היין כמוס עמו חתום באוצרותיו להשקותו לגוים ולכלותם. כאומרו ישתו כל הגוים סביב. ועל זה אמר כי כוס ביד ה' ויין. כלומר זה הכוס שמור ביד ה' עם חמת תנינים. ולמי הוא שמור אך שמריה ימצו ישתו וגו'. ובזה יעשה בהם נקמה. וזהו לי נקם ושלם:

או שיאמר הלא הוא כמוס עמדי. לפי שסיפר למעלה צרות ישראל כאומרו אספה עלימו רעות וכן אמרתי אפאיהם. וחתם פורענותם בפסוק חמת תנינים יינם וגו'. שכל זה היה בעונותינו בגלות רביעי זה שאנו בו. ולפי שהוא ארוך יותר מכל הגליות. ואולי ישאל שואל עד מתי ה'. או מתי יהיה קץ הפלאות. לזה השיב ואמר לא מחכמה שאלת על זה. כי זה דבר לא שזפתו עין רואי. והוא כמוס עמדי חתום באוצרותי. ולא גליתי דבר זה לשום אדם. אלא אני הרואה והצופה. וזהו לי נקם ושלם ולא לאחר. כאומרם יום נקם בלבי ליבא לפומא לא גלי. וכן אמרו ללבי גליתי לפומי לא גליתי והוא סוד. וזה לי נקם ושלם. ואימתי הוא העת. לעת תמוט רגלם. כלומר כשתמוט היתד והיסוד שלהם שהיא רומי רשיעא. וארכובתיה דא לדא נקשן מיד קרוב יום אידם. וכמו שפירשתי בפסוק כי יקרא קן צפור לפניך. כי עיקר גאולתינו תלויה בחורבן רומא שהיא רגלם ויסודם. וזהו לעת תמוט רגלם ואז ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים. וכמו שאמרנו כד יפול דין יקום דין. ואז כל העולם יתנבאו עליה לרע. וזהו וחש עתידות למו. וכל זה הנקמה תהיה על הרע שעשו לישראל. וזהו כי ידין ה' עמו. ורוצה לדון דינם ולנקום נקמתם. ועל עבדיו שהרגו וחמסו יתנחם. כי יראה כי אזלת יד. כלומר לפי שרואה השם כי יד ישראל הולך וחסר וכשל כח הסבל לסבול הייסורים. ואין בהם עצור ועזוב שיעזור לישראל:

פסוק לו

או יאמר **כי ידין ה' עמו** לרמוז שאע"פ שלא ימצא בישראל זכות באותו זמן. ינקום השם נקמתם מצד רחמיו. וידינם ויזכם מצד שם ה' שהוא רחמים. וזה שאמר הנביא ה' חננו לך קוינו. על צד החנינה והרחמים של שם ה' לך קוינו. אע"פ שלא יהיה לנו זכות. וכן לך קוינו שתשבר ותמגר כח אויבינו הקמים עלינו. וזה היה זרועם לבקרים. שבר כחם וזרועם כשיהיו בתקפם. כמו נהייתי ונחליתי. ואמר לבקרים. כאומרו לבקרים אצמית

כל רשעי ארץ. וכמו שתשבר אויבינו ותכניעם. גם כן יש לך להושיענו. וזהו אף ישועתנו בעת צרה. כשנהיה בצרה ולא יהיה לנו זכות. או כשנחזור אליך מתוך צרה. וכן אמר בכאן כי ידין ה' עמו מצד הרחמים:

ועל עבדיו יתנחם. ר"ל בשביל זכות עבדיו אברהם יצחק ויעקב יתנחם. אע"פ שלא יהיה להם זכות. וכל זה יעשה כי יראה כי אזלת יד. כלומר לפי שרואה שיד האויב הולכת וחזק. היו ישראל עצורים ועזובים ובבתי כלאים החבאו. וזהו ואפס עצור ועצוב:

או יאמר כי ידין ה' עמו. לרמוז כי כשיגיע זמן גאולתם ידין ה' עמו ללבן ולצרף הנשארים. כאומרו כי הוא כאש מצרף וכבורית מכבסים לטהר עונם. ואמר וישב מצרף ומטהר. וזהו כי ידין השם עמו ועל עבדיו יתנחם. כלומר בשביל שעבדיו אע"פ שיהיו מועטים יתנחם. כי יראה כי אזלת יד. כלומר והטעם לכל זה. לפי שרואה השם שהגיע זמן ועת גאולתם הנרמז בתורה. כאומרו ויאמר כי יד על כס יה וכו'. וזהו כי יראה כי אזלת יד. על כס יה. והגיע הזמן שיהיה הכסא שלם והשם שלם. ואפס עצור ועזוב. כלומר כי באותו זמן כבר יקומו ישראל ויהיה בהם עצור ועזוב. שיעזרם מלמעלה בנפילת השרים. כאומרו יפקוד ה' אפס בעמלק עצור ועזוב. כי כבר נפלו השרים שלמעלה. ואמר אי אלהימו. לרמוז שבאותו זמן יהיה עת צרה ליעקב וממנה יושע. עד (שיצבר) [שיגבר] יד האויב ויאמר אי אלהי ישראל יקום ויעזרוכם:

ואולי זה רמז על גוג ומגוג שיקומו על ה' ועל משיחו. ולפי שהם אומרים יקומו ויעזרוכם. משיב השם ואומר עתה אקום יאמר ה'. עתה ארומם. וזהו ראו עתה כי אני אני הוא. כלומר ראו כי בעת שאתם קוראים אלי מיד אענה אתכם. אני אמית לאומות. ואחיה אתכם. וכן מחצתי לאומות. וארפא לישראל. ואין מידי מציל שכולם יכלו באפס תקוה:

פסוק לז

או שיאמר ואמר אי אלהימו. שהשם יאמר כנגד האויבים אי אלהימו יקומו ויעזרוכם. ואם לא יהיה בהם כח לעזור אתכם. למעט יהי עליכם סתרה הגדולה שבאלהיהם. להסתיר אתכם מן הרעה הבאה עליכם. וזהו על דרך שחוק כמו שעשה אליהו ואמר קראו בקול גדול כי אלהים הוא. וכשיראו שאין קול ואין עונה. יאמר השם ראו עתה. כלומר ראו בעיניכם כי אני אני הוא. היכול והגואל. והם אין בהם ממש. וזהו ואין אלהים עמדי:

פסוק לט

או שיאמר ראו עתה כי אני אני הוא. היכול לעשות דברים הפכיים כרגע אחד. מה שאינו יכול לעשות אלוה אחר. וזהו ראו עתה כי אני אני הוא. העושה אלו הדברים. ולא שניתי

בשום זמן מהזמנים. ובעת וברגע אחד אמית ואחיה מחצתי וארפא. ואני הוא המוחץ. ואני הוא הרופא:

או יאמר ראו עתה כי אני אני הוא. הקיים לעולם. ואני אני הוא. אותו שהייתם אומרים עלי כבר הזקין. כמוזכר באחשורוש שאמר להמן מתירא אני מאלהיהם של אלו וכו'. והשיב לו המן כבר הזקין וכו'. וכן הוא בפרק חלק שביבי בישי הוו עמון ומואב לישראל וכו'. לפי ששלחו לנבוכדנצר שיבא. ושלח להם מתירא אני מאלהיהם של אלו שלא יעשה לי כמו שעשה לפרעה וסיסרא. שלחו ליה כי אין האיש בביתו כבר הזקין כמוזכר שם. ולכן אמר בכאן ראו עתה כי אני אני הוא. אותו זקן שהייתם אומרים. וככחי אז כחי עתה. וכל הדברים נמשכו ממני לישראל כפי עונם. אני אמית אותם כשהם רעים. ואחיה אותם כשהם טובים. מחצתי אותם בעבור עונם. ואני ארפא משובתם כששבים אלי. ואע"פ שאני הוא העושה. אני אעניש אתכם כאלו אתם העושים. לפי שאני קצפתי מעט וגו'. ולכן ואין מידי מציל מכולכם:

או יאמר. ראו עתה כי אני אני הוא הגואל הראשון בגלות ראשון. ואני הוא הגואל האחרון בגלות אחרון. וכמו שהיה בידי כח בשאר הגליות. כן יהיה עכשיו. ולכן רמז בכאן כל ארבע גליות. ראו עתה כי אני אני הוא בגלות בבל. אני אמית ואחיה בגלות מדי דכתיב שם להרוג ולאבד. וכבר היו חשובים כמתים לפי מחשבת המן כדכתיב להומם ולאבדם. מחצתי ואני ארפא בגלות יון. דכתיב במזמור חנוכת הבית שועתי אליך ותרפאני. ואין מידי מציל בגלות אדום. שהוא אחרון. והאחרון הכביד עולו עליהם יותר מכל הראשונים. לכן אין מידי מציל מכולם. ובמדרש קהלת אמרו. מי שאמר החמורה אמר הקלה. וראוי היה לומר מחצתי בראשונה. אבל אמר שעתיד הקב"ה להחיות המתים. כמו שהיו בראשונה פסחים או עורים. כן יקומו אחר התחייה פסחים. בענין שלא יאמרו אחרים החיה. וזה אני אמית ואחיה המתים. כמו שהיו עורים אלמים. ואחר כך מחצתי ואני ארפא מכותם ומומם. ד"א מחצתי ואני ארפא. כלומר אותה מחיצה שהיתה בינם לבין אלהיהם מצד יצה"ר המקטרג. אני ארפא כדכתיב בלע המות לנצח וגו' ע"כ:

פסוק מ

כי אשא אל שמים ידי. כלומר שבאותו זמן שיעשה השם נקמה. ירים ימינו וידו אל השמים וישבע בחיי העולמים. וזהו חי אנכי לעולם. והשבועה היא כשאשנן ברק חרבי. והחרב הוחדה למען טבוח טבח. ולעשות משפט אשיב נקם לצרי. ורמז בזה שיעשה בגוים שני שפטים בקרובים וברחוקים. הקרובים יהרוג בחרב והרחוקים יהרוג בחץ שנון. וזהו ותאחז במשפט ידי. רמז לקשת שלוקחים ביד לירות החצים. ופירש הדבר

ואמר אשכיר חצי מדם לרחוקים. וחרבי תאכל בשר לקרובים. מדם חלל ושביה כנגד דם החצים. מראש פרעות אויב. כנגד החרב אשר הוחדה כנגד אדום האויב שהיה בעל חרב דכתיב ועל חרבך תחיה. או יאמר מדם חלל ושביה. לנקום נקמת ישראל שהרגום ושבו אותם. וזה יהיה מתחלת פרעות אויב שעשה בישראל. ואז הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום:

או יאמר כי אשא אל שמים ידי. לרמוז שבעת גאולת ישראל ותחיית מתיהם כמו שאמר ראו עתה כי אני אני הוא. אשא אל שמים ידי ומקומי. כלומר שבעוד שישראל היו בגלות היתה שכינה עמהם בגלותם. כאומרו בכל צרתם לו צר. וכמו שאמרו על פסוק ויבא אל הגוים אשר באו שמה. ויבאו הי"ל. אבל אמר ויבא כנגד השם. ויחללו את שם קדשי שהיה שומע שהיו אומרים אלהיהם כבר הזקין. ולכן כתב גאולה לעצמו דכתיב ושב ה' אלהיך את שבותך. כאלו הוא עצמו ישוב מהגלות. ולכן אמר בכאן שבאותו זמן אשא אל שמים ידי ומקומי. ושם יהיה מנוחתי ולא בארץ כימי קדם. ואז יאמר חי אנכי לעולם. כלומר שלא יהיה זה כשאר גאולות שנגאלו ואח"כ חזרו לגלות. אבל עכשיו חי אנכי לעולם בלי הפסק. ולפי שאני מלך עולם ועד. צריך שיאבדו גוים מארצו. ואני רוצה לעשות כלה בכל הגוים אשר הדחתיך שם. ולכן כשאשנן ברק חרבי אשיב נקם לצרי ולמשנאי. בענין שלא ישאר מהם מאומה מראש פרעות אויב. ואז הרנינו גוים עמו. ולפי שגלות אדום הוא שקול ככל ארבעה גליות כמו שפירשתי במזמור של פסח. ששם רמוזים ארבעה גליות כנגד ארבעה שצריכים להודות. ובכולם כתיב ממצוקותיהם יצילם. ובגלות אחרון כתיב וממצוקותיהם בוי"ו התוספת. לרמוז שהולך בים הוא כמו תועה במדברות. והוא כמו אסור בבית האסורים. והוא כמו חולה שמקיא מה שאוכל ומה שלא אכל. ואינו אוכל וזהמתו חיתו לחם. כן גלות אדום הוא קשה מכל שאר גליות כאלו כולם כלולים בו. ולכן כתב וממצוקותיהם בוי"ו כאלו עכשיו הוציאם מכל הגליות. ולכן עכשיו שמדבר בגלות אחרון ובגאולתו. רמז באלו הג' פסוקים כל הד' גליות. כאלו עכשיו הוציאם מכולם ועשה נקמה בכולם. וזהו אם שנותי ברק חרבי בבבל. ותאחז במשפט ידי במדי. אשיב נקם לצרי ביון. ולמשנאי אשלם באדום. שהוא שונא השם כדכתיב ואת עשו שנאתי. אשכיר חצי מדם בבבל. וחרבי תאכל בשר במדי. כי כן נהרגו בחרב ישראל. מדם חלל ושביה ביון. שנהרגו על ידי הכהנים ושבו מהם רבים. מראש פרעות אויב באדום. שהוא נקרא אויב דכתיב האויב תמו חרבות לנצח. ונקרא ראש דכתיב ראשית גוים עמלק. הרנינו גוים עמו בבבל. כי דם עבדיו יקום במדי. ונקם ישיב לצריו ביון. וכפר אדמתו עמו באדום. שאז יהיה בנין הבית במהרה בימינו:

או יאמר כי אשא אל שמים ידי. לפי שאמר למעלה ראו עתה כי אני אני הוא. שמדבר כנגד ישראל שיהיו פושעים וחטאים. ולא יכירו יכולת השם וחסדו. לפי שכמעט הם נואשים מהגאולה. ולזה אומר להם ראו עתה. כלומר ראו והסתכלו בעת הזאת. שהיא עת הרמוז באומרו אני השם בעתה אחישנה. איך לי היכולת הגמור ואני ה' לא שניתי. ובידי להמית ולהחיות למחוץ ולרפא. ולפי שישראל בעונותיהם אין רואים ואין שומעים. החזיקו בתרמית מאנו לשוב בסוף גלות האחרון יותר מבכל הגליות. ומרו ועזבו את רוח קדשו. אומר השם כי אשא אל שמים ידי. כלומר אני רוצה לסלק שכינתי מהם ולעלות לשמים אחר שהוא מקומי והשמים כסאי. ואעזבם למקרה ופגע בארץ. ובזה אני מתנחם על כל אשר עשו. וזה ע"ד שאמרו וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ. שאלו היה בשמים לא הייתי יכול לדור עמהם. וכן אמר בכאן אשא אל שמים ידי ומקומי. ואומר חי אנכי לעולם בלא ישראל. ומה הנאה יש לי בהם אלא כעס וקצף. והוא על דרך שפירשתי לא ידון רוחי באדם לעולם. כלומר מה תועלת יש לי בזאת המלחמה לעולם. ולכן אני רוצה לשנן ברק חרבי לעשות בהם משפט ולכלותם מן העולם. ואמר ותאחז במשפט ידי. כלומר כשאשנן ברק חרבי לעשות דין בהם. תאחז במשפט ידי. כלומר יד ימיני תאחז במשפט. ולא יניחני לעשות בהם דין. או תאחז במשפט ידי תאחז ברחמים. כי מלת משפט כבר פירשתי לך שהוא רחמים. וזהו תאחז ידך במשפט. וכן בכאן ותאחז במשפט ידי שהיא מדת הרחמים. ואמרה למה תעשה כה לעבדיך מעונים כמה שנים עליך הרוגים על שם קדשך. זכור לעבדיך אברהם יצחק ויעקב אשר נשבעת להם אעשה כלה בכל הגוים וכו'. וזכור אל תשכח זדון מלכות אדום הרשעה אשר פנו למעלה. ואומרים בכל יום איה אלהיך. וישראל מרוב הצרות והתלאות כח אין ללידה. לכן יהי רצון שיכבשו רחמיך את כעסך ותאחז במשפט ידך. אחר שאתה אב רחמן. וכששמע השם כך אמר אשיב נקם לצרי. לא אמר אעשה נקמה בצרי. אלא אשיב נקם לצרי. כלומר אשיב ואחזור מנקם שהיתה מיועדת לישראל. אשיבה ידי על צוררי. ולמשנאי אשלם העונש שהיה לי להשלים על ישראל. וזה על דרך שפירשתי למעלה ואתן אדם תחתך ולאומים תחת נפשך. כי כשהקב"ה גוזר גזירה על אדם מישראל בעונותיו וחוזר בתשובה. הופך הגזירה על אדם אחר. בענין שמדת הדין ואותו מלאך הידוע לא ישוב ריקם. וזהו שאמרו אל תיקרי אדם אלא אדום. אדם שיבא מאדום. ולאומים תחת נפשך. כאומרו ולאום מלאום יאמץ. ולכן אמר בכאן אשיב הנקמה והגזירה. על אדום שהם צרי. ולמשנאי אשלם דכתיב ואת עשו שנאתי. ובם אשכיר חצי מדם. כאומרו גם עליך תעבור כוס תשכרי ותתערי. ולא יהיה כמו שאמר בישראל חצי אכלה בם. חצי כלים

והם אינם כלים. אבל בכאן אשכיר חצי מדם. כמו השכור שאחר שינום ויישן ינוחו מעט ויחזרו לעשות אומנותם. וחרבי תאכל בשר. לא כמו חרב עשו ששוחט ומשכל ואינו אוכל. אבל בכאן חרבי תאכל בשר. וכל זה מדם חלל ושביה שהרגו בישראל מתחלת העולם. ובאותו זמן הרנינו גוים עמו. שירננו וישבחו כשיראו דם האחרים. ויאמרו מדה כנגד מדה. כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו. ויסלקהו מעל ישראל. ולפי שישראל היו רעים וטמאים והיו צריכים כפרה. אמר וכפר אדמתו עמו. כי בבנין בית המקדש יתכפרו עונותיהם. דכתיב העם היושב בה נשוא עון:

פסוק מד

אחר כך אמר ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם. לרמוז שאע"פ שכבר דבר דברי השירה הזאת למעלה. לא אמרם לישראל. אלא דבר עם השמים ועם הארץ. דכתיב האזינו השמים ואדברה וגו'. שיהיו עדים בדבר וישמעו כל דבריו. בענין שכשיראו שישראל עוברים על דבריו שיעידו בם. וכמו שאמר למעלה ואעידה בם וגו' וקראת אתכם הרעה באחרית הימים. ואחר שגמר דבריו עם השמים. חזר לדבר דברי השירה עם ישראל. ואמר באזני העם. לרמוז שדברי השירה הזאת היו דברי סתרי חכמה. וראוי שידברום לאזני העם הם יחידי הסגולה. אשר להם ראוי לגלות הסודות. אבל דברי השירה בכלל הם ראוים לכל ישראל בכלל. וזהו ויכל משה לדבר את כל הדברים האלה. הם הדברים הנגלים הראוים אל כל ישראל. ובזה יתיישב מה שאמר ויכל משה וגו' אבל באופן אחר הוא מיותר. ויאמר אליהם שימו לבבכם לכל הדברים. הנגלים והנסתרים אשר אנכי מעיד בכם היום אשר תצוום את בניכם. כי יודע אני בכם ששמעתם דברי שלא תשכחום. אבל בניכם צריכים צוואה חדשה בענין שישמרו כל דברי התורה הזאת. וזה לאות כי בשירה כלולים כל דברי התורה הזאת כמו שכתבתי. כי לא דבר רק הוא מכם. כלומר צריכים אתם לעשות דבר זה. אחר שדבר גדול דבר אליך הנביא. ולא דבר רק הוא מכם. כלומר אינו מהדברים הרקים של ענייני העוה"ז. אבל הוא חייכם לחיי העולם הבא. וגם כן בדבר הזה תאריכו ימים בעולם הזה. ורבותינו ז"ל אמרו כי לא דבר רק הוא. ואם הוא רק מכם. לרמוז על מה שאמרנו שענייני השירה הזאת עמקו מאד. ולכן אמר להם שימו לבבכם לכל הדברים. כי הם דברים שצריכים עיון והסתכלות נמרץ. ואם לא תוכלו להבין דברי השירה הזאת. או שיראו לכם דברים זרים. יש לכם לתלות החסרון בכם ולא בהם. וזהו ואם דבר רק. הוא מכם. לפי שידיעותיכם בלות מטולאות. קצרות מהשיג עומק התורה וסתריה:

פסוק מח

אח"כ אמר **וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה**. להורות לנו מעלת משה וכחו הגדול וידו הנטויה. שכל זה היה ביום ז' של אדר הוא היום שמת בו. וביום הזה כתב ספר התורה ונתנו אל הכהנים. ובו ביום כתב י"ב ספרים אחרים לי"ב שבטי ישראל כדי שלא להטיל קנאה בסעודה. ובו ביום העיד שמים וארץ בדברי השירה הזאת. ואח"כ חזר לבאר השירה הזאת לכל ישראל. ואחר כל זה כתב שדיבר השם אליו בעצם היום הזה. בעוד היום גדול בעצומו של יום. שיעלה אל הר העברים. ואחר כל זה בירך לישראל ביום זה. ועלה להר העברים. וזה באמת מהנסים הגדולים שבכל התורה. כמו שנפרש בסוף וזאת הברכה בעזה"י. ואמר אשר בארץ מואב. כדי שיכפר על עון פעור שהיה בבנות מואב. וכן שיהיה בטחון ומגן לדור המדבר. שבזכותו יכופר עונם ויקומו עמו לעת התחייה. וזהו כי שם חלקת מחוקק ספון. ואמר אשר על פני יריחו. להורות שבזכותו יבואו ישראל לארץ וינצחו המלחמות. אחר שהוא על פני יריחו נגד א"י. וזהו וראה את ארץ כנען אשר אני נותן לבני ישראל בענין שבראייתו תהיה נוחה להכבש לבניו. כי טוב עין הוא יברך הארץ:

פסוק נ

ומות בהר והאסף אל עמך. וכבר פירשתי שזאת הבטחה גדולה לצדיקים שאחר מיתתם אין הולכים נעים ונדים כשאר בני אדם. אלא מיד נאספים אל עמם הם האבות הקדושים. כאשר מת אהרן אחיך. ונאסף אל עמיו מיד. על אשר מעלתם בי בתוך בני ישראל במי מריבת קדש. ולפי שזה דבר של גנאי באלו הצדיקים שיאמר בהם מעלתם בי. וידוע שאין מעילה בקדושים אשר בארץ. אמר בתוך בני ישראל. כלומר שהמעילה אינה אלא בערך ישראל. שאולי נסתפקו ביכולת השם כמו שפירשתי שם. וזהו שחזר לומר על אשר לא קדשתם אותי. לא ח"ו שמעלתם. אלא שלא קדשתם אותי בתוך בני ישראל. שיאמרו שהסלע מקיים דברי הש"י בלא הכאה. כ"ש אנחנו עם מרעיתו וצאן ידו שיש לנו לקיים דברו. כי מנגד תראה את הארץ ושמה לא תבא. לרמוז שהיה עושה עמו חסד מה שלא עשה לאהרן. שאע"פ (שא"ל) [ושמה לא] תבא אל הארץ מנגד תראה אותה וזה הרויח מרע"ה בענין הנחשים השרפים שצוה שם עשה לך שרף לתועלתך. והיה כל הנשוך וראה אותו וחי תיקן הדבר בראייה. שזהו כנגד המטה שנהפך לנחש שהכה בו הסלע. באופן שאחר שמשה נשכו הנחש וינס משה מפניו. ולא נזהר להיות נשמר והכה הסלע במטה. והיה ראוי שלא ובא אל הארץ ולא יראנה כאומרו וכל מנאצי לא יראוה. ועכשיו שאמר וראה אותו וחי תיקן דבר הראיה. ולא דבר ההכאה. אחר שאמר והיה כל הנשוך וראה אותו וחי. ולכן אמר בכאן כי מנגד תראה את הארץ בראיה בעלמא. ושמה

לא תבא אל הארץ אשר אני נותן לבני ישראל. לרמוז שבני ישראל הקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם שלא נכנס לארץ. והם החוטאים והגורמים נכנסו בה וניתנה להם לנחלה. בא וראה עד היכן מגיע כבוד הרבים. כמו שאמר הוא ונשב בגיא וגו'. ועתה ישראל שמע אל החוקים ואל המשפטים. והכל מחול לך:

פרק לג

פסוק א

וזאת הברכה. לפי שאמר למעלה ושמה לא תבא אל הארץ אשר אני נותן לבני ישראל. וכמו שכתבתי. דבר זה זר מאד. שבני ישראל חטאו וגרמו למשה לחטוא כאומרו ויתעבר ה' בי למענכם. והם נכנסו לארץ והוא נשאר חוצה לארץ. ואחר שזה כן היה ראוי למשה שיטור להם איבת עולם. ולמעט שלא יברכם. אחר שהם גרמו לו שלא יכנס לארץ. לזה סמך לכאן וזאת הברכה אשר בירך משה איש האלהים וגו' הנזכרים. אשר גרמו לו כל זאת. להורות שהיה רועה נאמן. והניח צרכי עצמו בשביל צרכי ישראל. וזה מצד קדושתו. ולזה קראו בכאן איש האלהים מה שלא קראו בכל התורה כולה. לרמוז שהיה איש אלהים קדוש עובר על פשע. וכיוצא בזה תמצא שכשנגזרה עליו גזירת לכן לא תביאו את הקהל הזה. סמך מיד וישלח משה מלאכים. להורות על מעלתו וקדושתו. שבכל זאת לא נמנע מלהשתדל בצרכי ישראל. אע"פ שהם גרמו לו כל זה. וכן בכאן וזאת הברכה אשר בירך משה את בני ישראל הגורמים לו שלא יכנס לארץ. ונאמר לו בשבילם ושמה לא תבא אל הארץ אשר אני נותן לבני ישראל. וזה קישור נפלא לזאת הפרשה:

ואמר **וזאת הברכה**. להורות על מעלת זאת הברכה. שהיא קשורה בברכת יעקב. וכל ברכותיו של משה היו מעין ברכותיו של יעקב. וזהו וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב. כלומר ראוי הוא שישכנו ישראל בטח בדד. אחר שאלו הנביאים הסכימו ברכותיהם אלו עם אלו. וזהו עין יעקב. כלומר שברכות משה היו מעין ברכותיו של יעקב. וכמו שאמרו במדרש תילים את מוצא במה שסיים יעקב ברכותיו דכתיב וזאת אשר דבר להם אביהם. פתח משה דכתיב וזאת הברכה. ובמה שסיים משה ברכותיו דכתיב אשריך ישראל. פתח דוד דכתיב אשרי האיש אשר לא הלך. וזה להורות על מעלת תורתינו איך כל דבריה קשורות אלו באלו. ולא דברי התורה בלבד. אלא אפילו דברי הנביאים. והמדברים ברוח הקדש. קשורות בדברי התורה. ולכן אמרו כי במה שסיים יעקב פתח משה. ובמה שסיים משה פתח דוד. וזה להורות על מעלת התורה. שכל דבריה קשורים כשלהבת קשורה בגחלת. ולהורות על אושר ישראל מצד התורה. וזהו אשריך ישראל. כולכם בכלל. ובא דוד ואמר שאפילו האיש היחידי מאושר בתורה. וזהו אשרי האיש ואחר כך אשרי העם

שככה לו. וכן מצאתי במדרש עין יעקב כברכה שברכן יעקב אביהן והיה אלהים עמכם אל ארץ דגן ותירוש. כברכה שברכו יצחק את יעקב ורוב דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל. כמה דאת אמר ויתן לך האלהים מטל השמים וכו'. דבר אחר עין יעקב. כברכה שבירך יעקב את השבטים באותו ענין ברכן משה. את מוצא שיעקב קנתר לראובן ואמר לו שיהא מרוחק עד שיבא משה ויקרבנו ויתירנו. דכתיב יצועי עלה זה משה דכתיב ביה ומשה עלה אל האלהים. וכן עשה משה התפלל על ראובן וקרבו דכתיב יחי ראובן. קנתר לשמעון ולוי והפיצם בין השבטים דכתיב ואפיצם בישראל. וכן משה לא בירך לשמעון אבל סמכו ליהודה. שנאמר שמע ה' קול יהודה ואין שמע אלא שמעון. רמז שבני יהודה יתנו לו מחלקם. הדא הוא דאמרינן מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון. וכן ללוי לא ניתן לו חלק בארץ אלא ברכו בקרבנות. וע"י הקרבנות היו נפוצים בכל ישראל לבקש מתנות כהונה. בירך ליהודה ידך בעורף אויביך. וכן בירכו משה ידיו רב לו וגו'. יעקב בירך זבולון בסחורות הים וישכר בתורה. דכתיב זבולון לחוף ימים ישכון. יששכר חמור גרם. ואף משה ברכן שמח זבולון ואומר כי שפע ימים יינקו. ברך לדן כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטים זה יהודה. אף משה קראו גור אריה כמו ליהודה. בירך לגד גדוד יגודנו כשיוצאים למלחמה היו הרוגיהן ניכרים מהראש עם הזרוע. וכן משה אמר וטרף זרוע אף קדקד. בירך לאשר שיהיה שמן רב בגבולו שנא' מאשר שמנה לחמו. וכן ברכו משה וטובל בשמן רגלו. בירך לנפתלי אילה שלוחה שארצו מבורכת. וכן ברכו משה ומלא ברכת ה'. יעקב בירך ליוסף ברכות שמים מעל וגו'. וכן ברכו משה שנאמר ממגד שמים מטל. יעקב בירך לבנימין שתהא השכינה שורה בגבולו שנאמר בנימין זאב יטרף. וכן ברכו משה שנאמר ידיד ה'. הוי ותגזר אומר ויקם לך. כמו שגזר יעקב. כן קיים הקב"ה ע"י משה ע"כ. הרי לך מפורש איך נקשרה נבואת משה בנבואת יעקב. ואיך שניהם הסכימו בדבר הברכה הזאת. ולכן התחיל משה במלת זאת. להורות כי זאת אות הברית היא שכינה הנמצאת ומרחפת על בניה כקן צפור בעת אלו הברכות. והיא הסכימה עמהם וזה כטעם בזאת יבא אהרן אל הקדש. וזהו וזאת הברכה. כי היא נקראת הברכה התחתונה בדרך התחתונה:

ולהורות שאלו הברכות היו קשורות בברכות יעקב. התחיל בכאן ואמר וזאת הברכה בוא"ו התוספת. להורות שאלו הברכות הם קשורות עם הברכות של יעקב. וזהו וזאת הברכה הקשורה בברכת יעקב. שכתב בה וזאת אשר דבר להם אביהם. וכן אמר הברכה בה"א הידיעה. היא הברכה הידועה והנזכרת בברכת יעקב. כמו שאמר עין יעקב. כי כל אלו הברכות רמוזות בברכת יעקב כמו שכתבנו וכן אמר וזאת הברכה. להורות שזאת

הברכה היתה ברכה ראויה והגונה ומקובלת מצד עצמה. והיו בה כל התנאים הראויים לאיזו ברכה ומתנה. וכנגד הברכה שתהיה ראויה. אמר וזאת הברכה הראויה והידועה והשלימה. וכנגד המברך והנותן שיהיה ראוי. אמר אשר בירך משה איש האלהים. להורות שהוא מצד עצמו בלי נבואה היה אדם ראוי ועניו. דכתיב והאיש משה עניו מאד מכל האדם:

ואמר **איש האלהים**. להורות על שלימותו האמתי שאע"פ שהוא היה מצד עצמו שלם בתכלית השלימות בענוה ובמוסר דרך ארץ מצד השם הראשון שהוא משה. וזה דבר גדול כאומרם ז"ל על פסוק ושם דרך אראנו בישע אלהים. שין כתב דשיים ארחיה סגיא שוי. מעשה ברבי ינאי וכו' שפגע באדם אחד עשיר שלא היה בו לא תורה ולא משנה ולא תלמוד ולא אגדה. ואמר ליה למה זכית לכל האי אמר ליה מימי לא שמעית מילתא וחזרתיה למרא. ולא חזית תרין דמכתשין דין עם דין ולא יהבית שלמא ביניהון. אמר ליה כל הדא דרך ארץ גבך וקריתך כלבא. קרא עליה ושם דרך שין כתיב דשיים ארחיה סגין שוי. דא"ר שמואל בר נחמני כ"ו (כ"ו) דורות קדמה דרך ארץ לתורה. הה"ד לשמור את דרך עץ החיים. דרך זו דרך ארץ ואח"כ עץ החיים זו תורה. אראנו בישע אלהים. שכל השם אורחותיו ועושה מעשים טובים זוכה לישועה כאלו היה בן תורה ע"כ. עכ"ז לברך את ישראל היה צריך מעלה אחרת יותר גדולה. והיא מעלת הנבואה אשר בה יבורך כל גבר. כי ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה. כמו שאר הברכות הבאות מצד האדם השלם. שלא ידע להזהר ולתת לכל שואל די מחסורו כפי הראוי לו. ולכן נאמר ביצחק ואברכך לפני ה' לפני מותי שיסכים על ידי. וכן אמר יעקב הקבצו ושמעו בני יעקב. כי ראוי לכם לשמוע דברי אביכם. ושמעו אל ישראל אביכם הוא ישראל סבא. דכתיב ביה ויקרא לו אל אלהי ישראל. ולכן אמר בכאן איש האלהים קדוש נביא השם. לרמוז אע"פ שהיה איש ראוי מצד משה. לענין הברכה לא יועיל אם לא היה נביא. ולז"א איש האלהים. באופן שהברכה היתה ראויה. כנגד המקבלים שיהיו ראויים אמר את בני ישראל. שהם היו ראויים מצד עצמם. ומצד אביהם איש שהיה אלהים קדוש. וכנגד הזמן שיהיה ראוי. אמר לפני מותו. להורות שהיה זמן ראוי סמוך למיתתו. שאז נתוסף על האדם רוח חכמה ובינה כאומרו תוסף רוחם יגועון. כאומרם ז"ל בסדר קדשים אבל זקני תורה כל זמן שמזקינים דעתם נתוספת עליהם שנאמר בישישים חכמה:

פסוק ב

ויאמר ה' מסיני בא וגו'. ראוי היה שיסמוך לכאן יחי ראובן. למה הפסיק בנתים באלו הפסוקים כולם. והנראה אצלי כי לפי שהוא אמר וזאת הברכה להורות שהיתה הברכה

ראויה. אשר בירך משה להורות שהיה המברך ראוי. וכן לפני מותו בזמן הראוי. וכל זה ידוע וברור שהוא אמת. אבל היות המקבלים ראויים. שזה נרמז באומרו את בני ישראל. זה צריך לברר. שנראה בהפך שהיו עם קשה עורף. כאומרו הן בעודני חי עמכם היום ממרים הייתם. לכן בא לבחון איך היו ישראל ראויים לקבל הברכה. אחר שקבלו התורה בזמן שלא היה ראוי לקבלה. כי ידוע כי השם הלך אל כל האומות שיקבלו התורה ולא רצו לקבלה כמאמרם ז"ל. ואח"כ בא לישראל שיקבלוה. והיה ראוי שלא יקבלוה. אחר שהלך אצל כל האומות ולא קבלוה. וז"ש ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן. שהם אדום וישמעאל. ואמר וזרח משעיר. לפי שהם היו יותר ראויים לקבל התורה לפי שהיו בני יצחק ורבקה. ולכן בא להם בפנים מאירות. וזהו וזרח משעיר. אבל בישמעאל לפי שהיו בני קטורה אמר הופיע מהר פארן. הופעה בעלמא בלי קירון פנים. ולכל אלו היה מוליך התורה בימינו שיקבלוה בחבה ואהבה. וזהו אף חובב עמים. ועכ"ז לא רצו לקבלה. וישראל הקדושים תוכו לרגליך תחת ההר וקבלו תורתך ואמרו תורה צוה לנו משה מורשה. עד שבסבת התורה קבלו מלכותך כולם ביחד. וזהו בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל. וא"כ עם כזה ראויים הם לברכה. באופן שהברכה ראויה בין מצד המקבלים בין מצד המברך:

או נאמר שהאריך בכל זה. להורות שזאת הברכה היתה מוסכמת מהשם והנו נצב שם לברך העם. וזה לבחון מה שאמר איש האלהים. שהיה נביא האלהים ובנבואה היה אומר כל אלו הדברים. ולכן התחיל לסדר שבחו של מקום ואמר ה' מסיני בא וזרח משעיר ואתא מרבבות קדש. מסובב במלאכים להביא בימינו התורה לישראל. עד שמצד סדור שבחיו של מקום ירד השם ועמד אצל משה לברך את העם. עד שהיה מדבר עמו כאשר ידבר איש אל רעהו. ואומר כל קדושיו בידיך והם תוכו לרגליך וכו'. באופן שבזה אמר איך זאת הברכה היתה ראויה. אחר שהשם היה עומד שם ומברכתו יבורך כל גבר. ומה אומרים תורה צוה לנו משה. ולפי שמשה היה רועה נאמן. וידע לסדר דבריו על נכון ולסדר שבחיו של מקום לחבב את ישראל בעיני המקום. ראוי היה להיות מלך על ישראל. וזהו ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם. לרמוז שמלכותו היתה מוסכמת מצד כל העם. וזהו ויהי בישורון מלך. ולא כלל העם לבד. אלא בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל. ואמר זה לפי שהקנאה אינה אלא בגדולים כאומרו ורצוי לרוב אחיו ולא לכל אחיו. אע"פ שאני פירשתי שם שפירושו לגדולים שבאחיו כמו על כל רב ביתו. וכן פירוש ורוב בניו גדולת בניו. שהיו כולם גדולים במלכותו. וכן לרוב אחיו. וזהו להורות על מעלת מרדכי:

או נאמר שהאריך בכל זה לסדר שבחיו של מקום. להודיע חסדי השם הגדולים שעשה עם ישראל לא עשה כן לכל גוי. ולכן אמר ראו חסדי השם עם יריאיו. כי ה' מסיני בא וזרח משעיר הופיע מהר פארן ואתא מרבבות קדש מימינו אש דת למו. לתת התורה לאומות העולם ולא לישראל. וכל זה כדי שלא יהיה להם פתחון פה לומר אלו נתת לנו התורה היינו שומרים אותה. כי כוונת השם לא היתה אלא ליתנה לישראל לפי שהיו ראויים לקבלה. וזהו אף חובב עמים כל קדושיו של ישראל בידיך. ועיניך שמת עליהם מתחלת העולם. והם הרגישו בדבר ותוכו לרגליך. ונכנסו בתחתית ההר לקבל דברותיך ואומרים תורה צוה לנו משה וגו':

או שיאמר והם תוכו לרגליך. לפי שאו"ה לא רצו לקבל התורה מצד העונשים והאזהרות התלויות בה. לפי שלמדו מעשו אביהם שאמר אנכי הולך למות ולמה זה לי בכורה. אחר שבה תלויין עונשין ואזהרות. כאותה ששנינו ואלו הן שבמיתה פרועי הראש וכו'. אבל ישראל אע"פ שידעו כל זה. תוכו לרגליך והוכו ונדכאו תחת רגליך. וקבלו עליהם עונשים ואזהרות. ושמעו קול מוריהם נוגשי פרעה ושוטריהם. כאותה ששנינו רשב"י אומר שלשה מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכולן לא נתנו אלא על ידי ייסורין. ואלו הן תורה וא"י ועוה"ב. וזהו תוכו לרגליך לקבל דברותיך. ומה אומרים תורה צוה לנו משה. ואם לאו מורשה קהלת יעקב. כי מכאן נמשכו רש ועושר כאומרו ה' מוריש ומעשיר. ואמר זה ישפיל וזה ירים. וזהו כאשר ירים משה וגו' כמאמרם ז"ל:

פסוק ה

ואמר **ויהי בישורון מלך**. לרמוז כי אולי אחר שיש בתורה כל אלו העונשין והאזהרות. מהם קבלו מלכותו ותורתו. ומהם לא קבלוהו. לז"א אינו כן כי כולם כאחד קבלו מלכותו יחד שבטי ישראל. מכאן יראה חסד ה' על ישראל ומעלת ישראל. שאע"פ שהשם חבב לאומות העולם לומר להם שיקבלו התורה. עין ה' על יריאיו מששת ימי בראשית בסבת אברהם אביהם. דכתיב אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. ועל זה אמר המשורר במזמור רננו צדיקים. אחר שהזכיר ענין מעשה בראשית כאומרו בדבר ה' שמים נעשו. והזכיר כאן כל ארבע יסודות שעשו מאמר השם. אמר ייראו מה' כל הארץ. כלומר אחר שאלו הדברים עשו מאמר השם בלי ראות. כ"ש שראוי לירוא ממנו כל יושבי תבל. עצת ה' לעולם תעמוד. לרמוז שהשם חשב בתחלת העולם למי יתן התורה. או איזו אומה יקח לחלקו. בענין שתחלת המחשבה סוף המעשה. ולפי שדבר זה היה תלוי ועומד ואין אנו יודעים מי יהיה. אמר אשרי הגוי אשר ה' אלהיו. כלומר שירצה ליקח השם לחלקו ולקבל תורתו. ולכן משמים הביט ה' ראה את כל בני האדם. מי יהיה מהם לחלקו. ולא

בראיה לבד אלא ממכון שבתו השגיח בהשגחה גמורה. מי יקבל תורת משה הנרשם בזה הפסוק. ואיזה הוא אשר יבא לחסות תחת כנפיו מכל יושבי הארץ. אחר שיצר יחד לבם והבין את כל מעשיהם. ואולי השם נתן עיניו במלך הראשון של או"ה המושל בכל העולם. הוא נבוכדנצר אשר הכיר ביכולת השם ואמר אתוהי כמה רברבין. לזה אמר שאינו כן כי אין המלך נושע ברוב חיל. וכן גבור לא ינצל ברב כח. הוא נמרוד גבור ציד. ואולי הוא מלך מצרים שמשם מוצא הסוסים. לז"א שקר הסוס לתשועה. וא"כ מי הוא זה אשר שם עינו עליו. לז"א הנה עין ה' אל יריאיו הם ישראל. כי מתחלת הבריאה שם עינו עליהם כמו שכתבנו. וכבר פירשתי זה המזמור כולו בפרשת בראשית:

וזהו שאמר בכאן אף חובב עמים. כלומר אע"פ שחיבב שאר העמים שיקבלו התורה. כל קדושיו בידיך מששת ימי בראשית. לפי שהם תוכו לרגליך ורצו לקבל עליהם עול מלכותך מה שלא עשו או"ה. וא"ת אחר שהשם מתחלת העולם שם עינו על ישראל לטובה. אע"פ שהלך לאומות העולם ולא רצו לקבל התורה. זה היה לפי שרצון השם היה זה וכך גזר מתחלת העולם. וא"כ אין עליהם עון אשר חטא. לפי שכמעט היו מוכרחים ברצון השם. כבר פירשתי בפירוש מס' אבות איך ר' עקיבא בא לסלק ספק זה ואמר חביב אדם שנברא בצלם. שזה רמז על כל מין האדם. שכולם נבראו בצלם אלהים. מוכנים וראויים אלו באלו בלי תוספת ומגרעת. ומי שירצה יכול לקבל הטוב. לפי שלכולם ניתנה הכנה טובה. חבה יתירה נודעת לפרטים. וזהו כי בצלם אלהים ברא את האדם הנאמר בנח אחרי המבול. דלא נאמר על אדם הראשון. ולכן לא רצה להביא ראיה מאומרו ויברא אלהים את האדם. שהוא שם כולל על אדם הראשון ועל כל הנמשכים ממנו. אבל הביא ראיה מפסוק שופך דם האדם כי בצלם אלהים עשה את האדם. להורות שאדם כזה יכול להציל העולם כולו כמו שעשה נח. באופן שלכל מין האדם ניתנה הכנה טובה לבחור בחיים ולהשלים נפשם. וכל מי שיבא מארבע רוחות העולם ויאמר שרוצה להיות חלק ה'. הוא את נפשו מלט. ומי הוא אשר בחר להיות חלק ה'. הוא ישראל. וזהו חביבין ישראל שנקראו בנים למקום. ורצו להדבק בו כולם בכלל אבל חבה יתירה נודעת לפרטים. דכתיב בנים אתם לה' אלהיכם. ולפי שנקראו בנים למקום ובחרו בו ניתנה להם התורה. וזה שאמר חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה לכולם בכלל. אבל חבה יתירה נודע לפרטים. וזהו כי לקח טוב נתתי לכם לפרטים. תורתי אל תעזובו על הכלל. וסמך לכאן ואמר הכל צפוי והרשות נתונה. לרמוז שאולי יאמרו או"ה אין עלינו עון אשר חטא. כי עין השם היה מתחלת העולם על ישראל. ומה היינו יכולים לעשות. אחר שהשם חבב לישראל ושם עינו עליהם. לז"א זה שקר. כי כמו

שחבב להם. חבב לכם בראשונה. כאומרו חביב אדם שנברא בצלם. ואע"פ שהוא יודע שישראל יקבלו התורה. לא הכריח בזה לאו"ה שלא יקבלוה. כי בבחירתם היה הכל תלוי בלי הכרח. ואע"פ שהכל צפוי לפניו ויודע כל הדברים. הרשות נתונה ביד כל אדם לעשות כרצון איש ואיש בלי מכריח. כי בטוב העולם נדון על צד הטוב והחסד. והכל לפי מעשיו של אדם. כי מעשיו יקרבוהו ומעשיו ירחקוהו. וכל זה בהכרעה סגוליית נפלאה משאר טבע מציאותם וא"ת איך אפשר זה. מי ידע בכל אלה זולתו. וידיעתנו קצרה מהכיל כל זה. העולה לנו מזה שהשם עשה חסד גדול עם ישראל לא עשה כן לכל גוי. וזהו ה' מסיני בא אף חובב עמים וגו':

או נאמר שהטעם שהאריך משרע"ה בכל זה. הוא לפי שהיה לו לשאול מהשם דבר זר מאד. ולכן רצה לעשות הקדמה של פיוס. כי כן ראוי לכל שואל או אומר דבר זר לעשות הקדמה של פיוס. כמו שמצינו בדוד שאמר אמרת לה' אדוני אתה ומי לא יאמר כמו אלה. אבל פירושו לפי שהיה רוצה לומר דבר זר בראשונה. עשה הקדמה של פיוס. והדבר זר הוא שאמר טובתי בל עליך. כי טובותיו לא היו מהשם אלא בו בבחירתו. כי השם לא הכריח לשום בריה. ולפי מעשה ידיו עצבוהו ויכוננוהו. לזה אמר בראשונה אמרת לה' אדוני אתה. ואני מכיר שאתה מהוה העולם ויכול על הכל. אבל עם כל זה טובתי אני אומר. טובתי בל עליך. וכן בכאן לפי שמשה רבינו ע"ה היה רוצה לברך לראובן מה שלא רצה יעקב לברכו. לפי שנראה לו שחטא כנגדו וכנגד השם בענין בלהה. וכמו שפירשתי באומרו פחז כמים אל תותר. ולפי שיעקב סלק הדבר למשה. לפי שהיה בעל הבית דכתיב איש האלהים וכתיב בכל ביתי נאמן הוא. ולכן אמר יבא בעל הבית ויברכהו. לכן כתב בכאן וזאת הברכה אשר בירך משה. לפי שהיה איש האלהים ובעל הבית (את) [מכל] בנ"י כולם. ולפי שאולי היה דבר זר ושלא ברצון השם. לכן התחיל בדברי שבח וריצוי כנגד השם. ואמר ה' מסיני בא וזרח משעיר. וכולם לא רצו לקבל תורתך אלא בני ישראל כולם. וזהו אף חובב עמים לכולם ביחד. דכתיב השמרו לכם עלות בהר. ועם כל זה כל קדושיו בידיך. הם הקדושים אשר בארץ. וראשי ישראל ושבטיו הנגשים אל ה' בראשונה. דכתיב וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו. באופן שכשראו ישראל זה והם תוכו לרגליך ישא מדברותיך תורה צוה לנו משה. ואח"כ מורשה לקהלת יעקב. כי כשראו שהיחידים וראשי השבטים נתקרבו אל השם נתקרבו כל ישראל. וזהו ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם ראשי השבטים. ואח"כ יחד שבטי ישראל. ואחר שכל זה הטוב בראשי שבטיהם נמצא. ראוי הוא שיחי ראובן ואל ימות אע"פ שיהיה חייב מיתה. באופן שכל זה האריכות לא היה אלא כדי לרצות את השם שיכפר לראובן ויסכים

בברכתו. וזהו שפתי צדיק ידעון רצון. יודעים לרצות בוראם. כדאיתא במדרש כותיים יודעים לבקש על הפתחים וכו' וזה הדבר נכון מאד. והוא דרך המדרש שאמרו על פסוק אז חללת יצועי עלה. אמר לו אביו בני אין לך רפואה עד שיבא אותו שכתוב בו ומשה עלה אל האלהים. ויפרסמך שאתה נקי מאותו חטא. וכבר כתבתי זה המאמר בפרשת כי תבא בענין הארורים. כי לזה שם ראובן בין המקללים. בענין שיאמר בפיו ארור שוכב עם אשת אביו. והחשוד על הדבר לא דנו ולא מעידו וכו'. ואז ידעו ישראל שהיה נקי מאותו עון. ומתי בקש רחמים עליו. כשבירך לישראל ואמר יחי ראובן ואל ימות. מה ראה שהתחיל ואמר ה' מסיני בא. והלא בראש הדברים היל"ל יחי ראובן. משל למלך שנכנס למדינה והיה ראש המדינה שלהם חבוש בבית האסורים. יצאו הכל לקראתו והיו משחקין ומרקדין לפניו. אמר המלך כל הקלוס הזה למה. אמרו לו מפני שראש המדינה שלהם חבוש. אמר המלך גוזר אני שיוציאוהו מיד. כך היה משה שואל והולך כל הפרשה כולה ואומר וזאת הברכה. אמר לו הקב"ה משה כל הקילוס הזה למה. אמר לו בשביל ראובן יחי ראובן. אמר הקב"ה ואל ימות וכו' ע"כ. הרי ביארו בפירוש איך כל זה האריכות והקילוס הוא בשביל ראובן כמו שפירשתי:

ואם תרצה להכנס בהיכל המלך פנימה. ולשים בסלע קנך בדעת ובחכמה. ולעלות בין ככבי עש וכימה. ולפרוץ בארבע רוחות צפונה ומזרחה נגבה וימה. ויזרח עליך אור ה' כלבנה וכחמה. ולהגיע אל השערה ולא תחטיא. אפילו כמלוא נימא. ותשמח כעל כל הון וכמוצא סימא. בהיותך עם ה' אחוז בחבלי בוץ ורקמה. הוא סולם מוצב ארצה. וראשו מגיע השמימה. תמצא שמרע"ה רצה להודיע להש"י שאע"פ שראובן חטא. שיש לו לעבור על פשעו ולכפר חטאתו מכח ההכרח. לפי שידוע שעם ישראל קשורים בשם ודבקים בו עד שהם כמו חלק ה'. וזהו ואתם הדבקים בה' אלהיכם. וכמו שאמרו ויקרא לו אל אלהי ישראל. עד שלסבת זה א"א שזרע ישראל יכלו מן העולם. כאומרו ואותך לא אעשה כלה. וכן אמר אני ה' לא שניתי ואתם בני ישראל לא כליתם. מה טעם לא שניתי וגו'. וכן אמר המשורר המה יאבדו וגו' ואתה הוא ושנותיך לא יתמו. וא"כ אחר שאתה קיים בלי שינוי בני עבדיך ישכונו וזרעם לפניך יכון. לעד לעולם כמו שאתה קיים לעולם. ולכן אמרו שהשכינה בישראל צור גבוה. וזהו אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לשכני בתוכם. וכמו שכתב הרמב"ן ז"ל שם. ולז"א אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב זה שמי לעולם וגו'. לרמוז שלעולם יקרא שמו עלינו ויאסוף חרפתינו. לפי שעם ישראל דבקים בשם ה'. ואחוזים בסוד המרכבה בשם ע"ב אותיות בסוד י"ב שבטי ישראל ובסוד י"ב חותמות. הם י"ב אותיות של שם יהו"ה אדונ"י אהי"ה. ובסוד י"ב גבולי אלכסון.

וזהו ה' בם סיני בקדש. עד שלסבת זה אמר יהושע והכריתו את שמנו מן הארץ ומה תעשה לשמך הגדול. ואיך אמר זה והלא ה' מלך עולם ועד אפילו שיאבדו גוים מארצו. אבל סודו ידוע כי אחר שישראל קשורים בשם ה' בסוד המרכבה. אם יכריתו שמנו מן הארץ. מה יעשה לשמו הגדול האחוז והקשור בנו בסבת י"ב שבטי ישראל. עד שלזה אמר שבטי יה עדות לישראל לעד לעולם ולא ישכח זכרם. ולזה תמצא באליהו כשהקים י"ב אבנים למספר שבטי בנ"י. אמר שם אשר [היה דבר] ה' אליו [לאמר] ישראל יהיה שמך. לרמוז כי בסבת י"ב שבטי ישראל אמר ה' אליו ישראל יהיה שמך לעד לעולם. וכמו שא"א שם ה' להיות נשכח. כך א"א לשם ישראל להיות נשכח ונעקר מן העולם. עד שלזה אמרו בתעניות ובחגיגה מאי כי כד' רוחות השמים פירשתי אתכם. אילימא דבדרינהו לד' רוחי עלמא. בד' רוחות מבעי ליה. מאי כי כד' רוחות. כשם שא"א לעולם בלא רוחות כך א"א לעולם בלא ישראל. לרמוז כי ד' רוחות הם כנגד ד' אותיות השם. ולכן אמרו האבות הם הם המרכבה. לפי שהם אחוזים בשם ה' בסוד המרכבה. ולזה תמצא בתפילת שבת שסדרו בתפילת יוצר אלפא ביתא גדולה. כמו שתקנו ביוצר בתפילת החול אלפא ביתא קטנה. אל ברוך גדול דיעה הכין. אבל בתפילת שבת תקנו בב' אותיות ראשונות ה' ה' תיבות אל אדון על כל המעשים ברוך ומבורך בפי כל הנשמה. והי"ח אותיות האמצעיות יש בכל אחד מהם ד' ד' תיבות כזה גודלו וטובו מלא עולם. והשני אותיות האחרונות יש בכל אחת מהן ששה ששה תיבות כזה. שבח יתנו לו כל צבא מרום תפארת וגדולה וכו'. והענין הזה לרמוז איך ישראל קשורים בסוד שמו של הקב"ה ובסוד המרכבה. וזהו בסוד האלפא ביתא שהיא עשרים ושתים אותיות בסוד בך יברך ישראל. ובסוד נגילה ונשמחה בך בשמך ובתורתך. ולכן שתי אותיות הראשונות יש בהן עשר עשר תיבות. למנין שמו של הקב"ה שהם עשר ספירות. שהם קשורות כשלהבת קשורה בגחלת. והשמנה עשרה אותיות האחרות בכל אחת יש ארבע תיבות. ארבע פעמים שמנה עשר הם שבעים ושתים. למספר שם המפורש של שבעים ושתים היוצא מויסע ויבא ויט. כנגד אברהם יצחק ויעקב. וזהו האבות הם הם המרכבה. ושם יהו"ה מתגלגל בצירופו שבעים ושנים. באופן שבזה ישראל קשורים בשם ה' בסוד המרכבה. ולכן שתי אותיות האחרונות יש בהן שנים עשר תיבות למספר שבטי בני ישראל. באופן שישראל קשורים ואחוזים בסוד שמו בסוד עשר ספירות. וכן קשורים בסוד המרכבה של ע"ב. וכל זה למספר שבטי בני ישראל. בענין שישראל קשורים ואחוזים בסוד שמו בסוד עשר ספירות. וכן קשורים בסוד המרכבה של שבעים ושתים. וכל זה למספר שבטי בני ישראל. בענין שישראל אחוזים בהרים גדולים של מעלה. בעניין שההרים ימושו

וחסדי מאתך לא ימוש. וזהו חסד השם על יריאיו בענין שלעד לעולם לא יכלו. אחר שהם קשורים בשם ה'. וזהו והכריתו את שמנו מן הארץ ומה תעשה לשמך הגדול. אחר שהשכינה בישראל צורך גבוה. ואם כן להיות הכסא שלם א"א בלא שנים עשר שבטי ישראל. כי בם מלכותו נראית. ולכן אמר משה לפני הקב"ה ראוי לך שתכניס לראובן במספר שבטי ישראל. בענין שיהיו שנים עשר שבטים. כי באופן אחר יהיה חסרון לא יוכל להמנות. ואחר שאתה נקראת מלך ישראל. להיות מלך שלם. ראוי שיהיו שנים עשר שבטים. וזהו ויהי בישורון מלך. אימתי בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל ושלא יחסר אחד מהם. ואם (כן יחי יהיה) [יחסר אחד] במספר השבטים א"א שיהיה הכסא שלם. וזאת ליהודה ויאמר. כלומר זה בעצמו אני אומר על יהודה. שאע"פ שחטא. אל עמו תביאנו. בענין שיהיה נכלל במספר עמו שהם י"ב שבטי ישראל. שאם לא כן יהיה המנין חסר. וא"א להתקיים העולם. כי לכן הם י"ב חדשים בשנה כנגד י"ב שבטי ישראל וכנגד י"ב אותיות השם וי"ב גבולי אלכסון וי"ב חותמות. וכל זה להודיע לנו גדולת משה שהיה רועה נאמן וידע לרצות בוראו. לפי שידע שראובן ויהודה היו כמעט מרוחקים מהשם. ורצה להקריבם בדברי רצוי ושבח. ואמר שהיה דבר ראוי לו יתברך שיהיה ראובן במספר השבטים. עד שהשם אמר ואל ימות. וכן ביהודה באופן שברוב עם הדרת מלך. וזהו ויהי בישורון מלך. וא"כ יחי ראובן וכן וזאת ליהודה. וזה קישור נפלא באלו הפסוקים בענין שכל זה האריכות אינו אלא בשביל ראובן ויהודה כמו שכתבתי. וזאת הפרשה כמעט היא מבוארת ומפורשת בפ' ויצא ובפ' ויחי ולכן אקצר בה בעזרת האל יתברך:

פסוק ו

יחי ראובן ואל ימות. כבר ידוע שהחוטא הוא חשוב כמת. כאומרו הנפש החוטאת היא תמות. וכאומרו יומת המת. ולפי שראובן חטא בענין בלהה עד שכמעט היה חשוב כמת. לכן אמר משה יחי ראובן. להורות שהיה חי ובעל תשובה. וכמו שכתבתי למעלה במדרש כל העם היו מרננים אחריו על אותו מעשה. עד שבא משה והודיעם שהיה נקי כשאמר ארור שוכב עם אשת אביו. עד שאמרו שבאותה שעה האירו אותיות ראובן שהיו באורים ותומים אפילות והכירו ישראל שלא חטא. ואז אמר יחי ראובן ואל ימות. אחר שלא חטא. וכל זה רמוז במאמר לאה שאמרה כי ראה ה' בעניי. שרמזה על ראובן שהיה מדוכה ומעונה מאביו ואחיו בחשבם שחטא. ואמרה כי עתה יאהבני [אישי] לרמוז על משה שנקרא איש האלהים. שהוא הודיע לישראל שלא חטא. וזהו יחי ראובן בעולם הזה ואל ימות בעולם הבא. ויהי מתיו מספר. שיהיה נכלל במנין השבטים ולא יעצרנו

העון. וכן רמז יחי ראובן ואל ימות. לפי שהוא גלה בראשונה בגלות תגלת פלאסר. ונראה שנשכחו כמת מלב ברוב הזמן. לזה אמר יחי ראובן ואל ימות. אלא שיעלו מגלותם ביד רמה ובגבורה גדולה ויעשו מלחמות בים וביבשה. כמו שכתוב בזוהר בפ' ויחי. ולכן אמר בכאן ויהי מתיו מספר. אנשים גדולים ראויים להיות נמנים עם הגבורים. וכן רמז יחי ראובן ואל ימות. להורות שלא יכלו שבט ראובן במחלוקת קרח ועדתו. אע"פ שנשתתפו עמו. כדכתיב ודתן ואבירם בני אליאב ואון בן פלת. ואמרו און אשתו הצילתו וזהו וראשית אוני. ועל זה אמר יחי ראובן ואל ימות בעבור המחלוקת. כי המחזיק במחלוקת חייב מיתה דכתיב ולא יהיה כקרח וכעדתו. ואם ימותו יהיו אנשים מועטים וזהו ויהי מתיו מספר. ואמר ויהי מתיו מספר ולא אמר ויהיו. לרמוז על אחדותם וייחודם בתורה בלב אחד כאיש אחד. כאומרם בארה בנו. לפי שהוא בארה של תורה. וכן ברכו יעקב שהיו גבורים בתורה כאומרו כחי וראשית אוני. ואין כח אלא מתורה כד"א גבורי כח עושי דברו. וכן משה מברכו דכתיב ויהי מתיו מספר. גבורים בתורה דכתיב בדיך מתים יחרישו. עיין בפרשת ויצא ובפ' ויחי:

פסוק ז

וזאת ליהודה ויאמר וגו'. כבר פירשתי שסמכו אצל ראובן לפי שכמו שראובן חטא בענין בלהה וצריך חיים ושיהיה נמנה במנין השבטים. ולזה התפלל ויהי מתיו מספר. כן התפלל על יהודה שאע"פ שחטא בענין ערבות בנימין. שיהיה נכלל בכלל ישראל. כמו שאמר ואל עמו תביאנו. וזהו וזאת ליהודה. כלומר מה שהתפללתי על ראובן. זה עצמו אני מתפלל על יהודה. וכן סמך יהודה לראובן לפי שיהודה נק' בעל הודאה במעשה תמר. והוא גרם (ליהודה) [לראובן] שיודה במעשה בלהה. כמאמרם ז"ל כתבתי בפ' ויחי שאמרו שלכן סמך יהודה לראובן שנאמר יחי ראובן וזאת ליהודה. אמר משה מי גרם לראובן שיודה יהודה. ובשבילו נטל חיים. לפיכך וזאת ליהודה שתתן לו חיים שתצילהו מאויביו. הה"ד שמע ה' קול יהודה. וז"ש אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם. זה יהודה וראובן. להם לבדם נתנה הארץ. ולא עבר זר בתוכם. שהיה לו לברך לשמעון ולוי אחר ראובן. והוא לא עשה כן עיי"ש. וחזר לומר שמע ה' קול יהודה לכלול לשמעון עם יהודה. כאומרם ז"ל אין שמע אלא שמעון. וכתיב מחבל בני יהודה נחלת בני שמעון. וכן אמר שמע ה' קול יהודה אחר שהוא בעל הודאה. ולפי שיעקב נתן לו ההודאה והמלכות. דכתיב יהודה אתה יודוך אחיך ידך בעורף אויביך. בא האחר והסכים עמו באלו שני הדברים. ואמר שמע ה' קול יהודה. אחר שהוא בעל הודאה ואחר שהוא מלך. ואל עמו תביאנו לשלום מן המלחמות. או עם עמו תביאנו שלא יחסר מהם איש. וזה כעין יחי

ראובן ואל ימות ויהי מתיו מספר. ידיו רב לו שילחם בידיו ונשכו כמו הארי. ואם לא ועזר מצריו תהיה. ועשה ארבע חלוקות בזה הפסוק כנגד ארבעה מלכים שבאו מדוד. שכתבו בזוהר על פסוק למה אירא עיין בפרשת ויצא. וכן עשה בכאן ארבע חלוקות כנגד ארבע מלכיות. שמע ה' קול יהודה בגלות בבל. ואל עמו תביאנו בגלות מדי. נתנבא על מרדכי שכתוב בו דורש טוב לעמו. ידיו רב לו בגלות יון. נתנבא על חשמונאי ובניו הכהנים שינצחו ליון בידיהם שכתוב בהם ופועל ידיו תרצה. ועזר מצריו תהיה בגלות אדום שהם צרים ואויבים. ואחר שאין להם עזר וכח באורך הגלות. עזר מצריו תהיה דכתיב ביום ההוא אקים את סוכת דוד הנופלת. ואולי אמר שמע ה' קול יהודה. לרמוז שהמלכים לפעמים נוצחים מצד התפלה. או מצד רבוי העם. או מצד כחם וגבורתם בלי עם. כמו שמשון ויהונתן. או מצד שיש להם עוזרים מצד אחר. לז"א כנגד התפלה שמע ה' קול יהודה. וכנגד ריבוי העם אמר ואל עמו תביאנו. וכנגד הכח והגבורה בלא עם אמר ידיו רב לו. וכנגד העוזרים אמר ועזר מצריו תהיה לרמוז שהעוזרים יהיו מצד יד ה' ולא מצד אחר. כי שוא תשועת אדם:

פסוק ח

וללוי אמר תומיך ואוריך לאיש חסידיך. כבר פירשתי שלא בירך לשמעון בעבור עונו. אבל כללו בברכת יהודה. וכבר הארכתי בפ' ויצא ובפ' ויחי. ולכן סמך לוי אצל יהודה. לפי שהקדים ליהודה לסבה שזכרנו אע"פ שלא יהיה הבכור. ואמר וללוי אמר מה שלא אמר כן בראובן ויהודה. לפי שיהודה וראובן חטאו ולכן ברכם ברמז. ואמר יחי ראובן ואל ימות. וכן וזאת ליהודה ויאמר. אבל כל שאר השבטים כולם שלא חטאו. אמר בהם וללוי אמר לבנימין אמר ולזבולון אמר וכן בכולם. לרמוז שברכתם היה יותר מפורשת באמירה מברכת כהנים. ובפרט בראובן שהיה חטאו גדול ולכן לא אמר בו ולראובן אמר. אבל ביהודה אמר וזאת ליהודה ויאמר לפי שברכתו היתה יותר מפורשת לפי שלא היה חטאו גדול כראובן. ולכן לא אמר בברכתו ולראובן אמר לפי שברכתו נבלעת עם ויהי בישורון מלך. וכמי שהיה מתירא לברכו. ולכן לא הפסיק בו בפרשה כמו בשאר כל השבטים אלא סמכו עם פרשה של מעלה. וכן סמך לוי עם יהודה. לפי שיהודה הוא מלך והמלך היה צריך לכהן לשאול לו בענין המלחמות במשפט האורים. כאומרו ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים לפני ה'. ולזה אמר וללוי אמר תומיך ואוריך. למי הם צריכים לאיש חסידיך. הוא המלך החסיד הרמוז למעלה שהוא משבט יהודה. וזהו ועזר מצריו תהיה. ובמה תהיה עזרו באורים ותומים של הלוי. שיעזרוהו האורים ויבררו ויפרשו דבריהם. ולא יהיה כענין פילגש בגבעה ששאלו וטעו לפי שלא היתה שאלתם

כהוגן. וזהו תומיך ואוריך לאיש חסידיך. והטעם שנתת לו משפט האורים. לפי שהוא מנוסה בנסיונות ונקי וזך. וזהו אשר נסיתו במסה. וכן מטעם אחר הם ראויים למשפט האורים. לפי שאין בהם חנופה ולבם זך ונקי ופיו ולבו שוים. וזהו האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו וגו'. ולכן הושם זה העדי על לבם. לפי שאין מחניפים אפי' לאביהם. כאומרו לא עשה לרעהו רעה וחרפה לא נשא על קרבו. וכן רמז באומרו האומר לאביו ולאמו. לפי שמשה האריך בברכת לוי קרובו יותר מבשאר השבטים. ואולי יאמרו ישראל שהיה מחניף לבב שבטו. לז"א אינו כן כי עולה לא נמצא בשפתיו. ואין בזה השבט חנופה לא על אביהם ולא על קרוביהם. וזהו האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו. ואחר שזה נמצא בכל השבט כ"ש בי. ולכן רצה השם שיהיו בעלי הוראה לפי שאין בהם חנופה. וזהו יורו משפטיך ליעקב. אחר שאין בהם חנופה. וכתיב לא תכירו פנים במשפט וזה כנגד הדיינים. ותורתך לישראל. כנגד סודות התורה המסורים לישראל הם יחידי סגולה. וכנגד האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו. אמר יורו משפטיך ליעקב. אחר שאין בהם חנופה. וכנגד ואת אחיו לא הכיר אמר ותורתך לישראל. דכתיב אמור לחכמה אחותי את. בענין שישיגו ויכירו סודות התורה. וכנגד ואת בניו לא ידע אמר ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך. עד שבסבת הקטורת והקרבנות מקרב הבנים אשר לא ידעו את דבר ה'. ועולה זכרונם לריח ניחוח לה'. ומקשרים את ישראל כנגד אביהם שבשמים. וכנגד כי שמרו אמרתיך ובריתך ינצורו. אמר ברך ה' חילו. לפי שהתורה מתשת כחו של אדם. ופועל ידיו תרצה כנגד ישימו קטורה באפך וגו'. מחץ מתנים קמיו כנגד ואת בניו לא ידע. כי אחר שהם לא ידעו ולא רחמו על בניהם. ראוי שלא תרחם על קמיהם ותמחץ מתניהם. שזה רמז על בניהם הבאים מהמתנים. ומשנאיו מן יקומון. כנגד האומר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת בניו לא ידע. כי אחר שלא הכירו בניהם ואחיהם ונעשו להם כשונאים. ראוי שתפיל שונאיהם לפניהם בענין שלא יקומו:

או יאמר וללוי אמר תומיך ואוריך לאיש חסידיך. כלומר שהיה מדבר עם השם ואומר. התמימות והאור שלך למי ראוי שתתנהו. לאיש חסידיך שהוא לוי. כאומרו כהניך ילבשו צדק וחסידיך ירננו. שהוא כמו ולווייך ירננו. והטעם שאמר חסידיך כבר כתבתיו בשם הזוהר. וא"ת שאין ראוי שיותרו להם. אחר שאמר יעקב שמעון ולוי אחים. וכן אמר ארור אפם כי עז. לז"א נסיתו במסה. כלומר כן היה בתחלה. אבל עכשיו כבר נסיתו במסה ובחנת אותו בכור ההתכה. עיין בפ' ויצא ושם תמצא:

פסוק יב

לבנימין אמר ידיד ה' ישכון לבטח. סמך בנימין ללוי. לפי שעבודת הקרבנות והקטורת ואורים ותומים. נמצאו בשלימות ירושלם שהיתה בחלקו של בנימין. לכן סמך בנימין ללוי. והקדים בנימין ליוסף. לפי שירושלם היתה נחלת עבדי ה'. ושילה שהיתה בחלקו של יוסף היתה מנוחת עראי בערך בית המקדש. וזהו כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה. וקראו ידיד ה'. לפי שהיה הקטן שבשבטים והקטנים לעולם אהובים על האדם יותר מהגדולים. אפי' שיהיה הקטן מלא רירין כמאמרם ז"ל תועבה יבחר בכם. וכן נקרא ידיד ה' על שם בית המקדש שהיתה בחלקו. דכתיב מה ידידות משכנותיך ה' צבאות. וכן נקרא שלמה ידידיה. לפי שהיה עתיד לבנות בית המקדש שנקרא ידיד. וזה שאמר בשלמה ויקרא את שמו ידידיה בעבור ה'. ואמר ישכון לבטח כל היום לפי שקראו ידיד ה'. וידוע כי הדברים הנאים והידידים אין להם כ"כ קיום. לפי שפתע ישברו או יאבדו בין מצד עין הרע או סבה אחרת. ולכן כשאמר בלעם מה טובו אהליך יעקב. רצה להכניס בהם עין הרע כמאמר הזוהר. אלא שהשם בחסדו כסה עליהם ברוח קדשו בענין שלא יראם. כמו שעושים לתינוקות שמכסים אותן במסוה בשביל עין הרע. וזהו ותהי עליו רוח אלהים שפירושו על ישראל. וכן יקרה בכל הדברים הנאים והידידים. זולת בפעולות השם שאע"פ שהם נאים ויפים וידידים יש להם קיום ועמידה. וז"ש המשורר גדולים מעשי ה' וגו' הוד והדר פעלו. לפי שהדברים ישובחו או מצד גודלם או מצד הדרם. וזהו גדול ה' ומהולל מאד בעיר אלהינו מצד הגודל. ומצד היופי. אמר יפה נוף משוש כל הארץ. אע"פ שהוא בהר ובירכתי צפון שהוא הרוח הקשה שבכל הרוחות. וזהו הר ציון ירכתי צפון. והטעם לפי שהיא קרית מלך רב. וכן אמר בכאן מצד הגודל גדולים מעשי ה'. כשהם דרושים לכל חפציהם של המעשים. ומצד היופי אמר הוד והדר פעלו. ולפי שהדברים היפים אין להם קיום. לזה אמר וצדקתו עומדת לעד. ולרוב קיומם יש להם זכרון גדול. וזהו זכר עשה לנפלאותיו. וכן אמר באשת חיל עוז והדר לבושה. ולפי שהדברים ההדורים אין להם כ"כ קיום. לזה אמר ותשחק ליום אחרון. וכן בכאן לפי שקראו ידיד ה' אמר. שאע"פ שהוא ידיד ונאה. ישכון לבטח עליו בלי פחד. והטעם לפי שהשם חופף עליו כל היום ברוח קדשו. ובין כתפיו שכן שהוא מקום גבוה ותלול וחוזק הגוף. באופן שא"א אלא להיות קיים לעולם. וכן רמז ידיד ה' ישכון לבטח על העתיד שאע"פ שנחרב הבית ראשונה ושניה. עוד יבא זמן שיהיה ידיד ה' בלי הפסק. וישכון לבטח עליו בבנין בית שלישי. לא כבית הראשון שהיה חופף ומצטער עליו כל היום. כאומרו כי על אפי ועל חמתי היתה הבית הזה. וזהו חופף עליו כל היום. ולא

כבנין בית שני ששכן בין כתיפיו ולא בכל גופו. שחסרו בו חמשה דברים כמאמרם ז"ל על ואכבדה ואכבד כתיב. וזהו בין כתיפיו שכן. וכן רמז ידיד ה' על מרדכי שהיה ידיד ה'. ובשבילו שכן ישראל בטח בדד. בזכות שהיה חופף ומצטער עליו. כדכתיב ויקרע מרדכי את בגדיו עיין בפ' ויצא ובפ' ויחי:

פסוק יג

וליוסף אמר מבורכת ה' ארצו. אחר שבירך לבנימין בראשונה לפי שהוא היה עיקר הבית לסבת בהמ"ק שבחלקו. ושם היתה עבודת הקרבנות של הכהנים. חזר לברך יוסף. לפי שגם בחלקו היה משכן שילה. וזהו מבורכת ה' ארצו. לרמוז שג"כ ארצו מבורכת כמו ירושלם. אבל ירושלם היא העיקר. ולכן נזכר בנימין בראשונה. וכן אמר מבורכת ה' ארצו. לרמוז שיוסף היה ראוי לזאת הברכה. לפי שנזהר באשת אדוניו ושבר יצרו הרע וכבש מעיינו. בסבת שהיה ממוזג וטוב בטבעו וגופו וחומרו שהיא ארצו. וא"כ אחר שזה כן. ראויה שתהיה ארצו מבורכת וממוזגת. ממהרת לבשל פירותיה מדה כנגד מדה וזהו מבורכת ה' ארצו וכן אמר מבורכת ה' ארצו מדה כנגד מדה. כמו שהוא הביא ברכה ושובע לעולם בהיותו במצרים. והיה משביר בר לכל עם הארץ ואמר הא לכם זרע וזרעתם את האדמה. כן ראוי שתהיה ארצו מבורכת ושמנה וטובה מכל הארצות. וכן ראוי שיהיו ברכותיו כפולין מלמעלה ומלמטה. אחר שהיה טוב עין ומבורך ומשביר בר. וכמו שהמונע בר יקבוהו לאום יזעמוהו לאומים. כן המשביר בר יברכוהו עליונים ותחתונים. וזהו ממגד שמים מטל ומתהום רובצת תחת. ואמר מטל. וביעקב אמר מעל. לפי שאמר ברכות שמים מעל. כאלו הברכות באות ממעל לשמים. לפי שאין מזל לישראל. אבל בכאן שאמר ממגד שמים. אמר מטל. לפי שהמגדים והפירות באים מהטל. ואמר וממגד תבואות שמש וממגד ארץ ומלואה. לפי שברכת הארץ ופירותיה היא תלויה בששה דברים. האחד בטל ומטר. והשני בלחות הארץ. והשלישי והרביעי בבישול הפירות מצד שמש וירח. והחמישי מצד ההרים והגבעות שמכה השמש שם בראשונה. והוא מצד רצון השם בלי טל ומטר ושמש וירח והרים וגבעות. ולכן כנגד האחד שהוא טל ומטר אמר ממגד שמים מטל. וכנגד השני אמר ומתהום רובצת תחת. שבסבת התהום שעלה ומלחותו הולידה והצמיחה. וכנגד השלישי והרביעי שהוא בישול הפירות הבא מצד חום השמש ולחות הלבנה. אמר וממגד גרש ירחים. לפי שמגרש ומבשל שיבואו במהרה. וכנגד החמישי שהיא מצד הרים וגבעות שמכה בהם השמש ומתבשלים מהרה. אמר ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם. עד שלסבת גבהותה פירותיהם באים מהרה. וכנגד הששי הראויה לכלל הארץ בגבעות ובעמקים.

אמר וממגד ארץ ומלואה ורצון שוכני סנה. לרמוז כי מלא כל הארץ כבודו ורצונו. וכשהשם רוצה בלי טל ומטר ושמש וירח. ברכת ה' היא תעשיר. ורצונו כעב מלקוש לברך כל הפירות. ולכן אמר שוכני סנה. לרמוז שאע"פ שהסנה היא יבשה וקשה. רצון השם ירד כמטר על גז והולידה והצמיחה. וכן כפל ברכות יוסף יותר מכל שאר השבטים. לפי שיוסף היה ראוי לשתי ברכות. אחת כנגד זמן השביה והמאסר. והשני כנגד זמן המלוכה שלא גבה לבו ולא רמו עיניו. וזהו תבאתה לראש יוסף ולקדקוד נזיר אחיו. כלומר קצת הברכות היו ראויות לו מצד יוסף הצדיק השליט על הארץ. וקצת הברכות על שהיה נזיר אחיו ופרוש מהם בזמן העוני והמאסר. וכבר הארכתי בזה בפ' ויצא. וכן אמר יעקב ג"כ ברכות אביך גברו עליך יותר מכל האחרים. וזהו תהיין לראש יוסף וגו'. ולכן משה כפל ברכותיו. ביעקב קצת ברכות על ראש יוסף וקצת ברכות על נזיר אחיו. ויעקב חתם תהיינה לראש יוסף. ומשה אחר שאמר ולקדקוד נזיר אחיו. אמר בכור שורו הדר לו. לרמוז שהברכות הראשונות היו כנגד יוסף. והאחרונות כנגד נזיר אחיו. וזהו ולקדקד נזיר אחיו אני מברכו בכור שורו הדר לו. ומשה פירש מה שחתם יעקב. ולפי שהם ראו כי שבעה עידנין יחלפון עלוהי. האחד שהושלך בבור. וארבע פעמים נמכר כנגד פסים. שביה. מאסר. הרי שבעה. כנגדם ברכו משה בשבעה ברכות כמו שבירכו יעקב. וזהו מבורכת ה' ארצו בשבעה ברכות. ממגד שמים מטל אחד. ומתהום רובצת תחת שנים. וממגד תבואות שמש שלשה. וממגד גרש ירחים ארבעה. ומראש הררי קדם חמשה. וממגד גבעות עולם ששה. וממגד ארץ ומלואה ורצון שוכני סנה שבעה. הרי כאן שבעה ברכות. כנגד שבעה ברכות שמברכים לחתן:

פסוק יח

ולזבולון אמר שמח זבולון וגו'. אחר שחתם ברכת בנימין ויוסף. הראויות לבא אחר ברכת לוי המשמש בבית המקדש. חזר לסדר לידתם. כי אחר יהודה נולדו ישששכר וזבולון. והתחיל בזבולון לפי שהיה מעמיד לישששכר ונותן לו מזונות. וגדול שכרו מהעוסק בתורה כאומרם ז"ל ללומדים בה לא נאמר אלא למחזיקים בה. וזהו שמח זבולון בצאתך. לימים ולמדברות להרויח ולתת לפיו של ישששכר היושב באהליך לעסוק בתורה. ואמר באהליך. לרמוז כי ישששכר לא היה לו בית ואהל כמו הלל הזקן. אלא שהיה יושב באהלו ובביתו של זבולון לעסוק בתורה. וכמו שאמר בית הלוי ברכו את ה' יראי ה' ברכו את ה'. ולא כתיב בית ביראי ה' כמו באחרים. וכן רמז באהליך ולא בביתך. כמו שאמר ביעקב יושב אהלים ואמרו אהלו של שם ואהלו של עבר. וכן רמז באהליך ולא בביתך. לרמוז על אהל זבולון שהיה בימים ובנהרות. והיה הולך בספינות

גדולים ועוסק בפרקמטיא. ולכן אמר אהליך לפי שהיה לו מפה פרושה מיריעות האהל להיות לו לנס. באופן שאל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ילכו. וזהו אהל בל יצען בל יסע יתידותיו לנצח וכל חבליו בל ינתקו. וכן אמר שמח זבולון בצאתך לימים ולנהרות. אשר שם הסכנות מצויות ולא תירא מזעף הים והמונו. ולא תפחד מפחד פתאום. אחר שישכשר באהליך עוסק בתורה תגן עליך. ולכן שמח ואמור האח כי אח לצרה יולד. וכן סמך לכאן זבולון וישכשר ליוסף ובנימין. שהיה בחלקם בית המקדש ועבודת הקרבנות. לרמוז כי יסוד הבית אינו אלא התורה. כי המלך והכהן צריכים כולם לשבט יששכר שהיו בעלי תורה. כאומרו לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו. זה רמז לסנהדרין שמהם תצא העצה למלך ולכל ישראל. וזהו בחכמה יבנה בית והיא שקולה כנגד כל הקרבנות. דכתיב עושה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח. וכתיב הנה שמוע מזבח טוב. וכמו שפירשתי בפרשת יתרו כי עמלק חשב לשום ידו על כסא ה' בענין שלא יבנה. ויתרו יסד הבית בעצתו שנתן למשה בעניין הדיינים. ועל זה זכה שיהיו סנהדרין מזרעו יושבים בלשכת הגזית. ולכן סמך זבולון לישכשר. וזהו מבני יששכר יודעי וגו':

וישכשר באהליך הם בתי ישראל אשר הוא היה מיסד אותם בתורתו. וזהו אהליך כמו שאמר מה טובו אהליך יעקב. ואמר עמים הר יקראו. לתת טעם למה בירך לזבולון בראשונה. ואמר כי לפי שהיה זבולון עוסק בפרקמטיא בימים ובנהרות ובמדבר. עמים הר יקראו. לפי שהם היו באים לקנות ולמכור עם זבולון. עד שבסבת זבולון היו אומרים. אחר שהגענו לכאן לכו ונלכה אל הר ה' ואל בית מקדשו לראות יופי הדרו ותפארתו. וכשמגיעים שם ורואים בכבוד אלהי ישראל וכבוד מקדשו. היו נודרים נדרים וזובחים זבחי צדק במקדש ה'. באופן שכל זה היה בסבת זבולון. וא"כ ראוי לברכו בראשונה אחר שעמים הר יקראו בסבתו. ואם הוא על ישראל. אומר שבסבת תורת יששכר והוראותיו. באים לירושלם לידע סודות התורה ולהקריב קרבנות. וכנגד הקרבנות אמר שם יזבחו זבחי צדק. וכנגד סודות התורה אמר כי שפע ימים יינקו. שני ימים תורה שבכתב ותורה שבע"פ. ואמר וספוני טמוני חול. לפי שהסודות ראוי שיהיו בחשאי ובשתיקה כאומרו דבש וחלב תחת לשונך. עיין בלידת יששכר וזבולון בפ' ויצא:

פסוק כ

ולגד אמר ברוך מרחיב גד. ראוי היה שיקדים לדן ולנפתלי קודם לגד. והטעם שסמכו לזבולון וישכשר. להורות על חטאתו ועל בגידתו. שבגד למאוס בארץ חמדה. ונשאר חוצה לארץ שהיא ארץ טמאה. עד שכמעט חשדום ישראל כשבנו אותו מזבח בחזרתם. שהיו עובדי ע"ז כאומרם ז"ל כל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה. ולכן כתב

בלידתו בגד תיבה אחת. להורות שבגד בארץ חמדה. וחטא והחטיא לראובן והסיתו שישאר עמו. וזהו ויאמר בני גד ובני ראובן. ולכן אמר יעקב בברכתו גד גדוד יגודנו והוא יגוד עקב. שחשב שהרויח במה שנשאר ח"ל. והפסיד שנשאר באחרונה כמו העקב שהוא סוף האדם. ולכן משה בברכתו. להודיע חטאתו סמכו אצל זבולון. לפי שכתוב למעלה הר יקראו. כי ע"י זבולון וספינותיו היו באים עמים רבים למכור ולקנות ממנו ועי"כ היו רוצים לילך אל ירושלם לראות הדרה. וכשרואים כבוד הבית היו זובחים זבחי צדק ונודרים נדרים ונדבות. לכבוד ה' ומקדשו. וכזה וכזה היו עושים עמים רבים מאוה"ע העובדים לאלילים והבלים שלהם ציון ישאלו דרך הנה פניהם. וגד שהיה מעם ישראל והיה יודע מעלת א"י ושבועת האבות. בגד בארץ חמדה טובה ורחבה הנקראת כר נרחב. ונראה לו שהיתה צרה וקצרה מהכיל אותו ומקנהו. ונשאר חוצה לארץ בחשבו שהיא רחבה. כאומרו ארץ מקנה היא ולעבדיך מקנה. ולכן אמר ברוך מרחיב גד. כמו שאומר ברוך שהרחיב גבולו בח"ל. ובגד בארץ חמדה אשר בה עמים הר יקראו וחפצים לילך לראותה. ואע"פ שהוא גבור כלביא שכן מאימת האויבים. כמו שהיה שגלו בראשונה. כמו שפירשתי באומרו וראשית אונו:

פסוק כא

ואמר **וירא ראשית לו**. להורות שחשב שלקח ראשית ונשאר באחרונה כמו העקב. וזהו וירא ראשית לו כלומר לו היה ראשית. אבל לפי האמת הוא אחרית. ועל זה אמר נחלה מבוהלת בראשונה וכו'. ולזה סמך גד לישכר. ואולי אמר וירא ראשית לו. כמתנצל על עונו ואומר שעשה זה. לפי שראה כי שם חלקת מחוקק ספון שהוא משה שהיה קבור שם וזכותו יגן עליהם. ולא היה ראוי שיעלו כולם לארץ וישאר משה לבדו. וכן נתן התנצלות שני עליהם. ואמר ויתא ראשי עם. כלומר אחר שראו שבאה נחלתם חוצה לארץ. התנדבו לילך עמהם בראש עד התנחל בני ישראל איש נחלתו. והזכיר בכאן שני דברים להתנצלות עליהם. כנגד שני דברים שאמר למעלה. כנגד מרחיב גד שלקחו כר נרחב בחוצה לארץ. אמר שהטעם היה בעבור משה שהיה קבור שם. וכנגד מה שאמר וירא ראשית לו אע"פ שלא היה ראשית. אמר ויתא ראשי עם. לומר שבשביל זה הראשית שלקחו. תקנוהו בראשית אחר לבא בראש העם. ובזה צדקת ה' עשה אחר שנשאר שם משה. וכנגד השנים אמר ומשפטיו עם ישראל. שעשו מה שראוי להם. עיין בלידת גד בפ' ויצא:

פסוק כב

ולדן אמר דן גור אריה וגו'. ראוי היה לסמוך אשר לגד. אחר שהיו אחים בני אם אחת היו. ואחר כך דן ונפתלי. והטעם שאיחר לאשר. לפי שהוא היה ראוי לחתום בו הברכות.

אחר שנקרא שמו אשר והיה מאושר. והאושר והשכר הוא באחרונה. וכן לפי שהיה חותם ומנעול לישראל. כאומרם ז"ל ברזל ונחשת מנעליך ארצו של אשר היתה מנעולה של א"י. ואולי הטעם שסמך דן לגד. לפי שהיה מתנבא על שמשון. וכמו ששמשון אבד מלכותו בשביל אשה רעה. כן גד אבד כבודו בעבור שנשאר בארץ טמאה. ואם דן הוא רמז על ירבעם שעמד על הדרכים כנחש וכאריה שלא יעלו לירושלם לעבוד אל אחד. לכן סמכו אצל גד להורות שכמו שגד טעה באל אחר. לפי שנשאר חוצה לארץ. שהרי אמרו כל הדר בחוצה לארץ וכו'. כן דן טעה באל אחר בענין העגלים. ואמר גור אריה לדמותו ליהודה שנקרא גור אריה. וזהו כאחד שבטי ישראל. ואמר יזנק מן הבשן. לרמוז שיקלח משמשון זרם מים רבים. אע"פ שהוא יבש במעשיו. וכן רמז יזנק מן הבשן על תשועת הנפש שכמו שהשם ינקום נקמתו מאויביו. כך יושיעהו תשועת הנפש. כמו שאמר זכרני נא בנפשי שתהיה אזכרתם לה'. וחזקני נא בגופי. וכמו שאמר ואנקמה נקם אחת משתי עיני. והעין האחר ישאר לשכר עוה"ב ולתחיית המתים. וזהו יזנק מן הבשן כאומרו אמר ה' מבשן אשיב. וכן רמז שנפשו תעלה למעלה מן היבשה ולא תהיה נשארת למטה. וזהו יזנק מן הבשן. וכן אמר יזנק מן הבשן. לפי שדימהו לאריה שמדלג מהר אל הר. אמר ששמשון ג"כ יזנק וידלג מהר להר ועוקר השערים ומניחן בהר. ואם היה מתנבא על ירבעם שעשה העגלים. יאמר יזנק מן הבשן שידלג מהר ה' וישכח תורת השם. כאומרו ויסעו מהר ה'. כן בכאן יזנק מן הבשן כאומרו הר אלהים הר בשן:

פסוק כג

ולנפתלי אמר נפתלי שבע רצון. לפי שאמר שדן יזנק מן הבשן שלא ברצון השם. אמר שנפתלי היה להפך שהיה שבע רצון שכני סנה. עד שלסבת זה ומלא ברכת ה'. הפך מדן שהיה מונע בר ולחם ומזון התורה יקבוהו לאום. אבל נפתלי שבע רצון שיהיה רצוי אחיו עד שכל השומע דבריו היו לו מתוקים מדבש ונופת צופים. וזהו נפתלי נפת לי. כאומרו נופת תטופנה שפתותיך וגו'. כמו שפירשתי בפ' ויחי. וכן אמר נפתלי שבע רצון. על תפלת אמו שאמרה נפתולי אלהים נפתלתי. וזהו שבע רצון. בסבת התפלה העולה למעלה לרצון. כאומרו רצון יריאיו יעשה. וכן אמר ואני תפלתי וגו'. בענין שבזה מלא אותו ברכת ה' בזה העולם. וכן ים ודרום ירשה לעוה"ב. וכן רמז נפתלי שבע רצון. בסבת תפלתו של ברק ושירתו. והיא מלאה ברכת ה' כדכתיב בהתנדב עם ברכו ה'. ואמר ים ודרום ירשה. כנגד מה שאמר שם נחל קישון גרפם נחל קדומים. שנעשה ערב מלקדמין כמו שפירשתי בפרשת ויצא. ואמר ים ודרום ירשה. להורות שבסבת התפלה נצח המלחמה בים וביבשה. בים. נחל קישון גרפם לים. וביבשה. דכתיב בסיסרא וינס

ברגליו. וזהו ים ודרום ירשה. כמו ים ויבשה. וכן אמר נפתלי שבע רצון. לרמוז שכמו שרחל היה לה מדת ההסתפקות. שהיא לא היה לה בן ובת. ולאה היו לה ד' בנים. ואמרה נפתולי אלהים נפתלתי עם אחותי בשוה. כאלו היה לה בנים הרבה. ושמחה שמחה גדולה בבני שפחתה כאלו היו משלה. ואם כן בנה ראוי שיקרא לה שבע רצון. אחר שנפשה שבע לה כאלו היו לה בנים הרבה. וכאלו היה לה כל העולם. וזהו ומלא ברכת ה' כאלו ים ודרום ירשה. וזהו ומשביע לכל חי רצון עיין בפ' ויצא. ובספר הבהיר ים ודרום ירשה. ר"ש י"ה. לרמוז למה שאמרנו:

פסוק כד

ולאשר אמר ברוך מבנים אשר. הנה סמך אשר לנפתלי אע"פ שהיה ראוי להיותו מוקדם. לפי שבנפתלי נאמר שבע רצון ובאשר נאמר יהי רצוי אחיו סמכן זה לזה. והטעם שבירך לאשר באחרונה. לפי שמרע"ה היה בעל הבית כאומרו איש האלהים וכתיב בכל ביתי נאמן הוא. ולכן בעל הבית יכול לשנות ולעשות חפצו ורצונו. וכמו שפירשתי באומרו קומה ה' למנוחתך ששינה ואמר כהניך ילבשו צדק וחסידיך ירננו. ולוייך ירננו מיבעי ליה. אבל הוא שינה דבר זה. לפי שהיה בעל הבית. והזמין לשכינה דכתיב קומה ה' למנוחתך. וכן משה בזאת הפרשה הוציא דיורין ושינה ועשה חפצו ורצונו בבית. ואין מי יאמר לו מה תעשה. ולכן בירך ליהודה קודם ללוי. ולבנימין קודם יוסף. וליוסף קודם יששכר הבכור. ולגד קודם דן. ולאשר באחרונה. מה שלא עשה יעקב שלא רצה לשנות הסדר אלא בשינוי מועט מוכרח. כדי שלא להטיל קנאה בסעודה. לפי שידע כמה רע גרם בכתנת הפסים שהוסיף ליוסף. אבל מרע"ה הכל היה ברשותו לפי שהיה בעל הבית. וכל מה שעשה היה בנאמנות גמורה. ובטעם מספיק. כמו שכתבתי טעם בכל השינויים. ולכן באשר שבירכו באחרונה. רצה לפייס דעתו ולקרר רוחו. ונתן טעם למה ברכו באחרונה. לפי שהאושר בא באחרונה. וכן היה מנעולה של ארץ ישראל. שהטעם שברכו באחרונה לפי שהיה ברוך. ואמר ברוך מבנים אשר. וראוי היה שיהיה מאסף לכל המחנות. כמו דן שהיה מרובה באוכלוסין. וזהו ברוך מבנים אשר. כלומר אחר שהוא ברוך מבנים. ראוי שיהיה באחרונה לאסף את כל המחנות. וכן רמז ברוך מבנים אשר. שהיה ברוך מכל הבנים. שבכל השבטים לא נאמר ברוך אלא בו. להורות שהוא היה הברכה התחתונה שכל הברכות העליונות מריקות בה. כאלו כל ברכות השבטים תלויות בו. לפי שהכל הולך אחר החיתום ולכן יהי רצוי לכל אחיו. אחר שהוא שפל וענו. וכן יהי רצוי לשם מכל אחיו מצד שפלותו. להיות נמנה באחרונה. כאומרו אני ה' ראשון ואת אחרונים אני הוא. ולכן בנחשון שהקריב ראשון לא נאמר בו נשיא:

ואמר **וטובל בשמן רגלו**. לרמוז שהיה טובל בשמן התורה רגלו. בסבת שהיתה ארצו שמנה בשמן. כמו שמצינו ביואב ששלח תקועה בשביל אשה חכמה והוא מארץ אשר. כמו שכתבתי בפ' ויחי. והרמז בזה שכמו שהיה מוכתר בשאר שלמיות של בנים ועושר ואהבה ואחוה. כן היה מוכתר בתורה. וזהו וטובל בשמן רגלו. וכן רמז וטובל בשמן רגלו דאע"פ שהיו באחיו גדולים ממנו במלכות ובכהונה. והיו משוחים כל גופן בשמן המשחה. והוא לא טבל אלא אצבעו ורגלו בשמן. היה הוא ברוך מבנים ורצוי לכל אחיו. ורצוי מכל אחיו אצל השם. וכן רמז וטובל בשמן רגלו. שהיה לו יסוד מוסד מכל אחיו. ורגלו עמדה במישור מכולם. לפי שהיה רצוי אחיו ודובר שלום לכל זרעו. ובשלום תלוי הכל. כאומרו עושה שלום ובורא רע. ובשלום תלויים כל השלימיות. עד שלסבה זו היה לו יתד תקוע במקום נאמן. ויקרא לו ה' שלום. עד שכל שאר השבטים היה להם מנעולים של בגד ושל עור. והוא היה נעול במנעלים של ברזל. וזהו ברזל ונחשת מנעליך. וכל זה להורות על קיומו ויסודו בכל הזמנים ולא בזמן אחד. וזהו וכימיך דבאיך:

ואולי יאמר ברוך מבנים אשר. לפי שהיו לו בנות נאות ויפות מכל שאר השבטים. וכמו שפירשתי באומרו באשרי כי אשרוני בנות. עד שאז"ל שהיו בנותיו נשואות לכהנים גדולים ולמלכים כאומרו הוא אבי ברזית. ולכן אמר יעקב מאשר שמנה לחמו. רמז לבנות דכתיב כי אם הלחם אשר הוא אוכל. וכן קראן לו ויאכל לחם. ולכן אמר בכאן ברוך מבנים אשר. אחר שבנותיו היו טובות והמלכים לוקחים מהם נשים א"כ הן טובות מהזכרים. וזהו ברוך מבנים אשר. ושם כתבתי שאמר באשר ברוך מה שלא אמר בכל השבטים. לפי שידוע שבבנות אין בהן ברכה. כאומרם יברכך בבנים. וישמרך בבנות שצריכין שמירה. ולכן אמרו אין אדם רוצה שתהיה נקבה בבניו לפי שאין בהן ברכה. ולכן אמר בכאן ברוך מבנים אשר. כלומר אע"פ שבבנות אין ברכה בהן. באשר לא תאמר כן כי הוא ברוך מבנים. לפי שבנותיו היו טובות מבנים. ואמר יהי רצוי אחיו. לפי שהיה מרצה לאחיו בבנותיו. ולזה אמר וטובל בשמן רגלו. לרמוז שאע"פ שלא היה מלך. היה טובל בשמן רגלו בטיבול מעט בסבת בנותיו. וכן אמרו במדרש ברוך מבנים אשר. על בנותיו של אשר שהזקנה כבתולה ובתולה אין לה דמים שנאמר ברזל ונחשת מנעליך ע"כ. לרמוז שהיו חזקות כראי מוצק בענין הזיבה. וזהו וכימיך דבאך. מתרגום זב דאיב. ונראה מזה ג"כ כי פסוק ברזל ונחשת הוא מברכתו של אשר. וכן אמרו ז"ל שהיה ארץ אשר מנעולה של א"י. ואולי אמר ברוך מבנים אשר להורות שהיה שקול ככל הבנים. לפי שהוא היה מאושר בשמו. וכל ישראל נקראו ג"כ מאושרים. דכתיב אשריך ישראל מי כמוך:

פסוק כו

אין כאל ישורון לפי שלמעלה ברך כל השבטים איש כברכתו. ובא עכשיו לכלול לכולם יחד. ואמר אין כאל ישורון רוכב שמים בעזרך. לרמוז שאין בכל האלוהות כאל. כשישראל הם ישרים ותמימים. עד שהוא רוכב שמים בעזריך ומשפילם ושודד המערכות לעזור לישראל. וכן בגאותו רוכב שחקים ומשפילם אע"פ שהוא מעונה אלהי קדם. כאומרו השמים כסאי. ואמר זה לפי שאמר למעלה ממגד שמים מטל וגו' ורצון שכני סנה. שהכל תלוי ברצונו הפשוט להוריד הגשמים או לעוצרם כאומרו ועצר את השמים. ואמר אין כאל. ולא אמר מי כאל. לפי שבירך למעלה לכל השבטים בטובות העוה"ז ובטובות עוה"ב. אמר שאין בכל אלהי הארצות שיעשה זה. לפי שגם הטוב אין אותם. וכל שכן שיוכלו לשדד מערכות השמים. ולכן אמר אין בכל אלהי מצרים שידעתם. ולא באלהי העמים אשר עברתם. שיהיה רוכב שמים כמו השם. וכן בגאותו שחקים מצוה עליהם ומכניעם. לטחון מן לצדיקים. כאומרו ויצו שחקים ממעל. ואמרו למה קראו שחקים ששוחקים מן לצדיקים. וכן רמז אין כאל ישורון. לפי שהגדול שבאלים שעובדים הוא השמש. והשם כשרוצה רוכב שמים ומסיר אורו ומשפילו ומה יעשה לשאר האלוהות. ואם זה שהוא מעונה אלהי קדם. השם משפילו. כל שכן שיהיו תחת ידו זרועות עולם השפל. באופן שבזהו יגרש מפניך אויב. במאמרו. ויאמר השמד. או שיאמר ומתחת זרועות עולם. לרמוז שאע"פ שהשמים גבהו והם מעונה אלהי קדם. עם כל זה מלמטה יש להם זרועות ועמודים לסומכם ולקיימם. והם האבות. ובזכותם רוכב שמים בעזרך. וכן למטה ויגרש מפניך אויב:

פסוק כז

או שיאמר מעונה אלהי קדם. כי ישראל הם מעונה אלהי קדם. כאומר ושכנתי בתוכם. ואמרו אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה. ומתחת זרועות עולם. הם האבות והצדיקים. שהם מרכבתו של מקום. באופן שבזה ויגרש מפניך אויב. הם השרים שלמעלה. ואח"כ ויאמר השמד. מלכי האדמה על האדמה. או שיאמר ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד. לרמוז שלא נהג השם עם ישראל כדרך ארץ. כי כששלח דוד ליואב על רבת בני עמון או על מקומות אחרים כשהיו קרובים להמסר בידו. היה שולח שילך דוד ליטול העטרה. בענין שלא יאמר שיואב הוא המושל ויקרא על שמו. אבל בכאן הקב"ה עושה בהפך. שהוא המגרש ואומר לישראל השמד. בענין שיקרא על שמם וזהו ויאמר השמד. ובזה וישכון ישראל בטח בדד בארץ דגן ותירוש. או שיאמר וישכון ישראל בטח בדד. אחר שאין לו אלא אל אחד שהוא עין יעקב ואורו. כאומרו קומי אורי וכו'. ואחר שהשם מושל בעליונים ורוכב שמים. ובתחתונים מתחת זרועות עולם. ואין מוחה בידו.

כאומרו אין כאל ישורון א"כ הוא יושב בטח בדד. אחר שאין לו אלא אל אחד שהוא עין יעקב. כי מי שיש לו שרים רבים אינו ישן ביום ובלילה. לראות ולעיין היאך יהיו מרוצים. כי כשזה בכעס זה ברצון. אבל כשאין לו אלא שר אחד ישן ושמח. וזהו בשלום יחדיו אשכבה ואישן. כי אין לי בינה לחשב. אחר שאתה ה' לעתיד לבא לבדד לבטח תושיבני. וזהו וישכון ישראל בטח בדד עין יעקב. כי הוא ישן בלי פחד. אחר שאין לו אלא אל אחד:

פסוק כח

או יאמר וישכון ישראל בטח בדד. אחר שיש לו ארץ דגן ותירוש טובה ורחבה. ולא יהיה להם פחד מרעב. לפי שאפילו יהיה רעב בכל העולם. אף שמיו העומדים עליהם יערפו טל. אע"פ שיהיה עצירה בשאר הארצות. וזה כדרך שאמר בקללה והיו שמיך אשר על ראשך נחשת. וא"כ אשריך ישראל מי כמוך. מאושר בכל הטובות. או יאמר אשריך ישראל מי כמוך. לפי שאתה נושע בה'. אבל שאר אומות אין ישועתם אלא העושר וטובות העוה"ז. אבל ישראל נושע בה' תשועת עולמים בעוה"ז ובעוה"ב. כנגד עוה"ב אמר נושע בה'. וכנגד העוה"ז אמר מגן עזרך. והוא יעזרך לא בחיל ולא בכח ולא בחרב וחנית. אלא בשם ה' שהוא מגן לחוסים בו. וזהו אשר חרב גאותך. כלומר אע"פ שהחרב מסתלקת ממך וניתנה לעשו כדכתיב ועל חרבך תחיה. עם כל זה ויכחשו לך אויביך. או שרמז אשריך ישראל מי כמוך וכו'. כלומר שזה פלא גדול היות עם גדול כזה כלו נושע בה' וכולם מאושרים. כי בשאר אומות לא ימצא בהם אלא איש אחד או שנים חכמי' או מאושרים. כמו שהזכירו בני קרח כאומרם אזכיר רהב ובבל וגו' זה יולד שם. כי בכולם לא ימצא אלא איש אחד פרטי. אבל לציון יאמר איש ואיש יולד בה כלומר כל איש ואיש מהם הם מאושרים. וכבר פירשתי כל זה המזמור בפסוק ואתם הדבקים בה' וגו'. כי זה פלא היות כולם דבקים בשם יתברך. וזה בסבת היות ה' פטרונם ודבק בכל אחד מהם. וזהו כי כל העדה כלם קדושים וגו'. וזהו עם נושע בה' וכו':

פרק לד

פסוק א

אחר כך אמר ויעל משה מערבות מואב אל הר נבו ויראהו ה' את כל ארץ כנען. בענין שיתן עינו לטובה עליה ותהיה נוחה להכבש לבניו. והזכיר את הגלעד עד דן ואת כל נפתלי. לרמוז שאע"פ שהראהו את כל הארץ בכללה ושם עינו עליה לטובה. הראהו גם כן מקומות מיוחדים שהיה צריך שיתפלל עליהם. לפי הדברים העתידים להיות שם. כמו ארץ דן על ענין העגלים ונפתלי מענין סיסרא והמונו. וכן כל הדברים העתידים עד

היום האחרון כמאמרם ז"ל. וחזר ואמר ואת הנגב ואת הככר בקעת יריחו עיר התמרים. אע"פ שאמר למעלה שעלה ראש הפסגה אשר על פני יריחו. ואחר שהיה על פני יריחו בהכרח הוא שיראנה מיד. אחר שהיא סמוכה שם. וא"כ למה חזר לומר בקעת יריחו עיר התמרים. אבל הענין היה כמו שכתבתי שהראהו ג"כ בפרט מקומות מיוחדים הצריכים תפלה ובקשה. ולפי שיריחו היתה ראשונה לבקש ונלקחה ע"י נס כמוזכר ביהושע. והיה צריך סיוע גדול ועזר תפלת משה. לכן הוצרך לומר שאע"פ שראה אותה בראשונה. כשעלה הוצרך לחזור לראותה פעם אחרת להתפלל עליה. בענין שתהיה נוחה להכבש. לפי שהיתה חזקה והיתה מנעולה של ארץ ישראל. ולכן אמר זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב לאמר לזרעך אתננה. ואז"ל לאמר לאחרים שתאמר לאבות. הארץ שנשבעתי להם לזרעך אתננה הראיתיך בעיניך. שתאמר להם שקיימתי השבועה ונתתיה להם. כי אחר שראית אותה בעיניך ונתת עיניך בה לטובה והתפללת עליה. הרי הם מוחזקים בה בזכותך אע"פ שלא תעבור שמה:

פסוק ה

ואמר **וימת שם משה עבד ה'**. לרמוז שאחר שהשלים השם תאותו וראה הארץ הטובה ביד בני ישראל כאלו היתה מחולקת לשבטים. כמו שהראהו הגלעד עד דן וארץ נפתלי וארץ אפרים ומנשה וארץ יהודה עד הים האחרון. אחר שכבר שבעה נפשו ונתקרר דעתו כאלו עבר שם. ולכן וימת שם משה. כאלו הוא מעצמו מת ברצון נפשו. אחר שמת שם בהר נבו מקום שראה (משה) [משם] כל הארץ. וזהו וימת שם משה. או שרמז וימת שם. כמו ויהי שם עם ה'. כי אחר שהשיג בעת ההיא דיבוק ה' ויחודו מה שלא השיג בחייו. כאומרם כי לא יראני האדם וחי בחייהם אינם רואים אבל במיתתם רואים. בענין שהבטיחו שם שאע"פ שבחייו לא ישיג מה ששאל. במיתתו ישיגהו כאומרם תוסף רוחם יגועון משל לאור הנר וכו'. ואחר שבחייו בשעת מיתתו השיג דבר גדול להיות דבק בשם השם. עד שלקחו השם בידו והיה מטייל עמו. דכתיב ויראהו ה' את כל הארץ:

ואמר **ויאמר ה' אליו זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם**. ואמור להם שקיימתי דברי. לפי ששם באו אבות העולם וכל הצדיקים וכל רבבות קדש עמהם כדכתיב ואתא מרבבות קדש. ואמרו בכתובות נטילתה כנתינתה. מה נתינתה בס' רבוא. אף נטילתה בס' רבוא. ופירוש נטילתה נטילת נשמה. ואם בשאר כל אדם כן. ק"ו בן בנו של ק"ו במשה עבד ה'. שנתן התורה לישראל וקבלה מידו של הקב"ה. שהיתה שם השכינה עם כל הצדיקים ומלאכי מעלה. וזהו וימת שם משה עבד ה'. ביד ה'. והוא כמו ויהי שם עם ה'. ולכן נאמר במרים ותמת שם מרים. להורות שמתה בנשיקה. וחזר לומר בכאן על פי השם.

להורות שמת בנשיקה שהיא סוד הדיבוק. כאומרו ישקני מנשיקות פיהו. שהוא פי ה' הנאמר כאן. ואחר שראה משה כל הכבוד הזה שנעשה לו בשעת מיתתו. שהיתה שם השכינה עם כל מלאכי מעלה עם כל הצדיקים שלמטה. והיה שם שם ה' ממתין ומצפה ליטול נשמתו. ואוחזו בידו ומטייל עמו ארוכות וקצרות. והיה יודע שהיה עתיד למות ביד ה'. ושמאלו תחת ראשו וימינו חבקתהו. עד שלסבת זה מאס חייו. ואמר למה זה התפללתי על החיים לעבור לארץ. כי טוב לי למות ביד ה' עם כל הכבוד הזה. מן החיים אשר הם חיים עדנה. עד שהוא בעצמו שאל המיתה. וזהו וימת שם משה עבד ה'. כאלו הוא מעצמו מת:

פסוק ו

ואמר **ויקבור אותו בגיא מול בית פעור**. להורות שכמו שהיה רועה נאמן הטיב לישראל בחייו. כן הטיב להם אחר המות. בענין שבזכותו יכופר להם עון פעור. ויגן עליהם ויסתום פי שטן. פי פעור שהיה פתוח לבלוע לישראל חיים. ולכן אמר למעלה וימת שם משה עבד ה'. לסבה מוכרחת. לפי שהיתה שם ארץ מואב ששם חטאו ישראל. וזהו בארץ מואב על פי ה'. ולכן אמר שנקבר בארץ מואב מול בית פעור לכפר על מעשה פעור. וכן לכפר על עון דור המדבר ולהבטיחם שיקומו עמו בעת התחייה. וזהו כי שם חלקת מחוקק צפון ויתא ראשי עם וה' בראשם. ובזה צדקת השם עשה ומשפטיו עם ישראל. כמו שהיה חקיו ומשפטיו לכפר עליהם בחיים:

ואמר **ולא ידע איש את קבורתו**. להורות שהוא דבר סתר מסתרי התורה איך מת ואיך נקבר. ואחר שנקבר ונתן סימנים לקבורתו בגיא בארץ מואב מול בית פעור. ועכ"ז לא ידע איש את קבורתו. עד שאמרו תיפח רוחיהון של מחשבי קצין. שהרי בקבורת משה נאמרו ג' סימנים. וכתיב ולא ידע איש את קבורתו. ואיך ישיגו מה שנאמ' כי יום נקם בלבי. עד שלזה אני אומר כי כמו שכל ענייני משה היו ע"ד פלא. כן עניני מיתתו וקבורתו הם נפלאות תמים דעים. לפי שאיך אפשר שמת משה בהיותו עבד ה'. ואליהו לא מת ויעקב לא מת. וכן כל אותם שמנו חז"ל. ומשה שנרמז עליו מתחלת הבריאה "ממכון "שבתו "השגיח ראשי תיבות משה. וכן נרמז באומרו "מה "שהיה "הוא שיהיה. לרמוז שיהיה חי וקיים. וכן משה בהפוך אותיות הוא השם. ונאמר בו ראה נתתיך אלהים לפרעה. וכן אמרו את כל אשר עשה אלהים למשה. ואח"כ כתב בו וימת שם משה. וכן משה בראשי תיבות הוא מטטרון שר הגדול. והוא מלאך שלוח. כדכתיב וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים. ואחר כל זה וימת שם משה. ועוד כתב ויקבור אותו בגיא להגדיל הקושיא. מי קבר אותו. עד שאמרו הוא קבר את עצמו. ואיך אפשר אם מת לקבור עצמו.

ואחרים אמרו שהשם קבר אותו. וזהו ויקבור אותו בגי. שזהו י"ה בגימטריא. עולה בגי' כמו י"ה. ואיך אפשר שנאמר שהשם קברו והלא הוא טהור ומשרתיו טהורים. עד שלזה אמרו בפ' חלק ששאל מין אחד לרבי פלוני. כי קבריה הקב"ה למשה במאי אטביל ליה דהא כתיב מי מדד בשעלו מים. והשיב לו עיקר טבילותא בנורא. דכתיב כל דבר אשר לא יבא באש תעבירו במים וגו'. באופן שנראה דבר זר שנאמר שהשם קברו. וקשה עוד מזאת דכתיב ולא ידע איש את קבורתו. ואיך אפשר זה דבר שנתנה בו תורה שלשה סימנים. שלא ידע איש את קבורתו. וכן היה שכבר בדקו ולא מצאו. עד שנראה מכל זה שזה דבר סתר. ושכל האדם לא ישיגהו עמוק עמוק מי ימצאהו. אלא שיש לומר שאם מת מת בגזירת מלך מכח הגזירה הראשונה של אדם הראשון. וזהו וימת שם משה עבד ה' בארץ מואב. כי זה דבר שלא יחייבהו השכל שהיה עבד ה' ומת. ולא די שמת. אלא שמת בארץ מואב הטמאה. אבל היה על פי ה'. והוא גזר כן משמת ימי בראשית בחטא אדם הראשון. ולפי שהיה על פי ה'. והוא לא היה ראוי לכך. אמר שעשה לו כבוד ויקבור אותו בגי. הקב"ה בכבודו ובעצמו. וכמו שהיתה מיתתו בלי טעם אלא על פי ה'. כן היתה קבורתו. שלא ידע איש את קבורתו עד היום הזה. בדרך נס. ואם הוא מלאך שלוח מתחלת בריאת העולם כמו שכתבנו למעלה. לא מת. ואע"פ שכתוב וימת שם משה עבד השם. הוא לשכך את האוזן מה שהיא יכולה לשמוע. כי אחר שהיה אדם ונשתמש בחושיו. היה ראוי שיאמר שמת. אבל לא מת. ולא כתב שמת. אלא לקרר דעת הקדושים אשר בארץ. כשיקראו נגד בני אדם ויאמרו למה מת אותו קדוש. אחר שלא היה בו עון אשר חטא. שיאמרו לו אל תתמה על החפץ. כי כבר מת משה שהיה גדול וקדוש ממנו. דכתיב וימת שם משה ויקבור אותו בגי. ואם היה קדוש ועבד ה' היאך מת. לזה אמר ולא ידע איש את קבורתו. כלומר שא"א להשיג ולידע בשכל האדם. היאך מת והיאך נקבר. והעד על זה מה שסמך ואמר. ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו לא כהתה עינו ולא נס ליחה. אף משמת כמאמרם ז"ל. ואם לא כהתה עינו ולא נס ליחה. לא מת ולא היה אדם. שאם היה אדם לפי הרכבתו היה מרגיש אפיסת הכחות ויתרון החולשה כדרך כל הארץ. אבל אחר שלא יקרהו מקרה האדם. לא היה אדם אלא מלאך. והעד מה שאמר לא אוכל עוד לצאת ולבא וה' אמר אלי. שאם לא בשביל מאמרו וגזרתו. ככחי אז כחי עתה. ולכן אמר ויבכו בני ישראל את משה ל' יום. לא בכו [על] מיתתו. אלא לפי שנכסה מהם משה ולא ראוהו. בכוהו ל' יום. שאם היה האמת שמת. היאך בכו אותו שלשים יום. וליעקב שבעים יום. כי כל חייהם וימיהם וימי בניהם היה להם

לבכות. אבל לפי שלא מת אלא שנכסה מהם. ויתמו ימי בכי אבל משה. אבל אם מת. עוד היום היה ראוי לבכות עליו:

או שיאמר ויתמו ימי בכי אבל משה ויהושע בן נון מלא רוח חכמה. כי בעוד שהיו עסוקים באבלו של משה. לא שכן עליו כבוד ה'. כי אין שכינה שורה מתוך עצבות. אבל אחר אשר תמו ימי אבלו. ויהושע בן נון מלא רוח חכמה. שכבר נתישבה דעתו עליו בצד מה. ובזה נתרץ קושיא אחת. איך אפשר שיהושע תלמידו של משה לא הרגיש מיתתו. ולא ספרה תורה שעשה אבילות. או למעט שיצעק בקול מר. כמו שאמר אלישע אבי אבי רכב ישראל. כשראה שעלה להר ונפרד ממנו. אבל ספרה תורה שכשתמו ימי אבל משה. ויהושע מלא רוח חכמה. אבל קודם לכן לא היה מלא רוח חכמה. לפי שמרוב הצער שבכה ונצטער על רבו נפל ארצה וימת לבו בקרבו והיה לאבן. ולכן לא ספרה תורה מה שעשה יהושע על רבו. לפי שמרוב צערו לא היה בו הרגש עד שעברו שלשים יום. ואז נתמלא הבית אורה. לפי שסמך משה את ידיו עליו בעין יפה בשני ידים. עד שמרוב השפע והכח שנתן לו משה בסמיכת ידיו. היה בו כח לקום ולהתעורר ברוח חכמת ה'. וזהו כי סמך משה את ידיו עליו שנראה מיותר:

פסוק ט

ואמר **וישמעו אליו בני ישראל ויעשו ככל אשר צוה ה' את משה**. להורות שכשראו ישראל חסרון משה ומעלתו. וראו חסרון יהושע בערך משה. לא היו רוצים לשמוע את יהושע להיות נביאם. אבל אם שמעו אליו. היה לפי שרצו לעשות אשר צוה ה' את משה. וזהו שאמרו ז"ל זקנים שבדור היו אומרים אוי לאותה בושה אוי לאותה כלימה. ורמז ג"כ בזה מעלת משה. כי אע"פ שישמעו אליו בני ישראל. לא היו עושים מאמרו. אלא כל מה שהיו עושים היה בצוואת משה. כאלו היה בחיים חייתו. וזהו שאמר כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון. והלא כל זמן יהושע לא השחיתו. אלא שרמז להם שכל זמן שיהושע הוא בחיים יעשו מצותו. וזהו וישמעו אליו בני ישראל. אבל לענין העשיה לא עשו אלא אשר צוה ה' את משה ולא אשר צוה יהושע:

פסוק י

ואמר **ולא קם נביא עוד בישראל כמשה**. לרמוז שכל הנביאים לא היו עושים מאמרם אלא בחיים חייתם. ואפילו בחייהם לא היו עושים מאמרם. אבל מרע"ה הגיע מעלתו. שעשו מאמרו אחרי מותו יותר מבחייו. עד שכל הדורות הבאים היו עושים מאמרו. וזהו ויעשו כאשר צוה ה' את משה. ולא ישראל בלבד אלא אפילו הנביאים היו עושים מאמרו. וזהו ויעשו כאשר צוה ה' את משה ומתנבאים מנבואתו. כי בתורת משה כלולים כל דברי הנביאים. כמו שרמזתי בפ' האזינו. ולכן אמר חותם הנביאים זכרו תורת משה

עבדי. כי כל דברינו כלולים בדבריו ובמשפטיו אשר צוה ה' אותו בחורב. וכ"ז לפי שהוא התנבא באספקלריא המאירה. וזהו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. ולפי שאולי נאמר כי בנבואה היה גדול מכל הנביאים. אבל במעלת הגבורה והכח וההשתדלות. ונביאים אחרים היו גבורים ממנו. לז"א שאינו כן. כי במעלת הגבורה היה ג"כ גדול כמו במעלת הנבואה. אחר שראינו מה שעשה לפרעה ולכל ארצו. כמו שפירשתי באומרו הם המדברים אל פרעה מלך מצרים. וזהו לכל האותות והמופתים אשר שלחו ה' לעשות בארץ מצרים. שהיתה ארץ מלאה חכמות. כאומרו תבן אתם מכניסים לעפריים. והוא בחכמתו אמר למתא דירקא ירקא שקול. וזהו לעשות בארץ מצרים. וכן הראה גבורתו במלך קשה זר ואכזר. וזהו לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו. לרמוז שבתוך פלטרין שלו היה נכנס לעשות האותות והמופתים בגבורה ובגודל לבב. ולפי שידוע שחכמת מצרים אינה נחשבת לכלום בערך חכמת ישראל. לפי שהוא עם חכם ונבון אע"פ שהוא גוי גדול. לזה חזר לומר ולכל היד החזקה אשר עשה משה לעיני כל ישראל. שהוא עם חכם ונבון והוא עם קשה מאד. כמאמר שלמה כי מי יוכל לשפוט את עמך הכבד הזה. ומשה בחכמתו ובכח ידו שפט את ישראל מ' שנה והדריכם בדרך ישרה. ואע"פ שהיו חוטאים בכל עת ובכל שעה היה מתפלל עליהם. עד שזה היה פלא גדול מכל מה שעשה במצרים ובארצו. וזהו ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול. שהיו ישראל יראים ממנו כמראה של שכינה. הלא תראה מה שעשה בענין העגל שלא היו עמו אלא שבט לוי. והוא לבדו קם כנגד ששה מאות אלף איש. ודן את החוטאים ושרף את העגל והשקה לישראל כסוטות על כרחם. ולא היה בהם פוצה פה ומצפצף. ובפרט בזמן שעזבו את ה' והשתחוו לעגל ויזבחו לו. כי מצח אשה זונה היה להם נגד השם. וכשבא משה. כולם נחבאו ועמדו במקומם ממוראו ושתקו. וזהו ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל ובמעמד כולם:

או שיאמר **ולכל היד החזקה**. כי זה רמז על מה שכתבתי למעלה. כי משה ביום שמת בו כתב ספר תורה ונתנו לבני לוי. וכתב שנים עשר ספרים אחרים לתת לכל שבט ושבט ספר אחד. כדי שלא להטיל קנאה בסעודה. והעיד שמים וארץ בדברי השירה. ואח"כ חזר והעיד בישראל דברי השירה. ואח"כ בירך לישראל. ועלה להר. וזה פלא גדול מכל פלאי התורה. עד שלזה אמר ולכל היד החזקה. שעשתה ידו של משה בכתיבת אלו הספרים. ולכל המורא הגדול בענין השירה ובהתראות הכתובות בה. אשר מהן תסמר שערת בשרם. אשר עשה משה לעיני כל ישראל. בענין הברכה שבירך אותם ואסף כל שבטיהם. כדכתיב וזאת הברכה וגו'. וזהו לעיני כל ישראל:

חזק

נשלם בעזרת האל סדר וזאת הברכה וסליקא ליה צרור המור על התורה מזוקק ומדויק בעיון רב בלקח וסברה מראש ועד סוף בכל תהלה ותפארה